

— ULUSLARARASI —
MİLLİ MÜCADELEDE
SERVETİYE CEPHESİ VE
KOCAELİ TARİHİ-KÜLTÜRÜ
— Sempozyumu-VI —

Cilt 2

2020 Kocaeli Büyükşehir Belediyesi,
Kültür ve Sosyal İşleri Dairesi Başkanlığı Yayınları No: 49

Bu kitabın her türlü basım, yayın ve telif hakları Kocaeli Büyükşehir Belediyesi,
Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı'na aittir.
Başkanlığın yazılı izni olmadan
elektronik, mekanik veya diğer yollarla basılamaz, çoğaltılamaz ve dağıtılamaz.

Tasarım

Melekler Yayıncılık

Takım No:

978-605-5116-77-4 (Tk)

ISBN

978-605-5116-79-8 (2.c)

Baskı

— ULUSLARARASI —
MİLLİ MÜCADELEDE
SERVETİYE CEPHESİ VE
KOCAELİ TARİHİ-KÜLTÜRÜ
— Sempozyumu-VI —

Editörler

Prof. Dr. Haluk SELVİ
Prof. Dr. İbrahim ŞİRİN
Doç. Dr. M. Bilal ÇELİK
Resül NARİN

Kocaeli 2020

Genel Koordinatör

Balamir GÜNDOĞDU

Düzenleme Kurulu

Prof. Dr. Haluk SELVİ

Prof. Dr. İbrahim ŞİRİN

Doç. Dr. M. Bilal ÇELİK

Dr. Hasan AYDINLIK

Raşit FİDAN

Hayriye SÖZER

Resül NARİN

Sempozyum Sekreterliği

Doç. Dr. M. Bilal ÇELİK

Resül NARİN

Ş. Göksu HÜLAGÜ

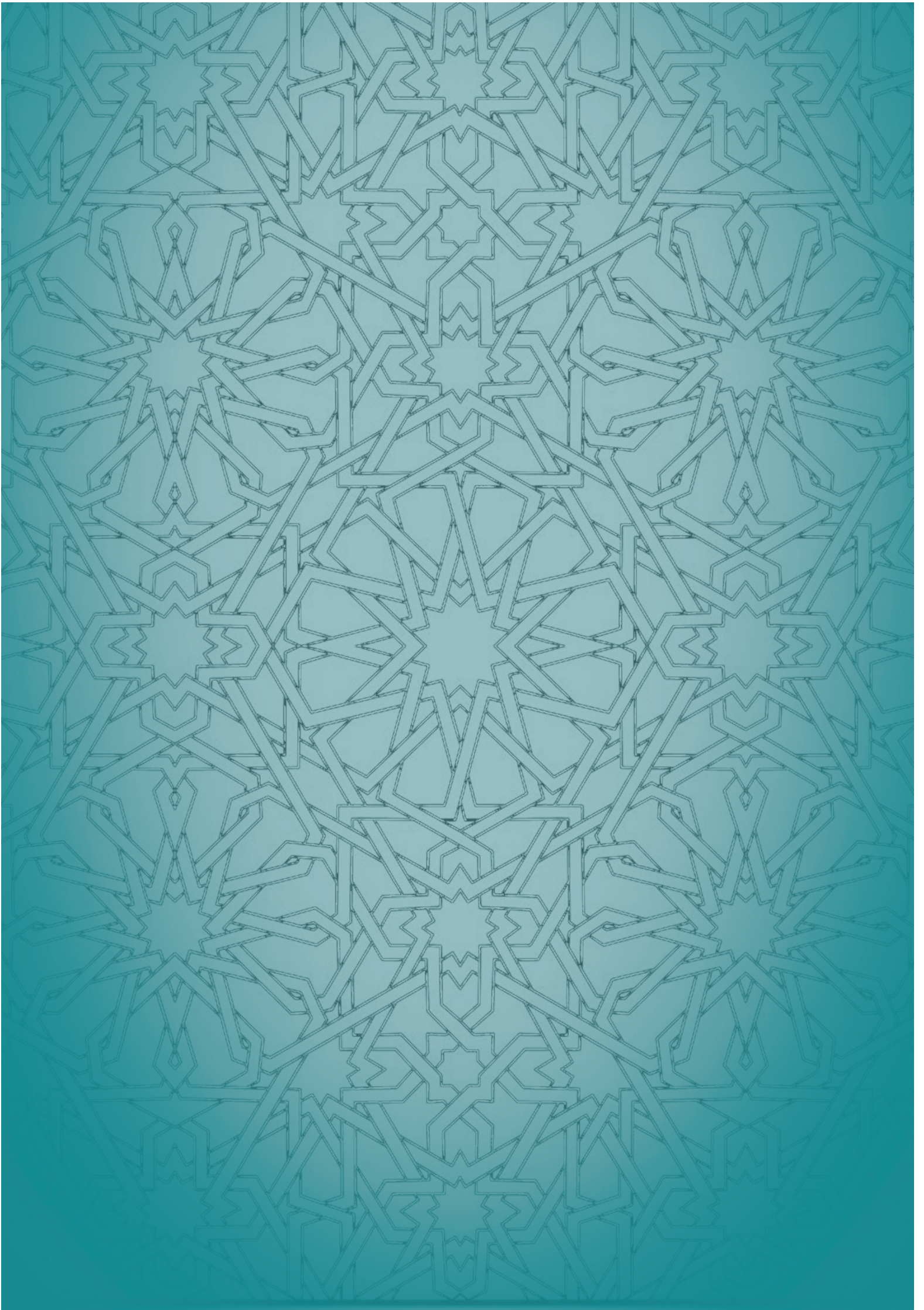
Bilim ve Danışma Kurulu

Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN
Prof. Dr. Adnan SOFUOĞLU
Prof. Dr. Ahmet GÜNEŞ
Prof. Dr. Ayşe Tuba ÖKSE
Prof. Dr. Azmi ÖZCAN
Prof. Dr. Cevdet KÜÇÜK
Prof. Dr. Chakib BENAFRI
Prof. Dr. Dursun Ali AKBULUT
Prof. Dr. Emre DÖLEN
Prof. Dr. Enis ŞAHİN
Prof. Dr. Enver KONUKÇU
Prof. Dr. Erhan AFYONCU
Prof. Dr. Ferhad TURANLI
Prof. Dr. Feridun EMECEN
Prof. Dr. Gencay ZAVOTÇU
Prof. Dr. Geza DAVID
Prof. Dr. Gülfettin ÇELİK
Prof. Dr. Heath W. LOWRY
Prof. Dr. İdris BOSTAN
Prof. Dr. İlhan ŞAHİN
Prof. Dr. İlknur KOLAY

Prof. Dr. Kemalettin KUZUCU
Prof. Dr. Mehmet ALPARGU
Prof. Dr. Nedim İPEK
Prof. Dr. Olena BAÇINSKA
Prof. Dr. Osman KÖSE
Prof. Dr. Özer ERGENÇ
Prof. Dr. Rhoads MURPHEY
Prof. Dr. Sabahattin ÖZEL
Prof. Dr. Süleyman BEYOĞLU
Prof. Dr. Tofig MUSTAFAZADE
Prof. Dr. Ümit EKİN
Prof. Dr. Viktor KIRYUKOV
Prof. Dr. Yuriy KOÇUBEY
Prof. Dr. Yusuf OĞUZOĞLU
Prof. Dr. Yücel ÖZTÜRK
Prof. Dr. Zeynep AHUNBAY
Doç. Dr. Oleksandr SEREDA
Doç. Dr. Olga MAVRİNA
Doç. Dr. Serkan YAZICI
Doç. Dr. Levent ATALI

<http://www.kocaelitarihsempozyumu.com>
Eposta: kocaelitarihsempozyumu@kocaeli.bel.tr

“Uluslararası Millî Mücadelede Servetiye Cephesi ve
Kocaeli Tarihi - Kültürü Sempozyumu - VI” başlığını taşıyan
bu eserdeki yazıların bilimsel sorumluluğu yazıları kaleme alan bilim insanlarına aittir.

İçindekiler

İzmit Amerikan Hastanesi ve Dr. Albert Warner Dewey'in Buradaki Faaliyetleri <i>Yasemin KOÇER TULGAR, Gülten NASIRLIER ÇEVİK, Meltem DEMİR</i>	591
İzmit Amerikan Hastanesi (1921) Kurucusu Dr. Mabel Elliot'un İzmit'te Tıbbi Ve İnsani Yardım Faaliyetleri <i>Gülten ÇEVİK NASIRLIER, Eda YİRMİBEŞOĞLU ERKAL, Nermin ERSOY</i>	599
Bahçecik Amerikan Koleji'nden Mezun Dört Ermeni Doktor <i>Meltem DEMİR, Merve MERGEN, Deniz BİRTAN, Nermin ERSOY</i>	607
Milli Mücadele'de Karamürsel ve Din Adamları <i>Ali SARIKOYUNCU, Esra SARIKOYUNCU DEĞERLİ</i>	619
İşgalden Kurtuluşa İzmit ve Havalisindeki Gelişmelerin Batı Gazetelerindeki Akisleri (1919-1921) <i>Fikrettin YAVUZ</i>	637
1920 Yılı Avustralya Basınında İzmit'te Milli Mücadele <i>Tufan TURAN</i>	651
Milli Mücadele Dönemi İspanya Basınında İzmit <i>Esin TÜYLÜ TURAN</i>	661
Yugoslav Basınında Türk Kurtuluş Savaşı (1919-1922) <i>Redžep ŠKRIJELJ</i>	671
Türkiye'nin Milli Mücadelesinde Azerbaycan Yardımları <i>Dilaver AZİMLİ</i>	677
The 'Alemdar' And Greek General Papaulas: Concurrent Activities North And South Of Kocaeli In August-October 1921. Records Transcribed From Two Unique Ottoman Language Sources-The Alemdar 'Seyir Defteri' (Ships Log) And 'General Papaulas's Memoir' <i>Jack SNOWDEN</i>	687
Mütareke Ve Barış Arayışları Sırasında İzmit (1922) <i>Dursun Ali AKBULUT</i>	713
Yunan İşgalinin Kocaeli'nde Meydana Getirdiği Tahribat Hakkında Bir Belge: "Değirmendere Mültecilerinin Zarar-Ziyan Beyannamesi" <i>Ufuk KARAKUŞ</i>	729
Millî Mücadele Döneminde İzmit ve Çevresinde Yangın Olayları <i>Volkan MARTTİN</i>	741
Milli Mücadele Dönemi Rapor, Anı ve Belgelerine Göre Servetiye Köyü Çevresinde Yaşananlar <i>Volkan ŞENEL</i>	761
Yunan İşgalinde İzmit Körfezi'nde Müslüman Muhacir ve Mültecilerin Sevk ve İskânı <i>Zeki ÇEVİK</i>	773

Anıların İzinde: Kocaeli'nin Milli Mücadele ve Sosyo-Kültürel Tarihi <i>Ayşegül YILMAZ</i>	795
Lozan Barış Konferansı Sürecinde Kocaeli'nde Siyasi ve Askerî Hareketlilik (Faaliyetler) <i>Adnan SOFUOĞLU</i> ,	817
Kocaeli Servetiye Cephesinden Büyük Taarruz Zaferine: İstiklal Harbi'nde Kocaeli Şehitleri <i>Zekeriya TÜRKMEN</i>	829
Cephe Hattı Raporlarına Göre I. Dünya Savaşı'nda İzmit Sancağı'ndan Şehit Türk Subaylarına Ait Künye Bilgileri <i>Nuri GÜÇTEKİN</i>	841
Kocaeli İli Ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırmasında Keşfedilen Siperler <i>Ayşe ÇALIK ROSS, Emre EKİN</i>	847
Nikomedia'nın Antik Sinop Kenti İle Olan Ticareti <i>Kemal ÇİBÜK, Esra KAHRAMAN, Semra BİLGİN, Özay TİTİZ</i>	853
İzmit Arkeolojik Mirası ve Koruma Sorunları: 1999 Depremi Sonrası Kent Surları Üzerine Bir İnceleme <i>Elif AYDIN DEMİR, Emre KİSHALI</i>	867
İzmit/Gölcük'te 25.000 Tonluk Sac Havuz İnşası <i>Derya GEÇİLİ</i>	879
Cumhuriyetin İlk Yıllarında İzmit Basınının Yansımaları <i>Sabahattin ÖZEL</i>	895
Cumhuriyet'in İlk On Yılında İzmit Merkez Tarihi Üzerine Bir Deneme <i>Mesut ÇAPA</i>	905
Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Hukuk Penceresinden Kocaeli <i>Mustafa Fırat GÜL</i>	923
Osmanlı'dan Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Kocaeli'de Bankacılık <i>Şükriye Göksu HÜLAGÜ</i>	937
Cumhuriyetin İlk Yıllarında Hereke Kumaş Fabrikasının Yabancı İşçi ve Uzman İstihdamı Politikası <i>İbrahim ERDAL</i>	947
Cumhuriyet'in İlk Dönemlerinde Gölcük İlçesinin İdari Yapısı Ve Nüfusundaki Gelişmeler (1923-1950) <i>Fatih ÖZÇELİK</i>	957
Kocaeli Maarif Kongresi'nin Müzakere ve Zabıtlarında Eğitim Sorunları <i>Betül BATIR</i>	967
Yarın Gazetesinin İzmit Davası: İzmit Ahalisi İzmit Valisine Karşı <i>Ekrem SALTİK</i>	987

Kocaeli Basın Tarihinde Selahattin Telser ve Hürsöz Gazetesi <i>Müzeyyen ÜNAL</i>	1005
Kocaeli Milletvekili Ali Dikmen ve Kocaeli Meyve Fidanlığı Üretim Çiftliği'nin Oluşumundaki Katkıları <i>Elif KIRGÖZ</i>	1055
Sicill-i Osmânî Yahûd Tezkire-i Meşahîr-i Osmaniyye'de Yer Bulan İzmit (Kocaeli) Yöneticileri <i>Mustafa KESKİN</i>	1065
Osmanlı Son Döneminde Muvazzaf Gebze Nâibleri <i>Recep KANKAL</i>	1071
Maariften Milli Eğitime İstanbul Sicilleri'nde (1878-1965) İzmit Sancağı Doğumlu Personeler Ait Biyografiler <i>Muzaffer Fehmi ŞAKAR, Nuri GÜÇTEKİN</i>	1079
Kocaeli'nde Dil Bayramları (1933-1938) <i>Esmâ TORUN ÇELİK</i>	1091
Sıtma-Pirinç İkileminde Bir Kent: İzmit (1935-1937) <i>Önder DUMAN</i>	1105
Casus Mu Montör Mü?: Gustav Hoppe Seka'da İşbaşında <i>Yücel YİĞİT</i>	1111
Varlık Vergisi Uygulamasında Kocaeli Vilayeti Örneği <i>Safiye KIRANLAR, Hatice ŞAHİN AKAN</i>	1121
Demokrat Parti Kocaeli Milletvekili Dursun Erol'un Siyasetçi Kimliği ve Yassıda'da Yargılanma Süreci (1957-1961) <i>Ersin MÜEZZİNOĞLU</i>	1151
Demokrat Parti Döneminde Kocaeli'nde Ticaret Alanındaki Gelişmeler (1950-1960) <i>Bilal TUNÇ</i>	1159

İzmit Amerikan Hastanesi ve Dr. Albert Warner Dewey'in Buradaki Faaliyetleri

Yasemin KOÇER TULGAR*
Gülten NASIRLIER ÇEVİK**
Meltem DEMİR***

Giriş

Misyonerler doğu ülkelerinde faaliyetlerini daha çok tıbbi misyonerlik üzerinden gerçekleştirmişlerdir. Böylece tıbbi ihtiyaçlar sayesinde ulaşılamaz olarak düşünülen kişilere ve mevkilere kolaylıkla ulaşılabilmiş olmakla birlikte; belki de Hristiyanlığın kutsal saydığı Hz. İsa'nın iyileştirme gücüne sahip olduklarını düşünmüşlerdir. Bu konuda en yoğun çalışmaları yapan örgüt Amerikan Board olarak adlandırılan American Board of Commissioners for Foreign Missions olmuştur. 1810 yılında resmi olarak kurulan Amerikan Board, Osmanlı Devleti içinde misyonerlik çalışmalarına 1820 yılında başlamıştır. 1833 yılında ise sağlık alanındaki ilk misyonerlik faaliyetlerine başlanmıştır. Sağlık misyonerliğinde ilk olarak gezici sağlık hizmeti verilirken; sonraları dispanserler ve hastanelerle de faaliyetlerini genişletmişlerdir. 1880'lerden itibaren Antep, Mardin, Kayseri, Amasya, Van, Erzurum, Sivas, Adana, Konya, Diyarbakır ve İstanbul gibi illerde hastane, tıp okulu, hemşire sınıfları ve eczaneler kurmuşlardır².

1920'lerde mültecilik, savaş ve salgınlar nedeni ile İzmit halkının sağlık ihtiyacı artmıştır. Bu durumun aksine, askeri hastanenin Kemalist askerler tarafından kullanılmaması için boşaltılması ve Gureba Hastanesi'nin desteklenmemesi nedeniyle kapanması halkın sağlığının içler acısı bir hal almasına sebep olmuştur. 31 Mart 1920 yılında Dr. Elliot'ın önderliğinde Amerikan Kadın Hastaneleri üyeleri askeri hastanede tadilat yaptırarak öncelikli olarak gayrimüslimler olmak üzere, tüm İzmit halkına hizmet vermeye başlamıştır. Halk arasında İzmit Amerikan Hastanesi adı ile anılan bu hastanenin ilk başhekimi olan Dr. Elliot görevini Kafkaslara giderken, Dr. Albert Warner Dewey'e bırakmıştır. Dr. Albert W. Dewey ise Ağustos 1922 tarihinde Kayseri'ye görevlendirilene kadar Amerikan Hastanesi'nde başhekimliğe devam etmiştir³.

Resim-1: ¹Dr. Albert Warner Dewey

Dr. Albert Warner Dewey

Dr. Albert Warner Dewey 5 Aralık 1891'de Georgetown Colorado'da doğdu. 1913'te Denver Üniversitesi'nden mezun oldu. 1915'te Master (M.A.) derecesini aldı ve 1917'de Doktora (M.D.) derecesini aldı. Pensilvanya Üniversitesi'nde M.S. (bilim uzmanlığı) derecesini aldı. American College of Physicians (Amerikan Hekimler Birliğinin) bir üyesiydi⁴. 1917 yılında gönüllü olarak teğmen rütbesiyle I. Dünya Savaşına katılarak Londra'da orduda görev yaptı. 1919 yılında ordudan ayrıldı⁵.

* Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Tıp Tarihi ve Etik Doktora Öğrencisi

** Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Tıp Tarihi ve Etik Doktora Öğrencisi

*** Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Tıp Tarihi ve Etik Doktora Öğrencisi

¹ <https://www.geni.com/people/Albert-Dewey-MD/6000000004632134077> 02.03.2019

² Akpınar A, Güngör Y, Ersoy N. I., "İzmit'te Kurtuluş Savaşı Yılları ve Sağlık Hizmetleri", I. Uluslararası Kocaeli ve Çevresi Kültürü Sempozyumu Tam Metin Kitapçığı, 2006.

³ Faruk Taşkın, American Board Misyonerlerinin Türkiye'deki Sağlık Faaliyetleri (1833-1923), Avrasya İncelemeleri Dergisi, Yıl 2, 149-176, 2017.

⁴ <http://www.dlir.org/archive/orc-exhibit/items/show/collection/12/id/16826> 02.03.2019

<http://search.library.yale.edu/catalog/4612536?counter=1> 02.03.2019

Yasemin KOÇER TULGAR - Gülten NASIRLIER ÇEVİK - Meltem DEMİR

Savaştan sonra 1919'da Amerikan Board ile Türkiye misyonuna katıldı. Bu yıl ilk defa İstanbul'da bulundu ve burada Türkçe öğrendi. O dönemdeki Osmanlı İmparatorluğu yıkılma sürecindeydi ve halk bölgesel çatışmalar, açlık, veba ve fakirlik gibi birçok olumsuzluklarla savaşıyordu. Amerikan misyonunun görevi bu olumsuzluklar karşısında misyonerlik ve yardım faaliyetleri yürtmektir⁶.

1919-1929 arası Türkiye'de birçok yerde görev yaptı. İstanbul, Merzifon, İzmit ve Talas; Türkiye dışında ise Yunanistan'ın Siros Adası'nda görev yapmıştır. Burada 3.000 ila 5.000 arası yetim çocuğu tedavisine katkı sağladı. Near East Relief için Beyrut, Suriye, Ermenistan'ın Gümrü şehrinde başhekimlik görevini ifa etti⁷.

DEWEY ALBERT Warner, M.D. U. Georgetown, Colo.
 Arr. Constantinople 1919 applied 1919
 Arr. Merzifon Oct. 1920 - March 1921
 Micromedia 1921 (U.S.P.)
 Talas 1921 - 1922
 Syria, Greece, 1923-1924
 Beirut, Syria July 1924 - 1926 Ret. U.S.A.
 Arr. Canaan Feb. 1927 - Apr. 1929
 Arr. Cyprus Aug. 1, 1929, Central Aug. 30, 1929
 Ret. U.S.A. July 1935 for 2 yrs study in
 Philadelphia, being at Ventnor, N.J.
 Married, April 9, 1922, to Nora F. Skaneateles
 Lt. Col. Hospital July 1944
 Obs. in Gaziantep Nov. 1945
 Retired 1958 from fund
 Sail from Troy (Island)
 May 11, 1953 for funeral
 Arr. Iskenderun + Gaziantep, Syria
 Died Dec. 28, 1980

Name		Number	
Address			
Begins Expires Vol. No. Vol. No.			
* Marriage performed by Merrill being the only marriage at which he officiated			
Begins Expires Vol. No. Vol. No.			

11/807

Resim-2: Dr. Dewey'in Personel Kartı⁸

Dewey 1929'da Gaziantep'te bulunan Dr. Azariah Smith'in 1829'da kurduğu ve kendi adı ile anılan Azariah Smith Memorial Hastanesi'nde çalıştı. Bu hastane günümüzde MMT Amerikan Hastanesi olarak hizmete devam etmektedir⁹.

Resim-3: Azariah Smith Memorial Hastanesi¹⁰

⁵ <https://www.geni.com/people/Albert-Dewey-MD/6000000004632134077> 02.03.2019

⁶ <http://www.dlir.org/archive/orc-exhibit/items/show/collection/12/id/16826> 02.03.2019

<http://search.library.yale.edu/catalog/4612536?counter=1> 02.03.2019

⁷ <http://www.dlir.org/archive/orc-exhibit/items/show/collection/12/id/16826> 02.03.2019

⁸ <http://www.dlir.org/archive/orc-exhibit/items/show/collection/12/id/16826> 02.03.2019

⁹ www.mmtamerikan.com, <https://www.haberturk.com/yasam/haber/1059386-gaziantepin-135-yillik-hastanesi> 02.03.2019

¹⁰ <https://www.haberturk.com/yasam/haber/1059386-gaziantepin-135-yillik-hastanesi> 02.03.2019

İzmit Amerikan Hastanesi ve Dr. Albert Warner Dewey'in Buradaki Faaliyetleri

Dr. Dewey Gaziantep'te bulunduğu sürece halk tarafından benimsendi ve sevildi. Kendisi de emekli olana kadar buradaki halka hizmet verdi¹¹. Bülent Ecevit'in köşe yazılarına bile konuk oldu. "Amerikalının Bıraktığı Dikili Ağaçlar" isimli köşe yazısında Dewey hakkında şu görüşlere yer verildi:

"Birçok Türk doktorlarının memleketi bırakıp Amerika'ya yerleştiklerini duydukça üzülürüz. Gaziantep'te bunun bir tesellisini buldum: Bir Amerika'lı doktor da gelip yurdumuzun, bu uzak köşesine yerleşmiş. Dr. Albert Dewey, 1929'dan beri, eşiyle birlikte, Gaziantep'te oturuyor. Şimdi hiç Hristiyan nüfusu bulunmayan Gaziantep'in bir de Amerikalı papazı var. Eşiyle birlikte 1921'den beri Gaziantep'te oturan Mr. Merril N. Isely adlı bu papaz da Dr. Dewey'nin çalıştığı Amerikan Hastahanesi'nde yönetim işleriyle hastaların ihtiyaçlarıyla, ve Gaziantep surlarının ağaçlandırılması ile uğraşiyor.

*Karı-koca hastahane de çalışan bu yabancıları, Gaziantep'liler çoktan benimsemiş, kendilerinden ayırt etmez olmuşlar"*¹².

Resim-4: Bülent Ecevit'in Ulus Gazetesi'ndeki Köşe Yazısı¹³

Dr. Albert Warner Dewey ilk evliliğini Mrs. Elsie Grene Dewey ile 14 Eylül 1919'da yaptı. Elsie Dewey 7 Aralık 1888'de Kansas Emporia'da doğdu. 1911'de Colorado Koleji'nden mezun oldu. Young Woman's Christian Association (Genç Hristiyan Kadınlar Birliğinde) çalıştı. Buradaki takma ismi "Küçük Anne" idi. 1915-1917 tarihleri arasında Tokyo-Japonya'da çalıştı. 1 Ocak 1920'de gemi ile New York'tan İstanbul'a geldi. Burada dil öğrenimi için sekiz ay eğitim gördü. Ekim 1920'de Merzifon'a gitti ve 1921-1929 tarihleri arasında Near East Relief için çalıştı.

Resim-5: Mrs. Elsie Grene Dewey¹⁴

Eşi Albert Dewey'in gittiği yerlerde ona eşlik etti ve insanlara yardımlarda bulundu. Albert Dewey'den beş çocuğu oldu. Frances Allice 1920'de İstanbul'da, Margared Elizabeth İzmit'te 1922 yılında, Edward Clayton Siros'da 1924 yılında, Lynda Ruth Beyrut'ta 1926 yılında ve Albert Warner Jr. 1931 yılında Gaziantep'de doğmuşlardır. Elsie Dewey 1929 yılında gittiği Gaziantep'te 1940 yılında vefat etti. Elsie Dewey amacına bağlı, şefkatli, yardımsever, sevecen aynı zamanda ev işlerinde yetenekli, iyi bir müzisyen, iyi bir öğretmendi¹⁵.

¹¹ <http://www.dlir.org/archive/orc-exhibit/items/show/collection/12/id/16826> 02.03.2019

¹² <http://ecevityazilari.org/items/show/645> 02.03.2019

¹³ <http://ecevityazilari.org/items/show/645> 02.03.2019

¹⁴ <https://www.geni.com/people/Elsie-Greene-Dewey/600000004632136139> 02.03.2019

Yasemin KOÇER TULGAR - Gülten NASIRLIER ÇEVİK - Meltem DEMİR

Resim-6: Aile Fotoğrafi¹⁶

Dr. Albert Warner Devey ikinci evliliğini Nisan 1942 yılında Dora Frances Shank ile yaptı. Dora Shank 11 Ekim 1895 yılında Downswille Marylan'de doğdu. 1925'de Philadelphia Hastanesi'nde hemşirelik hazırlık okulunu tamamladı ve hemşire oldu. 1929'da American Board tarafından Adana'ya gönderildi.

Resim-7: Dora Frances Shank Dewey¹⁷

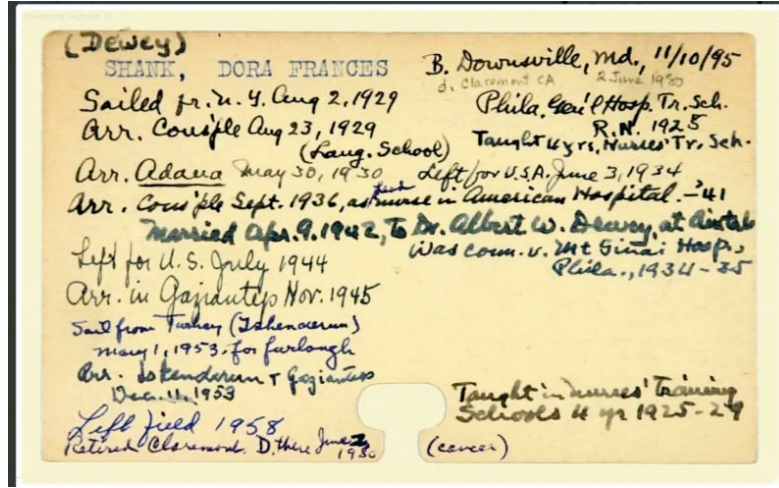
Burada denetimci ve eğitimci hemşire olarak dört yıl boyunca çalıştı. İstanbul'daki Amiral Bristol Hastanesi'ne gitti ve burada 1936-1941 yılları arasında başhemşirelik yaptı. 1939 yılındaki Erzincan depremde zarar gören insanlara yardımlarda bulundu.

¹⁵ <http://www.dlir.org/archive/orc-exhibit/items/show/collection/12/id/16829> 02.03.2019

¹⁶ https://www.geni.com/photo/view/6000000004632134077?album_type=photos_of_me&photo_id=6000000011002107220&position=1 02.03.2019

İzmit Amerikan Hastanesi ve Dr. Albert Warner Dewey'in Buradaki Faaliyetleri

Resim-8: Dora Frances Shank Dewey'in Personel Kartı¹⁸

Daha sonra Gaziantep'e gitti. Burada Albert Dewey ile evlendi. Dora Shank Dewey mesleğinde yetenekli, yardımsever ve muhtaç insanları tedavi etmek için çaba sarf eden biriydi. Hastalarına ve diğer insanlara göre o bir başmelekti.¹⁹

Dr. Albert Warner Dewey ve eşi Dora Shank Dewey Ağustos 1958 yılında emekli oldular ve Gaziantep'ten Claremont, California'ya taşındılar. Burada Hacı Alanı'nda ikamet ettiler. Dora Shank Dewey 2 Haziran 1980'de, Dr. Albert Dewey ise 28 Kasım 1980'de vefat etti²⁰.

¹⁷ <https://www.geni.com/people/Dora-Dewey/6000000025085021172> 02.03.2019

¹⁸ <http://www.dlir.org/archive/orc-exhibit/items/show/collection/12/id/16828> 02.03.2019

¹⁹ <http://www.dlir.org/archive/orc-exhibit/items/show/collection/12/id/16828> 02.03.2019

²⁰ <http://www.dlir.org/archive/orc-exhibit/items/show/collection/12/id/16828> 02.03.2019

Yasemin KOÇER TULGAR - Gülten NASIRLIER ÇEVİK - Meltem DEMİR

Kaynakça

Akpınar A., Güngör Y., Ersoy N. I., “İzmit’te Kurtuluş Savaşı Yılları ve Sağlık Hizmetleri”, I. Uluslararası Kocaeli ve Çevresi Kültürü Sempozyumu Tam Metin Kitapçığı, 2006.

Dijital Library, Annual Report of the American Board of Commissioners for Foreign Missions.

<http://search.library.yale.edu/catalog/4612536?counter=1>

<https://www.geni.com/people/Albert-Dewey-MD/600000004632134077>

<https://www.geni.com/people/Dora-Dewey/6000000025085021172>

<https://www.geni.com/people/Elsie-Greene-Dewey/600000004632136139>

<http://www.dlir.org/archive/orc-exhibit/items/show/collection/12/id/16829>

<http://ecevityazilari.org/items/show/645> 02.03.2019

https://www.geni.com/photo/view/600000004632134077?album_type=photos_of_me&photo_id=6000000011002107220&position=1

Taşkın Faruk, American Board Misyonerlerinin Türkiye’deki Sağlık Faaliyetleri (1833-1923), Avrasya İncelemeleri Dergisi, Yıl 2, 2017.

www.mmtamerikan.com, Habertürk 29.03.2015

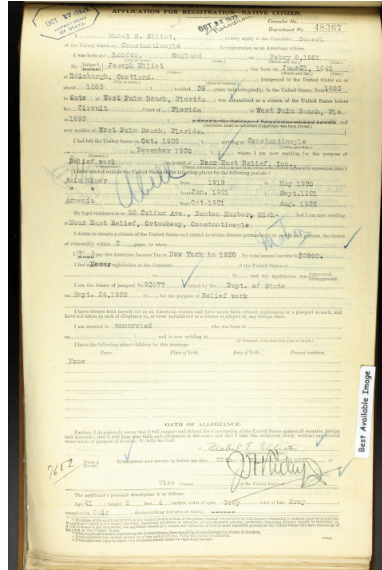

İzmit Amerikan Hastanesi (1921) Kurucusu Dr. Mabel Elliot'un İzmit'te Tıbbî ve İnsanî Yardım Faaliyetleri

Eda YİRMİBEŞOĞLU ERKAL*
Gülten ÇEVİK NASIRLIER**
Nermin ERSOY***

Giriş

Mabel Evelyn Elliott 8 Şubat 1881 tarihinde Tottenham'da (Middlesex, İngiltere) doğmuştur. Babası Joseph Elliott ile birlikte 1883 yılında İngiltere'nin Liverpool limanından bir gemi ile Amerika Birleşik Devletleri'ne (ABD) ulaşmıştır. Babasının ilk yerleşim yeri Florida eyaletindeki West Palm Beach olmuştur. Mabel Elliott 1893 yılında ABD vatandaşlığına kabul edilmiş ve bu tarihten itibaren ailesi ile birlikte Michigan eyaletinde bulunan Benton Harbor'da ikamet etmiştir (Resim 1).

Resim 1 (Application for registration native citizen - Vatandaşlığa başvuru formu)

Mabel Elliott'un ailesine ve eğitim yaşamına ilişkin bilgiler sınırlıdır. Babası Joseph R. Elliott'un 24 Haziran 1840'da doğduğu; annesi Elizabeth Ryan Elliott'un 16 Haziran 1851'de doğduğu görülmektedir. Nüfus kayıtlarına göre 9 kız, 5 erkek olmak üzere 14 çocuklu ailenin 10. çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Babası 5 Mart 1926 tarihinde annesi ise 3 Mart 1928 tarihinde ölmüştür. Mabel Elliott yaşamının önemli bir kısmını Beatrice Ethel isimli kardeşi ile birlikte yaşayarak geçirmiştir (1).

Resmi kayıtlara ulaşamamakla birlikte, Benton Harbor'da (Michigan) yayınlanan "The News Palladium" gazetesinin 19 Eylül 1934 tarihli nüshasında İllinois eyaletindeki Chicago kentinde bulunan "University of Chicago"dan tıp doktoru unvanı ile mezun olduğu (1904) anlaşılmaktadır; ancak

* Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, Kocaeli Üniversitesi

** Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, Kocaeli Üniversitesi

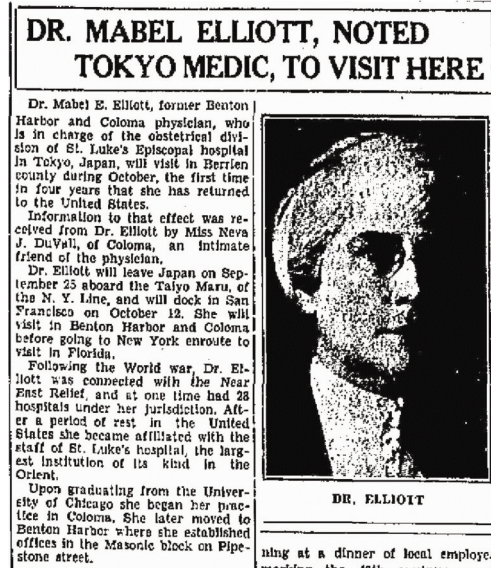
*** Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, Kocaeli Üniversitesi

Eda YİRMİBEŞOĞLU ERKAL - Gülten ÇEVİK NASIRLIER - Nermin ERSOY

mezuniyet tarihi bilinmemektedir. Dr. Elliott'ın mezuniyet sonrası, önce Michigan eyaletinde bulunan Michigan şehrinde, ardından da memleketi olan Benton Harbor'da serbest hekimlik yaptığı saptanmıştır (Resim 3).

Resim 3 (The News Palladium, Wednesday, September 19, 1934)

Tarihsel olarak erkek egemenliğinde süre gelen tıbbi uygulamalar, 1914-1918 arasında yaşanan 1. Dünya Savaşı sırasında kadın hekimlerin rollerinde artışa sahne olmuştur. Bu kapsamda, savaş sonrasında Avrupa'da, ve özellikle Anadolu'da, artan hekim ihtiyacının karşılanmasında kadın hekimler bir seçenek haline gelmiştir. Ortaya çıkan ihtiyacın karşılanmasına yönelik olarak 1915 yılında ABD'de kadın hekimlerin ilk ulusal organizasyonu sonucu American Medical Women's Association (AMWA) kurulmuştur (?).

AMWA tarafından organize edilen hayır işleri ve toplumsal katılım projeleri sayesinde yaratılan olumlu toplumsal görüş bir kaldıraç olarak kullanılarak kadın hekimlerin işlerinin ehli olduğu konusunda topluma güven telkin edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla AMWA genel sosyal politika ile kadınların tıbbi uygulamalar içindeki özgün yeri arasında bir bağlantı kurmayı başarmıştır. Bu şekilde deniz aşırı savaş bölgelerinde mesleki gelişimi arttıracak şekilde iş olanakları yaratılmış olsa da o dönemde kadın hekimlerin askeri tıbbi birliklere dahil olmalarına izin verilmemiştir. Bu yüzden AMWA bünyesinde, daha sonra American Women's Hospital (AWH) Service olarak adı değiştirilecek olan, War Service Committee (Savaş hizmetleri komitesi) oluşturularak kadın hekimlerin askeri birliklerde konuşlandırılması ve savaşın etkilenen sivil halka yardım ulaştırılabilmesi için ABD hükümetinin Savaş Bakanlığı nezdinde girişimlerde bulunulmuştur.

Resim 4 (Amerikan Kadın Hastaneleri üniforması ile Dr. Mabel Elliott)

İzmit Amerikan Hastanesi (1921) Kurucusu Dr. Mabel Elliot'un İzmit'te Tıbbî ve İnsanî Yardım Faaliyetleri

AMWA 1917 yılından “American Committee for Relief in the Near East” (ACRNE) ile, daha sonra adı “Near East Relief” (NER) olan, ortak çalışmalar yürütmeye başlamış ve bu çalışmalar bir başka Amerikalı kadın hekim olan ve AWH'nin uzun yıllar başkanlık görevini yürüten Dr. Ester Pohl Lovejoy'un “Certain Samaritans” kitabında ayrıntılı olarak konu edilmiştir (3, 4).

Dr. Mabel Elliott da AWH'nin maddi desteği ile Near East relief'e bağlı olarak gönüllü çalışmalar yapmak üzere 16 Şubat 1919 tarihinde ABD'nin New Jersey eyaletindeki Roboken limanından Leviathan adlı gemi ile Avrupa'ya hareket etmiş, İngiltere ve Fransa üzerinden 8 Mart 1919 tarihinde İstanbul'a gelmiştir (Resim 4, 5)

NAME AND NUMBER		Religion	Address
HENDERSON, HARRIS F.	1,234,567		
MABEL E.			

Resim 5 (Leviathan adlı gemi yolcu listesi)

Dr. Elliott'ın çalışma bölgesi olarak Anadolu'yu seçmesinin başlıca nedeni olarak o dönemde işgal kuvvetlerinden Fransa'nın kontrolünde olan Osmanlı Devleti'nin Maraş vilayeti ve çevresinde Osmanlı Devleti'nin hükmü altında yaşayan Hıristiyan inancındaki Süryani ve Ermeni kökenli nüfusa sağlık hizmeti sunmaktır. Dr. Elliott İstanbul'da kısa süreli olarak kaldıktan sonra Maraş'a geçerek 17 Mayıs 1919'dan itibaren Fransız ordusunun koruması altında sadece mültecilere hizmet veren bir hastanede sorumlu olarak görev yapmaya başlamıştır. Ancak bu hastane, Kurtuluş Savaşı sırasında aktif çatışma bölgesi içinde kalmış ve Türk milis kuvvetlerinin 21 Ocak 1920'de başlattıkları kuşatma sonucunda 10 Şubat 1920'de boşaltılmak zorunda kalmıştır.

Bunun üzerine Adana'ya geçerek ülkesine geri dönen Dr. Elliott, İzmit, Derince ve Bardizag bölgelerinde yürütülen tıbbî yardım faaliyetlerinin AWH tarafından devir alınması üzerine, mültecilere geçmişte verilen hizmetin başka bölgelere kaydırılarak verilmesi amacı ile 24 Eylül 1920 tarihinde ABD'den bir kez daha ayrılarak Anadolu'ya gelmiş ve Ocak- Eylül 1921 tarihleri arasında İzmit ve çevresinde ACRNE tarafından tamir edilen ve gerekli malzemeleri sağlanan hastane bina ve kliniklerde gönüllü yardım çalışmalarına devam etmiştir.

Dr. Elliott'ın gözlemlerinden anlaşıldığı kadarı ile 1921 yılında İzmit (Nikomedia) bölgesinde sağlık koşulları Dr. Elliott'ın bu bölgede tıbbî çalışmalara başladığı dönemde oldukça kötü durumdadır. Dr. Elliott çok sayıda çocuğun mülteci kamplarında açlık ve soğuk nedeni ile hayatını kaybettiğini söylemektedir. Malnütrisyon önemli sorunlardan biridir. Dr. Elliott'a göre tifüs, trahom, tüberküloz ve çiçek hastalığı en sık görülen durumlardır ve izolasyon odası olarak kullanılan bölümlerde bile değişik bulaşıcı hastalıklardan müzdarip olan çocuklar birlikte kalmak durumundadır (5) (Resim 5). Dr. Elliott The Deming Headlight gazetesinde 30 Kasım 1923 tarihinde verdiği mülakattan 50000'i yetimhanelerde ve 50000'i polikliniklerde olmak üzere AWH tarafından tıbbî destek sunulan 100000'e yakın çocuğun beslenmesinde özellikle kuvvetin artırılması ve aneminin düzeltilmesi açısından Amerikan kökenli yiyeceklerin özellikle tercih edildiği anlaşılmaktadır. Dr. Elliott bu tercihin nedeni olarak Amerikan yiyeceklerinin saflık ve besin değeri açısından benzerlerine göre daha yüksek standartlara sahip olmasını göstermektedir. Dr. Elliott'a göre yetimhanelerde sunulan menülerde besin değeri, kalori ve vitamin içeriği açısından bilimsel gereklilikleri dengeli bir şekilde karşılamak üzere Amerikan unundan yapılmış ekmeğe, sulu yemeklere eklenen mısır taneleri, mısır

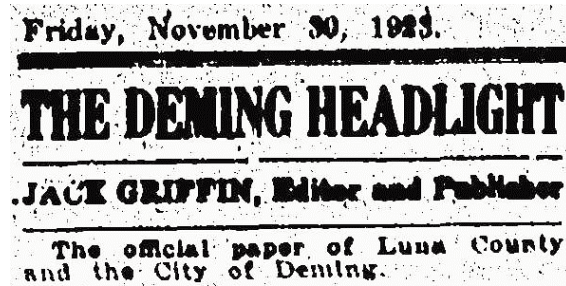
Eda YİRMİBEŞOĞLU ERKAL - Gülten ÇEVİK NASIRLIER - Nermin ERSOY

şurubu, yoğunlaştırılmış süt, kakao ve makarna yer almaktadır (Resim 6)

Resim 5 (Trahom vakalarında izolasyon için kullanılan hastane binası ve trahom tanısı ile tedavi edilen çocuklarla birlikte Dr. Elliott)

Dr. Elliott bu dönemde AWH'nin bölgedeki tüm tıbbi çalışmalarını üstlendiğini, 25000 üzerinde mülteci dışında erkek ve kız çocukları için ayrı yetimhanelerle birlikte 75 yataklı bir genel hastane, 15 yataklı bir çocuk hastanesi, küçük ölçekli çiçek ve trahom hastaneleri ve Derince, Bardızag, İzmit'te 3 farklı poliklinikte hizmet verildiğini anlatmaktadır (5). Dr Elliott'a göre AWH'nin bölgede yürüttüğü çalışmaların önemi ABD'de yeterince anlatılamamaktadır. Aynı dönemde 600'ün üzerinde çocuğun uyuz nedeni ile tedavi edildiği aktarılmaktadır. Çocuklara başvurularında banyo yaptırıldığı, çamaşırlarının yıkanarak temizlendiği, ve günde 3 kez uygulanan kükürt içerikli merhemlerle tedavi uygulandığı Dr. Elliott'ın mektuplarında ve notlarında ayrıntılı şekilde anlatılmaktadır (5) (Resim 7)

Resim 6 (The Deming Headlight, Friday, November 30, 1923)

AMERICAN FOODS BEST SAYS FAMOUS DOCTOR

Athens.—American standard food-stuffs are the best in the world, says Dr. Mabel Elliott, famous woman physician, who for the past two years has been medical director of American orphanages in the Near East. From the standpoint of purity and high food value, she asserts that no European nation can compete with the United States, and for this reason she insists on American products in all orphanages and hospitals, in order to meet adequately the needs of undernourished children.

Dr. Elliott's annual report, summing up the results of the care of 50,000 children in orphanages as well as clinics for 50,000 additional children in refugee camps and homes, says:

"Stable American foods are now the backbone of all our menus for rebuilding children who became weak and anaemic during the refugee exodus from Asia Minor. Our menus contain, not only bread made from American flour, and corn grits in porridge and stews, but also the liberal use of corn syrup, American condensed milk and American cocoa and macaroni, thus making a balanced ration to meet all the scientific requirements as to relative food values, calories and vitamins.

The favorite orphanage pudding is composed of corn grits with cocoa, sweetened with corn syrup, and made more nutritious and palatable by adding a sauce of American condensed milk. Such a pudding has a high food value and is very economical—no other equivalent food value could be obtained from other foods at twice the cost. Moreover, it is so palatable that children eat it eagerly several times a week, and never seem to tire of it. The American people, in providing for these parentless children such pure and wholesome foods from

İzmit Amerikan Hastanesi (1921) Kurucusu Dr. Mabel Elliot'un İzmit'te Tıbbî ve İnsanî Yardım Faaliyetleri

over 1,620 bodies. All these children get a bath first, and their clothes are run through our delouser. Most of them need the delouser for its own sake, so it kills two birds with one stone, as it were.

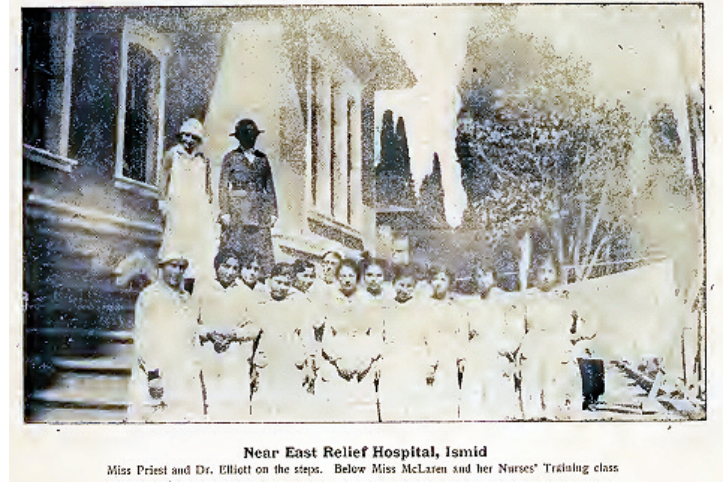

SCABIES.

A hospital for convalescent children was opened at Bardazag across the Gulf of Ismid in March, 1921, and in May a general hospital of a hundred beds was installed in a large building on the hill at Ismid. Most of the work in these hospitals and in all the clinics was done by partly trained Armenian girls (refugees) under the direction of American nurses. Meanwhile, the entire district was becoming a war zone. Active warfare in which the Greek fleet in the harbor occasionally participated was carried on for about three months. Actual fighting took place in the grounds belonging to the hospital where many of the wounded—Greeks, Turks, and "Irregulars"—were received. And strange as it may seem, they immediately became friends and hobnobbed together. The battle of Ismid was described by Dr. Elliott as follows:

Resim 7 (Uyuz vakalarında tedavi uygulaması)

AWH'nin oluşturduğu hastane ve polikliniklerde tıbbi hizmetler Amerikalı hekim ve hemşirelerin dışında bölgede mülteci olarak bulunan ve kısmen eğitilmiş olan Ermeni asıllı kız çocukları aracılığı ile sunulmuştur (Resim 8).

Resim 8 (Hemşire sınıfı ile Dr. Elliott)

Dr. Elliott'ın bölgeye gelmesinden 3 ay sonra İzmit ve çevresinin aktif çatışma bölgesine dönüşmesi ile birlikte, AWH'nin sağlık kuruluşlarında mültecilerin dışında bölgede savaşan Yunan ve Türk askerleri ile Türk milis kuvvetleri de tedavi edilmeye başlanmıştır. Dr. Elliott'ın anılarında hastanede yatırılarak tedavi edilen Yunan ve Türk askerlerini ilişkilerinden bahsedilmektedir (5).

Sonuç

Eylül 1921 yılında AWH sorumluluğunu Dr. Alfred Dewey'e bırakarak ABD'e geri dönmüştür (7). 4 yıl süren Türkiye, Ermenistan ve Yunanistan hizmetlerinden sonra ülkesine döndüğünde deneyimlerini "Beginning Again at Ararat" adlı kitabında toparlayarak yayınlamıştır (ref 5). 1923 yılında Tokyo'da St. Luke International Hospital'ın personeli olarak çalışmaya devam etmiştir. 4 yıl bu hastanede görev aldıktan sonra ABD'ye dönen Dr. Elliott Florida eyaletinde 1964 yılında hayatını kaybetmiştir.

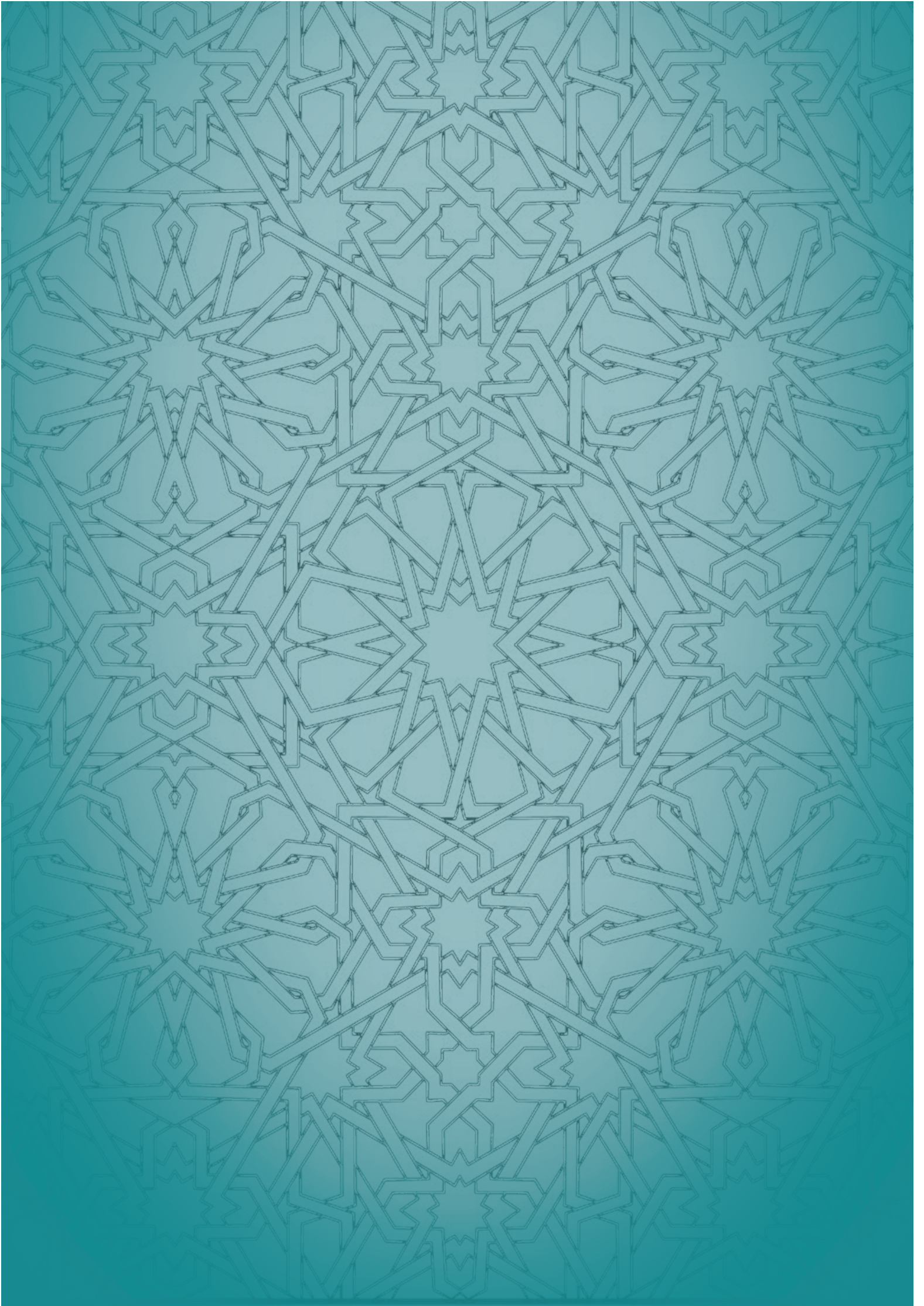

Eda YRMBEŐLU ERKAL - Gülten EVK NASIRLIER - Nermin ERSOY

Kaynakça

1. https://www.ancestry.com/search/?name=mabel+evelyn_elliott&birth=1881
2. <https://www.amwa-doc.org/our-work/american-womens-hospital-services/> Erişim tarihi Şubat 2019
3. Certain Samaritans, 1927. Ester Pohl lovejoy. New York, The Macmillan Company
4. <https://www.amwa-doc.org/faces/dr-esther-clayson-pohl-lovejoy/> Erişim tarihi Şubat 2019
5. Esther Pohl Lovejoy. Women physician and surgeons. <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.b4502143;view=1up;seq=117>. Erişim tarihi Şubat 2018
6. Beginning Again at Ararat. Mabel Evelyn Elliott. Fleming H. Revell Company, 1924.
7. Near East Relief Newsletter. https://archive.org/details/ldpd_12070546_003. Erişim tarihi Őubar 2018.

Bahçecik Amerikan Koleji'nden Mezun Dört Ermeni Doktor

Meltem DEMİR*
Merve MERGEN**
Deniz BİRTAN***
Nermin ERSOY****

Giriş

İzmit; Marmara Denizi'nin doğusunda ve aynı isimle anılan körfezin uç kısmında yer almaktadır. Nicomedia adıyla Helenistik dönemde kurulan, en görkemli yıllarını Roma İmparatorluğu döneminde yaşamış olan kent, Bizans İmparatorluğu döneminde önemini kaybetmiş olmasına rağmen stratejik değerini her zaman korumuştur¹. Osman Devleti'nin 1337'de Nicomedia (İzmit) şehrini fethetmesinden sonra Türk nüfusuna yaşam alanları açılmıştır. Bölgenin yerli halkı olan Rumlara Türk hakimiyeti altında yaşayabilme hakkı tanınarak Rum ve Türklerin ortak yaşam alanı olmuştur². İzmit'te Ermeni yerleşiminin başlangıcı ise 16. yüzyılın sonlarıyla 17. yüzyılın başlarına dayandırılmaktadır³.

Kevorkian ve Pabouddjian'a göre, 20. yüzyılın başında İzmit Sancağı'nda yer alan kırk iki köy ve kentte, 61.675 Ermeni ile Ermeni cemaatine ait elli bir kilise, bir manastır ve 7.480 öğrencinin okuduğu elli üç eğitim kurumu bulunmaktaydı⁴. Ermeni cemaati millet sistemi içerisinde, Osmanlı yönetimine tabi olarak yaşam güvencesi yanısıra din, kültür ve eğitim alanındaki faaliyetlerini sürdürme hakkına da sahipti.⁵

Ermeni nüfusun yoğunlaştığı noktalardan biri de Bardizag (Bahçecik) olmuştur. Amerikan misyonerlerin 19.yüzyıl itibariyle giriştikleri teşkilatlanma çalışmaları için uygun buldukları Gregoryen Ermeni nüfusunun burada yoğun olduğu düşünülürse, Bardizag'ın çeşitli misyonerlik faaliyetleri açısından uygun şartları sağlayan bir coğrafya olduğu söylenebilir⁶.

Bardizag'da American Board'un Misyonerlik Faaliyetleri

Temel olarak Protestanlık üzerinden pek çok farklı coğrafyada inanç propagandası yapmak amacıyla, Boston'da 1810 yılında kurulan American Board of Commissioners for Foreign Missions, 1820'lerde Ortadoğu'ya yönelmiştir⁷. İzmit ve çevresinde ise 1832 yılı itibariyle hayırseverlik, sağlık ve kültür bağlamında yürütülen misyonerlik faaliyetleri başlamıştır⁸. Amerikan misyonerlerin

* Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

** Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

*** Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

**** Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı Başkanı

1 Şennur Kaya-İlknur Aktuğ, "İzmit'teki Azınlık Yapıları" İTÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 5, Sayı 1, s.33.

2 Oğuz Polatel, "İzmit Kazası Ermeni'nde Dinsel Yapı Ve Eğitim Faaliyetleri (1839 – 1915)"Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi Kocaeli- 2010.

3 Raymond H.Kevorkian, Paul B.Pabouddjian, "1915 Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeniler" İstanbul, 2012, s. 128.

4 H.Kevorkian & Pabouddjian, "1915 Öncesinde...", s. 128.

5 Kamel S. Abu Jaber, "The Millet System in the Nineteenth Century Ottoman", Muslim World, 1967, s. 212; Nuri Adıyeke, "Islahat Fermanı Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi ve Gayrimüslimlerin Yaşantılarına Dair", Osmanlıdan Günümüze Ermeni Sorunu, Ed. Hasan Celal Güzel, Ankara, 2000.

6 George E. White, Bir Amerikan Misyonerinin Merzifon Amerikan Koleji Hatıraları, Çev. Tarık Yüksel, İstanbul, 1995, s. 30.

7 Fay Linder, The History of Üsküdar Amerikan Academy 1876-1996, İstanbul, 2000, s. 2.

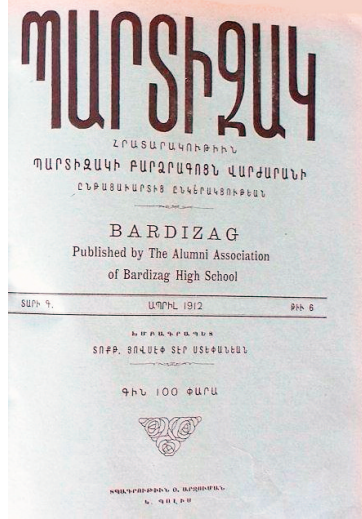
8 Özgür Yıldız, "İzmit'te Amerikan Misyoner Faaliyetleri", Akademik Bakış, 5/10 (2012), s. 98.

Meltem DEMİR - Merve MERGEN - Deniz BİRTAN - Nermin ERSOY

Osmanlı coğrafyasında yürüttüğü faaliyetler, hem dönemin şartlarını anlamak hem de bu faaliyetler sonucu günümüze kadar ulaşan kültürel mirası görebilmek adına önem arz etmektedir.

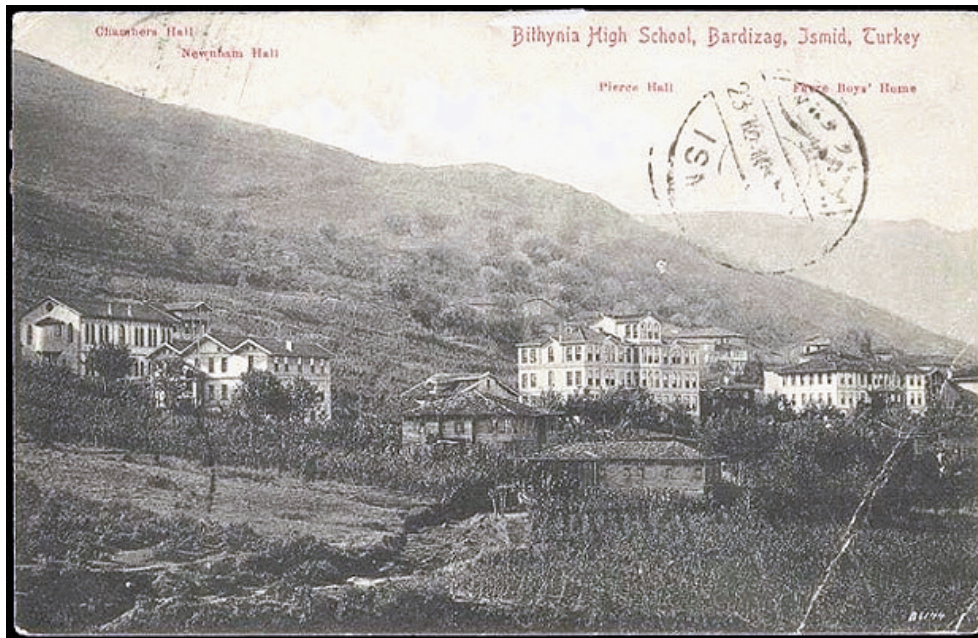
Misyonerlerin, gittikleri bölgelerde dini/ideolojik faaliyetler yürüttükleri ve bu faaliyetlere destek olabilecek nitelikte kalıcı bir eğitim ve sosyal ağ kurmuş oldukları bilinmektedir⁹. Bardizag ve benzeri demografik özellikler taşıyan yerlerde yaygın bir şekilde görülen misyonerlik faaliyetleri, çeşitli biçimlerde sona ermiş olsa da, özellikle eğitim kurumlarında şekillenen kültür mirası, bu kurumlarda yetişenlerce günümüze kadar aktarılmıştır¹⁰. O tarihlerde 10.500'lük nüfusu bulunan Bardizag, biri yüksek okul olmak üzere sekiz Ermeni okulu bulunan ve Ermenice gazete ve dergi çıkaran, amatör tiyatro topluluğu olan bir köydü.

Resim-1: Bardizag Yüksek Okulu Dergisi¹¹

Hekim ve eczacılarıyla ünlü olan Bardizag'da Ermeni okullarını bitirenler Amerikan okullarında ve Türk okullarında eğitim gördükten sonra tıp öğrenimi için İstanbul'a giderlerdi¹².

Resim-2: Bithynia Yüksek Okulu, Bardizag¹³

⁹ White, Bir Amerikan..., s. 30.

¹⁰ Linder, The History..., s. 1-2.

¹¹ <https://www.facebook.com/groups/bardizag>

¹² Dora Sakayan, Bir Ermeni Doktorun Yaşadıkları Garabet Haçeryan'ın İzmir Güncesi, Çev. Atilla Tuygan, Belge Yayınları, İstanbul, 2005.

¹³ <https://www.facebook.com/groups/bardizag>

Bahçecik Amerikan Koleji'nden Mezun Dört Ermeni Doktor

Bardizag Amerikan Koleji, bölgede bulunan Apostolik Ermeni nüfusunu Protestanlaştırmak amacıyla 1880 yılında American Board üyesi Pierce tarafından kurulmuştur. Hem kız hem de erkek öğrencileri bulunan okulda pek çok farklı şehirden gelen öğrencilere yatılı eğitim imkanı da sağlanmıştır¹⁴. Asıl amacı, Hıristiyan nitelikleri önde gelen bir lise eğitimi vermek olarak açıklanan okulun öğrencileri dört yıl süren eğitimleri boyunca Matematik, Cebir, Trigonometri, Doğa Bilimleri, Tarih, İngilizce, Fransızca, Türkçe, Hıristiyanlık gibi dersler almışlardır¹⁵. 1915 yılına kadar hizmet veren bu okuldan mezun olan öğrenciler, sonradan birçok farklı alanda uzmanlık kazanarak meslek sahibi olmuşlardır¹⁶.

Resim-3: Bardizag Yüksekokulu Öğrencileri¹⁷

Bu çalışma ile amaçlanan ise, Bardizag Amerikan Koleji'nden mezun olduktan sonra tıp eğitimi alan dört Ermeni doktor hakkında ulaşılan biyografik bilgileri paylaşmaktır. Misyon okulunda yetişen, hem Osmanlı hem de Cumhuriyet Dönemi bürokrasisinde çeşitli mevkilerde bulunmuş olan dört hekimin yaşam öyküleri araştırılırken, başta Türkçe ve Ermenice arşiv belgeleri olmak üzere konuya ilişkin yerel ve yabancı kaynaklardan yararlanılmıştır.

1. Dr. Garabet Haçeryan (1876-1952)

1876 yılında İzmit'in Bahçecik (Bardizag) kasabasında doğmuş olan Dr. Haçeryan, Bardizag'ın köklü ailelerinden olan Haçeryan ailesinin bir üyesidir. Haçeryan da diğer Bardizaglılar gibi bu okulları bitirdikten sonra 1895 yılında İstanbul Tıbbiyesi'nde eğitimine başladı.

Resim-1: Garabet Haçeryan

Dr. Garabet Haçeryan (1876-1952)

DR. GARABET' HAÇERYAN
(1876-1952)

Dr. Garabet Haçeryan 1876'da, Türkçe Bahçecik adıyla bilinen, Bardizag'da doğmuştur. Surozizag sülalesi (Nicomedia)

1. Dr. Haçeryan'ın eğitimi ve biyografisini hazırlarken başvurulan kaynaklar pek çok Ermenice arşiv ve ekin kullanıldığıdır. Konya'da bulunan Konsolosluk Servisi tarafından konulan misyonerlerin arşivlerinde bulunmaktadır. Bu Ermeni arşivleri diğer Ermenice arşivleriyle birlikte İstanbul'da bulunan Arşiv ve Kütüphane Bakanlığı'nda saklanmaktadır. Bu arşivler arasında 1913'de İstanbul'da bulunan Arşiv ve Kütüphane Bakanlığı'nda saklanmaktadır. Bu arşivler arasında 1913'de İstanbul'da bulunan Arşiv ve Kütüphane Bakanlığı'nda saklanmaktadır.

2. Dr. Haçeryan'ın hayatını, yaşamını boyunca yazdığı yazılar ve diğer Ermeni kaynakları, özellikle 1913'te yazdığı yazıları kullanarak hazırlanmıştır. Bu yazılar, Dr. Haçeryan'ın hayatını ve diğer Ermeni kaynakları, özellikle 1913'te yazdığı yazıları kullanarak hazırlanmıştır.

3. Dr. Haçeryan'ın hayatını, yaşamını boyunca yazdığı yazılar ve diğer Ermeni kaynakları, özellikle 1913'te yazdığı yazıları kullanarak hazırlanmıştır.

¹⁴ White, Bir Amerikan..., s. 67.

¹⁵ Uygur Kocabaşoğlu, Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika, İstanbul, 1991.

¹⁶ Johnsen Brian, "The Forgotten Garden", Buluşma, 3 (2010), s. 18-22.

¹⁷ https://www.facebook.com/groups/bardizag

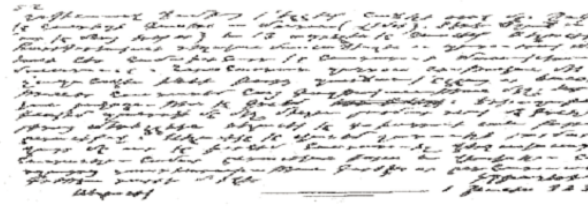
Resim-2: Garabet Haçeryan

Sтамбул 1899: Tıbbiye Mektebinin bir öğrencisi olarak genç Garabet Haçeryan

1901 yılında mezun olduktan sonra Bursa'ya belediye doktoru olarak atandı. Yaklaşık on yıl çalıştıktan sonra 1910 yılında Bardizag'a döndü ve özel doktor olarak çalışmaya başladı.

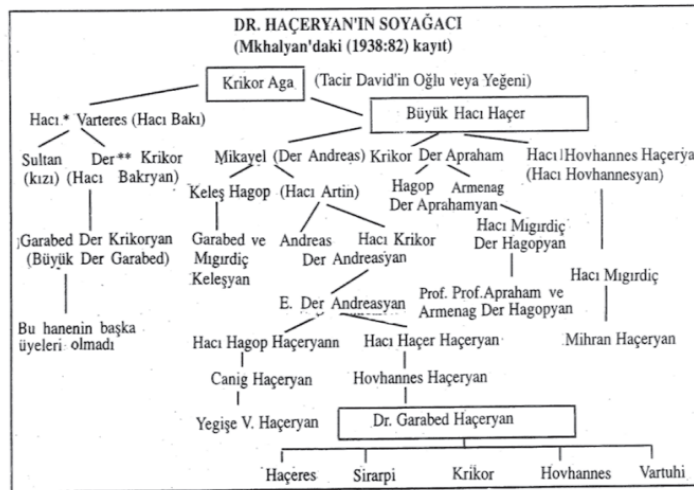
Resim-3: Dr. Haçeryan ve Ailesi

Selânik 1934, Dr. Haçeryan ve eşi, çocukları Hovhannes ve Vartuhi ile birlikte

1907 yılında evlendiği İzmir Akhisarlı Elisa Kostanyan'dan beş çocuğu oldu. Üçü erkek Haçeres (1909), Krikor (1913), Hovhannes (1916) ile ikisi kız Sirarpi (1911) ve Vartuhi (1921) dünya geldi.

Resim-4: Dr. Haçeryan'ın Soyağacı

(*) Hacı deyimini Kudüs'e gidenler için kullanılıyordu
(**) Der, aile içinde din adamlarını belirleyen bir deyim.

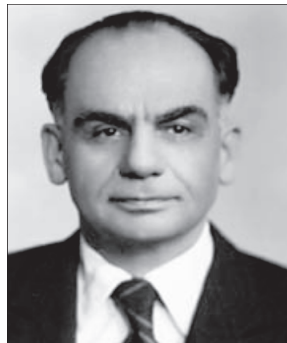
Resim-5: Osmanlı Ordusunda Görev Yapan Ermeni Askerler*Osmanlı ordusunda görev yapan Ermeni askerleri (1918)*

1914 yılında Bardizaglı 1500 genç ile Türk ordusuna katıldı ve I. Dünya Savaşı boyunca tıbbiye zabiti olarak görev yaptı. İstanbul, Çanakkale, İzmir ve Romanya'daki üstün askeri hizmetleri nedeniyle madalyalarla taltif edildi¹⁸. 1918 yılında ordudan terhis olduktan sonra ailesiyle birlikte İzmir'e yerleşti. Genel cerrah ve jinekolog olarak Ermeni Millî Hastanesi'nde çalıştı.

Resim-6: Surp Krikor Millî Hastanesi*Ermeni Surp Krikor Millî Hastanesinin ana girişi*

1922 İzmir'in kurtuluşu sırasında tutuklandı. Altı gün içinde tahliye olan Dr. Haçeryan 1922'de ailesiyle Midilli Adası'na gitti. 1923'de diğer mülteci ailelerle birlikte Selanik'e yerleşen Dr. Haçeryan, kurucularından olduğu Ermeni Genel Yardımseverler Birliği'nin (EGYB) Selanik'teki Çocuk Hastalıkları Kliniği'ne başhekim oldu. 1950 yılında önce Paris'e, 1951 yılında Buenos Aires'e yerleşen Dr. Haçeryan 1952 yılında hayatını kaybetti.¹⁹

2. Dr. Zakar Zakaryan (1894-1960)

Resim-7: Zakar Zakaryan²⁰

¹⁸ Mehmet Beşikçi, Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Seferberliği, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2015, s. 276.

¹⁹ Bu bölümde yer alan bilgi ve resimler şu kaynaktan alınmıştır: Dora Sakayan, Bir Ermeni Doktorun Yaşadıkları Garabet Haçeryan'ın İzmir Güncesi, Çev. Atilla Tuygan, Belge Yayınları, İstanbul, 2005.

²⁰ T.B.M.M Albümü 1920-2010 Cilt:2 (1950-1980).

Asıl adı Rupen Zakar Zakaryan olan doktor, soyadı kanunuyla birlikte Zakar Tarver adını aldı. Dr. Zakar Zakaryan Kemaliye’de (Eğin) 1894 yılında doğdu. Annesinin adı Evkine Zakaryan, babası Ohan Zakaryandır. Bir yaşındayken ailesi ile birlikte İstanbul’a göç etti. İlkokulu Levan Vartukyan (Topkapı) Okulu’nda ve 1911’de de Bezciyan Ermeni Okulu’nu gitti. Daha sonra eğitimine Bardızag’taki Amerikan Koleji’nde devam etti. 1917’de o zamanlar Haydarpaşa’da bulunan İstanbul Tıp Fakültesi’nden başarıyla mezun oldu. Uzmanlığını Radyoloji bölümünden aldı. Dönemin en ünlü doktorları arasında yer alan Zakaryan hem ülke içinde hem de ülke dışında adını duyurmuş olup kendi alanıyla ilgili araştırmalar yapan ve üç senede bir Paris, Lozan, Viyana gibi Avrupa şehirlerine yenilikleri takip etmeye giden bir doktordu. Ayrıca Fransa ve ABD’de Röntgen ihtisası aldı. Dünya Radyoloji Birliği’nin bir üyesiydi. Ayrıca Beyoğlu’nda kendine ait muayenehanesi vardı. Fransızca ve İngilizce biliyordu²¹.

Zakaryan 2. Dünya Savaşı sırasında (1942-1943) askerliğini Sivas’ta tabip yüzbaşı olarak yaptı. Daha sonra İstanbul’a dönerek hekimlik mesleğini icra etti. 11 Mart 1949-1951 yılları arası Surp Pirgiç hastane yönetiminde yer aldı 1951 yılında tekrar yönetim kuruluna seçildi ve 1951-1954 yılları arasında başhekimlik görevini icra etti. 1950-1954 yılları arasında İstanbul Belediye üyeliği yaptı. 1954-1957 ve 1957-1960 dönemlerinde Demokrat Parti’den iki dönem İstanbul milletvekili olarak görev yaptı²². T.B.M. Meclisi’nde Sıhhat ve İçtimai Muavenet Encümeni olarak görevini sürdürdü²³.

1923-1925 ve 1927-1933 yılları arasında Surp Pirgiç Hastanesi Röntgen Şube şefi olarak görev yaptı. 1949-1951 yılları arasında hastanenin yönetim kurulunda yer aldı ve 1949-1954 yılları arasında ise hastanenin başhekimini olarak çalıştı. Hastanede yıllık yayımlanan Surp Pirgiç Mecmuası’nı aylık olarak yayımlanmasını sağlandı²⁴. Ayrıca Tarman Gazetesi’nde de yazıları bulunan Dr. Zakar Tarver dergilerde yazılarının altında R. Zakaryan ve Z. Kar mahlaslarını kullandı²⁵.

Resim-8: Tarman Tıp Mecmuası²⁶

Dr. Zakar Tarver, Sırvuş Hegniya Hanım ile evlendi ve Krikor Ohan adlı bir erkek çocuğu oldu²⁷.

²¹ Vart Shigaher, Son Yarım Yüzyılın Türkiye Ermeni Hekimleri 1923-1975, Hay bzhishknery Turkiayum verjin kes darum 1923-1975, T.E.A.O. Öğretmenleri Yardımlaşma Vakfı, İstanbul 1975 s. 49-50; Surp Pirgiç Hastanesi Kütüphanesi TBMM Albümü 1920-2010, 2.Cilt 1950-1980; Ali Çakırbaş, "Cumhuriyet Döneminde Gayrimüslim Milletvekilleri ve Faaliyetleri (1923-1964)", Basılmamış Doktora Tezi, T.C. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2017, s. 205.

²² Shigaher, "Son...", s. 49-50.

²³ İsmet Binark, Türk Parlamento Tarihi (TBMM X. Dönem 1954-1957), Cilt:4, No:140, Ankara, 2010, 439.

²⁴ Arsen Yarman, Osmanlı Sağlık Hizmetlerinde Ermeniler ve Surp Pirgiç Ermeni Hastanesi Tarihi, İstanbul, 2001, s. 796.

²⁵ Yarman, Osmanlı..., s.796; Shigaher, "Son...", s. 49-50.

²⁶ Tarman Tıp Mecmuası Kasım-Aralık Sayısı, 1921, Surp Pirgiç Hastanesi Kütüphanesi

²⁷ Çakırbaş, "Cumhuriyet...", s. 205.

Resim-9: Zakar Zakaryan'ın Jamanak ve Marmara Gazetelerindeki Ölüm İlanları²⁸

27 Mayıs 1960 tarihinde tutuklandı. Tutuklu olarak bulunduğu Yassiyada'da kalp krizi sonucu yaşamını yitirdi. Cenazesi Ermeni Cemaati tarafından büyük bir törenle Balıklı Rum Mezarlığı'na defnedildi²⁹.

3. Dr. Vahakn Mihalyan (1882- 1941)

Bardızag'da 25 Aralık 1882 yılında doğmuş olan Dr.Vahakn Mihalyan'ın soyadı Muh diye de bilinirdi³⁰. Bardızag'ın tanınmış ailelerinden biriydi. Babası Mıgırdiç Mihalyan, dedesi de Papaz Garabet Mihalyan idi³¹. Amcasının oğlu Krikor Mihalyan Amerikan Koleji'nde öğretmen olarak görev yapıyordu. Ayrıca Bardızag isimli bir kitap yazmıştır.

Dr. Vahakn Mihalyan İlkokulu doğduğu yerdeki Nersesyan-Şuşanyan Okulu'nda bitirdi daha sonra da Bardızag Amerikan Koleji'ne devam ederek bu okulu başarıyla tamamladı. 1911'de İstanbul Tıp Fakültesinden mezun oldu. Uzmanlığı dahiliye ve kadın doğum üzerine yaptı³². I. Dünya Savaşı sırasında Kafkasya ve Sina bölgelerinde tabip yüzbaşı olarak görev yaptı³³.

Göynük, Gerede, Bor kazalarında Belediye doktoru olarak görev yapan Dr. Vahakn Mihalyan özellikle Göynük kazasında daha çok bulundu ve burada devlet hekimi görevini icra etti. Daha sonra İstanbul'a gelerek Gümüşsuyu Hastanesi'nde çalıştı ve emekli olunca Kadıköy'e gelerek burada kendi muayenehanesini açtı. Ayrıca Kadıköy Ermeni Kilisesi'nin yönetim kurulunda çalıştı ve Kadıköy Aramyan Okulu'nda da yönetim kurulunda yer aldı³⁴.

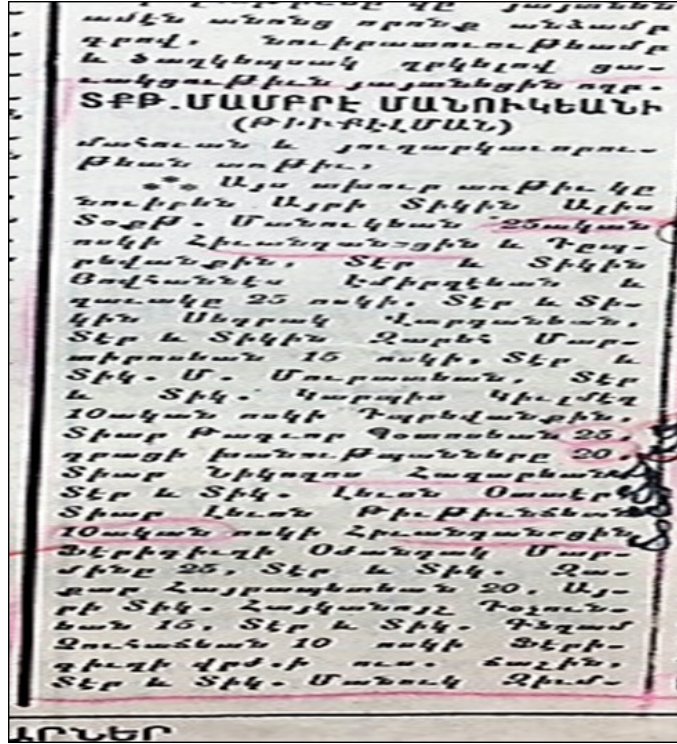
1921'de kendisi gibi doktor olan Lusi Köseyeyan ile evlendi. İki tane çocuğu oldu. Birinci çocuğu Sene Kerim 27 Mart 1923'de doğdu ve henüz onbeş günlük iken ne yazık ki vefat etti. İkinci çocukları Berç Garabet 3 Mart 1925'de doğdu. Berç Garabet Mihalyan, Surp Takavor Kilisesi ko-

28 Jamanak Gazetesi, 21.09.1960; Marmara Gazetesi, 21.09.1960, Surp Pırgiç Hastanesi Kütüphanesi
 29 Zühtü Arslan, Türk Parlamento Tarihi (TBMM XI. DÖNEM 1957-1960), Cilt-3, No.156, Ankara, 2013, s. 489; Çakırbaş, "Cumhuriyet...", s. 205.
 30 Jamanak Gazetesi, 1 Mayıs 1941, Surp Pırgiç Hastanesi Kütüphanesi
 31 Kidemli Peder Krikor Damadyan, Kadıköy Anı Kitabı Tanınmış Simalar, Cilt:5, Akar Matbaa, 2016, Surp Pırgiç Hastanesi Kütüphanesi
 32 Shigaher, "Son...", s.26, Yarman, "Osmanlı...", s. 789.
 33 Damadyan, Kadıköy...
 34 Shigaher, "Son...", s. 26.

Meltem DEMİR - Merve MERGEN - Deniz BİRTAN - Nermin ERSOY

rosunda görev yaptı ve daha sonrada bu koronun başkanlığını yürüttü³⁵.

Mihalyan ailesi yıllarca Bakkal Sokak 14 numaralı yerde ikamet ettiler. Şimdilerde bu yer Moda-Kadıköy’de bulunmaktadır³⁶. 1 Mayıs 1941 yılında vefat eden Dr. Vahakn Mihalyan, Uzunçayır’daki Ermeni mezarlığına defnedildi³⁷.

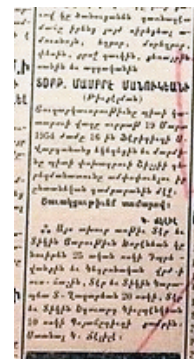
Resim-10: Jamanak Gazetesi Ölüm İlanı³⁸

4. Dr. Mampre Manukyan (Tükelman) (1892-1954)

1892 yılında Bardızag’da doğdu. Babasının adı Harutyman Manukyan’dır. Nersesyan-Şuşanyan okulunu bitirdikten sonra Bardızag Amerikan kolejine devam etti. Daha sonra İstanbul Tıp Fakültesine giderek 1917 yılında buradan başarıyla mezun oldu. Uzmanlığını Bevliye (Üroloji) alanında yaptı³⁹. I. Dünya Savaşı sırasında Akşehir’de askerliğini tabip yüzbaşı olarak yaptı. Daha sonra İstanbul’a döndü⁴⁰.

1923-1924 senelerinde Surp Pirgiç Ermeni Hastanesi’nde çalıştı. Kurtuluş-Feriköy bölgelerinde muayenehanesi olup yıllarca burada doktorluk görevini yerine getirdi. Hastalarına göre Dr. Mampre Manukyan çok yardımsever ve hastaları için hemen tetikte olan biriydi. Hastaları tarafında çok sevilen ve ihtiyaçları halinde hemen onların yardımlarına koşardı⁴¹.

Resim-11: Jamanak Gazetesi Ölüm İlanı⁴²

35 Damadyan, Kadıköy...
 36 Damadyan, Kadıköy...
 37 Jamanak 1 Mayıs 1946, Damadyan, Kadıköy...
 38 Jamanak Gazetesi, 1941, Surp Pirgiç Hastanesi Kütüphanesi.
 39 Shigaher, "Son...", s. 41; Yarman, "Osmanlı...", s. 788.
 40 Shigaher, "Son...", s. 41; Yarman, "Osmanlı...", s. 788.
 41 Shigaher, "Son...", s. 41
 42 Jamanak Gazetesi, 19 Mart 1954.
 43 Shigaher, "Son...", s. 41.

Bahçecik Amerikan Koleji'nden Mezun Dört Ermeni Doktor

Karısının ismi Alis Manukyan'dır. Dr. Mampre Manukyan 19.03.1954 tarihinde vefat eden Dr. Mampre Manukyan Feriköy Ermeni mezarlığına defnedildi⁴³.

Sonuç

Sonuç olarak Kocaeli'nin tarihine, kültürüne, sağlığına, yiyeceklerine önemli katkı sağlamış olan İzmit Bardizag Ermenileri, dönemin eğitilmiş ve meslek sahibi kişilerinin yetiştirilmesine de önemli katkı sağlamışlardır.

⁴³ Shigaher, "Son...", s. 41.

Kaynakça

Abu Jaber, Kamel S., “The Millet System in the Nineteenth Century Ottoman”, Muslim World, Haziran 1967

Adıyeye, Nuri, “İslahat Fermanı Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sistemi ve Gayrimüslimlerin Yaşantılarına Dair”, Osmanlıdan Günümüze Ermeni Sorunu, Ed. Hasan Celal Güzel, Ankara, 2000.

Arslan, Zühtü, Türk Parlamento Tarihi (TBMM XI. DÖNEM 1957-1960), Cilt:3, No:156, Ankara, 2013.

Binark, İsmet, Türk Parlamento Tarihi (TBMM X. Dönem 1954-1957), Cilt:4, No:140, Ankara, 2010.

Brian, Johnsen, “The Forgetting Garden”, Buluşma, 3 (2010).

Çakırbaş, Ali, “Cumhuriyet Döneminde Gayrimüslim Milletvekili ve Faaliyetleri (1923-1964)”, Basılmamış Doktora Tezi, T.C. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2017, s. 205.

<https://www.facebook.com/groups/bardizag>

Jamanak Gazetesi, 21.09.1960

Kevorkian, Raymond H.; Pabouddjian, Paul B., 1915 Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu’nda Ermeniler, İstanbul, 2012.

Kıdemli Peder Kirikor Damadyan, Kadıköy Anı Kitabı Tanınmış Simalar, Cilt:5, Akar Matbaa,2016, Surp Pırgıç Hastanesi Kütüphanesi

Kocabaşoğlu, Uygur, Kendi Belgeleriyle Anadolu’daki Amerika, İstanbul, 1991.

Linder, Fay, The History of Üsküdar Amerikan Academy 1876-1996, İstanbul, 2000.

Marmara Gazetesi, 21.09.1960, Surp Pırgıç Hastanesi Kütüphanesi

Mehmet Beşikçi, Birinci Dünya Savaşında Osmanlı Seferberliği, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2015, s. 276.

Sakayan, Dora, Bir Ermeni Doktorun Yaşadıkları Garabet Haçeryan’ın İzmir Güncesi, Çev. Atilla Tuygan, Belge Yayınları, İstanbul, 2005.

Shigaher, Vart, Son Yarım Yüzyılın Türkiye Ermeni Hekimleri 1923-1975 Hayat ve Faaliyetleri Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluşundan 1923-1975, T.E.A.O. Öğretmenleri Yardımlaşma Vakfı, İstanbul 1975 s. 49-50, Surp Pırgıç Hastanesi Kütüphanesi

Tarman Tıp Mecmuası, Kasım-Aralık Sayısı,1921, Surp Pırgıç Hastanesi Kütüphanesi

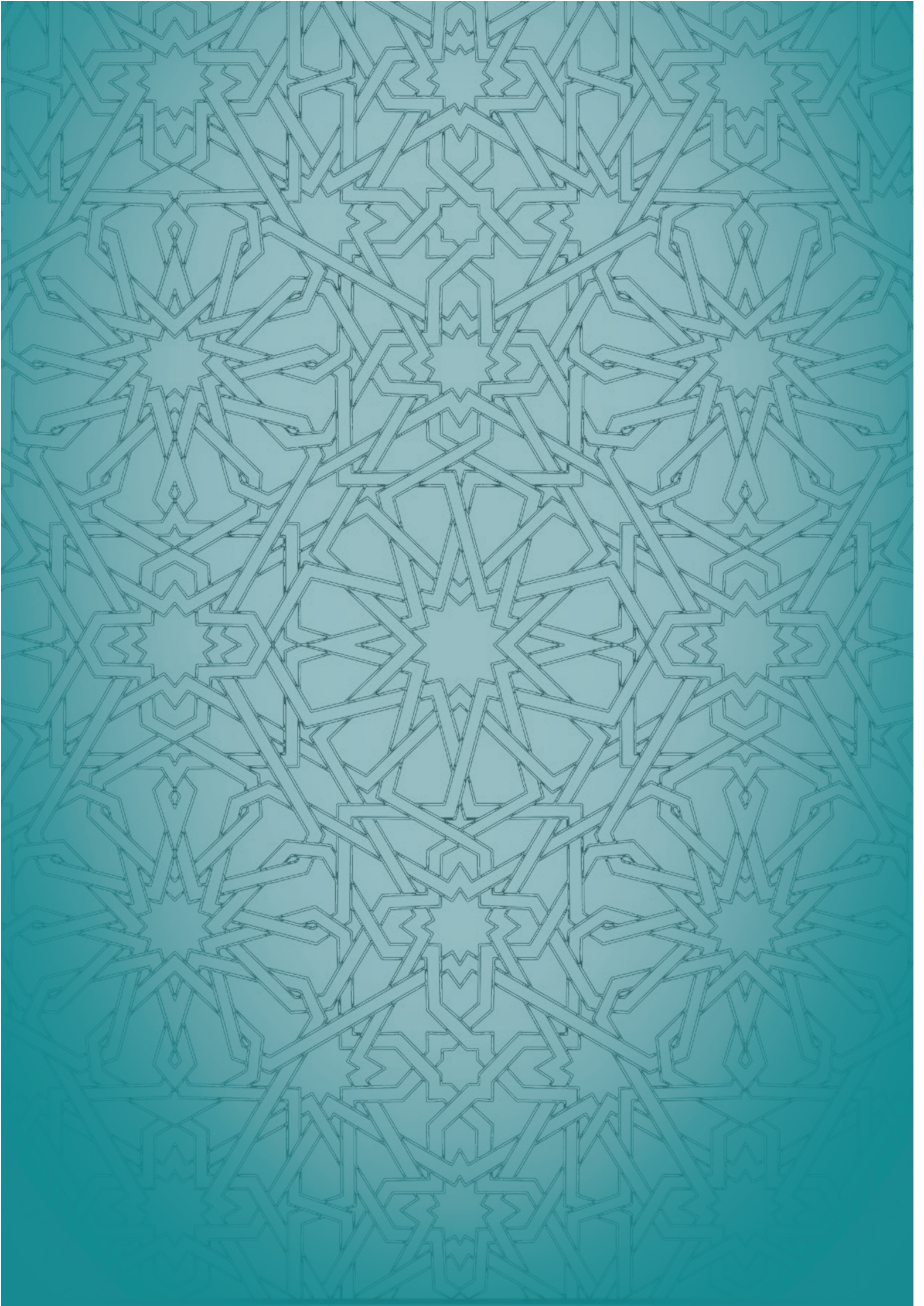
TBMM Albümü 1920-2010 Cilt:2 (1950-1980)

TBMM Albümü 1920-2010, 2.Cilt 1950-1980;

White, George E., Bir Amerikan Misyonerinin Merzifon Amerikan Koleji Hatıraları, Çev. Tarık Yüksel, İstanbul, 1995.

Yarman, Arsen, Osmanlı Sağlık Hizmetlerinde Ermeniler ve Surp Pırgıç Ermeni Hastanesi Tarihi, İstanbul,2001

Yıldız, Özgür, “İzmit’te Amerikan Misyoner Faaliyetleri”, Akademik Bakış, 5/10 (2012).

Millî Mücadele’de Karamürsel ve Din Adamları

Ali SARIKOYUNCU*
Esra SARIKOYUNCU DEĞERLİ**

Giriş

Millî Şairimiz Mehmed Akif’in “Kim bu Cennet vatanın uğruna olmaz ki feda” dediği Anadolu’nun Müslüman Türk yurdu haline gelmesinde; Alparslan, Ertuğrul ve Osman Gaziler, Orhan, Murat ve Yıldırım hanlar, Fatih Sultan Mehmet, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman gibi hükümdarlar mücadele vermişlerdir. Bu arada Selçuklu sultanları da¹...

Ceddimiz olan bu büyüklerimize-Oğuzlara Anadolu’nun kapılarını açan Sarı Hoca’lar, Saçlı Hafızlar; Kayı boyunun Beğlek, Sultanlık en sonunda da imparatorluk yapan Şeyh Edebaliler, Dursun Fakıllar ; “Diyar-ı Rum’u EdebiyenDiyar-ı Türk ve Diyar-ı İslam yapan Mevlanalar, Yunuslar, Emir Sultanlar, Hacı Bayram ve Hacı Bektaş veliler Mehdi ve İbn-i Kemal Paşalar, Akşemsettin, Merkez Sümbül, Aziz Mahmut Hüdayi, Şeyh Halil Efendiler manevi rehberlik yapmışlar, onlara yol göstermişlerdir. BahaüddinVeled oğlu Mevlana Celaleddin Konya’ya, Hacı Bayram Veli Ankara’ya otağ kurmuş, Anadolu’nun her yanına saldıkları erenleriyle, bu toprakları Türkleştirmişler, Müslümanlaştırmışlardır².

Ancak Avrupa, Bizans topraklarının alınarak, Türkleştirilmesini ve Müslümanlaştırılmasını bir türlü içine sindirememiştir. Bunun için batılılar, Anadolu’yu geri almak, Hristiyan yapmak için yıllarca plan ve projeler yapmış³ mücadeleler vermiştir. Nihayet 9 asır süren bir mücadelenin sonunda Anadolu’ya girmeyi başaramışlardır. Birinci Dünya Savaşı’na son veren Mondros Ateşkesi (30 Ekim 1918) sonrasında Anadolu’muz İngilizlerin, Fransızların, İtalyanların ve Yunanlıların işgaline uğramıştır. Aynı zamanda Hristiyanlık dünyası yüzyıllardan beri çözmeye çalıştıkları “Şark Meselesini”⁴ de nihayete erdirmiş görünüyordu.

* Prof. Dr. Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, e-mail:ali.sarikoyuncu@dpu.edu.tr

** Prof. Dr. Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, e-mail:esra.sdegerli@dpu.edu.tr

¹ Ali Sarıkoyuncu, Esra Sarıkoyuncu Değerli, “Burdurlu Hatibzade Hacı Mehmet Efendi ve Millî Mücadeledeki Hizmetleri”, Burdur’un Manevi Değerleri ve Millî Mücadele (Ed. Mehmet Tanır), Burdur Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, Burdur, 2013, s. 9.

² Sarıkoyuncu, Sarıkoyuncu Değerli, a.g.m.,gös. yer.

³ Bu plan ve projelerden bilinenin sonuncusu, 10 Ağustos 1920 tarihli Sevres’dir. Sevres paylaşımından önce yapılanların hepsinden burada söz etmemiz olanaksız olduğundan, bu konuyu irdeleyen yapıta referans vermekle yetineceğiz. T.GDjuvara, Centprojets de la Turquie(1281-1913), Paris, 1914. Romen devlet adamlarından T.G Djuvara tarafından kaleme alınan bu eser, Fransa-Paris’te hazırlanmış 600 sayfalık bir doktora tez çalışmasıdır. Türkiye için son derece önemli olan bu çalışma için bkz., Yakup Üstün, Türkiye’yi Parçalama Planları: 100 Plan-Haçlı Taassubu-Türkiye Düşmanlığı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları no;107, Ankara, 1993; Polat Tacar, Türk İmparatorluğunun Parçalanması Hakkında Yüz Proje, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.

⁴ Avrupa Devletleri Türklerin Anadolu’ya ayak basışlarından itibaren, Türkleri Anadolu’dan almak ve yok etmek için her fırsatı değerlendirmişlerdir. Batı’nın Türklere karşı süregelen bu tutum ve davranışları daha sonra Şark Meselesi olarak adlandırılacak ve aynı zamanda da yeni bir şekil ve mana kazanacaktır. Örneğin Osmanlı Devleti’nde baş gösteren çöküş belirtilerinin başlamasıyla Şark Meselesi, Avrupalılar nazarında Osmanlı’nın mirasının paylaşılması halini alacaktır. Yüzyıllara göre değişik hedefler gösteren bu politika, XIX. Yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünün korunması ikinci yarısında Türklerin Avrupa’daki topraklarının bölüşülmesi anlamında kullanılmıştır. (Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, C.V, Ankara, 1947, s.207-208).

Ali SARIKOYUNCU - Esra SARIKOYUNCU DEĞERLİ

Zira bu emperyalistler inanıyorlardı ki, uzun yıllar devam eden savaşlar sonunda yorgun ve fakir düşen Türk Milleti, bu istilaya karşı duramaz ve Türk toprakları da kolaylıkla paylaşılırdı. Fakat bunun böyle olmadığı kısa zamanda anlaşılacaktı. Başka bir ifadeyle, Mustafa Kemal Atatürk'ün "Milli İntibah" diye tanımladığı Türk Milleti'ndeki uyanış, işgalci güçleri hayal kırıklığına uğrattı⁵.

Böyle bir anda milletin ruhunda ve benliğinde mevcut olan direnme gücünü ateşleyen hocalar, müftüler, din adamları Milli Mücadele fikrinin doğuşunda önemli bir faktör olmuşlardır. Ölüm-kalım mücadelesinin ilk günlerinde halk, Mustafa Kemal Atatürk'ün de belirttiği gibi "Hakiki vaziyeti anlamamışlardı. Fikirlerde karışıklık vardı. Dimağlar adeta durgun bir haldeydi..." Pek çok din adamı yine Mustafa Kemal Atatürk'ün ifadesiyle; "Hakikati halka izah ettiler... doğru yolu gösteren vaaz ve nasihatlerden sonra herkes çalışmaya başladı"⁶

Bu cümleden olarak, İzmir'in işgalinden sadece dört saat gibi kısa bir süre sonra düzenlediği mitingde; "işgal edilen memleket halkının silaha sarılması dini bir görevdir" diyen Müftü Ahmet Hulusi Efendi'nin etrafında Denizlililer hemen birleşmişlerdir.⁷

Din adamları Milli Mücadele kıvılcımını ateşlemekle kalmadılar. Kimileri ellerinde silah, beldelerini de korumuşlardır. Örneğin Isparta'da Hafız İbrahim Efendi, DEMİRALAY; Afyonkarahisar'da da Hoca İsmail Şükrü, ÇELİKALAY adlarında gönüllerinden alaylar teşkil etmişlerdir.⁸

Öte yandan hiçbir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yoktur ki, onun içinde veya başında bir din adamı bulunmasın. Bilindiği üzere TBMM, bu kuruluşların üzerine bina edilmiştir.⁹ Yine Mustafa Kemal Atatürk, 19 Mayıs 1919'da Anadolu topraklarına ayak bastığında, O'nu karşılayanların başında din adamları ön saflarda yer almışlardır.¹⁰

Kısaca ilk direniş fetvasını veren ve örgütünü kuran Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi'den¹¹, İzmir Valisi İzzet Bey'in Yunan işgaline karşı çıkılmaması emri üzerine;

"Vali Bey... bu sakalım al kanımla kızarabilir, ama bu altına Yunan alçağını sükünle selamlamış olmanın karasını severek huzur-u İlahiye çıkamam" diye haykıran İzmir Müftüsü Rahmetullah Efendi¹², Mustafa Kemal Atatürk'e "Paşam! Bütün Amasya emrinizdedir" diyen Müftü Hacı Tevfik Efendi'den¹³ Milli Mücadele'nin meşru olduğuna dair fetva Ankara Müftüsü Mehmet Rifat Efendi¹⁴

Viyana Kongresi(1815) esnasında Çar Alexandre tarafından ilk olarak kullanılan Şark Meselesi, günümüzde Türkleri Anadolu'dan sürmekten başka, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni bölüp parçalamak anlamında kullanılmaktadır. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Albert Sorel, La Question d' Orient, Paris, 1889; Enver Ziya Karal, "Namık Kemal ve Şark Meselesi" Namık Kemal Hakkında, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya fakültesi Yayını, İstanbul, 1942; Cevdet Küçük, "Şark Meselesi Hakkında Önemli Bir Vesika" Tarih Dergisi, Sayı:32 (Mart 1979), Bayram Kodaman, Şark Meselesi Işığında II. Abdülhamid'in Doğu Anadolu Politikası, İstanbul, 1983; Abdülhaluk M.Çay, "Şark Meselesi veya Emperyalistlerin Türk Politikası" Türk Kültürü, Sayı:350 (Haziran 1992); Ali Sarıkoyuncu, Şark Meselesi ve Tarihsel Gelişimi" Askeri Tarih Bülteni, Sayı: 36 (Şubat 1994).

⁵ Sarıkoyuncu, Sarıkoyuncu Değerli, a.g.m., s. 10.

⁶ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını Ankara. 1989, C.I-II, s.208.

⁷ Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi, İzmir'in İşgalinden (15 Mayıs 1919) dört saat sonra, başka bir ifadeyle Mustafa Kemal Atatürk'ün Samsun'a çıkışından dört gün önce Denizli'de düzenlediği mitingde düşmana karşı savaşmanın dini bir görev olduğunu ilan etmiştir. Bkz., Cemal Kutay, Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları, Diyanet İşleri Bakanlığı Yayın, Ankara, 1973, s.51-52; Ali Sarıkoyuncu, "Milli Mücadele'de Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi" Diyanet İlmî Dergi, C. II, 27, Sayı:4, s.248) Sadi Borak, "Sarıklı Bir Mücahit" Hayat Tarih Mecmuası, Sayı:9, s.13.

⁸ "Demiralay" ve "Çelikalay" hakkında bkz., C. Kutay a.g.e, s. 207-219; Kadir Mısıroğlu, Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücahitler, 2. Baskı İstanbul 1969, s.239-253; Ali Sarıkoyuncu, Milli Mücadele'de Din Adamları I, Diyanet İşleri Bakanlığı Yayını, 1995, s.45-49.

⁹ Bkz., Kutay, age, s.119-120; Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı: 19 (Eylül 1986); Sarıkoyuncu, age, s.49-57.

¹⁰ Bkz., Sarıkoyuncu, a.g.e, s.29-35.

¹¹ Ahmet Hulusi Efendi'nin Milli Mücadele'deki hizmetleri için bkz., Sarıkoyuncu, "Milli Mücadele'de Denizli Müftüsü" Diyanet İlmî Dergi, Cilt: 27, Sayı: 4, s.245-288.

¹² Ali Sarıkoyuncu, "Milli Mücadele'de Afyon Müftüsü Hüseyin (Bayık) Efendi" 3. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu, Afyon 1994, s.74.

¹³ C. Kutay, age, s.253. Ayrıca Müftü Hacı Tevfik Efendi'nin Milli Mücadele'deki Hizmetleri için bkz.. "Milli Mücadele'de Amasya Müftüleri" Diyanet İlmî Dergi, Cilt:31, Sayı:2, s.62-81.

¹⁴ Milli Mücadele'nin meşru olduğuna dair Ankara Müftüsü Mehmet Rifat Efendi tarafından hazırlanan fetva için bkz.: "Öğüt (19 Nisan 1336/1920): İrade-i Milliye (22 Nisan 1336/1920). Ayrıca, Mehmet Rifat Efendi'nin Milli Mücadele'deki hizmetleri için bkz., Ali Sarıkoyuncu, "Mehmet Rifat Efendi (Börekçi)'nin Milli Mücadeledeki Hizmetleri" Diyanet İlmî Dergi, Cilt:31, Sayı:1 (Ocak-Şubat-Mart 1995) s.79-102.

¹⁵ Din adamlarının hizmetleri için bkz., K. Mısıroğlu, age, s.18 vd.; C. Kutay, age, s.5 vd.; Sarıkoyuncu, age, s.19 vd.

ve daha niceleri¹⁵ Mustafa Kemal ATATÜRK’ün “Ya İstiklal, Ya Ölüm” parolası etrafında birleşmişlerdir.¹⁶

Bununla birlikte Milli Mücadele’de din adamları konusu yeterince incelenmemiştir. Bu konudaki kitap ve araştırmalar da yok denecek kadar azdır. Hâlbuki Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı ve Osmanlı Arşivleri, onların kahramanlıklarını dile getiren belgelerle doludur. Anılan arşivlerdeki belgeler incelendiğinde, onların Hulleci piyesinde ortaya konan, yüzlerce tiyatro eserinde ve karikatürde hafife alınan uydurma kıyafetli, ürkek şahsiyetli ve kurnaz karakterli tipler olmadıkları görülecektir. Ayrıca Halide Edip Adıvar’ın Vurun Kahpeye isimli eserinde tahkir ve tezyif ettiği, karaladığı bir camianın büyük bir çoğunluğunun Anadolu harekâtı yanında yer aldığı anlaşılacaktır. Tarafsız bir tarihçi gözüyle Milli Mücadele tarihini yazanlar, bu gerçeği göreceklerdir.

Öte yandan merhum Dr. Fethi Tevetoğlu’nun da belirttiği gibi “Türk Milli Mücadelesi’nin noksansız tarihini yazanların, eserin asıl sahibi büyük Türk Milletinden bu mücadeleye ufak-büyük hizmeti geçmiş her Türk evladına, gördüğü millî hizmet ölçüsünde yer ve değer vermeleri hem ilmi bir zaruret, hem de kadirbilirlik borcudur.”¹⁷

Kısacası Türk Milleti askeri-siviliyle, yöneticiyle öğretmeniyle, öğrencisiyle, din adamlarıyla, tüm diğer meslek erbabıyla kadını-erkeğiyle, köylüsü-kentlisiyle üç yıl boyunca savaşarak saldırganları denize dökmüştür.

Bu düşüncelerden hareketle, “Uluslararası Milli Mücadelede Şervetiye Cephesi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu-VI”da Şeyh Abdullah Servet (AKDAĞ), Ahmet Hamdi (Fırat) ve M. Asım (Karabulut) Efendilerin Milli Mücadele esnasında Karamürsel’deki hizmetleri konu olarak seçilmiştir. Amacımız, yeni nesillere, şimdiye değin kendilerinden pek söz edilmeyen millet kahramanlarını tanımadıkları. Böylece gençlerimiz, üzerinde yaşadıkları vatanın, sevinçlerini ve kaderlerini paylaştıkları toplumun teneffüs ettikleri hürriyet havasının, kısaca sahip oldukları bütün değerlerin kimler tarafından nasıl ve hangi mücadelelerle elde edildiğini anlayacaklardır. Aynı zamanda Milli Mücadele’yi ve Türk İstiklal Savaşını bir millet hareketli olmaktan çıkararak belirli sınıflar ve zümrenin davranışları şeklinde yorumlayan, yazan ve yayımlayanlara karşı da yakın geçmişlerini daha iyi öğrenmiş olacaklardır.

I. Hayatları

A. Servet Efendi (Akdağ) (Bursa Meb’usu Ulemadan Abdullah Servet)

1880 (1296)’de Kastamonu-Tosya İlçesi’nde doğdu. Kuzey Kafkasya’dan Anadolu’ya göç eden bir aileden Ahmet Efendi’nin oğludur. İlköğrenimini Tosya İbtidai Mektebi’nde yaptı. Orta öğrenimini de Tosya Rüüşiyesi’nde tamamladıktan sonra Kastamonu İdadisi’nden mezun oldu. Ayrıca İstanbul’da Aksaray-Darü’t-tedris Medresesi’de öğrenim gördü. Müderrislik icazetini ise, Bursa Medresesi Müderrislerinden Hacı Mustafa Efendi’den aldı¹⁸.

Öğrenimi sonrasında 14 Kasım 1899 tarihinde Bursa İli Mektupçuluk Kalemî’nde mümeyyizlik ile devlet hizmetine girdi. 1 Aralık 1913’te Bursa Vaizliği’ne atandı. Nakşibendi Dergahı Şeyhi olarak mütareke sonu dönemde Milli Mücadele’den yana va’zlarıyla halkı aydınlatmaya çalıştı. Bu nedenle 30 Haziran 1919’da görevinden alındı. TBMM’nin I. Dönemi için yapılan seçimlerde Bursa Milletvekili olarak 23 Nisan 1920 açılışında hazır bulundu. Mecliste İrşad, Şer’iye, Tapu Kadastro, Milli Eğitim ve Tasarı komisyonlarında çalıştı¹⁹.

TBMM’ni beşinci toplantısının ikinci oturumunda (27 Nisan 1920) Servet Efendi’nin şu önergesi okunur²⁰:

Aydınlanmanın insan varlığının mutluluğu yolunda en önemli himmet olduğu, çok eski devirlerden beri bilinen bir gerçektir. Ne yazık ki düşmanlarımız bu güzel hakikati, kötü yollarda kullanmakta ve batılı hak gibi gösterme gayreti içinde bizi dertlendirmektedirler. Propaganda adı verilen, olayları

¹⁶ Sayıları çok az olmakla birlikte kimi din adamı Kuva-yı Milli’ye karşı çıkmıştır. Bu konuda bkz., Ali Sarıkoyuncu, Atatürk, Din ve Din Adamları, Ankara, 2002, s. 122-124.

¹⁷ Fethi Tevetoğlu, Atatürk’le Samsun’a Çıkanlar, Ankara, 1971, s. 9.

¹⁸ DİB (Diyanet İşleri Başkanlığı) Arş. D: 1923-1767; Fahri Çoker, Türk Parlamento Tarihi, C. III, TBMM Yayını, Ankara, s. 233; Ali Sarıkoyuncu, Milli Mücadele’de Din Adamları II, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, Ankara, 2012, s. 103.

¹⁹ F. Çoker, a.g.e., gös.yer.; A. Sarıkoyuncu, a.g.e., gös.yer.

²⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt I, İkinci Baskı, Ankara, 1940, ss. 40-45.

Ali SARIKOYUNCU - Esra SARIKOYUNCU DEĞERLİ

özel ve gizli çıkarmaya alet etme, düşmanlarımızın başarı ile yürüttükleri en etkin silahlarıdır. Silaha, benzer tesirli silahla karşı konulur. Doğruluğuna inandığımız hakikatleri milletimizin önüne açıkça sermek için biz de harekete geçelim. Bu gaye ile, Millet Meclisi'mizin halk hizmetleri için kuracağı şubeler arasında bir de İrşad (Aydınlatma, yol gösterme) Şubesi'nin eklenmesini teklif ederim.

Daha sonra aynı oturumda önergesinin gerekçelerini açıklamak üzere kürsüye gelen Servet Efendi “insan ruhunu inşa eden esas varlıkları açıklıyor, af ve sulh, tenvir ve irşad, tecziye ve ihafe (hoşgörülük-aydınlatma-Uyarma,korkutma-cezalandırma) üzerinde duruyor, memleketin içinde bulunduğu nazik vaziyete rağmen, eğer halk vaktiyle aydınlatılmamış, hakikatler kendisine anlatılmamışsa, aldanmış olmanın günah ve vebalinin sadece bu masum insanlar üzerine yükletilmeyeceğini, Beypazarı'ndaki olayın bütün ülkeden temel illetin bir zerresi olduğunu, cezanın son tedbir olarak ele alınmasını, aydınlatma ve uyanmanın da din adamlarının en kutsal ödevi olduğunu söylüyor”.

İşte, Milli Mücadelemizde, sanıldığından büyük hizmeti olan İrşat Heyetleri, Servet Efendi'nin önerisi üzerine oluşturulmuştur²¹.

Servet Efendi, İstiklal Mahkemelerinde de görev yaptı. Bu cümleden olarak, 22 Kasım 1920'de Diyar-ı Bekir (Diyarbakır) İstiklal Mahkemesine üye seçildi. Ancak görevine 22 Ocak 1921 tarihinde son verildi²².

Öte yandan Servet Efendi, Mustafa Kemal Paşa'nın da onayı alınarak kurulan Yeşil Ordu Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer aldı. Cemiyetin sonradan zararlı olmaya başlaması ve özellikle Çerkez Ethemle iş birliğine girmesi nedeniyle kapatılmasına karar verildi. Fakat Servet Efendi, Nazım (Tokat), Mehmet Şükrü (Karahisar-ı Sahip) gibi milletvekilleriyle birlikte cemiyetin faaliyetlerini gizli yürüttü. Cemiyetin yıkıcı çalışmalarının Ankara İstiklal Mahkemesi'ne intikal etmesi üzerine, mahkemenin bu yöndeki isteği dikkate alınarak, Nazım ve Mehmet Şükrü Beylerle birlikte 21 Mart 1921'deki gizli birleşimde Servet Efendi'nin yasama dokunulmazlığı kaldırıldı. Yapılan yargılama sonunda Servet Efendi'nin suçsuzluğu anlaşıldı. Bunun üzerine bu kez de Meclis, 9 Mayıs 1921 tarihli oturumunda Mehmet Şükrü Bey ile birlikte söz konusu olaydan sorumsuzluğuna karar verdi²³.

Servet Efendi, milletvekilliği süresince çeşitli konularda Meclis kürsüsünden ikisi gizli oturumda olmak üzere on dört konuşma yaptı. Milletvekilliği sona erince politika ile ilgisini kesti. 1927-1937 yılları arası Atatürk'ün özel emriyle Mısır, Yemen, Suudi Arabistan, Hindistan ve Pakistan'da iyi niyet elçisi olarak Türkiye'yi tanıtmaya faaliyetlerinde bulunduğu, eşi Emine Akdağ ve kızı Necat Uçal tarafından yazılan mektupla bildirilmişse de bu konuyu belgelemek mümkün olmadı. 1937'de Hatay'a yerleşerek bölgenin bağımsızlığı ve Türkiye'ye katılması konusunda yararlı çalışmalar yaptı.

Servet Efendi, 18 Ekim 1939'da Hatay Müftülüğü'ne atandı. 12 Haziran 1942'de bu görevden emekliye ayrıldı. Sonraki yaşamını Ankara ve İstanbul'da ve 1950'den itibaren de İzmir'de sürdürdü. 10 Haziran 1962'de vefat etti. Evli olup üç çocuk babası idi. Mecliste “Şeyh Servet Efendi” olarak anılırdı. Servet Efendi, Milli Mücadele'deki hizmeti nedeniyle Yeşil Şeritli İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmiştir²⁴.

B. Ahmet Hamdi Fırat

Ahmet Hamdi Efendi, 1303 (1887/1888) tarihinde Manastır Vilayetinin Kayalar kazasında doğdu. Babası Ömer Efendi'dir. İlk ve orta öğrenimini Kayalar da yaparak, 1315(1899/1900) Şehadetnamesi aldı. Sonra Manastır Darülmualim mektebinde öğrenimini sürdürdü. Bu okuldan da 1320 (1904/1905) tarihinde mezun olmuştur²⁵.

Adı geçen Yükseköğrenimi için İstanbul'a geldi. 1321(1905/1906)'de Mahmut Efendi Medresesi'ne kayıt oldu. Bu medresede Sarf, Nahiv, Mantık, Meanî, Beyan, Bedii, Akaid ve Fıkıh usulü gibi dersleri okuyarak Muğlalı Rıza Efendi'den icazetname almağa muvaffak olmuştur. Bu arada Coğrafya, Hesap, İslam Tarihi, Osmanlı Tarihi gibi derslerde gördü²⁶.

²¹ A. Sankoyuncu, a.g.e.,s. 104.

²² Bkz. TBMM Gizli Celse Zabıtları, C. I, Türkiye İş Bankası Yayını, Ankara, 1985, ss. 325-345.

²³ A. Sankoyuncu, a.g.e., s. 105.

²⁴ A. Sankoyuncu, a.g.e.,ss. 105-106.

²⁵ DİB Arş., D: 1923-1723.

²⁶ DİB Ars.. D: 1923-1723.

Ayrıca Ahmet Hamdi Efendi, Kuzat’da da öğrenim görerek buradan da 1334 (1918) de diplomasını aldı²⁷.

Öğrenimi sonrası memuriyet hayatına Karamürsel Müftüsü olarak başladı²⁸. Milli Mücadele’nin ilk günlerinde Karamürsel Müftüsü olarak görev yapan Ahmet Hamdi Efendi, daha sonra sırasıyla Kahta, Aksaray, Halveti ve Erbağhakimliklerinde bulundu. 28 Şubat 1938 tarihinde ise, Uzunköprü Müftülüğü ile tekrar din hizmetleri sınıfında çalışmaya başladı. 22 Ekim 1946 tarihinde Çatalca Müftülüğüne, 6 Mayıs 1953 tarihinde de tekrar Karamürsel Müftüsü olarak atandı. 18 Haziran 1958 tarihine kadar Karamürsel Müftüsü olarak görev yapan Ahmet Hamdi Efendi, bu tarihte naklen Zeytinburnu Müftülüğüne atandı²⁹.

Soyadı kanunu ile FIRAT soyadını alan Ahmet Hamdi Efendi, Zeytinburnu Müftüsü iken, 28 Mart 1966 tarihinde emekli oldu. Adı geçen Eylül 1967’de de vefat etmiştir³⁰.

C. Mustafa Asım Karabulut

Mustafa Asım Efendi 1291(1875/1876) de Rize’nin Kavtuz köyünde doğmuştur. Babası Karabulut zade Ali Efendidir. Annesi ise Fatma Hanımdır³¹.

İlk öğrenimi ve hıfzını Rize’de tamamladıktan sonra, İstanbul’da giderek Süleymaniye civarında bulunan Beyazıt Medresesine kayıt oldu. Bu medresede Dersi’amlardan Otacı Ahmet Efendi’nin derslerine devam ederek 1315(1899/1900)-icazetnamesini aldı. Adı geçenin bu icazetnamesi Milli Eğitim Bakanlığı’nın 08.08.1946 tarih ve 2-991 sayılı yazıyla Yükseköğrenim diplomasına eşdeğer sayılmıştır. Ayrıca Mustafa Asım Efendi, Rüştüye’den de şahadetname almıştır³².

Mustafa Asım Efendi öğrenimi sonrası Rize’ye dönmüştür. Bir süre memleketinde kaldıktan sonra 14 Ağustos 1320(27 Ağustos 1904) ‘de Bodrum Rüştüyesine öğretmen olarak atanmıştır. 20 Eylül 1323(3 Ekim 1907)’de Karamürsel Rüştüyesi öğretmeni olarak atanmıştır. Buradan da 19 Ağustos 1330(1 Eylül 1914) Rüştüyesine sonra da İzmit Numune Mektebi’ne naklen tayin edilmiştir. Bu okuldaki görevi sürdürülürken başarılı görülerek Adapazarı İdadisi (Lisesi)’ne Türkçe öğretmeni olarak atanmıştır. Şubat 1923-Eylül 1923 tarihleri arasında da Adapazarı Karaosman Medresesi Fen Müderrisliği ve Adapazarı Lisesi İmamlığı görevlerinde bulunmuştur. 25 Ağustos 1923 tarihinde de vekâleten yürütmekte olduğu³³ Karamürsel Kazası Müftülüğüne asaleten atanmıştır. Karamürsel Müftüsü iken, 11.12.1950 tarihinde vefat etmiştir. Soyadı Kanunuyla birlikte “Karabulut” soyadını almıştır³⁴.

I. Milli Mücadele Başlarında İzmit Mutasarrıflığı ve Karamürsel

Millî mücadele başında bağımsız bir liva olan İzmit Sancağına Adapazarı, Karamürsel, Kandıra, Geyve, Yalova ve İzmit ilçeleri bağlı idi³⁵.

İzmit Sancağı toprakları Millî Mücadele’de stratejik öneme sahipti. İzmit, Adapazarı üzerinden Bolu-Ankara ve Geyve-Eskişehir karayoluna bağlıydı. Bu yol aynı zamanda Millî Mücadele’nin başlarında İstanbul’dan Anadolu’ya geçmek için kullanılan iki yoldan birisidir. Diğerisi ise, İstanbul’dan başlayıp, İnebolu İskelesine uzanan deniz yoluydu. Ayrıca Üsküdar Sultantepeci’nde bulunan Şeyh Ata’nın³⁶ Özbekler Dergâhında başlayıp, Geyve’ye kadar uzanan menzîl hattı da yöre topraklarından geçmekteydi³⁷.

²⁷ DİB Arş., D: 1923-1723.

²⁸ Erdoğan Özdemir, Karamürsel’in Kurtuluş Hikayesi Karşı Yakanın Beyleri, Kocaeli Belediyesi Kültür Yayınları, Kocaeli, 2009, s. 52, 57,69 ve 70. sayfalarda müftünün isminin “Hakkı” olduğu belirtilmektedir. Ancak Millî Mücadele başlarında 1334 (1918) tarihli Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye Salnamesi’ne göre (s. 730), Karamürsel Müftüsü Ahmet Hamdi Efendi’dir.

²⁹ DİB Arş., D: 1923-1723.

³⁰ DİB Arş., D: 1923-1723.

³¹ DİB Arş., D: 1923-1446.

³² DİB Arş., D: 1923-1446.

³³ Karamürsel Kazası Müftülüğüne Mustafa Asım Efendi’nin hangi tarihte vekâleten atandığına dair bir bilgi ve belgeye ulaşılamamıştır. Ancak ileride belirtileceği üzere, Sakarya Zaferi üzerine TBMM Başkanlığına gönderilen telgrafta Karamürsel Müftüsü olarak ismi yer almaktadır.

³⁴ DİB Arş., D: 1923-1446.

³⁵ “Son Damat Ferit Hükümeti, çıkardığı 16 Ekim 1920 tarihli kararname ile İzmit’i iki livalı (İzmit ve Adapazarı) vilayet durumuna yükseltmişse de, o tarihte İzmit işgal altında olduğundan, yerine geçen Tevfik Paşa Hükümeti 1 Kasım 1920 tarihinde bu kararnameyi yürürlükten kaldırmış ve İzmit’i tekrar bağımsız liva yapmıştır.”(Kamil Erdeha, “Millî Mücadele’de Livalar ve Mutasarrıflar”, Mülkiyeliler Dergisi, Sayı:48, sç 36).

Ali SARIKOYUNCU - Esra SARIKOYUNCU DEĞERLİ

İstanbul'dan Anadolu'ya geçişlerde bu iki yoldan başka tali yollardan da yararlanılıyordu. Örneğin Kartal-Gebze-Yalova-İznik ve Bursa yoludur. Kartal'dan çıkan yolcular, Gebze-Kocaeli bölgesinden kayıklarla Yalova'ya, Yalova'dan sonra da İznik üzerinden Bursa'ya ulaşıyordu. Bu yol da yöre sahillерinden geçmekteydi³⁸.

Ayrıca Kuva-yı Milliye'nin en çok ihtiyacı olan silah ve cephane de İstanbul ve İzmit civarında bulunuyordu. Sadece I. Damat Ferit Hükümeti(4 Mart 1919-16 Mayıs 1919) döneminde Kütahya'dan İstanbul'a 90.000 sandığa yakın cephane getirilmişti. Silah ve cephaneyi Anadolu'ya kaçırabilmek için Kocaeli Yarımadasını veya denizden olduğu takdirde yarımada'nın kıyılarını aşmak gerekiyordu. Karamürsel, İstanbul'u Anadolu'ya bağlayan ve İstanbul'dan Anadolu'ya silah ve mühimmat kaçırılmasını sağlayan Marmara'nın yegâne iskelesiydi. Diğer taraftan milli bir seferberlik anında İzmit Piyade cephaneliğinin bir baskınla ele geçirilmesi, buradaki silah ve cephanenin İzmit'le Adapazarı arasına nakledilmesi ve harekâtın I. Tümen tarafından yürütülmesi tasarlanmıştı³⁹.

İzmit Livası'nın ulaşım açısından belirtilen özelliği dolayısıyla yöre toprakları, Kuva-yı Milliye, İstanbul Hükümeti ve İtilaf güçleri için önemliydi. Kuva-yı Milliye açısından İzmit'in kazanılması aynı zamanda Eskişehir, Konya, Afyonkarahisar ve Bursa gibi vilayetlerin geleceği ile de yakından ilgilidir. Ali Fuat Cebesoy'un da belirttiği gibi, İngilizler, buralara yerleşirlerse, bu vilayetleri Heyet-i Temsiliye'den ayırmış olacaktı⁴⁰. Ayrıca Yunan işgaline karşı koyabilmek için özellikle İstanbul Hükümetinin ve İtilaf güçlerinin müdahalelerini, Anadolu içlerine nüfuzlarını önlemek ve ordu ile sivil yönetim içinde çıkabilecek fikri ayrılıkları ortadan kaldırmak gerekiyordu. Bunun için de öncelikle Geyve Boğazına hakim olmak gerekiyordu. Çünkü gerek İstanbul'dan Anadolu'ya, gerekse Doğu Anadolu'dan Batı Anadolu'ya Yunan kuvvetlerine karşı silah, cephane ve asker sevkياتında demiryolları son derece önemli idi⁴¹. Ayrıca İstanbul'un 16 Mart 1920'de İngilizler tarafından işgali üzerine Anadolu'ya geçmek isteyenlerin bir çoğunun geçişini menzil teşkilatı sağlamıştır. Yukarıda da belirtildiği üzere, menzil hattı İstanbul-Adapazarı'ndan Geyve'ye uzanıyordu⁴².

İzmit Mutasarrıflığı İstanbul Hükümeti açısından da önemlidir. İzmit'in ekonomik yaşamına asıl canlılık getiren Haydarpaşa-İzmit demiryoluydu. Eskişehir-Konya'ya kadar uzanan bu yolla İzmir bir taraftan Anadolu'ya, diğer yandan da İstanbul-Bağdat hattına bağlanmış oluyordu. Her şeyden önce, İstanbul'un tahıl ihtiyacı önemli ölçüde Eskişehir ve Konya'dan karşılanıyordu. Söz konusu tahılın İstanbul'a ulaştırılması da İzmit demiryolunun kullanılması ile sağlanabilmekteydi. Bununla birlikte, İzmit'in asıl önemi İstanbul-Bağdat demiryolu hattı demiryolu üzerinde bulunmasıdır. İstanbul Hükümeti, Kuva-yı Milliye'yi dağıtmak için, İngilizlerin yardımı ile burayı üst olarak kullanacaktı. Nu bakımdan demiryolu üzerindeki bu yer, İstanbul Hükümeti için önemli bir merkezdir⁴³.

İzmit ve çevresinin bu öneminden dolayı Damat Ferit Hükümeti, Mustafa Kemal Paşa'nın ülküdaşı ve Onunla Samsun'a çıkan İbrahim Süreyya (YİĞİT) Bey'i 8 Mart 1919 tarihinde 1917 yılında atandığı İzmit Mutasarrıflığı görevinden aldı⁴⁴. Damat Ferit Hükümeti tarafından 9 Mart 1919'da da Milli Mücadele karşıtı Mahmut Mahir Bey Mutasarrıf olarak atandı. Adı geçenin ilk icraatı,

³⁶ "Şeyh Ata Efendi (1883-1936); Şeyh Sadık Efendi'nin oğludur. Hukuk öğrenimi gördü. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde hocalık yaptı. Azimli, Cesaret ve irade sahibi bir kişi idi. Kurtuluş Savaşında büyük yararlılıklar gösterdi. İstanbul'da işgalcilere ilk karşı koyma girişimini başlatan Karakol Cemiyeti'nin kurucularındandır."(Çelik, a.g.e., C. I, s. 329). Şeyh Ata Hakkında daha fazla bilgi için bkz.; Mustafa Özdamar, Dersaadet Dergahları, İstanbul, 1994, ss.228-230.

³⁷ Bu yoldan Anadolu'ya ilk kaçırılanlar, Bekirağa Bölüğü'nden kurtarılan Ferik Halil Paşa ile Şadi ve Küçük Talat Beylerdir. (Ali Sarıkoyuncu, Milli Mücadele'de Zonguldak Sancağı-Zonguldak, Bartın, Karabük, Zonguldak Valiliği Yayını, Ankara, 2009, ss. 16-17; Semih Nazif Tansu, İki Devrin Perde Arkası, Anlatan Hüsamettin Ertürk, İstanbul, 1969, ss. 209-210).

³⁸ Sarıkoyuncu, Milli Mücadele'de Zonguldak..., s. 16. Ayrıca bu konuda daha fazla bilgi için bkz., "Anadolu Harekâtına Kimler Nasıl ve Ne Zaman Katıldılar", Belgelerle Türk Tarih Dergisi, Sayı: 69-70(1973).

³⁹ Özel, a.g.e., ss.19-20.

⁴⁰ Ali Fuat Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları, İstanbul, 1953, s. 189.

⁴¹ Ali Sarıkoyuncu, Salahattin Önder, Mesut Erşan, Milli Mücadele'de Eskişehir, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 2002, s. 6.

⁴² Menzil hattı üzerinden Anadolu'ya geçenler için bkz.; Salahattin Özel, Kocaeli ve Sakarya İllerinde Milli Mücadele (1919-1922), İstanbul, 1987, ss. 44-45.

⁴³ Sarıkoyuncu ve diğerleri, Milli Mücadele'de Eskişehir, s.6. Ayrıca İzmit'ten demiryolunun geçişinin önemi hakkındaki Dr. J.L. Sabuncu'nun Aralık 1889 tarihli raporu için bkz.;Erdeha, a.g.m., s. 37.

⁴⁴ İbrahim Süreyya Bey, "böylece Rauf Bey'le (Orbay) birlikte Anadolu'ya geçme, Erzurum ve Sivas Kongrelerine katılma ve nihayet Mustafa Kemal Paşa'nın yakın çevresinde yer alma imkanlarını bulmuştu"(Sebahattin Özel, Milli Mücadele'de İzmit-Adapazarı ve Atatürk, Derin Yay., İstanbul, 2009, s. 60). Ayrıca İbrahim Süreyya Yiğit Bey hakkında daha fazla bilgi için bkz.;a.g.e., ss.59-60.

İttihatçı olarak tanınmış İzmit’ten Kaymakam Mümtaz, Rıfat (Yüce)⁴⁵, Hacı Ali, Abidin ve Eşref, Adapazarı’ndan Sipahizade Hamit Beylerin tutuklanmaları ve İstanbul’a sevkleriyle meşgul oldu⁴⁶. Bu arada tutuklanıp, İstanbul’a sevk edilenler arasında Karamürsel’den 1926-1929 yılları arasında Belediye Başkanlığı yapmış olan İmam-Hatip Hafız Selahattin Erkin de bulunuyordu⁴⁷. Daha sonraki tarihlerde de İstanbul Hükümetleri tarafından Milli Mücadele’ye düşman olan Ahmet Anzavur, Ali Suat ve İbrahim Hakkı gibi kişiler mutasarrıf olarak İzmit’e tayin edildi⁴⁸. Kazalardaki kaymakamların da pek çoğu da mutasarrıfların istekleri doğrultusunda görev yapıyorlardı. Örneğin Karamürsel Kaymakam Vekili Refik Bey bunlardan biridir. Adı geçen, Karamürsel halkının işgallere karşı çıkılmamasını emreden bir kişiydi⁴⁹.

Ayrıca İstanbul Hükümetince Kuva-yı Milliye’ye karşı mücadele vermek üzere Kuva-yı İnzibatiye adı altında askeri birlikler oluşturulmuştur. Damat Ferit’in önerisiyle 18 Nisan 1920 tarihinde faaliyete geçirilen Kuva-yı İnzibatiye birlikleri İzmit ve çevresini elde tutmak için görevlendirilmiştir. Kuva-yı İnzibatiye, Kuva-yı Milliye tarafından 29 Haziran 1920 tarihinde dağıtılıncaya kadar görev yapmıştır⁵⁰.

Diğer taraftan İngilizler, demiryolu hattı boyunca İstanbul Hükümetinin Kuva-yı Milliye aleyhindeki faaliyetlerine yardım edeceklerdi. Ayrıca Haydarpaşa-Bağdat Hattı İngilizler için sömürgesi Hindistan yolu üzerinde olmasından dolayı da büyük önem taşıyordu⁵¹. Bu öneminden dolayı İzmit, İstanbul’un işgaline müteakip, 16 Nisan 1920 tarihinde İngilizler tarafından işgal edildi. İşgal sonrası İngilizler, Anadolu’ya geçişlerin önünü almak için 200 kişilik bir bölüğü İzmit’in kuzey-doğusundaki yolları tutmak için istihdam ettiler. Ayrıca Derince ve Gebze taraflarını da takip müfrezeleri kontrol altına aldı⁵².

Bunlardan başka, çalışma alanımıza giren yöre topraklarında bir hayli Rum ve Ermeni bulunuyordu⁵³. Ayrıca Kamil Erdeha’nın da belirttiği gibi, “... İzmit Livasındaki Müslüman nüfus da homojen bir durum göstermiyordu. Adapazarı ve Hendek, öneli bir Çerkez ve Abaza yerleşim bölgesiydi. Nüfusun bu şekilde oluşumu, İzmit Sancağının dolayısıyla Karamürsel’in yazgısı üzerinde önemli rol oynayacaktır.”⁵⁴

II. Karamürsel Ve Çevresinde Milli Mücadele Fikrinin Doğuşu

Millî Mücadele’nin başlarında 30 Ekim 1918’de imzalanan Mondros Ateşkesi sonrası İttihat ve Te-

⁴⁵ Kocaeli Tarihi ve Rehberi (Türk Yolu Matbaası, İzmit, 1946)adlı eseri de bulunan Rıfat Yücel hakkında bilgi için bkz., Ekrem Mücahit Sarı, “Rıfat Yücel’in 1930, 1940 ve 1950’lerde Kocaeli ve Çevresinde Yaptığı Geziler Üzerine Bir Değerlendirme, Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu IV Bildiriler, Kocaeli, 2018, ss. 1357-1368.

⁴⁶ Sabahattin Özel, a.g.e., s.60.

⁴⁷ Yüce, a.g.e., s. 114. Ayrıca Karamürsel Belediye Başkanları için bkz., Erdoğan Özdemir, Dünden Bugüne Karamürsel, (Basım Yeri ve Yılı Yok), ss.150-151.

⁴⁸ Bkz.;Erdeha, a.g.m., Sayı:48,49,50,51; ayrıca adı geçenler hakkında daha fazla bilgi için bkz., Özel, a.g.e., ss. 59-91.

⁴⁹ Erdoğan Özdemir, Karamürsel’in Kurtuluş Hikayesi Karşı Yakanın Beyleri, Kocaeli Belediyesi Kültür Yay., Kocaeli, 2009, s. 241 vd.

⁵⁰ 18 Nisan 1920 tarihli kararname ile oluşturulan Kuva-yıİnzibatiye’nin alay komutanları 150, tabur komutanlarına 100, yüzbaşılara 90, çavuşlara 40, erlere 30 lira maaş verilmesi kararlaştırılmıştı. O tarihlerde Anadolu’da Kuva-yıMilliye’ye mensup bir subayın maaşı 40 lira idi. Kuva-yı İnzibatiye Komutanlığına Ordu Komutanı yetkisi ile Süleyman Şefik Paşa atanmıştır. (ATASE Arş., Kl:492, D: 42(70), Fh: 1,5’den aktaran Ali Sarıkoyuncu, Milli Mücadele’de Din Adamları II, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, 6. Baskı, Ankara, 2012, s. 26)

⁵¹ Sarıkoyuncu ve diğerleri, Milli Mücadele’de Eskişehir, s. 5.

⁵² Sarıkoyuncu, Milli Mücadele’de Zonguldak..., s. 17.

⁵³ Erdeha, a.g.m., Sayı: 48,s. 36.

⁵⁴ Erdeha, a.g.m.,gös.yer.

⁵⁵ Yücel Özkaya “Ulusal Bağımsızlık Savaşı Boyunca Yararlı ve Zararlı Dernekler” Atatürk Araştırma Dergisi, C. IV. Sayı:10 (Kasım 1987) s. 183-184.

⁵⁶ Kazım Karabekir Paşa, 17 Eylül 1919’da, Mustafa Kemal Paşa’ya, ve 3., 14., 24., 41., Ordu Komutanlıklarına gönderdiği yazıda Teceddüt Fırkası hakkındaki düşüncelerinden şöyle söz etmektedir: Fırkanın kendisine yolladığı mektubunda “zat-ı devletlerini kendi aralarında ve başlarında bulundurmamakla müfthir addettiklerini» ve “İttihat ve Terakki’ye ruhen merbut” olduklarını anlatmıştır. Mektupta güvenilir kişilerin fırkaya alındığı, bazı livalarda adayların noksan olduğu da açıklanmaktaydı. Mektupta, Mustafa Kemal Paşa’nın her türlü fırka düşüncesinin üstünde olduğu, kendisini “Tezahürat-ı Milliyenin mümessili bilmekle beraber bu ahir ve mühim hadisata canla başla iştirak eden fırka mensubunu zat-ı devletlerine fırkanın reis-i hakikisi” olarak düşündükleri de anlatılmaktaydı. Fransa, İngiltere ve Amerikalıların fırkanın yetini öğrenmek istedikleri, Cemiyetin “İstiklalı vatan ve temin-i meşrutiyete ve bilhassa mülk-ü sarihinin Yunanistan ve Ermenistan”ca işgaline karşı olduğu açıklanan programında Türklerin, Ermeni ve Rumlardan üstün oldukları örneklerle gösterilmektedir. “Doğal olarak hem Padişaha bağlı kalarak, meşrutiyet kurarak ulusal bağımsızlığı sağlamak ve hem de İttihat ve Terakki’nin izinden giderek bunu başarmak ve böylece, milli davaya hizmet olanaksızdı.(Özkaya a.g.m. s. 185)

Ali SARIKOYUNCU - Esra SARIKOYUNCU DEĞERLİ

rakki Partisi kendini feshetmişti. İttihat Terakki Fırkasının, 1 Kasım 1918 tarihinde yapmış olduğu son kongresinde siyasi programını değiştiren bu partinin yerini almak üzere Teceddüt Fırkası kurulmuştur. Bu arada İttihat ve Terakki Fırkasının taşınır taşınmaz malları da Teceddüt Fırkasına devir kararı alınmıştır. Teceddüt Fırkası fikirlerini yaymak üzere “teceddüt” adıyla haftalık bir gazete çıkartmıştır⁵⁵. Ancak 9 Kasım 1918’de kurulan Teceddüt Partisi aktif bir rol oynayamıyordu⁵⁶. Bununla birlikte memleketin en güzide gücünü İttihatçılar oluşturuyordu. Ancak İttihatçıların baskısından kurtulan muhalefet 1919 yılı Ocak ayında Hürriyet ve İtilaf Partisini yeniden kurmuşlardı⁵⁷. İlk kez 21 Kasım 1911’de kurulan ve bir yıl sekiz ay faaliyet gösterdikten sonra kapatılan ve 10 Ocak 1919 tarihinde yeniden siyasi yaşamına başlayan bu fırka için Prof. Dr. Yücel Özkaya şunları belirtir⁵⁸:

Hürriyet ve İtilaf Fırkası Mensupları, İttihat ve Terakki Partisine düşman idiler. İttihat ve Terakki resmen ve hukuken dağılınca bunların üyelerini tamamen yok etmek için çalışmalara da giriştiler. Ancak bunlar, İttihat ve Terakki Fırkasının kötülüklerine katılmamış olanlara güvenmenin gerektiğini de söylemekteydiler. Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Kuva-yı Milliye aleyhinde olduğu gibi, Osmanlılık prensiplerine bağlı ve batılılaşmaya karşı idi. Fırka, bünyesinde Damat Ferit, Gümilcineli İsmail, Miralay Sadık Bey, Konyalı Şeyh Zeynelabidin, Hoca Mustafa Sabri Efendi, Seyyid Abdülkadir, Sait Molla gibi ünlü kişileri bulundurmaktaydı. Bunlardan Zeynelabidin, Bozkır ve Konya isyanlarını yürüten şahıstı. Seyyid Abdülkadir, Kürdistan Teali Cemiyetinin başkanıydı. Sait Molla ise, İngiliz Muhipleri Cemiyetinin önemli üyelerindendi. Bu Fırkanın Türkiye’nin her yerinde şubeleri vardı. Partinin programını bazı gazeteler de desteklemekteydi. İttihat ve Terakki ile Müdafaa-i Hukuka düşman olan ve İstanbul dışında da örgütlenen Hürriyet ve İtilaf Fırkası, İngilizler ile ortak çalışmış, Müdafaa-i Hukuk aleyhinde propagandalar yapmıştı.

Mondros Ateşkesi sonrası gelişmelerden faydalanarak faaliyete geçen Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Milli Mücadele’ye karşı idi. Bundan dolayı Anadolu harekâtına karşı olanlar ile azınlıklar bu partinin çatısı altında toplandı. Yine partinin İslami görüşleri savunması ve özellikle kurucuları arasında Şeyhülislam Mustafa Sabri⁵⁹ gibi bir din adamının bulunması, partinin yer yer Anadolu’da da desteklenmesini sağladı. Ayrıca Hürriyet ve İtilaf Fırkası, mütareke yıllarında “İngiliz himayeciliği” görüşünü benimseyerek İngiliz Muhipler Cemiyeti ile de işbirliği yaptı.

İngilizlerin desteğini alan ve Anadolu’da da örgütlenen Hürriyet ve İtilaf Fırkası, kısaca Milli Mücadele’ye karşıydı⁶⁰. Buna karşılık kendisini fesheden İttihat ve Terakki Fırkası mensupları Anadolu harekâtı yanında yer almıştı.

Ayrıca Hürriyet ve İtilaf Fırkasının destek ve yardımlarıyla Anadolu’nun çeşitli yerlerinde Teâlî-i İslam Cemiyeti’nin şubeleri açılmıştır. Teâlî-i İslam Cemiyeti; Medrese müderrisleri tarafından kurulan bir cemiyettir. İlk kuruluşunda adı Cemiyeti Müderrisin (Medrese Öğretmenleri) olup Hürriyet ve İtilaf Fırkasını destekleyen bir cemiyet olarak göze çarpar. 26 Eylül 1920’de bu cemiyet İkdam Gazetesi’nde Anadolu harekâtı hakkında bir beyanname yayınlamıştır. Bu beyannamede başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere, Milli Harekati yürütenler aleyhinde bulunulmuştur⁶¹.

Ülkenin ileri gelen asker ve sivil yöneticileri ile eşraf bu iki parti (İttihat ve Terakki-Hürriyet ve İtilaf) arasında bölünmüştü. Bu durum, hiç kuşkusuz İzmit Sancağını da etkilemiştir. Diğer taraftan Heyet-i Temsiliye’nin Anadolu’nun İstanbul ile ilişkilerini keserek, İstanbul Hükümetini istifaya zorladığı günlerde; İstanbul-Bağdat Demiryolu çevresini İzmit, Eskişehir, Kütahya ve Afyonkarahisar da başta İngilizler olmak üzere İtilaf kuvvetleri bulunuyordu. Bu bakımdan İzmit, Eskişehir, Kütahya ve Afyonkarahisar Livalarının oluşturduğu eksenin denetim altına alınması hem İstanbul, hem de Milli Harekât açısından önem arz etmekteydi. Hüdavendigâr Vilayetinin ismi geçen livalarında İstanbul’a sadık mutasarrıflar bulunuyordu. “Bu mutasarrıflar İngilizlerin de desteğine güvenerek hem ulusal direnişin örgütlenmesini engelliyor, hem de Sivas Kongresi’nin denetimini kabul etmeyip, İstanbul ile ilişkilerini sürdürüyorlardı⁶².” Örneğin Eskişehir Mutasarrıfı Mustafa

⁵⁷ Tank Zafer Tunaya, Türkiye’de Siyasi Partiler, İstanbul, 1952. s. 447 vd.

⁵⁸ Özkaya a.g.m. s.178

⁵⁹ Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi’nin Milli Mücadele esnasındaki tutum ve davranışları hakkında bkz. Ali Sarıkoyuncu “Şeyhülislam Mustafa Sabri’nin Milli Mücadele ve Atatürk İnkılabları Karşıtı Tutum ve Davranışları” Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi sayı:39 s.787-812

⁶⁰ Bununla birlikte Hürriyet ve İtilaf Fırkası İzmir’in işgaline karşı çıkmıştır. “17 Mayıs 1919’da, kendi genel merkezinde yaptığı toplantıda, diğer fırkalar Sulh ve Selamet, Milli Ahrar, Demokrat Sosyalist, Osmanlı Demokrat, Trabzon Müdafaa-i Milliye, İzmir Redd-i İlhak Cemiyetleri Trakya ve Adana Delegeleri İtilaf devletleri için ortak bir muhtıra hazırlamış ve bununla İtilaf devletlerine göndermişlerdi.” (Özkaya a.g.e., s. 177). Fakat Hürriyet ve İtilaf Fırkası yetkilileri hazırlanan bu mihtrayı imza koymamışlardır.

⁶¹ Özkaya, a.g.m., s. 179

⁶² İlhan Tekeli, Selim İkin, Ege’de Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşına Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (TAHTAKILIÇ) Bey, TTK Basımevi, Ankara, 1989, s. 273.

Hilmi Bey, İstanbul Hükümeti’nin ateşli destekçilerindendi. O, İngilizlerin de yardımıyla ve “İdare-i Örfiye” yetkisinden yararlanarak, Kuva-yı Milliye taraftarlarına düşmanca davranmış, işkence yapmış, birçok kişiye de tevkif ettirmiştir. Bu arada Kuva-yı Milliye Doktor Tahsin Bey ile birlikte Eskişehir halkından birkaç masum kişinin öldürülmesine de sebep olmuştur. Bu yüzden kimliği açıklanmayan, muhtemelen Kuva-yı Milliye taraftarı birisi tarafından Mustafa Hilmi Bey, 4 Ekim 1919 tarihinde öldürülmüştür⁶³.

İzmit ve çevresinin öneminden dolayı Birinci Damat Ferit Hükümeti, Mustafa Kemal Paşa’nın ülküdaşı ve Onunla Samsun’a çıkan İbrahim Süreyya (YİĞİT) Bey’i 8 Mart 1919 tarihinde İzmit Mutasarrıflığı görevinden aldı. Daha sonra İstanbul Hükümetleri Milli Mücadele karşıtı Mahmut Mahir, Ahmet Anzavur, Suat ve İbrahim Hakkı gibi kişileri mutasarrıf olarak İzmit’e tayin etti⁶⁴. Kütahya Sancağı Mutasarrıflığına da Milli Mücadele karşıtı Mustafa Naci Bey getirilmiştir⁶⁵.

Öte yandan Mondros Ateşkesi imzalandığı tarihte Afyonkarahisar’da Mutasarrıf olarak Anastas adında bir Rum bulunuyordu. Anastas Milli Hareket karşısında pasif davrandığı için yerine İstanbul Hükümetince Milli Mücadele’ye karşı ve İngiliz taraftarı Mahmut Mahir Bey Mutasarrıf olarak atanmıştır⁶⁶. Bu arada Karamürsel kaymakamları da başta Refik Bey olmak üzere, İstanbul hükümeti taraftarı bir politika izliyorlardı⁶⁷.

Ayrıca Karamürsel, Mondros Ateşkesi’nin 15. Maddesine dayanılarak, İtilaf güçlerince işgal edilmiştir. Bu cümleden olarak, 25 Haziran 1920’de İngiliz birlikleri Karamürsel’e gelmiştir. Karamürsel’in önüne demirleyen 4 büyük harp gemisi ile birkaç torpidodan 800 civarında İngiliz askeri Karamürsel’in etrafını sarmıştır. İngiliz işgal komutanı halkı toplayarak “Bu mıntıka beynelmileldir. Kuva-yı Milliye buraya gelecek olurlarsa bunlar tarafımızdan vurulacaktır. Sükûnetle yaşayınız” şeklinde bir konuşma yaptıktan üç saat sonra Karamürsel’i terk etmişlerdir⁶⁸. İngiliz Deniz Kuvvetlerinin bu hareketinin amacı yörenin Yunan askerlerince işgalini kolaylaştırmaktı. Nitekim 11 Temmuz 1920’de bir İngiliz torpidosunun himayesinde 400 mevcutlu bir Yunan taburu Karamürsel’e gelmiştir. Üç gün kaldıktan sonra ayrılmışlardır. Ancak Yunan askerleri 18 Temmuz’da tekrar Karamürsel’e gelerek yine üç gün burada kalmışlardır. Yunanlılar 23 Ekim 1920’de üçüncü kez Karamürsel’e gelmişler ve 2 Kasım 1921’de ayrılmışlardır⁶⁹. 1921 yılı içerisinde 29 Haziran 1921-4 Temmuz 1921 tarihleri arasında Karamürsel tekrar Yunan işgaline uğramıştır⁷⁰. Yunanlılar işgalleri esnasında Karamürsel ve çevresinde pek çok zulüm ve vahşette bulunmuşlardır⁷¹.

Yunan zulüm ve vahşetine, İstanbul hükümetinin ve azınlıkların menfi tutum ve davranışlarına karşı Karamürsel halkının örgütlenmesinde başta Müftü Ahmet Hamdi olmak üzere din adamlarının önemli hizmetleri olmuştur. Müftü Ahmet Hamdi Efendi, sadece cami kürsüsünden konuşmakla kalmamış, diğer milli konularda halka rehberlik etmiştir. Aşağıda da belirtileceği üzere O, Dürriyade Abdullah’ın yıkıcı, birlik ve beraberliği bozucu fetvasının etkisiz hale gelmesi için büyük gayret sarf etmiştir. Ahmet Hamdi Efendi’den sonra Karamürsel Müftüsü olan Mustafa Asım Efendi de Kuva-yı Milliye lehinde çalışmalarında bulunmuştur. Bu arada TBMM’nin Birinci Döneminde Bursa Milletvekili olarak görev yapan Şeyh Servet Efendi’nin de önemli hizmetleri olmuştur. Şeyh Servet Efendi, Karamürsel’e gelerek, halka Milli Mücadele bilincinin gelişmesi yönünde aydınlatıcı konuşmalar yapmıştır⁷².

III. İzmir’in İşgaline Karamürsel ve Çevresi Halkının Tepkileri

Bilindiği üzere 14/15 Mayıs 1919 gecesi sabaha doğru güzel İzmirimiz Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. Yunan askerlerinin İzmir rıhtımına ayak bastıkları an, İzmir Redd-i İlhak Cemiyeti’nce bu durum Anadolu’nun diğer yerlerine olduğu gibi, Karamürsel ve çevresine de bildirilmiştir⁷³. Bu acı haberi öğrenen yurtsever Karamürsel halkı 19 ve 20 Mayıs 1919 tarihlerinde İstanbul’a Sadaret

⁶³ Sarıkoyuncu ve Diğerleri, a.g.e., s. 39-42.

⁶⁴ Bkz.;Erdeha, a.g.m., Sayı:48,49,50,51.

⁶⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Kütahya Şehri, Devlet Matbaası, İstanbul, 1932, s. 181.

⁶⁶ Ahmet Altıntaş, Milli Mücadele Döneminde Afyon ve Havalisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1990, s. 1.

⁶⁷ Erdoğan, Karamürsel’in Kurtuluş Hikayesi, s. 242.

⁶⁸ Erdoğan, Düünden Bugüne Karamürsel, s.104.

⁶⁹ Özel, a.g.e., ss.185,187.

⁷⁰ Bünyamin Kocaoğlu, Kurtuluştan Kuruluşta Batı Anadolu’da TBMM Yardımları, Değişim Yayınları, İstanbul, 2008, s.28.

⁷¹ Dâhiliye Vekâletinin 1921 yılı sonu itibariyle verdiği bilgilere göre, Karamürsel’den Yunan askerleri tarafından 77 kişi şehit edilmiş, 15 kişi de yaralanmıştır. 180 kişi de tutsak alınmıştır. Ayrıca üçü kız olmak üzere 20 kadına Yunan askerleri tarafından tecavüz edilmiştir(Özel, a.g.e.,s. 248).

⁷² Rahmi Apak, İstiklal Savaşı’nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu?,

⁷³ Türk İstiklal Harbi, C. II, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1963, s.63.

Ali SARIKOYUNCU - Esra SARIKOYUNCU DEĞERLİ

Makamına gönderdikleri telgraflarla protesto etmiştir.

Karamürsel Kazası ahalişi namına Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye ve Redd-i İlhak Reisi Rauf imzasıyla 19 Mayıs günü Huzur-ı Sami-i Sedaretpenahiye hitabıyla İstanbul'a gönderilen telgrafla şöyle denilmektedir⁷⁴:

Bu defa Yunan askeri tarafından İzmir'in işgali hakkındaki tebligat-ı umumiye amik ve medid bir ye's ve heyecan ve ati için beyne'l-anasır nifak ve adem-i muhadeneti ihsas ettirmiştir. Milyonlarca kulub-ı islamiyeyi rencide eden bu hal-i esef-i iştimal bütün ahaliye atabe-i millete ma'tufsa'imize halel gelmeyecek derecede icra-yı tesir ettiğini protesto makamına ka'im olmak üzere tezahürat-ı kalbiye ve hissiyemizin Dersa'adet İtilaf ve Amerika mümessilliklerine telgrafen iblağ ettiğimizi ve halkın mazlumların lehine olarak tezahür edeceğini ümid ettiğimizi arz eyleriz ferman.

Bu telgraftan sonra, 20 Mayıs 1919'da konuyla ilgili ikinci bir telgraf daha Karamürsel'den İstanbul'a gönderilmiştir. "Makam-ı Sadaret-i Uzma" hitabıyla Karamürsel Redd-i İlhak Heyeti Reisi Ra'uf imzasıyla gönderilen bu telgrafta da, Yunan askerleriyle birlikte yerli Rumların Müslüman halka yaptıkları zulüm ve vahşet kınandıktan sonra, "...Bu haller ahali-i islamiyenin kulubunu dağlar eyliyor. Umum ahali azim galayan ve heyecan içinde bulunduğu ve işbu felakete nihayet verilmesini mü'essir bir lisan ile Amerika ve İtilaf mümessillerine telgraf ile iblağ ettik. Atiyyen zuhura gelecek ahvalden dolayı millet-i islamiyenin mes'uliyet kabul etmeyeceğini arz ederiz ferman" denilmektedir⁷⁵.

Yukarıda sunulan telgraflardan da anlaşılacağı üzere, İzmir'in Yunan askerlerince işgal edilmesi, Karamürsel ve çevresinde Kuva-yı Milliye'nin oluşmasında etkili olmuştur.

IV. Ali Rıza Paşa'nın İstifasına Tepkiler

Milli Mücadele'de İstanbul Hükümetleri özellikle Damat Ferit Hükümetleri⁷⁶ ulusal harekâtın gelişmesini önlemek için çeşitli yolları denemekten kaçınmamıştır. Öyle ki, Damat Ferit Paşa Hükümeti daha Sivas Kongresi'nden önce böyle bir mücadeleye girişmişti. Yukarıda da söz edildiği gibi Ferit Paşa, Haziran 1919'da vali ve mutasarrıflara gönderdiği telgrafta Milli Ordu teşkilinin yasaklandığını bildirmiştir. Ayrıca buna uymayanların ise cezalandırılmasını, gerekirse İstanbul Divan-ı Örfi'ye gönderilmesini emretmiştir⁷⁷.

Ayrıca, Damat Ferit Paşa Hükümeti, her ne suretle olursa olsun Sivas Kongresi'nin toplanmasına engel olmak istemişti. Bunun için Ali Galip adında birisi Harput Valiliğine tayin edilerek Sivas Kongresi'ni basmaya ve üyelerini tevkif etmeye memur edilmişti⁷⁸.

Öte yandan Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa önderliğinde gelişen ulusal hareket sebebiyle çaresizliğe düşen İstanbul Hükümeti, bazı şehzadeler başkanlığında taşraya "Heyet-i Nasihalar" göndermişti⁷⁹. Hükümet Başkanı Damat Ferit'e göre bu heyetler, halka padişahın selamlarını ve onun kendilerini düşünmekte olduğunu bildireceklerdi⁸⁰. Böylece Hükümet, kendi otoritesini Anadolu'da arttırmak istiyordu. Hükümet aleyhine doğabilecek milli cereyanları köreltmek niyetinde idi. Halkın hükümetten ziyade padişah otoritesine olan saygısından dolayı, nasihat heyetlerinin başına özellikle şehzadeler verilmişti⁸¹.

Bunlardan başka İstanbul Hükümeti, Anadolu'da teşekkül eden milli birlik ve azmi yer yer hazırladığı ayaklanmalarla baltalamaya çalışmıştır. Damat Ferit Paşa hükümetlerinin aksine, Ali Rıza Paşa ve Salih Paşa hükümetleri kısmen de olsa zaman zaman Milli Mücadele'yi destekleyici davranışlarda bulunmuşlardır. Örneğin Salih Paşa, İtilaf güçlerinin özellikle İngilizlerin Kuva-yı Milliye'yi kınama isteklerine karşı çıkmıştır⁸². Yine aynı şekilde Ali Rıza Paşa da milliyetçi bir

⁷⁴ Haluk Selvi, İşgal ve Protesto, Değişim Yayınları, Sakarya, 2007, s.360.

⁷⁵ Selvi, a.g.e., s. 361.

⁷⁶ Damat Ferit Paşa, 5 defa Sadrazamlığa atanmıştır. İlk hükümeti: 4 Mart 1919-16 Mayıs 1919, ikinci hükümeti: 19 Mayıs 1919-20 Temmuz 1919, Üçüncü Hükümeti: 21 Temmuz 1919-1 Ekim 1919, dördüncü hükümeti: 5 Nisan 1920-31 Temmuz 1920, beşinci ve son hükümeti: 31 Temmuz 1920-17 Ekim 1920.

⁷⁷ ATASE Arş., KI:243. D: 16. Fh:84; N. Köstüklüa.g.e., s. 160.

⁷⁸ Mustafa Kemal Paşa'nın zamanında aldığı Önlemler sayesinde Ali Galip başarıya ulaşamadı (Enver Ziya Karal, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (1918-1965), TTK Basımevi, Ankara 1978. s.44).

⁷⁹ M. Tayyip Gökbilgin, Milli Mücadele Başlarken, C. 1. Ankara 1964. s.64.

⁸⁰ Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, İstanbul 1983. s.250.

⁸¹ Rahmi Apak, İstiklal Savaşı'nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu, Güven Matbaa, İstanbul 1942. s.65.

⁸² Rahim Balcıoğlu, Fevzi Çakmak, İstanbul 1977. s.64: Şevket Süreyya Aydemir. Tek Adam Mustafa Kemal. İstanbul, C.2. s.284.

⁸³ Hülya Özkan, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Karşıtı Faaliyetleri (4 Ekim 1919-16 Ekim 1920), Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994, s.61.

hüviyet taşıyan davranışlarda bulunmuştur⁸³.

Bundan dolayı bu hükümetler, ne İtilaf Devletlerince ve ne de onların sesi olan muhalefetçe kabul- lenilemedi. Siyasi oyunlar ve padişah nezdinde yapılan baskılarla anılan hükümetlerin iktidarına son verdirilmiştir. Örneğin Salih Paşa Hükümeti, sadece yirmi sekiz gün iktidarda kalırken, Ali Rıza Paşa Hükümeti 2 Ekim 1919’dan 3 Mart 1920’ye kadar hükümet edebilmiştir⁸⁴.

İtilaf Devletlerinin, Osmanlıların iç işlerine gün geçtikçe daha çok karışmaları, İstanbul ile Ankara arasındaki ilişkilerini tekrar bozulması, 3 Mart 1920’de Yunanlıların taarruza geçerek, Gölcük Yaylası ile Bozdağı’nı işgal etmesi, Ali Rıza Paşa’yı 3 Mart’ta istifaya götürdü. Ancak herkesi, bu istifadan daha çok, iktidara kimin geleceği ilgilendirdi. Çünkü Damat Ferit Paşa’nın yeniden sadrazam olacağı söylentileri her tarafa yayılmıştı⁸⁵.

Bu durum karşısında yani Damat Ferit Paşa’nın tekrar iş başına getirilmemesi konusunda başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere vatanseverler büyük çaba sarfetmişlerdir. “Mustafa Kemal Paşa, padişaha 4 Mart 1920 günlü bir telgraf çekerek, iç ve dış bin türlü kötü niyetlerin taşkınlığı ile huzuru tehlike içinde bulunan memleketin, milli vicdana cevap veremeyecek bir hükümet başkanına bir dakika bile tahammül edemeyeceğini, aksi halde devletin tarihinde görülmemiş derecede üzücü olayların çıkabileceğini bildirdi. Aynı gün bir telgraf da Meclis Başkanına çekerek, bağımsızlığı uğrunda her türlü fedakârlığa hazır olan milletin ancak ulusal güvenliği kazanmış bir hükümetin işbaşına getirilmesiyle tatmin edilebileceğini, bu konuda milletvekillerinin varacakları kararın heyecanla beklendiğini anlattı. Hemen yayınladığı bir bildiri ile de milli kuruluşlara durumu açıkladı ve milli isteklere uygun bir hükümetin kurulmasını sağlamak için derhal ve hep birden Meclis-i Mebusan Başkanlığı’na telgraflar çekilmesini istedi”⁸⁶.

Mustafa Kemal Paşa’nın bildirisi üzerine, Anadolu’nun her yanından İstanbul’a, Ali Rıza Paşa kabinesinin istifa sebeplerini protesto eden ve Damat Ferit Paşa’nın işbaşına getirilmemesini isteyen telgraf yağmıştır. Bunlar arasında din adamlarının da bulunduğu KaramürselKazası halkı da bulunmaktadır. Nitekim 5 Mart 1920 tarihinde “Karamürsel Müdafaa-i Hukuk Heyeti Namına Reis-Mehmet’in “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesine” verdiği bilgiye göre “icab eden makamat-ı muazzamaya” telgraflar gönderildiği bildirilmiştir⁸⁷. Bu telgraflardan; Meclis-i Mebusan’a gönderilende şöyle denilmektedir⁸⁸:

Amal-i milliyeyi, terviç ve tercüman olmak sıfatı mukaddesesiyle Makamı Celili Mebusan Heyeti Muhteremesini teşkil buyuran zevatı kiramın her an ve zaman müvekkileri bulunan milleti Osmaniyeye karşı pederlik vazifesini bihakkın ifa edegelmekte olan sevgili mebusanımızın bu defa da milleti islamiyenin ciyergahına vurulmuş rahnenin pezirayı hitam bulabilmesi ancak amali milliye ve makasıdı umumiyyeye hadim olabilecek bir kabinenin teşkil edilmesi hususunda vasateti aliyye-i riyasetpenahilerini umum namına arz ve istirham eyleriz.

Gerek Karamürsel halkının ve gerekse Anadolu’nun diğer halkının tepkileri⁸⁹ sayesinde ulusal harekete düşmanca davranışlarda bulunan Damat Ferit Paşa’nın tekrar iktidara gelmesi engellenmiştir. Ayrıca sözü edilen tepkiler Milli Mücadele fikrinin doğması açısından da önemli olmuştur.

V. Şeyhülislam Dürrizade Abdullah’ın Fetvası ve Müftü Ahmet Hamdi Efendi İle Şeyh Abdullah Servet Efendi

Bir iş ve eylemin İslam dini açısından doğru veya yanlışlığı, olur veya olmazlığı konusunda din bilginlerinin verdikleri sözlü veya yazılı cevaplara “fetva” denir⁹⁰.

⁸⁴ Mehmet Şahingöz, Ali Rıza Paşa Hükümeti’nin İstifası ve Tepkileri, Ankara 1996, s.1-2. Ayrıca bkz.,H.Özkan, a.g.e., s.73-76.

⁸⁵ Selahattin Tansel, Mondros’tan Mudanya’ya Kadar, C.III, 3.baskı, MEB Yayınları, No:2264, İstanbul 1991, s.35.

⁸⁶ Mahmut Goloğlu, Üçüncü Meşrutiyet (1920), Ankara 1970, s. 98-99. Ayrıca telgraflar için bkz., M. Kemal Atatürk, Nutuk, İlk baskısı, Ankara 1927, s. 249-250; Harp Tarihi Vesikalari Dergisi, Sayı: 18, Belge: 460.

⁸⁷ ATASE Atatürk Arşivi, Kl.27, D: 1336/21, F.1-67’den aktaran Mehmet Şahingöz, Ali Rıza Paşa Hükümetinin İstifası ve Tepkileri, Ankara, 1996, s. 133.

⁸⁸ Şahingöz, a.g.e., s. 134.

⁸⁹ Bu tepkiler için bkz., Şahingöz, ag.e, s. 53 vd.

⁹⁰ Sarıkoyuncu, Milli Mücadelede Din Adamları II, s. 13.

Ali SARIKOYUNCU - Esra SARIKOYUNCU DEĞERLİ

İstanbul Hükümetleri, Anadolu'da teşekkül eden milli birlik ve azmi yer yer hazırladıkları ayaklanmalarla baltalamaya çalışmışlardır. Bilhassa Damat Ferit Paşa'nın kurduğu hükümetler döneminde Kuva-yı Milliye aleyhindeki baskılar daha da şiddetlenmiştir. Son olarak, Salih Paşa Hükümetinin düşmesi üzerine, onun yerine Ferit Paşa Hükümeti 5 Nisan 1920'de kuruldu. Dördüncü kez Sadrazam olan Damat Ferit, Milli Mücadele taraftarlarını suçlayan ve bunların öldürülmesini isteyen fetvalar çıkarttı⁹¹. Böylece "Anadolu birliğini içten yıkmak için her türlü tezvire" başvurdu. Öyle ki, "...Emir-i Sultanîye'ye itaat etmeyen Müslümanlara ceza tehdidinde bulunan fetvalar yayınlatmıştı". İşte bunların en tesirlisi, en önemlisi ve Anadolu'daki milli harekât için en tehlikelisi 11 Nisan 1920 tarihinde Şeyhülislam Durrizade Abdullah⁹² imzası ile yayınlandı⁹³. Bu fetvada özetle; Anadolu harekâtı Padişaha karşı ayaklanma sayılıyor, Kuva-yı Milliye kötülenerik Padişahın sadık tebaasına zulüm edenlerin katledilmeleri gerektiği ileri sürülüyordu. Ayrıca, Kuva-yı Milliye'ye karşı savaşırken ölenlerin de şehit olacakları da belirtiliyordu⁹⁴.

İstanbul'da basılan gazetelerde de yayınlanan bu fetvadan çok miktarda Anadolu'nun her tarafına çeşitli araçlarla (postayla, Anadolu'ya geçen kimselerin aracılığıyla vs.) hatta Yunan ve diğer itilaf güçlerinin uçaklarıyla dağıtılmıştır⁹⁵. Fetvanın Anadolu'da yayılması ve zararlarını önlemek için sıkı önlemler alınmış ise de bunda pek başarılı olduğu söylenemez. Zira TBMM, 23 Nisan 1920 Cuma günü toplandığı zaman, ülkenin işgalden kurtulabilmiş köşeleri ayrı görüşlerin kavga sahnesi haline almıştır. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde ayaklanmalar baş göstermiştir. İç ve dış ihanet el ele vererek Anadolu'da bir kardeş kavgası çıkarmak suretiyle Türk'ü Türk'e, Müslüman'ı Müslüman'a kırdırtmak istiyorlardı⁹⁶. Örneğin Karamürsel yöresinde Gürcü Arslan, Değirmendereli Kazım ve Arnavut Haydar Çeteleri vatanlarını savunanların karşısına çıkmışlar, 13 Mayıs 1920'de Karamürsel'i ellerine geçirmeye kalkışmışlardır. Anılan çeteler bu eylemlerinde Durrizade Abdullah'ın fetvasından da güç alıyorlardı. Bu çete mensupları, Şeyhülislam Durrizade'nin fetvasının Karamürsel'de okunmasını ve böylece halkı kendi taraflarına çekmek istemişlerdir. Çete Reisi Arslan Bey, bu yöndeki isteğini Müftü Ahmet Hamdi Efendi'ye;

"Yarın meydana Şeyhülislam Hazretlerinin Fetva-i Şerifi okunacak. Onu herkesin dinlemesini ve fetvaya uymasını istiyorum... Padişahın asayiş görevlileri olan bizler, mağdur durumdayız. Halifenin erleri... (bizleriz). Kasaba halkının, devletlülerimizin çok önemli açıklamalarını dinleyeceklerini ümit ediyoruz. Bittabi, sizleri de bekliyoruz"⁹⁷.

Şeyhülislam Durrizade'nin fetvasının yıkıcı ve bölücü etkisini önlemek üzere Müftü Ahmet Hamdi Efendi göreve koşmuş, halka söz konusu fetvanın dinen geçersiz olduğunu anlatmıştır. Böylece O, Karamürsel halkının Kuva-yı Milliye lehinde kazanılmasında etkili olmuştur. Ayrıca Karamürsel'in Gürcü Arslan, Değirmendereli Kazım ve Arnavut Haydar tarafından yakılıp yıkılmasını önlemiştir⁹⁸.

Ayrıca Karamürsel ve çevresi halkının Milli Mücadele lehinde kazanılmasında ve Durrizade Abdullah'ın fetvasının yöredeki yıkıcı ve bölücü tesirinin önlenmesinde Birinci Dönem TBMM üyesi Şeyh Servet Efendi'nin de önemli hizmeti olmuştur. O, Bursa Valisi Hacım Muhiddin Çarıklı

⁹¹ Bkz.. A. Sarıkoyuncu, Milli Mücadele'de Din Adamları II, s. 3 vd.

⁹² Bkz., Ali Sarıkoyuncu, Milli Mücadele'de Din Adamları II, 6. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, Ankara, s. 45-48.

⁹³ C. Bayar, Atatürk'ten Hatıralar, s. 46. Atatürk, bu konuda; "Damat Ferit Paşa Hükümeti ve İstanbul'da bütün yıkıcı ve hain örgütlerin kurduğu birlik ve bu birliğin Anadolu içindeki ayaklanma örgütleri ve bütün düşmanlar ve Yunan ordusu, elbirliği ile bizi yıkmak için çalışmaya başladılar. Bu ortak saldırı siyasetinin yönergesi Padişah ve Halife içinde düşman uçakları da bulunan her türlü araçla yurda yağdırdığı Padişah'a karşı ayaklanma fetvası idi..." demektedir (Nutuk, C. II, s. 227).

⁹⁴ Böyle bir fetva vermemek için, Şeyhülislam Haydarzade İbrahim Efendi görevinden ayrılmıştır. Ayrıca, Şeyhülislam bulunmadığından dördüncü Damat Ferit Hükümeti'nin kuruluşu bir süre gecikmiştir. Sonunda Durrizade Abdullah'ın Şeyhülislamlığa kabul etmesiyle, 5 Nisan'da hükümet kurulabilmiştir. Çünkü İstanbul'daki işgal kuvvetleri özellikle İngilizler, İzmir'in işgali başta olmak üzere işgallerin hoşgörüsü ile karşılanması ve Kuva-yı Milliye'nin dağıtılması içerikli bir genelge yayınlanmasını iktidarda bulunan Salih Paşa Hükümeti'nden istemişlerdi. Ancak, Milli Harekât aleyhinde bir genelge yayınlanmasına O, hükümetin diğer üyeleri ile birlikte karşı çıkmıştır. Bu yüzden Salih Paşa Hükümeti 2 Nisan 1920'de istifa etmiştir (Abdulkadir Altınsu, Osmanlı Şeyhülislamları, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1972, s. 253).

⁹⁵ Bk., Yunus Nadi, Birinci BMM'an Açılışı ve İsyanlar, İstanbul, 1955, s. 44-46. Karabekir, K., a.g.e., s. 635; Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam Mustafa Kemal, C. II, İstanbul, 1969, s. 295-302; Lord Kinross, Atatürk-Bir Millet'in Doğuşu, Çev.: Necdet Sander, İstanbul, 1981, s. 335.

⁹⁶ Atatürk, K., Nutuk (1919-1927), s. 303-308.

⁹⁷ E. Özdemir, Karamürsel'in Kurtuluş Hikayesi, ss. 57-61. Ayrıca İngilizler, 25 Haziran 1920'de Karamürsel'e asker çıkardıklarında tekrar Şeyhülislamın fetvasını ikinci kez Karamürsel halkına duyurma gereği duymuşlardı. Bunun anlamı şu idi: "Ey Karamürselliler, aynı zamanda halife olan padişahın uygun gördüğü iradeyle İngilizler kasabanızdadır ve gerekli gördüklerinde, kasabada olmaya devam edeceklerdir. Direnme, idaremizce tasvip edilmemekle birlikte dinen de caiz görülmemektedir... (E. Özdemir, Karamürsel'in Kurtuluş Hikayesi, ss. 109-110).

⁹⁸ Bkz., E. Özdemir, Karamürsel'in Kurtuluş Hikayesi, ss.55-111.

ile birlikte Karamürsel’e gelerek, halka nasihatte bulunmuştur⁹⁹. Onun ulemadan olması ve ayrıca Ankara fetvasını imzalaması, Karamürsel ve yöresi halkı üzerinde etkili olmuştur¹⁰⁰. Çünkü İstanbul Fetvasında taraflı, kasıtlı, eksik, yanlış bilgiler isnat edilerek hükümler verilmiş olması, daha önemlisi, ciddi dini kaynak gösterilmemesi inandırıcılık yönü açısından zayıf, tutarsız bir metindir. Buna karşın Ankara Müftüsü Mehmet Rifat Efendi başta olmak üzere, Ankara ulemasının hazırladığı fetva, gerçekleri daha iyi aksettiren “hakaret ve esirliğe maruz kalmış bulunan İslam Halifesinin kurtarılması” temel inancından hareketle, Şer’i Şerife uygun, ikna edici, delillere dayanan, ilmi ve dini bilgilerinden şüphe edilemeyecek kadar mesleğinin erbabı ulema tarafından hazırlanmıştır. Bu fetva; Anadolu’nun pek çok yerinde yine bu konuda söz sahibi ulema tarafından incelenerek kabul edilmiştir¹⁰¹. Müftü Ahmet Hamdi Efendide bu fetvayı samimiyetle kabul etmiş ve halka duyurmuştur. Böylece Karamürsel ve çevresinde Millî Mücadele bilincinin doğması ve pekişmesi sağlanmıştır.

IV. Karamürsellilerin Sakarya Savaşı Sırasında Ordumuza Destek Mitingi ve Telgrafi

Sakarya Savaşı sırasında yapılan mitinglerin en dikkat çekicisi Yunan zulüm ve vahşetini yaşamış olan Karamürsel’de yapılmıştır. 22 Ağustos 1921 tarihinde yapılan miting sonunda, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı’na bir de telgraf gönderilmiştir. Karamürsel halkı adına Belediye Başkanı Mehmet Cemal ve Müftü Mustafa Asım imzalarıyla gönderilen telgrafta mitingle ve alınan kararlarla ilgili şu bilgiler sunuluyordu¹⁰²:

Karamürsel’in fatihi Kara Musa Hazretlerinin huzurunda ahd ve yemin, bütün insanlık alemine kırk sekiz köy ahalisiyle biz bütün Karamürselliler bugün ceddimiz huzurunda ahd ve yemin ederek arz ederiz ki, hain Yunanın ne topundan ne tüfeğinden ne teyyaresinden ne de floşundan korkumuz vardır. Kasabamız kırk sekiz kere tecavüze uğramış, bugün bizlere hak yolunu gösteren iki minaremden başka bir şeyimiz kalmamıştır. Üç saat ve bir saat geride üçer yüz haneli üç köy olduğu halde oraya gitmeyerek burada küller içinde düşmanın gözbebeğine şiş saplanmış gibi duruyoruz ve duracağız. Çekileceğimiz yerimiz ceddimiz Musa’nın ağısudur. Hilal-i Ahmer’in yardımıyla geçinmiş ve Tekalif-i Milliye’den af buyrulan Karamürsel bugün orduya üç yüz çuval zahire bağışladığı gibi, atıyla, tüfeğiyle Hakk’ın yardımıyla zafer elde edeceklerini kavi iman ile iman eder.

Yaşasın ordu! Yaşasın İslam aleminin başını semaya kaldıran Başkumandanımız Mustafa Kemal Hazretleri!

Ayrıca Sakarya Zaferi üzerine de 12 Eylül 1921 tarihinde Karamürsel halkı adına Belediye Başkanı Mehmet Cemal ve Müftü Asım imzalarıyla “Ankara’da Alem-i İslamın Alemdarı Başkumandan Mustafa Kemal Hazretlerine” hitabıyla ikinci bir telgraf daha gönderilmiştir. Tebrik telgrafi olan bu telgrafta da; “Dinimizin, istiklalimizin, ırzımızın, namusumuzun, düşmanı olan Yunanlılara maiyetinizdeki kahraman ordumuzun vurduğu darbeye umum kaza sevinç içindedir. Anadolu toprağına ayak basan Yunanlılara memleketlerine dönmek nasip olmaması duasına ceserat edildiği maruzdur.” denilmektedir¹⁰³. Karamürsel’e bağlı nahiye merkezi olan Bahçecik’ten de 23 Eylül 1921 tarihinde Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Mustafa Kemal Paşa’ya “Gazi ve Müşirlik Unvanı” verilmesi dolayısıyla da kutlama telgrafi gönderilmiştir. Nahiye Müdürü Mehmet Rüştü, Belediye Reisi Hafız İbrahim ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Süleyman imzalarıyla çekilen

⁹⁹ Rahmi Apak, İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu, Güven Matbaası, İstanbul, 1942, s. 142; Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacı Muhittin Çarıklı’nın Kuva-yı Milliye Hatıraları (1919-1920), Ankara Üniversitesi Basımevi, 1967, s. 106.

¹⁰⁰ İstanbul Fetvasına karşı en önemli tedbirin; mukabil fetvaların yayınlanmasıyla alınacağı gerçeğini ortaya koymuştur. Başta Mustafa Kemal olmak üzere milli hareketin ileri gelenleri, düşman elinde esir olan Halifeye zor ve baskı kullanılarak böyle bir fetvanın yayınlattırıldığı, dolayısıyla geçersiz olduğu düşüncesindedirler. Ayrıca “Padişah ve Halife dahi esirdir. Makam-ı Hilafet ve Saltanatın tahlisi (kurtarılması) lazımdır.” Gerekçesiyle bir karşı fetva hazırlanması çalışmalarına başlanmıştır. Bunun üzerine Ankara Müftüsü ve aynı zamanda Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı olan M. Rifat Efendi başkanlığında Ankara’da bulunan beş müftü, dokuz müderris ve medrese müdürü ile altı kişilik din bilginlerinden oluşan toplam yirmi bir kişilik bir grup böyle bir fetva hazırlamıştır. “Ankara Fetvası” olarak bilinen bu fetva, 19-22 Nisan 1920 tarihlerinde Öğüt, Irade-i Milliye, Açıksöz gibi Millî Mücadele yanlısı gazetelerde yayınlanmıştır (Bkz., Ali Sarıkoyuncu, Millî Mücadele’de Din Adamları II, s. 49-376).

¹⁰¹ Bayram Sakallı, Ankara ve Çevresinde Millî Hareketler, Ankara, 1998, s. 107-108; Sarıkoyuncu, Millî Mücadelede Din Adamları I, s. 158-159.

¹⁰² Hakimiyet-i Milliye, 24 Ağustos 1921, No:271’den aktaran Haluk Selvi, Millî Mücadele’de İzmit Telgrafları, Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri, Cilt II, Kocaeli, 2015, s.1054.

¹⁰³ H. Selvi, a.g.m., s. 155.

Ali SARIKOYUNCU - Esra SARIKOYUNCU DEĞERLİ

bu telgrafta da şöyle denilmektedir¹⁰⁴:

Hakk'ın yardımı ve Hazret-i Peygamberin ruhaniyetinin himmetine istinaden hiç yoktan harikalar göstererek, din ve milletimizi mahv ve izmihlale kast ve muazzez yurdumuzu kasp etmek isteyen makhur alçak düşmanın her cihetçe üstün kuvvetlerine karşı yalnız milletin maddi ve manevi muzafferiyetiyle fevkalade tedbirleriniz eseri olarak cihan-ı hürriyetlere ilka ve milletin kalplerini duacı ve bu mülk ve milleti selamet sahiline ulaştırdığımızdan milletin sizlere medyun-ı şükran olarak kalplerinden kopan gazi ve müşirlik ünvanının verilmesi ajansının neşri üzerine kasabamız ahalisi, büyük ve küçük, büyük sevinç ve memnuniyetle haber aldı. Bu teveccühe iştirakle tebrik eyleriz ve vatanın düşmanın zulüm ayakları altından kurtulması için arzu ve emellerimiz harfiyen icrasına amade olduklarını arz ve devam-ı ömr ve afiyetinizle muvaffakiyetinizi Cenab-ı Rabbü'l-azizden temenni eyleriz.

Sonuç

Milli Mücadele esnasında İzmit ve çevresi Anadolu'ya geçiş yollarına sahip çok önemli bir bölge durumundaydı. Üsküdar, Sultantepeci'nde bulunan Şeyh Ata'nın Özbekler Dergahı'nda başlayıp, Geyve'ye kadar uzanan menzil hattı ile Haydarpaşa'dan Bağdat'a uzanan demiryolu hattı yöre topraklarından geçmekteydi. Daha önemlisi İstanbul'dan başlayıp, İnebolu'ya, Samsun'a uzanan Denizli yolu Kocaeli özellikle Karamürsel sahillerinden geçmekteydi.

“Anadolu'daki kurtuluş mücadelesi için geniş ve değişik cephelerde dövüşen ordumuzun can damarlarını teşkil eden silah, cephane, askeri malzeme ve diğer eşyalar, deniz yoluyla İnebolu ve Karamürsel'e sevkedildi. Birinci İnönü Savaşı'ndan Başkomutanlık Meydan Muharebesine kadar geçen zamanda İstanbul'dan Karamürsel'e ve İnebolu'ya 56 bin mazver mekanizması, 320 makinalı tüfek, bir batarya top, 1500 tüfek, 2000 sandık cephane, 10.000 takım elbise, 100000 adet giyim eşyası, nal, mih, 15000 matara, 1000 tona yakın çeşitli malzeme ve daha başka askeri malzeme sevk edildi... Karamürsel'e çıkarılan malzemeler, Mudanya, İznik ve Bursa üzerinden Anadolu'ya at, kağıt ve hayvan sırtlarında bölge halkı tarafından fedakarca taşınmıştır”¹⁰⁵.

Bu özelliği dolayısıyla bölge özellikle Karamürsel toprakları önce İngilizler, daha sonra da Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir. İşgallere Rum ve Ermenilerin düşmanla işbirliklerine, İstanbul hükümeti ve yöneticilerinin Kuva-yı Milliye aleyhindeki tutum ve davranışlarına rağmen, Karamürsel halkı, Milli harekât yanında yer almıştır. Onlar, Milli Mücadele'nin başarıya ulaşması için Mustafa Kemal Paşa'nın da belirttiği gibi, “Kurtuluş Savaşımızda çok çalışmış, kadını ve erkeği ile cephane ve silah taşımışlardır”¹⁰⁶.

Karamürsel halkının vatan savunmasındaki bu üstün hizmetlerinde Şeyh Servet (Akdağ) ile birlikte Karamürsel Müftüleri Ahmet Hamdi (Fırat) ve Mustafa Asım (Karabulut) Efendilerin önemli katkıları olmuştur. Onlar Karamürsel ve çevresi halkının Milli Mücadele lehinde aydınlatmışlar, böylece Şeyhülislam Dürrizade Abdullah'ın yıkıcı, bölücü, fitne çıkarıcı fetvaları ve Bab-ı Ali'nin beyannameleri etkisiz hale gelmiştir. Müftü Ahmet Hamdi Efendi'nin özellikle Ankara Fetvasını onaylayan Şeyh Servet Efendi'nin konuşmaları İstanbul fetvasını hükümsüz kılmış, ulusal birlik ve beraberlik sağlanmıştır.

Son söz olarak diyoruz ki, Türkiye Cumhuriyeti'nin yakın geçmişi araştırıldıkça din adamlarının Milli Mücadele'deki hizmetleri daha iyi anlaşılacaktır. Bu vesile ile Milli Mücadele şehit ve gazilerini minnet ve şükranla anıyoruz.

¹⁰⁴ H. Selvi, a.g.m.,gös.yer.

¹⁰⁵ E. Özdemir, Düünden Bugüne Karamürsel, ss. 97-98.

¹⁰⁶ E. Özdemir, Düünden Bugüne Karamürsel, s. 123.

Kaynakça

1. Arşiv Belgeleri (Diyanet İşleri Başkanlığı)

DİB Arş. D:1925-005.

DİB Arş., D: 23-1143.

2. Kitap ve Makaleler

ALTINTAŞ, Ahmet, Milli Mücadele Döneminde Afyon ve Havalisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1990.

Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, C: I-II, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını Ankara.1989.

BAYAR, Muharrem, Bolvadin Tarihi Yetiştirdiği Kişiler, Bolvadin, 1996.

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı: 19 (Eylül 1986).

BORAK, Sadi, “Sarıklı Bir Mücahit”, Hayat Tarih Mecmuası, Sayı: 9.

ÇAY, Abdülhaluk M., “Şark Meselesi veya Emperyalistlerin Türk Politikası”, Türk Kültürü, Sayı:350 (Haziran 1992).

ÇELİK, Recep, Milli Mücadele’de Din Adamları I, İstanbul, 1999.

DJUVARA, T.G.,Centprojets de la Turquie(1281-1913), Paris,1914.

ERDEHA, Kamil, Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler, İstanbul 1975.

KARAL, Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, C.V, Ankara,1947.

....., ”Namık Kemal ve Şark Meselesi”, Namık Kemal Hakkında, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayını, İstanbul,1942.

KOÇAOĞLU, Bünyamin, Kurtuluşun Kuruluşu Batı Anadolu’da TBMM Yardımları, Değişim Yayınları, İstanbul, 2008.

KODAMAN, Bayram, Şark Meselesi Işığında II. Abdülhamid’in Doğu Anadolu Politikası, İstanbul,1983.

KUTAY, Cemal, Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları, Diyanet İşleri Bakanlığı Yayın, Ankara,1973. KÜÇÜK, Cevdet, “Şark Meselesi Hakkında Önemli Bir Vesika”, Tarih Dergisi, Sayı:32 (Mart 1979).

MİSİROĞLU, Kadir, Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücahitler, 2. Baskı, İstanbul 1969.

ÖZKAYA, Yücel, “ Ulusal Bağımsızlık Savaşı Boyunca Yararlı ve Zararlı Dernekler” Atatürk Araştırma Dergisi, C. IV. Sayı:10 (Kasım 1987).

SAKALLI, Bayram, Ankara ve Çevresinde Milli Hareketler, Ankara, 1998.

SARIKOYUNCU, Ali, “Milli Mücadele’de Afyon Müftüsü Hüseyin (Bayık) Efendi” 3.Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu, Afyon 1994.

....., Şark Meselesi ve Tarihsel Gelişimi” Askeri Tarih Bülteni, Sayı: 36(Şubat 1994).

.....,Milli Mücadele’de Din Adamları, Diyanet İşleri Bakanlığı Yayını,1995.

....., “Mehmet Rifat Efendi (Börekçi)’nin Milli Mücadeledeki Hizmetleri” Diyanet İlmî Dergi,Cilt:31,Sayı:1 (Ocak-Şubat-Mart 1995).

....., “Milli Mücadele’de Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi” Diyanet İlmî Dergi, C.II,27, Sayı:4.

....., “Şeyhülislam Mustafa Sabri’nin Milli Mücadele ve Atatürk İnkılapları Karşıtı Tutum ve Davranışları “ Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi sayı:39.

Ali SARIKOYUNCU - Esra SARIKOYUNCU DEĞERLİ

.....,Atatürk,Din ve Din Adamları, Ankara, 2002.

SARIKOYUNCU, Ali ve Diğerleri, Milli Mücadele’de Eskişehir, Eskişehir Osmangazi Yay., Eskişehir, 2002.

SARIKOYUNCU, Ali, SARIKOYUNCU DEĞERLİ, Esra, “Burdurlu Hatibzade Hacı Mehmet Efendi ve Milli Mücadeledeki Hizmetleri”, Burdur’un Manevi Değerleri ve Milli Mücadele (Ed. Mehmet Tanır), Burdur Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, Burdur, 2013.

SOREL, Albert, La Question d’Orient, Paris, 1889.

TBMM Albümü-2010, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayını, No:1.

TEKELİ, İlhan, İLKİN, Selim, Ege’de Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşına Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (TAHTAKILIÇ) Bey, TTK Basımevi, Ankara, 1989.

TEVETOĞLU, Fethi, Atatürk’le Samsun’a Çıkanlar, Ankara, 1971.

TUNAYA, Tarık Zafer, Türkiye’de Siyasi Partiler, İstanbul, 1952.

Türk İstiklal Harbi, C. II, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1963.

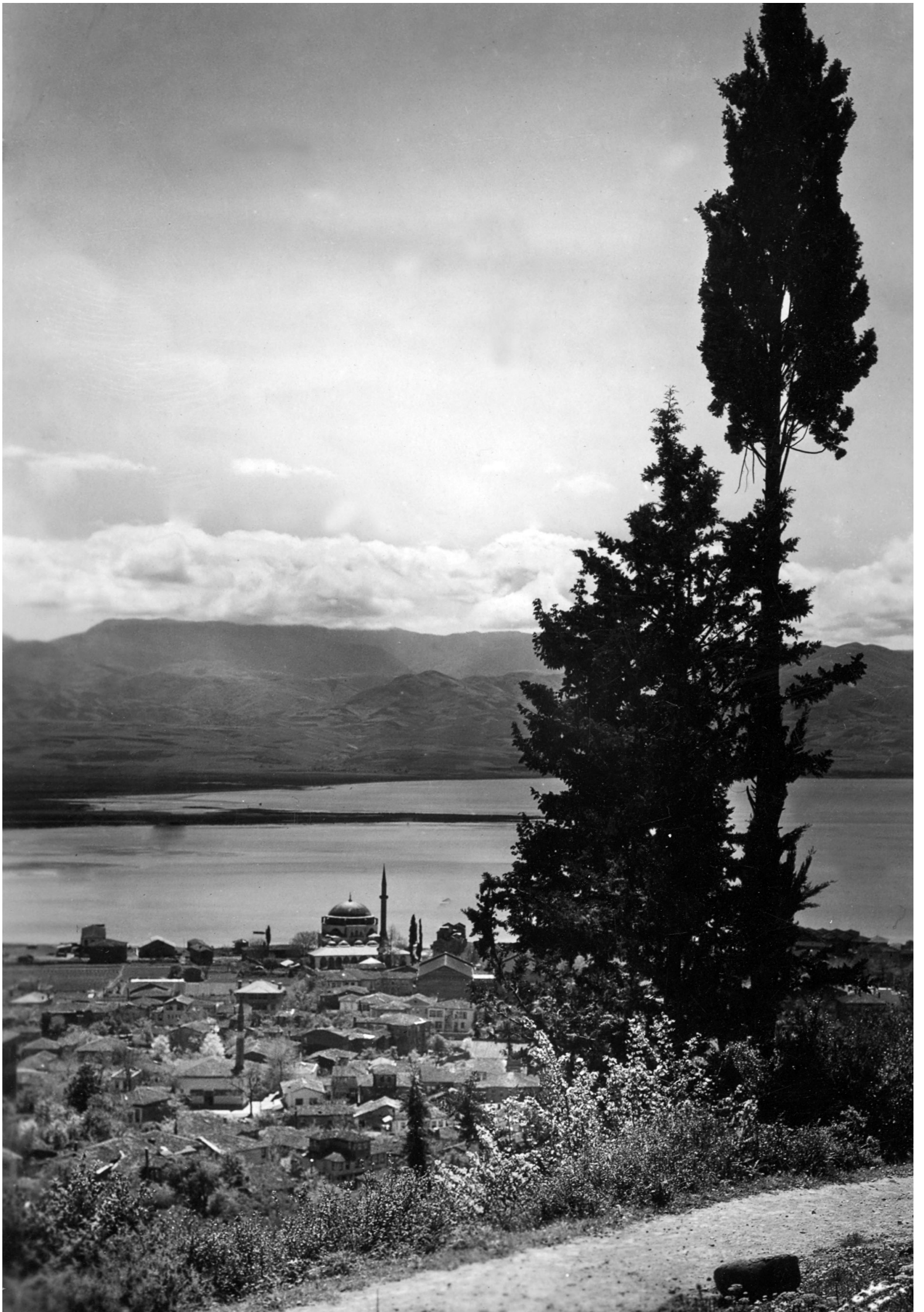
UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Kütahya Şehri, Devlet Matbaası, İstanbul, 1932.

ÜSTÜN, Yakup, “Türkiye’yi Parçalama Planları: 100 Plan-Haçlı Taassubu-Türkiye Düşmanlığı (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları no;107, Ankara, 1993.

<http://evrensmyrna.blogspot.com/2012/02/yunuszade-ahmet-vehbi-unlu.html>(23.08.2017).

<http://evrensmyrna.blogspot.com/2012/02/yunuszade-ahmet-vehbi-unlu.html> (23.08.2017).

İşgalden Kurtuluşa İzmit ve Havalisindeki Gelişmelerin Batı Gazetelerindeki Akisleri (1919-1921)

Fikrettin YAVUZ*

Giriş

30 Ekim 1918’de imzalanan Mondros Mütarekesi’ni müteakip başta İstanbul olmak üzere birçok bölge payitahta yakın olması sebebiyle İzmit ve çevresi de işgal tehlikesi altına girdi¹. İtilaf Donanması’nın İstanbul’a geldiği 13 Kasım’ın ertesinde İngiliz, Fransız ve İtalyan savaş gemileri İzmit’e geldi. İngilizlerin karaya asker çıkararak bölgedeki istasyonları ve telgrafhaneyi denetimleri altına alması, Fransızların da şehre asker çıkarmaları İzmit’te işgal sürecini başlatmış oldu². 16 Mart 1920’de İstanbul’un resmen işgalinden sonra İzmit’teki işgal kuvvetleri kontrollerini daha da sıklaştırıp şehri kara birlikleriyle tel örgü içerisine dahi aldılar. Milli hareketin direncini kırmak ve İstanbul hükümetini ağır şartlar içeren antlaşmaya razı etmek için İngilizlerin Yunanlıları cepheye sürmesiyle İzmit’in Yunan birliklerince işgal süreci başlatılmış oldu. Yunan askeri birliklerinin Temmuz 1920’de başlattıkları işgal girişimi, 28 Haziran 1921’de İzmit şehrini terk etmeleriyle son buldu³. Bu işgal sürecinde İzmit ve çevresinde özellikle Yunanlıların şehirden çekilmeleri esnasında yaşananlar toplumsal hafızada derin izler bıraktı. Yunan askerleri İzmit’ten ayrılırken şehri ateşe verip birçok insanı da öldürmüşlerdi.

Bölgede yaşanan bu menfi hadiseler ve İzmit’in işgalden kurtuluşu ulusal basın tarafından yakinen takip edilerek gelişmeler Türk kamuoyuna aktarıldı⁴. İzmit ve çevresinde meydana gelen tüm hadiseler tabii olarak yabancı basın tarafından da takip edildi⁵. Bu bildirinin amacı uluslararası basının bilhassa Yunan işgali ve neticesinde İzmit ve çevresinde meydana gelen olaylara bakışımın nasıl olduğunu ortaya koymaktır. Bu çerçevede işgalin bizatihi ana figürleri olarak İngiliz ve Fransızların önde gelen gazeteleri (Manchester Guardian, Globe, Observer ve Le Temps, La Croix, Le Figaro, Le Matin, Le Petit Journal) ile tarafsız pozisyonda olan Amerikan gazeteleri (New York Times, Washington Post, Chicago Daily Tribune) bildirinin bir tarih metnine dönüşmesinin ana kaynaklarını teşkil edecektir.

* Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, e-mail: fyavuz@sakarya.edu.tr

¹ İzmit ve çevresinde meydana gelen işgal süreci hakkında yapılmış önemli çalışmalar söz konusudur. Bkz. Adnan Sofuoğlu, Kuva-yı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu 1919-1921, Ankara Genelkurmay Basımevi, 1994. Adnan Sofuoğlu, Milli Mücadele Döneminde Kocaeli, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2006. Sabahattin Özel, Milli Mücadele’de İzmit-Adapazarı ve Atatürk, Derin Yayınları, İstanbul, 2009. Yusuf Çam, Milli Mücadele’de İzmit Sancağı (Kocaeli-Sakarya- Yalova İlleri), Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli, 2014.

² Sofuoğlu, Milli Mücadele Döneminde Kocaeli, s. 19, Adnan Sofuoğlu, “Mondros Mütarekesi Sonrasında ve Yunan İşgali Döneminde Kocaeli”, Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-III, Cilt II, Ed. Haluk Selvi vd., Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli, 2017, s. 1053. (1053-1065) İşgal ve sonrasındaki ilk gelişmeler hakkında bkz. Rifat Yüce, Kocaeli Tarih ve Rehberi, Demkar Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 36-41, Özel, Milli Mücadele’de İzmit-Adapazarı ve Atatürk, s. 15-17.

³ Ayrıntılar için bkz. Sofuoğlu, Milli Mücadele Döneminde Kocaeli, s. 120-123, 141-145, 173-182.

⁴ Dursun Ali Akbulut, “Sürelî Yayınlarında İzmit’in İşgalden Kurtuluşu (28 Haziran 1921)”, Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II, Cilt III, Ed. Haluk Selvi vd., Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli, 2016, s. 1439-1459, Hatice Akan, “Ulusal Basına Göre Kocaeli Yarımadasının Türk Kontrolüne Geçiş (1921-1923)”, Bartın Üniversitesi Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, Kış 2016, s. 36-48.

⁵ Örneğin İngiliz Times gazetesinin İzmit’in işgali sürecini nasıl ele aldığı konusunda bkz. Dilara Uslu, “İzmit İle İlgili Önemli Gelişmelerin The Times Gazetesindeki Yankıları (1919-1921)”, Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II, Cilt III, Ed. Haluk Selvi vd., Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli, 2016, s.1431-1439.

Fikretin YAVUZ

İngiliz, Fransız ve Amerikan gazeteleri üzerinden İzmit'teki işgal sürecini ele almadan önce, genelde dünya özelde batı basınındaki Türk imajı/algısından bahsetmek gerekir. Her ne kadar Türkler uzunca bir süre Avrupa ve Balkanları kendilerine yurt edinseler de, Hıristiyan dünya için öteki olarak kalmışlardır. Bu çerçevede bilhassa 19. Yüzyılda Türk'e bakış II. Abdülhamid dönemi ile daha menfi bir hal almıştır. Dünya kamuoyunun haber kaynağı haline gelen gazeteler de umumiyetle bu anlayışı pekiştiren araçlar olmuştur. I. Dünya Savaşı, bilhassa 1915'te Ermeniler için çıkarılan Sevk ve İskan kararı, Avrupa ve Dünya'daki bakışı daha olumsuz bir duruma taşımıştır. I. Dünya Savaşı'nın ardından mütareke imzalandıktan sonra Anadolu'daki işgalleri başlatan İngiliz ve Fransızlar ile meseleye kendi perspektiflerinden bakan Amerikalılar bölgedeki gelişmeleri kamuoylarına gazeteler vasıtasıyla aktardılar. Bu çalışmada söz konusu ülkelerin İzmit özelinde meydana gelen gelişmeleri nasıl ele aldıklarını değerlendirmeyi hedefliyoruz.

Söz konusu üç ülkenin seçilen gazetelerine baktığımızda İzmit hakkındaki haberlerinin daha ziyade 1920-1921 yıllarının belirli dönemlerine yoğunlaştığını görüyoruz. İstanbul'un Mart 1920'deki resmi işgalinden önce 1919 yılı boyunca İzmit'in daha ziyade bölgedeki gelişmelerle ilgili haberlerde adının geçtiği, doğrudan İzmit'e yönelik haberlerin sayısının az olduğunu söyleyebiliriz. Bu haberler de bile İngilizlerin gelişmelere önyargılı yaklaştıklarını söylememiz gerekir. İngiltere'nin en itibarlı gazetelerinden biri olan Times bu konuda öne çıkmaktadır. Gazete bölgedeki işgale direnen Kuvâ-yı Milliye birliklerinin faaliyetlerini İzmit ve Adapazarı bölgesindeki çete ve hırsızlık faaliyetleri olarak aktarmaktadır⁶. Dünyanın birçok ülkesinde yayınlanan gazeteler de Times'ı referans göstererek kamuoylarını bu doğrultuda bilgilendiriyorlardı.

a) 1920 Yılı

1920 yılının başında Milli Mücadele hareketi yoluna girmeye başlamışken, İstanbul'un resmen işgali sonrasında İngilizler de etrafı, dolayısıyla İzmit bölgesini kontrol etmek amacıyla harekete geçtiler. Bu esnada İngiliz gazetelerinde İzmit'in doğusundaki demiryollarını korumak için yeni birlikler gönderildiği bilgisine yer veriliyordu⁷. Amerikan gazetelerinde ise daha ayrıntılı bilgilerin yer aldığı dikkati çekmektedir. İngiliz askerlerinin İzmit'i işgal ettiği belirtilen bir haberde, İzmit'in milliyetçilerin kalesi olduğu, İngiliz işgalinin sebebinin Mustafa Kemal'a yönelik bir askeri operasyon olacağı şeklinde yorumlanıyordu. Haberde Kuvâ-yı Milliye'nin başarılı bir ilerleyiş sergilediğine yönelik ifadeler dikkat çekiciyken, İzmit'in güneyinde İngilizlerin Eskişehir yolunu terk ettiği ve Türklerin de mühimmat elde ettiği bilgisine yer veriliyordu⁸.

1920 yılı Nisan ve Mayıs aylarında İngiliz ve Fransız gazeteleri bölgedeki gelişmelerle ilgili fazla bilgi vermeseler de Kuvâ-yı Milliye'nin elde ettiği ilerleme ve başarıları kısaca değiniyorlardı. Mesela, Fransızların Matin gazetesinin Times'tan aktardığı haberde İzmit-Geyve-Bolu cephesinde milliyetçilere karşı İstanbul hükümetinin halkı yönlendirdiği, Suphi Paşa'nın İstanbul hükümetinin talimatı ile İzmit-Adapazarı cephesine tayin edildiği bilgisi veriliyordu⁹. Amerikan gazeteleri ise milliyetçiler diye tabir edilen Kuvâ-yı Milliye birliklerinin İngilizleri rahatsız ettiği, Mustafa Kemal'ın Adapazarı'nı alıp İngilizlerin karşısına birliklerini yoğunlaştırdığı¹⁰ ve İstanbul hükümetinin gönderdiği orduyu İzmit yakınlarında geri püskürttüğünü yazıyorlardı¹¹. Kuvâ-yı Milliye'nin ilerleyişinin 1920 yılı Mayıs ayı boyunca devam etmesi, İngilizleri rahatsız etmiş¹², bu ilerleyişe ertesi ayın başında cevap vermek durumunda bırakmıştı. Gazetelere yansıyan haberlerde İngiliz savaş gemilerinin milliyetçiler üzerine Tuzla yakınlarında top atışı yaptığı, atışların İstanbul halkını uykusundan uyandırdığı yazılıyordu. Saldırının sebebi ise milliyetçilerin demiryolunu muhafaza et-

⁶ Ayrıntılar için bkz. Uslu, "İzmit İle İlgili Önemi Gelişmelerin The Times Gazetesindeki Yankıları (1919-1921)", s. 1431-1439

⁷ Manchester Guardian, "Resistance to Turkish Nationalists: Driven Out Two Towns in N.W. Anatolia", Apr 10, 1920, s. 9. Scotsman, "Turkey: British Troops Concentrating In Ismid Peninsula", Apr 10, 1920, s. 9.

⁸ Paul Williams, "British Start War On Turks' National Army: Dreadnaughts Disgorge Troops At Ismid", Chicago Daily Tribune, Mar 27, 1920, s. 2, Los Angeles Times, "British in New Occupations.: Regarded As Start Of Drive On Turk", Mar 29, 1920, s. 13.

⁹ Le Matin, "Le gouvernement ottoman cesse les operations contre les nationalistes", 19 Mai 1920, s. 3, Le Matin, "Officiers supérieurs ex-députés turcs inculpés de haute trahison" 27 Mai 1920 s. 3.

¹⁰ Edwin L. James, "Kemal Menaces British Forces: Turkish Nationalist Leader Occupies", New York Times, Apr 2, 1920, s. 8.

¹¹ New York Times, "Turkish Rebels Move Toward Dardanelles: Defeat Sultan's Forces Near...", May 13, 1920, s. 2, Washington Post, "Sultan's Troops Defeated.: Nationalists Advance Toward Dardanelles, Gaining in Numbers", May 13, 1920, s. 2.

¹² Chicago Daily Tribune, "Turkish Nationalists Win Along Sea of Marmora", Jun 3, 1920, s. 1.

¹³ The Globe, "British Warships Fire on the Turks: Turk Nationalists Come Too Close ...", Jun 7, 1920, s. 1, Chicago Daily Tribune, "British Naval Guns Open Fire On Turk Rebels: Touzla, 38 Miles West of Ismid, Target", Jun 7, 1920, s. 1, Le Temps, "Les événements de Turquie", 8 Juin 1920, s. 2. Le Petit Journal, "Des cuirassés anglais bombardent les positions des nationalistes turcs", 8 Juin 1920, s. 1, Le Croix, "Les Anglais prennent l'offensive contre ses troupes", 8 Juin 1920, s. 2.

İşgalden Kurtuluşa İzmit ve Havalisindeki Gelişmelerin Batı Gazetelerindeki Akisleri (1919-1921)

mekle görevli İngiliz birliklerine yaklaşmasıydı. Bu konuda haberlerde dikkati çeken bir hususta İstanbul hükümetinin gönderdiği ordunun, milliyetçilere yenilmesi ve bu durumun İngilizleri milliyetçiler karşısında yalnız bırakması şeklindeki değerlendirmelerdi¹³. İngilizler bununla da yetinmeyip, Türk ilerleyişini sebep göstererek İzmit Körfezi'ndeki gemi trafiğini askıya aldılar. Amerikan gazetelerinde milliyetçilerin başarılarından söz edilirken Maltepe Tayyare Okulu'nun ele geçirildiği, buradaki on uçaktan üçünün Ankara'ya götürüldüğü ve milliyetçilerin Karamürsel'i geri aldığı kaydediliyordu¹⁴. 1920'nin ilk aylarından itibaren batı gazetelerine yansıyan haberlerden İzmit çevresinde Türk ilerleyişinin devam ettiği buna karşılık İngilizlerin tedbirler almaya çalıştığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte bu sırada İstanbul'dan alınan bir haber İngilizlerin kamuoylarını yönlendirme çabası izlenimi vermektedir. Bu habere göre milliyetçiler İzmit'teki asker sayılarını arttırdıkları gibi, 48 saat zarfında İngiliz birliklerinin İzmit'i terk etmesine yönelik bir ultimatom vermişlerdi. Ancak gelen bilginin ana karargah onayının olmaması haberin güvenilirliğinin şüpheli olması neticesini ve kamuoyunu yönlendirme çabası ile sütunlara çekilmiş olduğu sonucunu doğurmaktadır¹⁵.

1920 Haziranı'nın ikinci yarısında İzmit ve çevresi önemli gelişmelere sahne oldu. Gazetelerden anlaşıldığı kadarıyla milliyetçiler mevki ve pozisyon elde ederken, İngilizler cephe kaybediyorlardı. Fransız gazetesi Le Croix İngiltere menşeli haberinde, boğazın Asya kısmında durumun kritik olduğunu, milliyetçilerin İzmit'e saldırdığını ve şehir çevresinde ciddi çatışmaların olduğunu aktarıyordu¹⁶. Bu durum artık İngiliz gazete haberlerinde de başlıklara çekiliyordu. "İngiliz İleri Karakolu İzmit'te kuşatıldı" başlığıyla verilen bir haber İzmit'te işlerin İngilizler açısından iyi gitmediğine delalet etmekle beraber, bir Hint birliğiyle geri çekilme esnasında yaşananlar, Türklerin ihaneti şeklinde İngiliz kamuoyuna aktarıldı. Söz konusu üç ülkenin gazetelerinde neredeyse aynı şekilde tasvir edilen hadisede, milliyetçilerin geri çekilmeye yönelik yapılan anlaşmaya rağmen Hint birliğine saldırıp otuzunu yaraladığı ve bir İngiliz istihbarat subayını tutsak ettiği aktarıyordu. Haberlerde bir İskoç birliğinin destek olarak hemen gönderildiği, savaş gemilerine milliyetçileri bombalamalarına yönelik talimatlar verilip birkaç top atışı yapıldığı kaydediliyordu. Bu olaylarla ilgili haberlerde dikkati çeken bir diğer husus ise Hint birliğine saldırı talimatının kim tarafından verildiği sorusuydu. Merak edilen, bu talimatı Mustafa Kemal mi yoksa saldıran birliğin komutanı mı vermişti? Bu konuda İngilizler doğal olarak haber başlıklarına ihanet kelimesini taşıırken, Amerikan gazeteleri İngiliz birliğine saldırı ifadesini kullanmıştı¹⁷. Bu konuyu sütunlarına taşıyan bir başka İngiliz gazete, Kuvâ-yı Milliye'nin bu esnada Gebze'ye kadar ulaştığı bilgisini veriyordu. "İngiliz Milliyetçi Savaşı" başlığı kullanan haberde iki yüz milliyetçinin Gebze'ye gelip iki İngiliz askerini alıp götürdüklerinden bahsediliyordu¹⁸.

Milliyetçilerin ilerleyişi ve İngilizlerin buna karşı aldıkları tedbirler 1920 Haziranı'nın son günlerinde yoğun bir şekilde gazetelerde yer aldı. Dikkati çeken haberlerin başında Türk milliyetçilerine ait uçakların İzmit'i bombalamasına dair olanlar geliyordu. İngiliz, Fransız ve Amerikan basını konuyu aşağı yukarı aynı şekilde aktarmıştı. İngiliz gazeteleri İzmit'te yaptıkları tahkimatın iyi olması dolayısıyla milliyetçi uçakların burayı bombaladığını, buna karşılık bölgeye takviye birliklerinin gönderildiğini bildirirken, Gebze'nin milliyetçilerden alındığı ve yaralı İngilizlerin İstanbul'a getirildiği kaydediyorlardı¹⁹. 19 Haziran tarihli İngiliz gazeteleri gelişmeleri biraz daha detaylandırarak İstanbul hükümeti güçlerinin İngilizleri yalnız bıraktığına ve İngiliz kayıplarının daha önce bildirilenden fazla olduğuna (23 yaralı 15 ölü) vurgu yapıyorlardı. Değinilen bir diğer husus İngiliz gemilerinden atılan 6 inçlik topların tesiri hakkındaydı ki yapılan atışların Türklere büyük zayıyat verdiği ve tepede siper kazmalarına neden olduğu ifadeleriyle²⁰. Fransız Matin gazetesi ise milliyetçilerin İzmit'i bombaladıklarını belirtirken, İzmit'te durumun iyi olmadığını aktardığı kısa bir haberle Fransız kamuoyuna duyurdu²¹. Amerikan gazetelerinde ise daha detaylı ve farklı bilgilere yer veriliyordu. Yazıldığına göre takviye konusunda Malta ve Selanik'te bulunan İngiliz birliklerine

¹⁴ Chicago Daily Tribune, "British Close Gulf Of Ismid To All Shipping: Activity of Turk Rebels Is Given as Reason", Jun 10, 1920, s. 11, Washington Post, "U. S. Women Flee Turks At Ismid: Party of 15 Workers Quit Region After Raids, British Close Gulf", Jun 10, 1920, s. 9.

¹⁵ Manchester Guardian, "Express Edition: Turkish Nationalist Ultimatum? Demand For Withdrawal of British Troops" Jun 14, 1920, s. 12.

¹⁶ Le Croix, "Les Nationalistes Turcs Avancent", 17 Juin 1920, s. 2.

¹⁷ Washington Post, "Britain Hopes to Conciliate Turks: Will Modify Treaty if Steps to ...", Jun 18, 1920, s. 1, New York Times, "British Indian Troops Attacked By Turks: Thirty Wounded and British ...", Jun 18, 1920, s. 17, Manchester Guardian, "British Outpost Surrounded: Treachery By Turkish Nationalists Warship to the Rescue", Jun 18, 1920, s. 7, Irish Times, "Turkish Treachery: Punjabis Surrounded on Ismid Front Scottish Regiment Sent to the Rescue", Jun 18, 1920, s. 5.

¹⁸ Irish Times, "Fighting on the Ismid Front", Jun 18, 1920, s. 5.

¹⁹ Globe, "Turk Airplanes Bombing British", Jun 19, 1920, s. 15.

²⁰ Manchester Guardian, "Challenge to Britain in Neareast: Turkish Occupation of Anatolia Turbulent Arabs", Jun 19, 1920, s. 11, Irish Times, "The Turkish Problem", Jun 19, 1920, s. 6.

²¹ Le Matin, "Ismid bombardé par les nationalistes", 17 Juin 1920, s. 3.

Fikretin YAVUZ

İzmit'e gitme konusunda emir verilmişti. İngilizleri teyit eder şekilde İzmit'ten hayli yaralı İngiliz askerinin İstanbul'a geldiği ve Gebze'nin milliyetçilerce alındığı kaydedili-yordu²².

Bu sırada Amerikan gazetelerinin üzerinde durduğu bir husus da daha ziyade Amerikan misyonerlerinin ilgilendiği göçmenlerdi. Amerikan Yakınoğu Yardım Heyeti direktörü J. B. Reynold'un raporuna göre 800'den fazla yetim İstanbul'a getirilmiş, İzmit Derince hattı da kesilmişti²³. 20 Haziran tarihli gazeteler bölgede ciddi çatışmaların olduğuna, Hristiyanların ve yabancıların İngiliz savaş gemileri eşliğinde bölgeden çıkarıldığına vurgu yapıyorlardı²⁴. Bu konuda 21 Haziran tarihli Fransız Le Petit Journal, milliyetçilerin Amerikan okulunu basıp oradaki sivilleri katlettiğini ileri sürerken²⁵, bir önceki gün tarihli Matin Amerikan ve İngiliz gazetelerindeki haberleri teyit ettiği gibi, gelişmeler hakkında farklı bilgiler de vermekteydi. Bu haberlerden birine göre milliyetçilerin sayısı düzenli 17500, başıbozuk 19500 civarında olup, sayıları gün geçtikçe artmaktaydı. Üstelik milliyetçilerin iç bölgelerde bolca silah ve mühimmatı vardı ve Karadeniz kıyısındaki Ağva'ya da girmişlerdi²⁶. Fransız Le Croix gazetesinin bu sırada verdiği bir bilgi İngilizlerin milliyetçi ilerleyişi durdurma konusunda ciddi önlemler almayı düşündüklerini göstermekteydi. "İzmit'in İşgali'ne Karar Verildi" başlıklı haberde İzmit'in stratejik önemi nedeniyle 30.000 civarında olan Karadeniz'deki İngiliz asker sayısının (bu askerin sadece 10.000'inin İngiliz olduğunun bildirilmesi de ilginçtir) arttırılması ve bu konunun bir gün önce İngiliz kabinesinde uzunca süre tartışıldığı bilgisi veriliyordu²⁷. Sonraki günlerde gazetelere yansıyan haberler İngilizlerin bu endişelerinde haklı olduklarını göstermektedir.

Haziran ayının 20-25'i arasındaki gazete haberlerinde, İngilizlerin İzmit'te Türk milliyetçileri üzerine 15 inçlik toplarla atış yapıp onlara büyük zayıatlar verdirdikleri, etraftaki Hristiyan göçmenlerin ise Tuzla'ya taşındığı bilgisi aktarılıyordu²⁸. Aynı tarih aralığında Amerikan gazeteleri ise Amerikalıları ilgilendiren haberleri gazetelerine aktarıyorlardı. Amerikan Yakınoğu Şirketi'nin Derince'de 1-1.5 milyon dolar değerinde malı olduğuna vurgu yapılan bir haberde, bunun cezp edici bir husus olduğunun altı çizilmekteydi. Haberde dikkati çeken bir diğer husus ise milliyetçilerin başarılı olduğunu işaret eden İngiliz kayıplarının fazla olduğuna yönelik bilgilerdi²⁹. İngilizlerin kayıplarının bu şekilde gazetelere konu edilmesi, bölgeye takviye güç olarak yeni birliklerin sürülmesi veya başka bir çözümü zaruri kıldı. Bunun sonucu ise bölgeye Yunan askerlerinin sevk edilmesi oldu.

b) Yunan Birlikleri Sahnede

Haziran ayının 25'i ve sonrasındaki gazetelerde daha önce adı geçmeyen Yunan ordusunun bölgeye yöneldiğine dair haberler görülmeye başlandı. Bu tarihten sonra Yunan ordusu ve yerli Rumların sahneye çıkışı İzmit ve çevresinde ciddi tahribatlar bırakacak olaylara sebep oldu. Bu süreçte Amerikan gazetelerinin bazılarında İngiliz savaş gemilerinin Yunan askerlerini İzmir'den İzmit'e taşıdığına yönelik haberler görülmeye başlandı³⁰. İngiliz gazetelerinde ise toplarının Türklere büyük zayıatlar verdiği, Türk bataryalarının susturulduğu aktarılıyor, Yunan ilerleyişinin devam ettiği ve 3 hafta içerisinde savaşı bitirecekleri manşetlere taşınıyordu. İngilizlerin bu esnada gazetelerinde Yunanlıların gelişiyile doğrudan bir bağlantılarının olduğunu gösterecek herhangi bir ifadeye yer vermediklerinin de altını çizmemiz gerekir³¹. 27 Haziran tarihli Amerikan gazeteleri ise İngilizlerin bu rolünü net bir şekilde ortaya koymaktalar. Yunan askeri getiren ve İzmit'e giden gemilerin Çanakale'yi geçtiği ve bu gemilere İngilizlerin eskort ettiği ifade edilmekteydi. Birkaç destroyerin eşlik ettiği gemilerin isimleri ise Bentow, Emperor of India ve Lord Nelson idi³².

²² New York Times, "British in Turkey May Be Increased: Cabinet Considers Attack on Ismid ...", Jun 19, 1920, s. 15.

²³ Larry Rue, "Kemal's Planes Bombard Ismid As Women Flee: France and England Make It Hot for Turks". Chicago Daily Tribune, Jun 19, 1920, s. 3.

²⁴ Los Angeles Times, "British And Turks Clash.: New Encounters Between Nationalists and English Troops Reported", Jun 20, 1920, s. 13, New York Times, "Report Turks Slay Refugees In American School at Ismid", Jun 20, 1920, s. 1.

²⁵ Le Petit Journal, "La menace nationaliste en Asie Mineure", 21 Juin 1920, s. 1.

²⁶ Le Matin, "Les effectifs des kemalistes" 20 Juin 1920, s. 3.

²⁷ Le Croix, "L'occupation d'Ismid decider", 21 Juin 1920, s. 2.

²⁸ Manchester Guardian, "British Warship Shells The Turks: 15-Inch Gun in Action Military Intervention By Greeks", Jun 21, 1920, s. 7, Irish Times, "The Ismid Front: Warship Disperses Nationalists Naval And Military Reinforcements Activity At Malta", Jun 21, 1920, s. 5.

²⁹ Chicago Daily Tribune, "British Suffer Heavily From Turk Attacks", Jun 21, 1920, s. 5.

³⁰ Richmond Times-Dispatch, "British Warships Moving Greek Troops to Ismid", June 21, 1920, s.1, The Manitowoc Pilot, "British Fleet on Guard", June 24, 1920, s. 3.

³¹ Manchester Guardian, "Greek Offensive Begun: Turks Defeated Near Smyrna Disorderly Retreat", Jun 25, 1920, s. 7.

³² New York Times, "Greeks Advancing in Four Directions in ...", Jun 27, 1920, s. 1.

İşgalden Kurtuluşa İzmit ve Havalisindeki Gelişmelerin Batı Gazetelerindeki Akisleri (1919-1921)

28 Haziran tarihli gazetelerde İngilizlerin işgal hareketine başladığına yönelik haberler dikkati çekiyordu. Haberlerde vurgulanan hususlar Mudanya'ya İngiliz birliklerinin çıkışı, ağır taarruz nedeniyle milliyetçilerin İzmit'ten çekildiği bilgileriydi. Haberlerden anlaşıldığı kadarıyla İngiliz kuvvetleri 1000 kişi ile 25 Haziran cuma sabahı Mudanya'ya asker çıkarmış ve şehri dört saat süreyle işgal etmişti. Direnen altı Türk öldürülmüş iki İngiliz ise hafif bir şekilde yaralanmıştı. Aynı haberde İngiliz savaş gemilerinden atılan top atışlarının İzmit'teki milliyetçilere büyük zararlar verdiği, Türk kayıplarının 1000 kişi olarak hesap edildiği kaydediliyordu³³. Aynı hususları okuyucularına aktaran Fransız *Matin* gazetesi ise Gemlik ve Mudanya bölgesindeki milliyetçilerin sayısının 1200 civarında olduğunu vurguluyordu³⁴.

İngiliz birliklerinin işgal hareketine başlamalarının sonucu olarak milliyetçilerle ilgili basında geri çekilme haberleri yapılmaya başlanmıştı. Bu nedenle Amerikan gazeteleri milliyetçilerin İzmit'ten çekildiğini ve fazla kayıp verdiklerini belirtiyorken, Ali Fuat Paşa'nın Kandıra'yı terk ettiğinin altını çiziyorlardı. Amerikan gazetelerinde bu konu hakkındaki haberlerde yine göç meselesine yer verilirken, Yunan ordusunun Alaşehir'i almasının İstanbul Rumları arasında büyük sevinç yarattığı kaydediliyordu. Yine bir Amerikan gazetesine yansıyan Atina kaynaklı habere göre ise İngilizler İzmit Körfezi'nin girişindeki Darıca'nın yakınlarında güçlü bir Milliyetçi grubu geri püskürtmüştü³⁵. İngilizlerin ilerleyişi ve başarıları hakkında yapılan bu haberlerin milliyetçiler açısından durumun kötüye gittiğine işaret ettiğini söyleyebiliriz. Bu sırada Yunan askerlerinin de İzmit çevresinde sahneye çıkmasıyla durum Kuvâ-yı Milliye için daha zor bir hal alacaktı.

c) İngiliz Yunan İttifakı

28 Haziran tarihli İngiliz *Guardian* gazetesi Londra'daki Yunan askeri ataşesinin verdiği bilgiye dayanarak Yunan askerlerinin İzmit Körfezi'ndeki İngiliz birliklerine katıldıklarını belirtmekte ve böylece İngiliz-Yunan ittifakını gözler önüne sermekteydi³⁶. Temmuz ayı boyunca İzmit ve çevresindeki gelişmeler bu ittifakın hayata geçirildiğine yönelik haberlerle ortaya çıktı. İngiliz gazeteleri temmuz ayında daha ziyade İzmit çevresindeki askeri başarılarından bahsediyorlardı. Örneğin Gebze'de milliyetçilere saldırıp 27 kişiyi öldürdüklerini, 7 Temmuz tarihinde Mudanya ve Gemliği az kayıpla işgal ettiklerini İngiliz kamuoyuna duyuruyorlardı. Bununla birlikte daha önce çok net ifadelerle dillendirilmese de İngiliz gazeteleri artık Yunanlılarla yapılan işbirliğine yönelik haberlere de yer vermeye başlamışlardı. Bu çerçevede İngilizlerin 18, Yunanlıların ise 12 milliyetçiyi astıkları, İzmit Şile arasına bir hat çekmek için Üsküdar yarımadasını milliyetçilerden temizlemek amacıyla oldukları kaydedilmekteydi. İki İngiliz birliğinin bulunduğu İzmit karargahının iki Yunan birliği eklenerek kolorduya çevrileceği ve İngiliz kuvvetler komutanı General Ironside tarafından komuta edileceği ifade ediliyordu. İngiliz gazetelerindeki iddialardan biri de milliyetçilerin yenilgiler nedeniyle İzmit Körfezi'nin güney kıyılarındaki Rum köylerinde katliam yaptıkları iddiasıydı. Bu çerçevede Karamürsel'e bağlı 2000 kişinin yaşadığı Fulacık adlı Rum köyünde milliyetçilerin yaptığı iddia edilen katliam neticesinde 150 kişinin hayatta kaldığı ileri sürülüyordu. İddiaya göre Rumlar kiliseye doldurulup ateşe verilmişlerdi³⁷.

Aynı ay içerisinde Fransız gazeteleri Yunanlıların ilerleyişi ve Bandırma'ya çıktıklarına yönelik Yunan karargahından yapılan açıklamayla birlikte İstanbul'dan alınan bir haberi kamuoylarına aktardı. 19 Temmuz tarihli *Matin* gazetesi İzmit'e yönelik milliyetçi saldırıların anlaşma imzalamak niyetinde olan İstanbul hükümetine engel olduğunu kaydediyordu. Yine aynı haberde Yunan birliklerinin 18 Temmuzda İzmit'e çıktıkları belirtilmekte ve söz konusu birliklerin Bandırma'da yaptıkları iddia edilen katliamlarının Müslümanları fanatizme sürüklediği ileri sürülmekteydi³⁸.

Temmuz ayı boyunca Amerikan gazeteleri kısmen İngiliz gazetelerinde yayınlanan haberleri kamuoylarına aktardılar. Haberlerde Yunanlıların Bandırma'ya çıktıkları, milliyetçilerin ise İzmit'i boşalttıkları kaydediliyordu. İngiliz ve Fransız basınında olduğu gibi Amerikalılar da Türklerin Rumları katlettiklerini iddia ediyorlardı. Erdek yakınlarındaki Belkız'ın yağmalandığı ve 600

³³ Globe, "Turk May Wage Guerrilla War in Mountains: Greeks Hope to Conclude ...", Jun 28, 1920, s. 1.

³⁴ Le Matin, "Les Anglais débarquent destroupes britanniques à Moudan, des troupes grecques à Panama", 29 Juin 1920, s. 3.

³⁵ New-York Tribune, "Turks Flee in Terror Before Greek Attack", June 28, 1920, s.7, Ogden Standard-Examiner, "Turk Capital Gets War Touch", June 28, 1920, s. 3, Topeka Daily State Journal, "Turks Repulsed By British", June 29, 1920, s. 6.

³⁶ Manchester Guardian, "Greeks Again Defeat The Turks: Four Towns Captured More British Troops For Near East Junction At...", Jun 28, 1920, s. 7.

³⁷ Manchester Guardian, "British Destroy Forts in Dardanelles: Shelled By Warships Lull in New War Against The Turks", Jul 2, 1920, s. 7, Globe, "British To Join Greeks To End Bandit Raids: Will Clear Scutari ...", Jul 20, 1920, s. 9.

³⁸ Le Matin, "Les Grecs A Panderma", 5 Juillet 1920, s. 1.

Fikretin YAVUZ

Rum'un İstanbul'a gittiği ileri sürülüyordu. 19 Temmuz tarihli gazeteler tıpkı İngiliz gazetelerinde olduğu gibi İngiliz-Yunan işbirliğini manşetlere taşıdılar. İzmit-Şile hattı ve İzmit'teki birliğin kolor-duya dönüştürülmesi amacıyla İngilizlerin Yunanlılarla çalıştığı kaydediliyordu. Benzer bir şekilde Fulacık katliamı iddiasına Amerikan gazetelerinde de yer verilmişti. 27 Temmuz tarihli bir Amerikan gazetesi bu işbirliğini milliyetçileri bertaraf etmek için İngilizlerin isteği doğrultusunda İzmit'e Yunan askeri gönderildi şeklinde ortaya koymaktaydı³⁹.

Ağustos 1920'den sonra İzmit ve çevresindeki gelişmeler hakkında batı gazetelerindeki haberlerin seyreklediğini görüyoruz. Genel hatlarıyla Anadolu'daki duruma değinilen birçok haber olsa da, bu haberlerin büyük çoğunluğunda İzmit tabiri birkaç yerde geçmektedir. Taranan İngiliz ve Fransız gazetelerinde doğrudan İzmit ile ilgili Ağustos başındaki haberlerde İngiliz General Ironside komutasındaki kuvvetlerin on köyde mukavemetle karşılaştıktan sonra Kandıra ve Şile'ye ulaştıkları, hareket esnasında 200 kişiyi öldürüp 100 kişiyi esir aldıkları ve silah ve cephanelere el koydukları aktarılmaktaydı. Haberde hususen sıranın Karamürsel'e geldiği vurgulanıyordu⁴⁰. Fransız *Matin* gazetesinde aynı konulara değinilirken Türklerin 150 kaybı olduğundan, Akmeşe yakınlarında Yunanlıların saldırdığı 300 milliyetçinin dağıldığından bahsediliyordu⁴¹.

Ağustos sonrası Fransız basınına Aralık ayında yansıyan Havas ajansı kaynaklı bir haber Ankara'nın Sovyetlerle olan ilişkilerinden bahsetmekteydi. Buna göre Kemalistler İzmir'e saldırmaya hazırlanıyorlar ve bu amaçla Sovyetlerden otuz uçak, yirmi zırhlı araç alıp askerlerini İzmit ve İzmir cephesinde yoğunlaştırmışlardı⁴². 1920 yılının sonuna değin İzmit ile ilgili en fazla haberi Amerikalıların yaptığı dikkati çekmektedir. Bu haberlerin birçoğunda göçmen ve yetim çocukların durumlarının ele alındığı görülmektedir. Göçmen ve yetim konusundaki haberlerde Amerika'da öteden beri var olan önyargılı yaklaşımın bu haberlerde de kendisini hissettirdiğini söylememiz gerekir. İzmit'in Ermeni ve Rum göçmenlerle dolduğu belirtilen bir haberde, kurtarılan Ermeni çocuk sayısının 58 bin olduğu, 66800 çocuğun ise Arapların ve Türklerin elinde kaldığı ve Hıristiyan çocukların zorla Müslümanlaştırıldığı gibi iddialar ileri sürülmekteydi⁴³. Benzer içerikle hazırlanan başka bir haberde Türklerin geri çekilirken Rum köylerini yakıp katliam yaptıkları iddia ediliyordu⁴⁴. Benzer bir başka haberde ise Kirazlı adlı köyden 40 gün yayan bir şekilde İzmit'e ulaşan 1500 kişiden bahsedilmekte, yolda 1000 kişinin hayatını kaybettiği rivayet edilmekteydi⁴⁵.

Türlere yönelik menfi yaklaşımların hissedildiği bu haberlerin yanı sıra İngiliz ve Yunan ordularının bölgedeki faaliyetlerinden de bahsedilmektedir. Ağustos başındaki bir haberde İngilizlerin İzmit'teki faaliyetlerinden söz edilirken, şehri dikenli tellerle çevirdikleri, dağ tarafında eski Roma ve Bizans kalıntılarının olduğu yere kamp kurup oraya makineli tüfekler yerleştirdikleri ifade edilmekteydi⁴⁶. Eylül ayının ortalarında gazetelerde en dikkati çeken husus ise İngilizlerin yerini artık Yunan birliklerinin aldığına yönelik haberlerdi. Özellikle beş Yunan gemisinin askerini İzmit'e çıkarması birçok gazetenin manşetlerine çekilmişti⁴⁷. Bu durum bölgedeki inisiyatifin Yunanlılara bırakıldığının bir göstergesiydi.

d) 1921 Yılı- İzmit'in Kurtuluşu ve İzmit Katliamı

1921 yılında Batı gazetelerinde İzmit hakkındaki haberlerin bir önceki yıl olduğu gibi yaz aylarında yoğunlaştığı görülmektedir. Haziran ayı öncesinde gazetelerde çıkan bazı haberlerde Türk ilerleyişinin İtilaf Devletleri'ni rahatsız ettiği, bu nedenle Mudanya ve İzmit'e donanma gönderme hususunun gündeme getirildiği yazılıyordu⁴⁸. Yunanlıların ünlü Averof gemisiyle Nisan başında

³⁹ Chicago Daily Tribune, "Turks, Defeated By Greeks, Block British Landing: Kemal's Forces Turn to Guerrilla Warfare", Jul 5, 1920, s. 9, New York Times, "Quit Adrianople in Panic Flight: Jafar Tayar's Bands Are in Retreat ...", Jul 27, 1920, s. 14.

⁴⁰ Observer, "Turkish Bandits: 200 Killed by British Troops in Asia Minor", Aug 1, 1920, s. 9.

⁴¹ Le Matin, "Les opérations en Anatolie", 7 Aout 1920, s. 3.

⁴² Le Matin, "Les kemalistes préparent une offensive contre Smyrne", 4 Decembre 1920, s. 3.

⁴³ Daily Ardmoreite, "Historic City of Ismid Filled With Armenian and Greek Fleeing Refugees", August 01, 1920, s. 12.

⁴⁴ Bisbee Daily Review, "Turks Leaving Desert Behind in Withdrawal", September 05, 1920, s. 1.

⁴⁵ New York Times, "1,000 Refugees Perish.: Survivors Reach Ismid After Wandering for Forty Days", Sep 13, 1920, s. 16.

⁴⁶ Daily Ardmoreite, "Historic City of Ismid Filled With Armenian and Greek Fleeing Refugees", August 01, 1920, s. 12.

⁴⁷ New York Times, "Greeks Replacing British: Turks Report Five Transports of Troops Landing at Ismid", Sep 10, 1920, s. 13, Evening Star, "Greeks Land at Ismid, Replacing The British", September 10, 1920, s. 14, Barre Daily Times, "Greek Replace British Five Transports Have Been Landed at Ismid", September 09, 1920, s. 1, Lakeland Evening Telegram, "Greek Troops Land at Ismid Menacing Turkey", September 09, 1920, s. 1.

⁴⁸ Washington Post, "Turkish Advance Menace To Allies: Security of Stamboul Position May...", Apr 6, 1921, s. 1.

⁴⁹ Le Matin, "Ils débarquent des renforts a Ismid", 13 Avril 1921, s. 3.

İşgalden Kurtuluşa İzmit ve Havalisindeki Gelişmelerin Batı Gazetelerindeki Akisleri (1919-1921)

İzmit'e takviye asker getirmeleri⁴⁹, 5 Mayıs 1921 tarihli *Matin* gazetesinin İzmit'in milliyetçilerce tamamen kuşatma altına alındığını ifade etmesi bu endişelerin işaretiydi⁵⁰. İngilizler ise daha da ileri giderek milliyetçilerin İstanbul'u almak için yapacakları her denemenin savaş sebebi sayılacağı tehdidinde bulundular. Malta'dan İzmit'e Yunanlıları rahatlatmak ve Türkleri bu teşebbüsten caydırmak için askeri birlikler getireceklerini ilan ederek aslında milliyetçileri geri adım atmaya zorladılar⁵¹. Tüm bu tehditlere rağmen milliyetçilerin İzmit'i kurtarmak için hareket geçtikleri ve bu durumun söz konusu gazetelere yansıdığı görülmektedir. İzmit bölgesinde savaşın yaygınlaştığını aktaran 25 Haziran 1921 tarihli *Guardian* gazetesi Kemalist kuvvetlerin İngilizleri şaşırtan saldırılar düzenlediklerinden bahsediyordu⁵².

28-29 Haziran tarihli bütün gazeteler İzmit'in milliyetçiler tarafından alınmasını konu etmişlerdi. Amerikan gazeteleri önce teyit etmeseler de Yunanlıların İzmit'ten çekildiğini durumun bölgede belirsiz olduğuna yönelik duyular alındığını belirtiyorlardı⁵³. Aynı tarihli Fransız gazeteleri İzmit'te ciddi bir mücadele olduğunu Yunanlıların 200 kayıp verdiklerini kaydediyorlardı⁵⁴. 29 Haziran tarihli Fransız gazetesi *Journal Des Debats* "Yunan Türk Savaşı" başlıklı haberinde, gelişmeleri aldığı telgraflar vasıtasıyla detaylı bir şekilde okuyucularıyla paylaşıyordu. İstanbul'dan Havas ajansına gönderilen telgrafa dayanarak Adapazarı ve Sapanca'da yenilip İzmit'e geri çekilen Yunan askerlerinin 24 Haziran gecesi şehri terk ettiklerini yazıyordu⁵⁵. 30 Haziran tarihli Amerikan gazeteleri İzmit'in Yunanlılar tarafından boşaltıldığını sütunlarına taşıyarak durumun netleştiğini aktarıyorlardı. Gazetelerde bu konuda en çok üzerinde durulan hususlar katliam korkusu ve İstanbul yolunun milliyetçilere açılması meselesi idi. Bu durum gazete başlıklarına da yansımıştı. *New York Times*, "Katliam Korkusu ve İstanbul Yolu Kemal'e açıldı", *Washington Post* ise "İzmit'in Kaybedilmesi İstanbul'u Tehlikeye Düşürdü" ifadelerini haber başlıklarına çekmişlerdi⁵⁶. İngiliz gazeteleri de aynı hususları içeren haberlere yer vermişler, "İstanbul Yolu Açıldı", "Yakın Doğu'da Katliam Korkusu" başlıklarını kullanmışlardı⁵⁷.

İzmit'in Yunan işgalinden kurtuluşu esnasında meydana gelen olaylar, özellikle şehirdeki yangın ve katliamı batı kamuoyuna duyuran Fransız gazetesi *Le Temps* olmuştu. 3 Temmuz tarihli gazete İzmit'in Yunanlılar tarafından boşlatılmadan önce, Müslüman kesiminin yağmalandığını, bunun Yunan yetkililerinin görevlendirdiği başıbozuklar ve silahlı Rumlar tarafından gerçekleştirildiğini aktarmaktaydı. Habere göre şahitliğine güvenilir kimseler 100 evin yakıldığını, elleri arkadan bağlı ve işkenceyle öldürüldükleri hallerinden belli 60'tan fazla ceset saydıklarını söylüyorlardı. Yunan komutan ve subayları bunu yapanları önlemeyi reddetmişlerdi. Delor adlı bir Fransız Yüzbaşı, iki yardımcısı ve bir tercümanla Müslümanların hayatını kurtarmıştı. 4000 kadar Müslüman'ı Fransız okulu ile Katolik Kilisesi'ne toplamayı başardı. Yunanlılar yakındaki Yahudilerin evlerini de ateşe verdiler. Alev neredeyse Müslümanları topladıkları yere ulaştığından Bambara'dan (Fransız gemisi) karaya çıkan Fransız denizcileri yangını söndürdüler. Yunan askerleri ise ateş ederek buna mani olmaya çalıştılar. Fakat Fransızların kararlı tutumu saldırganların dağılmasına sebep oldu⁵⁸. Fransız gazetesinin bu haberi sonraki günlerde hem Amerikan hem de İngiliz gazetelerince de okuyucularıyla paylaşıldı. Ama özellikle İngilizler, *Temps*'in haberine şüphe ile yaklaştılar.

Londra menşeli bir haber yayınlayan *New York Times*, Lloyd George'un İzmit'te mezalimi Türklerin yaptığını söylediğini aktarıyordu. Aynı gazetede *Associated Press* kaynaklı İstanbul menşeli bir haber ise Yunanlıların şehirden ayrılmadan önce Türklerin yaşadığı bölgeyi yağmaladıkları, Yunan donanmasının ise şehrin belirli bölgelerini yok ettiği bilgisini veriyordu⁵⁹. İzmit'teki katliam ile ilgili Fransız *Journal des Debats* gazetesinin muhabiri Maurice Pernot da

⁴⁹ *Le Matin*, "Ils débarquent des renforts a Ismid", 13 Avril 1921, s. 3

⁵⁰ *Le Matin*, " Les kemalistes investissent Ismid", 5 Mai 1921, s. 3.

⁵¹ *New York Times*, "British War Threat To Kemal Pasha: Any Attempt to Take Constantinople ...", Jun 16, 1921, s. 2, *Washington Post*, "British Hurl War Threat At Turkish Nationalists: Any Attempt to Take ...", Jun 16, 1921, s. 1.

⁵² *Manchester Guardian*, "War In Anatolia: Turks Attacking on Ismid Front", Jun 25, 1921, s. 8, "The Greek Reverse Near Ismid: Turks' Clever Move", Jun 29, 1921, s. 8.

⁵³ *Evening Star*, "Turco-Bolshevik Plot is Bared by The Allies; Many Arrests Follow", June 29, 1921, s. 1, *Richmond Palladium and Sun-Telegram*, "Danger of Massacre in Ismid, is Report", June 29, 1921, s.10.

⁵⁴ *Le Matin*, "Dans un combat près d'Ismid, les Grecs perdent 200 hommes", 28 Juin 1921, s. 3, "Les Grecs ont évacué Ismid", 30 Juin 1921, s. 3.

⁵⁵ *Journal Des Debats*, "Le conflit greco-turc", 29 Juin 1921, s. 1.

⁵⁶ Edwin L. James, "Greeks Evacuate Ismid; Massacre Feared; Road to Constantinople Open to Kemal", *New York Times*, Jun 30, 1921, s. 1, *Washington Post*, "Stamboul in Peril By Loss of Ismid: Retreating Greeks Leave Open Road...", Jun 30, 1921, s. 1.

⁵⁷ *Manchester Guardian*, "The Greek Breakdown At Ismid: Kemalists' Clear Way to Constantinople", Jun 30, 1921, s. 7, "Atrocities in Near East War: Turks Worse Than the Greeks", Jul 1, 1921, s. 9.

⁵⁸ *Le Temps*, "Les Evenements d'Ismid", 3 Juillet 1921, s. 1.

⁵⁹ *New York Times*, "Atrocities Mark Ismid Campaign: Lloyd George Says Turks Have Been...", Jul 1, 1921, s. 11.

Fikretin YAVUZ

“İzmit’in Yağmalanması” başlıklı haberiyle ayrıntılar paylaşmıştı. Bir Fransız’ın gözlemlerinin aktarıldığı haberde Yunan askerlerinin kadınlara tecavüz ettiği, evleri yağmaladığı, berbat işkencelerden sonra insanları katlettikleri, Müslüman ve Yahudi mahallelerini ateşe verdikleri aktarılıyordu. Habere göre Amerikalılar Yunanlıların katlettiği 200 kişinin fotoğrafını çekmişlerdi ve cenazelerin çoğu da hızlı bir şekilde defnedilmişti⁶⁰. İngiliz gazeteleri ise İzmit Katliamı’na yukarıda da ifade edildiği gibi başlangıçta mesafeli yaklaştılar. Temps’in aktardığı haberi, “Yunanlıların yaptığı iddia edilen katliam” şeklinde gazete başlıklarına çekmişlerdi⁶¹. Amerikan gazeteleri ise Fransızların verdiği haberi küçük farklılıklarla aktarıırken daha ziyade Amerikan askerlerinin kendi vatandaşlarının güvenliği için İzmit’te karaya çıkmasının altını çiziyorlardı⁶².

İzmit’in Türk askerleri tarafından kurtarılmasından sonra batı gazetelerinin genelinde göç meselesinin öncekilerden daha fazla ele alındığını görüyoruz. Gazeteler göçmen sayısı ile ilgili muhtelif rakamları sütunlarına taşıyorlardı. Guardian 29 Haziran’da İzmit’ten 30 bin Rum’un İstanbul’a geldiği ve Yunanistan’a gönderildiğini ifade ediyordu⁶³. Bir gün sonraki nüshasında Yunanlıların 15 bin Rum’u Tekirdağ’a taşıdığı, 3 bin Yahudi, 7 bin Ermeni ve diğer milletlere ait 4 bin kişiyi daha taşımayı düşündükleri kaydediliyordu⁶⁴. Göçmen konusuna en fazla dikkat çekenler Amerikan gazeteleriydi. Şehrin terkini müteakip New York Times İzmit’ten 50 bin Rum-Türk ve Ermeni’nin İstanbul ve Trakya’ya gittiğini belirtiyordu⁶⁵. Yunan resmi makamları ise planlandığı şekilde şehrin boşaltıldığından 30 bin kişiyi şehirden herhangi bir problem yaşamadan çıkardıklarından bahsediyorlardı⁶⁶. Ancak Atina’dan alınan haberler İzmit’in boşaltılmasının Yunanlılar açısından menfi bir hava oluşturduğuna da işaret ediyordu. Matin gazetesinin Atina kaynaklı haberine göre Yunan Kralı ve kabine üyeleri arasında bu durum önemli bir müzakere konusu olmuştu. Tarafsız bölgenin Kemalistlerce tehdit edildiği düşünülendiğinden Yunanistan’ın İstanbul’u korumak için Trakya’da olan bütün askerlerini buraya çekmeyi teklif edebileceği hatta destek mahiyetinde bir donanma birliği gönderebileceği de çeşitli mahfillerde dile getiriliyordu⁶⁷.

İzmit’i boşaltan Yunanlıların körfezin güney kıyılarından geri çekilirken yaptıkları da gazetelerde yer aldı. Özellikle köyleri yakmaları ve Müslüman nüfusu katletmeleri birçok habere konu edildi. Nitekim hem İzmit’teki hem de müteakiben gelen katliam haberleri nedeniyle bir komisyon oluşturulup, İzmit’e gönderilmişti. New York Times 30 Haziran’da İstanbul’dan aldığı katliam iddialarının araştırılması için bir komisyonun İzmit’e gönderildiğine yönelik haberi okuyucularına aktardı⁶⁸. Körfezin güney kıyılarında Yunan askerlerinin yaptıkları hakkında ayrıntılı bilgiler veren Temps gazetesi, İstanbul’dan aldığı “güvenilir” bilgiye dayanarak Yunan donanmasının İzmit’in terk edilmesinin “intikamını” almak için harekete geçtiğini sütunlarına taşımıştı. Haberde 30 Haziran günü Yunan askerlerinin Karamürsel’de yaptıkları ayrıntıları ile tasvir edilmekteydi. Buna göre Kilkis adlı Yunan gemisi önce Karamürsel’i bombalamış, ardından gemiden karaya çıkan Yunan denizcileri başta Karamürsel’i ardından kıyı boyunca sistematik bir şekilde tüm köyleri yakmıştı. Haberdeki yoruma göre, yapılan şeyin askeri bakımdan bir gereği yoktu. Nitekim Türk askeri İzmit’i aldıktan sonra ilerlememişti. Gazete Karamürsel’de ve kıyı köylerinde yapılanları Mart 1917’de Alman Generali Ludendorff’un Fransa’dan ayrılmadan önce yaptığı yıkımla özdeşleştiriyor ve yapılanın bir ülkenin yıkımı olduğunu kaydediyordu. Yapılanların savaş hukukuna aykırı olduğu vurgulanan haberde bunun bir vahşet olduğu ve İstanbul’daki İtilaf çevrelerine de bu şekilde görüldüğü deklere ediliyordu. Söz konusu haberde yapılan dikkat çekici yorum, Yunan savaş gemisinin İtilaf donanmalarının demirli olduğu İstanbul’dan hareket ederek bu aşırılıkları yapmasının Türklerin Avrupalılara karşı düşmanlıklarını körüklediği ve bundan da Kilkis’deki Yunan askerlerinin değil, Avrupalıların zarar göreceği şeklindeki ifadelerdi⁶⁹. Bu haberden de görüldüğü üzere bölgede yapılanlar İtilaf çevrelerince de rahatsız edici bulunmuştu. Teşkil edilen komisyonun da benzer bir sonuca varması muhtemeldi. Nitekim 8 Temmuz tarihli Evening Star gazetesi ayın 4’ü tarihiyle İstanbul’dan aldığı bilgileri aktarıırken komisyonun bu tarihte İstanbul’a döndüğünü ve Yunan bahriyelilerinin İzmit bölgesinde yüzlerce Türk’ü katletmiş olduklarını,

⁶⁰ Journal Des Debats, “Le pillage d’ismid”, 6 Juin 1921, s. 4, New York Times, “More Atrocities Charged To Turks: Greek Legation Says They Are...” Jul 6, 1921, s. 13.

⁶¹ Irish Times, “Sufferings in Ismid: Alleged Greek Atrocities”, Jul 4, 1921, s. 6, Manchester Guardian, “Alleged Greek Atrocities At Ismid: French Protect Moslems”, Jul 4, 1921, s. 10.

⁶² Chicago Daily Tribune, “U. S. Marines Land At Ismid”, Jul 3, 1921, s. 12, New York Herald, “U. S. Marines Land At Ismid, Asia Minor”, July 03, 1921, s. 2.

⁶³ Manchester Guardian, “The Greek Reverse Near Ismid: Turks’ Clever Move”, Jun 29, 1921, s. 8.

⁶⁴ Irish Times, “Conditions At Ismid”, Jun 30, 1921, s. 5.

⁶⁵ Edwin L. James, “Suggest Surrender of Constantinople: French Ask if Great Britain Is...”, New York Times, Jul 1, 1921, s. 11.

⁶⁶ New York Times, “More Atrocities Charged To Turks: Greek Legation Says They Are...”, Jul 6, 1921, s. 13.

⁶⁷ Le Matin, “Ce qui se dit a Athènes sur le conflit greco-turc”, 4 Juillet 1921, s. 3.

⁶⁸ Edwin L. James, “Suggest Surrender of Constantinople: French Ask if Great Britain Is...”, New York Times, Jul 1, 1921, s. 11.

⁶⁹ Le Temps, “Bulletin Du Jour”, 5 Juillet 1921, s. 1.

İşgalden Kurtuluşa İzmit ve Havalisindeki Gelişmelerin Batı Gazetelerindeki Akisleri (1919-1921)

Türklerin ise yetimlerin ve Hıristiyan nüfusun güvenliğini sağladıklarını rapor ettiğini yazıyordu⁷⁰. İzmit'teki katliamla ilgili bilgiler, komisyona da eşlik eden İngiliz Guardian gazetesinin İstanbul'daki özel muhabiri tarafından gazetede aralıklı olarak yayınlandı. Bu muhabir Ermeni Meselesi ve 1915 Ermeni tehciri konusunda Türklere karşı menfi bir yaklaşım sergileyen Arnold Toynbee'den başkası değildi. Ancak bu sefer komisyona eşlik etmiş ve nihayet Yunanlıların Türklere katliam yaptığı sonucuna varmıştı. İzmit'e gidişinin detaylarını verdiği 16 Temmuz tarihli haberde, kıyı boyunca gördüğü cesetlerden, Türk mezarlığında öldürülen 70-80 civarındaki Müslüman'dan, katliamın daha çok Tabakhane ve Bağçeşme mevkiğinde olduğundan bahsediyor ve ölü sayısının 380 civarında olduğunu belirtiyordu⁷¹. İzmit'te meydana gelen bu gelişmeleri sonraki günlerde de okuyucularına aktaran Toynbee, çekilme esnasında Yunanlıların yaptıkları katliamı haber başlığına taşımış ve detaylarıyla İngiliz kamuoyuna aktarmıştı. İşgal ve geri çekiliş esnasında Rumların yakıp yıktığı bölgeleri bir harita üzerinde gösteren Toynbee, bu olayların bir trajedi olduğunu ve bu konuda İtilaf Devletleri'nin de kabahati bulunduğunu vurgulamıştı⁷². Arnold Toynbee tüm bu değerlendirmelerini daha sonra kaleme aldığı "Western Question in Greece and Turkey" adlı eserinde detaylarıyla anlatmıştır⁷³.

Toynbee'nin izlenimlerini aktardığı ve genel hatlarıyla İzmit özelinde Türklerin katliama uğradıklarını aktardığı yazılarına rağmen Avrupa'daki mevcut Türk imajı, Türk figürüne bakışta bir değişiklik olmadığını göstermektedir. Nitekim Toynbee'nin izlenimlerini aktardığı gazete bile kısa bir süre sonra katliam haberlerinde Türklere sorumluluk yükleme ihtiyacı hissetmiştir. 20 Ağustos tarihli Guardian'ın, "İzmit ve Yalova'da Sistemik Katliam" başlıklı haberinde Yunanlıların yanı sıra Türklerin de katliamlarda paylarının olduğu şu ifadelerle ileri sürülüyordu.

"Komisyon Yalova Gemlik kazalarının büyük bölümünü dolaştı. Toplam kırk köy, otuz beşi Türk köyü ve dağlık bir bölge. Komisyonun orayı ziyaretinden dokuz ay önce burası zayıf Yunan birlikleri tarafından işgal edildi. Rapor köylerin yakıldığını belirtiyor, son günlerde oradan silahlı Rum ve Ermeni çetelerinin geçtiğini teyit ediyor ve Kapaklı Varlı ve Karaca Ali'nin hala yandığine dikkat çekiyor. Bu köyler ile komşu Kumlar'da komisyon başından vurulmuş yakından ateş edilerek öldürülmüş erkek ve kadın 28 ceset buldu.

Ziyaret edilen bölgedeki tüm Müslüman köyleri dördü hariç terk edilmiş ve birçoğu Hıristiyan çetelerce iki aydan daha kısa bir süre önce yağmalanmış ve yakılmıştı. Bu köylerde yaşayanların bir kısmı katledilmişler. Dağlara kaçan nüfusun büyük bölümünün başına ne geldi bilinmiyor. Kadın ve savunmasız yaşlı insanların ateş edilip veya başlarına vurularak öldürüldükleri kesinlikle tespit edildi.

Bu tür vahşi ve barbarlık hareketleri ile büyük çapta katliamlar şüphesiz Kemalist çeteler tarafından veya düzenli ordu birliklerince 1920'de Yunan ordusunun işgal etmediği bölgelerdeki Hıristiyan halka yönelik gerçekleştirildi. Komisyon Yalova ve Gemlik kazalarında Yunan ordusunun Türk köylerini ve Müslüman nüfusu sistemik bir şekilde yok ettiğini dikkate alıyor. Bu plan Yunanlıların talimatları ile hareket ettikleri anlaşılan Rum ve Ermeni çeteler tarafından yürütülüyordu.

Komisyonunun fikri Yunan işgali altındaki bölgedeki katliamlardan Yunan ordusu, Kemalist rejiminkinden ise Türk yetkililerin sorumlu olduğudur. İzmit komisyonu kanıtlara dayanarak son on iki ayda katliamları hem Yunanlılar hem Türklerin yaptığını söylüyor. Büyük çapta katliam olduğuna şüphe yok. İzmit'te Türk tarafında yapılanlar Yunanlılara nazaran daha dikkate değer ve daha gaddarca, Yunan düzenli birlikleri aşırılıkları son dönemde yapmışlardır"⁷⁴.

⁷⁰ Evening Star, "Hundreds of Turks Killed by Greeks", July 08, 1921, s.1, Evening Public Ledger, "Order Restored in Ismid, Allied Commission Says Greeks Slaughtered Several Hundred Turks", July 08, 1921, s. 2.

⁷¹ Manchester Guardian, "The Greeks in Asia Minor: Oppression of Our Correspondent's Telegrams...", Jul 16, 1921, s. 9.

⁷² Manchester Guardian, "The Greek Retirement and the Atrocities: Attempts to Destroy the Turkish Population", Jul 21, 1921, s. 9, "The Tragedy Threatened in Asia Minor: Responsibility of the Allied Governments", Jul 23, 1921, s. 6.

⁷³ Arnold Joseph Toynbee, The Western Question in Greece and Turkey, Constable and Company, 1922, s. 259-319.

⁷⁴ Manchester Guardian, "Atrocities in Ismid and Yalova: Allies Condemn Greeks and Turks Systematic Massacre", Aug 20, 1921, s. 9.

Sonuç

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasını müteakip stratejik konumu itibariyle İtilaf kuvvetlerince hemen asker çıkarılan yerlerin başında gelen İzmit, 1921 Haziranı'nın sonuna değin işgali en şiddetli bir şekilde tecrübe etmiştir. Türk ordusunun şehri kurtarması aslında Milli Mücadele açısından da bir dönüm noktası olmuştur. İzmit ve çevresinde işgal sürecinde yaşananlar gazeteler vasıtasıyla gerek ilgili ülkelerin kamuoylarına gerekse dünya kamuoyuna aktarıldı. İşgalin ana figürleri olan İngiliz-Fransız ve adeta dış gözlemci konumunda olan Amerikan gazeteleri bu işgal sürecini kamuoylarına aktarırken küçük farklılıklar olsa da benzer bir tavır sergilemişlerdir.

Bu süreçte İzmit ve çevresinde meydana gelen olaylara paralel olarak üç ülkenin gazetelerinde de İzmit hakkındaki haberlerin 1920 ve 1921 yıllarının belli dönemlerinde yoğunlaştığını görüyoruz. Bu çerçevede 1920 Mart'ından itibaren meydana gelen gelişmeleri ilgili ülkelerin gazeteleri benzer kurgularla aktarsalar da özellikle, İngiliz gazetelerinin kamuoylarını etkileme noktasında bir adım önde olduklarını söylemek gerekir. Nitekim Kuva-yı Milliye'nin İzmit'e yönelik faaliyetleri bilhassa 1920 Haziran'ında başarılı olurken, İngilizler buradaki gelişmeleri kamuoylarına kendi bakış açılarıyla aktardılar. Bunun en iyi örneği Hint Birliği'nin İzmit'ten geri çekilişi esnasında yaşananların Türklerin ihaneti şeklinde aktarılışdır. Yine bilhassa İngilizlerin Yunan birliklerinin sahaya sürülmesi konusunu istedikleri zaman kamuoylarına duyurmaları bu hususu teyit eder niteliktedir.

1921 yılı özellikle İzmit'in işgalden kurtuluşu sırasında yaşananlara üç ülkenin gazetelerinin yaklaşımı, bu sürece nasıl baktıklarını da gözler önüne sermektedir. İngiliz ve Amerikalılar İzmit'in kurtuluşunu müteakip katliam korkusu ve İstanbul yolunun milliyetçilere açıldığı tabirlerini başlıklarına taşıırken, kastedilen şey Türklerin katliam yapma ihtimaliydi. Ancak gelişmelerin farklı olduğu ortaya çıktı. İzmit'te katliamın Türklere yapıldığını batı kamuoyuna aktaran Fransız gazeteleri Le Temps ve Journal Des Debats oldu. Bu haberler diğer ülke gazetelerince de paylaşıldı. Ancak İngilizler, gazetelerin verdiği haberlere başlangıçta mesafeli yaklaştılar. Fakat durum aşikar olduktan sonra özellikle de Yunanlıların İzmit Körfezi'nin güney kıyıları boyunca yaptıklarına hiçbir gazete bigane kalamadı.

İngiliz gazeteleri içerisinde Guardian'ın İzmit ve çevresinde meydana gelen olaylara yönelik yaklaşımı, batı gazetelerinin Türklere yönelik bakışının genel karakterini ortaya koymasından önemlidir. Her ne kadar özel muhabir olarak Toynbee, Türklerin bölgede katliama maruz kaldıklarını bildirse de, bir süre sonra aynı gazetenin Türklerin de bölgede katliam yaptıkları iddiasını manşetlere taşıması meseleye bakışlarını ortaya koymaktadır. Söz konusu üç ülkenin gazetelerinin İzmit'in işgali sürecindeki tavırlarını genel bir değerlendirmeye tabi tuttuğumuzda, söylenebilecek şey Türklere yönelik batıdaki önyargılardan pek kurtulamamış olduklarıdır.

İşgalden Kurtuluşa İzmit ve Havalisindeki Gelişmelerin Batı Gazetelerindeki Akisleri (1919-1921)

Kaynakça

a) Süreli Yayınlar

Barre Daily Times
Bisbee Daily Review
Chicago Daily Tribune
Daily Ardmoreite
Evening Public Ledger
Evening Star
Irish Times
Journal Des Debats
Lakeland Evening Telegram
Le Croix
Le Matin
Le Petit Journal
Le Temps
Los Angeles Times
Manchester Guardian
Manitowoc Pilot
New York Herald
New York Times
New-York Tribune
Observer
Ogden Standard-Examiner
Richmond Palladium and Sun-Telegram
Richmond Times-Dispatch
Scotsman
The Globe
Topeka Daily State Journal
Washington Post

b) Kitap ve Makaleler

Akan, Hatice, "Ulusal Basına Göre Kocaeli Yarımadasının Türk Kontrolüne Geçişi (1921-1923)", Bartın Üniversitesi Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, Kış 2016, s. 36-48.

Akbulut, Dursun Ali, "Süreli Yayınlarda İzmit'in İşgalden Kurtuluşu (28 Haziran 1921)", Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II, Cilt III, Ed. Haluk Selvi vd., Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli, 2016, s. 1439-1459.

Fikrettin YAVUZ

Çam, Yusuf, Milli Mücadele’de İzmit Sancağı (Kocaeli-Sakarya- Yalova İlleri), Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli, 2014.

James, Edwin L., “Greeks Evacuate Ismid; Massacre Feared; Road to Constantinople Open to Kemal”, New York Times, Jun 30, 1921, s. 1.

James, Edwin L., “Kemal Menaces British Forces: Turkish Nationalist Leader Occupies”, New York Times, Apr 2, 1920, s. 8.

James, Edwin L., “Suggest Surrender of Constantinople: French Ask if Great Britain Is...”, New York Times, Jul 1, 1921, s. 11.

Özel, Sabahattin, Milli Mücadele’de İzmit-Adapazarı ve Atatürk, Derin Yayınları, İstanbul, 2009.
Rue, Larry, “Kemal’s Planes Bombard Ismid As Women Flee: France and England Make It Hot for Turks”. Chicago Daily Tribune, Jun 19, 1920, s. 3.

Sofuoğlu, Adnan, “Mondros Mütarekesi Sonrasında ve Yunan İşgali Döneminde Kocaeli”, Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-III, Cilt II, Ed. Haluk Selvi vd., Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli, 2017, s. 1053-1065.

Sofuoğlu, Adnan, Kuva-yı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu 1919-1921, Ankara Genelkurmay Basımevi, 1994.

Sofuoğlu, Adnan, Milli Mücadele Döneminde Kocaeli, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2006.

Toynbee, Arnold Joseph, The Western Question in Greece and Turkey, Constable and Company, 1922.

Uslu, Dilara, “İzmit İle İlgili Önemi Gelişmelerin The Times Gazetesindeki Yankıları (1919-1921)”, Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II, Cilt III, Ed. Haluk Selvi vd., Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli, 2016, s.1431-1439.

Williams, Paul, “British Start War On Turks’ National Army: Dreadnaughts Disgorge Troops At Ismid”, Chicago Daily Tribune, Mar 27, 1920, s. 2.

Yüce, Rıfat, Kocaeli Tarih ve Rehberi, Demkar Yayınevi, İstanbul, 2007.

İşgalden Kurtuluşa İzmit ve Havalisindeki Gelişmelerin Batı Gazetelerindeki Akisleri (1919-1921)

Ekler

Ek 1 The Manchester Guardian, "The Greeks in Asia Minor", Jul 16, 1921, s. 9.

THE GREEKS IN ASIA MINOR.

OPPRESSION OF OUR CORRESPONDENT'S TELEGRAMS.

SYSTEMATIC PILLAGE AND BURNING OF TURKISH VILLAGES.

REGULAR TROOPS CAUGHT RED-HANDED.

(From our Special Correspondent.)

we have received from our special correspondent at Constantinople copies of telegrams handed in by him at the end of June and suppressed by the Greek authorities. The reason for the suppression will be sufficiently evident from the telegrams themselves.

CONSTANTINOPLE, JUNE 28.

I caught the Red Crescent steamer Gulistan, flying the Red Crescent flag and carrying an Inter-Allied Commission, besides the Turkish refugees from the Karamursal peninsula, was stopped by a Greek warship outside the neutral zone, in sight of Constantinople. I was myself on board, and the vessel signalled us to follow her. The Allied Commission hoisted the Allied flag, and signalled refusal.

The Greek officer trained a gun on us, and sent a boat armed with sailors to board us. The Allied officer refused to give attention to the representations of the Allied officers and was proving their identity. He decided that we should either allow him to board the ship or accompany the Greek warship. He declined to signal to his boat the Allied officers' message.

The Greek captain signalled that unless we would be would open fire. Therefore we signalled to accompany the Greek ship. At 11.15 p.m., seventeen miles out to sea, we were suddenly re-

scattered about. These victims were all from two quarters—Baghecheslue and Tepekhane. The total number of Turkish civilians known to be killed or missing is 380. Corpses are still being found. During the massacre 3,000 Turks sheltered in the premises of the French Friars' School.

I saw old women, one being the mother of a murdered man, brushed all over with blows from rifle butts. Many women were violated. Accounts were given of previous murders and robberies by Greek troops during the earlier period of the Greek occupation of Ismid, which began by invitation of the Allies, this time last year. I visited Ferit Mehmed Pasha, the principal mosque in the city, and found all the appurtenances destroyed or stolen. Lead was stripped off the roof, lamps smashed, Korans torn up, and as a final desecration one slaughtered pig lay inside the mosque and fire in the courtyard.

Turkish Nationalist Discipline.

All relics and carpets were stolen in this mosque and others. Visiting the Greek church, I found it untouched thirty-six hours after the Nationalist occupation of the town. The big Armenian village Baghechik, visible on the hills across the gulf, has been evacuated by the inhabitants and occupied by the Nationalist forces and not burnt. I am visiting it to-morrow.

ATROCITIES IN ISMID AND YALOVA.

ALLIES CONDEMN GREEKS AND TURKS.

SYSTEMATIC MASSACRE.

Reports of the Inter-Allied Commissions instructed to conduct inquiries in May last regarding the excesses committed against the Turkish population in the regions of Yalova and Gemlik and in the Ismid Peninsula have been presented to Parliament and were issued last night.

One Commission visited the larger portion of the Kazas of Yalova and Gemlik—a hilly peninsula containing about forty villages, thirty-five of which are exclusively Turkish. During the nine months before the visit of the Commission the region had been occupied by weak detachments of the Greek army. The report refers to the burning of villages, and states that the Commission established the fact of the recent passage of armed Greek and Armenian bands, and noted that Kapakli Varli and Karaja Ali were still burning. In these villages, as also in the neighbourhood of Kuntlar, the Commission found 28 bodies of old men and women who had been recently shot or knocked on the head.

All the Moslem villages of the regions visited, with the exception of four, were abandoned and were mostly looted and burned by Christian bands less than two months before. Some of the inhabitants had been massacred. The fate of the majority of the population, who took refuge in the mountains, was unknown. It had been definitely established that women and defenceless old men were shot and knocked on the head in two villages.

Acts of violence and barbarism, as well as massacres on a large scale, were undoubtedly committed in 1920 by Kemalist bands or by

BULLETIN DU JOUR**LES ÉVÉNEMENTS D'ISMID
LES GARANTIES DE LA DETTE ALLEMANDE**

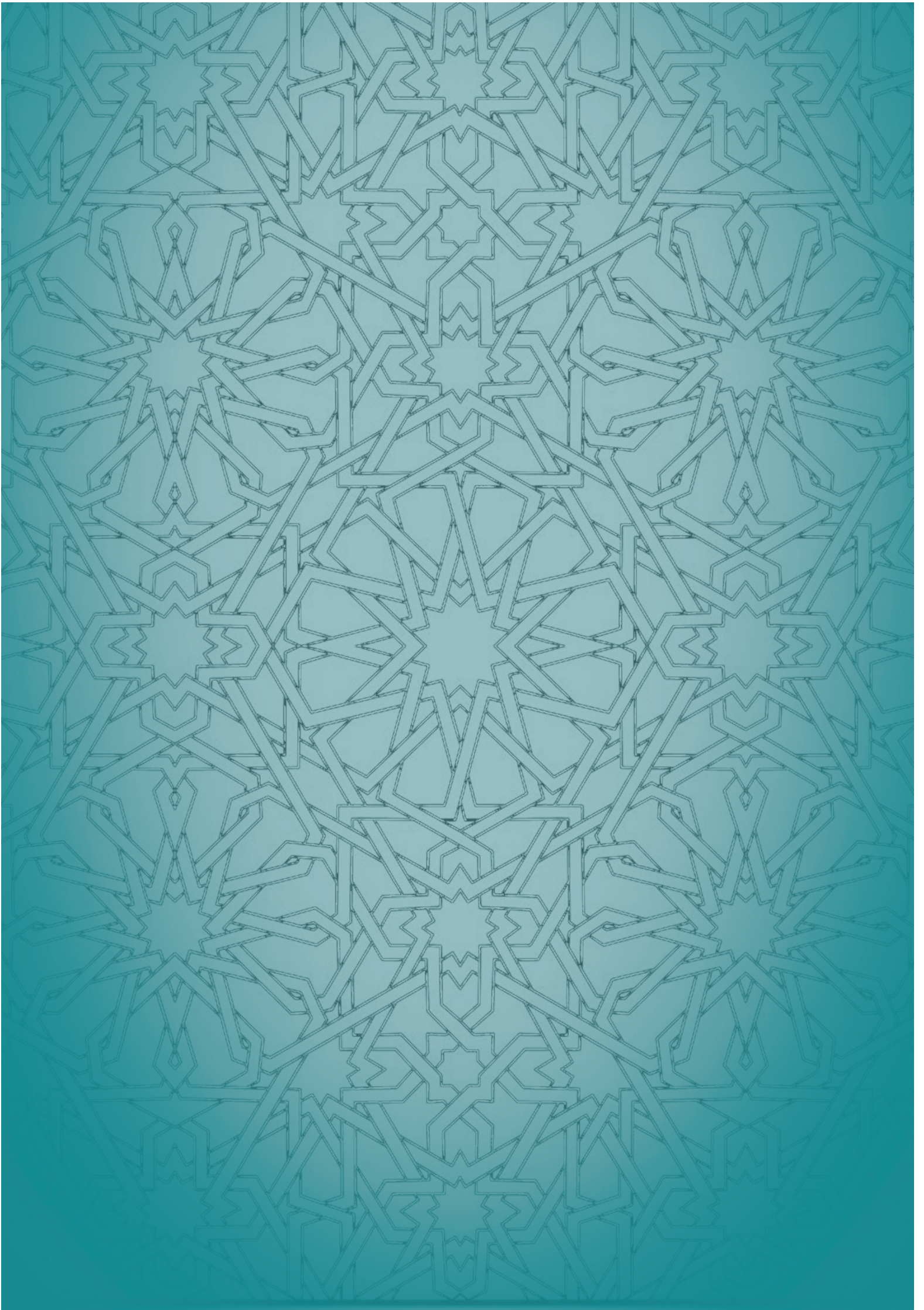
On a reçu à Paris quelques renseignements authentiques sur les événements qui se sont passés à Ismid, avant l'évacuation de la ville par les troupes grecques. Il faut enregistrer ces faits, pour montrer combien il serait urgent de rétablir la paix en Orient et combien il serait utile, en attendant, de faire respecter les lois de la guerre.

Le pillage du quartier musulman, à Ismid, a duré du 24 au 27 juin. Il a été exécuté, non seulement par des auxiliaires circassiens et autres que les autorités grecques avaient enrôlés, mais aussi par des marins grecs armés, conduits par des sous-officiers. Des témoins dignes de foi ont vu une centaine de maisons incendiées et ont compté plus de soixante cadavres, dont la plupart avaient les mains liées derrière le dos et portaient les traces de cruautés diverses. Le commandement grec et les officiers grecs ont refusé d'intervenir pour mettre leurs hommes à la raison.

Un officier français, le capitaine Delor, accompagné de deux soldats-secrétaires et d'un interprète, s'est courageusement employé à sauver la population musulmane. Il est parvenu à réunir quatre mille personnes environ dans l'école française, ainsi que dans l'église et dans la maison des Pères assomptionnistes. Les Grecs ayant mis le feu à des habitations juives qui se trouvaient près de là, l'incendie a failli gagner les bâtiments où se trouvaient les réfugiés. Les marins français du *Bambara*, commandés par l'enseigne de vaisseau Paris, ont entrepris d'éteindre le feu, mais des soldats grecs ont voulu les en empêcher à coups de fusil. L'attitude résolue des nôtres a d'ailleurs suffi à disperser les agresseurs. La mission américaine a été protégée, de son côté, par les marins qu'a débarqués un torpilleur des États-Unis. Finalement, on a évacué d'Ismid toute la colonie française, sauf un agent et deux Pères assomptionnistes qui sont restés volontairement. La population musulmane de la région a demandé à présenter une adresse de reconnaissance au général Pellé, haut-commissaire de la République à Constantinople.

Ek 2 The Manchester Guardian, "Atrocities in Ismid and Yalova", Aug 20, 1921, s. 9.

Ek 3 Le Temps, "Les Evenements D'Ismidt", 3 Juillet 1921, s. 1.

1920 Yılı Avustralya Basınında İzmit'te Millî Mücadele

Tufan TURAN*

Giriş

Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti ile mücadele içerisinde olan ve Çanakkale cephesinde Türklerle göğüs göğse çarpışan Avustralyalılar, savaşın sona ermesinden sonra da Türkiye ile ilgili gelişmeleri yakından takip etmişlerdir. 1918 yılında Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra Türk karasularında bulunan Avustralya donanması Avustralya'ya dönmüş ve Türkiye ile Avusturya arasındaki savaş hali de son bulmuştur. Mütarekeden itibaren Türkiye'de cumhuriyetin ilanına kadarki Milli Mücadele sürecinde, Avustralya Milli Kütüphanesi'ndeki basın arşivinde Türkiye ile ilgili 100.000'in üzerinde haber bulunmaktadır. Bu süreçte sadece 1920 yılında İzmit cephesinde yaşanan olaylara ilişkin 52 gazetede toplam 110 haber tespit edilmiştir. Bu çerçevede, bu çalışmada, 1920 yılı içerisinde, Avustralya basınına tabiriyle milliyetçi Türkler ile İngilizler ve daha sonra da milliyetçilerle Yunanlılar arasında İzmit bölgesinde yaşanan çatışma ve savaşlara ve bu savaşların sonuçlarına dair bilgiler sunulacaktır.

Avustralya Basınında İzmit'te Millî Mücadele

İzmit resmî olarak 26 Nisan 1920 tarihinde işgal edilmiş olsa da¹ Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından kısa süre sonra müttefik donanmaları ve askerleri İzmit'te faaliyetlerine başlamışlardı². Avustralya basınında 1920 yılı içerisinde İzmit'le ilgili haberler Mart ayından itibaren görülmeye başlanmıştır. Bu çerçevede ilk haber, 5 Mart tarihli "Türk Tehlikesi, Johnny'ye Uyarı" başlıklı haberde, Türklerin müttefikleri İstanbul'un 55 mil doğusundaki İzmit'e asker göndermemeleri konusunda uyardıkları bildirilmiştir. Habere göre, bu uyarıya rağmen, İngiliz kruvazör ve askerlerinin yollarına devam etmeleri üzerine Türkler, müttefik kuvvetlerin geri çekilmemeleri durumunda güç kullanmak zorunda kalacakları uyarısı yapmışlardı. Bu haber, 5 ve 6 Mart tarihlerinde farklı gazetelerde aynen verilmiştir. Bu haberlerin kaynakları, gazetelere göre farklılıklar göstermekte, bazı gazeteler Reuters Ajansı'ndan bazıları ise Londra basınından alıntıyla aynı haberi sunmaktadırlar³.

9 Mart tarihli haberde, Londra'dan alınan bilgiler çerçevesinde, müttefiklerin İstanbul, İzmit, İzmir ve Trakya'nın geleceği ile ilgili vardıkları kararlar aktarılmıştır. Buna göre, müttefikler önce İstanbul'u askerî olarak işgal edecekler, ardından da Yunanistan İzmir ve Trakya'yı kontrolüne alacaktı. Haberde, müttefiklerin İzmit'in diğer tarafında bulunan Türk ordusunun geri çekilmesini talep eden bir nota gönderdiği ve bu notanın ardından da Türk hükümetinin istifa ettiği bildirilmiştir⁴. 10 Mart tarihli haberde, bu kararlarla ilgili müttefik temsilcilerine gerekli talimatların verildiği ancak bu talimatların içeriğiyle ilgili bilgilerin gizli tutulduğu ifade edilmiştir⁵. İzmit'in işgali, müttefiklerin

* Doç. Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, tturan@sakarya.edu.tr.

¹ Süleyman Beyoğlu, "Kocaeli'de İşgal ve Mezalim", Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu, c. 2, Kocaeli, 2015, s. 1022.

² Dursun Ali Akbulut, "Sürelî Yayınlarında İzmit'in İşgalden Kurtuluşu (28 Haziran 1921)", Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-II Bildirileri, c. III, Kocaeli, 2016, s. 1439.

³ Cootamundra Herald, 5 Mart 1920, s. 1; RiverineGrazier, 5 Mart 1920, s. 2; TheTelegraph, 5 Mart 1920, s. 2; Daily Standard, 5 Mart 1920, s. 5; Sun, 5 Mart 1920, s. 1; ZeehanandDundasHerald, 6 Mart 1920, s. 3. New-castle Morning Herald and Miners' Advocate, 6 Mart 1920, s. 7.

⁴ Daily News, 9 Mart 1920, s. 5; TheTelegraph, 9 Mart 1920, s. 5; World, 10 Mart 1920, s. 2.

⁵ Brisbane Courier, 10 Mart 1920, s. 7.

Tufan TURAN

işgal planının ilk adımlarından birini oluşturuyordu.

27 Mart ve 4 Nisan tarihlerinde Avustralyalı iki denizcinin yazmış oldukları mektuplar, okuyucularla paylaşılmıştır. Bu mektuplarda da İzmit ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Mektuplardan ilki 26 Kasım tarihlidir. Avustralya gemisi Parramatts'ta görevini sürdüren denizci Charlie McGillivray'ın ailesine yazdığı mektupta, Sydney'den Sivastopol'e kadar yolculuğu ile ilgili ayrıntılı bilgiler yer almaktadır. Mektubun bir bölümünde Boğazlardan geçişi ve Marmara Denizi'ndeki faaliyetlerine de değinilmiştir. Mektuba göre Charlie'yi taşıyan Parramatts, 9 Haziran 1918'de Sydney'den yola çıkmış ve uzun bir yolculuğun ardından 12 Kasım'da Mondros'taki müttefik filosuna katılmıştı. Aynı gün Mondros'tan hareket eden filo, Çanakkale Boğazı'ndan geçerek 13 Kasım'da İstanbul'da demir atmış ve daha sonra da İzmit'e geçmişti. Charlie, İzmit'te buldukları süre içerisinde oldukça sakin günler geçirdiklerini ifade etmektedir. 24 Kasım'a kadar sadece bir kez subayları İstanbul'a götürmek için İzmit'ten ayrılmışlardı. Parramatts, 24 Kasım'da Karadeniz'deki Alman ve Rus filolarını devralmak üzere, müttefik filosu ile birlikte İzmit'ten ayrılarak Sivastopol'e doğru yola koyulmuştu⁶.

İkinci mektup ise Avustralya Kraliyet donanmasından Norman Stanley Dart'ın İzmit'ten 17 Aralık 1918'de babasına yazmış olduğu mektuptur. Norman, müttefik filosu ile birlikte, Sivastopol'deki çalışmaların tamamlanmasının ardından İstanbul'a doğru yola çıktıklarını ve İstanbul'a vardktan sonra da demir atmak üzere İzmit'e geldiklerini yazmıştır. Norman, İzmit'in Marmara Denizi'nin doğu kıyısında bir kasaba olduğunu belirtmiş ve Avustralya destroyerlerinin bu kasabanın önlerinde demir atmış olduğunu aktarmıştır⁷. Mektupta, İzmit'teki faaliyetleri ile ilgili ayrıntılı bir bilgi yer almamaktadır.

29 Mart tarihli haberde, Yunanlıların ilk galibiyetleri ile başlayan başarıların, İzmit'teki milliyetçilerin mağlup edilmesi ile devam ettiği ve bu mağlubiyetin ardından Mustafa Kemal'in İstanbul'a saldırma fikrinden vazgeçtiği ifade edilmiştir⁸. 29 Mart tarihli bu haberden sonra, Haziran ayına kadar İzmit'le ilgili başka bir habere rastlanmamıştır. 1920 yılında Avustralya basınındaki haberlerin Haziran ve Temmuz aylarında yoğunlaştığı görülmektedir. Tespit edilen 114 haberden 97'sinin bu iki ayda yayımlandığını görmekteyiz. Bu haberlerden bir kısmını mükerrer haberler oluşturmakla birlikte, haberlerin yayımlandığı gazetelerin Avustralya kıtasının farklı bölgelerinde çıkıyor olması, Türkiye'de yaşanan Milli Mücadele'nin bütün Avustralya halkı tarafından takip edilebilmesini sağlamaktadır.

Bu çerçevede, 1920 yılı Haziran'ında yayımlanan ilk haber, ayın 9'u tarihlidir. "Küstah Türkler Bombalandı" başlıklı haberde, gazetenin Londra'daki özel temsilcisinden alınan habere göre, Türklerin küstah notalarına cevaben Marmara Denizi'ndeki İngiliz savaş gemileri, Üsküdar'ın güneydoğusundaki Tuzla'nın iç kesimlerinde bulunan Türk milliyetçilerinin hatlarını bombalamışlardı. Bununla birlikte İzmit'teki İngiliz birlikleri, siperlerinden çıkarak Sakarya Nehri üzerindeki Adapazarı istikametinde ilerlemeye başlamışlardı. Habere göre, İngilizlerin niyeti milliyetçi toprakları işgal etmek değildi⁹. İzmit'in işgali, Türk milliyetçileri tarafından tepkiyle karşılanmış ve müttefiklerden işgalin bir an önce sonlandırılması talep edilmişti. Ancak bu talebin ardından işgal faaliyeti Adapazarı'na doğru ilerlemeye başlamıştı. Haberde, Türklerin kendi topraklarındaki işgalin sonlandırılması talebinin "küstahça" olduğunun belirtilmesi, milliyetçilerin henüz ciddiye alınmadığının bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Bununla birlikte, Bursa'dan İstanbul'a seyahat edenlerin izlenimlerinin aktarıldığı 15 Haziran tarihli ve "Milliyetçiler Zirvede" başlıklı habere göre, milliyetçiler, İzmit dışında bütün Anadolu'ya hâkimdi ve hareketi destekleyen bölgelerdeki halkı heyecanlandırıyorlardı. Habere göre, anti-milliyetçi kuvvetlerin kumandanı General Sulisman, başarısızlığı üzerine İstanbul'a geri çağırılmıştı¹⁰. İzmit bölgesinde ise milliyetçi Türkler, Hükümet kuvvetlerini bombardımana tutuyordu. Ancak henüz İngiliz kuvvetlerine karşı rahatız edici bir saldırı yapılmamıştı¹¹. İzmit'teki Milli Mücadele öncelikle İstanbul Hükümeti'nin birliklerine karşı başlamış ve başlangıçta İngilizlere karşı bir girişimde bulunulmamıştı.

Ancak müttefiklerin Türkiye'deki durumu iyiye gitmiyordu. Birkaç gün sonra, milliyetçi Türkler, müttefiklere karşı saldırılara da başlamışlardı. 18 Haziran tarihli bir habere göre, Türk milli ordusu,

⁶ The Murchison Times and Day Dawn Gazette, 4 Nisan 1920, s. 1.

⁷ Newcastle Morning Herald and Miners' Advocate, 27 Mart 1920, s. 4.

⁸ Macleay Argus, 29 Mart 1920, s. 3; Young Withness, 29 Haziran 1920, s. 2.

⁹ Geelong Advertiser, 9 Mart 1920, s. 3; Daily Herald, 11 Haziran 1920, s. 5.

¹⁰ CootamundraHerald, 15 Haziran 1920, s. 1.

¹¹ Daily Standard, 17 Haziran 1920, s. 6; Maitland Weekly Mercury, 19 Haziran 1920, s. 3.

İzmit'te Fransız karargâhlarını bombalamaya başlamıştı. Habere göre, Türklerin askerî harekâtı neticesinde barış konusu artık sadece diplomatik değil aynı zamanda askerî bir sorun haline gelmişti. Milliyetçilerin işgal edilen topraklardan vazgeçme ihtimali yoktu. İzmit'te ve Çanakkale'de müttefikler tehlike altındaydı¹². Aynı tarihli diğer bir haberde, sadece Fransız karargâhının değil, İzmit'teki bütün müttefik karargâhlarının Türk milliyetçilerinin bombardımanı altında oldukları bildirilmektedir¹³. Konuyla ilgili diğer bir haberde, Kemal Paşa'nın Karadeniz'deki bütün kömür madenlerini kontrolüne aldığı, Fransız kuvvetlerini sahile kadar püskürttüğü ve ardından da İngilizlerin bulunduğu İzmit'e doğru hareket ettiği ifade edilmiştir. Habere göre Türk milliyetçileri İzmit'e çok yakınlardı¹⁴.

Aynı tarihli diğer bir haberde, İzmit cephesinde, Türk milliyetçilerinin büyük bir orduyla İngilizlerin İzmit'teki ileri karakoluna saldırdıkları ve Pencaplılardan oluşan İngiliz birliğinin kumandanının geri çekilmeye karar verdiği bildirilmiştir. Habere göre, Türk ordusunun kumandanı Pencaplıların geri çekilişleri sırasında kendilerine müdahale etmeme kararı almıştı. Ancak çekilmeye başladıklarında milliyetçi Türkler kendilerine haince ateş açmış, 29 kişiyi yaralamış ve bir istihbarat memurunu esir etmişti. Olayın duyulmasının ardından İngilizler hemen bölgeye destek kuvvetler göndermiş ve bu sırada da İngiliz donanması milliyetçilerin hatlarını bombalamıştı. Habere göre Mustafa Kemal, Üsküdar yolu üzerindeki İngiliz engeli nedeniyle oldukça üzgündü ancak saldırı emrini kendisinin mi yoksa yerel komutanının mı verdiği net değildi¹⁵.

Ertesi gün yayımlanan bir haberde, Mustafa Kemal'e bağlı 7000 civarında askerden oluşan bir birliğin İzmit'teki İngiliz hatlarına saldırdığı, bunun üzerine İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Koramiral John Robeck'in iki İngiliz savaş kruvazörünün demirli olduğu İzmit'e hareket ettiği bildirilmiştir. Bununla birlikte, bir İskoç birliği de İzmit'teki İngiliz birliklerine destek olarak gönderilmişti. Habere göre, Türklerin saldırısından sonra İzmit'te sükûnet hâkim olmuştu¹⁶. İstanbul'dan alınan bilgilere göre, İzmit'teki Türk saldırısı, Avrupa kamuoyunu etkilemeyi hedefleyen milliyetçi bir gösteriden ibaretti. Bu saldırı sırasında 23 İngiliz askeri yaralanmış ve 15'i de ölmüştü. Karadeniz'den Gelibolu'ya kadar yayılmış olan cephedeki toplam Türk kuvvetleri, 17.500 düzenli ve 19.500 düzensiz askerden oluşmaktaydı. Buna karşın İngilizlerin sadece İstanbul'daki birliklerinde bulunan Hintli sayısı 20.000'di. Hintlilerin yanı sıra farklı birlikler de bölgedeydi. Bu birlikler arasında Londra komandoları da bulunuyordu¹⁷. Haberde, tarafların asker sayısının eşit olduğu belirtilerek, İstanbul'un tehlikede olmadığı vurgulanmıştır.

Türklerin İngiliz hatlarına saldırılarına ilişkin diğer bir haberde, milliyetçilerin İzmit cephesindeki çirkin saldırıları sırasında, Pencaplıların imdadına Gordon Komandolarının yetiştiği, buna rağmen saldırıda 40 İngiliz askerinin öldüğü veya yaralandığı ifade edilmiştir. Habere göre, İngiliz savaş gemileri milliyetçilere hemen karşılık vermiş ve onlara ağır kayıplar verdirmiştir. Türkler geri çekilerek tepelerde siper kazmaya başlamışlardı¹⁸. Siper kazan Türk milliyetçilerinin komutanlığına muhtemelen o sıralarda İzmit'te bulunan Ali Fuad Paşa getirilecekti. Türkler siper kazarlarken, İngiliz savaş gemileri Türk hatlarını bombalamaya devam ediyordu. Türklerin İzmit'teki saldırılarının amacı, barış antlaşmasında tavizler elde etmektir. Milliyetçiler, Yunanlıların İzmir ve Trakya'dan çekilmesini talep etmişlerdi. Buna karşılık Yunanlılar ise bu bölgeleri ellerinde tutmak konusunda kararlıydılar¹⁹. Diğer bir habere göre ise Ali Fuad Paşa'nın kumandasında İzmit'te kazılan siperlerden İngiliz birliklerine karşı genel bir taarruz başlatılmasının beklendiği bildirilmiştir²⁰. Siper kazma sürecinde, Türk milliyetçileri ile İngiliz kuvvetleri arasında, İzmit bölgesinde birkaç çatışma daha yaşanmıştı. İzmit'te yaşanan bu gelişmelerin ardından Sadrazam, Barış Konferansı'nın Türkiye'ye antlaşma taslağının incelenmesi için verdiği süreyi uzatmasını talep etmiştir²¹. İstanbul Hükümeti her ne kadar İzmit'te milliyetçi Türklere karşı mücadele etmiş olsa da, İzmit'te yaşanan gelişmelerin sonuçlarını görebilmek için süre uzatması talep etmiştir. Milliyetçiler İzmit'te başarılı olurlarsa, antlaşma şartlarında değişiklikler talep edilebilir veya doğrudan antlaşma reddedilebilirdi.

¹² Daily Advertiser, 18 Haziran 1920, s. 2; Herald, 18 Haziran 1920, s. 7; Riverine Herald, 19 Haziran 1920, s. 2.

¹³ Geelong Advertiser, 18 Haziran 1920, s. 3.

¹⁴ Daily Examiner, 18 Haziran 1920, s. 3.

¹⁵ Daily Standard, 18 Haziran 1920, s. 4; Daily Observer, 19 Haziran 1920, s. 2; Daily Herald, 19 Haziran 1920, s. 5; Recorder, 21 Haziran 1920, s. 3.

¹⁶ West Australian, 19 Haziran 1920, s. 7; Examiner, 19 Haziran 1920, s. 7; Age, 19 Haziran 1920, s. 10.

¹⁷ Mail, 19 Haziran 1920, s. 1; Sun, 20 Haziran 1920, s. 2; Border Morning Mail and Riverina Times, 21 Haziran 1920, s. 3; Daily Examiner, 21 Haziran 1920, s. 3; Herald, 21 Haziran 1920, s. 8; Daily Herald, 23 Haziran 1920, s. 3.

¹⁸ Daily News, 19 Haziran 1920, s. 8; Evening News, 19 Haziran 1920, s. 4; Telegraph, 19 Haziran 1920, s. 6; Examiner, 21 Haziran 1920, s. 5; Advocate, 21 Haziran 1920, s. 1; Kalgoorlie Miner, 21 Haziran 1920, s. 5.

¹⁹ Goulburn Evening Penny Post, 19 Haziran 1920, s. 2.

²⁰ Sun, 19 Haziran 1920, s. 1; Herald, 19 Haziran 1920, s. 1.

²¹ Herald, 21 Haziran 1920, s. 8.

Tufan TURAN

Milliyetçilerin İngiliz hatlarına yaptıkları saldırılar sonrasında, Yunanistan Başbakanı Venizelos, müttefiklerle irtibat kurarak, Türk saldırılarına karşı koymak için bölgeye Yunan askerleri göndermeyi teklif etmiştir. Avustralya basınında da aktarılan habere göre, Venizelos, Yunan ordusunun Türk saldırılarını durduracağını garantisini vermiştir²². Ertesi gün yayınlanan haberde, Venizelos'un İzmit Cephesinde İngiliz ordularını destekleme teklifinin, İngiltere Hükümeti tarafından kabul edildiği bildirilmiş ve ağır yükümlülükler ve büyük maliyeti nedeniyle hükümetin İzmir'de Yunanlıları desteklemesi protesto edilmiştir. Haberde ayrıca, Türklerin İzmit'te siper kazmaya devam ettikleri ve farklı donanımlara sahip 37.000 Türk milliyetçi askerinin bölgede konuşlandığı da aktarılmıştır²³.

22 Haziran'da, İzmit cephesinin sakin olduğu ve son çatışmada bir varlık gösteremeyen milliyetçi Türklerin Doğu'ya doğru geri çekildiklerinin rapor edildiği aktarılmıştır. Habere göre, Türklerin İzmit'te kayda değer tek başarısı bir "hainlikten" ibaretti. Türk kumandanın ateşkessinyalleri verdiği sırada, hatlarını terk eden Hintliler durmuş ve kendilerine makineli tüfeklerle ateş edilmişti. Haberde, son olaylardan sonra Türkiye'de milliyetçi bir darbenin beklendiği de aktarılmıştır²⁴. Aynı tarihli diğer bir habere göre ise İzmit cephesinde Türk milliyetçilerle İngiliz askerleri arasında çatışmalar halen devam etmekteydi²⁵. Yaşanan bu çatışmaların ardından, bir İngiliz savaş gemisi İzmit Körfezi'ne girmiş ve ağır silahları ile ilerleyen Türk birliğini dağıtmıştı. Haberde, bu birliğin Mustafa Kemal'in kumandasındaki büyük ordunun bir bölümünü oluşturduğu ifade edilmiştir²⁶. Bu olayın ardından İzmit cephesi yeniden sakinleşmişti. Bununla birlikte, Türk milliyetçilerinin Tuzla'ya kadar ilerledikleri de rapor ediliyordu²⁷. Mustafa Kemal'in 4000 kişilik birliği, İzmit'te başarısız olmuştu ve İngilizlerin kaybı iki ölü ve birkaç yaralıdan ibaretti²⁸. Türklerin kaybı ise 100 kişi civarındaydı. Türk milliyetçilerinden bazı ufak gruplar, İstanbul yakınlarındaki köylere saldırmaya başlamıştı. Türk ve Yunan vatandaşları arasında panik baş göstermişti. İzmit cephesinde Mustafa Kemal'i mağlup etmek ve teslim olmaya mecbur bırakmak için İngiliz, Fransız ve Yunanlıların ortak hareket etmelerinin bekleniyordu²⁹.

Mustafa Kemal'in kuvvetleri ile etkili bir şekilde mücadele edilebilmesi amacıyla Bolonya'da bir konferans toplanmıştı. Bu konferansta, Türklere boyun eğdirmek için ortak bir mücadele planı üzerinde anlaşılmıştı. Savaş planının hazırlanmasının ardından Fransız, İngiliz ve Yunan askerleri İzmit'te ve Anadolu'da ortak hareket edeceklerdi. Fransızlarla Mustafa Kemal arasındaki anlaşma yenilenmeyecekti. İngilizler İzmit'ten, Yunanlılar İzmir'den ve Fransızlar da Kilikya'dan saldırıya geçeceklerdi. Böylece Kemal'in kuşatılması ve silah bırakması sağlanacaktı. Bununla birlikte, İngiliz Avam Kamarası, Yunanlıların talebi üzerine Mustafa Kemal'le mücadele etmek için İzmit'e Yunan askerlerinin gelişine izin vermişlerdi. Bonar Law'a göre, Yunanistan bir müttefik devletti ve gerektiği zamanlarda askerleri kullanılabilirirdi³⁰. Aynı tarihli diğer bir haberde, Lloyd George'un konu ile ilgili açıklamasına yer verilmiştir. Lloyd George, Yunanlıların İzmit bölgesinde İngilizlere destek olmak için göndereceği ordunun bir bölük olarak sınırlandırıldığını ifade etmiştir³¹. Yunan askerî yetkililer ise Mustafa Kemal'in İzmit'teki birlikleri ile mücadele etmek için bir bölüğün yeterli olmayacağını düşünüyorlardı³².

25 Haziran tarihli haberde, Yakın Doğu'da Kemal Paşa'nın ordularının saldırgan ve tehlikeli tutumu nedeniyle, 15-20 bin civarında İngiliz destek kuvvetine ihtiyaç olduğu ve Mareşal Foch ve General Wilson'un savaş planları yaptıkları bildirilmiştir. Habere göre, İzmit, İzmir ve Çanakkale'nin savunması kolay değildi. Milliyetçiler İzmir ve İzmit dışında bütün Anadolu'ya hâkimdi. Kemal Paşa'nın kumandasında 50.000 kişilik düzenli bir ordu vardı ve ordusu iyi donanımlıydı. Müttefiklerin ise İstanbul'da 40.000 civarında askeri vardı. Yunanlıların İzmir'deki birlikleri ise 10.000 kişiden ibaretti. Milliyetçilerin bir ileri harekâtı sırasında müttefikler, İstanbul'u savunma konusunda sıkıntı yaşayabilirdi³³. Aynı tarihli diğer bir haberde, Türk milliyetçilerin Sapanca'dan geri çekildikleri ve müttefik bombardımanı sırasında pek çok milliyetçinin öldüğü aktarılmıştır³⁴. Ertesi gün

²² Sunday Times, 20 Haziran 1920, s. 1; Telegraph, 21 Haziran 1920, s. 6; Age, 21 Haziran 1920, s. 5.

²³ West Australian, 21 Haziran 1920, s. 7; Register, 21 Haziran 1920, s. 9; Kalgoorlie Miner, 21 Haziran 1920, s. 5; Newcastle Morning Herald and Miners' Advocate, 21 Haziran 1920, s. 5; Daily Telegraph, 21 Haziran 1920, s. 5; Warwick Daily News, 21 Haziran 1920, s. 5; Telegraph, 21 Haziran 1920, s. 6; Tweed Daily, 21 Haziran 1920, s. 3; Age, 21 Haziran 1920, s. 5.

²⁴ Barrier Miner, 22 Haziran 1920, s. 1; Herald, 22 Haziran 1920, s. 1; Recorder, 24 Haziran 1920, s. 3.

²⁵ Northern Star, 22 Haziran 1920, s. 5; Daily Observer, 22 Haziran 1920, s. 2.

²⁶ Brisbane Courier, 22 Haziran 1920, s. 7; Advertiser, 22 Haziran 1920, s. 7.

²⁷ Daily Observer, 22 Haziran 1920, s. 1; Recorder, 23 Haziran 1920, s. 1.

²⁸ Herald, 23 Haziran 1920, s. 5; Daily Examiner, 24 Haziran 1920, s. 5.

²⁹ Morning Bulletin, 24 Haziran 1920, s. 9; Capricornian, 26 Haziran 1920, s. 18.

³⁰ Daily Standard, 23 Haziran 1920, s. 6; Capricornian, 26 Haziran 1920, s. 12.

³¹ World, 23 Haziran 1920, s. 5; Capricornian, 26 Haziran 1920, s. 12.

³² The Ballarat Star, 24 Haziran 1920, s. 1.

³³ Barrier Miner, 25 Haziran 1920, s. 4; Geelong Advertiser, 25 Haziran 1920, s. 4.

yayınlanan bir habere göre, Türklerin İzmit cephesinde yeni saldırılarda bulunmadığı ancak Mustafa Kemal'in büyük bir orduya sahip olması nedeniyle bölgede durumun ciddiyetini koruduğu ifade edilmiştir. Habere göre, Mustafa Kemal, İngilizlerin İstanbul'daki birliklerinin şehri korumaya muktedir olmayan polis gücü olduğunu biliyordu ve bu nedenle de ileri harekâtını sürdürecekti³⁵.

Yunanlıların İzmit'te bulunan İngiliz birliğine yardım etmek üzere şehre asker çıkarmasının ardından Türk milliyetçileri aleyhine gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. Yunanlılar, ilk olarak İzmit cephesinde Türk milliyetçileri ile ufak çaplı çatışmalar içerisine girmişler ve bu çatışmaları kazanmışlardır³⁶. Yunan birlikleri ile desteklenen İngiliz ordusu, Bahçecik ve Geyve'nin doğusundaki şiddetli Türk saldırılarını püskürtmeyi başarmıştır. Habere göre, İngilizler daha sonra saldırı sırasında arkasını sağlama almak için İzmit civarındaki bütün Türkleri silahsızlandırmıştır. Aynı zamanda İngiliz filosu da Türk hatlarını bombalamış ve Türklere kayıplar vermiştir³⁷. İzmit'teki saldırının püskürtülmesi sırasında 600 milliyetçi Türk ele geçirilmiştir. Filonun bombardımanı sırasında ise 1000 civarında milliyetçinin öldüğü tahmin edilmekteydi³⁸. Bir Yunan resmi raporuna göre, Yunanlılar 4 koldan saldırıya geçmişti. Düşmanın şiddetli direnişine rağmen ilerlemeye devam ediyordu. Milliyetçiler geri çekilmeye başlamıştı. Yunanlılar büyük miktarda esir ve silah ele geçirmiş buna karşılık oldukça küçük kayıplar vermişti³⁹.

30 Haziran tarihli haberde, alınan son istihbaratlara göre, Mustafa Kemal'in Barış Antlaşması'na karşı Anadolu'da milliyetçi Türkiye'yi canlandırma çabalarının sonuçsuz kaldığı, Karadeniz, İzmit ve hatta İstanbul yakınlarında yürüttüğü ve birkaç gün süreyle endişe veren faaliyetlerinin başarısızlıkla sonuçlandığı ifade edilmiştir. Habere göre, Mustafa Kemal artık başkenti güç kullanarak geri alma girişimini sonlandırmıştı⁴⁰. Aynı tarihli diğer bir habere göre İngilizler bölgedeki işgalini genişletmeye başlamıştı. Bu çerçevede, İngiliz donanma kuvvetleri, Mudanya ile İzmit Körfezi'nde bulunan Karamürsel'i işgal etmişti⁴¹. Müttefiklerin bu başarılarının ardından, İzmit bölgesindeki İngiliz-Yunan müşterek harekâtını idare etmek üzere Tümgeneral William Ironside İzmit'e doğru yola çıkmıştı⁴².

Milliyetçi Türklerin saldırılarına ilişkin haberler Haziran ayı ile birlikte sona ermiştir. Temmuz ayındaki haberlerde ise Yunanlıların ve İngilizlerin harekâtlarına ilişkin bilgiler bulunmaktadır. 7 Temmuz tarihli haberde, Balıkesir ve Bandırma civarında Yunanlıların Türk milliyetçilerine karşı askerî harekâtının sürdüğü ve bu birliklerin İzmit bölgesinde faaliyetlerini sürdüren İngiliz kuvvetleri ile birleşmesinin beklendiği bildirilmiştir. Türk milliyetçileri, İngiliz ve Yunan saldırıları karşısında Bursa'ya kadar geri çekilmişlerdi⁴³. 10 Temmuz tarihli habere göre, İngiliz donanma kuvvetleri, ileri harekâtına devam ederek Mudanya ve Gemlik'i işgal etmişti. Bu işgalden sonra 657 kişilik küçük bir keşif birliği İzmit'in doğusuna doğru ilerlemeye başlamış ve bölgeyi keskin nişancıardan temizlemişti. Diğer taraftan İstanbul yakınlarındaki eşkıyaları temizlemek amacıyla bir av başlamıştı⁴⁴. 19 Temmuz tarihli habere göre, milliyetçiler saldırgan tavırlarını sürdürüyorlardı ve 23 Temmuz'dan itibaren İzmit ve İzmir cephelerinde genel bir taarruzun başlatılacağını ilan etmişlerdi. Bununla birlikte, askerî yetkililer, milliyetçilerin böyle bir saldırıyı gerçekleştirebileceklerine şüphe ile bakıyorlardı⁴⁵. Avustralya basınında, İzmit'le ilgili son haber 20 Temmuz tarihlidir. Haberde, Tevfik Paşa'nın barış antlaşması ile ilgili yaptığı açıklamaya yer verilmiştir. Tevfik Paşa, Türk milliyetçilerinin Haziran ayı içerisinde İzmit cephesindeki saldırılarının Barış Antlaşması'nda düzeltmeler yapılması umutlarını ortadan kaldırdığını belirtmiştir⁴⁶.

³⁴ Barrier Miner, 25 Haziran 1920, s. 4.

³⁵ Brisbane Courier, 26 Haziran 1920, s. 5; West Australian, 26 Haziran 1920, s. 7.

³⁶ Geelong Advertiser, 25 Haziran 1920, s. 4; Recorder, 26 Haziran 1920, s. 3; National Advocate, 26 Haziran 1920, s. 2.

³⁷ Newcastle Morning Herald and Miners' Advocate, 28 Haziran 1920, s. 5; Northern Miner, 29 Haziran 1920, s. 3; The Muswellbrook Chronicle, 29 Haziran 1920, s. 2.

³⁸ Daily Examiner, 28 Haziran 1920, s. 3; Ballarat Star, 28 Haziran 1920, s. 1; Albury Banner and Wodonga Express, 2 Temmuz 1920, s. 20.

³⁹ Camperdown Chronicle, 29 Haziran 1920, s. 2.

⁴⁰ The Advertiser, 30 Haziran 1920, s. 6; Warwick Daily News, 30 Haziran 1920, s. 5; Daily Herald, 1 Temmuz 1920, s. 3; Australasian, 3 Temmuz 1920, s. 39.

⁴¹ Ballarat Star, 30 Haziran 1920, s. 1.

⁴² Warwick Daily News, 2 Temmuz 1920, s. 5; Telegraph, 2 Temmuz 1920, s. 6; Sun, 3 Temmuz 1920, s. 1.

⁴³ Mercury, 7 Temmuz 1920, s. 5; Cairns Post, 7 Temmuz 1920, s. 5; The Daily Express, 7 Temmuz 1920, s. 1; Western Star and Roma Advertiser, 7 Temmuz 1920, s. 2; Pilbarra Goldfield News, 13 Temmuz 1920, s. 3.

⁴⁴ Recorder, 10 Temmuz 1920, s. 1; Geelong Advertiser, 10 Temmuz 1920, s. 4; Maitland Weekly Mercury, 17 Temmuz 1920, s. 10.

⁴⁵ Daily Observer, 19 Temmuz 1920, s. 2; Daily Herald, 21 Temmuz 1920, s. 3.

⁴⁶ Daily Advertiser, 20 Temmuz 1920, s. 2; The Ballarat Star, 20 Temmuz 1920, s. 1; Weekly Times, 24 Temmuz 1920, s. 38.

Tufan TURAN

Sonuç

Avustralya basınında 1920 yılında yayımlanan Türk Milli Mücadelesi ile ilgili haberlerde yer alan İzmit'le ilgili bilgilerin büyük ölçüde milliyetçi Türklerle İngilizler ve Yunanlılar arasındaki çatışma ve savaşlardan ibaret olduğu görülmektedir. Avustralya'nın coğrafi olarak olayların yaşandığı bölgeye uzaklığı, haberlerin 3-4 günlük gecikmelerle aktarılmasına neden olmaktadır. Avustralya'nın farklı bölgelerinde bulunan gazetelerde mükerrer haberlerin bulunduğu görülmektedir. Bu durum haberlerin tüm Avustralya kıtasına yayıldığını da göstermektedir. Haberlerden bazılarında milliyetçi Türklerin büyük ordularından bahsedilerek İstanbul'un tehlikede olduğu vurgulanırken, bazı haberlerde ise İstanbul'u tehdit edecek kadar kuvvetli olmadıkları belirtilmektedir. Bazı haberlerde, Türklerle ilgili hain ve küstah gibi aşağılayıcı ifadeler kullanıldığı görülmektedir. Ancak haber kaynaklarına bakıldığında, bu haberlerin İngiliz basınından aktarıldığı görülmektedir. Avustralya basınında Türk Milli Mücadelesi ile ilgili haber kaynakları arasında İngiliz basını oldukça önemlidir. Bu çerçevede de Avustralya basınında yer alan haberlerde, bir İngiliz etkisi hissedilmektedir.

Kaynakça

Makaleler

Akbulut, Dursun Ali, “Sürelî Yayınlarında İzmit’in İşgalden Kurtuluşu (28 Haziran 1921)”, Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-II Bildirileri, c. III, Kocaeli, 2016, s. 1439-1458.

Beyoğlu, Süleyman, “Kocaeli’de İşgal ve Mezalim”, Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu, c. 2, Kocaeli, 2015, s. 1021-1031.

Gazete ve Dergiler

Advocate.

Age.

Albury Banner and Wodonga Express.

Australasian.

Barrier Miner.

Border Morning Mail and Riverina Times.

Brisbane Courier.

Cairns Post.

Camperdown Chronicle.

Capricornian.

Cootamundra Herald.

Daily Advertiser.

Daily Examiner.

Daily Herald.

Daily News.

Daily Observer.

Daily Standard.

Evening News.

Examiner.

Geelong Advertiser.

Goulburn Evening Penny Post.

Herald.

Kalgoorlie Miner.

Macleay Argus.

Mail.

Maitland Weekly Mercury.

Mercury.

Morning Bulletin.

Tufan TURAN

National Advocate.

Newcastle Morning Herald and Miners' Advocate.

Northern Miner.

Northern Star.

Pilbarra Goldfield News.

Recorder.

Register.

Riverine Grazier.

Riverine Herald.

Sun.

Sunday Times.

The Advertiser.

The Ballarat Star.

The Murchison Times and Day Dawn Gazette.

The Muswellbrook Chronicle.

The Telegraph.

Tweed Daily.

Warwick Daily News.

Weekly Times.

West Australian.

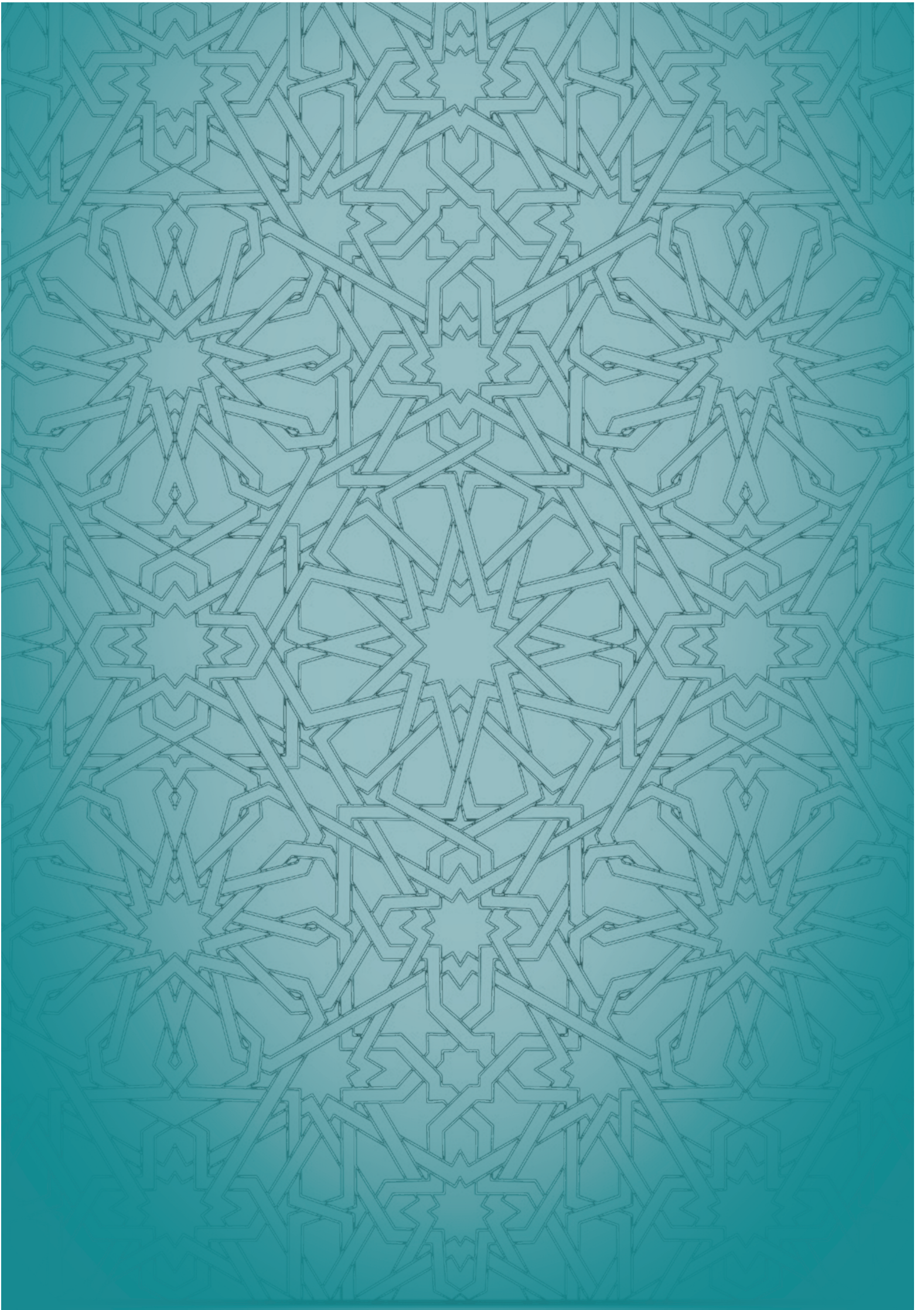
Western Star and Roma Advertiser.

World.

Young Withness.

Zeehan and Dundas Herald.

Millî Mücadele Dönemi İspanya Basınında İzmit

Esin TÜYLÜ TURAN*

Giriş

Osmanlılarla İspanyollar arasındaki ilişkiler, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu müteakiben başlamış ve özellikle XVI. yüzyılda iki devlet Akdeniz'de başlayan rekabet, taraflar arasında büyük deniz savaşlarının yaşanmasıyla sonuçlanmıştır¹. Akdeniz'in yanı sıra 1519 yılında İspanya Kralı I. Carlos'un (Şarlken) Kutsal Roma-Germen İmparatoru olmasından sonra² Orta Avrupa'da da iki devletin mücadelesi başlamıştır³. Taraflar arasında 1578 yılında ateşkes antlaşması imzalanmış⁴ ve çatışma dönemi sona erdirmiştir. Bununla birlikte, dostluk ilişkileri bu ateşkesteki iki yüzyıl sonra imzalanabilmiştir. İki devlet arasındaki dostluk, 14 Eylül 1782 tarihinde imzalanan Barış, Dostluk ve Ticaret Antlaşması ile başlamıştır. Antlaşmanın imzalanmasının ardından, iki devlet de yeni dostunu tanımak için birbirlerine elçiler göndermiştir. İspanya hem Osmanlı Devleti'ni tanımak hem de onunla diplomatik ve ticari ilişkiler kurmak için antlaşmayı müteakiben İstanbul'da bir elçilik kurmuştur⁵. Osmanlı Hükümeti ise antlaşmanın ardından Ahmed Vasıf Efendi'yi, olağanüstü yetkili elçi olarak İspanya'ya göndermiş⁶ ancak bir daimî elçilik kurmamıştır. İspanya'da daimî Osmanlı elçiliği ancak 1857 yılında kurulabilmiştir⁷.

Bu süreçte, İspanyol kamuoyu da yeni dostlarını tanımak istiyordu. Kamuoyunu yönlendiren ve toplumun düşüncelerini şekillendiren basın⁸, İspanyolların Osmanlılarla ilgili fikir sahibi olmaları konusunda önemli bir unsur olmuştur. İspanya'da basın faaliyetleri, 1661 yılında La Gaceta gazetesinin kurulması ile başlamış⁹ ve özellikle XVIII. yüzyıl boyunca yeni gazeteler kurulmuştur.

* Dr., a-mail: esinatik@gmail.com.

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Muzaffer Arıkan, "Türk-İspanyol Münasebetleri Bakımından Aragon Kraliyet Arşivi'nin Ehemmiyeti ve Türklerle İlgili Vesikalar", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, c. 2, sayı: 2, Ankara, 1964, s. 251-275; Muzaffer Arıkan, "XIV-XVI. Asırlarda Türk-İspanyol Münasebetlerine Toplu Bir Bakış", Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, c. 23, Sayı 3-4, Ankara, 1968, s. 239-256; Tufan Turan, "Çatışmadan Ateşkes Osmanlı-İspanyol İlişkileri (1301-1581)", History Studies, c. 4, sayı: 3, 2012, s. 193-217.

² Halil İnalçık, Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600), çev: Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995, s. 40; Hayrullah Efendi, Osmanlı Devleti Tarihi, c. 6, haz: Zuhuri Danışman, Son Havadis Yayınları, İstanbul, 1971, s. 60.

³ Halil İnalçık, "Osmanlı Devleti'nin Altın Devri ve Gerileyişi", İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti, c. 1, ed: P. M. Holt, A.K.S. Lambton, B. Lewis, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1997, s. 331-332.

⁴ Jose M. Floristan Imizcoz, "II. Felipe Döneminde İspanyol Siyaseti: Sabotaj ve Utanç Verici Ateşkes", İspanya-Türkiye, 16. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Rekabet ve Dostluk, ed: Pablo Martin Asuero, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 211-214.

⁵ İspanya Kralı III. Carlos, antlaşmadan hemen sonra 24 Kasım 1782'de barış antlaşmasını imzalayan Don Juan De Bouligny'yi İstanbul'a elçi olarak atamıştır. Bkz. Hüseyin Serdar Tabakoğlu, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı-İspanya İlişkileri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Akdeniz Dünyası Araştırmaları Bilim Dalı, İstanbul, 2010, s. 42.

⁶ Jose Maria Sanchez Molledo, "El Viaje de Federico Gravina a Constantinopla en 1788", Arbor, vol. 180, no. 711-712 (2005 Mart-Nisan), s. 743; Melek Öksüz, "Türk-İspanyol İlişkileri Çerçevesinde Ahmed Vasıf Efendi'nin İspanya Elçiliği (1787-1788)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, 1998, s. 40-41; Ahmed Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, c. 2, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul, 1309, s. 51.

⁷ Osmanlı Arşivi, I HR, 149/7841.

⁸ Martin Walker, Basının Gücü, çev: Gülden Şen, Ad Kitapçılık, İstanbul, 1999, s. 12.

⁹ Maria Verónica de Haro de San Mateo, Historia de la Prensa a través de los periódicos y las revistas de información general. Selección de artículos para el estudio de la Historia del Periodismo Español, Murcia, 2011.

Esın TÜYLÜ TURAN

İspanyol basını sayıve özgürlük anlamında, I. İspanya Cumhuriyeti döneminde zirveye ulaşmıştır. Bu süreçte ilan edilen anayasada, basın özgürlüğü vatandaşların vazgeçilmez bir hakkı olarak ifade edilmiştir¹⁰. Franco'nun diktatörlüğüne kadar devam eden bu özgürlük altında çok sayıda gazete ve dergi yayımlanmaya ve özgürce dilediklerini yazmaya başlamışlardır.

Bu çerçeve içerisinde, İspanyol basını, Osmanlı Devleti'nin son zamanlarını yaşadığı Türk Milli Mücadelesi döneminde de Osmanlılarla ilgili gelişmeleri yakından takip etmiştir. İspanyol basınında, Milli Mücadele döneminde İzmit ve çevresi ile ilgili yapılan taramalarda 114 haber tespit edilmiştir. Tespit edilen haberler, İspanya'da bulunan Milli Kütüphane ve Kültür ve Spor Bakanlığı bünyelerindeki iki gazete arşivinden temin edilmiştir.

1920 Yılı İspanyol Basınında İzmit

İspanyol basınında İzmit'le ilgili ilk haber, 12 Mart 1920 tarihlidir. "Türklerle Çatışma" başlıklı haberde, İstanbul'daki Müttefik Yüksek Konseyi'nin Türkiye'ye karşı tutumunu değiştirme kararı aldığı belirtilmiştir. Buna göre, müttefikler, karışıklık olduğunu düşündükleri bazı kıyı bölgelerine de asker göndereceklerdi. Bu çerçevede, Marmara Denizi'nin Doğu kıyısında yer alan, aynı isimli bir körfezi olan ve Anadolu demiryolu hattı üzerinde bulunan İzmit'in işgaline karar verilmişti. Haberde, müttefiklerin işgalleri gerçekleştirmek için Türkiye'ye 300.000 civarında asker sevk edeceği de bildirilmiştir¹¹.

Her ne kadar İzmit resmî olarak 26 Nisan 1920'de işgal edilmiş olsa da¹² bu tarihten önce de İzmit'te müttefik askerleri bulunmaktaydı. 8 Nisan tarihli haberde, İngiliz askerî birliklerinin bir Anadolu limanı olan ve İstanbul'a 50 kilometre mesafede bulunan İzmit'i tahliye etme emri aldıkları bildirilmiştir¹³. Konuyla ilgili diğer bir haberde, İzmit'te bulunan Türk milliyetçilerin siperler kazarak dikenli teller çektikleri, hapisaneleri boşalttıkları ve halktan müstahkem bölgeden çıkmalarını istedikleri bildirilmiştir¹⁴. İzmit bir taraftan İngiliz askerleri tarafından boşaltılırken, diğer taraftan Türk birlikleri de sivil halkı bölgeden uzaklaştırmaya çalışmıştır. Bu haberler çerçevesinde, büyük bir olay yaşanmasının beklendiği görülmektedir. Nitekim öyle de olmuş ve müttefik kuvvetleri 26 Nisan'da İzmit'e girmişlerdir.

İzmit'in işgalini müteakiben Türk milliyetçilerinin direnişi başlamıştır. Bununla birlikte, müttefik kuvvetlerin yanında saf tutan hükümet birlikleri, işgalin ardından İzmit bölgesindeki Düzce şehrine kadar ilerlemiştir. Konuyla ilgili 29 Nisan tarihli haberde, Türk milliyetçilerin çok sayıda ölü ve 300 civarında da esir bırakarak geri çekildikleri, bir süre sonra isyancıların şehri ele geçirmek için tekrar saldırdıkları ancak 500 civarında esir, 5 top ve altı mitralyöz bırakarak kaçmak zorunda kaldıkları belirtilmiştir¹⁵. Hükümet güçlerinin Adapazarı'nı Türk milliyetçilerinden kurtardıklarının belirtildiği diğer bir haberde, halkın "Yaşasın Sultan" diye haykırdıkları bildirilmiştir¹⁶. Hükümet kuvvetleri, daha sonra demiryolu boyunca Geyve'ye kadar ilerlemiştir¹⁷.

1 Haziran tarihli habere göre, hükümet güçleri ile milliyetçiler arasında kanlı çatışmalar, Sapanca, Adapazarı, Düzce ve Bolu'da devam ediyordu, iki taraf da iç savaşın korkunçluğunu yaşıyordu ve kaybettikleri ve kurtardıkları pozisyonlar iki tarafı da umutsuzluğa düşürüyordu¹⁸. Bu nedenle ve Sevr Antlaşması'nın ortaya çıkmasından sonra Hükümet kuvvetleri, milliyetçilerle mücadele etmekten vazgeçmiştir. Konuyla ilgili 3 Haziran tarihli haberde, Sadrazam'ın Türk milliyetçileriyle mücadeleyi bıraktığı ve antlaşmanın Türkiye için çok elverişsiz olduğunu düşündüğü ifade edilmiştir. Ona göre, artık iç savaşla zaman kaybetmeye gerek yoktu. Haberin devamında, bu karar sonrasında milliyetçi kuvvetlerin hükümet güçleri karşısında ilerlemeye başladıkları, Adapazarı'nı ele geçirerek İzmit'e yaklaştıkları ve milliyetçilerin artık İzmit Körfezi'nin ve Marmara Denizi'nin güneyinin sahibi oldukları ifade edilmiştir¹⁹.

¹⁰ Miriam Orozco Núñez, El Nacimiento de la Prensa de Masas en Europa: El Caso de España, Cadiz, 2016, ss. 13-19.

¹¹ El Sol, 12 Marzo 1920, s. 7; La Correspondencia de España, 13 Marzo 1920, s. 2.

¹² Süleyman Beyoğlu, "Kocaeli'de İşgal ve Mezalim", Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu, c. 2, Kocaeli, 2015, s. 1022.

¹³ El Sol, 8 Abril 1920, s. 1; La Correspondencia de España, 8 Abril 1920, s. 2.

¹⁴ El Sol, 10 Abril 1920, s. 1.

¹⁵ El Siglo Futuro, 29 Abril 1920, s. 3; El Globo, 30 Abril 1920, s. 3; La Accion, 30 Abril 1920, s. 1.

¹⁶ El Sol, 29 Abril 1920, s. 7.

¹⁷ El Sol, 9 Mayo 1920, s. 9.

¹⁸ El Globo, 1 Junio 1920, s. 2.

¹⁹ La Libertad, 3 Junio 1920, s. 3; El Sol, 3 Junio 1920, s. 7; La Correspondencia de España, 3 Junio 1920, s. 2.

²⁰ El Sol, 18 Junio 1920, s. 7; La Libertad, 18 Junio 1920, s. 1.

Yaşanan bu gelişme karşısında, İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Roseck, iki İngiliz gemisinin demir atmış olduğu İzmit'e doğru yola çıkmıştır. Yaklaşık 7000 milliyetçinin saldırdığı İngiliz hatlarını desteklemek için İstanbul'daki bir İskoç birliği de İzmit'e gönderilmiştir²⁰. Buna karşılık, Kemal Paşa, Karadeniz'deki bütün kömür havzalarını ele geçirmiş ve ardından İngiliz askerlerinin işgal ettiği İzmit'e doğru ilerlemeye başlamıştır²¹. Konuyla ilgili 18 Haziran tarihli haberde, Türk milliyetçilerinin Marmara Denizi ve Karadeniz boyunca ilerledikleri, İzmit'teki İngiliz kuvvetlerinin Gebze'deki büyük bir milliyetçi birliğin saldırılarını püskürtmeyi başaramadığı, Karadeniz'deki bir İngiliz gemisinin kıyı boyunca yoğun bombardıman yaptığı ve Türklerin de gemiye ateş açmaya başladıkları bildirilmiştir²².

Türk milliyetçileri, İzmit'teki İngiliz - Hint kuvvetlerine saldırmış ve onlara kayıplar verdimişti. Bunun üzerine, bir İngiliz birliği, Türkiye'deki İngiliz cephesini desteklemek üzere yola çıkmış ve İngiliz gemileri de Türk milliyetçilerini bombardıman ederek onlara oldukça büyük kayıp verdirmişlerdi. Türk milliyetçiler ile İngiliz birlikleri arasında İzmit'te pek çok çatışma yaşanıyor. Bu nedenle, körfezdeki İngiliz filosunun korunması ve bölgedeki Hıristiyanların tahliyesi için gerekli önlemler alınmaya başlanmıştı²³. Mustafa Kemal Paşa'nın üç uçağı İzmit üzerinde birkaç bomba bırakmıştı. İngilizlere göre, milliyetçiler büyük bir saldırıya hazırlanıyorlardı. İzmit-Düzce demiryolu milliyetçiler tarafından kesilmişti. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, Moskova Hükümeti ile müzakereler başlatmış ve Sovyetlerden milliyetçi harekete yardım teklifi almıştı²⁴.

19 Haziran tarihinde, Bitinya Körfezi'nde bulunan İzmit'te, Kemal'in milliyetçi ordusunun İngiliz birliklerine yaptıkları son saldırının ardından İngiliz The Times gazetesinde yayınlanan bir haber El Sol gazetesinde aktarılmıştır. Buna göre, İzmit yakınlarında milliyetçilerin İngiliz birliklerine saldırılarında, yaralı sayısı 23'e, ölü ve kayıp sayısı ise 15'e ulaşmıştı ve Türklerin yeniden saldırıya geçmesi bekleniyordu²⁵. 23 Haziran tarihli haberde, milliyetçilerin şiddetli mücadelesi nedeniyle Anadolu'daki durumun her geçen gün daha da ciddileştiği ve milliyetçilerin yeni topraklar kazandıkları belirtilmiştir. Habere göre, milliyetçiler, Gebze yakınlarındaki bir köyü ele geçirmiş ve Mustafa'nın (Kemal Paşa) isyancılarının İzmit Körfezi'ndeki ilerleyişi, bölgede halkı arasında büyük paniğe yol açmıştı²⁶.

İngilizlerin İzmit'te yaşadıkları başarısızlıkların ardından, Venizelos, boğazlar bölgesindeki İngiliz kuvvetlerine destek olmak için ordu göndermeyi teklif etmiş ve bu teklif İngiliz Hükümeti tarafından kabul edilmiştir. Bununla birlikte, Malta'daki Lux kuvvetlerinden bir birlik ve Waletta'daki bir kruvazör ve birkaç torpido gemisi de İstanbul'a doğru yola çıkmıştır. Konunun aktarıldığı haberde, Kemalistlerin İzmit yakınlarında bir okula girdikleri ve birkaç İngiliz vatandaşı öldürdükleri ve İngiliz gemilerinin milliyetçilerin saflarını bombardımana devam ettiği ifade edilmiştir²⁷. 23 Haziran tarihli haberde ise, İstanbul'a bir bölük Yunan askerinin gönderildiği ve bu bölüğün İngiliz kuvvetlerine bölgenin savunması için yardım edeceği bildirilmiştir²⁸.

29 Haziran tarihli habere göre, Yunan birlikleri ile desteklenen İngiliz kuvvetleri, Mustafa Kemal'e Bağcılık'ta bir darbe indirmişti. 600 Türk askeri esir alınmıştı. İngiliz filosu Türk hatlarını bombardımana ve milliyetçilere kayıplar verdimeye devam ediyordu. Türklerin toplam kayıplarının 1000 kişi civarında olduğu düşünülüyordu. İzmit'in civar bölgelerindeki Türk askerleri ise silahsız kalmıştı²⁹. İngiliz kuvvetlerinin Yunan kuvvetleri tarafından desteklenmesine de devam ediliyordu. İzmir ordusundan oluşturulan bir Yunan askeri bölüğü, İzmit'e gönderilmişti. Bu birlik, İngiliz askerleriyle birleşerek İzmit'te onlara yardım edecekti³⁰. Türk milliyetçileri de bu süreçte saldırılarına devam ediyorlardı. 6 Temmuz tarihli haberde, Amiral Roseck'in İzmit'te İngiliz askerlerine saldırılarını sürdüren milliyetçi safları bombardımana başladığı, İngiliz yetkililerin İzmit'teki bütün Türk memurları kovduğu, milliyetçilerin İzmit ve Zonguldak'ta sert bir şekilde cezalandırıldıkları ve bu şehirlerden çıkarıldıkları belirtilmiştir³¹.

Bu mücadelelerin yaşandığı sıralarda, Osmanlı Hükümeti, 10 Ağustos 1920 tarihinde İtilaf Devlet-

²¹ El Globo, 19 Junio 1920, s. 3.

²² El Sol, 18 Junio 1920, s. 7; La Libertad, 18 Junio 1920, s. 1.

²³ El Siglo Futuro, 19 Junio 1920, s. 2; La Correspondencia de España, 19 Junio 1920, s. 2; El Sol, 19 Junio 1920, s. 7; El Globo, 21 Haziran 1920, s. 3.

²⁴ El Siglo Futuro, 19 Junio 1920, s. 2; La Correspondencia de España, 19 Junio 1920, s. 2.

²⁵ El Sol, 19 Junio 1920, s. 7.

²⁶ La Correspondencia Militar, 23 Junio 1920, s. 3.

²⁷ La Accion, 22 Junio 1920, s. 2.

²⁸ La Correspondencia Militar, 23 Junio 1920, s. 3.

²⁹ El Sol, 29 Junio 1920, s. 9.

³⁰ La Correspondencia Militar, 30 Junio 1920, s. 1.

³¹ La Correspondencia Militar, 6 Julio 1920, s. 1.

Esin TÜYLÜ TURAN

leri ile Sevr Antlaşmasını imzalamıştır³². Antlaşmanın imzalanmasının ardından, hükümet, Anadolu'daki milliyetçi hareketi sonlandırmaya çalışmıştır. Konuyla ilgili 21 Ağustos tarihli haberde, Barış Antlaşması gereğince, Türk Hükümeti'nin Anadolu'daki isyan hareketini bastırmaya çalıştığı bildirilmiştir. Bu amaçla, Meclis-i Vükela, iki askeri birliğin daha teşkil edilmesine karar vermişti. Anadolu'dan gelen haberlere göre, Kemalist askerler arasında isyan çıkmıştı ve Adapazarı'nda Cemal Paşa'nın kuvvetlerinin püskürtülmesine çalışılıyordu. Bolu şehrinden bir heyet, hükümetten Kemalist askerlere karşı yardım istemişti. Dâhiliye Nezareti, Hükümetin asileri cezalandırmak için birlikler oluşturduğunu belirtmişti. Ancak habere göre, Türkiye'nin mali durumu oldukça istikrarsızdı. Hükümetin, memurların maaşlarının ödenmesi için gerekli 1,5 Milyon lirası bile yoktu ve bu nedenle de Osmanlı Bankası ile borçlanma konusunda ilişki kurmuştu³³.

İspanya gazetelerinde, 1920 yılının sonlarında İzmit'in adının geçtiği iki haber görülmektedir. Bunlardan ilki 21 Eylül tarihli haberdir. Haberde, Yunanlıların Adapazarı'nı işgal ederek İzmit'e Doğu'dan gelebilecek saldırıların önüne geçtikleri bildirilmiştir³⁴. 16 Kasım tarihli diğer haberde ise Kemalistlerin Ermeniler karşısında kazandığı başarıların Osmanlı siyasî çevrelerini rahatsız ettiği, bu başarıların, Türkiye için faydalı sonuçları olacağı veya Sevr Antlaşması'nın revize edilebileceği belirtilmiştir. Haberde ayrıca, Kemalistlerin Anadolu'daki Hıristiyan halkları dehşete düşürdüğü, Bursa'ya çoğu Ermeni olan 1500 mültecinin geldiği, Adapazarı'nda Çerkeslerle Kemalistler arasında kanlı çatışmaların olduğu bildirilmiştir³⁵.

1921 Yılı İspanyol Basınında İzmit

1921 yılına gelindiğinde, İspanyol gazetelerine yansıyan ilk haber 18 Nisan tarihli haberdir. Haberde, İstanbul'dan gelen habere göre, Yunanların İzmit yarımadasını tahliye ettikleri, Kemalistlerin ilerlemeye devam ettikleri ve İzmit'e üç kilometre mesafede buldukları bildirilmiştir³⁶. Bu haberden sonra Temmuz ayına kadar İzmit'le ilgili başka bir habere rastlanmamıştır. İzmit'le ilgili haberler, İzmit'in 28 Haziran 1921'de işgalden kurtulmasının ardından³⁷ yeniden İspanya gazetelerine yansımaya başlamıştır.

İzmit'in işgalden kurtuluşunun ardından 2 Temmuz tarihinde yayımlanan haberde, Türklerin Sapanca'ya doğru ilerledikleri ve Yunanlıların kayıplar vererek geri çekildikleri bildirilmiştir. Habere göre, Atina gazeteleri, İzmit'in güç karşısında tahliye edilmediğini, Kemalistlerin Boğaz'a saldırmasının önlenmesi amacıyla önceden verilen bir karar nedeniyle gerçekleştiğini iddia ediyordu. İzmit'in Türkler tarafından ele geçirilmesi üzerine müttefikler de bir açıklama yaparak, İstanbul'un etrafındaki tarafsız bölgenin ihlal edilmesinin savaş sebebi sayılacağını bildirmişlerdi. Habere göre, Kemalistler, bu bölgeye saygı duymaya söz vermişlerdi³⁸. Konuyla ilgili diğer bir haberde, Kemalistlerin İzmit'te Derince hattını aşmadıkları ve kazandıkları başarı sonrasında Bursa bölgesine saldırıya geçtikleri bildirilmiştir³⁹.

Türk milliyetçilerinin İzmir'i ele geçirmelerinin ardından, Yunan kruvazörü Wilkis, İzmit körfezindeki Karamürsel'i bombardımana tutmuştur. İzmit'in tahliyesi esnasında, Karamürsel, önce bombardımana tutulmuş ve ardından da karaya çıkan denizciler tarafından yakılmıştır. Aynı şekilde sahildeki diğer köyler de bombardımana tutularak yakılmıştır⁴⁰. İzmit bölgesinde yaşanan çatışmalarda, Kemalistler, Yunanlılara ağır kayıplar verdirmiştir⁴¹. Bu sıralarda Eskişehir'deki Türk ordusunu denetleyen Mustafa Kemal, denetim sırasında İzmit'in ele geçirildiğini ilan etmiş ve kısa süre içerisinde Bursa ve İzmir'in de yeniden fethedileceğini söylemiştir⁴².

Yunanlılar, İzmit'teki yenilgiyi unutturmak için İznik'e saldırıya geçmişlerdi. Öncelikle İznik'e ulaşabilmek için İzmit Körfezi'ne bir miktar asker çıkararak civardaki köyleri ele geçirmişler⁴³ ve ardından da İznik'e saldırmışlardı. İznik halkı, düzensiz Türk birliklerine yardım ederek İznik'e 20

³² Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, c. I (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1953, s. 525-691.

³³ *El Heraldo De Madrid*, 21 Agosto 1920, s. 2; *La Voz*, 21 Agosto 1920, s. 5.

³⁴ *La Correspondencia de España*, 21 Septiembre 1920, s. 7.

³⁵ *La Voz*, 16 Noviembre 1920, s. 1.

³⁶ *La Voz*, 18 Abril 1921, s. 1.

³⁷ Dursun Ali Akbulut, "Sürelî Yayınlarında İzmit'in İşgalden Kurtuluşu (28 Haziran 1921)", *Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-II Bildirileri*, c. III, Kocaeli, 2016, s. 1446.

³⁸ *La Voz*, 2 Julio 1921, s. 3; *La Correspondencia de España*, 5 Julio 1921, s. 2; *El Siglo Futuro*, 9 Julio 1921, s. 1-2.

³⁹ *La Voz*, 4 Julio 1921, s. 1.

⁴⁰ *La Correspondencia de España*, 5 Julio 1921, s. 2; *El Imparcial*, 5 Julio 1921, s. 1.

⁴¹ *El Siglo Futuro*, 7 Julio 1921, s. 3.

⁴² *La Correspondencia de España*, 8 Julio 1921, s. 2.

⁴³ *El Siglo Futuro*, 7 Julio 1921, s. 3.

km mesafede bir pusu kurmuş ve üç saatlik bir çatışmadan sonra geri çekilen Yunanlıların kayıpları 400 kişi olmuştu. Bu sırada İzmit'teki Kemalistlerin, Babiâli'ye bir nota göndererek, Yunanlıların bölgeyi donanma üssü olarak kullanmaya devam etmeleri durumunda tarafsız bölgeye daha fazla saygı duymayacaklarını bildirmişti⁴⁴. Bu notanın ardından, müttefikler paniğe kapılarak bölgeye yeni asker sevkiyatına başlamışlardı. Bu çerçevede, iki İngiliz destek bölüğü, İstanbul'la İzmit arasındaki tarafsız bölgenin sınırı olan Yarımca'ya gönderilmişti ve Antalya'yı boşaltan İtalyan taburu da İstanbul'a doğru hareket etmişti⁴⁵.

İzmit'in işgalden kurtarılmasının ardından Türk ileri harekâtı devam ediyordu. 7 Ekim tarihli bir haberde, Küçük Asya'dan alınan haberlere göre askeri operasyonların sakin bir döneme girdiği, ancak Türk bölüklerinin Yunanlılara saldırılarının devam ettiği ve özellikle de İzmit'teki Türk ordusunun Yunan sol kanadına taarruz ettiği bildirilmiştir⁴⁶. Bu haber 1921 yılında yayımlanan İspanya gazetelerinde İzmit'le ilgili tespit edilen son haberdir. Bu haberden sonra Büyük Taarruz'a kadar konuyla ilgili bir habere rastlanmamıştır.

1922 Yılı İspanya Basınında İzmit

1922 yılında İzmit'le ilgili bilgi içeren ilk haber 30 Ağustos 1922 tarihli'dir. Haberde, birkaç gündür Anadolu'da yoğun bir askeri hareketlilik gözlemlendiği, Kemalist askerlerin 26 Ağustos'ta İzmit bölgesindeki Bilecik şehri yakınlarında, Yunan ordusu hatlarına saldırdıkları bildirilmiştir. Türk siyasi çevrelerinde, bu saldırının Kemalist taarruz harekâtının başlangıcı olduğuna inanıldığına da haberde yer verilmiştir⁴⁷. Ertesi gün yayımlanan bir haberde, Ankara'dan alınan son haberlere göre, her bölgede genel bir taarruzun başladığının onaylandığı ve Türklerin Bilecik, Yarhisar, Bisir ve Köprü'yü ele geçirdikleri aktarılmıştır. Haberde, İzmit bölgesinde de Yunanlıların büyük miktarda savaş malzemesini bırakarak geri çekildiği ve gelen son haberlere göre de Türklerin Eskişehir'i aldıkları da ifade edilmiştir⁴⁸. Atina'dan alınan bilgilere göre ise, İzmit-Eskişehir cephesinde, Yunan birlikleri, Türk saldırılarından zarar görmeden çekilmeye devam ediyorlardı⁴⁹.

Yaşanan son gelişmelerin ardından, Yunan hükümeti, İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na bir nota göndererek, Türklerle ateşkes imzalanması için İngiltere'nin aracılığını talep etmişti. Bu notanın ardından, İngiliz Hükümeti, İstanbul'daki yüksek komiserinden Fransız ve İtalyan meslektaşlarıyla görüşerek düşmanlığın bitirilmesi için alınabilecek tedbirleri belirlemesini istemiştir. Londra'da yüksek komiserlerle iki tarafın temsilcileri arasında 3-4 gün içerisinde İzmit'teki tarafsız bir bölgede toplantı gerçekleşmesi bekleniyordu⁵⁰. İzmit'teki tarafsız bölge, ateşkesin imzalanabilmesi için adı geçen ilk yer olmuştur. Bu sıralarda, İzmit'te 100.000 Türk askeri toplanmıştı. Kemalist kuvvetler, Yunanlıların olası bir İstanbul saldırısına karşı sefere çıkmaya hazır bekletiliyordu⁵¹. Bu haberden iki hafta sonra yayımlanan diğer bir habere göre ise Kemal'in gerekli olması halinde İngilizlerle mücadele etmek için Mudanya'daki ordusunu İzmit'e gönderdiği ve bu şehirde 400.000 kişilik iyi donanımlı ve topçu destekli bir ordu konuşlandırdığı iddia ediliyordu⁵².

Bu süreçte, İzmit ve Çanak bölgelerinde, Türk Kemalistlerle İngilizler arasında bir çatışma yaşanabileceği öngörülüyordu. 27 Eylül tarihli haberde, Çanak ve İzmit'te İngiltere'nin durumunun iyi olduğu, İngiliz ordularının herhangi bir saldırıyı rahatlıkla püskürtebileceği ve bununla birlikte bu bölgelere halen destek kuvvetlerin gönderilmesine devam edildiği bildirilmiştir⁵³. Diğer taraftan, Kemalistler de İzmit'e asker yığmaya devam ediyorlardı⁵⁴. Kemalist ordular, İzmit ve Çanak'a doğru ilerliyordu⁵⁵.

Türk birliklerinin tarafsız bölgeyi ihlallerine ilişkin haberler de İspanyol basınına yansımıştır. 9 Ekim tarihli bir haberde, Türk birliklerinin tarafsız bölgeye girmeleri nedeniyle, müttefik generalerin Kemal Paşa'dan askerlerini İzmit bölgesinden çekmesini talep ettikleri ifade edilmiştir⁵⁶. 10

⁴⁴ La Libertad, 13 Julio 1921, s. 1.

⁴⁵ La Correspondencia Militar, 16 Julio 1921, s. 3.

⁴⁶ El Globo, 7 Octubre 1921, s. 2; El Sol, 7 Octubre 1921, s. 5; La Correspondencia de España, 7 Octubre 1921, s. 3; La Libertad, 7 Octubre 1921, s. 4.

⁴⁷ El Sol, 30 Agosto 1922, s. 5.

⁴⁸ El Siglo Futuro, 31 Agosto 1922, s. 1; La Libertad, 1 Septiembre 1922, s. 1.

⁴⁹ La Libertad, 3 Septiembre 1922, s. 1; El Globo, 5 Septiembre 1922, s. 2.

⁵⁰ La Epoca, 6 Septiembre 1922, s. 3; El Siglo Futuro, 6 Septiembre 1922, s. 3; El Sol, 7 Septiembre 1922, s. 1.

⁵¹ La Correspondencia de España, 9 Septiembre 1922, s. 3.

⁵² El Heraldo de Madrid, 25 Septiembre 1922, s. 2; La Correspondencia de España, 25 Septiembre 1922, s. 3; La Epoca, 25 Septiembre 1922, s. 1.

⁵³ El Sol, 27 Septiembre 1922, s. 5; La Voz, 27 Septiembre 1922, s. 5.

⁵⁴ El Heraldo de Madrid, 30 Septiembre 1922, s. 2; La Accion, 30 Septiembre 1922, s. 3.

⁵⁵ El Sol, 29 Septiembre 1922, s. 1; La Correspondencia de España, 29 Septiembre 1922, s. 3; El Heraldo de Madrid, 30 Septiembre 1922, s. 2.

Esin TÜYLÜ TURAN

Ekim tarihli diğer bir haberde, az sayıda olmasına rağmen bazı Türk birliklerinin önceki akşam İzmit'teki tarafsız bölgeyi ihlal ettikleri ancak bunun bir hata sonucu olduğunun düşünüldüğü ve müttefiklerin uyarısı üzerine bu birliklerin geri çekildikleri ifade edilmiştir⁵⁷.

Ertesi gün yayımlanan bir habere göre, Türkler, İzmit yarımadasında ilerlemeye devam ediyor ve boğazın Asya kıyılarında Çanak'taki gibi bir olay yaratmaya çalışıyorlardı. İsmet Paşa, bölgede bir sınır hattı tespit edilmediğini ve sadece asker görülen ve görülmeyen yerler olduğunu bu nedenle de bir sınırın olduğunu düşünmediğini deklare etmişti⁵⁸. 11 Ekim tarihinde 4000 kişilik bir Türk birliği, İzmit'teki sınır hattını yeniden geçmişlerdi. Bu birliklere sınır hattını hatırlatmak üzere bir İngiliz uçağı bölgeye hareket etmiş ve İsmet Paşa ile Mustafa Kemal Paşa, bu sınır ihlali konusunda bilgilendirilmiştir⁵⁹.

Bu süreç içerisinde, Kemalistlerle İtilaf devletleri arasında Mudanya görüşmeleri sürüyordu. Bu görüşmeler neticesinde 11 Ekim 1922'de Mudanya Mütarekesi imzalanmıştır. Mütareke, 13 Ekim tarihinde İspanya gazetelerine yansımıştır. Habere göre, Fransa Dışişleri Bakanlığı, 11 Ekim sabahı saat 6.15'te Mudanya'da İngiltere, Fransa, İtalya ve Türkiye temsilcileri tarafından imzalanan konvansiyonun resmi metnini yayınlamıştı. "Trakya'daki Türk jandarma kuvvetlerinin sayısı 8000 olarak sınırlandırılacak. Müttefikler Meriç'in sağ kıyılarına muhafız kuvvetler yerleştirecek. Türkler boğazlarda 15 kilometrelik alanı tarafsız bölge olarak tanıyacak. Yunanlılar da İzmit yarımadasında Gebze-Şile hattını tarafsız bölge olarak tanıyacak. Trakya'nın tahliyesi için belirlenen süre 45 gün olacak. Konvansiyon yürürlüğe girdikten sonra yani 15 Ekim 1922 günü gece saat 12.00'den itibaren Türklerle Yunanlılar arasındaki düşmanlık sona erecek⁶⁰".

Mudanya Mütarekesi ile İzmit'teki tarafsız bölge tam olarak belirlenmiş ve ardından bu bölgenin daraltılması çalışmalarına başlanmıştır. Konuyla ilgili 14 Ekim tarihli haberde, tarafsız bölge sınırlarının daraltılması için çalışmalara başlandığı ve ilk toplantının ayın 15'inde İzmit'te gerçekleşeceği aktarılmıştır⁶¹. Görüşmenin gerçekleşeceği gün, Türk ordusunun tarafsız bölgeleri işgal edeceğine ilişkin temelsiz haberler ve iddialar basına yansımıştır. 15 Ekim tarihli haberde, Kemalist askerlerin iki büyük ordu şeklinde yeniden yapıldığı, bu ordulardan Çanak'takinin başına Nureddin Paşa'nın ve İzmit bölgesini işgal edecek ordunun başına da Yakup Paşa'nın atandığı belirtilmiştir⁶². Bu asparagas haberlerden sonra 1922 yılında İzmit'le ilgili herhangi bir haber tespit edilememiştir.

1923 Yılı İspanyol Basınında İzmit

Mudanya Mütarekesi'nden sonra Lozan'da başlayan barış müzakereleri sırasında, İngiliz askerleri, Üsküdar'a hâkim yüksek kesimlerde ve Üsküdar-İzmit arasında istihkâm kurmuşlardı⁶³. Lozan Konferansı'nın başarısızlıkla sonuçlanması durumunda, yeni bir savaşın başlayabileceği düşünülüyordu. Kemalistler, konferansın kesintiye uğramasına karşın askeri birliklerini düzenlemiş ve Çanak ve İzmit bölgelerinde Türk askerleri yoğunlaşmaya başlamıştı. Ankara Hükümeti'nin bir saldırı emri vermesi durumunda, General Harrington 4 cephede savaşmak zorunda kalabilirdi. İngiliz yetkililer ise konferansın kesintiye uğramasının hemen bir savaşa neden olmasını beklemiyorlardı⁶⁴. Şubat ayına gelindiğinde, Türkler, İzmit limanını mayınlarla kapatmışlardı⁶⁵. 12 Şubat tarihli haberde, Türklerin İzmir ve İzmit limanlarının yabancı savaş gemilerine kapalı kalmasını teklif ettiği ancak bununla ilgili herhangi bir ultimatom vermedikleri belirtilmiştir⁶⁶. İzmit'le ilgili ele alınan süreçte tespit edilen son haber 15 Şubat tarihlidir. Haberde, Ankara Hükümeti'nin İzmir ve İzmit limanlarının kapalılığı kararını korumaya karar verdiği bildirilmiştir⁶⁷.

⁵⁶ La Accion, 9 Octubre 1922, s. 6; La Epoca, 10 Octubre 1922, s. 2; El Siglo Futuro, 10 Octubre 1922, s. 3.

⁵⁷ La Accion, 10 Octubre 1922, s. 3; La Correspondencia de España, 10 Octubre 1922, s. 5.

⁵⁸ El Siglo Futuro, 11 Octubre 1922, s. 3; El Sol, 11 Octubre 1922, s. 1; La Correspondencia de España, 11 Octubre 1922, s. 5; El Globo, 12 Octubre 1922, s. 1.

⁵⁹ El Heraldo de Madrid, 13 Octubre 1922, s. 1; La Accion, 13 Octubre 1922, s. 6; La Epoca, 13 Octubre 1922, s. 1.

⁶⁰ La Epoca, 13 Octubre 1922, s. 1; La Libertad, 13 Octubre 1922, s. 1.

⁶¹ El Imparcial, 14 Octubre 1922, s. 1.

⁶² El Sol, 5 Octubre 1922, s. 5; La Epoca, 16 Octubre 1922, s. 1; La Voz, 16 Octubre 1922, s. 5; El Globo, 16 Octubre 1922, s. 2.

⁶³ La Epoca, 2 Enero 1923, s. 2; El Imparcial, 3 Enero 1923, s. 2; El Sol, 3 Enero 1923, s. 5; La Accion, 3 Enero 1923, s. 3.

⁶⁴ La Voz, 31 Enero 1923, s. 5; El Heraldo de Madrid, 1 Febrero 1923, s. 4; El Imparcial, 1 Febrero 1923, s. 1; El Sol, 1 Febrero 1923, s. 5; La Accion, 1 Febrero 1923, s. 2; La Epoca, 1 Febrero 1923, s. 1; La Libertad, 1 Febrero 1923, s. 6; La Accion, 1 Febrero 1923, s. 2; El Globo, 2 Febrero 1923, s. 1.

⁶⁵ El Heraldo de Madrid, 10 Febrero 1923, s. 4.

⁶⁶ La Correspondencia de España, 12 Febrero 1923, s. 2; El Siglo Futuro, 13 Febrero 1923, s. 3.

⁶⁷ La Voz, 15 Febrero 1923, s. 5; El Imparcial, 16 Febrero 1923, s. 1.

Sonuç

İspanya gazetelerinde, İzmit’le ilgili haberlerin bölgenin müttefikler tarafından işgali ile başladığı görülmektedir. İşgalin ardından Türk milliyetçileri ile İngilizler arasındaki çatışmalara değinilmiş ve Türklerin başarılarından sonra bölgeye sevk edilen Yunan orduları ile Kemalistler arasında gerçekleşen savaşlar da İspanyol basını tarafından işlenmiştir. 1920 yılından itibaren başlayan İzmit’le ilgili haberlerin, 15 Şubat 1923 tarihine kadar devam ettiği görülmektedir. Bu süreç içerisinde İzmit’in işgalden kurtarılışı, İzmit’teki tarafsız bölge, tarafsız bölgede İngilizlerle Türk kuvvetleri arasında yaşanan gerginlikler, Yunan birliklerinin bölgeden kovulması gibi farklı konularda haberler yapılmıştır.

Haberler genel olarak değerlendirilecek olursa, bilgi akışını doğru ve 2-3 günlük gecikmelerle aktardığı görülmektedir. Bu çerçevede farklı gazetelerde farklı kavramlar kullanıldığı tespit edilmiştir. Örneğin, Türk askerleri için “milliyetçiler”, “Kemalistler”, “Kemal Paşa’nın askerleri” gibi tabirler kullanılmıştır. Mustafa Kemal Paşa’nın kendisi de farklı gazetelerde farklı isimlendirilmiştir. Kendisinden bazı gazetelerde “Mustafa Kemal Paşa” olarak bahsedilirken, bazılarında ise “Mustafa Kemal”, “Mustafa” ve “Kemal” olarak bahsedildiğine rastlanmıştır.

Kaynakça

Gazeteler

El Globo.

El Heraldo de Madrid.

El Imparcial.

El Siglo Futuro.

El Sol.

La Accion.

La Correspondencia de España.

La Correspondencia Militar.

La Epoca.

La Libertad.

La Voz.

Kitap ve Makaleler

Ahmed Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, c. 2, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul, 1309.

Akbulut, Dursun Ali, “Sürelî Yayınlarında İzmit’in İşgalden Kurtuluşu (28 Haziran 1921)”, Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-II Bildirileri, c. III, Kocaeli, 2016, s. 1439-1458.

Arıkan, Muzaffer, “Türk-İspanyol Münasebetleri Bakımından Aragon Kraliyet Arşivi’nin Ehemmiyeti ve Türklerle İlgili Vesikalar”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, c: 2, sayı: 2, Ankara, 1964, s. 251-275.

Arıkan, Muzaffer, “XIV-XVI. Asırlarda Türk-İspanyol Münasebetlerine Toplu Bir Bakış”, Ankara Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, c. 23, Sayı 3-4, Ankara, 1968, s. 239-256.

Beyoğlu, Süleyman, “Kocaeli’de İşgal ve Mezalim”, Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu, c. 2, Kocaeli, 2015, s. 1021-1031.

Erim, Nihat, Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, c. I (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1953.

Floristan Imizcoz, Jose M., “II. Felipe Döneminde İspanyol Siyaseti: Sabotaj ve Utanç Verici Ateşkes”, İspanya-Türkiye, 16. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Rekabet ve Dostluk, ed: Pablo Martin Asuero, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 191-216.

Haro de San Mateo, Maria Verónica de, Historia de la Prensa a través de los periódicos y las revistas de información general. Selección de artículos para el estudio de la Historia del Periodismo Español, Murcia, 2011.

Hayrullah Efendi, Osmanlı Devleti Tarihi, c. 6, haz: Zuhuri Danışman, Son Havadis Yayınları, İstanbul, 1971.

İnalçık, Halil, “Osmanlı Devleti’nin Altın Devri ve Gerileyişi”, İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti, c. 1, ed: P. M. Holt, A.K.S. Lambton, B. Lewis, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1997.

İnalçık, Halil, Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600), çev: Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995.

Orozco Núñez, Miriam, *El Nacimiento de la Prensa de Masas en Europa: El Caso de España, Cadiz*, 2016.

Osmanlı Arşivi, I HR, 149/7841.

Öksüz, Melek, “Türk-İspanyol İlişkileri Çerçevesinde Ahmed Vasıf Efendi'nin İspanya Elçiliği (1787-1788)”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, 1998.

Sanchez Molledo, Jose Maria, “El Viaje de Federico Gravina a Constantinopla en 1788”, *Arbor*, vol. 180, no. 711-712 (2005 Mart-Nisan), s. 727-744.

Tabakoğlu, Hüseyin Serdar, “XVIII. Yüzyılda Osmanlı-İspanya İlişkileri”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi Akdeniz Dünyası Araştırmaları Bilim Dalı, İstanbul, 2010.

Turan, Tufan, “Çatışmadan Ateşkese Osmanlı-İspanyol İlişkileri (1301-1581)”, *History Studies*, c. 4, sayı. 3, 2012, s. 193-217.

Walker, Martin, *Basımın Gücü*, çev. Gülten Şen, Ad Kitapçılık, İstanbul, 1999.

Yugoslav Basınında Türk Kurtuluş Savaşı (1919-1922)

Redžep ŠKRIJELJ*

Giriş

Büyük İmparatorlukların (Rusya, Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı) çöküşüne yol açan Birinci Dünya Savaşı ve ondan sonra meydana gelen devrimci hareketler Avrupa'nın en büyük bölümünde bu toplumsal sınıfa büyük darbe getirdi.

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle Avrupa'da, Balkanlar'ın daraltılmış çokuluslu Müslüman topluluğunun hakları ve özgürlükleri garantiye alınmamıştır. Rusya'daki devrim ve bazı başka koşullar (ABD'nin tutumu ve galipler arasındaki sürtünmeler), daha 1918 yılın sonlarında Türkiye hakkında yapılan gizli antlaşmalar düzenlemelerin tamamının gerçekleştirilemeyeceğini göstermiştir. Türk-Sovyet İttifakı Batı güçleri tarafından hoşnutlukla karşılanmamıştır ki bu yüzden İngilizler Yunanların askeri operasyonlarının devam etmesini teşvik etmiştir.

Osmanlı topraklarını ele geçirmek için sürdürülen soygun, daha 1919 yılı boyunca Haziran ayından itibaren başında Mustafa Kemal Paşa'nın bulunduğu Türk milleti kurtuluş hareketinin örgütlenmesine. 1920 yılın sonuna kadar Yunanlarla yürüttükleri savaşlarda yenilgilere uğrayarak Türk milliyetçileri, 7 Ocak 1921 tarihinde İnönü savaşında işgalci askeri yenmeyi becermişlerdir. Geriye çekilmeyen Yunanlar yeni saldırıya hazırlanmışlardır. Mustafa Kemal'in kariyerinde dönüm noktası, Ankara'nın güneybatısına doğru 60 kilometre uzaklıkta, Eskişehir yakınlarındaki Sakarya nehrinde meydana gelen savaştı. 1921 yılın yazında Yunanlar, Ankara'yı ele geçirmek amacıyla Türk topraklarının derinlerine girmiş ki amaçları Ankara'yı ele geçirmek ve Kemalist güçlerini tamamen imha etmekmiş. Yüzyıllar boyunca büyük sayıda mücadele sürdüren Türkler, o zamana kadar milletleri için bu kadar önemli savaşa girmemişlerdir.

1921 yılın Temmuz ayı boyunca, dünya ve Yugoslav basını, takviyeli Yunan kuvvetlerinin Ankara'nın batısında bulunan Kütahya (Eskişehir) yakınlarında Sakarya nehri kıyılarında Türk birliklerine karşı girişimde bulduklarını bildirmiştir. Belgrad gazetesi Politika, fanatik ve kötü şekilde donanmış ve gönüllü askerler tarafından güçlendirilmiş Türk kuvvetlerine karşı mücadele eden Yunan ordusunun cesaretini ve fedakârlığını anlatan yazılar yayınlamıştır. Sonraki sayılarında bu gazete, Türk askeri liderliğinde olagelen değişiklikler ve Mustafa Kemal ile Fevzi Çakmak önderliği altında yeni komutanlığın Batı cephede yaptığı yeni hareketler hakkında, dünya ajansların bildirdikleri haberleri iletmıştır. Fransız ajansların repörtajlarını ileten Politika Paris muhabiri, Yugoslavya kamusuna Ankara'nın Yunan güçleri tarafından ele geçirildiğini bildirmiştir ki bu haber kısa zaman için 'Türk Haber Bürosu' tarafından inkâr edilmiştir.

Ağustos ve Eylül aylarında Politika, Paris üzerinden, üç haftalık girişim sonucu olarak Türkler tarafından kazanılan Sakarya Savaşı (13. Eylül 1921) cephesindeki son operasyonlar hakkında kısa haberler iletmıştır. Medyanın ilettiğine göre, Ankara'dan 40 kilometre mesafede bulunan Hayman şehrinin Yunanlar tarafından işgal teşebbüsü Türk kuvvetleri tarafından

* Prof. Dr., Yeni Pazar Devlet Üniversitesi, e-mail: rekasancak@gmail.com

Redžep ŠKRIJELJ

engellenmiştir.

Yunan-Türk savaşı ile ilgili farklı tavır alan Müslüman Hak (Üsküp'teki Cemiyet Müslüman partisinin yayın aracı) ve Pravda (Yugoslav Müslüman Örgütü dergisi) gazeteleri Türk ordusunun inisiyatifini ve zaferini diliyorlardı. Bu iki gazetenin bazı röportajları ise daha büyük Yugoslav dergilerinden devralınmıştır.

Politika gazetesinde Atina'dan 'Yunanlar dağınıklıkta' başlıklı mektup yayınlanmıştır. Yaklaşık olarak bir sayfa kadar yer alan bu yazıda yenilgiye ve Atatürk politikasının askeri ve siyasi başarısına sebep olan Yunan diplomasisinin kötü hareketleri açıklanmıştır.

Yugoslav dergilerin çoğuna göre 1920-1922 Yunan-Türk savaşı, Mustafa Kemal Paşa hükümetinin Avrupa Türkiyesi'nin bir bölümünü ve İzmir şehrini Yunanistana bağlayan Sevr Barış Antlaşmasını (10.8.1920) reddetmesinden kaynaklanmıştır. Muhabirlerin genel notuna göre 30-31.8.1922 tarihleri arasında Dumlupınar'daki Yunan mağlubiyetleri gibi sonuçlar, 1921 yılın Eylül ayında Ankara'ya doğru yapılan hücumların başarısızlığın sonucu olmuştur. Bu şekilde Türkler kendilerini 24 Temmuz 1923 tarihindeki Lozan Antlaşmasında daha iyi müzakereci pozisyonuna getirerek Sevr Antlaşmasının tashihine katılmıştır.

Yugoslav basını, 13 Ekim 1923 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi kararı olarak Osmanlı İmparatorluğu mirasçısı olan yeni Türkiye Cumhuriyeti başkentinin, hilâfet merkezi olmaya devam eden İstanbul'dan, Ankara'ya taşındığını ve Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın tekrar meclis başkanı seçildiğini bildirmiştir.

Andığımız basın bir dizi radikal ve olağandışı yenilikler, fes yasağı, şapka inkılabı ve Batılı şehir giysi reformları hakkında bildiriler iletmiştir. Reformların yapılmasının nedenlerini de Mustafa Kemal, yaptığı konuşmaların birisinde anlatmıştır: gericilik, cehalet, fanatizm ve ilerleme ile medeniyet düşmanlığı simgesi olarak anılan fesin ortadan kaldırılması gerekiyor. Onun yerine bütün aydın dünyanın taşımış olduğu şapkayı kabul ettik, ki bunu Türk milletinin diğer kültürlü milletlerden hiçbir şekilde farklı olmadığını ispatlamak için yapacağız.

Sonuç

Önceden planlanmış 'nüfus mübadelesi' kavramı Kurtuluş Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte gerçekleşmeye başlamıştır. Daha önceden büyük sayıda Hıristiyan düşünürü tarafından geliştirilmiş ve XIX. yüzyıl boyunca Balkan ulusal devletlerin gelişmesiyle birlikte tek taraflı uygulanmış ve Lozan Antlaşması'nda (1923) somutlaştırılmıştır. Yunanistan ile Türkiye arasında imzalanan protokol anlaşmasının uygulamasında 'nüfus mübadelesi' öngörülmüştür. Bu kavram, XX. yüzyılın kalan yıllarında, zayıflamış ve seyreltilmiş Rumeli Müslüman topluluğunun kitlesel sürgünü için edebikelâm olmuştur.

Osmanlı devleti mirasçısı olan Türkiye Cumhuriyeti'nin, Balkan Müslüman (özellikle Türk asıllı olmayan) toplulukların yardım çağrısına vermiş olduğu cevabı genelde ölçülü ve dikkatliydi. Rumeli Müslümanları, Birinci Dünya Savaşı'ndan (1914-1918) sonra Balkan Hıristiyan devletçikleri rejimleri tarafından sürdürülen şiddete karşı Avrupa güçlerin pasif kalmasıyla yüzleşince, umutlarını Türkiye'ye doğru yönlendirmişlerdir.

Osmanlı devleti Balkan Müslümanların tek referans çerçevesi ve korucusuydu. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti tarafından da aynı rolü oynaması beklenmiştir ki bu devlet güçsüz bırakılmış, korumasız ve kovulmuş Müslüman azınlıklarının (Türkler, Arnavutlar, Boşnaklar, Torbeşler, Roma vs.) çıkarlarını savunmaya devam etmiştir.

Yugoslav basınının sadece altı ay içerisinde yayınladığı röportaj malzemenin bu kısa analizi, Balkan Hıristiyan milliyetçi devletlerin, Türkiye'nin çağdaş bir cumhuriyet şeklinde hayat sürdürmesine, gelişmesine ve reformlarına karşı olumsuz tavırlarının bir göstergesi olmakla birlikte, Müslüman nüfusuna karşı gösterdikleri düşmanca davranışların da bir izahıdır. Yazdıkları röportajların (Politika, Vreme, Večer, Novi List, Slovenets, Edinost) düşkünlüğe göre bu ülkede hakim olan milliyetçilik XIX. yüzyılı milliyetçiliğidir ve o yüzden o dönemim paradigmalarına göre tanımlanması gerekmektedir. Bu paradigma da bir ölçüde, Balkan olaylarında yer alan diğer katılımcıların davranışlarının anlaşılması için kullanılabilir. Bunların bazıları, klasik 'Doğu Sorusu'nun' (1774-1923) çözülmesinde rol alarak, doğru veya yanlış tarih paralellerin rehinelerine dönüşmüşlerdir.

Каунакча

Arhiv Jugoslavije, BeogradMinistarstvo unutrašnjih poslova (Yugoslavya Arşivi, Belgrad, dizi: İçişleri Bakanlığı 76/259, 1920-1925.)

ANALI Leksikografskog zavoda FNRJ. sv. II (1955), Grağa za bilbliografiju jugoslovenske periodike, Zagreb 1955 (YFHC Leksikografi Enstitüsü TARİH YAZILARI, defter II (1955), Yugoslav gazeteciliği bibliografyası malzemesi, Zagreb 1955);

BARTOŠ Milan, Međunarodno javno pravo - Ugovorno pravo, Službeni list SFRJ Beograd 1986. (BARTOŠ Milan, Uluslararası kamu hukuku – Anlaşma hukuku, YFSC Resmi gazetesi, Belgrad 1986);

ЧОЛИЋ Љиљана, Лице и наличје политичких слобода у Јужној и Старој Србији током доба парламентаризма Краљевине СХС, „Баштина“, IX-X, Приштина, 1991(ÇOLİÇ Lilana, Güney ve Eski Sırbistan'da SHS Krallığı parlamentarizmi süresince siyasi özgürlüklerin şekli ve görünüşü, 'Baştina', IX-X, Priştine, 1991);

ЧОЛИЋ Љиљана, Партија Цемијет као парламентарна странка у Краљевини СХС; Историјски часопис, књ. XLVII (2000), Београд 2002. (COLIÇ Lilana, SHS Krallığı'nda Meclis Partisi olarak Cemiyet Örgütü; Tarihsel dergi, kitap XLVII (2000), Belgrad 2002.)

НАК (Хак), Гласило организације јужних муслимана Краљевине СХС, Скопље (1920-1924). (NAK, SHS Krallığı güney Müslümanların gazetesi, Üsküp (1920-1924);

ХРАБАК Богумил, Цемијет – Организација Муслимана Македоније, Косова, Метохије и Сандака (1919-1928), Београд, 2003(HRABAK Bogumil, Cemiyet – Makedonya, Kosova, Metohya ve Sancak Müslümanları Örgütü (1919-1928), Belgrad, 2003);

ISMAIL Eren, Turska štampa u Jugoslaviji (1866-1966); Prilozi za orijentalnu filologiju, XIV-XV (1964, 1965), Sarajevo 1969, 359-395.(İSMAİL Eren, Yugoslavya'da Türk Basını (1866-1966); Oryantal filoloji katkıları, XIV-XV (1964, 1965), Saraybosna 1969, 359-395.

MAKEDONYA CUMHURİYETİ DEVLET ARŞİVİ – Скопје (Üsküp) – dizi: İçişleri Bakanlığı; MALCOLM Noel, Kosova një histori e shkruar, Prishtinë, 2011(MALKOLM Noel, Yazılı tarihte Kosova, Priştine, 2011)

MITROPAN Petar, Nacionalna štampa u Južnoj Srbiji pod Turcima, Bakınız: Južna Srbija, 1937, Beograd; (MITROPAN Petar, Türk iktidarı altındaki Güney Sırbistan'da Milli Basın, Bakınız: Güney Sırbista, 1937, Belgrad);

MITROPAN Petar, Naša štampa na jugu, Južni pregled, sv. VII, Skopje 1932 (MITROPAN Petar, Güneyde basınıımız, Güney araştırmaları, defetr VII, Üsküp 1932);

MITROPAN Petar, Štampa južne Srbije; Spomenik 25- godišnjice oslobođenja Južne Srbije (1912-1937), Skoplje 1937 (MITROPAN Petar, Güney Sırbistan basını; Güney Sırbistan Kurtuluşu'nun 25. yıldönümü anıtı (1912-1937), Üsküp 1937.)

МОКРОВ Боро, Развојотнамакедонскиот печатиновинарство, Комунист-Скопје, Скопје 1980, 266(MOKROV Boro, Makedon basını ve gazeteciliğin gelişimi, Komünis – Üsküp 1980, 266);

PURIVATRA Atif, Jugoslovenska muslimanska organizacija u političkom životu kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca; Svjetlost, Sarajevo, 1977 (PURIVATRA, Atif, Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı siyasi hayatında Yugoslav Müslüman Örgütü; Svjetlost, Saraybosna, 1977);

ПОЛИТИКА, бр. 6020, 27.01.1925(POLİTİKA, sayı 6020, 27.01.1925)

Redžep ŠKRIJELJ

SADA-Yİ MİLLET Сада-ји Милет (Глас Народа), s. 51, Скопље, субота, 17. Кану-нуЕввел (децембар) (SADA-Yİ MİLLET (Halkın Sesi), sayfa 51, Üsküp, Cumartesi, 17 Kanu-nu Evvel (Aralık).)

СОЦИЈАЛИСТИЧКА ЗОРА, бр. 1, Скопље 11. фебруара 1920(SOSYALİST ŞAFAK, sayı 1, Üsküp, 11 Şubat 1920);

ŠKRIJELJ Redžep, Sandžački Bošnjaci u Makedoniji (1918-1945), Almanah, 27-28, Podgorica 2004 (ŞKRIYEL Recep, Makedonya'da Sancak Boşnakları (1918-1945), Almanah, 27-28, Podgoritsa 2004);

ТОДОРОВСКИ Глигор, Весници на турски језик во времето од 1919- 1929 и учеството на муслиманите на општинските избори во Скопје 1920 година; Разгледи, год. III, серија 3, бр. 10, Скопје 16. 07. 1961 (TODOROVSKI Gligor, 1919 – 1929 arasında yayınlanan Türkçe gazeteleri ve Müslümanların 1920 Üsküp yerel seçimlerine katılması; Bakınız: Birlik, 1. Kasım 1962. Benzer şekilde: Razgledi, yıl III, seri 3, sayı 10, Üsküp 16. 07. 1961)

ЦВЕТКОВСКА Надежда, Политичките партии во парламентарните изборни борби во вардарскиот дела на Македонија (1919-1929), Скопје, 2004(TSVETKOVSKA Nadejda, Makedonya'nın Vardar bölgesindeki seçimlerinde siyasi partiler ve mücadeleler (1919-1929), Skopje, 2004);

ВРЕМЕ, бр. 1073, дт. 13.12.1924, Београд, 1924(VREME, sayı 1073, tarih 13.12.1924, Belgrad, 1924);

JOVANOVIĆ Vladan, Jugoslovenska država i Južna Srbija 1918-1929, Beograd, 2002 (YOVANOVIĆ Vlada, Yugoslav devleti ve Güney Sırbistan 1918-1929, Belgrad, 2002).

Azerbaycan'ın Türkiye'nin Ulusal Mücadelesindeki Yardımı

Dilaver AZİMLİ*

Giriş

Türkiye ve Azerbaycan coğrafyasında yaşayan insanlar, aynı ulusun mevcut olan iki devletinde yaşıyor. Bunları genetik ilişkiler birbirine bağlarlar. Tarih boyunca, dünyanın büyük güçleri bu bölgelerin bütünlüğüne karşı savaştı ve bu bölgede yaşayan insanlar arasında kendi projelerini uygulamaya çalıştı. İlişkilerimiz üzerinde çalışabilmiş olsalar bile amaçlarına ulaşamadılar. Çünkü ilişkilerimizin kökleri daha derindir. Bugün hem Türkiye'de hem de Azerbaycan'da, ülke halkı birbirlerine karşı derin sevgi ve saygı duyuyor. Türkiye her zaman Azerbaycan'ın yanında, Azerbaycan her zaman Türkiye'nin yanındadır. Bugün, bu kardeşçe ilişkiler derinleşiyor. Öten yıl, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin 100. yıldönümü münasebeti ile bağlı Türkiye ve Azerbaycan askeri güçleri ile birge düzenlenen askeri tören, Azerbaycan halkının gözlerini neşeden yaşlandırdı. Bu iki kardeşlik ilişkilerinin korunması, ilerletilmesi ve derinleşmesi ve günümüzdeki insanların tanınması için iki ülke arasındaki tarihi bağları araştırmanın önemli olduğunu düşünüyoruz. Mesele şu ki, hem Çarlık Rusyası, hem de Sovyet döneminde diğer kardeş coğrafyalarında olduğu kimi, bu iki kardeş ülke arasındaki tarihi ve kültürel bağları ortadan kaldırmak veya hatta yok etmek için özel bir çaba sarfeden sistematik bir devlet politikası oluşturulmuştur. Sovyet döneminde, Azerbaycan tarih ders kitaplarında Türkiye'nin düşman karakterini yaratmaya çalıştılar. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin tarihi çarpıtılmış ve işgalci Ermeni-Rus askeri birliklerine karşı savaşan Türk ordusundan söz edilmedi. Aksine, Enver ve Nuru Paşa küçük düşürüldü, kana susamış Kızıl Ordu kurtarıcı olarak sunuldu.

Sorunun bir başka yönü, bağımsız bir devlet olarak devam etmesine rağmen, Soğuk Savaş sırasındaki "blok" kavramının etkisinde bütün Sovyetler Birliği'nin bütünü tek bir renk olarak tanınması da dahil olmak üzere, Türkiye'deki kardeş coğrafyaları hakkında çok fazla bilgi sahibi olmak eksikliği ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin tarihinde, Orta Asya'nın yanı sıra Azerbaycan'da da bazı ciddi boşluklar var ve bu coğrafyalar bir tür "antik Türkler" ile değerlendirildi ve gerçeklik ortadan kayboldu.

Kısacası, yirminci yüzyılın ilk çeyreği olaylarının her iki tarafında tam olarak erişilebilir olabilecek kaynaklar oldukça erişilebilir değildi.

Geçen yüzyılın sonunda, bu buz SSCB'nin çöküşünün arifesinde bozuldu ve tarihimiz gerçekleşmeye başladı. Geçen yüzyılın 80'lerin sonlarında, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti barede tarihi çalışmalar arttığında, 1918-20'lerde Türkiye - Azerbaycan ilişkileri hakkında objektif bilgiler insanlara iletilmeye başlandı. Ve sonra zaten temel bilimsel çalışmalar ortaya çıktı.

* Doç. Dr. Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi A. A. Bakıhanov adına Tarih Enstitüsü, Azerbaycan'ın Orta Çağ Tarihi Bölümü, azimlid @mail.ru; dilavar.azimli@gmail.com; d-azimli@rambler.ru

Kurtuluş Savaşı'nda Türkiye

Yirminci yüzyılın başında ortaya çıkan Türkiye-Azerbaycan ilişkileri, iki kardeş devletler arasındaki tarihsel, dini ve etnik yakınlığı göstermek açısından büyük önem taşıyor. Öte yandan, bu bugün için büyük bir örnektir. Bahs olunan dönemde, bu konuda iki faktöre dayanabiliriz. Öncelikle, Birinci Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkan sorunlar, Bakü'nün işgali ve Bakü'nün Nuru Paşa'nın emriyle Kafkas İslam Ordusu tarafından işgaldan kurtulması ve ardından Mondros anlaşması ile biten dönemdir. Türk Kafkasya İslam Ordusunun Azerbaycan'a gelmesi ve Azerbaycan'ın Ermeni-Taşnak-Rus ordusundan kurtarılması hakkında Azerbaycan'da çok sayıda bilimsel yayın yayınlanmış, belgesel filmler yayınlanmıştır. Azerbaycan türkü ile ve Türkiye türkü topraklarımızın düşmanlardan temizlenmesinde birge iştirak ederek kardeşliğimizin altın sayfalarını tarihe yaztılar. Azerbaycan türkünün Türkiye'deki askeri faaliyetlerinin muhteşem bir örneği, Çanakkale Şehitliği'nde Azerbaycan'dan geden askere ait mezar taşlarıdır.

Türkiye-Azerbaycan ilişkilerini yirminci yüzyılın başlarında yansıtan ikinci faktör, Türkiye türklerinin Anadolu'yu işgaldan kurtarmak için gerçekleştirdiği Kurtuluş Savaşı (1919-1922) sırasında ortaya çıkan ilişkilere. Araştırma makalemiz bu konuya hasır olunmuştur. Bu yerde Rahim Apak'ın "Yetmiş yaşındaki bir memurun hatıraları" kitabındaki bir bölümle ilgili bir olayı hatırlamak istiyoruz. Rahmi Apak, Birinci Dünya Savaşı'na, Kurtuluş Savaşı'na katılmış ve birçok cephede savaşta olmuştur. Apak Malazgird bölgesindeki bir savaştan bahsediyor. Bu savaşta Ruslar yenildi ve geri çekildi. Rus askeri birliği komutan yardımcılığına giren bir Türk subay, masada Azerbaycan Türkçesinde yazılı bir mektup buluyor. Mektupta aşağıdaki ifadeler yer almıştı:

*Ey Müslüman ve Türk kardeşler,
Rus gücü tükenmiştir. bilhassa
Girmanya (Almanya) cebhesinde çok
Katledildi. Fakat bir Rus taktiği var.
Her yerde gücünü zayıflatır,
Oradan toplar ve saldırılar.
Aniden her tarafa saldırı yapılırsa
Eğer geçersen, onu yeneceksin. Umarım, Kars'ta buluşacağız! (11,113-114).*

Apak daha sonra bu mektubu araştırdı. Bu Rus ordusunun saflarında görev yapan Azerbaycan Türklerinden Süleymanov'tur. Süleymanov, tabeçiliğinde olan askerleri başka bir yere yönlendirerek, Türk ordusuna önemli yardım etmiş, Türk ordusunu ciddi tehlikelerden uzaklaştırmıştır. Apak kendi çalışmalarında bu adama özel bir bölüm ayırmıştır. Apak'a göre, Süleymanov bir süre sonra emekli oldu. Bolşevikler işgal sonucu iktidara geldiklerinde onu idam ediler. Süleymanov'un davranışlarından etkilenen Apak ona şöyle diyor: "Biz Turan'a gitmek için İstanbul'dan yola çıktık, ama Turan Süleymanov'un kısmında Malazgirt'e geldi"¹ (11, 114).

O zamanlar hem Balkanlarda, hem de I. Dünya Savaşı ve Çanakkale cephesinde çok sayıda Azerbaycan Türkü Osmanlı ordusunda savaştı. Balkan Savaşı sırasında Azerbaycan aydınları hem de Osmanlı devletine manevî ve maddî yardım temin etmeye çalışmışlar ve hatta gönüllü olarak Türk ordu saflarına katılarak cephelerde fedakârca mücadele etmişlerdir. Ali Bey Hüseyinzade, Yusuf Ziya Talıbzade, Ahmet Cevat, İbrahim Bey Cihangir oğlunu bu aydınlık arasında saymak mümkündür. Birinci Dünya Savaşı sırasında Doğu cephesinde ve Kurtuluş Savaşı'nda Azerbaycan Türkleri yine kardeş Türkiye'ye yardım elini uzatmış, gönüllü Azerbaycan birlikleri farklı cephelerde Anadolu Türkleri ile omuz omuza savaşmışlardır³ (7, 813).

¹ Rahmi Apak. Yetmişlik bir Subayın Hatıraları, Ankara, Türk Tarih Kurumu yayınları, 1988, s.113-114.

² Rahmi Apak, s.114.

³ İrade MEMMEDOVA – Selma YEL. Balkan, Birinci Dünya ve İstiklal Savaşı cephelerinde Azerbaycan Türklerinin kardeş kömeği.VIII.ULUSLARARASI ATATÜRK KONGRESİ (Atatürk ve Türk Kültür Coğrafyasında Kafkasya ve Çevresi)13-15 EKİM 2015 / GENÇE. I. CİLT. Yayına HazırlayanUzman Merve UĞUR . ANKARA – 2017, s.813.

Bu iki kardeşin zor durumlarda vahdetidir. Aslında, Azerbaycan Çarlık Rusyası tarafından işgal edilmişti ve Azerbaycanlılar Çarlık Rusyası tebeesi olarak kabul edildi. Dolayısıyla, Azerbaycan Türklerinin Osmanlı ordusunda savaşı, Çarlık Rusyası yasaları açısından imparatorluğa karşı bir hareketti. Bununla birlikte, buna rağmen, Azerbaycan halkı bu kanunları yerli kardeşlerine yardım etmek için ayaklar altına attı. Çarlık hakimiyetindeki diğer Türk ve Müslümanların ekserisi gibi Azerbaycan Türkleri de kalben Osmanlı Devletine taraf duygular içerisindeydi. Bu duyguların tezahürü sonucunda Azerbaycan aydın ve siyasetçilerinden olan Mirza Bala'ya göre; Rus liselerinde okuyan Türkler, Kiev'de Osmanlı Devleti'ne destek için büyük bir gösteri düzenlemişlerdir. Ancak bu gösteri büyük bir kısmının tutuklanması ile sonuçlanmıştır⁴ (7, 817).

Bunun açık bir örneği, Birinci Dünya Savaşı'nın sıkıntılı günlerinde "Bakü Müslüman Yardımlaşma Derneği'nin" Hacı Zeynalabdin Tağıyev'in öncülüğünde Anadolu'ya yardım etmesidir. Bu anlamda Anadolu'da özellikle Ermeni zulümleri sonucu yetim kalan çocukları, kadınları, yaşlıları korumak için de faaliyet gösteriyordu ve bu amaçla "Kardeş yardımı "adlı oldukça geniş ve iyi organize edilmiş bir yardım seferberliği hayata geçirmişti"⁵ (1, 9). Azerbaycan Halkının unutulmaz hayırseveri ve büyük Türkçü Zeynalabidin Tağıyev, "Bakü Cemiyet-i hayriyesi" aracılığıyla cephedeki Türk askerine maddî destek ve yardımda bulunmaya çalışırken Mehmet E. Resulzade ve taraftarları Çarlık Rusyası aleyhine beyannameler yayarak, "Türk kardeşlerimize yardım" adı altında propaganda çalışmaları yapmaya çalışmışlardır. Mehmet Emin Resulzade'nin önderliğindeki "Musavat" (1911) Partisi 1912 yılında Balkan Savaşı ile ilgili yayınlamış olduğu beyanname Azerbaycan halkına şu şekilde hitap etmektedir: "Bugün Dünya'da İslam Alemine giren tüm milletler ve halklar vahim şekilde baskılara ve hakaretlere maruz kalmaktadır. Bu zamana kadar kültürel olarak bilinçli olan Avrupalılar, İslam dünyasının üyelerini eleştirmekten ve hakaret etmekten çekinmiyorlar. İslam'ın özü olan Osmanlı İmparatorluğu'nun bu darbelerle zayıflayacağını umuyorlar. Ancak Anayasa bildirisinden sonra, düşüncelerinde yanlış olduklarını hissettiler. İslam dünyasının yolda olduğuna inanıyorlardı. Avrupalılar da müslümanlara reva gördükleri ceza, cefa ve ihanetlerin cezasını ödeyecekleri vaktin çok da uzakta olmadığını fark ettikleri için Trablus, Bosna-Herzek, şimdi de Balkan meselesini ortaya atıp her yandan topları, tüfekleri, hançerleri İslam aleminin kalbine sapladılar. İslam dünyasını yok etmek ve tamamen yok etmek istiyorlar. Sevgili arkadaşlar Tek umudumuzun ve kurtuluşumuzun Türkiye'de ve ötesinde olduğunu bilin ve farkında olun. Eski duygularımızı şimdi bırakmazsak, hiç şüphesiz tutsaklar, uzaylılar, haklar, İslam ve milletimiz olacağımız umudumuzdur. İslam dünyası, İslam'ın halifesi olarak kabul edilen Türkiye'ye karşı savaşın Balkanlar'daki küçük devletlerden kaynaklandığını biliyor. Ancak zayıf aslan, çakallar ve tilkiler ona yaklaşmaya cesaret edemezler. Bu savaşa neden olan ve islamiyet, insanıyet düşmanı, "Avrupa jandarması" lakabı ile tanınan kuzey ayısı Rusya hükümeti her gün sağlık malzemesi, hekimler ve askerler gönderirler"⁶ (10, 817-818; 7, 817-818). Bütün bunlar, bir kardeşin kaderinin bir kardeş için her şeyden daha üstün olduğunu gösteriyor. Aynı eylemi Osmanlı Türkü de yaptı. Azerbaycan Türkleri Rusya'nın doğrudan eliyle Bakü'de kurulan Rus-Bolşevik-Taşnak Ermenilerinin hakim olduğu Şaumyan tabeçiliyindeki terörist çeteler tarafından katliamlara maruz kaldıklarında, birçok cephe savaşına rağmen, Osmanlı yönetimi Azerbaycan'a askeri yardım etmek kararını verip asker gönderdi. Osmanlı Türkü ile Azerbaycan Türkünün birge savaş apardığı bu ordu, Kafkas İslam Ordusu olarak adlandırıldı.

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros anlaşmasının ardından uluslararası durum değişti. Sonuç olarak, Türkiye ve Azerbaycan ciddi zorluklarla karşı karşıya kaldı. Türkiye bir devlet olarak ortadan kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya idi. Büyük Millet Meclisi çok kötü bir durumdaydı. Dünya savaşçılarıyla savaş yeniden başladı: İngilizler, Fransızlar, Yunanlılar ve i.a... Kaçar İmparatorluğu o zaman İngiliz tarafına emanet edildi. Azerbaycan ve Türkiye civarında bir düşman boğa vardı. Öyleyse, aynı düşmanlarla çatışan Sovyet Rusya, Türkiye için bir müttefik olarak görülebilirdi. Ankara'da birçok tartışma yapıldı. Yurtdışından bir yabancıya ihtiyacımız vardı. Ama, Ruslar Ermeniler için toprak istedi. Meclis, bir karış toprak bile vermeyeceğini şiddetle belirtti⁷ (8, 132). Bu arada Kurtuluş Savaşı, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun ayak izleriyle başladı. Osmanlı Türkiye toprakları, İngiliz, Fransız, İtalyan ve diğer Avrupa ülkelerinin işgal güçleri tarafından işgal edildi. 28 Mayıs 1918'de Azerbaycan bağımsızlığını ilan etti. Osmanlı Türkiye'sini bağımsızlığını güçlendirmek için savaşan güçlerle diyaloga girmek zorunda kaldı. Azerbaycan Cumhuriyeti, Mon-

⁴ İrade MEMMEDOVA – Selma YEL, s.817.

⁵ Abdulhamit Afşar. "Türkiyenin İstiklal müharibesinde Azerbaycan Türkleri".

Türkiye arxiv senedleri ve metbuatında (1919-1922). Bakı: AzAtaM, 2007, s.9.

⁶ Prof. Dr. Nadir Dövlet. Rusiya Türklerinin Milli Mübarize Tarihi (1905-1917), Türk dilinden çevirenler: Mirze Enserli, Hesen Bayramoğlu, Bakü: Ağrıdağ, 2002, s.817-818; İrade MEMMEDOVA – Selma YEL. Balkan, Birinci Dünya ve İstiklal Savaşı cephelerinde Azerbaycan Türklerinin kardaş kömeği, s.817-818.

⁷ Memmedzade M.B. Milli Azerbaycan harakatı. Bakı: Nicat, 1992, s.132.

Dilaver AZİMLİ

dros sonrası anlaşmada varlığını sürdürmek ve yeni Rus hegemonyasından kurtulmak için bu güçlerle diyalogu sürdürmek zorunda kaldı. Sonuç olarak, Ankara hükümeti Bolşevik Rusya'ya yaklaşmak zorunda kaldı.

Türk dünyası için çok zor bir durumdu. Sırtta güçlü bir destek yoktu. Durum gittikçe karmaşıklaşıyordu. Kaçınılmaz bir konumda olan Osmanlı Türkiye, Azerbaycan'ı doğrudan koruyamadı. Bunun ağrı-acısını duyurdu. Ekim 1918'de, Azerbaycan'ın İstanbul Olağanüstü Yetkili Temsilcisi Azerbaycan Hükümeti üyesi A.M. Topchubashi Sultan VI Mehmet ile bir araya geldi, Sultana'ya temyiz etti: "Alahezret, bir süre önce, Siz, küçük Türk devleti olan Azerbayca'nın temsilcilerini kabul etdikde, büyük ehtiramla "Azerbaycanlılar benim sevimli övlatlarımdır", dediniz. Biz Azerbaycanlılar, içtenlik ve coşkuyla bu büyük onuru her zaman hatırlıyoruz". Müzakereler sırasında, A.M.Topchubashi, kayt etdi ki, Azerbaycanlılar'ı istemeyen birçok insanlar vardır, ancak Azerbaycanlılar bu düşmanlardan asla korkmazlar, çünkü çok iyi bir arkadaşlarının olduğunu biliyorlar. "Dost yok, arkadaşım, kardeşim," diyor Sultan konuşmaya başladı. Bütün Türklerin Azerbaycanlıların kardeşleri olduğunu ve kardeşliğin sonsuz olması gerektiğini söylüyor. "Biz her zaman Azerbaycan'a gerçek bir kardeş olarak baktık ve her zaman zaman bakacağız. Azerbaycan'ın bir temsilcisi olarak, durumu doğru bir şekilde değerlendirmelisiniz. Ama asla cesareti kırılmamalıdır. Bu bir geçiş dönemidir. Tüm Müslüman dünyasının, özellikle Osmanlılar ve Azerbaycan Türklerin, durumlarının iyileşmesine yakında şahit olacağına inanıyorum. Geçmişte bu gibi durumlar olmuştur, ancak insanlar depresyonda olmamalı ve geleceğe inanmalıdır. Azerbaycanlıların gelecekları için çalışacaklarına inanıyorum. Osmanlı Türklerinin size asla yardımcı olacağından emin olabilirsiniz"⁸ (6, 126-127). Bu anlamda Azerbaycan Milli Hükümeti, Ankara hükümetinin durumunu anlar ve mevcut durumdaki olanaklarla Ankara hükümetine yardım etmeye çalışmaktadır. Bu vesileyle, Abdülhamid Afsar, 24 Nisan 1920 tarihinde yapılan ve TBMM'nin açılışını izleyen gizli bir toplantıda konuşan Mustafa Kemal Paşa'nın, "Türk Kurtuluş Savaşı'nın Türkleri" adlı kitabında, şöyle yazıyor:

*"Azerbaycan, hepinize belli olduğu gibi
Bağımsızlığını tasdik etdirmiş bir durumda.
Onların dahi bize karşı samimiyetleri var.
Ama bu zaten bir istihali bağımsızlık
Yapmış olduğu için, bizimle olan yaklaşımı bittabi
resmi bir şekilde değil. Ama bu bizim
hedefimiz için tüm
anlamı işe yarayabilir demek".*

Gördüğünüz kibi, Atatürk'ün bu sözleri, Azerbaycan Türkleri'nin, zor durumlarına rağmen, Anadolu Türklerinin varlıkları için mücadelelerine yakınlıklarını göstermektedir.

Milli mücadelenin başlamasıyla birlikte Azerbaycan Türkler'i, manevi destekleri ile Anadolu'ya çeşitli maddi destek sağlamışlardır. Bu maddi destek meselesi çok önemlidir. Çünkü Azerbaycan Halk Cumhuriyeti o tarihlerde hala bir yaşında devletti. Daha fazla yaşamak ve yaşamak için kavga ediyordu. Bu duruma ve ihtiyaç duyduğu güçlerin, Anadolu Milli Mücadelesi'nde düşman taraf olmalarına rağmen desteğini göstermek için çalışıyordu⁹(1, 10-11).

Azerbaycan Halk Cumhuriyeti, zor koşullara rağmen, Kurtuluş Savaşı'nda Ankara hükümetine yardım etmeye çalıştı. O zamanın belgelerinden belli olur ki "Azerbaycan hükümeti çeşitli araçlar vasıtasıyla Amasyada olan Jamil Cahit (Toyd Amir) Bey'le yazışıyor ve Kazım Karabekir kanalıyla Heyeti Temsiliye teslim etmek için şifreli telgraflar gönderiyordu. Bu telgraflarda Azerbaycan Halk Cumhuriyeti hükümetinin Anadolu'daki Ulusal Mücadeleye yardım etmeye hazır olduğu belgelerden anlaşılıyor. Bu dönemde Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Başbakanı Nasib bey Yusifbeyli, 1,5 milyon Fransız frankı miktar olarak para yardımı göstermek için petrol ve çek makbuzlarını Ulusal Mücadele Liderlerine imzalayarak teslim etti"¹⁰(1, 11).

Ayrıca, Yusufbeyli'nin, Rauf Bey'in (Orbay) Türkiye'den Azerbaycan'a geleceğinin uykun olacağını söylediğini, silahların ve mühimmat, ne kadar gerekli gerekirse vereceklerine, ama nasıl, hangi yoldan göndereceklerini bilmediklerini ifade ettiğini, Kazım Karabekir Paşa "İstiklal Savaşımız"

⁸ Hesenov C.P. Azerbaycan beynelhalq münasibetler sisteminde (1918-1920-ci iller). Bakı: Azərneşr, 1993, s.126-127.

⁹ Mustafa Nazim. Azerbaycanın asger ve zabıtları Türkiye ordusunda "Vetendaş" qazeti, 4 noyabr 1994-cü il, s.10-11.

¹⁰ Abdulhamit Afsar. "Türkiyenin İstiklal müharibesinde Azerbaycan Türkleri", s.11.

Azerbaycan'ın Türkiye'nin Ulusal Mücadelesindeki Yardımı

adlı eserinde farklı yazışma belgeleri ile birlikte ortaya koyar¹¹ (1, 11). Öte yandan, 1,5 milyon franklık paranın gönderilişi Mustafa Kemal Paşa'nın 18 Mayıs 1921 ve 16 Kasım 1921 yılı tarihte, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) Bakü temsilçisi Mehmed Shövket (Esental) baya yazdığı mektuplarında da onaylandı. Mustafa Kemal Paşa tarafından kaleme alınan ikinci mektuptan da Azerbaycan'ın yeni hükümetinin Mustafa Kemal Paşa'nın bu istekini ölümlü karşıladığı anlaşılmaktadır¹² (1,11). Mustafa Kemal Paşa, kendi mektupunda "Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Hükümeti zamanında vaat edilmiş 1 milyon altın para değerindeki yardımın uygulanmasına göre memnuniyetini ifade etmektedir"¹³.

Azerbaycan'ın askeri rejimlerinin asker ve subaylar dahil, Türkiye'nin İstiklal Savaşı'ndaki kahramanca katılımı hakkında yüzlerce gerçek var. Türkiye Cumhuriyeti Milli Savunma Bakanlığı'nın belgelerine göre, Azerbaycan Türklerinin adı, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nda Azerbaycan'la ilgili "Zayıat Listesi" nde yer almaktadır. Bunlardan 6'sı İstiklal Savaşı'nda, diğer 178 kişi ise Birinci Dünya Savaşı'nda verilen kayıplara aittir. Bu listeye göre, Birinci Dünya Savaşı sırasında Doğu cephesinde Türkiye tarafından muharebelere giren Azerbaycan Türkleri 174 kişi zayıat vermiştir. Bu 174 Azerbaycan Türkünden 31'i şehit düşmüş, 142'si kayıp olmuş, 1 kişi ise dizanteriden ölmüştür. Listeye göre Çanakkale Cephesi'nde bulunan zayıat listesinde iki Azerbaycan Türkü'nün adı yer almaktadır¹⁴.

1920'de Azerbaycan Halk Cumhuriyeti, Bolşevik işgali sonucu çöktü. Bunu kabul etmeyen Azerbaycan Ordusu'nun askerleri ve subayları, Gence'deki isyanda mağlup olduktan sonra, Azerbaycan'ı işgalden kurtarma arzusu ile Türkiye'ye geçtiler. Temelde Karabağ süvari alayı ve Javanshir Yaya Alayı'nın ağır top ve dağ taburu askerleri ve subaylarının dağılık kısımları Khudaferin Köprüsü'nden ve Araz Nehri'nden Türkiye'ye geçtiler. O zaman, İranlı liderler Azerbaycan birliklerinin silahlarını teslim etmelerini istediler, ancak bu şartlara uymadılar ve bazı durumlarda yaralandılar ve saldırılara maruz kaldılar. Türkiye sınırına yaklaşmasının ardından, Azerbaycan birliklerinin komutanı Albay Nuh Bey komutanlığı Albay Samed Bey Rafibeyov'a teslim ederek görevinden ayrıldıktan sonra, haman alaylar ilk önce Doğu Bayazid'e, Haziran 1920'de Hasanqala'ya, oradan da Erzurum'a geldiler. Böylece, Azerbaycan ordusundan salim kalan alay büyüklüğünde bir birlik Albay Samad Bey'in emrinde, Güney Azerbaycan üzerinden Erzurum'a gelerek, Anadolu ulusal mücadelesinin saflarına katıldı.

Garabagh süvari alayı başlangıçta 12. Tümenin tabeliyine verilmiş, Kars'ın Ermenilerden kurtarıldığı zaman 9. piyade Tümenin terkiğine geçirilmişti. Azerbaycan askeri hisseleri İran'dan ağır top çıkara bilmediklerinden hisstekilerini çıkarıp getirmiştiler. Sonradan hemen hisstekleri Erzurum ön cephesinden Rus birlikleri geri çekilerken atıp gettikleri toplara takarak üç pil teşkil etmiştiler. Bu birlikler, Türk birlikleri ile birlikte, Ekim 1920'de Gümrü'nün kurtuluşunda yer aldı. Gümrü Barış Antlaşması'nın (2 Aralık 1920) imzalanmasından sonra, Düzkend'te korunan bu birlikler, bir süre sonra şehri terk eden Türk ordusuyla birlikte Kars'a götürüldü¹⁵.

Bu alay konusu ile ilgili arşiv belgelerine atıfta bulunan Abdülhamid Afsar, şöyle yazıyor: "Her şeyden önce, Azerbaycan birliklerinin Türk ordusuna katılacağı haberi Silahlı Kuvvetler Genel Müdürlüğü Başkanı İsmet İnönü'ne verildi. 8 Temmuz 1920'de Parlamentodaki genel askeri durum hakkında konuşan İsmet Bey, Azerbaycan'dan bir yardım gücü geldiğini söyledi. Belgelerde ortaya çıktığı gibi, bu birliğin ilk adımı 31 Temmuz 1920'de Hasankala'ya geldi. Türk ordusunun da ihtiyaç duyduğu çöl topları (savaklar) vardı. Bir yaya etiketinden ve süvari alayından oluşan bu birim derhal Doğu Cephesi'ne gönderildi. Bu ünite, 1920 sonbaharından başlayarak Doğu Hareketi'ne katılmış olan 15. Süvari Alayı'na katıldı ve Doğu Anadolu'nun Ermenilerden 1921'in başlarına çekilmesiyle sona erdi. Sargamış, Kars ve Gümrü'nün, geri dönüşleri için önemli hizmetlerdi. Bu başarı için Azerbaycan Türklerinden oluşan 15. Süvari Alayı kabul edildi ve orada 6. Süvari Tümeni düzenlendi. Bu Tümen Doğu (Doğu) cephesindeki Kurtuluş Savaşı'nın sonuna kadar görevini yerine getirdi. Albay Samad komutasındaki bu askeri birlik ek olarak, birçok Azerbaycan subayı ve askeri, ulusal mücadelenin çeşitli cephelerinde gönüllü olarak görev yaptı. Bunların önemli bir kısmı,

¹¹ Abdulhamit Afsar. "Türkiyenin İstiklal müharibesinde Azerbaycan Türkleri", s.11.

¹² Abdulhamit Afsar. "Türkiyenin İstiklal müharibesinde Azerbaycan Türkleri", s.11.

¹³ Atatürkün Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Azerbaycan Temsilçisi Memduh Şevket beye Mektubu -16 Teşrinisani 1337 (16 Kasım 1921)" Kocatürk, Atatürk Çizgisinde Geçmişten Geleceğe, s.239.

¹⁴ İrade MEMMEDOVA – Selma YEL. Balkan, Birinci Dünya ve İstiklal Savaşı cephelerinde Azerbaycan Türklerinin kardaş kömeği.VIII.ULUSLARARASI ATATÜRK KONGRESİ (Atatürk ve Türk Kültür Coğrafyasında Kafkasya ve Çevresi)13-15 EKİM 2015 / GENÇE. I. CİLT. Yayına HazırlayanUzman Merve UĞUR . ANKARA – 2017, s.833.

¹⁵ Mustafa Nazim. Azerbaycanın asker ve zabıtları Türkiye ordusunda "Vetendaş" gazeti, 4 noyabr 1994-cü il, s.3, 27; Baykara Hüseyin. "Birinci dünya savaşında Osmanlı ordusunda, İstiklal savaşında Azerbaycan askerleri" meqalesi. "Türk kültürü" dergisi, 1964-cü il, sayı 22, səh. 72-74.

Dilaver AZİMLİ

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra orduda kaldı ve çeşitli üst düzeylere yükseldi. Bunlardan bazıları Albay Yusuf Khazarlı, Topçu Albay Mehmed Akpolat, Topçu Albay Aslan Berkan, Albay Salih Aksoy, süvari Albay Firidun Daryal, hava General Cihangir Berker, Hava General Hüseyin Turgut, adı geçen ilk isimlerden bazıları, Azerbaycan ordusunun çöküşüyle birlikte, ulusal mücadele sırasında Kurtuluş Savaşı'na katılan Azerbaycanlı subaylarla birlikte küçük bir grup Azerbaycanlı subay vardı. Bunlar, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti ile Osmanlı Devleti arasındaki askeri anlaşmaya dayanarak İstanbul'da eğitilmiş memurlardı. Çalışmalarını tamamladıktan sonra Türk ordusuna katıldılar ve en üst sıralara yükseldiler. Bunların arasında Ordu General Mahmud Berköz, Jandarma Komutanlığı Genel Komutanı Ordu General Nuri Berközü ve Kars millet vekili Albay Hüsamettin Topaçı da bulunuyor¹⁶.

Azerbaycan askeri güçlerinin Türkiye ordusunda faaliyetine dair o dönemde "Haraç" ("İleri") gazetesinde: "Karabekir ordusunun bileşimi" adlı makalede yazılıyordu: "9'uncu Tümenin bünyesine geçmiş tatar süvari polku içerir, ki, müsavatchıların hakimiyeti döneminde general Yadigarovun birlikleri Nuru Paşa'nın emri altında Karabağ'da çalıştı. Bolşevik darbesinden sonra bu alay Beyazit'e geldi. Burada subay ve askerlerin talebi üzerine komutan Albay Şadiyev istifa etmiş, bu iş alay komutanı Malikbekova'ya havale edilmişti. O da alayı Erzurum'a getirmiş, burada alay yeniden düzenlenmiş ve Türklere tamamlanmış, silahlandırılmış ve Azerbaycan süvari polku adlandırılmıştı. Bu alayın lezgiler teşkil ediyorlar. Bu alay her zaman ön sıralarda olmuştur ve Sarikamış'a birinci dahil olmuştu¹⁷". Ermenistan Taşnak hükümetinin organı olan "Araç" gazetesi de bu konuda şunları yazıyordu: "Ermenistan'a hücum eden Türkiye ordusunda Azerbaycan'dan kaçan Müsavat birlikleri ve lezgiler var. Bu müsavatchılar ve lezgiler Bolşeviklerin acımasız düşmanlarıdır. Kuşkusuz, onlar Azerbaycan'a girecekler ve orada bolşeviklere karşı isyan edeceklerdir¹⁸".

Bolşevik Suikastinden Sonra Azerbaycan'a Yardım

Bolşevik işgalinden sonra, Nariman Narimanov liderliğindeki yeni bir hükümet Azerbaycan'da iktidara geldi. Bu dönemde, Azerbaycan Hükümeti ile Türkiye arasındaki ilişkilere, daha önce olduğu gibi, resmi olarak arabuluculuk yapılmadı, hükümetler arası ilişkiler biçimindeydi. Mustafa Kamal Paşa Kurtuluş Savaşı'nı yönettiği yıllarda dahi, Azerbaycan'ın özgürlük mücadelesini dikkatle takip ediyor, onların sıkıntılarını, dertlerini, kederlerini ve sevinçlerini kendi milletinin derdi ve sevinci gibi kabul ediyordu. 1921 yılında, Kurtuluş Savaşı'nın şiddetle devam ettiği bir sırada yaptığı bir konuşmada "Azerbaycan Türklerinin dertleri bizim dertimiz, sevinçleri bizim sevinçimizdir. Bu yüzden, onların arzularına nail olmaları, bağımsız ve özgür yaşamaları, bizi her şeyden çok memnun eder ve sevindirir", diyordu. Atatürk bu sözleri ile ayrı coğrafyalarda yaşasalar da iki halkın kardeş olduğunu vurguluyor ve kendi halkı için istediği "özgür ve bağımsız" hayatı, Azerbaycan halkı için de gönülden istediğini belirtiyordu. Atatürk'ün, yukarıda bir bölümünü verdiğimiz konuşmasını yaptığı yıllarda, Azerbaycan'da Sovyet idaresi kurulmuştu ve devletin başında Neriman Nerimanov vardı. Azerbaycan, tam olmasa da özgür ve bağımsızdı. Hiç olmazsa ülkesinde düşman orduları yoktu. Türkiye Türkleri ise tam bir ölüm kalım savaşı içindeydiler. Ülkesinde düşman orduları vardı ve topraklarının büyük kısmı işgal altındaydı. Yardım ve destek bekliyordu. Bu acıdan kardeş ülke Azerbaycan'ın vereceği destek çok büyük önem taşıyordu¹⁹.

Anadolu'da süren Kurtuluş Savaşı'nın başarıyla sonuçlanması için gereken maddi ve manevi desteğin alınacağı tek ülke, o günün şartları içinde sadece Sovyetler Birliği idi. Lenin, Mustafa Kemal Paşa'yı ve yürüttüğü mücadeleyi yakından takib ediyor ve Mustafa Kemal'e büyük önem veriyordu. O, Mustafa Kemal'in emperyalizme karşı verdiği savaşta başarıya ulaşmasını, biraz da Sovyet devletinin daha rahat hareket etmesi açısından gönülden istiyordu. Bunu yazdığı bir makalede şöyle ifade ediyordu: "Mustafa Kemal sosyalist değildir. Fakat görünen o ki, iyi bir teşkilatçı, yüksek anlayışlı, geleceği düşünen, akıllı bir liderdir. O emperyalizme karşı bir kurtuluş savaşı yürütüyor. Ben, onun emperyalistleri yeneceğine, onların gururlarını kırarak ülkesini emperyalizmin zulmünden kurtaracağına inanıyorum. Bu aynı zamanda emperyalizme karşı savaşan Sovyet halklarının da zaferi olacaktır". Lenin'in, Mustafa Kemal hakkında bu şekilde olumlu düşünmesinde Neriman Nerimanov'un önemli rolü vardı. O, Astarhan'da iken, orada bulunan Anadolu Türkleri ve Birinci Dünya Savaşı'nın gidişatı hakkında bilgi alıyordu. Yani, bu savaşın kimlere karşı ve niçin yapıldığını iyi biliyordu. Astarhan'dan Lenin tarafından Moskova'ya çağırıldığında, Lenin ile görüşmüş ve Doğu halkları, bihassa Türkiye hakkında Lenin'e inandırıcı bilgiler sunmuştu. Lenin, Nerimanov'a inanıyor ve güveniyordu. Bu yüzden, Lenin'de Mustafa

¹⁶ Abdulhamit Afşar. "Türkiyenin İstiqlal müharibesinde Azərbaycan Türkleri", s.27-28.

¹⁷ Mustafa Nazim. Azerbaycanın asger ve zabitleri Türkiye ordusunda, s.3.

¹⁸ Mustafa Nazim. Azerbaycanın asger ve zabitleri Türkiye ordusunda, s.3.

¹⁹ Mustafa Nazim. Azerbaycanın asger ve zabitleri Türkiye ordusunda, s.3.

Kemal hakkında oluşan olumlu kanaatin hamurunda Nerimanov'un da önemli katkısı vardı²⁰.

Mustafa Kemal Paşa, Kurtuluş Savaşı'nın bin bir güçlkle yürütüldüğü bir dönemde, 3 Mayıs 1920 tarihinde, Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa'ya yazdığı bir mektupta “Şu anda devlette bir kuruş para kalmadı. İçeride devlete para bulabileceğimiz bir kaynak da yok. Başka kaynaklardan para buluncaya kadar, Azerbaycan hükümetinden en yüksek miktarda borç para almamız için gerekeni yapmanızı rica ederim” diyordu. Karabekir Paşa, cevabi telegrafında gerekenin yapılacağını bildirdi. 16 Mayıs 1920 tarihinde Bakü'ye gelen Nerimanov devletin yönetimini tam anlamıyla eline alabilmek için çalışıyordu. Birkaç ay süren bu uğraşlar sırasında bile Türkiye'de olan bitenleri dikkatle takip ediyor, Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı çalışmalarını hayranlıkla izliyor ve başarılı olması için neler yapabileceğinin hesaplarını yapıyordu²¹.

Nariman Narimanov kardeş Türkiye'ye yardımlar yapmak için Rusya ile ilişkilerin sık olmasının farkındaydı. Onun yazdığı mektuplar da bunu sübut ediyor. Mektuplardan açıkça anlaşıldığı gibi, Nerimanov, Türkiye-Rusya dostluğuna büyük değer veriyor ve bu dostluğun bozulmaması için gereken ihtimalin gösterilmesini istiyordu. Çünkü, çok iyi biliyordu ki, bu dostluk yara alırsa, çok halde kardeş Türk halkına yardım edemeyecek, onların kaderleri ile baş başa kalmasını yaşlı gözlerle uzaktan seyredecekti. Bunu asla istemediği için, yazdığı tüm mektuplarda büyükelçiyi, bu konuda devamlı uyarıyor ve dikkatli olmasını istiyordu²².

Narimanov'un Lenin'e Türkiye'nin önemi hakkındaki mektubu dikkat çekicidir. Çünkü Lenin'de hala bazı şüpheler vardı. Nerimanov, mektubunda; Ankara Hükümeti'nin İngilizlere karşı mücadele bayrağı açmasını, Anadolu Türklerinin kaderlerini SSCB'ne bağlamayı istemek olarak değerlendiriyor ve Lenin'e, Anadolu Türklerinin bu isteklerinde samimi olduklarını yazıyordu. Nerimanov, Ermeni meselesinin Anadolu Türklerinin lehine çözümlenmesinin, SSCB'nin de işine yarayacağını, doğu halklarına iyi bir dostluk gösterisi olacağına savunuyor, Lenin'in konuya dikkatini çekiyor ve vereceği kararı etkilemeye çalışıyordu. Ve Nerimanov, bu ilişkilerden SSCB'nin karlı çıkacağını söyleyerek Ankara Hükümeti'ne adeta kefil oluyordu. Bu mektuptaki inceliği, dikkati, meselelere hakimiyeti ve politik dehayı takdir etmek gerekir²³.

O zamanlar, Ankara Hükümeti, savaşı sürdürmek ve devleti yönetmek için büyük bir finansal desteğe ihtiyaç duyuyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun başlarında bu finansal destek Avrupa ülkelerinden geldi. Ancak Ankara hükümeti o günlerde Avrupa ülkeleriyle savaş halindeydi. Bu nedenle, başka bir dış kaynak kullanımı vardı. Bu dış kaynak o zaman SSCB'den başka biri olamazdı. SSCB'nin Dışişleri Bakanı olan Çiçerin, Ankara Hükümeti'ne sıcak bakmıyordu. Görüşmeleri tıkayan da oydu. Bu engelin aşılması için bir dosta şiddetle ihtiyaç vardı. Lenin ile olan yakınlığı ve Azerbaycan Devlet Başkanı olması dolayısıyla bu insan Neriman Nerimanov'dan başkası olamazdı. Nerimanov'un Türkiye'ye bakış açısının ne kadar olumlu olduğu da biliniyordu. Bu yüzden Nerimanov'dan yardım talep edilmesine karar verildi.

Sonuç gerçekten başarılıydı. İşte, Narimanov'un sayesinde kardeş Türkiye gerekli yardımı alabilirdi. Mustafa Kemal Paşa, mektubunda Nariman Narimanova minnettar olduğunu belirtti ve ödeme yapmanın kolay olmadığını söyledi. Nariman Narimanov ise bir cevap mektubunda yazıyordu ki, Türk milletinin bir mevcut geleneyi var: Kardeş kardeşi borçlu değil. Daha sonra bu borç konuşmasını kabul edemeyeceğinizi söyledi. Biz kardeş insanlarız. Daima birbirimizin ellerini tutacağız. Bir zamanlar siz bizim elimizden tutdunuz. Bir kere bizi ölümden kurtardınız. Bugün biz, sizin kardeşiniz olarak elinizden tutmalıyız. Fırsatımız varken para göndereceğiz²⁴.

Nariman Narimanov'un sık sık Moskova'dan Türkiye'ye para, petrol ve diğer önemli malzemeleri gönderdiği o dönemlerdeki belgelerden anlaşılır.

Sonuç

Yukarıda bahsettiğimiz bütün gerçekler, Türkiye ile Azerbaycan'ın her zaman en zor anlarda birlikte ve bir millet iki devlet olduklarına dair açık bir göstergedir. İki kardeş, tarihin her anında bunu kanıtladı. Bugün aynen öyledir. Bugün de Azerbaycan'ın derti, Türkiye'nin derti, Türkiye'nin derti, Azerbaycan'n dertidir. Aynı zamanda, Azerbaycan'ın sevinçi Türkiye'nin sevinçi, Türkiye'nin sevinçi Azerbaycan'nın sevinçidir.

²⁰ Mustafa Nazim. Azerbaycanın asger ve zabitleri Türkiye ordusunda, s.3.

²¹ Adıgüzel Hüseyin. Atatürk, Nerimanov ve Kurtuluş Savaşımız. İstanbul: Beyoğlu, 2006, s.87-88.

²² Adıgüzel Hüseyin. Atatürk, Nerimanov ve Kurtuluş Savaşımız. İstanbul: Beyoğlu, 2006, s.97-98.

²³ Adıgüzel Hüseyin. Atatürk, Nerimanov ve Kurtuluş Savaşımız. İstanbul: Beyoğlu, 2006, s.99.

²⁴ Adıgüzel Hüseyin. Nerimanov. Mektuplar. İstanbul: İleri Yayınları, 2005, s.109-110.

Dilaver AZİMLİ

Bu kardeşlik ebedidir!

Kaynakça

Abdulhamit Afşar. “Türkiyenin İstiqlal müharibəsində Azərbaycan Türkləri”.

Türkiye arxiv senedleri ve metbuatında (1919-1922). Bakı: AzAtaM, 2007.

Atatürkün Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Azerbaycan Temsilcisi Memduh Şevket beye Mektubu -16 Teşrinisani 1337 (16 Kasım 1921)” Kocatürk, Atatürk Çizgisinde Geçmişten Geleceğe.

Adıgüzel Hüseyin. Atatürk, Nerimanov ve Kurtuluş Savaşımız. İstanbul: Beyoğlu, 2006.

Adıgüzel Hüseyin. Nerimanov. Mektuplar. İstanbul: İleri Yayınları, 2005.

Baykara Hüseyin. “Birinci dünya savaşında Osmanlı ordusunda, İstiqlal savaşında Azərbaycan əsgəri hissələri” məqaləsi. “Türk kultürü” dərgisi, 1964-cü il, sayı 22.

Hesenov C.P. Azərbaycan beynəlxalq münasibətlər sisteminde (1918-1920-ci illər). Bakı: Azərneşr, 1993.

İrade MEMMEDOVA – Selma YEL. Balkan, Birinci Dünya və İstiklal Savaşı cəhəlerinde Azərbaycan Türklərinin kardaş köməyi. VIII. ULUSLARARASI ATATÜRK KONGRESİ (Atatürk və Türk Kültür Coğrafyasında Kafkasya və Çevresi) 13-15 EKİM 2015 / GENÇE. I. CİLT. Yayına Hazırlayan Uzman Merve UĞUR . ANKARA – 2017.

Memmedzade M.B. Milli Azərbaycan hərəkatı. Bakı: Nicat, 1992.

Mustafa Nazim. Azərbaycanın əsgər və zabıtləri Türkiye ordusunda “Vətəndaş” qəzeti, 4 noyabr 1994-cü il.

Prof. Dr. Nadir Dövlət. Rusiya Türklərinin Milli Mübarizə Tarihi (1905-1917), Türk dilindən çevirənlər: Mirzə Enserli, Həsən Bayramoğlu, Bakı: Ağırdağ, 2002.

Rahmi Apak. Yetmişlik bir Subayın Hatıraları, Ankara, “Türk Tarih Kurumu” yayınları, 1988.

İZMİT

1682

Fahri Seyrek

The ‘Alemdar’ And Greek General Papoulas: Concurrent Activities North And South Of Kocaeli In August-October 1921: Records Transcribed From Two Unique Ottoman Language Sources – The Alemdar ‘Seyir Defteri’ (Ships Log) And ‘General Papoulas’s Memoir’

Jack SNOWDEN*

To the north of Kocaeli thirteen days after the First Battle of İnönü, the Alemdar salvage ship slipped away from Istanbul on the night of 23-24 January 1921 and reached Ereğli on the western Black Sea coast the next morning. So began the remarkable saga of the Alemdar, which months later escaped enemy sea surveillance around Ereğli in October 1921 and reached Trabzon, from where it would transport arms and ammunition to Samsun, İnebolu and Amasya. The Alemdar also went to Novorossiysk, Russia, to obtain Bolshevik-supplied war material for the Turkish forces on the front lines of the War of Independence against Greece; fought two sea battles with Greek Pontus gangs in the open waters of the Black Sea; transported Caucasus refugees from Batumi to Trabzon and participated in many other activities in the Black Sea. The ‘Seyir Defteri’ entry of 13 September 1921 reflects the Alemdar crew’s awareness of the Turkish Army’s victory at the Battle of Sakarya, while the Alemdar was still stranded in Ereğli.

Meanwhile, to the south of Kocaeli: Anastasis Papoulus, the Commander of the Greek Army was engaged in the First and Second Battles of İnönü and the Battle of Sakarya against Turkish forces. Soon after the War of Independence ended, Papoulus wrote a memoir to essentially rebuke his rival, General Xenofon Stratigos, regarding the disastrous Greek decision to march toward Ankara. The memoir is full of details and telegrams about the two İnönü Battles and Sakarya and provides the Greek perspective on the fighting. With regard to the Battle of Sakarya, in particular, we learn that Papoulus was not in favor of advancing toward Sakarya and Ankara, and only pressed on in the face of relentless pressure from his superiors, whom he alleged were urged on by Stratigos, and who wanted a situation on the ground that would favor Athens in peace negotiations.

In our paper, we will focus on the period July-October 1921, during which time Gen. Papoulus was in the midst of preparations for, and then in the heat of, the Battle of Sakarya and the Alemdar was preparing to escape from Ereğli in the face of harassment by Greek, French and Italian warships. Based on the sources described, first-hand accounts of the concurrent activity will be presented.

The two Alemdar ‘seyir defterleri’ (ship’s logs) were transcribed from the original Ottoman in 2014-2015 by a 4-person team but have yet to be published in modern Turkish. General Papoulus’s memoir, written by him in 1922, was translated from Greek to Ottoman in 1928 by Captain İbrahim Halil and transcribed to modern Turkish and translated into English in 2017 by this author.

General Papoulus and the Battle of Sakarya

The Greek army under General Papoulus began a new offensive against the Turks in July 1921, advancing between Kütahya and Eskişehir. Turkish Commander İsmet İnönü ordered a retreat to the Sakarya River, leaving Afyonkarahisar, Kütahya and Eskişehir to the Greeks. Ankara was in a panic as the Greek attack seemed unstoppable and the tension between Mustafa Kemal and Kâzım Karabekir resulted in a drastic decision on 4 August to give Kemal unbridled power for 3 months, with Karabekir assuming that the ‘inevitable’ Greek victory would topple Kemal.¹

The Greek advance on Sakarya began on 13 August and seizing Ankara was supposedly

* Independent researcher based in Istanbul. email: kardelen889@gmail.com

¹ Stanford Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey* Vol. II, Cambridge, 1977, p 360.

Jack SNOWDEN

their objective, although Papoulus's communications with his superiors in Kütahya, Bursa and Athens tell a very different story, as evidenced by the trove of reports and telegrams he provided in his memoir. In fact, at Kütahya in mid-July, Papoulus presented Greek King Constantine, Prime Minister Dimitrios Gounaris and the Minister of War with the Greek Army's plans for the Ankara offensive (presented below in English translation and the Turkish transcription from Ottoman) and it reflects a very unenthusiastic approach to the matter. Prior to this "Council of War", Papoulus told his aides that with regard to a march on Ankara, "such an initiative would be fruitless and dangerous".² Nevertheless, as the King remained silent, Gounaris pressed Papoulus to move on Ankara to give Greece the best possible negotiating position. Herewith, Papoulus's report to his superiors at Kütahya:

Report Concerning the Initiative for the Army's Movement Toward Ankara³

The first phase of the operation ended with the occupation of Eskişehir and the destruction of the enemy's front (Eskişehir – Afyonkarahisar).

The aim of the second phase of the operation is to dissolve the Kemalist forces and to make it impossible for these forces to re-assemble at the Eskişehir front or to distance these forces from the Eskişehir front by denying them access to means and the populace and the time need to acquire these.

In order to be successful in this the army would make a raid toward Ankara, crush the enemy forces if encountered, destroy all the provisions and ammunition stored at Ankara and if, after the operation the enemy does not submit and since it would be dangerous to remain in Ankara, completely destroy the rail line on the way back to Eskişehir. After this raid there would be no chance for Kemal to have a large force under his command.

In all likelihood, an army deprived of means of transport and powerless to advance via railroad would be unable to move toward the Eskişehir front with meaningful forces.

The Ankara initiative presents difficulties because of the distance involved (Eskişehir – Ankara via Sivrihisar is 265 kilometers; via Çifteler and İner more than 300 kilometers), the roads and the position of the Sakarya and Porsuk rivers, which cannot be crossed without bridges, and the rains that begin in September.

The main difficulty caused by the aforementioned dangers is reestablishing supply and food services.

With regard to this expedition, based on the research done so far, the army has reached the conclusion that if this initiative is attempted then it can only advance to the east bank of the Sarkarya - in other words, the (Beylikköprü – Kavak) line.

If the army encounters the enemy on this route and crushes him then it would be less difficult for a portion of the army to follow the enemy toward Ankara. If, on the other hand, the enemy pulls back to the other side of the Sakarya then the army, based on the situation, would either advance or stay put.

So, supposing that the railroad is destroyed and occupied, the roads and automobiles are useable and all other aspects remain the same, then the army would advance; otherwise, the army would return to Eskişehir from Beylikköprü, essentially destroying that 100-kilometer stretch of the rail line.

Kütahya 15 – July – 1921
 Army of Asia Minor, Commander
 Divisional General
 Papoulas
 For presentation to: His Majesty the King
 Mr. Prime Minister
 Minister of War

Ordunun Ankara'ya Doğru Hareket Teşebbüsü Hakkında Rapor

Eskişehir'in işgali ve düşmanın (Eskişehir – Afyonkarahisar) cephesinin yıkılması ile harekâtın birinci safhası hitam bulmuştur.

² Anastasis Papoulos, General Papoulas's Memoir, Istanbul, 1928 (trans. Captain İbrahim Halil), p 12.

³ Papoulos, 1928, p.13

The 'Alemdar' And Greek General Papoulas: Concurrent Activities North And South Of Kocaeli In August-October 1921: Records Transcribed From Two Unique Ottoman Language Sources – The Alemdar 'Seyir Defteri' (Ships Log) And 'General Papoulas's Memoir'

Harekâtın ikinci devresinden maksad, Kemalist kuvvetlerini dağıtmak, bu kuvvetlerin bir daha Eskişehir cephesi önünde tecemmülerini gayrimümkün kılacak, veya mezkur kuvvetlerin işbu cephe karşısındaki tecemmü, düşmanın hiç olmazsa şimdilik malik olamayacağı pek büyük vesait ve avamla ve çok bir zamana ihtiyac gösterecek vechiyle, işbu kuvvetleri Eskişehir cephesinden uzaklaştırmaktır.

Buna muvaffak olmak için ordu, Ankara'ya doğru akın yapmaya, eğer tesadüf ederse düşman kuvvetlerini ezmeye, Ankara'da müddahar düşman erzak ve mühimmatını imhaya ve bu harekâtından sonra da düşman, inkıyad göstermezse, Ankara'da kalmak tehlikeli olacağından, demiryolunu esaslı bir surette tahrib ettikten sonra Eskişehir'e avdete mecburdur.

Bu akından sonra, Kemal'in, eli altında büyük kuvvetler bulundurabilmesine ihtimal yoktur.

Her halde, vesait nakliyeden mahrum ve demiryolundan uzaklaşmaya gayrimuktedir olan bir ordu, artık Eskişehir cephesine ciddi kuvvetlerle yaklaşamaz.

Mesafenin büyüklüğü (Sivrihisar tarihiyle Eskişehir-Ankara yolu 265 kilometre, Çifteler, İler tarihiyle ise 300 kilometreden fazla) ve yolların ve köprüsüz geçit vermeyen Sakarya ve Porsuk nehirlerinin vaziyeti ve Eylül ayı ile başlayan yağmur mevsimi hasebiyle Ankara teşebbüsü müşkilât arz etmektedir.

Anıfüzzikr mahzurlar hasebiyle başlıca müşkilât, ikmal ve işe hizmetinin yeniden tanziminde kendini göstermektedir.

Ordu, işbu sefer hakkında bu ana kadar yaptığı tedkikâttan şu neticeye vasıl olmuştur ki, buna teşebbüs halinde, ancak Sakarya'nın şark kısmına, yani (Beylikköprü – Kavak) hattına kadar ilerleyebilir.

Eğer ordu bu istikamette düşmana tesadüf eder ve onu ezerse, o halde ordunun bir kısmıyla düşmanın Ankara'ya doğru takibi o kadar müşkül olmaz. Eğer bilâkis düşmanın Sakarya ötesine çekilirse ordu, o zaman, tezahür edecek ahvala göre, ya ilerler veya tevakkuf eder.

Yani bilfarz demiryolunun tahrib edilmiş bir halde işgalı, yollar ve otomobillerin hüsnühalde kalması ve ilâ âhirihi hallerinde olduğu gibi bu ahval müsait olursa ilerler; aksi halde, Beylikköprü'den Eskişehir'e kadar olan 100 kilometrelik demiryolunu esaslı surette tahrib ile Eskişehir'e avdet eder.

Kütahya 15 – Temmuz – 1921
Asya-i Suğra Ordusu Komutanı
Ferik
Papoulas
Haşmetli Kral Hazretlerine/
Reis-i Vükelâ Hazretlerine/ takdim edilmek üzere
Harbiye Nâzırı Hazretlerine/

General Papoulas blamed his rival Stratigos for pumping-up Gounaris, in particular, about the bright prospects for the Ankara expedition, noting that "Stratigos succeeded in convincing and satisfying the political chiefs that this expedition would be crowned with success and that the Kemalist threat would be completely annihilated."⁴ As the Battle of Sakarya began, Papoulas presented his superiors with the facts-on-the-ground, which were much less optimistic, but the pressure from Athens, via the Greek HQS at Bursa, continued.⁵

Ministry of War
Number
163554 - 21- 8 – 28

To the Army of Asia Minor Command

Cipher – to be sent at top priority

In response to my telegram number 164530 and your two answering telegrams of the 26th of the current month, the telegram received from the Prime Minister at 3 in the morning on 28 August is provided below.

⁴ Papoulas, 1928, p 10.

⁵ Papoulas, 1928, p 19

Jack SNOWDEN

In response to the army's telegram of 26 August, I deem it necessary that the line of occupation be moved forward as much as possible so that it is the definitive line that we will claim during peace negotiations. For now, with regard to the questions in your report of 22 August, before providing and presenting a response and remarks about the measures you rightly took in the face of the assembly of enemy forces across from the 3rd Army Corps, I deem it necessary that I advise you to disregard political considerations and any other idea that has been accepted and approved up to now, in your operation and decisions and conform only to and exclusively to the goal of achieving what is best for the army. The responses which the government will provide for your questions will be transmitted to you for your review, to allow for the free flow action required for the implementation of these vis-a-vis the military situation.

Theotokis, Bursa 28 – 8 – 21
Harbiye Nezareti
Aded
28 – 8 – 21-163554

Asya-i Suğra Ordusu Kumandanlığına

Şifreli – herşeye takdiren keşide edilecektir.

163530 numaralı teleğrafnameme cevaben, mah-ı carinin 26 tarihli iki cevabı teleğrafnameniz üzerine, bugün 28 – Ağustos sabah saat 3te Baş Vekil'den alınan teleğrafname bervechi- ati tebliğ olunur.

Ordunun 26 – Ağustos tarihli teleğrafnamesine cevaben, işgal hattımızın, sulh müzakeratı esnasında tarafımızdan iddia edilecek olan kati-ul-hak hattının, mümkün mertebeye ilerletilmesini lüzumlu görüyorum. 22 – Ağustos tarihli raporunuzda irad olunan suallarla, 3ncü Kolordu karşısında düşman kuvvetlerinin tecemmüü ve bu vaziyeti karşılamak üzere tarafımızdan hakıyla ittihaz olunan tedabir hakkında şimdilik bir cevap ve mütalaa i'ta ve dermeyanından evvel, harekât ve mukarreratınızı, hiç bir siyasi düşünceye ve şimdiye kadar kabul ve tensib olunan hiç bir fikire tevdi nefsetmeyerek, yalnız ve münhasıran fayda-i askeriye te'mini gayesine tevfiğ etmenizi size tavsiyeyi lüzumlu görüyoruz. Suallarınıza hükümet tarafından gönderilecek cevaplar, vaziyet-i askeriye, bunların tatbiki için icab eden serbest-i hareketi bahş ettiği sırada, gözünüz önünde bulunmak üzere, size tebliğ edilecektir.

Theotokis, Bursa 28 – 8 -21

Here, Papoulus tries to bring some sobriety to the matter:⁶
Report of the Army of Asia Minor
Secret - Number 5124-13303
Command of the Army of Asia Minor
To the Minister of War
I have the honor of presenting to you the military situation:

1 – In August the army headed east and began its forward movement. The movement continued in

⁶ Papoulus, 1928, p 13

The 'Alemdar' And Greek General Papoulas: Concurrent Activities North And South Of Kocaeli İn August-October 1921: Records Transcribed From Two Unique Ottoman Language Sources – The Alemdar 'Seyir Defteri' (Ships Log) And 'General Papoulas's Memoir'

accordance with the arranged plan.

The enemy withdrew its main force to just beyond the Sakarya and established a very strong line there, with regard to position and fortifications.

The entire Sakarya front from Gordium to Göksu was fortified; the line was set up from west to east, from the junction of the Sakarya and Göksu rivers, and a second line was set up passing from (Ilıca – Tanburoğlu – İncirli).

The possibility of the enemy assembling in such a way was anticipated by the army and my Chief of Staff presented and explained this to you at the Kütahya Council of War.

Since it would be impossible to force a passage from the Sakarya against this very strong enemy front, it could only be done from south to north.

In this regard, the enemy position on Yıldız Mountain was abandoned by them only because of the advance of our detachments from east to north and with our successful occupation the matter was settled and became firm.

As the result of the army advancing from the south Sakarya, the enemy forces were moved to the south front, which allowed for the 7th Division to cross the Sakarya.

Despite major difficulties regarding supply, food and communications, and the barrenness of the landscape, the army's movement from the south Sakarya was accomplished with laudable speed and comfort.

The army (under cover by the 7th Division) moved completely through the narrow Sakarya – Akalan area and turned left, beginning to change its direction, in order to establish a front toward the north. This difficult maneuver was accomplished successfully and on 10 August, while the Second Army Corps was to the right and a bit behind (to the southwest of Saatli), the army began to attack toward the north front.

The enemy was maintaining the line on its right wing (Yıldız – Sapanca) and managing its forces to reinforce its left. In consequence, the Second Army Corps stopped after occupying (Kalikrot/Cali Crotte), as the result of a continuing battle.

In this way, the aim of surrounding the enemy's left was not accomplished and the position of the army, which was facing the barren landscape to its back and whose main lines of communication were on the left, was dangerous.

Finally, because of the disrepair of the roads automobiles moved with difficulty and that made supply and food service impossible.

In this situation, it would not be long before a serious danger appeared. It was necessary to quickly repel the enemy to the extent possible from the east bank of the Sakarya and bring the army's front in parallel with the river and thereby ensure communications along the length of the river.

With this goal in mind, an attack was ordered. Our central force occupied the foreboding Tanburoğlu Hill positions and in spite of the enemy's obstinate resistance, today the enemy is being scattered, step by step, toward the occupied line. Right now this line is as follows:

The line: Koyuncu Hills, approximately 4 kilometers southwest of Temköy - Bendesi Pasture, 3 kilometers west of Kalikrotu Hills – Bassikent, which is south of Koyuncu Hills – (Ardıç Hill – Çal Hill – Sivri – Karsaklı) Hills, which are west of Bendesi Pasture. The army is trying to advance its left wing in order to improve communications via Beylik Bridge and Kavuncu Bridge.

At this hour food and supply services for the 7th Division are being provided via Beylikköprü and food and supply services for the rest of the army are being provided via Kavuncu Bridge. A new bridge has been set up a bit south of the mentioned location.

The Üzümbeyli mobile hospitals are gradually being vacated and afterwards the position at Kurt Tacri will be vacated.

Jack SNOWDEN

Because of a shortage of transport vehicles the evacuation is being done slowly.

The enemy opposite the army front is maintaining heated contact with the army and according to information that has been obtained, the enemy is fortifying the dividing line on the left wing (Selameti – Çoluk Suları) and the hill line west of Çoluk Su.

We estimate that the enemy forces are equal to ours.

After the Eskişehir battle the enemy had 14 infantry divisions; subsequently, two infantry divisions (5th and 7th) came from Cilicia and two other divisions (17th, 18th) were added. Based on this calculation, the enemy currently has a total of 18 infantry divisions and 5 cavalry divisions.

During the July operation the forces of the enemy divisions decreased significantly and it has been reinforced with five classes of reserves and one class of new recruits; in this way each division amounts to 5,000, of which 3,000 are fighters.

If it is accepted that the enemy suffered a 10% loss of manpower during the Sakarya battle, then each of its infantry divisions now has 2,700 fighters. In other words, the enemy currently has a fighting force of 50,000 infantry and 5,000 cavalry.

With a superiority based on an abundance of officers, the successive fortified lines it has occupied, familiarity with the land and heavy artillery, the enemy is in better condition than we are.

Prior to the July operation we had nine infantry divisions, each with 8,500 fighters, for a total fighting force of 75,000. Now, each of our divisions has just 5,200 fighters for a total fighting force of 47,000.

The infrequently arriving reinforcement detachments amount to a few small units for covering our communications lines. An independent infantry division cannot be expected for another 15 days. There is a major lack of officers and the number and quality of our heavy artillery is less than the enemy's. The one advantage we hold over the enemy is our attack position and for this reason troop morale is higher. Nevertheless, it must be considered that with the gradual diminution of our fighting force an attack will soon be impossible. It is also possible that as the troops perceive this force diminution their morale will fade, as well.

Before that happens any decision to be taken about the operation should be made quickly.

The occupation of the land east of the Sakarya has limited our communications significantly. But it should be noted here that if the operation continues toward Ankara, then our communications would have to be extended anew;

However, our means of transport, particularly transport automobiles, are suffering degradation each day and since they are not being fixed, our means gradually decrease.

The enemy is obstinately defending the 100 kilometer distance that separates us from Ankara every step of the way and, in particular, with successive fortifications and heavy artillery is trying to slowly wear us down.

Given the equality in our forces, it is not feasible to implement an extensive encirclement operation that with one blow would result in victory.

Certainly, the enemy's fatigue and losses are gradually increasing and one day the enemy may abandon the defense of Ankara due to lack the strength. But at this point such a happy event cannot be counted on with certainty.

These are the conditions the army finds itself in today; it is my duty to clearly state and explain these conditions to you.

In the report I presented on 15 July at Kütahya I stated that the army would either continue or stop the operation, depending on the situation that appeared during the advancing operation. The army advanced even beyond the opposite bank of the Sakarya and now presents to you the conditions within which it finds itself.

The 'Alemdar' And Greek General Papoulas: Concurrent Activities North And South Of Kocaeli İn August-October 1921: Records Transcribed From Two Unique Ottoman Language Sources – The Alemdar 'Seyir Defteri' (Ships Log) And 'General Papoulas's Memoir'

Perhaps with a final effort we will achieve victory, with the goal of occupying Ankara; however, it is also possible that this will result in a tragedy. Such a tragedy could turn into a crushing defeat that would have an inaspicious effect on the successes already achieved and the political negotiations. Henceforth, with the stoppage of the operation, the options are setting up a defensive position behind the Sakarya and, in fact, occupying a major position at the bridgehead on the east bank of this river. After success in this regard, stopping and resting would be appropriate. However, this will never settle the matter.

Since the army certainly does not know the overall situation it cannot judge whether the advantages expected from the occupation of Ankara would be politically important to the degree that all the sacrifices and even disaster and the complete loss of the Asia Minor cause would make the risk worthwhile. Nor can it judge whether the results achieved up until today will be sufficient for the government to enter into beneficial negotiations.

Based on these reasons, I request your guidance with regard to the government informing the army of its order. I only ask that this decision be transmitted as soon as possible in light of the fact that as time passes our enemy is securing new reinforcement troops, mending its fortifications and the upcoming season will present the operation with many more difficulties shortly.

Main General Headquarters
Commander, Army of Asia Minor
A. Papoulas
Asya-i Suğra Ordusu'nun Raporu

Mahremdir - Numara 5124: 13303
Asya-i Suğra Ordusu Kumandanlığı
Harbiye Nâzırı Cenablarına

Vaziyet-i askeriyyeyi sizlere arz ile şerefiyabım:

1 – Ağustos'ta ordunun şarke doğru ve ileri hareketi başladı ve tanzim edilen hareket planına tevfikân harekete devam edildi.

Düşman başlıca kuvvetlerini Sakarya'nın hemen gerisine çekerek orada, mevzi ve tahkimat itibarıyla pek kuvvetli bir hat üzerinde yerleşmiştir.

Gordium'dan Göksu'ya kadar bütün Sakarya cephesi tahkim edilmişti; Sakarya ve Göksu nehirleri mültekasından itibaren garptan şarke doğru ve (Ilica – Tanburoğlu – İncirli)'den geçen diğer bir hat daha tanzim edilmişti.

Düşmanın böyle bir tecemmü ihtimali orduca tahmin ve erkân-i harbiye reisim bu ciheti size Kütahya meclis-i harbında arz ve izah etmişti.

Pek kuvvetli bir düşman cephesi karşısında Sakarya'nın cebren müruru gayrimümkün olduğundan, Sakarya gerisindeki düşman mevazine karşı hücum, ancak cenubdan şimale doğru yapılabilirdi. Bu cihet, Yıldız Dağ'daki düşman mevazinin, ancak kıtaatımızın şarktan şimale doğru ilerlemesiyle düşman tarafından tahliye edilmiş ve tarafımızdan işgalına muvaffakiyet hasıl olmuş bulunmasıyla iş işten gectikten sonra, sabit olmuştu.

Ordunun Sakarya cenubundan ilerlemesi hasebiyle, düşmanın kuvvetlerini cenub cephesine nakil etmesinden dolayı 7nci firka, Sakarya'yı geçebilmiştir.

İkmal ve iâşe ile muvasala hususlarındaki pek büyük müşkilâta ve memleketin çöl halinde bulunmasına rağmen, ordunun Sakarya cenubundaki harekâtı şayan-ı takdir bir sür'at ve sıhhat ile icra edildi.

Ordu (harekâtı sitr eden 7nci firka himayesi altında), Sakarya – Akalan dar sahasından tamamıyla akıp gitti ve şimale doğru cephe almak üzere, sola doğru ve tebdil-i istikamete başladı.

Bu müşkül hareket muvaffakiyetle icra edildi ve 10 Ağustos'ta İkinci Kolordu ve sağda ve biraz geride (Saatli'nin cenubu garbisi) bulunduğu esnada, ordu, cephesi şimale müteveccihen hücumu başladı.

Jack SNOWDEN

Düşman, sağ cenahını (Yıldız – Sapanca) hat-ı müstakime dayayarak kendi solunu takviye etmek üzere kuvvetlerini iktisad ediyordu, bir vechiyle ki İkinci Kolordu, devamlı bir muharebe neticesinde (Kalikrot/Cali Crotte)ı işgal ettikten sonra tevakkuf etti.

Bu suretle düşman solunun ihatesi maksadı elde edilemedi ve arkası çöle müteveccih olan ve başlıca hutut muvasalası solda kalan ordunun vaziyeti mahzurlu idi. En nihayet, yolların bozukluğu hasesiyle otomobillerin pek azalması, ba'dema ikmal ve işeyi imkânsız bırakıyordu.

Bu vaziyet, ciddi bir tehlike baş göstermeksizin uzun müddet devam edemezdi. Düşmanı Sakarya şark sahilinden mümkün merteye çabuk tard etmek, ordu cephesini nehre muvazi bir vaziyete getirmekle beraber işbu nehir uzundan muvasalatı da te'min etmek icab ediyordu.

Bu maksatla cephe taaruzu emredildi. Merkezimiz müthiş Tanburoğlu Tepesi mevzilerini işgal etti ve düşman bütün muannidâne mukavemetine rağmen, bugün işgal olunan hata kadar adım adım geri püskürtüldü. Elyevm bu hat bervechi âtidir:

Temköy'ün takriben 4 kilometre cenub-u garbisindeki Koyuncu Tepeleri'nin cenubunda kaim Kalikrotu Tepeleri – Bassikent'in 3 kilometre garbindeki Bendesı Yaylası garbinde kaim (Ardıçtepe – Çal Tepe – Sivri – Karsaklı) tepeleri hattı ordu, Sakarya üzerine kurulan Beylikköprüsü ve Kavuncu köprüsü vasıtalarıyla muvasalasını daha mükemmelen te'min edebilecek vechile, sol cenahını ileri sürmeye çalışıyor.

Şu saatte, 7nci firkanın işe ve ikmal hidemati Beylikköprü'deki iki köprü üzerinden, mütebaki ordu kısmının ikmal ve işe hidemati ise Kavuncu köprüsü üzerinden te'min edilmektedir. Mahal-ı mezkurun biraz daha cenubunda yeni bir köprü kurulmuştur.

Üzümbeyli seyyar hastahaneleri tedricen tahliye edilmektedir, bundan sonra Kurt Taciri mevkindekiler tahliye edilecektir.

Vesait-i nakliye noksanından tahliye batı surette yapılmaktadır.

Ordu cephesi karşısında düşman, ordu ile sıkı bir temas muhafaza etmekte ve alınan ma'lûmata göre, sol cenahında (Selameti – Çoluksuları) hat-ı fâşlı ile Çoluksu garbindeki tepeler hattını tahkim etmektedir.

Düşman kuvvetlerini bizimkine müsavi tahmin ediyoruz.

Eskişehir muharebesinden sonra düşmanın 14 piyade fırkası vardı; ahiren bunlara Kilikya'dan gelen iki piyade fırkası (5nci ve 7nci) ile diğer iki fırka (17, 18nci) ilave edilmiştir. Bu hesabca düşmanın hal-i hâzirda tahkik olunan kuvveti: cem'an yekûn 18 piyade fırkasıyla 5 süvari fırkasına balığ olmaktadır.

Temmuz harekâtı esnasında düşman fırkalarının pek ziyade azalan kuvvetleri, beş sınıf ihtiyat ve bir sınıf efrad-ı cedidenin seferber yapılmasıyla ikmal edilmiştir; bir vechiyle ki beher fırka, 3000i muharib olmak üzere yeniden 5000 mevcuda balığ olmuştur.

Düşmanın, Sakarya muharebelerinde % 10 nisbetinde bir tenakus-ı kuvaya duçar olduğu kabul edilirse, hal-i hâzirda düşman piyade fırkalarından her birinin takriben 2,700 muharib mevcudunda olduğu, yani düşmanın hal-i hâzirda 50,000 piyade ve 5,000 süvariden ibaret bir muharib kuvvete malik olduğu anlaşılır.

Düşman, malik olduğu zabıt mebzuliyeti, işgal ettiği müteakıb müstahkem hatlar, memleketi tanınması ve ağır topçu hususundaki tefevvukuyla bize karşı haiz-i takaddümdür.

Bizim, Temmuz harikâtından evvel beheri 8,500 muharib mevcudu yani ceman 75,000 muharib kuvveti havi dokuz piyade fırkamızdan beheri ise hal-i hâzirda ancak 5,200 mevcuda, yani ceman 47,000 muharibe malik bulunmaktadır.

Pek nadiren vürud eden takviye kıtaatı, ancak muvasalatımızı sitr için bir kaç küçük cüz ü tam teşkiline kifayet edebiliyor. Müstakil piyade fırkasının 15 günden evvel vürudu beklenemez. Zabıt noksanı pek büyüktür ve ağır topçumuz aded ve evsaf cihetleriyle düşmaninkinden aşağıdır. Düşmana karşı elimizde kalan yegane fayda bizim taaruzu vaziyetimiz ve bu sebeble kuva-yı

The 'Alemdar' And Greek General Papoulas: Concurrent Activities North And South Of Kocaeli İn August-October 1921: Records Transcribed From Two Unique Ottoman Language Sources – The Alemdar 'Seyir Defteri' (Ships Log) And 'General Papoulas's Memoir'

maneviyece daha yüksek bulunmamızdır. Bununla beraber şurasını da nazar-ı itibara almalıdır ki, muharib kuvvetimizin gittikçe tenakus etmesi, pek az sonra taaruzu gayrimümkün kılacaktır. Şurası da mümkündür ki, kuvvet noksanını hisseden efrad-ı kuva maneviyesini de kaybetmiş olmasın. An bitabi hulûl etmezden evvel, bundan sonra yapılacak harekât hakkında verilecek her hangi kararın serian ittihazi pek musib olur.

Sakarya şarkındaki arazinin işgalı, gerçi muvasalamızı ehemmiyetli surette kısaltmıştır. Fakat şurasını da nazar-ı dikkate almalıdır ki, Ankara'ya doğru ileri hareket devam ettiği halde muvasalamız yeniden uzayacaktır; Hakbuki, vesait-i nakliyemiz, bilhassa yük otomobillerimiz, her gün yıprantıkta ve tecdid edilemedikleri için gittikçe azalmaktadır.

Bizi Ankara'da ayıran 100 kilometre mesafeyi düşman, adım adım muannidâne müdafaa etmekte ve bilhassa, müteakıb tahkimatıyla ağır topçusunu karşı koyarak bizi yavaş yavaş adeden yıpratmaya çalışmaktadır.

Tesavi-i kuva halinde vaziyetimiz, katı bir darbe ile zaferi elde edebilecek surette vasi bir ihate hareketi icrasına müsaid değildir.

Şüphesiz, düşmanın da yorgunluğu ve zayıflığı gittikçe artmakta ve günün birinde düşmanın yorgun düşerek Ankara'nın müdafaasından vaz geçmesi mümkün bulunmaktadır. Fakat şimdiki halde böyle bir mes'ud hadisatın vukuna kat'iyetle güvenilemez.

İşte ordunun bugün içinde bulunduğu şeraiti; bu şeraiti sizlere vâzihan arz ve izahi vazife bildim. 15 Temmuz'da Kütahya'da takdim ettiğim raporda, ordunun ileri harekâtı esnasında zuhûr edecek ahvala göre ileri harekete devam veya tevakkuf edeceğini bildirmiştim.

Ordu, Sakarya ötesine kadar bile ilerledi ve şimdi içinde bulunduğu şeriatı size arz ve izah ediyor. Ankara'yı işgal etmek maksad ile yapılacak son bir gayret belki bizi istenilen zafere isal edebilir; fakat bunun bir felakete müncer olması da muhtemeldir. Böyle bir felaket, bu ana kadar elde edilen müsbet muvaffakiyeti, müzakerat-ı siyasiye üzerine meş'um bir te'sir icra edecek bir hezimete kalbedebilir. Bundan sonra harekâtın tevkifi ile Sakarya gerisinde bir müdafaa mevzinin ve hatta işbu nehir şarkında büyük bir köprübaşı mevzinin işgalı şıkları bir muvaffakiyetten sonra tevakkuf ve istirahatımıza müsaid olabilir, fakat asla meseleyi halletmez.

Ordu, vaziyet-i umumiye kat'iyen bilmediğinden, Ankara işgalından beklenen fevaidin, her fedakârlığı, hatta bir hezimet ve binaenaleyh Asya-i Suğra davasının tamamıyla kaybedilmesini göze alıracak derecede siyaseten mühim olduğuna veya bugüne kadar elde edilen netaicin, hükümetin faydalı müzakerata girişebilmesine kifayet edeceğine hüküm veremez.

Bu esbaba mebni, bu mesele hakkında hükümetin o emrinin orduya bildirilmesine delâletinizi rica ederim. Yalnız şunu istirham ederim ki, zaman geçtikçe hasımımızın seferberliğin kendisine yeni takviye kıtaatı te'min edeceği, tahkimatının gittikçe ıslah edilmekte olması ve ilerleyen mevsimin, bir müddet sonra harekâtı pek ziyade müşkülât iras edeceği düşünülerek buna aid karar mümkün mertebe sür'atle tebliğ edilsin.

Büyük Karargâh Umumi 22 – Ağustos – 1921
Asya-i Suğra Ordusu Kumandanı
A. Papoulas

As the Battle of Sakarya raged on, Papoulus declared that “continuation of the operation appears dangerous. The army has done what it could.”⁷

To the Minister of War in Bursa⁸

As a continuation to my report number 5154-13303, I present this aspect: because of the equality between the opposing forces the battle may take the form of trench warfare. This warfare would be to the advantage of the enemy, which is continually ameliorating its deficiencies, fortifying its territory and reinforcing. Continuation of the operation appears dangerous. The army has done what it could. With regard to the goal of occupying Ankara, only the enemy's rail line has been destroyed; we will do the same to a lesser degree from here to Eskişehir today. As for remaining

⁷ Papoulus, 1928, p 18.

⁸ Papoulus, 1928, p 18.

Jack SNOWDEN

where we are, perhaps the government can reinforce the position during its negotiations; but with the one condition that the negotiations not last long; otherwise, our soldiers will have exceeded their limits of resistance; obtaining a quick truce based on the success so far achieved will constitute the best case vis-a-vis morale and the benefit of the army. I request the government's idea on this matter so that the requisite military measures can be adopted.

A. Papoulas, Personal registry number 55

25 – 8 – 21 hour 12 minute 20

Bursa'da Harbiye Nâzırı Cenablarına

5154-13303 numaralı raporuma maba'd olmak üzere, şu ciheti arz ederim ki, muhasım kuvvetler arasındaki tesavi-i kuva hasebiyle, muharebe, bir siper muharebesi şeklini almaya meyil ediyor. Bu muharebe, kendi zayıf nikâtını aleldevam ıslah ve arazisini tahkim ve takviye etmekte olan düşmanın faydasına olacaktır. Harekâtın devamı, tehlikeli görülmektedir. Ordu, yapabileceğini yapmıştır. Ankara'nın işgalından maksad, yalnız düşmanın vesait-i hadidiyesinin tahribi idi; bu hususu bugün buradan Eskişehir'e kadar daha küçük miyasta olarak yaparız. Bulduğumuz mevkiye kalmak kefiyeti, hükümetin müzakerat esnasındaki mevkinin belki takviye edebilir; lâkin bir şartla ki, müzakerat pek uzamasın; aksi halde keyfiyet, efradımızın hudud-u mukavemetini aşmış olur; bugüne kadar elde edilen muvaffakiyate istinaden seri bir mütareke istihsalı, gerek manevi te'siri, gerekse ordunun menfaati nokta-ı nazarından en iyi bir suret-i hal teşkil edecektir. İcab eden tedabir-i askeriyeyi ittihaz edebilmek üzere hükümetin bu husustaki fikrinin iş'arının rica ederim.

A. Papoulas, Zati kayıt numarası 55

25-8-21 saat 12 dakika 20

But Greek officials in Bursa objected to Papoulus's retreat and asked Athens to reverse this:⁹

Bursa

1 – 9 – 21

To the Prime Minister at the Ministry of War in Athens

Number - De-ciphered telegram

15743

As I send the following report of the Chief of the General Staff, I am also transmitting the ideas and judgements of the competent authorities, whose opinions I personally share. The government may provide to the army the instructions contained in the following report, without violating the policy the government has thus far followed of not interfering in matters which are strictly military.

Mr. Prime Minister,

I see that the army, in the latest phase of the evolution of its thinking and decisions, personally intends to continue its retreat to "Eskişehir". Without hesitation, I submit my opinion that the army's retreat march from the definite line on the east side of the Sakarya has put the government and the army in a very difficult position and I request that at this time, at least, I be listened to and obeyed. It is an essential and immediate requirement that this retreat movement toward the rear be stopped until a buffer zone is established to separate the warring armies, in the course of any political initiatives to be undertaken in the future. Again, without hesitation, I submit by belief that our army staying near the west bank of the Sakarya will not eliminate the consequences resulting from the stoppage of our forward movement toward the northeast, but it will modify these consequences.

I request that you stop the full army's movement toward "Eskişehir" in order to assure and support the morale of half the army and to enable the government to engage in political negotiations. The only reason I am involving myself in the discussion about this matter is that our military position, and our invasive and aggressive posture, have an effect on public opinion. For this reason I take this initiative, which inspires in me a pure and clean feeling of patriotism.

In the event that you approve my ideas on this subject and have the army accept it as the de-

⁹ Papoulus, 1928, Addendum (B)

The 'Alemdar' And Greek General Papoulas: Concurrent Activities North And South Of Kocaeli İn August-October 1921: Records Transcribed From Two Unique Ottoman Language Sources – The Alemdar 'Seyir Defteri' (Ships Log) And 'General Papoulas's Memoir'

cision of the government, I will provide detailed information and explanations about the matter and the situation as I deem appropriate.

Dosmanis, Theotokis, Secret registry number 15061

Transmitted on 2 – 9 – 21

Atina'da Harbiye Nezareti'nde Baş Vekil'e

Numara - Harbiye Nezareti, şifreli telegraf mahlûlu
15743

Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisinin atideki rapor suretini irsal ederken, ancak, benim de bizzat hemfikir olduğum, salâhiyettar amillerin fikir ve reyini tebliğ etmiş oluyorum. Hükümet, bu ana kadar takip olunup sırf askeri olan mesele müdahale etmemekten ibaret olan esasa tecavüz etmeksizin, atideki raporun ihtiva ettiği talimatı orduya verebilir.

Baş Vekil Efendi,

Ordunun, fikir ve kararlarının son safha-ı tekâmülünde, bizzat "Eskişehir"e kadar ric'ata devam etmek fikir ve temayülünü görüyorum. Ordunun, Sakarya şarkında muayyen bir hattan geriye doğru yapmakta olduğu ric'at yürüyüşün, hükümetle orduyu pek müşkül bir vaziyete sevk ettiği fikrinde olduğumu çekinmeksizin arz eder ve hiç olmazsa bu anda olsun istima edilmekliğimi rica ederim. Mübrem ve gayrikabil te'hir bir lüzum, geriye doğru yapılan bu ric'at hareketinin, hiç olmazsa, ileride yapılacak her hangi bir teşebbüs-ü siyasi esnasında, iki muhasım ordu arasında, mezkûr orduları birbirinden tefrik edecek, bir bitaraf mıntaka ta'yin olununcaya kadar tevkifini zaruri kılmaktadır.

Yine çekinmeksizin şu fikir de olduğumu arz ederim ki, ordumuzun Sakarya garb sahili yakınında kalması, şimal-i şarkiye doğru ileri hareketimizin tevkifinden tevellüd edecek netaici izale edemese bile hiç olmazsa bu netaicin önünü alır.

Ordunun nısfının maneviyatını te'min ve takviye ve hükümetin girişeceği müzakerat-ı siyasiyeyi teshil edebilmek üzere, rica ederim, ordu heyet-i umumiyesinin "Eskişehir"e doğru hareketini tevkif ediniz.

Yalnız bu mesele hakkında münakaşaya dahil oluyorum; çünkü bizim vaziyet-i askeriyemiz, ve istilâcı ve tecavüzkâr vaziyetimiz, efkâr-ı umumiye üzerine te'sir etmektedir ve işte bunun içindir ki, saf ve sade bir hiss-i vatanperverinin bana ilham ettiği bu teşebbüsü yaptım.

Bu husustaki fikrimi, hükümetin kararı olarak orduyu kabul ettirmeyi tensib ettiğiniz halde, münasib gördüğüm mevzu ve vaziyet hakkında mufassal ma'lûmat ve izahat veririm.

Dosmanis, Teotakis, Mahrem kayıt numarası 15061

2 – 9 – 21de tebliğ edilmiştir.

Papoulus then received this unexpected telegram, about which he commented. "Since the line the army would withdraw to was long known by the Minister of War and the instructions related to this retreat issued by the Prime Minister were personally transmitted by the Minister of War, this telegram was quite unexpected for the army."¹⁰

Bursa - number 4- 9 – 21 hour 17 15790
To the Army of Asia Minor Command¹¹

Based on my secret telegram of 26 August, number 153534, the following matters are transmitted below; I would like to immediately learn the the results of the army's investigation and its opinions with regard to these matters:

1. What is the army's view about which line must absolutely be occupied?
2. What is the nature of the movement the army deems appropriate to reach this line?
3. What is the military advantage of this line compared to the lines held in the forward movement toward Ankara?

¹⁰ Papoulus, 1928, p 20

¹¹ Papoulus, 1928, p 20

Jack SNOWDEN

Theotokis, Arrival: 5 – 9 – 21

Bursa, aded - 4 – 9 – 21 saat 17-15790

Asya-i Suğra Ordusu Kumandanlığına

26 Ağustos tarihli ve 153534 numaralı mahrem teleğrafnameme atfen, hususat atiyе tebliğ olunur; bu hususat hakkında ordunun mütalaatıyla netaic tedkikatını bir an evvel öğrenmek istemişim:

1. Ordumuzun suret-i kat'iyede işgal etmesi icab eden hat hakkında ordunun fikri nedir?
2. Ordunun bu hata vasıl olmak için münasib gördüğü tarz-ı hareket nedir?
3. Bu hatın, Ankara'ya doğru ileri harekette tutulan hatlara nazaran fevaid-i askeriyesi nedir?

Theotokis, Vürudu: 5 – 9 – 21

Political considerations in Athens carry the day, to Papoulus's chagrin.¹²

Bursa, Registry number: 15802 - 4 – September – 1921 Secret

To the Army of Asia Minor Command (received 7 – 9 – 21 hour 22)

Based on my telegram number 15790 sent a bit earlier, I am informing you that the government deems it beneficial to convey the below considerations to the army: It has been made known to the army many times that the government needs to avail itself of the military situation as the basic element of its political operation.

This situation must be as follows: in the event that the initiative to completely crush the enemy morally and materially comes to naught, the aforementioned enemy's threat to our occupying soldiers should be greatly minimized and delayed as much as possible. It was judged that this aim of a raid initiative toward Ankara could be realized. The results needed to realize this initiative were enumerated in the report provided by the army commander during the Kütahya conference. Among these results were the destruction of communications and, in particular, after the occupation of Ankara, the complete destruction of the rail line by transporting the rails to the rear as the army retreats. Also, it would be important to completely destroy all sources that could satisfy the needs of an army.

In this way, there would be a great distance without communications and, at the same time, all needs would have to be brought in from afar. Any attack attempt by the enemy would be quite difficult and, in light of the approaching winter, the danger of our remaining in a defensive mode would decrease and fade away. However far toward Ankara the army has advanced, we can and should seize all the results, to include the largest portion of the forward movement to the aforementioned city that has been made so far and whatever else might be obtained from the forward movement. Also, we can and should create a situation in which we are as close as possible to the farthest point of the forward movement. It is left to the army to decide which of the possible lines would serve this goal. We await the army's response to the question posed on this subject in our telegram of 28 – 8 – 21.

Because of the enemy's distance from its main bases, its lack of communications and the security from attack offered by the land buffer between us, the enemy danger will be reduced to the minimum and since the enemy will be forced to make extensive preparations and, as we occupy a line far enough away from this danger, we can announce that we have begun to make lasting organizations and arrangements in the occupied land, with this announcement creating a defacto situation on the ground. This lasting organization will immediately make it necessary for us to avail ourselves of all the resources in the occupied land and direct efforts toward full administrative control. Additionally, the aforementioned organization will allow the army to reduce the portion of its forces allocated to security in the occupied land and this will be beneficial for our solving and putting the security matter of the occupied land in order. Thanks to arrangements related to the communications, supply and food needs of the army that will stay on the first line, we will be able to reduce the number of soldiers serving at the current front. If we wait until winter it will be impossible to reduce the number of soldiers on the first line; so with the gradual reduction of troops we will reach the limit of the military forces we have under arms. We will do this to the degree that it will protect the

¹² Papoulus, 1928, p21

The 'Alemdar' And Greek General Papoulas: Concurrent Activities North And South Of Kocaeli In August-October 1921: Records Transcribed From Two Unique Ottoman Language Sources – The Alemdar 'Seyir Defteri' (Ships Log) And 'General Papoulas's Memoir'

resources of the occupied land, along with reducing both military and financial expenditures significantly. The government believes that only in this way can there be an effect on Europe that will cause it to intervene to the benefit of Greek rights for future political initiatives and prepare the basis for forcing Turkey to accept, without objection, a fait accompli. This basis is essential to achieve peace. In this way, it will be impossible for Turkey to retake the land we have occupied with its own forces and since continuation of this serious situation would result in its complete and definite annihilation, it will avoid doing so.

From these considerations, the meaning of the requirement put forth in our telegram of 28 – 8 -21 is quite clear; the need is for our line of occupation to be moved as far forward as possible so that during the start of peace negotiations our line is suitable for the certain annexation of the occupied land. To register and make this point I deem it necessary that there should be an expansion of the main line, not just to the east but probably to the north and south, as well. Let me add that it is very important that we extend ourselves toward the sea because that will cut off Istanbul from the rest of Turkey.

I hope that the army command will make its arrangements vis-a-vis the military position in accordance with these vital reasons to the extent possible, in that these explanations and vital reasons will form the basis for the government's advantage in its future political initiatives. We must also not fail to mention here that in determining the form of implementation for this position, all the military requirements and, foremost, the morale of the detachments and the effects of the type and nature of the anticipated military movement on the detachments will similarly be taken into account. Determining the scope and extent of this military operation and, in particular, the decision to immediately begin the occupation of the line designated in the context of the vital reasons mentioned above, or whether it would be preferable to occupy the line gradually, is the purview of the Army General Command, based on considerations related to the fine points of military matters.

In this regard, the army should investigate the matters mentioned below and provide us with the results of these investigations:

1. What is the army command's idea about which line must absolutely be occupied?
2. What is the appropriate way to seize this line?
3. Compared to the lines occupied because of the Ankara initiative, what are the military advantages of lines like these?

As I previously informed you by telegram regarding the matter in question, the questions listed above must be answered immediately; because your responses will allow the government to put forth our true situation, by preventing any sort of misinterpretation or alteration. Theotokis

Bursa - Kayıt numarası: 15802
4 – Eylül – 1921 - Mahrem
Asya-i Suğra Ordusu Kumandanlığına
(7 – 9 – 21 saat 22de alınmıştır)

Biraz evvel keşide ettiğim 15790 numaralı teleğrafıma atfen, hükümetin, mülahazat-ı atiyenin orduya tebliğini faydalı gördüğünü size beyan ve iş'ar eylerim:

Hükümet'in kendi siyasi harekâtına bir esas olmak üzere istifade ihtiyacında bulunduğu vaziyet-i askeriye, müteaddid defalar orduya bildirilmişti.

Bu vaziyet şu vechiyle olmalıdır ki, düşmanı ma'nen ve maddeten tamamıyla ezmek teşebbüsünün akameti halinde, mezkur düşmanın, bizim işgal askerimize karşı icra etmek isteyeceği tehdid, had-i asgariye tenzil ve mümkün mertebe uzak bir zamana te'hîr edilsin. Ankara'ya doğru akın teşebbüsünün işbu maksadı husule getirebileceğine hükmedilmiştir. İşbu teşebbüsün, husul maksadı mucib olacak netaici, Kütahya konferansı esnasında ordu kumandanı tarafından verilen raporda ta'dad edilmişti. İşbu netaic meyanında, muvasalatın tahribi ve bilhassa Ankara'nın işgalından sonra, ric'at edecek ordu gerisine rayların nakli suretiyle demir yol hattının esaslı surette tahribi ve tahliye olunan havalide, bir ordunun ihtiyacatını tatmine yarayacak bütün menabinin umumiyetle imhası hususatı mühim bir mevkiyi işgal ediyordu.

Bu suretle, büyük mesafâtı muvasalasız kıt'a ve aynı zamanda bütün ihtiyacatını pek uzaklardan

Jack SNOWDEN

celbe mecbur olacak. Bir düşmanın her taaruz teşebbüsü pek müşkül olur ve kışın da yaklaştığı nazar-ı hesaba alınırsa, hal-i müdafaada kalmanın tehlikesi daha azalır ve uzaklaşır. Hernekadar Ankara'ya kadar ilerlenememiş ise de, bu ana kadar yapılp şehir-i mezkure kadar mukarrer olan ileri hareketin kısm-ı âzamı şamil olan, ileri hareketten istihsali mümkün olan bütün netaici elde edebiliriz ve etmeliyiz ve ileri hareketin nokta-i müntehasına vusulu halinde husule getirilmiş olacak vaziyete mümkün mertebe yaklaşan bir vaziyet ihdas edebiliriz ve etmeliyiz. Bu maksadın istihsal olunabileceği hattın hangi hat olacağına karar vermek orduya aiddir. 28 – 8 - 21 tarihli telegrafnamemiz ile bu hususta vazı olunan suala ordunun cevabını bekliyoruz.

Düşmanın üssül hareketlerinden olan mesafesi (uzaklığı), muvasalatın fıkdanı ve araya rede kalacak olan arazinin taaruzdan masuniyeti hasebiyle, düşman tehlikesinin had-i asgariye tenzili intac edecek ve hasmı vasi miyasta ihzarat icrasına mecbur etmesi dolayısıyla, işbu tehlikeyi pek uzaklaştıracak bir hattı işgal ettiğimiz halde, arazi-yi meşgülenin teşkilât ve tanzimat kat'iyesine başlayacağımızı i'lân edebiliriz ve i'lân edeceğimizi mevki-i fiile vazı edebiliriz: bu kat'î teşkilât, memlekette (arazi-i meşgülede) derhal, memleketin bütün menabinden istifademizi mucib olacak, tam bir idare-i te'sisine ma'tuf olacaktır. Bundan başka, teşkilât-ı mezkûre, ordumuzun, arazi-i meşgülenin emniyeti için ayırdığımız büyük bir kısmını, bu vazifeden kurtarabilecek vechiyle, arazi-i mezkûrenin emniyeti meselesini hal ve tanzim etmemize müsaide olacaktır. Birinci hatta kalacak olan ordunun muvasalatıyla ikmal ve iâşe vesaitinin tanzimi sayesinde, hal-i hâzirda cephe icraî harekât eden ordu da istihdam olunan efrad miktarının da aynı suretle tenkisini mümkün kılacağız. Kış gelirse, birinci hatta efrad miktarının tenkisi gayrimümkün olur; efrad miktarını tedricen tenkis suretiyle, silah altında bulundurabileceğimiz kuva-yı askeriye haddine yaklaştıracız. Bunu o derece yapacağız ki, arazi-i meşgüle menabiyi, gerek askeri ve gerekse malî külfetlerin mühim bir kısmını koruyacaktır. Hükümet şuna kanidir ki, vaziyetin yalnız bu tarzda tanzimi, hükümete müstakbel teşebbüsât-i siyasiyesi için Yunan hukuku lehinde bir müdahaleyi celb etmek üzere Avrupa üzerine te'sir icrasına ve Türkiye'yi emir-i vaki gayrikabil i'tiraz olarak tanımaya sevk ü icbar müsaide bir esas ihzar eder. Bu esas, sulhu elde etmek için elzemdir. Bu suretle, tarafımızdan işgal olunan arazinin Türkiye tarafından, sırf kendi kuvvetleriyle istirdadı gayrimümkün olur ve mühim vaziyetin devamı, kendisinin tamamıyla ve kati surette mahv ve harabisine müncer olacağından, bundan ihtiraz eder.

Bu mülâhazâtın, 28 – 8 – 21 tarihli telegrafnamemizde serd olunan lüzumun manası, pek ayan surette zahir olur; bu lüzum ise işgal hattımızın, arazi-i meşgülenin ilhak-ı kat'isi için sulh müzakeratına mübaşeret esnasında bulunacağımız hattın mümkün mertebe ilerisine sürülmesidir. Şu cihetin kayıd ve izahını da lüzumlu görürüm ki hat-ı aslı haricine yapılacak böyle bir tevessü, yalnız şarka doğru değil, belki şimale ve cenube doğru da yapılabilir. Şunu da ilave ederim ki şimala, denize doğru uzanmamız pek mühimdir; çünkü, böyle bir uzanma İstanbul'u, Türkiye'nin mütebaki gövdesinden ayırır.

Hükümetin, kendi müstakbel teşebbüsât-ı siyasiyesine esas olmak üzere istifade edeceği işbu vaziyet hakkındaki bu umumi izahat ve esbab-ı mucibesinin, ordu kumandanlığının vaziyet-i askeriye için mümkün mertebe işbu esbab-ı mucibeye tevfikân tanzimine hadim olacağını ümid ederim. Diğer cihetten şurasını da nazar-ı i'tibardan devir tutmamalıdır ki, bu vaziyetin tarz-ı tatbikini ta'yinde, bütün ihtiyacat-ı askeriye ve herşeyden evvel, kıtaatin vaziyet-i maneviyesi ve yapılacak askeri hareketin nevi ve mahiyetinin kıtaat üzerine olabilecek te'sirâtı da aynı suretle nazar-ı hesaba alınacaktır. İşbu hareket-i askeriye'nin daire-i te'sir ve vüs'atını ta'yin etmek ve bilhassa, yukarıdaki esbab-ı mucibe dairesinde ta'yin olunacak hattın derhal işgalına başlamak mı, yoksa mezkûr hattı tedricen işgal etmek mi müreccah olduğuna karar vermek, bütün askeri nukat-ı nazarı nazar-ı mülâhazaya alacak olan, ordu baş kumandanlığına aiddir.

Bunun için ordu, atideki meseleleri tedkik etmeli ve tedkikât ve netice-i tedkikâtını bize tebliğ etmelidir:

1. Ordu kumandanlığı, ordumuzun kati olarak hangi hattı işgal etmesi icab edeceği fikrindedir?
2. Bu hattı elde etmek için münasib gördüğü tarz nedir?
3. Bu gibi hatlar, Ankara teşebbüsü dolayısıyla işgal olunan hatlara nisbetle, ne gibi fevaid-i askeriye haizdir?

Evvelce de keyfiyeti size telegrafla iş'ar ettiğim vechiyle, yukarıda yazılan suallara müsta'celen cevap verilmelidir; çünkü bu cevabımız, vaziyetin her türlü suitefsir veya tağyirine mani olarak,

¹³ Papoulus, 1928, p 24

The 'Alemdar' And Greek General Papoulas: Concurrent Activities North And South Of Kocaeli İn August-October 1921: Records Transcribed From Two Unique Ottoman Language Sources – The Alemdar 'Seyir Defteri' (Ships Log) And 'General Papoulas's Memoir'

hükümetin, hakiki vaziyetimizi meydana çıkarmasına hadim olacaktır.

Theotokis

Again, Papoulus is ordered to halt his retreat westward:¹³

6 – 9 – 21 - number

Hour 12 minute 50 - 15800

To be transmitted at top priority

Your operational order, number 19362 of 3 September, which was just received by post and which designated the last line for the army to coalesce to the east of Eskişehir after the destruction of the rail line, was written before you received my urgent cipher number 13790 of 3 September. Consequently, since the army ordered the movement to the west before its ideas were presented to the government in any form, it does not constitute a reply the aforementioned cipher order. The detailed instructions, number 15802, sent to you yesterday via General Stratigos, clearly show the thoughts on this subject of the government, which requested an investigation of the line to be occupied by you.

Upon the arrival of this telegram, as long as you are not being harrassed by the enemy, stop all movement to the west and as quickly possible I request that you inform me of your ideas and considerations about the line of occupation, in accordance with the latest government instructions. Make known the line occupied by the army today and after your ideas and considerations are conveyed to the government remain on this line until you receive the order of the government, which will be sent to you.

I feel I must call attention to the point that while the army has embarked on an operation of this scope and decided on and implemented such an action, which has very profound effects on the political and military situation, the government has no information about the situation and awaits news about events that have henceforth become a fait accompli.

Theotokis

Secret registry number:

19932 – 7 -9 -21 - identical to the original Mr. Dolagramanikas

13

6 – 9 – 21 - aded

Saat 12 dakika 50 - 15800

Herşeye takdimen keşide edilecektir.

Henüz şimdi postadan alınan ve ordunun, demiryolunu tahrib ettikten sonra, Eskişehir şarkında birleşeceği son hattı ta'yin eden 3 – Eylül tarihli ve 19362 numaralı umumi harekât emriniz, 3 Eylül tarihli ve 13790 numaralı müsta'cel şifremin ahzinden evvel yazıldığından, ordunun fikrinin her hangi bir suretle hükümete arzından evvel, garbe doğru harekâtın icrasını emretmesi hasebiyle, mezkûr şifreli emire bir cevap teşkil etmemektedir. Dün General Stratigos vasıtasıyla size gönderilen ve 15802 numaralı mufassal ta'limat, tarafınızdan işgal olunacak hatın tedkikini talep eden hükümetin bu husustaki düşüncelerini vâzihan gösterir.

Bu teleğrafın vusuluyla beraber düşman tarafından sıkıştırılmadıkça, garbe doğru her hareketi tevkif ediniz ve son ta'limat hükümete tevfikân işgal edilecek hat hakkındaki efkâr ve mütalaatınızı, rica ederim, mümkün mertebe çabuk bildiriniz.

Elyevm ordu tarafından işgal olunan hattı bildiriniz ve efkâr ve mütalaatınızın hükümete iş'arından sonra, size gönderilecek olan evamir-i hükümete intizaren bu hat üzerinde kalınız.

Şu noktaya da celb-i dikkati elzem görürüm ki, ordunun bu kadar vasi harekâta ve siyasi ve askeri vaziyet üzerine pek vahim bir te'siri haiz olabilecek böyle bir harekete karar verdiği ve icrasını da emir ettiği esnada hükümet, artık bir emir-i vaki haline geçen hadisattan ma'lûmatdar kılınmasına intizaren vaziyet hakkında tam bir mechuliyet içinde bulunmaktadır.

Jack SNOWDEN

Theotokis

Mahrem kayıd numarası:

19932 - 7 -9 – 21 - aslına mutabıktır - Mösyö Dolagranıkas

And once again, Papoulus attempts to inject some realism into Greek calculations: “In order to be clear about the basis within which the army worked and how it understood the national interest, we herewith provide verbatim the answer the army provided to the nonsense of the Minister of War or, more rightly, his advisor Mr. Stratigos.¹⁴

To the Minister of War

I have the honor to report the arrival of your order number 15809, which was received today and which orders us to remain on the line we currently occupy. This order also puts on the army the responsibility for the conduct of this extensive operation, as well as for the initiative that will have a profound effect on the political and military situation. In this regard, I present these matters below: 1 – up until now the army has remained faithful to the contents of the report that was accepted and approved at Kütahya; 2 – when the army saw that it would be inappropriate to move forward toward Ankara, this was presented in report number 19303, which was sent by means of General Stratigos on 22 August. We received the Prime Minister’s response, number 13554 of 23 August, which was sent from Bursa. This response recommended that our decisions and movements be made without being affected by political considerations, that they not be linked to either political considerations or any idea previously accepted and approved, and that we conform only and exclusively to advantageous and beneficial military concepts.

Following the presentation of the aforementioned report, on 23 August I informed you of my decision regarding withdrawal to behind the Sakarya and, as this movement was conducted with exemplary success, I ordered the occupation of the west bank of the Sakarya on the night of 30/31 August. I waited 4 days after pulling back from the Sakarya; because no new order came from the government, on 3 September, in accordance with the 15 July report and the Prime Minister’s order number 15353, I gave the order to gradually move in order to occupy the Eskişehir line. The same day, I received your order number 15355, which made known the Prime Minister’s response; this response of the Prime Minister did not impose on the army the requirement for the adoption of the other decisions. I did not deem it appropriate to respond to this last order until the end of the first operation. On 5 September at hour 21, after the start of the movement I ordered, I received your order number 15790, which directed me to inform you of our investigations related to which line we thought would be most appropriate to occupy. Because the army’s opinion related to the return to the Eskişehir position from Sakarya had been known since the Council of War discussions at Kütahya, and because this opinion was approved by the government, I could not imagine that an intermediary line of occupation between the Sakarya and the positions east of Eskişehir would be under consideration. Consequently, I suppose and perceive that an investigation of positions to be occupied in the future is under consideration and I will present this investigation in the very near future. Additionally, on 5 September General Stratigos called the Deputy Chief of the General Staff by telephone from Eskişehir, said that he had read the army’s orders and that these orders were suitable to the ideas of the government.

Consequently, when today, 7 September, I received your order number 15800 directing us to remain at the occupied positions, I was dumbfounded; I had no knowledge of instructions number 13007, which were said to have been sent by means of General Stratigos and which were mentioned in this order, and I still have not received the aforementioned instructions.

Yesterday I informed you about the occupation of the (Yeni Yaltıklı – Penik) line; however, these intermediate lines have no military importance and the distance from the main Eskişehir line is quite short. The army should freely occupy a definite line when it has the initiative in a military operation, not under enemy pressure. The army has had to dispatch forces from the front to reinforce the 2nd Infantry Division and, in particular, the Afyonkarahisar group. In short, as the cold season has come and the rains are approaching, any further delay would not be favorable. Based on these aforementioned reasons, the army believes that, at this time, it must continue the ordered march in order to transit the few kilometers that still separate it from Eskişehir.

From the beginning, the army has conducted the operation in accordance with the presented and approved program and is continuing the initiative in a strictly orderly fashion, based on the means

¹⁴ Papoulus, 1928, p 26

The 'Alemdar' And Greek General Papoulas: Concurrent Activities North And South Of Kocaeli In August-October 1921: Records Transcribed From Two Unique Ottoman Language Sources – The Alemdar 'Seyir Defteri' (Ships Log) And 'General Papoulas's Memoir'

it has on hand, mindful not of the enemy but of itself. Additionally, please allow me to present another operation. In my report number 19003 of 19 August, I requested that I be replaced if the government does not have confidence in the army command. Once again I repeat this request of mine and ask that you urgently respond so that no doubt or hesitation remains that might have an effect on the conduct of the operation.

A. Papoulas
Harbiye Nâzırı'na

Bugün alınan ve elyevm bulunduğumuz hat uzunda kalmaklığımızı emir ile beraber, bu kadar vasi harekâtın icrasından ve siyasi ve askeri vaziyet üzerine pek vahim bir te'siri olacak bir teşebbüsten mütevellid mes'uliyeti ordu üzerine atfeden 15809 numaralı emrinizin vürudunu arz ve iş'ar ile mübahiyim. Bu münasebetle hususat atiyeyi arz ederim: 1 – Ordu bu ana kadar, Kütahya'da kabul ve tasvip edilen rapor mündericatına sadık kalmıştır; 2 – Ordu Ankara'ya doğru ileri hareketi gayrimünasib gördüğü vakit, 22 Ağustos'ta General Stratigos vasıtasıyla gönderilen 19303 numaralı raporu takdim etmiş ve mukarrerat ve harekâtımızı, hiç bir mülâhaza-ı siyasiyeden müteessir olmaksızın ve hiç bir mülâhaza-ı siyasiye ve bu ana kadar kabul ve tasvip olunan hiç bir fikre bağlanmaksızın, münhasıran ve ancak fevaid ve menafi-i askeriye fikrine tevfiik etmeğimizi tavsiye eden, Baş Vekil'in Bursa'dan gönderilmiş 23 – Ağustos tarihli ve 13554 numaralı cevabını almıştı.

Anıfüzzikr raporun takdimini müteakıb, 23 – Ağustos'ta, Sakarya arkasına çekilmek hakkındaki kararımı bildirmiş ve bu hareket müstesna bir muvaffakiyetle icra edildiğinden 30/31 Ağustos gecesi, Sakarya garb sahilinin işgali emretmiştim. Sakarya arkasına çekildikten sonra 4 gün belkleddim; hükümetten hiç bir yeni emir vürud etmediğinden, 3 – Eylül'de, ordunun 15 – Temmuz tarihli raporuna ve Baş Vekil'in 15353 numaralı emrine tevfiikan, Eskişehir hattını işgal etmek üzere tedricî hareket emrini verdim. Aynı gün, Baş Vekil'in cevabını bildiren 15355 numaralı emriniz alındı; Baş Vekil'in bu cevabı, orduya diğer kararlar ittihazı mecburiyetini tahmil etmüyordu. Bu sonuncu emire, ilk harekâtın hitamından evvel cevap vermeyi mantıkî bulmadım. 5 – Eylül saat 21'de yani tarafımdan emrolunan harekâta başlandıktan sonra, işgali en münasib görülecek hat hakkındaki tedkikatımızın tarafınıza takdimini emir buyuran 15790 numaralı emrinizi aldım. Kütahya meclisi harbi müzakerâtından beri, ordunun, Sakarya'dan Eskişehir mevazine avdetten ibaret olan ve hükümet tarafından da tasvip olunan fikri ma'lum olduğundan, Sakarya ile Eskişehir şarkindeki mevazi arasında mutavassıt bir hattın işgali mevzu-i bahs olacağını tasavvur edemezdim. Binaenaleyh istikbalde işgal edilecek mevazinin tedkiki mevzu-i bahs olduğunu farz ve tasavvur ediyordum ve bu tedkikatı da pek yakında takdim edecektim. Hususat anıfeden başka, General Stratigos 5 – Eylül'de, Eskişehir'den ordu erkân-ı harbiye-i umumiye reis sanisine telefonla vaki olan iş'aratında, ordunun emirlerini okuduğunu ve bu emirlerin hükümetin efkârına muvafık olduğunu söylemişti.

Binaenaleyh, işgal olunan mevzilerde kalmamızı ihtar buyuran 15800 numaralı emrinizi bugün 7 – Eylül alınca, mütehayyir kaldım; o kadar ki işbu emrinizde zikrolunan ve General Stratigos vasıtasıyla gönderildiği bildirilen 13007 numaralı talimatnameden haberim olmadığı gibi el'ân da mezkûr talimatnameyi henüz almamış bulunuyorum.

(Yeni Yaltıklı – Penik) hattının işgalını dün size bildirmiştim; lâkin bu mutavassıt hatların hiç bir ehemmiyet-i askeriyesi yoktur ve bunların Eskişehir hat-ı aslısından mesafesi pek azdır. Ordu harekât-ı askeriyede teşebbüsü elinde bulundurduğundan, kat'î hattını, düşman tazyiki altında değil, serbestce işgal etmelidir. Ordu, 2nci piyade fırkasını ve bilhassa Afyonkarahisar gurubunu takviye için cepheden kuvvet ayırmaya mecburdur. Elhasıl, soğuklar başladığı ve yağmurlar yaklaştığı cihetle mevsim, daha ziyade te'hirâta müsaid değildir. Esbab-ı mezkûreyi mebni, ordu, bu anda, henüz kendisini Eskişehir'den ayıran bir kaç kilometrelik mesafeyi katetmek üzere, emrolunan yürüyüşe devamın zaruri olduğu fikrindedir.

Ordu, bidayeten vazı ve tesbit olunan programa tevfiikan ve teşebbüsü düşman değil, kendisi muhafaza ederek mutlak intizam içinde ve elindeki vesaitin müsaadesi nisbetinde, harekâtına devam ediyor. Bundan başka, müteakıb harekâtı arz etmeğime müsaade buyurunuz. 19 – Ağustos tarihli ve 19003 numaralı raporumla, ordu kumandanlığı artık, hükümetin i'timadını haiz değilse, tebdilimi talep etmiştim. Bu talebimi bir kere daha te'kid eder ve bu hususta bende, harekât üzerine icraî te'sir edebilecek hiç bir şüphe ve tereddüt kalmamak için, cevabınızın serian iş'arını rica ederim.

A. Papoulas

Jack SNOWDEN

Papoulus's resignation offer was refused but it underscored the seriousness of the situation on the Greek side:1515

Minister of War Number 15819 - 8-9-21

To the Command of the Army of Asia Minor

Your telegram number 19970 has been received. With regard to your request concerning confidence in the army command, I reiterate what I wrote in the last paragraph of my order number 155595 of 23 August. In addition, let me here clearly state to you that if during the time that I have administered the Ministry of War, I had any idea or notion about the need for a change in command I would have done so immediately. Consequently, the matter of trust in the command is not a subject under discussion. I think that you received order number 15802, which was in cipher, without any corruption of the original and in its proper form; and because responses were requested again from you to three questions, which I had posed previously, in my order number 15790, which you received on the fifth of the month, I request that you inform me as quickly as possible with regard to the reasons and the meanings you discern from this order of mine. When it comes to the continuation of the operation ordered by the army and which is ongoing, the response sent by the Prime Minister, number 16554 of 23 August, which you stated in your telegram had been received, continues to definitively remain in force.

Theotokis - 20152

Harbiye Nâzırı Aded 15819 - 8-9-21

Asya-i Suğra Ordusu Kumandanlığına

19970 numaralı teleğrafnameniz alınmıştır. Ordu kumandanlığına i'timada dair olan talebinize karşı, 23 – Ağustos tarihli ve 155595 numaralı emrimin son fıkrasında yazdıklarımı tekrar ederim. Bundan başka size şurasını da açıkça beyan etmek isterim ki, Harbiye Nezareti'ni idare ettiğim müddetçe şayed kumandanlığın tebdilinin zaruret kesbettiğine dair bir fikir ve kanaat hasıl etseydim, bunu derhal yapardım; binaenaleyh kumandanlığa i'timad meselesi mevzu-i bahs değildir. General Stratigos vasıtasıyla gönderilen 15802 numaralı emri, şifreli olması hasebiyle, aslına tahvil tehlikesi olmaksızın ve muhakkak bir surette aldığınızı zannediyorum; ve ayın beşinde tarafınızdan alınan 15790 numaralı emrimde daha evvel serd ettiğim üç sualın cevapları bu emirde sizden tekrar talep olduğundan, işbu emrimden çıkaracağınız esbab ve maani mümkün mertebe sür'atle bildirmenizi rica ederim. Ordu tarafından emrolunan ve cereyan etmekte olan harekâtın devamına gelince, Baş Vekil tarafından gönderilen ve teleğrafnamenizde vusulu bildirilen 23 – Ağustos tarihli 16554 numaralı cevabı, kat'iyetle mu'teber olmakta bir devamdır. Theotokis - 20152

As General Papoulas presented his case, he took great pains to show that he was against the Ankara expedition from the start and that General Stratigos had both convinced and encouraged the political leadership in Athens to push the Greek Army towards Ankara, with disastrous results for the Greek side:

“Very well. So as can be understood, the Ministry had fallen into contradictions. Actually, on one hand saying that we must conform to the Prime Minister's telegram, which recommended completely free movement in the operation, and on the other hand wanting an answer of the order that called for an expansion of the front. I must confess that if I had not known the Minister's sangfroid, I would have thought he had lost his mind. So what had happened during this period? Because the Minister had a blind faith in Stratigos he signed order number 13790 that the aforementioned individual wrote to the army, without even reading it. Consequently, the orders signed by the Minister – but written by someone else – were naturally contradictory.”

“Here we must make and explain the point that neither the Prime Minister nor his Cabinet members knew about the Minister's orders or Stratigos's impact on these matters. After all of these affairs, this man wants to be seen as the defender of the crimes he himself committed because of his impropriety, incoherence, insanity and indifference, and of people who have committed crimes that I am unaware of.”¹⁶

¹⁵ Papoulus, 1928, p 28

¹⁶ Papoulus, 1928, p 28

The ‘Alemdar’ And Greek General Papoulas: Concurrent Activities North And South Of Kocaeli İn August-October 1921: Records Transcribed From Two Unique Ottoman Language Sources – The Alemdar ‘Seyir Defteri’ (Ships Log) And ‘General Papoulas’s Memoir’

The Greek “Big Idea”

The ‘Alemdar’ Escapes from Ereğli

As the Battle of Sakarya raged to the south, in the port of Ereğli on Turkey’s western Black Sea coast, the Alemdar waited for an opportunity to head for Trabzon. Soviet help for Kemal’s forces had begun, thanks to the Turkish-Soviet Treaty of Friendship signed in Moscow on 16 March 1921, but it was received through a difficult path that involved transport accross the Black Sea to Turkish ports controlled by Kemalists, like Trabzon, Samsun, İnebolu and Amasra and from there overland to the Turkish independence forces at the front.

The Alemdar’s duty was to reach Trabzon and help with the transport of Soviet war material from Trabzon to the Kemalist-controlled ports to the west and to ferry guns and ammunition from Novorossiysk on Russia’s Black Sea coast to Trabzon. The Alemdar’s dramatic escape from Ereğli, where it had been pinned down by Greek, French and Italian warships, finally came in October 1921, as reflected in the ships log.

Actually, though, as soon as the Alemdar reached Ereğli in January 1921, its crew received orders to proceed to Trabzon. However, as the Alemdar left Ereğli harbor it was spotted by a French C-27 gunboat and escorted to Zonguldak. The French wanted to return the Alemdar to Istanbul and even put an armed group of soldiers on board to ensure this. But the Alemdar crew overpowered their would-be wardens, took them hostage and gained refuge once more in Ereğli. Negotiations between the Turkish nationalists and the French ended with the French soldiers’ return but the Alemdar was restricted to Ereğli, rather than being returned to Istanbul.¹⁷

Concurrently, France’s attitude toward the Ankara government was softening, as the public in France grew tired of war and Paris began to see the Kemalists as a viable alternative to Istanbul, in large

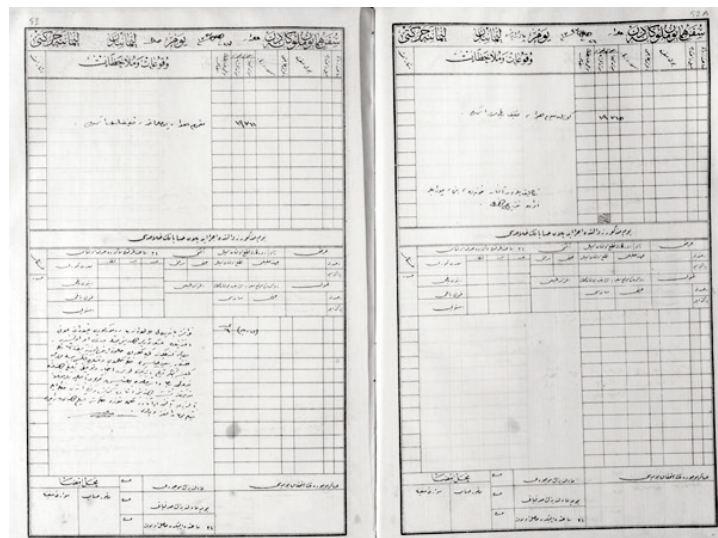
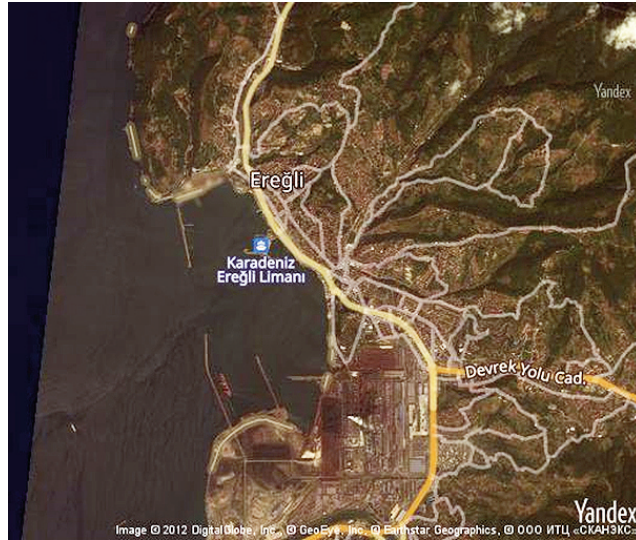
¹⁷ Erol Mütercimler, *Bu Vatan Böyle Kurtuldu*, İstanbul, 1992

Jack SNOWDEN

measure because of the success of the First Battle of İnönü and the difficulty the French were experiencing in Cilicia and the surrounding Turkish areas they supposedly controlled. Ultimately, the Turkish victory in the Battle of Sakarya induced the French to recognize the Ankara government on 20 October 1921. Nevertheless, Greek warships stepped up their activity in the Black Sea in March of 1921 to punish the Kemalists for their İnönü triumph and this constant surveillance succeeded in keeping the Alemdar in Ereğli harbor until October of that year.

The 'Alemdar' And Greek General Papoulas: Concurrent Activities North And South Of Kocaeli İn August-October 1921: Records Transcribed From Two Unique Ottoman Language Sources – The Alemdar 'Seyir Defteri' (Ships Log) And 'General Papoulas's Memoir'

Sample Pages from the Alemdar Ships Log¹⁸

Herewith some transcribed entries (presented in English as translated from the transcribed Ottoman) in the Alemdar's ships log that document the harassment the ship and its crew experienced while waiting for its chance to escape on the morning of 24 October 1921. In regard to the Alemdar's escape from Ereğli, Ankara's Navy Chief Şevket (Doruker) visited the Alemdar on 29 June, as reflected in the ships log of that day:

Navy Chief Şevket Bey Efendi departed the ship by motorboat and went to the dock.

Bahriye Dâiresi Reisi Şevket Bey Efendi motoru ile sefine-i mezbûrdan teşrîf ile birlikde liman iskelesine girildi.

According to Erol Mütercimler, Navy Chief Şevket Bey came to the Alemdar suddenly and secretly on 29 June and said to the Alemdar's captain Nuri Pekergin: "Nuri Bey, there is an urgent need for a ship to transport ammunition and other materials and this ship is the Alemdar. Based on the agreement we made with the French, we cannot give you an official order in this regard. So you must take the responsibility yourself and escape to Trabzon. If you are captured by the enemy en route, you bear the consequences. Good luck."¹⁹

22 July 1921

0550 hours, a French warship, coming from Zonguldak, inspected the port and departed without stopping.

Sâ'at 5.50, bir Fransız torpido muhribi Zonguldak cihetinden gelerek limanı ba'de't-teftîş bilâ-ârâm avdet etdi.

29 July

At sunset in the evening, a 4-stack French warship came and departed after inspecting the port. Akşam gurupla beraber dört bacalı bir Fransız muhrip gelerek limanı ba'de't-teftîş avdet etdi.

30 July

Report received: at 5 in the evening, Greek warships shot 3 barrels at İnebolu and then headed west. Verilen işaret: Ba'de'z-zevâl beşde Yunan sefâin-i harbiye İnebolu'ya üç varil atarak garba doğru seyretmekte.

31 July

Report received from the detachment in the morning: an enemy warship was sighted 5 miles out to sea from Amasra at 5 o'clock in the morning. Signed, Watch Officer Zeki.

A memo was received from the Transport Command regarding the clear sighting of 2 Greek warships coming from Zonguldak and heading west at 11 o'clock in the morning.

10.30 (kable'z-zevâl) zevâlde müfrezeden verilen işaret: Bugün sabah sâ'at beşde Amasra'nın beş mil açığından düşman torpidosunun garba doğru seyrettiği, imza Nöbetçi Zabiti Zeki.

11.00 kable'z-zevâlde Zonguldak'dan gâyet açık iki Yunan torpidosunun garba doğru seyretmekte olduklarına dâir Nakliye Kumandanlığından pusula alınmıştır.

6 August

An Italian warship came from the direction of Zonguldak and anchored.

The Italian warship departed after 5 hours.

Zonguldak cihetinden bir İtalyan torpido muhribi limana gelerek demirledi.

İtalyan torpidosu beş sâ'at ârâmdan sonra hareket etdi.

7 August

The ship Bandırma returned from Zonguldak

The ship Bandırma headed for Istanbul

Bandırma Vapuru Zonguldak cihetinden avdet etdi.

Bandırma İstanbul'a hareket etdi.

17 August

Report: Yesterday, from 0230 hours to 0310 hours the enemy bombarded Rize. The shells hit the city and the boats along the shore.

Sea Transport Commander Hulûsi

¹⁸ "Alemdar Seyir Defteri" (ships log), Black Sea, June 1921-May 1922.

¹⁹ Mütercimler, 1992, p 418

Jack SNOWDEN

Rapor:Düşman 2/30'dan 3/20'a kadar Rize'yi dün bombardıman etmiştir.Ateş, şehir ile sahildeki kayıklara icra edilmiştir. Nakilye-i Bahriye Komutanı Hulûsi

19 August

To the Captain of the Alemdar: Based on a memo from the Sea Transport Command, it is understood that a Greek transport vessel was sighted at noon heading west from Cide, 10 miles out to sea. Presented for your information.

19 August Year 37 Watch Officer M. Celal

At 6 in the evening a Greek tender cruiser, heading toward Alaplı, entered the port and inspected. The ship departed at 7.

The detachment had soldiers take to the ramparts and the ship was prepared for sinking and abandonment.

Alemdar Süvarliği'ne: Yunan'ın nakliye gemisi zevâlde Cide'den on mil açık alarak sâ'atle garba geçtiği (N.B.K) lığından mevrûd tezkereden anlaşılması olmağla berâ-yı ma'lûmât arz olunur efendim.

Fi 19 Ağustos sene 37 Nöbetçi Zabiti M. Celal

(Ba'dezzeval) sâ'at 6 Yunan'ın mu'âvin kruvazörü açıktan Alaplı'ya doğru gelerek limanın içerisini tefâtş etdi. Sâ'at 7'de def'olup gitdi.

Müfreze siperlere asker çıkardı.

Sefine gark ve terk hazırlandı.

26 August

Between 11 o'clock at night and 3 o'clock in the morning enemy warships continued to observe the area around Akçaşehir and made a show of using projectors. The number of watch-standers was increased and the ship was prepared for sinking and abandonment.

Gece sâ'at 11 zevâlden sâ'at 3 kable'z-zevâle kadar düşman sefâin-i harbiyesi Akçaşehir civârında dâima tarassudât ve projektörlerle nümâyîş icrâ edildi. Nöbet efrâdı tezyîd olundu. Sefine terk ve garka âmâde bir hâlde beklendi.

27 August

As of noon, a fleet comprised of two transports, two warships and a gunboat came from the direction of Kandili and approached the port, upon which the ship was made ready for abandonment.

At 6 o'clock the enemy ships headed from the open waters off Bababurnu toward Akçaşehir. The entire night the warship roamed the area off Akçaşehir and Sakarya and sometimes headed toward Alaplı, showing itself and observing.

Zevâldan itibâren iki nakliye, iki torpido, gambottan mürekkebin filosu Kandilli istikametinden limana takarrübü ihbâr edilmesi üzerine sefîne terke hâzır bir hâle getirildi.

Düşman sefâin B(a'dez-)Z(eval) sâ'at 6 Bababurnu açığından geçerek Akçaşehir istikametlerine gitdi.

Bütün gece Akçaşehir ve Sakarya civârında ve ba'zen Alaplı cihetine takarrüb ederek nümâyîş ve tarassudât icrâ edildi.

28 August

The same number of naval enemy warships as last night moved slowly from off Akçaşehir toward the port.

The Panther and a 'torpido' approached us for some hours around Bababurnu and then changed course. There was a signal from the Demirtaş ship at the mouth of the harbor and subsequently a blank shell was fired. The Demirtaş fled to the interior of the port. The Greek ships returned and roamed around Alaplı. When the enemy ships approached the port the ship's provisions, the crew's belongings and excess personnel were sent to shore.

Düşmanın dün geceki mikdârdan mürekkebin kuvve-i bahriyeleri Akçaşehir önlerinden ağır yol ile limana takarrüb etdi.

Panther, bir torpido Bababurnu cihetinde sâ'atli olarak üzerimize takarrüb ederek sonra yol değiştirmişdir. Liman medhalinde bulunan Demirtaş Vapurundan işaret ve ba'dehu bir kuru sıkı top atdı. Demirtaş dahi iç limana kaçtı. Yunan sefâini avdet etdi. Alaplı önlerinde dolaşmaktadırlar. Sefâinin limana takarrübü üzerine kumanya, efrâd eşyası, fazla efrâd sâhile çıkarıldı.

29 August

Enemy ships continue to observe and patrol around Akçaşehir, Alaplı and Bababurnu.

Düşman sefâin Akçaşehir, Alaplı, Bababurnu arasında tarassud ve cevelânda ber-devam.

The 'Alemdar' And Greek General Papoulas: Concurrent Activities North And South Of Kocaeli İn August-October 1921: Records Transcribed From Two Unique Ottoman Language Sources – The Alemdar 'Seyir Defteri' (Ships Log) And 'General Papoulas's Memoir'

30 August

The enemy ships left, heading west.
Düşman sefâin garb cihetine def'olup gitdiler.

31 August

At 1040 hours, Captain Fazıl Efendi, bearing the official order of the Sea Transport Command, presented himself to the Captain.
10.40da sefine Nakliye-i Bahriye Kumandanlığı'nın emr-i resmîsini hâmilten gelen Yüzbaşı Fazıl Efendi Kapudan'a devr ve teslîm olundu.

2 September

A French destroyer came to the port and observed. An officer with the rank of lieutenant was sent by lifeboat to the Alemdar and that officer first asked the name of our ship, why did it come here after being beached at the mouth of a stream and whether or not the motor was working. Then he left.
With regard to the French officer being taken aboard the ship, Fazıl Efendi wrote a detailed commentary.
Limana bir Fransız destroyeri geldi. Tarassudât icrâ eyledi. Ma'iyetine filika ile Alemdar'a mülâzım rütbesinde bir zâbit gönderdi. O zabit geminin ismini evvelce sordu, neden derenin ağzından buraya geldiğini ve motorun işleyip işlemediğini sordu. Ondandır gitdi.
Fransız zabitanın sefineye alındığına dâir Fazıl Efendi tarafından tafsilat yazılmış olduğu görülerek şerh verildi.

3 September

Upon the telegraphic order of the Presidency, until further notice leaving the ship and postponing movement will be made known by an official memo from the Sea Transport Command, as handed over by Captain Fazıl Efendi again.
Riyâset-i Âliye'nin emr-i telgrafları üzerine iş'âr-ı âhire kadar sefinden kalkmaklığım ve te'hîr-i hareket etmekliğim lâzım geldiği Nakliye-i Bahriye Kumandanlığı'nın tezkere-i resmiyyesiyle anlaşılacak Yüzbaşı Fazıl Efendi'den tekrâr teslîm alındı.

13 September

The crew was informed with an official notice about the enemy's retreat and our army's victory.
Düşman ric'atına ve ordumuzun zaferine dair tebliğ-i resmî efrâda okundu.

14 September

At 4 o'clock in the afternoon, an Italian warship came to Zonguldak port and anchored.
Sâ'at 4 (ba'dezzevâl) zevâlde bir İtalyan muhribi Zonguldak limanına gelerek demirledi.

15 September

At 7 o'clock in the morning an Italian 'torpido' left for Istanbul.
Sâ'at 7 (kablezzevâl) İtalyan torpidosu hareket ile İstanbul cihetine yol aldı.

17 September

At 4.30 in the afternoon a French destroyer came from the direction of Zonguldak, stopped at the entrance to the port for a few minutes, observed our ship and then headed west.
Sâ'at 4.30 (badezzevâl) bir Fransız destroyeri Zonguldak cihetinden gelerek liman ağzında birkaç dakika tevakkuf ile sefinemizi ba'de't-teftîş alabanda iskele ederek garba doğru tebâ'üd etdi.

19 September

At 9.30 a 'Panter' Greek 'torpido' entered the port from the direction of Akçaşehir and while passing by Bababurnu some navy personnel shot at the Greek warship with rifle fire. The ship fired back with 4 shells, one of which fell between a small boat anchored in front of the hospital 40 meters away from us. Thank God there was no damage. Another two shells passed over and one hit the slope behind the detachment rampart.
Sâ'at 9.30: Panter bir Yunan torpidosu Akçaşehir istikametinden limana takarrüb edüp teftîş ile Bababurnu önünden geçerken müfreze-i bahriye efrâdı tarafından tüfeng ateşi açılması üzerine geriye dönerek dört mermi atıp def' oldu. Mermilerden biri hastahâne pişgâhında demirli bulunan salapurya ile kırk metre kadar mesâfede aramıza düşerek infilâk etdi. Leh elhamdülillah bir hasar olmadı. Diğer ikisi aşarak dâhile düşdü. Bir tanesi de müfreze siperlerinin arkasındaki yamaca düşdü.

Jack SNOWDEN

27 September

At 6 o'clock Captain Avni Efendi of the French-flagged "Lotaz" salvage ship was seized as an army deserter. He came on board and even though he gestured toward the detachment, no boat came. I offered to have him stay on the ship but he disregarded this and dove into the water. He was retrieved, given over to the detachment boat and a report was sent to the Sea Transport Command.

(ba'ddezevâl) saat 6 Fransız bandıralı "Lotaz" römorkörü kapudanı Avni Efendi'nin asker-i firarîler olduğu cihetle der-dest olunmuştur. Mûmâ-ileyh kendiliğinden gemiye gelerek salona inmesi üzerine keyfiyet işâretle müfrezeye bildirildiyse de filika gelmedi. Vaktinin gecikmesi hasebiyle mûmâ-ileyh gemisine gitmeye tercih ettiği tarafımdan ihbâr ve tevkîf tebliğ olundukda ricâ ve istirhamda bulunduyse da kulak asılarak ?tarifine? teşebbüs olduğu esnâda kendisini denize atdı. Filika ile alınarak ancak o esnâda gelen müfreze filikasına teslim olundu ve raporu Nakliye Kumandanlığına verildi.

2 October

Şakir sailor returned 3 months late from leave and was slapped in irons and got 50 lashes in front of all the officers. Having been disciplined, he was released.

Üç ay tecâvüz me'zûniyetle avdetinde ayağına zincir vurulmuş olan Sinoplu Şakir nefer efrâd ve zâbitân muvâcehesinde 50 değnek darb ile tecziye edilmiş ve nesâyihü'l-lâzime bi'l-îfâ serbest bırakılmıştır.

15-22 October:

30 kilos white lead, 20 kilos linseed oil, 30 kilos pitch, 5 kilos machine oil, 20 kilos oakum taken on board; 10 German mausers, 10 ammunition boxes, bayonets, 1200 German bullets; medicines, 109 kilos sugar, 100 grams of hard bisquits, 202 kilos onions, 144 kilos beans, 104 kilos rice, 125 kilos American flour, 97.5 kilos salt taken on board.

30 kilo üstübeç, 20 kilo kaynamış bezir, 30 kilo zift, 5 kilo makina yağ, 20 kilo üstüpu alınmıştır; 10 aded Alman mavzeri, 10 aded palaska, kasatura, 1200 Alman cephanesi; ilaçlar, 109 kilo şeker, 100 gram ((sic))peksimet, 202 kilo soğan, 144 kilo fasulye, 104 kilo pirinç, 125 kilo Amerikan un, 97.5 kilo tuz alınmıştır.

23 October

Rehearsal at 10 o'clock. Weigh anchor at 1030. Delay order came.

Sâ'at 10 makine prova edildi. Sâ'at 10.30 vira demir edildi. Te'hir-i hareket emri geldi.

24 October

At 7 o'clock weigh anchor began. At 0730 underway. "I have put my trust in God".

Sâ'at 7 vira demir edilmeğe başladı. Sâ'at 7.30 hareket olundu. "Tevekkül-ü Âl'allah".

Conclusion

The prospect of a Turkish victory in its war of independence was given little chance of success by most observers when the resistance to the Allied occupation of Istanbul and Anatolia began to coalesce in 1919. Nevertheless, unexpected developments in Russia and France augured in Ankara's favor, as the Turks took the fight to the Greeks on the battlefields of İnönü and Sakarya. Bolshevik arms and ammunition provided essential means for the Turkish army and the agreement with the French freed up troops and material from the southeast for the western Anatolian front.

As can be seen from General Papoulus's memoir, the Greek army was a reluctant warrior with regard to the march on Ankara and really only pressed on because of political considerations demanded of the army by Athens. This Greek perspective sheds a different light, perhaps not very well known in Turkey even today, on the factors that ultimately resulted in the Turkish battlefield victories.

The relationship between Sakarya and the Alemdar in the summer of 1921 is worth evaluating. Bolshevik assistance to Turkish forces began in 1919 when Mustafa Kemal met with Bolshevik Colonel Semen Budenny in Havza, just prior to the famous Amasya meeting on 21 June 1919 that kicked off the nationalist movement. The Bolshevik support was slow in coming, especially given the challenging logistics involved, but it was nevertheless crucial in bolstering Turkish

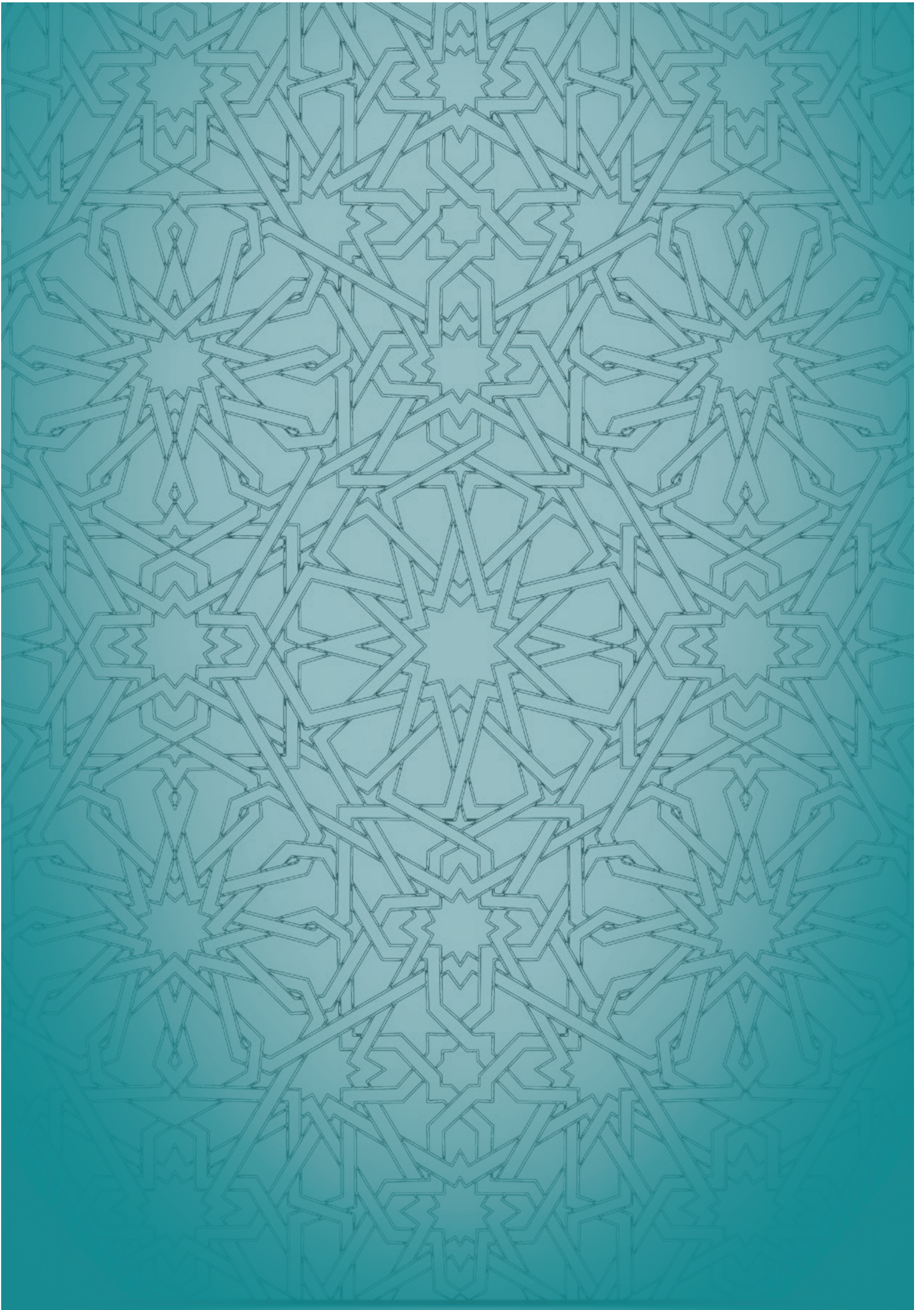

The 'Alemdar' And Greek General Papoulas: Concurrent Activities North And South Of Kocaeli İn August-October 1921: Records Transcribed From Two Unique Ottoman Language Sources – The Alemdar 'Seyir Defteri' (Ships Log) And 'General Papoulas's Memoir'

forces on the Sakarya battlefield in August and September 1921.

The escape of the Alemdar from Ereğli to Trabzon in October 1921 provided the nationalist side with a significant boost, in terms of greater capacity to move Bolshevik war materials from both Russia and Trabzon and onward to the front lines. This increased flow of arms and ammunition was gathered by the Turkish side over the course of the next year and played a major role in the decisive victories of the nationalists in the summer of 1922.

Mütareke ve Barış Arayışları Sırasında İzmit (1922)

Dursun Ali AKBULUT*

Giriş

Mondros Mütarekesi işgaller biçiminde uygulanmaya konulduğu andan itibaren itilaf devletleri Osmanlı Devleti üzerinde baskı kurmaya başladı. 12 Kasım'da Vakit gazetesi muhabiri, İngiliz askeri temsilcisine, İstanbul'u ziyaretten maksadın ne olduğunu sorduğunda aldığı cevap: "Goben ve Breslav zırhlılarının Boğazlardan geçmesine meydan bırakılınca Boğazlar hakkındaki beynelmilel mukarrerat da sakıt olmuş demektir. Şimdi de mütarekenin akdedildiğine ve muhasamatın hitam bulduğuna bir işaret olmak üzere itilaf donanması, artık kuşat edilmiş olan Boğazlardan geçerek İstanbul'a gelecektir. Bu ziyarette ne bir husumet, ne nümayiş, ne de Millet-i Osmaniye'nin izzet-i nefisine bir tecavüz mahiyeti yoktur. İngiltere'nin arzusu Osmanlı Milleti'nin hissiyatını hiçbir tecavüz icrasına meydan bırakmamaktır."¹ oldu. 13 Kasım 1918 de altmış kadar gemiden oluşan düşman donanması Boğaz içinde dört-beş saatlik bir güç gösterisinde bulunduktan sonra çoğu İzmit Limanına yönlendirildi. Başta İstanbul olmak üzere düşmanın girdiği her yerde fiili işgaller de başlatıldı. Özellikle İzmir'in işgali, uluslararası hukuk açısından kabul edilemez görüldüğünden her tarafta kongreler ve müdafaa-ı hukuk oluşumları harekete geçti. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıktığı gün, 19 Mayıs 1919 da İngilizler de İzmit'i işgal etti². İzmit bundan sonra birkaç defa el değiştirdi ve 23 Haziran 1921 tarihinden itibaren çarpışmalar şiddetlendi. Türk kuvvetleri Kocaeli yarımadasında saldırıya geçti ve 28 Haziran'da Yunan birlikleri bozguna uğratıldı; Bahçecik'te kuşatılanlar teslim olmak zorunda kaldı. Muhiddin Paşa Kolordusuna mensup iki müfreze şehre dahil oldu. Bursa yönüne giden Yunanlılar İzmit'ten çekilirken 200 ev ve dükkânı yaktılar, 300 kadar Müslümanı öldürdüler. Yardıma muhtaç bir halde bulunan Müslüman muhacirleri İstanbul'a nakletmek üzere yedi vapur ve bir Kızılay Heyeti İstanbul'dan İzmit'e hareket etti; tahliye bütünüyle gerçekleştirildi.

Sakarya Zaferinden sonra meclisteki muhalefet hem arttı hem de şiddetlendi. Gruplaşmaların yanı sıra askeri siyasetimiz sorgulanmaya başladı. Bu durum ordu aleyhinde menfi bir cereyana sebep oldu. Sakarya'dan sonra aylar geçtiği halde niçin saldırıda bulunulmadığı, en azından cephenin her hangi bir yerinde deneme saldırısına girişilmesi, ordunun saldırı yeteneğinin bulunup bulunmadığının tespit edilmesini gerektiği söyleniyordu. Mustafa Kemal Paşa, bu görüşte olanlara birkaç defa meclis kürsüsünden cevap vermiş olmakla birlikte muhalefet susmadı. 6 Mart 1922 tarihli meclis gizli oturumunda Mustafa Kemal Paşa, uzunca bir konuşma yaptı ve ordunun kararının saldırı olduğu, fakat ertelenmesinin uygun görüldüğü, hazırlıkların yeterli düzeyde bulunmadığı, aksi takdirde başarısızlığın kaçınılmazlığı hususlarını dile getirdi³. 4 Mayıs'ta Başkumandanlık Kanununun yeniden uzatılması TBMM de gündeme alındığı halde engelleme sebebiyle 6 Mayıs'a ertelendi ve o gün başkomutan geniş açıklamalarda bulunmak zorunda kaldı. Netice itibarıyla, gerçekler

* Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi. dakbulut@omu.edu.tr

¹ Vakit, 12 Teşrinisani 1334/12Kasım 1918. Bahriye Nezaretinden yapılan tebligata göre, 13 Kasımda itilaf donanması Boğaz içine giriş ve çıkış yapacağından sabahleyin saat sekizden öğleden sonra saat ikiye kadar bütün gemilerin gidiş gelişi yasaklanmıştı (Yenigün, 15 Teşrinisani 1334/15Kasım 1918.Minber, 14 Teşrinisani 1334/14 Kasım 1918.).

² Zeki Sarıhan, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, c.I, Ankara 1993, s. 257.

³ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, c.3, Ankara 1985, s. 2 vd. "Ordumuzun kararı taarruzdur. Fakat bu taarruzu tehir ediyoruz. Sebebi hazırlığımızı tamamen ikmale biraz daha zaman lazımdır. Yarım hazırlıkla, yarım tedbirle, yapılacak taarruz, hiç taarruz etmemekten daha fenadır" (Kemal Atatürk,Nutuk, c.II,İstanbul 1970, s.636.).

Dursun Ali AKBULUT

karşısında kalan mebusların oyu ile söz konusu kanun üç ay daha uzatıldı.

Sakarya Savaşından sonra askeri hazırlıklar bütün hızıyla sürdürülürken, siyasi yönden de faaliyetlerde bulunulması kaçınılmazdı. Bu sebeple Mustafa Kemal Paşa, Hariciye Vekili Yusuf Kemal (Tengirşek) başkanlığında bir heyeti Avrupa'ya göndermeyi uygun buldu. Bundan maksat, Avrupalıların Türkiye hakkındaki gerçek niyetlerini öğrenmek, Türk milli davasını onlara anlatabilmektir⁴. Nitekim konu ile ilgili hazırlıklar yapıldı; bir plan-program çerçevesinde işlerin yürütülmesi kararlaştırıldı. Buna göre Yusuf Kemal Bey heyeti önce İstanbul'a gidecek, Hariciye Nazırı Ahmet İzzet Paşa ve mesai arkadaşları, hatta mümkünse padişah ile görüşecek, TBMM'nin hilafet makamına bağlı olduğunu söyleyecek, padişahın da Ankara'daki meclisi tanımamasını isteyecek, kısacası Babıali'ye işbirliği önerilecekti. İstanbul'daki görüşmelerden, padişahın kabulünden sonuç alınmadı. Çünkü İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold, Ahmet İzzet Paşayı ziyaretle hükümetinin kendisini kabule hazır olduğunu söyledi; böylece Ankara ile İstanbul arasındaki uyuşma ve dayanışma ihtimalini bütünüyle ortadan kaldırmış oldu. Yusuf Kemal Bey 1 Mart'ta İstanbul'dan hareketle Paris'e, oradan Londra'ya geçti. Her iki devletin yetkilileri Türk milli davasını anlamıyorlar ya da anlamak istemiyorlardı. Bununla birlikte beklenmedik ve farklı etmenler devreye girmeye başladı. Yunanistan'a bağlanan umutlar boşa çıkmış, batı basınında Yunan ordusunun Anadolu'dan çekilmesini isteyen yayınlara daha çok yer verilmiş; Hindistan'da Hindu ve Müslüman dayanışması Türkiye açısından önemli olmakla birlikte batılı sömürgeciler kazanımlarını elden bırakmamış, savaşı sona erdiren fakat hakkaniyetten uzak planlarını Türkiye'ye dayatmaya çalışmış bulunuyorlardı.

Bu sırada iki önemli olayın örtüşmüş bulunması münasebetiyle, söz konusu edilmesini gerektiren hadiselerden sayılması da dikkati çekmekteydi. Bunlardan birincisi işgalden kurtuluşunun sene-i devriyesinde, 22 Haziran 1922 Perşembe günü İzmit'te büyük ve aynı zamanda birden fazla yerde önemli sayılabilecek toplantıların düzenlenmesi idi. Nitekim şehit edilen asker ve halkın hatıralarını tazir etmek için şehirdeki kız ve erkek okullarıyla hemen her taraftan gelen halkın katılımı ile şehidatın ruhlarına Orhangazi Camii Şerifinde mevlit okutuldu; kabirleri ziyaret edildi.⁵ İkincisi ise 5 Haziran'da İstanbul'a gelmiş ve burada konferanslar vermiş bulunan Fransız muharriri Claude Farrere'in 18 Haziran Pazar günü İzmit'e gelerek Mustafa Kemal Paşa ile iki saat süren bir görüşme yapmış olmasıydı.⁶ Bu çerçevede de etkinliklerde bulunuldu, birlikte yemek yenildi; Fransız muharriri Mustafa Kemal Paşa'ya hayran kaldığını, kendiliğinden gelmediğini, siyasal bir görevle gönderildiğini ifade etti⁷. 19 Haziranda Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Adapazarı'na giden Claude Farrere aynı gün İzmit'e ve oradan İstanbul'a döndü. Gazi Hazretleri, 21 Haziran'da Adapazarı'nın kurtuluş yıldönümü törenlerine katılmış ve kürsüye çıkarak kısa bir konuşma yapmıştı. Bunu müteakip cepheyi teftişle 24 Haziran'da Ankara'ya döndü.

Asıl konuya dönülecek olursa, İngiltere ve Fransa'nın Türk-Yunan Savaşını sona erdirecek planlarını, 22 Mart 1922 tarihli mütareke ve 26 Mart 1922 tarihli barış tekliflerini taraflara kabul ettirebilmektir. Türkiye açısından söz konusu öneriler önce Babıali'ye, oradan Ankara'daki Milli Hükümete gönderildi. Bunlar üzerinde yapılan çalışmalar sonucunda Ankara Hükümeti 5 Nisan'da, İstanbul Hükümeti ise 8 Nisan'da karşı tekliflerini itilaf yüksek komiserlerine verdiler. İtilaf üçlüsünün 15 Nisan 1922 tarihli cevabî notasına karşılık Ankara, 22 Nisan'da mütareke ve barış görüşmelerinin İzmit'te yapılması gerektiğini güçlü bir biçimde vurgulamış oldu.

Yusuf Kemal Bey Kurulu: Ankara-İzmit-İstanbul

Yusuf Kemal Bey Kurulunun Ankara'dan İstanbul'a hareketi hem Anadolu hem de İstanbul basınında gereken ilgiyi bulmuştu. Şubat ayının başlarından itibaren konu hakkındaki haberler

4 Tercüman-ı Hakikat, 5 Şubat 338/1922. "Hariciye Vekili Anadolu'nun Misak-ı Milliden bir şey feda etmemekte olduğunu ispat edecektir. Yusuf Kemal Bey hemen şu günlerde Ankara'yı terk ederek maiyetinde bulunan heyete beraber üç müttefik devletin payitahtında milli davamıza ait son sözleri söylemek üzere yola çıkıyor..."

⁵ Yeni Şark, 24 Haziran 1338/1922. Evvelki sene İzmit'ten çekilmek üzere bulunan Yunanlıların şehirde icra ettikleri katliamın sene-i devriyesi münasebetiyle bilumum İzmit halkı mezalim ve kıtal icra edilen mahalde defnolunan şehida mezarlığında içtima ederek, İzmit ve mülhakat ahalisinden dört yüzü aşkın şehidin ruhlarına hatm-i şerif okunmuş ve fatihalar ithaf olunmuştu; ordumuzun muvaffakiyetine dualar edilmiştir. Törenlere binlerce halk ile şehitlerin kırmızı elbiseli yavrucukları iştirak etmiştir (Vakit, 28 Haziran 1338/1922). Cuma namazının edasından sonra Orhangazi Camii Şerifinde mevlit okundu. Buraya kadın erkek herkes dolmuş, ordumuzun başarılarının devamı için yetmiş bin tevhid-i şerif çekilmiştir. Bütün İzmit ahalisi diğer cami ve mescitlerle evlerinde hatimler indirerek şehitlerin ruhlarına Fatihalar, ordumuza dualar okumuşlardır (Tevhid-i Efkâr, 23-24 Haziran 1338/1922).

⁶ Sarıhan, Kurtuluş Savaşı... IV, s.491.Prof.Dr.Sebahattin Özel, Milli Mücadelede İzmit-Adapazarı ve Atatürk, İstanbul 2009, s.266-267.

⁷ Özel, Milli Mücadele..., s. 268.

gazetelerin ilk sayfalarında yer almakta idi. “1922 Şubatı’nın 7. Salı günü Hariciye Hukuk Müşaviri Münir, Umuru Siyasiye Müdürü Hikmet, Kalem-i Mahsus Müdür Vekili Ferit Beyler ve iki kâtip yanımda olduğu halde Ankara’dan çıktık. Demiryolu işgal altında olduğu için arabalarla gidiyorduk... Şubatın 15. günü İstanbul’a geldik. Haydarpaşa garında tıbbiyeliler beni alıp yolda bulunan Tıbbiye Mektebi’ne götürdüler.”⁸ Anadolu’da Yenigün gazetesinin 3 Şubat 1922 tarihli nüshasında Yusuf Kemal Bey’in sınırlı bir kurulla⁹ Avrupa’da inceleme gezisinde bulunmasının kararlaştırıldığı haber verilmekte, bunu İstanbul basını izlemekte idi. Tevhid-i Efkâr, Tercüman-ı Hakikat, Vakit, Akşam, İleri, Yeni Şark vb. daha birçok gazete olayın büyüklüğü ile meşguldü. Gazeteler bir yandan bu geziyi izlerken diğer yandan milli ordunun her türlü hazırlığını tamamlayarak Batı Cephesinde manevralara başladığını haber veriyorlardı¹⁰. Bu gezinin doğadan kaynaklanan olumsuz şartlarının yanı sıra iç ve dış mihraklar tarafından tehdit edici boyutları da bulunduğundan heyetin Ankara’dan ne zaman ayrılacağına dair çok açık bilgiler de bulunmuyordu. İstanbul gazetelerinin Ankara’daki temsilci ya da muhabirlerinin/muharrirlerinin bu gerekçelerden dolayı yeterli ve doğru bilgi edinemedikleri de var sayılmalıdır. Tevhid-i Efkâr, 6 Şubat 1922 tarihli nüshasında Ankara’daki muhabirinden aldığı malumata göre, söz konusu kurulun 5 Şubat’ta Ankara’dan hareket edeceğini, Münir ve Hikmet Beylerden başka Hariciye Vekâleti memurlarının bazılarının da heyete refakat edecekleri bildiriliyor; bir gün sonraki nüshasında Yusuf Kemal Bey, mülakatında “...İtalya, Paris, Londra’ya gideceğim. Müddet-i seyahatim şimdilik meçhuldür... Bugün olmazsa yarın Ankara’da harekete gayret edeceğim.” diyordu. Bununla birlikte Ankara’dan hareketin zamanı hakkında gazetelerde farklı haberlere rastlanmakta idi. Tercüman-ı Hakikat, Hariciye Vekilinin 6 Şubat’ta Ankara’dan hareket edeceğini yazarken, Tevhid-i Efkâr 8 Şubat sabahı Adapazarı yoluyla İstanbul’a doğru hareket ettiğini bildiriyordu.¹¹ Basın sürekli bir şekilde bu konuyu gündeminde tutarken, Ankara yolcuları Avrupa’ya değil, bir türlü İstanbul’a ulaşamıyor bu hususta kendilerinden bilgi alınamıyor, varsayımlara dayanan haberlerle kamuoyu bir süre daha meşgul ediliyordu. Bu meşguliyetin güvenlik mülahazalarından kaynaklandığını bir kez daha tekrar etmek gerekmektedir. Nitekim heyetin Yunanlılarca tutuklanmasından kaynaklanan kaygılar¹² da vardı.

Haberlerin çokluğu, beklentilerin gerçekleşmesini sağlamadığı halde, basın bu konuyu yoğunlukla kullanmaya başladı. Bununla birlikte İngilizlerin İstanbul’a adım attıkları günden beri sansürün çok sık, bazen aralıklı olarak kullanıldığı da bilinmekte, ona göre herkesin her zaman söyleyemeyeceği, yazamayacağı bir denge oluşturulmaya çalışılmaktaydı. Hariciye Vekilinin 11 Şubat Cumartesi günü İstanbul’a geleceği ve iki ya da üç gün orada kaldıktan sonra Salı veya Çarşamba günü Brendizi’ye hareket edeceği kaydedilirken, henüz Nallıhan’dan yola çıktıkları, havalanın muhalefeti yüzünden ancak birkaç gün gecikmeyle Avrupa’ya hareket edecekleri belirtiliyordu.¹³ İlgili bir yere gelen telgrafnamede heyetin ayın onunda Nallıhan’da bulunduğu ve Salı (14 Şubat) sabahı Geyve’den şimendifere bineceği, esasen Ayaş, Nallıhan ve Beypazarı’nda konakladıktan sonra Adapazarı’na ulaşmaları kararlaştırılmış bulunduğundan havalanın müsaade etmemesi ve bazı gecikmeler olmadığı takdirde Salı, aksi takdirde Cumartesi (18 Şubat) gününe kadar İstanbul’a ulaşabilmiş olacaktı.¹⁴ Mamafih şartların müsaadesi nispetinde, heyetin Geyve’ye, Salı günü de Adapazarı’ndan şimendiferle Haydarpaşa’ya gidecekleri, karşılanmaları için şehirde hazırlıklar yapılmakta olduğu bildiriliyordu. Bir arıza olmadığı takdirde tahminen Salı günü öğleden sonra saat dört buçuk sularında İstanbul’a gelmeleri beklenmekte, bu arada İzmit’ten tarafsız mıntıkaya kadar her türlü güvenlik önleminin alınmış olduğu da belirtilmekte idi. Gazetelerde, Şark Meselesi hakkında mütefikler arasındaki görüşmelerin Yusuf Kemal Bey Kurulunun Paris’e ulaşmasını müteakip derhal başlayacağı haber veriliyordu.¹⁵ Yusuf Kemal Bey’in İstanbul üzerinden Avrupa’ya seyahati payitahtta memnuniyetle karşılanmış, bu seyahate dair Ankara’dan gelen haberlerin gazetelerde yer

⁸ Yusuf Kemal Tengirşek, Vatan Hizmetinde, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981, s. 241.

⁹ Yusuf Kemal Beyin başkanlığındaki ilk heyette Hariciye Vekâleti Müsteşarı Münir Bey ile Siyasi İşler Müdürü Hikmet Bey bulunuyorlardı (Tevhid-i Efkâr, 5 Şubat 1338/1922).

¹⁰ Tercüman-ı Hakikat, 6 Şubat 1338/1922: “Her nefere ikişer aylık tütün ve lüzumundan fazla çamaşır tevzi olunmuştur. Askerin sıhhati için muktezi bütün tedabir-i sıhhiye ittihaz edilmiştir. Hasta neferler sık sık taht-ı tedaviye alındıkları gibi bütün efrat da haftada iki gün muayene-i sıhhiyeye tabi tutulmuşlardır. Kışın şiddetine rağmen ordunun ahval-i sıhhiyesi pek mükemmeldir...”

¹¹ “Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey, refakatindeki heyetle birlikte dün sabah saat sekizi çeyrek geçe arabalarla şehrimizden mufarakat etmiştir... Hariciye Vekilimiz Adapazarı-İzmit tarikiyle İstanbul’a gidecek orada bir müddet tevakkuf ettikten sonra ...seyahatine bahren devam edecek ve evvela Roma’ya uğrayarak İtalyan rical-i siyasiyesiyle temastan sonra Paris’e azimet edecekler.” (Anadolu’da Yenigün, 9 Şubat 1338/1922).

¹² Prof. Dr. Salâhi R. Sonyel, Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi’nin Türkiye’deki Eylemleri, TTK Yayınları, Ankara 1995, s. 243. Hariciye Vekâleti Kâtibi Kemal Bey, İstanbul’da bir görüşme sırasında Büyük Millet Meclisinin Yusuf Kemal Bey Kuruluna 160.000 TL (25.000 sterlinden az) verdiğini, bunun 50.000 TL sinin yol masrafı, geriye kalan 110.000 TL sinin gizli amaçlar için kullanılacağını söylemişti (Sonyel, Kurtuluş Savaşı..., s. 243).

¹³ Tevhid-i Efkâr, 11-12 Şubat 1338/1922.

¹⁴ Akşam, 12 Şubat 1338/1922.

¹⁵ Akşam, 13-14 Şubat 1338/1922.

¹⁶ Anadolu’da Yenigün, 13 Şubat 1338/1922.

Dursun Ali AKBULUT

almasına İngilizler önce engel olmuşlarsa da bir iki gün sonra yazılmasına izin vermişlerdi¹⁶.

Yusuf Kemal Bey Kurulunun yolculuğu telgraflarla, bazı gazeteler muhabir ve foto muhabiri göndererek olayı takip ettiler, okuyucularına ulaştırmak için büyük gayret gösterdiler. Tevhid-i Efkâr bu hususta da son derecede istekli görünüyordu. Telgraflar, akşam saat sekiz buçukta heyetin Geyve'ye ulaştığını haber veriyordu. Heyet burada Kocaeli Grubu Kumandanı Halit Bey ve beraberindekiler tarafından bando ve bir askeri birlik tarafından karşılandı. Kumandanın heyeti almak için Taraklı'ya gönderdiği otomobil arızalandığından gecikme olmuştu. Belediye Otelinde hazırlanan yemekte misafirler hazır bulundu. Ankara heyeti, gece saat ikide istasyonda karşılandı ve misafirlerin getirdiği hava Adapazarı'nı sardı. Belediye otelindeki yemekten sonra heyet saat üçe doğru Adapazarı eşrafından Arapzade Sait Beyin evinde konuk edildi ve geceyi orada geçirdi. Sabahleyin sokakları tutmuş halkın arasından doğruca istasyona hareket ettiler. Hiç uyumadan heyeti beklemiş olan mektep talebeleri, kadımlar, bütün Adapazarı halkı alkışlarla, nutuklarla heyeti uğurladılar. Tren sabahleyin saat dokuz buçukta hareket etti; heyet istasyonlarda bir süre durarak on bir buçukta İzmit'e ulaştı; istasyon civarında bir askeri birlik heyeti selamladı. Halk istasyonda ve karşısındaki tepede toplanmıştı. Bütün İzmit Sancağı dahilindeki kazalardan Yusuf Kemal Beye telgraflar çekilmiş, binlerce imzalı belgeler verilmiş, halk coşkuyla Misak-ı Milliye bağlılığını dile getirmişti. Heyettekiler, halkın arasından geçerek Sultan Abdülaziz Kasrında istirahat çekildiler. Kasırda Meclis-i Umumi üyeleri ile memleketin ileri gelenleri, misafirleri hoş geldiniz sözleriyle karşıladılar. Kasrın üst kat salonundaki yemekten sonra Yusuf Kemal Bey, geceyi İzmit'te geçirmek için trenin hareketine izin verdi; bera-yı maslahat bir gece kalması icap ettiğinden, bazı muhaberat icrası için, bazı sebeplerden dolayı bir gün sonraya bırakıldığından dolayı mutasarrıf Sadettin Beyin hanesinde misafir oldu.¹⁷

15 Şubat sabahı saat 11.30 da heyeti almak için İstanbul'dan gönderilen, Hamit Bey ve bir mihamdarla, Yusuf Kemal Beyin iki kayınbiraderinin bulunduğu özel tren¹⁸ İzmit'e geldi. Bir askeri birlik selam duruşunu yerine getirdi. 12.30 da o zaman Meclis-i Umumi Binası olan Abdülaziz'in inşa ettirdiği İzmit Kasrında yemek yenildikten sonra 13.30 da kalabalığın arasından geçilerek saat 14.00 te İstanbul'dan gelen birinci sınıf salonlu özel trenle İstanbul'a doğru hareketle Derince, Yarımca, Hereke istasyonlarında durularak ahalinin tezahüratına mukabelede bulunuldu. Bir Fransız torpidosu da İzmit'ten itibaren Haydarpaşa'ya kadar denizden trene refakat etti. Bu arada bölgedeki İngiliz kuvvetleri komutanı da Hamit Bey başkanlığındaki karşılama heyetiyle birlikte İzmit'e kadar gelmiş bulunuyordu. Netice itibarıyla tehlikeden arınmış, rahat bir yolculuğun sonunda, saat 16.00 da Haydarpaşa İstasyonuna varıldı. Burada Türk bayrakları ve defne dallarıyla süslenmiş olan tren durur durmaz Yusuf Kemal Bey trenden inerek karşılayıcıları, Hilal-i Ahmer ve Darülfünun Tıp Fakültesi mensuplarıyla, Hukuk Fakültesi Cemiyeti delegelerini ve halkı teşekkürlerle selamladı.¹⁹ Karşılama gelenler de yaşasın Büyük Millet Meclisi, yaşasın Mustafa Kemal Paşa! diye bağırıyorlardı. Yusuf Kemal Bey, 16 Şubat'ta Sadrazam Tevfik Paşa'nın konağında hem sadrazam hem de Hariciye Nazırı Ahmet İzzet Paşa ile görüştü. "Millet Meclisi Hariciye Vekilinin beyanatının ve ileri sürdüğü fikirlerin İstanbul hükümeti namına da yapılmış olduğunu kabul ve bunu âleme ilan eylerseler memleket için faydalı olacağını" söyledikten sonra Tevfik ve İzzet Paşalardan olumlu cevap aldığını da ifade etti.²⁰ Fakat ona vekâlet vermekten kaçındılar, Avrupa'ya Ahmet İzzet Paşa'yı göndermeyi kararlaştırdılar.²¹

Yusuf Kemal Bey Kurulunun İstanbul'da ne kadar kalacağı malum olmamakla beraber, 18 Şubat Cumartesi günü Lloyd Triestino Kumpanyasının vapuru ile Brindizi'ye hareket edeceği umulmakta idi.²² Bir başka haber kaynağına göre, kurulun hareket gününün belirlenmediği, tahminlere göre bir hafta kadar (25 Şubat'a kadar) İstanbul'da kalacağı sanılmakta; kurul, Yunanistan'a uğrayan vapurlara binmeyi arzu etmediğinden doğrudan doğruya deniz yoluyla Marsilya'ya gideceği, vapur bulunmadığı takdirde İtalya'ya giderek bir süre Roma'da ikamet edeceği bildirilmekte idi.²³ Yusuf Kemal Bey Kurulu İstanbul'da kalışını uzattı ve bu zaman zarfında görüşmelerde bulduktan sonra 1 Mart'ta deniz yolu ile İstanbul'dan hareketle Marsilya yoluyla Paris'e vardı.²⁴ 4 Mart'ta Ahmet

¹⁷ Tevhid-i Efkâr, 16 Şubat 1338/1922. Anadolu'da Yenigün, 17 Şubat 1338/1922. İleri, 14 Şubat 1338/1922. Vakit, 16 Şubat 1338/1922.

¹⁸ "İngilizler, İzmit'ten İstanbul'a Yusuf Kemal'in emrine hususi bir tren tahsis ettiler." (G.Jaeschke, Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 158).

¹⁹ Vakit, 16 Şubat 1338/1922. Tevhid-i Efkâr, 16 Şubat 1338/1922.

²⁰ Tengirşek, Vatan Hizmetinde, s. 241.

²¹ Sarıhan, Kurtuluş Savaşı..., IV, s. 278 ve 280.

²² Yeni Şark, 16 Şubat 1338/1922.

²³ Tevhid-i Efkâr, 18 Şubat 1338/1922.

²⁴ Mustafa Kemal Paşa, Kâzım Karabekir Paşa'ya çektiği 9-10-11 Mart 1922 tarihli şifre telgrafında " ...Büyük Millet Meclisi makam-ı hilafete muhafaza-ı merbutiyet edecektir. Ancak sultanın da Millet Meclisini tanınması lazımdır. İzzet ve rüfeka ile aynı hedefe yürümek, tevhid-i mesai eylemeyi teklif etmek idi. Yusuf Kemal bu dairede hareket etti. Ahmet İzzet Paşa ve rüfeka Kemal Beyi işgal ve işgal ettiler (Kâzım Karabekir, İstiklal Harbimiz, İstanbul 1988, s.1043).

İzzet Paşa, Yusuf Kemal Bey Kurulundan önce itilaf başkentlerine ulaşmak amacıyla Yunan işgalindeki yerlerden geçen Doğu Ekspresiyle Londra'ya gidiyordu²⁵. Yusuf Kemal Bey, 6 Mart'ta Marsilya'da Franklin Bouillon tarafından karşılandı; Fransız Başbakanı Raymond Poincare ile bir süre görüşükten sonra Londra'ya hareket etti ve 16 Mart günü Ahmet İzzet Paşa'yı kabul eden İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon'la da görüştü.²⁶ Kurul Avrupa'da bulunduğu günlerde itilaf devletleri Türk ve Yunan hükümetlerine 22 ve 26 Mart notalarını verdiler. Yusuf Kemal Bey, yurda dönmek üzere 25 Mart'ta Paris'ten ayrılarak 3 Nisan'da Ankara'ya geldi. Böylece Şark Konferansı da 28 Mart Salı günü sona ermiş, Üçler Meclisince alınan kararların taraflara telgrafla bildirileceği belirtilmiş ve itilaf dışişleri bakanlarının Paris'ten ayrıldıkları haber alınmıştı.

İzmit'te Mütareke Arayışları

Yusuf Kemal Bey henüz Avrupa'dan dönmeden itilaf devletlerinin hariciye nazırları, 22 ve 26 Mart 1922 tarihlerinde Türkiye ve Yunanistan hükümetlerine mütareke ve barış teklifinde bulundular. Sakarya'da yenilen ve güç kaybına uğrayan Yunanlılar, bu mütareke önerisini hemen kabul ettiler. Bu sırada cephede bulunan Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i Vekile ile haberleşmekte ve bir dizi prensipten bahsetmekte idi. Buna göre mütareke ilke olarak benimsenmekle beraber, ordunun ihtiyaçlarının sağlanmasından, hazırlıklarının sürdürülmesinden geri kalınmayacak, yabancı kontrol heyetleri ordumuzun içine sokulmayacak, mütareke ile beraber tahliyenin başlaması en önemli şart olarak kabul edilecek, Babıali'ye verilen nota Ankara Hükümeti'ne de iletilecekti. Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin 30 Mart 1922 günkü toplantısında Hariciye Vekilinin Avrupa'dan dönüşüne kadar notanın tehiri kararlaştırıldı. Hükümetçe tertip olunan cevap müsveddesi, Meclisin 4 Nisan 1922 günkü birleşiminin gizli olarak yapılan ikinci ve üçüncü oturumlarında büyük çoğunlukla tasvip edildi. Büyük Millet Meclisinden onay alan hükümet derhal toplanarak nota metninin Fransızcaya tercümesini gerçekleştirdi, itilaf temsilcilerine gönderilmek üzere telgrafhaneye verdi. Söz konusu nota, itilaf mümessillerinin malumu olmakla kalmayarak Avrupa başkentlerine doğru yol almaktaydı. Ankara Hükümetince, 22 ve 26 Mart 1922 tarihli her iki notaya da 5 Nisan 1922 de cevap verilmiş oluyordu²⁷. Cevabi nota sadece itilaf devletleri yüksek komiserlerini değil aynı zamanda İstanbul'daki olumlu havayı da etkiledi. Saray çevresi, Ankara'nın bu şekilde hareket edeceğini asla tahmin etmiyordu. Aynı doğrultuda Yunanlılar da notanın daha şiddetli bir dille yazılacağını ve tekliflerin reddi mahiyetinde bulunacağını zan ve tahmin ediyorlardı.²⁸ İtilaf Devletlerinin 22 Mart ve 26 Mart 1922 tarihli notalarına cevaben, 8 Nisan'da Babıali'nin notası Hariciye Nazırı Ahmet İzzet Paşa tarafından İstanbul'daki İngiliz, Fransız, İtalyan yüksek komiserlerine ayrı ayrı iletildi. Söz konusu notada, konferansın Dersaadet'te veya Türkiye'nin diğer bir şehrinde toplanmasının hükümet için memnuniyeti mucip olmakla birlikte, mahallî sebeplerden dolayı Batı Avrupa'da başka bir şehir gösterilmesinin daha uygun olacağı belirtiliyordu.²⁹

Vakit gazetesi 8 Nisan 1922 tarihli nüshasında, Yeni Konferans Nerede Toplanacak? başlığı altında, konu ile ilgili olmak üzere ilk defa İzmit'ten söz etmekte, bu Anadolu şehrinin adını tarihin yeni bir faslına kaydedeceğini yazmaktaydı. Lord Curzon'un Lordlar Kamarasında, hangi devletin arazisi içinde konferansın kararlaştırılması olacağını söylemekte, üç hafta içerisinde Türkiye'nin herhangi bir yerinde fevkalade komiserleriyle konferansın bir Türk memleketinde yapılacağını ifade etmekte idi.³⁰ Gazete haberlerine göre, Şark Sorununun düzenlenmesine özgü konferansın İzmit'te toplanmasının önerilmesine dair Ankara'nın Avrupa'daki temsilcilerine talimat verdiği bildirilmekte;³¹ Sulh Konferansı Nerede Toplanacak? unvanlı haberde bu şehrin İzmit olmasının

²⁵ Ord.Prof.Yusuf Hikmet Bayur, Türkiye Devletinin Dış Siyaseti, TTK yayınları, Ankara 1973, s.107.

²⁶ Dr.SalâhiR.Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II, TTK Yayınları, Ankara 1986, s.222.

²⁷ Atatürk, Nutuk II, s.647-652.TBMM Zabıt Ceridesi, c.19, Ankara, s. 348-353.Bayur, Türkiye Devletinin... s. 111.

²⁸ Anadolu'da Yenigün, 5 Nisan 1338/1922. "... Türkiye kıtaat-ı askeriyesinin teslim edilen mevakia tahliyeden itibaren ancak on beş gün dahil olabilmelerini hükümetimin maa'l-memnuniye kabul edeceğini ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin niyat-ı sulh-perveranesine bir delil-i cedit olan ve cihat-ı efkâr-ı umumiyesince layık-ı veçhile telakki edileceği tabii bulunan husûsat-ı anife düvel-i müttefikaca kabul edildiği takdirde sulh tekliflerinizi tetkik için üç hafta zarfında murahasalarımızı takarrür edecek şehre göndermeye amade olduğumuzu arz ile kesp-i şeref eylerim. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hariciye Vekili Yusuf Kemal"

²⁹ Vakit, 9 Nisan 1338/1922. Ahmet İzzet Paşa hatıralarında bu konuya değinmekte ve şöyle demektedir: "Avrupa'dan döner dönmez Paris Konferansı'nın bize teklif ettiği notanın cevabı için hazırladığım projeyi sadarete sundum... Halbuki bizim konferansın İstanbul'da toplanmasından çekinmemiz, Ankara delegeleri gelmekten kaçınır da yine bir tatsızlık çıkar endişesinden doğmaktaydı. Ankara Hükümeti derhal bu hatamızdan yararlanarak İzmir'de (muhtemelen İzmit'te olmalı) toplanması için el altından girişimlere başladı. Avrupalıların bu davete katılmaları durumunda Ankara ricalinin bizi kovmak niyetinde oldukları da kulağımıza geldi. Fakat Avrupalılar daveti kabul etmediler...(Ahmet İzzet Paşa, Feryadım (İkinci Cilt), Nehir Yayınları, İstanbul 1993, s. 173-174. Tatsızlık çıkar ne kelime! Bilecik Mülakatından sonra milli hareket onu Ankara'da bir süre misafir etmişti.

³⁰ Vakit, 8 Nisan 1338/1922.

Dursun Ali AKBULUT

çok muhtemel bulunduğu belirtilmekte idi. Ancak, İstanbul Hükümetinin Batı Avrupa'nın bir şehrin önerdiği, Ankara'nın cevabi notasında ise şehir adı belirtilmediği, kararlaştırılacak şehre murahhaslarını göndermeye amade bulunduğu ifade edilmekte, dolayısıyla Lord Curzon'un sözlerinden hareketle toplantıda Türk şehrinde ısrar edileceği, Avrupa şehirlerinin her hangi birinde konferansın kabul edilemeyeceği öngörülüyordu. Ankara Hükümetince, konferansın İzmit gibi gerek Türk gerek Yunan delegasyonları, gerek üçlü itilaf murahhasları için haberleşmeye ve ulaşımına uygun merkezi bir yerde toplantı önerilecek; her halde İzmit'te ısrar edilecekti.³²

Konferans için İzmit Müsait Değil midir? başlıklı gazete yazısında, konferansın Anadolu'da toplanmasını istemeyen bazı mahfillerce İzmit'in küçük bir kasaba olduğu, barış konferansının toplanmasına uygun binalardan yoksun bulunduğu cihetle toplantı yeri olamayacağı söylentilerine karşı deniliyordu ki: "İzmit'te... Sultan Abdülaziz merhum tarafından inşa ettirilmiş olan kasır mevcut olduğu gibi murahhasların ikamet edebilecekleri çok güzel evler de mevcuttur. İsteyenler limandaki gemilerde de yatabilirler. İzmit, Ankara, İstanbul ve Atina ile kolayca muhabereye müsait olduğu gibi İstanbul vasıtasıyla Avrupa payitahtlarıyla da muhabere edebilir. İzmit aynı zamanda İstanbul'a olduğu gibi Ankara'ya da demir yolu ile merbuttur."³³

Hükümet-i Milliyenin 5 Nisan 1922 tarihli notasında öne sürdüğü tekliflere müttefiklerin 15 Nisan 1922 tarihli cevabi notası, üç fevkalade komiser tarafından Ankara'nın İstanbul'daki temsilcisi Hamit Bey'e verildi. Hamit Bey, müttefiklerin cevabını 16/17 Nisan gecesi Ankara'ya ilettili. Cevabi notada, Ankara Hükümeti, delegelerinin isimlerini bildirmeye davet edilmekte; müttefikler şimdilik tahliyenin yürütülemeyeceğini, bununla birlikte özel konuların görüşülmek koşuluyla barış şartlarının tamamı kabul edilir edilmez tahliyeye başlanacağı özellikle belirtiliyordu. Bununla birlikte müttefikler, barış şartlarının belirlenmesi için teklif edilecek şehrin bildirilmesi hakkını da koruyacaklardı. Ankara Hükümeti 17 Nisan'da toplanarak cevabi notayı en ayrıntılı noktasına kadar inceledi ve devletlerin son notasına birkaç güne kadar cevap verileceğini, barış görüşmeleri için murahhasların seçileceğini bildirdi.³⁴ Osmanlı Hükümeti'nin Paris Konferansı kararlarına karşı 8 Nisan'da verdiği notanın karşılığı, İstanbul'daki yüksek komiserler tarafından 19 Nisan'da Babıali'ye iletildi. Ahmet İzzet Paşa, notayı alır almaz sadrazam Tefik Paşa'yı ziyaret ederek görüş alışverişinde bulundu.³⁵ İtilaf devletlerinin 15 Nisan 1922 tarihli notasına verilecek cevabi nota sureti, 22 Nisan 1922 de Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülerek kabul edildi ve icrası için Heyet-i Vekile'ye gönderildi.³⁶

23 Nisan Bayramı, birinci yıldönümünde anıldığı ve bir dizi etkinliklerde bulunulduğu için özellikle basın bu milli bayram gününe olabildiğince yer verdi, hemen her yerde törenler düzenlendi, şehir ve kasabalardan Büyük Millet Meclisi Başkanlığına kutlama telgrafları çekildi.³⁷ Bununla birlikte 22 Nisan 1922 tarihli cevabi nota 24 Nisan'da İstanbul ve Anadolu gazetelerinde çok fazla yer buldu. Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülen metinle, gazetelerde ve hatta meclis zabıtlarında yer alan metin aynı olmakla birlikte bazı yazım farklılıklarına da rastlanmaktaydı.³⁸ Ankara Hükümetinin 22 Nisan notası, kapsamlı ve açık bir kararlılık göstermekte olduğu halde 5 Nisan notasında, "murahhaslarımızı takarrür edecek şehre göndermeye amade olduğumuz" ifadesi yer alıyordu. Şimdiki halde 22 Nisan notasında İzmit önemli bir konu başlığı olarak görünmekte, Hariciye Vekilinin cümleleriyle çok açık biçimde ifade olunmaktaydı: "... murahhaslarımızın tayin olunacak bir tarihte düvel-i mütelife murahhaslarıyla evvel be evvel müzakerat-ı ibtidaiyeye başlamak ve bir

³¹ Vakıf, 12 Nisan 1338/1922. Mukabil Teklifatımıza Devletlerin Cevabı unvanlı yazıda "Mütareke teklifine karşı Ankara Hükümeti ile Babıali tarafından devletlere tebliğ edilen cevabi nota İngiliz, Fransız, İtalyan Hükümetleri arasında tetkik edilerek Ankara ile Babıali'nin dermeyeran ettiği tekliflere cevap itası takarrür ettiği haber alınmıştır. Cevabın bugün veya yarın Babıali ve Ankara'ya tebliğ edileceği ümit edilmektedir."

³² Tevhid-i Efkâr, 10 Nisan 1338/1922. Yeni Şark, 11 Nisan 1338/1922.

³³ Tevhid-i Efkâr, 15 Nisan 1338/1922.

³⁴ Vakıf, 16 ve 17 Nisan 1338/1922. Yeni Şark, 18 Nisan 1338/1922.

³⁵ Vakıf, 20 Nisan 1338/1922. "Düvel-i müşarünileyhim mahall-i içtima olmak üzere tayin edecekleri şehri bilhare bildireceklerini ve bu hususta Babıali tarafından dermeyeran olunan arzuları nazar-ı itibara almağa ikdam edeceklerini beyan eder."

³⁶ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, c.19, Ankara, s. 348-353.

³⁷ Taşrada Milli Bayram İzmit'te Altı bin Mekteplinin İştirakiyle Muazzam bir İhtifal Yapıldı başlığı altında İzmit ve çevresinde yapılan törenlerden bahsediliyordu. Burada Milli Bayram çok heyecanlı geçti. Adapazarı, Sapanca, Derbent kasabalarında bulunmakta olan yirmi iki mektebin talebesi özel trenle İzmit'e gelerek bayrama katılmışlardı. Şehir baştanbaşa bayraklarla donatılmış, on binlerce halk ve kırmızı elbiseli şehit yavruları bu büyük gösteriye iştirak etmişlerdi (Anadolu'da Yenigün, 25 Nisan 1338/1922).

³⁸ Mesela TBMM Zabıt Ceridesinin Osmanlıca metninde İzmit, yeni alfabe ile yazılı metinde İzmir şeklindedir ki yazım yanlışlığı söz konusudur. Zabıtlarda 22 Nisan notasının sonunda ve bazı gazetelerde TBMM Hariciye Vekili Yusuf Kemal şeklinde yazıldığı halde İleri, Vakıf ve Yeni Şark gazetelerinde TBMM Hariciye Nazırı Yusuf Kemal ifadesi, hatta iddiası yer almaktaydı.

³⁹ Vakıf, 24 Nisan 1338/1922, Anadolu'da Yenigün, 24 Nisan 1338/1922, İleri, 24 Nisan, 1338/1922, Yeni Şark, 24 Nisan 1338/1922. Ankara Hükümeti, 22 Nisan 1922 tarihli notasına cevap beklediği halde itilaf devletleri bu hususta sessiz kalmışlardı.

Mütareke ve Barış Arayışları Sırasında İzmit (1922)

zemin-i itilaf bulunduğu takdirde derhal şerait-i sulhiyeye mübaşeret etmek üzere İzmit'te düvel-i itilafıye murahhasları ile mülaki olmaya hazır bulduklarını arz ve beyana musaraat ederim.³⁹ Bu notanın nihayetinde İzmit'te bir hazırlık konferansının toplanması öngörülüyor, anlaşmaya varılırsa görüşmelerin sürdürüleceği belirtiliyordu. Ancak özellikle İngiliz Dışişleri yetkilileri Türk notasına küstahlık, ikiyüzlülük ve yetersizlik biçiminde tepki gösterdiler; İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold da Ankara'nın önerisini tuzak olarak nitelendirdi.⁴⁰ Lord Curzon söz konusu notayı bir hezimetin başlangıcı saymakta, İtalyanlar ise seyirci kalmayı tercih etmekte; devletlerarasındaki bu kararsızlığın konferansın gerçekleşmesine engel oluşturacağı kuşkusuz sayılmakta idi.⁴¹ Fransız Başbakanı Raimond Poincare, Ankara yönetimine ultimatoma verilmesine karşı çıkıyor, İzmit'te ön görüşme yapılmasını destekliyor; Mustafa Kemal Paşa'nın da katılımına değiniyordu. Paris üçlüsünün 19 Nisan 1922 tarihli notası 29 Nisan'da Hariciye Nazırı Ahmet İzzet Paşa tarafından fevkalade komiserlere tebliğ edildi. Buna göre konferansın toplantı yerinin ve zamanının süratle bildirilmesi itilaf devletlerinden rica edilmekteydi.⁴² Anlaşılan o idi ki Osmanlı yönetimi, toprakları üzerinde her hangi bir şehirde konferans yapılmasını istemiyordu.

23 Nisan Bayramı kutlamaları sırasında da Mustafa Kemal Paşa'nın baş delege olacağına dair haberler deveran etmeye başladı. Ankara Hükümetinin 22 Nisan 1922 tarihli notasında önerildiği üzere, İzmit'te barış görüşmeleri yapılması itilaf devletlerince kabul edildiği takdirde, Anadolu delegasyonuna Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın bizzat başkanlık edeceği gazetelerde yer almaya başladı.⁴³ Devletler Muvafakat Ettikleri Takdirde Mustafa Kemal Paşa'nın İzmit'e Gideceği Tahakkuk Etmektedir başlıklı haberde, İzmit'te başlangıç görüşmelerine girişilmesi hakkında Ankara'nın son notasında öne sürdüğü öneri kabul edildiği takdirde bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın baş delege sıfatıyla görüşmelere katılacakları kesin olarak gerçekleşecekti. Görüşmelerin İzmit'te gerçekleşmesi kabul edilmezse Mustafa Kemal Paşa'nın bu görevi ifa etmesine imkân bulunmayacaktı. Mustafa Kemal Paşa başkumandan sıfatını taşıdığı için Büyük Millet Meclisinin fiilen hakimiyeti altında bulunan araziden ayrılmasına ihtimal yoktu. Öte yandan Fransızca İstanbul gazetesi İzmit'e uzak durmakta, Büyükkada'nın toplantı yeri olarak seçilmesi durumunda prensibe ait bazı noktaların çözümlenebileceğine ihtimal vermekte idi.⁴⁴ Akşam gazetesi, İzmit'e Karşı Korfu başlıklı haberinde, Yunan Hükümetinin toplantı yeri olarak Korfu adasını teklif edeceğini, barış görüşmelerinin adada bulunan eski Alman İmparatoru tarafından satın alınan Asilyan Sarayı'nda gerçekleştirileceğini haber vermekte idi.⁴⁵

Vakit Gazetesinin İzmit'te Müzakere Kabul Edilecek mi? başlığını taşıyan haberinde, devletler uygun buldukları takdirde Mustafa Kemal Paşa'nın İzmit'e gideceğinin gerçekleşmekte olduğu belirtildikten sonra Daily Telegraph'tan bazı alıntılar yapılmıştı. Buna göre, öncelikle Ankara'nın son

⁴⁰ Sonyel, Türk Kurtuluş... c. II, s. 249.

⁴¹ Yrd.Doç.Dr.BigeYavuz, Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk Fransız İlişkileri, Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994, s.161.

⁴² Yeni Şark, 30 Nisan 1338/1922.Vakit, 30 Nisan 1338/1922. Anadolu'da Yenigün, 1 Mayıs 1338/1922. İleri, 29 Nisan 1338/1922.Ahmet İzzet Paşa hatıralarında itilaf devletlerinin 15 Nisan tarihli notasına taraflarınca verilen cevabın mükemmel bir belge olarak görülmeğe değer bulunduğunu, bu nota ile Ankara'nın cevabının sunulduğunu (Ahmet İzzet Paşa, Feryadım, s. 174.) söylerken yanlış olmalıdır. 15 Nisan notası 22 Nisan'da Ankara Hükümeti tarafından cevaplandırıldığı halde, bundan bağımsız olarak itilaf devletlerinin 19 Nisan 1922 tarihli notasına Babrali 29 Nisan'da cevap vermişti. Böylece karşılıklı nota alınıp verilmesi usulen ya da şimdilik son bulmuş görünmekteydi.

⁴³ Akşam, 24 Nisan 1338/1922. Horace Rumbold'dan Lord Curzon'a (23 Nisan 1922) "Hamit Bey, konferans İzmit'te yapılırsa Mustafa Kemal de katılacak; Rumbold, 25 Nisan 1922 tarihli diğer bir yazısında, "Ankara'ya karşı cevap yazısı konusu komiserlerce görüşüldü... Görüş birliğine vardık gibi. İzmit Konferansı konusunda karara varamadık. Fransız Yüksek Komiseri İzmit'e taraftar. İtalyan ortada görünüyor. Bence karşıyım. Ankara'nın cevabı bence taktik bir manevradır." diyordu (Bilal N.Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938), c. 4, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1984, s. LXIII.).

⁴⁴ Vakit, 27 Nisan 1338/1922. Vakit başyazarı Ahmet Emin Bey, Fransızca İstanbul gazetesinde yayınlanan İzmit'in İntihabı unvanlı makalenin nazar-ı dikkate alınmaksızın yazıldığını, aynı günkü İzmit Konferansı başlıklı yazısında belirterek, Büyük Millet Meclisi Başkanı ve Milli Mücadele kuvvetlerimizin kumandanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın İzmit hazırlık konferansına bizzat baş delege sıfatıyla katılacaklarının kesin olarak kararlaştırıldığını ifade etmekteydi. Yazara göre, Mustafa Kemal Paşa'nın görüşmelere katılması bizim ne kadar barış taraftarı olduğumuza en açık bir delil teşkil etmekteydi... Baş delegelik görevinin Büyük Millet Meclisi Başkanına bağlı olması olağanüstü önemde bir olaydı. Görüşmelerin bu sayede sürat ve suhulet kazanacağına kuşku yoktu. Bu bakımdan itilaf devletleri, İzmit'in az zamanda hazırlanmasını arzu ediyorlarsa Mustafa Kemal Paşa'nın bizzat görüşmelere katılmasını memnuniyetle kabul etmeleri gerekirdi... İzmit'in bu bakımdan birçok yönden seçilmiş olduğuna kuşku bulunmamaktaydı... İzmit'te yapılması teklif edilen hazırlık konferansı, başlangıç görüşmelerinin hızlandırılması gerekli olduğundan önemini hatırlamak mümkün değildi. Türkçe İstanbul, toplantının İzmit'te yapılması Ankara'ya uygun gelse de Avrupa'ya uygun olamayacağını yazmakta... bir de delegelerin istirahatı meselesini ileri sürmekte... Büyükkada toplantı yeri olarak seçilirse prensibe ait bazı noktaların çözümleneceğine ihtimal vermekte idi (Vakit, 27 Nisan 1338/1922.).

⁴⁵ Akşam, 27 Nisan 1338/1922.

Dursun Ali AKBULUT

notasında ileri sürdüğü öneri kabul edildiği takdirde bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın baş delege sıfatıyla görüşmelere katılacağı, ancak görüşmelerin İzmit'te yapılması kabul edilmezse, Gazi Hazretlerinin bu görevi yerine getirmesine imkân bulunamayacağı, başkumandan sıfatını taşıdığı için Büyük Millet Meclisinin fiilen egemenliği altında bulunan araziden ayrılmasına ihtimal olmayacağı belirtildikten sonra şöyle deniliyordu: "Lord Curzon'un son nutkunda başlangıç görüşmelerinin zaten Türk toprağında yapılacağından bahsedilmişti. . . Lord Curzon'un sözü ancak İzmit kabilinden bir yere ait olabilir. Devletlerin önerimizi kabul edip etmeyeceklerine dair henüz ortada olumlu malumat yoktur."⁴⁶ Ankara mahfili, 22 Nisan notasına cevap beklerken, bazı haberlere dayanarak itilaf delegelerinin İzmit'e geleceklerini umuyor; bununla birlikte haberlerin söylentiden ibaret olduğu kanaati de Ankara gazetelerinde yer alıyordu.⁴⁷

İstanbul siyasi mahfillerinden alınan malumata göre, 22 Nisan notasının cevabı itilaf devletleri tarafından tamamlanmış,⁴⁸ ancak ilgili makama, yani Ankara Hükümetine henüz iletilmemişti. Şark Meselesi, Cenova Konferansı (10 Nisan-19 Mayıs 1922)'nda görüşüldüğü halde beklenen sonuçlar elde edilemedi; Cenova Konferansının işleri de Lahey Konferansına havale olundu. Nitekim Lloyd George 5 Haziran'da Londra'da yaptığı konuşmada, Cenova Konferansının neticelerinden bahsediyor; gazetelerde Lahey Konferansı'nın da sonuçsuz kalacağı haberleri yer alıyor, buna rağmen Lahey Konferansının 15 Haziran'da açılacağı bildiriliyordu.⁴⁹ Dolayısıyla Paris üçlüsü bu konularla meşgul olduğundan Türk-Yunan anlaşmazlığı bir süre daha beklemeye alınmış oldu. Bununla birlikte, Yunanistan'ın Ankara ile anlaşmak ve doğrudan doğruya görüşmek istediği; Yunan basınının Türk topraklarının boşaltılmasından bahsettiği vb. konular gazetelerde yer alıyordu.⁵⁰ İzmit, Başkumandanı karşılamaya hazırlanırken, Yunan savaş gemileri de 9 Haziran'da doğrudan doğruya Samsun limanı ve şehrini top ateşine tuttular.⁵¹ Şu halde barış, ham bir hayalden ibaret görünüyor, bütün beklentiler bir yana itilmiş oluyordu. Nitekim bu meşum olaydan dolayı Tan gazetesi de Türk-Yunan barışının yakında gerçekleşebileceğine dair hiçbir emarenin bulunmadığına üzüntü duyduğunu belirtiyordu.⁵²

İngiliz gazeteleri, Türkiye ve Yunanistan devletlerinin yeniden görüşmelere çağrılacaklarından ümitli idiler. Nitekim Morning Post, Türk-Yunan barışının müttefik devletler hariciye nazırları konferansı tarafından Mart'ın 22 sinde tespit edilen esaslar üzerine akdedilmesini mümkün görüyordu.⁵³ Öte yandan Ankara Hükümeti müzakere yeri olarak İzmit'i önerdiği ve bu cihet kabul edildiği takdirde mümessillerinin ismini bildireceğini açıkladı.⁵⁴ Görüşmelere İzmit'te başlanması kabul edildiği takdirde, Mustafa Kemal Paşa, Türk Delegasyonu Başkanı olarak konferansa katılabilecek; başka bir toplantı yerinde bulunamayacağını ilgili devletlerhüsünü niyetle karşılayacaklardı.⁵⁵ Ankara Hükümetinin beklediği cevabi notanın henüz İstanbul'daki itilaf mümessillerine ulaşmadığı, bununla birlikte Fransa'nın konuya bakış açısının kabul edildiği, İzmit'e murahhaslar gönderileceği, bunun yapılabilmesi için bir murahhasın Ankara'ya geleceği söylenmekte idi.⁵⁶ Basında hemen hemen Ankara ve İstanbul kadar İzmit'in adı da dolaşıyordu. Çünkü İzmit, Ankara Hükümeti tarafından düğümün çözüleceği nokta olarak görülmekte; müzakere mahalli olarak kabul edilmesinin yanı sıra matbuat yazışmalarının, haberleşmenin, ulaşımın odağında yer alması, askeri konumu vb. durumundan dolayı çok önemli bir şehirdi. İzmit Konferansı meselesi gazetelerde sıkça kullanılan bir değer olarak önemi koruyordu. Buna rağmen beklenmedik haberlerle de karşılaşılıyordu: "İstanbul'dan gelen habere nazaran, karşı gazetelerden biri İzmit'te iskân ve nakliye imkânlarının İstanbul ve Avrupa nazarına gayr-ı kâfi görüldüğünü söylemiştir. Ve bu tarz mütalaanın herhalde bir sebebin ahvalinden olduğu kimsenin meçhulü değildir. Konferansın akdine İzmit'teki Kasrın ve oradaki mebani-i cesimenin kâfi geleceğini ümit etmeyenlere İzmit'e küçük bir seyahat etmek suretiyle bu ciheti öğretebilirler."⁵⁷

⁴⁶ Vakit, 27 Nisan 1338/1922.

⁴⁷ Anadolu'da Yenigün, 30 Nisan 1338/1922. Vakit gazetesinin haberine dayanılarak Rumbold'dan Lord Curzon'a 2 Mayıs 1922 tarihli bildirimde, Mustafa Kemal Paşa'nın İzmit Konferansına katılmaya razı olmakla barışçı niyetini ortaya koyduğu, Amerika'nın da İzmit'e gözlemci gönderebileceği belirtiliyordu (Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk... s. LXIV).

⁴⁸ İleri, 4 Mayıs 1338/1922.

⁴⁹ Vakit, 14-15 Haziran 1338/1922.

⁵⁰ Vakit, 5 Haziran 1338/1922.

⁵¹ İleri, 9-12 Haziran 1338/1922.

⁵² Vakit, 12 Haziran 1338/1922. "Münasebatın bu kadar gergin olduğu bir sırada itilafçuyane bir hareket vuku bulacağını ummak na-be mevsimdir."

⁵³ Vakit, 25 Haziran 1338/1922. Paris üçlüsünün, Temmuz'un on üçünde Londra'da toplanarak Türkiye ve Yunanistan'a doğuda barışın tekrar tesisi için yeniden tekliflerde bulunacakları tahmin edilmekteydi (Vakit, 30 Haziran 1338/1922).

⁵⁴ İleri, 5 Mayıs 1338/1922.

⁵⁵ Akşam, 6 Mayıs 1338/1922.

⁵⁶ Anadolu'da Yenigün, 7 Mayıs 1338/1922.

⁵⁷ İleri, 11 Mayıs 1338/1922.

⁵⁸ Anadolu'da Yenigün, 3 Temmuz 1338/1922.

Esaret günlerinde Türklerin hoşgörüsünden memnun kalan ve esaretten kurtulunca onlara aynı şekilde mukabele eden General Townshend'in İngiliz parlamentosunda yaptığı dikkat çekici konuşma gazetelerin baş sayfasında yer aldı. İngiliz generali, "Mademki sulh istiyoruz, niçin Fransa gibi hareket ederek Türklerle uyuşmadık, İzmit Konferansını neden reddettik dedikten sonra şunları da ekledi: "Mustafa Kemal Paşa şunu yapmayacak nakaratını işitiyoruz. Biz bir kere Mustafa Kemal Paşa'yı dinlemeliyiz. Bu ayın bîdayetinde Mustafa Kemal Paşa İzmit'te bir konferans teklif etti... Hariciye Nezaretimiz konferansı reddetti. Fakat aradan on beş gün mürur etti ve bu müddet zarfında yeni eslihanın gitmesine ve harbin tekrar başlamasına müsaade eyledi. Ve zannımca İngiltere Hariciye Nezareti harbi devam ettirmek için rivayet olunan Türk mezalimi hakkında tahkikat talep etti... Bunu herkes bilir, mezalim hakkındaki rapor katiyen yalandır." Avam kamarası mebuslarından Herbert de İngiliz hükümetinin doğrudan doğruya Mustafa Kemal Paşa ile İzmit'te görüşmeyi uygun görüp görmediği hakkındaki soruya Dışişleri Müsteşarı şu cevabı vermişti:"Konferans önerileri/projesi Atina, İstanbul ve Ankara hükümetlerine bildirilmiş olup, bir başına görüşmelerde bulunmak için hiçbir sebep mevcut değildir."⁵⁸ Esasen itilaf hariciye nazırları Paris ve Londra'da görüşmelerde bulunmuşlar, yakında bir konferans düzenlemeyi düşünmüşler, Temmuz ayı ortalarında Türk ve Yunan delegelerinin de çağırılmasını kararlaştırmışlardı. Ahmet Emin Bey, İki Tarz-ı Hal unvanlı başmakalesinde, iyi niyete dayanan barış tartışmalarını sonuçsuz bırakmak sorumluluğunu hasımlarımızın hiçbir zaman üzerimize atamayacaklarını, İzmit'teki hazırlık toplantısının, Londra ve Paris'te akdedilecek daha genel bir konferansı sonuçsuz bıraktıktan sonra işlevsel sonuçlara varılabileceğini yazıyordu.⁵⁹

Lord Curzon'dan Paris'te Lord Harding'e gönderilen 10 Mayıs 1922 tarihli yazıda, Majestelerinin Hükümetinin muhtelif zamanlarda konferans yerini ilan ettiğinden dolayı İstanbul ya da Therapia/Tarabya'dan biri, ya da Prinkipo/Büyükada veya Moda uygun bulunmuştu⁶⁰. Ankara Hükümeti İzmit'ten yana tavrını koruyordu. İngiltere her zaman olduğu gibi bunu sakıncalı buldu; Tarabya'yı öne sürdü. Fransa, Ankara'nın önerisine yakın bulunuyordu.⁶¹ Bununla birlikte müttefikler arasında görüş ayrılığı sürmekte; Fransa, Mustafa Kemal Paşa ile İzmit'te görüşmekten yana idi. İstanbul Hükümeti de Ankara'dan rahatsızlık duyuyor, İngilizler gibi onlar da İzmit Konferansına karşı çıkıyorlardı. Sir Horace Rumbold'dan Lord Curzon'a gönderilen 23 Mayıs 1922 tarihli yazıda, İzmit'te Fransız gemisinde konferansın toplanmasını Fransa'dan başka kabul edecek devlet mevcut olmadığından, bunu İngiltere'nin reddetmesinin herkesi rahatlatacağı söyleniyor; İzmit'te fakat Fransız gemisinde değil, İtalyan savaş gemisinde konferans düzenlenmesi kabul edilebilir bulunuyor, hatta Beykoz ön plana çıkarılıyordu.⁶²

Gazeteler, Şark Meselesinin kati bir safhaya girmiş olduğundan yeni bir üçler konferansının arifesinde bulunup bulunmadıklarını merak ediyorlardı.⁶³ Haziranın ikinci yarısında Şark Meselesini tekrar ele almak üzere İtalyan Dışişleri Bakanı Schanzer, İngiliz Başbakanı Lloyd George ile Londra'da, bilahare Fransız Başbakanı Mösyö Raimond Poincare ile Paris'te görüşmeler yaptı. Morning Post'un haberine göre, Türk-Yunan barışı ancak müttefik Hariciye Nazırları Konferansı tarafından 22 Mart'ta belirlenen esaslar doğrultusunda gerçekleştirilebilecekti. Nihayet Yunanlılar da yola geliyor, Atina'da önemli bir çoğunluk Anadolu'nun boşaltılmasını kani bulunuyordu. Dolayısıyla Türk ve Yunan delegelerinin de katılımı ile bir konferansın düzenlenmesi tasavvur olunuyordu. 13 Temmuz'da Londra'da toplanacağı umulan konferansta Türk ve Yunan taraflarına yeni önerilerde bulunulacağı tahmin edilmekte idi.⁶⁴ Üçler Konferansının Temmuz ayı içerisinde Londra'da toplanacağı, bazı ihtimallere göre Türk ve Yunan delegelerinin de toplantıya çağrılacakları haberleri kuvvet kazanmaktaydı.⁶⁵

Paris Konferansında itilaf devletlerinin uyuştukları noktalardan biri Daily Telegraph'a göre, Beykoz'da Anadolu meselesine dair bir toplantının yapılması idi.⁶⁶ Mamafih İngiltere, ne Ankara'nın

⁵⁹ Anadolu'da Yenigün, 15 Temmuz 1338/1922.

⁶⁰ Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk...s. 257.

⁶¹ Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk...s. LXV.

⁶² Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk...s. LXVI. İtalyan Dışişleri Bakanı Schanzer, görüşmelerin bütünüyle keşilmemesi için Fransız önerisini kabul etmekte idi (Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı... c. II, s. 254.) İzmir'deki İngiliz askeri temsilcisi Johnston, 22 Mayıs'ta Yunan işgalindeki bölgelerin komiseri Stergiadis'le görüşmesinde Mustafa Kemal'den şöyle söz ediyordu: "Mustafa Kemal sadece bir maceraperesttir ve bir maceraperest gibi davranır. Sabit bir politikası yoktur; şimdi İtalyanlarla birleşir; sonra Fransızlara, daha sonra Ruslara ve Almanlara yanaşır... Ankara yönetimi Bağlaşık'ların arasındaki kavgılardan yararlanıyor. Mustafa Kemal'le anlaşmaya varabilmek için tek yol, İstanbul'un abluka altına alınarak tehdit edilmesidir." (Dr. Salâhi R. Sonyel, İngiliz İstihbarat Servisi Gizli Raporlarında Mustafa Kemal (Atatürk), 1918-1923, Uluslararası İkinci Atatürk Sempozyumu, 9-11 Eylül 1991-Ankara, c. I, Ankara 1996, s. 233-269.

⁶³ Anadolu'da Yenigün, 5-6 Temmuz 1338/1922.

⁶⁴ Vakit, 22-27, 30 Haziran 1338/1922.

⁶⁵ Anadolu'da Yenigün, 18 Temmuz 1338/1922.

Dursun Ali AKBULUT

ne de İstanbul'un kabul etmediği ve Ankara'nın kabul etmeyeceği Şark Konferansının Beykoz'da toplanmasını önerdi.⁶⁷ Yunanistan'ın Beykoz Konferansına katılmaya karar verdiği, yeni konferansın neticesi tespit edilinceye kadar Anadolu hakkındaki kararlarının erteleneceği; konferans akdinin Hükümet-i Milliyeye de ihsas ettirildiği halde en uygun yerin İzmit olduğu, çünkü orada Mustafa Kemal Paşa'nın görüşmelere katılabileceği⁶⁸ noktasından hareketle Ankara sebatla direniyor, İzmit'ten vazgeçmek istemiyordu. Öyle anlaşılıyordu ki bu sene Temmuz ayı oldukça sıcak geçecekti. Bir tarafta taze fikirlerle bezenmiş, görünürde kendini yenilemiş olan Üçler Konseyi, diğer tarafta Misak-ı Millisini esas edinmiş ve müzakere yeri olarak benimsenmiş İzmit bulunuyordu. Daily Telegraph gazetesinin Paris muhabiri, Fransa ve İngiltere'nin birleştikleri noktaları sıralarken en başa, Boğazlarda Beykoz'da Anadolu meselesi hakkında bir konferansın toplanacağı haberine yer veriyor;⁶⁹ Yunan Hükümetine hiçbir resmi davette bulunulmadığı halde Atina'nın Beykoz konferansına iştirak edeceğine dair haberler devran ediyordu. Bununla birlikte Yunanlılar adı geçen konferanstan pek ümitli değillerdi.⁷⁰ Avrupa gazeteleri, İngiltere'nin Beykoz'da içtima fikrinde olduğunu, İzmit'te toplanmayı kabul etmediklerini yazıyorlar; Fransa'nın da İzmit yerine Beykoz'da toplanılmasında bir sakınca görmediği Deba gazetesinin haberleri arasında yer alıyordu.⁷¹ Bununla birlikte Beykoz Konferansı hakkında ne Babıali ne de Ankara Hükümeti resmen bilgilendirilmiş değillerdi. Bosfor Gazetesinin haberine göre, Beykoz toplantısı Avrupa devletlerinden biri tarafından önerilmiş, diğer hükümetlerce kabul olunmuştur ki öneride bulunanın İngiltere olduğu gayet açık idi. Devletlerden resmi davet gelmediği halde hem Babıali hem de Ankara Hükümeti özel bilgiler edinmişler; Ankara'da Heyet-i Vekile barış yolunda çabalarını sürdürmüştü.⁷² Ankara Hükümeti son verdiği notada (22 Nisan) İzmit'te içtima edilmesini önermiş, itilaf devletleri buna hiçbir zaman cevap vermemişler, dolayısıyla hem siyaset hem de uluslararası hukuk açısından toplantı yeri bu notaya cevap verildikten sonra kararlaştırılabilecekti. İtilaf devletleri bu kaideye uymadıkları gibi, İzmit'e rağmen Anadolu toprağında bulunduğunu var sayarak Beykoz'u göstermeleri⁷³ de inandırıcılıktan uzaktı.

İngiliz siyasi mahfilleri, Beykoz'da konferans akdi hakkında vuku bulan önerinin Türk ve Yunan hükümetlerince olumlu karşılanacağını, müttefiklerin de müspet bir cevap vereceklerini ümit etmekteydiler.⁷⁴ Öte yandan Ankara Hükümeti, İzmit'te veya diğer bir Anadolu şehrinde konferans düzenlenmesinde ısrar etmekteydi. Müttefiklerin, Mustafa Kemal Paşa'nın doğrudan görüşmelere katılmasının sağlayacağı çabukluk ve esneklik nazarı dikkate alındığında, Beykoz'dan vazgeçilerek daha orta bir yer olmak üzere İzmit'te bir savaş gemisinde dahi görüşmelerin yapılmasını kabul etmeleri muhtemeldi.⁷⁵ Savaş gemisinin veya bir başka mahallin önemi olmamakla beraber, Ankara'da hakikaten arzu edilen nokta, konferans görüşmelerinin Mustafa Kemal Paşa'nın hazır bulunabileceği bir yerde seçilmiş olmasıydı. Görüşme yeri hakkında İstanbul ve Anadolu basını yek-vücut Beykoz'a karşı, İzmit'ten yana; hatta tek muhalif Peyam-ı Sabah dahi Türk ve Yunan delegelerinin katılımı ile toplanacak olan konferansın Ankara'da düzenlenmesine taraftar olduğunu yazıyordu.⁷⁶ Tevhid-i Efkâr, Konferans Beykoz'da mı, İzmit'te mi? başlığı altında, Ankara ve İstanbul Hükümetlerine bildirilmeden itilaf devletlerince Beykoz'da konferans düzenleneceğine dair malumat hiç eksik olmamakla beraber, İzmit'in yerine ve önemine, Mustafa Kemal Paşa'nın konferansa bizzat katılmasına vurgu yapılıyor, birçok ihtimale binaen İzmit'ten vazgeçilmesinin söz konusu olamayacağı ısrarlı bir biçimde tekrarlanıyordu. Akşam'ın ve İleri'nin aynı başlığı taşıyan İzmit mi Beykoz mu? haberinde, Ankara'nın Beykoz'un değil İzmit'in seçilmesinde ısrar ettiği ve aynı zamanda konferansın bir Fransız savaş gemisinde toplanacağı vurgulanıyordu.⁷⁷ Buna mümasil bir başka başlık da Neden Beykoz da Tatavla Değil? idi. Bu da latife kabilinden Beykoz'un değil, İzmit'in, onunla birlikte Mustafa Kemal Paşa'nın ve bütün milli unsurların temsiliyeti anılmak ve

⁶⁶ Akşam, 19 Temmuz 1338/1922.

⁶⁷ Anadolu'da Yenigün, 20 Temmuz 1338-1922.

⁶⁸ Akşam, 20 Temmuz 1338/1922.

⁶⁹ Akşam, 19 Temmuz 1338/1922. İleri, 20 Temmuz 1338/1922. Diğer iki nokta: 2. Geçen Mart'ta Paris Konferansında tespit edilen kararların esas barış olarak korunması, 3. Anadolu'da facialar hakkında gerçekleştirilecek tahkikat, gerek görüldüğü takdirde azınlıklar için fazla yükümlülüklerin sağlanması. Ankara Hükümetinin Anadolu toprağında bir konferans düzenlenmesi hakkındaki isteği, devletlerce dikkat nazarına alınacak gibi görünüyordu. Ankara Hükümeti barış meselesinde Batı Devletleri ile bir uyuşmaya varmak için en çok böyle bir toplantıyı uygun buluyordu.

⁷⁰ Akşam, 21 Temmuz 1338/1922.

⁷¹ Tevhid-i Efkâr, 19 Temmuz 1338/1922. Fransa Hükümeti, Beykoz'da içtima teklifini ancak iki tarafın, Türkiye ve Yunanistan'ın kabulü şartıyla benimsemekteydi (Vakit, 20 Temmuz 1338/1922).

⁷² Yeni Şark, 20 Temmuz 1338/1922.

⁷³ Vakit, 20 Temmuz 1338/1922. Avrupa'daki mümessillerinden alınan malumata nazaran Ağustos başlarında Şark Meselesinin halli için Türk ve Yunan delegelerinin katılımı ile bir konferans düzenleneceği anlaşılmış ise de konferansın nerede inikat edeceği henüz belirlenmemiştir.

⁷⁴ Anadolu'da Yenigün, 21 Temmuz 1338/1922.

⁷⁵ Vakit, 21 Temmuz 1338/1922. İleri, 21 Temmuz 1338/1922.

⁷⁶ Anadolu'da Yenigün, 23 Temmuz 1338/1922.

Mütareke ve Barış Arayışları Sırasında İzmit (1922)

anlatılmak isteniyordu.⁷⁸ Murahhas Efendiler Hiç Zahmet Etmeyiniz! başlıklı haber/magazinde, Beykoz Konferansına gelirken çantalarında şu 26 Mart'tan yaptıkları adı geçen/mahut önerileri taşıyacaklarını ve bize tekrar göstereceklerini söylüyorlardı.⁷⁹ Meşrutiyetin ilanı günü 23 Temmuz'da dahi Beykoz Konferansına dair her hangi bir değişiklik yoktu. Konferansta tarafların, Türklerin ve Yunanlıların ne söyleyecekleri belli olmadıktan sonra devletlerin kendi aralarında konuşacakları hiç bir şeyleri de yoktu. Nitekim Temmuz sonlarına gelindiği halde Beykoz Konferansından ses çıkmıyordu. Mustafa Kemal Paşa ise İzmit'e gelebileceğini, Ankara'da Büyük Millet Meclisi ile resen muhabere ettiği cihetle konferansın İzmit'te toplanması için ısrar ediyordu.⁸⁰

Beykoz'da konferans yapılmasıyla Türk-Yunan anlaşmazlığının düzeltilmesi imkân dışında bulunmaktaydı. Ankara'nın Beykoz'da düzenlenen bir konferansa katılmayacağı çok önceden belli idi. Mevcut şartlar altında barış yapmak son derecede zordu. İtilaf devletleri tarafından Beykoz'da, İzmit'te yahut bir Fransız gemisinde yakın gelecekte bir toplantı yapılmasının tasavvur edildiği, Türk ve Yunan delegelerinin bakış açılarını açıklamak ve barış şartlarını münakaşa için davet edecekleri hakkında Babıali tarafından Ankara Hükümetine tebliğ edilen haber, barış toplantısı büyük olduğundan çok iyi tepki uyandırdı. Yunan kuvvetlerinin de dahil olduğu, müttefiklerin işgali altındaki bir yerde bulunduğu Beykoz Konferansı'nın kabul edilmesinin imkânsızlığına karşın, Mustafa Kemal Paşa'nın gidebileceği ve Türkiye Büyük Millet Meclisi ile bilvasıta görüşebileceği yegâne yer olan İzmit üzerinde ısrara devam ediliyordu.⁸¹ Şark Konferansının tarafsız Marmara havzasında demirlemiş bir savaş gemisinde ya da İzmit Körfezinde bir Fransız savaş gemisinde toplanmasının her tarafı memnun edeceği haberleri de alınmakta idi.⁸² İleri gazetesinin Şark Konferansı Beykoz'da mı İsviçre'de mi Toplanacak? haberinde, 29 Temmuz 1922 tarihli İngiliz notasına Fransız cevabi notasından anlaşıldığına göre netice itibarıyla konferansın toplantı yerinin Beykoz olamayacağı anlaşılmıştı. Konferansın toplantı yeri olarak teklif edilen muhtelif mahaller arasında İsviçre'de her hangi bir şehir de bulunabilirdi.⁸³

Daily Telegraph gazetesinin haberinde, Şark Meselesi hakkında İtalyan şehirlerinden birinde konferans düzenlenmesi İngiltere tarafından kabul olunmadığından, şark işlerinin İstanbul'daki itilaf yüksek komiserlerinin katılımı ile bir hazırlık konferansında ele alınacağından bahsediliyordu.⁸⁴ Times gazetesine göre, Tavşancıl bitaraf mıntıkası civarında sahilde bir Fransız savaş gemisinde Yakın Şark konferansının toplanacağı bildirilmekte idi. Aynı gazeteye göre, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın konferansta bulunması da umulmaktaydı. Öte yandan İngiliz gazetesi Babıali'nin, konferansın Tavşancıl'da toplanmasına razı olmadığını yazmakta; Tan'ın istihbaratına göre Beykoz Konferansı tercih edilmekte idi.⁸⁵ İlginç görünen nokta İtalyan Dışişleri Bakanı Schanzer'in Rodos'ta bir toplantı önermiş olmasıydı.⁸⁶ Nitekim o, muharip taraflara İtalya topraklarında her hangi bir yerde toplanma serbestisi tanımış ve bunu da ilan etmişti. Şimdi ise onun Rodos çıkışından birkaç gün sonra, İstanbul'daki itilaf yüksek komiserleri konferansın Venedik'te toplanmasını kararlaştırmışlar ve durumu kendi hükümetlerine bildirmişlerdi.⁸⁷ İstanbul'dan gelen haberlere göre konferansa Türk ve Yunan Hükümetleri ile Babıali davet edilecek, bununla birlikte Eylül ayı ortalarında Venedik'te Şark Konferansı gerçekleştirilmiş olacaktı.⁸⁸ İtalyan Dışişleri Bakanı Schanzer de Türk ve Yunan murahhaslarının bu konferansa katılımını tavsiye ile İtalya toprağında memnuniyetle kabul edileceklerini temin ediyordu. Bununla birlikte İstanbul basınına göre, konferansın toplanma yeri olarak Venedik'in gösterilmesi henüz uygun görülmemişti.⁸⁹ Ağustos ayı

⁷⁷ Akşam, 26 Temmuz 1338/1922. İleri, 30 Temmuz 1338/1922. Beykoz Konferansının toplanması itilaf hükümetlerini halen meşgul ediyor ve konferansın ayrıntılarına dair aralarında görüşmeler ve haberleşmeler sürmekte bulunuyordu. Barış konusu yine bu günlerde canlandı. Şark Sulhunun esaslarını tespit etmek maksadıyla ve Türk-Yunan murahhaslarının iştirakiyle yeni bir konferans akdi devletlerarasında kararlaştırıldı. Yeni konferansın Beykoz'da inikadı hususunda İngiltere tarafından teklif edildiği ve muhariplerin kabulüne iktiran etmek şartıyla Beykoz'da akdine Fransa Hükümetinin dahi muvafakat ettiği anlaşıldı.

⁷⁸ Tevhid-i Efkâr, 21 Temmuz 1338/1922. Yeni Şark'ın 9 Ağustos 1922 tarihli nüshasında "Tatavla Ajansının Bir Manevrası mı?" başlıklı haberde, İstanbul'da Heyecan unvanlı telgrafnameyi ajans müdürlüğüne vermeyen bir çalışanından söz etmekte ve Ajans Havas aldatılmış bulunmakta idi."

⁷⁹ Anadolu'da Yenigün, 23 Temmuz 1338/1922.

⁸⁰ Tevhid-i Efkâr, 25 Temmuz 1338/1922.

⁸¹ Vakit, 25 Temmuz 1338/1922. İngiliz Dışişleri Bakanı Vekili Balfour'dan Paris İşgüderi Chectham'a: Fransız muhtırası dikkatle incelendi. İngiliz Hükümeti İzmit'te veya gemide konferans toplanmasına şiddetle karşıydı. Beykoz'da veya adalarda konferansa taraftardı (Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk... c. 4, s.LXXVII-LXXVIII.).

⁸² Yeni Şark, 24 Temmuz 1338/1922. Tevhid-i Efkâr, 25 Temmuz 1338/1922. Anadolu'da Yenigün, 26 Temmuz 1338/1922.

⁸³ İleri, 10 Ağustos 1338/1922.

⁸⁴ Açıksoz, 24 Temmuz 1338/1922.

⁸⁵ Yeni Şark, 29 Temmuz 1338/1922. Vakit, 29 Temmuz 1338/1922. Anadolu'da Yenigün, 31 Temmuz 1338/1922 (Anadolu'da Yenigün'ün haberi: Beykoz'da mı, İzmit'te mi, Tavşancıl'da mı?)

⁸⁶ Anadolu'da Yenigün, 13 Ağustos 1338/1922.

⁸⁷ Anadolu'da Yenigün, 15 Ağustos 1338/1922.

⁸⁸ Anadolu'da Yenigün, 16-17 Ağustos 1338/1922.

Dursun Ali AKBULUT

ortalarda Beykoz Konferansı siyasi mahfillerdi tekrar söz konusu edilmeye başlandı. Halbuki İstanbul'daki itilaf yüksek komiserleri, hükümetlerinden aldıkları talimat üzerine evvelki gün toplanarak, Venedik'te başlangıç ve hazırlık mahiyetinde bir Şark Konferansının düzenlenmesi hususunda fikir alışverişinde bulunmuşlardı.⁹⁰ Konferansın toplanmasından Ankara Hükümeti ve Babıali haberdar edilmiş, onlarla birlikte Yunanistan ve itilaf yüksek komiserleri içtima katılacaklarını bildirmişlerdi. İtalyan Hükümeti de konferans için Venedik'te hazırlıklar yapmaya başladı.⁹¹ Nitekim İzmit Konferansının yerine geçmek ve Şark Sulhunu hazırlamak üzere itilaf devletlerinin delegeleriyle Ankara, İstanbul ve Yunan delegelerinin katılımı ile böyle bir konferansın toplanmasına karar verilmişti. Bazı nedenlerden dolayı İzmit Konferansı toplanamamış, Beykoz Konferansı düşünülmüş ise de Ankara Hükümeti pek haklı olarak söz konusu toplantıyı kabul etmemişti.⁹² Çünkü Ankara Hükümetinin İstanbul dışında her konferansa hazır olduğu ve Rauf Beyin başkanlığında bir delegasyonunu hazır bulundurduğutahmin olunmakta idi.

Şark Meselesinin halli için Türk ve Yunan murahhaslarından kurulu bir konferansın toplanması, itilaf fevkalade komiserlerinin de bu konferansta hazır bulundurulması kararlaştırılmıştı. Konferans yeri olarak önce Beykoz düşünülmüş, Ankara Hükümetinin baskıları sonucunda daha sonra İzmit'te veya bir Fransız savaş gemisinde toplantı söz konusu olmuştu. Bunun üzerine İstanbul'daki fevkalade komiserler Yeniköy'deki İngiliz sefarethanesinde toplanarak bu konuda görüşmeler yaptılar. Üç başkentten gelecek talimat üzerine fevkalade komiserler Ankara Hükümetini ve Babıali'yi, Atina'daki sefirler de Yunan Hükümetini haberdar edeceklerdi. Unutulmamalıdır ki İzmit kabul edildiği takdirde Mustafa Kemal Paşa da bizzat konferansa katılacaktı.⁹³

Ancak İtalyan Dışişleri Bakanı Schanzer bir adım daha öne çıktı, Türkiye-Yunanistan bağlamında tehlikeyi Fransa ve İngiltere'ye açıklayarak adil ve kararlı bir barışın gerekliliğini vurguladı. Bununla birlikte Ankara Hükümetinin Venedik Konferansına davet edildiğine⁹⁴, delegasyonumuzun belirlendiğine dair İstanbul'dan gelen haberler yersiz bulunuyordu. Buna rağmen söz konusu konferansa Türk ve Yunan delegeleri ile itilaf yüksek komiserlerinin katılımında uyuşma sağlandığı takdirde, Paris üçlüsünün iştirakiyle ikinci konferans, yani dışişleri bakanları konferansı toplanacaktı. Ne varki siyasi mahfillerde Venedik Konferansının daha ilk aşamasında akamete uğratılacağı kanaati hakim olup, Londra basını dahi bu hususta iyimser görünmüyordu.⁹⁵ Venedik Konferansının Eylül'ün on beşinde toplanacağı, Türkiye'yi temsil edecek heyetin belirlenip belirlenmediği bilinmezken Ankara ve İstanbul'dan önemli isimlerin seçilip gönderileceğine dair haberler basında yer almakta idi.⁹⁶ Bir taraftan konferansta 26 Mart kararlarının esas olacağı, bunlar üzerinden görüşmelerin yürütüleceği anlaşılıyordu.⁹⁷ Diğer yandan da Türk ve Yunan delegelerinin süratle İtalya'da başlangıç konferansına davet edilmelerinin önerildiği; Schanzer tarafından vuku bulan teklife İngiltere ve Fransa'nın henüz kesin cevap vermediği haberleri birbirini izliyordu.⁹⁸ Böylece İstanbul'daki itilaf fevkalade komiserleri tarafından kendi yönetimleri altında Venedik'te Ankara ve Yunanistan delegeleri arasında başlangıç görüşmelerinde bulunulması için vaki olan önerileri, İngiliz Hükümeti tarafından esas itibarıyla kabul edildi.⁹⁹ Eylül'ün on beşinde toplanacağı var sayılan konferans¹⁰⁰ önce hazırlık görüşmeleri yapacak, daha sonra sulh konferansına dönüşecekti.¹⁰¹ Ankara da konferans hakkında biraz beklenmesi gerektiğini bildiriyordu. Babıali'nin konferansa katılması hakkında henüz resmi bildirimde bulunulmamış olup İstanbul'dan gidecek

⁸⁹ Akşam, 16 Ağustos 1338/1922.

⁹⁰ Tevhid-i Efkâr, 15 Ağustos 1338/1922.

⁹¹ Anadolu'da Yenigün, 17 Ağustos 1338/1922.

⁹² Tevhid-i Efkâr, 17 Ağustos 1338/1922.

⁹³ Vakit, 16 Ağustos 1338/1922.

⁹⁴ Akşam, 24 Ağustos 1338/1922 "Aldığımız malumata nazaran bir iki gün zarfında Venedik Konferansına davet vukuuna intizar edilmektedir." Venedik Konferansı için henüz resmi bildirimde bulunulmadı; Yunanistan'ın da delegeleri belirlenmedi. İstanbul'dan ve Ankara'dan kimlerin gideceği hakkında verilen haberler yakışık almamaktaydı (Akşam, 25 Ağustos 1338/1922).

⁹⁵ Anadolu'da Yenigün, 18, 21, 24 Ağustos 1338/1922.

⁹⁶ Yeni Şark, 24-25 Ağustos 1338/1921. "Yazdığımız veçhile ...konferansta Babıali'yi İzzet, Osman Nizami Paşalarla Nabi Bey ve Ankara'yı Rauf, Fethi, Hamit ve Celalettin Arif Beyler temsil edeceklerdir." (Akşam, 18 Ağustos 1338/1922.). Babıali Heyetine Sadrazam Tevfik Paşa'nın riyaset etmesi... Ankara'dan gidecek heyete Rauf Beyin riyaset etmesi muhtemeldir (Vakit, 18 Ağustos 1338/1922.).

⁹⁷ Akşam, 19 Ağustos 1338/1922. Vakit, 19 Ağustos 1338/1922. Yeni Şark, 22 Ağustos 1338/1922.

⁹⁸ Vakit, 19, 21 Ağustos 1338/1922.

⁹⁹ İleri, 24 Ağustos 1338/1922.

¹⁰⁰ Konferansın toplantı tarihini İngiltere Hükümeti belirleyecekti (Akşam, 25 Ağustos 1338/1922. Vakit, 26 Ağustos 1338/1922. Tevhid-i Efkâr, 26 Ağustos 1338/1922). Konferansın Eylül sonundan önce toplanamayacağı; son Mart önerileri hakkındaki kararlar belli olduğundan eğer muharipler söz konusu önerileri ret ederlerse konferans dağılacak, kabul ettikleri takdirde Venedik'te bir mütarekenin gerçekleşmesi ve barış şartlarının düzenlenmesi için önlemler alınacaktı (Vakit, 27 Ağustos 1338/1922. Tevhid-i Efkâr, 27 Ağustos 1338/1922. Akşam, 26 Ağustos 1338/1922).

¹⁰¹ Venedik Konferansında iki safha: Konferans önce Türk - Yunan delegeleri ve İstanbul'daki itilaf fevkalade komiserlerinin katılımı ile hazırlık mahiyetinde toplanacak, uyuşma sağlanırsa itilafhariciye nazırlarının katılımı ile ikinci bir konferans gerçekleştirilecekti (Anadolu'da Yenigün, 24 Ağustos 1338/1922).

delegelerin belirlendiğine dair haberler söylentiden ibaretti.¹⁰²

Ankara Hükümeti vaki olan uyuşma üzerine Venedik Konferansına katılmaya muvafakat ettiğini bildirmiş ve konferansın İzmit'te toplanması halinde Mustafa Kemal Paşa'nın bizzat hazırlanmış olacağını, şimdi ise Paşa Hazretlerinin cephe yakınında olması lüzumuna binaen konferansta hazır bulunamayacağını bildirmişti.¹⁰³ Ağustos ayının sonlarına doğru Türk ordusunda hazırlıklar tamamlandı, cephe boyunca büyük bir taarruz başlatıldı. Savaş bütün şiddetiyle devam ederken, davetin gecikmesi, Venedik Konferansının düzenlenmesi hususunda Londra ile Paris arasında cereyan eden görüşmelerin tamamlanmadığına yorulmaktaydı. İngiliz gazeteleri, Venedik Konferansının elde edeceği sonuçların iyimser görünmediğini; konferansta fazla başarı ümidi olmadığını gizlemiyorlar, şüpheli buluyorlar, Yunan gazeteleri de Anadolu'nun, Venedik konferansına dayanmamakta olduğunu anlıyorlardı.¹⁰⁴ Taarruz ve Konferans başlığı altında Vakit Gazetesi, "Taarruz, konferans üzerinde hiçbir tesir icra etmeyecektir. Ordumuzun giriştiği taarruz harekâtının Şark Meselesini halletmek üzere Venedik'te icra edecek olan konferansın içtimamı tehir edeceği hakkında bazı taraflarca hasıl olan tereddüt üzerine tahkikat icra ettik... Yakında Babıali ve Ankara Hükümetlerinin davetine intizar edilmekte olduğu beyan edilmektedir."¹⁰⁵ diyordu. İngiliz ve Fransız kabineleri arasında Venedik Konferansı hakkında hala tartışmalar oluyor, bununla birlikte 22 ve 26 Mart 1922 tarihli ateşkes ve barış kararlarının kabul edilmesi elzem sayılıyordu.¹⁰⁶ Fransız notasına verilecek İngiliz cevabının Paris'e gönderildiği bildiriliyor; Venedik Konferansının Mart planından hariç her düşünceye tavsiyede bulunmaktan başka bir şey yapmayacağı, Şark barışı için esas olabilecek bir zeminin hazırlanmakta olduğu, Anadolu 'da son hadiseler dolayısıyla konferansın gecikmeksizin toplanacağı belirtiliyordu.¹⁰⁷ Bunun için konferansın yakında toplanacağı beklenmekte, Ankara ve İstanbul hükümetlerinin birkaç güne kadar davet edileceği, netice itibarıyla 23 Eylül'de görüşmelere geçileceği umulmakta idi. Observer gazetesine göre müstakbel Venedik Konferansı kati bir barış konferansı olmayacak ise de olaylar uygun biçimde cereyan edecek olursa kesin bir mahiyet kazanmaya çalışacaktı. Bu takdirde fevkalade komiserler, hariciye nazırlarını veya başvekilleri davet edeceklerdi.¹⁰⁸

Yeni Şark'ın Sulh Konferansı İzmir'de mi Olacak? başlıklı haberinde, Roma'dan geçmekte olan Fethi Bey, Türk-Yunan savaşının iki ilgili devlet arasında düzenlenmesi, yahut bir barış konferansı için İzmir'in uygun olacağı, zira bu sırada Mustafa Kemal Paşa'nın Türkiye'de bulunması gerekli olduğundan ülkeden ayrılamayacağı düşüncesindeydi. Fethi Bey, barış görüşmeleri için en yetkili şahsın Mustafa Kemal Paşa olduğunu da tartışmaksızın açıklamış, Misak-ı Milli kabul edilmek şartıyla görüşmelere başlanacağını söylemişti.¹⁰⁹ Bu günlerde Yugoslavya ve Bulgaristan'ında Venedik konferansına katılacakları duyuları alınıyordu.¹¹⁰ Venedik Konferansının Eylül ayı içerisinde toplanacağı umulmakla birlikte Türklerin açıklamalarına göre, konferans büyük zorluklarla karşılaşmayacaktı. Bununla birlikte İngiltere Hükümeti, durum değişikliğinden dolayı Venedik'te önerilen konferansın düzenlenmesinden bir çıkar sağlanamayacağına dair İtalyan Hükümetine bir nota göndermiş ve böylece konferanstan vazgeçmişti. Öte yandan Tevhid-i Efkâr, Venedik'ten önce İzmir'de görüşmelerin yapılmasını, Roma'da bulunan Dahiliye Nazırı Fethi Beyin de aynı minvalde Türklerle Yunanlılar arasında İzmir'de görüşmelerde bulunmayı önerdiği duyurulmakta idi.¹¹¹ Üç müttefik hükümet 23 Eylül 1922 tarihiyle Paris'ten Ankara Hükümetine verdikleri notada, Venedik'te veya diğer bir şehirde yapılacak konferansa delege gönderip göndermeyeceğini sormakta, sonuç olarak Mustafa Kemal Paşa ile itilaf generalleri arasında Mudanya veya İzmit'te derhal bir toplantı yapılmasını bildirmekte idiler.¹¹² Söz konusu nota iki gün gecikme ile İzmir'e ulaştı. Mustafa Kemal Paşa'nın müttefiklerin davetini kabul edeceği zannedilmekle birlikte konferansta hazır bulunmak arzusunda olduğundan konferansın de Venedik yerine Anadolu'da toplanmasını tercih edeceği ihtimal dahilinde görülüyordu. Paris'te ise Mustafa Kemal Paşa'nın cevabı bekleniyordu. Venedik'te toplanması muhtemel bulunan konferansa Ankara Hükümeti epeyi zaman cevap vermedi, neticede Mudanya Konferansının 3 Ekim'de toplanmasını kabul etti.¹¹³

¹⁰² İleri, 25 Ağustos 1338/1922. Tevhid-i Efkâr, 24 Ağustos 1338/1922.

¹⁰³ Tevhid-i Efkâr, 26 Ağustos 1338/1922.

¹⁰⁴ Akşam, 28 Ağustos 1338/1922.

¹⁰⁵ Vakit, 29 Ağustos 1338/1922.

¹⁰⁶ Anadolu'da Yenigün, 2 Eylül 1338/1922.

¹⁰⁷ Akşam, 2-4 Eylül 1338/1922.

¹⁰⁸ Vakit, 5 Eylül 1338/1922. Yeni Şark, 7-8 Eylül 1338/1922.

¹⁰⁹ Yeni Şark, 12 Eylül 1338/1922. Vakit, 13 Eylül 1337/1922. Tevhid-i Efkâr, 13 Eylül 1338/1922.

¹¹⁰ Vakit, 12 Eylül 1338/1922.

¹¹¹ Tevhid-i Efkâr, 14 Eylül 1338/1922.

¹¹² Vakit, Tevhid-i Efkâr, 25 Eylül 1338/1922.

¹¹³ Tevhid-i Efkâr, 25-28 Eylül; 1-2 Teşrinievvel 1338/1922. Vakit, 27-30 Eylül; 1 Teşrinievvel 1338/1922. Yeni Şark, 26-29 Eylül; 1-3 Teşrinievvel 1338/1922.

Dursun Ali AKBULUT

Sonuç

İzmit, Milli Mücadele döneminde Ankara ile İstanbul arasında haberleşmeyi ve ulaşımı sağlayan önemli şehirlerinden biri idi. Bazen İngilizler, bazen Yunanlılar tarafından olmak üzere iki yıl kadar işgal altında kaldı. Böylece savaşı sonlandıracak, umutları barışla taçlandırılacak bir mevki olarak tarihteki yerini de almış olacaktı. Yusuf Kemal Bey Kurulunun Ankara'dan başlayarak sıkıntılarla karşılaştıkları yolculuklarında İzmit'e gelişleri son derecede memnuniyeti mucip olmuş, buradan hareket ederlerken şehir çok önemli günlerinden birini daha yaşamıştı. Kurtuluşundan sonra askeri ve siyasi bakımlardan da şehrin önemi oldukça arttı. Ankara Hükümeti'nin 5 Nisan notasından sonra basında yaygın görüşle İzmit'te mütareke söylemi yoğun biçimde ilgi görmeye başladı. Ankara Hükümetinin itilaf devletlerine verdiği 22 Nisan 1922 tarihli cevabi notasında İzmit mütareke yeri olarak belirlendi. Böylece büyük bir savaşın ilk mütareke yeri olarak benimsenip resmi bir metinde yerini aldı. Onu Büyükada izledi; Atina, İzmit'e karşı Korfu'yu öne sürdü ise bundan bir sonuç elde edilemedi. Paris'teki dışişleri bakanları, özellikle İngiltere bunlara Beykoz'da mütareke ile karşılık verdiler. Bundan sonrakiler iplik gibi sıraya dizilmiş, gerçek olup olmadıkları belirlenemeyen çok sayıda yer adından ibaret bulunuyorlardı. İzmit'le Beykoz çekişirken, onları sırasıyla İstanbul veya Terapia/Tarabya, Prinkipo/Büyükada veya Moda izliyor; İsviçre ve Rodos sıra bekliyordu. İtalya, müttefiklerinin de oluru ve yardımı ile Venedik'i öne sürünce Beykoz'un hiç şansı kalmadı. Ankara Hükümeti işgal altındaki Türk topraklarında toplantı düzenlenmesine karşı olduğundan ve İtalyanlarla iyi ilişkiler kurduğundan Venedik'e ses çıkarmadı; ama İzmit'i her zaman elinde bulundurdu. Esasen asıl hedefin İzmit olduğu gerçeği hiçbir zaman unutulmadı. Venedik de devre dışı kaldığından, görüşmeler işgal altında bulunmayan Türk topraklarında Mudanya'dan veya İzmit'ten birinde konferansın toplanması kararlaştırıldı. 3 Eylül'de Mudanya'da mütareke görüşmeleri başladı.

Kaynakça

A. Süreli Yayınlar:

TBMM Gizli Celse Zabıtları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, c.III, Ankara 1985.

TBMM Zabıt Ceridesi, c.19, Ankara.

Açıksöz

Akşam

Anadolu'da Yenigün

İleri

Tercüman- Hakikat

Tevhid-i Efkâr

Vakit

Yeni Şark

B. Hatıra ve Araştırma Eserler

Ahmet İzzet Paşa, Feryadım (İkinci Cilt), Nehir Yayınları, İstanbul 1993.

Atatürk, Kemal, Nutuk, c. II, İstanbul 1970.

Bayur, Ord. Prof., Yusuf Hikmet, Türkiye Devletinin Dış Siyaseti, TTK Yayınları, Ankara 1973.

Jaechke, G., Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, TTK Yayınları, Ankara 1991.

Kâzım Karabekir, İstiklal Harbimiz, İstanbul 1988.

Özel, Sebahattin, Milli Mücadelede İzmit-Adapazarı ve Atatürk, İstanbul, 2009.

Sarıhan, Zeki, Kurtuluş Savaşı Günlüğü, c. I, TTK Yayınları, Ankara 1993.

Sonyel, Salâhi R., Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye'deki Eylemleri, TTK Yayınları, Ankara 1995.

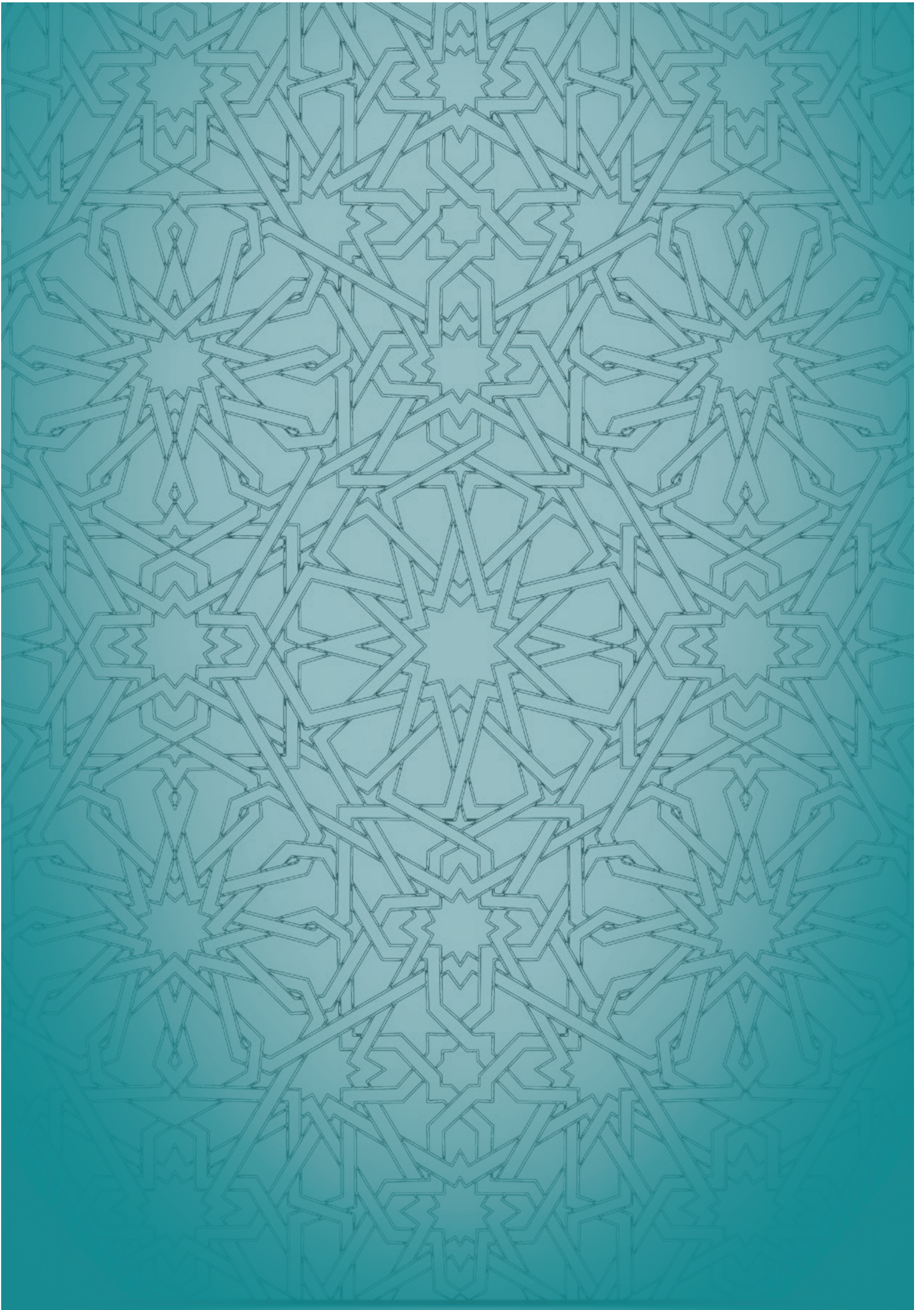
Sonyel, Salâhi, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C. II, TTK Yayınları, Ankara 1986.

Sonyel, Salâhi R., İngiliz İstihbarat Servisi Gizli Raporlarında Mustafa Kemal (Atatürk), 1918-1923, Uluslar arası İkinci Atatürk Sempozyumu 9-11 Eylül 1991, Ankara, c. I, Ankara 1996, s. 233-269.

Şimşir, Bilal N., İngiliz Belgelerinde Atatürk, c. 4, TTK Yayınları, Ankara 1984.

Tengirşek, Yusuf Kemal, Vatan Hizmetinde, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981.

Yavuz, Bige, Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk Fransız İlişkileri Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919-1922, TTK Yayınları, Ankara 1994.

Yunan İşgalinin Kocaeli'nde Meydana Getirdiği Tahribat Hakkında Bir Belge: “Değirmendere Mültecilerinin Zarar-Ziyan Beyannamesi”

Ufuk KARAKUŞ*

Giriş

Yunan kuvvetleri 22 Haziran 1920'de masa başında kendilerine tanınan hakları elde etmek üzere altı tümenlik bir kuvvetle üç koldan Batı Anadolu üzerine saldırıya geçtiler. Yunan ordusunun başlattığı ikinci genel taarruz, Türk kuvvetlerini iç ayaklanmaları bastırmak ile meşgul olduğu bir dönemde gerçekleşmiştir. Bu durumu kendi avantajlarına çeviren Yunan kuvvetleri, 22 Haziran 1920'de Akhisar'ı, 23 Haziran'da Kırkağaç, Soma, ve Salihli'yi, 25 Haziran'da da Alaşehir'i işgal ettiler ve daha sonra ilerleyerek 29 Ağustos'ta Uşak'ı, 3 Eylül'de Simav'ı aldılar¹. Bir tümen ile Aydın'dan ilerleyen Yunan birlikleri 3 Temmuz'da Nazilli'yi ele geçirdiler². Bu arada Yunan ilerleyişine zemin hazırlayan İngilizler de boş durmuyor, Türk kuvvetlerini cephe gerisinde tutmak için Güney Marmara kıyılarına, Karamürsel ve Bandırma'ya birer müfreze asker çıkarıyorlardı. Yunan kuvvetlerinin kuzey kolu 30 Haziran'da Balıkesir'i, 2 Temmuz'da Kirmastı ve Karacabey'i işgal ettiler. Türk kuvvetleri Yunan saldırıları karşısında hazırlıksız yakalanmış, Yunanlılar ilerledikçe dağılmaya başlamıştı. İngiliz donanmasının 3 saat süren top atışları karşısında savunmasız kalan Mudanya, 6 Temmuz'da işgale uğradı. Buradan güç alan Yunan kuvvetleri, 8 Temmuz'da Bursa'yi ele geçirdiler³. 10 Temmuz'daki saldırılar İngilizlerin desteği ile gerçekleşiyordu. İzmit civarındaki Kuvâ-yı Millîye birlikleri hava saldırıları ile dağıtılmış, 11 Temmuz'da Yunan kuvvetleri bir İngiliz savaş gemisi eşliğinde Karamürsel'e 400 kadar asker çıkarmış, burada geçirmiş oldukları 36 saatlik süre içinde halka zulmetmekten kaçınmamışlardır⁴. 18 Temmuz'da tekrar bir Yunan taburu Karamürsel'e gelmiş, bir Yunan subayı, Arslanbey, Bahçecik ve Yuvacık köylerinde yaşayan Ermenilerden 300 kadar gönüllü toplayarak Türklere karşı ortak harekete yönlendirmiştir⁵. 5 Eylül'de Yalova'yi işgal eden Yunan birliklerinin 11. Tümenine ait birlikleri Eylül ayı içerisinde İzmit'e gelmişlerdir. Bundan sonra bölgenin kontrolüne sahip olan İngiliz kuvvetleri bölgeden çekilecek ve bölgeyi Yunanlılara terk edecektir. İngilizlerin çekilmesi ile beraber İzmit'i karargâh merkezi haline getiren Yunan kuvvetleri, Ekim ayı içerisinde Akmeşe, Derince ve Kandıra'yı denetim altına almışlardır. Daha sonraki süreçte askeri işgallerini 1921'in Mart ayında Sapanca, Arifiye ve Adapazarı'na kadar genişletmişlerdir.

1920 ve 1921 yıllarında Kocaeli Yarımadası ve civarında Yunan işgal idaresi ve bölgede yaşayan yerleşik Rum ve Ermeni çeteleri, yerli Müslüman unsurlara karşı şiddetin dozunu artırmışlardır. Özellikle 1921 yılının ilk aylarında İnönü muharebelerinin kaybedilmesi, Yunan baskılarının iyiden iyiye artması üzerine, bölge halkı evlerini terk ederek dağlara, yaylalara ve sahillere sığınmış, Marmara Denizi'nin güney sahilleri İstanbul'a geçmeye çalışan mülteciler ile dolmuştur⁶.

* Dr., ufukkarakuss@gmail.com

¹ Adnan Sofuoğlu, “Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında İşgal Döneminde Bursa”, ATAM Dergisi, Cilt XIX, Sayı 55, Ankara, Mart, 2003, s. 72.

² Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, Cilt 3, Ankara, 1978, s. 158.

³ Bursa'nın kaybedilişi 10 Temmuz'da TBMM genel kuruluna konu olmuş, Trabzon Mebusu Hamit Bey ve 31 milletvekili tarafından verilen bir önerge ile oturuma 20 dakika ara verilmesine ve Riyaset Kürsüsü'nün kara bir örtü ile örtülmesi teklif ve kabul edilmiştir. Bk. TBMMZC. D:1, İ:1, C:2, B:31, 10 Temmuz 1336 (1920), s. 236-241.

⁴ Tansel, Mondros'tan..., s. 161.

⁵ Süleyman Beyoğlu, “Kocaeli'de İşgal ve Mezalim”, Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri(2 – 4 Mayıs 2014), Kocaeli: 2015, s. 1023.

⁶ Mesut Çapa, “Kocaeli ve Çevresinde Yunan İşgali ve Göç: Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti'nin Yardımları”, Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu- II, (3-4-5 Nisan 2015), Kocaeli, s. 1679.

Ufuk KARAKUŞ

Anadolu'nun İstanbul'a en yakın bölgesi olan Kocaeli yarımadası ilk olarak İngilizlerin denetimi altındaydı. Bu işgal sırasında her şey sakin görünürken, özellikle yöre Hristiyanlarının herhangi bir tehlike karşısında bulunmadığı kabul ediliyordu. Bütün bu ortam bölgenin İngilizler tarafından Yunanlılara devredilmesi ile değişmişti. Aydın civarında Müslümanlara uygulanan politikalar, Yalova, Gemlik, İzmit gibi kentlerde ve bunların çevresindeki köylerde de aynı şiddetle görülmeye başlanmıştır. Türklerin elindeki silahlar alınmış, bölge jandarma kuvvetleri silahsızlandırılmış ve ardından Türklere karşı kıyım ve tecavüzlere başlanmıştır. Köyler yakılıp yıkılırken Türklere ölümün dışında bir yol kalıyordu, o da göçtü. Bütün bu olaylar, İstanbul'daki İngilizlerin karargâhı yakınında cereyan ediyor, İngiliz yüksek görevlileri, gazete muhabirleri ve hatta akademisyenler olay yerlerini bizzat inceliyorlardı⁷.

Aslında 22 Haziran 1920'de başlayan ikinci Yunan genel taarruzu, Akhisar, Salihli, Soma, Nazilli, Edremit, Balıkesir, Bursa gibi şehirlerde başlamış, ancak asıl göç veren kentler ise Gemlik, Yalova, İzmit ve köylerinde yoğunlaşmıştır. 1919'da yaşanan işgallerden kaçan ahalinin sığındığı bu yerlerde yaşayan Müslümanlar Yunanlıların şiddet ve baskılarına maruz kalmış, göç yönü olarak büyük bir çoğunluğu başkent İstanbul'a yönelmiştir. Bu mültecilerin iskân edileceği belirli bir yerleşim yeri olmadığı için İstanbul'un muhtelif yerlerine iskânları sağlanmıştır. Cami köşelerinde perişan bir halde kalan mültecilerin, Muhâcirin idaresi tarafından barakalara yerleştirilmek istenmişlerse de bir kısmı yerlerinden memnun olduklarını bildirerek barakalara yerleşmeyi kabul etmemiştir.⁸

Bu mültecilerden başka İzmir ve çevresinden İstanbul'a sığınan mülteci sayısı 150 bin kişiyi bulduğu, son harekât üzerine Balıkesir, Soma, Alaşehir ve civarından Bandırma yoluyla İstanbul'a 2.500 kadar muhacirin sığındığı aktarılıyordu. Ayrıca Bursa, Gemlik, Yalova, civarından 8.000 mülteci İstanbul'a gelmiş ve çeşitli bölgelere yerleştirilmişlerdir⁹. İstanbul'a çok miktarda mültecinin sığınması karşısında, Aydın, Hüdavendigar vilayetleri ile Yalova, Karamürsel ve civarından gelen muhacirlerin sevk, iâşe ve iskânları için haftada 1.500 liralık avansın İstanbul Muhâcirin Müdüriyeti'ne aktarılması kararı alınmıştır¹⁰.

5 Kasım 1920 tarihinde Yalova'dan hareketle Karamürsel istikametine yönelen Yunan kuvvetleri, Karamürsel'e bağlı 25 köyü yakmışlardır. Canlarını zor kurtaran ve malları ve mülklerini kaybeden yaklaşık 10 bin kişilik bir mülteci grubu, İstanbul, İzmit ve Derince civarına sığınmışlardır¹¹. Yunan idaresi tarafından Derince'ye sürgün edilen Karamürsel ahalisinin sayısı 1.281 kişi olarak kayıtlara geçmiştir¹². Sığınmacılara yardım, iskân ve geri yerlerine dönmelerini sağlamak adına Hilâl-i Ahmer Heyeti görevlendirilmiştir¹³. Pazar, Avrekil, Çamçukur, Kırkpınar, Karaahmetli, Dereköyü, İnebeyli, Akşar, Harye, Yeniköy, Simli, Vefa, Ereğli köylerinin Karamürsel'e gelen Yunan kuvvetleri tarafından yakılıp, tahrip edilmesi üzerine sefil bir halde boşta kalan 4.677 mülteciye Hilâl-i Ahmer Heyeti tarafından yardım edilmiştir¹⁴. 3 Aralık 1920 tarihli Harbiye Nezareti'nin Hariciye Nezâreti'ne gönderdiği bir telgraf ile Yunan işgal kuvvetlerinin Yalova, Karamürsel'de pek çok Müslüman köyünün yakılarak tahrip edildiği, silah toplama bahanesi ile zulümlerine devam etmekte oldukları bildirilmektedir¹⁵. Yunanlıların İzmit ve çevresindeki faaliyetlerine bölgedeki Rum çetelerinin de katılması ile birlikte Müslüman halk kitleler halinde göçe başlamışlardır. Karamürsel'de bulunan Hilâl-i Ahmer İmdad-ı Sıhhiyye Heyeti'nin varlığı mülteciler için bir çekim merkezi olmuş ve pek çoğu Karamürsel'e sığınmıştır¹⁶.

Bölgede yaşananları Londra'ya, Lord Curzon'a aktaran İngiliz Yüksek Komiseri Horace Rumbold, 1920 yılının Kasım ayında Karamürsel'e gelen Yunan kuvvetlerinin Kuvâ-yı Millîyeciler ile girdikleri bir dizi çatışmanın ardından Karamürsel'i tahrip ettiklerini ve çevresindeki 14 köyü yaktıklarını ifade ediyordu. Ayrıca bölgede vazifesi başındaki Osmanlı memurlarını vazifelerinden alıkoyarak Yalova'ya sürdüklerini, halkın geri kalanını gemiler ile İzmit körfezinin diğer tarafına aktarıldığını ve o kitlenin büyük bir çoğunluğunun İstanbul'a sığındığını aktarıyordu¹⁷. Rumbold'un raporunda aktardığı muhacir kfilesi Ekim ayının hemen başında perişan ve sefil bir halde İstanbul'a sığınmıştır. Bu muhacir kfilesi Eminönü-Sirkeci yakınındaki Yeni Camii'ye yerleştirilmiştir¹⁸.

⁷ Justin McCarthy, Ölüm ve Sürgün, İstanbul, 1998, s. 317.

⁸ Dersaadet, 14 Temmuz 1920.

⁹ Dersaadet, 18 Temmuz 1920.

¹⁰ BOA, BEO, 4667, 350016.

¹¹ Beyoğlu, "Kocalie'de...", s. 1023.

¹² Beyoğlu, "Kocalie'de...", s. 1023.

¹³ İsmail Hacifettahoğlu, Milli Mücadele'de Hilâl-i Ahmer, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Teşkilinden Sakarya Zaferine Kadar İcraat Raporu -23Nisan 1920-23 Eylül 1921, Ankara, 2009, s. 65.

¹⁴ Çapa, "Kocaeli ve Çevresi...", s. 1682.

¹⁵ BOA, HR. SYS., 2620/58.

¹⁶ Çapa, "Kocaeli ve Çevresi...", s. 1683.

¹⁷ McCarthy, Ölüm..., s. 319.

¹⁸ Dersaadet, 3 Ekim 1920.

Yunan İşgalinin Kocaeli’nde Meydana Getirdiği Tahribat Hakkında Bir Belge: “Değirmendere Mültecilerinin Zarar-Ziyan Beyannamesi”

22 Kasım 1920 tarihinde sadece İstanbul’a gelebilen Karamürsel mültecilerin sayısı 1300’e ulaşmıştır¹⁹. Adapazarı, Yalova, Orhangazi, İzmit ve Karamürsel’den İstanbul’a muhacirler akın etmeye başlamıştır. 1920 yılı sonlarından itibaren bölgedeki Yunan kuvvetlerinin ve çetelerin baskısı sonucu halk göç için İstanbul’a sığınmayı tercih etmiştir. Sadece 5 Ekim 1920 tarihinde İzmit ve civarından İstanbul’a sığınan mülteci sayısı 40 hane olarak belirtilmiştir. Muhâcirin Müdüriyeti bu mülteciler için Aksaray yokuşunda bulunan Laleli Camii ve Cerrahpaşa Camii’ni muhacirlerin iskânına tahsis etmiştir²⁰.

Yunan işgal kuvvetleri 27–28 Haziran 1921 tarihinde İzmit’ten çekildiler. Yunan kuvvetleri çekilirken şehri tahrip etmesini önlemek için bölgedeki Türk birlikleri tertip almışlardır. Yunanlıların çekilmesi ile bölgedeki durumun ciddiyeti ortaya çıkmıştır. İzmit neredeyse boşalmış tahminen 10-20 bin civarı Müslüman nüfus kaldığı görülmüştür²¹. Şehri devralan Türk idaresi bir bildiri yayınlarak, İzmit halkının can, mal, namus güvenliğinin sağlanacağını, şehri terk etmek isteyenler için limanda bulunan bir gemi ile tahliye edileceklerini bildiriyordu. Bu sırada Hilâl-i Ahmer ve Muhacirinin Müdüriyeti yetkilileri şehre iltica eden Adapazarı, Sapanca İzmit ve çevresi mültecilerinin memleketlerine iadesi için girişimde bulunuyordu. Bölgeye gelen Hilâl-i Ahmer heyeti temsilcileri Gülnihal Vapuru ile Karamürsel’e geçerek oradaki muhacirlere yardımda bulunuyordu²². Karamürsel’e gelen Hilâl-i Ahmer Doktoru Rüştü Bey, Değirmendere, Bahçecik, Kapaklı ve Karamürsel’de muhacirler ile ilgilenerek onlara çeşitli yardım faaliyetlerinde bulunmuş, Amerika Sark-ı Karib heyeti ile temas sağlamıştır²³.

Ancak Yunan kuvvetleri geri çekilirken bölgeyi yakıp yıkmaktan geri kalmamışlardır. Bölgede yaşayan yerli Müslüman unsurlar, Hilâl-i Ahmer merkezine yapmış oldukları başvuru ile şehirden tahliye edilmek istediklerini bildirdiler. İvedikle harekete geçen Hilâl-i Ahmer Müdürlüğü, Kızılırmak, Gülnihal, Nimet, Giresun, Gayret, Galata ve İnebolu vapurlarını muhacir tahliyesi için tahsis etmişse de, bölgenin Yunan kuvvetleri tarafından tamamen boşaltıldığı kanaatiyle tahliye işleminden vaz geçtiği görülmektedir. Bu sebeple yola çıkan Hilâl-i Ahmer heyeti Gülnihal vapuru ve berberindeki yardımlar ile hareketine devam ederken diğer vapurlarını geri döndürmüştür²⁴. Yunan kuvvetlerinin çekilirken en çok tahrip ettiği yerlerden olan Karamürsel, Hilâl-i Ahmer’in yardımları ile yaralarını sarmaya başlamıştır. Bölgeye gelen Gülnihal vapuru beraberinde getirdiği çadırları yangından zarar görenlere dağıtmış, halkın tekrar iş ve güçleri ile uğraşmalarını en kısa sürede sağlamayı başarmıştır²⁵. Ancak Yunanlıların geri çekilmesi ile köylerine geri dönen Karamürsel halkı, enkazdan başka bir şey bulamamış, arsalarını tanıyabilen aileler arsaları üzerine duvar yerine çarşaf ve çuval geçirerek mahremiyetlerini örtmeye çalışmışlardır²⁶.

Karamürsel’de yaşayan halkın pek düşkün bir halde olmaları sebebiyle bölgeye Hilâl-i Ahmer Heyetleri nakledilmiştir²⁷. Yapılan yardımlara rağmen bir kısım halk, aralıklı olarak İstanbul’a sığınmaya devam etmiştir. Yunanlıların geri çekilmesine rağmen Yalova, Değirmendere, Karamürsel havalisinden yaklaşık 700 kişilik bir muhacir kafesi İstanbul’a sığınmıştır. Bu sığınmacılar Yunan işgali nedeniyle dağlara çekilen ve işgalin sona ermesi ardından memleketlerine geri dönenler oldukları tespit edilmiştir²⁸.

İstanbul’a Sığınan Değirmendere Mültecileri

Yunan ileri harekâtından Karamürsel ile birlikte en fazla etkilenen yerlerden biri de Değirmendere olmuştur. Yunan kuvvetlerinin bölgeye 1920 yılı Ekim ayı içinde işgal etmesi ile çok sayıda Değirmendereli Müslümanlar göç etmeye başlamıştır. Bu göç dalgasının önemli bir ayağı doğrudan İstanbul istikametinde gerçekleşirken, bir diğeri ise Müslümanların dağlara iltica etmesi şeklinde olmuştur. İşgalin ilk yıllarındaki yıkımın sakinleşmesinin ardından köylerine inen Değirmendere sakinleri hayatlarını sürdürmeye devam etmiştir. Ancak Milli Mücadele’nin en hareketli cephelerinden biri olan Kocaeli’de bölge halkı Yunanlıların tahribat ve tecavüzlerine maruz kalmak için farklı zamanlarda İstanbul’a hicretlerini sürdürmüştür.

Milli Kuvvetlerin Kocaeli bölgesindeki Yunan işgallerini sona erdiren harekâtının ardından 21 Hazi-

19 Dersaadet, 22 Ekim 1920.

20 Dersaadet, 6 Ekim 1920.

21 Beyoğlu, “Kocaeli’de...”, s. 1027.

22 Beyoğlu, “Kocaeli’de...”, s. 1028.

23 Çapa, “Kocaeli ve Çevresi...”, s. 1682.

24 Sarı, Mustafa, “Milli Mücadele’de İzmit ve Çevresinde Hilâl-i Ahmer’in Faaliyetleri”, Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri, Kocaeli, 2015. s. 975.

25 Tevhid-i Efkâr, 14 Temmuz 1921.

26 Tevhid-i Efkâr, 15 Temmuz 1921.

27 Tevhid-i Efkâr, 18 Temmuz 1921.

28 Tevhid-i Efkâr, 21 Temmuz 1921.

Ufuk KARAKUŞ

ran 1921 tarihinde Yunan Kuvvetleri Yalova istikametine doğru çekilmeye başlamıştır. Ancak Yunan kuvvetleri geri çekilirken Değirmendere, Karamürsel ve Yalova hattında ki yerleşim yerlerini tahrip ederek Müslüman unsurlara yönelik tecavüzatına devam etmiştir. Yunan tecavüzünden kaçan Değirmendere, Karamürsel ve Yalova ahalisinin hemen hergün İstanbul' hicret ettiği gazete haberlerinde yer almıştır²⁹. İstanbul'a sığınan Değirmendere mültecileri Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti tarafından iskân ve iaşe edilmiştir.

İstanbul'a sığınan Değirmendere mültecileri Yunan kuvvetlerinin geri çekilirken verdikleri zarar karşısında canlarını kurtarmak pahasına sahip oldukları pek çok şeyi kaybetmişlerdir. İstanbul'un muhtelif semtlerine yerleşen Değirmendere mültecileri, Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti Umumiyesi'ne başvurarak geride bıraktıkları malları ve Yunan işgali nedeniyle ortaya çıkan zararları hakkında bilgi vermişlerdir. Hükümet eliyle zararlarının tanzim edileceğini düşünen Değirmendere karyesinden 39 kişi hazırlanan beyannameler ile zarar ve ziyanlarını gözler önüne sermişler³⁰.

Değirmendere Mültecilerinin Zarar ve Ziyan Beyannamesi

Bölgedeki Yunan işgali ve ortaya çıkardığı tahribatın boyutunu göstermesi açısından önem taşıyan bu beyanname, İstanbul'a sığınan mültecilerin ve memleketlerinin durumu hakkında önemli bilgiler taşımaktadır. “Yunan İşgali Dolayısıyla Zarar ve Ziyana Düşür Olan Muhacir ve Mültecilere Ait Beynamedir” başlığıyla hazırlanan belgeler ilk satırda “Maruzat Olan Şahsın İsmi, Pederinin İsmi, Şöhreti, Mesleği ve Yaşı” beyanı ile başlamaktadır. Beyannamenin sahipleri genel itibarıyla erkek olmasının yanında aynı şekilde kadınlarında beyanda bulunduğu görülmektedir. Belgelerde İstanbul'a gelen mültecileri yaşları, meslekleri hakkında bilgi vermektedir.

Belgenin ikinci satırında, mültecilerin nereden geldikleri “Memleketi, Mahalle, Karye, Kaza ve Liva” ifadesi ile ele alınmıştır. Ele alınan belgelerde beyanatta bulunan 39 kişi ve beraberindeki nüfusun Değirmendere merkezi veya mahallelerinden geldiği anlaşılmaktadır. Üçüncü satırda “Hâlihazırda İkamet Ettiği Mahal” ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

Dördüncü satırda “Şimdi Yanında Bulunanların İsmi ve Şöhretiyle Kendisine Derce-i Akrabalığı ve Yaşları” istenmektedir. Beşinci satırda ise beyan sahibinin ailesinde veya akrabaları arasında Yunanlılar tarafından zarar görenlerin varlığı öğrenilmeye çalışılıyor. “Memleketlerinde Kendi Hanesinde Beraber Yaşadığı Efrâd-ı Ailesi ve Akrabası Arasında Yunan Askerlerinin ve Yerli Rumların Tecavüzatına Uğrayan ve Maktul ve Mecruh Olan veya Başka Suretle Telef Edilenler Var mıdır? Kimlerdir? Keyfiyyet-i Tecavüz ve Akıbetleri?” soruları ile zararın boyutu değerlendirilmeye çalışılmaktadır.

Resim-1

²⁹ 21 Temmuz 1921 tarihinde ki gazete haberinde “Muhaceret Teksir Ediyor” başlığı altında, İstanbul'a Değirmendere, Yalova ve Karamürsel'den hemen her gün mülteci geldiğini, son bir ayda İstanbul'a gelen bölge halkının sayısı 700 nüfusu geçtiği bildiriliyordu. Bk. Tevhid-i Efkâr, 21 Temmuz 1921.

³⁰ BCA, 272.00.00.12. 39-35-5

³¹ Belgenin yedinci satırında “Memleketinde Sahip Olduğu Emval-i Menkule ve Emval-i Gayri Menkulenin ve Hayvanatın miktar ve Cinsi, Tarla veya Mahsulatı ve Bunlardan Emval-i Gayri Menkulesi Tecavüze Hedef Olmuş ise Hangi Tarihte Kimler Tarafından ve Gibi Tecavüzata Uğramıştır? Bu Cihette Zararın Bedeli Nedir?”, sekizinci satırda “Kendisi ve Efrâd-ı Ailesinin Emvali MenkuleleriNehb ve Gasp edilmiş ise Kimler tarafından Neleri Ne Suretle Nehb ve Gasp Edilmiştir. Kıymeteri Neye Ba'lidir?”, dokuzuncu satırda “Tecavüz Olunan Hayvanat ve Zehairinin Mikdarı ve Kıymeti Nedir? Mütcevazileri Kimledir? Emval-i Menkule ve Emval-i Gayri Menkulenin Umumu Hasarât Yekûnu Neden İbaretir?” soruları ile mülteci ailelerinin taşınır ve taşınmaz malları üzerindeki zarar ve ziyânı tespit ederken genel bir tablo çıkarma çabasında olduğu görülmektedir. Bkz. BCA, 272.00.00.12. 39-35-5

Yunan İşgalinin Kocaeli’nde Meydana Getirdiği Tahribat Hakkında Bir Belge: “Değirmendere Mültecilerinin Zarar-Ziyan Beyannamesi”

Altıncı satırda“Memleketlerinden Hangi Tarihte Niçin Müfârrakata Mecbur Olduğu ve Ne SuretleMüfârrakat Edebilip Nereye Geldiği ve Ne Gibi Eşya Getirebildiği?” soruları ile göçün tarihini, nedenlerini ve şeklini öğrenmeye çalışılmaktadır.

Yedinci satır ve sonrakilerde işgalin maddi zararları tespit edilmesini sağlayacak sorular ile beyanname şekillenmektedir. Mültecilerin memleketlerinde sahip oldukları Emval-i Menkule ve Emval-i Gayri Menkule ve hayvanatın miktarı, cinsi istenmektedir. Ayrıca ekili tarla ve mahsulatı zarar gördüyse hangi tarihte ve kimler tarafından gerçekleştirildiği öğrenilmek isteniyordu. Beyanname sahibinin dışında ailesi ve beraberindeki akrabalarından da maddi zarara uğrayanların zararlarının tespit edilmesine çalışılıyordu³¹.

Beyannamenin onuncu satırında mültecilerin geldiği mahallerin durumu hakkında genel bir bilgi alındığı görülmektedir. İşgale uğrayan ve Yunanlılar tarafından ihrak edilen Değirmendere’de kaç nüfus ve hane olduğu soruluyordu. Ayrıca memleketlerinde Yunan kuvvetleri tarafından tahribata uğrayan “Mebâni-i Dinîyye” ve “Mebâni-i Resmîyye ve Ticariyye” olup olmadığı tespit edilmek isteniyordu. Şayet zarar gören yapılar varsa kimler tarafından yapıldığı ve zararın miktarının ne kadar olduğu araştırılıyordu³².Beyannamenin son satırı olan on birinci satırda sorulan sorulara verilen cevapların ve beyanlarının doğru olduğuna dair şahitlerin isimleri ve imzaları isteniyordu.

Nüfus Bilgileri

İncelenmekte olunan belge, Değirmendere’den İstanbul’a göç etmiş mültecilerin beyanlarını aktarırken mültecilerin nüfusu hakkında da bilgiler elde edilmektedir.Bahsi geçen beyanname 39 adet belgeden oluşmaktadır. Her bir belge tek bir kişi tarafından cevaplanmış olup beraberindeki insanlar hakkındaki bilgileri ve sayılarını da eklenmesi sağlanmıştır.Beyanda bulunan kişi ve beraberinde getirdiği nüfus sayısını verirken bazı belgelerde bu bilgi detaylı olarak verilmiştir. Mese-laZüleyha Hanımın bayannamesinde; “Validem 40 yaşında Ayşe, Biraderim 23 yaşında Sami, Pederim 45 yaşında İbrahim, Kocam 23 Yaşında Süleyman olup 5 nüfustan ibarettir” bilgisiyle kendisi ile beraber 5 nüfus olduğunu aktarmaktadır³³. Ancak bir başka belgede mültecilerin nüfus bilgisi pek detaylı olmamakla beraber sadece sayısı verilmiştir. Tahir oğlu Hüseyin Bey’in vermiş olduğu beyanda ise “yanında 4 nüfuslu ailesi vardır” bilgisi yer almaktadır³⁴. Görüldüğü üzere Değirmendere mültecilerinin nüfus sayısı hakkında bilgi elde ederken tam anlamlı analiz edebilmemiz mümkün olmamaktadır. Çünkü beyanların içindeki yaş ve cinsiyet bilgilerindeki eksiklikler bu konuda cinsiyete ve yaşa göre tam anlamıyla değerlendirme yapmamıza imkân bırakmamaktadır.

Eldeki mevcut bilgiler ışığında beyannamede adı geçen İstanbul’a sığınan Değirmendere mültecileri 189 kişiden ibarettir. Bu sayının içinde belgelerde cinsiyeti belirtilmiş erkek nüfus 66, kadın 53 kişidir. Genel nüfus sayısı içinde yer alan ve cinsiyeti belirtilmeyen kişi sayısı ise 70 kişidir.

İstanbul’da Mültecilerin İskân Edildikleri Yerler

Başkent İstanbul,93 Harbi’nden bu yana pek çok mülteci ve muhacire ev sahipliği yapmıştır. Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı sonrası mültecilerin akınına uğramaktan kaçamamıştır. Başkent olması nedeniyle halkın gözündeki daha güvenli bir yer olduğu düşünülmüş ve neredeyse son durak olarak mültecilerin sığındığı bir kapı haline gelmiştir. Kocaeli bölgesinde yaşanan Yunan tecavüzleri, Güney Marmara bölgesinde yaşanan Yerli Müslümanları hicrete mecbur bırakmıştır. Yalova, Değirmendere, Karamürsel, İzmit, Orhangazi, Gemlik mültecileri can güvenlikleri tehlikede olduğu gerekçesi ile İstanbul’a sığınmıştır³⁵.

Bu noktada İstanbul bir muhacir kentine dönüşmüş, sokaklar camiler, medreseler, hanlar mülteci kafileleri ile dolmuştur³⁶. Yunanlıların işgaline uğrayan Batı Anadolu şehirlerinden hareketle İstanbul’a gelen mültecilerin iskânı ise önemli bir mesele teşkil ediyordu. Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti Umumiyesi tarafından muhtelif semtlere tahsis edilen muhacir barakaları ve çeşitli kamu binaları, camiler, mescitler açıkta kalan mülteciler ile doldurulmuştur.İstanbul’a sığınan mültecilerin iskânı için kullanılan merkezlerden öne çıkanları ise: Sirkeci Yeni Camii, Sirkeci Emirler Cami, Bayezit’te Harbiye Nezareti arkasında bulunan barakalar, Bayezit’te Ali Paşa arsasındaki barakalar, Süleymaniye civarındaki barakalar, Mercan Muhacir barakalarıdır. Ayrıca; Beykoz Debbağhâne Fabrikası, İplikhane, Gülhane’deki fırınlara da mülteciler iskân edilmiştir. Bunların dışında Harbiye

³² BCA, 272.00.00.12. 39-35-5

³³ BCA, 272.00.00.12. 39-35-5-5

³⁴ BCA, 272.00.00.12. 39-35-5-18

³⁵ Tasvir-i Efkâr, 22 Temmuz 1921.

³⁶ Yeniqün, 25 Ocak 1920.

Ufuk KARAKUŞ

Nezareti'ne bağlı olup mültecilere tahsis edilen yerleşkeler de mevcuttur. Rami Kışlası, Selimiye Kışlası, Davutpaşa Kışlası, Eski Jandarma Dairesi, Eyüpsultan Ağacli Köyü'ndeki askeriyeden kalmış binalara mülteci yerleştirilmiştir. Ömerli Kazası Paşamandıra Çiftliği ve Ayastefanos civarındaki Hazine-i Hassa'ya ait Hafra Çiftliği mültecilere tahsis edilmiştir³⁷.

Değirmendere'den İstanbul'a gelen mültecilerin vermiş olduğu beyanda İstanbul'da nereye ikamet ettikleri hakkında bilgiler mevcuttur. Beyanname sahibi 39 kişi muhacirin barakalarından ziyade İstanbul'da bulunan akraba veya tanıdıkların yanında ikamet ederken bir kısmının kendi imkânları ile tutmuş oldukları meskenlerde kaldıkları anlaşılmaktadır³⁸. Değirmendere mültecileri İstanbul'da aşağıda ismi geçen mahallerde ikamet ettikleri görülmektedir³⁹.

Tablo 1 - İstanbul'da Mültecilerin İkamet Ettiği Mahaller

Yer Adı	Nüfus
Gebze (Gökbüze)	5
Küçükpazar, Hacı Kadın Mahallesi	7
Aksaray	17
Aksaray, Camii Şerif Sokağı	4
Aksaray, İsmail Ağa Mahallesi	10
Aksaray, İmam Sokağı	6
Selimpaşa, Mahallesi (Silivri)	6
Balat	7
Kasımpaşa, Hacı Hüseyin Mahallesi	69
Eminönü, Uzun Çarşıbaşı Caddesi, Saman-ı Viran-ı Evvel Mahallesi	16
Süleymaniye	5
Kürkcü Mahallesi	6
Beşiktaş, Kılıç Ali Mahallesi	8
Eyüp, Defterdar Caddesi, Çömlekçi Mahallesi	8
Eyüp, Baba Haydar Mahallesi	6
Cibali, Üsküplü Mahallesi	5
Aşçıbaşı Camii	4
Toplam	189

Değirmendere Mültecilerin Göç Nedenleri ve Tarihleri ile Maruz Kaldığı Tecavüz Hadisleri:

Değirmendere mültecileri Kocaeli'nde yaşanan işgal hadisesi karşısında yerli Müslümanların kitleler halinde göç ettikleri bilinmektedir. Değirmendere halkı da Yunanlıların işgali ve geri çekilmeler esnasında çareyi göç etmekte bulmuşlardır. Milli Kuvvetlerin, Yunan kuvvetlerini Güney Marmara'dan çıkarması karşısında Yunan ordusu şiddetin dozunu artırmış ve köyleri kasabaları ateşe vermekten çekinmemiştir. Bu esnada yerli Müslümanlar Yunanlıların tecavüzlerine maruz kalmış memleketleri yakıldığı için göç etmeye başlamıştır.

Değirmendere mültecilerinin vermiş oldukları beyannamede "Memleketlerinden Hangi Tarihte Niçin Müfârrakata Mecbur Olduğu ve Ne Suretle Müfârrakat Edebilip Nereye Geldiği ve Ne Gibi Eşya Getirebildiği?" sorusuna cevap vermişlerdir. Beyannameler içinde İstanbul'a gelen mültecilerin en erken 27 Aralık 1920 tarihinde hicret ettiği görülmektedir⁴⁰. 39 kişisini beyanında Değirmendere'den hicret hareketlerinin 1921 yılı Haziran, Temmuz, Ağustos aylarında yoğunlaştığı görülmektedir. Yine beyannamelere göre Değirmendere'den gelen son aile 20 Ağustos 1920 tarihinde hicret ettiğini bildirmektedir⁴¹.

³⁷ Mehmet Temel, İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu, Ankara, 1998, s. 83.

³⁸ Arif Karısı Emine'in beyanatında, ikamet ettiği yer olarak "Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi'ne ait Aşçıbaşı Camii Şerifi'nde ikamet etmekteyim", şeklindeki açıklaması 39 kişilik belge tasnifi içinde Aşair ve Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi'ne ait bir meskende kalan tek aile olduğunu göstermektedir. Ancak diğer kişilere ait beyanlarda her biri meskenlerin adreslerinde müdüriyete ait olduğuna dair bir ifade kullanmamıştır. Bkz. BCA, 272.00.00.12. 39-35-5-36.

³⁹ BCA, 272.00.00.12. 39-35-5.

⁴⁰ BCA, 272.00.00.12. 39-35-5.1.

⁴¹ BCA, 272.00.00.12. 39-35-5.19.

Yunan İşgalinin Kocaeli’nde Meydana Getirdiği Tahribat Hakkında Bir Belge: “Değirmendere Mültecilerinin Zarar-Ziyan Beyannamesi”

Mülteciler İstanbul’ sığınmalarının gerekçesi olarak yaşanan işgal hadisesini göstermektedir. Sami Ağa ve oğlu Salih’in beyanında, “25 Haziran 1337 tarihinde Yunan askerlerinin ve yerli Rumların tecavüzatına maruz kalacağımız anlaşıldığından hiçbir eşya almayıp yalnız canımızı kurtararak Dersaadet’e geldik” ifadesi ile hicretinin nedenlerini açıklamıştır⁴². Bir başka belgede Hafız Mehmet Efendi’nin kızı Züleyha Hanım, “memleketimden takriben Temmuz 1337 tarihinde Yarımca’dan muhaceret ile İstanbul’a geldim. Sebeb-i hicretim Yunan askerleri ile yerli Rum, Ermeni çetelerinden zulüm neticesindedir. Buraya hiç eşya getirmedim” diyerek hicret gerekçesini açıklamıştır⁴³. İstanbul’a sığınan Değirmendere mültecilerinin hepsi benzer gerekçeler ile göç etmiştir. Ancak dikkat edilmesi gereken hususlardan biride bölgedeki gasp, yağma ve tecavüz olaylarının sadece Yunan ordusu eliyle değil, bölgede yaşayan yerli Rum ve Ermenileri tarafından da gerçekleştirildiği görülmektedir.

İstanbul’a sığınan mültecilere memleketlerinden gelirken yanlarında getirdikleri eşyaların türü cinsi ve miktarının ne olduğu sorulmasına karşın beyanname sahiplerinden bir kişi hariç hiç biri yanında eşya getirmediğini bildirmektedir. Sadece Hasan oğlu Salih Ağa, “Ağustos 1337 tarihinde karyeden Dersaadet’e geldim. Eşya namına yalnız bir yorgan getirmeye muvaffak oldum” şeklindeki beyanını, mültecilerin canlarını kurtarmak adına her şeylerini geride bıraktıklarını göstermektedir⁴⁴.

Değirmendere mültecileri memleketlerinde Yunan kuvvetleri ve yerli çeteler ile karşılaşmadan hicret ettikleri anlaşılmaktadır. İşgal ve tecavüz olayları yaşamadan ve direk İstanbul’a hicret etmişler ya da dağlara iltica etmişlerdir. 39 Değirmendere mültecinin beyanlarında “Memleketlerinde Kendi Hanesinde Beraber Yaşadığı Efrâd-ı Ailesi ve Akrabası Arasında Yunan Askerlerinin ve Yerli Rumların Tecavüzatına Uğrayan ve Maktul ve Mecruh Olan veya Başka Suretle Telef Edilenler Var mıdır? Kimlerdir? Keyfiyyet-i Tecavüz ve Akıbetleri?” sorusuna 38 mülteci, ailesinde ve akrabalarında tecavüze uğrayan veya katledilen kimsenin olmadığını bildirmektedir. Ancak Değirmendere eşrafından Çelebizade Ahmet Efendi, Yunan işgali hadisesi esnasında baldızına tecavüz edildiğini bildirmektedir⁴⁵.

Değirmendere Mültecilerinin Maddi Zarar ve Ziyaları

Yunan kuvvetleri Değirmendere’yi sadece işgal etmemiş, bölgede yaşayan Müslümanların mallarını, mülklerini, bağ, bahçe ve tarla gibi taşınmazlarını da tahrip ederek işgal hattından çekilirken geride sadece enkaz bırakmayı amaçlamışlardır. Bu nedenle Kocaeli mintikası ve daha sonra çekildikleri Bütün Batı Anadolu toprakları yakılmak suretiyle zarar ve ziyana tabi olmuştur.

Değirmendere karyesi de Yunanlılar tarafından ciddi tahribata maruz kalmıştır. İstanbul’a sığınan Değirmendere mültecilerinin vermiş olduğu bilgilere bakıldığında zararın boyutları görülmektedir. “Memleketinde Sahip Olduğu Emval-i Menkule ve Emval-i Gayri Menkulenin ve Hayvanatın miktar ve Cinsi, Tarla veya Mahsulatı ve Bunlardan Emval-i Gayri Menkulesi Tecavüze Hedef Olmuş ise Hangi Tarihte Kimler Tarafından ve Ne Gibi Tecavüzata Uğramıştır? Bu Cihette Zararın Bedeli Nedir?” sorusuna cevaben mülteciler zarara uğradıkları mallar hakkında bilgi vermişlerdir. Yunan ordusu, yerli Rum ve Ermeni çeteleri tarafından tahrip edilen Değirmendere’de emval-i gayri mekulenin toplam zararı 686.150 liradır. Aynı şekilde zarara uğrayan emval-i mekulenin toplam zararı ise 453.080 liradır. Taşınır ve taşınmazlara verilen zararın yanında Yunanlılar tarafından gasp edilen nakdin miktarı ise 143.842 liradır. Değirmendere’de 6.005 lira karşılığında hayvanat zarara uğramıştır. Ayrıca ekili tarla, bahçe, meyve ve zeytin mahsulatlarının zararları ise 160.500 lira olarak belirlenmiştir. Değirmendere’de Yunan işgalinin neden olduğu toplam zarar ise 1.305.735 lira olarak tespit edilmiştir⁴⁶.

Değirmendere mültecileri kendilerine ve ailesine ait olan zarar ve ziyayı aktarırken aynı zamanda “Bulunduğu Mahal, Karye, Şehir veya Kasabada Mebâni-i Diniyyeye Resmîyye ve ticariyyeden Düçâr-ı Tecâvüzve Zâr Olanlar Var mıdır? Kimler Tarafından Ne Gibi Tecâvüzâta Hedef Olmuştur? Buralardaki Zararın Kıymeti Neye Baliğ Olur? Ve İşbu Karye veya Kasaba Kaç Haneli? ve Miktar-ı Nüfus Ne idi?” sorusu ile bölgedeki kamu mallarına verilen zararı tespit etmeye çalışmışlardır. Değirmendere mültecilerinin vermiş olduğu bilgilere göre Yunan kuvvetlerinin bölgede gerçekleştirdiği tahribatın miktarı görülmektedir.

Mülteciler Değirmendere karyesinin 200 haneden oluştuğunu ve toplam nüfusunun 1200 kişiden ibaret olduğunu aktarmaktadırlar⁴⁷. Değirmendere’de bulunan kamu binaları Yunanlılar tarafından

42 BCA, 272.00.00.12. 39-35-5.2.

43 BCA, 272.00.00.12. 39-35-5.3.

44 BCA, 272.00.00.12. 39-35-5.16.

45 BCA, 272.00.00.12. 39-35-5.6

46 BCA, 272.00.00.12. 39-35-5.

Ufuk KARAKUŞ

tahrip edilmiştir. Değirmendere Hacı Davut Ağa Camii, Saraylı Köy Camii, Yalı Camii, iki adet mektep, on iki adet dükkân, iki adet kahvehane, iki adet fırın, şadırvan, vapur iskelesi, karakol binası, posta ve telgraf binası, hamam gibi kamu binaları Yunan kuvvetleri tarafından ihrak edilmiştir. Mültecilerin vermiş olduğu beyannamelerde Değirmendere karyesinde bulunan ve Yunanlılar tarafından tahribata uğrayan kamu binalarının toplam zararı 250.000 lira olarak tahmin edilmiştir⁴⁸.

Tablo 2 - Değirmendere Karyesindeki Genel Zararı Lira Cinsinden Gösterir Tablo

Belge No	Emval-i Gayri Menkule	Emval-i Menkule	Nakit	Hayvanat	Mezru Tarla	Bahçe, Meyve, Zeytin Mahsulü	Umum Hasarat
1	3,000	2,000					5,000
2	20,000	4,000	300				24,300
3	70,000	30,000			2,000		102,000
4	3,000	2,000	200				5,200
5	8,000	5,000		500	3,000		16,500
6	21,650	5,000	500	625	4,250		32,025
7	2,000	1,260			300		3,560
8	77,000	104,000	25,000		4,000		220,000
9	3,000	2,000					5,000
10	4,000	3,000					7,000
11	1,000	1,000			400	300	2,700
12	1,000	1,000			400	300	2,700
13	9,000	5,000					14,000
14	65,000	12,300	18,000		12,000		107,300
15	1,000	1,000		60		1000	3,600
16	5,000	2,000			1,000		800
17	6,000	33,000	10,000				79,000
18	4,000	21,000	14,000		1,000		49,000
19	19,000	28,050	5,000	1,000	4,000		57,000
20	66,000	4,500	4,200	40	18,500		93,240
21	61,000	4,000	2,000	1,600	20,000		88,600
22	4,000						4,000
23	5,000	3,000	82	1,000	5,000		14,082
24	24,000	20,000	4000		15,000	500	63,000
25	39,000	41,320	12,000	400	10,00		102,720
26	34,000	150					34,150
27	29,000		15,000		1,000		45,000
28	43,000	90,000	30,000				163,000
29	15,000	5,000			500		20,500
30	2,000	2,000		600	500	10,000	15,500
31	7,500	4,900		120	500	100	13,120
32	5,500	300	100		800		6,700
33	3,000	500					3,500
34	3,000	500	150				3,650
35	4,000	6,000	40	60	250		10,350
36	1,500	8,000					2,300
37	6,000	3,000			500		9,500
38	3,000	500	3,000		300		6,800
39	6,000	3,000	270		100		11.370
Toplam	686,150	453,080	143,842	6,005	118,300	42,200	1,305,735

⁴⁷ Beyannamelerde Değirmendere'nin nüfusu ve hane sayısı aynı miktarlarda belirtilmemiştir. Ancak ; "200 hane ve 1200 nüfus" sayıları 39 belge içinde sıklıkla verildiği için bu sayı tarafımızca doğru kabul edilmiştir. Diğer beyanlarda verilen nüfus ve hane sayıları ile arasında büyük farklar olmadığı görülmektedir. BCA, 272.00.00.12. 39-35-5.

⁴⁸ BCA, 272.00.00.12. 39-35-5.

Yunan İşgalinin Kocaeli’nde Meydana Getirdiği Tahribat Hakkında Bir Belge: “Değirmendere Mültecilerinin Zarar-Ziyan Beyannamesi”

Sonuç

Kocaeli bölgesinde yaşanan Yunan işgali ve beraberinde getirdiği yıkım bölge halkı üzerinde önemli etkiler bıraktığı görülmektedir. Yıllarca Anadolu’da bir aradayaşamış toplumların nasıl bir birlerine karşı düşman kesilebildiklerini de ortaya koymuştur. Yunan işgali, yerli Müslümanları sindirerek bölgeyi terk etmelerini sağlamak ve bölgenin nüfus üstünlüğünü ele geçirmek adına uygulanan sistemli ve planlı bir hareket olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonuç itibarıyla amacına ilk etapta ulaşan Yunan kuvvetleri, pek çok Müslümanın canlarını kurtarmak adına yollara düşerek hicrete başlamıştır. Göç etmek basit bir nüfus hareketi olarak ağılanmamalıdır. Kendi içinde pek çok dinamiği olan bu kavram beraberinde siyasi, askeri, ekonomik, kültürel, sosyolojik ve psikolojik olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Yunan ordusunun Anadolu’ya çıkması ile başlayan göç hareketleri içinde yer alan ve çok küçük bir parçası olan Değirmendere mültecilerini inceleme şansımız oldu. Şüphesiz çalışmamıza konu olan ve İstanbul’a sığınan 189 kişiden çokdaha fazlası Değirmendere’den göç etmiştir. Ancak bu küçük mülteci kabileleri Değirmendere’de yaşananların ortaya konması adına önemli bilgiler vermektedir. Bu bilgiler ışığında Kocaeli ve çevresine dair yapılacak araştırmalara da yeni bir kaynak eklenecektir. Savaşın Değirmendere’de yarattığı siyasi ve ekonomik sonuçların yeni belgeler ve kaynaklar ile daha da genişletileceğini tahmin etmekteyiz. Dünya tarihinin farklı dönemlerinde yaşanan savaşlar, kitleler halinde insan topluluklarının göç etmesine yol açmıştır. Sosyal bir olgu olan zorunlu göç meseleleri, göç veren ve göç alan bölgelerin yaşamında derin etkiler bırakmıştır. Toplumların hafızalarında yer alan bu göç olgusu, edebiyattan, sanata, ekonomiden siyasete pek çok alanı etkilemektedir. Bu nedenle göç çalışmaları pek çok bileşen ile birlikte ele alınması gereken hassas konulardır.

Elde edilen bulgular ışığında varılan sonuç yeterli görülmemelidir. Saha araştırmalarının derinleşmesi, farklı disiplinlerin katkıları ile göçlerin etkisi bütün boyutları ile ortaya konulmalıdır. Ayrıca yeni belgelere ulaşılması sonucunda çalışmaların daha kapsamlı ve zengin hale gelebileceği unutulmamalıdır.

Ufuk KARAKUŞ

Kaynakça

Arşiv belgeleri

BCA, 272.00.00.12. 39-35-5.

BOA, BEO, 4667, 350016.

BOA, HR. SYS., 2620/58.

TBMMZC. D:1, İ:1, C:2, B:31, 10 Temmuz 1336 (1920), s. 236-241.

Gazeteler

Dersaadet,

Tevhid-i Efkâr

Yenigün

Kitap ve Makaleler

Beyoğlu, Süleyman “Kocaeli’nde İşgal ve Mezalim”, Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri(2 – 4 Mayıs 2014), Kocaeli: 2015.

Çapa, Mesut, “Kocaeli ve Çevresinde Yunan İşgali ve Göç: Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti’nin Yardımları”, Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu- II,(3-4-5 Nisan 2015), Kocaeli, 2015.

Hacıfettahoğlu, İsmail, Milli Mücadele’de Hilâl-i Ahmer, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Teşkilinden Şakarya Zaferine Kadar İcraat Raporu -23Nisan 1920-23 Eylül 1921,Türkiye Kızılay Derneği Yayınları, Ankara, 2009.

McCarthy, Justin, Ölüm ve Sürgün, İnkılap Kitapevi, Çev: Bilge Umar, 3. Baskı, İstanbul, 1998.

Sarı, Mustafa, “Milli Mücadele’de İzmit ve Çevresinde Hilâl-i Ahmer’in Faaliyetleri”, Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli, 2015.

Sofuoğlu, Adnan, “Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında İşgal Döneminde Bursa”, ATAM Dergisi, Cilt XIX, Sayı 55, Ankara, Mart, 2003.

Tansel, Selahattin, Mondros’tan Mudanya’ya Kadar, Cilt 3, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1978.

Temel, Mehmet, İşgal Yıllarında İstanbul’un Sosyal Durumu, Kültür Bakanlığı Yayınları/2035, Kültür Eserleri Dizisi/210, Ankara, 1998.

Millî Mücadele Döneminde İzmit ve Çevresinde Yangın Olayları

Volkan Martin*

Giriş

Arpaçada “harik” denilen ve büyük ateş şeklinde tarif edilen yangın, birçok farklı nedene bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Yangınlara yıldırım düşmesi gibi tabiat olayları neden olabildiği gibi dalgınlık veya unutkanlık gibi kaza eseri çıkan yangınlar vardır. Kasten yangın çıkarmaya kundaklama denilmektedir. İster doğal nedenlerden ister kaza eseri çıkmış veya kasten çıkarılmış olsun, yangın insanoğlunu aciz bırakan bir felakettir. Bu felaket, çok kısa sürede can ve mal kaybına neden olmaktadır.

Bu çalışmada 1918-1922 yılları arasında İzmit ve çevresinde vukua gelen yangın olayları ele alınmıştır.

Çalışmanın mekânsal boyutunu ortaya koymak adına, İzmit’in idari yapısına değinmek gerekmektedir. Buna göre 1888 yılında bağımsız sancak konumuna yükselen İzmit’in o dönemdeki kazaları, Yalova, Karamürsel, Adapazarı, Kandıra ve Geyve’dir. 1899 tarihlidevlet salnamesine göre İzmit bağımsız sancağının kazaları ve nahiyeleriyle bunlara bağlı köylerin toplam sayısı bini aşmaktadır:

	<i>Nahiye</i>	<i>Köy</i>
İzmit Merkez	Nefs-i İzmit	32
	Bahçecik	34
	Ermeşe	15
TOPLAM		81
Karamürsel	Nefs-i Karamürsel	33
	Yalova	37
TOPLAM		70
Kandıra	Nefs-i Kandıra	119
	Şeyhler	174
	Kaymas	132
	Karasu	41
	Akçaova	103
TOPLAM		569
Adapazarı	Nefs-i Adapazarı	90
	Sapanca	29
	Akyazı	60
	Hendek	47
TOPLAM		226
Geyve	Nefs-i Geyve	36
	Akhisar	43
	Taraklı	29
TOPLAM		98 ²

*1 Doç. Dr. Öğr. Üyesi; Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, T.C. Tarihi ABD; vmartin@ogu.edu.tr

² “Kocaeli”, Yurt Ansiklopedisi, C.7, Anadolu yay., İstanbul, 1982, s. 4998.

İzmit merkezde ise 23 adet mahalle bulunmaktadır. İzmit'in merkezi yerleşimi hakkında bilgi veren Evliya Çelebi ile seyyah Charles Texier mahalleler konusunda aynı bilgileri paylaşmaktadırlar: Bu seyyahlar 23 mahalle olduğu haber verirken, bu mahallelerin 19'unun Türklere, 3'ünün Hristiyanlara bir tanesinin de Yahudilere ait olduğu belirtmişlerdir.³

Merkezde 23 mahallesi olan İzmit'in taşrada Mütareke döneminde altı kazası vardır. Merkez kaza ile birlikte Adapazarı, Geyve, Karamürsel, Kandıra, İznik ve Yalova İzmit bağımsız mutasarrıflığını oluşturmaktadır.⁴

Çalışmanın zamansal boyutunu oluşturan süreç, Mondros Mütarekesinin hemen ardından başlayan ve 1922 yılının sonuna değin uzanan bir zaman dilimidir. Bu sürecin hemen evvelinde arşiv kayıtlarına düşen ve Emniyet-i Umumiye Müdüriyetinin hazırladığı 1917 yılının Kasım ayında meydana gelen yangın olaylarının işlendiği cetvele göre, Geyve kazasında bir harik vakası gerçekleşmiştir.⁵ Bu kaydı münferit bir yangın olayı olarak değerlendirmek mümkündür. Çalışmamızın ana eksenini oluşturan olaylar, Mütareke döneminde yaşanan işgaller ve çarpışmalardır. Bu nedenle Mudurnu'ya sınır Keremali Dağı eteklerinde yaşayan Akyazılı halkın devletin kayıtlarına girmemiş yerlerde tarla açmak için ağaç yakması konunun kapsamı dışındadır.⁶ Bu bağlamda Mütareke döneminde İzmit ve çevresinin bir cephe haline dönüşmesi; Millî güçlerle, işgalcilerin temas halinde bulunduğu bir yöre durumuna gelmesi önem arz etmektedir.

Bu yöreye işgalci kuvvetlerin ilk gelişi, bilindiği üzere Mütarekenin hemen akabinde, 17 Kasım 1918 günü İzmit'e İngiliz kontrol birliklerinin gönderilmesiyle olmuştur. Kritik konumu nedeniyle bu kontrol birliğinden sonra, İzmit toplamda üç kez işgale uğrayacak ve bunun ilki 19 Mayıs 1919 tarihinde yine İngilizler tarafından gerçekleştirilecektir.⁷

İngilizlerin bölgede varlığı dış temsilcilerinin de dikkatini çekmiştir. 5 Ekim 1919 tarihli Amerikan Yüksek Komiseri Tuğamiral Mark Lambert Bristol'un Amerikan Dışişlerine yazdığı yazıda, Damat Ferit Hükümetinin düşmesinden söz ettikten sonra Türk Milliyetçilerinin zorlukla karşılaşmadan, şiddete başvurmadan Karadeniz ve Marmara kıyılarına ulaştıklarını ve Adapazarı, İzmit gibi yerlerde ayın 30'undan itibaren yönetimi ele geçirdiklerini dile getirmiştir.⁸

Bu dönemde yörede hırsızlık, gasp, adam kaçırma, dağa kaldırma vakalarına rastlanılmaktadır.⁹ Asayişin tam anlamıyla sağlanamadığı bölgede, Millî kuvvetlerin güçlenmeye başlaması durumu, Dâhiliye Nazırı Mehmed Şeref tarafından yazılan telgrafla dile getirilmiştir.¹⁰

Fakat asayişin yeni yılın başından dahi sağlanamadığı, Emniyet-i Umumiye kayıtlarında yer almaktadır. 12 Ocak 1920 tarihli bir belgede muhtelif şekillerde cereyan eden adam kaçırma, gasp, hırsızlık, baskın hareketleri kaydedilmiştir.¹¹ Zira İzmit'e bağlı Adapazarı'nda Kuvayı Milliye'nin ahaliden para toplaması İstanbul'a şikâyet edilmiş; şikâyet üzerine İstanbul'dan gelen yazıda ahali ile Kuvayı Milliye arasında müsademe yaşanmaması için önlem alınması üzerinde durulmuştur.¹² Bilindiği üzere İstanbul hükümeti tarafından 1920 yılında yayınlanan fetvanın, Adapazarı'nda duyurulduğunu, bu bölgede yer yer Kuvayı Milliye karşıtı olayların patlak verdiğine şahit olunmaktadır. Tarihte, Adapazarı, Düzce, Hendek ayaklanması bu dinamiklerle ortaya çıkmıştır. Zira bu yöredeki insanların padişaha bağlılıkları, TBMM'ye karşı ayaklanma çıkarmak isteyenlerin kullandıkları bir durumdur.¹³ Asayişin durumunun zaman zaman kötüye gittiği muntıkada vaziyet sürekli olarak İstanbul'a bildirilmiştir.¹⁴

³ İdris Bostan, "İzmit", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C.23, İstanbul, 2001, s. 540.

⁴ "Kocaeli", s. 5003.

⁵ BOA, DH.EUM.ADL, 39/40.

⁶ Sabahattin Özel, Milli Mücadelede İzmit-Adapazarı ve Atatürk, Derin yay., İstanbul, 2005, s. 73

⁷ Zeki Sarıhan, Kurtuluş Savaşı Günlüğü I, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1993, s. 31, 257.

⁸ Orhan Duru, Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları, 6. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür yay., İstanbul, 2011, s. 39.

⁹ BOA, DH.EUM.AYŞ, 23/123; BOA, DH.EUM.AYŞ, 24/9.

¹⁰ "Dâhiliye Nezaretinden İzmit Mutasarrıflığına; Dava Vekili Ali Vasfi imzasıyla İzmit'ten çekilen telgrafnameyi mütalaa ediniz. Müşkîl bir vaziyetin hüdusuna sebebiyet verecek surette ne gibi vakayı tahaddüs etmiştir. Ve ne gibi hadisatin zuhuru muhtemeldir. Livaca olan malumatta ve lede-l-icab telgrafname sahibinin de celbiyle vereceği ifadâta göre tedâbiri-i mâniâ ittihaz olunarak oralarda mahal-i sükûnet ve asayiş bir hal ve hareketin vukuuna asla meydan ve imkân bırakılmaması ve buraya da malumat ifâsı. 15 Teşrinisani sene 335, Nazır Mehmed Şeref" (BOA, DH.ŞFR, 104/216).

¹¹ BOA, DH.EUM.AYŞ, 30/34.

¹² BOA, DH.KMS, 53-4/47, Lef: 2.

¹³ BOA, DH.KMS, 53-4/47, Lef: 3.

¹⁴ BOA, DH.KMS, 53-4/47, Lef: 4.

Millî Mücadele Döneminde İzmit ve Çevresinde Yangın Olayları

Bu süreçte kritik öneme sahip olan bölgenin durumu, İngiliz Yüksek Komiseri De Robeck'in raporunda ağırlıklı şekilde yer bulmuştur. 10 Haziran 1920 tarihli raporda, "İzmit'teki hükümet askerleri, İngilizlerle milliyetçileri yüz yüze bırakıp çekildiler. İzmit'i terkedersek İstanbul milliyetçilerin eline düşer" denilmektedir.¹⁵ Elbette bu durumu ortaya çıkararak etmenler yine tarihsel süreçle şekillenmiştir. Hatırlanacağı üzere, fetvanın yayınlanmasının etkisiyle ortaya çıkan ayaklanmaların yanı sıra yörede Damat Ferit tarafından tertiplenen Anzavur ve Kuvayı İnzibatiye olaylarına şahit olunmuştur. De Robeck'in sözünü ettiği "hükümet askerleri" ifadesinin karşılığı bu birliklerdir. Tarihçi Smith'in bahsettiği ilk temas bu sırada gerçekleşmiştir. Kuvayı Milliye ile İngiliz ordusu birlikleri 14-15 Haziran 1920 gecesini karşılaşmışlardır.¹⁶

Bu temasın ardından, 15 Haziran 1920 günü, bir İngiliz subayı Ali Fuat Paşa'nın karargâhına gelerek Kuvayı İnzibatiye'nin silahlarının alındığını, İstanbul'a gönderildiklerini haber vermiş ve ateş edilmemesini istemiştir. Yapılan görüşme sırasında İngiliz subayının Kuvayı Milliye'nin nerede duracağını sorması üzerine Ali Fuat Paşa'nın cevabı, İzmit'i almak için emir aldığını söylemek olmuştur. Çatışmadan sakınan İngiliz birlikleri, 19 Mayıs 1919'dan beri işgal ettikleri İzmit'i tahliye etmişlerdir. Kuvayı Milliye, 17 Haziran'da İzmit'e girmiştir.¹⁷ Ertesi gün, Kullar köyü yakınlarında bulunan Çuha Fabrikası, Kuvayı Milliye birliklerinin bu tarafa gelmesi üzerine, İngiliz deniz uçaklarından ve savaş gemisinden yapılan bombardımanlar neticesinde fabrikanın batı kanadı hariç geri kalanı yanmıştır. 18 Haziran'da gerçekleşen bu olay savaş dolayısıyla çıkarılan yangınlara bir örnek teşkil etmektedir.¹⁸ Çünkü bu fabrikaya yapılan saldırı çevreyi etkilemiş, buralarda barınamayan ahali İstanbul'a akın etmiştir. İstanbul'a gelen Kullar köyü ve çevre köylerden gelen muhacirler Davutpaşa kışlasına sevk edilmiştir.¹⁹

İzmit'in Millî Kuvvetlerin elinde olması İstanbul ile Anadolu'nun doğrudanirtibatına sağlanması demektir. İzmit ve çevresinin Kuvayı Milliye denetiminde olması, İngilizlerin de vurguladığı gibi, İstanbul yolunun açılması anlamına gelmekteydi. İstanbul ve Boğazların kontrolünü kaybetmekten çekinen, bu yörenin denetiminin gereğinin farkında olan İngilizler, çekildikleri İzmit'e yaklaşık 20 gün sonra gelerek, 6 Temmuz 1920'de İzmit'i tekrar işgal altına almışlardı.²⁰ İngiliz planının ana eksenini Kocaeli bölgesinde yürütülen harekâtle yörede kendilerine taraftar ahalinin desteği sayesinde Millî Kuvvetleri sindirmek ve İstanbul istikametini emniyete almaktı. Bunu sağlamak için de Çuha Fabrikasında olduğu gibi yakma, yıkma, harap etme; civardaki Yunanlıların yaptığı gibi Millî Kuvvetleri destekleyen köyleri tahrip etme yollarına başvurulmuştu.²¹

Yangınların Sindirme ve Temizlik Yönetimi Olarak Kullanılması

İstanbul ve Boğazlar bölgesinin emniyetini sağlamak, Millî Kuvvetleri etkisiz hale getirme gayesinde olan İngilizler, bölgeye yakın ve istekli Yunan birliklerini devreye sokmuşlardır. 26 Temmuz 1920 tarihli ve Atina kaynaklı bir haberde; "İngilizlerin istekleri üzerine Yunan birlikleri 23 Temmuz'da İzmit yarımadasından Kemalist sürülerini temizlemeye başlamıştır" denildiği Amerikan Dışişlerine iletilmiştir.²² Amerikan Dışişlerine gönderilen haberin kaynağı, Temmuz ayının ikinci haftası Kocaeli'ndeki kuvvetlerini takviye maksadıyla Derince'ye bir alaydan fazla Yunan askeri çıkarılmasıdır. Çıkarılan bu askerlerle Derbent, Ketenciler, Çepni, Çubuklu ve Kandıra taarruzla işgal edilmiştir.²³

Yunanlıların bu şekilde öne atılmalarının siyasi gerekçeleri vardır. Lloyd George ile Venizelos'un kendi aralarında yaptıkları görüşmede Yunanlıların Batı Anadolu'da işgallerini genişletmeleri gündeme gelmiş,²⁴ bunun için Yunan birliklerinin takviyesi ihtiyacı üzerinde durulmuştur. Bu doğrultuda ilk aşamada 29-30 Temmuz günleri gemilere bindirilen askerler 31 Temmuz'da Derince'ye çıkarılmıştır.²⁵ Bu birlikler İngiliz tümenine bağlı olarak Şile-Hereke hattı ile Kandıra-İzmit hattını Millî güçlerden "arındıracağı".²⁶

¹⁵ Zeki Sarıhan, Kurtuluş Savaşı Günlüğü III, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995, s. 78.

¹⁶ Michael Llewellyn Smith, Yunanistan'ın Anadolu Hayali 1919-1922, çev. Nilgün Engin, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2017, s. 152.

¹⁷ Ali Fuat Cebesoy, Millî Mücadele Hatıraları, Temel yay., İstanbul, 2017, s. 464.

¹⁸ Cebesoy, Millî Mücadele Hatıraları, s. 465; Serpil Sürmeli, "İzmit ve Çevresinde İşgâl Siyaseti Sonuç ve Değerlendirmeler", Uluslararası Kara Müsel Alp Koca ve Kocaeli Sempozyumu II Bildirileri, Kocaeli 2016, s. 1546.

¹⁹ Akşam, No: 951, 15 Mayıs 1337/1921, s. 2.

²⁰ Sarıhan, Kurtuluş Savaşı Günlüğü III, s. 113.

²¹ Türk İstiklâl Harbi, C.II, Kısım: 2 (4 Eylül 1919-9 Kasım 1920), T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmî Yayınları, Ankara, 1965, s. 291.

²² Duru, Amerikan Gizli Belgeleriyle..., s. 89.

²³ Türk İstiklâl Harbi, II/2, s. 292.

²⁴ Venizelos'un öteden beri talep ettiği yerler arasında İzmit sancağı vardı (Dimitri Kitsikis, Yunan Propagandası, Meydan Neşriyat, İstanbul, ty., s. 32).

²⁵ Türk İstiklâl Harbi, II/2, s. 293.

²⁶ Türk İstiklâl Harbi, II/2, s. 293.

Volkan Marttin

Kritik önemi haiz bölgede, İstanbul hükümetinin desteğiyle İtilaf devletleri tarafından çıkarılan ayaklanmalara rastlanılmaktadır. 18 Ağustos'ta TBMM tarafından bu yöredeki iç ayaklanmalara karşı başlatılan harekâta ayaklanmacılara yardım eden bugün Sakarya ili sınırları içinde kalan Çarka (Çarka Lütfiye, Ekinli), Kayalar, Çaybaşı (Türk Çaybaşı)²⁷ köyleri 24. Türk Tümeni tarafından yakıldığı kaydedilmiştir.²⁸

Bu süreçte tarafların beyanları dikkat çekicidir. 2 Eylül 1920'de Amerikan Yüksek Komiseri Bristol, Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Temmuz 1920 tarihli bildirisinin haklı yanını vurgulayarak Amerika'ya iletmiştir. Mesajında, "Bu bildiri, Türkiye'deki koşulların oldukça doğru bir açıklamasını yapmaktadır. Müttefiklere yönetilen suçlamalar büyük ölçüde haklıdır. İngilizlere İzmit'e saldırmak suretiyle, Türklerin mütarekeyi ihlal ettikleri yolundaki Müttefik iddiası, Yunanlıların İzmir'e çıkışıyla mütarekenin Müttefiklerce ihlal edildiği yolundaki Türk iddiası kadar, geçerli değildir" demıştır.²⁹ Özellikle bu dönemde Müttefiklerce Millî kuvvetlerin faaliyetleri gündeme getirilmiş, bu "arındırma"nın asayişin yeniden tesisi için yapıldığı ifade edilmiştir. Hâlbuki asayiş bozan, ayaklanmalar çıkartarak,³⁰ tarafgirlikle bir tarafı silahsızlandıran ve bu sayede ahali arasındaki ahenğin bozulmasına sebep olan Müttefikler, özellikle İngilizlerdir. İngilizler bu şekilde ellerini kirlenmeden ve herhangi bir çaba göstermeden İstanbul'a giden yolun "emniyetini" temin etmiştir.³¹ Böyle bir ortamda İngilizler yerlerini tedrici olarak Yunanlılara bırakmıştır. Bu durumun ilk haberini 15 Eylül 1920 tarihli telgrafta Bristol vermektedir. Telgrafta, Anadolu'ya yeni bir harekâtın başlayacağı, Adapazarı'nın Millîkuvvetler tarafından tahliye edildiği, İngilizlerin İzmit cephesinden tedrici olarak çekildiği dile getirilmiştir.³² Telgrafta anlatılan olay, Eylül ayının üçüncü haftası bir tümen büyüklüğüne ulaşan Manisa Yunan birliği General P. Gargalidis komutasında İzmit'e çıkmasıyla gerçek olmuştur.³³ İlerleyen günlerde üç mntika halinde işgal ve kontrol sağlayan bu birliklerden, 17. Piyade Alayı İzmit bölgesinde (İzmit ve Gebze), 9. Girit Alayı Akmeşe bölgesinde (Akmeşe ve Kandıra), 16. Piyade Alayı Sapanca bölgesinde (Çulhane ve Bahçecik) kontrol sağlamaya çalışmıştır. Halkı silahsızlandırmak adına atılan her adım tepkiyle karşılanmıştır. Zira toplanan silahlar bölgede nevezuhûr Rum ve Ermeni çetelere dağıtılmakta, Müslüman-Türk ahali savunmasız bırakılmaktadır. Bu nedenle çatışmalar aralıksız devam etmiştir.³⁴

MillîKuvvetlerin temizlenmesi, destekçilerinin sindirilmesi; kendini savunabilecek olan Müslüman köylerinin ortadan kaldırılması için başvuru yöntemlerinden biri olan evlerin ateşe verilmesi, bu süreçte Servetiye'de yaşanmıştır. 1920 yılının Eylül ayı sonlarında işgalciler tarafından ateşe verilen evlerdeki yangının Servetiyeli milisler tarafından engellendiği sözlü tarih çalışmasında kaydedilmiştir.³⁵

İngilizlerin işgali altında Hıristiyan ahalinin rahatı yerindeyken Yunan işgalinin başlamasının ardından cesaretlendirilen Hıristiyanların Rum ve Ermeni çeteleri şeklinde faaliyetlerde buldukları görülmektedir.³⁶ Yerli Müslümanların evlerini, tarlalarını yakarak onları sığınmacı durumuna düşmesinde Yunan askerlerinin ve bu çetelerin büyük payı vardır.³⁷ Örneğin, 12 Ekim 1920 tarihinde Adapazarı ilçe merkezinde Semercilermahallesinde Muhacir Ahmet Ağa'nın dövülmesi, evinin yakılması ve yine aynı yerde İranlı Yusuf Ağa'nın evinin yakılmasında; Birinci Yeni Cami mahallesinde kasabanın ileri gelenlerin 40'tan fazla olan evinin ateşe verilmesinde, yerli Rum ve Ermeniler Yunanlılara yardım etmişlerdir. Aynı şekilde Hasırcılar, Aziziye, İkinci Yenicami, Neçşiler, Papuçular, Çuru Ahmediye, Garip, Gedikoğlu mahallelerinde birçok ev yakılmıştır.³⁸

²⁷ Köy isimlerini müteakiben yapılmış parantez içi açıklamaları yazara aittir.

²⁸ Türk İstiklâl Harbi, II/2, s. 304-305.

²⁹ Duru, Amerikan Gizli Belgeleriyle..., s. 93.

³⁰ Cebesoy, Millî Mücadele Hatıraları, s. 465.

³¹ 28 Eylül 1920 tarihli telgrafta Bristol aldığı güvenilir haberleri aktarmaktadır. Telgrafta, 15 gün içinde İngiliz ordusu İzmit cephesinden çekilecek, yerine önceleri dokuz tabur sonra bir tümen Yunan askeri, karargâhı Derince'de olmak üzere İngilizlerin yerini alacaktır. Bu durumda "Avrupalı veya sömürge birlikleri değil, bir noktada Yunanlılar, Türk Milliyetçileriyle karşı karşıya kalacaklardır" (Duru, Amerikan Gizli Belgeleriyle..., s. 97).

³² Duru, Amerikan Gizli Belgeleriyle..., s. 97.

³³ Türk İstiklâl Harbi, II/2, s. 294.

³⁴ Türk İstiklâl Harbi, II/2, s. 294; Yunan işgalinin başladığı andan itibaren özellikle Gebeşoğlu Mehmed Ağa Müfrezesi, Yunanlılara rahat verdirmemiştir. Yunan birlikleriyle irili ufaklı çarpışmalar yaşanmıştır. Bu çarpışmaların yoğunlaştığı yerler, İzmit'in merkezinden 15 km uzaklıkta Kandıra'ya bağlı Biberoğlu ve Eseler köyleri dolaylarıdır ("Kocaeli", s. 5006); Adnan Sofuoğlu, "Kurtuluş Savaşı Döneminde Kocaeli-Yalova-İznik Çevresinde Rum ve Ermeni Terörü", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 54(2002), s. 799.

³⁵ Ali Üzmez, Millî Mücadelede Servetiye Cephesi, 2. Baskı, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., yy, 2006, s. 113.

³⁶ Sofuoğlu, "... Rum ve Ermeni Terörü", s. 801.

³⁷ Justin Mc Carthy, Ölüm ve Sürgün, çev. Bilge Umar, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1998, s. 316.

³⁸ Talat Yalazan, Türkiye'de Yunan Vahşet ve Soy Kırımı Girişimi (15 Mayıs 1919 – 9 Eylül 1922), C.II (13 Eylül 1921-9 Eylül 1922), T.C. Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994, s. 111-112.

Millî Mücadele Döneminde İzmit ve Çevresinde Yangın Olayları

Yine İzmit'te etkili olan Yunan birlikleri, Gediz Taarruzunda kaydedilen Yunan başarısından sonra yörede faaliyet gösteren Rum ve Ermeni ahaliden müteşekkil Hıristiyan çetelerle birlikte Müslümanlara mezalime girişmişlerdir.

Ciddi kaynaklara dayalı eserlerde görüldüğü üzere Yunanlılar ve bu çeteler tarafından yapılan mezalimin türü ve sayısı yaşanan vahşetin boyutunu ortaya koymaktadır. Ancak bu çalışmanın odağında yangın olayları olduğu için yalnız bu olaylar mercek altına alınmıştır. Bu bağlamda Yunan askerleri ve çete mensupları MillîKuvvetlerle çarpışırken Karamürsel'in çevresinde bulunan köylere saldırmışlar bu çevrede Kasım 1920 itibarıyla 14 köyü yakmışlardır.³⁹ Bu durum arşiv kayıtlarıyla da teyit etmek mümkündür. 21 Ocak 1921 tarihli bir dizi arşiv kaydında Yunanlıların yaptıkları mezalim konu edilmektedir. Buna göre İzmit ve çevresinde gerçekleşen olaylar şunlardır: 23 Ekim 1920 tarihinde Karamürsel'i işgal eden Yunanlıların ahalinin elindeki her türlü araç ve gereci, yiyecek ve içeceği, ticari malları gasp ettikleri, Dimitri namındaki Yunan kumandanın Müslümanların evlerini yerleşerek,bin bir türlü mezalim yaptığı dile getirilmektedir.⁴⁰ Yapılan mezalim esnasında İzmit'in Yalova kasabasına bağlı Teşvikiye karyesinde, Çınarcık karyesinde; Karamürsel kaza merkezinde, Karamürsel'e bağlı Topçu ve Altûnîzâde çiftliklerinde türlü türlü işkence, gasp, yaralama, tecavüz ve adam öldürme olayları kaydedilmiştir. 17 Kasım 1920 tarihinde Karamürsel'in Senaiye, Oluklu, Pazaryeri, Akçat karyeleri ihrak edilmiş, köylünün malları gasp edilmiştir.⁴¹

Burada zikredilen Topçu ve Altûnîzâde çiftliklerine dair 1920 yılının sonuna değin süren yazışmaları havi ayrıntılı arşiv kayıtları yaşananları tüm açıklığıyla göstermesi bakımından önemlidir. Çiftlik mutasarrıfı Debrelî Kurt Ali bin Zeynel imzasıyla yazılan dilekçede Karamürsel'e bağlı Topçu çiftliğini işgal eden Yunan askerlerinden sonra Yunan kumandanı tarafından görevlendirilen Elmalık, Kılınçköyü, Şakşak, Çakırköy, Laledere köylerinin ahalisi bulunan Hıristiyanların çete halinde 28 Ekim 1920 günü çiftlikte bulunan yüklü miktardaki buğday, arpa, yulaf, mısır gibi tahıl ürünlerini, 115 baş sığır, manda, öküz ile 40 baş buzağı ve malağı, 45 baş atı, 130 adet koyunu, 130 adet arı kovanının yanı sıra ziraatte kullanılan alet ve edevatı gasp ettikleri ve çiftlikteki binalarla birlikte ağıllar ile samanlıkları yaktıkları ifade edilmektedir. Bu dilekçede gasp ve kundaklama olayları açıkça belirtildikten sonra gasp edilen hayvanların adı geçen köylerde kullandığına şahit olduğu, bunların iadesi ve zararın tazmin edilmesi talebi dile getirilmektedir.⁴²

Dakik fabrikası ve Altûnîzâde Çiftliği mutasarrıfı Kalkandelenli İdris Hıfzî imzasıyla 31 Ekim 1920 tarihli yazılan dilekçede, 200 bin lira kıymetindeki çiftlik ve fabrikanın Yunan askerleri tarafından işgal edildiği, mühtedi ustabaşları ile çalışanların darp edildikten sonra soyuldukları, durumun bölgedeki işgal birliği kumandanlığına bildirildiğinden söz edilmektedir.⁴³ İdris Hıfzî'nin yaptığı diğer bir başvuruda olay daha ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Buna göre, Karamürsel'de kâin, Yalova tarafında deniz kenarında Tavşanlı İskelesi denilen yerde bulunan büyüklüğü ayrıntılı olarak belirtilen fabrika 28 Ekim günü saat beş raddelerinde Yalova ve Karamürsel kazası Hıristiyan ahalisi tarafından yakılmıştır.⁴⁴

Yunan askerleriyle birlikte Yunan ordusunun desteklediği/göz yumduğu Rum ve Ermeni çetelerin mezalimlerinin yanı sıra yerli Rumlarla işbirliği halinde çalışan Osmanlı tebaasından hainlerin yaptıklarına da rastlanılmaktadır: 1920 yılının Ekim ayında 1500 kadar yerli Rum ile birlikte hainliği tercih eden 300 kadar şahıs, İzmit'ten çıkarak Karasu'yu basmışlar; yağma ve soygundan sonra belediye başkanının evini yakmışlardır.⁴⁵

Bununla birlikte Yalova'dan gönderilen 28 Ekim 1920 tarihli bir aylık raporda, Taşköprü köyü ile birlikte yörede bulunan Müslüman köylerinin Yunan askerleri ve Osmanlı tebaasından olan gayrimüslimler tarafından yakıldığı dile getirilmektedir.⁴⁶

Ayrıca, 3 Kasım 1920 tarihli bir yazıda son Karamürsel vakası sırasında yerli Rum ve Ermeni çeteleriyle birlikte Yunanlıların Üreyil (Üreğil) ve Çakırlı köylerinde mezalim yaptıkları evleri yaktıkları bildirilmektedir. Aynı belgenin ilerleyen maddelerinde Orhangazi kasabasının yakılacağı tehdidiyle silah toplandığı ifade edilmektedir.⁴⁷

³⁹ McCarthy, Ölüm ve Sürgün, s. 319.

⁴⁰ BOA, HR.SYS, 2611/2'den naklen Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezâlimi, Ankara, 1996, s. 141, 537.

⁴¹ BOA, HR.SYS, 2611/2'den naklen Yunan Mezâlimi, s. 174, 560.

⁴² BOA, DH.EUM.AYŞ, 54/93, Lef: 23.

⁴³ BOA, DH.EUM.AYŞ, 54/93, Lef: 24.

⁴⁴ BOA, DH.EUM.AYŞ, 54/93, Lef: 26.

⁴⁵ Süleyman Beyoğlu, "Kocaeli'de İşgal ve Mezalim", Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Sempozyumu Bildirileri, Kocaeli 2015, s. 1024.

⁴⁶ BOA, HR.SYS, 2620/57'den naklen Yunan Mezâlimi, s. 119.

Osmanlı Devleti'nin Dâhiliye Nezareti tarafından yayımlanan bir eserde şu ifadeler yer almaktadır: “Dâhiliye Nezaretinden 28 Kânunuevvel sene 336 tarih ve 50657 numro ile Hariciye Nezaretine yazılan tezkireden; 23 Kânunuevvel sene 336 tarihinde Yalova kazasına tabi [Dereköy] kariyesi, Yunan askerleriyle civar Rum köyleri ahalisinden birçokları tarafından müstereken ve bağteten basılarak ahaliyi mazlumeyi ve bilhassa Müslüman kadınlarını ve sıbyânıkatl ve bilcümle hayvanât ve eşyâyı yağma ettikten sonra otuz haneden ibaret olan köyü top isti‘mâli etmek suretiyle ihrâk etmişlerdir. Taarruzât-ı hûnrîzâne neticesinde şehid edilen ahalinin açıkta kalan cenazelerini defin etmeğe, çetelerin taarruzât-ı mütemâdiyesi mani‘ olmuştur. Vaka‘ Yalova Yunan işgal kumandanlığınca da mâ‘lûm iken bir gûnateshilât ve muâvenette bulunmamıştır”⁴⁸ Buna göre 23 Aralık 1920 günü yapılan baskın, zulüm, yağma ve ihrak olaylarının Yalova’ya bağlı Dereköy köyünde gerçekleştiği, bunun faillerinin civarda bulunan Ermeni köylerinden Çukurköy, Laledere, Kılıçköy ve Şakşak ahali olduğu yönünde yukarıda belirtilen eserde yer alan bu bilgi, Hariciye Nezaretince Yunan Fevkalade Komiserliğine yapılan başvurunun sonuçsuz kalması şeklinde arşiv belgelerinden de teyit edilmektedir.⁴⁹

1920 yılı içinde İstanbul hükümetinin Anzavur Ahmet’i yöreye göndererek, bölgede Kuvayı İnzibatiye adlı birliği kurarak etkili olma girişimleri sonuçsuz kalmıştır. Bunun üzerine Mondros Mütarekesinden beri kontrol birlikleriyle bölgede varlık gösteren İngilizler, İstanbul yolunun emniyetinin sağlanması, Boğazlar bölgesinin korunması amacıyla yörede daha etkin hale gelmişler, daha sonra yerlerini Yunan birliklerine bırakmışlardır. Yunanlılar ise mıntıkada bulunan yerli Rum ve Ermenilerin çete kurmasına müsaade etmiş, bu çetelerin faaliyetlerine göz yummuş, ahali arasındaki denge bozulurken Müslümanlar silahsızlandırılırken elde edilen silahlar bu çetelere verilmiştir.⁵⁰ Bu yaklaşım İzmit ve çevresinde gerçekleştirilen mezalimin kaynağı olmuştur. 1920 yılının son günlerinde ve yeni yılın ilk haftalarındaki Çerkez Ethem gâilesi ve Birinci İnönü Savaşı sırasında İzmit civarında Yunan kuvvetlerinin ve onların desteklediği çeteler faaliyetlerine devam etmişlerdir.⁵¹

Yeni yılda meydana gelen yangınların çoğunluğunu Yunan askerleri ve onlarla birlikte hareket eden yerli ahalden müteşekkil çetelerin çıkardığını söylemek mümkündür. Bunların yanı sıra münferiden arşiv kayıtlarına düşen yangın vakalarına rastlanılmaktadır.

1921 yılının Mart ayının on birinci gecesi İzmit’in Rum mahallesinde çıkan yangın nedeniyle mahalledeki on beş kadar evin yanmış olduğu İzmit Mutasarrıflığından Dâhiliye Nezaretine gönderilen bir tezkireden öğrenilmektedir.⁵²

Bu süreçte Müttefiklerarası Komisyon, Yunan işgali altındaki yörelerde hemen hemen tamamı Müslüman olan köylerin Mart ayından itibaren neden yakılıp yıkıldığını araştırmakla görevlendirilmiştir. Bu komisyonun çalışmaları Yunan ilerleyişi sırasında gerçekleşen olaylara, köylerin neden yakılıp yıkıldığını üzerinde yoğunlaşmıştır. Neticede komisyon, asırlar boyu devam eden nefretin bu tür karışıklıklara sebep olduğu kanısına varmıştır.⁵³ 1921 yılına ait komisyon raporuna göre, Yalova yakınlarında Pazarköy çevresinde bulunan on Ermeni köyünden biri olan Çengeller köyü “Kemalçiler” tarafından yakılmış, Mütareke süresince savaş sırasında Türkler tarafından yıkılmıştır.⁵⁴ Aynı şekilde İngiliz Ordusu “İzmit Bölgesi Yunan Mezalimi”ni Soruşturma Komisyonu Raporu’nda Yunan birliklerinin Kocaeli Yarımadası’nın doğu kesimlerini terk ettiği sırada (Mart-Nisan aylarında) köylere yapılan saldırıların sıklaştığı vurgulanmaktaydı.⁵⁵ İngiliz Ordusu’nun Soruşturma Komisyonu’na göre 1921 ilkbaharında sayıca artan köy saldırılarının temelinde Kemalist Türk çetelerinin tüm İzmit sancağına egemen olmaları ve buradaki köylerden yardım görmeleri ve bu destekle Rum köylerine saldırımları yatmaktaydı. Misilleme olarak Rum ve Ermeni çeteleri Yunan ordusundan gördükleri destekle Müslüman köylerine saldırmışlardı. Bu nedenle Karamüsel gibi bir merkez, Millî Kuvvetlere verdiği destek nedeniyle “milliyetçi” olarak nitelendirilmiştir. İzmit’in güney kısımlarına kadar genişleyen ve Bahçecik dışında tüm Hıristiyan köylerinin tahrip edilmesine

⁴⁷ BOA, HR.SYS, 2619/35’ten naklen Yunan Mezâlîmi, s. 121; Sofuoğlu, “... Rum ve Ermeni Terörü”, s. 806, 810-813; Türkiye’de Yunan Fecâyî, İkinci Kitap, Dâhiliye Nezareti Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi Neşriyatı, İstanbul, 1337/1921, s. 28; 16 Kasım 1920 günü Yunan askerleri ve çeteciler Çakırlı köyüne saldırmışlar ve 120 evi yakmışlardır (Türkiye’de Yunan Fecâyî, İkinci Kitap, s. 29).

⁴⁸ Türkiye’de Yunan Fecâyî, Birinci Kitap, Dâhiliye Nezareti Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi Neşriyatı, İstanbul, 1337/1921, s. 87.

⁴⁹ BOA, DH.EUM.AYŞ, 55/26; BOA, HR.SYS, 2621/14’ten naklen Yunan Mezâlîmi, s. 133, 529.

⁵⁰ Sofuoğlu, “... Rum ve Ermeni Terörü”, s. 805.

⁵¹ Şerif Güral, İstiklâl Harbinin İcyüzü, haz: A. Fidan, Polatlı Belediyesi Yayınları, Ankara, 2007, s. 70.

⁵² BOA, DH.İ.UM.EK, 61/46.

⁵³ Dört Rapor, der. Necip Azakoğlu, çev. Lale Akalın, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2016, s. 73.

⁵⁴ Dört Rapor, s. 67.

⁵⁵ Dört Rapor, s. 94-95.

Millî Mücadele Döneminde İzmit ve Çevresinde Yangın Olayları

yol açan misillemeler görülmüştür. Yunanlı yetkililer 32 köyün yağmalandığı veya yakıldığı 12 bin kişinin öldürüldüğünü bir liste olarak bildirmişlerdir. Komisyon, Yunanlı ve Türk tarafların verdiği sayıları abartılı bulsa da sorguladığı tanıklardan olgusal anlamda gerçeklik payının olduğunu kabul etmektedir.⁵⁶

Münâferet sonucu karşılıklı yapıldığı anlaşılan bu hareketlerin en acımasızının Yunan işgali altında, yerli Rum ve Ermenilerin yaptığı mezalim olduğu açıktır. Zira 25 Mart 1921 tarihinde Sapanca'ya gelen Yunanlılar kasabadaki 325 evi, 170 dükkânı ve 17 değirmeni ateşe vermiş, Sapanca Gölü'nün güneyindeki Arifiye, Hacımercan, Şöhretiye, Kuruçeşme, Memnuniye (Karagöl), İlmiye (İlimbey), Balkaya, Ulviye (İstanbuldere), Muradiye, Mahmudiye adlı köyleri yakmıştır. Adapazarı'ndaki Güneşler köyüne 26 Mart 1921 günü Yunan askerleriyle birlikte gelen Rum ve Ermeni çeteleri köydeki evleri yağma ettikten sonra köyü bütünüyle yakmışlardır. Süleymanbey köyünde 26 Mart 1921 günü birçok ev ateşe verilmiş, 22 evin eşyası yağma edilmiştir. İkizce (İkizce Müslim), Osmaniye, Aralık (Aralıkihsaniye), Beşköprü ve Akçakamış köyleri Yunan askerleri ve çeteciler tarafından 26-30 Mart 1921 günlerinde yakılmıştır.⁵⁷ Aynı şekilde 2 Nisan 1921 günü Paşaköy'de katliam yapılmış, evlere benzin/gazyağı gibi yanıcı madde dökülerek yangın çıkarılmıştır. Yine Çalica köyünde, ahali köy meydanında toplanarak yakılmış; köy daha sonra bütünüyle ateşe verilmiştir. Yalova'ya bağlı Kirazlı aynı kaderi paylaşmıştır. Harbiye Nezareti'nin 4 Nisan 1921 tarihli tezkiresine göre, "Son zamanlarda Yalova, Orhangazi ve havalisindeki Yunan askeri ve bunlarla teşrik-i mesai eden Rum ve Ermeni çeteleri şekavetitezyîdetmiştir. Bu hafta [Cihanköy] kâmilen ve [Pazarköyü] kısmen Yunanlılar tarafından ihrâk edilmiş ve Cihan köyünden yalnız yedi erkek ve bir kadın kurtulup köy halkı kâmilen itlâf edilmiştir. Yunanlıların bu havalideki ihrâk ettiği köylerin mecmu'ı [130] yüz otuza balığ olmuştur" denilmektedir.⁵⁸ Görüldüğü üzere, kıyas kabul edilemez bir yağma ve yıkma hareketi yürütülmüştür.⁵⁹ İlk belirlemelere göre yakılan köy sayısının 130 olması, faciyanın boyutunun anlaşılması bakımından önemlidir.

TBMM Hükümeti'nin bölgede yaşananları yakından takip ettiği bilinmektedir. Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Vekili Fevzi (Çakmak) Paşa'nın 12. Kolordu Kumandanlığına gönderdiği 4 Nisan 1921 tarihli harp raporunda, Sapanca Gölü ile Sakarya Nehri arasındaki alanda faaliyet gösteren Rum ve Abaza çetelerinin Karaabdiller-Hanlar-Firuzlu (Ferizli)-Çamlık (Damlık) ve Değirmencilik (Değirmencik) köylerini yaktıklarını bildirmektedir.⁶⁰

İzmit ve Adapazarı'nda Yunanlıların askeri kuvveti düzenli bir tümen idi. Kocaeli bölgesinde Millî Kuvvetlerin gücü ise toplam beş tabur piyade, bir süvari alayı, beş toptan ibaretti. Kadroları oldukça noksandı.⁶¹

KaymasKöy İhtiyar Heyeti tarafından bölgeye gelen inceleme heyetine verilen 3 Mayıs tarihli mazbataya göre, 5 Nisan 1921 günü bir binbaşı yönetiminde 500'den fazla sayıdaki Yunan birliği, Kandıra kazasının Salman nahiyesine bağlı Kaymas (Koca Kaymaz) köyüne gelmiş, 29 hanelik köyde, 19 evi yakmışlardır.⁶² Yine Nisan ayı ortasında Ortaburun ahali camiye doldurulduktan sonra cami ateşe verilmiştir.⁶³

Kocaeli Kumandan Vekili Nureddin⁶⁴ imzasıyla 5 Nisan 1921 tarihinde Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine gönderilen yazıda, "...düşman yollarda pek çok maktul bırakmış ve geçtiği köylerin kısm-ı a'zamını (büyük kısmını) yakmıştır..." şeklinde bir ifade yer almaktadır.⁶⁵

Diplomasi alanında da bölgedeki mezalim gündeme taşınmaya çalışılmıştır. 6 Nisan 1921 tarihinde İstanbul hükümetinin Londra temsilcisi Reşit Paşa'nın İngiliz Dışişleri Bakanlığına Yunanlıların

⁵⁶ Dört Rapor, s. 97-98.

⁵⁷ Yalazan, Türkiye'de Yunan Vahşet..., s. 116.

⁵⁸ Türkiye'de Yunan Fecâyii, Birinci Kitap, s. 53.

⁵⁹ BOA, HR.SYS, 2623/45'ten naklen Yunan Mezâlîmi, s. 186, 569.

⁶⁰ Belge No: 2424, Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, 94 (1992), s. 15-16. Hanlar köyünün bugünkü mevki tespit edilmemiştir.

⁶¹ Kâzım Özalp, Milli Mücadele 1919-1922, C.I, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1998, s. 177.

⁶² "Yunan Kumandanları Muvâcehesinde Askerlerin Fecâyii ve Köyü İhrakı: 5 Nisan 1921'de bir binbaşı kumandasında tahminen beş yüz kişiyi mütecaviz Yunan kıta-ı askeriyesi Kandıra kazasının (Salman) nahiyesine merbut (Kaymas) kariyesine gelerek 29 haneden ibaret olan mezkûr köyde, on dokuz haneyi ihrak ve (Gedikli oğlu Aşir) i süngü ile katl ve (Hacı oğlu Ahmed) i göğsünden kurşunla cerh eyledikleri kariye heyet-i ihtiyariyesinin aslı mahfuz 3 Mayıs 337 tarihli mazbatasıyla mahallinde tatbikatta bulunan heyet-i mahsusanın 14 Mayıs tarihli ve 365 numarolu raporundan anlaşılmiştir" (Türkiye'de Yunan Fecâyii, İkinci Kitap, s. 200).

⁶³ 14 Nisan 1921 günü Yalova'ya bağlı Ortaburun'a saldıran çeteler buradaki evleri ateşe vermiş, köyü yağma ettikten sonra yakmışlardır (Türkiye'de Yunan Fecâyii, İkinci Kitap, s. 96).

⁶⁴ Kabataşlı Miralay, sonradan İstanbul divanı harp üyesi Miriliva Nureddin Paşa, (Özalp, Milli Mücadele, s. 177).

⁶⁵ Belge No: 2428, Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, 94 (1992), s. 26-27.

Volkan Marttin

İzmit, Yalova, Orhangazi yöresindeki zulümleriyle ilgili muhtırası bu bakımdan önemlidir. Zira bu süreçte, 9 Nisan 1921’de, İngiliz kuvvetleri İzmit’i üçüncü kez işgal etmişlerdi.⁶⁶ Bu İngiliz işgalinin akabinde, 13 Nisan 1921 tarihli bir belgede;ahalinin elindeki araba ve hayvanatın askeriyece alıkonulması üzerine zor durumda kalan halkın göç etmeye başladığı, vaziyetin bir meydan savaşına döğru gittiği ifade edilmektedir.⁶⁷

İzmit merkezinde bunlar yaşanırken İzmit çevresinde mezalim sürmektedir. 16 Nisan 1921 tarihli bir belgede Yunan askerleriyle birlikte Rum ve Ermeni çetelerinin Yalova ve çevresinde mezalim yaptıkları, sahil köylerine savaş ilanında bulunmadan top atışı sayesinde yağlı paçavra marifetiyle yangın çıkarıldığı, top menzili dışında kalan yerlerde çetelerin devreye girerek ortalığı ateşe verdikleri aktarılmaktadır.⁶⁸ Yalova’ya bağlı Üvezpınar köyüne çetecilerden sonra, 16 Nisan 1921’de gelen Yunanlılar, her yağma ettikleri haneyi tutuşturmak suretiyle 50 evden ibaret olan köyü kâmilen yakmışlardır.⁶⁹ Benzer muameleye Karacaali köyü de maruz kalmıştır. Ertesi gün, 17 Nisan’da, civarda bulunan Gedelek köyü de Yunan askerleri tarafından baskına uğramış, köy ahalisi bir evde toplandıktan sonra eve bomba atılarak yangın çıkarılmıştır.⁷⁰

İzmit ve çevresindeki yakma, yıkma faaliyetleri karşısında ahalinin durumunu aktaran şu ifadeler genel manzarayı ortaya koymaktadır: “...Averof ve Kalkış zırhlıları Yunan askerlerinin kuvayı maneviyesini tezyîd için bir müddetten beri İzmit ve havalisini lüzumsuz yere bombardıman ettikleri ahali-i mahalliyeyiezrâr (zararlar) ve ihâfe (korkutma) ve memleketi tahrib eylemekten başka bir netice istihsal etmeyeceği İngiltere devletince nazarı dikkate alınarak bu ahvale nihayet verilmek maksadıyla bombardımandan vazgeçmeleri içinmez-kûr körfeze üç aded İngiliz harb gemisi i‘zâm ve tedâbir ve tenbihât-ı lâzimeyi tevessül ve Yunan filosu nezdinde teşebbüsatda buldukları ve iki günden beri devam eden fecâyii‘e nihayet verilmiş olduğu berayı malumat maruzdur...”⁷¹ 18 Nisan 1921 tarihli bu belgede İzmit ve çevresinin gereksiz yere tahrip edildiği, yapılan bombardımanın Yunan askerlerine moral vermesi için yapıldığı İngiltere tarafından fark edildiği ve İngiltere’nin duruma müdahalede bulunulduğu belirtilmektedir. Hatırlanacağı üzere, bu günlerde Yunanlılar ikinci kez İnönü’de hezimete uğramışlardı. Yenilginin acısını yaptıkları mezalimle telafi yolunu seçen Yunanlılar masum halka zulmü sürdürmüşlerdir. Yunan mezaliminin boyutlarını belirleyen kayıtlar bu süreçte feci durumu tüm açıklığıyla ortaya koymaktadır.

21 Nisan 1921 tarihli Dâhiliye Nezareti’nden gönderilen ve 16 Nisan tarihli tezkirenin zeyli olan belgede, Yalova kazası dâhilinde Yunanlılar tarafından silahlandırılan ve yüreklendirilen Rum ve Ermeni çetelerinin “on bir pâre” köyü tamamen yaktığı,⁷² aynı şekilde 21 Müslüman köyünden oluşan Orhangazi kazasında 16 köyün Yunan işgal kuvvetleri tarafından kundaklandığı ifade edilmektedir.⁷³ Bu köyler arasında 150 nüfuslu Samanlı, 250 nüfuslu Soğucak ve 400 nüfuslu Kurtköy yer almaktadır. Bunlardan Teşvikiye köyü, 24 Nisan 1921 günü Yunan müfrezesiyle hareket eden civardaki Armutlu gibi Hristiyan köylerinden yerli Rumlar tarafından teşkil edilmiş bir çetenin baskına uğramıştır. Ahali mektep binasına doldurulmuş; mektep hocası Hafız İbrahim Efendi’yi katlettikten sonra hocanın ot minderini mektebin ortasına yığıp gaz dökmek suretiyle mektebi ateşe vermişlerdir. Yanan mektebin penceresinden kaçmaya çalışanlar Yunan askerleri ve çetecilerin kurşunlarıyla öldürülmüşlerdir.⁷⁴ Aynı gün Çınarcık köyünü basan yerli Rumlardan oluşan çeteler ve yanlarındaki Yunan askerleri çok sayıda evi ateşe vermiş ve köyde Müslümanlara ait 120 ev yakılmış veya tahrip edilmiştir.⁷⁵ Sistemli olarak yapıldığı anlaşılan diğer bir yağma, yıkma ve yakma vakası Kocadere-i bâlâ ile Kocadere-i zîr köylerinde görülmüştür.⁷⁶

İngilizlerin kısa süreli denetiminin ardından İzmit, 28 Nisan 1921 tarihinde Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir.⁷⁷

Anılan süreçte Sapanca’da bir kişinin çıkardığı yangın münferit bir olay olarak kaydedilmektedir.

⁶⁶ Sarıhan, Kurtuluş Savaşı Günlüğü III, s. 482, 487.

⁶⁷ BOA, DH.KMS, 60-2/2, Lef: 5.

⁶⁸ BOA, DH.KMS, 60-2/55’ten naklen Yunan Mezâlîmi, s. 189, 571-72.

⁶⁹ BCA, Kurum: 272-0-0-11, Yer: 15-60-19, Lef: 5; Türkiye’de Yunan Fecâyii, İkinci Kitap, s. 98.

⁷⁰ Türkiye’de Yunan Fecâyii, İkinci Kitap, s. 7, 97-98.

⁷¹ BOA, DH.EUM.SSM, 46/7.

⁷² BOA, DH.KMS, 60-2/7’den naklen Yunan Mezâlîmi, s. 191, 573.

⁷³ BOA, DH.KMS, 60-2/7’den naklen Yunan Mezâlîmi, s. 192, 574; 27 Nisan 1921 tarihli Orhangazi Kazası Belediye Reisi Mehmed ve eşraftan bazı kişilerin imzalarıyla Dâhiliye ve Hariciye nezaretlerine gönderilen dilekçelerde Yunanlıların ve çetecilerin “sekiz yüz hanelik kasabayı ateşe vererek kâmilen ihrâk-bi’n-nâr” ettikleri dile getirilmektedir (BOA., HR.SYS, 2623/69’dan naklen Yunan Mezâlîmi, s. 198, 578).

⁷⁴ Türkiye’de Yunan Fecâyii, İkinci Kitap, s. 80.

⁷⁵ Türkiye’de Yunan Fecâyii, İkinci Kitap, s. 88-89.

⁷⁶ BOA., HR.SYS, 2625/16’dan naklen Yunan Mezâlîmi, s. 225, 599.

⁷⁷ Sarıhan, Kurtuluş Savaşı Günlüğü III, s. 513.

Millî Mücadele Döneminde İzmit ve Çevresinde Yangın Olayları

Bu yangında hükümet konağı, Posta ve Telgraf, Reji idareleri dâhil 160 bina yanmıştır.⁷⁸

Mayıs ayının gelmesiyle durumda bir değişiklik olmamıştır. Ancak yöreye gelen heyetler yapılan mezalimi kaydetmişler, hatta bir kısmına şahitlik etmişlerdir.

1 Mayıs 1921'de Kabaklı köyünü basan Yunan askerleri ve yerli Rumlardan oluşan 25 kişilik çete köyün erkeklerini yaşatmamışlar, yaptıkları kırımdan sonra tüm köyü ateşe vermişlerdir.⁷⁹ Kabaklı köyünün yanmakta olduğu esnada Müttefiklerarası Heyet tarafından fotoğrafa alınmıştır. Aynı şekilde heyetin tanıklık ettiği Karacaali, Narlı köylerin alevler içindeki durumu kaydedilmiştir.⁸⁰

Savaş hattı konumunu kaybetmeyen İzmit'te 9 Mayıs'ta Türk-Yunantaraflarının karşılıklı piyade ve topçu ateşinin vuku bulduğu Yunan tebliğinde yer almıştır.⁸¹ Kritik konumu nedeniyle İzmit dış siyasetin gündeminden düşmemiştir. 10 Mayıs 1921 tarihli İngiliz belgesinde, Yunan birliklerinin Bursa ve İzmit'ten çekilmeleri durumunda Milliyetçilerle İtilaf kuvvetlerinin yüz yüze kalacağı ve bunun müttefikler için oldukça güç olduğu ifade edilmektedir.⁸² Anlaşılacağı üzere Yunanlıların bölgede bulunmaları müttefiklerin çıkarları için gereklidir. Bu nedenle Yunanlıların yaptıkları taşkınlıklar, asayişin bozulması yönündeki girişimleri görmezden gelinmiştir. Bu hususa binaen, Müttefikler arası Komisyon'un, Türk tarafının raporlarında sözü edilen mezalim gerçeğini doğrulayamadıklarını; ancak Kapaklı ve Karacaali'de kadınların ve korumasız erkeklerin saldırıya uğradığının kesin olarak saptadığını dile getirmesi dikkat çekicidir.⁸³

Komisyonun hafife aldığı gerçek ise, köylerin kimisinin tümüyle ve kimisinin kısmen yakılmış olduğudur. Zira tümüyle yakılanlar arasında Mehter, Lazlar, Ömer Ağa köyü, bir de Sıraköy yer almaktadır.⁸⁴ Reşâdiye'de yağma, yıkma ve yakma vahşeti yaşanmıştır.⁸⁵

Bu sırada günlük gazetelerde Yunan gemilerin sahillerden uzaklaştırılması, İzmit cephesindeki hazırlıklar konuları yer almaktadır.⁸⁶ Zira katliam, yağma, yakma ve yıkma faaliyetleri aralıksız sürmekte, Yunan birlikleri denizden destek görmektedir. Örneğin, 21 Mayıs 1921 tarihli Yalova ahalisinden Said isimli bir şahıs tarafından yapılan başvuruda, Yunanlıların İzmit körfezindeki köyleri ve Yalova kasabası etrafında bulunan 14 adet Müslüman köyünü önce yağmaladıkları ardından da camiye topladıkları ahaliyi gaz ile ateşe verdikleri, bütün bu köyleri yaktıkları ifade edilmiştir.⁸⁷ Bu mezalim, İstanbul'da çeşitli önleme girişimlerini beraberinde getirmiştir. 25 Mayıs 1921 tarihinde Sultan Vahdettin, İngiliz Yüksek Komiseri'ne Yunanlıların İzmit ve Yalova yaptıkları mezalim nedeniyle yakınmış; bunun karşısında Yüksek Komiser zulümler için İngiltere'nin soruşturma açtığını söylemiş, atılan bu adımın Yunanlılar için caydırıcı olacağını dile getirmiştir.⁸⁸

Aynı süreçte yayımlanan 26 Mayıs 1921 İtilaf Devletleri Tahkik Heyetinin incelemeleri sonucu, Yunanlılar tarafından Gemlik, Orhangazi ve Yalova kazalarının sahil ve sahile yakın yerlerinde işgalci askerlerin yanı sıra teşvik ettikleri çetelerin yaptıkları mezalim yanında "pek çok karyeleri ihrâk" ve bu köy ahalisini katlettikleri kaydedilmiştir.⁸⁹ Buna göre Gemlik-İznik-Baş İskeleyayının batısında kalan köylerden Gedelek, Çeltikçi, Cihanköy, Kabaklı (Kapaklı), Teşvikiye, Kocadere-i Bâlâ, Kocadere-i Zîr, Çalıcı, Kurtköy, Ortaburun, Günlük (Güllük), Gökçedere, Üvezpınar, Paşaköy, Soğucak, Kirazlı, Yortan, Dereköy, Reşâdiye, Esadiye, Çakırlı, Üreyil, Dutluca, Karacaali köyleri ve bu köylerdeki binalar yakılmıştır.⁹⁰ Yine, 26 Mayıs 1921 tarihinde Hilal-i Ahmer ve Beynelmîlel Heyet-i Tahkikiye refakatinde Doktor Kâmran Kenan'ın bildirdiğine göre, Yunan askerleriyle "Yunanlıların teslih ettiği Rum eşkıyası tarafından ahali katliama ve eşyası nehb ve garete maruz olduktan sonra tahrib ve ihrak edilen kuradan" bir kısmı:⁹¹

⁷⁸ Özel, Milli Mücadelede İzmit-Adapazarı ve Atatürk, s. 91.

⁷⁹ Türkiye'de Yunan Fecâyii, İkinci Kitap, s. 10-11.

⁸⁰ Türkiye'de Yunan Fecâyii, İkinci Kitap, s.26-41.

⁸¹ Akşam, No: 950, 14 Mayıs 1337/1921, s. 2.

⁸² FO (Foreign Office) 371/6513/E.5730'dan naklen Bilâl N. Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938), C. III: Ocak-Eylül 1921, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1979, s. 322.

⁸³ Dört Rapor, s. 70-71..

⁸⁴ McCarthy, Ölüm ve Sürgün, s. 318. Aynı yerde kitabın çevirmeni köylerin adları konusunda isabetli tespitlerde bulunamamaktadır. Yöreye dair etraflı araştırma yapmadığı anlaşılan çevirmenin açıklamaları bu köylere dair yazarın verdiği bilgilere şüpheyle yaklaşılmasına neden olmaktadır. Hâlbuki Mehter köyünün koordinatları şöyledir: 41° 0' 43" D, 30° 22' 5" K. Diğer köyler bu koordinatın civarında meskundur. Çevirmenin köşeli parantez içinde soru işaretiyle verdiği Mehter, Lazlar, Ahmetler, Ömerağa, Sıraköy bugün yine bu adlarla anılmaktadır.

⁸⁵ BOA, HR.SYS, 2625/16'dan naklen Yunan Mezâlîmi, s. 225, 599.

⁸⁶ Akşam, No: 951, 15 Mayıs 1337/1921, s. 1.

⁸⁷ BOA, HR.SYS, 2624/74'ten naklen Yunan Mezâlîmi, s. 210-211, 586.

⁸⁸ FO 406/46, p.68-69, No: 51'den naklen Şimşir, İngiliz Belgelerinde..., s. 330.

⁸⁹ BOA, HR.SYS, 2615/8'den naklen Yunan Mezâlîmi, s. 237, 608; Dört Rapor, s. 69.

⁹⁰ BOA, HR.SYS, 2615/8'den naklen Yunan Mezâlîmi, s. 237-238, 609-610; Türkiye'de Yunan Fecâyii, İkinci Kitap, s. 26-35; Dört Rapor, s. 76-77.

⁹¹ Türkiye'de Yunan Fecâyii, İkinci Kitap, s. 136-143.

<i>Köy Adı</i>	<i>Hane Sayısı-Nüfusu</i>	<i>Açıklama</i>
Akköy	130-550	Nüfusun tamamı öldürülmüş
Çeltikçi	150-700	Yakılmış, halk katledilmiş, göçmüş
Gedelek	110-850	Ateşe verilmiş ve mezalim yapılmış
Cihan Köy	50-250	Halk kaçmış
Kapaklı	130-450	Yakılmış, yağmalanmış, halk göçmüş
Koca Dere-i Bâlâ	80-350	Yakılmış, yağma ve katliam
Koca Dere-i Zir	130-500	Yakılmış, yağma ve katliam
Çınarcık	125-550	Kısmen yakılmış, katliam yapılmış
Çalca	40-150	Yakılmış, yağma, katliam
Kurt Köy	100-400	Yakılmış, talan ve katliam
Orta Burun	35-150	Kundaklanmış, yağma
Güllük	50-200	Kundaklanmış, halkı kaçmış
Gökçe Dere	30-100	Çoğu ev yakılmış
Üvez Pınar	50-200	Birçok ev yakılmış
Paşa Köy	80-350	Tüm evler yakılmış
Soğucak	50-200	Bütün evler yakılmış
Kirazlı	60-250	Tüm evler yakılmış
Yortan	60-250	Evler tümünden yakılmış
Dere Köy	60-250	Tümünden yakılmış
Samanlı	35-150	Katliam
Orhan Gazi Kazası	1000-4500	Kaza merkezi kâmilenihrak edilmiş
Reşadiye	400-1250	Tümünden yakılmış
Esadiye	40-200	Bu dahi
Çakırlı	120-550	Köy tümünden yakılmış
Üreyil	150-700	Bu dahi
Ak Harım	25-130	Haraçla katliamdan kurtulmuş
Dutluca	200-850	Tümüyle yakılmış
Narlı	130-550	Ahali göç etmiş, kalanlar ölmüş, talan
İhsaniye	19-100	Yakıldı, talan edildi
Kursak	60-120	30 Müslüman hanesi olan bu köy yakıldı
Hamid Abad	-----	Katliam, talan, evlerin hepsi yakıldı

Bu durum 29 Mayıs 1921 tarihli arşiv kaydında da teyit edilmektedir. Yunan askerlerinin Yalova kazası dâhilindeki Kocadere-i Bâlâ ve Zîr, Gacık, Dereköy, Burhan, Kirazlı, Taşköprü vs. İslâm köylerine saldırdığı ve bu köyleri ihrak ettiği ifade edilmektedir.⁹²

Hatta yöreden gelen muhacirlerin ifadelerine göre yakılmış köylerin adları ve yanan hane sayıları şöyledir:

- 1-Reşadiye (400 ev tamamen),
- 2-Gacık (100 haneden nısfı),
- 3-Dereköy (60 hanenin tamamı),
- 4-Sultaniye (10 hanenin tamamı),
- 5-Kara Kilise (40 hanenin tamamı),
- 6-Yortan (60 hanenin tamamı),
- 7-Kirazlı (60 hanenin tamamı),
- 8-Sığırcık (80 hanenin tamamı),
- 9-Paşa Köy (80 hane tamamen),

⁹² BOA., HR.SYS, 2625/16'dan naklen Yunan Mezâlîmi, s. 225, 599.

Millî Mücadele Döneminde İzmit ve Çevresinde Yangın Olayları

- 10-Kurt Köy (100 hanenin tamamı),
 11-Üvez Pınar (50 evin tamamı),
 12-Gökçe Dere (30-40 ev tümüyle),
 13-Ortaburun (40 ev tamamen),
 14-Güllük (50-60 ev tümüyle),
 15-Çalica (40-50 ev tamamen),
 Şükrü Efendi'nin Çiftliği [Yalova Civarında].⁹³

Bu kayıtlara göre yöredeki Türk köylerinin yakılması ve yağmalanması iki aylık bir süreçte sistemli bir şekilde yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Özellikle yerli Rum ve Ermeni çetelerinin silahlandırılması ve desteklenmeleri facianın büyümesine neden olmuş, çetelerden geri durmayan Yunan düzenli müfrezeleri de mezalime iştirak etmişlerdir.⁹⁴

Müttefiklerce belirlenen çizginin ötesine geçen Yunan askerlerinin faaliyetleri 1921 yılının Haziran ve Temmuz aylarında MillîKuvvetlerle sıcak temasa neden olmuştur. Smith'e göre, Milliyetçi Türk çeteleri, Yunan işgal bölgesi dışında kalan Yalova ve İzmit bölgesindeki Hıristiyan halka saldırmış, Yunanlılar yeni işgal ettikleri yerlerdeki köyleri yakmış, münferiden hareket eden Yunan askerleri Müslümanlara barbarca davranmıştır.⁹⁵

Ancak Haziran ayı başlarında işgalci güçlerde bir tereddüt belirmiştir. MillîKuvvetler bu durumdan yararlanmışlardır. Bölgedeki işgalciler şu şekilde bir yayılım göstermişlerdir: Bir Yunan alayı yedekte olarak İzmit yakınlarında, bir diğer alay Arifiye istasyonundan İzmit körfezine kadar yayılan hattaydı. Bu zayıf durumu değerlendiren Millî kuvvetler bir baskın tertiplemişlerdir. 20/21 Haziran gecesi Sakarya'nın muhtelif yerlerinden sallarla karşıya geçen Millî Kuvvetler, işgalcilerinden mevzilerinden atmışlardır. 21 Haziran günü sabahı çekilen işgalciler, İzmit ve Seymen iskelesi çizgilerinde takip edilmiştir. İzmit istikametinde çekilen kuvvetler Miralay Emin Bey kumandasındaki MillîKuvvetlerce, Seymen iskelesi istikametinde çekilen işgalciler ise Miralay Nureddin'in askerleri tarafından izlenmiştir. 22 Haziran'dan çuha fabrikasında ve Bahçecik'te çarpışmalar olmuştur. Anlaşıldığına göre işgalciler İzmit'i bırakmak istememişlerdir.⁹⁶ Ancak, 25 Hazirandaki ikinci hamle karşısında işgalciler 27 Haziran'da İzmit'i terk etmek mecburiyetinde kalmışlardır.⁹⁷ Fakat çekilirken İzmit'in kuzey mahallelerinden başlayarak yakmışlardır. Millîkuvvetlerin Adapazarı'ndan İzmit'e doğru yürüyüşünde Yunan askerleri 27 Haziran 1921 günü İzmit'in Paçönü mevkiinden başlamak üzere mahalleleri yakmaya başlamıştır. 25 kadar Müslüman evi yanmıştır. Bu sırada Çukurbağ Mahallesi de bir yangın çıkmıştır. 27/28 Haziran gecesi Müslüman çarşısında Yorgi'nin işlettiği fırından tenekelerle taşınan gaz ile çarşı tutuşturulmuştur. Yangın bir taraftan Yahudi mahallesine sıçramış, Maraşlı mahallesinin sonundaki eski ve büyük konakların yanmasıyla 300'den fazla ev ve konak yok olmuş, diğer taraftan çarşı baştanbaşa yanarak harap olmuştur. 15 han, 6 otel, 150 mağaza ve dükkân, iki fırın tamamen yanmıştır. Yangın Fransız okuluna doğru ilerlediğinden, daha evvel haber alan ve İstanbul'dan yetişen Fransız torpidosunun İzmit'e gelmesiyle torpidoda bulunan Fransız birlikleri karaya çıkarak yangının söndürülmesinde etkili olmuş ve Fransız okuluna sığınan halkın hayatını kurtarmıştır.⁹⁸

İstanbul ile doğrudan iletişim kurulması imkânının doğması, İzmit'e ulaşan MillîKuvvetlerin İstanbul'a geleceği haberini gündeme taşımıştır. Bunun üzerine bölgedeki İngiliz yetkililer, Türklerin ne kadar ilerleyeceklerini sormaya başlamışlar, Derince'de tertibat almışlardır. Ancak İngilizlerle sıcak bir temas yaşanmamıştır. Bu sırada Yunanlılar geri çekilirken, gerek Adapazarı'nı ve gerek İzmit'i yakmaya teşebbüs etmişlerdir. Neyse ki Millî Kuvvetler buna fırsat vermemiştir. Yalnız İzmit'in bir mahallesi ve yakınındaki bir köy yakılmaktan kurtulmamıştır. Yunanlılar çekilirken onlarla işbirliği yapan yerli Rumların da kaçtığı görülmüştür. Daha sonra Karamürsel'e giden Yunanlılar bu kasabayı da ateşe vermişlerdir.⁹⁹

Hilal-i Ahmer raporlarında merkez-i umumiyyeye yapılan başvuruların İzmit ve civarında katliam ve yangın haberlerinin arttığı dönemde çoğaldığı vurgulanmaktadır.¹⁰⁰ Özellikle bölgeden kaçabilen muhacirler yaşadıklarını, gördüklerini dile getirmişler, ilgili mercilere başvurmuşlardır. 27 Haziran'da İstanbul'a ulaşan İzmit muhacirlerinin ifadesine göre "şehir dâhilinde yangın zuhur ettiği

⁹³ Türkiye'de Yunan Fecâyii, İkinci Kitap, s. 130.

⁹⁴ Dört Rapor, s. 72.

⁹⁵ Smith, Yunanistan'ın Anadolu Hayali..., s. 243.

⁹⁶ Özalp, Milli Mücadele, s. 178.

⁹⁷ Özel, Milli Mücadelede İzmit-Adapazarı ve Atatürk, s. 213.

⁹⁸ Yalazan, Türkiye'de Yunan Vahşet..., s. 102-104; 30 Haziran tarihini taşıyan bir belgede, "Yukarı Çarşıhanlar başındaki fırından kasten çıkarılan yangının yayılması engellenerek sadece on beş, yirmi hane ve dükkânın mâhruk olduğu kaydedilmiştir" denilmektedir (BOA, DH.KMS, 60-2/42, Lef: 2).

⁹⁹ Özalp, Milli Mücadele, s. 179.

gibi 27 kişinin karışıklık esnasında şehit edildikleri” anlaşılmıştır.¹⁰¹

(“İzmit’imizi Düşman İstilasından Kurtardıktan Sonra”, Tevhid-i Efkâr, No: 3056-28, 1 Tem. 1337/1921, s. 1)

29 Haziran tarihli bir habere göre, Yunanlılar Kılıkış zırhlısının himayesinde Karamürsel, Erikli, Değirmendere’de şiddetli bir şekilde saldırıya geçmişler, bombardıman düzenlemişlerdir. Sahil boyundan ilerleyerek Ulaşlı, Erikli, Karamürsel, Halidere, Değirmendere kasabalarını yakmışlardır.¹⁰² Hatta 2 Temmuz günü yayınlanan bir haberde, bir Yunan tayyaresinin 27 Haziran pazartesi günü İzmit’in Yahudi mahallesinde başlayan yangının devam ettiğini bildirdiği yer almaktadır.¹⁰³

Bu süreçte bölgede bulunan Arnold J. Toynbee, İzmit’i boşaltan Yunan İkinci Bölüğü’nün yaptıklarına şahit olmuş, bunu yazmıştır. Toynbee, Yunan savaş gemileri arasına girebilen ve Müttefik Yüksek Komiserlerini taşıyan gemiden, bir gün önce İzmit’i boşaltan ve Yalova taraflarına çekilen Yunan birliklerini görmüştür. Bu feci görüntüde geminin önünde iki sütun halinde yükselen duman ve ardından kıyıdaki kasabaların alevler içinde kalması yer almıştır. Geminin güvertesinden evleri ateşe veren Yunan subayları açıkça görülebildiğini ifade eden Toynbee, ilerleyen saatlerde Erikli ve Karamürsel’de benzer manzaralara şahit olmuştur. Yunan birlikleri tahliye ettikleri köyleri yakmakta, yok etmektedirler. Yunan askerlerine Hıristiyan ahalinin de yardım ettiği, yarım kalan işlerin Hıristiyan ahalice tamamladığına müşahede etmiştir. Tahliyesinden üç gün sonra İzmit’e gelen Toynbee, şehirdeki dükkânların sistematik şekilde yağmalanarak harabeye çevrildiğini dile getirmektedir.¹⁰⁴

Toynbee raporunda, şahit olduğu durumun bir plan dâhilinde sistemli bir şekilde ortaya çıkarıldığını, son iki ay boyunca Türk köylerinin yakılıp yıkıldığını, bu olayların Yunan ordusunun karargâhının yakınlarına değin uzandığına değinmiştir. Buna göre Yunan ordusunun bilgi ve gözetiminde gerçekleştirilen bu yağma, yıkma ve yakma olaylarının, Müslümanların bu yörelerde yok edilmesi veya sürgün edilerek Müslüman nüfusunun ortadan kaldırılmasında sistemli bir plan dâhilinde uygulandığını söylemek mümkündür.¹⁰⁵

Bu dönemde günlük gazeteler bu konuya geniş yer vermiştir. Bu gazetelerden birinde yer alan şu dizeler durumu gözler önüne sermektedir:

*“Koca ili! Koca ili!
O yerlerin yok mu dili?
Yaktı, yıktı hain düşman
Kurusun o alçak eli”.*¹⁰⁶

Yine gazetelerde Yalova sahillerindeki yangının, İstanbul’un Marmara’ya bakan semtlerinden

¹⁰⁰ Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları 1914-1928, yay.haz. Murat Uluğtekin-M. Gül Uluğtekin, Türk Kızılayı, Ankara, ty., s. 189.

¹⁰¹ “İzmit’te Yangın”, Tevhid-i Efkâr, No: 3053-25, 28 Haziran 1337/1921, s. 2.

¹⁰² “Karamürsel Taarruzu Hakkında Kocaeli Muhabir-i Mahsusâmızın Gönderdiği Tafsîlât”, Tevhid-i Efkâr, No: 3056-28, 1 Temmuz 1337/1921, s. 1.

¹⁰³ “İzmit’te Yangın Devam Ediyor mu?”, Tevhid-i Efkâr, No: 3057-29, 2 Temmuz 1337/1921, s. 1.

¹⁰⁴ Smith, Yunanistan’ın Anadolu Hayali..., s. 250; Hilâl-i Ahmer İcraat Raporları, s. 189.

¹⁰⁵ McCarthy, Ölüm ve Sürgün, s. 317; Dört Rapor, s. 74.

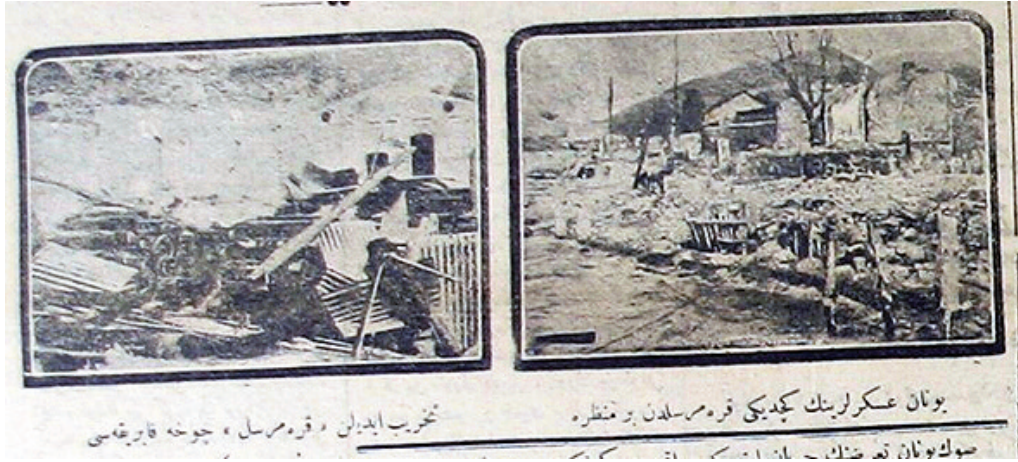
¹⁰⁶ Tevhid-i Efkâr, No: 3056-28, 1 Temmuz 1337/1921, s. 2

Millî Mücadele Döneminde İzmit ve Çevresinde Yangın Olayları

görüldüğü, bütün “Samanlı Dağı şibh-i ceziresini Bozburun’a kadar epey kesif bir duman” kapladığı dile getirilmektedir. Bu kesif dumanın geniş bir yangını işaret ettiği, bu yangınların, Karamürsel sahillerindeki “Yunan kuvvetlerinin marifeti” olduğu gazetelerin satırlarında yer bulmuştur.¹⁰⁷ Bir Fransız gazetesinden aktarıldığına göre, Karamürsel’de beş bin kişi yurtlarını terk etmek zorunda kalmış ve Karamürsel’in ateşe verilmesi sonrası, İzmit’in sakin sularını saran kızılılık, adalardan dahi görülmüştür.¹⁰⁸ Yunanlılar Karamürsel’de bir iki saat kalmışlar ve sahil tarafındaki Büyük Cami civarından baş gösteren yangının kasabayı kaplaması üzerine oradan da ayrılarak Yalova’ya çekilmişlerdir.¹⁰⁹

Marmara sahilinde yapılanlara tanıklık edenleri dinleyen Hilâl-i Ahmer Cemiyeti yetkilileri, duyup gördüklerini gazetelere anlatmışlardır. Hilâl-i Ahmer yetkilisi Macit Bey’in gazetecilere verdiği malumatta, Karamürsel’de enkaz halde birkaç bina bulunduğu, diğerlerinin tamamen yakılmış olduğu ve halktan kimsenin kalmadığı ifade edilmiştir.¹¹⁰ Macit Bey’in, “Karamürsel kazasındaki faciyanın Yunanlılar tarafında gerçekleştirildiği ortadadır” şeklindeki beyanı, “İzmit’ten kaçan kuvvetler Değirmendere’den itibaren sahil boyunca her yeri yakıp yıkmışlardır” ifadesiyle devam etmiştir.¹¹¹ Durumun vahameti nedeniyle Yalova’nın da yakıldığı şayiisi bu süreçte ortaya atılmış, daha sonra bunun asılsız olduğu anlaşılmıştır.¹¹²

Ancak gazetelerin muhabirleri bölgeye intikal ettikten sonra gönderdikleri haberler müteakiben gazete sütunlarında yer bulmuştur. Örneğin, Akşam gazetesinde şöyle bir yazı yayınlanmıştır: “Muhabirimizden: Yunanlılar şu İzmit yarımadasında Bağçecik, Erikli, Ulaş, Halidere, Değirmendere, Karamürsel, Tatar İhsaniye, Saraylıköy gibi en muasır, en işlek, en zengin kasaba ve köylerimiz... Karamürsel o eski bildiğimiz Karamürsel değildir. Yalnız Karamürsel değil, Yalova’dan Bağçecik’e kadar körfezin bir tarafına dizilmiş bütün o güzel yurdular bugün birer kül yığınından, bir harabeden ibarettir”.¹¹³

(Resimlerin Altındaki Yazılar: “Yunan Askerlerinin Çekildiği Karamürsel’den Bir Manzara” (Sağdaki), “Tahrip edilen «Karamürsel» Çuha Fabrikası”, Akşam, No: 1011, 16 Temmuz 1337/1921, s. 1.)

Gazetelerin yanı sıra arşiv kayıtların da bu sürecin ayrıntılarını görmek mümkündür. 4 Ağustos 1921 tarihli bir yazıda, Yalova, Gemlik ve Orhangazi kazalarına bağlı köylerde Yunan askerlerinin

¹⁰⁷ “Yalova Sahilleri Yanıyor”, Tevhid-i Efkâr, No: 3057-29, 2 Temmuz 1337/1921, s. 2.

¹⁰⁸ “Karamürsel’de Durmamışlar”, Tevhid-i Efkâr, No: 3058-30, 3 Temmuz 1337/1921, s. 2.

¹⁰⁹ “Yunanlılar Karamürsel’i Ne Suretle İşgal ve Tahliye Ettiler?”, Vakit, No: 1281, 3 Temmuz 1337/1921, s. 1.

¹¹⁰ “Hilal-i Ahmer Heyeti’nin Karamürsel ve civarındaki incelemelerde edindiği izlenimler ise şu şekildedir: Değirmendere, Kabaklı ve Bağçecik ahalisinin bir kısmı haneleri yanmışsa da gerek İzmit ve gerekse İstanbul’a giden muhacirlerin evlerine yerleşerek bölgede meyve, fındık ve tütün gibi mahsulâtın geçinmektedir. Ancak Karamürsel merkez ilçesi ahalisi son derece sefil ve yardıma muhtaç olan 5-6.000 nüfus için de ancak 7 hane sağlam kalmıştır. Ahalisinden büyük çoğunluğu kışın yaklaşması nedeniyle çok zor şartlar altında kendi evlerini yapmaya çalışmaktaydılar” (Mustafa Sarı, “Millî Mücadele Dönemi’nde İzmit ve Çevresinde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti’nin Faaliyetleri (1919-1923)”, Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Sempozyumu Bildirileri, Kocaeli 2015, s. 980).

¹¹¹ “İzmit’e Giden Hilâl-i Ahmer Heyeti Avdet Etti”, Vakit, No: 1282, 4 Temmuz 1337/1921, s. 1.

¹¹² “Yalova’mız Yanmadı”, Tevhid-i Efkâr, No: 3058-30, 3 Temmuz 1337/1921, s. 2; “9 Temmuz’da çıkan bir habere göre, Yunanlıların Yalova’yı yakmakla tehdit ederek tahliyesini talep ettiklerini yazmıştık. Suret-ı mevdufede vaki olan istihbaratımıza nazaran Yalova’nın Rum ahalisi kasabayı tahliyeden imtina ettikleri cihetle Yunanlılar şehri yakmaktan vazgeçmişlerdir. Fakat Müslüman mahallesinde bir yangın çıkarmışlarsa da bir iki hane yandıktan sonra harik itfa edilmiş ve Yalova’mız kurtulmuştur” (“Yalova’mız Yanmadı”, Tevhid-i Efkâr, No: 3061-33, 9 Temmuz 1337/1921, s. 3); Yalova’nın yandığına dair bir haber için bkz. Akşam, No: 1008, 13 Temmuz 1337/1921, s. 1.

¹¹³ Akşam, No: 1011, 16 Temmuz 1337/1921, s. 1.

Volkan Martin

ve bunlardan güç ve destek gören Ermeni ve Rum çetelerinin yaptıkları mezalim “bî-çârea hâlinin genç, ihtiyâr ve kadın ve çocuk tefrik etmeksizin kısmen yelkenli kayıklara bi'l-irkâb denizde gark ve kısmen karada katl ve ifnâ ve bir kısm-ı küllîsi de bir haneye doldurulup ihrâk etmek suretiyle mahv ve ifnâ ve emvâl ve eşyâlarinehb ü yağma ve ırz ve nâmûslariheth ve köyleri ihrâk edilmek” şeklinde yer almıştır.¹¹⁴

TBMM’de 7 Temmuz 1921 günü İzmit Mebusu Sırrı Bey’in tavrını Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey, 29 Aralık’ta yanıtlamıştır. Buna göre Nisan ayından itibaren Yunanlıların İzmit ve Yalova’da verdikleri tahribat üzerinde durulmuş, İzmit’in bir “kül yığını” haline geldiği açıkça ifade edilmiştir.¹¹⁵

TBMM, yanan köylere yardım etmiştir. Buna göre 20 Temmuz 1922 tarihinde, henüz Büyük Taarruz yapılmadan önce, Yunanlılar tarafından yakılan Sakarya Eylce köyüne emsalleri gibi vergi muafiyeti getirilmiştir.¹¹⁶

Netice olarak eldeki kaynaklara göre toplamda yakılan köylerin sayısına iki kayıttan ulaşmak mümkündür. Birinci kayda göre, 12 Eylül 1923 tarihinde TBMM Sıhhiye ve Mu’avenet-i İctimâiyye Vekîli tarafından Yunan işgali esnasında yakılan tahrip edilen yerlerin inşa ve tamiri için çıkarılan tahsisat cetvelinde İzmit’te tamamen yanmış olan köy sayısının 30, kısmen yanmış olan köy sayısının 83; tamamen yanmış hane sayısının 6383, kısmen yanmış ev sayısının 816 olduğu toplamda ise 7199 hanenin zarar gördüğü anlaşılmaktadır.¹¹⁷ Askeri arşiv belgesine dayanılarak hazırlanmış ikinci kayda göre ise Adapazarı ve İzmit’e bağlı olup Yunanlılar tarafından yakılan ilçe ve köy sayıları şöyledir: Adapazarı’na bağlı (14) köy, Kandıra(15), İzmit(15), Karasu (16), Sapanca(21), Akmeşe(11), Derbent(5), Karamürsel(9), Bahçecik(10), Yalova(9), İznik(48), Gemlik (16) toplamda 189 köy.¹¹⁸

Yanan köy sayısının fazlalığında “Bize yaramayan onlara da yaramasın” düşüncesiyle hareket eden Yunan birliklerinin etkili olduğu söylenebilir. Yunan ordusunda yangın çıkarmak için üniformalarında kırmızı bantlar taşıyan, yangın çıkarmak için donatılmış özel birimlerin olduğu düşünüldüğünde durum sarahatle anlaşılmaktadır.¹¹⁹

Sonuç

Çok sayıda yerleşim birimine sahip olmasının yanında Boğazlar bölgesinin kapısı konumunda bulunan İzmit, Mütarekenin ardından İtilaf birliklerince kontrol edilmiş, bu sayede Anadolu’ya giden haberleşme ve ulaşım hatları denetim altına alınmıştır. İzmit, İtilaf devletleri kadar Anadolu’da başlayan Millî Mücadele’yi sürdürenler için de kritik noktalarından biridir. Bu bakımdan bölge bir çekişme sahası olmuştur. İstanbul ve Boğazların güvenliğini sağlama gayesiyle hareket eden İngilizlerin, bu yörede etkili olduğu görülmektedir. İngilizlerin bölgeye müdahalesi doğrudan veya dolaylı şekilde gerçekleşmiştir. Bu bakımdan Osmanlı Devleti’ne baskı yaparak çıkarılan karışıklıklar, buraya Kuvayı İnzibatiye’nin gönderilmesi İngilizlerin siyasetinin bir parçasıdır. Zira İngilizler, Osmanlı Devleti’nden beledikleri performansını görememeleri üzerine, önce bölgeden ayrılmışlar; sonra İstanbul yolunun Kuvayı Milliyecilere açılması karşısında yeniden bölgede hâkim olmaya çalışmışlardır. Bu defa işbirlikçi ahalinin yanı sıra işgal bölgesi bakımından komşu bulunan Yunanlılar, İngiliz hesabına devreye sokulmuştur. İngilizler bölgenin “Kemalistler”den, başka bir ifadeyle “Milliyetçiler”den arındırılması için elini kirletmeden bunu yapmaya istekli Yunanlıları sahaya sürmüştür. Yunanlılar ise yerli Rum ve Ermenileri silahlandırarak, çete haline gelmelerini desteklemiş ve “temizlik” faaliyetinde etkin olarak kullanmışlardır.

Çalışmanın sonunda verilen tablo incelendiğinde yapılan mezalimin belirli bir program dâhilinde, sistemli bir şekilde yürütüldüğü görülecektir. Mezalimin bir boyutunu oluşturan yangınlar ve kundaklamaların, bölgedeki Müslüman-Türk nüfusun imhasında planlı bir yöntem olarak uygulandığını söylemek mümkündür. Bilhassa Gediz Taarruzu, İnönü Muharebeleri gibi Türk İstiklâl Harbi’nin çeşitli aşamalarında ele alınan bölgede sistemli bir şekilde adeta misilleme yapılarcasına yağma, yıkma ve yakma faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Tarihî kayıtlar arasında yapılan karşılaştırmalarda tespit edilen ve bugünkü adları parantez içinde verilen yerleşimler harita üzerinde

¹¹⁴ BOA, HR.SYS, 2627/2’den naklen Yunan Mezâlîmi, s. 260, 626.

¹¹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, Cilt: 15, İctima: 2, TBMM Matbaası, Ankara, 1958, s. 237.

¹¹⁶ BCA, Kurum: 30-18-1-1, Yer: 5-21-3.

¹¹⁷ BCA., Kurum: 30-10-0-0, Yer: 5-30-37’den naklen Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar’da ve Anadolu’da Yunan Mezâlîmi, Ankara, 1996, s. 312-313, 674.

¹¹⁸ ATASE, İSH, K: 1072, D: 520, F: 59’dan naklen Yalazan, Türkiye’de Yunan Vahşet..., s. 109.

¹¹⁹ Yalazan, Türkiye’de Yunan Vahşet..., s. 190.

Millî Mücadele Döneminde İzmit ve Çevresinde Yangın Olayları

konumlandırıldığında bu sistemli yağma-yakma planı ortaya çıkmaktadır.

Yabancı temsilcilerin, komisyonların bölgede yaptıkları incelemeler sonucunda ortadaki münafereğin karşılıklı intikam duygusuyla alevlendiği yönünde raporlar hazırlamışlar, orantısız şekilde yapılan baskı ve zulmü dile getirmekten kendilerini alamamışlardır.

Emniyet-i Umumiyenin yazışmalarında konu olan, günlük gazetelerde geniş yer bulan köylerin yakılması, halka zulüm yapılması, ahalinin göçe zorlanması hem İstanbul'u hem de Ankara'yı harekete geçirmiştir. Her iki taraf da bu mezalimi önlemeye yönelik girişimlerde bulunmuştur. Sultan Vahdettin'in yaklaşımı, Osmanlı diplomatlarının yurtdışındaki çalışmaları, Anadolu hareketinin mezalimi doğrudan engelleme, Yunanlıların ve ortaklarının yaptıklarını duyurma gayreti dikkate değerdir.

Eldeki verilere göre İzmit ve çevresinde 113 ilâ 157 köyün kısmen veya tamamen yakıldığı söylenebilir. Buna göre tasarlanan "temizlik" faaliyetinin boyutları gün yüzüne çıkmaktadır. Yaklaşık olarak bin köye sahip İzmit'in onda birinden fazlası yangın felaketiyle yüz yüze gelmiştir. Yunanlılar ve Yunanlıların desteklediği yerli Hristiyan ahalinin gerçekleştirdiği mezalim sonucu, kayıtları arşivde mahfuz yüzlerce köy tahrip edilmiş, köy ahali öldürülmüş, kaçabilenler muhacir olarak İstanbul başta olmak üzere çevredeki şehir ve kasabalara akın etmiştir. İşgalci ve çetelerin gelecek haberi halkı o kadar tedirgin etmiştir ki ahali çareyi dağlara, ormanlara sığınmakta bulmuştur. Bunun sonucu olarak terkedilmiş, yanmış, yıkılmış mahalle, köy ve kasabalarda İngilizlerin sözünü ettiği ve diğer işgalci/yağmacıların gerçekleştirdiği "temizlik(!)" tamamlanmıştır.

Kaynakça

- BCA (Başkanlık Cumhuriyet Arşivi), Kurum: 272-0-0-11, Yer: 15-60-19, Lef: 5
- BCA, Kurum: 30-18-1-1, Yer: 5-21-3.
- BOA (Başkanlık Osmanlı Arşivi), DH.EUM.ADL (Dahiliye Nezareti, Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti, Tatbikat-ı Adliye Kalemî), 39/40 (Dosya No: 39, Gömlek No: 40).
- BOA, DH.EUM.AYŞ (Asayiş Kalemî), 23/123.
- BOA, DH.EUM.AYŞ, 24/9.
- BOA, DH.EUM.AYŞ, 30/34.
- BOA, DH.EUM.AYŞ, 54/93, Lef: 23.
- BOA, DH.EUM.AYŞ, 54/93, Lef: 24.
- BOA, DH.EUM.AYŞ, 54/93, Lef: 26.
- BOA, DH.EUM.AYŞ, 55/26
- BOA, DH.EUM.SSM (Seyrüsefer Kalemî), 46/7.
- BOA, DH.İ.UM.EK (İdare-i Umumiye Ekleri), 61/46.
- BOA, DH.KMS (Kalem-i Mahsus), 53-4/47, Lef: 2.
- BOA, DH.KMS, 53-4/47, Lef: 3.
- BOA, DH.KMS, 53-4/47, Lef: 4.
- BOA, DH.KMS, 60-2/2, Lef: 5.
- BOA, DH.KMS, 60-2/42, Lef: 2
- BOA, DH.ŞFR (Şifre Kalemî), 104/216
- “İzmit’e Giden Hilâl-i Ahmer Heyeti Avdet Etti”, Vakıt, No: 1282, 4 Temmuz 1337/1921, s. 1.
- “İzmit’te Yangın Devam Ediyor mu?”, Tevhîd-i Efkâr, No: 3057-29, 2 Temmuz 1337/1921, s. 1.
- “İzmit’te Yangın”, Tevhid-i Efkâr, No: 3053-25, 28 Haziran 1337/1921, s. 2.
- “Karamürsel Taarruzu Hakkında Kocaeli Muhabir-i Mahsusâmızın Gönderdiği Tafsilât”, Tevhîd-i Efkâr, No: 3056-28, 1 Temmuz 1337/1921, s. 1.
- “Karamürsel’de Durmamışlar”, Tevhid-i Efkâr, No: 3058-30, 3 Temmuz 1337/1921, s. 2.
- “Kocaeli”, Yurt Ansiklopedisi, C.7, Anadolu yay., İstanbul, 1982, s. 4979-5096.
- “Yalova Sahilleri Yanıyor”, Tevhid-i Efkâr, No: 3057-29, 2 Temmuz 1337/1921, s. 2.
- “Yalova’ımız Yanmadı”, Tevhid-i Efkâr, No: 3058-30, 3 Temmuz 1337/1921, s. 2-3.
- “Yunanlılar Karamürsel’i Ne Suretle İşgal ve Tahliye Etiler?”, Vakıt, No: 1281, 3 Temmuz 1337/1921, s. 1.
- Akşam, No: 950, 14 Mayıs 1337/1921, s. 2.
- Akşam, No: 951, 15 Mayıs 1337/1921, s. 1-2.
- Akşam, No: 996, 1 Temmuz 1337/1921, s. 1.
- Akşam, No: 1005, 10 Temmuz 1337/1921, s. 1.
- Akşam, No: 1008, 13 Temmuz 1337/1921, s. 1.

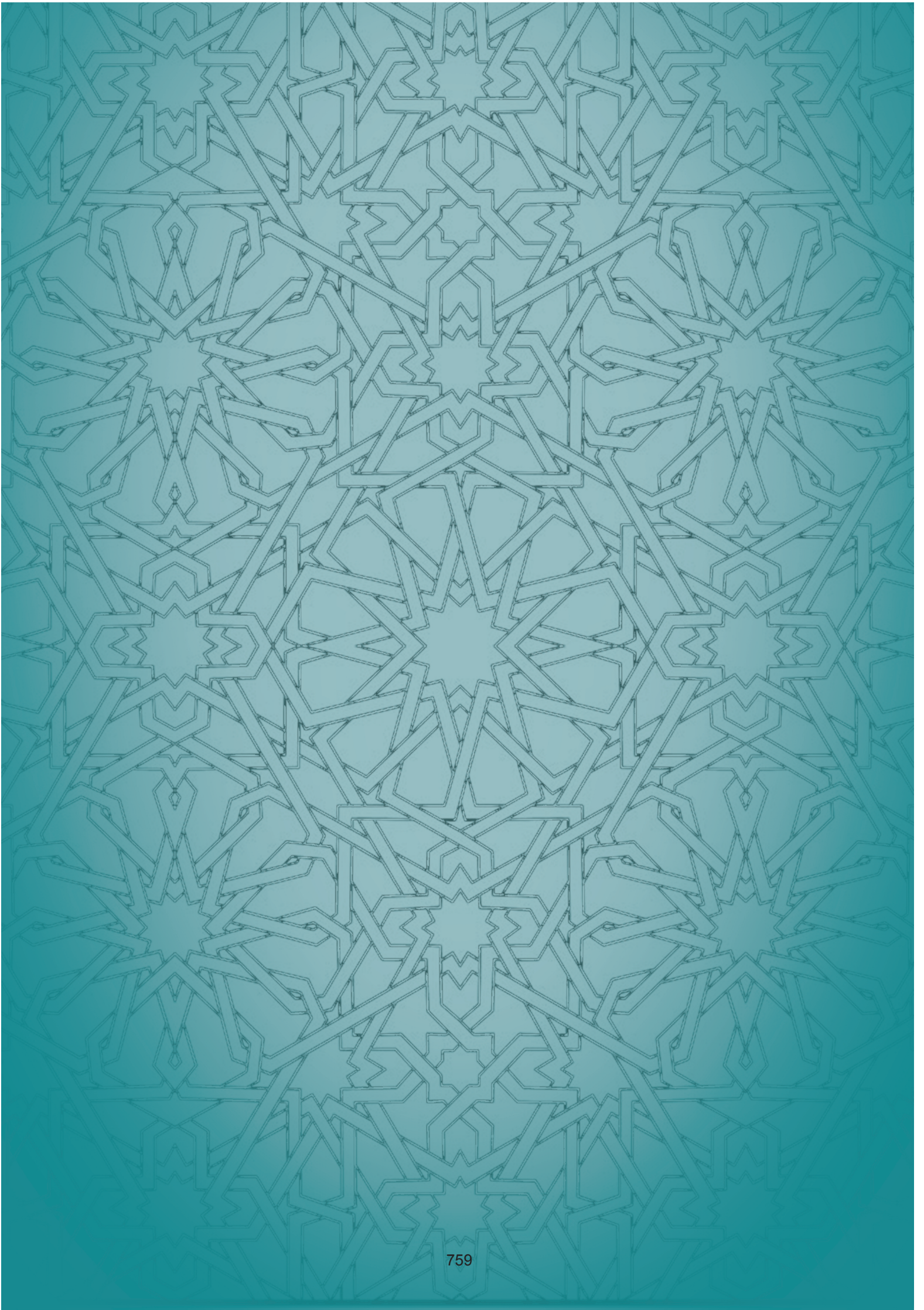
Millî Mücadele Döneminde İzmit ve Çevresinde Yangın Olayları

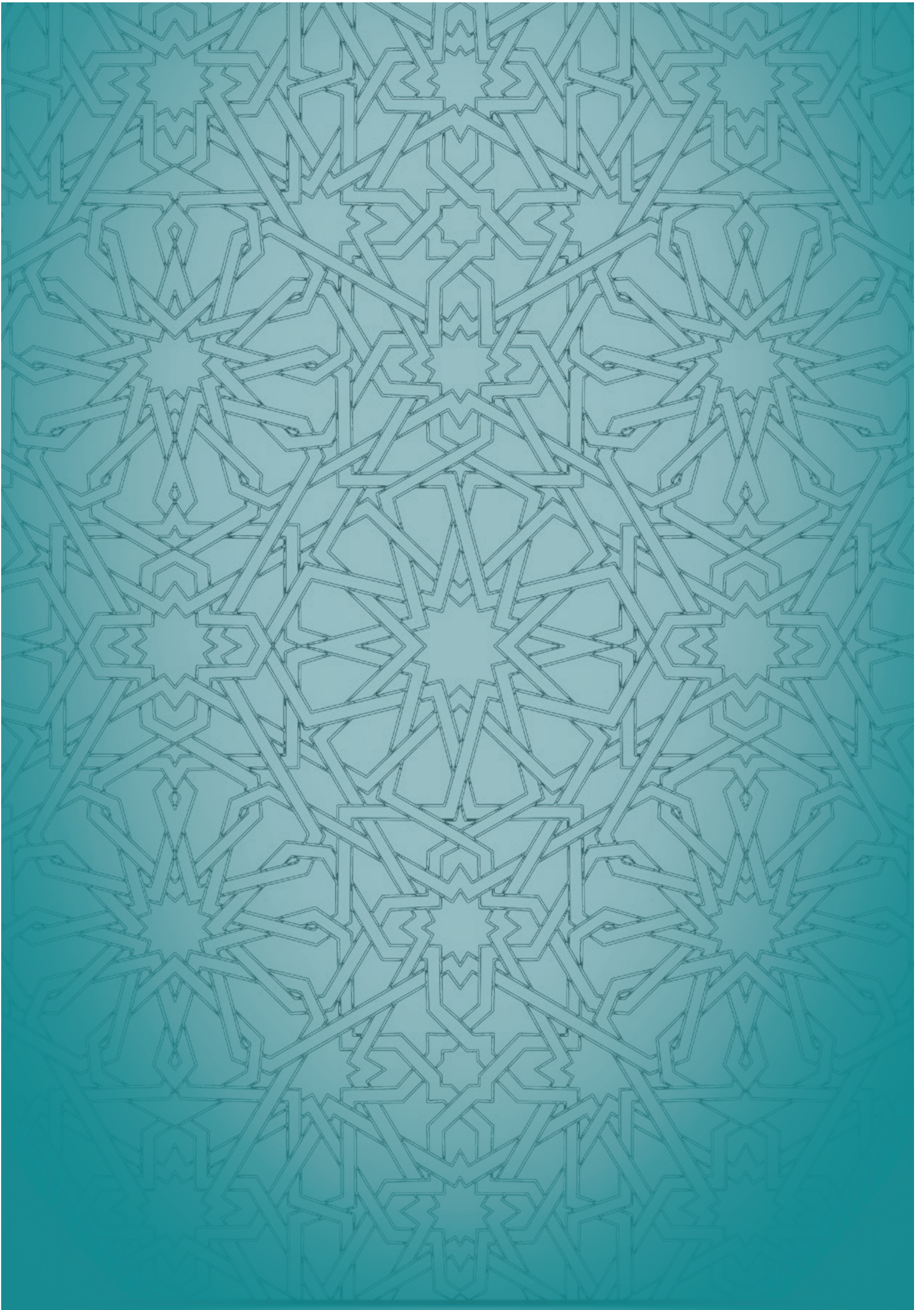
- Akşam, No: 1011, 16 Temmuz 1337/1921, s. 1.
- Tevhid-i Efkâr, No: 3056-28, 1 Temmuz 1337/1921, s. 1-2.
- Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezâlimi, Ankara, 1996.
- Belge No: 2424, Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, 94 (1992), s. 15-16.
- Belge No: 2428, Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, 94 (1992), s. 26-27.
- Beyoğlu, Süleyman, "Kocaeli'de İşgal ve Mezalim", Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Sempozyumu Bildirileri, Kocaeli, 2015, s. 1021-1031.
- Bostan, İdris, "İzmit", TürkiyeDiyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 2001, s. 536-541.
- Cebesoy, Ali Fuat, Millî Mücadele Hatıraları, Temel yay., İstanbul, 2017.
- Dört Rapor, der. Necip Azakoğlu, çev. Lale Akalın, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2016.
- Duru, Orhan, Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları, 6. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür yay., İstanbul, 2011.
- Güral, Şerif, İstiklâl Harbinin İçyüzü, haz: A. Fidan, Polatlı Belediyesi yay., Ankara, 2007.
- Kitsikis, Dimitri, Yunan Propagandası, Meydan Neşriyat, İstanbul, ty.
- McCarthy, Justin, Ölüm ve Sürgün, çev. Bilge Umar, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1998.
- Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları 1914-1928, yay.haz. Murat Uluğtekin-M.Gül Uluğtekin, Türk Kızılayı, Ankara, ty.
- Özalp, Kâzım, Milli Mücadele 1919-1922, C.I, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1998.
- Özel, Sabahattin, Milli Mücadelede İzmit-Adapazarı ve Atatürk, Derin yay., İstanbul, 2005.
- Sarı, Mustafa, "Milli Mücadele Dönemi'nde İzmit ve Çevresinde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Faaliyetleri (1919-1923)", Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Sempozyumu Bildirileri, Kocaeli 2015, s. 965-986
- Sarihan, Zeki, Kurtuluş Savaşı Günlüğü I, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1993.
- Sarihan, Zeki, Kurtuluş Savaşı Günlüğü III, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995.
- Smith, Michael Llewellyn, Yunanistan'ın Anadolu Hayali 1919-1922, çev. Nilgün Engin, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2017.
- Sofuoğlu, Adnan, "Kurtuluş Savaşı Döneminde Kocaeli-Yalova-İznik Çevresinde Rum ve Ermeni Terörü", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.XVIII, 54(2002), s. 795-814.
- Sürmeli, Serpil, "İzmit ve Çevresinde İşgâl Siyaseti Sonuç ve Değerlendirmeler", Uluslararası Kara Mürsel Alp Koca ve Kocaeli Sempozyumu II Bildirileri, Kocaeli 2016, s.1539-1550.
- Şimşir, Bilâl N., İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938), C.III: Ocak-Eylül 1921, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1979.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 1, Cilt: 15, İçtima: 2, TBMM Matbaası, Ankara, 1958, s. 237.
- Türk İstiklâl Harbi, C. II, Kısım: 2 (4 Eylül 1919-9 Kasım 1920), T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmî Yayınları, Ankara, 1965.
- Türkiye'de Yunan Fecâyii, Birinci Kitap, Dâhiliye Nezareti Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi Neşriyatı, İstanbul, 1337/1921.
- Türkiye'de Yunan Fecâyii, İkinci Kitap, Dâhiliye Nezareti Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi Neşriyatı, İstanbul, 1337/1921.
- Üzmez, Ali, Milli Mücadelede Servetiye Cephesi, 2. Baskı, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., yy, 2006.

Yalazan, Talat,Türkiye’de Yunan Vahşet ve Soy Kırımı Girişimi (15 Mayıs 1919 – 9 Eylül 1922), C. II (13 Eylül 1921-9 Eylül 1922), T.C. Genekurmay Basımevi, Ankara, 1994.

Ek: Yangın ve Kundaklama Olaylarının Dökümü

Tarih	Mahal	Olayın Açıklaması
Kasım 1917	Geyve	Münferit.
1918	Akyazı	Tarla açmak için ağaç yakılması.
18 Haziran 1919	Kullar mevkiinde Çuha Fabrikası	İngilizler tarafından yapılan bombardıman sonucu çıkan yangın.
18 Ağustos 1920	Adapazarı	Çarka, Kayalar, Çaybaşı köyleri, TBMM’ye karşı ayaklananları destekledikleri için 24. Türk Tümeni tarafından yakılmıştır.
Eylül 1920	Servetiye	İşgalcilerin yaktıkları evleri Servetiyeli milisler söndürmüştür.
12 Ekim 1920	Adapazarı	Semerciler mahallesinde kain Muhacir Ahmet Ağa ile İranlı Yusuf Ağa’nın evlerinin yakılması.
	Adapazarı	Birinci Yeni Cami mahallesinde kasabanın ileri gelenlerin 40’tan fazla olan evinin ateşe verilmesi.
12 Ekim 1920	Adapazarı	Hasırcılar, Aziziye, İkinci Yenicami, Necşiler, Papuçcular, ÇuruAhmediye, Garip, Gedikoğlu mahallelerinde Yerli Rum ve Ermenilerin Yunanlıları desteklemesiyle birçok ev ateşe verildi.
23 Ekim 1920	Karamürsel	Yunan işgali sonucunda yakılmıştır.
28 Ekim 1920	Karamürsel	Altünizâde ve Topçu çiftlikleri yakılmıştır.
28 Ekim 1920	Yalova	Yalova’ya tabi Taşköprü köyü ve çevresindeki köyler İşgalciler tarafından yakılmıştır.
3 Kasım 1920	Yalova	Yalova’ya bağlı Üreyil ve Çakırlı köyleri Yunanlı askerlerle birlikte yerli Rum ve Ermenilerden müteşekkil çeteler tarafından yakılmıştır.
14 Kasım 1920	Karamürsel	Karamürsel çevresindeki 14 köy işgalciler tarafından yakılmıştır.
23 Aralık 1920	Yalova	Yalova’ya bağlı Dereköy Yunanlı askerlerle birlikte hareket eden Ermeni köylerinden Çukurköy, Laledere, Kılıçköy ve Şakşak ahali tarafından yakılmıştır.
Mart-Nisan 1921	Adapazarı	Çengeller köyü Müttefiklerarası Komisyon raporuna göre “Kemalçiler” tarafından yakılmıştır.
25 Mart 1921	Sapanca	Yunanlılar kasabadaki 325 evi, 170 dükkânı ve 17 değirmeni ateşe vermiş, Arifiye, Hacımercan, Şöhretiye, Kuruçeşme, Memnuniye İlmiye (İlimbey), Balkaya, Ulviye (İstanbuldere), Muradiye, Mahmudiye adlı köyleri yakmıştır.
26-30 Mart 1921	Adapazarı	Güneşler köyündeki evleri yağma ettikten sonra köyü bütünüyle yakmışlardır. Süleymanbey köyünde birçok ev ateşe verilmiş, 22 evin eşyası yağma edilmiştir. İkizce (İkizce Müslim), Osmaniye, Aralık (Aralıkİhsaniye), Beşköprü ve Akçakamış köyleri Yunan askerleri ve çeteciler tarafından yakılmıştır.
2 Nisan 1921	Yalova	Paşaköy, Çalica, Kirazlı köyleri yakılmıştır.
4 Nisan 1921	Sapanca gölüne doğru Sakarya nehrinin batısı	Karaabdiller- Ferizli-Çamlık köyleri Rum ve Abaza çeteler tarafından yakılmıştır.
5 Nisan 1921	Kandıra	Kaymas(Koca Kaymaz) köyündeki 19 hane yakılmıştır.
18 Nisan 1921	İzmit ve çevresi	Yunan zırhlıları tarafından bombardıman edildi.
Nisan 1921	Yalova	11 adet köy.
Nisan 1921	Orhangazi	Samanlı, Soğucak, Kurtköy, Teşvikiye.
Mayıs 1921	Yalova	Gedelek, Gacık, Karakilise (Çiftlikköy), Çeltikçi, Cihanköy, Kapaklı (Kabaklı), Teşvikiye, Kocadere-i Bâlâ, Kocadere-i Zir, Çalica, Kurtköy, Ortaburun, Günlük (Güllük), Gökçedere, Üvezpınar, Paşaköy, Soğucak, Kirazlı, Yortan, Dereköy, Reşâdiye, Esadiye, Çakırlı, Üreyil, Dutluca, Karacaali köyleri ve bu köylerdeki binalar yakılmıştır köyleri yanmıştır.
Mayıs 1921	Sapanca	Bir kişinin çıkardığı yangında 160 bina yanmıştır.
27 Haziran 1921	İzmit	Paçonü mevkiinden itibaren yakılmış, Çukurbağ mahallesinde bir yangın çıkmıştır. Maraş mahallesinin kenarındaki konaklar yanmıştır. Çarşı baştanbaşa yanmıştır.
29 Haziran 1921	Marmara sahili	Ulaşlı, Erikli, Karamürsel, Halidere, Tatar İhsaniye, Değirmendere yakılmıştır.

Milli Mücadele Dönemi Rapor, Anı ve Belgelerine Göre Servetiye Köyü Çevresinde Yaşananlar

Volkan ŞENEL*

1. Dünya Savaşı'nın kaybedildiğinin anlaşılması ve durumun aleyhte gelişmesi karşısında Osmanlı Devleti, İtilaf Devletleri'yle mütareke imzalamanın kaçınılmaz olduğunu görerek hemen girişimlere başladı. 1.Dünya Savaşı yıllarında görev yapan Talat Paşa Kabinesi 8 Ekim'de istifa ederek, yerine 14 Ekim'de Ahmet İzzet Paşa Kabinesi kuruldu.

Ahmet İzzet Paşa, Wilson İlkeleri doğrultusunda bir an önce İtilaf Devletleri'yle mütareke antlaşması imzalamak istiyordu. Bunun için, Küt-ül-Amare'de esir edilen ve esirlik günlerini Büyükkada'da geçirmekte olan İngiliz Generali Townshend arabulucu olarak görevlendirildi. Ayrıca, Hahambaşı Naum Efendi, Amerika'ya gitmek üzere Paris'e gönderildi. Bern Ateşemiliteri Halil Bey'de Fransızlarla görüşmek üzere görevlendirildi. Midilli'ye giden Townshend, 20 Ekim'de İngilizlerin Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Caltharpe ile görüştü. Bu girişimlerin olumlu sonuçlanması üzerine, mütareke görüşmelerinin Limni Adası'nın Mondros Limanı'nda yapılması kararlaştırıldı¹. 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan² Mondros Mütarekesi yirmi beş maddeden oluşmaktaydı. Hükümleri ise son derece ağırdı. Mütarekenin maddelerinden bazıları şunlardı:

Madde-1: Çanakkale ve İstanbul Boğazları açılacak, Karadeniz'e serbestçe geçiş sağlanacak, Çanakkale ve İstanbul Boğazları Müttefikler tarafından işgal edilecektir.

Madde-4: İtilaf Devletlerine ait savaş esirleri ile, Ermeni esir ve tutukluları İstanbul'da toplanacak, kayıtsız ve şartsız İtilaf Hükümetlerine teslim olunacaktır.

Madde-7: Müttefikler güvenliklerini tehdit edecek durum olduğunda, herhangi bir stratejik noktayı işgal hakkına sahip olacaklardı.

Madde-12: Hükümet haberleşmeleri dışındaki telsiz ve kablolar İtilaf Devletleri memurları tarafından denetlenecektir.

Madde-15: Tüm demiryolları İtilaf Devletleri subaylarının denetimine verilecektir.

Yukarıda birkaç örneğini de verdiğimiz mütareke hükümlerinden anlaşılacağı üzere, Osmanlı Devleti fiilen ortadan kaldırılmaktaydı.

Mütareke hükümlerinin yürürlüğe girmesiyle birlikte İzmit'te ortam iyice gerginleşti. Olaylara bir türlü egemen olamayan 1.Tümen Komutanlığı, Harbiye Nezaretine ilettiği raporda İzmit yöresindeki durumu şöyle özetliyordu:

“...Tümenin, belirtilen biçimde İzmit'te bulunduğu süre içinde aşağıdaki olaylar olmuştur: Başibüyük ve dolayları ile Şile ve Ağva bölgesindeki eşkıyalık olayları; Büyükderbent- Sapanca arasında, eşkıyaların trene saldırması; Bahçecik nahiye merkezi ve dolaylarındaki silahlı Ermeni çetelerinin Müslüman halkı tehdit etmesi; bazı çetelerin Geyve İstasyonu ve çevresindeki saldırıları; Kandıra kazası dolaylarındaki Ermeni çetelerinin varlığı; Hendek ve Adapazarı arasında baş gösteren eşkıyalık olayları...”³

* Tarihçi, senelvolkan@hotmail.com

¹ Mesut Çapa-Rahmi Çiçek, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, Trabzon, 2001, s.139

² Mondros Mütarekesi'nin imzalanma süreciyle ilgili geniş bilgi için bkz. Selhattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C.I, İstanbul, 1991 s.23-26, Ali Türkgeldi, Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi, Ankara, 1948, s.56-60

³ Yurt Ansiklopedisi, “Kocaeli” Mad., C.7, İstanbul, 1983, s.5003

Volkan ŞENEL

Aslında, yaşanan bu sıkıntıların başlangıcı mütareke öncesine dayanıyordu. Başları yurt dışında olan Türk düşmanları, İstanbul'daki yandaşlarından faydalanarak İzmit'te çeşitli faaliyetler yapıyorlardı. Bu güçlerin çoğu, ticaretle uğraşan, değirmencilik ve çobanlık yaparak geçimlerini sağlayan -bu nedenle de İzmit çok ve havalisini iyi bilen- Yeniköy Rumlarından⁴ yararlanıyorlardı. Ayrıca Rumların etkin konumlarından yararlanan dış güçler, İzmit yöresinde faaliyet gösterecek çeteler kurmuşlardı. İzmit'te kurulan çetelerin tek amacı, bu bölgede huzursuzluk çıkarmaktı.

İzmit yöresinde kurulan çetelerin bazıları şunlardı: Yeniköylü Deli Yani ve Çetesi, Kocabaş Hırsto, Barbar Yani, Deli Hırsto, Çakır Yorgi, İzmit Mihaliç (Gündoğdu) Köyü'nde Kostantin Çetesi, Deli Petro Çetesi, Köse Dimitri Çetesi, Pandeli Çetesi, Yuvacıktan Vahan çetesi⁵, Donik Çetesi, Karamürsel'de Artrnik Çetesi, Darıca'da İstel Çetesi.

Bunlar hem siyasi hem de adi çetelerdi. Bastıkları köyler hep Müslüman-Türk, öldürdükleri de, hep Türk askerleriydi. Örneğin, Mihaliç'de Jandarma Rifat, Sepetçi Köyü'nde de Jandarma Dedeoğlu Bekir bunlar tarafından şehit edilmiştir. Yeniköy çeteleri de gerektiğinde yalnız, gerektiğinde birleşerek çalışıyorlardı. Bazı Türk asker kaçakları da bunları adi soyguncu sanarak işbirliği yapmış, sonunda da cezalarını bulmuşlardır⁶.

Rum çeteleri gibi hareket eden Ermeni çeteleri de bulunmaktaydı. Yuvacık, Karamürsel, Akmeşe, Bahçecik, Kandıra ve Gebze gibi merkezlerde bulunan Ermeniler, çeşitli sebepler üreterek Türklere saldııyorlardı.

Azınlıkları destekleyen devletler arasında, Amerika Birleşik Devletleri de bulunuyordu. Tehcirden dönen Ermeniler ile Bahçecik'te Amerikan misyonerlerin himayesinde bir yetimhane açılmıştı. Amerikalılar, Rum ve Ermenileri silahlandırmak için Derince'deki askeri depolardan büyük ölçüde yararlanıyorlardı. Külliyyetli miktarda silah ve cephanenin bulunduğu bu depolarda Rumlar ve Ermeniler amele kılığında çalışıyorlardı. Bu kişilerin depolardan "Hatıra(!)" olarak silah ve cephane almalarına göz yumuluyordu⁷.

İşgal güçleri, Mondros Mütarekesi'nin 1. Maddesindeki hükme dayanarak 13 Kasım 1918 tarihinde 61 parçalık donanmalarını İstanbul önlerine, 20 Kasım'da da 48 parçalık donanmalarını İzmit Körfezi'ne getirmişlerdir. Bir süre sonra ise İtilaf Donanması'nın İzmit'te bulundurulması fikrinden vazgeçilerek, donanma tekrar İstanbul'a gönderilmiştir.

Ancak, İngilizler ateşkes şartlarına açıkça aykırı olmasına karşın, karaya asker çıkartarak önemli yerleri denetimleri altına aldılar. Ateşkesin 6. Maddesi "Osmanlı sularında güvenlik ve benzeri görevlerin yerine getirilmesinde kullanılacak küçük gemiler dışında, bütün savaş gemilerinin itilaf devletlerine teslim edilmesini ve gösterilecek Osmanlı limanlarında alıkonulmasını" kayda bağlıyordu. Derhal bu maddenin uygulanmasına geçerek Osmanlı Donanması'nın bir dökümünü çıkarttılar. Belirlenen gemilerin tümü kolay denetlenebilmek amacı ile Haliç'e getirildi. Ancak oldukça büyük olan Yavuz Zırhlısı'nın İzmit Körfezi'nde alıkonulması kararlaştırıldı⁸. Yavuz Zırhlısı'na el koymak için İzmit'e gelen askerler bununla yetinmeyerek burada bulunan cephane ve askeri malzemeye de el koyarak önemli noktaları işgal etmişlerdir.

Rumlar ve Ermeniler, işgal sonrası İngilizlerden yüz bularak Türk'lere karşı büyük saldırılara girişmişlerdir. Sürekli Türk köylerine baskınlar düzenlemiş, evleri yakıp yıkmışlardır. Bu sıkıntılar içerisinde inleyen İzmit, bir süre sonra ise Yunan işgaline maruz kalmıştır.

İngilizler, Kocaeli Yarımadası'nda kendilerini askeri yönden zayıf hissettiklerinden dolayı, bölgedeki güvenliklerini sağlamak için bu defa Yunan askeri gücünü kullanmayı tasarlamışlardır. Giriştikleri Anadolu macerasında İtilâf Devletleri'nin maşası olmaktan ileri gidemeyen Yunanlılar, kuvvetlerini geniş bir alana yaymalarının kendilerine vereceği zararı değerlendirmeden, 11. Tümenlerini Kocaeli Yarımadası'na göndermişlerdir⁹. Yunanlıların İzmit'e girmesiyle birlikte İngilizler bu bölgedeki kuvvetlerinin büyük bir bölümünü geri çekmişlerdir. Bu sırada, yıkıcı faaliyetlerine girişmiş olan Yunanlılar gönderdikleri subaylar vasıtasıyla İstanbul'daki Rum gençliğini teşkilatlandırdıkları gibi;

⁴ Yukarıda adı zikredilen Rumlar, Şile bölgesinde yaşayan Yeniköy Rumlarıdır. İzmit'le ilgili bazı kaynaklarda adı geçen Bahçecik Nahiyesi'ne bağlı Yeniköy Rumları ile karıştırılmamalıdır.

⁵ Bu çetelerin en meşhurlarından olan Vahan Çetesi, Vahan Zamkoçyan adlı bir Ermeni tarafından kurulmuştur. İstanbul'daki Ermeniler tarafından desteklenen Vahan Çetesi'nin, Hınçak Teşkilatı ile de bağlantısının olduğu bilinmektedir.

⁶ Rifat Yüce, İzmit ve Çevresel Tarihi, İzmit, 1998, s.54

⁷ Yusuf Çam, Milli Mücadelede İzmit Sancağı, İstanbul, 1993, s.35

⁸ F.Yavuz Ulugün, Kocaeli Tarihi (Osmanlı ve Ulusal Kurtuluş Dönemi'nde Kocaeli), İzmit, 2002, s.56

⁹ Sabahattin Özel, Kocaeli ve Sakarya İllerinde Milli Mücadele, İstanbul, 1987

Millî Mücadele Dönemi Rapor, Anı ve Belgelerine Göre Servetiye Köyü Çevresinde Yaşananlar

gizli yolla silah dağıtarak Çatalca ve Kocaeli bölgesindeki Rum köylerini de silahlandırdılar¹⁰.

Yunan işgaliyle birlikte, İzmit'in güney yakasında bulunan köylerin adı daha fazla anılmaya başlanacaktır. Bunda Yunanlıların Yeniköy'de karargâh kurarak, Rumlarla sıkı bir ilişki içerisine girmelerinin ve çevredeki Türk köylerine saldırılarının payı büyüktür.

Yunanlıların Yeniköy ve çevresine önem vermelerinin farklı nedenleri de bulunmaktadır. Bu nedenlerden birisi Yeniköy'ün doğu komşusu olan Bahçecik'tir. Bahçecik Ermeniler tarafından kurulmuş olan -bu tarihlerde de tehirden dönen Ermenilerin yoğun olarak yaşadıkları- bir yerleşim birimidir. Doğal olarak Bahçecik bu etnik yapısıyla Yunan işgalini destekleyen bir yapı göstermektedir. Bu durumda Yunanlılar açısından son derece önemlidir. Dikkat edilecek olursa, Bahçecik-Tarih-saniye (İhsaniye) hattında, Yeniköy ve Bahçecik'ten başka Yunanlıları destekleyebilecek başka bir yer bulunmamaktadır. Zira bu hat içerisinde bulunan diğer yerleşim birimlerinin hepsi Türklerin yoğun olarak yaşadıkları köylerdir.

İkinci önemli unsur ise, Seymen'de bulunan iskeledir. Bu iskele vasıtasıyla Yunanlılar, İzmit Körfezi'ni kullanarak deniz yoluyla Yeniköy'de bulunan karargâhlarına gerekli malzeme, silah ve cephane desteği sağlayabiliyorlardı.

Servetiye Köyü Çevresinde Yaşananlar

İşgal döneminde, Servetiye Köyü¹¹ çevresinde yaşanan olaylarla ilgili elimizde çeşitli bilgiler bulunmaktadır¹². Bu bilgilerin yanı sıra özellikle askeri mercilerin tutmuş olduğu raporlar, hazırlanmış oldukları haritalar ve diğer resmi yazışmalarda son derece önemlidir. Bu noktadaki en büyük şansımız ise Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi'nde bulunan bu vesikaların konumuzla ilgili bir bölümünün Yusuf Çam¹³ tarafından incelenmiş / yayınlanmış olmasıdır. Bu bilgiler ışığında işgal döneminde Servetiye Köyü çevresinde yaşanan olayları inceleyelim:

İzmit Jandarma Alay Komutanı Binbaşı Tahsin Bey Bahçecik ve Mesruriye civarında İngilizlerin silahlandığı 20 kişilik bir Rum-Ermeni çetesinin bulunduğunu, İngilizlerin Bahçecik'te mühim miktarda Ermeni ve Rum'u silahlandırdıklarını bildirmiştir¹⁴.

12 Mayıs günü İzmit'ten kiralanan bir motorla, değişik rütbedeki subaylar, bir miktar er, 350 tüfek ve 80 sandık cephane, 1 makineli tüfek, karşı tarafa nakledilmişlerdir. Değirmendere ve Tarih-saniye köylerinden toplanan gönüllülerle birleşen bu kuvvet Karamürsel-Yalova istikametinde ilerlemek için hazırlığa başlamıştır¹⁵.

Bahçecik ve çevre bölgelerdeki bazı kişilerin Kuvay-i İnzibatiye'ye katıldıkları öğrenilmiştir¹⁶. Toplanan bu kişileri ve Bahçecik'ten Akhisar'a giden yolları tutmak üzere Söğütlü Taburu görevlendirilmiştir¹⁷.

Serindere'ye çıkmak isteyen Rum ve Ermeni çeteler tard edilmişlerdir. Bu arada iki gün önce tevkif edilen Hacıoğlu Mehmet ile oğlu Tevfik salıverilmişlerdir¹⁸.

1920 Eylül'ünde İzmit'e çıkan Yunan kuvvetleri artırılmış, daha sonra; bir alay Akmeşe-Kandıra bölgesine, bir alay Derbent-Çuhahane-Bahçecik bölgesine¹⁹ yerleştirilmiştir.

İzmit'in Bahçecik'in güneyinde, 1500 kadar Yunanlı, Rum ve Ermeni çetelerinin Yeniköy hattında yığınak yaptıklarının haberi üzerine, Gökbayrak Tabur Komutanlığı 22 Ağustos tarihli raporunda

¹⁰ Türk İstiklal Harbi, C.II., K.2, s.64

¹¹ İzmit'in güney yakasındaki en büyük yerleşim birimi, Bahçecik bucağıdır. Bahçecik'in güneyinde bulunan Servetiye Cami ve Servetiye Karşı köyleri, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sonrası, bölgeye göç eden insanlar tarafından kurulmuştur. Ayrı iki köy statüsünde (Büyükşehir yasasıyla birlikte şimdilerde mahalle) olan Servetiye Cami ve Servetiye Karşı köylerinin ilk kuruluş yeri Servetiye Camii Köyü ve çevresidir.

¹² Detaylı bilgi için bkz. Süleyman Pekin-Murat Bayram, Bahçecik Tarihi, Ankara, 2011, Ali Üzmez, Millî Mücadelede Servetiye Cephesi, Kocaeli, 2006

¹³ Yusuf Çam, a.g.e.

¹⁴ ATASE Arşv., Kls , 984. Ds.9, Fhr.84

¹⁵ ATASE Arşv., Kls , 449. Ds.1, Fhr.4

¹⁶ ATASE Arşv., Kls , 894. Ds.8, Fhr.32

¹⁷ ATASE Arşv., Kls , 894. Ds.9, Fhr.76

¹⁸ ATASE Arşv., Kls , 894. Ds.9, Fhr.68

¹⁹ Kazım Aras, "İstiklâl Savaşı'nda Kocaeli Bölgesindeki Harekat", 102 Sayılı Askeri Mecmuanın Tarih Kısmı, 1 Eylül 1936, S:43, İstanbul, 1936

Volkan ŞENEL

düşmanla temas etmek üzere bir bölüğünü Servetiye'ye gönderildiği bildirilmiştir²⁰.

Garp Cephesi Komutanı²¹, Gökbayrak Taburu'nun 26 Kasım'da İznik'i geri almasını, İzmit ve Bahçecik yollarının keşfedilmesini emretmiştir²².

İzmit Körfezi ve İznik istikametinden gelebilecek düşman tehdidi altında olan Bahçecik güneyi ve Değirmendere civarı halkı, bölge olarak Milli Mücadele'ye bağlılığını açıkça ifade edemiyordu. Gerçi bu bölgeden pek çok kimse Milli Mücadele saflarına katılarak fiilen mücadelenin içinde yer almaktaysa da bu bölge genelde bütün taraflara karşı çekimser bir tavır almak zorunda kalmıştı. Öncelikle bu bölge köylerinin her an denizden topçu ateşi tehdidi altında olması böyle bir tavrın alınmasında etkili olmuştur²³.

Nitekim 4 Mart günü Yunan bandıralı bir torpido sahilde Gonca (=Konca, Koyunluca) Köyü'ne yaklaşarak birkaç top mermisi atmış, karaya 40 kadar asker çıkararak o civardaki 6 kişiyi ve bazı eşyaları beraberlerinde götürmüşlerdir. Aynı gün Bahçecik'te bulunan Yunan müfrezesinden birkaç er Nüzhetiye Köyü'ne gelerek silahların teslimini istemişlerdir²⁴.

Yunanlıların Bahçecik ile Hoca -diğer adıyla Servetiye- Köyü'ne yol açmakta oldukları öğrenilmiştir²⁵. 14 Mart 1921 tarihinde Yunanlıların Yeniköy, Gebze ve Darıca'dan çıktıkları kuvvetleri Adapazarı, Akmeşe, Kandıra istikametlerine sevk ettikleri haber alınmıştır²⁶.

İzmit ile ulaşım, Yeniköy Rumları ile Türk köylerin köy heyetleri arasında görüşmeler yapıldığı ve kararlar alındığı halde 26 Mart gününe kadar henüz açılmamıştır. Son olarak Değirmendere Mıntika Kumandanı'nın, "Mıntikadaki umumi kanaat değişmiş ve her türlü fedakarlığı yapmaya amadedirler." şeklindeki ifadesi, bölge halkının tam anlamıyla Milli Mücadele'nin yanında yer aldıklarını göstermiştir²⁷.

28 Mart 1921 tarihinde, Değirmendere Mıntika Komutanlığı Bölgesi'nde; Katırozü-Keltepe şarkındaki Karlıtepe dahil, Sultaniye, Bahçecik batısındaki Nüzhetiye'ye kadar devam eden Mıntika Kumandanlığı bölgesinde özellikle Kestanedüzü ahalisinin fedakarlığı ve araziye iyi bilmeleri yüzünden bu bölgelere Yunan askerleri sokulamamıştır²⁸.

29 Mart 1921 tarihinde, Değirmendere Mıntika Komutanlığı Bölgesi'nde; Yunanlıların, Bahçecik ve Rum Yeniköy'de bulunan kuvvetlerinin hepsini çekerek Adapazarı cephesine sevk ettiği ve adı geçen köylerde yalnızca Rum ve Ermeni çetelerin kaldığı anlaşılmıştır. İzmit -Çuhahane- Bahçecik arasında 15-20 kişilik bir kuvvetin devriye gezdiği, Servetiye'de müfreze teşkilatı yapmaya memur edilen Mustafa Efendi tarafından bildirilmiştir. Bu durumdan istifade etmek isteyen Kocaeli Kumandanlığı, Servetiye Milli Teşkilatı'na bağlı her köyden, vaziyeti tehlikeye düşürmeyecek şekilde 10'ar kişi alınarak, toplanacak 150, nihayet 200 kişilik bir kuvvetle Yunanlıların Sapanca'ya yapacakları takviyeyi geciktirmeleri Servetiye Müfrezesi'nden istenmiştir²⁹.

8 Nisan 1921 tarihinde, Değirmendere Mıntika Komutanlığı Bölgesi'nde Kuvay-ı Milliye ile Bahçecik ve çevresindeki Yunan askerleri ve Rum, Ermeni çeteleri arasında şiddetli çarpışmalar olmuştur. Yunanlılar Başiskele'ye bir top çıkarmışlar ve 2 Yunan torpidosunu sahile yaklaştırarak, ateşleri ile harekâtı desteklemelerine rağmen Yeniköy'de 20 ölü vermişlerdir³⁰.

7 Nisan 1921 tarihinde, ... Yunanlıların Çuhahane bölgesinde bulunan müfrezesi, Karatepe üzerinden Serindere'ye taarruz etmişler ve o cepheyi tutan milli müfrezelerin yaptığı karşı taarruzla 30 ölü bırakarak, milli kuvvetlerin baskısının devam etmesi sonucunda İzmit'e kadar çekilmişlerdir³¹.

9 Nisan 1921 günü, ... Yuvacık, Yeniköy, Döngel köylerindeki Yunanlılar tard edilerek (kovularak) bu köyler müfrezeler tarafından kurtarılmıştır. Bahçecik Nahiyesi kuşatılmış, Yunan askerleri ve

²⁰ Cemalettin Özbay, " Gökbayrak Tabur Komutanı Cemal Bey", K.D.M. Haber Bülteni, S.68, İzmit, 2002, s.3

²¹ Ali Fuad Paşa

²² Türk İstiklal Harbi, C.3, Kısım 3, s.96

²³ Yusuf Cam, a.g.e., s.121

²⁴ Cumhurbaşkanlığı Arşv., Dolap 1, Kutu 6-4, Dosya 19, Fhr. 3-20

²⁵ ATASE Arşv., Kls., 824. Ds.7, Fhr.25/1

²⁶ ATASE Arşv., Kls., 824. Ds.6, Fhr.66

²⁷ Cumhurbaşkanlığı Arşv., Dolap 1, Kutu 6-4, Dosya 19, Fhr. 3/24

²⁸ ATASE Arşv., Kls., 824. Ds.6, Fhr.149

²⁹ ATASE Arşv., Kls., 824. Ds.6, Fhr.164

³⁰ ATASE Arşv., Kls., 774. Ds.6, Fhr.72/4

³¹ ATASE Arşv., Kls., 774. Ds.6, Fhr.62

Millî Mücadele Dönemi Rapor, Anı ve Belgelerine Göre Servetiye Köyü Çevresinde Yaşananlar

çeteler arasında başlayan mücadele devan etmektedir³².

5 Mayıs 1921 günü, Başiskele-Seymen bölgesine baskın yapan bir Milli Müfreze, atlı bir çete ile çarpışmış ve 2 ölü verdirek bir miktar kablo ele geçirilmiştir³³.

1 Haziran 1921 tarihinde, Değirmendere'den çıkarılan keşif kolu Bahçecik-Seymen şosesinde pusu kurarak bir Yunan keşif kolunu pusuya düşürerek telefata vermiş ve yol boyunca telefon kablolarını toplamışlardır. Çatışma sırasında sahildeki torpido çatışmaya katılmışsa da tesirli olamamıştır³⁴.

8 Haziran 1921 tarihinde, Seymen İskelesi'ne baskın yapan Bahçecik Mıntıka Kumandanlığı'na bağlı kuvvetler, Yunanlılara epeyce zayıf vermişler ve Bahçecik-Seymen yolunu kontrol altına almışlardır. Yunanlılar bu baskın karşısında, karadan ve denizden³⁵ şiddetli bir top ateşi açarak Seymen İskelesi'ndeki binaları yakıp yıkmışlardır³⁶.

Değirmendere Müfrezesi, 14 Haziran'da; bir torpidodan Seymen'e çıkarılan 50 kadar asker ile 30 kadar askerin muhafazasında Bahçecik'ten çıkan 8 arabalık bir nakliye kolunun birleşmesini önlemiş ve Yunanlılara 4 ölü vermiştir³⁷.

15 Haziran günü, Bahçecik'e baskın yapılmış Seymen'e gönderilen müfreze, torpidonun projektörlerle aydınlatma yapması sonucu etkili olamamıştır. Fakat baskında telaşa düşen Yunanlılar sabaha kadar ateşlerini sürdürmüşler ve kuvvetlerinde değişiklik olmadığı anlaşılmıştır. Ayrıca, Yunanlılar yerli Rum Muhacirleri eşyalarıyla birlikte İzmit'ten tahliye etmeye başlamışlardır³⁸.

Bahçecik baskınından bir gün sonra (16 Haziran 1921), Yunanlıların epeyce telefata verdiği anlaşılmış ve yaralıları tahliye için Seymen İskelesi'ne Kızılhaç bayrağı taşıyan bir motor gelmiştir. Körfez'de bulunan bir nakliye gemisinden de Kazıklı (Kavaklı) İskelesi ve Tatarihaniye Köyü'ne 8 mermi atılmış, 1 kız çocuğu ağır, 1 kadın hafif yaralanmıştır³⁹.

17 Haziran sabahı, Yunanlılar 80 kişi oldukları tahmin edilen bir kuvveti iki motora bindirerek Bahçecik'e çıkarmışlardır⁴⁰.

18 Haziran günü saat 14.00'te düşmanın, torpidolarının ateşi himayesinde asker ve çete karışık olarak bir tabur kadar kuvvetin Tatarihaniye şarkında Yazlık ve Manastır Tepeleri'ne vuku bulan taarruzu, karşı taarruzla püskürtülmüştür⁴¹.

Yunanlılar, bir miktar piyade iki cebel topunu Derince'den Mahmutpaşa Çiftliği-Başiskele Yolu ile Servetiye'nin Soğuksu Tepeleri'ne yaklaştırmışlar ve burada bir taarruz ihtimali belirlemiştir⁴².

19 Haziran günü, Servetiye Milli Taburu'nun 3.Bölüğü tarafından savunulan Servetiye-Taştepe Mevzileri'ne taarruz eden Yunanlılar tard edilmiş, Seymen İskelesi'ni tamir eden Yunanlılar, torpidodan çıkardıkları bir cebel topunu Çuhahane'ye yerleştirerek mevzilere ateş etmeye başlamışlardır⁴³.

23 Haziran 1921 günü, ilk olarak Değirmendere Cephesi'ne taarruz eden Yunanlılar Yeniköy ile Yazlık'ın üst kısmı olan tepeyi⁴⁴ işgal etmişler, bir süre sonrada Hisareyn, Damlar (Şirinköy), Tatarihaniye köylerine yaklaşmışlardır. Ayrıca, Yunanlılar Servetiye Tepelerine doğru da bin kişiye yakın bir kuvvet sevk etmeleri üzerine buradaki kuvvetler de dağılmıştır. Sonuç olarak, bölgede direnmeye devam eden asker sayısı 300'e kadar düşmüş ve 2-3 bin kişi evlerini ve köylerini terk ederek dağlara çekilmişlerdir⁴⁵.

Bu dönemin en önemli olayı ise Halit Molla Kıtası tarafından fethedilen; Mihaliç, Döngel, Yeniköy⁴⁶

³² ATASE Arşv., Kls., 824. Ds.8, Fhr.72

³³ ATASE Arşv., Kls., 1163. Ds.11, Fhr.4

³⁴ ATASE Arşv., Kls., 1166. Ds.11, Fhr.8/1

³⁵ Seymen İskelesi'ni denizden bombalayan gemi, Yunanlıların meşhur Kılıç Zirhlisi'dir.

³⁶ ATASE Arşv., Kls., 1166. Ds.11, Fhr.33/3

³⁷ ATASE Arşv., Kls., 1116. Ds.11, Fhr.45

³⁸ ATASE Arşv., Kls., 1116. Ds.11, Fhr.50

³⁹ ATASE Arşv., Kls., 1116. Ds.11, Fhr.50

⁴⁰ ATASE Arşv., Kls., 1116. Ds.11, Fhr.52/1

⁴¹ ATASE Arşv., Kls. 1116., Ds.11, Fhr.62/3

⁴² ATASE Arşv., Kls. 1166., Ds.11, Fhr.64/8

⁴³ ATASE Arşv., Kls. 1166., Ds.11, Fhr.64/3

⁴⁴ Günümüzde Kadırga olarak bilinen ve Yazlık Belediyesi tarafından Geleneksel Kadırga Şenlikleri'nin yapıldığı tepe.

⁴⁵ ATASE Arşv., Kls. 1167., Ds.H-1, Fhr.1/24

⁴⁶ Tamamen yakılan bu beş köyün yanı sıra, Saraylı ve Örcün köyleri de kısmen yakılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.Rıfat Yüce, Kocaeli Tarih ve Rehberi, 1945, s.110

Volkan ŞENEL

köylerinin Yunanlılar tarafından yakılmasıdır⁴⁷.

26 Haziran günü Bahçecik Damları bölgesinde 100 kadar tüfekli Yunan askerinin bulunduğu görülmüştür. Aynı gün İzmit Körfezi'nin güneyindeki Yunan kuvvetlerinin tertibatında değişiklik olmamış, Yeniköy'den Saraylı'ya kadar olan bölgede Körfezi koruyacak şekilde tertibatlarını korudukları görülmüştür⁴⁸.

27 Haziran günü, Değirmendere ve Servetiye Müfrezeleri ile haberleşme güçlüğü bugünde devam etmiş ve Katırozü üzerinden bu bölgeye cephane gönderilmeye çalışılmıştır⁴⁹

İzmit'in alınabilmesi için yapılan hazırlıklar nihayet sonucunu vermiş, işgal kuvvetleri 27 Haziran'ı 28'ine bağlayan gece şehri terk etmeye başlamışlardır⁵⁰. İşgal kuvvetleri, kendileriyle işbirliği yapan Ermeni ve Rumların bir kısmını gece vapurlara bindirerek tahliye etmişlerdir. İzmit'ten çekilen düşman kuvvetlerinin bir kısmı gerilere, bir kısmı da sahilden Karamürsel yönüne doğru gitmişlerdir. Seymen İskeleyi civarında bulunan ve kuvvetli bir alay olarak tahmin edilen bu kuvvet 28 Haziran günü çadırli ordugahlarında hareketsiz kalmıştır. Fakat, İzmit İstasyonu'ndan görüldüğü kadarı ile Bahçecik birkaç yerinden yanmaktadır⁵¹.

Servetiye Akıncıları Yunanlıları Kovalıyor...

Körfezin güney yakasında bulunan Yunan kuvvetlerinde, 29 Haziran günü ciddi bir hareketlilik görülmüştür. İlk önce, Karamürsel Taburuna bağlı bölük Bahçecik'te bulunan Yunan alayına saldırmıştır⁵². Türk birliklerinin bu taarruzu üzerine Seymen İskeleyi'nde bulunan Kılıç Zırlısı'ndan, Bahçecik ve Yuvacık yönüne doğru topçu ateşi açılarak Yunan birlikleri desteklenmiştir.

Değirmendere ve Servetiye Akıncıları ile Döşeme'deki Karamürsel Taburu'na bağlı bölük, Yunan Alayı'na taarruz etmiş "kurşun kurşuna" muhabere iki saat kadar sürmüştür⁵³.

Saat 11:15'de Yunan kuvvetleri Bahçecik'ten çekilmeye mecbur bırakılmış, bir kısmı Seymen İskeleyi'nden tahliye edilmiş, bir kısmı Tatarköy-Saraylı-Değirmendere istikametinde ilerlemeye başlamışlardır⁵⁴.

Yukarıdaki raporda da görüleceği üzere, Yunanlıların çekiliş kolları iki hat üzerinden olmuştur⁵⁵:

1. Kol → Seymen İskeleyi'ni kullanarak
2. Kol → Yeniköy-Yazlık-Hisareyn-Tatarıhsaniye-Saraylı-Değirmendere hattını kullanarak

Yunanlıların çekilişini gören Milli Kuvvetlerce çıkarılan keşif kolları, bütün bölgeyi tarayarak Değirmendere'ye kadar olan bölgede Yunanlı kalmadığını bildirmişlerdir⁵⁶. Bahçecik'ten batıya doğru ilerleyen Yunan kuvvetleri, Değirmendere ve Servetiye Akıncıları ile Döşeme'de bulunan Karamürsel Taburu'na bağlı bölük tarafından Değirmendere'ye kadar takip edilmişlerdir⁵⁷ Milli Müfrezeler tarafından takip edilen Yunanlılar, ne yazık ki; Saraylı, Örcün, Değirmendere ve Halidere köylerini yakarak ilerlemişlerdir.

İşgal döneminde Yunan birliklerine her türlü yardımı yapan Bahçecik Ermenileri ve Yeniköy Rumları, Türk birliklerinin İzmit'e girmesiyle adeta şok olmuşlardır. Hatta, 29 Haziran günü Yunan

⁴⁷ Bu yangın olayının canlı şahitlerinden birisi de Batumlu Hafize Ar'dır. Kendisiyle, 20.8.2003 tarihinde Bahçecik'te yaptığımız röportaj sırasında o günleri tekrar yaşarcasına duygulanmış ve gördüklerini bizlerle paylaşmıştı. Geniş bilgi için bkz. "Batumlu Hafize Ar'ı ile Yeniköy Tarihi Üzerine", (Röp.Volkan Şenel), Yeniköy, 2003, s.3, Ali Üzmez, Milli Mücadele'de Servetiye Cephesi, Kocaeli, 2005, s.126

⁴⁸ ATASE Arşv., Kls., 1167. Ds.h/1, Fhr.1/37

⁴⁹ ATASE Arşv., Kls. 1167., Ds.H-1, Fhr.1/38

⁵⁰ İzmit'in düşman işgalinden kurtulması için bkz. Kazım Özalp, Milli Mücadele, C.1, Ankara, 1998, s.179, Yusuf Çam, a.g.e., s.181, Rifat Yüce, a.g.e., s.107, Reşat Sakarya, " İzmit'in Kurtuluş Günleri Ait Anılar", K.D.M. Haber Bülteni, S.74, İzmit, 2003, Şakir Balkı , Nicomedia'nın Büyülü Yüzü İzmit , İzmit, 1999 ,s.38

⁵¹ ATASE Arşv., Kls. 1167., Ds.H-1, Fhr.1/44

⁵² Geniş bilgi için bkz. Yusuf Çam, a.g.e., s.181-185, Ali Üzmez, a.g.e., s.125-127

⁵³ ATASE Arşv., Kls. 1167., Ds.H-1, Fhr.1/46

⁵⁴ ATASE Arşv., Kls. 1167., Ds.H-1, Fhr.1/48

⁵⁵ Servetiye köyleri ve yöre halkı, yakın bir köyler ve yöre halkı, yakın bir köyler ve yöre halkı kadar bölgenin düşman işgalinden 28 Haziran 1921 tarihinde kurtarıldığını düşünülmekeydi. Oysa yapılan araştırmalar sonucunda bu tarihin, 29 Haziran 1921 olduğu net olarak tespit edilmiştir.

⁵⁶ ATASE Arşv., Kls. 1167., Ds.H-1, Fhr.1/54

⁵⁷ ATASE Arşv., Kls. 1167., Ds.H-1, Fhr.1/51

Millî Mücadele Dönemi Rapor, Anı ve Belgelerine Göre Servetiye Köyü Çevresinde Yaşananlar

birliklerinin çekilebileceğini tahmin edemeyen Ermeniler ve Rumlar çok zor durumda kalmışlardır. Yunanlılar Bahçecik ve Yeniköy'den çekilmeleri sırasında, zor durumda kalan Bahçecik Ermenileri ve Yeniköy Rumlarını Seymen İskeleyi'nde bulunan Yunan Kızılhaçına ait gemilere bindirerek götürmüşlerdir⁵⁸. Yeniköy ve çevresini işgal etmek için Seymen İskeleyi'ni kullanarak karaya asker çıkarmış olan Yunanlıların, yine aynı iskeleyi kullanarak bölgeyi terk etmeleri oldukça manidardır. Yukarıda, İzmit'in işgal döneminde Servetiye Köyü çevresinde yaşanan olaylara kısaca değinmeye çalıştık. Görüleceği üzere Yeniköy'de ve Bahçecik'te yaşayan halk (Rumlar/Ermeniler), işgal güçlerine sürekli destek vermişler Türk kuvvetlerine karşı ise sürekli mücadele etmişlerdir.

Rumların bu tavırlarına karşı, Milli kuvvetleri destekleyen insanlarımızda olmuştur. Özellikle Bahçecik Nahiyesi'nden Milli İhtiyat Zabiti (Yedek Subay) Süleyman ve Tevfik Beyler, Servetiye'den Milli Tabur Kumandanı Mahmut Nedim Bey, Soyтары Mustafa Bey, Bayraktar Çavuş, Kadem Çavuş, İhtiyat Zabiti Mehmet Bey, Hasan Bey, Hacı Maksut Bey, Mustafa Çavuş, Tantaoglu Hasan Bey, Ahmet Bey (Candaner), Lütfiye'den Musaoğlu Mehmet Bey, Serindere'den Çolak Mustafa, Memiş Ağa, Nuri Ağa, Gavur Ali, Gebeş Mehmet Ağa, Zoboğlu Hasan Bey⁵⁹ ve Gökbayrak Cemal Bey⁶⁰ gibi insanlar halkı aydınlatarak işgal güçlerine karşı direnmişlerdir⁶¹.

Bu kuvvetlerin dışında Miralay Kazım Bey, Yarbay Halid Bey (Deli Halid), Kurmay Albay Nurettin Bey ve Fatma Seher Hanım (Kara Fatma) adı anılması gereken kişilerdir. Halid ve Nurettin Beyler, zaman zaman bu bölgeye gelerek milis güçlerini denetlemişler, onlara moral vermişlerdir. Kara Fatma lakabıyla tanınan Fatma Seher Hanım, İzmit'in işgal edilmesi üzerine bu bölgeye gelmiş ve kurduğu birlikle Yunanlılara karşı uzun süre mücadele etmiştir.

Bahçecik Kuva-yı Milliye tarafından işgalden kurtulduğunda.
Kuva-yı Milliye Müfrezeleri İzmit, Bahçecik'i ele geçirdikten sonra çekilmiş bir zafer hatıra fotoğrafı. 1921

A. Oral Arşivi'nden

İzmit'in Güney Yakasındaki Köyleri Yunanlılardan Kurtaran Askerler Bahçecik'te Zafer Pozu Verirken

⁵⁸ Bu olayın görgü tanığı olan Araboğlu Hüseyin Bey (Aktürk) Millî Mücadele'de Servetiye Cephesi kitabının yazarı Araştırmacı Ali Üzmez'e şu bilgileri aktarmıştır: "...Bahçecik'e indiğimizde, düşman kaçıyordu. O sabah Bahçecik Ermenileri, ile Yeniköy Rumları Yunan askerleriyle beraber gitmişti. Öyle acele kaçmışlardı ki, o sabah kahvaltı sofralarını kurulu olduğu halde bırakıp gitmişlerdi..." Bkz. Ali Üzmez, a.g.e., s.127

⁵⁹ Bulunduğu bölgenin jeopolitik konumundan dolayı başlangıçta Milli Kuvvetlere destek veremeyen Zoboğlu Hasan Bey, bir müddet sonra Milli Kuvvetlere katılmıştır.

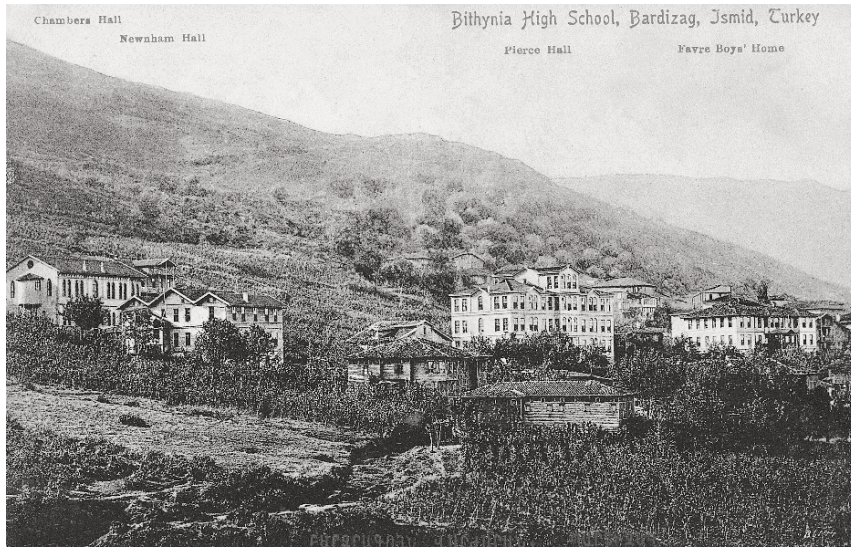
⁶⁰ Gökbayrak Taburu Kumandanı Cemal Bey, Kafkas göçmenlerinden oluşan müfrezesiyle (zamanla müfrezesini tabur haline getirmiştir) Servetiye Köyü gibi İzmit Körfezi'nin güney yakasındaki birçok köyde özellikle Yunanlılara karşı mücadele vermiştir. Servetiye gazileriyle yapılan birçok röportajda; Gökbayrak Cemal Bey'in seyyar topuyla birlikte birçok kez Servetiye siperlerine gelerek kendilerine yardım ettiği ifadelerine rastlanılmaktadır.

⁶¹ Bazı kaynaklarda, işgal döneminde ilk direniş birliğinin Yeniköy civarında kurulmuş olduğu belirtilmektedir. Bu bilgi doğru olmakla birlikte biraz eksiktir. Bilineceği üzere Yeniköy'ün Rum halkı işgal döneminde İngiliz ve Yunan güçlerine her türlü desteği vermişlerdir. Bunun üzerine çevrede bulunan Türk köyleri kendi aralarında teşkilatlanarak milis kuvvetleri kurmuşlardır. Bu birliklerin en önemlileri Bahçecikliler ve Servetiyeliler'dir. İlk direnişin oluşmasında bu birliklerin çok büyük katkısı olmuştur.

Volkan ŞENEL

Servetiyeh ve Çevresindeki Köyleri Gösteren Harita

Ermenilerin Yoğun Olarak Yaşadıkları Bahçecik

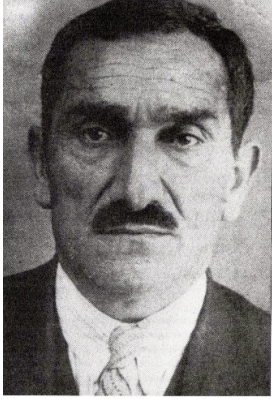
İzmit Belediyesi Tarafından Onarılan Bahçecik Mevzilerinde Yapılan Temsili Gösteri (2012)

Millî Mücadele Dönemi Rapor, Anı ve Belgelerine Göre Servetiye Köyü Çevresinde Yaşananlar

Servetiye Cami Köyü'nde Yapılan Servetiye Şehitleri Anıtı'nın Açılış Töreni (2006)

Servetiye Milli Müfrezesi'nin Kurulmasında Büyük Emekleri Olan Mahmut Nedim Bey (Erdem) ve Mustafa Bey (Tarı)

Şekil 312 – Carbinolu Ali'nin oğlu (Veysel Candan) ve torunu (M.Bayram Arşivi)

Şekil 315 – Sarıışhan kalına 20 lik bir şerh (Y. Çibazlıoğlu, dani)

K.Duran Arşivi'nden
Servetiye ve Bahçecik Mevzilerimde Kullanılan Savaş Malzemeleri

Volkan ŞENEL

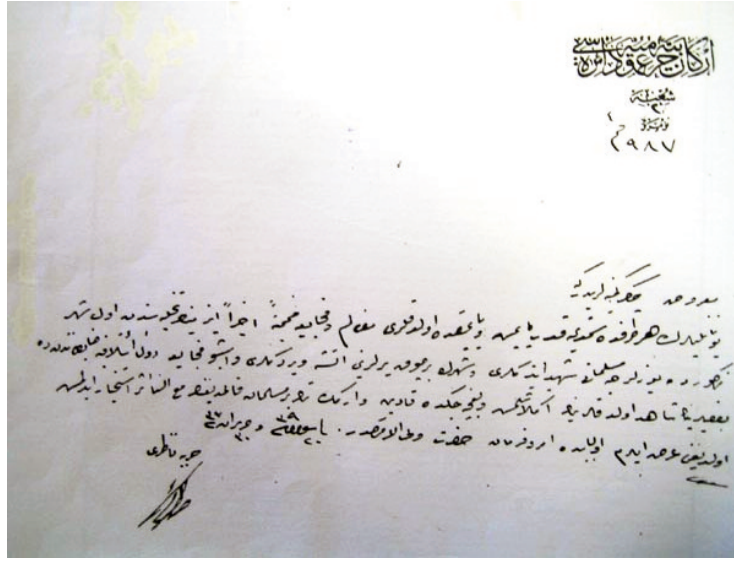

K.Duran Arşivi'nden
Servetiye ve Bahçecik Mevzilerimde Savaşan Kadem Çavuş'a Ait Silah ve Fişekler (2012)
(Fotoğraftaki Kişi Kadem Çavuş'tan İsmi Alan Torunu Kadem Duran Bey'dir)

Millî Mücadele Dönemi Rapor, Anı ve Belgelerine Göre Servetiye Köyü Çevresinde Yaşananlar

Yunanlıların Katliam Yaptıklarını Gösteren Belge⁶²

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Da'iresi

Şu'be: 2

Kısım: 4 H.U.M

Numara: 987 – Yunan Harekâtı

Ma'rûz-ı çâker-i kemineleridir ki,

Yunanlıların her tarafta şimdikiye kadar yapmış ve yapmakta oldukları mezâlim ve fecâyî'e zamimeten ahiren İzmit'in tahliyesinden evvel şehir-i mezkûrda yüzlerce Müslümanı şehid ettikleri ve şehrin birçok yerini ateşe verdikleri ve işbu fecâyî'e Düvel-i İ'tilâfiyye zâbitânından da ba'zılarının şâhid olduklarının anlaşılması ve Bağçecik'de kadın ve erkek tek bir Müslüman kalmadığının ma'a'te'essür istihbâr edilmiş olduğunu arz eylerim. Ol bâbda emrû fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fi 20 Şevval sene 1339 ve

30 Haziran sene (1)337 Harbiye Nazırı

İmza

⁶² BOA, HR .SYS.2626/15

Yunan İşgalinde İzmit Körfezi'nde Müslüman Muhacir ve Mültecilerin Sevk Ve İskânı (1920-1921)

Zeki ÇEVİK*

Giriş

İtilaf Devletleri 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından hemen sonra I. Dünya Savaşı içinde imzaladıkları gizli paylaşım planlarını uygulamaya sokmuşlardı. Bu çerçevede İngilizler ve Yunanlılar Batı Anadolu'da da hızlı bir çalışma başlattılar. 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgaliyle başlayan Yunan mezalimi, kısa sürede Batı Anadolu'nun tamamında kendisini göstermiştir. Yunan ordusunun işgal ettiği yerlerde yaşayan Türklere, Yunan askerleri ve onlarla birlikte hareket eden yerli Rumlar ve Ermeniler müthiş bir zulüm, vahşet ve katliam uygulamışlardır. Batı Anadolu'nun Yunan işgaline uğrayan bütün köy, kasaba ve şehirleri bu mezalimden nasibini almıştır. Bu işgal bölgelerinde toplu katliam yapmak, adam öldürmek, işkence yapmak, çocuk yaştaki kızlara ya da ihtiyar kadınlara tecavüz etmek, ayrıca camileri, evleri, iş yerlerini, tarlaları yağmalamak, hayvanları telef etmek Yunan askerleri ve yerli Rumlar için sıradan olaylar haline gelmiştir. İşgalciler ve onların destekçileri tarafından bölgede yaşayan Müslüman halka savaş hukukuna aykırı davranışlarda bulunuldu. Bunlar her fırsatta köyleri basarak Türklerin mallarına el koydular ve haksız yere dayak atarak köylüleri yurtlarından göç etmeye zorladılar.

Birinci Dünya Savaşı'nda Anadolu'dan kaçan Rumlardan tekrar Anadolu'ya gelmeye çalışanların geldikleri yerlere iadesi 17. Kolordu Kumandanlığı'nın 1.3.1335/1919 tarihli şifre emri ile 57. Alay'dan istenmiş bunun üzerine firari ve şerir Rumların karaya ayak basmaması için sahilde muhafaza tertibatı alınmıştı.¹ Ancak bu tedbirler yetersiz kalmaktaydı. Çünkü elde yeteri kadar kuvvet yoktu. Firari Rumların bu şekilde Anadolu ve Trakya'ya sokulmalarına İngiliz ve Fransızlar da yardım etmekteydi. Nitekim Dâhiliye Nezareti'nin 5.4.1335/1919 tarihli Sadaret makamına sunduğu mühim ve müstacel ibareli raporunda bu durum açıkça görülmektedir.² Diğer taraftan bu sırada Marmara sahillerinden Yunan silah kaçakçılığı da başlamıştı. Bu şekilde Anadolu'da oluşturulan Rum çetelerine silah temin edilmeğe çalışılmaktaydı.³

İzmir'in Yunan askerlerince işgalinden bir gün sonra 16 Mayıs 1919'da Balıkesir merkezli milli teşkilatlanma başladı. "Balıkesir Hareket-i Milliye Redd-i İlhak" adıyla kurulan bu teşkilat kısa sürede düzenlediği Balıkesir Kongreleri ve Alaşehir Kongresi ile Yunan işgal bölgesinin önünde Kuva-yı Milliye cephelerini kurdu ve yönetti. Böylece Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin düzenli orduları kurmasına zaman kazandırıldı. Ancak Sevr taslağını Osmanlı Hükümeti'ne kabule razı ettirmek amacıyla özellikle de İngilizlerin teşvikiyle 22 Haziran 1920 tarihinde Batı Anadolu ve Trakya'da genel bir Yunan taarruzu başlatıldı. Kuvayı Milliye Cepheleri kısa sürede çöktü. 30 Haziran'da Balıkesir, 8 Temmuz 1920'de Bursa Yunan işgaline uğradı.

İstanbul ve Boğazlar ile Marmara ve Karadeniz'i kontrol etmek isteyen İtilaf Devletleri için Kocaeli Yarımadası Anadolu ile irtibatı sağlayan haberleşme ve ulaşım hatlarının bulunduğu stratejik bir konumdadır. İtilaf Devletleri kendi güvenlikleri için bu bölgeyi hem karadan hem de denizden ele geçirmek istiyorlardı. Nitekim İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından fiilen işgalinden bir gün sonra

* Prof. Dr. Balıkesir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, e. posta: zcevik41@hotmail.com

¹ Mehmed Şefik Aker, İstiklâl Harbi'nde 57. Tümen ve Aydın Milli Cidali (104 sayılı Askeri Mecmuanın Tarih Kısmı) C. 1, Ankara 1937, s.15.

² Başbakanlık Osmanlı Arşivi (COA). BEO. UM. Nu. 345376

³ Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, (H.T.V.D.), yıl:1, sayı: 1, Ankara Eylül 1952, (Vesika: 2360)

Zeki ÇEVİK

14 Kasım 1918 tarihinde 17 gemiden oluşan bir filo Derince ve İzmit önlerinde demirledi. Körfez halkı, sahile birikerek düşman donanmasını endişeyle seyrettiler. Sandalla limana gelen iki albay önce liman reisini sonra Mutasarrıf İbrahim Süreyya (Yiğit) Bey'i ziyaret etti. Yüzbaşı rütbesinde bir subay postaneye yerleşti ve telgraf haberleşmesini denetim altına aldı. Denizde mayın taraması yapıldı. Düşman filosunda Amiral Kakulidis (Gargolidis) kumandasında Averos ve Lemnos zırhlılarıyla, dört Yunan torpidosunda bulunuyordu. 19 Kasım'da Fransız Justis gemisinden elli kadar asker rıhtıma çıktı. Katolik bir rahip eşliğinde eskiden Fransızlara ait olan çarşıdaki binaya Fransız bayrağı çekerek el koydular. İzmit-Adapazarı arasındaki demiryolu istasyonlarına İngiliz müfrezeleri yerleştirildi.⁴

Kocaeli Bölgesinde Yunan işgali İngilizlerin çekilmesiyle 26 Ekim 1920'de tamamlandı ve Haziran 1921 sonuna kadar yaklaşık sekiz ay sürdü. İşgal sırasında Kocaeli ve yöresinde de Yunan kuvvetleriyle yerli Rumlar ve Ermeniler tarafından Müslüman halka karşı büyük bir baskı ve zulüm uygulanmıştır. Özellikle Yunanlıların İnönü Muharebelerinde yenilgilerinden sonra Yunan zulmünün artması üzerine, çaresiz kalan halk evlerini barklarını terk ederek dağlara ve yaylalara, ya da sahillere kaçmaya başlamışlardı. 1921 yılı Mayıs ayında Marmara sahillerindeki limanlar, kurtarılmayı bekleyen muhacirlerle doluydu. Bu muhacirlerin bir kısmı İstanbul'a sığınmış, bir kısmı da Yunanlılar tarafından Trakya'ya ve Yunan adalarına sürülmüşlerdir. Bu çalışmada özellikle İzmit Körfezi çevresindeki Müslüman muhacir ve mültecilerin hareketliliği ele alınıp incelenmiştir.

Birinci Dünya Savaşı Sonrasında İzmit Körfezi Çevresinde Rum ve Ermeni Terörü

Osmanlı Devleti 1. Dünya Savaşı sonunda 30 Ekim 1918 de Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak savaştan yenik ayrıldı. Mütarekenin haksız uygulamalarından cesaret alan ve İtilaf Devletleri'nden de destek gören azınlıklar özellikle Rum ve Ermeni örgütleri tekrar harekete geçtiler.⁵ Rum ve Ermeni Patrikleri de Türkler aleyhindeki toplantılara katılarak işbirliği yapıyorlardı. Mesela Ermeni Patriği Zaven Efendi Rum Patrikhanesinde böyle bir toplantıya katılarak Rum ve Ermeni terör örgütlerini teşvik ve takviye etmişlerdir.⁶

Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda Rum ve Ermeni milletvekilleri, tehcirden geri dönüşler hususunda ortak teklifler hazırlamışlardır. Meclis'in dağılmasından sonra da bu siyasi birliktelik patriklik düzeyinde devam ettirilmiştir.⁷ Hem Rum hem de Ermeni basını birbirlerinin toprak taleplerini haklı bulup desteklemişlerdir. Aralarındaki tek anlaşmazlık konusu Trabzon vilayetinin paylaşılması meselesiydi. Bunu da kendi aralarında çözebilirlerdi.⁸ Ayrıca gösterilerde ve açılışlarda da birlikte hareket etmişlerdir. Şubat 1919'da Kumkapı'daki Rum okulunun yeniden açılışı dolayısıyla Rum ve Ermeniler ortak bir şenlik düzenlemişler ve birbirlerini övücü konuşmalar yapmışlardır. Bu açılışta Ermeni marşı alkışlanmış, Fransız subay ve askerlerinin katılımıyla büyük bir alay düzenlenmiştir.⁹

Rum Patrik Vekili Dorotheos ile Ermeni Patriği 3 Temmuz 1919'da Türkiye'nin içerisinde bulunduğu asayişsizlikten Türklerin sorumlu olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca Babrâli'nin milli savunma bahanesi ile Hristiyan ahaliye saldırmak için çeteler oluşturduğunu iddia etmişler, Hristiyanların koruyucusu ve mazlum milletlerin kurtarıcısı olan İtilaf Devletlerinin, munasip görecikleri tedbirleri almasını istedikleri bir dilekçeyi de İngiliz Yüksek Komiserliği'ne vermişlerdir.¹⁰

⁴ Sabahattin Özel, Milli Mücadele'de İzmit-Adapazarı ve Atatürk, İstanbul 2009, s.15-17; Bir başka eserde İtilaf Devletleri'nin 15 Kasım 1918'de 48 parça bir filo ile İzmit Körfezi'ne geldiği zikredilmektedir: Adnan Sofuoğlu, Milli Mücadele Döneminde Kocaeli, Ankara 2006, s.19.

⁵ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Hasan Ali Polat, Milli Mücadele Yıllarında Marmara Bölgesi'nde Faaliyet Gösteren Rum ve Ermeni Çeteleri, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 26/2011, s.263-290; Adnan Sofuoğlu, Kurtuluş Savaşı Döneminde Kocaeli-Yalova-İznik Çevresinde Rum ve Ermeni Terörü, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt. XVIII. Sayı 54/2002, s. 795-814; Seda Aysu Köseoğlu, Milli Mücadele Döneminde İzmit Sancağı'nda Asayiş Sorunları ve Çete Faaliyetleri, Yeditepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2010, s.67-82, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

⁶ Adnan Sofuoğlu, Kuva-yı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu, Ankara 1994 s. 41-42; Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, C.1 İstanbul 1984 s. 2; Dimitri Kitsikis, Yunan Propagandası, Meydan Neşriyatı, İstanbul 1963, s. 341

⁷ Rahmi Çiçek, "Millî Mücadele'de Ermeni-Rum-Yunan İttifakı'nın Anadolu Basınındaki Yankıları", Atatürk Yolu Dergisi, c. 2/sy. 6, (Kasım 1990), s.296.

⁸ Çiçek, a.g.m., s.295.

⁹ Neşe Erdöl, Mondros'tan Samsun'a İstanbul'un Ekonomik, Sosyal, Kültürel Durumu ve Mustafa Kemal Paşa (30 Ekim 1918-19 Mayıs 1919), İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2003, s.103-104, 121. (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

¹⁰ Gotthard Jaeschke, Türk Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri, Ankara 1986, (Çev. Cemal Köprülü),

Yunan İşgalinde İzmit Körfezi'nde Müslüman Muhacir ve Mültecilerin Sevk Ve İskânı (1920-1921)

Oysa Mütareke'den sonra sürgünden geri dönen Ermeniler, tehcir hadisesi esnasında geride bıraktıkları mallarını misliyle geri istemişler, çetecilik yapmak suretiyle de Türk ahalisine zor kullanıp ahalinin mallarını gasp etmişlerdi.¹¹ Dolayısıyla asayişsizliğin ana kaynağını Rum ve Ermeni çetelerinin Türk halkına yapmış oldukları zulümler oluşturmaktaydı. Bölgedeki Rum ve Ermeni işbirliği Milli Mücadele'nin sonuçlanmasına kadar devam etmiştir. Çünkü bu dönemde Ermeniler, Doğu Anadolu'da bir Ermenistan'ın kurulabilmesi için Anadolu'da Yunanistan'ın kesin başarıyı sağlaması gerektiğine inanmaktadırlar.¹²

Mondros Mütarekesi öncesi hükümet savaş sebebiyle başka bölgelere sevk ve iskân edilen ahalinin memleketlerine dönmelerine izin vermişti. Ayrıca 18 Ocak 1919 da toplanan Paris Barış Konferansı da, göç etmiş olan Ermeni ve Rumların yerlerine dönmeleri konusunu ele alarak bu yönde karar almıştı.¹³ Ayrıca Padişah ve Hükümet "heyeti nasiha"lar vasıtasıyla gayri Müslimleri yeniden "tebaayı sâdika" olarak Devlete bağlayabileceğini düşünerek bu yolda girişimlerde bulundu.¹⁴ Yöneticilerin bu çabalarına rağmen Kocaeli Yarımadası ile Yalova ve Bursa çevresinde Ermeni ve özellikle Rum faaliyetleri giderek artmış ve yayılmıştır.¹⁵

Yunanistan, bağımsızlığını kazandığından (1830) bu yana "Megali İdea" denilen ve "Büyük Fikir-ülkü-" manasına gelen İstanbul merkezli bir Bizans-Yunan İmparatorluğu'nun yeniden ihyasını amaçlayarak bir politika yürütmekte ve bunun hayalini kurmaktadır.¹⁶ Mütareke döneminde Yunanlılar, Patrikhane ve diğer kuruluşlar vasıtasıyla Marmara Bölgesi'nde pek çok çete oluşturmuşlar ve Türk halkının bölgeden çıkarılması için yoğun bir çaba göstermişlerdir. Mavri Mira, Etniki Eterya, Kordus, Taşnaksutyun ve Hınçak gibi cemiyetler tarafından oluşturulan çeteler; Yunanistan, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) gibi devletler tarafından silah, cephane ve para sağlanması gibi konularda desteklenmişlerdir. Yunanlılar tarafından İstanbul'daki Rumlara, Türk halkından kendilerini korumaları için 3.000 kadar silah dağıtılmıştır.¹⁷ Mavri Mira Cemiyeti ile de işbirliği içerisinde olan Kordus Komitesi, Yunanistan'dan ve Adalardan göçmen kılığında gelen örgüt üyeleri ile daha önce Anadolu'dan kaçan Rumları tekrar Türkiye'ye sokup Anadolu'nun çeşitli yörelerine gönderiyordu. Örgüt üyelerinin, gittikleri yerlerde silahlandırılan Osmanlı Rumları ile birlikte Yunan ideali etrafında çalışmalar yürütmeleri sağlanıyordu.¹⁸ Nihayetinde Patrikhane, silah ve mühimmat deposu halini almıştır. Mesela Patrikhane'de Fransız ve İtalyan askerleri tarafından arama yapıldığında birçok silah ve mühimmata el konulmuş fakat İngilizlerin araya girmesi sonucunda el konulan silah ve mühimmat İzmit'te Yunan askerlerine teslim edilmiştir.¹⁹ İzmit civarındaki Rum çetelerinden Mihaliç köyünden Kostantin, Yeniköy'lü Deli Yani, Kocabey Hiristo, Barbar Yani, Deli Hiristo çeteleri bölgede terör estiriyorlardı.²⁰

Mütareke sonrasında İzmit ve çevresinde Rumların yanı sıra Ermeni Komiteleri de terör eylemlerine başladılar. Bölgedeki Ermeni faaliyetleri yeni değildi. Daha 1913 Ekim ayında Ermeni harflerinin icadının 1500. yıldönümü gerekçesiyle düzenledikleri gösterilerde taşkınlıklarda bulunmuşlar ve olaylar çıkarmışlardı. Olaylar sırasında birkaç Türk askeri ve polis hayatını kaybetmişti. Bu sebeple Hükümet tedbir olarak halkın elinde bulunan ateşli silahları toplama yoluna gitmiş, arkasından da takip sonucu öldürme ve yaralama olayına karışanları yakalamıştı.²¹

Mütareke'nin imza edilmesiyle birlikte Hınçak ve Taşnaksutyun cemiyetlerine mensup komiteciler de İstanbul'a geri dönmüşlerdir. Bundan sonra Taşnak Komitesi, İstanbul'daki faaliyetleri neticesinde Ermenileri nüfuzu altına almış, Ermeni Patrikhanesi'ne de müdahale eder olmuştur. Ermenileri nüfuzu altına alınca da Mütareke ortamından faydalanarak derhal çete hareketlerini başlatmıştır.²² Ermenilerin giriştikleri çete hareketleri, Rumlar tarafından oluşturulan çetelerde olduğu gibi İngilizler ve Yunanlılar tarafından desteklenmiştir. Ayrıca Ermeni izci teşkilatları

11 Yusuf Çam, Millî Mücadele'de İzmit Sancağı, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 1991, s.54, (Yayınlanmış Doktora Tezi, İzmit 1993).

12 Bülent Çukurova, Kurtuluş Savaşı'nda Haberalma ve Yeraltı Çalışmaları, Ardıç Yayınları, Ankara 1994, s.150

13 Harp Tarihi Vesikalari Dergisi (HTVD), Sayı: 45, Belge 1050; COA. BEO. Nu: 343317; Sofuoğlu; Kuvayı Milliye Döneminde... s. 38-39

14 Jaeschke; a.g.e. s. 37

15 COA. BEO. Nu: 348871-348600-347328; Sofuoğlu, Kuva-yı Milliye Döneminde... s. 38-39

16 Adnan Sofuoğlu, "Anadolu Üzerindeki Yunan Hedefleri ve Mütareke Dönemi Fener Rum Patrikhanesinin Faaliyetleri", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, c. X/ sayı 28, (Mart-1994), s.211

17 COA. DH. KMS. Nu. 49-2/74, Lef: 1, 2.

18 COA. BEO. Nu. 343454; COA. BEO. Nu. 345376.

19 Mehmet Okur, "Millî Mücadele Dönemi'nde Fener Rum Patrikhanesinin ve Metropolitlerin Pontus Rum Devleti Kurulmasına Yönelik Girişimleri", Atatürk Yolu Dergisi, sayı. 29-30, (Mayıs-Kasım 2002), s. 107.

20 Rifat Yüce, Kocaeli Tarih ve Rehberi, İzmit 1945 s. 65

21 Recep Karacakaya, Kaynakçalı Ermeni Meselesi Kronolojisi (1878- 1923), İstanbul 2001 s. 96-97; Gültekin Ural, Ermeni Dosyası, İstanbul 1998, s. 315

22 Sabahattin Özel, Millî Mücadele'de İzmit-Adapazarı ve Atatürk, Derin Yayınları, İstanbul 2005, s.198-199.

Zeki ÇEVİK

oluşturulmuş, bu teşkilatlarda 14–22 yaşları arasındaki Ermeni gençleri Yunan subayları tarafından eğitilmişlerdir.²³

Hükümetin Adapazarı ve İzmit'te başlattığı soruşturma sonucunda binlerce bomba, mavzer ve gras tüfekleri, jandarma üniformaları ile bomba yapımına yarayan makine ve araçlar bulunmuştur. Ayrıca ihtilal hareketlerine ait evrak da ele geçirilmişti. Soruşturma sırasında tutuklanan komite reisleri Rus askerlerinin Sakarya Bölgesi'ne varır varmaz bölgede karışıklıklar çıkaracaklarını ve Osmanlı Ordusunun direncini kırmak için silahlı harekete girişeceklerini itiraf etmişlerdi. Bu şekilde isyan hazırlıklarının ortaya çıkması üzerine komite reisleri, çeteler kurarak bunları Bahçecik ve Yalova üzerinden Bursa'ya doğru yaymışlardı. Daha sonra bu çeteler İzmit'teki işçi gurupları ile birleşmiş ve 60 ile 70 kişilik çeteler kurarak Müslüman halka saldırmaya başlamışlardı. İzmit'ten sonra aynı şekilde terör olayları Bursa ve çevresine de yayılmıştı. Bu isyan hareketlerinin merkezi olarak İzmit ve özellikle de Bahçecik seçilmişti. Diğer taraftan İstanbul'da Taşnaksutyun'u ve onun yayın organı Azadamard'ı yaşatan İzmit, Adapazarı, Bursa ile çevresi idi.²⁴

Bu ortam içinde bölgede birçok Ermeni çetesi oluştu. Nitekim İzmit'in Yuvacık Köyü'nden olan Vahan Çetesi bunlardan biri idi. Bu çete Rum çeteleri ile işbirliği halinde bölgede terör estiriyor, Türk köylerine baskınlar düzenliyordu.²⁵ Bunun dışında Karamürselli Artin ve Antranik çeteleri de bölgede aynı şekilde terör estiriyorlardı.²⁶ Antranik (Donik) çetesi 300 kişi ile bu çetelerin en büyüğü idi. Çetenin Reisi olan Donik aynı zamanda İstanbul Hükümeti'nce gıyabında idama mahkûm edilmişti. Kendisini İzmit'in Nahiyesi olan Derbent'den İstanbul'a kadar olan bölgenin kralı olarak tanıtan Donik çetesi ile birlikte bölgedeki Türk köylerini basıyor ve her türlü kötülüğü yapıyordu. Bir keresinde esir aldıkları Müslümanlardan on kişiyi önce ziyafet sofrasında zorla içki içirerek sarhoş etmişler sonra da kurşuna dizmişlerdi.²⁷

Bunların dışında Bahçecik Nahiyesi ve civarında, Kandıra kazası dâhilinde, Adapazarı'nın karasu Nahiyesi ile çevresinde faaliyet gösteren Ermeni Çeteleri de vardı. Bunlar da yukarıda ifade edildiği gibi bölgelerinde terör estiriyorlardı.²⁸

İngilizler, Rum ve Ermeni çetelerinin faaliyetlerine silah ve cephane noktasında büyük destek vermişler, Rum ve Ermeni çetelerini, Kuvâ-yı Milliye'ye karşı ayaklanmalar çıkartmak amacıyla da kullanmışlardır. Ayrıca İstanbul'dan Anadolu'ya kaçırılan silah ve cephanenin önüne geçmek maksadıyla Rum ve Ermeni çetelerini desteklemişler²⁹ ve İstanbul'daki Rumları casus olarak da kullanmışlardır.³⁰

Rum ve Ermeni çeteleri İngilizlerin yanında Amerikalılar tarafından da desteklenmişlerdir. Amerikalılar, Derince'deki askeri depolarda Rum ve Ermenileri amele kılığında çalıştırmıştır. Bu kişilerin "Hatıra" olarak depolardan silah ve cephane almalarına da müsaade edilmiştir. ABD'li yetkililer, Rum ve Ermenilere ihtiyaçları oranında istedikleri malzemeyi makbuz karşılığında vermiş ve çetelerin silahlanmasına katkı sağlamıştır.³¹

İngilizler, Yunanlılar ve Amerikalılar tarafından sağlanan silah ve cephane desteği neticesinde Rum ve Ermeni çeteleri, Türk yerleşim yerlerini basmak suretiyle katliam uygulamışlardır. Bu çeteler, Türklerin yanında, Rum tüccarlarına ve zenginlerine de zulmetmişlerdir. "Biz gönüllü topluyoruz, bize para lazım" gibi gerekçeler ileri sürerek pek çok Rum tüccarından zorla para almışlardır.³²

İstanbul Hükümeti çete hareketlerinin önüne geçmek maksadıyla merkezi Bursa'da olan ve İzmit ile Balıkesir'i de içine alan bir Mıntika Müfettişliği oluşturmuştur. Bu müfettişliğin başına da İzmir Mıntika Müfettişi Muavini Kaymakam Yusuf Cemal Bey'i atamıştır. Hüdavendigâr Vilayeti Valisi Ebubekir Hazım Bey, Bursa, Balıkesir ve İzmit yöresinin asayişinden sorumlu edilip, kendisinden çetecilerle mücadelede kararlı bir tutum sergilemesi talep edilmiştir. Ayrıca Dâhiliye Nazırı'nın direktifleriyle Ebubekir Hazım Bey ile İzmit Mutasarrıfı 20 Aralık 1919'da Bilecik'te bir araya gelmiş ve bölgenin asayişinin temini noktasında çalışmalarında bulunmuşlardır. Nihayetinde Yalova,

²³ Hülya Toker, Mütareke Döneminde İstanbul Rumları, Ankara 2006, s.171.

²⁴ Alpay Kabacalı, Talat Paşa'nın Anıları, İstanbul 2000 s. 72-73; Ural, a.g.e. s. 314-316; H. Erdoğan Cengiz; Ermeni Komitelerinin A'mal ve Harekât-ı İhtilaliyesi, Ankara 1983 s. 294

²⁵ Sofuoğlu, Kuva-yı Milliye Döneminde... s. 42

²⁶ Yüce, a.g.e. s. 65-68

²⁷ Yüce, a.g.e. s. 81-82; Mehmet Arif, Anadolu İnkılâbı, İstanbul 1976 s. 53

²⁸ Kazım Aras, İstiklal Savaşında Kocaeli Bölgesinde Harekât, İstanbul 1936 s. 5

²⁹ Sabahattin Özel, Millî Mücadele'de İzmit-Adapazarı ve Atatürk, Derin Yayınları, İstanbul 2005. s.15–16.

³⁰ Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE) TİTE, Kutu Nu: 56, Gömlek Nu: 114, Belge Nu: 114.

³¹ Çam, a.g.t., s. 54–55.

Yunan İşgalinde İzmit Körfezi'nde Müslüman Muhacir ve Mültecilerin Sevk Ve İskânı (1920-1921)

Karamürsel ve İzmit havalisinde bazı çetecilerin yakalanması amacıyla müfrezeler sevk edilmiştir. İzmit Mutasarrıfı aynı zamanda köylerde bazı emin kişilere silah dağıtmak suretiyle köylüyü Rum ve Ermeni çetelerinin zulümlerinden korumaya çalışmıştır.

Bu gelişmeler karşısında Hükümet, pek etkili olamıyor, “heyet-i nasiha” gibi bazı girişimleri de olumlu bir sonuç getiriyordu. Bu sebeple savunma durumunda olan Türkler de kendi aralarında silahlı birlikler oluşturdular. Bu gelişme bölgede terör hareketlerinin hızını biraz yavaşlattı.³³ Ermeni çetelerinin Müslümanlara yaptığı saldırılar, karşılıklı çatışmaları körüklüyordu.³⁴

İşgal edilen bölgelere daha sonra dışarıdan Rum nüfusu getirilerek yerleştirilmeye başlandı. Nitekim İzmit'e dışarıdan birçok tekneci ve küfeci Rumlar getirilerek, zorla alınan Türk evlerine ve camilere yerleştirildi. Aynı zamanda Yunanlılar işgal bölgelerindeki Rum ve Ermenileri silahlandırarak onların savunmasız Türk halkı ve köyleri üzerine saldırmalarına göz yumdular. Ayrıca Yunanlılar silahlandıkları Rum ve Ermenilerden kendilerine 700 - 800 kişilik yardımcı kuvvet de oluşturdular.³⁵

Bölgede bulunan Rum çeteleri terör eylemlerini sürdürdüler. Bu teröre şu örnekler verilebilir: 10-11 Temmuz'da Budakdere'de Müslüman kömürcü kafilesinin önünü keserek onları bilinmeyen bir yere götürdüler. İzmit'te milli kuvvetlere mensup bir kişiyi kurşuna dizdiler. 21 Temmuz'da Çuha Fabrikası civarında Tolloroğlu Kirkor ve Divan-ı Muhasebat Mümeyyizan'ından Hakkı Beylere ait değirmen Yunanlılar tarafından kullanılmayacak derecede tahrip edildi. 24 Ağustos'ta Karsak Boğazı'nda yol kesen Ermeni çeteleri de yirmi Müslüman'ı katletti.³⁶ 27-28 Ağustos'ta Nuhveren, şimdiki Düzce Cumaova yakınlarında gezen ve çevrede terör estiren Rum ve Ermeni çeteleri ile Milli kuvvetler mensup birlikler arasında dört saate yakın şiddetli çarpışma meydana geldi.³⁷

Rum çeteleri göçmen kabileleri üzerlerine de taarruz etmişlerdir. Mesela İzmit'ten İstanbul'a sevk edilmekte olan göçmenler, vapurların Pendik ve Darıca'ya uğramaları neticesi Rum çeteleri tarafından saldırıya uğramışlar, göçmenlerin para ve eşyaları çeteciler tarafından gasp edilmiştir.³⁸ Yunanlılar 1921 yılı Nisan ayı sonlarında Kuva-yı Milliye'nin baskınıyla Kandıra'dan İzmit'e geri çekilirken binlerce hayvan ve camilerden çaldıkları değerli halıları da yanlarında götürmüşlerdir.³⁹ İzmit'in Kuvâ-yı Milliye tarafından kurtarılması öncesinde Yunanlıların destekledikleri Rum, Ermeni ve Abaza çeteleri, İzmit ve çevresinde mezalim uygulamışlardır. Şehrin doğusunda Bahçeşme mahallesinde 74, Ahmetçik mahallesinde 43, Yağhane mahallesinde 65, Hacı Cafer mahallesinde 37, Çukurbağ mahallesinde 50, Yenimahalle'de 40 Türk bu çeteler tarafından öldürülmüşlerdir. Çarşı ve pazarlarda öldürülenler de dâhil edildiğinde 395 kişi bu çeteler tarafından hunharca katledilmiştir.⁴⁰

Milli Mücadele'de İzmit Körfezi Bölgesinin Yeri ve Önemi

Kocaeli, Milli Mücadele'nin başından beri Anadolu'ya yalnız karadan değil, İzmit, Karamürsel, Kandıra, Kefken, Karasu ve Akçakoca limanları ile denizden insan, silah, cephane ve malzeme sevkiyatının önemli merkezlerindendi. Ayrıca BMM hükümeti istihbarat yapmak ve geçiş bölgelerinde kontrolü sağlamak için kurduğu askerî polis teşkilatının biri de İzmit'teydi.⁴¹

1888 yılında müstakil bir mutasarrıflık olarak doğrudan Dâhiliye Nezareti'ne bağlanan İzmit Mutasarrıflığı'na İzmit, Adapazarı, Kandıra, Geyve ve Karamürsel kazaları bağlanmıştır. Daha sonraları kurulan Yalova kazası da bu mutasarrıflığa dâhil edilmiştir.⁴² Birinci Dünya Savaşı'ndan önce yapılan nüfus sayımıyla İzmit'e bağlı Adapazarı, Karamürsel, Kandıra, Geyve, Yalova ve İzmit kazaları bulunmaktaydı. İzmit Sancak'ının nüfusu ise 325.153 olup bunun yaklaşık % 70'ini Müslümanlar oluşturmaktaydı.⁴³ Milli Mücadele başladığında İzmit bu şekilde müstakil mutasarrıflık halindeydi.

³² TİTE, Kutu Nu: 56, Gömlek Nu: 127, Belge Nu: 127.

³³ Yunus Nadi, Ankara'nın İlk Günleri, İstanbul 1955 s. 48-50; Avni Öztüre, Nikomedia İzmit Tarihi, İstanbul 1969 s. 159

³⁴ Nurdan İpek, Kutsanmış Topraklar Armaş ve Ermeniler, İstanbul 2006, s. 97-99.

³⁵ Yüce, a.g.e. s. 76 v.d. ; Sabahattin Özel, Kocaeli ve Sakarya İllerinde Milli Mücadele, İstanbul 1987, s. 117-118

³⁶ BOA. DH. EUM. AYŞ. Nu. 76/20

³⁷ Sofuoğlu, Kuva-yı Milliye Döneminde... s. 403

³⁸ BOA. DH. KMS. Nu. 60-2/34, Lef: 1, 2.

³⁹ Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi- II, Anadolu'da Yunan Mezalimi, Devlet Arşivler Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1996, s. 196-198 (BOA. HR. SYS. Nu. 2624/12)

⁴⁰ BOA. DH. KMS. Nu. 60-2/42

⁴¹ Adnan Sofuoğlu, Milli Mücadele Döneminde Kocaeli, Ankara 2006, s. 72, 81.

⁴² Besim Darkot, "Kocaeli", İslam Ansiklopedisi, c. IV, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1977, s. 830-831

⁴³ Kemal Karpat, Ottoman Population 1830-1914 Demographic and Social Characteristics, The University of Wisconsin Press, 1985, s. 184-185.

İstanbul'daki silah ve cephanenin Anadolu'ya naklinin en kolay sağlanacak bölgelerden biri Kocaeli Bölgesi'ydi.⁴⁴ Başkent İstanbul'u Ankara'ya yani Anadolu'ya bağlayan yollar Kocaeli bölgesinden geçmekteydi.⁴⁵ Nitekim Adapazarı üzerinden Bolu, Ankara ve Sivas'a karayolu, yine Arifiye ve Geyve üzerinden Eskişehir'e oradan da Anadolu'nun önemli merkezlerine uzanan hem kara hem demiryolu Kocaeli üzerinden İstanbul'a bağlanmaktaydı. Kocaeli'nin Bursa'ya da karayolu ile bağlantısı vardı. Bunun yanı sıra körfezde bir liman şehri durumunda olan Kocaeli, İstanbul'a deniz yoluyla da bağlıydı. Bu durum bölgeyi jeopolitik ve jeostratejik olarak çok önemli bir hale getirmekteydi.⁴⁶ O sıralarda Osmanlı Devleti'nin elinde her biri 3000 tondan fazla olan sadece altı gemi kalmıştı. Bir de sayısı ve taşıma gücü bilinmeyen taka, motor gibi küçük gemiler filosu mevcuttu. İşte bu filo Milli Mücadele boyunca tek deniz ulaşım filosu olarak vazife görecek ve İzmit Limanı'nı da kullanacaktır.⁴⁷ Diğer taraftan bu özelliklerinden dolayı Kocaeli bölgesi, hem İtilaf Devletleri özellikle İngilizler tarafından hem de Milli Mücadele karşıtı olan İstanbul Hükümetleri ile onları destekleyen güçler tarafından Anadolu'ya gerçekleştirilecek müdahalelerde bir basamak ve yığınak bölgesi olarak kullanılacaktır. Milli Mücadele hareketi geliştikten sonra İngilizler, demiryolu hattındaki İngiliz birliklerini daha çok takviye ettiler.⁴⁸ Bütün bu özelliklerinden dolayı Milli Mücadele döneminde bir iç cephe niteliği taşıyan Kocaeli Bölgesi'nin elde tutulması milli kuvvetler açısından da çok önemliydi. Bu bakımdan bölgede Mondros Mütarekesi'nin hemen sonrasında gizli ve açık bir milli teşkilatlanma söz konusudur.⁴⁹

Mondros Mütarekesi sonrasında İstanbul ve çevresinde ilk teşkilatlanmayı Karakol Cemiyeti gerçekleştirecektir.⁵⁰ Kurulduğundan itibaren İstanbul sathında semt semt teşkilatlanan Karakol Cemiyeti İstanbul'un Anadolu yakasında da teşkilatlanma yoluna gidecek ve Maltepe Endaht (Atış) Mektebi Komutanlığına atanan Yenibahçeli Şükrü Bey'in başkanlığında Üsküdar Grubu oluşturulmuştur. Yenibahçeli Şükrü Bey aynı zamanda milli kuvvetlerin yani Kocaeli Kuva-yı Milliye komutanlığına da getirilecektir.⁵¹ Daha sonra Cemiyet yine Yenibahçeli Şükrü Bey'in başkanlığında bir Menzil Teşkilatı ve menzil hattı oluşturmuştur. Böylece hem Kocaeli Yarımadası'ndaki teşkilatın ihtiyaçları karşılanmış hem de Anadolu'daki direnişin iyice şekillenmesiyle İstanbul-Anadolu arasında insan, silah, cephane ve çeşitli mühimmat ile Milli Mücadele hareketine katılmak isteyen şahısları Anadolu'ya geçirmek görevi bu teşkilat tarafından yürütülmeye başladı. Haberleşmeyi sağlamak için de Menzil hattı üzerinde Anadolu ile irtibat sağlamak üzere Kuşçalı'da gizli bir telgraf merkezi kurulmuş, İzmit ile İstanbul arasında yaya olarak faaliyet gösteren bir de postacı bulundurulmuştur.⁵²

⁴⁴ Sofuoğlu, Milli Mücadele Döneminde... s. 17-18; Hüsamettin Ertürk, Milli Mücadele'de Teşkilât-ı Mahsusa, ATASE Kitaplığı, A/1/218, D. 449/A. Transkript Metin, s. 446-447; Enver Behnan Şapolyo, Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadelenin İç Âlemi, İstanbul, 1967, s. 23; Yunus Nadi, Ankara'nın İlk Günleri, İstanbul, 1955, s. 38; Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam, C.1, İstanbul, 1973, s. 131.

⁴⁵ Ali Fuat Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları, İstanbul, 1953, s. 239; İsmet İnönü, Hatıralar, Yayına Hazırlayan, Sabahattin Selek, C. 1, Ankara, 1985, s. 198.

⁴⁶ Adnan Sofuoğlu, Milli Mücadele Döneminde..., s. 15; İslam Ansiklopedisi, İzmit Maddesi, C.5/2, İstanbul 1968, s. 1253.

⁴⁷ Alptekin Müderrisoğlu, Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları, Ankara 1974 s. 85; Ayrıca Milli Mücadele yıllarındaki demiryolları için bkz. Ziya Gürel, Kurtuluş Savaşında Demiryolculuk, Ankara, 1989.

⁴⁸ Sofuoğlu, Milli Mücadele Döneminde... s. 18; Cebesoy, a.g.e., s. 212-213.

⁴⁹ Sofuoğlu, Milli Mücadele döneminde... s. 16-17; Cebesoy, a.g.e., s. 239; Ayrıca bkz. Yüce, a.g.e.; İç cephe değerlendirmesi için ayrıca bkz. İnönü, a.g.e., s. 198.

⁵⁰ Adnan Sofuoğlu, "Milli Mücadele Döneminde Kocaeli Üzerinden Anadolu'ya Sevkiyat ve Geçişler", Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu- II, (3-4-5 Nisan 2015), Kocaeli 2016-(1375-1383), s.1377, (Cemiyeti kuran yedi merkez heyeti üyesinden sadece ikisinin adı bilinmekteydi. Bunlar, Albay Kara Vasıf Bey ile Kurmay Albay Galatalı Şevket Bey'di. Diğer kişilerin adları zafere kadar gizli tutulacaktır. Ertürk, Milli Mücadele'de..., s. 140145; Türk İstiklâl Harbi, C.6, Ankara, 1964, s. 43; Yaşar Semiz, Ömer Akdağ, Yenibahçeli Şükrü Bey'in Hatıraları, Çizgi Kitabevi, Konya 2011, s. 59 v.d. Dr. Fahri Can; "Karakol Cemiyeti", Yakın Tarihimiz, C. 1, İstanbul, Basım tarihi belli değil, s. 245 v.d. Muharrem Giray; "Karakol Cemiyeti", Yakın Tarihimiz, C. 1, s. 345-346; Hüsnü Himmetoğlu, Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları, C.1, İstanbul, 1975, s. 81-85. Murat Aydoğdu; "Kocaeli Yarımadası'nda Karakol Cemiyeti – Mustafa Kemal Paşa Rekabeti Ve Yahya Kaptan Olayı I", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. XXV, S.75, Ankara, Kasım 2009. s. 612-615; Fethi Tevetoğlu; Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar, Ankara 1988, s. 6-8; Samih Nafiz Tansu, İki Devrin Perde Arkası, Anlatan: Hüsamettin Ertürk, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1957, s. 504-505. İstanbul'un işgali üzerine faaliyetlerini durdurmak zorunda kalan cemiyetin merkez heyeti üyeleri Anadolu'ya geçecektir. Mehmet Arif, Anadolu İnkilâbı-Mücadehat-ı Milliye Hatıratı, İkdâm Matbaası, İstanbul 1340, s. 79. Mesut Aydın, "Milli Mücadele Döneminde İstanbul'da Faaliyette Bulunan Gizli Gruplar", Türkler, C. 15, Ankara, 2002; Murat Aydoğdu; "Kocaeli Yarımadası'nda Karakol Cemiyeti – Mustafa Kemal Paşa Rekabeti Ve Yahya Kaptan Olayı I", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. XXV, S.75, Ankara, Kasım 2009. Mesut Aydın, "Milli Mücadele Döneminde İstanbul'da Faaliyette Bulunan Gizli Gruplar", Türkler, C. 15, Ankara 2002.)

⁵¹ Cebesoy, a.g.e., s. 376-377; Mahmut Goloğlu, Üçüncü Meşrutiyet, Ankara 1970, s. 33; Rahmi Apak, Garp Cephesi Nasıl Kuruldu, İstanbul, 1942, s. 135. Ayrıca bkz. Ertürk, Millî Mücadele'de..., s. 67; Aydoğdu, a.g.m., I, s. 615.

Yunan İşgalinde İzmit Körfezi'nde Müslüman Muhacir ve Mültecilerin Sevk Ve İskânı (1920-1921)

Karakol Cemiyeti 16 Mart 1920'de İstanbul'un resmen işgali sonrasında faaliyetini zorunlu olarak durdurmuştur. Bu gelişmenin sonrasında 1920 ortalarından itibaren İstanbul'da değişik dönemlerde, İstanbul ile irtibatın devamını sağlamak için çok sayıda gizli grup kurulmuştur.⁵³ Bunların bir kısmını Hamza, Mücahit, Muharip, Güneş Grubu adlarını da kullanan Felâh Grubu, Müdâfaâ-i Milliye Heyeti Merkezîyesi, 1921 başlarında, Fevzi Paşa'nın direktifiyle Erkân-ı Harbiye'ye bağlı olarak çalışacak olup Hüsemettin Bey tarafından kurulan Müsellâh Müdafaa-i Milliye Grubu (M.M), Muâvenet-i Bahriye Heyeti, Namık Grubu, İmâlât-ı Harbiye Grubu ve Ferhâd, Kerimî ve Bizci Grupları adlarını kullanan İhtiyâd Grubu şeklinde sıralayabiliriz. Bu gruplar genellikle TBMM tarafından kurdurulmuştur. Bazen birbirlerinden habersiz, bazen de birlikte çalışan bu gruplar, Erkân-ı Harbiye ile tek tek ilişki içinde olmuşlardır.⁵⁴

Esasında İstanbul'dan Anadolu'ya harp malzemesi kaçırılması işi, Mondros Mütarekesi'nden hemen sonra başlamıştır. İlk etapta Karakol teşkilatı, bilahare onun devreden çıkmasıyla yukarıda adları verilen gizli gruplar, askeri depo ve ambarlardan çeşitli yollarla elde ettikleri silâh, cephane ve mühimmatı çeşitli güçlülere rağmen, Menzil Teşkilatı vasıtasıyla menzil hattı üzerinden millî kuvvetlere ulaştırılmak üzere Anadolu'ya geçireceklerdir.⁵⁵ Mesela 22 Mart 1921 tarihli bir raporda, muhtelif zamanlarda sadece İstanbul'dan Karamürsel'e 120 sandık Alman cephanesi, 391 sandık Türk tüfek cephanesi, 273 Alman tüfeği, 20 makineli tüfek, 6,5 milyon kapsül taşınmıştır.⁵⁶

İstanbul'un 16 Mart 1920'de İtilaf Devletleri'nce resmen işgali üzerine İstanbul'dan Anadolu'ya geçişler de hızlanmıştır. Bu geçişlerin önemli bir kısmı da yine Kocaeli Menzil Teşkilatı vasıtasıyla Bölge üzerinden sağlanmıştır.⁵⁷ Ayrıca bölgeden Menzil Hattı dışında başka vasıta ve şekilde de geçişler olmaktadır. Mesela deniz yoluyla Karamürsel'e gelen gruplar buradan İznik üzerinden veya Derbent (İzmit ile Sapanca arasında demiryolu üzerinde bir yerleşim birimi) üzerinden Keltepe'yi aşip Geyve'ye ulaşmaktaydılar.⁵⁸ İzmit'e kadar vapurla gelen bazı subay ve erler burada Tümen Komutanı Albay Asım Bey'den aldıkları birer izin tezkeresi ile Anadolu'ya geçmekteydiler.⁵⁹

Bunların dışında normal yollardan demiryolunu kullanarak Ankara'ya geçenler de oldu. Bu şekilde geçenlerden bir kısmı Millî Kuvvetlerin tuttuğu Geyve'nin girişi olan Doğançay istasyonunda bekletilerek haklarında soruşturma yapılıyordu. Nitekim 27 Mart'ta Ankara ile irtibatı tesis etmek üzere Haydarpaşa'dan trenle yola çıkan Dr. Rıza Nur (Sinop mebusu), Yusuf Kemal (Tengirşek-Kastamonu mebusu), Abdullah Azmi (Eskişehir mebusu) Beyler ile Hoca Vehbi (Konya mebusu) Efendi'den oluşan Nasihat Heyeti 29 Mart'ta Doğançay'a geldi. Heyet burada Hamdi Namık Bey tarafından gözetilerek Geyve'ye getirildi. Bu sırada yine İstanbul'un Anadolu ile tekrar irtibat sağlamak üzere 25 Mart'ta Haydarpaşa'dan hareket eden Harbiye Nazırı Başyaveri Binbaşı Salih (Omurtak) Bey Ankara'ya ulaşmış ve Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüştür. Bu görüşmede Harbiye Nezareti'nin görüşü ile Nasihat Heyeti'nin gönderilme sebebinin açıklaması sonrası bu heyetin Ankara'ya gelmesi uygun bulunmuş ve heyet de Geyve'de toplanmış bulunan diğer gruplarla beraber Ankara'ya gitmiştir.⁶⁰

Bu geçişler sırasında şüpheli kişilerin veya evrakın Anadolu'ya girmesinin engellenmek için Mustafa Kemal Paşa, bir genelge yayınlamıştır. Genelgede önemli telgraf merkezlerine kontrol memurları konularak telgrafların kontrol edilmesi, şüpheli görülecek mektupların açılması, kıyılarından Anadolu'ya girmek isteyenlerin sıkı bir kontrole tabi tutulması ve şüpheliler hakkında gerekli işlemlerin yapılması istenmekteydi.⁶¹ Bu çerçevede İzmit Mevki Kumandanı Kaymakam Hüseyin Hüsnü Bey'in talimatname yayınladı. Buna göre tren ile gelenlerin Yarımca'dan itibaren İzmit'e

⁵² Sofuoğlu, Milli Mücadele Döneminde..., s. 78-79. Kemal Koçer, İstiklal Savaşında İstanbul, İstanbul, 1946, s.218-220; Şapolyo, a.g.e., s. 21. Himmetoğlu, a.g.e., s. 288; Ertürk, Milli Mücadele'de..., s. 446-447; Şapolyo, a.g.e., s. 23; Yunus Nadi, Ankara'nın İlk Günleri, s. 38; Aydemir, a.g.e., s. 131; Tansu, a.g.e., s. 224. Özbekler Tekkesi hakkında bkz. Süleyman Beyoğlu, "Millî Mücadele ve Özbekler Tekkesi", Kaynak: www.uzbekistanerk.org Ayrıca Özbekler Tekkesi hakkında geniş bilgi için bkz. Cengiz Bektaş, "Özbekler Tekkesi I ve II", Tarih ve Toplum Dergisi, Sayı 8 ve 9, İstanbul, Ağustos-Eylül, 1984

⁵³ Mesut Aydın, "Hamza Grubu", Atatürk Yolu, A.Ü. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi, Mayıs 1989, Yıl 2, Sayı 3 ten ayrı basım.

⁵⁴ Tansu, a.g.e. s. 413. Aydın, a.g.m. Tansu, a.g.e., s. 223 v.d. Ayrıca bkz. Aydın, a.g.m., ss. 646-653.

⁵⁵ Tansu, a.g.e.,s.180v.d.; Bu kaçırma işlerinde, Sandalcılar ve Mavnacılar Cemiyetlerinin de büyük rolü olmuştur. Ayrıca M. M. Grubu'na Hamallar Teşkilatı'nın büyük yardımları olmuştur. Bülent Çukurova, "Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul Gizli Grupları", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. 2, Sayı 5, Ankara, Mart 1986.

⁵⁶ Sadiye Tutsak, "Türk İstiklâl Harbi'nde Alman Silahları ve Askerî Mühimmâtı", OTAM, Sayı: 36, Güz 2014, Ankara 2015, s. 246; Türk İstiklâl Harbi, Batı Cephesi, C. 2, Kısım 3, Ankara. 1966, s. 277.

⁵⁷ Cebesoy, a.g.e., s. 375; Samih Nafiz Tansu, İki Devrin Perde Arkası, Anlatan: Hüsamettin Ertürk, İstanbul, 1969. Tansu, a.g.e., s. 224; Ertürk, Milli Mücadele..., s. 162; İnönü, a.g.e., C. 1, s. 185.

⁵⁸ İlyas Sami Kalkavanoğlu, Milli Mücadele Hatıraları, İstanbul, 1957, s. 32 v.d.

⁵⁹ Şerif Güralp, İstiklal Savaşının İç Yüzü, İstanbul, 1958, s. 22 v.d.

⁶⁰ Yusuf Kemal Tengirşek, Vatan Hizmetinde, Ankara, 1981, s. 136-138; Cebesoy, a.g.e., s. 319; Sofuoğlu, Kuva-yı Milliye Döneminde..., s. 322'de 1347 notlu dipnot.

Zeki ÇEVİK

kadar tetkik ve arama muamelelerinin tamamlanacağı da kayda bağlanmıştır. Vapurlarla gelenlerin bu muameleleri ise iskelelerde ikmal edilecekti. Bu talimatname doğrultusunda İzmit Bölgesinden Anadolu'ya geçecek olanların tetkik vazifesini İzmit Hat Komiserliği yerine getirdi. Bu çerçevede İzmit'e gelenlerin tetkik muameleleri, inzibat ve polis tarafından birlikte yürütüldü.⁶² Ayrıca Ankara yönetimi tarafından istihbarat işleriyle uğraşmak ve geçiş bölgelerinde gerekli kontrolü sağlamak gayesiyle Askeri Polis Teşkilatı kurulmuştur. Teşkilat elemanları, diğer bölgelerin yanı sıra İzmit-Karamürsel-Kandıra-Kefken-Karasu ve Akçakoca gibi Anadolu'ya giriş yapılabilecek sahil yerleşim birimlerinde de görevlendirilmişlerdir.⁶³

Bölgede Yunan İşgali Sırasında Müslümanlara Yönelik Yağma Olayları ve Göç

Bahriye Nezareti ile İtilaf Devletleri heyeti arasında savaş ve nakliye gemilerinin Haliç ve İzmit tersanelerinde onarımına ait bir sözleşme yapıldı. 30 Mart 1919'da bir İngiliz Amirali Kasrı Hümayunu'nu ziyaret etti. Bekçisi bulunmadığından kasrın bahçesinde incelemelerde bulundu. İzmit Mutasarrıfı Mahmut Mahir Bey, durumu Dâhiliye Nezareti'ne bildirdi.⁶⁴ İtilaf Devletleri temsilcileri idari işlere müdahaleden geri durmuyorlardı. İzmit Mutasarrıf Vekili ve Tahrirat Müdürü Ali Galip Bey, durumu Dâhiliye Nezareti'ne 5 Mayıs 1919'da bildirdi. Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Bey, 12 Mayıs 1919'da müdahalelerin önlenmesi için İtilaf Devletleri nezdinde girişimde bulunmak üzere Hariciye Nazırı Ferit Paşa'ya bir tezkire yazdı.⁶⁵ Mütareke sonrasında Haydarpaşa-Eskişehir demiryolu hattını İngilizler denetim altına almışlar İzmit'e de bir askeri birlik yerleştirmişlerdi. İngilizler, İstanbul'un işgali sonrası 26 Nisan 1920'de İzmit'i resmen işgal ettiler.⁶⁶ Kuva-yı Milliye'ye yardım ettikleri gerekçesiyle İzmit'in ileri gelenlerinden birçok kişiyi tutukladılar. Aynı sebeple Tabakhane Mahallesi halkını çoluk çocuk tel örgüler içine hapsedip daha sonra İzmit dışına sürdüler. Hatta Eşek Meydanı denilen yerde köylerine dönmekte olan insanları öldürdüler. İzmitlilerin gözünü korutmak için ölüm cezası verdikleri kişileri tersane bahçesinde halkın gözü önünde kurşuna dizdiler.⁶⁷

İngilizler, İzmit'teki Kuva-yı Milliye direnişini kırmak için 14 Haziran 1920'de İzmit'i bombardıman etti. Bu saldırıya cebel toplarıyla karşılık verildi. İzmit merkezine yarım saat mesafede şiddetli çatışmalar oldu. Ertesi gün bölgeye Haydarpaşa'dan çoğunluğu Hintli askerlerden oluşan birlikler sevk edildi.⁶⁸ Osmanlı ordusuna elbiselik kumaş üreten İzmit Çuha Fabrikası'nı 18 Haziran 1920'de İngiliz savaş gemileri bombalayarak tahrip etti.⁶⁹

Nisan 1920 de bölgede çıkarılan Ankara karşıtı ayaklanmanın Kuva-yı Milliye tarafından bastırıldı. Yine İngilizlerin teşvikiyle Damat Ferit Hükümeti'nce Ankara Hükümeti'ne karşı oluşturulan Kuva-yı İnzibatiye harekâtı etkisiz hale getirildi. O sırada İzmit önlerine kadar gelmiş olan Kuva-yı Milliye birliklerinin İngiliz birlikleri ile çatışması kendilerini askeri yönden zayıf hisseden İngilizleri endişeye sevk etti. Bundan dolayı İngilizler bölgedeki güvenlikleri için Yunan askeri kuvvetini kullanma yoluna gitmişlerdi. 10 Temmuz'da Körfez bölgesindeki Kuva-yı Milliye birlikleri İngiliz hava saldırılarıyla dağıtıldıktan sonra 11 Temmuz'da bir İngiliz savaş gemisi 400 kişilik Yunan taburunu Karamürsel'e çıkardı. Bunlar burada 36 saat süreyle halka korkunç bir vahşet sergilediler.⁷⁰

18 Temmuz'da da bir Yunan taburu İngiliz torpidosunun himayesinde araba vapuruyla Karamürsel'e getirildi. Bir Yunan subayının Aslanbey, Bahçecik ve Yuvacık köylerinden topladığı 300 Ermeni gönüllü Müslüman ahaliye karşı terör estirdi.⁷¹

Yunanlıların Karamürsel'i işgali sırasında Yalova'nın yerli Rumlarından iki bin kişi işgal kuvvetlerine katıldı. İşgal sırasında kara ve denizden icra edilen top ateşi ile civardaki on dört köy yerle bir edildi. Aynı zamanda bütün çiftliklerle hayvanlar yağmalandı.⁷² Bu kuvvetler her gelişlerinde bölgede birkaç gün kalmış, kasaba ve köylerde baskı ve çapulculuk yapmışlardı. Daha sonra 5

⁶¹ Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, C.4, Ankara 1991, s. 257.

⁶² Mesut Aydın, "Milli Mücadele Döneminde Anadolu'da Giriş ve Çıkışları Kontrol Altında Tutan Kuruluşlar", Atatürk Yolu Dergisi, C.2, Sayı 5, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1990, s. 32.

⁶³ Ertürk, Milli Mücadele'de..., s. 162; Sofuoğlu, Milli Mücadele Döneminde..., s. 11-112; Askeri Polis Teşkilatı hakkında fazla bilgi için bkz. Hamit Pehlivanlı, Askeri Polis Teşkilatı, Ankara, 1992.

⁶⁴ BOA. DH. EUM. AYŞ. Nu., 65/18

⁶⁵ BOA. DH. EUM. AYŞ. Nu.8/63..

⁶⁶ Recep Çelik, Milli Mücadele'de Din Adamları, I, İstanbul 1999, s. 355.

⁶⁷ Sabahattin Özel, Milli Mücadele'de İzmit-Adapazarı ve Atatürk, İstanbul 2009, s. 129.

⁶⁸ Osmanlı Belgelerinde Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Atatürk, Ankara 2007, s. 204.

⁶⁹ BOA. BEO. Nu. 4651/ 348799; Hilal Karavar, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İzmit Çuha Fabrikası, 1844-1920, Kocaeli 2007, s. 87, 90.

⁷⁰ Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, c. 3, Ankara 1978, s. 161.

⁷¹ Süleyman Beyoğlu, "Kocaeli'de İşgal ve Mezalim", Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri(2-4 Mayıs 2014), Kocaeli 2015, s.1023; Adnan Sofuoğlu, Milli Mücadele Döneminde... s. 122, 137.

⁷² Sofuoğlu, Kuva-yı Milliye Döneminde... s. 403-404

Yunan İşgalinde İzmit Körfezi'nde Müslüman Muhacir ve Mültecilerin Sevk Ve İskânı (1920-1921)

Eylül'de Yalova'yı işgal eden Yunan birliklerinin 11. Yunan Tümeni'ne ait birlikleri aynı ay içinde İzmit ve havalisine gelmişlerdir.

25 Ağustos 1920'de Osmanlı Harbiye Nezareti Kocaeli bölgesinin İtilaf Devletleri'nce harp sahası ilan edildiğini, Osmanlı birliklerinin buradan çekildiklerini duyurdu. 26 Eylül'den sonra İngilizler İzmit ve çevresini tamamen boşaltarak, bölgenin askeri sorumluluğunu Yunanlılara bıraktılar. Yunan birlikler şöyle konuşlandırıldı: İki tabur Çuhahane'de, bir tabur Bahçecik'te olmak üzere 16. Piyade Alayı ve bir dağ topçu grubu, Akmeşe bölgesi; iki tabur Akmeşe'de, bir tabur Kandıra'da bir tabur olmak üzere 9. Girit Alayı ve bir dağ topçu grubu, İzmit bölgesi; iki tabur İzmit'te, bir tabur Gebze'de olmak üzere 17. Piyade alayı ve bir dağ topçu grubu yerleştirildi.⁷³

İzmit'i karargâh merkezi yapan Yunanlılar Ekim ayı içinde Akmeşe, Derince ve Kandıra'ya askeri birlikler yerleştirerek denetim altına almışlar, bilahare askeri işgallerini Sapanca, Arifiye ve Adapazarı'na kadar genişletmişlerdi. Yine 27 Ekimde Yenişehir ve Inegöl'ü de işgal etmişlerdi. 13 Ekimden itibaren İngilizler önemli istasyonlarda İngiliz subayları bulunmak şartıyla Haydarpaşa-Adapazarı demiryolu hattının denetimini Yunanlılara teslim etmişlerdi.⁷⁴

Karamürsel, bölgedeki en zengin kasabalardan biriydi. Yunan kuvvetleri, 23 Ekim 1920'de Karamürsel'i işgal etti. Halkın elinde bulunan yiyecek, şahsi ve ticari eşya, elbise, para ve hayvanlara el konulup kayıklarla Yalova'ya sevk edildi. Kasaba halkından 1283 kişi de Derince'ye sürgün edildi.⁷⁵ Daha sonra 5 Kasım 1920 tarihinde Yalova'dan hareketle Karamürsel istikametine yönelen Yunan kuvvetleri de Karamürsel'e bağlı 25 köyü yakmışlardır. Canlarını zor kurtaran ve malları ve mülklerini kaybeden yaklaşık 10 bin kişilik bir mülteci grubu, İstanbul, İzmit ve Derince civarına sığınmışlardır.⁷⁶ Karamürsel'e bağlı 45 köyden 15'i tamamen yakıldı. Karamürsel'in işgali sırasında Yalova'nın yerli Rumlarından çok sayıda kişi işgal kuvvetlerine katıldı. Rum ve Ermenilerden yaklaşık 800 kişilik bir kuvvet oluşturuldu. Büyük binalar askerlere tahsis edildi. Merkezdeki ortaokul binası hastane yapıldı.⁷⁷

Yunanlıların, Karamürsel'de uyguladıkları kötü muameleyi ve evlerin yağmalanmasını yaşayanlardan biri Çatalca'da Ahz-ı Asker Şubesi Reisliği yapan Binbaşı Mehmet Ali Efendi'nin ailesidir. İşgalle birlikte İzmit körfezinde işleyen Yunan vapurları kasabada yağma suretiyle elde edilen malları kontrolleri altındaki başka yerlere nakletti. On iki gün süreyle Karamürsel'le haberleşme ve ulaşım kesildi. Osmanlı Hükümeti'nin aracılığı ve protestosu üzerine haberleşme başladı. Binbaşı ailesinin durumu hakkında bilgi alabildi. Bu müddet içinde Karamürsel'deki Yunan işgal kıtası kumandanı kasaba halkını Derince'ye göç ettirdi. Binbaşının ailesi öksüz ve yetim olan dört yeğenin çeyiz takımlarını, annesi ve kendisine ait eşyaların listesini yaparak teslim etti. Aile diğer göçmenlerle birlikte Yunan vapurlarıyla Derince'ye sevk edildi. Yunan askerleri ve gemi mürettebatı vapurda silahla tehdit ederek göçmenleri kadınların mahrem yerlerine varıncaya kadar aradılar. Üzerlerindeki nakit ve mücevherler alındı. Karamürsel'in tahliyesinden sonra birçok aile gibi Mehmet Ali Efendi'nin ailesi de evlerine döndü. Ancak Yunanlılar kasabadaki bütün evleri soymuşlardı. Binbaşının verdiği eşya listesi ailenin ve Müslümanların uğradığı büyük zarara bir örnektir. Nitekim Yunanlıların Derince'ye sürgün ettikleri Müslümanlardan gasp ettikleri nakit ve mücevherat bedeli 1.350.500 kuruş kıymetinde idi (12 Aralık 1920).⁷⁸

Yunanlıların işgalinden sonra İzmit'te alışverişlerde drahmi kullanılmaya başladı. Yunanlılar, değeri düşük drahmilerin kabulü için esnafı zorluyorlardı.⁷⁹ Hatta halk temettü ve emlak vergilerini dahi Yunan parası ile ödemek istiyordu. Yunan işgalinin olduğu birçok yerdeki gibi İzmit Muhasebeciliği mükelleflerden drahmi alıp almamak konusunu Maliye Nezareti'ne sordu. Ayrıca işgal altında tutulan Osmanlı şehirlerinde drahminin resmî dairelerde kullanılmasının mecburi tutulması ihtimali de bulunuyordu. İzmit Muhasebeciliği, drahminin tedavülü ile ilgili müdahalelerin önlenmesi 11 ve 20 Eylül ve 28 Ekim 1920 tarihlerinde hükümetten istedi.⁸⁰

Nitekim 15 Kasım 1920 de Harbiye Nezareti'nden Sadarete sunulan raporda (Yalova ve

⁷³ Sofuoğlu, Milli Mücadele Döneminde... s. 137-138.

⁷⁴ Kazım Aras; İstiklal Savaşında Kocaeli Bölgesinde Harekat, İstanbul 1936, s. 39 v.d. ; Apak, a.g.e., s. 137-138; Yüce, a.g.e., s. 74; Awni Öztüre , Nikomedia İzmit Tarihi, İstanbul 1969, s.162-164 ; Sabahattin Özel, Kocaeli ve Sakarya İllerinde Milli Mücadele, İstanbul 1987, s.115-117 ; Adnan Sofuoğlu, Kuvay-ı Milliye Döneminde, s. 381 v.d.

⁷⁵ Arşiv Belgelerine Göre Balkanlarda ve Anadolu'da Yunan Mezalimi, II, Ankara 1996, s. 139; Sabahattin Özel, Milli Mücadele'de İzmit-Adapazarı ve Atatürk, İstanbul 2009, s.183-187.

⁷⁶ Beyoğlu, a.g.m., s. 1023.

⁷⁷ Özel, a.g.e., s.142-143; diğer bir anlatım için Bkz. T. Yalazan, Türkiye'de Yunan Vahşet ve Soykırımı Girişimi, I, Ankara 1994, s.105-106.

⁷⁸ Beyoğlu, a.g.m., s.1024. 4 Aralık 1920 tarihli Yunanlıların gasp ettikleri eşya listesi için bkz. BOA, DH. EUM. AYS. Nu. 54/67.

⁷⁹ Özel, a.g.e., s.188.

⁸⁰ BOA. BEO. Nu. 349649.Nazır Raşit Bey'in, 9 Kasım 1920 tarihli Sadarete yazısı.

Zeki ÇEVİK

Karamürsel’de) Yunanlıların ve yerli Rumların Müslüman ahaliye karşı yaptıkları mezalim ve feccayinin 3-8-11 Kasım 1920 tarihli raporlarla bildirildiği ifade edildiği bildiriliyordu.⁸¹

Bütün bu gelişmeler ve olaylar karşısında Sadaret, Harbiye Nezareti’nin raporları ve talebi doğrultusunda, Hariciye Nezareti’ne gönderdiği tezkere ile yukarıda içeriğini verdiğimiz Harbiye Nezareti tezkeresinin pek ehemmiyete haiz bulunduğunu ifade ederek bu tezkerenin tercüme ettirilerek bir suretinin İngiliz, Fransız, İtalyan sıyası mümessillerine gönderilmesi ile müessir teşebbüslerde bulunulup neticenin alınmasını istedi.⁸²

Hariciye Nezareti bunun üzerine ilgili devlet mümessillerine nota verdi. Ancak İtilaf Devletleri Mümessillerinin işi geçitirdikleri anlaşılıyor. Nitekim İngiliz Yüksek Komiseri Notaya verdiği cevapta, notaların suretlerinin Yunan Yüksek Komiserliğine verildiğini beyan etmektedir. Bu girişimlere rağmen işgal bölgesinde mezalim ve feci vakaların günden güne şiddetlenerek artması üzerine, yine Harbiye Nezaretinin girişimleriyle Hükümetin 20 Kasım 1920 tarihinde aldığı karar doğrultusunda Hariciye Nezareti, 18 Aralık 1920 de Sadarete bildirdiğine göre, Bölgeye İngiliz Mümessili gönderilmesi veya daha önce İzmir’deki katliamlar üzerine yapıldığı gibi, Fransız, İngiliz ve İtalyan memurlarından teşkil edilecek karma bir komisyonun bölgeye gönderilmesi girişimlerinde bulundu.⁸³ Ancak bu girişimlerden de olumlu bir sonuç alınmadığı anlaşılıyor.

Bölgede yaşananları Londra’ya, Lord Curzon’a aktaran İngiliz Yüksek Komiseri Horace Rumbold, 1920 yılının Kasım ayında Karamürsel’e gelen Yunan kuvvetlerinin Kuvâ-yı Milliyeciler ile girdikleri bir dizi çatışmanın ardından Karamürsel’i tahrip ettiklerini ve çevresindeki 14 köyü yaktıklarını ifade ediyordu. Ayrıca bölgede vazifesi başındaki Osmanlı memurlarını vazifelerinden alıkoyarak Yalova’ya sürdüklerini, halkın geri kalanını gemiler ile İzmit körfezinin diğer tarafına aktarıldığını ve o kitlenin büyük bir çoğunluğunun İstanbul’a sığındığını aktarıyordu.⁸⁴ Rumbold’un raporunda aktardığı muhacir kafilesi Ekim ayının hemen başında perişan ve sefil bir halde İstanbul’a sığınmıştır. Bu muhacir kafilesi Eminönü-Sirkeci yakınındaki Yeni Camii’ye yerleştirildiğini İstanbul basınında çıkan haberlerden öğreniyoruz.⁸⁵

Adapazarı, Yalova, Orhangazi, İzmit ve Karamürsel’den İstanbul’a muhacirler akın etmeye başlamıştır. 1920 yılı sonlarından itibaren bölgedeki Yunan kuvvetlerinin ve çetelerin baskısı sonucu halk göç için İstanbul’a sığınmayı tercih etmiştir. Sadece 5 Ekim 1920 tarihinde İzmit ve civarından İstanbul’a sığınan mülteci sayısı 40 hane olarak belirtilmiştir. Muhâcirin Müdüriyeti bu mülteciler için Aksaray yokuşunda bulunan Laleli Camii ve Cerrahpaşa Camii’ni muhacirlerin iskânına tahsis etmiştir.⁸⁶ 22 Kasım 1920 tarihinde sadece İstanbul’a gelebilen Karamürsel mültecilerin sayısı 1300’e ulaşmıştır.⁸⁷

13 Ocak 1921’de 600 kişilik Şile Yunan işgal taburu Teğmen Yorgi’nin komutasında İzmit’e geldi.⁸⁸ İzmit’te bunlar olurken Londra Sulh Konferansı’na (21 Şubat-12 Mart 1921) Venizelos aracılığı ile bir muhtıra veren Rum Patrik vekili Doretheos ile Ermeni patrikhanesi delegeleri, Osmanlı ve Bulgar Trakya’sı, Edirne, İstanbul, Bursa, Aydın Vilayetleri, Biga ve İzmit Sancaklarının Yunanistan’a ilhakını istiyorlardı.⁸⁹ Rum Patrik Vekili Nikola’nın (Nisan-Aralık 1921) casusluk yapmak üzere İstanbul’dan bazı Rum kadınları Müslüman kılığında İzmit’e gönderdiği anlaşıldı.⁹⁰

Karamürsel Eytam Müdürü Hüseyin Hilmi Bey, Yunanlıların kasabayı işgali sırasında bütün çarşıdaki dükkân ve mağazaların yağmalandığı, kendi evine girilerek 270.500 kuruş değerindeki kıymetli eşya ve paralarının gasp edildiğini bildirerek, zararının Yunanlılarca karşılanmasını 24 Mart 1921’de Hariciye Nezareti’nden talep etti. İzmit eşrafından Tüccar Mustafa Bey ve Eşrefzade Ahmet Efendi İstanbul’da 9 Nisan 1921’de verdikleri ifade de: İzmit Yunan Kumandanlığı ile mutasarrıflıktan duyurulan bir emir ile eli silah tutan İslam ahalinin her gün sabah ve akşam polis noktalarına giderek görünmelerinin istendiğini; başka bir emirle de bütün erkeklerin Muhafazahane denilen yerde toplanmasını istemişler, bundan cesaret alan askerlerin ve sivil Rumların silah arama bahanesiyle girdikleri evlerde kadın, çocuk ve ihtiyarlara saldırılarda bulduklarını söylemişlerdir.⁹¹ Yine 27 Nisan 1921’de Karamürsel Ereğlisi ahalisinden bakkallık yapan Ahmetoğlu Abdullah ile

⁸¹ BOA. BEO. Nu. 349746

⁸² BOA. BEO. Nu. 349589

⁸³ BOA. BEO. Nu. 349746

⁸⁴ Justin McCarthy, Ölüm ve Sürgün, İstanbul, 1998, s. 319.

⁸⁵ Dersaadet, 3 Ekim 1920.

⁸⁶ Dersaadet, 6 Ekim 1920.

⁸⁷ Dersaadet, 22 Ekim 1920.

⁸⁸ BOA. DH. EUM. AYŞ. Nu.50/20.

⁸⁹ Hülya Toker, Mütareke Döneminde İstanbul Rumları, Ankara 2006, s. 214.

⁹⁰ Toker, a.g.e, s. 218.

⁹¹ Arşiv Belgelerine Göre Balkanlarda ve Anadolu’da Yunan Mezalimi, II, Ankara 1996, s. 183-188

Yunan İşgalinde İzmit Körfezi'nde Müslüman Muhacir ve Mültecilerin Sevk Ve İskânı (1920-1921)

arkadaşı Balıkçı Hüsnüoğlu Mustafa, kayıkla bakkal levazımatı almak üzere İstanbul'a gelirken Dil İskeleyi civarında Yunan torpidosundan atılan topla durduruldu. Dövülerek geminin kömürlüğüne hapsedilen Abdullah'ın 80 lirası ile gümüş saati, Mustafa'nın 50 lirası alındıktan sonra serbest bırakıldı. 30 Nisan'da Tavşancıl iskeleyine sandal ile gelen Yunan bahriye askerleri tarlalarında çalışan Kabakoğlu Edhem, Karaoğlu Faik'in saatleriyle, çevrede yayılan koyun sürüsünden bir koyun alarak gemilerine döndüler.⁹²

Bazı muhacirler İzmit'ten İstanbul'a sevk edilirken Darıca ve Pendik'e uğrayan vapurlara, Rum çeteleriyle beraber Ermeni çeteleri tarafından da saldırı düzenlenmiş ve muhacirlerin para ve değerli eşyaları yağmalanmıştır.⁹³

7 Mayıs 1921'de Yarımcı İmamı Hafız Emin Efendi ve yanındakiler Yunanlılar tarafından bilinmeyen bir yere sevk edildi.⁹⁴ Gayrimüslim çeteler Bağçeşme, Orhan ve Tabakhane mahalleleri ve civarındaki evlere girmiş, erkekleri Namazgâh denilen yere götürerek işkenceyle öldürmüşlerdi. Namazgâhta 25 kadar ceset bulunmuş, buna bazı yabancılar da tanık olmuşlardı. Bir Amerikalı Baç mevkiinde öldürülen Müslümanların fotoğraflarını çekmişti. Emrindeki iki askeriyle tecavüzleri önlemeye çalışan Fransız Yüzbaşı Delor gördüklerine dayanamayarak ağlarken İngiliz temsilcisi alaylı bir tavırla seyretmeyi yeğlemiş, hatta Delor'un İstanbul'daki Fransız makamlarına telefon etmesini engellemişti.⁹⁵

Yunanlılar tarafından İzmit'ten bazı eşraf ve memurlarla birlikte tutuklanan Eczacı Şükrü bilinmeyen bir yere götürülmüştü. Eniştesi Şükrü Bey eczanesini Yusuf Ziya Bey'e emanet etmişti. Ancak İzmit'te oturan Dikran Manasyan, Yunan subaylarına müracaat ederek, Şükrü'den alacağı olduğunu ileri sürerek eczaneden bir miktar eşyaya el koydu. Oysa Manasyan alacak iddiasında bulunarak açtığı davayı da kaybetmişti. Yusuf Ziya Bey, eniştesine ait eşyaların Dikran Manasyan'dan geri alınması için 24 Nisan 1921 tarihinde Dâhiliye Nezaretine bir dilekçe verdi.⁹⁶

İtilaf Devletleri'nin kurduğu iki komisyon 12 Mayıs 1921'de mezalimleri araştırmak üzere yola çıktı. Yalova ve Gemlik'e giden komisyon General Frank başkanlığında, İzmit yarımadasına giden komisyon ise Albay Farmar başkanlığında idi. Yine aynı tarihte Gemlik ve çevresine Yunan mezalimini araştırmak üzere İngiltere, Fransa, İtalya, İsviçre temsilcileri ve Osmanlı subaylarından oluşan Tahkik Heyeti Yunanlıların Rum ve Ermeni çetelerine Müslümanlardan topladıkları silahları dağıttığını, tecavüz, öldürme, işkence, yakma, angarya yükleme, gasp, göçe zorlama gibi birçok suçları işlendiğini tespit etti.⁹⁷

"Dersa'âdet'de Küçük Mustafa Paşa'da Gülcâmi Mahallesinden Said" imzasıyla 21 Mayıs 1921'de "Dersaadet Merkez Kumandanlığına" verilen bir dilekçede, Yunanlıların İzmit Körfezi'ndeki köy ve kasabaları işgal ederek yağmalayıp yaktıkları, kadın ve çocuklara ateş ettikleri, Yalova civarında 14 köyü ve kaçamayanları camide topluca yaktıklarını bildirerek, bir inceleme heyetinin bölgeye gönderilmesi ve İtilaf Devletleri'nin yardımı istenmektedir.⁹⁸

29 Haziran 1921'de Yunanlılar, Karamürsel'i kaçamayarak kalmış yaşlı kadınlarla birlikte yakmışlardı. Olayı bizzat gören Londra Üniversitesi profesörlerinden Manchester Guardian gazetesi muhabiri İngiliz M. A. J. Toynbee ile karısı, Karamürsel, Değirmendere ve Ereğli'de Yunanlıların yakıp yıkma olaylarının garazkârâne ve sistemli bir şekilde devam ettiğini anlatmaktadır. Karamürsel'de dolaşırken yıkıntılar içinde tecavüze uğradıktan sonra dipçiklerle dövülen Hatice isimli yaşlı bir Türk kadınıyla karşılaşmıştı.⁹⁹

Karamürselliler uğradıkları felaketler yüzünden Müdafaa-i Milliye Vekili Refet (Bele) Bey'e Tekâlif-i Milliye'den muaf tutulmaları için başvurunca istekleri kabul edilmişti.¹⁰⁰ Bu yapılanlara karşılık Toynbee'nin de yazdığı gibi Kuva-yı Milliye Rum ve Ermeni evlerine dokunmamıştır.¹⁰¹

⁹² BOA. DH. EUM. AYŞ. Nu.53/66.

⁹³ BOA. DH. KMS. Nu. 60-2/34, Lef: 1, 2.

⁹⁴ BOA. DH. EUM. AYŞ. Nu.53/55.

⁹⁵ Özel, a.g.e, s. 235.

⁹⁶ BOA. DH. EUM. AYŞ. Nu.76/45.

⁹⁷ Tahkik heyetinin çalışmaları ve raporu hakkında geniş bilgi için bkz. Nebahat O. Arslan, "Yalova, Gemlik, Orhangazi ve İzmit (Samanlıdağ) Bölgesinde Yaşanan Yunan mezalimi ve Bölgeye Gönderilen Tahkik Heyetinin Çalışmaları", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 22 (2003), s. 295- 330; İstanbul'a gelen İzmit muhacirlerine yapılan yardımlar hakkında daha fazla bkz. Ö. Kürşad Karacagil, Süreyya İlmen'in Hayatı, Faaliyetleri ve Eserleri, M. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü İstanbul 2011. s. 62-63. (Yayınlanmamış Doktora Tezi),

⁹⁸ Yunan Mezalimi..., II, s. 206-207 (BOA. HR. SYS. Nu. 2624/74)

⁹⁹ Arnold Joseph Toynbee, Türkiye'de ve Yunanistan'da Batı Meselesi, (Çev. Kadri Mustafa Oraçlı), İstanbul 2007, s. 350

¹⁰⁰ Özel, a.g.e., s.234

Zeki ÇEVİK

30 Haziran 1921'de Yunanlılar, yaptığı ve yapmakta olduğu zulümlere ek olarak İzmit'in tahliyesinden önce şehirde yüzlerce Müslüman'ı şehit ettiler. Şehrin birçok yerini ateşe verdiler. Bu facialara İtilaf Devletleri subaylarından bazıları da şahit oldu. Öyle ki, Bağçecik'te kadın ve erkek tek Müslüman bile kalmamıştı.¹⁰² İşgalleri boyunca İzmit'te yaklaşık 150 kişiyi tutukladılar. Bunları Atina ve Lutiye esir kampına götürdüler. Bu kamplarda İzmit ve Adapazarı Müslümanlarından 400 aşkın sivil esir bulunuyordu.¹⁰³

Yunanlıların kışkırtmalarına inanan İzmitli Rumlar ve Ermeniler vatanlarından ayrılmak zorunda kalmışlardı. Atina'dan gelen haberlere göre; Golos şehrine 3.500 İzmit göçmeni taşıyan bir gemi gelmişti. 9.000 göçmenin çıktığı Midilli'ye gelenler arasında İzmit'in Türk mutasarrıfı, merkez memuru, birçok Çerkez ve Ermeni aileleri bulunuyordu. Yunan genelkurmayına bağlı birimler yarımada'daki tüm Rum, Ermeni ve Milli Mücadele karşıtlarını korumak üzere görevlendirilmişti. Rum gazetelerinden Proedus, İzmit'ten ayrılan Rum muhacirlerin zararlarının 30.000.000 Frank'a ulaştığını iddia ediyordu.¹⁰⁴

Yunan tarihçilerine göre; 30.000 Rum, 10.000 Ermeni ve 4.000 Çerkez Kocaeli yarımadasını terk etmişlerdir. İzmit Yarımadası'ndan İstanbul'a gelen Yunan muhacirlerinin izin verilmeyerek Kızıl Adalara çıkarılması ve bunların Rum Patrikhanesince bakılması İtilaf Devletleri Arası Polis Komiserliği'nden 22 Eylül 1921 tarihli bir yazı ile istendi.¹⁰⁵

Hilâl-i Ahmer Heyetleri Karamürsel'de yaşayan halkın perişan bir halde olmaları sebebiyle bölgeye nakledilmiştir¹⁰⁶. Yapılan bu yardımlar, halkın küçük gruplar halinde İstanbul'a sığınmalarını durdurmaya yetmemiştir. Yunanlıların geri çekilmesine rağmen Yalova, Değirmendere, Karamürsel havalisinden yaklaşık 700 kişilik bir muhacir kafilesi İstanbul'a sığınmıştır. Bu sığınmacılar Yunan işgali sebebiyle dağlara çekilen ve işgalin sona ermesi ardından memleketlerine geri dönenler oldukları tespit edilmiştir. 21 Temmuz 1921 tarihindeki gazete haberinde "Muhaceret Teksir Ediyor" başlığı altında, İstanbul'a Değirmendere, Yalova ve Karamürsel'den hemen her gün mülteci geldiğini, son bir ayda İstanbul'a gelen bölge halkının sayısı 700 nüfusu geçtiği bildiriliyordu.¹⁰⁷

İzmit Körfezi'ndeki Değirmendere karyesinden 39 kişi hükümet tarafından zararlarının tazmin edileceğini düşünerek hazırladıkları beyannameler ile yetkililere başvurmuşlardır.¹⁰⁸ Değirmendere'de Yunan işgalinin sebep olduğu toplam zarar ise 1.305.735 lira olarak tespit edilmiştir¹⁰⁹.

Kocaeli bölgesinde yaşanan Yunan mezalimi, Güney Marmara bölgesinde yaşayan yerli Müslümanları göçe mecbur bırakmıştır. Yalova, Değirmendere, Karamürsel, İzmit, Orhangazi, Gemlik mültecileri can güvenlikleri tehlikede olduğu gerekçesi ile İstanbul'a sığınmıştır.¹¹⁰

29 Aralık 1921'de Büyük Millet Meclisi'ne bilgi veren Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey'in belirttiğine göre; İzmit, Adapazarı, Karamürsel, Kandıra, Yalova, İznik ve çevresinde Yunan askerleri, Rum ve Ermeni çetelerince toplam 1194 kişi öldürülmüş, 151 yaralanmış, 314 kişi esir veya kaybolmuş, 722 kadın ve kız tecavüze uğramıştır. Ayrıca taşınmaz mal kaybı 63.603.250 lira, taşınır mal 92.350.480 lira olarak tahmin edilmektedir.¹¹¹ Bu görüşmeler sırasında İzmit Mebusu Hüseyin Sırrı (Bellioğlu) Bey söz alarak bölgedeki Yunan vahşet ve mezalimini Avrupa'ya duyurma konusunda Hükümetin yeterli çalışmayı yapamadığını söylüyor.¹¹²

Yunan Ordusu Milli Mücadele döneminde Türkiye'de işgal bölgelerinin tümünde olduğu gibi İzmit-

¹⁰¹ Özel, a.g.e, s.225-226.

¹⁰² Anadolu'da Yunan Mezalimi... II, s. 253.

¹⁰³ Serdar Sarısır, Demografik Oyun Sürgün(1919- 1923), İstanbul 2006, s. 288.

¹⁰⁴ Cengiz Mutlu, Mütareke Döneminde Rum Nüfus Hareketleri, M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Cumhuriyet Tarih Bilim Dalı, İstanbul 2011, s.211-214, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

¹⁰⁵ COA. DH. EUM. AYŞ. Nu.63/61

¹⁰⁶ Tevhid-i Efkâr, 18 Temmuz 1921.

¹⁰⁷ Tevhid-i Efkâr, 21 Temmuz 1921.

¹⁰⁸ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (CCA), 272.00.00.12. 39-35-5. (Değirmendere'de 27 Aralık 1920 tarihinde başlayan hicret hareketlerinin 1921 yılı Haziran, Temmuz, Ağustos aylarında yoğunlaştığı görülmektedir. Yine beyannamelere göre Değirmendere'den gelen son aile 20 Ağustos 1921 tarihinde hicret ettiğini bildirmektedir. BCA. 272.00.00.12. 39-35-5. 1; BCA. 272.00.00.12. 39-35-5.19.)

¹⁰⁹ BCA. 272.00.00.12. 39-35-5.

¹¹⁰ Tasvir-i Efkâr, 22 Temmuz 1921.

¹¹¹ Bu listede İzmit ve Karamürsel Kazalarındaki rakamlar ise şöyledir: İzmit Kazası: 72 esir ve kayıp, 83 şehit, 41 yaralı ve 93 kadın ve kıza tecavüz, taşınmaz mal kaybı 6.680.430 TL., taşınır mal kaybı ise 40.117.433 TL.dir. Karamürsel Kazası: 27 esir ve kayıp, 77 şehit, 15 yaralı, 20 kadın ve kıza tecavüz, taşınmaz mal kaybı 9.785.460 TL.,taşınır mal kaybı ise 436.843 TL. dir. T.B.M.M. Z.C, Cilt:15, (İçtima:136, 29.12.1337/1921, Celse:1), Ankara 1958, s. 238; Özel, a.g.e, s. 248.

¹¹² T.B.M.M. Z.C., aynı yer, s. 241-242.

Yunan İşgalinde İzmit Körfezi'nde Müslüman Muhacir ve Mültecilerin Sevk Ve İskânı (1920-1921)

Adapazarı ve yöresinde de büyük bir yıkım ve mezalim gerçekleştirdi. Türkiye'nin 20 Kasım 1923'te Lozan Konferansı'na sunduğu muhtıradan Yunan ordusunun ülke genelinde yol açtığı yıkımın toplam maliyeti 1.341.639.505 Türk Lirası olarak tespit edilmiştir. Bu muhtıraya göre İzmit'te 17.728 bina tahrip edilerek 27.476.597 liralık zarara sebebiyet verilmişti. Menkul değer olarak 98.234.805 liralık bir kayıp mevcuttu. Karamürsel'deki toplam 847 binanın 830'u tahrip edilmiş, 9.106.500 liralık yıkıma sebep olmuştu. Ayrıca 5.702 at, 2.790 eşek, 28.437 inek, 34.113 öküz ve manda, 12.100 keçi ve 161.109 koyun gasp edilmişti ki toplam 9.969.582 frank değerindeydi.¹¹³

Kuva-yı Milliye'nin Kocaeli ve çevresinde Yunan işgaline karşı mücadele ettiği o günlerde, muhtemelen Mayıs-Temmuz 1921 tarihlerinde, ilkokul birinci sınıf öğrencisi olan Yüzbaşı Server Ataman, Bahçecik cephesiyle ilgili anılarında anlattıkları o günlerde sivil halkın çektiği sıkıntı ve mezalimin çarpıcı bir örneğini sergilemektedir.¹¹⁴

Diğer taraftan Bölgedeki bu Yunan işgal kuvvetleri destekli Rum ve Ermeni çetelerine karşı Kuva-yı Milliye birlikleri mücadele etmekte ve halkı korumaya çalışmaktaydı.¹¹⁵ Bu doğrultuda zaman zaman şiddetli çarpışmalar meydana gelmekteydi. Bu şekilde taraflar arasındaki çarpışmalar Adapazarı, Kocaeli ve çevresinde Yunan işgalinin son bulduğu Haziran 1921 sonlarına, Bursa ve çevresinde ise yine işgalin son bulduğu Eylül 1922'ye kadar devam etmiştir. Bütün bunların yanı sıra Yunanlıların Bölgedeki işgal ve harekâtları sırasında yerli Rum ve Ermeniler diğer yerlerde olduğu gibi aynı zamanda onlara istihbarat sağlamakta ve kılavuzluk da yapmaktaydılar. Nitekim Adapazarı yöresinde Yunanlılara kılavuzluk eden yerli bir Ermeni 24. Fırka birlikleri tarafından ölü olarak ele geçirildi. Aynı şekilde Gemlik ve Mudanya tarafında da bu yönde faaliyetler tespit edildi.¹¹⁶

İşgal Sonrası Geriye Göç ve Mağduriyetler

Ünlü İngiliz Tarihçi Arnold Joseph Toynbee ile karısı, 29 Haziran 1921 tarihinde gazeteci olarak gittiği İzmit Körfezi'nin güney sahili boyunca hiçbir sebep yokken Yunan askerlerinin kundaklama eylemlerine giriştiklerine şahit olmuştu. Toynbee Yunanlıların İzmit'i terk ederken şahit olduklarını da şu cümlelerle ifade etmektedir:¹¹⁷ “Temmuz 1920 ila Haziran 1921 arasında devam eden İzmit'teki Yunan işgalinin sona erdiği yıl içinde yok etme savaşı öyle boyutlara ulaşmış ve mahalli Rum siviller işgalcilerle işbirliğinde kendilerini o kadar küçük düşürdüler ki, yerli Hıristiyan ahalinin tamamı askerlerle birlikte bölgeyi terk etmek zorunda kalmıştı. Tabiatıyla kendilerini vahşi bir ruh hali içinde hissediyorlardı. Kısa süren hâkimiyetlerinin bedelini evlerini terk etmek zorunda kalarak ödemişlerdi, taşınmaz mallarını geride bırakmak zorundaydılar, hazırlık için zamanları olmasına ve Yunan makamları kendilerine nakil vasıtası temin etmesine rağmen istikballeri ümitsizdi. Hırslarını, hala ellerinin altında bulunan Türk komşularından aldılar. İlk olarak İzmit'in doğusunda bulunan köyler boşaltıldı ve kağnıları olan Türk köylülerine, giden Hıristiyanların mallarını taşımaları emri verildi. Tahliye işleminin sona ermesi üzerinden otuz beş saat geçtikten sonra İzmit'te karaya çıktığımızda, iskeleye dek uzanan sokaklar bu kağnıların enkazıyla dolup taşıyordu, deniz etleri ve derilerinin daha uygun bir şekilde götürülebilmesi amacıyla boğazlanmış olan öküzlerin sakatlarıyla kaynıyordu. Hizmetleri karşılığı katledilen Türk kağnıcılarının ve bir ya da iki Türk kadının cesetleri bu sakatat yığınları arasında yümekteydi. Bizzat kasabanın içindeki Türk dükkânları da sistemli bir şekilde yağmalanmış, Hıristiyanlara ait dükkânlar ise, bu yok edici meleğe karşı sahiplerinin ismi üzerine tebeşirle çizilen haç işareti ile korunmuştu. Kasabanın merkezindeki Türk ve Yahudi mahalleleri ateşe verilmiş ve yangın ancak Yunanlıların gidişinden sonra İzmit'te bir kolejleri bulunan ve bu hadise karşısında şerefli bir tavır

¹¹³ Özel, a.g.e, s. 233-237.

¹¹⁴ “İzmit'in karşı sahilinde bulunan Seymen, Kazıklı iskelelerinden birkaç kilometre içeriye doğru yol aldınız mı Anadolu'nun çok şirin bir bölgesi ile karşılaşacaksınız. O zamanki isimleriyle Bahçecik nahiyesi, Tatar köyü, Hamidiye köyü, Büyük ve Küçük Döşeme köyleri, Dağınık köyü ve şimdi isimlerini hatırlayamadığım daha birkaç köyü içine alan bu mıntıkada ekserisi 93 Harbinde Şark vilayetlerinden göç etmiş Türkler yaşamaktadır. Milli Mücadele yıllarında ben de burada, Tatar köyünde idim. Henüz pek küçük yaşta olduğum sıralarda gitmekte olduğum mahalle mektebinde bir gün (ki o vakit birinci sınıfta idim) başı sarıklı ve uzun sopalı hoca efendi: “Çocuklar”, dedi; “bugün Kuva-yı Milliyeciler geliyor karşılamaya gideceğiz”.

Gittik. Gelenler 10-15 atlı, orta yaşlı, silahlı başıbozuk insanlar. İçlerinden biri bize güzel sözler söyledi, bizi okşadı. Biz hemen onlara ısınıverdik, saatlerce yorgun ve terli atlarını gezdirdik. Ne kadar da iyi insanlarmış bunlar! Hiç de mahallede hatta bizim evde konuştukları gibi din ve millet düşmanı olabilecek halleri yoktu. Sonra bunlar nereye gittiler, ne oldular hatırlayamıyorum. Yalnız bir müddet sonra Naim veya Nail Bey isminde bir binbaşının bu köyde karargâh kurarak teşkilâtı idare ettiğini hatırlayabiliyorum. Yanında bir de çok genç bir teğmen vardı. İşte tam bu 15 Kuva-yı Milliyecinin köye geldikleri veya gelecekleri sıralarda bir gündü, 200-300 hanelik bir köy olan Tatar köyüne şimşek gibi bir haber yayılıyor: “Bu gün köye Yunan askerleri gelecek, kimse karşı gelmesin, halka bir şey yapmayacaklarmış.” Hakikaten öğleye doğru geldiler, tam teçhizatlı muntazam 2 bölük kadar Yunan askeri idi bunlar. Biraz sonra bir tellâl bağıriyor: “Herkes, evinde ve üzerinde silah namına ne varsa hükümetin önüne getirip Yunan Komutanına teslim edecek aksi takdirde köy ateşe verilecek, ge-

Zeki ÇEVİK

sergileyen Fransız Assumptionistlerinin gayretleriyle söndürülmüştü. Bir zalimlik cinneti olarak kundakçılar tarafından büyük baş hayvanlar ateşe verilen mahalleler içinde bağlı bırakılmış ve diri diri yakılmışlardı ve hala dumanları tütmekte olan harabeler içerisinde, gördükleri işkenceler neticesi, yarı yarıya yakılmış olan kediler korkunç bir manzara yaratıyorlardı. Camilerin halıları ve diğer eşyaları çalınmakla kalmamış, bir de bu camiler kasti bir şekilde kirletilmişlerdi. En büyük cami olan Pertev Mehmet Paşa Cami'sinin avlusunda ve iç kısmında kesilen domuzlar öylece bırakılmıştı. Daha cinayetler başlar başlamaz yanına aldığı Fransız destroyerinin kumandanı ile sokaklarda devriye gezmeye başlamış olan bir Fransız irtibat subayı sayesinde umumi bir katliam önlenmişti. Yine de Yunanlıların bölgeyi boşaltmaya başlamalarından üç buçuk gün önce, 24 Haziran Cuma günü öğle üzeri saat bir sularında, şehrin denizden uzak en yüksek kesimlerinde bulunan Bağçeşme (Bahçeçeşme) ve Tepekhane isimli iki Türk mahallesinin erkek sakinleri mezarlığa götürülmüş ve burada guruplar halinde kurşunlanarak öldürülmüşlerdi. Bir sonra gün olan ayın yirmi dokuzunda mezarların iki tanesi açıldığında ben oradaydım ve kendi adıma bu cesetlerin hem Müslümanlara ait olduğuna hem de ellerinin arkadan bağlanmış durumda olduğuna şahitlik edebilirdim. Bu mezarlar topluluğunda yaklaşık altmış ceset bulunduğu düşünülüyordu ve başka toplu mezarlar da mevcuttu. Toplam üç yüzün üzerinde insan kayıptı ve bu sayı 15 ve 16 Mayıs tarih-

tirmeyenler öldürülecek." Şüphesiz istenmeye istenmeye emir yerine getirildi. Yunanlılar iki gece kaldıktan ve birkaç vatandaşı keyf için, karpuz tarlalarını da bekçileriyle birlikte ettikten sonra başka istikamete, başka köyleri de birer birer işgale gittiler. Fakat kısa bir zaman sonra bu askerlerin küçük bir köy olan Dağınık köylüleri tarafından pusu kurularak köye sokulmamış ve pek çok zayıt vermiş oldukları haberi geldi. Artık bu bölgede esir ve zellil yaşamaktansa ölümü tercih eden Türk varlığının şahlandığını gördük. Hamidiye köyünden Zoboğlu Hasan Efendi bir avuç kadar insanla Bahçecik cephesini kurdu. Artık bu cephede mütemadi muharebeler oluyor, eli silah tutan kendiliğinden cepheye koşuyordu. Kuvvetlerimizin 1/10 nispetinde olduğunu söylüyorlardı. Biz top tüfek seslerine o kadar alışmıştık ki herkes hiçbir şey yokmuş gibi işiyle gücüyle meşgul oluyor, zerre kadar korkmuyordu. Bu cephe aylarca düşmana mukavemet etti. Nasıl mukavemet etmesin ki orada çarpışanlar ya evlatlarını Birinci Dünya Savaşı'nda şehit veren babalar veya aynı savaşta babasını şehit veren bıyığı henüz terlemeğe başlamış delikanlılardı. Bunlar kimsenin zoru ile değil, intikam ve istiklâl ateşi ile çarpışıyorlardı. Hiç unutamam cephenin belkemiğini teşkil eden bir ağır makineli tüfek bizim köyden geçirilirken köyde bir bayram havası esmişti. Makineli tüfeğin tecrübesini yapmak icap etmiş, bu maksatla köyün yanındaki Asar deresine götürüldüğü zaman bütün köylü yağmur duasına çıkar gibi oraya koşmuş tüfeğin sağlam olduğu görülünce iki katlı bayram yapılmış hatta kurbanlar kesilmişti. Kahramanlar bu minval üzere çarpışırken nihayet bir yaz günü Körfezdeki Yunan harp gemilerinden köyümüzün topa tutulduğunu dehşetle gördük. Bunu kimse ümit etmiyordu, herkes şaşkına dönmüştü. Köyde bir ana baba günü, bir mahşer havası estiyordu. Bereket versin ki düşman mermilerinin çoğu köyün içine düşmemişti. Yalnız bir eve tam isabet vaki olmuş bir yetişkin kızcağız şehit olmuştu. Akşam olunca Zoboğlu Hasan Efendi tarafından Yunan komutanına bu hal protesto edilince, cevap olarak bir Yunan deniz subayının fazla alkol alması sebebiyle toplarını ateşlemiş olduğu; yoksa bir kasıtları olmadığı bildirilmişti. Hâlbuki bu iş maksatsız yapılmamıştı. Nitekim birkaç gün sonra gene müthiş top sesleriyle uyandık. Fakat bugünkü top sesleri başka günlerinkine benzemiyordu. Gemiler de denizden milis kuvvetlerimizden tuttuğu Bahçecik cephesi üzerine ateşe başlamışlardı. Bu gün düşmanın çok büyük kuvvetlerle taarruza geçeceği belli oluyordu. Hakikaten akşama doğru 1/20 nispetinde çarpışan kahramanlar cephesi bozuldu. Şimdi ne olacaktı? Tabii bir tarafa doğru uzaklaşmak, kaçmak gerek. Köyden kaçışı tasvir etmek imkânsız. Genç, ihtiyar, kadın, erkek birbirlerine karışmış bağırma, ağlama, herkesin sırtında alabildiği kadar yük. Araba, at, hatta inekler bile yatak yorgan, partallar ve yiyeceklerle yüklü. Bu yürekler acısı manzara ile kabile İznik istikametine yola koyuldu. Zaman zaman arkadan bir atlı geliyor: "Yunanlılar bir saatlik yola kadar sokuldular." diye halkı heyecana veriyordu. Fakat arkadan ferahlatıcı bir haber geldi. Cepheden çözülmeğe mecbur kalan kahramanlar artçılık görevi ile düşmana mukavemet ediyorlarmış. Kafile köyler, yaylalar aşa aşa günlerce yürüdü. Nihayet Alış yaylası denilen zümrüt gibi camılık bir mintıkaya geldik. Düşmanla aramız epeyce açıldığından burada birkaç gün için konakladık. Buradan da nerelere gidileceği düşünülürken İzmit'in istirdadı haberi geldi. Tekrar aynı yollar, aynı dereler, aynı tepeleri aşarak evvelâ Hamidiye köyüne ulaştık. Burada hiç unutamayacağım ulvi bir manzara ile karşılaştık; uzaktan akrabamız sayılan Emine hanımın Bahçecik cephesinde düşmanın son taarruzunda şehit olan büyük oğlu Ömer'den başka ikinci oğlu Mustafa'nın da Mudanya'da şehit olduğu kendisine duyuruldu. Herkes kadının ağlayacağını, çığlıklar koparacağını zannediyordu. Hâlbuki o öyle yapmadı: "Allah'a şükür çocuklarım şehit ben de şehit anası oldum" dedi ve gözlerinin yaşını içine akıttı. Kimse onun gözyaşlarını göremedi. Tatar köyüne geldiğimiz zaman bütün sahil mintıkası gibi bu köyün de tamamen yanıp yakıldığını gördük. Köyden ayrılırken götüremediğimiz tekir kedi enkaz arasından çıkarak ayaklarımıza kapanmasaydı evimizin yerini bile zor bulacaktık. Yanan büyük köye uzun uzun baktım. Ne yalan söyleyeyim gözlerimden dökülen yaşları zapt edemedim." Mesut Çapa, "Kocaeli ve Çevresinde Yunan İşgali ve Göç: Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti'nin Yardımları", Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu- II, (3-4-5 Nisan 2015), Kocaeli 2016, s.1679-1681 (Cumhuriyet, 21 Kasım 1950).

İzmit Körfezi bölgesinin başlıca Kuva-yı Milliye birlikleri şunlardır: Körfezi'in kuzeyinde (Gebze-Tavşancıl bölgesinde):Yahya Kaptan, Küçük Aslan, Büyük Aslan, İpsiz Recep, Sarı Aslan, Bulgar Sadık, Yüzbaşı Nail, Gebzeli Rifat Kaptan. Körfezi'in güneyinde (Karamürsel ve civarındakiler): Gökbayrak Müfrezesi, Doktor Enis Bey Müfrezesi, Karamürsel Taburu, Ne Olursa Olsun Taburu, Yalovalı İbrahim Reis, Terzi Laz Mevlut (85 kişi), Adem Çavuş Çetesi (40 kişi), Aktopraklı İsmail Efendi Çetesi (40 kişi), Pomak Hasan Çetesi (40 kişi), Fatma Seher (Kara Fatma) Çetesi, Mustafa Hergüner, "Kurtuluş Savaşında Karamürsel", Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu- IV Bildirileri, Cilt:2, Kocaeli 2018, s. 1030-1031.

¹¹⁵ Sofuoğlu, Kuva-yı Milliye Dönemi... s. 404-405, 426-427

¹¹⁶ Toynbee, a.g.e., s. 361-362.

¹¹⁷ Toynbee, a.g.e., s.289

Yunan İşgalinde İzmit Körfezi'nde Müslüman Muhacir ve Mültecilerin Sevk Ve İskânı (1920-1921)

lerinde İzmir'de patlak veren olaylarda hayatını kaybedenlerin sayısına da muhtemelen geride bırakıyordu.”

Toynbee, 29 Haziran-2 Temmuz 1921 tarihlerinde bulunduğu İzmit'te ki son durumu ise şöyle anlatmaktadır:¹¹⁸ “Düzenli ordu birlikleri, gönüllüler ve yerel çetelerden oluşan Türk birlikleri gayet disiplinli idiler. Yunanlıların camilere reva gördüklerine bakarak kiliselere hiçbir saldırıda bulunmadılar. Yunanlıların çekilmeden önce sistemli bir şekilde yağmaladıkları Türk dükkânlarından ayırmak için kepenkler üzerine tebeşirle çizdikleri haç işaretleri yerinde durmasına rağmen terk edilmiş Rum ve Ermeni dükkânları tahrip edilmedi. Daha önce katledilen sivil Türklerin intikamını almak için tek tük kalmış olan Hıristiyanlara şiddet uygulamadılar”

İzmit Yunan işgalinden kurtarıldıktan sonra, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ni bekleyen iki türlü muhacir ve mülteci meselesi vardı. Bunlardan birincisi Ekim 1920'den itibaren başlayan ve yaklaşık sekiz ay süren Yunan işgali sırasında İstanbul'a kaçan binlerce bölge ahalisinin tekrar geri dönme meselesiydi. Diğeri ise Haziran 1921 sonunda Türk taarruzu karşısında Yunanlıların İzmit'i tahliyesi esnasında Rumlarla birlikte İstanbul'a götürülecekleri bahanesiyle, Yunanlılar tarafından Yunanistan ve Tekfurdağı (Tekirdağ) gibi yerlere yerleştirilen İzmit ahalisinin memleketlerine iadeleri meselesiydi.¹¹⁹

İzmit, Yunan işgalinden kurtulur kurtulmaz sayıları 10.000'i bulan ve büyük çoğunluğu İstanbul'da Davut Paşa kışlasına yerleştirilen bu zavallıların işelerini düşünerek Hilâl-i Ahmer Davut Paşa'da bir aşhane açtı. Bu aşhanede günde 2.800 kişiye yemek veriliyordu.¹²⁰

İzmit, Adapazarı ve Sapanca havalisi muhacirlerinin memleketlerine dönmesi gündeme gelmiştir. Bunun için Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ve Muhacirin Müdüriyeti gerekli teşebbüslerde bulunmuşlardı. İzmit muhacirlerini taşımak için Gülnihal, Kızılırmak, Bandırma, Ümit, İnebolu ve Hale vapurlarının tahsis edildiği Cemiyet tarafından açıklandı. Bu vapurlardan İzmit muhacirlerini taşıyacak ilk vapur Hale idi. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, 4 Temmuz 1921 Pazartesi günü öğleden önce saat 10.00'da Hale vapurunun Sirkeci iskelesinden hareket edeceğini ilan ederek memleketlerine geri dönmek isteyenlerin 3 Temmuz günü Muhacirin Müdüriyeti'ne işlemlerini yaptırmasını istedi.¹²¹ 4 Temmuz'da belirtilen zamanda Hale vapuru ile İzmit muhacirlerinin bir kısmı memleketlerine götürüldü.¹²² Müslüman mültecilerin dışında Yunanlıların İzmit'i tahliyesi esnasında kaçarak İstanbul'a iltica eden Musevilerin yerlerine iadesi için Hahamhane'ye müracaat edilmiştir.¹²³ Hale vapurunun dışında diğer vapurlar da İzmit muhacirlerini İstanbul'dan taşımaya başladı. Bir vapurun tek bir seferi Hilâl-i Ahmer için 2.300 liraya mal olmaktadır. Sadece Marmara muhacirleri için Hilâl-i Ahmer 30.000 lira kadar tahsisat ayırmak zorunda kalmıştır.¹²⁴

Bu şekilde vapurların 12-13 sefer yaptığı anlaşılmaktadır. Bu suretle İstanbul'da bulunan İzmit ve havalisi muhacirleri memleketlerine iade edilmiştir. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti İstanbul'daki İzmit mültecilerinin memleketlerine iadeleri dışında Yunanlıların tahliyesi sırasında Yunan adalarına ve bazı diğer yerlere götürülen İzmit ahalisinin de iadesi meselesi ile ilgilenmek zorundaydı. Yunan kuvvetlerinin çekilmeden önce İzmit şehrini yakıp halkı göçe zorladıkları sırada, İzmit limanında bulunan iki Yunan vapuruna İstanbul'a yolcu alacaklarını söyleyerek çok yüksek tarifeye birkaç yüz kişiyi bindirmeyi başarmışlardı. Yolcular İstanbul'a gelecek yerde Tekfurdağı (Tekirdağ), Limni, Midilli, Sisam, Galus, Kataklu, Pirgos iskelelerine götürülmüşlerdi. Büyük çoğunluğunu Türk kadın ve çocuklarının oluşturduğu bu yolculardan bir hafta kimse haber alamamıştı.¹²⁵ Daha sonra İzmit ahalisi adına bir heyet Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Merkez-i Umumiyesi'ne müracaat ederek bu mültecilerin kurtarılması için teşebbüslerde bulunmasını rica etmişlerdi.¹²⁶

Bu rica üzerine olaya dâhil olan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin yapmış olduğu araştırmalardan bir sonuç çıkmamışken Midilli'den gelen bir telgraf bunların izini bulmaya yardım etmiştir. Bu telgraf

¹¹⁸ Toynbee, a.g.e., s.289

¹¹⁹ Mustafa Sarı, “Milli Mücadele Döneminde İzmit ve Çevresinde Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Faaliyetleri (1919-1923), Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri (2-4 Mayıs 2014), Kocaeli 2015, s. 981. İzmit ve çevresinden Yunanistan'a giden Rumların sayısı şu şekildedir: Midilli'ye 9.000, Limni'ye 4.000, Kolos'a 8.000, Yenişehir'e 6.000, Sakız'a 3.000, Pirfos ve Trabolis'e ise 3.000 olmak üzere toplam 33.000 kişi (Vakit, 6 Temmuz 1337/1921, nu. 1284/1)

¹²⁰ Tevhid-i Efkâr, 21 Temmuz 1337/ 1921, nu. 47/3075/4; Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmuası(OHAM), Sayı:1, 15 Eylül 1337/1921, nu. 1/4.

¹²¹ Vakit, 2 Temmuz 1337/1921, nu. 1280/3; Tevhid-i Efkâr, 3 Temmuz 1337/1921, nu. 30/3058/4.

¹²² Tevhid-i Efkâr, 6 Temmuz 1337/1921, nu. 33/3061/3.

¹²³ Vakit, 6 Temmuz 1337/1921, nu. 1284/1.

¹²⁴ Tasvir-i Efkâr, 6 Temmuz 1337/1921, nu. 33/3061/3.

¹²⁵ OHAM, Sayı:1, 15 Eylül 1337/1921, nu. 1/3.

¹²⁶ Vakit, 6 Temmuz 1337/ 1921, nu. 1284/1.

Zeki ÇEVİK

üzerine Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Yunan Fevkalade Komiserliği'ne müracaat ederek muhacirlerin nerede olduklarını sordu. Bir iki gün sonra Yunan Komiserliği bu muhacirlerin Yunanistan'ın muhtelif yerlerine götürüldükleri ve bunları almaları için Hilâl-i Ahmer'e izin verileceğini bildirdi. Bunun üzerine Hilâl-i Ahmer Cemiyeti İzmit muhacirlerinin iadesi için hemen Darülfünun muallimlerinden ve Hilâl-i Ahmer üyelerinden Ali Macid Bey'in başkanlığında bir komisyon oluşturdu. Ali Macid Bey'in başkanlığındaki bu komisyon Gülnihal vapuru Tekfurdağı (Tekirdağ), Limni, Midilli, Sisam, Golos, Kataklos, Pargos iskelelerine uğradı ve biri Rum dördü Ermeni ve 22'si Musevi olmak üzere 755 kişiyi alarak 5 Ağustos'ta İstanbul'a geri döndü. Tekfurdağı'ndaki İzmit Yahudi muhacirleri gelmek istemişlerse de oranın Yunan Kumandanlığı tarafından engellenmişlerdir.¹²⁷ Ali Macid Bey başkanlığındaki Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Heyeti Ağustos başlarında, Fransız Yüzbaşı Lucas'ın refakatinde Gülnihal vapuruyla muhacirleri getirmek için Yunanistan'a gönderildiği haberi basında da yer aldı.¹²⁸

Tekfurdağı'ndan vapura sadece 108 Müslüman muhacirin binmesine izin verilmiştir. Midilli'de ise aynı zamanda büyük miktarda Çerkez bulunmaktaydı. Bunlar geri dönmek istemişlerse de o sırada orada bulunan İzmit eski mutasarrıfı İbrahim Bey kendilerinin geri dönmesine engel olmuştur.¹²⁹ Vapura yalnız İzmit muhacirleri binmiştir.¹³⁰

Tevhid-i Efkâr gazetesine göre Gülnihal vapuru sırasıyla Kataklos, Burgaz, Elemiposi, Sisam, Midilli, Golos, Limni, Tekfurdağı limanlarına gitmiştir. Vapurda 665'i Midilli ve 108'i Tekfurdağı'ndan bindirilen 773 nüfus felaketzede vardır. Bunların içinde 5'i Ermeni, 22'si Musevi ve 1'i Rum olmak üzere 28 nüfus da gayrimüslim mülteci vardır.¹³¹ Vakit gazetesine göre ise 700 mülteci Midilli'den 108 mülteci Tekfurdağı'ndan bunun dışında 26 kişi de gayrimüslim İstanbul'a gelmişlerdir.¹³²

İstanbul'a gelen bu muhacirlerden yardıma muhtaç olan 200 kişi Davut Paşa kışlasına yerleştirildiler. Diğerleri ise peyderpey memleketlerine sevk edildiler.¹³³ Yunanistan'da bulunan İzmit muhacirlerinin İstanbul'a getirilmesi üzerine bu muhacirlerden bir heyet Hilâl-i Ahmer Merkez-i Umumiyesi'ne gelerek gösterilen gayretten dolayı teşekkür etmiştir.¹³⁴

İzmit Körfezi Bölgesinin Kurtuluşu

Mayıs 1921'den itibaren İzmit ve Adapazarı'nın Yunan işgalinden kurtarılması için Türk birlikleri hazırlıklarına başlamıştı. Bu hazırlıklar çerçevesinde bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından görevlendirilen Mürettep Kolordu Kumandanı Albay Kazım (Özalp) Bey, karargâhını Düzce'den Geyve'ye nakletmiştir.¹³⁵

Hazırlıkların tamamlanmasından sonra Türk birlikleri Yunanlıların karşı taarruza geçmiş; 21 Haziran'da Adapazarı¹³⁶ 28 Haziran'da ise İzmit Yunan işgalinden kurtarılmıştı.¹³⁷ Aynı gün Karamürsel'de takip edilen Yunan tümeni 30 Haziran'da Yalova'dan daha güneye inmek zorunda kalmıştı.¹³⁸

Biraz ayrıntıyla Körfez bölgesindeki gelişmeler şöyle cereyan etmiştir: İzmit'in kurtarılmasında en çetin muharebeler 23 Haziran 1921 günü sabahı yaşanmıştır. Milli kuvvetler iki koldan taarruza geçerek İzmit tepelerini ele geçirdiler.¹³⁹ 27 Haziran tarihine kadar çarpışmalar özellikle

¹²⁷ OHAM, Sayı:1, 15 Eylül 1337/1921, nu. 1/3-4.

¹²⁸ Tevhid-i Efkâr, 4 Ağustos 1337/1921, nu. 57/3085/4.

¹²⁹ Sabık İzmit mutasarrıfı İbrahim, Yunanlılardan aylık 4.000 kuruş maaş ile Midilli'de bulunmakta idi. İzmit'in Yunanlılar tarafından işgali sırasında Yunanlılara elinden gelen yardımı yapmış ve sonra şehrin Yunanlılar tarafından tahliyesinden sonra Midilli'ye gitmiştir. Vakit, 4 Ağustos 1337/1921, nu. 1313/1.

¹³⁰ Vakit, 4 Ağustos 1337/1921, nu. 1313/1.

¹³¹ Tevhid-i Efkâr, 4 Ağustos 1337/1921, nu. 57/3085/4.

¹³² Vakit, 4 Ağustos 1337/1921, nu. 1313/1.

¹³³ Vakit, 5 Ağustos 1337/1921, nu. 1314/3.

¹³⁴ Vakit, 4 Ağustos 1337/1921, nu. 1313/4.

¹³⁵ Kazım Özalp, Milli Mücadele 1919-1922, c. I, Ankara, 1971, s. 176-177.

¹³⁶ Tevhid-i Efkâr, 24 Haziran 1337/1921, nu. 21/3049/1.

¹³⁷ Vakit, 30 Haziran 1337/1921, nu. 1278/1.

¹³⁸ Karamürsel Çamdibi köyü doğumlu olan bendenizin baba dedeleri Karaahmetli köyünde Kalyoncuoğulları sülalesindedir. Yunan kuvvetlerinin Karamürsel'i tahliyesini küçük bir çocuk iken rahmetli Anneannem Hanife Acar'dan dinlemiştim. Hatırimda kalanlar şöyledir: Dedem Mustafa Acar'ı ve birçok erkekleri camide toplayan Yunanlılar her gün içlerinden seçtikleri birkaç kişiyi çıkarıp kurşuna diziyorlarmış. Ninemler de bir evde saklanmışlar. Bir gün durmadan borazanlar çalmaya başlamış ve Yunan askerleri telaş içinde Karamürsel'den kaçmışlar. Bunları evden perdenin arkasından gizlenerek seyrettik diye anlatmıştı rahmetli Ninem. Ben de tarihe küçük bir not düşürmek istedim. (Z.Ç.)

Yunan İşgalinde İzmit Körfezi'nde Müslüman Muhacir ve Mültecilerin Sevk Ve İskânı (1920-1921)

Değirmendere ve Bahçecik çevresinde şiddetli bir şekilde devam etti.¹⁴⁰ Nihayet Yunanlılar 27 Haziran 1921 günü İzmit'i boşaltmaya başladılar. Bu sevinçli haber basında da yer aldı.¹⁴¹

27/28 Haziran 1921 gecesi İzmit'i tamamen boşalttığına anlaşıldığına üzerine Kolordu komutanlığınca 33. Süvari Alayı'na şehirde yağmacılığa, düzensizlik ve asayişsizliğe yer verilmemesi emri verilmiş, aynı zamanda Derince'nin de keşfi istenmişti. Verilen emir çerçevesinde, Mürettep Tümen Bahçecik-Seymen yönünü esaslı olarak keşfedecek, kesin bir bilgi olmadıkça asli kuvvetlerle Çuha Fabrikası'ndan öteye geçilmeyecekti. Diğer yandan Sakarya Bölge Komutanlığı emrindeki süvari birliğinin 28 Haziran 1921 sabahı İzmit'e girmesiyle, şehir hiçbir direnişle karşılaşmadan Yunan işgalinden kurtarılmış oldu.¹⁴²

İzmit'in kurtuluşu haberini İstanbul'a bir telgraf ile ilk bildiren kişi Karamürsel Kaymakamı Seyfettin Bey'dir.¹⁴³ Yunan kuvvetleri Körfez'in güney bölgesinde kuvvetlerin planlı bir taarruzu olmadan Kocaeli Grup Kumandanı olan Miralay Kazım Bey'in de ifade ettiği gibi telaşa kapılarak ricat etmişlerdir.¹⁴⁴ Böylece 30 Haziran 1921 tarihinde Yunan kuvvetleri bütün Kocaeli yarımadasını boşaltarak Yalova istikametinde geri çekildiler. Bu haberlere İstanbul basınında geniş yer verildi. Telaşa kapılan İngilizler bir subaylarını İzmit'teki Türk komutan Emin Bey'e göndererek Kolordu Komutanı Kazım Bey ile görüşmek ve Türk birliklerinin İstanbul'a ileri harekâta devam edip etmeyeceklerini öğrenmek istediler. Fakat Kazım Bey bu görüşmeyi kabul etmedi ve Genelkurmay'dan gelecek talimata göre hareket edecekleri şeklinde politik bir cevap gönderdi. Türk ve İngiliz birlikleri Derince'de karşı karşıya geldiler ve savunma düzeni aldılar.¹⁴⁵

Türk Mürettep Kolordu birlikleri 21-29 Haziran tarihleri arasında süren çatışmalar sonucunda 1 subay, 74 er şehit; 9 subay, 180 er yaralı vermişlerdi. Yunanlıların kayıpları ise 3 subay, 34 er ölü; 2 subay, 84 er yaralıdan meydana gelmişti.¹⁴⁶

Yunan İşgali ve sonrasında Bölgeye Yapılan Kızılay Yardımları

Bölgeye yapılan Hilal-i Ahmer yardımları ve faaliyetleri Mesut Çapa ve Mustafa Sarı tarafından ayrıntılı olarak incelenip yayınlanmıştır.¹⁴⁷ Biz burada sadece İzmit Körfezi bölgesinde bu konudaki faaliyetleri ele alıp özetleyeceğiz. İzmit ve çevresinde Yunan işgali sırasında çok üzücü gelişmeler olmuştu. Mesela İzmit ve Derince'de halk kışın soğukta sokaklarda iye ve giyimden yoksun bir şekilde perişan bir vaziyetteydi. Devlet memurları dahi maddi imkân olmadığından yardım alamıyorlardı.¹⁴⁸

İzmit'in dışında özellikle Karamürsel ve Yalova taraflarında da Yunan mezalimi bütün şiddetiyle sürüyordu. Karamürsel'de 15 tanesi tamamen olmak üzere 25 köy işgal kuvvetleri tarafından yakıldı ve bu köylerin ahalisi büyük bir açlık sefaletine sürüklendiler.¹⁴⁹ Yardım çağrıları üzerine Hilâl-i Ahmer Merkez-i Umumisi bölgedeki felâketzedelerin iye ve sağlık sorunları için Karamürsel Sekizinci İmdad-ı Sıhhiye Heyeti'nin gönderilmesine karar verdi. Bu heyet'te biri Sertabip iki doktor ve üç hastabakıcıdan oluşuyordu.¹⁵⁰

15 Kasım 1920 tarihinde Karamürsel'e gelen heyet, ahalinin iyelerini temin edecek fırın ve aşhane

¹³⁹ Özel, a.g.e., s.207.

¹⁴⁰ Hatice Akan, "Ulusal Basına göre Kocaeli Yarımadasının Türk Kontrolüne Geçişi (1921-1923)", Bartın Üniversitesi, Çeşm-i Cihan, Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E- dergisi, cilt:3,sayı:2, Bartın 2016, s.39 (36-48)

¹⁴¹ "Şanlı sancağımız İzmit üzerinde dalgalanmaya başlıyor. Kahraman askerlerimiz heyecan ve gözyaşları arasında kasabaya girdi. Dün sabah alınan bir telgrafta kahraman askerlerimizin, milli azim sahasında yeni bir adım atarak, epey müddetten beri adı ve vahşi düşmanın elinde işitilmemiş zulüm ve işkenceye maruz kalan İzmit ve İzmitlileri tahlis için şanlı sancağımızı Marmara'nın güzel kasabasına diktiği bildirilmekte idi... Sokaklara dökülen halk gazilerimizi gözyaşları ile karşılamıştır. Bütün Türk kasabalarını, vicdanında hissettiği kudret ve kuvvet ile tahlis edeceğine olan imanımızla gazanfer askerlerimizi ve bu mazhariyeti idrak eden vatandaşlarımızı tebrik ederiz." Hâkimiyet-i Milliye, 29 Haziran 1337/1921, nu. 119/2

¹⁴² Özel, a.g.e., s. 153; Akan, a.g.m., s. 40

¹⁴³ Bu haber basında şöyle verilmiştir: "Türk-Yunan harb-i hazırının safha-i ahîresinde Karamürsel, uzun müddet Anadolu'nun ve Türklüğün Marmara'daki yegâne ileri karakolu hizmetini gören bu fedakâr kahraman kasabamız, İzmit'imizin istirdadı hakkındaki haberi ilk önce şehrimize bildirdi. Karamürsel'in bahadır kaymakamı Seyfettin Bey aşağıdaki telgrafname ile bu müjdeyi, İzmit'in kurtulduğunu İstanbul'un merak ve ızdırıp ile bekleyen Türk ve Müslüman halkına haber verdi.", İkdâm, 30 Haziran 1337/1921, Nu. 110/39-B

¹⁴⁴ Özalp, a.g.e., s.178.

¹⁴⁵ Özel, a.g.e., s. 154.

¹⁴⁶ Türk İstiklâl Harbi, c. II, kısım III, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara 1974, s.139.

¹⁴⁷ Çapa, a.g.m., s.1679-1697; Sarı, a.g.m., s.965-986.

¹⁴⁸ Sarı a.g.m., s.969, (Kızılay Arşivi, Kutu No: 850, Belge No: 35, İzmit Sancağı Sıhhiye Müdürü Doktor Yunus Vasfi Bey'den Hilâl-i Ahmer Cemiyet-i Riyaseti'ne -3 Teşrinisani 1336/ 3 Kasım 1920).

¹⁴⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Teşkilinden Sakarya Zaferi'ne Kadar Hilâl-i Ahmer Cemiyeti İcraat Raporu, 23 Nisan 1920 - 23 Eylül 1921, Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şürekâsı, İstanbul, 1338, s. 35.

Zeki ÇEVİK

tesisatı inşasına başladı. Fakat bu tesisat tamamlanıncaya kadar İstanbul'dan mavnalarla ekmek getirilmek suretiyle açlığın önü alınmaya çalışıldı. Heyet tarafından ayrıca Karamürsel'de felâketzedelerin sıhhi ihtiyaçları için de umumi bir muayenehane ile 30 yataklı bir hastane açıldı. Bunun dışında muayenehaneye gelemeyecek derecede hasta olanları tedavi üzere bir seyyar tıp heyeti teşekkül edildi. Karamürsel Hilâl-i Ahmer İmdat-ı Sıhhi Heyeti bölgenin en büyük problemlerinden biri olan ekmek sorununu çözmek için ahaliye "ekmek vesikası" vermeye başladı. Heyet Karamürsel'de 13 Kasım-28 Kasım 1920 tarihleri arasında ekmek vesikası ile 53.817 adet ekmek dağıttı. 13 Kasım-30 Kasım 1920 Tarihleri arasında da yemek ve ekmek dağıtılan nüfus sayısı ise 62.340 kişidir. 1 Aralık-9 Aralık 1920 tarihleri arasında yemek ve ekmek dağıtılan muhtaçların sayısı ise toplam 39.440 kişiye ulaşmıştır.¹⁵¹ 15 Kasım 1920'de Karamürsel'e gelen İmdat Heyeti, Aralık sonlarına kadar bölgede faaliyetlerine devam ederek ahalinin yaralarını sarmaya çalıştı.

Yunan idaresi tarafından Derince'ye sürgün edilen Karamürsel ahalisinin sayısı 1.281 kişi olarak kayıtlara geçmiştir.¹⁵² Sığınmacılara yardım, iskân ve geri yerlerine dönmelerini sağlamak adına Hilâl-i Ahmer Heyeti görevlendirilmiştir.¹⁵³

Yunan kuvvetleri tarafından yakılıp, tahrip edilen Pazar, Avrekil, Çamçukur, Kırkpınar, Karaahmetli, Dereköyü, İnebeyli, Akşar, Hayriye, Yeniköy, Simli, Vefa, Ereğli köylerinden Karamürsel'e gelen sefalet içindeki 4.677 mülteciye Hilâl-i Ahmer Heyeti tarafından yardım edilmiştir. 3 Aralık 1920 tarihli Harbiye Nezareti'nin Hariciye Nezareti'ne gönderdiği bir telgraf ile Yunan işgal kuvvetlerinin Yalova, Karamürsel'de pek çok Müslüman köyünün yakılarak tahrip edildiği, silah toplama bahanesi ile zulümlerine devam etmekte oldukları bildirilmektedir.¹⁵⁴ Yunanlıların İzmit ve çevresindeki faaliyetlerine bölgedeki Rum çetelerinin de katılması ile birlikte Müslüman halk kitleler halinde göçe başlamışlardır. Karamürsel'de bulunan Hilâl-i Ahmer İmdat-ı Sıhhiye Heyeti'nin varlığı mülteciler için bir çekim merkezi olmuş ve pek çoğu Karamürsel'e sığınmıştır.¹⁵⁵

30 Aralık 1920 tarihinde Hilâl-i Ahmer Merkezi'nin verdiği emir gereğince Karamürsel'deki doktor, hastabakıcı, sevk memuru ve hademelerin görevlerine son verildi. Bunun dışında aşhane 4 Ocak 1921'de kapatıldı ve ahaliye ekmek dağıtımına da 6 Ocak'ta son verildi. Karamürsel Sekizinci İmdat Heyeti Karamürsel'den ayrıldıktan sonra Geyve'ye taşındı.¹⁵⁶

İzmit ve çevresi Yunan işgalinden kurtarılsa da Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ni çok zorlu bir süreç beklemektedir. İlk önce Yunanlıların tahliye sırasında yaptıkları tahribatın, yani bölge ahalisinin işe, sağlık ve barınma ihtiyaçlarının giderilmesi gerekiyordu. Bunun dışında Yunan işgali sırasında İstanbul'a kaçan binlerce muhacirin tekrar memleketlerine iadesi meselesi vardı. Ayrıca Yunanlıların tahliyesi esnasında Rumlarla birlikte Müslüman ahali de İstanbul'a götürülecekleri bahanesiyle, Yunan adaları ve Tekfurdağ (Tekirdağ) gibi bölgelere götürülmüşlerdi. Bu muhacirlerin de memleketlerine geri dönmeleri ile Hilâl-i Ahmer Cemiyeti uğraşacaktır.

Bu süreçte İzmit'e kapsamlı bir imdat heyeti göndermeyi tasarlayan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, heyetin bölgeye gönderilmesinden önce yardımlara devam etmekteydi. Cemiyet, Gülnihal vapuruyla 10 Temmuz 1921'de İzmit'e 600 çuval un ve 10.000 çadır ile çok miktarda sıhhiye malzemesini göndermiştir¹⁵⁷. Bu yardımlar sadece İzmit'te değil civar kazalarda da dağıtılmıştır. Mesela Bahçecik ahalisine 25 çuval un, Değirmendere ahalisi için de 82 çuval un ve 650 çadır dağıtılmıştır. Ayrıca Değirmendere'ye 650 adet ekmek yardımı da yapılmıştır. Hilâl-i Ahmer'in dışında Amerikan Yardım Heyeti¹⁵⁸ tarafından Değirmendere'ye 25 çuval un, 25 çuval fasulye ve 6 takım elbise yardım yapılmıştır¹⁵⁹. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından İzmit felaketzedelerine yardım etmek üzere oluşturulan heyet

¹⁵⁰ Hilâl-i Ahmer Cemiyeti İcraat Raporu, 23 Nisan 1920 - 23 Eylül 1921, İstanbul, 1338, s. 35. (Kızılay Arşivi, Kutu No: 1082, Belge No: 10, Karamürsel Hilâl-i Ahmer İmdat-ı Sıhhi Heyeti Memuru'ndan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Müfettiş-i Umumiliği'ne -16 Teşrinisani 1336/ 16 Kasım 1920).

¹⁵¹ Sarı, a.g.m., s.973, (Kızılay Arşivi, Kutu No: 1082, Belge No: 8, 8-1, Karamürsel İmdat-ı Sıhhiye Heyeti'nden Hilâl-i Ahmer Cemiyeti-i Merkez-i Umumisi Riyaseti'ne-9 Kanunuevvel 1336/ Aralık 1920).

¹⁵² Beyoğlu, a.g.m., s. 1023.

¹⁵³ İsmail Hacıfettahoğlu, Milli Mücadele'de Hilâl-i Ahmer, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Teşkilinden Sakarya Zaferine Kadar İcraat Raporu -23Nisan 1920-23 Eylül 1921, Ankara, 2009, s. 65.

¹⁵⁴ BOA. HR. SYS., Nu. 2620/58.

¹⁵⁵ Çapa, a.g.m. s. 1683.

¹⁵⁶ Sarı, a.g.m., s. 974

¹⁵⁷ Tevhid-i Efkâr, 11 Temmuz 1337/1921, nu. 37/3065/4.

¹⁵⁸ Amerika Yakınoğu Yardım Heyeti İzmit Şubesi, Yunanlıların İzmit'te yaptığı mezalime ilk müdahale eden kuruluştur. Heyet İzmit'teki çarpışmalar sırasında kadın ve çocuklara erzak dağıtmış, bunun yanında bulaşıcı hastalıklara karşı da mücadele etmiştir. Ayrıca İzmit'te Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin kurduğu dispanser ve hastanede hastalara bakan heyet, ayırım yapmadan herkesin imdadına koşmaya çalışmıştır. Akşam, 15 Temmuz 1337/1921, nu. 1010/1.

Yunan İşgalinde İzmit Körfezi'nde Müslüman Muhacir ve Mültecilerin Sevk Ve İskânı (1920-1921)

24 Temmuz 1921 günü İzmit'e ulaşmıştır¹⁶⁰. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Heyeti İzmit'te gerekli görüşmelerden sonra 1 Ağustos 1921 tarihine kadar İzmit'te kaldı ve bu tarihte Değirmendere'ye hareket etti. Heyet Değirmendere'deki yardımları organize ederken Hilâl-i Ahmer Merkez Ambarı'ndan 11 sandık eşya ve 3 sandık tıbbi malzeme İzmit'e ulaşmıştı. Yeni gelen 11 sandık eşya ile daha önce getirilen 3 sandık eşya İzmit ve kazalardaki ahalinin nüfusuna göre taksim edildi¹⁶¹.

Hilâl-i Ahmer Heyeti'nin bölge ahalisine yardımları devam ederken 19 Ağustos 1921 tarihinde Amerikan Yardım Kuruluşu'ndan 98 çuval un ve 200 çuval fasulye temin edilmiştir. Bu erzaktan Değirmendere'ye 15 çuval un, 25 çuval fasulye; Bahçeçik'e 15 çuval un, 25 çuval fasulye; Karamürsel'e 33 çuval un, 75 çuval fasulye; Kapaklı'ya 35 çuval un, 75 çuval fasulye dağıtılmıştır. Bunun dışında İzmit'te bulunan muhtaç kimselere Amerikan Yardım Kuruluşu tarafından günlük nüfus başına yaklaşık 500 gr ekmekek dağıtılmaktaydı. Hilâl-i Ahmer Heyeti'nin hazırladığı rapora göre yardım yapılan yukarıdaki dört havalideki nüfus başına isabet eden miktar arasındaki orantısızlığın sebebi, bir önceki yardımdan faydalanan 11.836 nüfustan 6.541 şahsın İstanbul'a gitmesi, ya da İzmit'teki boş kalan Hıristiyan evlerine yerleşmesinden kaynaklanmaktaydı. Hilâl-i Ahmer Heyeti'nin Karamürsel ve civarındaki incelemelerde edindiği izlenimler ise şu şekildedir: Değirmendere, Kapaklı ve Bahçeçik ahalisinin bir kısmı haneleri yanmışsa da gerek İzmit ve gerekse İstanbul'a giden muhacirlerin evlerine yerleşerek bölgede meyve, fındık ve tütün gibi mahsulattan geçinmektedir. Ancak Karamürsel merkez ilçesi ahali son derece sefil ve yardıma muhtaç olan 5-6.000 nüfus için de ancak 7 hane sağlam kalmıştır. Ahalisinden büyük çoğunluğu kışın yaklaşması sebebiyle çok zor şartlar altında kendi evlerini yapmaya çalışmaktaydılar¹⁶².

Hilâl-i Ahmer Heyeti İzmit ve civarında eşya ve erzak dağıtımını gerçekleştirirken aynı zamanda sağlık meseleleriyle meşgul olmuşlardır. Bölgede heyetin en çok tesadüf ettiği hastalık ishal ve malaryadır. İshal daha çok çocuklarda görülmektedir. Heyete göre bu hastalığın bu kadar çok görülmesinin sebebi insanların sokakta yaşamaları ve yaş meyve yemeleridir. Bu hastaların yarısından fazlası Karamürsel'de görülmüştür. Karamürsel'de hiç bir doktor yoktu. Bu sebeple 26 Temmuz 1921 tarihinde Hilâl-i Ahmer adına Doktor Rüştü Bey tarafından burada bir poliklinik açılmıştı. Ayrıca bölgeye sıhhi malzeme ve ilaç da gönderilmesine karar verilmiştir¹⁶³. Bu yardımların dışında Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, İzmit ve havalisine 5.000 tüp çiçek aşısı da göndermiştir. 1 Ağustos 1921 tarihinde görevi biten bu sıhhi heyetten sonra Kocaeli ve Samanlıdağ Yarımadası'na, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından 30 Ağustos 1921 tarihinde yeni bir heyet gönderilmişti. Dört tabip ve yeterli miktarda sıhhiye memurlarından oluşan bu heyet İzmit, Değirmendere, Karamürsel, Bahçeçik havalisinde yardıma muhtaçlara 20.000 kilo fasulye, 10.000 kilo un ve 500 takım elbise ve çamaşır yardımında bulunduğu gibi, seyyar bir tıp ekibi kurarak şehir merkezinde bulunmayan hastaları tedavi etmiş ve bu hastalara gerekli ilaçları vermiştir¹⁶⁴.

¹⁵⁹ Kızılay Arşivi, Kutu No: 1082, Belge No: 43-6.

¹⁶⁰ Tevhid-i Efkâr, 17 Temmuz 1337/1921, nu. 43/3071/4.

¹⁶¹ Sarı, a.g.m., s. 978-979: (İzmit ve çevresinde 14 sandık eşyanın dağıtımı şu şekildedir: Değirmendere havalisine 2 sandık, İzmit şehrine 3 sandık, Karamürsel havalisine 4 sandık, Kapaklı havalisine 3 sandık ve Bahçeçik havalisine 2 sandık toplamda da 14 sandık eşya dağıtılmıştır. Nüfusa göre dağıtımlar ise şu şekildedir: Değirmendere'de, Örcün, Saraylı, Taslar?namındaki köylerde 105 nüfusa; Karamürsel'de: Yalacdere, Oluklu, Akçat, Karapınar, Karamürsel, Ereğli namındaki köylerde 552 nüfusa, Kapaklı'da: Burhaniye, Çukur, Deren?, Denizçalı, Gacık, Kapaklı, Çınarcık namındaki köylerde 552 nüfusa; Bahçeçikte: İhsaniye, Servetiye, Yazlık, Hisariye, Dülgel?, Yalova namındaki köylerde 1025 nüfusa ki toplam 2460 kişiye birer parça olarak verilmiştir ki bir kısım muhtaç kişilerin ancak asgari ihtiyaçları temin edilmiştir. "Kızılay Arşivi, Kutu No: 26, Belge No: 37.1, Onuncu İzmit Havalisi İmdad Heyeti Reisi'nden Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Riyaseti'ne - 28 Ağustos 1337/1921".

¹⁶² Sarı, a.g.m., s. 979-980

¹⁶³ Kızılay Arşivi, Kutu No: 101, Belge No: 243, 243-1, İzmit Mutasarrıfından Hilâl-i Ahmer Merkez-i Umumiyesi Riyaseti'ne (1 Ağustos 1337/1921).

¹⁶⁴ Sarı, a.g.m., s. 981.

Zeki ÇEVİK

Sonuç

Sonuç olarak, Yunanistan Patrikhanenin desteği ve yönlendirmesiyle Megali İdea peşinde koşan örgütlerle bağlantılı hareket ederek yerli Rum çetelerini örgütlemiştir. Yine yukarıda belirtildiği gibi kendi Patrikhaneleri desteğinde ham hayal peşinde koşan Ermeni örgütleri de Ermeni çeteleri ile Mütareke ortamından istifade ederek terör estirmişlerdir. Müslüman halka saldırılarını Yunan işgali sırasında Yunanlıların ve İtilaf Devletleri'nin desteğinde de sürdürmüşlerdir.

Yunan kuvvetlerinin bölgeden çekilmesi esnasında bu terör örgütleri Yunan birlikleri ile birlikte her tarafı yakıp yıkmışlar ve sayısız cinayetler işlemişlerdir. Nitekim İzmit katliamını haberini alan Ankara'nın İstanbul'daki temsilcisi Hamit Bey, buradaki Müslüman halkı kurtarmak üzere üç büyük vapur hazırlamış ve General Pelle'den de bir torpido alarak gizlice İzmit'e doğru hareket etmiş, ancak gemiler İtilaf donanması tarafından Adalar civarında durdurulmuştur.¹⁶⁵ Bu arada doruk noktasına çıkan Yunan mezalimi karşısında İstanbul'daki Yüksek Komiserler Yunanistan'a 4 Eylül 1921 de mezalim ile ilgili bir nota vermek zorunda kalmışlardır.¹⁶⁶

Bölgede gerek Yunan işgali sırasında, gerekse işgal sona erdikten sonra her yerde olduğu gibi İzmit ve çevresinde de, Yunan kuvvetleri çekildikleri bütün kasaba ve köyleri yakmışlar, on binlerce insan aç ve evsiz bırakmışlardır. Bu insanlara Hilâl-i Ahmer Cemiyeti yardım elini uzatırken, aynı zamanda Yunan işgali sırasında İstanbul'a kaçan İzmit ve çevresi muhacirleri ile de yakından ilgilenmiştir. Yine Yunanlıların tahliyesi esnasında beraberlerinde Yunan adalarına götürdükleri İzmit muhacirleri ancak Hilal-i Amer Cemiyeti'nin teşebbüsleri sayesinde memleketlerine iade edilebilmişlerdir.

İzmit Körfezi çevresinde Müslüman halk üzerinde yürütülen bu terör ve mezalim ancak bölgenin tamamen Milli Kuvvetlerin denetimine geçmesiyle sona ermiştir. Bölgede terör eylemlerinde bulunan ve bir şekilde eylemlere karışan Rum ve Ermeniler, Yunan kuvvetlerinin çekilmesi ile birlikte çekilmiş ve çoğunlukla İstanbul'a kaçmışlardır.¹⁶⁷ Bölgede kalan diğer Rumlar ise Lozan Konferansı sırasında imzalanan Mübadele Anlaşması gereği Yunanistan'a gönderilmişlerdir.

Bu çalışmada Yunan işgali sırasında İzmit Körfezi bölgesi esas alınarak Müslüman ahalinin uğradığı mezalim, göç hareketleri ve Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin yardımları gerek şimdiye kadarki çeşitli yayınlar, gerekse yeni belgeler ışığında topluca incelenip değerlendirilmiştir.

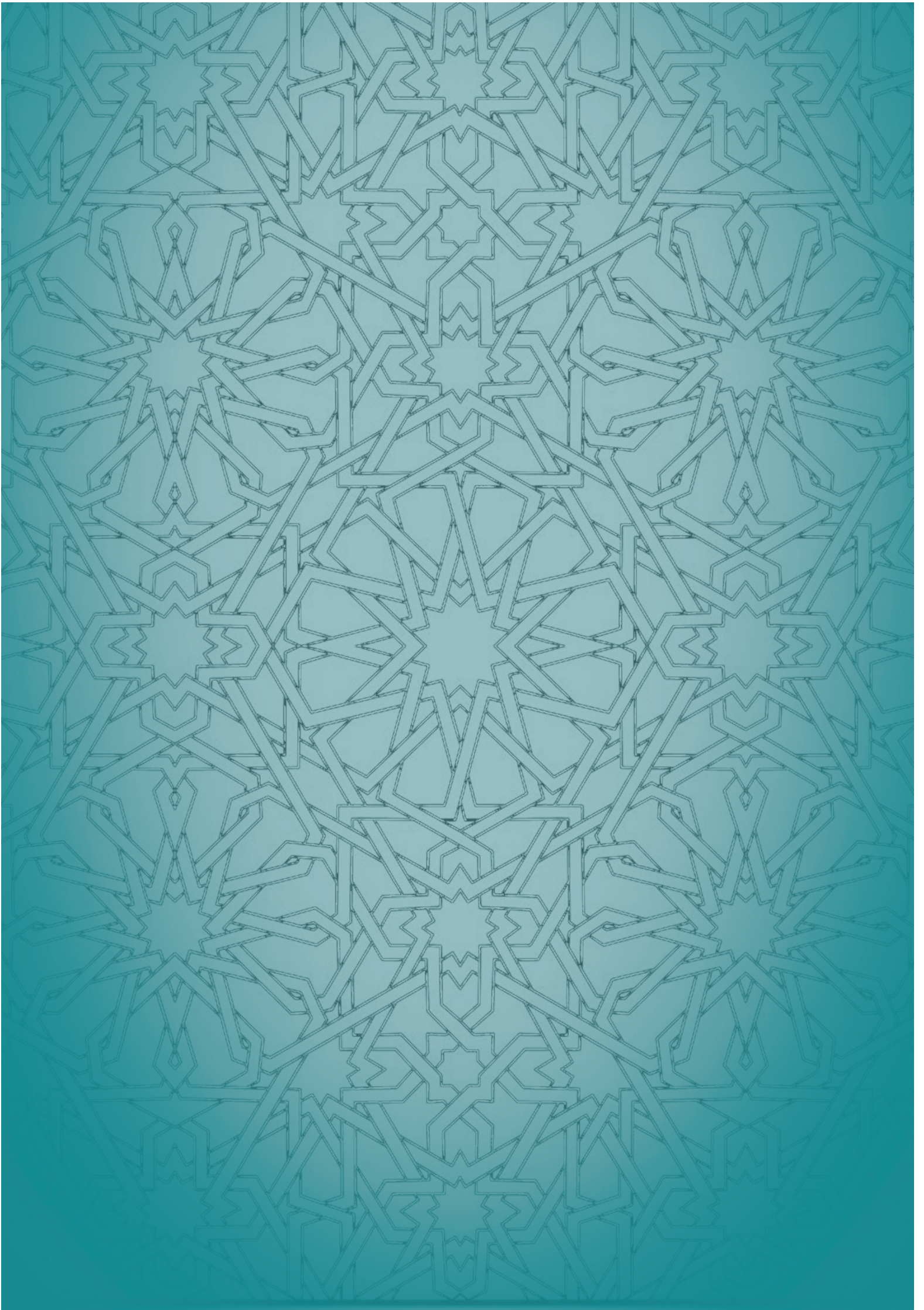
¹⁶⁵ Hamit Bey'in Hariciye Vekili Kemal Bey'e gönderdiği 27 Haziran 1921 tarihli raporu. Bkz. Hüsnü Himmetoğlu, Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları, C.1 İstanbul 1965 s. 334

¹⁶⁶ Gotthard Jaeschke, Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Ankara 1970 s. 160

¹⁶⁷ Himmetoğlu, a.g.e., C.2, s.195-196

Anıların İzinde Kocaeli'nin Milli Mücadele ve Sosyo-Kültürel Tarihi

Ayşegül YILMAZ*

*"Anı bir çeşit
romanlaşmadır."*

Adalet Ağaoglu

Giriş: Anı, Hatırat Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme

Anı ya da hatırat yazma düşüncesi, insanların yaşadığı, başından geçen kişisel veya sosyal olayları anlatma, unutulmamak isteği üzerine doğmuştur. Kelime olarak hatıra, hatıra gelen, andaç anlamlarına gelir. Hatırat da hatıranın çoğul halidir. Doğu'da "tezkire, menakıb, sergüzeşt," yazın türleri de bir çeşit anıdır ve daha çok siyasi anlam ifade etmektedir. Fransa'da bu kavramın karşılığı olarak "Annales, chroniques, commentaires, journal, souvenirs" gibi birbirinden az çok farklı terimlerle kullanılırken XVI. yüzyılın ortalarından itibaren türün bağımsızlık kazandığı ve özel bir kullanışla "memoires" teriminin ortaya çıktığı görülmektedir.¹ Ali Birinci'ye göre hatırat, bütün bir hayatın veya bir bölümünün, hafızadaki kalan ve sonradan çekilmiş fotoğrafıdır. Kişi, hatırat yazarı olarak kendi kendisinin tarihçisidir.² Steinberg, Avrupa edebiyatlarında XVI. yüzyıldan itibaren özel bir tür olarak ilk örnekleri görülen ve XIX. yüzyıl romantiklerinin etkisiyle yaygınlaşan "hatırat"ı, "kişinin özel ya da toplumsal yaşamı için yazdığı yazılar" diye tanımlar.³

Hatıratlar beşeri gerçekleri içerir. Siyasi ve zihniyet araştırmalarında vazgeçilmez bir kaynaktır.⁴ Edebî bir tür olarak hatırat yeni olmakla beraber, daha çok siyasî ve tarihî özelliklere sahip anı anekdotlarına, en eski yazılı metinlere kadar gider. Sezar'ın Gallia Savaşı, Bâbü Şah'ın Bâburnâme'si, Bilge Kağan'ın Göktürk Kitabeleri'ni bu türe dâhil edebiliriz.⁵ Hatıratların sadece siyasi işlevi yoktur. Aynı zamanda geçmişin kültürel hareketliliği olan eğlenceler, bayramlar ve geleneklerin toplumsal belirlenimlerinde ve diğer toplumlarla karşılaştırılmalarında önemli rol oynar.⁶ Kişinin kendi hesaplaşması olan hatıratlarda kişi, iç dünyasındaki algısıyla etrafında gelişen olayları yorumlar, analiz eder. Yazılanların çoğu yazanın kendi kişiselliği çerçevesinde sınırlıdır. Bu nedenle tarihsel değeri olan bir hatırat, yazanın kimliği ve algısı, yazılanların gerçekliği bakımından önemlidir ve kaynak olarak kullanılırken bu durum göz ardı edilmemelidir. Nitekim "kişi kendini yazmaz, çünkü kendini bugüne yamamaya çalışır, kişi bugünkü kendini de yazamaz özlediği kendini yazar."⁷ Sözleri de hatıratların öznelliğini, romantize edilerek yazıldığını ifade etmesi bakımından önemlidir.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hatırat Yazma Geleneği

Hatırat yazın türü, Osmanlı'da Gazavatname, Fetihname, Vakanüvislik gibi yazın türlerinden beslenmiş, olay ve zamanın notlara dökülmesi ile gelecek nesillere aktarılmıştır. Dolayısıyla olayları kendi veya devletin öngördüğü şekilde aktaran "tarihçilik" de bir çeşit "hatıracılık"tır.⁸ Bu bağlamda

* Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü Yüksek Lisans, email:aysegul0841@gmail.com

¹ Orhan Okay, "Hâtırat", TDV İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1997, C. XVI, s. 445

² Ali Birinci, "Hatırat Türünden Kaynakların Tarih Araştırmalarındaki Yeri ve Değeri", <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-41/hatirat-turunden-kaynaklarin-tarihi-arastirmalardaki-yeri-ve-degeri>, e.t.,11.5.2018

³ Şevket Kamil Akar, Kamil Karakoç, "Siyasi Tarih Kaynağı Olarak Anılar ve Gezi Notları", Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt II, Sayı I, 2004,s.384

⁴ İbrahim Şirin, "Esat Serezli'nin Hatıraları Bağlamında Hatıra Tarihi ve Edebiyat", Berna Türkdoğan Uysal Armağan Kitabı, Son Çağ Yay.,Ankara,2015,s.414

⁵ Okay,a.g.m.,s.445

⁶ Şirin,a.g.m.,s.414

⁷ Adalet Ağaoglu, Göç Temizliği, Everest Yay.,2014,İstanbul,s.22,23

⁸ İbrahim Olgun, "Anı Türü ve Türk Edebiyatında Anı", Türk Dili, Anı Özel Sayısı, Sayı:246,Ankara,1972,s.404

Ayşegül YILMAZ

hatırat türünün ilk örnekleri XVII. Yüzyılda başlamıştır. Barbaros Hayrettin Paşa'nın "Gazavat-ı Hayredin Paşa", Temeşvarlı Osman Ağa'nın II. Viyana Kuşatmasındaki esaret dönemlerini içeren notları, XIX. Yüzyılda Keçecizade İzzet Molla'nın "Mihnet-i Keşan", seyahatname/anı türünde değerlendirilebilir.⁹ Ancak hatıratlar II.Meşrutiyet döneminden itibaren yaygınlaşmaya başlamıştır. Balkan Harbi ve I.Dünya Savaşı'ndan sonra verilen Kurtuluş mücadelesine katılan birçok sivil ve askeri bürokrat, yaşadıklarını, mücadeleye katkılarını hatıratlar yoluyla ortaya koymuşlardır. Resmi tarih yazımının Milli Mücadelesinde kahramanlık olgusu tek bir kişi üzerinden öne çıkmış, aynı mücadeleye baş koymuş diğer kişiler ise unutulmuş ya da arka planda kalmıştır. Bu nedenle birçok subay ve devlet adamının özellikle bu dönemde anılarını yazma isteğinde varlıklarını gösterme, ben olgusunu ortaya çıkarma eylemi etkindir. Bu bağlamda Celal Bayar'ın anılarına "Ben de Yazdım" başlığını vermesi önemlidir. Belirtilmesi gereken bir durum da hatıratların tarihsel gerçekliği¹⁰, sonradan basımı yapılan hatıratlarda sadeleştirme ya da ekleme yapılması sorunsallarıdır. Bu bağlamda hatıratların dikkatli bir şekilde tetkik edilmesi ana kaynağa ulaşılması ve karşılaştırma yapılması gereklidir.¹¹

Milli Mücadele'ye yönelik hatırat yazımı Yerel Tarihçilikte de kendisini göstermiştir. Verilen mücadelenin mikro ölçekte yerelliği genel bir mücadelenin bütünlüğünü ifade etmesi bakımından önemlidir. Nitekim verilen mücadele bireysel değil, yapılan işgale toplumsal bir tepkinin ürünüdür. Ancak tek bir kahramanın ya da önde gidenlerin varlığı çoğunlukla adı bilinmeyen kahramanları arka planda bırakmıştır. Bu kişiler Meşrutiyetten itibaren birbirinden bağımsız olmadığı gibi Milli Mücadele'de özellikle çoğunluğu İttihatçıdır ve onları bir araya getiren ortak bir kader, ortak bir mücadele vardır. Bu katkıların yadsınması yok sayılmasına karşı özellikle İttihatçılar anılar üzerinden kendilerini göstermek istemişlerdir. 1930'lu yıllarda çoğalan anı Literatürünün arkasında Milli Mücadele'ye katkılarından ötürü görünme, bilinme, unutulmama arzusu yatmaktadır. Anı tefrikalarının ortaya çıkması bu amaca yöneliktir, gazeteler ise bu işlevi yerine getiren birer araçtır.

Kocaeli Tarihi'ne Hatıralar Üzerinden Bakmak Bir Kentin Tarihsel Mimarcısı; Rifat Yüce

Kocaeli tarihinin özellikle de Mücadele yıllarının aydınlatılmasına hizmet etmiş önemli bir araç basın yayın olmuştur. Bu bağlamda Türk Yolu gazetesinde önemli anı dizileri kaleme alınmıştır. Milli Mücadeleye destek olan isimlerden biri Rifat Yüce'dir.¹² 1879'da İzmit, Taşköprü'de doğan Yüce, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde istibdat karşısında duran İttihat ve Terakki örgütüne katılmış, Meşrutiyet Döneminde de örgütün İzmit koluna üye olmuştur. Aynı zamanda ticaretle uğraşan Yüce, Mücadele döneminde de aynı saflarda yer alarak vatana hizmet etmiştir. 1925'de Türk Yolu gazetesini kurmuştur. Yüce vefat ettiği 1952 yılına kadarki döneme de şahit olmuş, gözlemlerini, Türk Yolu'nda yayımlamıştır. Kocaeli tarihinin aydınlatılmasına hizmet eden Yüce 1945'de "Kocaeli Kent Tarihi ve Rehberi" kitabını yayımlamıştır.¹³ Türk Yolu gazetesinde yazılarının yanı sıra anılarını da 1936-1942 yılları arasında yayımlamıştır. Bu yazı dizileri yayımlanma sırasına göre "Kapalı Kalmasın", "Milli Mücadele'de İzmit", "Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e İzmit" başlıkları ile adlandırılmıştır.¹⁴ Aynı kitapta Mücadeleye katkısı olan diğer kişilerin anılarına da yer verilmiştir.¹⁵

Yüce anı yazma nedenini; "Cumhuriyet devrinden önce İzmit civarında gördüğüm, bildiğim ve duyduğum İttihat ve Terakki, Hürriyet ve İtilaf gibi siyasi parti ve cemiyetler ile tarihe intikal etmiş, hizmetleri geçmiş olan kişileri, olayları anlatmak ve gelecekte Kocaeli tarihi yazacak olanlara faydalı olmak."¹⁶ Sözleriyle açıklar. Ancak yukarıda da değindiğimiz gibi özellikle 1930'lu yıllarda bilhassa Kurtuluş Savaşı anılarına yönelik yazımların amacında olduğu gibi Yüce'deki düşünce de aynıdır. Bireysel olarak toplum hafızasında kalıcı olmak, mücadeleyi yürütenleri anımsatmak üzerinedir. Yüce, yerel anlamda hizmetleri olanları da yine kendi eseri üzerinden ortaya çıkarmıştır. Yüce'nin

⁹ Birinci.,a.g.m.

¹⁰ Örneğin II.Abdülhamit'in Hatıra Defteri'nin Abdülhamit tarafından yazılmış olmamasına rağmen kaynak olarak kullanılmasıdır. Şirin,a.g.m.,s.414

¹¹ Şirin, a.g.m., s.415,416

¹² Rifat Yüce üzerine yapılan bir değerlendirme için bknz. Funda Selçuk Şirin, "Kocaeli Tarihi'ne Gönül Verenlerden Bir Portre Denemesi Rifat Yüce 1879-16 Şubat 1952," Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, 2014, Sempozyum Bildirileri, C.III

¹³ Rifat Yüce, Kocaeli Tarih ve Rehberi, Haz.Atilla Oral, Demkar Yay.Istanbul,2007

¹⁴ "Kapalı Kalmasın", Türk Yolu, 7 Ekim 1936-9 Haziran 1938; "Milli Mücadele'de İzmit", Türk Yolu, 17 Kasım 1939-19 Ocak 1940; "Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kadar Kocaeli", Türk Yolu, 12 Mart 1942- 9 Eylül 1942 Yazı dizileri tamamlanmamış yarım kalmıştır. Yüce,a.g.e.,s.249,267,406,

¹⁵ Yüce,a.g.e.,s. 183,347,406

¹⁶ Yüce,a.g.e.,183

gözlemleri ve anlatısında yorumsal bir çizgi vardır. Kişileri ve olayları tasvir etmede başarılı bir yazıma sahiptir.

Meşrutiyet dönemi anlatımlarında bilgisel verilerle hareket eden Yüce'ye göre Kocaeli'ye hizmet edenlerden önemli bir isim Sırrı Paşa'dır. Kocaeli'de önemli eserler bırakan ve mühendis olduğu için 1885'de İzmit mutasarrıflığına seçilen Sırrı Paşa'yı Yüce, eski adıyla "Demiryolu Caddesi", günümüzde yürüyüş yolu olarak bilinen "Hürriyet Caddesi"ndeki" asırlık ağaçları dikirmesiyle yâd eder. Sırrı Paşa'nın iyi hizmet ettiğini ve eşkıyaları yakalamak için girişimlerde bulunduğunu belirtir. Eşkıyaların halkı korkuttuklarını, görseler bile görmedim diyecek kadar ürküttüklerini aktaran Yüce, eşkıya takibi için "Kır Serdari" adı ile özel bir teşkilat kurulduğunu söyler. Buna göre Sırrı Paşa, eşkıyaların yakalanması için gönderdiği Hacı Ali Bey, eşkıyalarla arkadaş olarak içine girmiş ve bu şekilde eşkıyalar yakalanmıştır. Sırrı Paşa'dan başka İzmit tersane kumandanından, diğer bir mutasarrıf Kazım Bey'den bahseden Yüce, her iki mutasarrıf arasında Sırrı Paşa'yı överken, Kazım Paşa'yı başarılı bulmadığını dile getirir. Bu noktada ideolojik hareket eden Yüce, Sırrı Paşa'yı meşrutiyetçi ve vatansever bulur ve azledilme nedeninin bu olduğunu belirtir.

1908'de Meşrutiyet'in ilanının İzmit'te yaptığı yankıyı anlatırken olağanüstü bir toplantı yapıldığını ve fermanın okunduğunu söyler. Meşrutiyetle ilgili haberleri gazetelerden takip ettiklerini söyleyen Yüce, kahvehaneleri dolaşarak halkın nabzını tutar. Ermeniler hakkında bilgiler veren Yüce, Ermenilerin ilk olarak Yeni Cuma camisinin yapımı için getirildiklerini, Tanzimat'tan sonra kalkınarak ticari yönden Türklere daha ileride ve meşrutiyet hakkında daha fazla bilgi sahibi olduklarını belirtir. Yüce mutasarrıf Musa Kazım ve onun rüşvetçi memurları için İzmit halkının "istemeyiz" diyerek şikâyetinde bulunduğunu söyler. Bu durum aslında İstibdadın baskıcı tutumunu sona erdiren Meşrutiyet yönetimindeki hürriyet havasından kaynaklanıyordu ve Yüce'nin ifadesiyle benzer söylem başka yerlerde de kullanılıyordu.¹⁷ Mebus seçimlerine değinen Yüce, İzmit'ten üç mebus çıktığını söyler. Yüce, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yönetimi ele almadan önceki oluşumu hakkında bilgiler verirken gizli toplantılarından bahseder. Kendisi de Hacı Salih Efendi ile birlikte İzmit teşkilatının başındadır. Yüce üyelerin belli kriterlere göre alındığını İzmit'te sayısının 63 olduğunu belirtir. Yerel eşrafi gözlemleyerek muhalefet edenleri haber verdiğini söyleyen Yüce, 31 Mart olayına karıştığı gerekçesiyle Said Nursi'yi sorgulamakla görevlendirilmiştir. Anılarında bu görüşmeye de yer verir. Yüce'nin İzmit adına verdiği bu döneme ait bilgilerden biri de ticari faaliyetlerdir. İzmit'te iktisadi uyanışa yönelik "Duyun-u Umumiye" adında şirket kurulduğunu söyler. Bununla birlikte "Vapur Şirketi" ile İttihat ve Terakki adına "Terakki Ticaret Şirketi Osmaniyesi" kurulduğundan bahseder.¹⁸

Balkan Savaşları başladığında aktif olan Yüce, bu dönemde Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin mutasarrıfı olan Muhittin Paşa'nın 1913 Bab-ı Ali baskınından sonra değişmesi konusunda Dâhiliye Bakanı Talat Paşa ile görüşülen heyette bulunmuştur. Muhittin Paşa, hizmetlerinin iyi olduğu görüşü üzerine Tekirdağ mutasarrıflığına getirilmiş, İzmit'e ise Mazhar Müfit Bey gelmiştir. I.Dünya Savaşı'nda ise İzmit, Ermeni tehcirine şahit olmuş, Trakya'dan gelen Rumlar İzmit'e yerleştirilmiştir. I.Dünya Savaşı'nın sonuçları İttihatçıların lehine iyi olmadığı mutasarrıf değişikliklerinden de gözlemlenebilir. Bu bağlamda İzmit'te Mazhar Bey'den sonra 1917'de gelen Süreyya Bey azledilmiştir. Yüce, bundan sonra gelen mutasarrıfların hükümet, Ermeni ve Rumlar adına hareket etmeye başladığını belirtmiştir. Arnavut Mahmut Mahir, Ahmet Anzavur, Çerkes İbrahim, Abdülvahap Bey vb. isimler bu mutasarrıflardandır.¹⁹ Yüce, savaşın sonlarına doğru eşkıyaların fırsattan istifade soygunlara başladığını belirtir. Adapazarı- Hendek tarafında Kuru İbrahim, Abaza Kazım İzmit'in karşısında Yetimoğulları, İzmit'te ise Yuvacıklı Vahan Çetesi vardır. Rum ve Ermeni çetelerinden Deli Yani, Hiristo ve Deli Petro eşkıyaları Gebze, Kandıra ve Şile taraflarındadır. Eli silah tutanlar savaşta olduğu için köylerde kadın ve yaşlı ve çocuklar vardır. Çetelerden baskın yapanların içinde hükümet ile temas halinde olanlar da vardır. İzmit'te işgallerin başlamasıyla Kuva-i Milliye teşkilatlanmış, Müdafai Hukuk Cemiyeti kurulmuştur. Başında ise Hacı Ali Bey vardır. Hacı Ali Bey'in tavsiyesi ile gelen Yahya Kaptan da teşkilatlanarak eşkıya ve çetelere karşı faaliyete geçmiştir.²⁰ Milli Mücadele de aktif rol alan Halit Molla, İbrahim Baycan, Zobuoğlu Hasan ve Niyazi Yelkencioğlu'nun anılarına da yer veren²¹ Yüce, Kapalı Kalmasın adlı anı dizisinde de Mücadele döneminden bahsetmeye devam eder. Bu dönemde çeşitli muhalif partiler ve gazeteler İttihatçılar aleyhinde faaliyet yapıyorlardı. Ermeniler de bunları destekleyerek İttihatçıları ele vermeye başlamıştır. Nitekim savaşın kaybindan dolayı suçlanan liderlerden Talat ve Enver Paşa kaçmak zorunda kalmıştır. Ancak Enver Paşa mücadeleye devam etmiştir. Kalanların ise gizlenmesi gerekiyordu. Bu aşamada Rıfat Yüce Meşrutiyetin ilanından itibaren tanıdığı İzmitli Mümtaz'la

¹⁷ Yüce, a.g.e.s., 183-212

¹⁸ Yüce, a.g.e.s., 219-248

¹⁹ Yüce, a.g.e.s., 120-123

²⁰ Yüce, a.g.e.s., 251-257

²¹ Yüce, a.g.e.s., 279-343

Ayşegül YILMAZ

istişare halindedir. Mümtaz da koyu bir İttihatçı'dır. Yüce'ye İzmit'ten Eskişehir'e uzanan bir teşkilatı olduğunu söyler. Yüce'ye göre teşkilatın adını vermediği için anılarında adı geçmez ya da Yüce bilinçli olarak vermek istemez. Çünkü söz konusu bu teşkilat Kara Vasıf ve Kara Kemal'in kurduğu Teşkilat-ı Mahsusa'dır ve Milli Mücadele'ye hizmet etmektedir.

Yüce İttihatçıların içinde olduğu için şüphe altındadır. Nitekim Çerkes Bekir'in kendisinden para istemesinden, İzmitli Mümtaz'ın tutuklanmasından kuşkulandır. İzmit'te İttihatçılar aleyhinde gönderilen isimlerin içinde Yüce de vardır. Ermeni gazeteleri de aleyhinde yazılar yazınca tutuklanacağını düşünür ve nihayetinde tutuklanır. Önce Sirkeci Sansaryan Hanı'nda tutulan Yüce ertesi gün mahkemede Ermeni katliamı yaptığı, Ermeni mallarını gasp ettiği gerekçesiyle tutuklandığını öğrenir, suçlamaların hepsini reddeder. Usule uygun tehcir yaptığını bildirir. Ancak önce Bekirağa Bölüğü'ne oradan da Malta'ya götürülür. Yüce, Bekirağa Bölüğü'nde birçok İttihatçı ile karşılaşmış, gözlemlerini aktarmıştır. İzmitli Mümtaz'la da tekrar buluştuğunu söyleyen Yüce, Bekirağa Bölüğü'nden Malta'ya gitmek üzere ayrılırken vapurda yaşanan karışıklıkları, İngilizlerin hareketlerini, gidenlerin ve onları uğurlayan ailelerinin durumunu gözlemlemiş; "Eğer o gün oradaki manzara filme alınsaydı bugün sinemalarda gösterilecek bir facia olarak gösterilirdi" diyerek içinde buldukları acı durumu dile getirmiştir.

Yüce, bu duygulu anlardan, Ağaoğlu Ahmet'in intikamını almak isteyen oğlu Abdullah'a "hayır" cevabı vermesi üzerine oğlunun "Yaşasın İttihat ve Terakki" sözüyle haykırışını asla unutamayacağını söylemiştir. Vapurda iken Ziya Gökalp ile tanışması ve görüşmelerini aktaran Yüce, Gökalp ile hâkimlerin Adliyeye bağlanmasına yönelik bir konuşma yaptıklarını belirterek Gökalp'in içtimai hayata yönelik "Fert yok cemiyet var" sözlerini aktarır. Yüce ve diğer İttihatçılar Malta Adası'na "Salvator Kalesi'ne" götürülür. Yüce tutukluluk süresindeki durumlarını aktarır ve beş yıl sonra Vahdetin'in aynı şekilde Malta'ya gelmesini ilahi adalet olarak değerlendirir.²² Burada Şükrü Kaya, Rıza Bey, Tefik Hadi gibi İttihatçılarla aynı koşu olan Yüce, İttihatçılar içinde Hüseyin Cahit'in reisliğinden bahseder. Sürgün günlerinde ne yediklerinden nasıl yaşadıklarından detaylı bir şekilde bahseden Yüce altıkol iskambil, hokey, halat çekme, tenis gibi oyunlar oynayarak vakit geçirdiklerini belirtir. Yüce, İttihatçıların tutuklanmalarıyla birbirleriyle daha da sıkı bağlar kurduklarını söyler. Aralarına sokulan İtilafçı casusları birbirlerine söylediklerini belirtir, ibadetlerini özgür bir şekilde yapabilirken arada kale dışında yürüyüşlere de müsaade edildiğini söyler. Salvator'dan sonra "Verdala Barrack" adlı bir kışla kampına götürülen Yüce, burada Kuşçubaşı Eşref ile tanışır. Ahmet Anzavur'un paşa olduğunu İnzibatların ilerlediklerini burada öğrenirler. Yüce bununla birlikte oğluna şifreli bir mektup göndererek haber almak ister. Şifrelerdeki adlandırmalar ise ilginçtir. Buna göre; Kâhya/Mustafa Kemal, Koyun/asker, koç/zabitan ve ümera, valide/Enver Paşa, ağa/padişah, tüccar/İngilizler, bey/sadrazam, Hasan/Rauf, Küçük tacir/Yunanlılar'dır. Yüce böylece Milli mücadele hareketi hakkında bilgi alır. Oğlundan gelen şifreli mesajdan bazılarını bakıldığında daha net anlaşılacaktır; "kâhya gayet çalışkan çıktı, koyunlarına iyi bakıyor, ağaya karşı koydu, beyi indirdi, kendi arzusuna uygun beyi getirdi, Hasan kaçtı, muhtemelen valideyle birlikte." Buradan sonra ise Neo Verdala adında bir binaya sonrasında "Polvarista Kamp'ına"²³ aktarılan Yüce ancak Kurtuluş Savaşı'nın sonuna doğru dışarı çıkmıştır. Bu dönemde İzmit işgalden kurtulmuştur. Yüce, diğer anlatımlarında Atatürk'ün İzmit'e geldiği dönemlerine, halkla ve aydınlarla görüşmelerine yer vermiş, ölümünden sonra cenazesinin getirilişi hakkında bilgiler vermiştir. İsim babası Ruşen Eşref (Ünaydın) olan ve Yüce ile adeta özdeşleşen Türk Yolu gazetesini Atatürk çok takdir etmiş, İzmit'i başarılı bulmuştur.²⁴ Yüce de bu yola kendisini adayan bir aydın olarak hem inkılaplara hem de Kocaeli tarihine sahip çıkmış, yaşadıklarını, bilgilerini anlatarak gelecek nesle önemli bir bilgi mirası bırakmıştır.

Hasan Zobuoğlu; Kurtuluş Savaşı Anıları

Mücadele'ye katkıda bulunan isimlerden biri olan Hasan Zobuoğlu, 1878'de Gölcük'ün Hamidiye köyünde doğmuştur. Çiftçilikle geçinen ve İttihatçı olan Zobuoğlu, tütünlerini satmak için ara sıra İstanbul'a gider gelirdi. Milli Mücadeleye hizmetleri olmuş, Kocaeli bölgesinde milis teşkilatının öncülüğünü yapmış olan Zobuoğlu'nun anılarını gazeteci-yazar Sabih Alaçam, Yeni Sabah'ın 1940 senesi nüshalarında yayımlamıştır.²⁵ Rıfat Yüce de Zobuoğlu'nun anılarını Kocaeli Tarihi ve Rehberi kitabında yer vermiştir.²⁶ Aynı zamanda 1953 tarihli Bizim Şehir gazetesinde de mücadeleye yönelik hizmetleri hakkında bilgiler verilmiştir.²⁷ Resmî belgeleri kaynak olarak kullanılan Yusuf Çam'ın "Milli Mücadelede İzmit Sancağı" kitabında Zobuoğlu'nun askeri faaliyetlerinin anlatıldığı bölümler

²² Yüce, a.g.e.s, 347-371

²³ Yüce, a.g.e.s, 347-407

²⁴ Yüce, a.g.e.s, 412, 413, 427-442

²⁵ Sabih Alaçam, "Milli Mücadele Kahramanları", Yeni Sabah, 16 Haziran 1940; 29 Haziran 1940, s.2

²⁶ Yüce, a.g.e.s, 293-312

²⁷ "Yeni Şehir", 24 Eylül 1953; 30 Eylül 1953

hatıralar arasında bir farklılık yoktur.²⁸ Bununla birlikte Zobuoğlu'nun gibi öznel hatıraların gerçekliğini saptamak ancak diğer anılarda aynı olaya şahit olunan bir anekdotla karşılaştırma yaparak çözümlenebilir.

Zobuoğlu'nun anıları üç arkadaşıyla işleri gereği İstanbul'a gittiklerinde Fransız polislerinin tevkif etmesi ile başlıyor. Bundan sonra Bekirağa Bölüğü'ne götürülüyor. Burada bir tanıdığı vasıtasıyla beraat eden Zobuoğlu, bir yandan İzmit'in Yunan işgaline uğraması diğer yandan İzmit'te fırsattan istifade eden eşkıyalar ile mücadele etmek için faaliyete geçiyor. Sabih Alaçam'ın kendi yorumu ile "Türk milletinin makus talihini yenmek davası" için milis kuvvetlere katılıyor.²⁹ Esasen bu ifade o dönem için sık kullanılan bir ifadedir ve kastedilen, Osmanlı son dönemlerinden itibaren arka arkaya alınan yenilgilere karşı Türk topraklarını işgalden kurtarmak, vatani selamete çıkarmaktır. Anılarda geçen bir hadise Zobuoğlu'nu harekete geçirecek etkenlerden biridir. Buna göre gecenin bir yarısında Zobuoğlu'nun evini basan eşkıyalar para ve erzak talebinde bulunmuştur. Bu eşkıyalar o dönemde İzmit'te nam salmış olan ve halkı haraca kesen Yetimoğulları'dır. Zobuoğlu önce tamam diyerek ertesi günü bunlara karşı güç toplamış ve onlara silahı bırakması ihtarında bulunmuştur. Kocaeli işgalinde önde gelen isimlerden biri de Ahmet Anzavur'dur. Bu dönemlerde İzmit mutasarrıflık vekilliği yapan Anzavur, Zobuoğlu'nu çağırılmış ve çıkan fetva üzerine padişah adına isyan eden çeteleri yakalamak için kurdukları Kuva-i İnzibatiye grubuna katılmasını teklif etmiştir. Zobuoğlu bunu şiddetle reddederek karşı gelmiştir ancak Anzavur bir şey yapmamıştır. Zobuoğlu, hem eşkıyalarla, hem düşmanla hem de Anzavur gibi vatan hainleriyle uğraşmak zorunda kaldığını anlamıştır. Bunun için de bir milis teşkilatı kurmaya çabalamıştır.³⁰ Anılar, bu mücadelenin anlatımıyla devam eder. Zobuoğlu karakteri, Dâhiliye nazırına dahi kafa tutacak kadar korkusuz, yaman bir karakter olarak karşımıza çıkar. Dâhiliye nazırına yapılan işgalleri, katliamları engellemek için bir mazbata vermek istediğinde nazır önce hiddetlenmiş ve aralarında gerginlik yaşanmıştır. Durumu tetkik için Zobuoğlu'nun beraberinde İzmit'e gönderilen iki memur İngiliz işgalciler tarafından geri yollanmış, İngiliz kaymakam Thomson bizzat Zobuoğlu ile görüşerek yapılacak bütün işler için kendilerine müracaat etmesini söylemiştir.³¹ Bu durum Osmanlı topraklarında İngilizlerin hâkimiyeti nasıl ele geçirdiğini göstermesi bakımından önemlidir. İngilizlerin amacı mücadeleyi bitirmektir. İngilizlerin Anzavur ile temasa geçtiği, Kuva-i İnzibatiye'nin kurulmasına bizzat maddi destek verdiği raporlarla sabit olunmuştur.³² Anılarda İngiliz kaymakamın taktiksel bir hamle olarak Zobuoğlu'na silah ve cephane yardımı verdiği geçer.³³ Bu durum, Yunanlılara karşı bölgede hâkimiyeti sağlamak istemesi olarak da açıklanabilir. Zobuoğlu'nun bulunduğu mintikalar Yenişehir, Bahçecik taraflarıdır. Burada yapılan büyük taarruzu başlatan Zobuoğlu'dur. Ancak muzafferiyete rağmen Yunanlı işgalciler buraları yakıp yıkmıştır. Zobuoğlu'nun esas istikameti İn-egöl olan Yunanlı işgalcileri İzmit çevresinde tutması, sadece yerel değil genel anlamda vatan mücadelesine yaptığı katkı bakımından önemlidir. Nitekim Bahçecik ve Seymen'den İhsaniye'ye, daha yukarı Başkırız köyüne oradan da Gemlik'e kadar uzanan taarruzlar sonucunda tükenen Yunanlılar, İnönü Muharebesine yeterli sayıda ve güçlü olarak katılamayacaklardı. Zobuoğlu ve arkadaşları mücadeleye iştirak etmeye devam etmişler ve Gemlik'te Avdan dağı eteklerinde Yunanlı ile çarpışmışlardır.³⁴ Geyve'deki mücadele için gönderilen Molla Halit ile de tanışan Zobuoğlu Bandırma, Erdek ve Bursa da çarpışmış, Mudanya ateşkesinden sonra İzmit'e dönmüştür. Tekrar tarlaları tütünleri ile meşgul olan Zobuoğlu'na hizmetlerinden ötürü İstiklal madalyası verilmiştir. Zobuoğlu'nu gururlandıran bu durum evlatlarına kalacak olan güzel bir miras olarak değerlendirilmiştir.³⁵ Alaçam, yazı dizisinin devamında Yahya Kaptan, Kazım Özalp, Halit Molla ve başka kahramanların hizmetlerine de yer vermiştir.

Kandıra'da Milli Mücadele Niyazi Yelkencioğlu'nun Anıları

Milli Mücadele döneminde Kandıra'da önemli rolleri olan isimlerden biri Niyazi Yelkencioğlu'dur. 1882'de Kandıra'da doğan ve yetişen Yelkencioğlu'nun Kurtuluş Savaşı anıları 8 Temmuz 1942'de Türk Yolu gazetesinde "Niyazi Yelkencioğlu'nun Milli Mücadele'ye Ait Hakiki Sahnelerden Hatıraları" başlığı ile yayımlanmış, 2007'de Rıfat Yüce'nin Kocaeli Kent Tarihi ve Rehberi'nde yer verilmiş, aynı yılda Atilla Oral tarafından derlenerek Özgür Kocaeli gazetesinde yayınlanmıştır.³⁶ 2010 yılında ise yine Atilla Oral tarafından derlenerek Demkar Yayınları tarafından basılmıştır.³⁷

²⁸ Yusuf Çam, Milli Mücadele'de İzmit Sancağı, İzmit Rotary Kulübü, Gözlem Yay., İstanbul, 1993, s.121-123

²⁹ Alaçam, "Milli Mücadele...", Yeni Sabah, 16-17 Haziran 1940, s.2

³⁰ Alaçam, "Milli Mücadele...", Yeni Sabah, 21 Haziran 1940, s.2

³¹ Alaçam, Milli Mücadele..., Yeni Sabah, 21 Haziran 1940, s.2

³² İbrahim Şirin, "Yerelden Vatan'a Kandıra'da Milli Mücadele", Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kocaeli, 2016, Sempozyum Bildirileri C.III, s.1495

³³ Alaçam, "Milli Mücadele...", Yeni Sabah, 22 Haziran 1940, s.2

³⁴ Alaçam, "Milli Mücadele...", Yeni Sabah, 23 Haziran 1940, s.2

³⁵ Alaçam, "Milli Mücadele...", Yeni Sabah, 23,24 Haziran 1940 s.2

³⁶ Yüce, a.g.e., s.315-343

³⁷ Niyazi Yelkencioğlu, Kurtuluş Savaşı Anıları, Demkar Yay., İstanbul, 2010

Ayşegül YILMAZ

Demkar'ın yayınında Yelkencioğlu'nun sadece Kurtuluş Savaşı değil I. Dünya Savaşı anılarına da yer verilmiş, üçüncü bölümde ise Kandıra'nın Kurtuluş mücadelesi Yüce'nin kitabından elde edilen veriler ile Yelkencioğlu ve Atilla Oral'ın fotoğraf arşiviyle desteklenmiştir.

Yelkencioğlu'nun anıları I. Dünya Savaşı'nın başlamasından itibaren olan gelişmeleri anlatımıyla başlar. Savaşın nasıl başladığını emperyalist ülkelerin emellerini dile getirir. Çok detaya girmeyen Yelkencioğlu, Osmanlı'nın savaşa dâhil oluşunu aktardıktan sonra Rumların Kocaeli bölgesindeki varlıklarından bahseder. Vatani görevini yaptığı Şile ile Kandıra, Ağva, Gebze'de Rumların mandıracılık, marangozluk, bahçıvanlık vb işlerle meşgul olduklarını söyler. Savaşın Türkler aleyhine dönmesi üzerine Rumların bunu fırsat bilerek çeteler halinde birleştiğini, ayaklanma ve yağmalamaların başladığını belirtir. Özellikle Deli Yani Çetesi'nin faaliyetlerine değinen Yelkencioğlu kimlerin öldürüldüğünü, soyulduğunu ve işkenceye maruz kaldığını anlatır. Yelkencioğlu'na göre köylerdeki bu gasp ve soygunların nedeni savaş yüzünden askeri kuvvetin, karakoldaki görevlilerin azlığıdır. Yelkencioğlu, Hurşit Bey, Halit Efendi, Nalbantoğlu Mehmet ile birlikte kendi imkânlarıyla devriye gezmek suretiyle teşkilatlanmalarına karşın "neme lazım benim malım mülküm yok Deli Yani beni soyamaz" diyen bazı kimselerin de olduğundan bahseder.³⁸

Yelkencioğlu'nun anıları, işgallere karşı yapılan ilk teşkilatlanmalardaki İttihatçıların varlığına, çetelerin katkılarına, özellikle İpsiz Recep'in³⁹ Kandıra ve Kefken'deki faaliyetlerine şahitliği bakımından önemlidir. Kuva-i Milliye Teşkilatlanması için Yelkencioğlu ile ilk görüşen kişi eski Jön Türkler'den Ahmet Keşfi'dir.⁴⁰ Keşfi'yi gönderen İzmit mebusu Sırrı Bellioğlu da Kandıra'ya gelmiş, Raif Erim ve Yelkencioğlu'nun da katılımıyla Kandıra'da "Müdafa-i Hukuk Cemiyeti" kurulmuştur.⁴¹ Ancak belirtmek gerekir ki direniş grubu birden oluşan bir yapılanma değildir, başlangıcı daha öncelere dayanmaktadır. Balkanlarda örgütlenmeye başlayan İttihatçılar, Teşkilat-ı Mahsusa ve Karakol Cemiyeti aracılığıyla aktif faaliyetler içindedir. Kocaeli'de Yahya Kaptan ve İzmitli Mümtaz, Kara Kemal ve Kara Vasıf'ın kurduğu Karokol Cemiyeti üyelerindedir.⁴²

Yelkencioğlu itilaf devletleri ile anlaşılan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın İttihatçı ve Müdafa-i Hukukçuları takip ettiğini söyler. İstanbul'da tehlike içinde olan mücadele grupları Kandıra, Kandıra'da Koca Kaymas, Arifiye yolundan Geyve'ye oradan Ankara'ya kaçmaya başlamışlardır. Kandıra'da duraklayan bu kişiler arasında Halil Paşa, Fevzi Çakmak (Mareşal), Tunalı Hilmi, Hacı Arif, Rıfat Bey, Muhittin Birgen, Kuşçubaşı Eşref, Hüsnü ve Talat Bey vb. isimler vardır.⁴³ Fevzi Çakmak, Kuva-i İnzibatiye'nin padişah adına harekât yapacağını, padişahın Yunanlıların işgaline göz yumacağını ve Kandıra'nın da işgal edileceğini ancak direnerek düşmanı kıracaklarını söyler. Bunun için direniş örgütlerinin Ankara'ya sevkine yardımcı olunacaktır. Yelkencioğlu bir müfrezeye ile gelen Yüzbaşı Rauf ile Kuşçubaşı Eşref'i misafir eder. Cephane dolu bir okula baskın düzenlenir ve alınır. Yelkencioğlu'nun verdiği bilgilerden biri de Kuşçubaşı Eşref'in yanındaki müfrezenin cezaevlerinden alınan kişiler olduğudur. Gelenler grup halinde olup Ankara istikametine yol alıyorlardı. Kandıra'ya gelenlerden Askeri Doktor Raik Bey, Çorum mebusu Muhittin (Birgen) ve Kör Ali Edip kafilesinin bir grup askeri Abaza çeteleri üzerine saldırırlar ancak geri çekilirler. Raik Bey ile Kandıra'nın durumu görüşülürken Yelkencioğlu, İpsiz Recep'ten bahseder ve onun da Kuva-i Milliyecilere katılabileceğini belirtir. İpsiz Recep'in Raik Bey'le aynı memleketten sayılması (Trabzon) şivelerin benzerliği ile Yelkencioğlu'nu kayınpederinin dostu olması Recep'i ikna etmeye yetmiştir. Böylece İpsiz Recep de teşkilata katılacağını bildirmiştir. Bu sırada Kuva-i İnzibatiye kumandanı Anzavur ile Salmanlı'da karşı karşıya gelmiş, İnzibatçılar galip gelerek Süleyman Kaptan ve taifesini esir almıştır. Bu hal üzerine Doktor Raik ve müfrezesi önce Kefken iskelesi olan Cebeci Köyü'ne, oradan İpsiz Recep ile Kefken adasına gitmiştir. İpsiz Recep, Kefken'de hava muhalefetinden dolayı demirleyen Yunan bandıralı geminin römorkörünü zapt etmiş, Raik Bey ve müfrezesini Ereğli limanına kadar götürüp döndükten sonra sahibine teslim etmiştir.⁴⁴ Raik Bey

38 Yelkencioğlu, a.g.e., s.12-24

39 İpsiz Recep, resmi kayıtlara göre 1862 yılında Rize'nin Portakallık Mahallesi'nde doğmuştur. Genç yaşta çeteliğe başlayan Recep, çetesinin elemanı olan yeğeni Kara Emin'in "Emice" (aslî laz şivesine göre "emüce" olmalıdır) diye hitap etmesinden dolayı bu lakap benimsenmiştir. "İpsiz" ise annesinin haylaz olduğu için verdiği lakabıdır. İpsiz Recep, Karadeniz sahillerinde sözü geçen bir çete reisi olmuş Mücadele dönemine önemli katkılar sağlamıştır. Mümin Yıldıztaş, İpsiz Recep Emice, Yeditepe Yay., İstanbul, 2009

40 Yelkencioğlu, Keşfi'nin Ahmet Rıza ile Paris'e gittiğini ve meşrutiyet sonrasında döndüğünü söyler. Ancak bundan sonrası hakkında bilgi vermez. Sadece Kandıra'nın Abdürrezzak Köyü'nde oturduğunu belirtir.

41 Yelkencioğlu, a.g.e., s.25-28; Kandıra'nın mücadelesini İngiliz Belgeleri ışığında yapılan analizi için bkz: İbrahim Şirin, "Yerelden Vatan'a Kandıra'da Milli Mücadele", Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kocaeli, 2016, Sempozyum Bildirileri C.III, s.1493-1500

42 Şirin, a.g.m., s.1494

43 Yelkencioğlu'nun burada saydıklarından başka Halide Edip, Adnan (Adivar), Celal Bayar, İsmet İnönü, Kazım Orbay, Yunus Nadi ve daha başka pek çok kişi Ankara'ya Kandıra yolu ile geçmiştir. Şirin, a.g.m., s.1495

44 Yelkencioğlu, a.g.e., s.28-56

Anıların İzinde Kocaeli'nin Milli Mücadele ve Sosyo-Kültürel Tarihi

grubunun içinde olan Muhittin Birgen, anılarında Kandıra'daki günleri, köyler ve köylüler hakkındaki izlenimlerini anlatır. İpsiz Recep'le Kandıra için görüşmeye gidenlerin arasında olan Birgen, İpsiz Recep'i sıradan bir çeteci olarak görmez ve Recep'in mücadeleye sadece milli bir dava değil bir halk hareketi olduğu için katıldığını belirtir. Birgen'in anılarındaki Kandıra bölümü ile Yelkencioğlu'nun anıları karşılaştırıldığında olayların aynı şekilde geliştiği anlaşılabilir. Birlikte Birgen'in İpsiz Recep'le ilgili faaliyetleri ve gözlemleri daha açıklayıcıdır.⁴⁵

İpsiz Recep kendi emrinde bir müfreze ile Kandıra'da olan Abaza çetelerine karşı haber almak için Kandıra'ya yakın bir yere gider. Alınan habere göre Abazalar Kuva-i Milliyecileri yakalamış ve hapsedmişlerdir. Bunlar arasında Yelkencioğlu'nun kayınpederi Asım Bey de vardır. Yelkencioğlu, İpsiz Recep ile geçirdiği anılarını anlatmaya devam eder. Hükümet jandarması Kefken kıyısına bir gambot ile yaklaşarak, İpsiz Recep'i Kuva-i Milliyecileri sakladığı ve yardım ettiği gerekçesiyle teslim almak ister. Yelkencioğlu'na padişahın İrade-i Tezkiresini gösterir. Tezkirede "Kuva-i Milliyecilerin canı da kanıda helaldir" yazmaktadır. Jandarma zabiti, İpsiz Recep'i sorar ancak Recep zaten yanındadır. Jandarmanın İpsiz Recep'i tanımadığını buradan anlarlar. Yelkencioğlu, Kefken'de olma nedenlerini anlatarak Kuva-i Milliyeci'lerin bir suçu olmadığını, padişahın Abazalara Türk halkını kırdırdıklarını, I.Dünya Savaşı ve Balkan Harbinde evlatları şehit olmuş olan Aziz Molla'nın da bu işgallerde şehit düştüğünü anlatır. Ancak anlaşmaya varılamayınca İpsiz Recep öfkeyle "Benim adım İpsiz Recep" diye haykırır ve kimliğini açıklar. Teslim olmayacağını kimseyi de teslim etmeyeceğini söyler. Böylece gemideki süvari kumandanı ile konuşmak için aracı gönderilir. Bu arada içlerinde direnişi destekleyen gambotun topçu kumandanı da gizlice Yelkencioğlu ile görüşür elinden bir şey gelmediğini, ateş edilirse de vurmamak için ortaya ateş edeceğini bildirir. Aracıyla görüşen gemideki kumandan ise ikna olup ateş etmeyeceğiz dese de ilerledikten sonra ateş etmeye başlarlar. Ancak İpsiz Recep de karadan geminin projektörüne ateş ettirir, top başına gelemeyen gemideki Jandarma birliği ateşkes ister. Bu fırsattan yararlanarak İpsiz Recep ve Yelkencioğlu kayıklarla Kerpe'ye geçerler. Abazaların Kefken'e geleceğini öğrenen İpsiz Recep pusu kurmak ister ancak Yelkencioğlu bunların Kandıra'da insanları asacağından kan döküleceğinden dolayı pusudan vazgeçmesini ister. İpsiz Recep de kabul eder. Top sesleri gelmeye başlayınca Kefken tehlikeli bir hal alır ve Mağara limanına inerler. Yelkencioğlu ve arkadaşları Mağara limanında Abazaların çekileceği haberini aldıktan sonra İpsiz Recep'le vedalaşır ve Kandıra'ya giderler.⁴⁶ İpsiz Recep'in anılarında bu aşama farklı olmamakla birlikte olaylar İpsiz Recep'in çerçevesinde anlatılmıştır. Ancak İpsiz Recep'le ilk görüşen Raik Bey değildir. Garipçeler köyünden Yüzbaşı Ziya, İpsiz Recep'ten Milli mücadele adına çalışmasını, Kefken ve Kandıra civarlarındaki Türk nüfusunun korunması için milli bir müfreze oluşturmasını istemiştir. Emirleri ise Mücadele'nin ilk tohumlarını atan Karakol Cemiyeti'nden alacaktır. Yelkencioğlu'nda verilen Raik Bey tarafından yapılan görüşme İpsiz Recep'in anılarında sonradan gerçekleşir. Nitekim İpsiz Recep bu faaliyetlerinde Andon Çetesi, Dokuzdereli Rum Çetesini imha ettikten sonra Kefken'e girmiştir.⁴⁷

Yelkencioğlu Kandıra'ya gitmiştir ancak İngiliz kuvvetleri Kandıra'yı muhasara ederek Kuva-i Milliyecilerin peşine düşmüştür.⁴⁸ İngilizler Anzavur'a maddi destek olmalarının yanında milli mücadelecileri avına çıkararak tespitlerde bulunmuştur.⁴⁹ Bu nedenle Yelkencioğlu, Belediye reisi Ahmet Bey, Hurşit Bey, Hasan Turgut ve birkaç kişi daha İstanbul'a kaçmaya karar verirler. Denizdeki hava muhalefetinden dolayı Şile'ye sığınır. Burası da Yunan işgalindedir. Ayrıca Rum çeteleri Yelkencioğlu ve taifesini Rum kumandanına şikâyet etmiştir. Ancak Yelkencioğlu'nu tanıyan Şile Çorbacılarından Dimitriari sayesinde bir tutuklanma olmaz. Zorlu bir yolculuktan sonra İstanbul'a varırlar. Yelkencioğlu burada da Beyoğlu bölgesinde teşkilata kaydolar. Ailesi de başka bir vapurla buraya gelmiştir. Burada Askeri Doktor Ziya, Raif ve Kazım Bey'le tanışan Yelkencioğlu Kandıra'da mücadele veren Halit Molla ve Halit Pehlivan çetelerine cephaneye ve mavzer gönderilmesine vesile olmuştur. Zira, Ziya Bey'den bu talepte bulunan Süleyman Kaptan'ın asıl amacının köyü yağmalamak olduğunu anlatır, böylece yardımın yönünü değiştirir. Çetelerin mücadeledeki olumlu etkinliğini burada dile getiren Yelkencioğlu ilk başlarda çetelere katılmak istemeyen "neme lazımcıların" bile Abaza ve Yunan işgallerine maruz kalınca çeteci olduğunu vurgular.⁵⁰

İstanbul'da Cihangir'deki evleri de basılan Yelkencioğlu'nun kayınpederi bu kez de Kuva-i Milliyecilerin aylık ödemelerini yaptığı için tutuklanmıştır. Yelkencioğlu ihbarı yapanın Kandıralı bir Rum kahvecisi ve tüccar olduğunu öğrenir. Para ödeyerek kayınpederinin serbest kalmasını sağlar. Yelkencioğlu'nun anlatımında ilginç olaylardan biri de şeker parası yüzünden parasını alamayan bir tanıdığının borcunu ödemesini istemesi, aksi takdirde İngiliz polislerine ihbar edeceğini bildirme-

⁴⁵ Muhittin Birgen, İttihat ve Terakki'de On Sene, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2017, s.603-635

⁴⁶ Yelkencioğlu, a.g.e., s.57-81

⁴⁷ Yıldıztaş, a.g.e., 22-60

⁴⁸ Yelkencioğlu, a.g.e., s.82-84

⁴⁹ Şirin, a.g.m., s.1495

⁵⁰ Yelkencioğlu, a.g.e., s.84-92

Ayşegül YILMAZ

sidir. Oysa Yelkencioğlu parasını posta yolu ile ödemiştir. Bu durum işgal altında bile insanların çıkarıcı olduklarını, herkesin milli bir şura sahip olmadığını göstermektedir. Yelkencioğlu, İstanbul'da iken mücadelenin son safhalarında olduğu anlaşılmaktadır. Bu sırada Mustafa Kemal'in Ankara'dan İstanbul'a gelişine de tanık olur. İnönü zaferlerinden gelen haberleri de yine İstanbul'da alır. Nihayet Kandıra'nın tahliye edildiğini öğrenince Kandıra'ya geri döner. Evinin harabeye çevrili olduğunu hastane olarak kullanıldığını bahçesinde meyve ağaçlarının kalmadığını görünce üzülse de vatanın kurtuluşuna şükretmiştir. Kandıra'da kayınpederini ihbar eden Rum kahveci ile yüzleşerek onun tutuklanması için girişimde bulunmuş ancak bir sonuç alamamıştır. Yelkencioğlu anılarını burada noktalarken hizmetlerinden dolayı 1926'da İstiklal Madalyası aldığını belirtmiştir.⁵¹ Yelkencioğlu, Kandıra'da CHP'yi kurmuş, 1923-1925 yılları arasında Belediye Başkanlığı yapmıştır. Kandıra'daki evi torunları tarafından tarihi eser olarak muhafaza edilmektedir.⁵² 2018'de Belediye Başkanı Ünal Köken tarafından konak restore edilerek müze haline getirilmiştir.⁵³ Yelkencioğlu'nun anıları Milli Mücadele'nin bilinmeyen yönlerine ışık tutması bakımından önemlidir. Mücadelede öne çıkan Fevzi Çakmak, Kuşçubaşı Eşref gibi isimlerin yanı sıra çetecilerden İpsiz Recep'le birlikte verilen ortak mücadeleyi anlatması verilen direnişin tek bir yönde olmadığını göstermiştir.

Hasan Tahsin Elbeyoğlu'nun İzleniminde Milli Mücadele

Hasan Tahsin Elbeyoğlu, Kurtuluş Savaşı'na katılmış ve Cumhuriyetin ilk yıllarına tanıklık etmiş önemli bir isimdir. Bu yıllara yönelik olan anıları Nail İnal tarafından hazırlanmış ve yayınlanmıştır.⁵⁴ 1893 yılında İzmit'te doğan Elbeyoğlu, Rüştüye'den mezun olduktan sonra kendisine göre bir spor olan tulumcabılıkla ilgilenmiştir. Askerliğini, Balkan Harbi'nden önce İstanbul'da İtfaiye alayında yapmıştır. 1918'de Şükriye Hanım ile evlenmiş, itilaf devletlerin işgalinde bulunan İzmit'te Belediye ve Çuha Fabrikası'nda bir süre çalıştıktan sonra babasının dükkânına yardım etmiştir. Milli Mücadele başlayınca tekrar çağırılan Elbeyoğlu, Sakarya Savaşı ve Büyük Taarruz'a katılmıştır.⁵⁵

Elbeyoğlu'nun Anıları, 1921-1922 ile 1923-1926 yılları arasında her günü büyük bir titizlikle tutmuş, adeta o dönemlerdeki hayatının her saatinin dokümanını çıkarmıştır. Anılarda savaş ve askeri harekât anlatımından ziyade sosyal yönler daha etkindir. Her şeyden önce savaş gerçeğinin öznesi olan "insan" ve yaşanan manevi üzüntünün yanı sıra yemek içmek, barınmak gibi günlük sıradan ihtiyaçların savaş koşullarında nasıl gerçekleştiğinin anlatısı da vardır. Elbeyoğlu'nun sosyolojik bir tahlil bilincinde olmadığı gerçeğine nazaran verdiği bilgiler zihnimizde canlandığında "yaşanılanı" dolayısıyla o şartlar içindeki insanı ve toplumu anlamamızı sağlamıştır. Elbeyoğlu, henüz birliğine teslim olmadan İzmit'in Yunanlılar tarafından işgaline ve kurtuluş sürecine tanıklık etmiştir. İzmit ve Adapazarı'ndaki Hıristiyan evleri tahliye edilince İzmit'in dolup taşıdığını anlatan Elbeyoğlu, Kilaz ve Bekirdere taraflarında harp yapıldığını, Ermenilerin silahlanıp evlere baskın düzenlediğini birçok yerde katliam yapıldığını söyler. Elbeyoğlu, Fransız ve İngiliz milislerinin kontrolü elinde tuttuklarını belirtir. Fransız temsilcilerden himaye talebinde bulunulması üzerine Fransız mekteplerine ve bahçesine sığınmışlardır. Çerkezlere bir şey yapmadıkları için Çerkez görünmek uğruna kalpak takanlar olmuştur. Elbeyoğlu, Yunanlıların kaçarken Bağçecik'ten Halidere ve Karamürsel'e kadar her yeri yakıp yıktıklarına şahit olur. İzmit halkının da boşalan Hıristiyan evlerini yağmaladığını hayvan ve eşyaları gasp ettiğini söyler.⁵⁶

İşgallere devam eden Yunan ordusu Afyon ve Kütahya'yı işgal etmiş, Eskişehir/Seyitgazi'ye girmek üzeredir. Bu süreçte askerlik çağruları başlamıştır. Elbeyoğlu, birkaç arkadaşı ile birlikte 13 Temmuz 1921'de Adapazarı'nda Jandarma birliğine teslim olmuş, Sakarya Nehri'ne giden kafileye katılmıştır. Burada ikiye ayrılan kafilede Elbeyoğlu, Eskişehir istikametine giden gruptadır.⁵⁷ Yunanlıların ağır kuşatmaları üzerine Mustafa Kemal, Eskişehir'deki birliklerin Eskişehir'in kuzey ve güneyinde toplanmasına ve Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilmesine karar vermiştir.⁵⁸ Elbeyoğlu,

⁵¹ Yelkencioğlu, a.g.e., s.93-107

⁵² Yelkencioğlu, a.g.e., s.10

⁵³ <http://www.kandira.bel.tr/yelkencioğlu-konagi-gorkemli-bir-torene-acildi/>

⁵⁴ Nail İnal, (Haz.), Bir İzmitli'nin Hasan Tahsin Elbeyoğlu'nun Anıları, Kocaeli Dokümantasyon Yay., İzmit, 2005

⁵⁵ İnal, a.g.e., s.VII, VIII

⁵⁶ İnal, a.g.e., s.4-9

⁵⁷ İnal, a.g.e., s.10-15

⁵⁸ Mustafa Kemal'e karşı gerek Meclis içindeki hiziplerin gerek İttihatçıların alternatif olarak düşündükleri Enver Paşa da Batum'da cepheye katılmak üzereydi. Ancak tam bu sırada başlayan işgallerle Mustafa Kemal, 5 Ağustos'ta Meclise kendisine olağanüstü yetkiler tanıyan Başkomutanlık Yasasını kabul ettirdi. Böylece Tekalif-i Milliye emirlerini yürürlüğe koyan Mustafa Kemal tüm yetki ve sorumlulukları üzerine almıştı. Sakarya Savaşı'nda kazanılan zafer sadece Türk Ordusu'na karşı değil Enver Paşa'ya karşı da olmuş, bu hareketle Enver Paşa'nın etkisi kırılmış, ülkeye girişi de engellenmiştir. Erik Jan Zürcher, Milli Mücadelede İttihatçılık, İletişim Yay., İstanbul, 2013, s.195-197

Anıların İzinde Kocaeli'nin Milli Mücadele ve Sosyo-Kültürel Tarihi

Beylikköprü istasyonunda 41.Tümen,16. Alay Üçüncü Tabur, Dokuzuncu Bölük Emimi olarak vazifelendirilmiştir. Bölüğü, Sakarya Savaşı'na katılmış, 29 Ağustos 1921'de Çalış Köyü'nde savaşa dâhil olmuştur. Elbeyoğlu'nun görevi levazimat ile yemek ve ekmekleri dağıtmaktı. Bu minvalde Çalış Köyü'nde ekmekleri ne pahasına olursa olsun taşımak için nasıl mücadele ettiğini anlatmıştır. Bir yandan düşman ateşine maruz kalmalarına rağmen kendi ifadesi ile canından ziyade ekmeğin derdine düşmüştür. Anlatılarında manevi bir hüznü yansıtan Elbeyoğlu, savaşın içinde ilk geçirdikleri Kurban Bayramı'nda bütün bölüğün ağladığını söylemiştir.⁵⁹

15 Eylül 1921'de Taşlıtepe mevkiinde iken, düşmanın kaçtığı ve ileri harekât yapılacağı haberi gelmiştir. Elbeyoğlu, Mücadele süresince çoğu yayan yaptıkları yolculuğu detaylı bir şekilde anlatmıştır. Uzun bir süre ekmekten başka bir şey tüketmediklerini, çoğu zaman susuz kaldıklarını, pilavı mendille yediklerini, bu nedenle kirden bitlendiklerini, suyu, hamamı, yiyeceği olan bir köy-kasaba bulduklarında, ne kadar sevindiklerini belirtmiştir. Dolayısıyla Elbeyoğlu, bize savaşın içinde bu ihtiyaçların ne denli bir gereksinim olduğunu anlatmaktadır. Yine yer bulamadıklarında açıkta yattıklarını, yağmurlu havalarda sıırıksıklam olduklarını ve bu nedenle yanan bir köyün ateşi ile kurulandıklarını belirten Elbeyoğlu'nun bu ifadeleri de savaşın trajik gerçekleridir.⁶⁰ Bu bakımdan Elbeyoğlu'nun anıları alışlagelen savaş kahramanlıklarının dışında yaşamsal gerçekleri öne çıkaran ve insani bir anlatımı olan bir yapıya sahiptir.

Elbeyoğlu, 10 Aralık'ta Bölük İmamı ve Marş eğitmeni olmuş, daha sonra da İaşe Zabıtlığına refakat görevine getirilmişti. Elbeyoğlu'nun bölüğü Eğrikuyu'da otuz beş gün kaldıktan sonra bazı köy ve karyelerinde konaklayarak Sivrihisar'a oradan da Seyitgazi'ye gidilmiş, 26 Ağustos 1922'de Büyük Zafer'in elde edilmesine kadar düşman birliklerine karşı harekât devam etmiştir. 30 Ağustos 1922 "Başkumandan Muharebesi" sürecinde ise Elbeyoğlu'nun birliği verilen emirler doğrultusunda yürüyüşlere devam etmiştir. Elbeyoğlu, 4 Eylül'de Günyarık köyüne vardıklarında düşman taarruzu ile karşılaşmalarını, topçu ve piyade savaşı yapıldığını belirtir.⁶¹ Dolayısıyla henüz düşman tehlikesi geçmemiştir.⁶² Elbeyoğlu'nun bölüğü Kütahya istikametine oradan da Balıkesir, Bursa ve İzmit'e geçmiştir.

Elbeyoğlu'nun anılarının bir diğer özelliği de hatıraların bize verdiği en önemli verilerden biri olan ve toplumlara ait olan kültürel değerler, dini inanışlar, etniklik, kılık kıyafet gibi olguların aktarımıdır. Elbeyoğlu, mücadele boyunca konakladıkları köyleri, kasaba ve şehirleri tetkik etmiş, halkın hangi etniği temsil ettiğini, nasıl kıyafet giydiklerini, evlerin nasıl olduğunu yazmıştır. Örneğin harap olmamış bir yer olan Zilköy'de kadınların peştamal örttüklerini, Sivrihisar kasabasının farklılıklarını, İhsaniye köyünün ahalisinin Tatar olup, kadınların yemeni ile dışarı çıktıklarını, köyde fırın olmadığını, ekmeğin ateş üstünde pişirildiğini anlatır. Bağlıca karyesi ise Türkmen'dir. Bu köyde kadınlar erkeklerden gizlenmez, başlarına etrafı para ile çevrili fes takarlar ve arkalarında omuzlarından aşağı sarkan zincirler vardır. Dolayısıyla devam eden bu anlatı Ankara'dan başlayan Kütahya, Balıkesir, Bursa ve İzmit'e uzanan toplum kesitinin sosyo-kültürel yaşantısı hakkında bilgiler vermiştir. Köy-kasaba-şehir farklarını da ortaya çıkarmasının yanı sıra Osmanlı toplumunun heterojen yapısını da göstermiştir.⁶³

29 Nisan 1923'de terhis olan Elbeyoğlu'nun bundan sonraki anılarında dükkân açtığını, Halk Fırkası'nda aktif üyeliği olduğunu, Orhan Cami ve Akçokoca camisinin müezzini olarak vazifelendirildiğini görürüz. Elbeyoğlu, ay tutulmasının ne zaman gerçekleştiğinden, Yavuz zırlısının gelişine kadar hiçbir olayı atlamadan yazmıştır. 1925'de de Mustafa Kemal'in Bursa'ya gitmek üzere İzmit'e uğramasını ve yapılan merasimi anlatmıştır. Osmanlı döneminden kalma bir gelenek olarak top atışı ile karşılama yapıldığı, giderken de yine top atışları ile uğurlandığını belirtmiştir. Elbeyoğlu, Rufai ve Şabani dergâhlarıyla da ilgilidir. Zira zikir ve sohbetlerine katıldıklarını belirtir. Cumhuriyet'in ilanı ve sonrasında yapılan inkılâplara da tanık olan Elbeyoğlu'nun bu süreçle ilgili olumsuz bir yorumu olmadığı gibi yapılan yenilikleri uygulamaya çalışmıştır. Örneğin tekkelerin kapatılmasından sonra Rufailerle ilgili bir şey yazmamış, şapka inkılâbını "Bugün fesler yırtıldı herkes şapka tedarik etmeye mecbur oldu" sözü ile karşılamıştır. Yeni saat ve takvim kullanılması, anılarının başına koyduğu tarih başlıklarına yansımış, "1 Kanunisanı 1926" yazmıştır.⁶⁴ İzmit'in bu dönemlerine yönelik anlatılarında düğünlerinden, mevlitlerinden bahsetmiş, şeker buhranından nasıl etkilendiklerini kaydetmiştir. Anılarının son tarihi ise

⁵⁹ İnal,a.g.e.,s.19-21;23-32

⁶⁰ İnal,a.g.e.,s.12-76

⁶¹ İnal,a.g.e.,s.48-61

⁶² 13 Eylül'e kadar Yunan Kuvvetleri etkisini göstermeye devam etmiş, ancak bu süreden sonra geri çekilmiştir. Şevket Süreyya Aydemir Tek Adam,1919-1922, C.II.,Remzi Kitabevi, s.451,452

⁶³ İnal,a.g.e.,s.12-76. Elbeyoğlu'nun konakladıkları yerlerin sayısı çoktur. Köy, karye, kasaba, şehir anlatıları vardır. Dolayısıyla hemen her gittiği yer hakkında bilgiler vermiştir. Bu bakımdan anıların kültürel tarihe de katkısı vardır.

⁶⁴ 1 Kanunisanı 1926 aynı zamanda yeni takvime göre yeni yılın başlangıcı olarak kabul edilmiştir.

24 Mart 1926'dır. ⁶⁵ Elbeyoğlu, II.Dünya Savaşı'nın 1943-1944 yılları arasında İzmit Hava Haber Alma Komutanlığı'nda ihtiyat askerliği yapmıştır. 1946'da CHP'den meclis üyesi olarak seçildiği görevini 1950 yılına kadar yürütmüştür. Sevilen, sayılan biri olan Elbeyoğlu'na atfen 1977 yılında evinin arkasındaki İnciraltı Sokağı'na "Elbeyoğlu" adı verilmiştir. 1979 yılında vefat etmiştir.⁶⁶

M. Hikmet Bayar; Bir Zamanlar İzmit

Emekli Orgeneral Hikmet Bayar'ın 1930 ve 40'lı yılları, gençlik dönemindeki İzmit'e dair anıları "Bir Zamanlar İzmit" adı ile basılmıştır. 1932'de İzmit'te doğan Bayar, 1949'da Kuleli Askeri Lisesi'ni kazanıp gidene kadar İzmit'te yaşamıştır. Bayar'ın iki cilt halinde olan anı kitabının ilki askerlik öncesine aittir. İkincisi ise Yarım Asırlık Asker adı ile çıkan askerlik yıllarını anlatır. Bununla birlikte Askerler de Güler, Patikli Kurmaylar, Çocuklarımız adlı kitapları ise askerlerin kimi safiyane, kimi mantıklı hallerini, yaşanmış gerçek anılar üzerinden anlatan mizahi bir seri olarak yayınlanmıştır. Bir Zamanlar İzmit'te kenti sosyal ve ekonomik yönden değerlendiren Bayar, kitaba İzmit'i tanıtıcı bilgilerle başlar. Yerleşim yerlerinin neden yüksek kesimlerde tercih edildiği, alt kesimlerde bataklık olması, üst kesimlerin depreme dayanıklı taşlardan oluşması gibi kentin çevre koşullarını araştıran fizibilite çalışmalarından da öğrenilebilir. Ancak Bayar bu meseleye farklı nedenleri de ilave etmiştir. Buna göre Bayar, dönemin ahlaki yapısını gerekçe gösterir. Henüz kadınların çarşıya çıkmasının doğru bulunmadığı, bu tür işleri erkeklerin yaptığı, bunun için de evlerin dükkânlardan uzak olması gerektiği gibi bir anlayıştan bahseder, ayrıca kadınların manzaralı yerleri sevdiği gibi yine toplumsal bir olguya değinir. Gayrimüslimlerin oturduğu evleri binanın mimari yapısından çıkarılmasının mümkün olduğunu söyleyen Bayar'ın bu saptaması,⁶⁷ Osmanlı'dan kalan bir mirastır. Nitekim Osmanlı döneminde gayrimüslimler ile Müslümanların ayırt edilmesi için evleri aynı renkte olmadığı gibi kıyafetlerde de renk belirlenmiştir. Bayar o dönemde denizin henüz masmavi ve tertemiz olduğundan bahsederken kentin önemli bir imgesi haline gelen istasyon üzerinde durur. Günümüzde her yerde bulmak mümkün olan pişmaniye'nin o zamanda sadece Arifiye-Gebze arasında satışı yapıldığını, gazetelerin tren yoluyla İstanbul'dan geldiğini ve seyyarıcılar tarafından satıldığını, gazete almak için bilhassa bu seyyar gazetecileri bekleyenler olduğunu belirtir. Nitekim istasyonlar bir kent ya da kasabanın duygularını yansıtmaları bakımından önemli psikolojik mekânlardır. Ayrılmalar, kavuşmaların hüznü ve sevinci hikâye, roman ve filmlere konu olmuştur. E5 karayolunun yapılmasının olumlu tarafı Bayar'a göre ekonomik ve ulaşım yönünden rahatlıktır. Olumsuz yönü ise insanları denize uzaklaştırmış, kenti bölmüştür. Bayar, 1957'den itibaren başlayan sanayileşme sürecinin işsizliği azalttığını, kenti büyüttüğünü söylese de olumsuz yönlerini de belirtir. 1934'de SEKA'nın kurulması ile başlayan sanayileşme, sonraki yıllarda arka arkaya fabrikaların kurulması ile devam etmiştir. Ancak bu fabrikaların havayı kirletmesi, denize akıttığı atıklar sonucu balıkların azalması, buna bağlı olarak da balıkçıların yok olması ve halk plajının da ortadan kalkması, Bayar'ı hüznlendiren bir durumdur. Bayar anlatımında anakronik biçimde 1930'lu yıllardan birden 1999 depremine geçiş yapmış, yaşanan elim olaya değindikten sonra tekrar eskiye geri dönmüştür.

Bayar'ın kente dair üzerinde durduğu önemli bir mimari eser de II.Abdülhamit döneminde tahta çıkışının 25. Yıldönümü vesilesi ile yapılan Saat Kulesi'dir. Bayar Saat Kulesi'ne fazlasıyla önem vererek İngiltere'deki Big Ben saati ile bağdaştırır. Ancak bu bağdaştırma II.Abdülhamit dönemine atıfta bulunmak için değil 1925 yılında, günün 24 saate bölünmesinin yasal olarak ilanı ve bu bölünmede başlangıç meridyeninin İngiltere'nin Greenwich kasabasından geçmesidir. Bayar'a göre zamanı dakikası dakikasına doğru gösteren Big Ben ne ise Kocaeli'deki saat kulesi de aynıdır. Zira 30.Meridyen de Köseköy yakınlarından geçmektedir ve Greenwich saatinden sadece iki saat ileridedir.⁶⁸ Dolayısıyla Avrupamerkezci anlayışta kabul edilen simgesel üstünlük gibi Bayar da mikro ölçüde kenti bu bağlamda değerlendirir. Saat kulesi, II.Abdülhamit döneminde kentsel imge değeri taşımanın gerisinde padişahın kentlerdeki simgesel varlığının ve egemenliğinin görsel teyidi olarak yorumlanır. Günümüzde ise yaşanmışlıklarından dolayı kentsel bir simge haline getirilen saat kuleleri gelecek nesillerle konuşmaya devam ettiği bir mekândır.⁶⁹

Dolayısıyla mekânların tarihsel anlamları ile kişi hatta çoğu zaman siyaset dahi romantik bir bağ kurarak geçmiş üzerinden kendi güncelliğini saptar. Anıtlar, heykeller, hatta tarihi bir mücadeleye

⁶⁵ İnal,a.g.e.,84-130

⁶⁶ İnal,a.g.e.,s.VIII

⁶⁷ M.Hikmet Bayar, Bir Zamanlar İzmit,Kastaş Yay.İstanbul,2002,s.9-13

⁶⁸ Bayar,a.g.e.s.,14-25;Saat Kulesi konusunda Bayar'ın düşüncesi, Yüce ile örtüşür. Yüce de saati II.Abdülhamit'e değil tüm Türkiye'ye mal eder ve Abdülhamit'in 25. Yıldönümüne karşın, Cumhuriyet'in 25. Yıldönümünde büyük bir anıt yapılması gerektiği üzerinde durur. Yüce,a.g.e.,s.475,476

⁶⁹ Hicran Hanım Halaç;Sibel Özdemir İlhan, "Kentsel İmge Olarak Saat Kuleleri; II. Abdülhamit Han Dönemi Saat Kulelerinin İstanbul Dışı Türkiye Coğrafyasında Dağılımları ve Bir Tipoloji Denemesi", Humanitas Sciences, E-Journal of New World Sciences Academy, Volume:9/ 4 ,2014, s.198

Anıların İzinde Kocaeli'nin Milli Mücadele ve Sosyo-Kültürel Tarihi

mal olmuş Çanakkale, İzmir gibi kentler de bu kapsam içinde değerlendirilebilir. Çanakkale üzerinden milli hatta günümüzde dinsel motifli bir kolektif hafıza yaratılmak istenirken, bu örneği en iyi yabancı seyyahların eski Bizans kentlerindeki gözlemlerindeki duygulu ve kinsel yaklaşımlarında görürüz. Nitekim Bayar'ın anlatımlarında da aynı psikolojik görüş hâkimdir. Saat Kulesi'nin olduğu çevrede yine Osmanlı döneminde II. Abdülaziz tarafından yaptırılan eski saray (Av Köşkü) ile 1933'de inşa edilen Atatürk heykeli Bayar'da özellikle "mekânsal yönleri" bakımından bağ kurarak imgeleşir. Şöyle ki Atatürk heykeli en öndedir ve saat kulesi ile eski saray arkada kalmaktadır. Bu durum Bayar'da; "Artık geri kalmışlık yani Osmanlı devrinin kapandığını ve Yeni Cumhuriyetin yüzünü Batı'ya çevirdikleri ve daha da ileri gidileceği" algısını oluşturmuştur.⁷⁰ Aslında bu algı sadece Bayar da değil Atatürk döneminde yaşamış veya 1930 kuşağının Yeni Cumhuriyet aydınları üzerinde genel olarak var olan bir algıdır. Bayar, Kemalist kimliği ile gözlemlerini çoğunlukla bu yönde aktarmaktadır. Buna başka bir örnek İzmit anılarıyla pek ilgisi olmamasına karşın sürekli Batı'ya yönelmeyi olumlama,⁷¹ derslerde önceden yabancı dil diye okutulan Arapça bir cümleyi uzun olduğu gerekçesi ile eleştirmesidir. Oysa cümlenin Arapça karşılığı uzun değildir, söylenen Osmanlıca ve Farsça manzume bir cümle olduğu için uzundur.⁷² Bayar'ın Osmanlı Türkçesi ya da Arapça bilmediği anlaşılan bu anlatıda Bayar'ın eleştirisinin ideolojik bir yaklaşımdan kaynaklandığı düşünülebilir.

Bayar, anıların devamında eski binaları, okulları, hastaneleri anlatır, İzmit ile ilgili hayal ettiği projeleri sunar. Bunlardan biri günümüzde İstanbul'da olan Mineatürk benzerinde, yeşil bir alanda eski mimari yapıların minyatürlerinin sergilenmesidir. Bayar, İzmit'e bağlı olan diğer yerleşim yerleri hakkında bilgiler de verir.⁷³ Bu bağlamda anıların ilk bölümleri daha çok tanıtıcı bilgiler veren rehber tarzı bir nitelik taşır. Bayar, İzmit'in eski kültürel yapısını anlatmak için oturduğu semtin adından mahalle yapısına, konakların özelliklerine, gündelik yaşama dair bilgiler vermiştir. Akçamescit semtinin Akçakoca olarak değiştirilmesini, Cumhuriyetle birlikte semt adlarının değişmesine örnek olarak gösterilebilir. Bayar'ın anlatımında evin balkonunun panoramasının "İzmit ovasını" görebilme özelliği⁷⁴ bize bu dönemlerde henüz kentsel yerleşimin yoğunlaşmadığını, yüksek binaların yapılmadığı izlenimini vermektedir. Bayar, mahalle ve semt sakinlerinden bahsederken soyadı kanunu çıkana kadar hemen herkesin mesleğine, geldiği şehre, etnik kökene ya da hiç kimsede olmayan kendine has özellikte lakaplarla tanındığına değinir. Örneğin kendi ailesi Şekerciler olarak bilindiğini, bundan başka Fırıncılar, Sirkeçiler gibi değişik meslek isimleri ile tanınan aileler olduğunu belirtir. Bayar ailesini tanıttığı bölümde Babaannesinin işgal yıllarına ait anılarında Yunanlıların yaptığı zulümleri aktarır.⁷⁵ II. Dünya Savaşı'nın ise Türkiye'de olduğu gibi İzmit halkına yaptığı etkisine değinir. Kıtık olması, karartma uygulanması, esnafın bozulan ekonomik durum sonucu kepenk kapatması gibi olaylar yanında Bayar'ın hafızasında kalan önemli bir hadise dört motorlu Amerikan uçağı geçerken Gölcük gemilerinden ve çevre tepelerde konuşlanan uçaksavarlar tarafından ateş edilmesidir. Bayar'ın bizzat İzmit'ten gözlemediğini söylediğine göre uçağın kapısını yarıl原因an mürettebattan birinin beyaz bayrak açması sonucu olay sona ermiştir.⁷⁶

Bayar İzmit sinemalarından da bahseder. 1940'lara kadar üç tane olan sinema, daha sonra yazlık ve kışlık olmak üzere beş taneye çıkmıştır. Bayar, Nazmi Oğuz'un yaptırdığı modern ve büyük Oğuz Sinemaları'nın meşhur olduğuna değinir ve bu sinemalarda Tarzan, Lorel Hardi, Üç Silahşörler gibi filmlerin oynatıldığından bahseder. Günümüzdeki kafelerin, kulüplerin o dönemlerde gazino, çay bahçesi gibi adlarla faaliyet gösterdiğini belirtirken belediye gazinosu ve o zaman Kocaeli'ye bağlı olan Adapazarı'ndaki Çark Gazinosu üzerinde durur. Piknik yapmak için önceleri kayık kiralanarak Başiskele'ye, yolcu vapur seferlerinin başlamasından sonra ise Değirmendere'ye fındıklıklara gidildiğini belirten Bayar, Kazıklı (Kavaklı), Gölcük ve Değirmendere iskelelerinden bahseder. Buraların küçük ve sığ yerler olduğu Kazıklı'nın adının SEKA'nın kâğıt ihtiyacını karşılaması için dikilen kavaklardan dolayı sonradan Kavaklı olarak değiştiğini belirtir. Halkevi'nin ön tarafında rihtim yapıldığını ve insanların boş zamanlarını buralarda değerlendirdiğini söylerken daha önce de değindiği gibi E5 yolunun yapılmasıyla deniz ile bağlantı yolu kesintiye uğradığını yineler. Bayramlarda özellikle çocuklar için kurulan panayırlardan bahsederek eğlence kültüründen kesitler

⁷⁰ Bayar, a.g.e.s.26

⁷¹ Bayar, a.g.e.s.,26,126

⁷² Türkçe olarak "Bardağa bir bardak su koy" anlamına gelen cümlenin Arapça karşılığı "Vade kub min alma'fi el küves" dir. Anılarda ise; "Mevki-ı kuudünden kıyam ederek, hutuvat-ı muvazene ile canibi destiyi haram eyle, kase-i billura, manazır labaleb ab-u Kevser, ma-i mutahhar imla et" şeklinde Arapça bilmeyen biri için hiçbir anlam ifade etmediğini yazan Bayar, bu cümlede geçen kelimelerin Osmanlıca veya Farsça olduğunu, manzum ve ağıdalı bir anlatımla edebiyat alanında kullanıldığını, ancak günlük hayatta herkesin zaten kullanmadığını bilmediği anlaşılmaktadır.

⁷³ Bayar, a.g.e.,s.27-76

⁷⁴ Bayar, a.g.e.,s.77-96

⁷⁵ Bayar, a.g.e.,s.106-109

⁷⁶ Bayar, a.g.e.,s.201,202

sunar.⁷⁷ Bayar, anıların devamında İzmit'te esnaf ve ticaret hayatına da değinir. Hafızasında kalan esnaf isimlerine yer veren Bayar, Bakırcılar Çarşısı'ndan bahseder. Bayar'a göre buradaki hareketlilik, yayılan kahve kokusu, insana hoş gelen görüntüler İzmit'e değişik bir hava vermektedir. Kapanönü mevkinde bekleyen hamallara, kurulan pazarda su ve şerbet satanlara değinir. Günümüzde pek anlamı kalmayan bu tür mesleklerin o dönemlerdeki varlığı insanlar için önemlidir. Dolayısıyla Bayar'ın giderek değişen sosyal hayat yaşantılarından, biraz da sitemli olarak geçmişe dönüş yaparken duygulanmış olduğu anlaşılmaktadır. Kendisini en çok etkileyen olaylardan biri ise Mustafa Kemal'in ölümünün ailesinde ve İzmit halkında bıraktığı etki ile naaşını trenle Ankara'ya götürülmek için İzmit'e getirileceği sırada çok istemesine rağmen çocuk olduğu için naaşını görememiş olmasıdır. Ancak 1953'de Harp Okulu'nda okurken naaşının Anıtkabir'e taşınmasında görevli olarak bulunması onu gururlandıran bir anı olarak hafızasında yer etmiştir.⁷⁸ Bayar'ın anıları, Kocaeli tarihinin kent kültür demografisini sunması açısından önemlidir. Zira okurken bilenlere anımsatacak, yeni nesillere ise aşına olmadığı bir dönemi hayalde canlandırarak bilgiler vermiştir.

Bir Arşiv Tarihçisi Nail İnal ve İzmit

İzmit tarihine resmi belgeler çerçevesinde ışık tutan Nail İnal önemli bir isimdir. Eskişehirli olan babası I.Dünya Savaşı'nda İzmit Askerlik Şubesi'ne yazıcı olarak gelmiş terhis olunca burada iş kurmuştur. 1918 yılında İzmit'te dünyaya gelen İnal, 1925-1936 yılları arasında ilk ve orta eğitimini burada farklı okullarda tamamlamış, liseyi Kuleli Askeri Lisesi'nde bitirmiştir. Topçu sınıfında olan İnal, II.Dünya Savaşı başladığında Ankara Harp Okulu'na gönderilmiş daha sona Asteğmen olarak vazife almıştır. Ancak rahatsızlanınca 1941-1944 yılları arasında tedavi görmüş ve Askeri Sağlık Nizamnamesi gereğince emekli olmuştur. 1945 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Tarih Bölümü'ne başlayan İnal, 1950'de İzmit'e dönmüştür. 1952-1957 yılları arasında Devlet Başkanlığı Arşivi'nde çalışmıştır. 1953'ten 1960'a kadar Resimli Tarih Mecmuası'nda makaleler yazan İnal bir yıl lisede tarih hocalığı yapmıştır. Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi⁷⁹ çalışmalarında katkısı olan İnal 1963 yılına kadar bu çalışmalara devam etmiştir. Bir süre Adapazarı'nda kalan İnal, 1981 yılında kalp krizi geçirdiği için İzmit'e gelmiş tedavi görmüştür. 1990 yılından itibaren İzmit tarihi çalışmalarına yönelmiştir.⁸⁰ Araştırmalarında arşiv belgelerinden ve gazetelerden faydalanan Nail İnal 2005 yılında vefat etmiştir.

Nail İnal'ın İzmit ile ilgili bireysel bir hatırat yazısı yoktur. Ancak 1990'lardan itibaren İzmit tarihine yönelik çalışmalarında, verdiği belgeler üzerinden İzmit'in geçmişin izlerinde kaybolmuş veya yaşayan hatıratını öğreniyoruz. Nitekim 1914 yılında yapılan faaliyetlerin anlatıldığı "İzmit Sancağı, 1330 Bütçesi ve Meclis-i Umumisi" kitabı önemlidir.⁸¹ İzmit sancağına ait salname yayınlanmadığı için Kastamonu, Bolu ve Hüdavendigar Vilayetlerinin Salmamesi'nde İzmit ile ilgili dokümanlar vardır. Bunların içinde en çok Hüdavendigar salnamesinden faydalanılmıştır.⁸² Salname yıllık olayları gösteren tarım, ticaret, sağlık, eğitim, fen vb. alanlarda yapılan faaliyetlerin içeriğini ve ayrılan bütçelerin kullanımını istatistik verilerle gösteren bir yapıttır. Farsça "sal" (yıl) "name", (mektup-kitap) kelimelerinden türeyen salname, XIX.Yüzyıl'da Osmanlı Devleti'ne girmiş, "nevsalı" adıyla da kullanılmıştır. Cumhuriyet yılında ise "yıllık" adını almıştır. Latince'de "annus", Fransızca'da "annuaire" ile "annale", "almanach" kelimeleri de aynı anlamda kullanılmıştır.⁸³ Salmameler, toplumun sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yaşantısının değişiminin şahitleridir. Bu bağlamda İnal'ın bu çalışmasında İzmit kentinin değişimini, geçirdiği evreleri görmekteyiz. İnal bu faaliyetlerin sadece çevirisini vermiştir. Bu çalışması Kocaeli Dokümantasyon merkezinde yayınlanmıştır. Kitabın yayınlandığı 2010 döneminde İnal yaşamadığı için yapılan okul, hastane gibi yapıların akıbetini ise Müzeyyen Ünal tamamlamıştır. Ancak seçme bir kaynakça kullanıldığı için arşiv çalışması eksik kalmıştır. Ulaşım, eğitim, sağlık tarım ve hayvancılık üzerine yapılan bu faaliyetler 1914 Balkan Harbi'nin olduğu, İttihat ve Terakki'nin iktidarlık ve Mazhar Müfit Kansu'nun İzmit Mutasarrıflığı yaptığı dönemde gerçekleşmiştir. Kitabın bu bilgileri de içeren haliyle değerini takdir etmekle birlikte faaliyetlerin genel anlamda Osmanlı, yerel olarak da İzmit halkına ne gibi bir katkısı ya da eksisi olduğunun sosyolojik analizi yapılmamıştır.

Bu açıdan bakıldığında Osmanlı'nın içinde bulunduğu buhranlı bir döneme nazaran yerel anlamda

⁷⁷ Bayar, a.g.e.,s.206-224,270-274

⁷⁸ Bayar, a.g.e.,s.232-276

⁷⁹ İnal'ın dâhil olduğu söz konusu çalışma 6 ciltlik Mufassal Osmanlı Tarihi'dir. Mustafa Cezar ve Mithat Sertoğlu yönetiminde yayımlanmıştır. Eser 1957'den 1973'e kadar İskit yayınevince basılmış, 2010 yılında T.T.K tarafından yayımlanmıştır. Mufassal Osmanlı Tarihi, Edtr:Mustafa Cezar, Mithat Sertoğlu, Türk Tarih Kurumu Yay.,Ankara,2010

⁸⁰ İlker Kumral, "Onur Üyesi Yaşayan Tarih: Nail İnal", Kocaeli Dokümantasyon Merkezi Bültenleri, Sayı:75, İzmit, 2003,s.4

⁸¹ Nail İnal, İzmit Sancağı, 1330 Bütçesi ve Meclis-i Umumisi,Kocaeli Dokümantasyon Merkezi Yay., İzmit,2010

⁸² İnal,a.g.e., s.VIII

⁸³ Tevfik Sütçü, "Sosyal Bilimler Araştırma Kaynağı Olarak Almanaklar, Salmameler ve Yıllıklar", İlimi Araştırmalar, Sayı,18,2004, s.80

Anıların İzinde Kocaeli'nin Milli Mücadele ve Sosyo-Kültürel Tarihi

hizmetlere mümkün mertebe devam edildiği söylenebilir. Yıllıkta nerelere yol ve köprü yapıldığının detaylı bir açıklaması vardır. Savaş dolayısıyla mühendis bulunamaması bu nedenle sivil halkın ve askeri işçilerin kullanılması da savaşın ortaya çıkardığı gerçeklerden biridir. Bir başka faaliyet ise eğitim alanında yapılan okullarla ilgilidir⁸⁴ ve dönemin konjonktüründe gayrimüslim algısının da etkisi bu sahada kendisini göstermiştir. Nitekim sorun zaten gayrimüslim azınlıkların hak talep etmeleri ve bağımsızlık istemeleri yönünde çıkmıştır. Bu bakımdan onları elde tutmanın çaresi bir takım hak ve özgürlüklerin tanınmasıdır. Bu bağlamda İzmit için de bütçeden kendilerine ait okullar yapılması, mevcut olanların da tamir olunması için para ayrılmıştır.

Tarımsal faaliyetlerde İzmit'in tarihine yönelik öğrendiğimiz bir olgu bu dönemde istila yapan çekirgelelerin yok edilmesidir.⁸⁵ Çekirge sürüleri tarihi süreçlerde tarlalarda ekinlere, sebze ve tahıllara zarar vermiş, tren raylarında işleyişi durdurmuş adeta afet haline gelmiş, kıtlık gibi olumsuz sonuçlar doğurmuştur. İzmit'te yapılan bu yerel mücadele genel anlamda Osmanlı'nın 1908-1918 yılları arasında verdiği mücadelenin bir parçasıdır. Osmanlı bu mücadele kapsamında ilaçlama yapılmasının dışında halkı bizzat çekirge yumurtalarını toplattırmaya yönelmiş, kanunlar çıkarmıştır.⁸⁶ Zirai alanda kimyevi gübre kullanımı, ziraat araç gereçlerinin satılacağı dükkânların açılmasına yönelik girişimlerle ilgili bilgilerde kayda değerdir. Zira kimyevi gübre satışını sağlamak için özendirme usulü kullanılmış, ihtiyaç ve gereksiniminin faydalı olduğu öne çıkartılarak doğal gübreden nasıl kimyevi olana geçildiği gerçeğini ortaya çıkarmıştır.⁸⁷ Bununla birlikte tarım malzemelerine yönelik bir depo ya da mağaza açılmasına ve bütün edevatları sağlayana ikramiye verileceği söylenen bir uygulama yapılmış. Geyve, Yalova, Karamürsel ve İznik Bölgeleri'nde bu amaç için dükkân açan tüccarlar bütün malzemeyi sağlamadığı için ikramiye verilmemiştir. Ancak Yalova, eksiklerini tamamlayarak ikramiye almıştır. Yıllıkta geçen "Bu teşebbüsle takip olunan maksat hemen tamamı ile husule gelmiştir"⁸⁸ sözündeki anlam asıl amacın bu malzemelerin satışını sağlamak olduğunu göstermiştir. Tüm bu uygulamalarda zirai alanda değişim ve dönüşümün nasıl gerçekleştiği ve halkın nasıl yönlendirildiği anlaşılmaktadır. Zirai alanda ilginç bir durum da Trabzon'dan getirilen fındık fidanlarının neden tutmadığı yönünde yapılan açıklamadır. Buna göre fidanlar başka tarafta tutmaması için satanlar tarafından kaynar suya ya da deniz suyuna batırılmaktadır. Bu nedenle de İzmit'te %3, %5 oranında tutmuştur. Yapılan uyarıdan sonra durumun düzeltilileceği yönünde cevap alındığı da eklenmiştir.⁸⁹ Nitekim Türkiye genelinde fındık üretiminde en fazla paya sahip olan Karadeniz Bölgesi'dir. Ondan sonra Marmara Bölgesi'nde Çatalca- Kocaeli gelmektedir.

Sağlık alanında ise İzmit milletvekili Hafız Rüştü'nün arsasını bağışı üzerine hastane ve Bimarhane yapılması gündemdedir. Hastane'nin tamamlandığı, Bimarhane'nin ise sene sonuna kadar tamamlanacağı yönünde bir açıklama yapılmıştır. Müzeyyen Ünal gerek okulun gerek hastane binasının sonraki yıllardaki durumuna yönelik bilgiler vermiştir. İzmit Numene Mektebi'ni I.Dünya Savaşı'nda Yunanlılar, 1921 işgal dönemlerinde ise Amerikan Kadın Hastanesi olarak misyonerler kullanmıştır.⁹⁰ Bu durum Osmanlı üzerinde emperyalist güçlerin egemenliğini gösterdiği gibi okulun değişimlerdeki yıllara baktığımızda da siyasi konjonktürün önemli olduğunu, değişen şartlara göre yapıların da o kimliğe büründüğünü görmekteyiz. 1941 yılında aynı okulda okuyan öğrenciler, burasının Kız Sanat Enstitüsü olarak faaliyet göstermesi üzerine Yenituran Okulu'na nakledilir. 1973 yılında Cumhuriyet'in Ellinci Yıl Kutlamaları döneminde İttihat ve Terakki Binası yıkılarak yerine 50. Yıl İlkokulu açılır ve Yenituran Okulu buraya alınır. Boşalan bina 1980 yılında Yenituran Kız İmam Hatip Lisesi olarak inşa edilir.⁹¹ Okulun kategorilerinin değişmesi, binaların tahribine karşı önlem alınmaması bir yana İttihat ve Terakki gibi geçmişe tanıklık etmiş önemli bir cemiyetin son mimari yapısından eser kalmayacak şekilde yıkılmasında tarihi yapılara hürmetsizlikten öte ideolojik etkenlerin rol oynadığı gözlemlenebilir. Nitekim İttihat ve Terakki Binası daha mücadele döneminde Akçakoca İlkokulu olarak değiştirilmişti. Burası Meşrutiyet'in 1913 senesinde inşa

⁸⁴ İnal,a.g.e.,s.10-24

⁸⁵ İnal,a.g.e.,s.28

⁸⁶ İzmit sancağında çekirge istilası 1892-1894; 1910-1914 yıllarında görülmüştür.1914 yılında Geyve'ye bağlı köylerde yeniden çekirge istilası başlamıştı. Serkan Yazıcı, "İzmit Sancağı'nda Çekirge Afetleri", Uluslar arası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu,İl., İzmit, 3-5 Nisan 2015, Bildiriler, s.851,855; Osmanlı bu mücadelede kapitalist yöntemler geliştirmiştir. Geçimini sağlamak zorunda kalan fakir halk 6 kıyye çekirge yumurtası toplayacak ve karşılığında kıyye başına 3 kuruş ücret alacaktır. (1913'de 1 kg taze fasulye ve elma 2-3 kuruş, 1 kg et 8-9 kuruş, 1 kg zeytinyağı 7-8 kuruş'tur.) Fakat bunu üç hafta içinde yapmazsa, çekirge sahasında zorla sürülecek ve ücretsiz bir şekilde çalıştırılacaktır. Zenginler ise karşılıksız bir şekilde ilgili ambarlara 6 kıyye çekirge tohumu teslim edecektir. Remzi Çavuş, "Osmanlı Devleti'nde Çekirgelelere Karşı Mücadele, (1908-1918)", Osmanlı Bilimi Araştırmaları, C.18 Sayı:2,İstanbul,2017,s.62-63.

⁸⁷ İnal,a.g.e.,s.,25

⁸⁸ İnal,a.g.e.,s.,25

⁸⁹ İnal,a.g.e.,s.,27

⁹⁰ İnal,a.g.e.,s.,29,30;41-45,51,52

⁹¹ İnal,a.g.e.,s.51,53

Ayşegül YILMAZ

edilmişti.⁹² Geçirdiği değişimlerden sonra 1973 yılında tamamen yıkılmasıyla tarihsel niteliğini kaybetmiştir.

Nail İnal, bu çalışmasından başka “İzmit Antik Su Sistemleri ve Paşasuyu” kitabının çizimlerini yapmış,⁹³ “1927 Yılı İl Genel Meclisi Tutanakları’nın” çevirisine katkıda bulunmuş,⁹⁴ Hasan Tahsin Elbeyoğlu’nun anılarını çevirmiştir. Bununla birlikte Kocaeli Dokümantasyon Merkezi’nin haber bültenlerinde İzmit tarihine yönelik makaleler yazmıştır. Bunların bir kısmı Mustafa Kemal’in İzmit’e yaptığı geziler, 1938 yılında naaşının buradan geçtiği süreç, cenaze namazı kılınması üzerinedir. Diğerleri ise Fevziye Cami ve Gazi İdadi Lisesinin tarihçesidir. Başında belirttiğimiz üzere Nail İnal’ın bu çalışmalarının kişisel bir anı değeri yoktur. Ancak sunulan belgeler değerlidir. Bu bağlamda kentin sosyo-ekonomik tanıklıkları olan salnamelerdeki veriler, İzmit’in anıları olarak değerlendirilebilir.

Romantize Edilmiş Bir İzmit ve Şakir Balkı

Gazeteci mizah, öykü ve roman yazarı Şakir Balkı, 1929’da Gönen’de doğmuştur. Eğitimini İzmit’te tamamladıktan sonra Seka Fabrikası’nda çalışmış, kendi isteği ile emekli olmuştur. Gülmece öyküleri ve yazıları 1952 yılında Demokrat Kocaeli ve Cumhuriyet gazeteleri ile Akbaba, Dolmuş, Zübük vb dergilerde yayımlanmıştır. “Neler Yapmadık” adlı romanı 1974, “Büyük Usturalar” 1975’de Cumhuriyet gazetesinde tefrika edilmiş, aynı gazetenin “Ciddiyet” mizah ekinde 1974-1982 yılları arasında yazıları yayımlanmıştır. “Büyük Usturalar” la birlikte “Aç Ayı Oynamaz”, “Piliç Şermin’in Evi”, “Şeytan Aletleri” adlı kitapları basılmıştır. “Öküzlük Üstüne Nutuk” hikâyesi Akşehir Nasrettin Hoca Gülmece Öyküleri Yarışması’nda birinci ödülü almıştır. Balkı, İzmit tarihine yönelik çalışmalar da yapmış, KDM haber bülteninde makaleleri yayımlanmıştır.⁹⁵ İzmit’in kültürel ve iş hayatına yönelik kitapları İzmit’i Balkı’nın perspektifinden tanımazı sağlamıştır. Kitapları salt anısal nitelikte olmayıp, tarihi bilgi ve olaylarla desteklenmiş, farklı anılara, anekdotlara yer vermiştir. Anlatım tarzında ya romantize ya da dramatize edilmiş bir yaklaşım öne çıkar.

Balkı’nın İzmit’e yönelik kitapları farklı dönemlerde yayımlanmasıyla birlikte içerikleri hemen hemen aynıdır. Bu çalışmalar “İzmit’te Zaman” (1995), “Nicomedia’nın Büyülü Yüzü İzmit” (1999), “Agora’da Dans ve Düş”tür.(2005).⁹⁶ Her üç kitapta da çoğunlukla Balkı’nın aynı olaylar üzerinde durduğunu görürüz. Anlatılarda kimi zaman bir önceki kitabındaki satırlar aynen nakledildiği gibi, bazıları Kocaeli ve Cumhuriyet Gazetesi’ndeki yazılarıdır. “Nicomedia’nın Büyülü Yüzü İzmit’te” farklı olarak KYÖD ve Kocaeli Dokümantasyon Merkezi’nin çalışmalarıyla harmanlanmış ve bu birimlere yönelik anılara yer verilmiş, ayrıca portreler bölümünde İlhan Selçuk, Osman Hamdi Bey, Nazmi Oğuz vb isimler zikredilmiştir. “Agora’da Dans ve Düş’ü” farklı kılan ise Çanakkale ve Aziz Nesin’in uğurlanışına yönelik anlatısı ile kitabın son kısmında yazmak ve yazarlar üzerine bir önceki çalışmalarından biraz daha fazla yer verilmesidir.

Balkı’yı okurken geçmişe duyulan bir özlemin satırlara yansdığı gözlemlenebilir. Üzerinde durduğu kişilere, olaylara ve anlatım tarzına bakıldığında ya antik dönemin mistik havası ya da Kurtuluş mücadelesi ve Cumhuriyet sonrasına özlem duyarak ısrarlı bir anlamlandırma çabası içinde olduğunu görürüz. Nitekim her üç kitabın ikisinde antik dönemde yaşamış “Santa Barbara” adlı bilge bir kadından, “Said Pandeleon Manastırı’ndan” bahsetmiş, antik döneme ve yazarlara sık sık atıfta bulunmuştur.⁹⁷ Balkı Atatürk’e de çokça atıfta bulunur. Her üç kitapta da muhakkak Mustafa Kemal’in Kurtuluş mücadelesine, İzmit’le olan bağlantılarına yer vermiştir.⁹⁸ Ulus inşasının temellerinin İzmit basın toplantısında atılması, sanayi için önemli adımlar atılması bakımından İzmit’in önemi pek tabii ki de yadsınamaz ancak burada daha çok İzmit’i kutsal bir kent imgesi haline getiren romantize edilmiş bir anlatım göze çarpar. Bu durumda İzmit’e Mustafa Kemal’in önemine atfen

⁹² Yüce,a.g.e.,s.122

⁹³ Müzeyyen Ünal, İzmit Antik Su Sistemleri ve Paşasuyu, Kocaeli Dokümantasyon Merkezi Yay., İzmit,2001

⁹⁴ Nail İnal, (Redaktör), Kocaeli Meclis-i Umumiyesi 1927 Zabıtnamesi, Kocaeli Dokümantasyon Merkezi Yay., İzmit,2007

⁹⁵ Şakir Balkı, İzmit’te Zaman (Kent Üzre Ol Vukat-ı Hikayat), İzmit Rotary Kulübü Yay.,İzmit, 1995

⁹⁶ Balkı, İzmit’te Zaman...; Nicomedia’nın Büyülü Yüzü İzmit , İzmit Rotary Kulübü Yay., İzmit,1999; Agora’da Dans ve Düş, İzmit Rotary Kulübü Yay.,İzmit, 2005

⁹⁷ Balkı, İzmit’te Zaman...s.46,83; Nicomaedia’nın Büyülü Yüzü...s.19,20,23,190;Agora’da Dans ve Düş..., s.31, 34,126,127

⁹⁸ Balkı, İzmit’te Zaman...s.15-46; Nicomaedia’nın Büyülü Yüzü...s.27-42; Agora’da Dans ve Düş...,s.126-164

⁹⁹ Hans Dernschwam XVI.Yüzyılda Türklerin Viyana kapılarına dayanması karşısında Kral Ferdinand’ın Kanuni Sultan Süleyman’a gönderdiği elçilik heyetindedir. 1553’de başlayan yolculuk 1558’de sona ermiştir. Dernschwam’ın seyahat notları Osmanlı toplumunu, yerleşim yerlerini bir yabancı gözüyle tanıtmalarına nazaran bu heyet ve Dernschwam Osmanlıya oryantalist bir nazarla bakar ve her fırsatta Türk insanını aşağılar. Hans Dernschwam, İstanbul ve Anadolu’ya Seyahat Günlüğü, Çev.Yaşar Önen,Kültür Bakanlığı Yay.İstanbul,1992. Dolayısıyla Balkı’nın bu anlatılardan sadece İzmit’i öne çıkaran yönünü aldığı göze çarpmaktadır.

Anıların İzinde Kocaeli'nin Milli Mücadele ve Sosyo-Kültürel Tarihi

değer verildiği gibi bir yargıya ulaşılabilir. Balkı, bu romantik söylemi sadece Mustafa Kemal üzerinden yapmaz kentin antik döneminden Cumhuriyet yıllarına kadar gelen süreçte kimlerin yaşadığı, ziyaret ettiği üzerinden İzmit'e bir değer biçer. Örneğin ikinci kitabında Hans Dernschwam'ın 1553'de Osmanlı'ya seyahatinden⁹⁹ Gebze ve İzmit anlatısını olduğu gibi nakleder ve Dernschwam'ın oryantalist bakış açısını sorgulamaz. Bu algıya başka bir örnek istasyon anlatılarıdır. Bahsettiği dönemler ise 1950'li, 1960'lı yıllardır. İstasyonda Ankara Expressi'ni bekleyişlerde hayalinde kimin geçeceğini düşleyen Balkı, ünlü siyasetçilerden yazarlara kadar isimleri sayar.¹⁰⁰

Balkı'da ayrıca Batı hayranlığı dikkat çeker. Balkı, Hikmet Erenkaya'nın döneminde Fethiye Caddesi'nin açılmasını ve Avrupa tarzında dizayn edilmesini "Avrupa kenti olmak ve bu düşü kurmak? Hiç de kolay değil?" sözleriyle karşılamış ve bir Avrupa kenti düşü kurduğunu dile getirmiştir.¹⁰¹ Dolayısıyla modern kent kavramında Batımerkezci bir algı Balkı'da karşılığını bulur. Örneğin Nicomedia ismini sık kullanan Balkı, Nicomadia'yı, antik zamandan 1339'da Orhan Gazi'nin fethine mistik düşsel bir öykü üzerinden sunar.¹⁰² Kitap ve sanat tutkusu fazlasıyla yoğun olan Balkı, İzmit Sanat Sokağı'ndan, sergilerden bahseder. İzmit sokakları için "Sokaklar, Arnavut kaldırımı ve dar, inişli çıkışlı, evlerin karşılıklı sıralandığı o gizemli sokaklar" şeklinde betimlemede bulunur.¹⁰³ İzmit'tin eski zamanlarında faytonlarla ulaşım sağlandığını, dar sokakları faytonların süslediğini belirtir.¹⁰⁴ Kentin duraklarında artık "son durak" diye bir terim kalmadığını söyleyen Balkı'nın mezarlık anlatısında da şair Yannis Riltsos'un dizelerini görürüz. Evleri cezaevine çok yakın olan Balkı görüşe gelen toplulukların neşeli ve hüzünlü hallerinden bahseder. İzmit'in antik dönemlerinden kalma cezaevleri, hamamları, yıkılan siteleri olduğunu, depremlerle battığını, denizin içine kaydığını "düne kadar kalıntılarını görüyorduk" şeklinde bir kanıtla pekiştirir.¹⁰⁵

Balkı, İzmit için acı bir gün olan 1 Mart 1958 Üsküdar Vapuru faciasına tanıklık etmiş, gözlemlerini aktarmıştır. O gün hava fırtınalıdır ve SEKA'da çalışmaktadır. Paydos ettiğinde geminin battığı haberini alır. İzmit-Karamürsel arasında yolcu ve öğrenci taşıyan vapurda 254 kişi can vermiştir. Balkı ilk kitabından sonra üçüncü kitabında bu güne yeniden yer verir.¹⁰⁶ Balkı sağlık alanındaki gelişmelere de yer verir, Tıp Fakültesi'nin kurulmasından bahseder ve İzmit için önemine değinir.¹⁰⁷ Hemen her yazar gibi Balkı'da da eski Ramazanlara ait anlatı vardır.¹⁰⁸ Bunların dışında İzmit'te sendikal hareketlerden ve SEKA'nın kuruluşundan, İzmit tersanesinden, sinemalardan bahseder. Ancak Balkı'nın sinema üzerine ayrıca bir kitabı çıkmıştır. Bu kitapta Sinema'nın tarihsel geçmişini, İstanbul ve İzmit'e nasıl geldiğini, kimlerin elinde ve hangi sinemalar olduğunu, nasıl değişimler geçirdiğini belirtir. 1940'lı ve 50'li yıllarda Halk Sineması'na çok sık gittiklerini, ancak hangi filmi ilk olarak izlediğini anımsayamadığını belirtir. Bununla birlikte sinemanın büyüdü dünyasına filmlerine değinir. En çok Avrupa ve Amerika filmlerinin izletildiği üzerinde durur.¹⁰⁹

Balkı'nın İzmit'e yönelik diğer kitapları ise Atatürk'ün İzmit'le bağlantısı ve SEKA'nın kapanışı üzerinedir. Kendisinin de burada çalışmış olmasından öte, Balkı'nın SEKA'ya yüklemiş olduğu anlamda da Atatürk vardır. Zira Atatürk döneminde kurulmuş olan bu fabrika Balkı için son derece önemlidir. Bu kitabın ilki 2010'da yayımlanan "Atatürk'ün Yaşamı'nda İzmit İmgesi, SEKA'nın Trajik Sonu" adlı çalışmadır. İlk bölümünde Atatürk'ün İzmit'e geldiği dönemler, yaptığı faaliyetler üzerinde durmuş, ikinci kısımda Seka'nın kapanma sürecini anlatmıştır.¹¹⁰ Balkı'nın bu ikinci kısmı iki yıl sonra "SEKA'nın Trajik Sonu" kitabında aynı şekliyle yayımlanır.¹¹¹ Kitap, 1940'lı yıllardan itibaren Balkı'nın SEKA'ya yönelik anılarını kapsar. SEKA'ya 1944 yılında İkinci Kağıt fabrikasının kurulması ile İzmit'e bir canlılık gelmiş, II.Dünya Savaşı yıllarında olduğu için kağıt sıkıntısını hafifletmişti.¹¹² Balkı'nın SEKA'ya yönelik anılarında yaşanan sıkıntılı dönemlerden, sendikalaşma girişimlerinden bahseder. Fabrika içinde de sendikalar kurulmuş, ancak işçilere yönelik yasalar 1963 yılında çıkarılana kadar bu faaliyetler sıkıntılı dönemler geçirmiştir. Balkı'ya göre SEKA, sadece

¹⁰⁰ Bunların arasında Recep Peker, Nihat Erim, Yunus Nadi, Reşat Nuri Güntekin, Falih Rıfkı Atay, Hazım Kör-mükçü, Adnan Adıvar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi isimler vardır. Balkı, İzmit'te Zaman...,s.49,77,78

¹⁰¹ Balkı, Nicomaedia'nın Büyülü Yüzü...,s.163,164

¹⁰² Balkı, Agora'da Dans ve Düş...,s.75,76

¹⁰³ Balkı, İzmit'te Zaman...,s.55,92,93;Nicomaedia'nın Büyülü Yüzü...,s.57,110-116,144,145; Agora'da Dans ve Düş...,2,3

¹⁰⁴ Balkı, Nicomaedia'nın Büyülü Yüzü...,59

¹⁰⁵ Balkı, İzmit'te Zaman...,s.58-60

¹⁰⁶ Balkı, İzmit'te Zaman...,s.71,73; Agora'da Dans ve Düş...,s.50-55

¹⁰⁷ Balkı, Nicomaedia'nın Büyülü Yüzü...,s.170-172

¹⁰⁸ Balkı, Agora'da Dans ve Düş...,s.35-39

¹⁰⁹ Şakir Balkı, O Yılları Yaşamak (İzmit Sinemaları), Kocaeli Dokümantasyon Merkezi Yay.,İzmit,2001

¹¹⁰ Şakir Balkı, Atatürk'ün Yaşamı'nda İzmit İmgesi, Seka'nın Trajik Sonu, Kocaeli Dokümantasyon Merkezi Yay.,İzmit,2010

¹¹¹ Şakir Balkı, Seka'nın Trajik Sonu Büyük Yıkım, Kocaeli Dokümantasyon Merkezi Yay.,İzmit,2012

¹¹² Balkı, Seka'nın Trajik Sonu...,s.14-15

Ayşegül YILMAZ

kâğıt üreten bir fabrika değil, aynı zamanda bir kültür yuvasıdır. Nitekim 1944’de SEKA Matbaası kurularak gazete, evrak, belge ve kitap basılmıştır. 1956’da ise fabrikanın gazetesi “SEKA Postası” çıkmaya başlamış, Naci Girginsoy¹¹³ köşe yazılarını yazmıştır.¹¹⁴

Balkı, 1944’de İsmet İnönü ve 1953 ve 1960’da Adnan Menderes’in fabrikayı ziyaretlerini de anlatmıştır. Bu dönemde 5. Kâğıt Fabrikası da kurulmak üzeredir. Nitekim TÜPRAŞ’ın açılması üzerine gelen Menderes’in bu son ziyaretinden kısa bir süre sonra darbe yapılmıştır.¹¹⁵ SEKA’nın bundan sonraki yılları, değişen müdürler ve yönetim konusunda bilgiler veren Balkı, 2003 yılında müdür olan Hamza Cantemir döneminde kapandığını söyler.¹¹⁶ Balkı’nın bundan sonraki anlatıları SEKA’nın sosyal yaşama katkıları üzerinedir. SEKA Lokali, SEKA Sineması, Boks maçlarına yönelik anlatılara yer verdikten sonra anakronik bir şekilde başa dönüp SEKA’nın kuruluş döneminden tekrar başlar.¹¹⁷ SEKA’nın neden kapandığını siyasi ve yönetsel açılarından değerlendiren Balkı, iki faktörün bağlantılı olduğunu vurgulayarak yapılan atamaların usulsüzlüğüne, şişirilen kadrolara değinir ve trajik bir sonuç olarak ihmal edildiğinin altını çizer.¹¹⁸

İzmit’te Halkçı Bir Belediye Başkanı Erol Köse’nin Anıları

1972 -1977 yılları arasında İzmit’te, CHP’den Belediye Başkanlığı yapmış olan Erol Köse sadece İzmit için değil Türkiye genelinde toplumsal belediyeçilik alanında öncülüğü başlatmış olan bir isimdir. Köse’nin anıları farklı tarihlerde iki kitapta anlatılmıştır. Birincisi Ahmet Kahraman’ın 1978’de basılan hikâye tarzında derlediği “Boğulan Başkan Erol Köse’dir.” Köse’nin çocukluk yıllarından belediye başkanlığının sonlandığı 1977 yılına kadar olan dönemi ele almış, Köse’nin ve onu tanıyanların tanıklıklarına başvurmuştur.¹¹⁹ İkinci kitap ise Köse’nin isteği üzerine Mustafa Küpçü tarafından kaleme alınmış 2014’de yayımlanmıştır.¹²⁰ Kahraman’ın kitabından alıntılar yapan Küpçü, aynı şekilde Köse ile görüşmesine ve onu tanıyanların görüşlerine yer vermiş, ancak Kahraman’a göre daha geniş bir yelpaze sunmuş, Köse’nin daha sonraki yıllarına da yer vermiştir. Buna nazaran kitapta olaylar ve siyasi gelişmeler anakronik bir şekilde anlatıldığından bağlantı kurmak için geriye dönük okuma yapılması gerekmektedir. Köse’nin yaşanmışlıklarının önemli genel anlamda Köse’nin Belediye Başkanı ve milletvekili olduğu dönemlerde sosyo-ekonomik olayların irdelenmesi ve gelişen siyasi ortamda “Orta Sol”un 1970’lı yıllardaki CHP’nin içindeki konumunu değerlendirilmesine olanak sağlamasıdır. Anıların diğer önemi ise Yerel Tarihçilikte Köse’nin İzmit’e sağladığı katkılar, İzmit yaşamına dair edindiğimiz bilgilerdir. Nitekim bir kentin varoluşu, sosyo-ekonomik değişimi, geçirdiği olumlu ve olumsuz dönemler onu yönetenlerle doğrudan bağlantılıdır.

Erol Köse oduncu bir ailenin çocuğu olarak 1934’de Kandıra’nın Turnalı köyünde doğmuş, ailesi kasabaya yerleştiklerinde İkinci Dünya Savaşı başlamıştı. Savaştan sonra devlet, ormanları kamulaştırdığı için Köse sıkıntı ve yokluklar içinde ortaokulu kasabada bitirmiş, liseyi ise Kabataş Lisesi’nde tamamlamıştır. 1950’de DP döneminde çıkan orman yasası ile tekrar ormanlar işlenmeye başlamış Köse’nin de ailesi bu mesleğe geri dönmüştü. Bir dönem ailesi ile odunculuk yapan Köse, bir yandan CHP’nin il kurulunda aktif çalışmalarında bulunmuş, 1958 yılında Ankara’da Hukuk Fakültesi’ne başlamıştır. Burada da CHP gençlik örgütüne katılmış ancak babasının ölümü üzerine Kandıra’ya geri dönmüştür. Kandıra’da CHP safında çalışan Köse 1960 yılında İnönü’nün DP’ye hitaben Ulus’ta yazdığı demeci çoğaltarak yayma girişiminden dolayı tutuklanmış ancak serbest bırakılmıştır.¹²¹ Bu durum onun İzmit çevresinde tanınmasına yol açmıştır. Erhan Yücel ile “Kandıra’nın Sesi” adlı gazeteyi çıkartan Köse burada gündeme dair makaleler yazmıştır.¹²² Köse, askerliğini Maraş’ta yedek subay olarak tamamlamış, 1968’de Semiha Hanım ile evlenmiştir. 1971 yılında Nazmi Oğuz’un CHP İl başkanlığından çekilmesi üzerine adaylığını koyarak il başkanı olmuştur. Leyla Atakan’ın 1971’de trafik kazasında ölmesinden dolayı 1972’de yapılan ara seçimleri

¹¹³ Balkı, Naci Girginsoy’la birlikte Avni Öztüre ve Metin Yüce’den “üçlü kafadar” olarak bahseder. Balkı, Seka’nın Trajik Sonu...s.62. Diğer kitaplarında da değindiği gibi ayrıca bu üç yazara atfen “İzmit’li Üç Yazar” adlı kitabını yayımlar. Şakir Balkı, İzmit’li Üç Yazar, Kocaeli Kültür Yay.,İzmit,2004

¹¹⁴ Balkı, Seka’nın Trajik Sonu...s.31-36,59-63,72

¹¹⁵ Balkı her iki başbakanı kıyaslama yaparak Menderes’inkinde daha çok heyecanlandığını belirtmekle beraber İnönü’ye olan sevgisi anlatımına yansıtmış, Menderes’i soğuk bulmuştur. Balkı, Seka’nın Trajik Sonu...52-59;74-79

¹¹⁶ Balkı, Seka’nın Trajik Sonu...s.85,86

¹¹⁷ Balkı, Seka’nın Trajik Sonu...s.87-119;120-168

¹¹⁸ Balkı, Seka’nın Trajik Sonu...s.178

¹¹⁹ Ahmet Kahraman, Boğulan Başkan Erol Köse, Gelişim Yay.,İstanbul,1978

¹²⁰ Mustafa Küpçü, 62 Yıllık Siyasi Hayatıyla Erol Köse,Dahi Yay.,İstanbul,2014

¹²¹ Demeçte, İnönü’nün mecliste DP sıralarına hitaben “Günün birinde sizi ben bile kurtaramayacağım” sözü geniş yankı yapmıştı. Ulus’ta yayınlanan yazı gazetesinin satışı yasaklanınca Köse çoğaltmak istemişti. Kahraman, a.g.e.,s.23-46

¹²² Küpçü,a.g.e.,s.29,30

Anıların İzinde Kocaeli'nin Milli Mücadele ve Sosyo-Kültürel Tarihi

kazanan Köse, İzmit Belediye Başkanı olmuştur.¹²³ Köse'yi tanıyan çevresi çok genç olduğu gerekçesi ile başarılı olamayacağını düşünmüştür. Ancak Köse'nin halka yönelik girişimleri olumlu sonuçlar vermiştir. Nitekim Köse'nin siyasi düşünüş şekli "halkçı" idi. 1970'li yıllarda "ortanın solu" olarak Ecevit'in artık tepeden inme, "devletçi-seçkin" siyasetten sıyrılıp "halkçı yönetimle" siyaset yapılacağı görüşünde idi.¹²⁴ Köse zamanla halk tarafından benimsenen bir lider olmuştur. Tabii bunun için yaptığı hizmetler büyük önem kazanmıştır.

İzmit, 1970'li yıllarda kalkınan bir kent olmasına nazaran birçok sorunları da vardı. Bunların başında yol, su, elektrik, ulaşım, barınma gelmektedir. Bunun yanı sıra hızla artan sanayileşme sonucunda artan göç, kentin ihtiyaçlarını karşılama kapasitesini aşmıştı. Kentin nüfusu iki yüz elli bine ulaşmıştı. Köse'nin ilk işi ödenmeyen işçilerin parasının tahsilini sağlamaktı. Zira belediyede ödenek yoktu. Köse, İller Bankası'nın aracılığı ile bu ödeneği temin etmiştir. İlk zamanlar Köse, merasimlere katılma, karşılama ve uğurlama gibi resmi törenlere katıldığını zamanla daha ciddi işler yapmak istediğini söylemiştir. Bunlardan biri kentin kuzey kesiminde dik yamaçlardaki mahallerin yol sorununa çözüm bulmaktır. Bunun için her evin önünden bir parça alınacak ve yola verilecekti. Böylece bu yollar otobüs ulaşımına açılacaktı. Köse bunun için Yenidoğan ve Gültepe'de halkla konuşmuş, yol ihtiyacının zorunluluğundan bahsetmiş, yıkılan evler yerine ise yenisinin yapılacağı sözünü vermiştir. Halkın desteğini almasına nazaran çalışmalar sırasında zorluk çıkaranlar olmuş ancak ikna edilerek yol yapımı tamamlanmıştır. Ayrıca istinat duvarları yapılarak toprak kayması sonucunda oluşacak bir felakete de önlem alınmıştır. Yollara elektrik direkleri döşeyerek sokaklar aydınlanmıştır.¹²⁵

Köse İzmit'in su sorunlarıyla da ilgilenerek mühendisle birlikte Keltepe'de kaynak tespiti ve çalışmalar için keşif yapmıştır. Mühendis ilk dönemler projeyi yürütmüşse de sonradan bırakmış, kalan işlemi belediye kendi imkânları ile tamamlamıştır. Bu proje ile kentin su kaynağı temin edilmiştir. Bunların yanında alt yapı ve trafo alanlarının yenilenmesine yönelik çalışmalar yapılmış, elektrik hattı fabrikalar ile birleştirilerek kesinti olduğunda fabrikaların devreye girmesi sağlanmıştır. Kentin ilk özel otobüs işletmesi elli aracıyla hizmete açılmıştır.¹²⁶ Bununla birlikte tren yolunun sahile alınması da Köse döneminde olmuştur. Demiryolu ilk kurulduğunda denize yakın yerleri olmakla birlikte alt tarafı bostanlıktı. İki yanında Selim Sırrı Paşa'nın diktirdiği çınar ağaçları olan demiryolu zamanla kent merkezi olarak inşa edilmiştir. Kamu binaları ve bankalar açılmış, bostanların yerine apartmanlar dikilmiştir. Bu durum İzmit'e "İçinden Tren Geçen Kent" adını vermiştir. Romantik bir görünüm veren bu manzara artan nüfusla birlikte etkisini yitirmiş, ayrıca kazalara neden olmuştur. Bu bakımdan Devlet Demiryolları ile Belediye'nin ortak kararı doğrultusunda tren yolu sahil kesimine taşınmıştır.¹²⁷ 2000'li yıllarda ise üzeri kapatılarak yürüyüş yolu olarak kullanıma açılmıştır.

Köse'nin en önemli projelerinden biri İzmit'in yerleşimine yönelik toplu konut yapımıdır. Proje için kamulaştırılacak olan alanın batısında Yenikent doğusunda ise bugünkü Yahyakaptan vardır. Ailesiyle birlikte yüz elli, iki yüz kişinin yaşayabileceği otuz bin konutluk yerleşim alanında okullar, marketler, camiler, sosyo-kültürel faaliyetlerin yer aldığı tesisler yer alacaktı. Bu bağlamda "Yeni Yerleşmeler Müdürlüğü" açılmıştır. Bu yerleşim yerinde idari bir kadro yer alacak, Kooperatif ve Kooperatif Birliği ile tüm üyeler örgütlü bir toplum modeli oluşturacaktı. Köse bu bağlamda girişimin siyasi ve ideolojik yönüne vurgu yapmıştır. Nitekim projenin bu örgütlenmesi siyasi bir tehdit olarak algılanmakla birlikte arsa spekülasyonu ile büyük para kazananlar ve yap-satçı çıkar çevrelerini de rahatsız etmiştir. Nitekim proje, Köse'nin 1977 yılında başkanlıktan uzaklaştırılmasıyla yarım kalmıştır. Köse "Proje yapılırdı 1999 depreminde bu kadar çok insan ölmeyecekti." diyerek projenin önemini vurgulamıştır.¹²⁸

Köse'nin önemli girişimlerinden biri de çevresel sorunlarla ilgilenmesidir. Bu bağlamda kirlenen deniz ve havayı koruma amaçlı kurulan "Marmara Boğazı ve Belediyeler Birliği" İzmit merkezli olarak kurulmuş, başkanı Köse olmuştur. Kıyılardaki yapılaşma, sanayi atıkları, modern çöp depolama ve imha ve atık arıtma tesislerinin kurulması gibi projeler üzerine çalışmalara başlanmıştır. Bu noktada üzerine düşeni yapan Köse, ayrıca Türkiye'de gerçekleştirilen ilklerden birisini imza atmış, 5 Haziran 1975 günü "Dünya Çevre Günü" uygulaması ile Fethiye ve Demiryolu Caddesi'ni ilk kez araç trafiğine kapatmıştır. Köse'nin çevresel projelerinden biri de yeni Yerleşimler Projesi'nde evlerin "Güneş enerjisi" ile ısınması konusundadır. Proje ilgi görmüş Kocaeli Üniversitesi'nde özel kürsü açılmış, basın ve medyada yankı yapmıştır.¹²⁹

¹²³ Kahraman, a.g.e., s.61

¹²⁴ Emre Kongar, İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Cem Yay., İstanbul, 1976

¹²⁵ Kahraman, a.g.e., s.65-80

¹²⁶ Kahraman, a.g.e., s.85-88; 98-99

¹²⁷ Kahraman, a.g.e.s., 104-107; Kıpççı, a.g.e., s.49-50

¹²⁸ Kıpççı, a.g.e., s.63-69, 90

Ayşegül YILMAZ

Köse'nin halka yönelik bir girişimi de halk pazarları açık köylünün ürününü aracı olmaksızın kentte gelip satma olanağı sunması ve ürününü soğuk hava deposunda saklayabilmesidir. İzmit'in önemli sorunlarından biri de ekmeği. Ekmeğin pahalıya satılması özellikle sabah denetimin olmadığı saatlerde çıkan kalitesiz ama pahalı satılan ilk ekmeğin işçilerin oturduğu mahallere sevki Köse için bir sorundu. Söz konusu zam talebi, Köse'yi İzmit'in un kralı olarak tanınan Şahabettin Bilgisu ile karşı karşıya getirmiştir. Bilgisu un tekeli Susanbaş şirketi üzerinden sağlıyordu. Fırın işçilerinin zam istemesi sonucunda fırıncılar ekmeğin pahalıya satıp gramajını düşük tutmak istemişlerdi. Fırıncıların elde ettiği karın fazla olduğunu gören Köse teklifi geri çevirmiş çıkan tartışmalar sonucunda fırınları kapattırılmıştır. Bu dönemde Köse, Marmara Belediyeler Birliğinin katkısıyla "Halk Ekmek Fabrikaları"nın kurulmasından faydalanmış bir süre çevre belediyelerden ekmeğin temin etmiştir. İkinci girişimi un satışını ihale ile sağlamak olmuştur. Ancak ihaleyi alan son anda vazgeçince Köse, Bilgisu'ya ekmeğin satışlarını uygun fiyatları ile kabul ettirmiştir.¹³⁰ Köse 1970'li yıllarda işçi olaylarında da emekçinin yanında olmuştur. 16-17 Eylül 1976'da "DGM'ye Hayır" yürüyüşü yaptığı gerekçesiyle İPRAŞ'tan işten çıkarılanları ve DGM mağduru işçileri belediye bünyesinde işe yerleştirmiştir. Bu durum CHP'li Kocaeli örgütü ve AP'nin tepkisini çekmiştir.¹³¹

Köse'nin yaptığı hizmetlere bakıldığında toplumu öne çıkaran emeğin ve işçinin yanında, kapitalizme karşı halkın ve üretimin çıkarlarını koruduğu gözlemlenebilir. Ayrıca Küpçü'nün ifade ettiği gibi Köse'yi öncü ve başarılı kılan niteliği, onun entelektüel akademik bir çevreden danışmanlık almasıdır. Bunlar İlhan Tekeli, Mübeccel Kıray, Tefik Çavdar ve Avni Öztüre gibi isimlerdir. Kent sosyolojisi üzerine bilgi sahibi olması Köse'yi başarılı kılmıştır. Klasikleşmiş hizmet anlayışından çıkarak yeni Belediyecilik Vizyonunu geliştiren Köse'nin bu Vizyondaki ilkeleri; "Birlikçi", "Bütünlükçü", "Demokratik", "Katılımcı", "Şeffaf", "Üretici ve Tüketiciyi koruyan", "Çevreci" bir Belediyeciliktir.¹³² Ancak siyasi çevrelerden sadece muhalefetten değil kendi partisi içinde dahi ona karşı durmuşlar ve 1977 seçimlerinde başkanlığı elinden almışlardır.¹³³ Bunda ortaya çıkan sonuç ise Belediye Başkanı seçimi görünürde halkın seçimleri ile gerçekte ise o kentin zenginleri ile bağlantılı olmasıdır. Nitekim Köse'nin de elinden tutan Nazmi Oğuz'dur.¹³⁴ Köse'nin farkı Marksist bir düşünceye sahip olması ve halkı düşünmesidir. Bu istisnai bir durumdur. Zira çoğu zaman üst düzeyde olanların seçimindeki belirleyicilikle başa geçenler söz konusu çevrelerin çıkarlarını ön plana çıkartıp, halkın ihtiyaçlarını, yapılması gereken hizmetleri geri planda bırakmıştır. Nitekim Köse'ye başta destek veren bu çevre çıkarlarına ters düşen uygulamaları görünce Köse'yi sadece Belediye Başkanlığından değil CHP'den de ihraç etmek istemişlerdir.

Köse 12 Eylül 1980 Darbesi döneminde CHP İl Başkanı olmuş, 1983'de önce SODEP sonra HP'nin birleşmesiyle kurulan SHP'de aktif rol almış. 1987 yılında ise SHP'den Kocaeli milletvekili seçilmiştir. Köse, iki siyasi dönemini kıyasladığında belediye başkanı iken daha heyecanlı ve aktif olduğunu, milletvekilliği döneminde ise Kocaeli ile ilgilenemediğini ve Ankara'da fazla kaldığını belirtir.¹³⁵ Bu kıyaslamadan da anlaşılacağı gibi bir kentin başkanı olmak ile aynı kentin Ankara'daki milletvekili olmak arasındaki fark aslında siyasi hiyerarşinin ve siyasetin kalıpsallaşmış değerlerinin bir göstergesidir. Köse Belediye Başkanı olarak İzmit'i inşa ve halkın ihtiyaçlarını karşılama noktasında önemli atılımlar yapmıştır.

¹²⁹ Küpçü, a.g.e.s., 51-52; 55; 68-69

¹³⁰ Kahraman, a.g.e., s. 112-113, 120-122, 126-128; Küpçü, a.g.e.s., s. 84-85

¹³¹ Kahraman, a.g.e., s. 93-95; Küpçü, a.g.e., s. 88

¹³² Küpçü, a.g.e., s. 54

¹³³ Kahraman, a.g.e.s., 140-150; Küpçü, a.g.e.s., 83-84

¹³⁴ Küpçü, a.g.e., s. 31

¹³⁵ Küpçü, a.g.e., s. 88, 93-99; 109

Sonuç

Anıların izinde Kocaeli tarihini anlamlandırmaya, bir kentin kendine has özelliklerini vurgulamaya çalıştık. Milli Mücadele'de katkısı olanların anıları üzerinden mücadelenin hem askeri hem sosyo-ekonomik boyutlarını analiz etmeye çalıştık. Dolayısıyla bir kentin geçmişindeki kültürünün, kenti sembolize eden nesnel olguların, eserlerin, bir yerin, bir olayın, an'a tanık olan o insanın zihnindeki algısı üzerinden yazdığı anılarla günümüze taşınmıştır. Bu anılarda bir insan için veya bir kentin yaşanmışlıklarında nelerin önemli olduğu ve olmadığı gözlemlenmiştir. Bu bağlamda aktarılan anıların tarihsel boyutundaki gerçeklik payı önemlidir. Zira anıların, kişilerin anımsamalarının zihninde yansımalarının bir tezahürü olduğu göz önüne alındığında kişinin kendi ideolojisi, kendi kurgusu da içine girmektedir. Üzerinde çalıştığımız anı yazarlarından Rıfat Yüce, Şakir Balkı, Hikmet Bayar ve Erol Köse'nin imgeleminde ideolojik etmenlerin rol aldığı göze çarpmıştır. Çoğunlukla sol-Kemalist ve Köse'de buna ilaveten "orta sol halkçı" imajı vardır. Milli Mücadele anlatılarında çoğunlukla "hain ve kahramanlar" öğeleri ortaya çıkar. Keskin uç sınırlar koyarlar. Buna göre işgalcilerle işbirliği yapan hükümet hain, devlet adamları kötüdür. İstanbul hükümetine göre de Mili Mücadelecilerin başka amaçları vardır. İttihatçılar haindir. Mustafa Kemal bizzat ittihatçı içinden çıkmasına nazaran yeni bir harekâtle mücadele eder ve Mustafa Kemal'e göre İttihatçılar haindir, ülkeyi devleti kaosa sürüklemişlerdir. Bu durum "Hain olmadan kahraman olmaz" sözünü doğrular niteliktedir. Nitekim Mustafa Kemal, İttihatçıları geri planda bırakarak aktif bir önder olarak yerini almıştır. Bu durum "Hain olmadan kahraman olmaz" sözünü doğrular niteliktedir. Mücadeleye yönelik katkıları olan İttihatçılardan bir kısmı ne kadar aktif olmak istedilerse de yeni siyasi oluşum ve yeni ulusun inşasında kendilerine bir yer bulamamışlardır. Ancak Mustafa Kemal'in benimsediği kişiler bunu başarmışlardır. Diğer İttihatçılar ise kendilerini yazdıkları anılar üzerinden göstermek istemişlerdir. İzmit anılarının mücadeleye yönelik olanları da bu minvalde değerlendirilebilir. Sosyo-kültürel ve sosyo ekonomik yaşama yönelik anılar ise İzmit'i tanımamızı sağlamıştır. Biz tüm bu ideolojik söylemleri göz ardı etmeden, anılar üzerinden İzmit'in tarihi geçmişini, Milli Mücadele dönemini, ekonomik ve kültürel atmosferini sunmaya çalıştık.

Ayşegül YILMAZ

Kaynakça

- Ağaoğlu, Adalet, Göç Temizliği, Everest Yay.,İstanbul,2014
- Akar, Şevket Kamil; Karakoç, Kamil, “Siyasi Tarih Kaynağı Olarak Anılar ve Gezi Notları”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt II, Sayı I, 2004,s.383-422
- Aydemir, Şevket Süreyya, Tek Adam,1919-1922, C.II.,Remzi Kitabevi,İstanbul,t.y.
- Alaçam, Sabih, “Milli Mücadele Kahramanları”, Yeni Sabah, 16 Haziran 1940- 29 Haziran 1940, s.2
- Balkı, Şakir, İzmit’te Zaman (Kent Üzre Ol Vukat-ı Hikayat), İzmit Rotary Kulübü Yay.,İzmit, 1995
- Balkı, Nicomedia’nın Büyülü Yüzü İzmit , İzmit Rotary Kulübü Yay., İzmit,1999
- Balkı, Agora’da Dans ve Düş, İzmit Rotary Kulübü Yay.,İzmit, 2005
- Balkı, Şakir,O Yılları Yaşamak (İzmit Sinemaları), Kocaeli Dokümantasyon Merkezi Yay.,İzmit,2001
- Balkı, Şakir, Atatürk’ün Yaşamı’nda İzmit İmgesi, Seka’nın Trajik Sonu, Kocaeli Dokümantasyon Merkezi Yay.,İzmit,2010
- Balkı, Şakir, Seka’nın Trajik Sonu Büyük Yıkım, Kocaeli Dokümantasyon Merkezi Yay.,İzmit,2012
- Bayar, M.Hikmet, Bir Zamanlar İzmit, Kastaş Yay.,İstanbul,2002
- Birgen, Muhittin, İttihat ve Terakki’de On Sene, Kitap Yayınevi,İstanbul,2017,
- Çam, Yusuf , Milli Mücadele’de İzmit Sancağı, İzmit Rotary Kulübü, Gözlem Yay.,İstanbul, 1993
- Çavuş, Remzi “Osmanlı Devleti’nde Çekirgelere Karşı Mücadele, (1908-1918)”, Osmanlı Bilimi Araştırmaları, C.18 Sayı:2,İstanbul,2017,s.59-76
- Dernschwam, Hans, İstanbul ve Anadolu’ya Seyahat Günlüğü, Çev.Yaşar Önen,Kültür Bakanlığı Yay.Ankara,1992
- Halaç, Hicran Hanım; Özdemir, İlhan, Sibel, “Kentsel İmge Olarak Saat Kuleleri; II. Abdülhamit Han Dönemi Saat Kulelerinin İstanbul Dışı Türkiye Coğrafyasında Dağılımları ve Bir Tipoloji Denemesi”, Humanitas Sciences, E-Journal of New World Sciences Academy, Volüme:9/ 4,2014, s.190-200
- İnal, Nail,(Haz.), Bir İzmitli’nin Hasan Tahsin Elbeyoğlu’nun Anıları, Kocaeli Dokümantasyon Yay., İzmit,2005
- İnal, Nail (Redaktör),Kocaeli Meclis-i Umumisi 1927 Zabıtnamesi,Kocaeli Dokümantasyon Merkezi Yay.,İzmit,2007
- İnal, Nail İzmit Sancağı, 1330 Bütçesi ve Meclis-i Umumisi,Kocaeli Dokümantasyon Merkezi Yay., İzmit,2010
- Kahraman, Ahmet, Boğulan Başkan Erol Köse, Gelişim Yay.,İstanbul,1978
- Kongar,Emre, İmparatorluktan Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı,Cem Yay., İstanbul,1976
- Kumral, İlker, “Onur Üyesi Yaşayan Tarih: Nail İnal”, Kocaeli Dokümantasyon Merkezi Bültenleri, Sayı:75, İzmit, 2003,s.4
- Küpçü, Mustafa, 62 Yıllık Siyasi Hayatıyla Erol Köse,Dahi Yay.,İstanbul,2014
- Okay, Orhan, “Hâtrât”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1997, C. XVI, s. 445-449
- Olgun, İbrahim, “Anı Türü ve Türk Edebiyatında Anı”, Türk Dili, Anı Özel Sayısı, Sayı:246,Ankara,1972,s.403-427

Anıların İzinde Kocaeli'nin Milli Mücadele ve Sosyo-Kültürel Tarihi

Sütçü, Tevfik, “Sosyal Bilimler Araştırma Kaynağı Olarak Almanaklar, Salmaneler ve Yıllıklar”, İlmî Araştırmalar, Sayı,18,2004,s.79-92

Şirin, İbrahim “Esat Serezli'nin Hatıraları Bağlamında Hatıra Tarihi ve Edebiyat”, Berna Türkoğan Uysal Armağan Kitabı,Son Çağ Yay.,Ankara,2015,s.413-424

Şirin, İbrahim, “Yerelden Vatan'a Kandıra'da Milli Mücadele”, Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kocaeli, 2016, Sempozyum Bildirileri C.III,s.1493-1500

Ünal, Müzeyyen, İzmit Antik Su Sistemleri ve Paşasuyu, Kocaeli Dokümantasyon Merkezi Yay., İzmit,2001

Yazıcı, Serkan, “İzmit Sancağı'nda Çekirge Afetleri”, Uluslar arası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu,II., İzmit, 3-5 Nisan 2015, Bildiriler.,s.849-858

Yeni Şehir, 24 Eylül 1953-30 Eylül 1953

Yelkencioğlu, Niyazi, Kurtuluş Savaşı Anıları, Demkar Yay.,İstanbul,2010

Yıldıztaş, Mümin, İpsiz Recep Emice, Yeditepe Yay.,İstanbul,2009

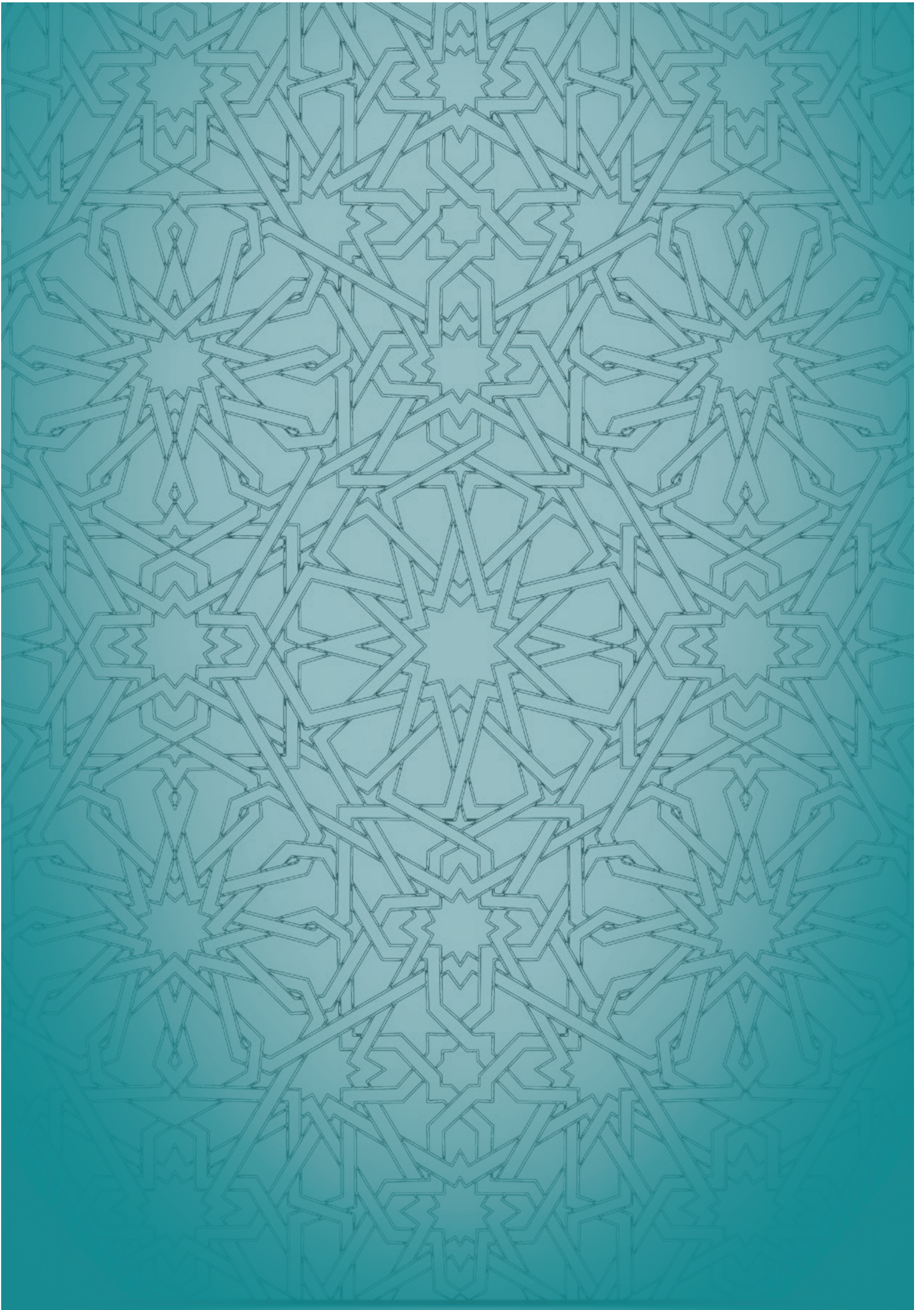
Yüce, Rıfat Kocaeli Tarih ve Rehberi, Haz.Atilla Oral, Demkar Yay.,İstanbul,2007

Zürcher, Erik Jan Milli Mücadelede İttihatçılık,İletişim Yay.,İstanbul,2013

İnternet:

<http://www.kandira.bel.tr/yelkencioglu-konagi-gorkemli-bir-torenle-acildi/e.t.6.01.2019>
Birinci, Ali, “Hatırat Türünden Kaynakların Tarih Araştırmalarındaki Yeri ve Değeri”,

[http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-41/hatirat-turunden-kaynaklarin-tarihi-arastirmalardaki-yeri-vedegeri e.t.,11.5.2018](http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-41/hatirat-turunden-kaynaklarin-tarihi-arastirmalardaki-yeri-vedegeri/e.t.,11.5.2018)

Lozan Barış Konferansı Sürecinde Kocaeli'nde Askeri Ve Siyasi Hareketlilik (Faaliyetler)

Adnan SOFUOĞLU*

Giriş

Osmanlı Devleti 1914 yılı sonlarına doğru Üçlü İttifak saflarında katıldığı I. Dünya Savaşı'ndan tam dört yıl sonra 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak yenik ayrıldı. Türkiye'nin, İtilaf Devletlerince parçalanması ve ele geçirilmesini içeren Mütareke Osmanlı Devletinin elini kolunu bağlıyor ve devleti aslı niteliklerinden yoksun bırakıyordu.¹

Mütareke çerçevesinde tebliğimizin konusunu teşkil eden İstanbul Boğazı ve İzmit Bölgesi'nin vaziyeti şuydu. 13 Kasım'da içinde bir Yunan zırhlısının da bulunduğu İngiliz, Fransız ve İtalyan savaş gemilerinden oluşan bir İtilaf Donanması İstanbul önlerine gelmişti. Bir müddet sonra Amerikan savaş gemileri de İstanbul'a gelecektir. Bu donanma Mütareke'nin 1. maddesini gerekçe göstererek Çanakkale ve İstanbul boğazlarındaki askeri tesislere el koymuş ve İstanbul Boğazı ile hinterlandını denetim altına almıştı.² Mondros Mütarekesi uygulaması çerçevesinde limanlar, ulaşım yolları ve haberleşme hatlarının denetimi kapsamında 15 Kasım'dan itibaren ise küçük büyük 48 parça gemiden oluşan bir İtilaf Donanması İzmit Körfezi'ne gelerek burada bulunan Türk Donanmasını enterne etmiş, ardından İngilizler karaya asker çıkarıp şehri denetim altına almışlar, bu sırada bir Fransız birliği de İzmit'te karaya çıkarılmıştı.³

* Hacettepe Üniversitesi

¹ Türk İstiklâl Harbi, C.1, T. C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Yayını, Ankara, 1962, s. 33 v.d. ; Mondros Mütarekesi maddeleri için bkz. Alî Türkgeldi, Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi, Ankara, 1948, s. 33-34 ve 66-68; Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C.1, Ankara, 1973, s. 10 v.d. ; Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkılabı Tarihi, C. 3, K. 4, Ankara 1983, s. 742-746. ; A. M. Şamsutdinov, Mondros'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi 1918-1923, Çeviren: Ataol Behramoğlu, Doğan Kitapçılık, İstanbul 1999, s. 26-30

² Bu tarihten sonra İstanbul Türk Kurtuluş Savaşı yanı sıra, Sovyet Rusya Balkanlar ve Orta Avrupa ile Arap bölgelerinde meydana gelen ve kendi aleyhlerine gördükleri gelişmelere karşı müdahale için askeri üs oldu.Şamsutdinov, a.g.e., s. 31.

³ Fahri Belen, Türk Kurtuluş Savaşı, Ankara, 1973, s. 27. ; TİH, C. 1, s. 115-116; Rifat Yüce, Kocaeli Tarih ve Rehberi, İzmit 1945, s. 66-68; Avni Öztüre, Nikomedia İzmit Tarihi, İstanbul, 1969, s. 159-160.

Bu sırada başlangıçta İstanbul Hükümeti ile Anadolu'da kurulan Ankara Hükümeti arasında Yani İstanbul ile Anadolu arasında bir iç cephe niteliğine bürünecek olan İzmit Bölgesi, İtilaf Devletleri'nin Eylül 1920 başlarında bölgeyi harp sahası ilan ederek, İstanbul Hükümetine bağlı nizami birlikleri çıkarılması, ardından 5 Eylül'de Yalova'yı işgal eden bilahare İzmit ve havalisine gelmiş olan 11. Yunan Tümeni'ne ait birlikleri takviye gayesiyle Eylül'ün üçüncü haftası içinde beş nakliye gemisiyle Derince'ye yeni Yunan birlikleri sevk edilmesi, böylece Yunanlılar Manisa Tümeni adını verdikleri 11. Tümenlerini olduğu gibi İzmit'e yerleştirmeleri bilahare İngiliz Birlikleri İzmit ve havalisini tamamen boşaltarak Bölgenin askeri kumandasını Yunanlılara terk etmeleri ve kendilerinin ise Gebze'ye çekilmeleri İzmit Bölgesi'ni aynı zamanda dış cephe haline getirdi. Bölge Haziran 1921 sonlarına kadar işgal altında kalacaktır. Konuyla ilgili geniş bilgi için Bkz. Ali Fuat Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları, İstanbul, 1953, s. 284; İsmet İnönü, Hatıralar, Yayına Hazırlayan, Sabahattin Selek, 1. Kitap, Ankara, 1985, s. 198. ; Alexander AnastasiusPallis, Yunanlıların Anadolu Macerası (1915-1922), Çeviren: Orhan Azizoğlu, İkinci Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997, s. 54. ; Türk İstiklâl Harbi, C. 2, K. 2, s. 294 ; Kâzım Aras, İstiklâl Savaşı'nda Kocaeli Bölgesi'ndeki Harekât, 102 Sayılı Askerî Mecmuanın Tarih Kısmı, İstanbul, 1936, s. 39 v.d. ; Hüsnü Himmetoğlu, Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları, C.1, İstanbul 1975, s. 193 ; Adnan Sofuoğlu, Kuvay-ı Milliye Döneminde Kuzey Batı Anadolu, Ankara, 1994, s. 419 ; Adnan Sofuoğlu, Milli Mücadele Döneminde Kocaeli, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006, s. 196-197 ; Yüce, a.g.e., s. 74 ; GotthardJaeschke, İngiliz Belgelerinde Türk Kurtuluş Savaşı, Ankara 1986, s. 149 ; Türk İstiklâl Harbi, C. 2, K. 4, s. 129 ; Öztüre, a.g.e., s. 162.

Birinci Dünya Savaşı'nın sıcak çatışmalarını bitiren Mütarekeler sonrasında 18 Ocak 1919'da Galip İtilaf devletlerince Paris Barış Konferansı toplanmış ve yapılan görüşme ve tartışmalar neticesinde; Almanya ile 23 Haziran 1919'da Versailles (Avusturya-Macaristan İmparatorluğu savaş sonrası dağıldığı ve iki ayrı devlet olarak ayrıldığı için) Avusturya ile 10 Eylül 1919'da Saint Germain, Macaristan ile 6 Haziran 1920'de Trianon, Bulgaristan ile 27 Kasım 1919'da Neuilly, Osmanlı Devleti ile 10 Ağustos 1920'de Sevr Barış Antlaşmaları imzalanmıştı.⁴ Sevr Barış Antlaşması çok ağır şartları içeriyordu.

Dönemin Osmanlı yönetimi Sevr Antlaşması'nı kabullenmiş görünüyordu. Bunun yanı sıra ülkenin Mondros Mütarekesi'nden sonra gerçekleşen işgallerden ve bilahare Sevr'in getirdiği ağır şartlardan kurtuluşunun Milli Mücadele yoluyla olacağını görenler Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde Milli Mücadele hareketi başlatılmıştı. Bu hareket, Amasya, Erzurum ve Sivas'ta yapılan kongreler, Ankara'da TBMM'nin toplanması ve hükümetini oluşturması, ardından Doğu ve Güney Cephesindeki başarılı muharebeler ile Batı Cephesi'nde gerçekleştirilen İnönü Savaşları, Sakarya Meydan Muharebesi ve nihayetinde 1922 yılı Ağustosunda yapılan Büyük Taarruz harekâtı ile başarıya ulaştı.⁵

Mudanya Mütarekesi Sürecinde İzmit Bölgesinde Askeri Hareketlilik

Zaferle sonuçlanan Büyük Taarruz sonrasında 3 Ekim'de başlayıp arada bir kesinti yaşandıktan sonra toplam sekiz oturum sonunda 11 Ekim 1922 günü imzalanan Mudanya Mütarekesi ile Milli Mücadele'nin silahlı yönü tamamlanmış görünüyordu.

Ancak bu mütareke hemen öncesinde ve görüşmeleri sırasında özellikle Boğazlar çevresinde Türkiye açısından bir askeri hareketlilik söz konusudur. Esasında Büyük Taarruzun takip harekâtı, Batı Anadolu Yunan birliklerinden temizlenene kadar yani 18 Eylül 1922 akşamına kadar devam etmiş, ardından daha mütareke görüşmeleri başlamadan hemen önce Batı Cephesi Birlikleri Boğazlara karşı yeni bir vaziyet almıştı.

Bu sırada ordunun aldığı yeni vaziyet çerçevesinde Kocaeli bölgesinde görev yapacak olan 18. Tümen ve Mürettep Müfrezeden oluşan Kocaeli Gurubu, Bandırma ve Kapıdağ bölgesinde bulunuyordu. Şimdi Batı cephesinde bulunan birliklerin yeni görevi Boğazları tutarak Trakya'ya geçmek ve buradaki Yunan kuvvetlerini de temizleyip Doğu Trakya'nın kontrolünü ele almak ve ana vatana bağlanmasını sağlamaktı. Bu çerçevede askeri birliklerin yeni konumunu alması gerekiyordu. Nitekim Batı Cephesi komutanlığı, 19 Eylül'de yayımladığı bir direktifle 2. Ordu Komutanlığını 20 Eylül'den itibaren yeniden harekâta başlamak üzere görevlendirdi. Buna göre Kocaeli Gurubu, bu günkü Kocaeli ve Sakarya illerini kapsayan İzmit dolaylarında toplanacak ve birliğin gözetleme bölgesi İzmit kıyıları olacaktır. Bu durumda Kocaeli Gurubu Karacabey-Bursa-Yenişehir-İznik Yoluyla harekete geçti.⁶

Bu sırada Türk Ordusunun Boğazlara karşı gelişen harekâtı durdurmak ve bir barış konferansına ortam hazırlamak üzere İngiltere, Fransa ve İtalya temsilcileri 20-23 Eylül 1922 günlerinde Paris'te toplanmış ve Ankara Hükümeti lehine aldıkları kararları bildirmek üzere Fransız Hükümeti'nin aracı olarak görevlendirdiği Franclin Buillon'u 28 Eylül'de İzmir'e göndermişti. Bu görüşmede Franclin Buillon'un Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya, Edirne dâhil olmak üzere Meriç nehrinden itibaren bütün Doğu Trakya'nın Türkiye'ye iade edileceği konusunda teminat vermesi üzerine, Boğazlara yönelik harekât Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle 28 Eylül itibarıyla durduruldu. Ancak toplanacak Konferansın (Mudanya Konferansı) uyuşmazlıkla sonuçlanıp kesintiye uğrası halinde gecikmeden hemen boğazlar üzerinden Trakya'ya geçmek üzere harekâta başlayabilmesi için bölgedeki askeri birliklerin, İstanbul ve Çanakkale Boğazı'nın karşısında taraflarca tespit edilen hatları geçmemek üzere vaziyetini alması gerekiyordu. Bu sebeple askeri birliklerin karşı tarafa hissettirilmeden Boğazlara yanıştırılması söz konusuydu ve bu iş geceleyin yapılacak ve İngilizlerin takviye tertiplerine, her türlü baskın ihtimallerine karşı uyanık bulunulacaktı. Bu vaziyette esasında 3. Kolordu'nun İzmit bölgesine yürüyüşü 28 Eylül'den sonra da aralıksız devam etti ve birlikler 3 Ekim itibarıyla İzmit bölgesine vardılar. 3. Kolordu 1. Tümeni İzmit-Derince bölgesinde, 61. Tü-

⁴ Başlangıçta alınan kararlarda ABD, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya oluşan beş devlet etkindi. Bilahare Mart sonundan itibaren Japonya ikinci plana düşecek ve diğer dört devlet daha etkin olacaktır. Bu süreçle ilgili bkz. Margaret Macmillan, Paris 1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikâyesi, Çeviren: Belkıs Dışbudak, ODTÜ Yayınları, Ankara 2004. ;

⁵ Süreçle ilgili bkz. Türk İstiklâl Harbi, İstiklâl Harbinin Son Safhası (18 Eylül 1922: 1 Kasım 1923), II. Cilt Batı Cephesi, 6. Kısım IV. Kitap, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi yayını, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1969, s. 51 v.d.

⁶ Bu direktif çerçevesinde 3. Kolordu 1. Ve 61. Tümenlerle Bursa çevresinde toplanacaktı. Nitekim 3. Kolordu da Bursa istikametine harekete geçti. Türk İstiklâl Harbi... II. Cilt, 6. Kısım IV. Kitap, s. 27-32.

Lozan Barış Konferansı Sürecinde Kocaeli'nde Askeri Ve Siyasi Hareketlilik (Faaliyetler)

meni İzmit Limanı ile Sapanca Gölü arasında, Mürettep Süvari Tümeni Kandıra ve çevresinde konuşlandı. Bu birliklerin harekâtı Konferans müzakereleri sırasında da devam edecektir. Bu arada 3 Ekim itibarıyla Mudanya Konferansı ve konuşmaları da başlamış bulunuyordu. Konferans'ta süren görüşmeler esnasında İtilafların, Doğu Trakya'yı Ankara Hükümetine teslim konusundaki vaat ve sözlerini unutmış gözükmeleleri, Türk delegelerinin uyarmalarına rağmen çeşitli tevillerle konuyu geçiştirmeye çalışmaları, yalnız Doğu Trakya'nın Yunanlılardan tahliyesini söz konusu ederek müzakereleri uzatmak istemeleri karşısında, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, 6 Ekim 1922 itibarıyla Batı Cephesi Ordularının harekâtı durdurmaları emrini kaldırdı. Bunun üzerine Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa 6 Ekim itibarıyla Batı Cephesi Ordularına yeni harekât emri yayınladı. Buna göre birlikler ilk olarak Boğazlar üzerinde yerleşmek üzere hareket edecekler, İstanbul üzerine yürüyüş sırasında İngilizlerle karşılaşmaları halinde onlarla muharebe ve müsademe etmeden etraftan dolaşarak harekâtlarını sürdüreceklere, bu arada ihtimal İngiliz Donanması ateşinden de sakınacaklardı. Bu şekilde birlikler Şile Bölgesi ile Ömerli-Yarımcı hattına yanaştırılacaktı. 7-8 Ekim gecesi yeni bir emir daha yayımlandı. Bu çerçevede Bursa Bölgesi'nde bulunan Kocaeli Gurubu da 8 Ekim'de İzmit istikametinde harekete geçirildi. Nitekim Kocaeli Gurubu 11 Ekim'de Gurup Karargâhı ve 18. Tümenle Mekece'ye, 41. Tümenle Dimboz'a vardı. Bu durum üzerine 9 Ekim 1922 günü Fransa ve İtalya delegeleri İsmet Paşa ile dostça özel müzakere yapmak istediler. Görüşme sırasında harita üzerinde Türk birliklerinin yerlerini işaret ederek birliklerin İzmit bölgesinde tarafsız bölgeyi geçtiklerini, Çanakkale'de de durumun gergin olduğunu, General Harrington'un iki taraf arasında teması kesmek ve mesafe açmak için teşebbüste bulunduğunu, bunun iyi sonuç vermediğini beyan ettiler. İsmet Paşa ise Çanakkale'de herhangi bir harekâtın söz konusu olmadığını ve birliklerin bir adım dahi ilerlemediğini, İzmit bölgesinde ise arada bir sınır tayin edilmemiş olduğunu, bu yüzden kıtaların harekâtının, bir sınır tecavüzü olmadığını belirtti. Bu konuşma sonrasında İsmet Paşa'ya Mütareke ile ilgili yeni bir Proje sunuldu. Bilahare sürdürülen görüşmeler sonunda 11 Ekim 1922'de Mudanya Mütarekesi imzalandı. Mütareke'nin 11 ve 12. Maddelerinde Boğazlardaki tarafsız bölge ve sınırları tespit edilmekteydi. Bu maddelerle; Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, barış konferansı açılması ve devamı süresince tespit edilen sınırları ihlal etmeyeceğini, hatları geçmeyeceğini, Müttefik hükümetlerle TBMM Hükümeti'nin her türlü olayların önünü alacak tedbirlere başvuracağını, belirlenen bölgelerde kendi kuvvetlerinin miktarını çoğaltmayacağını, tahkimat veyahut askeri faaliyetlere girişmeyeceğini, Doğu Trakya'ya kıtalar geçirmeyeceğini ve orada ordu toplamayacağını taahhüt etti. Mütareke hükmünce İzmit Yarımadası'nda tarafsız hat ve bölge; Boğaziçi'nden başlayarak Şile-Darıca hattının 15 km doğusunda bir mesafe olarak belirlendi. İstanbul Yarımadası'nda ise; Podima'nın 7 km Kuzeybatısının Karadeniz üzerinde bir noktadan İstranca-Merteki-Sinekli-Karaşan Çiftliği-Kadıköy-Yenice-Filadina Çiftliği-Kartalkaya (bütün bu mevkiiler dâhil) hattının doğusunda kalan Yarımada'nın bütün kısmı olarak belirlendi.⁷

Mudanya Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti açısından şimdi sıra elde edilen askeri başarının hukuki bir statüye kavuşturulmasına gelmişti.

Lozan Barış Konferansı'nın Birinci Döneminde İzmit Bölgesinde Askeri Hareketlilik

Mudanya Mütarekesi ile toplanacağı kararlaştırılan barış konferansı ile ilgili taraflar arasında görüşmeler sürerken Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, yukarıda da ifade edildiği gibi toplanacak konferansın ihtimal kesintiye uğraması halinde Boğazlar, Trakya, İstanbul ve Musul bölgesine yönelik askeri harekât planları da yapmıştır.

Bu çerçevede Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Mudanya Mütarekesi sonrasında ilk etapta Mütareke ile Türkiye'ye iadesikabul edilen Doğu Trakya'da bulundurulacak toplam 8 bin kişilik Jandarma birliğinin kuruluşunu ele almıştır. Bilahare birliğin tertibi 12 Ekim 1922'de Genelkurmay Başkanı Fevzi (Çakmak), Batı Cephesi Komutanı İsmet (İnönü) ve Refet (Bele) paşalar arasında kararlaştırıldı ve Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın tasvibi de alınarak uygulamaya konuldu. Buna göre 25 Ekim 1922 akşamına kadar I. Ordu'dan hazırlanacak sekiz taburdan altısı Gemlik'te ikisi İzmit'te; 30 Ekim 1922 akşamına kadar 2. Ordu ile I. Kolordu'dan hazırlanacak 8 tabur ile 5. Kolordu'dan ayrılacak 2 Süvari alayı Bandırma'da hazır bulundurulacaktı. Bu seyyar jandarma birliklerinin taşınmasına Akdeniz ve Gülcemal vapurları ayrıldı. Bu birlikler 30 Ekim 1922'den itibaren buldukları yerlerdeki limanlardan Trakya'ya adı geçen vapurlarla taşınmaya başlandı ve bu işlem 21 Kasım 1922'de tamamlandı.⁸

Diğer taraftan 12 Ekim 1922'de Batı Cephesi Komutanlığı ordulara 108 numaralı emrini yayınladı.

⁷ Türk İstiklâl Harbi... II. Cilt, 6. Kısım IV. Kitap, s. 33-36 ve 71, 87-88

⁸ Türk İstiklâl Harbi... II. Cilt, 6. Kısım IV. Kitap, s. 90-94

Adnan SOFUOĞLU

Buna göre Mudanya Mütarekesi gereğince Boğazlar bölgesinde oluşturulacak olan taraflar arasındaki ayırıcı hat boyunca askeri birlikler yeniden konuşlandırılacaktı. Kocaeli Yarımadası'nda ayırıcı hat daha önce de belirttiğimiz gibi Şile-Gebze-Darıca yoluydu. Bu yol Şile'den sonra Darlık Köyü'nün hemen doğusundan ve Mudarlı, Ovacık ile Cuma köylerinin içinden geçerek Gebze'ye varmaktaydı. Bu hat üzerinde İzmit Bölgesi'ndeki birliklerin konuşlanması;

- a. I. Ordu Karargâhı İzmit'te kalacak Bu ordunun kuruluşu 3. Ve 4. Kolordularla Kocaeli Gurubu ve Mürettep Süvari Tümeni'nden birleşik olacak
- b. 3. Kolordu Ağva, Şile, Gebze, Darıca, İzmit Bölgesi içinde yerleşecek, bir piyade tümeni Gebze'de bulunacak
- c. Mürettep Süvari Tümeni Şile Güney-doğusunda yiyecek ve barınma bakımından elverişli bir bölgeye yerleştirilecek
- d. Kocaeli Gurubu Adapazarı, İzmit arasına yerleşecek⁹ şeklinde olacaktır.

Buna göre I. Ordu emrinde, 3. Kolordu ile Mürettep Süvari Tümeni'nin durumlarında düzeltme yapıldı ve 3. Kolordu ve Tümenleri Mudanya Mütarekesince tespit edilen ayırıcı hattı ile Derince doğusundan geçen dere arasındaki demiryolu üzerinde ve çevresindeki köy ve kasabalarda yerleştirildi. Mürettep Süvari Tümeni ise Şile civarında kaldı. Bu çerçevede İzmit Yarımadası'nda Mürettep Süvari Tümeni'nin Riva Deresi'ne kadar ileri sürülen müfrezeleri ile I. Ve 61. Tümenlerin ileri sürülmüş birlikleri ayırıcı hattın gerisine alındı. Bu yapılanma doğrultusunda I. Ve 2. Orduların İzmit ve Çanakkale bölgesinde ayırıcı hatlar gerisinde yığınak düzenlemeleri, ileri yürüyüşleri ve birlik kaydırmaları gerçekleştirildi. Bu arada 14 Ekim 1922'de 41. Tümen geçici olarak bağlandığı Kocaeli Gurubu'ndan alındı ve tekrar 3. Kolordu Komutanlığı'na bağlandı. Bu duruma üzülen Halit Paşa tek tümenlik (18. Tümen) hale gelen Kocaeli Grup Kumandanlığından istifa etti. Bu gelişmenin hemen ardından Kocaeli Grup Komutanlığı devamına lüzum kalmadığı beyanıyla lağvedildi ve 17 Ekim 1922 itibarıyla I. Ordu'ya bağlandı.¹⁰

Lozan Konferansı öncesinde bir taraftan bu hazırlıklar yapılırken diğer taraftan Mudanya Mütarekesinden hemen sonra ağırlıklı olarak mali ve ekonomik düşüncelerle batı Cephesi ordularında en yaşlı doğumlulardan başlamak üzere terhislere de başlanılmıştı. Bu terhisler Lozan Konferansı süresince de devam edecektir. Bu durumu dünyanın gözünden ve bilgisinden gizlemenin imkânı da yoktu ve İtilaf Devletleri ve peykleri üzerinde Türkiye'nin barış müzakerelerinde koparabilecekleriyle yetineceği kanısını doğurması tabii idi. Bu terhis durumu Batı Cephesi ordu komutanlarında üzüntü, endişe ve tepki meydana getirdi. Ordu komutanları bu durumda ortaya çıkaracak olumsuzlukları, durumla ilgili kendi tutum ve tekliflerini Genelkurmay Başkanlığı'na ilettiler ve bu uygulamayı önlemeye çalıştılar.¹¹

Türkiye cephesinde bu askeri hareketlilik sürerken barış konferansının toplanması ile ilgili tartışmalar da devam etmekteydi. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti konferansın ve görüşmelerin İzmir'de yapılmasını istediysen de başarılı olamadı ve konferans ve görüşmelerin I. Dünya Savaşında tarafsız ülke olan İsviçre'nin Lozan kentinde 13 Kasım 1922'de başlaması kararlaştırıldı. İngiltere'de iç siyasette yaşanan gelişmelerden dolayı kararlaştırılan tarihten bir hafta sonra 20 Kasım'da toplanan konferansa, Türkiye, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Devleti ve ABD'nin yanı sıra Boğazlar rejimi ve Trakya konularında SSCB ve Bulgaristan ile belirli konu ve hükümler için Belçika ve Portekiz katıldı.¹²

Lozan Konferansı'nın toplanıp çalışmalarına başladığı sırada yukarıda ifade ettiğimiz emir doğrultusunda Türk birliklerinin gerekli kuruluş ve yığınağı tamamen gerçekleştirilmiş bulunuyordu. Buna göre 20 Kasım itibarıyla İzmit bölgesindeki konuşlanma şöyle oldu: I. Ordu Karargâhı İzmit'te, emrindeki 3. Kolordu Karargâhı Hereke'de, I. Tümen Gebze'nin güneyinde Eskişehir'da,

⁹ Türk İstiklâl Harbi... II. Cilt, 6. Kısım IV. Kitap, s.94

¹⁰ Türk İstiklâl Harbi... II. Cilt, 6. Kısım IV. Kitap, s.94-96

¹¹ Türk İstiklâl Harbi... II. Cilt, 6. Kısım IV. Kitap, s. 102-104

¹² 20 Kasım 1922 tarihinde başlayıp 4 Şubat – 23 Nisan 1923 tarihleri arasındaki kesintinin ardından çalışmalarına devam eden konferans 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Barış Antlaşmasıyla sonuçlandı. Lozan Barış Antlaşması Birinci Dünya Savaşı'nı bitiren son antlaşmadır. Bu antlaşma ile Türk Milleti bağımsızlık mücadelesini tüm dünyaya kabul ettirmiştir. Lozan görüşmeleri sırasında çok çetin müzakereler gerçekleşti, Türk tarafı haklılığını kabul ettirmek için büyük bir çaba göstermiştir. Lozan Konferansı ile ilgili bkz. Türk İstiklâl Harbi... II. Cilt, 6. Kısım IV. Kitap, s.104 v.d. ; Seha L. Meray, Lozan Barış Konferansı, (Tutanaklar, Belgeler) Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara 1969-1973. , Ali Naci Karacan, Lozan, Milliyet yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1971. ; Bilal N. Şimşir, Lozan Günlüğü, Bilgi yayınevi, 2. Basım, Ankara 2012. ; Taha Akyol- Sefa Kaplan, Açık ve Gizli Oturumlarda Lozan Tartışmaları, TBMM'de Lozan Müzakereleri ve Tutanakları, Doğan Kitap, İstanbul 2013. ; M. Cemil Bilsel, Lozan, II. Cilt, Sosyal Yayınları, İstanbul 1998. ; Sevtap Demirci, Belgelerle Lozan, Çeviren: Mehmet Morali, Alfa Basım Yayın, İstanbul 2011

Lozan Barış Konferansı Sürecinde Kocaeli'nde Askeri Ve Siyasi Hareketlilik (Faaliyetler)

61. Tümen Derince'de, 41. Tümen Büyükderbent'te, 18. Bağımsız Tümen Sapanca'da, 23. Bağımsız Tümen Yenişehir'de, Mürettep Süvari Tümeni Şile'de. Bu tertibi alan Batı Cephesi kuvvetleri 20 Kasım sonrasında da Boğazlar bölgesindeki İtilaf Devletleri birliklerine karşı gerektiğinde bir taarruz hareketine girişmek üzere gerekli hazırlıklarını yaparak ayırıcı hatlar gerisine yanaşmağa devam ettiler.¹³

Bu sırada çalışmalarına başlamış olan Lozan Konferansı'ndagörüşmeler çok çetin geçmekteydi ve ateşli tartışmalar söz konusuydu. Konferansta önce Trakya sınırı müzakere edildi. Ardından adalar sorunu, adli, malî ve ekonomik kapitülasyonlar ile azınlıklar sorunu ele alındı. Bunu takiben de Boğazlar meselesi görüşüldü. Konferansın başlamasından itibaren bir ay geçmiş olmasına rağmen bu sorunların hiçbiri 19 Aralık 1922 itibarıyla çözümlenebilmiş değildi. Bu ortamda Türkiye Baş Deleşesi İsmet Paşa'nın Türkiye'ye gönderdiği 20 Aralık 1922 tarihli raporunda, Konferansın kesintiye uğrayabileceği ve buhranlara hazır olunması gerektiği bildirildi.¹⁴ Başbakanlık, bu bilgiyi 21 Aralık 1922 günü Genelkurmay Başkanlığı'na aktardı. Bu bilgi üzerine, Genel Kurmay Başkanlığı aynı gün yani 21 Aralık'ta Batı Cephesi Ordu birliklerine konferans müzakerelerinin kritik bir devreye girdiğini belirterek alınması gereken tedbirleri bildirdi ve ordunun hazır olmasını istedi. Aynı gün Başkomutan da Genelkurmay Başkanlığı'ndan, orduların hızla harekete geçirilmesi ve gereken tedbirlerin ordulara emir buyrulmasını istedi. Buna göre ihtiyaçlar hızla tamamlanacak, subay izinlerini geçici olarak kaldırılacaktı. Bunun üzerine Genelkurmay Başkanı 21-22 Aralık tarihli telgrafında mütalaalarını "Konferansın inkıtai halinde orduların ilk hedefi derhal Boğazları tutarak Anadolu yönündeki İngiliz kuvvetlerini denize atmak ve Boğazlardan düşman gemilerinin geliş geçişini yasaklamaktır. Trakya'daki kuvvetlerimiz de İstanbul üzerine yürüyerek 1. Ordu ile birlikte İstanbul'daki İngiliz kuvvetlerini imha ve esir edeceklerdir." Şeklinde belirttikten sonra alınması gereken ön tedbirleri sıraladı. Bu çerçevede İzmit Bölgesi itibarıyla 4. Kolordu Karargâhı Geyve'ye nakil olunacak tümenleri demiryolu hattına yaklaştırılacaktı. Genelkurmay Başkanlığı'nın mütalaası ve alınması gerekli tedbirleri Başkomutanında uygun bulması üzerine 22 Aralık 1922'de Batı Cephesi ordularına gerekli talimat verildi ve yeni duruma göre tedbirler alındı. Bu çerçevede "1. Ordu komutanlığı da aldığı tedbirleri ve İstanbul Boğazı'na doğru yapılacak harekâtı ayrıntılı bir şekilde Batı Cephesi Komutanlığına 23 Aralık 1922 itibarıyla sundu.¹⁵ Türkiye'de askeri olarak alınacak tertibatla ilgili olarak gerekli çalışmalar yapılırken 23 Aralık'ta İsmet Paşa'nın Başbakanlığa gönderdiği yeni raporunda, kritik durumun devam ettiği ve Konferansın ansızın kesilebileceği tekrar ifade edildi.¹⁶ Bunun üzerine Başbakan Rauf Bey durumu hemen Genelkurmay Başkanlığına ulaştırdı. Bunun üzerine Batı Cephesi ordularında başlatılmış olan harekât hazırlıkları biraz daha hızlandırıldı ve ardından Batı Cephesi Komutanlığı 24 Aralık tarihli emriyle yeni bir düzenlemeye gitti. Buna göre İzmit bölgesinde I. Ordu'ya bağlı 4. Kolordu Karargâhı Lefke (Osmaneli) veya Mekece'ye nakil olunacak, kolordu birlikleri demiryoluna yanaştırılacaktı. Değirmendere'den itibaren güneye doğru kıyı bölgesi şimdilik I. Kolordu emrinde kalacak, 2. Süvari Tümeni'nin güneye naklinden sonra bölgenin 5. Kolordu'ya verilmesi ayrıca emredilecekti.¹⁷

Bir taraftan Türkiye'de bu hazırlıklar yapılırken diğer taraftan Lozan Konferansı'ndaki görüşmeler de sürdürülmekteydi. Ancak hiçbir sorunda doyurucu bir sonuç elde edilememesi hâlâ devam ediyordu. Nitekim İsmet Paşa'nın 28 Aralık'ta Başbakanlığa gönderdiği raporunda bu durum ifade edilerek yine her an kesinti olabileceği belirtildi.¹⁸ Başbakan Rauf Bey, bu raporda belirtilen vaziyeti de öncekiler gibi Genelkurmay, Genelkurmay da 29 Aralık'ta Batı Cephesi'ne aktardı ve birliklerin, harekete daima hazır bulunmalarının gizli olarak tebliğini ve özel tedbirlerin alınmasını istedi. Bunun üzerine I. Ordu Komutanlığı, alınacak tedbirleri içeren ve her an harekâta hazır olunmasını belirten 30 Aralık tarihli emrini yayımladı. Buna göre; Ordu'nun ilk hedefi İstanbul Boğazı'nı İtilaf Devletleri birliklerinden ve gemilerden temizleyip Boğaz'ı kapatmaktı. Bu çerçevede İstanbul ve Trakya'daki kuvvetler aldıkları talimata göre hareket edeceklerdi.¹⁹ Bu doğrultuda hazırlığının artırılması için Ordu'nun konuşlanmasında değişiklik yapıldı. Bütün bu değişiklikler teferruatlı bir

¹³ Türk İstiklâl Harbi... II. Cilt, 6. Kısım IV. Kitap, s. 96-98

¹⁴ Şimşir, a.g.e., s. 289-296

¹⁵ Buna göre İzmit ve İstanbul Boğazı bölgesinde alınacak tedbirler ve hareket şöyle olacaktı; "Kuzeyden I. Ordu 3. ve 4. Kolordu ve bağımsız tümenleriyle İstanbul Boğazı'na, 6. Kolordu Çanakkale Boğazı'na hızla ilerleyerek İngiliz kuvvetlerini esir ve imha edecek ve Boğazlara tamamıyla hâkim olarak düşman gemilerinin geliş ve geçişini yasaklayacaktır. I. Ordu'nun harekâtıyla birlikte Trakya'daki kuvvetler de İstanbul üzerine ilerleyecektir. Bu konuyla ilgili bilgi için bkz. Türk İstiklâl Harbi... II. Cilt, 6. Kısım IV. Kitap, s. 160-166

¹⁶ Şimşir, a.g.e., s.305-306

¹⁷ Türk İstiklâl Harbi... II. Cilt, 6. Kısım IV. Kitap, s.169-170

¹⁸ Şimşir, a.g.e., s. 314-315

¹⁹ İstanbul Bölgesi'nde ve Boğaz'ın iki tarafında İngilizlerin; 6 piyade taburu, 2 Deniz piyade taburu, 2 depo taburu, 5,5 sahra bataryası, altışar toplu 2 obüs bataryası, 1 süvari alayı, 1 kuvvetli uçak filosu, 16 parça çeşitli harp gemisi, Fransızların; 7 piyade taburu, 3 süvari bölüğü, 3 topçu taburu, 1 istihkâm taburu, 14 uçak, altı tanklı 1 tank müfrezesi, 12 zırhlı otomobil, 6 parça harp gemisi, İtalyanların; 2 piyade taburu, 3 parça harp gemisi bulunmaktaydı. Türk İstiklâl Harbi... II. Cilt, 6. Kısım IV. Kitap, s. 172-173

şekilde hazırlanan nakil ve işlerinin nasıl yapılacağını da içeren bir program çerçevesinde karışıklığa meydan vermeden büyük bir intizam içinde dikkati çekmeyecek surette ve gizlilikle yapılacaktır. Ordu Karargâhı İzmit'te olacaktır.²⁰

Bariş Konferansı Sürecinde İzmit'te Gerçekleşen Siyasi Hareketlilik

Lozan Bariş Konferansı sürecinde İzmit, siyasi olarak değerlendirebileceğimiz bir gelişmeye de sahne oldu. Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) Lozan Bariş Konferansı görüşmeleri devam ederken 15 Ocak 1923'ten itibaren 35 gün sürecek bir yurt gezisine çıktı. Atatürk bu konuda 9 Ocak 1923'te Fevzi Paşa'ya (Çakmak) gönderdiği telgrafta şöyle demektedir. "Ayın 15. gününe kadar orduları teftiş etmek üzere Ankara'dan hareketi tasavvur ediyorum. Bu askeri seyahatim aynı zamanda siyasi olmasından dolayı mühim merkezlerde halk ile temas ederek görüşmenin uygun olacağını zannediyorum. Seyahat Planını genel olarak Eskişehir, İzmit, Bursa, Balıkesir, İzmir, Kara Hisar, daha sonra Adana, Konya, Ankara tasavvur ediyorum. Zât-ı Devletleriyle Eskişehir'de birleşmek, teftişi birlikte yapmak faydalı olur görüşündeyim..."²¹ Atatürk bu gezi esnasında Eskişehir'de yaptığı konuşmasında seyahatin amacını, son zaferden sonra talim ve terbiye ile meşgul olan orduyu görmek ve talim ve terbiyenin derecesini incelemek, bu münasebetle halkla yakından temas kurmak ve onlarla fikir alışverişinde bulunmak şeklinde açıklayacaktır.²²

Atatürk bu geziye çıkış nedenlerini Nutuk'ta ise şöyle ortaya koymaktadır; "Efendiler, saltanatın kaldırılması ve hilâfet makamının yetkisiz kalışı üzerine, halk ile yakından temasa geçmek, halkın içinde bulunduğu psikolojiyi, düşünce ve eğilimlerini bir daha incelemek önem kazanıyordu. Bunun dışında Meclis, son yılına girmiş bulunuyordu. Yeni seçim dolayısıyla, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni siyasî bir parti durumuna getirmeye karar vermiştim. Bariş gerçekleşince, cemiyet teşkilâtımızın siyasî bir partiye dönüşmesini gerekli buluyordum. Bu konuda da doğrudan doğruya halk ile görüşüp konuşmayı yararlı sayıyordum. Zaferden sonra eğitimle uğraşmaya başlamış olan ordumuzu da yakından görmek istiyordum."²³

Atatürk telgrafında belirttiği gibi 15 Ocak 1923'te Ankara'dan ayrıldı. Aynı gün Eskişehir'e ulaşan Atatürk gerekli görüşme ve konuşmalarını yaptıktan sonra gezisinin ikinci durağı olan İzmit'e 16 Ocak'ta geldi. Bu sırada yolu üzerindeki Arifiye'de kendisini bekleyen halka bir konuşma yaptı. Atatürk'ü İzmit istasyonunda kalabalık halk kitlesi coşkuyla karşıladı. Bilahare Atatürk buradan kendisinin ikameti için hazırlanan İzmit Kasrı'na geçti ve aynı gün Kasr'ın alt katında basın toplantısı için hazırlanan büyük salonda İstanbul'dan gelen basın mensuplarıyla saat 21.30'da başlayıp ertesi güne (17 Ocak sabah saat 3-3.30'a kadar) kadar süren ilk basın toplantısını yaptı.²⁴ Toplantıya İstanbul mebusu Adnan Bey (Adıvar), Halide Edip Hanım (Adıvar), Ankara Hükümeti'nin İstanbul temsilcisi Hilâliahmer (Kızılay) Reisi Hamit Bey, Vakıf Gazetesi Başyazarı Ahmet Emin Bey (Yalman), Tevhid-i Efkâr Gazetesi Başyazarı Velid Bey (Ebuzziya), İleri Gazetesi Başyazarı Suphi Nuri Bey (İleri), İkdâm Gazetesi Yazarı Yakup Kadri Bey (Karaosmanoğlu), Tanin Gazetesi Yazarı İsmail Muştak Bey (Mayokan), Akşam Gazetesi Yazarı Falih Rıfkı Bey (Atay), İleri Gazetesi Yazarı Kılınczade Hakkı Bey (Kılıç) katıldılar. Toplantıda konuşmaları kaydetmek üzere TBMM'den 4 zabıt kâtipi de bulundu. Atatürk konuşmasına "konuşacağımız esaslı sorunlar ne ise önce onları tespit edelim. Hangi noktaları öğrenmek istiyorsunuz?" diyerek başladı. Bunun üzerine gazeteciler sorularını sordular. Bu sorular; bariş sorunu, seçim konusu, İstanbul sorunu, kurulacağı

²⁰ Ordu'nun bölgedeki konuşlanması şöyle olacaktır; 3. Kolordu tümenlerinden birisini ayırıcı hat içerisinde Denizli bölgesine yanaştırmak şartıyla bütün birliklerini Yarımca ve Tütüncütlüğü arasındaki dere ile Çabalar hattının batısına, 18. Tümen bir alayı ile İzmit ve batısına geri kalan kuvvetleriyle Yarımca dışta kalmak üzere 61. Tümen'in boşaltacağı Derince bölgesine, 23. Tümen 41. Tümen'in boşaltacağı Derbent bölgesine, 4. Kolordu 11. Tümen durumunu muhafaza ederek diğer birlikleriyle Sapanca ile Mekece arasındaki bölgeye intikal edecekti. Adapazarı bölgesinde; 4. Kolordu birlikleriyle Menzil'in ara hattı Menzil'e dâhil olan Kalaycıköy-Serdivan damları- Meşeli hattına, Kolordu ile 23. Tümen arasındaki ara hat Kürtler deresi-Hasancı hattıdır. İzmit batısında bulunan ağır topçu alayı Hereke batısındaki Tavşancıl'a nakledilecek, 3. Süvari Tümeni'nin durumunda değişiklik olmayacak, Ordu emrine giren Afyon'daki uçak bölüğü İzmit'le Büyükderbent arasında seçilecek bir yere gelecek. Bkz. Türk İstiklâl Harbi... II. Cilt, 6. Kısım IV. Kitap, s. 173-175

²¹ Şimşir, a.g.e., s.335.

²² Mustafa Kemal Eskişehir-İzmit Konuşmaları (1923), Kaynak Yayınları, İstanbul1993, s.31

²³ Atatürk, a.g.e., Cilt II s.704; Batı Anadolu gezisine çıkmadan, "İleri Gazetesi" Başyazarı olan Celâl Nuri (İleri)'ye verdiği demeçte, gezisinin parti kurma ve kitleleri buna yönelik olarak hazırlama amacı taşıdığını söyleyecektir. , Seçil Akgün, Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik (1924-1928), Turhan Kitabevi, Ankara (Yayın Tarihi Yok), s.74 v.d.

²⁴ Avni Öztüre, a.g.e., s. 200. ; Mehmet Önder, Atatürk'ün Yurt Gezileri, Türkiye İş Bankası Yayını, Ankara 1975, s. 203. ; Atatürk, a.g.e., Cilt II, s.704 ; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1989, s.21-23; Mahmut Goloğlu, Türkiye Cumhuriyeti(1923), Başnur Matbaası, Ankara 1971, s.54. Atatürk Nutuk'ta Ankara'dan ayrılış tarihini 14 Ocak olarak vermektedir. Atatürk, a.g.e., Cilt II, s.704

Lozan Barış Konferansı Sürecinde Kocaeli'nde Askeri Ve Siyasi Hareketlilik (Faaliyetler)

açıklanmış olan Halk Fırkası ile ilgili düşünceleri, hükümet-i merkeziye'nin (Başkent) neresi olacağı, TBMM'de ortaya çıkan akımlar ve guruplar arasında görüş ayrılığı, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu (Anayasa), eski savaş sorumluların cezalandırılıp cezalandırılmayacağı, nüfus ve göç sorunu, gelecekte yalnız mı yaşanacağı yoksa bir devletle mi ittifak edileceği, Hâkimiyet-i Milliyeye (milli egemenlik) karşı mücadele etmenin meşru sayılıp sayılmayacağı ve İstanbul'daki memur sorunu ile ilgiliydi. Tüm bu soruları not alan Atatürk, basın mensuplarına "İstanbul'da hilafet Saltanat sorunu söz konusu oluyor mu?" diye soru sordu. Bunun üzerine gazeteciler görüşlerini açıkladılar. Ardından Halifenin görev ve yetkisinin ne olacağı, Mudanya Mütarekesi'nin imzalanmayıp ordu harekâta devam etse daha iyi olmaz mıydı? Yani Misak-ı Millî'yi savaşıarak sağlamak... İlave sorularını yönelttiler. Bu diyalog sonrası Atatürk, gayet samimi ve açık bir biçimde fikir alışverişinde bulunacağız diyerek konuşmaların şimdilik gizli kalmasını istedi. Ardından Mudanya Mütarekesi sorusundan başlamak üzere tüm soruları Tam 6/7 saat süren (Ahmet Emin Yalman Hâkimiyet-i Milliye'de 20 Ocak tarihli yazısında 12 saat sürdü demektedir) bir süre zarfında açık ve net olarak teferruatlı bir şekilde cevapladı.²⁵ Toplantıda konuşulanlar kabaca; Mudanya Mütarekesi, I. Dünya Savaşı'nın sorumluları, Milli Mücadele'nin gayesi, Lozan Barış Konferansı, Musul sorunu, iç sorunlar, dış politika ve diğer devletlerle ilişkiler, yeni Türkiye devletinin temel esasları, hâkimiyet (egemenlik) hükümet ve yönetim şekli Saltanat ve Hilafet meseleleri, siyasi parti olarak kurulması açıklanan Halk Fırkası, toplum hayatının çeşitli alanlarında yapılacak düzenlemeler (inkılâplar) başlıkları altında toplanabilir.²⁶

Böylece bu basın toplantısıyla çok önemli mesajlar verildi. Nitekim basın toplantısında sorulan soruların ve verilen cevapların içeriğine bakıldığında Atatürk'ün, günün tartışma konusu olan çeşitli konularda gazetecileri aydınlattığı, onların kafalarındaki soru işaretlerini büyük ölçüde dağıttığı, iç kamuoyunu ama özellikle İstanbul kamuoyunun aydınlatılmasının sağlandığı görülüyor.

Basın toplantısı sonrasında bölgedeki askeri birlikleri denetleyen böylece Konferansın kesilmesi halinde ortaya çıkacak çözümsüzlük durumu karşısında bir askeri harekâta hazır olduğunu gösteren Başkomutan Mustafa Kemal Paşa (Atatürk), 19 Ocak 1923 Cuma günü İzmit sinema binasında halkla buluştu ve onlarla samimi bir sohbet yaptı.²⁷

Atatürk buradakısa bir konuşma yaptı. Konuşmasında İzmit'in saygıdeğer halkını yakından selamlamakla mutlu olduğunu belirttiikten sonra, Türkiye'nin en değerli ve en önemli beldelerinden olan İzmit'in, dünyanın çok önemli bir şehri olan İstanbul'un adeta bir mahallesi olduğu ifade etti. Ardından kendilerine hitap etmek için hazırladığı hiçbir zemini bulunmadığını, maksadının doğrudan doğruya kendileriyle kardeşçe ve arkadaşça ve halkça fikir alışverişinde bulunmak olduğunu dolayısıyla kendisinden bir konferans beklememelerini söyledi. Sohbetin bir taraflı olmaması için onlardan mevcut durum ve şartlara göre kalplerinden, fikirlerinden neler geçtiğini, neleri öğrenmek istediklerini hangi noktalarda tereddütleri olduğunu, bugünkü durum, gelecekle ilgili düşüncelerinin ve soracaklarının neler olduğunu sordu ve istedikleri şeyleri sormalarını, kendisinin de bildiğini söyleyeceğini ifade ederek yerine oturdu. Daha sonra kendisine sorulan soruları aldı. Bu arada bazı kişilerin ifade ettikleri samimi düşünceleri ile taleplerini de dinledi. Bilahare kendisine sorulan bütün soruları samimi ve açık bir şekilde cevapladı. Sorulan soruların ve verilen cevapları içeriğine bakıldığında bu sohbette de; barış meselesi, Lozan Konferansı, eski antlaşmalar, hükümdarların anlayışı, kapitülasyonların nasıl verildiği, eski antlaşmaların acı sonuçları, Misak-ı Milli'nin pratikte ne sağladığı, egemenlik için tehlike olmadığı, yeni hükümetin niteliği, hangi hükümetin iyi olduğu, tarihte Türk ve İslam hükümetleri, Hindistan Türk İmparatorluğu, Rusya Türk ve İslam hükümeti, Osmanlı Devleti, Yeni Türkiye Devleti ve hizmetleri, halife, hilafet ve milli egemenlik, ekonomik meseleler, yollar, demiryolları, askeri hizmetler, bankalar, ziraat, hayvancılık, zanaat, ticaret, sermaye, basın, eğitim, adliye, Halk Fırkası, halkçılık, genel af, ihtiyat subayları ve daha başka birçok güncel konulara değinildiği ve Atatürk'ün bu konularda geniş ve samimi açıklamalarda bulunduğu görülmektedir.²⁸

Böylece Atatürk özellikle basın toplantısında, ardından gerçekleştirdiği halkla sohbetinde açıkladığı fikir ve düşünceleriyle aslında hâl ve uzun vadede olacaklar ile olması gerekenleri, izlenecek yol ve siyaseti bütün açıklığıyla ortaya koymuş oldu.

Türkiye'de bu hareketlilik yaşanırken Ocak 1923 sonları itibarıyla Lozan Konferansı'nda bir kısım

²⁵ Mustafa Kemal Eskişehir-İzmit Konuşmaları, s.82-85. ; Atatürk, a.g.e., Cilt II, s. 704

²⁶ Bkz. Osman Akandere, "Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı (16-17 Ocak 1923) ve Bu Toplantıda Verilen Önemli Mesajlar" Cumhuriyet'in 80. Yılına Armağan, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2004. Basın toplantısında sorulara verilen cevaplar için bkz. Mustafa Kemal Eskişehir-İzmit Konuşmaları, s.84 v.d..

²⁷ Mustafa Kemal Eskişehir-İzmit Konuşmaları, s.176-177

²⁸ Halkla yapılan sohbet içeriği için bkz. Mustafa Kemal Eskişehir-İzmit Konuşmaları, s.178 v.d..

Adnan SOFUOĞLU

sorunlar çözüme kavuşturulmuştuama henüz kesin çözüm söz konusu değildi. Hala çözülmesi gereken önemli konular vardı. Nihayet Ocak ayı sonu itibarıyla gerçekleşen son görüşmede de çözüme kavuşturulamayan konularla ilgili bir sonuç elde edilemeyince 4 Şubat 1923 günü görüşmelere ara verildi.²⁹ Bu durumu İsmet Paşa, 5 Şubat'ta "Bütün arazi sorunları ile Türkiye-İngiltere arasındaki bütün sorunları çözümlendiğimiz halde, İtalyanların ve özellikle Fransızların ilgili oldukları ekonomik sorunlardan dolayı Türkiye'nin katlanılmaz ekonomik güçlüklerle uğramasına razı olmadığımız için konferans kesilmiştir" şeklinde rapor etti ve İngilizlerlenereyde bütün sorunlar çözümlendiğinden onlarla ilişkilerde ılımlı bulunulmasını rica etti.³⁰

Esasında görünüşte Konferans resmi olarak kesilmemişti. İsmet Paşa, 5 Şubat tarihli raporunda Konferansın kesilmesini resmi olarak tebliğ edilmediğini ifade etmiş ve ardından Hükümete, "Ordu'yu maddi ve manevi olarak hazır bulundurma, memlekette, barış olmadığında dolayı kaygı gösterisine kesin olarak yer vermeme, İngilizlerle hiçbir noktada çarpışmaya meydan vermeme" önerilerinde bulundu.³¹

Bunun üzerine Genelkurmay Başkanı Fevzi (Çakmak) Paşa, aynı gün yani 5 Şubat'ta Batı Cephesi Komutanlığı'ndan, bir ihtiyat tedbiri olmak üzere İzmit Körfezi'nin şimdiden mayınla kapatılmasının I. Ordu'ya emir olunmasını, İzmir Körfezi'nde de aynı tedbirin uygulanması için hazırlıkların yapılmasını istedi. Harekâta başlamak için ise Hükümet'in bu konudaki kararının beklenilmesinin zorunlu olduğunu bildirdi. Bu çerçevede 7 Şubat 1923'te İzmit ve İzmir limanları mayınla kapatıldı ve bu durum ilgili devletlere tebliğ edildi.³²

Lozan Barış Konferansı'nın İkinci Dönemi Bölgedeki Askeri Hareketlilik

Konferansın kesilmesi sonrasında Lozan'dan dönmekte olan İsmet Paşa 18 Şubat'ta Eskişehir'de Mustafa Kemal Paşa ile birleşti. Bilahare Mustafa Kemal Paşa ile birlikte 20 Şubat'ta Ankara'ya varan İsmet Paşa gelişmelerden TBMM'yi bilgilendirdi ve bilahare konu mecliste tartışıldı. Bu süreç 20 Şubat'tan 6 Mart'ta kadar devam etti.³³ Tartışmalar sonucunda TBMM barış görüşmelerine devam edilmesi için Hükümet'e izin verdi. Bunun üzerine Hükümet, Müttefiklerin Lozan'da Türk heyetine 31 Ocak 1923'te verdikleri son antlaşma projesine karşı gerekli görülen değişiklikleri içeren cevabı oluşturdu. Bu cevap bir mektup eki ve nota ile Türk Delege Heyeti Başkanlığı'nca 8 Mart 1923'te Müttefik devletlere gönderildi.³⁴ Bu mektubu alan Müttefikler, Türk karşı tekliflerini inceleyerek cevap hazırlamak ve konferans yerini belirlemek üzere Londra'da bir hazırlık konferansı topladılar. Burada konuyu ele alarak Türkiye'nin tekliflerine karşı hazırladıkları cevabı görüştüler ve İtalyanların ısrarı ile de yine konferans yeri olarak Lozan'ı kabul ettiler. Bilahare durumu 28 Mart'ta bir mektupla Türk tarafına iletiler.³⁵ Bundan sonra taraflar arasında konuyla ilgili telgraflaşmalar söz konusu oldu.³⁶ Nihayet bu şekilde gerçekleşen görüşmeler sonunda varılan anlaşma doğrultusunda Konferansın ikinci dönemi kararlaştırıldığı gibi 23 Nisan 1923'te tekrar Lozan kentinde başladı.³⁷ Lozan Konferansı'nın bu ikinci dönemi görüşmeleri birinci döneme göre daha sakin geçmekteydi. Bu dönemde Konferansın ilk döneminde çözülemeyen ekonomik, ticari ve yerleşme ile ilgili maddelerle diğer bütün maddeler büyük ölçüde çözüme durumuna girdi.³⁸ Ancak bu durumun bazı taleplerinin gerçekleşmesini engelleyeceğini düşünen Yunan delegasyonu, "tamirat" (savaş tahribatı nedeniyle istenen tazminat) konusunun sorun haline getirdi ve Yunanistan, tamirat borcunu ödeme konusunda ayak diremeye ve işi yokuşa sürmeye başladı. Hatta Yunan Baş Delege Elefterios Venizelos tamirat meselesi acele olarak çözümlenmezse Yunan Ordusunun daha fazla bekleyemeyeceğini, Yunan delege heyetinin de konferansı terk edeceğini söylemeye başladı. Yunanistan Başbakanı da 19 Mayıs'ta Türkler Yunanistan'dan tamirat isteklerinde ısrar ederlerse Yunan delegasyonunu Lozan'dan geri çekeceğini açıkladı.³⁹ Bu ortamda Konferansın kesintiye uğrama ihtimali belirdi.⁴⁰ Bunun üzerine Türkiye Genelkurmay Başkanlığı 26 Mayıs 1923'te ordulara yeni bir direktif verdi. Direktifte genel durum, "Lozan müzakerelerinin son safhasında Yunanlılar, tamirat sorununun ivedi, çözülmesi için kesin tekliflerde bulunmaya ve bir

²⁹ Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, Cilt II, 14. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1981, s.720

³⁰ Şimşir, a.g.e., s. 415-417. ; Türk İstiklâl Harbi... II. Cilt, 6. Kısım IV. Kitap, s. 206-207. ; Demirci, a.g.e., s.116 v.d.

³¹ Şimşir, a.g.e., s. 416. ; Türk İstiklâl Harbi... II. Cilt, 6. Kısım IV. Kitap, s.208

³² Türk İstiklâl Harbi... II. Cilt, 6. Kısım IV. Kitap, s. 208-210

³³ Meclisteki görüşmelerle ilgili bkz. Şimşir, a.g.e., s.430 v.d. ; Akyol-Kaplan, a.g.e., s.369 v.d.

³⁴ Türk İstiklâl Harbi... II. Cilt, 6. Kısım IV. Kitap, s.212-213. ; Demirci, a.g.e., s.140. ; Şimşir, a.g.e., s. 451

³⁵ Şimşir, a.g.e., s. 459-460.

³⁶ Bu telgraflarla ilgili bkz. Şimşir, a.g.e., s. 460 v.d.

³⁷ Türk İstiklâl Harbi... II. Cilt, 6. Kısım IV. Kitap, s. 217-222. ; Demirci, a.g.e., s. 161-162. ; Bu telgraflarla ilgili bkz. Şimşir, a.g.e., s. 471. Bilsel, a.g.e., s.454

³⁸ Süreçle ilgili bkz.Bilsel, a.g.e., II. Cilt, s. 454 v.d. ; Şimşir, a.g.e., s.472 v.d.

³⁹ Şimşir, a.g.e., s.497-499. ;Türk İstiklâl Harbi... II. Cilt, 6. Kısım IV. Kitap, s.229. Tamirat meselesi için bkz. Bilsel, a.g.e., II. Cilt, s. 442 v.d. ; Demirci, a.g.e., s.168-174

⁴⁰ Şimşir, a.g.e., s. 510 ; Demirci, a.g.e., s.170

Lozan Barış Konferansı Sürecinde Kocaeli'nde Askeri Ve Siyasi Hareketlilik (Faaliyetler)

taraftan da Meriç boyunda kıtalarını Trakya'ya taarruz edebilecek surette yığmaya başlamışlardır” denerek açıklanmakta ve izinli subayların derhal birliklerinin başına dönmeleri, birliklerin muharebeye hazır hale gelmeleri istenmekte, ardından da Türkiye genelinde yapılacak düzenlemeler belirtilmekteydi. Buna göre Batı Cephesi, Boğazlar ve İzmit Bölgesinde birlikler, Boğazlara karşı fiili olarak harekâta başlamak üzere hazırlanacak, Yunanlıların harekât ve faaliyetinin blöf olmasına karşı şimdiden İzmit ve Çanakkale bölgesinde manevra niteliğinde harekâtlar yapacaktı.⁴¹

Bu ortamda İsmet Paşa ile Başbakan Rauf Bey ve Başkomutan Mustafa Kemal Paşa arasında gerçekleşen yazışmalar sonrasında, askıda kalan sorunlarda hiçbir fedakârlık yapılmama kararlılığı ortaya çıktı. Askıda kalan sorunlar ya Türkiye Hükümetinin istediği şekilde çözümlenecek ya da konferans kesilecekti.⁴²

Nihayet bu kararlı tutum sonrası tamirat sorunu ile beraber diğer bütün sorunlar çözüme kavuşturuldu ve 24 Temmuz 1923 günü Lozan Barış Antlaşması taraflarca imzalandı.⁴³ Bu son süreçte herhangi bir askeri hareketlilik söz konusu olmadı. Lozan Barış Antlaşması sonrasında ise Türk ordusu barış konumuna geçti bu çerçevede yeniden düzenlendi.⁴⁴

Görüldüğü gibi Lozan Barış Konferansı sürecinde Kocaeli bölgesi askeri ve siyasi anlamda çok önemli gelişmelere sahne olmuştur.

⁴¹ Türk İstiklâl Harbi... II. Cilt, 6. Kısım IV. Kitap, s.229-235

⁴² Şimşir, a.g.e., s.506-513. ; Türk İstiklâl Harbi... II. Cilt, 6. Kısım IV. Kitap, s.236-238

⁴³ Türk İstiklâl Harbi... II. Cilt, 6. Kısım IV. Kitap, s.238 v.d. ; Süreç ile ilgili bkz. Şimşir, a.g.e., s.518 v.d. Antlaşma ile ilgili telgraflar bkz.Şimşir, a.g.e., s.586-590. Bilsel, a.g.e., II. Cilt, s. 694-695

⁴⁴ Bu süreç için bkz. Türk İstiklâl Harbi... II. Cilt, 6. Kısım IV. Kitap, s.267 v.d.

Kaynakça

AKANDERE, Osman, “Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı (16-17 Ocak 1923) ve Bu Toplantıda Verilen Önemli Mesajlar”, Cumhuriyet'in 80. Yılına Armağan, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2004.

AKGÜN, Seçil, Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik (1924-1928), Turhan Kitabevi, Ankara (Yayın Tarihi Yok).

AKYOL, Taha – KAPLAN, Sefa, Açık ve Gizli Oturumlarda Lozan Tartışmaları, TBMM'de Lozan Müzakereleri ve Tutanakları, Doğan Kitap, İstanbul 2013.

ARAS, Kâzım, İstiklâl Savaşı'nda Kocaeli Bölgesi'ndeki Harekât, 102 Sayılı Askerî Mecmuanın Tarih Kısmı, İstanbul, 1936.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, Nutuk, Cilt II, 14. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1981.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1989.

BAYUR, Yusuf Hikmet, Türk İnkılâbı Tarihi, C. 3, K. 4, Ankara 1983.

BELEN, Fahri, Türk Kurtuluş Savaşı, Ankara, 1973.

BİLSEL, M. Cemil, Lozan, II. Cilt, Sosyal Yayınları, İstanbul 1998.

CEBESOY, Ali Fuat; Milli Mücadele Hatıraları, İstanbul, 1953.

DEMİRCİ, Sevtap, Belgelerle Lozan, Çeviren: Mehmet Moralı, Alfa Basım Yayın, İstanbul 2011.

GOLOĞLU, Mahmut, Türkiye Cumhuriyeti (1923), Başnur Matbaası, Ankara 1971.

HİMMETOĞLU, Hüsnü, Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları, C.1, İstanbul 1975.

İNÖNÜ, İsmet, Hatıralar, Yayına Hazırlayan, Sabahattin Selek, 1. Kitap, Ankara, 1985.

JAESCHKE, Gotthard, İngiliz Belgelerinde Türk Kurtuluş Savaşı, Ankara 1986.

KARACAN, Ali Naci, Lozan, Milliyet yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1971.

MACMİLLAN, Margaret, Paris 1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikâyesi, Çeviren: Belkıs Dışbudak, ODTÜ Yayınları, Ankara 2004.

MERAY, Seha L., Lozan Barış Konferansı,(Tutanaklar, Belgeler) Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara 1969-1973.

Mustafa Kemal Eskişehir-İzmit Konuşmaları (1923), Kaynak Yayınları, İstanbul1993.

ÖNDER, Mehmet, Atatürk'ün Yurt Gezileri, Türkiye İş Bankası Yayını, Ankara 1975.

ÖZTÜRE, Avni, Nikomedia İzmit Tarihi, İstanbul, 1969.

PALLİS, Alexander Anastasius, Yunanlıların Anadolu Macerası (1915-1922), Çeviren: Orhan Azizoğlu, İkinci Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997

SOFUOĞLU, Adnan, Kuvay-ı Milliye Döneminde Kuzey Batı Anadolu, Ankara, 1994.

SOFUOĞLU, Adnan, Milli Mücadele Döneminde Kocaeli, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006.

ŞAMSUTDİNOV, A. M., Mondros'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi 1918-1923, Çeviren: Ataol Behramoğlu, Doğan Kitapçılık, İstanbul 1999.

Lozan Barış Konferansı Sürecinde Kocaeli'nde Askeri Ve Siyasi Hareketlilik (Faaliyetler)

ŞİMŞİR, Bilal N., Lozan Günlüğü, Bilgi yayınevi, 2. Basım, Ankara 2012.

TANSEL, Selahattin, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C.1, Ankara, 1973.

Türk İstiklâl Harbi, C.1, T. C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Yayını, Ankara, 1962.

Türk İstiklâl Harbi, C.2, Kısım 2, Ankara, 1965

Türk İstiklâl Harbi, C. 2, Kısım 4, Ankara, 1974

Türk İstiklâl Harbi, İstiklâl Harbinin Son Safhası (18 Eylül 1922: 1 Kasım 1923), II. Cilt, Batı Cephesi, 6. Kısım IV. Kitap, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi yayını, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1969.

TÜRKGELDİ, Alî, Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi, Ankara, 1948.

YÜCE, Rıfat, Kocaeli Tarih ve Rehberi, İzmit 1945.

Kocaeli Servetiye Cephesinden Büyük Taarruz Zaferine: İstiklâl Harbi'nde Kocaeli Şehitleri

Zekeriya TÜRKMEN*

Giriş

⊕ Mondros Ateşkes Antlaşması hükümlerinin uygulanması yönünde İtilaf Devletlerinin yaptığı baskılar Hatay Dörtyol'da Fransızlara karşı ilk kurşunun atılmasına yol açmıştı. 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgalini takip eden süreçte Yunan ordusunun başlattığı kıyım, Kordon boyunda masum Türklerin kanının akıtılmasına yol açarken, Gazeteci Hasan Tahsin'e izafe edilen ilk kurşun ile direniş hareketi başlatılmış oldu. 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkan IX. Ordu Kıt'aaı Müfettişi Mirliva Mustafa Kemal Paşa, Samsun'dan Havza'ya ve oradan da Amasya'ya geçmiş, haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamının yolunun mücadeleden geçtiğini hatırlatarak ülke sahnadaki bütün direniş hareketinin birleştirilerek topyekün bir mücadeleye dönüştürülmesi çalışmalarına hız vermiştir.

Yunan işgal birliklerini işe-ibate ve silah-teçhizat yönünden destekleyen İngilizler, nihaî Osmanlı barışı olarak sunulan Sevr'in kabulü için baskılarını gün geçtikçe artırmaya başlamışlardı. TBMM'nin açılışı, hükümetin teşkili ve icraata başlamasını takiben, 1920 yılı sonlarına doğru kuruluşunu tamamlayan Türk ordusu, 1921 yılında kısmî başarılar elde ederek Yunan işgali ve ilerleyişini durdurmuştur. Ancak, ilerleyen zamanda takviye alan Yunan ordusu karşısında Türk ordusu pek fazla tutunamayınca kuvvet kaybını asgariye indirmek için taktik geri çekilme planının uygulanması gündeme gelmiştir. Bu plan gereği, İzmit-Adapazarı-Bursa-Bilecik-Kütahya hattından doğuya doğru çekilen Türk ordusu, Sakarya-Polatlı havzasında nihaî savunma düzenine geçirilmiştir.

İşgale uğrayan memleket topraklarında kıt imkanlarla sürdürülen yerel direniş hareketi merkezlerinden birisi de İzmit Mutasarrıflığı mıntıkası olmuştur. İzmit Mutasarrıflığına bağlı İzmit merkez ve Adapazarı kazaları ile Yalova ve İzmit'te 1920-1922 döneminde İngiliz ve Yunan işgalline tepkiler yanında yerel azınlık çetelerine karşı da direniş faaliyetleri sarsıntıya uğratılmadan sürdürülmüştür.

İzmit Mutasarrıflığı'nda İngiliz İşgalinden Yunan İşgaline Uzanan Süreçte Kuva-yı Milliye

Mütareke Döneminde Osmanlı Erkan-ı Harbiye Riyasetinin hazırladığı barış dönemi kadrosuna göre ordu müfettişliklerinin teşkili gündeme getirilince, İzmit ve civarı Birinci Ordu Kıt'aaı Müfettişliği mıntıkasına dahil edilmişti. Bu yeni düzenlemeye göre, XXV. Kolorduya İzmit'deki I. Tümen ile İstanbul'daki X. Kafkas Tümeninin bağlanması kararlaştırılmıştır. İstanbul, Çatalca, İzmit, Adapazarı, Bolu ve Zonguldak XXV. Kolordu mıntıkası olarak belirlenmiştir.¹ İzmit'teki I. Tümen Komutanlığına atanan Erkan-ı Harp Kaymakamı Mustafa Asım Bey, 24 Eylül 1919'da İzmit'e gelip görevi devralmıştı. Ancak, Mustafa Asım Bey ilerleyen süreçte daha çok İstanbul hükümetinin etkisinde kaldığından Mustafa Kemal Paşa ile doğrudan irtibata geçmekte hep tereddütlü davranmış; bu durum bir süre sonra onun Temsil Heyeti'nin gözünden düşmesine yol açmıştır.²

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Elmalıkent Yerleşkesi, Ümraniye / İSTANBUL

¹ Zekeriya Türkmen, Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması, (1918-1920), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2001, s. 109-110.

² Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (Genkur. ATASE) Arşivi, İSH., Kls: 360, Ds: 14, F: 55, 115; Kls: 345, Ds: 36, F: 5.

Zekeriya TÜRKMEN

Paris Barış Konferansı kararlarına istinaden İtilaf Devletlerinin desteği ile İzmir'e çıkarılan Yunan işgal ordusu, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu kargaşa ve belirsizlik ortamını fırsat bilerek, ilerleyen zamanda Temsil Heyeti'nin yayınladığı genelgelerle henüz kuruluş ve kadrosunu ikmal edememiş olan ordunun yetersizliğini de dikkate alarak Batı Anadolu'daki yerli Rum ve Ermenilerin de desteğiyle işgal sahasını genişletmeye çalışmıştır. Ülkenin stratejik noktalarını işgal eden İngilizler, Şubat 1920 tarihinde İzmit'e 300 kadar asker çıkararak şehrin denetimini ele geçirmeye çalışmışlardır.³

Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul şehri, 16 Mart 1920'de İtilaf Devletleri adına İngiliz İşgal Ordusu tarafından her bakımdan denetim altına alınmış; Harbiye Nezareti ve Mebusan Meclisi basılarak etkisiz hale getirilmiş, tutuklanan mebuslar ve aydınların bir kısmı Malta'ya sürgün edilmiştir. İstanbul'un işgalinin hemen ertesi günü İzmit önlerine gelen İtilaf donanmasının İngiliz İşgal Komutanı bir beyanname yayımlayarak şehirdeki çok az sayıdaki Osmanlı askerinin (1. Tümen'e bağlı 70. Alay askerleri) İzmit'i derhal terk etmelerini ihtar etmiştir. 6 Nisan 1920 (1336) tarihinde yaklaşık 48 parça gemiden oluşan İngiliz donanması İzmit Körfezine girerek hemen şehrin önlerine demirlemiş, gemiler şehre yönelttikleri toplarıyla İzmitlileri tehdit etmeye, psikolojik bir baskı altına almaya başlamıştır.⁴ Mutasarrıf İbrahim Hakkı Beyle görüşen İngiliz ve Fransız işgal temsilcileri, Osmanlı hükûmeti ile anlaşarak buraya geldiklerini, kendilerine karşı koymamalarını tebliğ ederken bir yandan da yayınladıkları bir başka bildiri ile de asker ve sivil memurların 24 saat içinde şehri terk ederek istedikleri yere gidebileceklerini ihtar etmişlerdi.⁵ İngiliz baskı ve tazyikiyle İzmit'i terk eden askerlerin önemli bir kısmı Sapanca gölünün kuzey ve güneyinden Anadolu içlerine uzanan yollardan Geyve'ye ulaşarak Ali Fuat Paşa'nın emrine girmişler⁶, bir kısmı da İstanbul'a geri dönmüştür.⁷

İzmit'in İtilaf Devletleri tarafından işgali, gayr-i müslim ahaliden Ermeni ve Rumların taşkınlıklarının artmasına zemin hazırlamış; ancak Türkler de teşkilatlanmakta geri kalmamışlardır.⁸ Bu sırada Kuva-yı milliyeye destek oldukları bahanesiyle İngilizlerin İzmit halkına yönelik yıldırma çabaları da pek etkili olmamış, halk gizli den gizliye önce kuva-yı milliyeye bir süre sonra da milli orduya desteğini sürdürmekten geri durmamıştır. İngilizler, bir müddet sonra da İzmit'e 20 km. mesafedeki Çuha fabrikasını da topa tutarak büyük tahribat yapmışlar, fabrikadaki malzemeler buradan alınıp İzmit'e taşınmış, böylece Türk ordusunun giyim-kuşama için üretim yapan bir tesis etkisiz hale getirilmiştir.⁹

İzmit mutasarrıflığı bölgesinde kuva-yı milliyenin baskınlarından zarar gören İngilizler, bir süre sonra yardım amacıyla davet ettikleri Yunan ordularına İzmit ve civarını terk etmek durumunda kalmıştır. Nitekim İngilizler, 1920 yılı Eylül ayından itibaren bölgedeki kuvvetlerini İstanbul'a çekmişlerdir.¹⁰ Yunanlıların Manisa Fırkasının 16. Alayı Kocaeli Çuha Fabrikasına yerleştirilmiş, bahse konu fırkanın 17. Piyade Alayı ile 9. Girit Alayı ve Fırka Topçusu da İzmit'e çıkarılmış; 9. Girit Alayından bir tabur Akmeşe'ye gönderilmiş, böylece İzmit ve civarı bu defa İngiliz desteğinde Yunan işgaline maruz kalmıştır.¹¹

İzmit ve civarının önce İngiliz-Fransız donanmasına bağlı askerler daha sonra da Yunan ordusunun işgaline maruz kalmasında şehre Damat Ferit tarafından mutasarrıf vekili olarak atanan İbrahim Hakkı Bey'in¹² beceriksizliği ve kuva-yı milliyeye karşı bir kişi olmasının da etkisi olmuştur. İngilizlere sırtını dayayan mutasarrıf vekili İbrahim Hakkı Bey, bir süre sonra görevden alınmış; fakat yerine atanan Abdolvahap Bey'in gelişinden sonra aleyhine çevirdiği entrikalarla yeni mutasarrıf

³ Kazım Aras, İstiklal Savaşında Kocaeli Bölgesindeki Harekât, 102 Sayılı Askerî Mecmua Tarih Eki, Sy: 43, İstanbul, Eylül 1936, s. 7.

⁴ Sabahattin Özel, Kocaeli ve Sakarya İllerinde Milli Mücadele (1919-1922), İstanbul 1987, s. 5.

⁵ Ali Üzmez, Millî Mücadelede Servetiye Cephesi, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yay., Kocaeli 2011, s. 38

⁶ Yusuf Çam, Millî Mücadelede İzmit Sancağı, İstanbul 1993, s. 46. Ayrıca bk., Yusuf Çam, Millî Mücadele'de İzmit Sancağı, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yay., İzmit 2014, s. 36-37.

⁷ Rifat Yüce, Kocaeli Tarihi ve Rehberi, İzmit 1945, s. 72.

⁸ Bünyamin Turan, İzmit Livasında Yunan Mezalimi (1920-1921), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 1999, s. 20. Batı Anadolu'da gerçekleşen Yunan mezalimi hakkında bilgi için bk., Zekeriya Türkmen, Belgelerle Yunan Mezalimi, Ankara 2007.

⁹ Dahiliye Nezaretine İzmit Mutasarrıflığından 16 Ekim 1920 tarihinde gönderilen telgrafta İzmit ve civarındaki Yunan işgaline dair ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.), Dahiliye Nezareti (DH.) İdare-i Umumiye (İ.UM), Ds: 20/25, Belge nr: 14/84. Ayrıca bk., Kamil Erdeha, "İzmit Mutasarrıflığı", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Sy: 48-51, Ankara 1977-1978, s. 24.

¹⁰ Rifat Yüce, Kocaeli Tarihi ve Rehberi, s. 74.

¹¹ Yusuf Çam, Millî Mücadelede İzmit Sancağı, s. 112.

¹² Mütareke ve işgal döneminde Çerkez kökenli İbrahim Hakkı Bey, İzmit'e mutasarrıf olduktan sonra Çerkez ve Abazalardan bir çete oluşturarak o kargaşa ortamında kendine menfaat temin etmeye çalışmış, bu çete aracılığıyla bölgedeki zenginleri tehdit ederek haraca bağlamıştır. BOA., DH-KMS, Ds: 60-1, Belge nr: 19.

Kocaeli Servetiye Cephesinden Büyük Taarruz Zaferine: İstiklal Harbi'nde Kocaeli Şehitleri

vekilinin İstanbul'a geri döndürülmesinde etkili olmuş, tekrar kendisi görevine iade edilmiştir. İbrahim Hakkı Bey, dönemle ilgili belgelerden çıkan sonuçlara göre Doğançaylı Abaza Mustafa çetesine verdiği destekle İzmit ve civarında pek çok kanun dışı faaliyete zemin hazırlamıştır.¹³ Hatta, 12 Ekim 1920'de yanında Yunan İşgal Kuvvetleri komutanı da olduğu halde Sapanca'ya gelip halka hitaben verdiği nutukta Kuva-yı Milliyyeye destek verilmesinin suç sayıldığını, vatandaşların kesinlikle kuva-yı milliyeye katılmamalarını öğütlemiş, aksi hareketlere girişildiği takdirde Sapanca şehrinin yakılacağı tehdidini de savurmıştır.¹⁴

İbrahim Hakkı Bey'in mutasarrıflığa layık bir şahsiyet olmadığını öteden beri farkında olan TBMM hükümeti Yunan işgalinden sonra Kocaeli mutasarrıflığına Saadettin Bey'i mutasarrıf olarak atamıştır. Ancak Saadettin Bey işgal altındaki İzmit'e gidip görevi devralamadığından Geyve merkezli olarak mutasarrıflık çalışmalarını sürdürmeye gayret etmiştir. Saadettin Bey, 28 Haziran 1921'de İzmit'in Yunan işgalinden kurtarılışına kadar Geyve'de çalışmalarını yürütmüş, müteakiben de merkezi İzmit'e naklederek cumhuriyetin ilanına kadar mutasarrıf olarak görevini yürütmüştür.¹⁵

Kocaeli bölgesini işgal eden Yunan kuvvetleri, Ekim 1920 tarihinden itibaren bölgedeki halkı yıldırma, bezdirmek için yerli Rum ve Ermeni çeteleriyle işbirliği içinde olmuşlardır.¹⁶ İzmit'in doğu kesiminden Adapazarı'na uzanan tarafını da kontrol altına almaya çalışan Yunan ordusu desteğindeki çeteler, İzmit ve civarı Yunan İşgal Komutanlığının zaruri gıda maddelerinin dışarıya çıkışını yasaklayan emrini uygulamaya koyarak halkı can ve malından bezdirmeye, bölgeden başka yerlere göçe zorlamaya çaba harcamışlardır.¹⁷

Yunan ordusu desteğinde tedhiş faaliyetlerini sürdüren Rum ve Ermeni çeteleri 1920 yılı Ekim ayından itibaren İzmit'ten Adapazarı'na kadar olan sahadaki köyler halkına yönelik gasp, yağmalama, talan ve her türlü tedhiş faaliyetlerinden geri durmamışlardır.¹⁸ Yunan İşgal Ordusu desteğinde gasp ve yağmalamada bulunan çetelere karşı kuva-yı milliyeye cenahından da kimi tedbirlerin uygulamaya konulması gündeme getirilmiştir. Bu kapsamda Kocaeli ve civarında Kuva-yı Milliye teşkilatı kurma görevi alan İstanbul Maltepe'deki Atış Okulu Komutanı Yenibahçeli Şükrü Bey, bölgedeki bütün millî kuvvetleri tek bir elden idare etmek üzere harekete geçmiştir. Gebze'de Yüzbaşı Dayı Mesut, Şile'de Yusuf Ziya, Yahya Kaptan, Yüzbaşı Hulusi, Yüzbaşı Fehmi, Mülazım Kazım ve Ali, Mülazım Akıncı Bekir gibi kişiler Yenibahçeli Şükrü ile irtibat halinde bulunan kuva-yı milliyeciler idi.¹⁹ Yenibahçeli Şükrü Bey'in en önemli meselesi, Mütareke hükümleri gereği Derince'de istasyon civarına yakın depolar ve civarına yığılmış olan Osmanlı ordusuna ait silahların emniyetli bir şekilde Anadolu içlerini naklini gerçekleştirebilmektir. Kuva-yı milliyeye örgütleri aracılığıyla yerel halktan temin edilen gönüllü kişilerle depolardan kaçırılan silah ve malzeme arabalara yüklenerek Anadolu'nun iç kesimlerine aktarılmıştır.²⁰

Birinci İnönü Muharebesinde hedefine ulaşamayan Yunan ordusu, 1921 yılı Mart ayında yeniden taarruz hazırlıklarını girişmiştir. 24 Mart 1921 tarihinde İzmit'ten kaldırılan bir Yunan tayyaresi Akmeşe üzerinden Sapanca - Arifiye - Hacı Mercan hattına doğru bir keşif uçuşu yaparak bölgedeki kuva-yı milliyenin faaliyetlerine dair bilgi toplamıştır. Öte yandan Bursa'da bulunan III. Yunan Kolordusuna bağlı birliklerin Bozüyük-İnönü hattındaki taarruzlarına destek olmak üzere İzmit'te bulunan 11. Yunan Fırkası da İzmit'e bağlı Adapazarı, Sapanca ve Geyve istikametinde ileri harekete geçme emri aldıktan sonra Yunan ordusuna bağlı birlikler İzmit'ten doğu'ya Sakarya istikametinde taarruza kaldırılmıştır.²¹ Rum ve Ermeni çetelerince desteklenen Yunan kuvveti 25 Mart 1921 günü sabah saat 10.30 civarı Sapanca'yı işgal etmişler; 26 Mart sabahı da Sapanca-Arifiye ve Akmeşe-Kazımpaşa istikametinde ilerleyen Yunan kuvvetleri, Adapazarı'ndaki Tarafsız İdare kuvvetlerinin bir bölümünü Arifiye'de esir almış, bölgedeki Rum ve Ermeni çetelerince desteklenin desteğiyle aynı gün Adapazarı kazası da işgal edilmiştir.²²

¹³ BOA., Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus (DH-KMS.), Ds: 60-2, Belge nr: 16.

¹⁴ Sabahattin Özel, "Millî Mücadelede İzmit Mutasarrıflığının Faaliyetleri", İ.Ü. Tarih Enstitüsü Dergisi, Sy: 16, İstanbul 1998, s. 146.

¹⁵ Sabahattin Özel, "Millî Mücadelede İzmit Mutasarrıflığının Faaliyetleri", s. 142-150.

¹⁶ BOA., Hariciye Siyasî (HR. SYS.), nr: 2624/12, 2625/16. Kocaeli ve civarında Yunan işgali sırasında yaşanan acılara dair ayrıntı için ayrıca bk., Süleyman Beyoğlu, "Kocaeli'de İşgal ve Mezalim", Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri, c. II, Kocaeli 2014, s. 1021-1031.

¹⁷ 20 Ekim 1920 tarihli Yunan İşgal Komutanı Gargalidis'in emrinde, her türlü hayvani gıdanın, büyük ve küçük baş hayvanın, mevsimlik yiyeceklerin, hububat, odun ve kömürün İzmit mutasarrıflığı dışına çıkışı yasak edilmiş, yasağa uymayanların şiddetle cezalandırılacağı ihtar edilmiştir. BOA., DH.İ.UM, Ds: 20/25, Belge nr: 14/91.

¹⁸ Bünyamin Turan, İzmit Livasında Yunan Mezalimi (1920-1921), s. 36.

¹⁹ Yusuf Çam, Millî Mücadele'de İzmit Sancağı, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yay., İzmit 2014, s. 38-39.

²⁰ Genkur. ATASE Arşivi, İstiklal Harbi Fonu (İSH), Kls.: 177, Ds: 4, F: 67.

²¹ Yusuf Çam, Millî Mücadelede İzmit Sancağı, s.125-126.

²² Yusuf Çam, Millî Mücadelede İzmit Sancağı, s. 127.

Zekeriya TÜRKMEN

İkinci İnönü Muharebesinde geri püskürtülen Yunan ordusu, bir süre sonra Adapazarı'ndaki birliklerini İzmit'e geri çekmek zorunda kalmıştır. Ancak bölgede yerel halka yönelik çetelerin yıldırma faaliyeti artarak devam etmiştir.

16 Haziran 1921'den itibaren Türk kuvvetlerinin de sıkıştırması sonucu geri çekilmeye başlayan Yunan ordusu, Ferizli ve Damlık köyleri ile daha pek çok yeri yakarak İzmit'e çekilmek zorunda kalmıştır. Adapazarı şehri düşmanın yakmasına fırsat verilmeden 21 Haziran 1921 sabahı seher vakti, saat 04:00'de yapılan baskın taarruzla TBMM ordularının denetimine geçmiştir. Şehrin Yunan ordusundan temizlenmesinde, yöredeki kuva-yı milliyeye liderlerinden Halit Molla ve Kâzım Kaptan gibi halktan önde gelen kahramanların da önemli katkısı olmuştur.²³

Sakarya Meydan Muharebesi öncesinde Adapazarı'ndan sürülen İzmit Yunan İşgal Komutanlığı, bir süre sonra personel sıkıntısı çekmeye başlamıştır. Nitekim bunun üzerine yerli Rum gençlerinden milis kuvvetleri oluşturmak için harekete geçilmiş, İzmit'te Rumî 1309-1316/M.1893/94-1900-1901 doğumlu Rum ve Ermeni gençler silah altına çağırılmış; ancak kuva-yı milliyenin gayr-i müslim ahaliye yönelik baskıları, öte yandan Türk ordusunun Anadolu'daki başarılarının yarattığı havadan etkilenen hristiyan vatandaşlar bu taleplere fazla itibar etmemiş, Yunan ordusuna katılım bundan dolayı sınırlı sayıda kalmıştır.²⁴

Kocaeli Servetiye Cephesinden Büyük Taarruz'a İstiklal Harbinde Kocaeli Şehitleri

Kocaeli mutasarrıflık merkezi olan İzmit şehrinin İngilizler tarafından işgalinden sonra şehrin yerli ahalisinden Rum ve Ermenilerin bir kısmı İngiliz birliklerine klavuzluk yaparken, bu fırsatı değerlendiren kimi sergerde, başıbozuk takımı da çeteler kurarak bölgedeki Müslüman halka yönelik yıldırma eylemlerine girişmişlerdir.

İzmit şehrinin Anadolu içlerine uzanan demiryolu ve karayolu bağlantı güzergahı üzerinde bulunmasından dolayı İngilizler buraya büyük önem veriyorlardı. Keza, Mondros Ateşkes Antlaşması hükümlerine göre, Osmanlı ordusuna ait silah-cephane-techizat ve benzeri malzemenin depolandığı yerler Derince ve Hereke'de idi. İngilizler bu bakımdan İzmit'e büyük önem veriyorlardı. Hatta Geyve'deki Kuva-yı Milliyecilerle birlikte 12 Haziran 1920'de İzmit'in İngilizlerden geri alınması için bir baskın planlayan Ali Fuat Paşa, bir kısım İngiliz kuvvetlerini imha ettiği gibi, çok sayıda cephane ve teçhizatı da ele geçirip iç kesimlere göndermiştir. 16-17 Haziran 1920 tarihlerinde yerel halk tarafından oluşturulan Alemdar, Gökbayrak ve Şeyh Şamil Grubu tarafından İngilizlere karşı girişilen harekatta da başarı elde edilmiştir. Kullar yakınında bulunan Çuha Fabrikası, 18-19 Haziran 1920 tarihinde Körfezde demirli bulunan İngiliz harp gemilerinden atılan top mermileriyle harap edilmiş, bu harekatta 7 İngiliz uçağı da havadan destek vermiştir.²⁵ İngilizler bu sırada Karamürsel'deki dokuma fabrikasını da topa tutarak çalışamaz hale getirmiştir. Fikri Bey'in başında bulunduğu Osmancık Taburu bir ara Gebze'ye kadar gidip İngilizleri güç durumda bırakmıştır.²⁶ Temmuz 1920 ayı başında İngilizlerin İzmit'te Hind ve İskoç kökenli askerlerden oluşan 400 kişilik bir birlikleri bulunuyordu.²⁷ Bir süre sonra burada tutunmanın zorluğunu anlayan İngilizler, kuvvetlerini İstanbul'a doğru çekerek, Kocaeli mntikasını tamamen Yunan ordusunun denetimine bırakmışlardır.

İngilizlerin Kocaeli'de Türk ordusuna ait lojistik destek unsuru fabrikaları topa tuttuğu tarihlerde, İstanbul'da Damat Ferit hükümetince teşkil edilen Kuva-yı İnzibatiye birliklerinin Kuva-yı Milliye'ye karşı kullanılmak üzere Kocaeli üzerinden Geyve Boğazına gönderildiği bilinmektedir.²⁸ Osmanlı hükümeti görünürde İzmit ve civarında asayişsizliği bertaraf etmek, Kuva-yı Milliye'ye engele olmak maksadıyla teşkil edip gönderdiği Kuva-yı İnzibatiye birlikleri Nisan-Mayıs 1920 tarihinde Geyve Boğazında girdikleri ilk çatışmalarda²⁹ büyük kayıplar vermişler ve bir müddet sonra da dağılmışlardı.³⁰ Millî kuvvetlerin 14 Haziran 1920 tarihinde başlattıkları baskın karşısında çözümlü dağılan Kuva-yı İnzibatiye birliklerine mensup askerlerin bir kısmı kuva-yı milliye'ye katılmıştır.³¹

²³ BOA., HR. SYS., nr: 2624/12.

²⁴ Yusuf Çam, Millî Mücadelede İzmit Sancağı, İzmit 1993, s. 123.

²⁵ Ali Fuat Cebesoy, Millî Mücadele Hatıraları, İstanbul 1953, s. 413-414.

²⁶ Yusuf Çam, Millî Mücadelede İzmit Sancağı, s. 73-74.

²⁷ Kazım Aras, İstiklal Savaşında Kocaeli Bölgesindeki Harekât, s. 7-8.

²⁸ Zekeriya Türkmen, Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması, s. 261-265.

²⁹ Ayrıntı için bk., Yusuf Çam, Millî Mücadele'de İzmit Sancağı, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., İzmit 2014, s.61-71.

³⁰ Genkur. ATASE Arşivi; nr: 4-252, Kıs: 486, Ds: 2, F: 3, 3-1. Ayrıca bk., Zekeriya Türkmen, Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması, s. 264-265.

³¹ Ali Fuat Cebesoy, Millî Mücadele Hatıraları, s. 142; Sabahattin Özel, Kocaeli ve Sakarya İllerinde Millî Mücadele (1919-1922), s. 97.

Kocaeli Servetiye Cephesinden Büyük Taarruz Zaferine: İstiklal Harbi'nde Kocaeli Şehitleri

Bu sırada Yeniköy, Bahçecik, Karatepe, Yuvacık ve Servetiye bölgesinde teşkil edilen milis kuvvetleri de kuva-yı milliyecilere büyük destek vermiştir.³² Erzurumlu Kara Fatma da genelde kadınlardan oluşan süvari birliğiyle Kocaeli bölgesinde işgalcilere karşı mücadelesini yürütmüştür.

Yunan ordusunun XI. Tümeni İzmit'e getirildikten sonra 1920 yılı Eylül ayından itibaren Kocaeli mıntkasında yaşayan müslüman halka yönelik eylemlerde de bir artış olmuştur. Yerli Rum ve Ermenilerin teşkil ettiği çeteler halka zulmetmeye başlamıştır. Manisa Tümenine bağlı 16. Yunan Alayı İzmit Çuha Fabrikasına yerleştirildikten sonra Bahçecik, Servetiye, Akmeşe taraflarında denetimi ele almaya çalışmıştır.³³ Servetiye'de gençlerden Soyтары Mustafa, Tantaoglu Ahmet, Hacı Arif Efendi gibi önde gelen şahsiyetlerin gayretiyle teşkil edilen kuva-yı milliye ile işgalcilere ve onların denetiminde faaliyet gösteren çetelere karşı bir örgütlenmeye gidilmiştir.³⁴ Yapılan ilk örgütlenme ile görev dağılımı da belirlenmiş, Servetiye köyünün etrafında oluşturulan savunma hattına düzenli nöbet ve devriyeler atılarak gözcülük yapılmaya çalışılmıştır.³⁵ Geyve Boğazında Ali Fuat Paşa'ya bağlı birlikler de zaman zaman bölgeye keşif zabıtları göndererek Kocaeli Körfezindeki gelişmeler hakkında bilgi toplamıştır. Miralay Deli Halit Bey, 24. Tümen Komutanı Yarbay Mahmut Bey de Geyve'den dağ yoluyla Servetiye-İhsaniye cephesine gelerek 1920 yılı başlarında teftişlerde bulunmuşlardır.³⁶

TBMM hükümetine bağlı düzenli ordu birliklerinin teşekkülü sırasında kurulan bir teşkilat da Kocaeli Kumandanlığı'dır. 21/22 Ocak 1921'de kurulan Kocaeli Kumandanlığı / Grubunun başına Miralay Deli Halit Bey atanmıştır. Başlangıçta kolordu olarak düşünülmüş olan bu birlik, daha sonra fırka kumandanlığı olarak bir düzenlemeye tabi tutulmuştur. Bu birliğin personel ikmali de büyük ölçüde yerinden, yani bölge halkından temin edilmeye çalışılmıştır.³⁷ Kocaeli Kumandanlığının, Kocaeli mutasarrıflığının güney kesimini denetim altına almak istemesi, Yunan ordusu ve çeteleriyle karşı karşıya kalıp mücadeleye atılmasına yol açmıştır. Kocaeli bölgesindeki kuva-yı milliye birliklerince 1921 yılı Nisan ayından itibaren Yunan ordusuna karşı başlatılan taarruzda düşmana epey kayıplar verdirilmiştir. Kocaeli bölgesindeki yerel direnişçilerle Bahçecik-Servetiye hattında Yunan ordusu arasındaki çatışmalar durmadan devam etmiştir.³⁸ Servetiye Cephesinde Yunanlılara karşı oluşturulan 170 kişilik gönüllü birlikle sürdürülen mücadelelerde toplam 12 kişi şehit olmuştur, bunlardan 4 kişi de Avdan cephesinde şehit düşmüşlerdir.³⁹

Kocaeli Grubunun teşkilinden sonra Miralay Deli Halit Bey'in bölge halkıyla kurduğu ikili ilişkiler, kuva-yı milliye gruplarının da denetimi açısından önemli idi. İşgale karşı büyük bir direnç gösterilebilmesi için öncelikle nizamî ordunun Kocaeli mıntkasında etkili olması gerekiyordu. 24 Haziran 1921'de ilk öncülerin girişini takip eden birkaç gün içinde İzmit körfezine uzanan ova ve Gölcük yolu mıntkası Yunan işgalinden tamamen temizlenmiştir.⁴⁰ 27 Haziran 1921 tarihinden itibaren Bahçecik-Servetiye-Değirmendere müfrezeleri de ileri harekate geçmişler, Yunan ordusu ve onların destekçisi olan Rum ve Ermeni çeteleri Karamürsel tarafına doğru püskürtülüp dağıtılmıştır.⁴¹

Kocaeli mutasarrıflığına bağlı merkez ve kazalardan seferberlik çağrısına uyarak cepheye gönderilen askerlerin önemli kısmı Batı Cephesine bağlı kolordu ve tümenlerde görevlendirilmişlerdir. Birinci ve İkinci İnönü Muharabeleri ile Eskişehir-Kütahya ve Sakarya Meydan Muharebesinde, Büyük Taarruz ve Takip Harekatında şehit düşen Kocaelili askerlere bakıldığında ağırlıklı olarak personelin yukarıda belirtilen cephesinde istihdam edildiği anlaşılmaktadır.

İstiklal Harbi şehitlerinin künye bilgilerine ait önemli kayıtlar Millî Savunma Bakanlığı (MSB) Ankara MSB Lodumlu Arşivinde bulunmaktadır. Bu arşiv kayıtlarında yer alan bilgilere istinaden hazırlanan "Şehitlerimiz"⁴² adlı esere göre İstiklal Harbi cephesinin tamamı ele alındığında tespit edilebilen toplam şehit sayısı 15.055 kişidir. Doğu, Güney ve Batı Cephesi olmak üzere 1919-1922 yılları arasında fasılasız dört yıla yakın bir zaman süren İstiklal Savaşı muharebelerinde resmî

³² Ali Üzmez, Millî Mücadelede Servetiye Cephesi, s. 43.

³³ Yusuf Çam, Millî Mücadele'de İzmit Sancağı, s.80-83.

³⁴ Ali Üzmez, Millî Mücadelede Servetiye Cephesi, s. 51-57.

³⁵ Ali Üzmez, Millî Mücadelede Servetiye Cephesi, s. 60 vdd.

³⁶ Yusuf Çam, Millî Mücadele'de İzmit Sancağı, s. 50-52. Ayrıca bk., Ali Üzmez, Millî Mücadelede Servetiye Cephesi, s. 129.

³⁷ Genkur. ATASE Arşivi, İSH., Kls: 662, Ds: 62, 9, F: 151, 29.

³⁸ Genkur. ATASE Arşivi, İSH., Kls: 824, Ds: 7, F: 25/1.

³⁹ Servetiye Cephesinde şehit düşen 12 kahramanın isimleri şöyledir: Halid'in Ahmet, Tikkulak İlyas, Tikkulak Tevfik, Kangala Hebebe Mustafa, Kerimin İsmail, Hacı Arifin Ahmet, Hatibin Ahmet, Kakişoğlu Rasim, Şeyhali Küçük Mustafa, Çakırın Recep, Mustafa, Hüsnü. Avdan cephesindeki şehitler ise Kurtoğullarından Salih, İsmail Çavuş, Mustafa, Bakırcı Ahmetin Mustafa olmak üzere 4 kişidir. Bk., Ali Üzmez, Millî Mücadelede Servetiye Cephesi, s. 180-182.

⁴⁰ Yusuf Çam, Millî Mücadele'de İzmit Sancağı, s.171-187.

⁴¹ Genkur. ATASE Arşivi, İSH., Kls: 1167, Ds: H-1, F: 1/38.

Zekeriya TÜRKMEN

kayıtlardan hareketle Kocaeli mutasarrıflığına bağlı merkez ve kazalarda şehit düşen askerlerin istatistikî bilgilerine ulaşmak mümkündür. İstiklal Mücadelesinde Yunanlılara karşı yapılan savaşta esir düştükten sonra akibeti meçhul olan az sayıda asker olmakla birlikte onların kayıtları tespit edilmiştir.

Bugün elimizde İstiklal Harbi öncesine ait en yakın nüfus istatistik bilgileri 1914 yılı Osmanlı idari taksimatına göre yapılan tespitlerdir. Buna göre Kocaeli mutasarrıflığı sınırları içinde bugünkü Sakarya vilayeti ile Yalova vilayetine bağlı olan İzmit körfezi civarı ve Bursa'nın İznik kazası yer alıyordu. Bu çalışmada şehitlerle ilgili tespitler yapılırken o dönemdeki Kocaeli mutasarrıflığı sınırları dikkate alınarak (şimdiki Kocaeli ve Sakarya vilayetleri ile Yalova'nın bir kısmı) bir değerlendirme yapılmıştır. 1914 yılı istatistiklerine göre Kocaeli Sancağının nüfusu şöyledir:⁴³

Kocaeli Sancağı	Müslüman	%	Ortodoks Rum	%	Ermeni	%	Protestan	%	Başka	%	Toplam
İzmit (merkez)	40.403	57	5,226	7	24,321	34	1.078	1,5	321	0,5	71,349
Adapazarı	76.864	75	7.957	8	16,462	16	655	0,6	113	0,1	102,051
Karamürsel	14.850	63	6,047	26	2.635	11	-	-	15	-	23,547
Kandıra	40,495	94	1.804	4	641	2	-	-	4	-	42,944
Geyve	32.508	67	7,108	15	8,363	17	204	0,4	4	-	48,187
Yalova	7,954	37	10,274	48	3,304	15	-	-	-	-	21,532
İznik	13,785	89	1,632	10	126	1	-	-	-	-	15,543
Toplam	226,859	70	40,048	12	55,852	17	1.937	0,6	457	0,4	325,153

Mütareke döneminden sonra Osmanlı vatandaşı gayr-i müslim unsurların önemli kısmı vatandaşlık hukukuna aykırı olarak işgalcilerin himaye ve denetimine girmekte bir sakınca görmemişler; dolayısıyla 1908 anayasasına göre askerlik mükellefiyeti olan gayr-i müslim tebaa vatan görevi olarak kabul edilen askerlik görevini yerine getirmek için pek müracaatta bulunmamış; bulunanlara karşı da TBMM hükümeti veya Kuva-yı Milliye tarafından şüpheyle yaklaşılmış, bu talepler itibara alınmamıştır. Mütareke dönemine dair askerlik şubesi kayıtlarının bir bölümünün yanmış, tahrip olmuş ve kaybolmuş olmasından dolayı Kocaeli mutasarrıflığı mıntukasından ne kadar askerin İstiklal Harbi seferberliğine katıldığını net olarak tespit etmek ise mümkün olamamıştır. 1914 Kocaeli mutasarrıflığının genel nüfusuna bakıldığında 226.859 kişilik yekuna salıp olan Müslüman ahalden askerin temin edilmesi gerekiyordu. Bu nüfusun yarısının erkek olduğu hesaba katılırsa, bu rakam 113.000 kişidir. 3 Ağustos 1914'de başlatılmış olan Birinci Dünya Harbi seferberliği, -30 Ekim 1918'de her ne kadar Mondros Mütarekesi imzalandığında kaldırıldığı ifade edilmiş olsa da- Kuva-yı milliye ve TBMM hükümetince İstiklal Harbi döneminde de seferberliğin geçerliliğini koruduğu ifade ve kabul görmüştür. Bu çağrıya göre R.1300/M.1884 tarihli doğumlulardan itibaren R.1317/M.1902 doğumlulara kadar olan erkeklerden asker temin edilmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Harbindeki nüfusunun yapılan hesaplamalara göre yaklaşık 1/10'u asker olarak seferber edilip cepheye gönderilmiştir. Bu oran dikkate alındığında Kocaeli ve bağlı kazalarından 11.000 kişiden fazla Mehmetçik'in asker olarak cepheye sürülmesi en akla yatkın ihtimal olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşık hesaplama dikkate alındığında, İstiklal Harbi Cephelerindeki Kocaelili şehitlerin toplam sayısından hareketle orantısal olarak yaklaşık bir değeri tespit etmek de mümkündür.

Millî Savunma Bakanlığı (MSB) kayıtlarına göre Kocaeli mutasarrıflığına bağlı merkez ve kazalardan İstiklal Harbine katılan ve vatan müdafaası uğrunda hayatlarının baharında iken cephelerde kanlarını toprağa akıtan şehitlerin ayrıntılı miktarı ise şöyle tespit edilmiştir: Kocaeli (İzmit) merkezde 65 şehit, Gebze'de 5 şehit, Gölcük'te 62 şehit, Karamürsel'de 68 şehit, Körfez'de 1 ve Servetiye Cephesinde 12 şehit olmak üzere toplam 213 şehit verilmiştir.⁴⁴ Kocaeli mutasarrıflığına bağlı Adapazarı kazası merkezinde 213 şehit, Akyazı'da 5 şehit, Ferizli'de 2 şehit, Geyve'de 16 şehit, Hendek'te 29 şehit, Karasu'da 12 şehit, Kocaeli'de 2 şehit, Sapanca'da 4 şehit, Söğütlü'de 11 şehit, Taraklı'da ise 4 şehit olmak üzere toplam 298 şehit verilmiştir.⁴⁵ Keza bu sırada Kocaeli'ye bağlı bulunan İznik kazasında da 18 şehit verilmiştir.⁴⁶ Yalova'dan ise 1 zabıt vekili ve 5 er olmak

⁴² Millî Savunma Bakanlığı Yay., Şehitlerimiz: Osmanlı-Rus, Osmanlı-Yunan, Trablusgarp, Balkan, Birinci Dünya Harbi, İstiklal Harbi, Kore, Kıbrıs, İç Güvenlik; c. 1-6, Ankara 1998.

⁴³ Bk., Memalik-i Osmaniye'nin 1330 Senesi Nüfus İstatistiği, Dersaadet 1336, s. 33. Kemal Karpat, Ottoman Population, 1830-1914: Demographic and Social Characteristics. University of Wisconsin Press., 1985, s. 184-185.

⁴⁴ Millî Savunma Bakanlığı Yay., Şehitlerimiz, c. 4, s. 24-49.

⁴⁵ Millî Savunma Bakanlığı Yay., Şehitlerimiz, c. 4, s. 332-357.

⁴⁶ Millî Savunma Bakanlığı Yay., Şehitlerimiz, c.2, s. 145-147. Öte yandan Bursa Büyükşehir Belediyesince hazırlanan bir eserde ise şehit sayısı 11 kişi olarak eksik olarak verilmiştir. Karş. Bursa Şehitleri ve Şehitlikleri, (Der. Seher Boykoy), Bursa Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., Bursa 2011, s. 172.

Kocaeli Servetiye Cephesinden Büyük Taarruz Zaferine: İstiklal Harbi'nde Kocaeli Şehitleri

üzere 6 şehit verilmiştir.⁴⁷ Bu tespitlere göre Türk İstiklal Harbi cephelelerinde, Kocaeli mutasarrıflığının toplam şehit sayısı 535 kişidir.⁴⁸ Kocaeli'den cepheye gönderildiği farz ve kabul edilen 11.000'den fazla askerinin, resmî kayıtlardaki rakamlara göre 535'i vatan müdafaasında canlarını feda etmiştir. Şehitlerin cepheye gönderilen askerlere oranı, % 4,86'dır. Şehitlerin Kocaeli mutasarrıflığının genel müslüman erkek nüfusa oranı ise % 0,47'dir. Bu istatistiki bilgilere dahil olmayan kuva-yı milliyeci, milis veya sivil tabir edilen ahaliden şehit olanların kayıtları ise çalışmamızın meçhul yanını oluşturmaktadır. Bugün halk arasında ağızdan ağıza nakledilen hikayelerden öğrenilen ancak, İstiklal Harbi kahramanları hayatta iken bir tespit yapılamadığından sivil kayıpların sayısal anlamda miktarı maalesef meçhuller arasında yerini korumaktadır.

15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgaliyle Batı Anadolu'da başlatılan ve 9 Eylül 1922 tarihine kadar yaklaşık dört yıl sürdürülen Türk İstiklal Harbinde, Kocaeli Mutasarrıflığına (İzmit, Adapazarı ve Yalova ile İznik) bağlı kaza ve köyler ahalisinden 535 Mehmetçiğin şehadete kavuşmuş olması son derece önemlidir. İzmit vilayetinden İstiklal Harbi Cephelelerinde, ağırlıklı olarak Batı Cephesi'ndeki I. ve II. Orduya bağlı kolordu ve tümenlere tefrik edilen askerlerin çok az bir kısmı uzak cephelelerde istihdam edilmiştir. Şark Cephesi ve Güney Cephesinde görev yaparken şehit düşen askerlerin sayısı bir elin parmakları ölçüsündedir.

Kocaeli mutasarrıflığında, İstiklal Harbi Şehitlerinin rütbelere göre dağılımına bakıldığında bunların 3'ü Mülâzım-ı evvel (Üsteğmen), 5'i Mülâzım (Teğmen), 3'ü İhtiyat Mülâzım-ı evvel, 9'u İhtiyat Mülâzımı, 1'i Mülâzım-ı sâni (Asteğmen/yedeksubay), 3'ü Milis Zabiti, 1'i Zabıt vekili, 2'si Başçavuş, 7'si Çavuş, 12'si Onbaşı, 489'u ise rütbesiz erdir.⁴⁹

Şehit olan askerlerin doğum tarihlerine göre bir tasnif yapıldığında şu tespitlerde bulunulmuştur: 1874 doğumlu 1 kişi, 1875 doğumlu 1 kişi, 1878 doğumlu 2 kişi, 1881 doğumlu 8 kişi, 1882 doğumlu 5 kişi, 1883 doğumlu 7 kişi, 1884 doğumlu 9 kişi, 1885 doğumlu 17 kişi, 1886 doğumlu 7 kişi, 1887 doğumlu 11 kişi, 1888 doğumlu 22 kişi, 1889 doğumlu 9 kişi, 1890 doğumlu 15 kişi, 1891 doğumlu 32 kişi, 1892 doğumlu 24 kişi, 1893 doğumlu 20 kişi, 1894 doğumlu 54 kişi, 1896 doğumlu 24 kişi, 1897 doğumlu 29 kişi, 1898 doğumlu 34 kişi, 1899 doğumlu 48 kişi, 1900 doğumlu 58 kişi, 1901 doğumlu 29 kişi, 1902 doğumlu 7 kişi, 1904 doğumlu 1 kişi tespit edilmiş; diğerlerinin kayıtlarda doğum tarihlerine rastlanamamıştır.

Cephelelerde şehit düşen kahramanların yaşlarına bakıldığında ise, 18-47 arasında değişmektedir. Yaşı ilerlemiş olan askerlerin muhtemelen sefer görevi ile veya gönüllü olarak orduya katılanlar ile çeşitli sebeplerden dolayı bakaya durumuna düşmüş olup da sonradan askere sevk edilmiş kişiler olabileceği değerlendirilmektedir. Şehitlerin yaş ortalamalarına bakıldığında 17 yaşında 1 kişi, 18 yaşında 7 kişi, 19 yaşında 7 kişi, 20 yaşında 9 kişi, 21 yaşında 7 kişi, 22 yaşında 16 kişi, 23 yaşında 13 kişi, 24 yaşında 18 kişi, 25 yaşında 16 kişi, 26 yaşında 8 kişi, 27 yaşında 11 kişi, 28 yaşında 6 kişi, 29 yaşında 5 kişi, 30 yaşında 1 kişi, 31 yaşında 4 kişi, 40 yaşında 1 kişi, 41 yaşında 1 kişi, 47 yaşında 1 kişi tespit edilmiştir. Doğum tarihi yazılı olmadığından önemli bir bölümünün de yaşını tespit etmek mümkün olmamıştır.

Şehitlerin yaş ortalamalarına bakıldığında aslında büyük bir kısmının o dönemin evlilik yaşı dikkate alındığında, evli-barklı, çoluk-çocuk sahibi insanlar oldukları değerlendirilmektedir. Bu kahramanların şehadet haberlerinin ailelerine ulaştırılması, resmî makamlarca gerçekleştirilmekte, çoğu zaman da şehadet hadisesinden aylar sonra kayıp bilgileri aileye ulaştırılmakta idi. Belirtmek icap ederse şehadet haberi ilk anda ailelere ulaştırıldığında, bir gurur yaşattığı gerçektir; ancak, diğer taraftan da beraberinde psiko-sosyol bir travmanın, çaresizliğin de habercisi oluvermekte idi. Şehidin geride kalan boynu bükük ailesinin, yetim çocuklarının, anne ve babalarının yaşadıkları psikolojik travma ve çaresizliğin derecesini ölçmek / anlamak ise maalesef mümkün değildir. Savaş yıllarında devletin şehit ailelerine yardımlar yapması da bugünkü gibi pek de mümkün olmadığından, ailelerin karşılaştıkları maddî-manevî sıkıntıları tarif etmek de imkansızdır. Ancak, çok az sayıda şehit ailesinin -genelde zabitan ailelerinin- vatana hizmet tertibinden şehitler adına yararlandığı düşünülürse, İstiklal Harbi döneminde şehit ailelerinin yaşadıkları zorlukların izahını bu satırlarda ifade etmek maalesef mümkün görünmemektedir.

İstiklal Harbindeki Kocaeli vilayeti şehitlerinin önemli bölümü 1920-1922 yıllarında cereyan eden muharebelerde hayatlarını kaybetmişlerdir. Birinci ve İkinci İnönü Muharebeleri, Eskişehir-Kütahya Muharebesi, Sakarya Meydan Muharebesi, Büyük Taarruz, Başkomutan Meydan Muharebesi ve Yunan ordusunu yönelik takip hareketinde, Güney Marmara'dan Çanakkale Boğazına yönelik icra

⁴⁷ Millî Savunma Bakanlığı Yay., Şehitlerimiz, c. 4, s. 332-357.

⁴⁸ Millî Savunma Bakanlığı Yay., Şehitlerimiz, c.2, s. 145-147, c. 4, s. 24-49, 332-357.

⁴⁹ Millî Savunma Bakanlığı Yay., Şehitlerimiz, c.2, s. 145-147, c. 4, s. 24-49, c. 4, s. 332-357.

Zekeriya TÜRKMEN

edilen takip hareketında, bir kısmı da İstiklal Harbinde iç güvenlik hareketi kapsamında eşkıya ile yapılan müsademede şehit olmuşlardır. Zabitanın önemli bir bölümü Sakarya Meydan Muharebesinde şehid düşmüştür. Özellikle Sakarya Meydan Savaşının en kanlı mücadelelerinin yaşandığı Türbetepe, Mangaldağı, Kartaltepe savaşlarında şehit düşen subayların kayıtlarına belgelerden ulaşılmıştır.

Bu araştırmadaki tespitlerden hareketle sonuç olarak birkaç hususu belirtmek gerekirse şunlar söylenebilir. Aslında Birinci Dünya Savaşı, Türk milletinin millî hafızasında derin izler bırakmış muharebeler silsilesini bünyesinde barındırırken, Türk İstiklal Harbi ise, Mütareke döneminde teşkil edilen kuva-yı milliye ve sonrasında kurulan düzenli ordu ile işgallere karşı topyekün bir direniş hareketi olarak tarihe geçmiştir. Bu yönüyle de bakıldığında Mondros Ateşkes Antlaşması ile hayatına kast edilen, vatansız bırakılmak istenen bir milletin yeniden diriliş ve deriliş hareketi olan Türk İstiklal Harbinin zaferle sonuçlanmasında Kocaelili kahramanların da önemli payı vardır. Körfezin kuzey ve güney kesiminde sivil halkın oluşturduğu yerel direniş örgütleriyle İtilaf ordularının işgaline ilk tepkiler verilmiş; Ermeni ve Rum çeteleriyle Yunan ordusunun başlattığı haksız işgale de kuva-yı milliye ve daha sonra düzenli ordu birlikleriyle karşı durulmuştur. 1919 tarihinde başlatılan Türk İstiklal Mücadelesinin 100. yıldönümünde, Orhan Şaik Gökyay'ın ifadesiyle "ardına bakmadan yollara düşen, cepheden cepheyi soran" kahramanların mücadelesini her daim toplumsal hafızada canlı tutmak, millî bilincin uyanık tutulması, nesilden nesile aktarılması bakımından önemlidir. Bu araştırmadaki temel amaç, bir askerlin meslek hayatında erişebileceği en son rütbe olarak kabul ettiğimiz şehadet mertebesine kavuşan Türk İstiklal Harbi kahramanlarının millî hafızamızın bir köşesinde her zaman hatırdan kalmasına zemin hazırlayacak bilgileri aktarmak, bu önemli konuya dikkat çekmektir. Vatan müdafaası uğrunda kanlarını akıtan, canlarını veren şehitlerin her daim yad edilmesi önemlidir. Netice itibarıyla "Hz. Peygamber'in cennette ayağını açarak beklediği şehitler" için ne yapılsa azdır diye düşünenlerdeniz.

Bu bildiri metninde Türk İstiklal Harbi cephelerinde şehid düşen Kocaeli vilayetine mensup Mehmetçikler, MSB.lığı Arşivi kayıtlarından hareketle incelenmiş ve kısa bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Şehadete kavuşan askerlerin rütbeleri, yaşları, meslek grupları hakkında elde edilebilen bilgiler kısaca aktarılmaya çalışılmıştır. İstiklal Harbi Cephelerinde (İnönü, Kütahya-Eskişehir, Sakarya, Büyük Taarruz ve Takip Harekatı) Kocaeli vilayetine bağlı merkez, kaza ve köylerden toplam 535 kişinin şehid olduğu tespit edilmiştir. Şehitlerin, 25'i çeşitli rütbelerde subay/yedek subay, milis subayı veya zabıt vekili, 2'i başçavuş, 7'i çavuş, 12'i onbaşı, 489'u da er rütbesine sahiptir. Şehitlerin genelini 20 ila 35 yaş aralığında oldukları, bir kısmının daha ileri yaşlarda (35-47) oldukları tespit edilmiştir. Sivil halktan kayıplar ise bugüne kadar yapılan araştırmalardan çıkan verilere göre bunun iki katıdır. Mütareke ve işgal döneminde Kocaeli mutasarrıflığı muntikasında toplam 1.194 kişi işgalciler tarafından şehid edilmiş / öldürülmüş, 314 kişi kaybolmuş, 530 kadın mağdur edilmiştir. Ayrıca Kocaeli mutasarrıflık bölgesindeki ahaliden 63.603.250 liralık gayr-ı menkul, 92.350.480 liralık menkul işgalci Yunan ordusu ve ona tabi Rum ve Ermeni çeteleri tarafından gasp edilmiştir.⁵⁰

Şehitlerin askerlik öncesi büyük bölümünün köylerde çiftçilik veya hayvancılıkla geçimini sağladıkları, çok az bir kısmının da kazalarla mutasarrıflık merkezinde memur veya esnaf olarak çalıştıkları tespit edilmiştir. Askerliği profesyonel meslek olarak yaparken şehit düşenlerin eş ve çocuklarından bakıma muhtaç olanlarına genel uygulamaya bakıldığında Osmanlı Devleti tarafından "vatana hizmet tertibi"nden şehid olduğu rütbenin bir üstünden maaş bağlandığı bilinmektedir.⁵¹ Ancak, er veya erbaş olarak şehit düşenlerin ailelerine maalesef bu yardımlar pek yapılamamakta geride kalanlar kaderlerine boyun eğmekte idiler.

Sonuçta şehadete koşarak giden o kahramanlar, hayatlarının en güzel çağında, cepheden cepheye koşarken canlarını vermişler; geride gözü yaşlı ana, baba, eş ve evlatlarını bırakıp gitmişlerdi. Mehmetçik adıyla genellediğimiz bu kahramanların kimileri bir kurşun ya da süngü darbesiyle hayatını noktalarken, çok azı esaretin kahredici şartlarına boyun eğip Yunan ordusunun gözetimi ve baskısı altında zillet içinde yaşamışlar, esaretten memleketlerine dönüp dönemeyeceklerini bilmeden, düşünmeden hayatlarını, kendilerine sunulan hizmet çerçevesinde kıt kanaat sürdürebilmişlerdi. Türk İstiklal Mücadelesi sonunda gazi olarak memleketine dönebilenlerin bir bölümü psikolojik travma içinde hayatlarını sürdürmüşler; hele uzuvlarından herhangi birini kaybedenler ise kendilerini, içinde yaşadıkları toplumdan adeta gizlemeye çalışarak köşelerinde sessiz ve sakin ömür sürdürmüşlerdir. Şairin ifadesiyle "Kahramanlık, cepheden saldırıp bir daha dönmek", ve "ölmezliği düşünerek uçmağa varmak ise" toplumlar şehit ve gazilerin hikayelerini hafızalarında canlı tuttıkları ölçüde yeni kahramanlar çıkarırlar. Ülkenin dirliği, birliği için hayatlarının baharında canlarını veren aziz şehitlere, gazilere ve tüm kahramanlara milletçe her daim sahip çıkmak, aslında geleceğe umutla bakabilmenin de baş şartı olduğu gerçeği hiçbir zaman hatırdan çıkarılmamalıdır.

⁵⁰ Yusuf Çam, Millî Mücadele'de İzmit Sancağı, s. 246-247.

⁵¹ Osmanlı döneminden beri devam eden ve günümüzde de geçerli olan bu geleneğe göre şehadete kavuşan asker, bir üst rütbeye terfi ettirilir ve aileye bu rütbeden maaş bağlanırdı. (Y.N)

Kaynakça

A. Arşiv Kaynakları

BOA., DH.İ.U.M, Ds: 20/25, Belge nr: 14/84.

BOA., DH-KMS, Ds: 60-1, Belge nr: 19.

BOA., DH-KMS, Ds: 60-2, Belge nr: 16.

BOA., DH.İ.U.M, Ds: 20/25, Belge nr: 14/91.

BOA., HR. SYS., nr: 2624/12, 2625/16.

Genkur. ATASE Arşivi; nr: 4-252, Kls: 486, Ds: 2, F: 3, 3-1.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH., Kls.: 177, Ds: 4, F: 67.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH., Kls: 360, Ds: 14, F: 55, 115; Kls: 345, Ds: 36, F: 5.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH., Kls: 662, Ds: 62, 9, F: 151, 29.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH., Kls: 824, Ds: 7, F: 25/1.

Genkur. ATASE Arşivi, İSH., Kls: 1167, Ds: H-1, F: 1/38.

B. Yayımlanmış Belgeler

Askerî Tarih Belgeler Dergisi (ATB), Genelkurmay ATASE Daire Bşk.lığı Yay., Ankara, Ocak 2016, Sy: 137.

Memalik-i Osmaniye'nin 1330 Senesi Nüfus İstatistiği, Dersaadet 1336.

C. Araştırma Eserleri

Aras, Kazım, İstiklal Savaşında Kocaeli Bölgesindeki Harekât, 102 Sayılı Askerî Mecmua Tarih Eki, Sy: 43, İstanbul, Eylül 1936, s. 7.

Beyoğlu, Süleyman, "Kocaeli'de İşgal ve Mezalim", Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri, c. II, Kocaeli 2014, s. 1021-1031.

Bursa Şehitleri ve Şehitlikleri, (Der. Seher Boykoy), Bursa Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay., Bursa 2011.

Cebesoy, Ali Fuat, Millî Mücadele Hatıraları, İstanbul 1953.

Çam, Yusuf, Millî Mücadelede İzmit Sancağı, İstanbul 1993.

_____, Millî Mücadele'de İzmit Sancağı, Kocaeli Büyükşehir Bel. Yay., İzmit 2014.

Erdeha, Kamil, "İzmit Mutasarrıflığı", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Sy: 48-51, Ankara 1977-1978, s. 24.

Karpat, Kemal, Ottoman Population, 1830-1914: Demographic and Social Characteristics. University of Wisconsin Press., 1985.

Millî Savunma Bakanlığı Yay., Şehitlerimiz: Osmanlı-Rus, Osmanlı-Yunan, Trablusgarp, Balkan, Birinci Dünya Harbi, İstiklal Harbi, Kore, Kıbrıs, İç Güvenlik; c. 1-6, Ankara 1998.

Özel, Sabahattin, Kocaeli ve Sakarya İllerinde Millî Mücadele (1919-1922), İstanbul 1987.

Zekeriya TÜRKMEN

_____, "Millî Mücadelede İzmit Mutasarrıflığının Faaliyetleri", İ.Ü. Tarih Enstitüsü Dergisi, Sy: 16, İstanbul 1998, s. 142-150.

Turan, Bünyamin, İzmit Livasında Yunan Mezalimi (1920-1921), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 1999.

Türkmen, Zekeriya, Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması, (1918-1920), TTK yay., Ankara 2001.

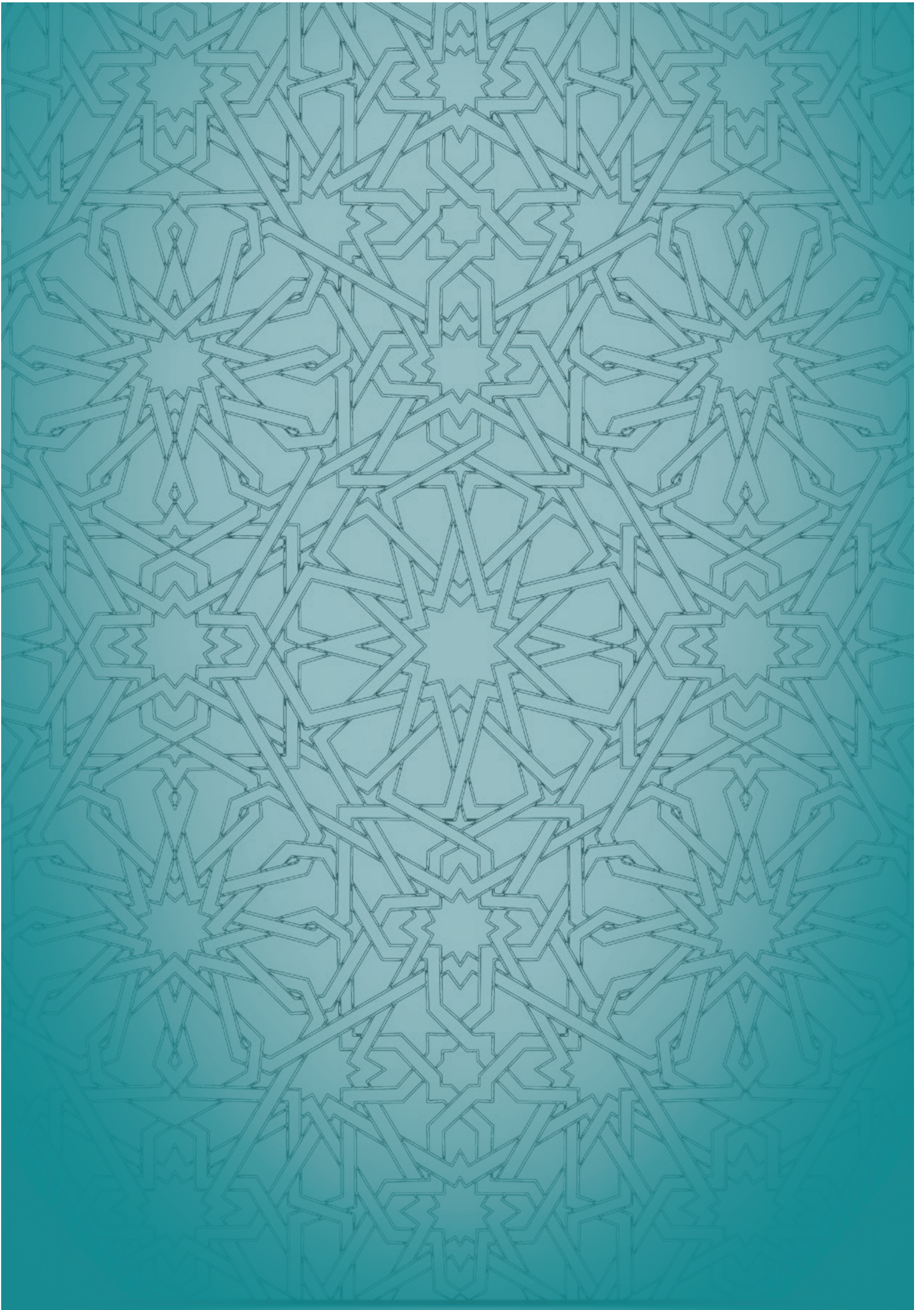
_____, Belgelerle Yunan Mezalimi, Ankara 2007.

Üzmez, Ali, Millî Mücadelede Servetiye Cephesi, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yay., Kocaeli 2011, s. 38

Yüce, Rıfat, Kocaeli Tarihi ve Rehberi, İzmit 1945, s. 72.

Cephe Hattı Raporlarına Göre 1. Dünya Savaşı'nda İzmit Sancağı'ndan Şehit Türk Subaylarına Ait Künye Bilgileri

Nuri GÜÇTEKİN*

Giriş

Şömürgeci Batılı devletlerin çekişmelerinin sebep olduğu I. Dünya Savaşı (1914-18), insanlık tarihinin o güne dek gördüğü en büyük felaket yıllarıdır. Savaş kısa sürede tüm kıtalara yayılarak bütün dünyayı kasıp kavururken, korkunç ve yıkıcı etkisi savaş meydanlarıyla sınırlı kalmayıp diğer alanlarda da ağır bir şekilde hissedilmiştir. Bu sıralarda, kendini savunmak için hazırlanan Osmanlı Devleti de geç de olsa İttifak Devletleri'ne dahil olmuş; ordumuz bir yandan Çanakkale, Kafkas, Irak, Hicaz-Yemen, Kuzey Afrika, Sina-Filistin ve Suriye Cepheleri'nde kendi topraklarını savunurken, bir yandan da Galiçya, Makedonya ve Romanya Cepheleri'nde müttefiklerine yardım etmiştir. Türk ulusu çok geniş ve büyük bir coğrafyada verdiği varoluş mücadelesi sonucunda yüz binlerce vatan evladını şehit vermiştir. Ancak, aradan 100 yıl geçmesine rağmen, verilen kayıplar konusunda net bir fikir sahibi olamadığımız gibi birçok cephe hakkında bildiklerimiz de hâlâ sınırlı düzeyde kalmayı sürdürmektedir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin dosya usulü iradeler (İ.DUİT) kataloğunda tespit edilen ve 18 Mart 1916 - 17 Şubat 1921 tarihlerini kapsayan 130 defterde, subay rütbesindeki 590 şehidimizin kaydına ulaşılmıştır. İrâde-i seniyye üst başlığını taşıyan belgelerin sağ üst köşesinde hazırlandığı birimin yer ve numarası bulunmaktadır. Sıra numarasından sonra sırasıyla personelin görev yaptığı ordu, kolordu, fırka, alay, tabur ve bölüğe ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Müteakiben, rütbesi ile mensup olduğu askerî sınıf yazılmıştır. Ardından da adı, baba adı ve doğum yeri bilgilerini içeren künyesi kaydedilmiştir. Burada doğum yıllarının gösterilmemesi önemli bir bilgiden mahrum kalmamıza neden olmuştur. Sicil ya da kayıt numarasından sonra, sahibi hakkında yapılacak işlem ayrıntılı olarak belirtilmiştir.¹

Bu çalışmada; 3'ü İzmit Jandarma Taburu'ndan olmak üzere İzmit Sancağı doğumlu (3'ü İzmit, 2'si Gebze, 1'i Karamürsel, 4'ü Adapazarı ve 1'i Yalova) ve Kafkas, Irak, Sina, Filistin, Romanya ve Makedonya cephelerinde şehit olmuş 14 Türk Subayına ait künye bilgilerini içermektedir.

Şehit Subaylara Ait Künye Bilgileri

1. Kıdemli Yüzbaşı Abdülgaflur Efendi (? – 2 Nisan 1917)

Manastır Sancağı'na bağlı Pirlepe Kazası'nda doğmuştur. Hacı Ali Efendi'nin oğludur. Müstakil İzmit Jandarma Taburu Adapazarı Bölüğü Kumandanı iken Makedonya Cephesi 177. Alay 2. Tabur 7. Bölük Kumandanı olarak müstahdem edilmiştir. Piyade Kolağası (Kıdemli Yüzbaşı) rütbesindedir. 2 Nisan 1917'de Makedonya Cephesi'nde Tomoros Muharebesi'nde şehit düşmüştür. “Şehid-i mumailleyhe en temiz ve asil bir arzu ile bölüğünü yetiştirip düşmana yapılacak taarruza hazırlanarak 1-2 Nisan 1333/1917 tarihinde Tomoros'ta iki rekat namazını edadan sonra vakt-i muayyeninde bölüğünü sevkettiği ve ilk huruçtan bir müddet sonra “Ben söz verdim. Namuslu adamım. İşte koşuyorum. Hepinizin benden ayrılmayarak ilerlemesini is-

* Doç. Dr., İstanbul Millî Eğitim Müdürlüğü. e-mail: nuriguctekin@hotmail.com

¹ Nuri Güçtekin, Cephe Hattı Raporlarına Göre Birinci Dünya Savaşı'nda Şehit Türk Subayları, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018.

Nuri GÜÇTEKİN

terim” deyip de fırladığı esnada karnından yaralanarak şehid olmasına mebni iş bu fedakârlığına mükâfâten müstahakk-ı maaş oldukları tahakkuk edecek efrad-ı ailesine tarih-i şehadeti olan 1-2 Nisan 1333/1917 tarihinden itibaren binbaşılık rütbesi üzerinden maaş tahsis edilmiştir.”²

2. Yüzbaşı Mustafa Efendi (? – 26 Ağustos 1918)

Gekbuze (Gebze) doğumludur. Osman Efendi'nin oğludur. 1. Kolorduya Memur, 13. Alay Kafkas 60. Tabur 1. Bölük Kumandanıdır. Piyade Yüzbaşı rütbesindedir. Sicil numarası 320-88'dir. 26 Ağustos 1918'de Kafkas Cephesi'nde şehit olmuştur. “Muharebat-ı vakiada bölüğünü hüsn-i suretle idare ederek düşmanın mağlup olmasına amil-i müstakil olmuş ve bu sırada düşmanın ateşiyle rütbe-i şehadeti ihraz eylesine binaen müstahakk-ı maaş oldukları tahakkuk edecek efrad-ı ailesine tarih-i şehadeti olan 26 Ağustos 1334/1918 tarihinden itibaren binbaşılık rütbesi üzerinden maaş tahsis edilmiştir.”³

3. Mülâzım-ı Evvel Abdülhalim Efendi (? – 12 Kasım 1917)

Serfiçe Sancağı'na bağlı Naslıç Kazası'nda doğmuştur. İsmail Efendi'nin oğludur. Müstakil İzmit Jandarma Taburu'nun Karamürsel Bölüğü Yalova Takım Kumandanı iken Filistin Cephesi 47. Alay 3. Tabur 9. Bölük Kumandanı olarak müstahdem edilmiştir. Piyade Mülâzım-ı evvel (Üsteğmen) rütbesindedir. Sicil numarası 972 Jandarma'dır. 11 Nisan 1918'de Filistin Cephesi'nde şehit düşmüştür. “Muharebat-ı vakiada pek büyük yararlıklar göstererek bilahare rütbe-i şehadeti ihraz eylesine binaen müstahakk-ı maaş oldukları tahakkuk edecek efrad-ı ailesine tarih-i vefatı olan 11 Nisan 1334/1918 tarihinden itibaren yüzbaşılık rütbesi üzerinden maaş tahsis edilmiştir.”⁴

4. Mülâzım-ı Evvel Mehmed Emin Efendi (? – 12 Kasım 1917)

Dersaadet (İstanbul) doğumludur. Hafız Ahmed Efendi'nin oğludur. İzmit Jandarma Taburu'nda iken Sina Cephesi 134. Alay 4. Bölük Kumandanı olarak müstahdem edilmiştir. Piyade sınıfına mensuptur. Mülâzım-ı evvel rütbesindedir. Sicil numarası 1571 Jandarma'dır. 12 Kasım 1917'de almış olduğu yaranın tesiriyle Şam Hastanesi'nde şehit olmuştur. “Mumaileyhin Sina Cephesi'ndeki muharebatta hüsn-i hizmet ve gayret göstererek mecruh olup Şam Hastanesi'nde aldığı yaradan müteessiren vefat etmiş olduğundan müstahakk-ı maaş oldukları tahakkuk edecek efrad-ı ailesine tarih-i şehadeti olan 12 Teşrinisani 1333/12 Kasım 1917 tarihinden muteberen yüzbaşılık rütbesi üzerinden maaş tahsis edilmiştir.”⁵

5. Mülâzım-ı Sâni Ali Efendi (? – 31 Aralık 1915)

Adapazarı'nda doğmuştur. Yusuf Efendi'nin oğludur. 8. Tabur Nakliye 1. Bölükte mukayyet ve Irakta Hecin-Suvar Alayı'nda müstahdemdir. Nakliye Mülâzım-ı Sâni (Teğmen) rütbesindedir. Sicil numarası 320-103'tür. 31 Aralık 1915'te Irak Cephesi'nde Şeyh Said Muharebesi'nde şehit düşmüştür. “Irak Şeyh Said Muharebesi'nde kemal-i şecaat ve besaletle harp ederken şehid olduğundan ailesine tahsis olunacak maaşa medâr olmak için tarih-i şehadeti olan 18 Kânunuevvel 1331/31 Aralık 1915 tarihinden muteberen mülâzım-ı evvelliğe terfii.”⁶

6. Mülâzım-ı Sâni Ahmed Efendi (? – 22 Ocak 1917)

İzmit'te doğmuştur. Ali Efendi'nin oğludur. Irak Cephesi'nde 3. Alay 1. Bölük'te müstahdemdir. Piyade sınıfına mensuptur. Mülâzım-ı Sâni rütbesindedir. Sicil numarası 317-868'dir. 22 Ocak 1917'de Garraf Muharebesi'nde şehit olmuştur. “1 Kânunuevvel 1332/14 Aralık 1916 tarihinde bölüğüyle karakol vazifesinde iken düşmanın ilk taarruzuna son derece kahramanane mukavemet ederek düşmanın ileri harekâtını sekteye uğratmış ve bir hayvan itinam eylemiştir. 9 Kânunusani 1332/22 Ocak 1917 tarihinde ifa-yı vazife ederken ihraz-ı rütbe-i şehadet eylemiş olduğundan müstahakk-ı maaş oldukları tahakkuk edecek efrad-ı ailesine tarih-i şehadetinden itibaren mülâzım-ı evvellik rütbesi üzerinden maaş tahsis edilmiştir.”⁷

² BOA., İ.DUİT., 154/26, (23 Receb 1335/15 Mayıs 1917). Harbiye Nezareti Muamelat-ı Zatiye Müdüriyeti İrâde-i Seniyye Numarası: 154/26. Genelkurmay Şehitler Listesi, SN: 66074.

³ BOA., İ.DUİT., 157/80, (20 Safer 1337/25 Kasım 1918). Harbiye Nezareti Muamelat-ı Zatiye Müdüriyeti İrâde-i Seniyye Numarası: 752. Genelkurmay Şehit Bilgi Kapısı, Harp: Muharebe Dışı Diğer Şehitler, Birlik: 56. Alay 4. Tabur 2. Bölük olarak verilmiştir. (ET: 05. 03.2019).

⁴ BOA., İ.DUİT., 157/27, (17 Ramazan 1336/26 Haziran 1918). Harbiye Nezareti Muamelat-ı Zatiye Müdüriyeti İrâde-i Seniyye Numarası: 1046. Genelkurmay Şehit Bilgi Kapısı, İsim: Abdülhalim, (ET: 05. 03.2019).

⁵ BOA., İ.DUİT., 156/43, (23 C.evvel 1336/6 Mart 1918). Harbiye Nezareti Muamelat-ı Zatiye Müdüriyeti İrâde-i Seniyye Numarası: 363. Genelkurmay Şehit Bilgi Kapısı, İsim: Emin, Baba Adı: Ahmet, Memleketi: İstanbul/Üsküdar, Birliği 134. Alay 3.Tabur 10. Bölük şeklinde verilmiştir. (ET: 05. 03.2019).

⁶ BOA., İ.DUİT., 153/6, (2 R.evvel 1335/27 Aralık 1916). Harbiye Nezareti Muamelat-ı Zatiye Müdüriyeti İrâde-i Seniyye Numarası: 65/2388. Genelkurmay Şehitler Listesi, SN: 70046. Genelkurmay Şehit Bilgi Kapısı, Birlik: 3. Bölük, Sınıf: Süvari, Rütbe: Mülâzım-ı Sâni (Teğmen) olarak verilmiştir. (ET: 05. 03.2019).

⁷ BOA., İ.DUİT., 155/3, (21 Ramazan 1335/11 Temmuz 1917). Harbiye Nezareti Muamelat-ı Zatiye Müdüriyeti İrâde-i Seniyye Numarası: 36/981. Genelkurmay Şehitler Listesi, SN: 5976.

Cephe Hattı Raporlarına Göre 1. Dünya Savaşı'nda İzmit Sancağı'ndan Şehit Türk Subaylarına Ait Künye Bilgileri

7. İhtiyat Mülâzım-ı Sâni Halid Zeki Efendi (? – 17 Haziran 1918)

Yalova'da doğmuştur. Hafız Ali Efendi'nin oğludur. 29. Tabur 1. Bölük Takım Zabitidir. Piyade sınıfına mensuptur. İhtiyat Mülâzım-ı Sâni rütbesindedir. Sicil numarası 11810'dur. 17 Haziran 1918'de Kafkas Cephesi'nde Gökçay civarındaki muharebede şehit düşmüştür. "Esna-yı muharebede öteden beri fedakârlık ve yararlığı meşhud olmasına ve düşmanın faik kuvvetlerle icra etmekte olduğu mukabil taarruzda pek şeciane bir surette rütbe-i şehadeti ihraz eylemesine binaen müstahakk-ı maaş oldukları tahakkuk edecek efrad-ı ailesine tarih-i şehadeti olan 17 Haziran 1334/1918 tarihinden itibaren ihtiyat mülâzım-ı evvelik rütbesi üzerinden maaş tahsis edilmiştir."⁸

8. İhtiyat Mülâzım-ı Sâni Faruk Efendi (1898 – 12 Kasım 1917)

1898 yılında Adapazarı'nda doğmuştur. İsmail Efendi'nin oğludur. Filistin Cephesi'nde 3. Fırka 31. Alay 1. Tabur 1. Bölükte müstahdemdir. Piyade İhtiyat Mülâzım-ı Sâni rütbesindedir. Sicil numarası 16481'dir. 12 Kasım 1917'de Filistin Cephesi'nde Gazze Muharebesi'nde şehit olmuştur. "Gazze Muharebesi'nde rütbe-i şehadeti ihraz eylemiş olmasına binaen müstahakk-ı maaş oldukları tahakkuk edecek efrad-ı ailesine tarih-i şehadeti olan 12 Teşrinisani 1333/12 Kasım 1917 tarihinden muteberen ihtiyat mülâzım-ı evvelliği rütbesi üzerinden maaş tahsis edilmiştir."⁹

9. İhtiyat Mülâzım-ı Sâni Niyazi Efendi (? – 7 Kasım 1917)

İzmit'te doğmuştur. Osman Hilmi Efendi'nin oğludur. Sina Cephesi'nde 26. Fırka 76. Alay 3. Tabur 10. Bölük Takım Zabitidir. Piyade sınıfına mensuptur. İhtiyat mülâzım-ı sâni rütbesindedir. Sicil numarası 16387'dir. 7 Kasım 1917'de Sina Cephesi'nde Tellü'ş-Şeria'nın batısında vuku bulan muharebede şehit düşmüştür. "Mumaileyh 7 Teşrinisani 1333/7 Kasım 1917 tarihinde Sina Cephesi'nde Tellü'ş-Şeria'nın garbında vuku bulan muharebede bölüğünün sol cenahındaki kıtaatı mağlup ederek cepheyi yardığı ve bölük kumandanı şehid olduğu halde kendisi bölük kumandasını deruhte ederek mevkiini muannidane bir surette müdafaa ve muhafaza ederek nâil-i rütbe-i şehadet olduğundan müstahakk-ı maaş oldukları tahakkuk edecek efrad-ı ailesine tarih-i şehadeti olan 7 Teşrinisani 1333/7 Kasım 1917 tarihinden muteberen ihtiyat mülâzım-ı evvelliği rütbesi üzerinden maaş tahsis edilmiştir."¹⁰

10. İhtiyat Mülâzım-ı Sâni Ahmed Efendi (? – 27 Aralık 1917)

İzmit'te doğmuştur. Hüseyin Efendi'nin oğludur. Filistin Cephesi'nde 85. Alay 3. Tabur 11. Bölük Kumandanıdır. Piyade sınıfına mensuptur. İhtiyat mülâzım-ı sâni rütbesindedir. Kayıt numarası 15479'dur. 27 Aralık 1917'de Filistin Cephesi'nde Ayn-ı Cenan Tepesi'nin güney batı yamacında şehit olmuştur. "27 Kânunuevvel 1333/27 Aralık 1917 tarihinde Ayn-ı Cenan ve Ebu Asfur Tepeleri Muharebeleri'nde bölüğüyle Ayn-ı Cenan Tepesi'nin cenub-i garbi yamacında düşman piyadesinin taarruzuna mukavemet ederek yan ve gerilerinden mezkur tepenin imha ateşine alınmasına rağmen sebat ederek ihraz-ı rütbe-i şehadet eylemiş olduğundan müstahakk-ı maaş oldukları tahakkuk edecek efrad-ı ailesine tarih-i şehadeti olan 27 Kânunuevvel 1333/27 Aralık 1917 tarihinden muteberen ihtiyat mülâzım-ı evvelliği rütbesi üzerinden maaş tahsis edilmiştir."¹¹

11. İhtiyat Mülâzım-ı Sâni İshak Efendi (? – 21 Aralık 1916)

Karamürsel'de doğmuştur. Hacı Hüseyin Efendi'nin oğludur. 15. Fırka 38. Alay 1. Tabur 2. Bölükte müstahdemdir. Piyade sınıfına mensuptur. İhtiyat Mülâzım-ı Sâni rütbesindedir. Sicil numarası 2895'tir. 21 Aralık 1916'da Romanya Cephesi'nde Ortaköy ve Dobruca Muharebesi'nde şehit düşmüştür. "8 Kânunuevvel 1332/21 Aralık 1916 tarihinde Ortaköy şimalinde iki gün devam eden Ortaköy Muharebatı'nda ve Dobruca'da akran ve emsali arasında cidden numune-i şecaat olacak derecede vazife-i vataniyesini ifa ile 8 Kânunuevvel 1332/21 Aralık 1916 tarihinde nâil-i mertebe-i şehadet olduğundan müstahakk-ı maaş oldukları tahakkuk edecek efrad-ı ailesine tarih-i şehadetinden muteberen ihtiyat mülâzım-ı evvelliği rütbesi üzerinden

⁸ BOA., İ.DUİT., 157/65, (1 Safer 1337/6 Kasım 1918). Harbiye Nezareti Muamelat-ı Zatiye Müdüriyeti İrâde-i Seniyye Numarası: 688. Genelkurmay Şehitler Listesi, SN: 19392.

⁹ BOA., İ.DUİT., 156/63, (25 C.ahir 1336/7 Nisan 1918). Harbiye Nezareti Muamelat-ı Zatiye Müdüriyeti İrâde-i Seniyye Numarası: 582. Genelkurmay Şehitler Listesi, SN: 71997.

¹⁰ BOA., İ.DUİT., 156/32, (16 R.ahir 1336/29 Ocak 1918). Harbiye Nezareti Muamelat-ı Zatiye Müdüriyeti İrâde-i Seniyye Numarası: 153. Genelkurmay Şehitler Listesi, SN: 52138.

¹¹ BOA., İ.DUİT., 156/39, (9 C.evvel 1336/20 Şubat 1918). Harbiye Nezareti Muamelat-ı Zatiye Müdüriyeti İrâde-i Seniyye Numarası: 271. Genelkurmay Şehitler Listesi, SN: 5991. Genelkurmay Şehit Bilgi Kapısı, Birlik: 2. Alay 3. Tabur 11. Bölük, Rütbe: Zabit Vekili (Yedek Subay) olarak verilmiştir. (ET: 05. 03.2019).

Nuri GÜÇTEKİN

maaş tahsis edilmiştir.”¹²

12. İhtiyat Mülâzım-ı Sâni Salih Efendi (? – 4 Eylül 1917)

Gekbuze (Gebze) doğumludur. Seyid Mehmed Efendi'nin oğludur. 38. Alay 3. Tabur 6. Bölükte müstahdemdir. Piyade sınıfına mensuptur. İhtiyat Mülâzım-ı Sâni rütbesindedir. 4 Eylül 1917'de Romanya Cephesi'nde düşmanın hudut müdafaasına yapılan baskında şehit olmuştur. “4 Eylül 1333/1917 tarihinde düşman hudut-ı müdafaasına yapılan baskında gönüllü olarak hücum müfrezesinin kumandanlığını ifa ederken nâil-i rütbe-i şehadet eylemiş ve vazifesi uğrunda iki defa yaralanmış olan mumaillehin müstahakk-ı maaş oldukları tahakkuk edecek efrad-ı ailesine tarih-i şehadeti olan 3-4 Eylül 1333 tarihinden itibaren ihtiyat mülâzım-ı evvelliği rütbesi üzerinden maaş tahsis edilmiştir.”¹³

13. Muvazzaf Zabit Vekili Kamil Efendi (? – 9 Eylül 1916)

Adapazarı'nda doğmuştur. Musa Efendi'nin oğludur. 4. Orduda Memur, 47. Fırka 152. Alay 3. Tabur 12. Bölükte müstahdemdir. Piyade sınıfına mensuptur. Muvazzaf Zabit Vekili (Subay) rütbesindedir. Sicil numarası 331-173'tür. 9 Eylül 1916'da Kafkas Cephesi'nde düşmanı takip ederken şehit düşmüştür. “Esna-yı muharebede emsaline faik bir suretle şecaat ve fedakâri ibrazıyla düşmanı takip etmek suretiyle sebk eden mücahede-i cesurane ve dilaveranesi neticesinde 27 Ağustos 1332/9 Eylül 1916 tarihinde şehadeti hasebiyle müstahakk-ı maaş oldukları tahakkuk edecek efrad-ı ailesine tarih-i şehadetinden muteberen mülâzım-ı sanilik rütbesi üzerinden maaş tahsis edilmiştir.”¹⁴

14. İhtiyat Zabit Vekili Remzi Efendi (1896 – 1 Mayıs 1918)

1896 yılında Adapazarı'nda doğmuştur. Veli Efendi'nin oğludur. Filistin Cephesi'nde 23. Alay 3. Tabur 9. Bölük Yaveridir. Piyade İhtiyat Zabit Vekili (Yedek Subay) rütbesindedir. Kayıt numarası 14476'dır. 1 Mayıs 1918'de Filistin Cephesi'nde Şeri'a Muharebesi'nde şehit olmuştur. “Esna-yı muharebede ileri hatlara tabur emrini götürmek suretiyle istihkar-ı hayat eylediği gibi bir takım kumandanını deruhte ederek kahramanca çarpıştığı esnada rütbe-i şehadeti ihraz eylesine binaen müstahakk-ı maaş oldukları tahakkuk edecek efrad-ı ailesine tarih-i şehadeti olan 1 Mayıs 1334/1918 tarihinden itibaren ihtiyat mülâzım-ı sâniliği rütbesi üzerinden maaş tahsis edilmiştir.”¹⁵

Sonuç

Künyeler üst rütbeden alt rütbeğe doğru sıralanmıştır. 1'i Kıdemli Yüzbaşı, 2'si Yüzbaşı, 2'si Mülâzım-ı Evvel (Üstteğmen), 2'si Mülâzım-ı Sâni (Teğmen), 6'sı İhtiyat Mülâzım-ı Sâni, 1'i Muvazzaf Zabit Vekili (Subay) ve 1'i de İhtiyat Zabit Vekili (Yedek Subay) rütbesindedir. 4'ü Filistin, 3'ü Kafkas, 2'si Romanya, 2'si Sina, 2'si Irak ve 1'i Makedonya cephesinde şehit düşmüştür. Bu şehitlerimizin 4'ünün kaydı eser nihayete erdiğinde Genelkurmay Başkanlığı'nın “Şehit Bilgi Kapısı” projesi kapsamında yapılan güncelleme nedeniyle henüz sisteme dahil edilmemişti. Şuan 14 şehit subaya ait künye bilgilerine ulaşılabilmektedir.

Şehit subaylara yapılan işlem, siciline gerekli kıdem zammı eklenmek suretiyle bir üst rütbeğe terfi ettirilmesi şeklinde olmuştur. Ardından, geride kalan aile ya da ebeveynlerine, kimseye muhtaç olmamaları için yükseltilen yeni rütbe üzerinden maaş bağlanmıştır. Şehitlerin yetimlerine de sahip çıkılarak eğitim ve iş imkanları konusunda öncelik tanınmıştır. Bu yöntem günümüzde de aynı şekilde uygulanmaya devam etmektedir.

Böylece I. Dünya Savaşı'nın 100. yılında, üzerinde yaşadığımız kutlu vatanı canları ve kanları pahasına bizlere armağan eden mukaddes şehitlerimizin aziz hatırası yâd edilirken; İzmit Sancağı doğumlu Türk Subayları'nın hangi cephede vatan ve istiklâl uğrunda ne şekilde şehadete nâil oldukları, göstermiş oldukları fedakarlık, cesaret ve kahramanlık geleceğimizin teminatı olan Türk Gençliğine belgelere dayalı olarak aktarılmaya çalışılmıştır.

¹² BOA., İ.DUİT., 154/53, (25 Şaban 1335/16 Haziran 1917). Harbiye Nezareti Muamelat-ı Zatiye Müdüriyeti İrâde-i Seniyye Numarası: 25/837. Genelkurmay Şehitler Listesi, SN: 31208. Genelkurmay Şehit Bilgi Kapısı, Memleket: Kocaeli olarak verilmiştir. (ET: 05. 03.2019).

¹³ BOA., İ.DUİT., 157/2, (4 Muharrem 1336/20 Ekim 1917). Harbiye Nezareti Muamelat-ı Zatiye Müdüriyeti İrâde-i Seniyye Numarası: 1477. Genelkurmay Şehit Bilgi Kapısı, Baba Adı: Seyit, Memleket: Kocaeli Gebze Köşeler Molla Feneri, Birlik: 38. Alay 2. Tabur 5. Bölük, Rütbe: Mülâzım-ı sâni (teğmen) olarak verilmiştir. (ET: 05. 03.2019).

¹⁴ BOA., İ.DUİT., 154/3, (19 C.ahir 1335/12 Nisan 1917). Harbiye Nezareti Muamelat-ı Zatiye Müdüriyeti İrâde-i Seniyye Numarası:10/317. Genelkurmay Şehitler Listesi, SN: 79158.

¹⁵ BOA., İ.DUİT., 157/75, (15 Safer 1337/20 Kasım 1918). Harbiye Nezareti Muamelat-ı Zatiye Müdüriyeti İrâde-i Seniyye Numarası: 725. Genelkurmay Şehitler Listesi, SN: 71997.

Cephe Hattı Raporlarına Göre 1. Dünya Savaşı'nda İzmit Sancağı'ndan Şehit Türk Subaylarına Ait Künye Bilgileri

Kaynakça

I. Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Dosya Usulü İradeler (İ.DUİT)

BOA., İ.DUİT., 153/6, (2 R.evvel 1335/27 Aralık 1916). Harbiye Nezareti Muamelat-ı Zatiye Müdüriyeti İrade-i Seniyye Numarası: 65/2388.

BOA., İ.DUİT., 154/3, (19 C.ahir 1335/12 Nisan 1917). Harbiye Nezareti Muamelat-ı Zatiye Müdüriyeti İrade-i Seniyye Numarası:10/317.

BOA., İ.DUİT., 154/26, (23 Receb 1335/15 Mayıs 1917). Harbiye Nezareti Muamelat-ı Zatiye Müdüriyeti İrade-i Seniyye Numarası: 154/26.

BOA., İ.DUİT., 154/53, (25 Şaban 1335/16 Haziran 1917). Harbiye Nezareti Muamelat-ı Zatiye Müdüriyeti İrade-i Seniyye Numarası: 25/837.

BOA., İ.DUİT., 155/3, (21 Ramazan 1335/11 Temmuz 1917). Harbiye Nezareti Muamelat-ı Zatiye Müdüriyeti İrade-i Seniyye Numarası: 36/981.

BOA., İ.DUİT., 156/32, (16 R.ahir 1336/29 Ocak 1918). Harbiye Nezareti Muamelat-ı Zatiye Müdüriyeti İrade-i Seniyye Numarası: 153.

BOA., İ.DUİT., 156/39, (9 C.evvel 1336/20 Şubat 1918). Harbiye Nezareti Muamelat-ı Zatiye Müdüriyeti İrade-i Seniyye Numarası: 271.

BOA., İ.DUİT., 156/43, (23 C.evvel 1336/6 Mart 1918). Harbiye Nezareti Muamelat-ı Zatiye Müdüriyeti İrade-i Seniyye Numarası: 363.

BOA., İ.DUİT., 156/63, (25 C.ahir 1336/7 Nisan 1918). Harbiye Nezareti Muamelat-ı Zatiye Müdüriyeti İrade-i Seniyye Numarası: 582.

BOA., İ.DUİT., 157/2, (4 Muharrem 1336/20 Ekim 1917). Harbiye Nezareti Muamelat-ı Zatiye Müdüriyeti İrade-i Seniyye Numarası: 1477.

BOA., İ.DUİT., 157/27, (17 Ramazan 1336/26 Haziran 1918). Harbiye Nezareti Muamelat-ı Zatiye Müdüriyeti İrade-i Seniyye Numarası: 1046.

BOA., İ.DUİT., 157/65, (1 Safer 1337/6 Kasım 1918). Harbiye Nezareti Muamelat-ı Zatiye Müdüriyeti İrade-i Seniyye Numarası: 688.

BOA., İ.DUİT., 157/75, (15 Safer 1337/20 Kasım 1918). Harbiye Nezareti Muamelat-ı Zatiye Müdüriyeti İrade-i Seniyye Numarası: 725.

BOA., İ.DUİT., 157/80, (20 Safer 1337/25 Kasım 1918). Harbiye Nezareti Muamelat-ı Zatiye Müdüriyeti İrade-i Seniyye Numarası: 752.

II. Kitap ve Makaleler

Güçtekin, Nuri: Cephe Hattı Raporlarına Göre Birinci Dünya Savaşı'nda Şehit Türk Subayları, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018.

III. İnternet

<http://www.msb.gov.tr> (Genelkurmay Şehitler Listesi).

<http://www.msb.gov.tr> (Genelkurmay Şehit Bilgi Kapısı). (ET: 05. 03.2019).

<http://www.ttk.gov.tr> (Tarih Çevirme Kılavuzu).

Kocaeli İli ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırmasında Keşfedilen Siperler

Ayşe ÇALIK ROSS*
Emre EKİN**

Kocaeli İli ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırmaları Prof. Dr. Ayşe Çalık Ross başkanlığında 2005 yılından itibaren tüm Kocaeli sınırları içerisinde sürdürülmektedir. İzmit Körfezinin güney batı köşesinde bulunan Karamürsel ilçesi sınırları içerisinde gerçekleştirilen çalışmalar ise 2014-2015 yılları arasında tamamlanmış buradaki tüm mahalleler (köyler) kültür varlığı taraması yapılarak incelenmiştir (Harita 1). Bu çalışmalar esnasında, bölgenin tarihini yaklaşık 450.000 yıl öncesine taşıyan Paleolitik Dönem taş alet buluntularının yanı sıra, Hellenistik (MÖ. 330-MÖ. 30), Roma (MÖ. 30- MS. 395) ve Bizans (MS. 395-1453) Dönemlerine ait yerleşim alanları, nekropol (mezarlık) alanları, çok sayıda mimari parçalar (Foto 1) ve tarihlendirme yapılabilecek 500'e yakın seramik parçası (Foto 2) ve taş ocakları tespit edilmiştir (Harita 2). Karamürsel ilçesinde yapılan arkeolojik çalışmaların yüzey araştırmaları ve tekil incelemeler ile sınırlı olması bölge hakkındaki bilgimizi kısıtlı tutmaktadır. İlçeden Antikçağ kaynaklarında bahsedilmesi sebebiyle bildiğimiz Antik Karamürsel (Prainetos)¹'in haricinde başka yerleşimlerinde olduğu yüzey araştırmaları sırasında ortaya çıkarılmıştır. Bu yerleşimler, ana ticaret yolları üzerinde olmaları, bir iç deniz etrafında konumlu güvenli limanları sayesinde Marmara üzerinden geniş bir alana ulaşım imkanı sağlamaları, çok sayıda su kaynakları, ekonomiyi hareketlendirip üretim açısından zenginlik sağlayan taş ocakları ile büyük avantajlara sahiplerdir. Ticaret ve ulaşımı kolaylaştıran ara ve ana yol güzergâhları, yüzey araştırmaları sırasında bölgede gerçekleştirdiğimiz incelemeler sırasında belirlenebilmiştir (Harita 4). Özellikle, Konstantinopolis'den (İstanbul) Nikaia'ya (İzmit) giden ve Diliskelesi-Hersek üzerinden deniz yoluyla bağlanarak Karamürsel üzerinden devam eden ana yol², mesafeyi kısaltarak harcanan zaman ve eforu azaltmasıyla tarih boyunca önemini kaybetmemiştir (Harita 3). Kıyıda güneye devam eden üç farklı anayol ve bu yolları birbirine bağlayan ara yolların güzergâhları ile çevrelerindeki yerleşimler yine yüzey araştırmaları sırasında harita üzerine işlenmiştir. Bu yollar üzerinden geçen dere yataklarını aşabilmek amacıyla yapılmış taş köprüler, güzergâhları kesinleştiren önemli tespitlerdendir. Hellenistik ve Roma Dönemi boyunca kullanılan bu yol güzergâhları Osmanlı Dönemi ve sonrasında da önemini korumuş ve kullanılmaya devam edilmiştir. Kurtuluş Savaşı sırasında askerlere ekmek taşınması nedeni ile Ekmekçi Yolu olarak adlandırılan ve pekmez ticareti sırasında kullanılması nedeniyle de Pekmezci Yolu adını alan yol güzergâhları, antik yollar gibi tarihsel olayların belirlenmesi açısından büyük önem taşıyan belirteçlerden biridir.

Karamürsel'de gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında yapılan sözlü tarih çalışmalarında, bölgede Kurtuluş Savaşı sırasında kullanılan siperlerin varlığı öğrenilmiş, Valideköprü Mahallesi

* Kocaeli Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi ve Kocaeli İli ve İlçeleri Yüzey Araştırması Başkanı.

** Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Bölümü Doktora Öğrencisi, Kocaeli İli ve İlçeleri Yüzey Araştırması Heyet Üyesi.

¹ Karamürsel (Prainetos) hakkındaki tarihi bilgiler ve epigrafik veriler 2015 yılında II. Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu'ndasunularak yayınlanmıştır; Öztürk 2015, 61-82.

² Osmanlı Dönemi'nde Bağdat Caddesi veya İpek Yolu olarak adlandırılmaktadır.

Ayşe ÇALIK ROSS - Emre EKİN

sakinlerinden Salih Akkanat rehberliğinde bölge incelenmeye başlanmıştır. Semetler ile Aktoprak Mahallesi arasında, Semetler'in hemen güneyindeki tepenin sırtında (Harita 5), kuzey-güney yönlü, yaklaşık 2350 m boyunca devam eden siper çukurları tespit edilmiştir (Foto 3). Doğal sebeplerden bazı bölümlerinin yer yer (Foto4), bazılarının ise tamamen dolduğu (Foto 6) görülen siperin belirgin bölümünden alınan ölçülere göre 100 cm derinlikte 150 cm genişlikte olduğu belirlenmiştir (Foto5-6). Semetler'in 2200 m güneyinde, siperlerin güneyden 300. metresinde (Harita 6), bir yükselti üzerinde düzlenmiş yaklaşık 4,5 m çapında bir top alanı olduğu da tespit edilmiştir (Foto7-8). Siperlerin konumuna bakıldığında, doğuda Valideköprü- İnebeyli arasındaki vadiye (Foto 9), batıda Fevziye ve Karabey arasındaki vadiye hakim bir konumda olduğu görülmektedir (Harita 7-8). Siperlerin yukarıda bahsettiğimiz Ekmekçi Yolu üzerinde yer alması ve Pekmezci Yolu ile bağlantılı olması burada askeri sevkiyatlar ile kişisel ihtiyaçlarının sağlanması ve güvenlik açısından önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra, siperin konumu itibarı ile yakın çevreden geçen yolları görerek güvenlik tedbirlerinin alınmasında jeopolitik değerini ortaya çıkarmaktadır.

Karamürsel, Anadolu'ya deniz yoluyla bağlantı sağlayabilmesi, Körfez çevresinden dolanan karayolu ulaşımı yerine deniz yolu ile Altınova ve Karamürsel Limanları üzerinden yapılan sevkiyat ve ulaşımın daha kısa sürede gerçekleştirilmesini sağlayan bir konumda konuşlu olması açısından stratejik bir öneme sahiptir.³ İstihbarat ile haberleşmenin yanı sıra silah, personel, mühimmat ve gıda sevkiyatlarının gerçekleştirilmesi amacıyla da bölge mühim bir konumda yer almaktadır.⁴ Bu nedenle birçok kez İngiliz ve Yunan kuvvetleri tarafından işgale uğramıştır.⁵ Bölge işgal edilerek; Anadolu'ya gönderilen silah, personel, mühimmat ve gıda sevkiyatını durdurmak, istihbarat ve haberleşmeyi engellemek, Yunan kuvvetlerinin ilerleyişine destek olmak, işgal yapılan bölgelere destek kuvvet sağlamak, bölgedeki milli mücadele güçlerinin iradesini kırmak hedeflenmiştir.⁶ Bu amaçlar doğrultusunda işgal güçleri asker kaçaklarının da katıldığı Ermeni ve Rum çetelerinden de yararlanmışlardır.

Bu işgaller karşısında bölgede Milli Mücadele hareketleri başlamış birçok müfreze ve çete bölge savunmasına ve Kuva-yi Milliye hareketlerine⁷ katkı sağlamışlardır. Şimdiye kadar bilinen müfreze/çeteler ve hareket alanları şu şekildedir⁸ (Harita 9);

1- Gökbayrak Müfrezesi; Karargahı başlangıçta Akçat'ta olup, İznik'ten İzmit'e kadar olan alanda savaş vermişlerdir.

2- Doktor Enis Bey Müfrezesi; Karamürsel- İznik hattında savaş vermişlerdir.

3- Karamürsel Taburu; Karargahı Pamukçaderbent'de olup, tüm bölgede savaş vermişlerdir⁹.

4- Ne Olursa Olsun Taburu; Askerlik yapmış bölge halkı tarafından kurulmuştur. Aktoprak ve Sermayeci Köyleri arasında savaş vermişlerdir¹⁰. Gerekliğinde Gökbayrak Müfrezesi ve Karamürsel Taburu ile birlikte hareket etmişlerdir.

5- Yalova İbrahim Reis; İstanbul- Karamürsel arasında personel ve askeri malzeme taşımacılığı yapmıştır.

6- Terzi Laz Mevlüt; Akçat- Yaladere- Hayriye bölgesinde savaş vermişlerdir.

³ Sofuoğlu 1994, s.28. Bu bölgeden Anadolu'ya aktarılan malzeme ve personel güvenliği I. Fırka komutanlığı tarafından sağlanmaktadır; Hergüner 2016, 1028; Çam 1991, 69. Milli Mücadele hareketlerinde taşıma ve sevkiyatta görev yapmış Çam Hasan Salih Ağazâde İsmail Ağa hakkında bilgi için bkz; Yılmaz 2014.

⁴ Milli Mücadele döneminde Karamürsel üzerinden Anadolu'ya yapılan geçiş ve sevkiyatlarda oynadığı rol hakkında daha fazla bilgi için; Sofuoğlu 2015; Hergüner 2016.

⁵ 6 Haziran 1920; Yunan Kuvvetleri Karamürsel'e ulaşması, 25 Haziran 1920; İngiliz güçlerinin bölgeyi işgali, 11 Temmuz 1920; İzmit'in işgalinin ardından Karamürsel'in Yunan kuvvetleri tarafından işgali, 18 Temmuz 1920; 29 Haziran 1921 11. Manisa Tümeni Yunan kuvvetlerinin 2. kez işgal girişimi; Hergüner 2016, 1036-1043; Beyoğlu 2014, 1023; Apak 1990, 166-167.

⁶ Hergüner 2016, 1038.

⁷ Kuva-yi Milliye hareketlerinin başlıca amaçları; siyasal etkinlikler, şehirlerde yer altı hareketleri, kırsalda milis hareketleri, önemli kişi ve malzemeleri Anadolu'ya kaçırma hareketleri; Özden 2007, s.40.

⁸ Apak 1990, 167; Atay 2004, 260; Özgen 2007, 49-52; Hergüner 2016, 1031.

⁹ Hergüner 2016, 1034.

¹⁰ Hergüner 2016, 1035.

Kocaeli İli ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırmasında Keşfedilen Siperler

- 7- Adem Çavuş Çetesi; Yalakdere- Hayriye- Oluklu bölgesinde savaş vermişlerdir.
- 8- Aktopraklı İsmail Efendi Çetesi; Fevziye-Karadere-Aktoprak bölgesinde savaş vermişlerdir.
- 9- Pomak Hasan Çetesi; Karamürsel ve çevresinde savaş vermişlerdir.
- 10- Alaaddin Bey Çetesi; Deniz nakliyatında ve ekonomik olarak destek vermiştir.
- 11- Fatma Seher (Kara Fatma) Çetesi; Düşmanın olduğu her yerdedir.

Yerel halkın, canla başla gerçekleştirdiği yardım ile birlikte bölgedeki yerel müfreze/çetelerin, işgal kuvvetleri ve onları destekleyen diğer çetelerle mücadeleleri, Karamürsel halkı ve yolların güvenliğini sağlamıştır. Karamürsel ve Yalova üzerinden sağlanan istihbarat ve sevkiyatların güvenliği milli mücadelenin başarıya ulaşması ve özgürlük savaşında büyük rol oynamıştır.

Çevresindeki vadilere hakim siper, Anadolu'ya asker ve malzeme iletilmesi amacıyla kullanılan yolların güvenliğinin sağlanması açısından önemli bir lokasyondadır¹¹ (Foto 10). İzmit'in kurtuluş haberinin İstanbul'a ilk olarak Karamürsel'den ulaşması¹² bu bölgedeki istihbarat iletiminin güvenliğini gösterir niteliktedir. Karamürsel kaymakamı Seyfettin Bey'in haberi ilettiği bu telgrafta Karamürsel, "... uzun müddet Anadolu'nun ve Türklüğün Marmara'daki yegane ileri karakolu"¹³ olarak nitelendirilmiştir. Bununla birlikte, siperin Milli Mücadele gruplarından "Aktopraklı İsmail Efendi" ile "Ne Olursa Olsun Taburu" nun hareket ve koruma alanında olması, oldukça dikkat çekicidir.

Sonuç olarak Kocaeli İli ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırmaları 2014-2015 çalışmaları sırasında keşfi yapılarak incelenen Kocaeli-Karamürsel-Semetler Mahallesi yakınında şuanda içleri dolmuş olarak bulunan Kurtuluş Savaşı siperleri Bölgenin Kültür Tarihine önemli bir keşif olarak ışık tutacaktır.

¹¹ Bu dönemde Milli Mücadele kuvvetlerinin elinde tuttuğu, haberleşme ağlarında merkez rol oynayan Geyve'ye ulaşım, İznik veya Kartepe üzerinden yapılmaktaydı; Sofuoğlu 2015, s.1380. İznik üzerinden yapılan geçişler için en kısa mesafe deniz yoluyla ulaşılan Karamürsel üzerinden gerçekleşmekteydi. Ankara'ya en kısa ve güvenli ulaşım Karamürsel-İznik-Mekece güzergahından sağlanmaktaydı.; Sofuoğlu 1994, s.392; Özgen 2007, 29.

¹² Şahin 2006, 39.

¹³ Şahin 2006, 40.

Kaynakça

Apak 1990 APAK R. (1990), İstiklal Savaşı'nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu?, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Atay 2004 ATAY F.R. (2004), Çankaya, İstanbul.

Beyoğlu 2014 BEYOĞLU S. (2014), "Kocaeli'de İşgal ve Mezalim", Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu, Kocaeli, s. 1021-1031.

Çam 1991 ÇAM Y. (1991), Milli Mücadele'de İzmit Sancağı, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Özgen 2007 ÖZGEN Ö. (2007), Kurtuluş Savaşı'nda İznik Cephesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü İzmir, 2007.

Öztürk 2015 ÖZTÜRK B. (2015), "Karamürsel'de (Bithynia) Bir Antik Kıyı Yerleşimi: Prainetos/Preietos", Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II, Kocaeli, 61-82.

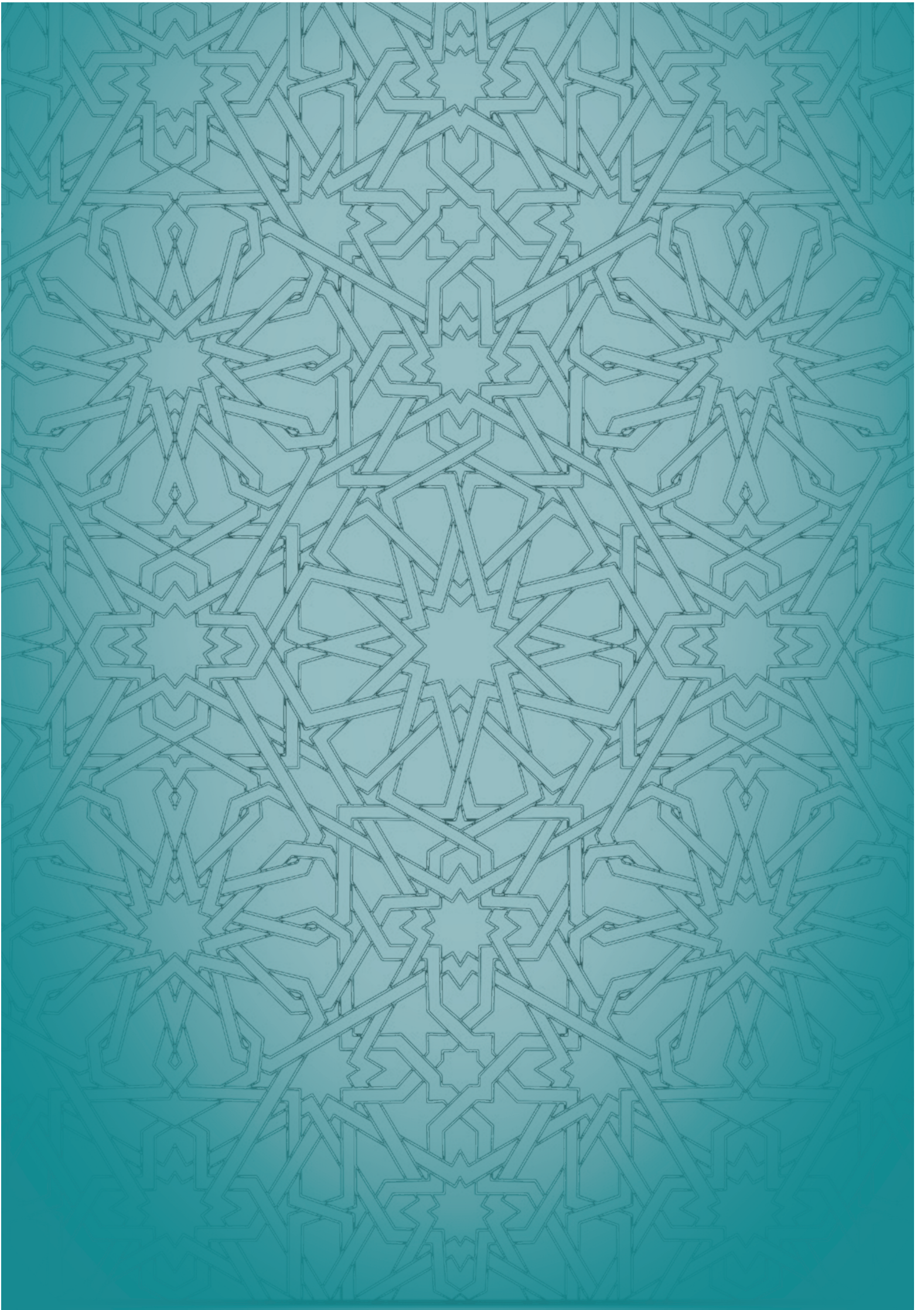
Sofuoğlu 1994 SOFUOĞLU A. (1994), Kuva-yi Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu, Ankara, 1994.

Sofuoğlu 2015 SOFUOĞLU A. (2015), "Milli Mücadele Döneminde Kocaeli Üzerinden Anadolu'ya Sevkiyat ve Geçişler", Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II, Kocaeli, 1375-1383.

Şahin 2006 ŞAHİN H. (2006), İstanbul ve Anadolu Basımına Göre İzmit ve Çevresi (1921-1923), Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Yılmaz 2014 YILMAZ M.S. (2014), "Milli Mücadele Yıllarında Karamürsel ve Yalova İskelelerine Askerî Mühimmat Taşıyan Bir Kayıkçı: Çam Hasan Salih Ağazâde İsmail Ağa", Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu, Kocaeli, 1095-1113.

Nikomedia'nın Antik Sinop Kenti İle Olan Ticareti

Kemal ÇIBUK*
Esra KAHRAMAN**
Semra BİLGİN***
Özay TİTİZ****

Giriş

Kocaeli Müzesi koleksiyonunda yer alan Sinop kökenli ticari taşıma kaplarının buluntu yerlerinin çoğunluğu Kefken ve Kerpe'dir. Bu bilgi, Nikomedia'nın Karadeniz sınırları içerisinde yer alan ticaret ağına ilişkin önemli bir veridir. Burada yer alan batıklar ve onlardan geriye kalan ticari taşıma kapları bu ağ konusunda bizleri eşsiz değerlerde sonuçlara ulaştırmaktadır.

Antik dönem yazarlarından yerlerini bildiğimiz Kocaeli limanlarına oldukça yakın noktalarda batan bu gemilerden balıkçıların ağlarına takılarak çeşitli yollarla Kocaeli Müzesi'ne kazandırılan eserler devrinin tüm özelliklerini günümüze taşımaktadır. Kocaeli (Nikomedia) ve Sinop (Sinope) kentlerinin tarımsal üretimlerinin Bizans Döneminde neler olduğu, üretim miktarlarının ne kadar olabileceği gibi sorular cevaplanmayı bekleyen, bizlerin de eldeki veriler ışığında kısmen de olsa cevap aradığımız konular arasında yer almaktadır. Bugün gerek deniz gerekse karayolu ticaret ağı ile öne çıkan Kocaeli şüphesiz ki geçmişte de bu yönüyle ön plandaydı.

Kocaeli Müzesi'nde yer alan Bizans Dönemine ait Sinop kökenli ticari taşıma kapları; bu dönemde bu yerleşim yeri ile Nikomedia'nın ticaret içerisinde olduğunu göstermektedir.

Karadeniz'e dökülen ırmakların çokluğu sebebiyle akaçlama alanının genişlemesi, yağışın bolluğu ve buharlaşmanın azlığı bu denizin okyanuslardan 45.50 cm. yüksekte olmasına neden olmuştur. Böylece Karadeniz sularının tek boşalım yeri olan İstanbul Boğazı adeta bir nehir görevini yüklenir. Kuzey rüzgarlarının güçlü olduğu esnada bu olay daha süratli olur. Ancak tersi olduğunda güneyden kuzeye doğru bir akıntıya da rastlanabilmektedir.¹ Böylesine sorunlu bir güzergah yerine antik dönem gemicileri Kalpe/Kerpe Limanı ile Nikomedia'ya ürünlerini taşımış olmalıydılar.

Nikomedia'da Ticarete İlişkin Veriler

Bizans egemenliğinde Nikomedia doğu seferleri sırasında menzil yeri ve başkent Konstantinopolis'in ise tedarik merkezi olarak kullanıldığı bilinmektedir. Kocaeli limanlarının hem görünümleri hem de kapasiteleri hakkında seyahatnâmelerden edinilen bilgilerden, farklı dönemlerde farklı körfez limanlarının öne çıktığı tespit edilmektedir. Liman faaliyeti açısından ilk dönemlerde Astakos ve Eriboea, daha sonra ise kuzey rüzgârlarına kapalı ve daha elverişli kıyı şeride sâhip olan Nikomedeia ana limanlar olmuştur. Körfez geçişinde ise Dil İskeleyi ve Karamürsel iskelelerinin yolcu ve mal aktarımında kullanıldığı; gemilerle kireç, odun, odun kömürü, kereste, gemi malzemeleri, meyve-sebze, özellikle üzüm, kiraz, enginar, tuz, ipek, keten ve pamuklu kumaşlar taşındığı belirtilmektedir. Ayrıca tüm dönemlerde çevresindeki orman alanlarının yoğunluğu ve gemi yapımına uygun ağaç türlerinin bulunması nedeniyle tersânelerin kurulduğu, Nikomedia

* Arkeolog-Kocaeli Müze Müdürlüğü

** Arkeolog-Kocaeli Müze Müdürlüğü

*** Arkeolog-Kocaeli Müze Müdürlüğü

**** Sanat Tarihçi- Kocaeli Müze Müdürlüğü

¹ Özdemir Koçak, "Eski Çağ Tarihinde Sinope Başlangıçtan 395 Yılına Kadar", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1993.

Kemal ÇIBUK - Esra KAHRAMAN - Semra BİLGİN - Özay TİTİZ

limanında dalgakıran ve ambarların bulunduğu aktarılmaktadır.²

Skylax'ın kitabı, yazılı kaynak olarak Kocaeli ve limanlarından söz eden ilk eser olması nedeniyle önemlidir. Zonguldak çevresinden İzmit Körfezi'nin çıkışına kadar olan gemi yolculuğunun 3 gün sürdüğünü belirtir, çevrenin en önemli limanı olan Olbia Limanı'nı ve körfezdeki deniz yolculuklarını açıklar.³

Genç Plinius'un 10 kitaptan oluşan Epistulae (Mektuplar) adlı serinin 10. Kitabı yazarın Bithynia valiliği sırasında (111-113) kentlerdeki sorunlarla ilgili Traianus'la karşılıklı görüş alışverişinde buldukları mektuplardan meydana gelmektedir. Benek'in Philinius'tan aktardığı yazışmalar şu şekildedir:⁴

Plinius'tan İmparator Traianus'a

“Nicomedia topraklarının sınırında, çok büyük bir göl bulunuyor. Bunun üzerinde, mermerler, tarım ürünleri, kerestelik odunlar ve ticari mallar gemilerle, az bir masraf ve çabayla yola kadar taşınıp buradan yük arabalarıyla büyük bir zahmet ve daha büyük bir çabayla denize naklediliyor. Bu yüzden bu gölü denizle birleştirmek istiyorlar. Bu iş için bir sürü insana ihtiyaç var; ancak bunlar sırasıyla halledilebilir. Çünkü hem kırsal bölgelerde, hem de özellikle kentte büyük bir nüfus yoğunluğu var ve herkesin herkese yararlı olacak bir işle seve seve ilgileneceğine de hiç şüphe yok. Ben o bölgenin yakınında bir kral tarafından kazdırılmış olan bir hendek keşfettim; ancak bu hendeğin birbirine bitişik tarlaların suyunu çekmek için mi, yoksa gölü nehre bağlamak için mi yapılmış olduğu kesin değildir. Çünkü bitirilmeden bırakılmış. Şüpheli olan başka bir konu da bu hendeğin Kral'ın ölümü mü yoksa işin başarısızlığa uğraması sonucu mu tamamlanmadığı.” (Philinius, 10.41)

Traianus'tan Plinius'a

“Sözünü ettiğin göl, onu denizle birleştirmeyi istemem konusunda beni harekete geçirebilir. Ancak gölün, denize boşaldığı takdirde tamamen tükenmemesi için, ne kadar ve nereden su aldığını tam anlamıyla dikkatlice araştırmak gerekir. Calpurnius Macer'den bir kontrol memuru isteyebilirsin, ben de buradan sana bu tür işlerde usta olan birini göndereceğim”. (Philinius, 10.42)

Philinius'un bahsettiği göl Sapanca Gölü'dür. Sakarya nehrinin Sapanca Gölüne ve Sapanca Gölü'nün ise İzmit (Nikomedia) kentine bağlanması, Karadeniz ve Marmara denizlerinin birbirine bağlanarak bir ulaşım hattı oluşturulması düşüncesi; Roma imparatoru Traianus döneminden başlayarak Bizans Dönemi'nde imparator Iustinianus ve Osmanlı İmparatorluğu döneminde Kanuni'den başlayarak (Selaniki Tarihi, s. 283) birçok defa konuyla ilgili çeşitli projeler tasarlanmış, ancak hayata geçirilememiştir.

Bu resmi yazışmalardan anlaşıldığı üzere, Roma Döneminde Sapanca Gölü önemli bir su havzasıydı ve ticari nakliye alanı olarak işlevi vardı. Gölün doğusundan batısına, yüzdürülerek nakledilen ürünler Nikomedia limanında gemilere yüklenerek ihraç ediliyordu. Bu ürünlerin başında mermer, tarım ürünleri ve kereste gelmekteydi. Antik kaynakların ve arkeolojik verilerin ışığında, Roma Dönemi'nde Nikomedia limanının işlek bir ticaret limanı olduğu, Karadeniz ve Akdeniz'deki kıyı kentleri ile kuvvetli bir pazar bağlantısı bulunduğu anlaşılmaktadır.⁵ Roma İmparatorluğu'nun deniz ticaret yollarında önemli bir merkez olan Nikomedia limanında çok sayıda gemi bulunmaktaydı. Bir çok Nikomedia sikkesinde gemi betimlemesi vardır.⁶

Bengisun Nikomedia antik kenti ile ilgili aşağıdaki ifadelerle yer vermiştir:⁷

“Nikomedeia Bithynia'nın bir şehridir, Zelas'ın oğlu Nikomedes'ten adını alır, kralın en kıymetlisidir. Bir zamanlar Olbia denilirdi. Nikomedia halkı paragöz Nikomedialılar ve saf veya bu ikisinden hiçbiri Arrianos'a göre Nikomedia Bithynia'nın ticaret merkezidir.” (Stephanos Byzantios, Nikomedeia).

² Yasemin Nemlioğlu Koca, “Kocaeli Limanlarının Tarihsel Gelişimi ve Deniz Ticareti” Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu, Ed. Haluk Selvi, M. Bilal Çelik. Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları. Kocaeli, 2015, s. 823.

³ Koca “Kocaeli Limanlarının...s. 823.

⁴ Mehmet Sait Benek. “Genç Plinius'un Anadolu Mektupları Işığında Traianus Döneminde Bithynia Eyalet Yönetimi”, Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi, 36 (2016), s. 83-96.

⁵ Hale Güney, “The Resources and Economy of Roman Nicomedia”, Doktora Tezi, İngiltere, 2012, s. 173.

⁶ H.Turgut Zeyrek, Nikomedeia (İÖ.264/263- İS. 358) Arkeolojik Açından Genel Bir Değerlendirme, Ege Yayınları, İstanbul, 2005, s.16.

⁷ Onur Bengisun, “Antik Edebi Kaynaklarda Bithynia (İ.Ö. 333 - İ.S. 284)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,

Kocaeli'de Astakos antik yerleşiminde, 2010 yılında Kocaeli Müze Müdürlüğü Başkanlığında kur-tarma kazıları gerçekleştirilmiştir. Astakos kazılarında yalın ve astarlı çok sayıda kandil parçası ile Mende, Sinope ve Thasos gibi çeşitli merkezlerin üretimleri olan amphora parçaları ve damgalı amphora kulpları ele geçmiştir.⁸ (Erdem, 2012: s. 23-25).

Bizans Dönemi'nde bir deniz üssü olan İzmit'te güven içinde demirlemiş gemiler, gerektiğinde Kör-fezin iki yakası arasında ulaşımı da sağlıyorlardı. Bizans Dönemi'nde Nikomedia'nın pek çok antik kent ile iletişimi vardı. Ulugün'ün Haçlıların tarihçisi Deuil'li Odo'dan aktardığına göre, 1147'de kenti "İstanbul Boğazı'ndan sonra üç gün doğumu sonrası ulaşılabilen ve kendisine elverişli ulaşım imkânı sağlayan bir haliç ile sonlanan, savunma için kuleleri ve çifte surları ile denizde savaşmak için gemileri olan kent" olarak tanımlamaktadır. Buradan kentin liman olarak işlevini devam ettirdiği söylenebilir. Denizde gemileri ve olasılıkla buna bağlı ticareti korumak üzere kıyıda bir kale olmalıydı. On ikinci yüzyılda kent tamamıyla azametli surlara dönüşmüştü; daha önceki dönemlerde bir kaleden bahsedilmemiş olsa da bu konumu daha dokuzuncu yüzyılda kazanmıştı (Ulugün, 2009: s. 18).

Kalpe /Kerpe'nin Nikomedia Ticaretindeki Yeri ve Önemi

Kocaeli Arkeoloji ve Etnoğrafya Müzesi koleksiyonunda yer alan amphoraların buluntu merkez-lerinin Kalpe/Kerpe yerleşiminin kıyı kesimlerinden açığa çıkmış olmaları nedeniyle Kalpe/Kerpe'ye özel bölüm açılmıştır:

Antik Kalpe/Kerpe Limanı

Bugünkü Kerpe diye anılan antik adı Kalpe olan bölgenin M.Ö. 5. ve 4. Yüzyıllarına ilişkin olarak Işık tarafından aktarılan anlatımlar şu şekildedir:⁹

"Hellenler bu günü, liman yakınındaki sahilde ve açıkta geçirdiler. Kalpe limanı adı verilen burası Asia Thrakiasındadır. Bu Thrakia, Pontos'un ağzından başlar, sağa doğru Herakleia'ya kadar varır. Kürekle giden bir harp kadırgası Bizans'tan Herakleia'ya kadar uzun bir gün sarf eder. Bu iki şehir arasında ne bir dost, ne de bir Hellen şehri vardır. Her yerde Bithynialı Thraklar otururlar. Bunlar; söylendiğine göre, bir gemi kazası neticesi olarak veya diğer bir surette ellerine düşen bütün Hel-lenlere çok eziyet ettiler. Kalpe limanı Herakleia'dan Bizans'a kadar olan yolun ortasındadır. Bu-rada denize doğru çıkmış bir kara parçası vardır. Deniz tarafı en alçak yeri en aşağı yirmi kulaç yükseldiğinde kayalardan mürekkeptir. Bunu karaya bağlayan dil, en çok dört plethron genişliğindedir. Fakat bu dilin iç tarafındaki sahada on bin kişi barınır. Batı tarafına bakan bir kumsalı olan liman kayaların hemen dibindedir. Bu mevkiin sahası içindeki bir tatlı su pınarı denizin kenarından kaynar. Burada birçok ağaç bilhassa gemi inşaatına yarayan ağaçlar denizin ta kenarında yetişmektedir. Limana hakim dağlar takriben yirmi stadion kadar memleketin içerisine doğru uzanır; taşsızdır ve toprağı mümbittir. Deniz tarafından yirmi stadion kadar yeri birçok cins büyük ağaçlardan mürekkep bir ormanla kaplıdır. Geri kalan arazi geniş ve güzeldir. İçerisinde birçok kalabalık köyler vardır. Bu muntıkada arpa, buğday, her türlü sebze, darı, susam, bol bol incir, güzel bir şarap veren pek çok asma çubukları, hulasa zeytin ağacından başka her şey yetişir...(Xenophon, Anabasis, VI, IV, 16)" Bu anlatımdan yola çıkılarak bölgenin demografik yapısı limanın konumu, üretim unsurları, gemi kazaları hakkında bilgi sahibi olmaktayız. Kocaeli Müze-si'nde korunan amphoralar da buna benzer bir kaza (fırtına vb.) sonucu Müze envanterine alınmışlardır.

⁸ Zeynep Koçel Erdem, Türk Eski Çağ Bilimleri Enstitüsü, 34 (2012), s. 23-25.

⁹ Adem Işık, Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi. Ankara, 2001 s. 45.

Kemal ÇIBUK - Esra KAHRAMAN - Semra BİLGİN - Özay TİTİZ

Xenophon dışında M.Ö. 2. yüzyılda ise Polybius¹⁰, Kalpe Limanınınından bahsetmekte ve yerini işaret etmektedir. Bu anlatımlar Kalpe Limanının yerini lokasyon olarak karşılamaktadır. M.Ö. 1-M.S. 1. yüzyıllarda Plinius¹¹ Kalpe Limanı'nın adını Calpas Limanı olarak anmakta, aynı yüzyıllarda Strabon¹² Kalpe adından söz etmektedir. M.S. 2. yüzyılda Kalpe Limanı adı, bölge hakkında bilgi veren ve aslen Nikomedialı olan Arrianus tarafından da Ksenophon'a gönderme yapılarak sıkça anılmaktadır "... Oradan Kalpe Limanı'na 210 stadia mesafe vardır. Kalpe Limanı topoğrafyası ve gemilerin demir atması için uygun bir liman olması bakımından nitelikli bir yerdir...", "Kalpe Limanı'ndan 20 stadia sonra, küçük tekneler için bir liman yeri olan Rhoe'ye gelinir"¹³

Kalpe limanı üzerinde geniş araştırmalar yapan Aslan¹⁴ M.S. 13.-14. yüzyıllarda Anadolu'nun Karadeniz kıyı yerleşimleri arasında gösterilen Kalpe Limanının "Carpi Limanı" adıyla anıldığını ve günümüzde de her ne kadar liman işlevini yitirmiş olsa da bölgenin Kerpe adıyla varlığını sürdürdüğünü, antik kaynaklardaki ifadelerden Kalpe Limanı'nın çağlar boyunca adının fazla değişmeden işlevini sürdürmüş olduğunu ve dolayısıyla da bu limanın çok uzun bir süre Bithynia bölgesindeki önemini koruduğunu belirtmiştir.

Kalpe Limanının varlığı, Nikomedia kentinin İstanbul Boğazını dolaşmadan Karadeniz'e ulaşımında ve Karadeniz'den gelen malların Nikomedia'ya ulaştırılmasındaki en kısa ve güvenli kara bağlantısını oluşturması nedeniyle bir aktarma limanı olarak kullanılmış olmalıdır. Kalpe Limanı'nın bu alana inşa edilme nedeni olarak bir liman kenti değil daha çok bir yükleme ve demirleme limanı olduğu görülmektedir.¹⁵ Erdoğan'ın¹⁶ araştırmaları Kalpe Limanının Klasik Çağ'dan Geç Antik Çağa kadar kullanıldığını göstermektedir.

Karadeniz'de çok sayıda antik kent ve limanın olduğunu antik dönem yazarlardan biliyoruz. Bu antik kentlerin başında hiç şüphesiz Sinope gelmektedir.

Sinope/Sinop- Nikomedia Ticaretinde Ana Unsur Olan Zeytinyağı

Bu bölümde konumuzun odak noktasını oluşturması nedeniyle; amphoralar içinde taşınabilecek likit/sıvı ürünlere ilişkin ticari veriler konu edilmiş, kentin diğer ticari unsurlarına değinilmemiştir. Sinope Doğu ve Batı Karadeniz iklimlerinin iç içe geçtiği, sıcaklık farklarının yüksek olmadığı, yıl boyunca sürekli esen rüzgarların etkili olduğu, yaz dışında bütün yıl yağışlı olan bir yöredir. Günümüzde seyrek olarak yörede zeytin ağaçları görülmektedir.¹⁷

Klasik Dönem'de Nikomedia'dan (İzmit) başlayarak Klaudiopolis (Bolu), Kratera (Gerede) ve Ama-seia (Amasya) üzerinde Sinope (Sinop)'a ulaşılmaktaydı.¹⁸ Bu ulaşım hattı Nikomedia ile Sinope kenti arasındaki kara ticaretinin varlığına işaret etmesi bakımından ayrı bir önem taşımaktadır. Bu hattın varlığı ile birlikte; Kalpe/Kerpe Limanı üzerinden kara yolu ile Nikomedia'ya ulaşılması ve Sophon/Sapanca Gölü üzerinden ulaşımı göz önüne aldığımızda ticaret ağ güzergahlarını zihnimizde canlandırmamız mümkündür.

Koçak'ın Charlesworth'ten aktardığına göre; Sinope'de zeytin ağacı günümüzdekinden daha önemli idi ve ondan elde edilen zeytinyağının ihracı da belli başlı gelir kaynakları arasında idi. Sinope, Kuzey Anadolu'da Pontos'taki zeytinliklerin en batı sınırını oluşturmakta idi. Buna ek olarak doğuda üretilen zeytin yağının da ihracat limanı idi. Böylece zeytinyağı, Pontos'un diğer kıyıları, Yunanistan, Kappadokia ve güneydeki ülkelere hemen bütünüyle Sinope'den taşımakta idi.¹⁹ Bu ticaret ağı içerisinde Nikomedia'da üretimden payını almış olmalıydı. Bu bakımdan Kocaeli Müzesi'nde korunan amphoraların içerisinde Sinope ile yapılan ticaret sonucu zeytin yağı taşındığı düşüncesindeyiz.

Sinope şehri, M.Ö. 5. Yüzyıldan itibaren amphora üretim ve ihracatına başlamıştır. Gelişmesine bağlı olarak bu konuda üstünlüğünü arttırmıştır. Kentin baskılı amphoraları daha çok Batı ve Kuzey Karadeniz kıyılarında bulunur. Baskılı amphoraların sayıları da 20.000'i aşar.²⁰ Kocaeli Müzesi'n-

¹⁰ PolybiusV. 88. 1-2.

¹¹ Plinius VI. 1. 4.

¹² Strabon VII. 3. 7.

¹³ Arrianus II. 3; XII. 4-5; XIII. 1

¹⁴ Erdoğan Aslan, "Bithynia Bölgesi Kalpe Limanı", OLBA, XXII (2014), s.133.

¹⁵ Aslan, "Bithynia Bölgesi...", s. 138.

¹⁶ Aslan, "Bithynia Bölgesi...", s. 141.

¹⁷ Koçak, "Eski Çağ Tarihinde...", s. 10-11.

¹⁸ Charlesworth, Trade Routes and Commerce, s. 84.

¹⁹ Koçak, "Eski Çağ Tarihinde...", s. 96.

²⁰ Y. Garlan, "Quelques Reflexions Sur Les Timbres Amphoriques de Sinope" .TBKKB, II-1 (1988). s. 550.

deki Sinop Amphoraları üzerinde herhangi bir damgaya rastlanılmamış olmasına rağmen Batı ve Kuzey Karadeniz kıyılarındaki amphora sayıları ticaretin büyüklüğünü ortaya koymasından dolayı özel bir öneme sahiptir.

Sinope/Sinop Amphoraları

Sinop'un 15 kilometre güneyinde Demirci atölyesi, M.S. 3. ve 6. yüzyıllarda aktifti. Doğu Akdeniz ve Karadeniz Bölgesi yönünde Sinope'deki üretime dayalı ticaretin izleri izlenebilmektedir. Sinope amphoraları Prof. Dr. Dominique Kassab TEZGÖR tarafından A, B, C ve D olmak üzere 4 ana gruba ve alt formlara ayrılmıştır. Kocaeli Müzesi koleksiyonunda yer alan amphoralar bu sınıflamanın "C" ve "D" olarak adlandırılan grubuna girmektedir.

Kocaeli Müze Koleksiyonundaki Sinope Amphoralarının Form Özellikleri

Sinope Tip C I amphoraları genellikle bir çift kordondan oluşan, ancak bazen basit üçgen kesitli bir gövde, yüksek ve dar bir boyuna, büyük çaplı omuzlar ile başlayan ve dar ve sivri bir ayağı olan konik yapıda bir forma sahiptir. 1615 envanter nolu amphora tipik bir Sinope Tip C I amphorasıdır.

1615 envanter nolu Sinop amphorası

Sinope tip C II amphoraları genellikle bir çift kulptan oluşan, basit üçgen kesitli bir gövde olmak üzere, yüksek ve dar bir boyuna sahiptir. Büyük çaplı omuzlar ile başlayan ve dar ve sivri bir ayağı olan konik biçimli bir sınırlama ile (tip C Snp II) (Tezgör, 2010: Pl 3, 4, Pl. 98, 5-6). "Havuç Amfora-" olarak sıklıkla yayınlanmaktadır. Kocaeli Müzesi'nde 2018-103 envanter numarası ile yer alan amphora da aynı şekilde yukarıda değindiğimiz forma sahiptir.

2018-103 envanter nolu Sinop Amphorası

Sinope Tip C III amphorası olan 908 envanter nolu amphora daha öncekilere benzer şekilde, ama daha küçük boyutlarda ve büzülme ile C Snp II ve III türleri sıklıkla birbirinden ayırt edilmeden yayınlanır. Bu amphora da "Havuç Amfora-" olarak sıklıkla yayınlanmaktadır.

908 envanter nolu Sinop amphorası

Sinope Tip D I amphoraları berrak kil yapıları ile Sinope (Sinop) Demirci atölyesinden Sinope 1 Tip D olarak anılmaktadır. LRA 1 olarak da adlandırılan bu grup amphoraların en tipik özelliği küçük dışbükey tabana ve konik bir gövdeye sahip olmalarıdır (Tezgör, 2010: s.171). Kocaeli Müze Müdürlüğü envanterine 2014-47, 2017-9, 2017-10, 2018-109 ve 1618 numara ile kayıtlı amphoralar tipik birer Sinope I Tip D amphoralarıdır.

Kemal ÇIBUK - Esra KAHRAMAN - Semra BİLGİN - Özay TİTİZ

Env. No: 2014-47

Env. No: 2017-9

Env. No: 2017-10

Env. No: 2018-109

Env. No: 1618

Kökeni Sinope olan 2017-9 ve 2017-10 nolu amphoraların dağılım alanları Karadeniz ve Akdeniz olarak bilinmektedir. Birbirine tipolojik olarak oldukça benzeyen bu iki amphoranın aynı batıktan çıkmış olması ihtimali yüksektir.

Sinope Tip D II amphoraları Sinope Tip D I'e göre daha geniş omuz ve daha dar bir dış bükey ve sivri bir dip ile ayrılırlar (Tezgör, 2010: Pl. 99, fig. 5). Kocaeli Müze Müdürlüğü envanterine 2017-39 numara ile kayıtlı amphora form özellikleri itibarıyla tipik bir Sinope Tip D II amphorasıdır.

Env. No: 2017-39

Kocaeli Müze Koleksiyonundaki Sinope Amphoralarının Kil Yapısı

Sinope amphoralarında farklı kil yapılarına rastlanmaktadır. Pembemsi, kırmızımsı ve beyazımsı kil yapıları Sinope amhoralarında yaygınlıkla görülebilmektedir. Doğal kalsiyum, magnezyum ve demir silikatlarına verilen ortak ad olan piroksenin varlığı bu kil yapısında Prof. Dr. Dominique Kassab TEZGÖR tarafından yaptırılan kimyasal analizlerle ispatlanmıştır. Fırının veya sıcaklığının, fırındaki atmosfere bağlı olarak kil yapılarında pembemsi, kırmızımsı ve beyazımsı renkler yaygındır. Karadeniz'in güney ve doğu kıyıları boyunca daha geniş bir alanda tüm sektörler için şaşırtıcı değildir. Bu alanlar siyah kumlu plajlarla sınırlanmıştır. Piroksen kullanımı Sinope amphoralarının tüm parçaları için aynı yoğunluğu içermez. Örneğin boyunda ve bazı elemanların tutamakları, daha düşük olabilir (Tezgör, 2004: 106).

Kocaeli Müzesindeki Bizans Dönemine ait Sinop Amphoralarının Kil Yapıları

Kocaeli Müzesindeki Bizans Dönemine ait Sinop Amphoralarının Kil Yapıları					
Env. No:	Tip	Tarihleme	Yüzey Rengi	Hamur Rengi	Katkı Maddeleri
2018-103	Sinop II varyant C	M.S.4. ve 5.yy.	5 YR 6/3 light reddish brown	5 YR 6/4 light reddish brown	piroksen
2014-47	Sinop	M.S.5. yy.	10 YR 7/4 very pale brown	10 YR 7/4 very pale Brown	Piroksen
2017-9	Sinop	M.S.5. -6. Yy.	10 YR 6/4 light yellowish brown	10 YR 6/4 light yellowish brown	piroksen
2017-10	Sinop	M.S.5. -6. yy.	2,5 Y 3/1 very dark gray	2,5 Y 6/3 light yellowish brown	piroksen
2017-39	Sinop I	M.S.4.-7.yy.	10 YR 7/3 very pale brown	10 YR 7/3 very pale brown	piroksen
2018-109	Sinop I Tip D	M.S.7. yy.	2,5 Y 7/3 pale brown	2,5 Y 7/3 pale brown	piroksen
1618	Sinop tip D	M.S.5- 6. yy.	10 YR 6/2 light brownish gray	10 YR 7/3 very pale brown	piroksen
1615	Sinope I – 1 Variant C	M.S.4-5. yy.	7,5 YR 7/3 Pink	5 YR 7/6 reddish yellow	piroksen
908	Sinop	M.S.4. yy.	5 YR 5/2 reddish gray	5 YR 6/8 reddish yellow	piroksen

Kocaeli Müze Müdürlüğü envanterine 2014-47, 2017-9, 2017-10, 2018-109 ve 1618 numara kayıtlı amphoralarda berrak macun olarak bilinen kil yapısı mevcuttur.

Kocaeli Müze Koleksiyonundaki Sinope Amphoralarının Tarihleme, Kapasite ve Dağılımı

Sinope Tip C I amphorası olan 1615 envanter nolu amphora M.S. 4-5. yüzyıllara tarihlenmektedir. Satın alma yolu ile Müze envanterine kazandırılan bu amphora 19,98 litrelik bir hacme sahiptir.

Kocaeli Müze Müdürlüğü envanterine 2018-103 numara ile kayıtlı geliş yeri ve şekli bilinmeyen amphorayı tipolojik özelliklerinden yola çıkılarak benzer örneklerle karşılaştırma yolu ile M.S. 4. ve 5. yüzyıllar arasına tarihlememiz mümkündür.

Sinope tip C (2018-103, 1615 ve 908 nolu amphora) olarak adlandırılan bu grup amphoraları Kuzey Karadeniz'de Olbia'da, Pantikapeion'da, Khersonessos'ta, Tanais'te, Trakya'nın batı sahillerinde, Kolkhis'te görmemiz mümkündür (Tezgör, 2010:s. 169).

908 envanter nolu Sinope Tip C III olan amphora Karamürsel Havaalanımından Kocaeli Müzesine kazandırılmış olup, M.S.4. yüzyıla tarihlenmekte ve kapasitesi 6,16 litredir.

Kemal ÇIBUK - Esra KAHRAMAN - Semra BİLGİN - Özay TİTİZ

Sinope Tip D I amphoraları (2014-47, 2017-9, 2017-10, 2018-109 ve 1618 nolu amphoralar) M.S. 5 ve 7. yüzyıllar boyunca üretilmişlerdir.

Sinop Amphorası M.S. 7. yy.

Kocaeli Müzesi amphora koleksiyonunda yer alan 2017-10 envanter numaralı Sinope amphorası 5 litrelik hacim ile Kocaeli Müzesindeki en düşük hacimli Bizans Dönemi amphorasıdır. 2018-103 envanter numaralı Sinope amphorası 29,61 litrelik hacmi ile Kocaeli Müzesindeki en yüksek hacimli Bizans Dönemi amphorasıdır.

KOCAELİ MÜZESİ BİZANS DÖNEMİ SİNOP AMPHORALARI (M.S. 5. -6.YÜZYIL)			
			

Sinope Tip D I amphoraları Karadeniz'e daha az ihraç edilmiş gibi görünmektedir. Literatürde sadece bir boşluk olabileceği de düşünülmelidir. Öte yandan, Sinope Tip D I tipi koni şeklinde amphoralar Akdeniz bölgesinde çok sayıda mevcuttur (Tezgör, 2010:s. 171).

Kocaeli Valiliği tarafından hibe edilen 2014,47 envanter numaralı amphoranın kapasitesi 6,45 litre, satın alma yoluyla Karadeniz (Kefken- Kerpe)'den müze koleksiyonuna dahil edilen 2017-9 envanter numaralı amphoranın kapasitesi 8,16 litre, satın alma yoluyla Karadeniz (Kefken- Kerpe)'den müze koleksiyonuna dahil edilen 2017-10 envanter numaralı amphoranın kapasitesi 5 litre, geliş yeri bilinmeyen 2018-109 envanter numaralı amphoranın kapasitesi 5,43 litre, satın alma yoluyla müzeye kazandırılan 1618 nolu amphoranın kapasitesi ise 6,09 litredir.

2017-39 envanter nolu Sinope Tip D II amphorası satın Alma yolu ile Batı Karadeniz-Kerpe civarlarından Kocaeli Müzesi envanterine kazandırılmış olup, 5,87 litrelik bir hacme sahiptir. Bu amphoranın dağılım bölgeleri Karadeniz, Marmara, Doğu Akdeniz ve Mısır'dır.

Kocaeli Müzesi Sinop Amphoraları Hacim Tablosu

Envanter Numarası	Tip	Hacim
2017-10	Sinop	5 lt.
2018-109	Sinop	5,43 lt.
2017-39	Sinop	5,87 lt.
1618	Sinop	6,09 lt.
908	Sinop	6,16 lt.
2014-47	Sinop	6,45 lt.
2017-9	Sinop	8,16 lt.
1615	Sinop	19,98 lt.
2018-103	Sinop	29,61 lt.

Nikomedia'da Yerel Bir Bağcılık Noktası

Nikomedia'da yerel bir bağcılık noktası olarak Kocaeli Müze Müdürlüğü'nce 05/01/2018 tarihinde tespiti yapılan ve 08/01/2018 tarihinde III. derece sit alanı olarak tescile önerilen 0 ada 2178 parsel antik üretime işaret etmesi bakımından önem taşımaktadır. Kocaeli Üniversitesine çıkan ana yolun hemen batısında yöresel taştan yapılmış, dikdörtgen şekilli, içerisinde üzüm suyu akıtmakta kullanılan bir adet şarap ezme işliği parçası ve parsel üzerindeki çok sayıda çatı kiremidi parçası ve pithos parçaları alandaki üretime dair izleri halen taşımaktadır. Yanı sıra hemen yol kenarında şarap işliğine ait olduğunu düşünülen 1 adet mermer şarap teknesi de bu üretimin arkeolojik verileri durumundadır.

İzmit, Kabaoğlu Köyü 0 ada 2178 parsel asma bahçelerden getirilen şarap işliği

İzmit, Kabaoğlu Köyü 0 ada 2178 parsel asma bahçelerden getirilen şarap teknesi
(Şarap teknesi ters durmaktadır)

Bu taşınır kültür varlıklarından yola çıkılarak 0 ada 2178 parselde Bizans Döneminde şarap üretimi yapıldığını öne sürmek mümkündür. Şarap işliğinin yapıldığı alan tescilli Aytepe tümülüsünün yaklaşık olarak 20-30 m. batısında kalmaktadır. Deniz seviyesinden 330 m. yükseklikte olan bu mevki (Kabaoğlu Mahallesi) üzüm yetiştirmek için gerekli olan yükselti, güneş ışığına ulaşabilme ve yeterli eğime sahip bağcılık için uygun bir noktadır. Kaldı ki Kabaoğlu Köyünün bir bölümünün bugün de bu noktalarda bağcılık yaptığı görülmektedir.

İzmit, Kabaoğlu Köyü 0 ada 2178 parsel asma bahçeleri

Antik kaynaklar Nikomedia'da üretilmiş şarap ticaretine dair veriler sunduğu gibi Osmanlı Döneminde yapılan bağcılığın sonunda ise bu bölgeden şarap ve kuru üzüm ticaretini göstermektedir. Şarap, özde tanelerin preslenmesi sonucu açığa çıkan şıranın fermantasyonu ile elde edilir. Şarap

Kemal ÇIBUK - Esra KAHRAMAN - Semra BİLGİN - Özay TİTİZ

presleri genellikle bağ alanına yakın yapılır, böylece taşıma sırasında üzümün su kaybetmesi önlenmiş olurdu. Çevrede Kocaeli Müze Müdürlüğü'nce yapılmış olan araştırmada halen yoğun olarak bağcılık faaliyetlerinin sürdürüldüğünün gözlenmesi bu bakımdan önemlidir.

Sonuç

Karadeniz'in orta kesiminden Sinope'den yola çıkan geminin boğazı dönmek yerine Nikomedia'ya ulaşabilmek için Kalpe/Kerpe Limanı üzerinden kara yolu ile kısa yoldan ulaşım sağlaması akla yatkın gelmektedir. Kökeni Sinope olan Kocaeli Müze koleksiyonunda korunan 9 adet amphora için de aynı güzargahın kullanılmış olduğunu söyleyebiliriz.

Kalpe/Kerpe Limanı Nikomedia kentinde ticaret yapan tüccarların İstanbul Boğazını dolaşmak yerine Karadeniz'e ulaşmaları ve Karadeniz'den gelen malların Nikomedia'ya ulaştırılmasındaki en kısa ve güvenli kara bağlantısını oluşturması nedeniyle Kalpe/Kerpe Limanının bir aktarma limanı olarak kullanılmış olması akla yatkın gelen bir husustur. Kalpe/Kerpe Limanı'nın bu alana inşası Theodosius Limanı gibi bir liman kenti değil daha çok bir yükleme ve demirleme limanı olduğunu düşündürmektedir. Kalpe Limanının Klasik Çağ'dan Geç Antik Çağa kadar kullanılması Bithynia bölgesi açısından önemini gözler önüne sermektedir.²¹

Kalpe'den Nikomedia'ya Ticaret Yolu Önerisi

Sophon Gölü'nden Nikomedia'ya Taşımacılık Güzergahı Önerisi

Kocaeli Müzesi'nde yer alan 9 adet Sinope amphorası bu kent ile Nikomedia arasında yoğun bir ticaret ağına ait izler taşıması bakımından önemlidir. Bu amphoraların 4. yüzyıldan 7. Yüzyıla kadar geniş bir süreki kaplaması, Karadeniz'de birden fazla batığın varlığına işaret etmesi bakımından ayrı bir önem taşımaktadır. Antik Çağ'da bir gemide yaklaşık olarak iki bin – üç bin adet amphora taşındığı göz önüne alınırsa Kocaeli Müzesi'nde korunan amphoraları, bu ticaretin görünen yüzleri gibi değerlendirmek yönünde bir çıkarımda bulunmak mümkündür. Sinope'nin antik dönemde yoğun zeytinyağı üretimi, Nikomedia'nın ise şarap üretiminin yoğunluğu bu iki kent arasında karşılıklı bir ticaretin varlığını kaçınılmaz kılmış olmalıdır. Yanı sıra yapılan kara ve sualtı kazılarında ayrıca antik yazarların bilgilerinden amphoralar içinde balık, buğday, soslar taşındığını biliyoruz. Bu iki yönlü ticarete bu ürünlerin de dahil olması mümkündür.

²¹ Aslan, "Bithynia Bölgesi...", s. 141

Kaynakça

Antik Kaynaklar

Arrianus, Arrianus'un Karadeniz Seyahati, (Çev. M. Arslan), İstanbul, 2005.

Ksenophon, Onbinlerin Dönüşü, (Çev. T. Göçgöl), İstanbul, 1998.

Strabon, Antik Anadolu Coğrafyası, XII-XIV, (Çev. A. Pekman), İstanbul, 2005.

Modern Kaynaklar

Aslan, Erdoğan, "Bithynia Bölgesi Kalpe Limanı" OLBA, XXII (2014), ss. 129-154.

Benek, Mehmet Sait, "Genç Plinius'un Anadolu Mektupları Işığında Traianus Döneminde Bithynia Eyalet Yönetimi", Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi, 36 (2016), ss. 83-96

Bengişun, Onur, "Antik Edebi Kaynaklarda Bithynia (İ.Ö. 333 - İ.S. 284)", Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2010.

Bostan, İdris, "İzmit", İA, c. 23, TDV, İstanbul, 2001.

Charlesworth, M.A., Trade Routes and Commerce, Cambridge, 1926.

Çibuk, Kemal, "Doğu Marmara'da Ana Tanrıça (Kybele) Kültü ve Tasvirleri". Şu kitapta: Editörler: Prof. Dr. Haluk Selvi, Doç. Dr. Bilal Çelik, Dr. Ali Yeşildal, Uluslararası Gazi Süleyman Paşa Sempozyumu III, 1. Cilt, Kocaeli, 2017, ss. 165-192.

Demircioğlu, Halil, Roma Tarihi, 1. Cilt, 5. Baskı, TTK, Ankara, 2011.

Güney, Hale, "The Resources and Economy of Roman Nicomedia", Doktora Tezi, University of Exeter, 2012.

Erdem, Zeynep Koçel, "Türk Eski Çağ Bilimleri Enstitüsü", 34 (2012), ss. 23-25.

Garlan, Y., "Quelques Reflexions Sur Les Timbres Amphoriques de Sinope". TBKKBild., II-1 (1988), s. 549-554.

Gökkadar, Tulu Çiftçi, "İzmit (Nikomedia) Kültür Varlıkları ve Arkeolojik Turizm", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kocaeli, 2018.

Gölcük, Rıdvan; Çibuk, Kemal, "Helenopolis'in Sırları", Aktüel Arkeoloji, 62 (2018), ss. 1-3.

İşık, Adem, Antik Kaynaklarda Karadeniz Bölgesi, Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara, 2001.

Karpuz, Gül Geyik; Çibuk, Kemal, "Kocaeli Arkeoloji ve Etnoğrafya Müzesi'nde Bulunan Cam Bilezikler", Ed. Haluk Selvi, Bilal Çelik, Ali Yeşildal, Uluslararası Gazi Süleyman Paşa Sempozyumu III, 1. Cilt, Kocaeli, 2017, ss. 283-296.

Koca, Yasemin Nemlioğlu, "Kocaeli Limanlarının Tarihsel Gelişimi ve Deniz Ticareti", Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu, Ed. Haluk Selvi, M. Bilal Çelik, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kocaeli, 2015, ss. 821-847

Koçak, Özdemir, "Eski Çağ Tarihinde Sinope Başlangıçtan 395 Yılına Kadar", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1993.

Gölcük, Rıdvan, "Hereke Kalesi Kazısı ve Kocaeli'de Bir Sualtı Keşfine Dair", Uluslararası Karamürsel Alp Sempozyumu II, Ed. Haluk Selvi, Bilal Çelik, Ali Yeşildal, Kocaeli, 2015, ss. 131-147.

Gölcük, Rıdvan, "Osmanlı Batığı: Fırtınanın Güllesi" Atlas Dergisi, 2015, ss. 2-3.

Kemal ÇIBUK - Esra KAHRAMAN - Semra BİLGİN - Özay TİTİZ

- Gölcük, Rıdvan, “Kocaeli Müzeciliği'nin Kısa Öyküsü”, KYÖD Dergisi, Kocaeli: 2016, ss. 121-123.
- Gölcük, Rıdvan; Kahraman, Esra, “Gebze'de Bir Bizans Sarnıcı”, Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu III, Ed. Haluk Selvi, Bilal Çelik, Ali Yeşildal, Kocaeli, 2016, ss. 321-334.
- Gölcük, Rıdvan, “Nikomedia Uyanıyor”, Aktüel Arkeoloji, 60 (2017), ss. 54-57.
- Gölcük, Rıdvan; Çibuk, Kemal, “Helenopolis'in Sırları”, Aktüel Arkeoloji, 62 (2018), ss. 1-3.
- Gölcük, Rıdvan. Aylin Gölcük (2018).“Rus Salatasından Amerikan Salatasına: Türk- Amerikan İlişkilerinin Kocaeli Arkeolojisine Yansıması”. Şu kitapta: Editörler: Prof. Dr. Haluk Selvi, Doç. Dr. Bilal Çelik, Dr. Ali Yeşildal Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi Kültürü Sempozyumu IV. cilt II, 1467 1477.
- Güçlü, Deniz (2007). “Antik Bithynia Bölgesinin Tarihsel İçerikli Yazıtlar Kataloğu ve Tarihçesi”, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya.
- Ökse, A.Tuba, .Önasya Arkeolojisinde Çanak Çömlek, Arkeopera Kitabevi, İstanbul, 2012.
- Ökse, A.Tuba, Arkeolojik Çalışmalarda Seramik Değerlendirme Yöntemleri, Arkeopera Kitabevi, İstanbul, 2015.
- Öniz, Hakan, Temel Sualtı Arkeolojisi Arkeopera Kitabevi, İstanbul, 2009.
- Öniz, Hakan, Doğu Akdeniz'de Amphoralar, Arkeopera Kitabevi, İstanbul, 2016..
- Öztüre, Avni, Resim-Fotoğraf-Belgelerle Nikomedia İzmit Tarihi, İstanbul, 1969.
- Öztüre, Avni, Nicomedia Yöresindeki Yeni Bulgularla İzmit Tarihi, İstanbul, 1969.
- Öztürk, Sami; Gölcük, Rıdvan; Çibuk, Kemal, “Khrestion ve Ailesinin Mezarı Nikomedia'da Yeni Bir Nekropolis” Phaselis, 2019.
- Peacock, D.P.S; D.F.,Williams, Amphorae and Roman Economy, Longman Publication, Londra, 1986.
- Ross. A. Çalık, Antik İzmit: Nikomedia, Delta Yayınları, 2007.
- Şenol, Ahmet Kaan, Marmaris Müzesi Ticari Amphoraları, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı DÖSİMM Basımevi, Ankara, 2003.
- Şenol, Ahmet Kaan, “AETAM'da Bulunan Amphoraların Tipolojisi”, Eyce Taşucu Müzesi'nde Bulunan Ticari Amphoralar ve Akdeniz'de Ticaretin İzleri, Ed. Ahmet Kaan, Şenol Arslan, Taşeli Matbaacılık, Silifke, 2009, ss. 100-174.
- Tezgör, Dominique Kassab; Tatlıcan, I., “Fouilles des ateliers d'amphores à Demirci près de Sinope en 1996 et 1997”, Anatolia Antiqua VI, 434, fig. 20 env. no: 10.4.76, 1998.
- Tezgör, Dominique Kassab, " Le réseau commercial des amphores Sinopéennes entre les IIe-IIIe s. et le VIe s. de notre ère”, Varia Anatolica XXI, Ed. Dominique Kassab Tezgör ve Nino Inaishvili Patabs I - Production And Trade of Amphorae in The Black Sea, Acar Basım ve Cilt San. Tic. A.Ş., İstanbul, 2010.
- Tezgör, Dominique Kassab, “Typologie des amphores Sinopéennes entre les IIe-IIIe s. et le VIe s. ap. J.-C.” Ed. D. Kassab Tezgör Les fouilles et le matériel de l'atelier amphorique de Demirci près de Sinope, Varia Anatolica XXII, Istanbul-Paris, 2010, ss. 121-140.
- Türkmenoğlu, Evren, “Late Byzantine Ships and Shipping 1204-1453”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.

Nikomedia'nın Antik Sinop Kenti İle Olan Ticareti

Uykal, Zuhâl, "Kocaeli Müzesi Koleksiyonu Bizans Dönemi Sikkelerinden Örnekler", Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu- III, Ed. Haluk Selvi, Bilal Çelik, Ali Yeşildal, Kocaeli, 2016, ss. 315-333.

Uykal, Zuhâl, "Kocaeli Müzesi Koleksiyonunda Yer Alan Bir Grup Bizans Sikkesi", I. International Thessaloniki Contemporary Art Festival Thessaloniki Bildiri Kitabı, İstanbul, 2016, ss. 387-403.

Uykal, Zuhâl; Çibuk, Kemal vd., "Nikomedia Batı Nekropolü Küçük Buluntuları", Orhangazi Sempozyumu Özet Kitabı, Kocaeli, 2018, ss. 26.

Ulugün, Yavuz, Osmanlı ve Ulusal Kurtuluş Döneminde Kocaeli, İzmit, 2002.

Ulugün, Yavuz, Tarih Öncesi ve Helenistik Dönem Bithynia, Kocaeli, 2004.

Ulugün, F. Yavuz; Bakan, Muhittin vd., Kocaeli ve Çevresi Tarihi II Roma Dönemi Bithynia, KYÖD Tarih Yayınları, İzmit, 2007.

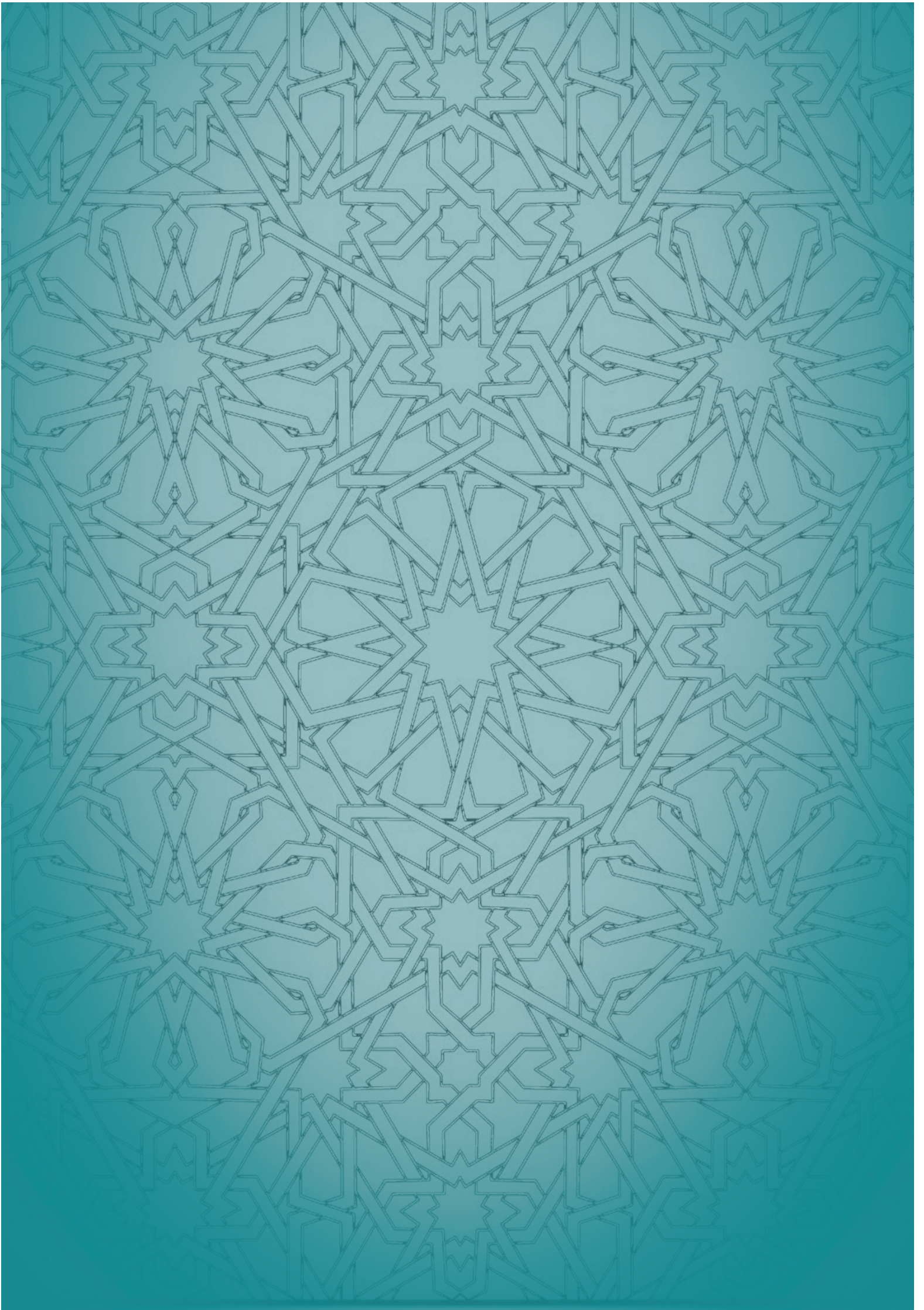
Ulugün, Feyzullah Yavuz, Seyahatnamelerde Kocaeli ve Çevresi, İzmit, 2008.

Ulugün, F. Yavuz, Kocaeli ve Çevresi Denizcilik Tarihi, İzmit Rotary Kulübü Kültür Yayınları, İzmit, 2009.

Ulugün, Feyzullah Yavuz, Kocaeli ve Çevresi Tarihi III, Bizans, Selçuklu ve Haçlılar Dönemi Bithynia, İzmit, 2010.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Marmara ve Karadeniz'in Birleştirilmesi Hakkında", Belleten, 14-15 (1940), ss. 149-175.

Zeyrek, H. Turgut, Nikomedeia (İÖ. 264/263- İS 358) Arkeolojik Açıldan Genel Bir Değerlendirme, Ege Yayınları, İstanbul, 2005.

İzmit Arkeolojik Mirası ve Koruma Sorunları: 1999 Depremi Sonrası Kent Surları Üzerine Bir İnceleme

Elif AYDIN DEMİR*
Emre KİSHALI**

Giriş

Günümüzde Akçakoca ve Hacıhasan mahallelerinin tamamı; Orhan ve Veliahmet mahallelerinin bir kısmını kapsayacak şekilde konumlanmış olan İzmit tarihi kent merkezi, İlkçağda Bithynia ismi verilen bölge dâhilindedir. Helenistik dönemde Nicomedia adıyla varolan kent, günümüze kadar olan süreçte sırasıyla Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı-Türk Dönemlerinde yerleşim yeri olarak varlığını sürdürmüştür.

Tarihsel süreç içinde kentin mekânsal yapısı sürekli değişmiş ve günümüzde çok katmanlı kent yapısını oluşturmuştur. Fakat günümüz İzmit kentinde, yer üstündeki yapı çevrede kent katmanlarına ait kültür mirası sağlıklı bir şekilde okunamamaktadır. Oysa kentin altında özellikle Helenistik döneme ait bir katman bulunmaktadır. Bu katmana ait yeraltı ve yer üstünde bulunan kültür mirası günümüze birçok müdahaleye maruzkalarak ulaşmıştır. Her ne kadar kentin sanayi kenti kimliği ile ön plana çıkması ve kentteki yoğun nüfus hareketliliği gibi sebepler bu katmanların araştırılmasını ve korunmasını zorlaştırırsa da; kentsel hafızanın sürekliliği ve kent ile kurulan ilişkinin derinleşebilmesi açısından, tarihsel süreklilik ve gelişim için kentin her katmanı çözümlenmelidir. Bu bağlamda, elde edilen sonuçlar kent planlamasında dikkate alınarak günlük yaşama katkı sunması beklenmelidir.

Bu çalışmanın kapsamı, Nicomedia'dan İzmit'e miras kalan kent surlarının 1999 depremi sonrası kent baskısı sonucunda ortaya çıkan kent dokusunun incelenmesi, sit alanı içerisinde kalan kültür mirasının değişimi ve doğal afet karşısında surlarda olan hasar tespiti ve müdahaleleri tartışmaktır. Nicomedia kent katmanını kent (makro); sit (mezo) ve yapı (mikro) ölçek aralıklarında inceleyerek İzmit kentinin arkeolojik mirasına dikkat çekmektir. Yazılı kaynaklardan elde edilen fotoğraf ve harita karşılaştırmaları yapılarak kent surlarının depremden sonra geçirdiği 20 yıllık sürecin sunulması amaçlanmıştır. Çalışmanın sonraki bölümlerinde surların yer tespiti ve fiziksel duruma yönelik tespitlerin yanında 1999 depreminin etkisini gözlemleyebilmek amacı ile 2005 ve 2018 yıllarına ait veriler ile görsel analizler ve farklı yıllara ait fotoğraf karşılaştırmaları yapılacaktır. Bu makalede, İzmit'in tarihsel gelişimi ve kent yapısı özetlenmiştir. Güncel İzmit'te bulunan arkeolojik sit alanları sunularak, her birinin güncel durumu anlatılmıştır. Bu iki bölümden sonra Nicomedia Kent Surları'nın analizi yapılarak 20 yıllık değişimi ortaya konulmuştur. Son olarak, kentin geçirmiş olduğu depremin kültür mirası olan surlara olan etkisi tartışılarak öneriler sunulmuştur.

İzmit Tarihsel Gelişimi Ve Kent Yapısı

Hellenlerle Romalıların Bithynia dedikleri coğrafi bölgenin M.Ö. 12.yüzyıl öncesine kadar olan durumu ile ilgili literatür araştırması yapıldığında, elde edilen bilgiler sınırlıdır. M.Ö. 712 yılında Megara şehriden hareket eden ve kendilerine yeni bir şehir kurmak için uygun yer arayan göçmen grubu günümüzdeki İzmit'in tam karşısında körfezin güney köşesinde buluna seramik parçalarının gösterdiği göre Başiskele'yeyerleşmişlerdirve Astakos ismini almıştır.¹

* Mimar Elif AYDIN DEMİR, archelifaydin@gmail.com

Kocaeli Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık ABD. Yüksek Lisans Öğrencisi

** Dr. Öğr. Üyesi Emre KİSHALI, emre.kishali@kocaeli.edu.tr, Kocaeli Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Restorasyon ABD. Öğretim Üyesi

¹ Hülya Boyana, Nicomedia Kentive Men Kültü, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, İstanbul 2014, s.61

Elif AYDIN DEMİR - Emre KİSHALI

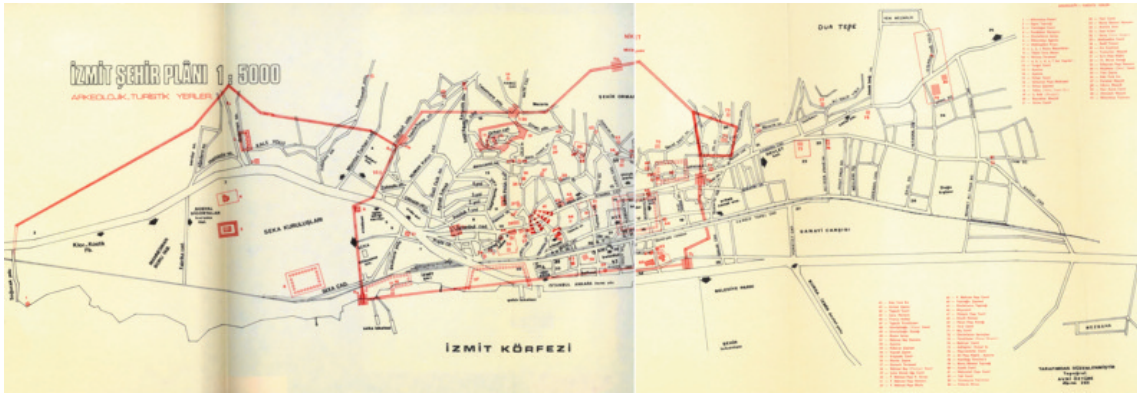
Daha sonra, Makedonya kralı Büyük İskender'in generali Lysimakhos İzmit Körfezinin en doğu ucundaki Astakos kentini yıkınca, Bithynia Kralı I. Nicomedes M.Ö. 262'de Astakos'un tam karşısında, bugünkü İzmit'in merkezinde yükselen tepelerin eteklerine Nicomedia kentini kurar. Kent kuruluşundan itibaren Bithynia Krallığı'nın başkentliğini yapmış, Roma döneminde ise Bithynia eyaletinin büyük şehri ünvanını taşımış ve Diokletianus döneminde (M.S. 284-305) Roma İmparatorluğu'na başkentlik yaparak altın çağını yaşamıştır.²

Nicomedia kenti, jeopolitik konumu itibari ile Doğu ve Batıyı birbirine bağlayan önemli bir geçiş noktasıdır. Helenistik dönemde tarihi kentin eğimli bir yamacın üzerine kurulduğu, kentinin yerleşim planında da bu eğimin etkili olduğu görülür. Coğrafi konumu itibari ile korunaklı bir limana sahip olan kent, kurulduğu yamaç sayesinde doğal bir savunma sistemini de kurmuştur. Kentin kendine özgü karakteri, coğrafi konumunun üstünlüğü, verimli tarım arazileri sebebi ile yerleşim yeri olarak tercih sebebi olmuştur.³

Şekil 1: Nicomedia kent yerleşimi (Avni Öztüre, Nicomedia: İzmit Tarihi, 1969)

Kente, özellikle 'başkent' sıfatını aldıktan sonra yoğun bir yapılaşma olduğu ve kentin aldığı saldırılar ve geçirdiği depremlerden sonra da yeniden yapılaştığı yazılı kaynaklarda belirtilir.^{4,5,6,7} Bu kaynaklar referans alınarak, surların kenti çevrelediği; limana yakın bir konumda kentin ortasında yükselen bir tiyatronun olduğu; bu tiyatro, sirk ve sarayın kentin en değerli yapıları olarak ifade edildiği; darphane, silah imalathanesi kiliseler, hamamlar, agora gibi ticari ve kamusal yapılar bakımından zengin bir kent olduğu söylenmektedir.⁸

Şekil 2: Antik Çağda Nikomedia (çizim: Onur Şahna, Çalık Ross 2007: kapak)

Helenistik, Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerinde de kentin aynı yamaç etrafında genişleyerek katmanlaştığı görülmektedir. Helenistik dönemdeki önemli yatırımlar ardından; İstanbul'un başkent olması, kentte sık sık meydana gelen depremlerin yıkıcı etkisi, yirminci yüzyıl ile birlikte kentte artan sanayi etkinliği ve buna bağlı olarak hızlı imarlaşma ve nüfus değişimi sebebi ile bahsedilen

² Hülya Boyana, Nicomedia Kenti ve Men Kültü, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, İstanbul 2014, s.63

³ Ayşe Çalık Ross, Nikomedia Arkeoloji Çalışmaları ve Kentin Vizyonu, 38. İcanas Kongresi Bildiri Özetleri Kitabı, 2007, s.879

⁴ Avni Öztüre, Nicomedia: İzmit Tarihi, 1969.

⁵ Ross, Nikomedia...

⁶ Clive Foss, Anadolu'daki Ortaçağ Kalelerinin İncelenmesi Nicomedia, Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü, 1996

⁷ Fıratlı Nezih, İzmit Tarihi ve Eski Eserleri Rehberi, İstanbul, 1959.

⁸ Öztüre, Nicomedia..., s. 10

İzmit Arkeolojik Mirası ve Koruma Sorunları: 1999 Depremi Sonrası Kent Surları Üzerine Bir İnceleme

dönemlere ait katmanlardan Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemi katmanının daha net okunduğu ve Helenistik döneme ait arkeolojik mirasın araştırılmasının derinleşmesine açık durumda olduğu tespit edilmiştir. Günümüzde tescillenerek koruma altına alınmış arkeolojik sit alanları yukarıda bahsi geçen dönemin izlerini taşımaktadır. Bu alanların tanımları yapılarak kent surlarının güncel analizi yapılmıştır.

İzmit Arkeolojik Sit Alanları: Kent Ölçeği

Tarihi kentlerde farklı dönemlere ait kültür mirasını korumaya yönelik kullanılan sit kavramı, 1973 yılında yapılan 1710 sayılı yasal düzenlemenin 1.maddesinde 'Homojen oluşları ve özellikleri, tarihi estetik, artistik, bilimsel, ekolojik, etnoğrafik, ebedi veya efsanevi önemleri bakımından korunmaları ve değerlendirilmeleri gereken, tabiatın veya tabiatla insanların müşterek eseri olan topoğrafik bölgeler' olarak tanımlanmıştır. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu tarafından arkeolojik sit tanımını ise 5.11.1999 gün ve 658 sayılı ilke kararı ile 'İnsanlığın varoluşundan günümüze kadar ulaşan eski uygarlıkların yer altında, yer üstünde ve su altındaki ürünlerini, yaşadıkları devirlerin sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerini yansıtan her türlü kültür varlığının yer aldığı yerleşmeler ve alanlardır' şeklinde yapılmıştır. Arkeolojik sit tanımı yapılan alanların derecesi mevcut ve potansiyel kültür varlıklarının özelliklerine göre belirlenirken; buradaki amaç kültürel miras ile kent baskısı, imar çalışmaları ve turizmin olumsuz yan etkileri arasında koruma/gelişme dengesini kurmaktır.⁹

Yukarıda ifade edilen tanımlar ışığında tarihsel süreç içerisinde önemli olan Nicomedia'dan miras kalan katman, İzmit'in altında bulunmaktadır. Bu bölümde, yeryüzünde parça parça izlerine rastladığımız Nicomedia kentine ait veriler üzerinden mevcut ve potansiyel arkeolojik miras tanımlanmış ve alınan sit kararları incelenmiştir. Yeryüzünde az sayıda parçasına rastladığımız, kurtarma kazıları, Müze Müdürlüğü ve yerel kurumların çalışmaları ve tarihsel kaynaklardan yola çıkılarak elde edilen veriler ışığında sınırları çizilen Arkeolojik Sit ve Koruma Alanları üzerinden okuyabildiğimiz bu katmanların süreci anlatılmıştır. Hazırlanmış olan grafikten İzmit kenti arkeolojik, kentsel ve doğal sit sınırlarını görmek mümkündür. Kent içerisindeki durumunu gördüğümüz arkeolojik sit sınırları ile ilgili yasal ve kentsel bilgiler aşağıda sunulmuştur.

Orhan Mahallesi I. ve II. Derece Arkeolojik Sit Alanı

Söz konusu sınırlar içerisindeki taşınmaz kültür varlıkları ile ilgili 01.05.2003 tarih, 9884 sayılı Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu kararında "İçkale ve yalın çevresinin, arkeolojik kalıntılar açısından ağırlıklı niteliğe sahip olması nedeniyle 'Kentsel Arkeolojik Sit Alanı' olarak tescillenmiştir. İçkaleden güneye doğru inen ve İstanbul Caddesi ve Rasathane Caddesi ile sınırlı bölümün arkeolojik varlıkları zaman içinde önemli ölçüde tahrip olmuştur.^{10 11} Öte yandan korunması gerekli sivil mimarlık örnekleri ve eski kentsel doku karakterini koruduğu tespit edildiği için, bu bölge 'Kentsel Sit Alanı' olarak da tescillenmiştir. Arkeolojik ve kentsel sitlerin doğusunda yer alan bölge ise doğal ağaçları ve bitki örtüsü, içinde ve çevresinde çeşitli kafe kullanımları ile kentlinin aktif olarak kullandığı bir kent park olması sebebi ile II. Derece Doğal Sit Alanı olarak tescillenmiştir (Şekil 3, A ile gösterilen alan).

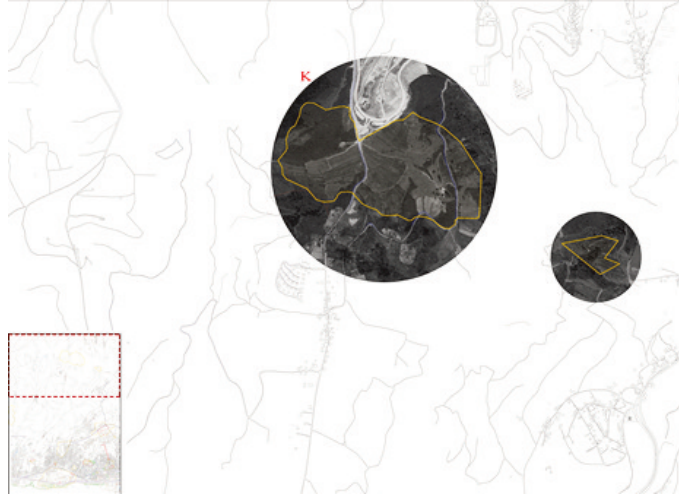

Şekil 3: İzmit arkeolojik, kentsel ve doğal sit alanları

⁹ Zeynep Ahunbay, Arkeolojik Alanlarda Koruma Sorunları Kuramsal ve Yasal Açılardan Değerlendirme, TÜBAKED, sayı 8, s. 106

Elif AYDIN DEMİR - Emre KİSHALI

Şekil 4: İzmit arkeolojik, kentsel ve doğal sit alanlar

Çukurbağ, Terzibayırı ve Hacıhızır Mahallesi I. ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanı

M.Ö. 262 yılında Nicomedes tarafından yaptırılan ve Bizans dönemi eklentileri de bulunan Nicomedia kent surlarının kentin doğu tarafında yer alan kalıntılarını, günümüzde kentin doğu-batı ve kuzey yönde büyümesi sebebi ile kent merkezinde kalmıştır. Kentin doğu bölümünde kalan bu surların içinde kalan Gymnasion yapı grubunun (Athena Kutsal Alanı, Herakleion tonozlu galeri, soyunma odaları, hamam) yer aldığı parsel ile birlikte 14.02.2002 tarih ve 8954 sayılı karar ile Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından anıtsal yapı olarak tescillenmiştir (Şekil 3, B ile gösterilen alan)

Seka Tesisleri Çevresindeki III. Derece Arkeolojik Sit Alanı

Mevcut kent dokusunda SekaKağıt Fabrikası Yerleşkesinin üzerinde bulunduğu alan Nicomedia kentinin dış surları dâhilinde liman ve ticaret bölgesini oluşturması sebebi ile 19.06.2003 tarih ve 9849 sayılı karar ile alanın küçük bir bölümü I. Derece ve diğer alanları III. Derece arkeolojik sit alanı olarak tescillenmiştir. Alanda yapılan kazılarla elde edilen kültür varlıklarının bir kısmı İstanbul ve İzmit Arkeoloji ve Etnografya Müzesi sergilenmektedir.(Şekil 3, C ile gösterilen alan).

Gültepe Nekropol Alanı I. ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanı

Tescil sınırları görülen alanın Helenistik dönemden itibaren bir nekropol alanı olarak kullanılması ve Bizans döneminde yapılmış anıtsal bir kutsal yapının olması sebebi ile 25.10.2000 tarihli 5837 sayılı karar çerçevesinde, yapı kalıntısının bulunduğu alan I. derece; yapı kalıntısının etrafı arkeolojik potansiyeli göz önünde bulundurularak III. Derece arkeolojik sit alanı olarak tescillenmiştir(Şekil 3, D ile gösterilen alan). Mert ve Güler'in yayınında Orhan ve Cedit Mahallesi Gültepe Nekropol alanı olarak belirtilen alan günümüzde Orhan, Kabaoğlu ve Topçular mahallesi olarak güncellenmiştir.¹²

Yenidoğan Mahallesi III. Derece Arkeolojik Sit Alanı

Geç Bizans dönemine tarihli mezarlık alanının tespit edilmesi sebebi ile İstanbul II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu 05.07.1994 tarihli 3507 sayılı karar çerçevesinde tescillenmiştir(Şekil 3, E ile gösterilen alan).

Akpınar Mahallesi III. Derece Arkeolojik Sit Alanı

Tescil tarihinden öncesine kadar tarım arazisi olarak kullanılan sit alanında köylülerin taş parçalar bulması üzerine, birçok seramik parçasına rastlanmış ve 22.11.2011 tarihli ve 78 sayılı karar ile tescillenmiştir(Şekil 3, F ile gösterilen alan).

¹⁰ Öztüre, Nicomedia ...

¹¹ Mert Gamze; Güler Cem, Farkındalık İçin: İzmit Bölgesinin Sit Alanları Üzerine Bir İnceleme, KMİM Kocaeli Mimarlar Odası Dergisi, 2010, 5. s. 62-71.

¹² Mert Gamze; Farkındalık.... s. 63

İzmit Arkeolojik Mirası Ve Koruma Sorunları: 1999 Depremi Sonrası Kent Surları Üzerine Bir İnceleme

Serdar Mahallesi I. ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanı

Okul şantiyesi hafriyat çalışmaları sırasında bazı arkeolojik buluntulara rastlanması sebebi ile Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 06.12.2001 tarihli 8812 sayılı kararı ile alan tescillenmiştir (Şekil 3, G ile gösterilen alan).

Yenidoğan Hagios Pantelemon Manastırı I. ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanı

Bizans Dönemi'ne tarihlenen HagiosPantelemon Manastırı'nın bulunduğu parsel Gayrimenkul ve Eski Eserler Yüksek Kurulu'nun 10.11.1979 tarihli 1162 sayılı kararı çerçevesinde I. Derece, parsel çevresi ise III. derece arkeolojik sit alanı olarak tescillenmiştir (Şekil 3, H ile gösterilen alan).

Turgut Mahallesi III. Derece Arkeolojik Sit Alanı

15. Kolordu Komutanlığı Lojmanlarının bulunduğu alanda Nekropol Alanı'nın tespit edilmesi üzerine; Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 29.04.2004 tarihli 10491 sayılı kararı ile tescillenmiştir(Şekil 3, I ile gösterilen alan).

Arızlı ve Kabaoğlu Mahallesi I. ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanı

Kabaoğlu Mahallesinde Kocaeli Üniversitesi arazisinin güney sınır komşusu olan alanda Roma dönemine ait su kemeri bulunması,Arızlı Mahallesi sınırları içerisinde ise tarım arazisi içerisinde bulunan seramik parçaları ve yasal olmayan şekilde açılan mezarlar bulunması sebebi ile İstanbul II numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını KorumaKurulunun 09.03.2000 tarihli 5532 sayılı kararı ile tescillenmiştir(Şekil 4, K ile gösterilen alan).

Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın internet sitesinde,Kocaeli Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'ne bağlı İzmit merkez ilçesinde yer alan arkeolojik sit alanları arasında Durhasan Mezarlığı III. Derece Arkeolojik Sit Alanı, Sepetçi Köyü III. Derece Arkeolojik Sit Alanı ve Çubuklu Osmaniye Gürgen Mevkii I. Derece Arkeolojik Sit Alanları da sıralanmaktadır.¹³ Bu alanlar İzmit merkezinin kuzeyinde yer alan köylerde bulunmaktadır. Depremden sonra kent planlamasında ve inşaat faaliyetleri açısından diğer alanlara göre görece daha az etkilendiklerinden bu çalışmada sadece isimleri sıralanmıştır.

İzmit kenti dâhilindeki tüm sit alanları göz önünde bulundurularak bir değerlendirme yapıldığında, antik dönemde surlarla çevrili alanın tamamının yapılarla dolu olduğu düşünülürse, bölgede detaylı bir tespit ve belgeleme çalışmasının 1999 depremi ve sonrasına kapsayarak yapılması önemlidir. Bölgenin sosyo-ekonomik durumu ve yoğun nüfus potansiyeli göz önünde bulundurulduğunda bahsedilen arkeolojik mirasın farkındalığının artırılması, mevcut durum tespitlerinin yapılması ve yok olma tehdidine karşı kapsamlı çalışmaların başlaması gerekliliği öne çıkmıştır.

Nicomeda Kent Surları ve Çevresi: Sit Ölçeği

Nicomedia kent surları mevcut kent yapısında doğu, batı ve kuzey parçaları mevcut İzmit içinde kalmıştır. Günümüze ulaşan sur parçaları ve izleri Orhan, Çukurbağ ve Terzibayırı mahallelerinde bulunmaktadır. Surlar ve parçaları kısmi konut ve ticaret alanının içindedir. İzmit körfezinden başlayarak kentin kurulduğu yüksek tepeyi çevreleyecek şekilde eğimli bir coğrafyada bulunan kent surları Şekil 3'te A ve B olarak işaretlenen arkeolojik sit alanlarında ve bu sit alanların arasındaki bölgelerde bulunmaktadır.

Fiziksel Çevre Analizi

Kent içerisinde bulunan arkeolojik mirasa beşeri tehditlerin yanında en büyük doğal tehdit depremlerdir. 1999 depremi İzmit kentinin kuzey yönünde büyümesini hızlandırmış ve bu süreç içerisinde arkeolojik miras etrafındaki kentsel baskının da yoğunlaştığı söylenebilir. Bu bölümde söz konusu arkeolojik sit alanları ve çevresindeki dolu – boş oranları Şekil 5 ve 6'da sunulmuştur. Buna göre, arkeolojik sit alanı içinde ve çevresinde yoğun yapıların olduğu göze çarpmaktadır. Öte yandan, çalışma alanında yer alan binaların kat adedi analiz sonucu incelendiğinde, yoğun olarak 2 katlı yapılar bulunmaktadır. Ele alınan tarihi yerleşim yerinde 347 yapı tek katlı, 710 yapı 2 katlıdır ve sırasıyla alandaki tüm yapıların %15 ve %30 oranında bir paya sahiptir. Kat adedi analiz sonuçları Tablo 1'de sunulmuştur. 1999 depreminden sonra en fazla 3 katlı yapılaşmaya izin verilmiştir buna

¹³ Kocaeli Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, Erişim tarihi 15.02.2019 Müdürlüğühttp://www.korumakurullari.gov.tr/TR-130690/sit-alanlari.html

Elif AYDIN DEMİR - Emre KİŞHALI

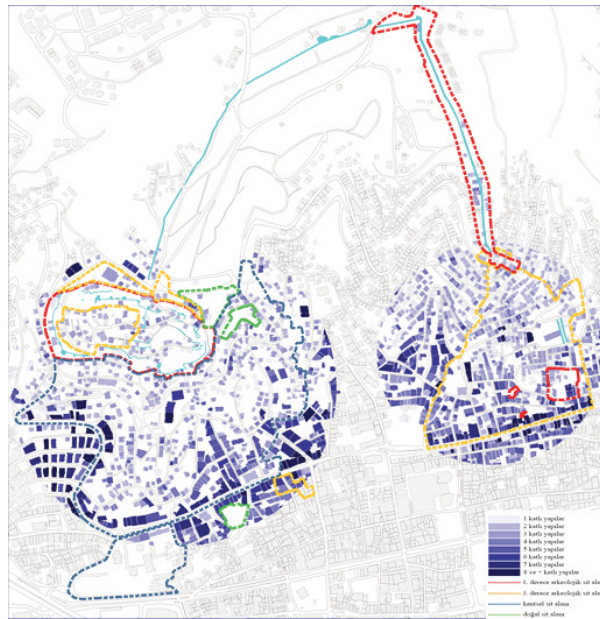
göre alandaki % 46 oranındaki yapı 3 kattan yüksektir. Şehrin güneyine doğru yapı kat sayısı artmaktadır. Bu durum İzmit'in güneyinde yer alan Nicomedia izlerinin çok önceden silindiğinin başka bir belirtisi olarak ifade edilebilir.

Tablo 1: İzmit Kent Surları çevresi kat adedi sayıları ve oranları (Şekil 3, A ve B ile gösterilen alanlar).

Kat Adedi	Arkeolojik Alan (A – B) ve Çevresindeki Yapı Adedi	%
1	347	15,02
2	710	30,74
3	439	19,01
4	291	12,60
5	202	8,74
6	159	6,88
7	80	3,46
8 ve üstü	81	3,55
Toplam	2309	100

Şekil 5: İzmit Kent surları ve çevresi yapılaşma analizleri (Şekil 3, A ve B ile gösterilen alanlar)

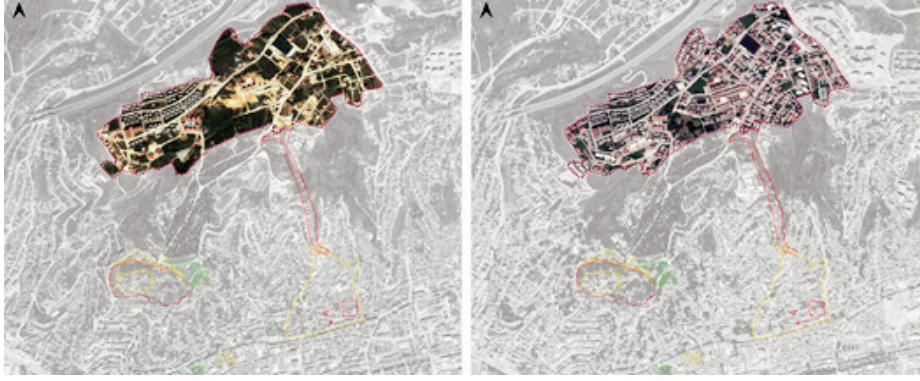
Şekil 6: İzmit Kent surları ve çevresi yapılaşma analizleri (Şekil 3, A ve B ile gösterilen alanlar) 1999 depremi sonrası kentin kuzey yönünde artan imar çalışmaları sebebi ile özellikle bu bölgede kalan arkeolojik siteler etrafında da oluşan kentsel baskıdan söz edilebilir.

İzmit Arkeolojik Mirası ve Koruma Sorunları: 1999 Depremi Sonrası Kent Surları Üzerine Bir İnceleme

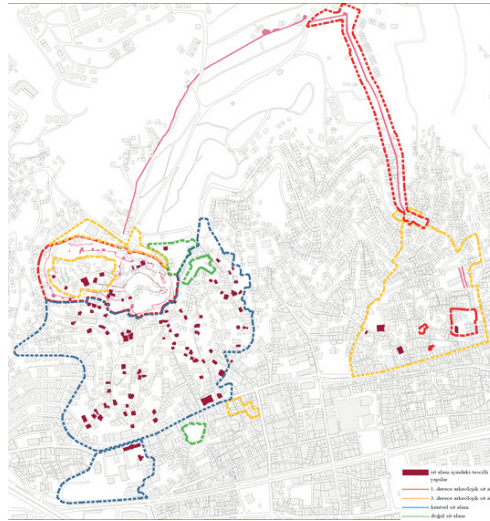
Şekil 7: İzmit kent surları kuzey yönü 2005 ve 2018 yıllarına ait yapılaşma verileri.

Arkeolojik Sit Alanları İçinde Yer Alan Mimari Miras

Kent surları, kentin farklı katmanlarının gözlemlenebildiği bir konumdur. Yakın çevrede surlar dışında anıt değeri taşıyan Osmanlı ve Erken Cumhuriyet yapıları bulunmaktadır. Mimari miras niteliği taşıyan, eskilik, anı, mimari ve tarihi belge değeri taşıyan yapılar inşa edildikleri dönemin özelliklerini yansıtan örneklerdir. Bu yapılar, Orhan Cami, Canfeda Kethuda Kadın Çeşmesi, Çakmaklı Çeşme ve Nicomedia Kent Surlarına ait sur parçalarından oluşan anıt değeri taşıyan yapılar ve sivil mimarlık örnekleri bulunmaktadır.

Şekil 8: İzmit Kent surlarını kapsayan arkeolojik sitlerdeki tescilli yapılar (Şekil 3, A ve B ile gösterilen alanlar)

Mevcut durumda harita üzerinden izlerini okumaya çalıştığımız kent surlarının büyük oranda izinin eridiği günümüze ulaşan kısımlarının da büyük hasar gördüğü tespit edilmiştir. Doğanın tahribatına açık durumda olan kentsel sit alanı sınırındaki parçalar eriyip yok olmayı bekler durumdadır.

Şekil 9: 1996 yılında Clive Foss'un yaptığı belgeleme çalışması üzerinden surların durumu ve 2018 güncel verileri ile oluşturulan güncel durum

Nicomedia Kent Surları Tarihsel Gelişim Süreci ve Güncel Durum: Yapı Ölçeği

Tarih boyunca kentler ulaşım yollarının kesişme noktalarında, nehir ve deniz kenarında; yamaç ve tepelere kurulmuş ve kentler için savunma faktörü her zaman önemli olmuştur. Bu bağlamda savunma amacı ile kentlerin etrafı surlara çevrilmiştir. Gelişen teknolojiye rağmen 20. yy başlarına kadar kent surları fonksiyonlarını devam ettirmişlerdir.¹⁴

Nicomedia kent surları bu bağlamda incelediğinde surların geniş tarihçesini tanımlayabilecek yazılı kaynaklar kısıtlı olduğundan dolayı sur duvarlarının tarihlenmeleri duvar örgü biçimlerine göre gruplandırılıp yakın coğrafyadaki benzerleri ile karşılaştırılarak tarihlenmesi Clive Foss tarafından 1996 yılında yapılmıştır. Literatürde karşılaşılan büyük alana yayılan kent surları yapılmadan önce Nikomedia tarihi Nicomedes'in (daha sonraki süreçte iç kale olarak nitelenen) kent surlarını inşa ettirdiği döneme tarihlenmektedir (Şekil 9).¹⁵ Clive Foss'a göre Diokletianus döneminde Nicomedia'da, daha önce yapılan tüm sur sistemlerini de çevreleyen, kıydan kentin üst tepelerine kadar uzanan kütleli ve çok uzun surlarla çevrilmiştir. Altı kilometreyi aşan uzunluğu ile bu sur sisteminin amacı şehre gelebilecek saldırıları gözlemlene ve kuzeyden yapılacak saldırıları önlemenin yanı sıra, su kaynaklarını da korumaktır.¹⁶

M.S.260 yılında kent Gotların istilasından kurtarıldıktan sonra harap olan kent surları tekrar elden geçirilmiş ve yeni ekler eklenerek onarılmıştır. Zaman içerisinde depremler ve saldırılar sebebi ile zarar gören sur parçalarının Bizans döneminde de onarımının yapıldığı yer yer yeniden inşa edildiği yapım tekniği üzerinden okunabilmektedir. Sur duvarları üzerindeki son onarımlar da Osmanlı dönemine aittir fakat zamanla kentin imparatorluk sınırları dâhilinde iç kesimde kalması sebebi ile gerekli görülmeyecek olmalı ki onarımı devam etmemiş ve kent sur duvarları dışına geçerek kuzey, doğu ve batı yönünde büyümeye devam etmiştir.¹⁷ Nicomedia Kent Surlarının yeryüzünde okunabilen parçaları ise İzmit kent merkezi içerisinde Çukurbağ, Terzibayırı ve Orhan Mahalleleri kapsamında 1 ve 3. Derece arkeolojik sit alanı olarak tescillenmiştir.

Şekil 10: Nicomedia Kent Surlarının mevcutta kent içindeki durumu

Diokletianus dönemine ait sur sisteminin yoğun olarak kuzey doğu parçaları okunabilir durumda olan surlardan en yüksek nokta ayakta kalan Bayraktar Burcudur. Kare ve yuvarlak planlı olarak kullanılmış olan burçlardan Kara Burç ve Bayraktar burcu ayakta kalmış durumdadır. Benzer yapım sistemi ve duvar örgü işçiliğine sahip kuleler kaba yöre taşlarının beyaz bir harç ile örüldüğü yığma yapılardır. Sur gövdesi boyunca taş kütlelerinin birer metrelik tuğla örgü ile kesildiği görülür. Kentin batısında kalan sur parçalarında devşirme kırıntı taşları kullanılmıştır.¹⁸ Surlar mevcut durumda önemli derecede hasar gördüğü için yükseklikleri tahmin edilememekle birlikte kalınlığı sabit olarak 3 metredir. Kara Burç ve Bayraktar burcunun geçirmiş olduğu değişimler sırasıyla Şekil 11 ve Şekil 12'de sunulmuştur.

Şekil 11: Karaburç tarihsel süreç. (Kaynaklar: Yavuz Uluğün, Nezih Fıratlı ve yazar arşivi)

¹⁴ Burcu Tan, Kent Surlarının Kent Dokusu ve Kentsel Yaşamla Etkileşimi: Galata Kent Surları Örneği, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014, s.7

¹⁵ Öztüre, Nicomedia..., s.18

¹⁶ Foss, Anadoludaki..., s. 50

¹⁷ Foss, Anadoludaki... s. 50

İzmit Arkeolojik Mirası ve Koruma Sorunları: 1999 Depremi Sonrası Kent Surları Üzerine Bir İnceleme

Şekil 12: Bayraktar Burcutarihsel süreç. (Kaynaklar: Yavuz Ulugün, Nezih Fıratlı ve yazar arşivi)

Değerlendirme ve Sonuç

Nicomedia Kent Suları Helenistik dönem ve Roma döneminde parça parça inşa edilmiştir. Tarihsel süreç içerisinde ise Bizans ve Osmanlı dönemlerinde kentin savunma ihtiyacına yönelik olarak onarmalar yapılmıştır. Fakat zamanla kentin Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde kalması ile kentin savunma ihtiyacı azalmış ve zamanla kent surları işlevini yitirmiştir. İşlevini kaybetmesi ile kent surlarının bakım ihtiyacı karşılanmamış ve zamanla doğal ve beşeri etkenler altında tahrip olarak günümüze ulaşmıştır.

İzmit kentinde, Cumhuriyet'in ilanı, 1934'temeli atılan SEKA kâğıt fabrikasının 1936'da üretime geçmesi ve 1960'dan sonra gerçekleşen yoğun sanayi faaliyetlerinin artması ile nüfus hareketliliği ve imar hızı artmıştır. Yakın zamanda kent,1999 depremini geçirmiştir ve depremden günümüze kadar olan 20 yıllık süreçte kent değişim ve dönüşümler geçirmeye devam etmiştir. Bu değişimlerden etkilenen alanlardan biri de arkeolojik sit alanlarıdır. Bu çalışmada A – B (Şekil 3) arkeolojik sit alanları; kent, sit alanı ve sur (makro – mezzo – mikro) ölçeklerinde incelenerek mevcut durumlar ve sorunlar ortaya konulmuştur. Tüm bu çalışmalar incelendiğinde, bu alanlar üzerinde kentin yapılaşma hızı sebebi ile kentsel baskı olduğu tespit edilmiştir. 2005 ve 2018 durumları haritaları karşılaştırıldığında yapılaşmanın artması ve yapıların bu alanlara yakın olarak inşa edilmesi, alanın korunmasında sorunlar oluşturmaktadır.

İzmit Kenti bütünündeki sit alanları değerlendirildiğinde, bu alanların parça parça olması ve alanların birbiri ile ilişkileri incelenmeden tescillenmesi belirlenen bir diğer durumdur. Nicomedia'nın mirası olarak belirlenen bu alandaki sit derecelerinin gerekçeleri tarihi ve belge değerlerinden dolayı Nicomedia alanının tümü için sorgulanmalıdır.

Yapılan çalışma kapsamında kent bünyesinde bulunan sit alanları ile ilgili bilgilerin erişimine ulaşmada zorluklar yaşanmıştır.Söz konusu belediyelerin (Kocaeli Büyükşehir ve İzmit Belediyesi) internet sayfaları, Kültür ve Turizm Bakanlığı sitelerinde ve çeşitli kurumlarda yapılan araştırmalarda sit alanlarının konumları, tescil sebepleri ve belgelenme tarihleri ile ilgili sıralı, sistematik bir bilgi kaynağı bulunmamaktadır. Bu eksiklik Nicomedia izlerinin ortaya çıkarılmasında hem farkındalık hem de koruma anlamında sorun teşkil etmektedir. Güncel olarak ifade edilen sürdürülebilir turizm için öne çıkan yeni medya kanalları ile birlikte bu alanlar üzerine yapılan tüm çalışmaların sentezlendiği bir erişim kaynağı elzemdir.

Günümüze ulaşan sur parçalarının ve burçların tarihçesi incelendiğinde özellikle depremden sonra hassas bir durum bulunmaktadır. Bu kültür mirasına ulaşım ve kent içindeki kullanımları bütüncül bir çalışma ile tekrar düzenlenmelidir. Yerel yönetim, üniversite, kullanıcı ve sivil toplum örgütlerinin katılımlarıyla kent içerisindeki durumu ve vizyonu belirlenmelidir.

Yapı ölçeğinde kent surlarının bir parçası olarak Karaburç değerlendirildiğinde, yapılan müdahale çok ağırdır. Bu müdahalenin kapsamlı bir çalışma ile yapılması gerekmektedir. Bayraktar Burcu değerlendirildiğinde alana erişim ve malzeme bozulmaları üzerine kapsamlı çalışmalar başlamalıdır. Söz konusu kültür mirasının korunması için uzun gözlemler yapılmalı, çatlakların durumları uzun vadede incelenmelidir. Hasarsız ve az hasarlı testlerle yapının mevcut durumu yapısal, termal ve malzeme olarak özellikleri anlaşıldıktan sonra müdahale kararı çok disiplinli bir ekip ile yapılmalıdır. Hatta yapı için ulusal/uluslararası yarışmalar üzerinden geliştirilen çözüm önerileri değerlendirilebilir.

¹⁸ Foss, Anadoludaki..., s. 53

Elif AYDIN DEMİR - Emre KİSHALI

Son söz yerine Calvino'nun değerlendirmesi İzmit kentine uyarlanabilir. 20. yy.'da metropollerin; kentleri ve dolayısı ile insanları ve tabiatı görünmez hale getirdiğini söyler. Her ne kadar Nicomedia kendi döneminin bir metropolü olarak o zamanki doğayı kendi ölçeğinde görünmez kılsa da koruma kavramının geliştiği günümüzde İzmit kentinin mevcut durumu ile Nicomedia'nın o zamanki ölçeği karşılaştırıldığında, belgelenecek kültür varlıkları korunması gereken bir miras olarak değerlendirilmelidir. Eğer İzmit bir metropol kenti kimliği ile anılacaksa, kentin tüm katmanları sahiplenilmiş ve insanların yaşadıkları yer ile daha derin ilişki kurabilecekleri bir İzmit olarak; anıtsal, tarihi ve anı değerleri ile birlikte sürdürülebilir bir yaşam alanı sunmalıdır.

İzmit Arkeolojik Mirası Ve Koruma Sorunları: 1999 Depremi Sonrası Kent Surları Üzerine Bir İnceleme

Kaynakça

Ahunbay Zeynep, Arkeolojik Alanlarda Koruma Sorunları Kuramsal ve Yasal Açılardan Değerlendirme, TÜBAKED, sayı 8, s. 106.

Boyana Hülya, Nicomedia Kenti ve Men Kültü, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kocaeli, 2014.

Fıratlı Nezih, İzmit Tarihi ve Eski Eserleri Rehberi, İstanbul, 1959.

FossClive, Anadolu'daki Ortaçağ Kalelerinin İncelenmesi, Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü, 1996.

Kocaeli Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, Erişim tarihi 15.02.2019 Müdürlüğü <http://www.korumakurullari.gov.tr/TR-130690/sit-alanlari.html>

Mert Gamze; Güler Cem, Farkındalık İçin: İzmit Bölgesinin Sit Alanları Üzerine Bir İnceleme.

Öztüre Avni, Nicomedia: İzmit Tarihi, 1969.

Ross Ayşe Çalık, Nikomedia (İzmit) Arkeoloji Çalışmaları ve Kentin Vizyonu, 38.İcna Kongresi Bildiri Özetleri Kitabı, 2007.

Ross Ayşe Çalık, Antik İzmit: Nicomedia, Delta Yayınları, İstanbul, 2007.

İzmit / Gölcük'te 25.000 Tonluk Sac Havuz İnşası

Derya GEÇİLİ*

Giriş

On sekizinci yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı Devleti donanması için gemiler sadece kıyılarda inşa edilirdi. Batıdaki gelişmeler takip edilerek Osmanlı Devleti'nde 1796-1799 yılları arasında ilk kuru havuz yapılmış ve 1876 yılında da karaya doğru büyütülmüştür.¹ On dokuzuncu yüzyıldan itibaren Avrupa'da denizcilik ve donanmada büyük yenilikler yapılıyordu. Osmanlı Devleti, bu yenilikleri ve değişimleri takip etmediği için gerilemeye başlamıştır. Bu gerilmenin sonucunda tersane ve havuzlar oldukça eski ve yetersiz bir hale gelmişlerdi. Osmanlı Devleti'nde ıslahat hareketlerine başlanması ile beraber her alanda olduğu gibi donanmada da bazı yeniliklere düzenlemelere girişilmiştir. 1911 senesinde gemilerin bakımları ve tamirleri için İstanbul'da Haliç Tersanesinin yeterli olmadığı düşünüldüğünden donanmanın modern bir hale getirilmesi için çalışmalar yapılmıştır.² İstanbul Tersanesinin yeni gemilerin bakımlarının yapılabilmesi için eski ve yetersizliği ile birlikte dışarıdan gelebilecek tehlikelere açık bir yerde olmasından dolayı yeni bir tersaneye ihtiyaç duyulmuştur. Ayrıca, tersane ile birlikte zırhlı gemilerin inşası ve bakımları için yeni havuzlar inşa edilmesine de karar verilmiştir. Osmanlı Devleti'nde göreve başlayan Limpos Paşa, havuz ve tersaneler hakkında incelemelerde bulunması için Londra'ya gönderilmiştir. İngiltere'nin en büyük ve en önemli fabrikalarında incelemeler yapan Limpos Paşa, özellikle Armstrong fabrikasından bir grup yöneticinin sunduğu projelerle ilgili görüşmelerde bulunmuştur. Limpos Paşa bu projelerin gerçekleştirilebilmesi amacıyla İstanbul'a yakın ve tersane için de güvenli uygun bir yer araştırmıştır. Tersane ve havuz inşası için şehrin dışında ama şehre çokta uzak olmayan bir yerin belirlenmesi gerekiyordu. Ayrıca, İngiltere'den yeni satın alınan dretnotların bakımlarının yapılabilmesi için sac havuz inşası hızlı bir şekilde tamamlanmalıydı. Bu nedenle incelemelerde bulunmak üzere bir komisyon oluşturularak Marmara körfezine gönderilmiştir.³ Limpos Paşa, tersane inşası hakkında yaptığı görüşmelere bağlı olarak bir rapor hazırlamıştır. Bu raporda, Marmara havzası içinde güvenli ve uygun bir yer olarak İzmit Körfezi'nde Gölcük'ün (Gölceğiz) tersane inşası için mükemmel bir yer olduğundan bahsetmiştir. İzmit'te dretnotların bakımı ve tamiri için kırk bin tonluk sac havuz inşa edilebilirdi. Böylece, Gölcük'te tersane ve havuz inşasına karar verilerek teklifler ve projeler incelenmeye başlamıştır.⁴ Tersane ve havuz inşası konusunda Armstrong Şirketi tarafından sunulan teklif ve projeler uygun bulunmuştur.⁵ (29 Mart 1912) Gölcük Tersanesi ve havuzun inşası için Osmanlı Devleti adına Bahriye Nazırı Çürüksulu Mahmut Paşa ile Sir W. G. Armstrong Whitworth & Company Limited ve Vickers şirketi arasında bir antlaşma imzalanmıştır.⁶ İzmit'te yeni bir sac havuz ve tersane inşası ile Haliç'te ki havuz ve tersanenin ıslahı hakkında hazırlanan⁷ mukavelelerin bir nüshası Meclisi Vükela'ya sunulmuştur. Armstrong şirketi ile havuz ve tersane mukavelesi Meclis-i Vükela tarafından incelendikten sonra 2 Aralık 1913 tarihinde onaylanmıştır. Havuz ve tersane mukavelesi kabul edildikten sonra hızlı bir şekilde Bahriye ve Maliye Nezaretlerine gönderilerek uygulamaya geçirilmiştir.⁸

* Öğr. Gör. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölüm Başkanlığı, e-mail: degecili@hotmail.com.

¹ V. Akçaoğlu, S. Akçaoğlu, Kuru Havuzlar, 6. Ulusal Kıyı Mühendisliği Sempozyumu, İzmir 2007, s. 219.

² Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). Meclis-i Vükela (MV). 165/82-1-1.

³ BOA, (BEO) Babıali Evrak Odası. 4063/304684-1-2. 9 Haziran 1329 [22 Haziran 1913].

⁴ BOA. BEO. 4191/314283-2-1. 17 Ramazan 1331. [20 Ağustos 1913].

⁵ BOA. BEO. 4063/304684-2-1.

⁶ BOA. BEO. 4148/318538-1-1. 2 Kanûnisâni 1329 [15 Ocak 1914].

⁷ BOA. BEO. 4191/314283-5-1. 25 Zilhicce 1331 [25 Kasım 1913]

Osmanlı Devleti'nde Tersane ve Havuz İnşası İçin Yapılan Çalışmalar

İzmit'te yeni tersane ve havuz inşası için bir plan hazırlanarak buna göre hareket edilmesine karar verilmiştir. Bu plana göre yeni tersane için nizamnamenin onaylanmasından itibaren dört aylık bir süre zarfında arazi şirkete teslim edilmeliydi.⁹ Tersanenin inşası için kullanılacak arazinin büyük bir kısmı ağaçlar ve çalılıklarla dolu olup düzenli bir halde değildi.¹⁰ Bu arazinin özellikle doğu taraflarında bataklıklar bulunuyordu. Tersane ve havuz projesinin yapılabilmesi için arazi çalılık ve bataklıklardan temizlenerek uygun bir hale getirilmeliydi. Havuz inşası için hazırlanan plana göre; "körfezde tarama yapılmalı, arsalar istimlak edildikten sonra tahliye olunmalı, makineler, alet, araç, gereçler¹¹ ile sac, kurşun ve diğer malzemeler tedarik edilmelidir. Bunların dışında çıraklara eğitim verilmeli¹², memur ve ameleler için kalacak yer inşa edilmeli, mesai zamanları ve ücretleri belirlenmeli, gemi inşasına mahsus tersane mahallinin etrafına kızaklar yapılmalıdır." Ayrıca, Haliç'te bulunan küçük sac havuzun da bakıma alınarak kullanıma uygun hale getirilmesi gerekiyordu.¹³

Resim 1: İzmit Körfezi¹⁴

Tersane ve havuz inşası sırasında gemilerin dikkatli bir şekilde inşaları ile bakımları için mühendis ve uzmanlara da ihtiyaç duyulmuştu.¹⁵ Bu nedenle hükümete geçici süre zarfında olmak üzere Armstrong şirketi fabrikalarından memur ve müstahdem (1 müdür, 2 inşaat mühendisi, 1 kaplama formeni, 1 marangoz formeni¹⁶, 1 tesviyeci formeni, 1 elektrik formeni, 1 demirci ve köşebentci formeni, 2 kaplamacı, 2 marangoz, 2 kurşuncu, 36 tesviyeci ve tornacı 17, 1 elektrikçi, 2 bakırcı, 2 kazancı) görevlendirilmeliydi.¹⁸ Şirket tarafından gönderilen bütün görevlilerin harcırahları hükümet tarafından peşin olarak ödeniyordu. Ayrıca, memur ve diğer görevlilerin de bütün masrafları karşılanarak yapacakları hizmete göre de maaşları veriliyordu.¹⁹ Hükümet ile şirket arasında doklar, tersaneler ve Osmanlı Bahriye İnşaat Şirketinin teşkili hakkındaki mukavele, her ne sebeple olursa olsun sona erer ise mühendis ve ustalar ülkelerine geri dönerek görevlerine devam edebilirlerdi.²⁰ Bahriye Nezareti'nin tersane memurları hakkındaki en son geçerli olan kanun ve kuralları bu görevliler için de uygulanabilirdi.²¹ Bahriye Nezareti, şirket tarafından istihdam edilen çarkçı ve diğer zabıtların istifalarını mahzurlu görmeyerek kabul etmek zorundaydı.²² Havuz inşası boyunca resmi memurların gerek Derince ve gerekse İzmit'ten tezgâhlara gidiş gelişlerinde kendi araçlarını kullanmalarında müsaade edilmişti. Osmanlı tebaasından kazancı, levhacı, tesviyeci ve elektrikçi 27, kalıpcı 24, köşebentçi, doğramacı, modelci ve bakırcı 22, zımbacı, pirizci, kalafatçı ve demir levha işçisi 20, yelkenci 19, kurşuncu 18, Nakkaş 17 ve rençbere ise 13 kuruş maaş bağlanmıştı.

Havuz Projesi

Tersane ve havuz nizamnamesinin onaylanmasından itibaren otuz günlük bir süre zarfında şirket tarafından Bahriye Nezaretine mükemmel bir havuz projesi sunulacaktı. Bahriye Nezaretinin projeyi onaylanmasından itibaren kısa süre içinde havuz arsası ve rıhtım tahliye ediliyordu. Bahriye Nezareti arzu ettiği takdirde şirketten, bazı malzemeleri tedarik edebilecekti. Bu malzemelerin satın alınması

⁸ BOA. BEO. 41191/314283-1-1. 28 Recep 1331 [3 Temmuz 1913].

⁹ BOA. BEO. 4148/318538-5-1. 29 Kanûni evvel 1329 [11 Ocak 1914].

¹⁰ BOA. BEO. 4191/314283-2-2. 9 Haziran 1329 [22 Haziran 1329].

¹¹ Deniz Müzesi Arşivi (DMA). Bahriye Nezareti (BN). 80/1648-59.

¹² DMA. BN. 80/1648-58.

¹³ BOA. BEO. 4148/318538-5-2.

¹⁴ BOA. BEO. 4148/318538-3.

¹⁵ BOA. BEO. 4191/314283-5-1, 25 Zilhicce 1331 [25 Kasım 1913].

¹⁶ BOA. BEO. 4063/304684-2-2. 15 Mayıs 1328 [28 Mayıs 1912].

¹⁷ BOA. BEO. 4191/314283-5-2. 12 Teşrînisâni 1329 [25 Kasım 1913].

¹⁸ BOA. BEO. 4148/318538-1-2. 30 Kanûnisâni 1329 [12 Şubat 1914].

¹⁹ BOA. BEO. 4148/318538-4-1.

²⁰ BOA. BEO. 4148/318538-2-1.

²¹ BOA. BEO. 4148/318538-3-1. 19 Teşrînisâni 1329 [2 Aralık 1913].

²² DMA. BN. 165/3741-44.

ve muhafazası için Bahriye Nezaretiyle görüşülerek bir mahal belirlenecekti.²³ Bin Osmanlı lirasından daha fazla tutan inşaat alet, araç ve gereçleri ile önemli tamiratlar için şirketle yapılacak keşiflere bağlı bir plan hazırlanacaktı.²⁴ Ayrıca, Haliç'te bulunan küçük sac havuz ile diğer alet, araç ve gereçler şartlara uygun olarak şirkete teslim ediliyordu.²⁵ Sahildeki maçunalar, sac maçunalar, dubalar ve taraklar talep durumunda şirket tarafından kullanabilirdi. Böyle bir durumda şirket kullandığı malzemeler için Bahriye Nezaretine uygun bir ücret ödemeliydi. Projenin onaylanmasından itibaren otuz ay zarfında havuz inşasının tamamlanması gerekiyordu. Şirket bu süreyi kısaltmak için elinden geleni yapacaktı. Yeni havuz projesi, İngiltere Bahriye Nezaretinin Porstmount limanında bulunan havuzuna benzerlik gösteriyordu. Bu projede 40.000 tonluk kuvvete sahip sac bir havuz bulunuyordu. Ayrıca, havuzun doğrudan içinde olmayıp sahile doğru tezgâhları bulunan imalathaneleri de ihtiva ediyordu. Üç bölümden oluşan sac havuz, İngiltere'de inşa edilerek körfezde birleştirilecekti. Bu havuzun her iki tarafında 32.000 tonluk bir gemiyi içine alabilecek birer bulması olacaktı. Havuzun kuru kızakları, eskitulumba ve cihazları, tecrübe sonucunda oluşturulacaktı.²⁶ Havuzda bulunan bütün makine vetezgâhlar tamirden geçirilerek her çeşitgeminin bakımı mümkün olabilecek bir hale getirileceklerdi. Havuzlardatezgah ve makineleri hareket ettiren kuvvetin elde edilmesine yeterli gelebilecek bir elektrik kuvvet istasyonu, tecrübe tezgahı, galvanizm tezgahı hazırlanacaktı. Bu tezgah ihtiyaçlara göre dinamo, makine, galvanizme ait bütün alet, araç ve gereçler de bulunacaktı.²⁷

Havuzun masrafı ve ödemesi; böyle bir havuzun inşa edilebilmesi için 500.000 ile 550.000 arası İngiliz lirasına ihtiyaç vardı. Büyük ihtimalle emeleme mahsusevler ile diğer binalar 50.000 ya da 60.000 İngiliz lirasına inşa olunabilirdi. İstanbul'da Haliç'te bulunan havuzların tamir bedeli ise 100.000 ile 150.000 İngiliz lirası kadardı.²⁸ Havuzların işlenmesi hakkındaki teklifler maliyeye daha sonraki bir tarihte gönderilebilse debazı konuların hızlı tamamlanmasına çalışılacaktı.

Osmanlı Devleti ile Armstrong Şirketi Arasında Mukavelenin Geçersiz Kalması

Osmanlı Devleti, Armstrong Şirketi ile yapılan mukaveleyle göre; şirket, hemen üstüne alamayacağı savaş gemileri siparişlerini rekabete meydan bırakmamak için havuz ve tersanenin inşasının tamamlanmasına kadar erteleyebilirdi.²⁹ Gemi makinelerinden başka toplarla diğer silahlar, belki daha uygun şartlarla tedarik olunabilecekleri nazarı dikkate alınmaksızın tamamen İngiltere'ye sipariş verilmesi zorunlu tutulmuştu. Ayrıca, dördüncü maddeye göre şirket yalnız zırhlıların değil teknelerin imalini de üstlenmişti. Savaş durumunda tersane, havuzlar, makineler, tezgâhlar ve şirketin çeşitli araç ve gereçleri donanmanın ihtiyaçlarına tahsis olunabilirdi. Bahriye Nezareti lüzumunu hissettiği takdirde savaşın devamı süresince veya bir kısmı sırasında şirket görevlilerinin onaylamalarını beklemeden idareyi doğrudan doğruya üstüne alma hakkına sahip olacaktı. Sadece, askeri kurallara uygun ve bahriye nazırı tarafından tasdik olması şartıyla şirket, savaş sırasında görevine devam edebiliyordu.³⁰ Osmanlı Devleti, mukavelenin sadece savaş gemileri için geçerli olduğundan başka devletlerden ticaret gemileri satın alınabileceğini düşünüyordu. Ancak, bu mukavele ile Osmanlı Devleti, şirkete bağlı hale getirilmişti. Bu mukavelenin, doğrudan şirket ile İngiltere Devleti'nin lehine, Osmanlı Devleti'nin ise aleyhine maddelerinden dolayı meselenin yeniden görüşülmesine karar verilmiştir. Bir süre sonra, Almanya ile yapılan görüşmelere bağlı olarak mukavelenin kabul edilemeyeceği bildirilmiştir.³¹ İngiltere sefaretine gönderilen yazı ile Osmanlı Devleti ile Armstrong şirketi arasında imzalanan mukavelenin geçersiz hale geldiği beyan edilmiştir. Osmanlı Devleti tarafından Gölcük'te tersanenin inşası için yapılan görüşmelerden herhangi bir sonuç elde edilemeyerek tersanenin nakli yapılamamıştır.

İzmit-Gölcük'te Sac Havuz İnşası

Osmanlı Devleti tarafından havuz İnşası hakkında Armstrong-Vickers şirketinden bir grup direktörle mukavele hazırlanmış olsa da I. Dünya Savaşı ve yaşanan ekonomik sorunlardan dolayı bu plan uygulamaya konulamamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra Yavuz zırhlısının tamir ve bakımının yapılabilmesi için 1925 yılında tersane ve havuz planının uygulamaya geçirilmesine

²³ DMA. BN. 165/3741-47.

²⁴ DMA. BN. 165/3741-45.

²⁵ DMA. BN. 165/3741-38.

²⁶ DMA. BN. 165/3741-29.

²⁷ DMA. BN. 80/1648-55.

²⁸ BOA. BEO. 4191/314283-3-1.

²⁹ BOA. BEO. 4191/314283-4-1. 22 Muharrem 1332 [21 Aralık 1913].

³⁰ BOA. BEO. 4148/318538-2.

³¹ BOA. BEO. 4191/314283-4-2.

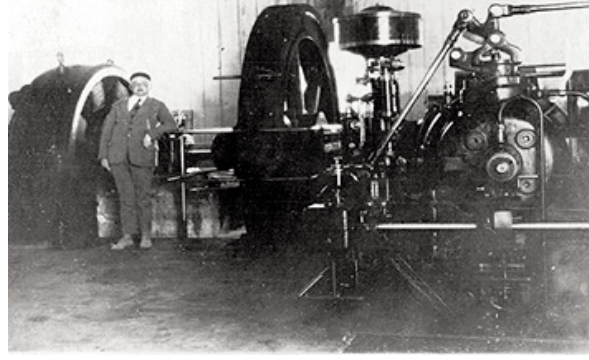
³² DMA. BV. 91/1491-1.

Derya GEÇİLİ

karar verilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından Gölcükte inşasına karar verilen havuz ve tersane planına göre “Birçok konuda mahrumiyeti aşikâr olan deniz kuvvetlerinin tamirat ve gizliliğinin İstanbul şehrinin ortasındaki bir tersanede vücuda getirilmesi uygun değildir. İzmit limanı bir deniz üssü olarak kabul edilerek müstahkem mevki haline getirilebilir. Haritada hududu işaret edilen ve Değirmendere ile Kavaklı arasında Gölcük burnu olarak adlandırılan yerde bir tersane tesis edilmesinin kesinlikle zorunlu olduğu düşünülmüştü. Bahriye Vekâleti tarafından Almanya’da Köln’de bulunan Filendar A. G. şirketi ile görüşmeler yapılarak şirketi vekili Her Hotis Müller ile 15 Temmuz 1925 tarihinde mukavele imzalanmıştır. Bu mukaveleye göre Filendar şirketi tarafından, Gölcük’te 25.000 tonluk sac havuz inşası tecrübeleri yapıldıktan sonra teslim edilecekti. Sac havuz inşası için de Filendar şirketine toplam 225.000 Türk lirası ödenecekti.³²

Resim 2: Havuz İnşaat Mühendislerinden Bizon

Sac Havuz İnşası için Almanya’dan Mühendis ve Ustalar Görevlendirilmesi

Sac havuz inşaatı için Filendar şirketi tarafından Almanya’dan ustalar ve mühendisler görevlendiriliyordu. Bu ustaların ve mühendislerin ülkeye girebilmeleri için 20 Ekim 1925 tarihli tezkere ile izin yazısı hazırlanarak İstanbul ve Kocaeli vilayetine tebliğ edilmiştir. Filendar şirketi mühendislerinin, Gölcüğe girişlerine müsaade edilmesi için İstanbul polis müdüriyetine müracaatta bulunuldu. Bu müracaat üzerine polis müdüriyeti, bu konuyla ilgili Ankara’da, Dâhiliye Vekâletinin sorumlu olduğunu ve oradan cevap gelmeden bir muamele yapılamayacağını bildirmiştir. Filendar şirketinin altmış bir mühendis ve ustasını taşıyan vapur, 23 Ekim 1925 tarihinde Gölcüğe doğru hareket etmişti. Ayrıca, Gölcüğe 3 gün içinde inşaat malzemesi taşıyan vapurlar da gönderilebilirdi. Mühendis ve ustaların Gölcüğe hemen yerleşmelerine izin verilmemesi Filendar şirketinin işlerini zorlaştırabilirdi. Filendar şirketinin bu talebi üzerine mühendis ve ustalara İzmit ve Gölcük’e girebilmelerine dair ruhsatname verilmiştir.³³

Sac Havuzun İnşası için Yapılan Hazırlıklar

Filendar Şirketi tarafından sac havuz mukavelesi onaylandıktan sonra 30 gün içinde Bahriye Vekâletine mükemmel bir tarifname, plan ve proje sunulmuştur. Bahriye Vekâletitarafından yapılan incelemelerden sonra sac havuz projesi kabul edilerek çalışmalara başlanmıştır. Gölcük’te inşa edilmesi düşünülen sac havuz 30.000 ton ağırlığındaki bir gemiyi taşıyabilecek yeterlilikte olacaktı. Sac havuz, A, B, C olarak adlandırılan üç bölümden oluşuyordu. Havuzun bölümleri, Almanya’da inşa edildikten sonra Gölcük’te birleştirilecekti. Havuzun teslimi, projenin kabul edilmesinden itibaren otuz ay içinde yapılacaktı. Şirket, bu süreyi azaltmak içinde elinden geleni yapmaya çalışacaktı.³⁴ Bahriye Vekâleti, savaş sırasında zorunlu olduğunu düşünürse şirket idaresinin bir kısmına veya tamamına el koyabilirdi. Harp sırasında tersane, havuzlar, makineler, tezgâhlar ve şirkete ait aletler ile araç ve gereçler donanmanın ihtiyacına tahsis edilebilirdi. Özel durumlarda, Bahriye Vekâleti tamirat ve inşaat ihtiyaçlarını karşılamak için talepte bulunursa şirketin itiraz etme hakkı da yoktu. Bu gibi durumlarda, Bahriye Nazırı tarafından onaylanması şartıyla şirketin havuz inşaatına devam etmesine izin verilebilirdi.³⁵

Havuzun B bölümü için yapılan plana göre; Gölcük’teki araziler, istimlak edilmelerinden sonra dört aylık bir süre zarfında şirkete teslim ediliyordu. Bu bölge büyük bir kısmı ağaçlar ve çalılarla dolu olup son derece dağınık bir araziydi. Arazinin batı bölgesi de bataklık halindedeydi. Sac havuz projesi için arazinin bir kısmı çalılıklardan temizlenerek bütün bölge temelden eşit hale getirilecekti. Havuz inşasında kullanılan bazı teçhizatlar, alet, araç ve gereçler de Almanya’dan gönderiliyordu. Filendar şirketi tarafından sac havuz mukavelesine uygun olacak şekilde bütün malzemeler hazırlanmıştı.

³³ DMA. BV. 91/1491-2.

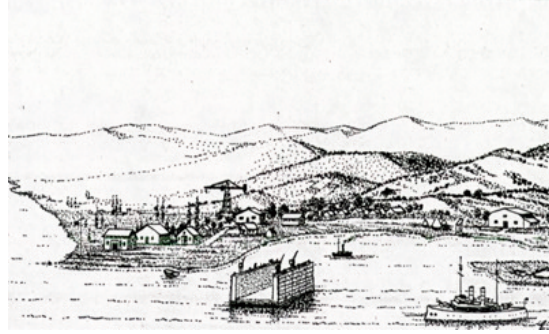
³⁴ DMA. BV. 165/3741-53

³⁵ DMA. BV. 165/3741-59.

Almanya'da oluşturulan komisyon sac havuza ait eşyanın nakledilebilmesi için Lord Bayron ve Amiral Köhrün vapurlarını belirlemiştir. Almanya'da Lübek'te Filendar şirketi tezgâhlarından eşyalar ve malzemeler bu vapurlara yüklenerak 21 Ekim 1925 tarihinde hareket edildi. 1500 tonluk Danzing vapuru Gölcük'te inşa edilmek istenen sac havuza ait inşaat malzemesi listesini Bahriye Vekâletine sunmuştu. Havuz inşası hakkındaki yazıda; "Gölcükte inşa edilen sac havuz için Danzing vapuruyla gönderilen malzemelerle³⁶ (1 parça nişadır, 8 parça kalay, 3 kutu macun, 2 yağlı bez, 9 paket çivi, 10 adet hava valfi, 1 adet el tulumbası, 2 kutu demir kaynak çivisi, 4 adet makine valfi, 1 adet yangın söndürmek için alet, 1 demet ip gibi bazı inşaat malzemeleri)makinelere ait eşya listesi ve evrak takdim edilmiştir. Vapurlar hakkında incelemeler yapılarak gerekli muamele arz olunmuştur" şeklinde malzemelerin Gölcüğe gönderileceği belirtilmiştir.³⁷ (12 Temmuz 1926)

Resim 3: Gölcük'te Havuz İnşası

Yavuz Gemisinin Havuza Alınmasında Yaşanan Sorunlar

Filendar Şirketi tarafından hızlı bir şekilde malzemeler ile Alman ustalar ve mühendisler gönderilerek Gölcük'te sac havuz inşaatı için çalışmalara başlanmıştır. Ancak, inşaat malzemelerini nakleden vapurun hava muhalefeti nedeniyle geç kalması ve inşaat sırasında yaşanan bazı sorunlar nedeniyle havuz belirlenen süre zarfında teslim edilememiştir. (22 Ağustos 1926) Bunun üzerine, havuz inşası için ödenmesi gereken taksit şirkete gönderilmemiştir. Havuz inşasında alınan kararlara göre hareket edilirse şirkete taksitin ödeneceği bildirilmiştir. Bu süre zarfında ödenmeyen taksit için faiz de işlememiştir. Böylece, havuzun teslim süresinin 75 gün daha uzatılmasına karar verilmiştir.³⁸ Sac havuzun inşasında yaşanan sorunların çözülmesinden sonra sıra Yavuz kruvazörünün havuza alınmasına gelmiştir. Havuzun, 25.000 tonluk bir zırhlıyı alabilecek şekilde inşa edilmesi gerekiyordu. Ancak, sac havuzun Yavuz kruvazörünü taşımaya yeterli gelmemesi ve havuzlama işlemi sırasında yapılan hatalardan dolayı kızaklar yıkılmıştır. Bu kaza sonucunda Yavuz kruvazörü havuzun içine düşmüştür.³⁹ Böylece, sac havuzun tamirati için mukavele süresinin uzatılarak otuz hafta olmasına karar verilmiştir. Havuzun aksam ve teferuatındaki işçilik ve şekil farkından dolayı üç bin İngiliz lirası kadar da bir fiyat farkı olmuştur. 11 Eylül 1927 tarihinde bütün yaşanan sorunlardan sonra sac havuzun tamiri tamamlanabilmiştir. İsveçli mühendis Ebalmilad'ın kontrolü altında 20 Eylül'de Yavuz kruvazörü havuza alınabilmiştir.⁴⁰

Resim 4. Havuz İnşaat Usta Başısı Volter

³⁶ DMA. BV. 39/514-1.

³⁷ DMA. BV. 39/514-2.

³⁸ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA). 30-0-18-01-01-24-37-09.

³⁹ BCA. 30-0-18-01-20-54-20.

⁴⁰ BCA. 30-0-18-01-01-26-54-09.

Sac Havuz Kaptanı ve Havuzun İdaresi

Gölcük'teki sac havuzun idaresi için havuz kaptanı, ser çarkçı ve inşaat zabitanın göreviyle sorumluluklarını gösteren ayrıntılı bir talimatname hazırlanmıştır. Bu talimatnameye göre,⁴¹ Gölcük'teki 25.000 tonluk sac havuz, mürettebatıyla birlikte Marmara Deniz Üssü Kumandanlığının emri altında olacaktı. Havuz kaptanı büyük rütbeli bir güverte zabiti idi. Kaptan, bütün havuz mürettebatının amiri olup ayrıca, havuzun bütün teferruatı ve tesisatıyla birlikte iyi bir vaziyette olmasından da sorumluydu. Havuzda yapılması gereken vazifeleri birinci kademedeki havuz inşaat zabiti ve çarkçı başı başta olmak üzere mürettebata dağıtacaktı. Havuz kaptanı, kendi emri altındaki zabitanı iyi bir şekilde yerleştirerek, doğru olarak çalışmalarından, havuz içinde intizam ve disiplinin sağlanmasından sorumluydu. Havuzun iyi bir şekilde muhafazası için gerekli olan tahsisatı zamanında talep edecekti. Gemilerin havuza alınması için gerekli olan tertibatı gemi süvarileri ile kararlaştırarak onların kullanımlarından da sorumlu olacaktı.

Havuz inşaat zabiti, havuzun elektrik ve makine tesisatı dışında havuzun iyi bir vaziyette olmasına çalışacaktı. Havuzun her an kullanılmaya hazır bir halde olmasından inşaat zabiti sorumluydu. Büyük ve oldukça önemli olan sakatlanmış bir geminin havuza alınmasına kumanda etmek üzere büyük rütbeli inşaat zabiti görevlendirilecekti. Böyle bir durumda havuz inşaat zabiti, bu zabitanın emri altında oluyordu. Fakat havuz inşaat zabiti, bu zabitanın verdiği talimatta havuz veya gemi için bir tehlike görürse sebeplerini ayrıntılı bir rapor şeklinde yazarak havuz kumandanına mesuliyeti kabul etmediğini bildirebilirdi. Büyük rütbeli inşaat zabiti, kendi emirlerinin yapılması konusunda ısrar edecek olursa havuz inşaat zabiti verilen emir ve talimatın yanlış ve uygun olmadığını kanıtlamalıydı. Böyle bir durumda gemi ve havuzun mesuliyeti büyük rütbeli zabite ait olurdu. Havuzun inşaat zabitanına saygı için dâimi veya geçici olarak maiyetine başka bir inşaat zabiti verilebilirdi. Bu inşaat zabitanlarının işlerinin sorumluluğu tamamen havuz inşaat zabitanının sorumluluğu altında olurdu. Havuzun tekne kısımlarına ait bütün demir baş eşya, malzeme, kızak ve iskemlelerle bütün eşyanın yeri havuzlama memurlarının idaresi altında idi. Bu eşya, tam sayıda ve kullanıma elverişli olacaktı. Bakımı yapılan ve teslim edilen havuzun parçalarının muhafazalarından gemi mürettebatı sorumluydu.⁴²

Resim 5 Gölcük'te İnşa Edilen Sac Havuz

Çarkçı başı, havuza görevlendirilen çarkçı zabitanının amiri olup onun vereceği emre göre hareket edeceklerdi. Havuzun makine ve elektrik teçhizatları, tamir fabrikaları çarkçı başının kontrolünde bulunuyordu. Bunların tamamen çalışabilir ve kullanılabilir olmalarından doğrudan çarkçı başı sorumluydu. Çarkçı başıya başka bir havuzda görev verilirse orada havuz memurunun bütün emirlerinin başarılı ve doğru bir şekilde yapılmasına dikkat edecekti. Gerek havuza alma memuru gerekse çarkçı başı, malzemelerin mümkün olduğu kadar ekonomik kullanılmasına çalışacaklardı.⁴³

Geminin Sac Havuza Alınması İçin Yapılan Hazırlıklar

Bir geminin havuza girmesi için uygun olan zaman Marmara Deniz Üssü Kumandanlığının verdiği emre göre havuz memuru tarafından gemi süvarisine bildiriliyordu. Marmara Deniz Üssü kumandanlığı, aynı zamanda gemide kömürün, kazan sularının veya baş tarafı ile kıçta bulunan ağırlıkların gemiden indirilmesinin gerekli olup olmadığı hakkında gemi süvarisini uyaracaktı. Barut cephanesi, şayet gemi sekiz günden fazla havuzda kalacaksa gemiden dışarı çıkarılacaktı. Ancak, demir ve cephane (mermiler) gemi uzun süre havuzda kalsa da geminin içinde bırakılabilirdi. Gemi havuza girmeden önce bütün ağır eşya, demirler, botlar, toplar ve maçunalar gemi heyeti zabitanı tarafından yerlerinden kaldırılacaktı. Ayrıca, gemide bulunan bütün yat lumbuzları ve su geçmez kapılar gemi heyeti idaresi tarafından kapatılacaktı. Bütün hasarlarda gemiler, (kara ile temas etmiş veya 150 metreden daha uzun gemiler) havuza alınmadan önce Marmara Deniz Üssü

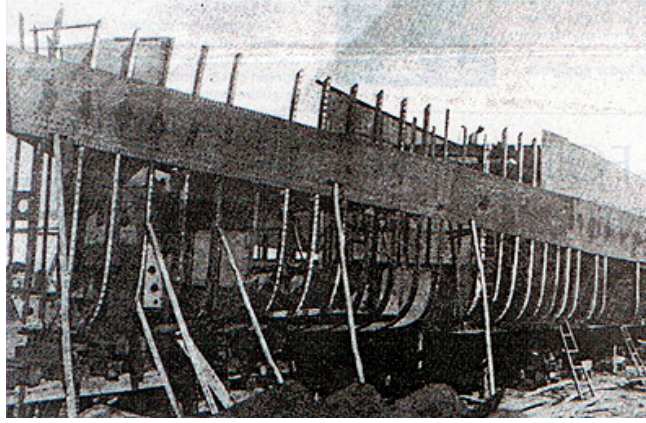
⁴¹ DMA. BV. 302/6644-1.

⁴² DMA. Müteferrik (MTFK). 1/41-1.

⁴³ DMA. MTFK. 1/41-2.

Kumandanlığı veya havuz inşaat zabitanı tarafından havuzun omurgaları dikkatlice muayene edilecekti. Bu muayenenin ilk adımında havuz omurgalarında her hangi bir çarpıklık ve eğrilik ya da geminin omurgasında çıkıntı teşkil eden her hangi bir cisim olup olmadığına dikkat ediliyordu. Boyu oldukça uzun bir geminin havuzda kapladığı alanı ölçmek için üst güvertesine gemi heyeti idaresi tarafından markalar konularak, güverte üzerine bir kerteriz cihazı yerleştirilirdi. Havuzlama memuru, geminin havuza alınma resmini alıp ve bununla geminin omurga iskemleleri ve tezgâhlarını hazırlayabilirdi. Ayrıca, havuz kızaklarının kontrolüne dikkat edilecekti. Havuz da uzunlamasına bölümler içindeki sular aynı seviyede olacaktı. Havuzlama memuru, havuz içinde suyun yüzeyine çıkabilecek veya gemi ile kızaklar arasında girebilecek hiçbir şeyin olmamasına dikkat edecekti. Geminin havuza alınması sırasında havuzdan istimbob, römorkör geçmesine de müsaade edilmeyecekti. Gemi, havuza alınmadan önce havuzun bütün alıcı, verici valflerinin çalışıp çalışmadıkları, su kaçırıp kaçırmadıkları, bütün su seviyelendirme aletleri ile havuzun su seviyesini ölçen cihazların doğru gösterip göstermedikleri havuzlama memuru tarafından kontrolden geçirilecekti. Çarkçı başı, geminin havuza alınmasından önce dizel motorlar, kompresörler, tulumbalar ve motor jeneratörlerinin iyi bir şekilde çalışıp çalışmadıklarına dikkat edecekti. Havuzlama memuru, geminin havuz içindeki durumunu tamamıyla anlayabilmek için ölçü aletleriyle birlikte doğru araç gereçleri tedarik edecekti.⁴⁴

Resim 6: Geminin Sac Havuza Alınması

Geminin Sac Havuza Alınması

Geminin havuz içine çekilerek bakımının yapılması ve dışarı çıkarılması havuz memurunun vereceği emre göre yapılıyordu. Gemi heyeti zabitanı, havuz memurunun vereceği kararları takip etmek zorundaydı. Havuz memurunun talebi üzerine gemi heyeti zabitanı, tezgâhların kaldırılması ve yerlerine yerleştirilmesine yardım edecekti. Havuzun bulunduğu yerin sıkışmasına ve havuz punton güvertesinin pislenmesine engel olabilmek için havuza 150 metre mesafeden itibaren giren gemi pervaneleri çalıştırılmayacaktı. Gemiye havuza çekmek için yeteri kadar manila halatları kullanılacak, çelik tel halatlar ise kullanılmayacaktı. Havuz memurları tarafından bir yevmiye defteri tutulacaktı. Her geminin havuza alınmasından sonra tutulan raporlar tamamlanarak bir ay içinde imza için Marmara Deniz Üssü Kumandanlığına gönderiliyordu. Gemi, havuza alınırken ve çıkarılırken geminin üst güvertesinde yalnız işi olanlar kalabilirdi. Gemi üzerinde bulunan toplara ve silahlara hiç kimsenin dokunmaması için gemi süvarisi nöbetçi görevlendirecekti. Gemi, havuza girerken de çıkarken de ancak vazifesi olanlar havuza girebiliyordu. Havuz, kızaklarla gemi omurgası arasında 0,3 metre mesafe kalıncaya kadar suya indirilmeyecekti. Gemi, her şekliyle tamamen havuza uygun olmalıydı. Geminin havuza girmesinden sonra havuzlama memuru geminin kızakların tam ortasına oturmuş olduğuna dikkat edecekti. Geniş ve büyük gemilerde omurgaların kızak ortasından yanlara sapması mümkün olsa da 5 santimetreyi de geçmemesi gerekirdi. Geminin havuzdan kaldırılmasına başlanmadan önce gerek uzunluğuna ve gerekse genişliğine gayet dikkat edilecekti.

Havuzdan tahliye edilmeye başlanmasından çıkmasına kadar geminin havuzdaki mesuliyeti tamamen havuz memurlarına aitti. Gemi, havuz içinde bulunduğu süre zarfında ve kurutulmasıyla havuzdan çıkmasına kadar gemiye bağlanmış olan halatlar, palangalar, tezgâhlar veya bunlara benzeyen diğer araç-gereçlere hiç kimse dokunmayacaktı. Havuz, ilk önce geminin duruşuna ve şekline uygun olarak kızaklar üzerine hafifçe oturuncaya kadar kaldırılacaktı. Daha sonra, geminin durumu dalgıç vasıtasıyla gayet kusursuz bir şekilde muayene edilecekti. Bu muayene sırasında bir sorun

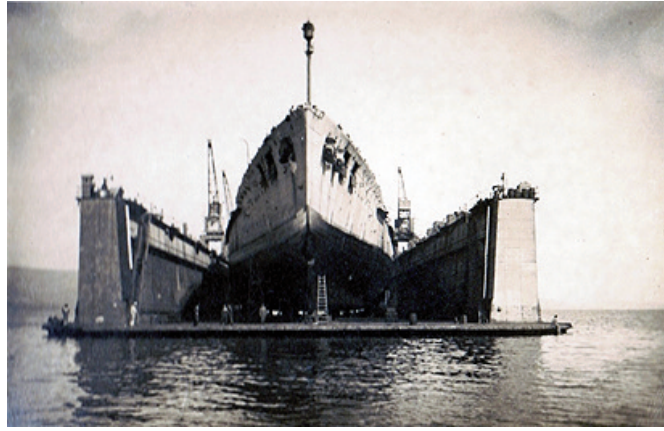
⁴⁴ DMA. MTFK. 1/41-3.

Derya GEÇİLİ

yaşanmazsa havuzun tahliyesi yapılabilirdi. Bu sırada geminin havuzdaki yana doğru yatıklığı ve tehlikesi yavaş yavaş ortadan kaldırılacaktı. Havuzun kaldırılması ve indirilmesi sırasında havuzun çöküklük ile yana yatıklığı havuz inşaat zabiti veya memurlar tarafından dikkatlice takip edilerek kayıt edilecekti. 150 metreden fazla uzunluğa sahip olan geminin çöküklüğü gözlenebileceğinden havuz içindeki suyun yüksekliği 15 dakika aralıklarla kayıt edilecekti. Havuzdaki suyun tamamen tahliye edilmesi gerekiyorsa ana tulumbaların alıcıları kurutulduktan sonra geri kalan su, tahliye borusuna ilave edilen yangın tulumbaları vasıtasıyla dışarı çıkarılabilirdi.⁴⁵ Gemiye çıkarmak için havuzu doldurmak gerekiyorsa havuz memuru hemen gemi heyeti idaresine durumu haber verecekti. Heyet, bütün deniz valfleriyle baş lumbuzlarını ve su geçmez valflerikapatmak için gerekli tedbirleri alacaktı. Geminin havuza girmesi ve çıkması sırasında bütün makine ve elektrik teçhizatının idaresi için Filendar şirketi tarafından gönderilen talimatnameler esas alınacaktı. Ancak, birkaç konuya özellikle dikkat edilecekti;

Resim 7: Yavuz Gemisi Sac Havuzda

Dizel motorlar, motor jeneratörleri, ana tahliye, soğutma ve söndürme yangın tulumbalarının hepsinin aynı zamanda çalışmalarına gerek yok ise nöbetleşe olarak çalıştırılacaklardı. Böylece, bütün tesisat uygun durumda olduğu kadar aynı nispette kullanılmış olacaktı. Makinelerin faaliyeti için en iyi ve uygun sıvı yanmış “işletim yağı” ve yatak yağları kullanılacaktı. Dizel motor yataklarının yağlanmasına özellikle dikkat edilecekti. Yağ delikleri düzenli olarak tıkanmaya karşı kontrol edilecekti. Makineler için lüzumundan fazla yağ kullanımından kaçınılması gerekiyordu. Silindirlerde fazla yağ kullanımı valfler ve pistonların pislmesine, pistonun kaçırmasına ve egzozda sorunlara neden olabilirdi. Yatakların hareket eden kısımlarının ve kayıcı dış yüzeyin lüzumundan fazla yağlanması, yağın boşu boşuna harcanması demektir. Sıvı yanık işletim yağıyla birlikte biriken sular, valfler vasıtasıyla dışarı atılacaklardı. Dizel motorların egzoz buharları daima berrak ve temiz olacaktı. Hafif mavi renkte duman silindire fazla yağ verildiğini, siyah duman ise yanmanın tam olmadığını gösteriyordu. Motor jeneratörleri ve elektrikle çalışan tulumbalardaki makineler tamamen yağlanarak bakımları yapılacaktı. Ana ve yardımcı tahliye tulumbalarıyla itfaiye yangın ve soğutma tulumbalarına da düzenli bir şekilde yağ verilecekti.⁴⁶

Resim 8: Gölcük Sac Havuz

⁴⁵ DMA. MTFK. 1/41-4.

⁴⁶ DMA. MTFK. 1/41-5.

Yavuz Geminin Sac Havuza Girmesinden Sonra Dikkat Edilmesi Gerekenler

Gemi havuzda kuru bir hale geldikten sonra geminin kızaklar üzerine oturduğu kısımlar dikkatlice muayene edilecekti. Havuz bakımının tamamlanmasından sonra ana tahliye boru donanımı üzerinde ki su seviyesinin değişmesine engel olabilmek için kontrol altında tutulacaktı. Havuza alma işleminin bitmesinden sonra havuzdan gemi içine su sızıp sızmadığına dikkat ediliyordu. Gemi kızaklar üzerinde oturmağa başlar başlamaz geminin aydınlatılmasında kullanılacak elektriğin verilebilmesi için kabloların bağlanması çarkçı başının kontrolüne verilecekti. Gemi, havuzda kuru hale getirildikten sonra havuz memuru geminin yangın donanımlarıyla tulumalarını emniyet altına almalıydı. Gemi heyeti idaresi, gemi kurutulduktan sonra geminin telsiz telgraf ve donanımlarını yerleştirecekti. İdare heyeti, gemi ile havuz arasında gidiş gelişleri sırasında kullandıkları iskelelere halat korkulukları yerleştirerek kazalara karşı emniyet alındığına dikkat edeceklerdi.⁴⁷ İskeleler hazırlanır hazırlanmaz havuz memuru, gemi heyeti idaresine havuz içinde bulunan mutfak, banyo ve tuvaletlerle diğer odaların demir başlarını teslim edecekti. Geminin havuzda kaldığı süre boyunca havuz memurları ve gemi mürettebatı havuzun idaresine ait nizamnameye riayet edeceklerdi. Nöbetçiler, özellikle gemiyi ve havuzu tehlikeye atabilecek durumlarla ilgili rapor tutacaklardı. Bir yangın durumunda gemi büyük bir tehlike içine girerse nöbetçi zabıt hem havuz memurunu haberdar etmeli hem de gerekli tedbirleri almalıydı. Havuz memuru, havuzun işaret fenerlerinin zamanında iyi bir şekilde yanmalarından ve söndürülmelerinden sorumlu oluyordu. Havuzlama memuru, günde bir defa havuzun içindeki boruları ölçerek havuzun derinliğini ve durumunu kontrol etmeliydi. Havuz içinde bulunan hücrelerde su birikmesi ihtimali vardı. Havuz memuru en az haftada bir defa havuzdaki hücreler içindeki suyun yüksekliğini ölçmeli, biriken suları zaman zaman tahliye etmeliydi. Gemi heyeti idaresi, geminin havuzda bulunduğu sırada tamire ihtiyaçları yoksa gemi içindeki ağır cisimlerin yerlerinin değiştirilmesine engel olacaktı. Böylece, geminin havuzda destek ve kızaklar üzerinde tehlikeye atılmasına engel olunabilecekti. Tamirat sırasında gemi üzerinde ağır parçaların nakliyatına lüzum görülürse gemi idare heyeti, havuzlama memuruyla durumu görüşükten sonra yeni uygun tedbirler alınacaktı.⁴⁸ Gemi heyeti idaresi, eşyaların gemi yüzerken zarar verecek şekilde yer değiştirmiş olmamasına dikkat edecekti. Havuz içinde kömür ve su kullanılsa da bu ağırlıklar geminin her iki tarafında aynı miktarda olmalıydı. Gemi mürettebatı, havuzun gemiyi kirletmemesine çalışmalıydı. Havuzda gemi kirlenirse gemi heyeti, havuzun mükemmel bir şekilde temizlenmesini sağlayacaktı. Havuz üzerindeki mutfak, banyo, tuvalet ve yatakhaneler de gemi mürettebatı tarafından gayet temiz tutulmalı, geminin havuzdan çıkarılmasından sonra tekrar havuz memurluğuna teslim edilmeliydi. Havuz, her zaman temiz bir halde tutulacaktı.⁴⁹ Havuz memuru, havuzun depolarının gayet iyi bir halde olmasına dikkat edecekti. Havuzlama memuru, sac havuzun bütün teferruatıyla birlikte inşaat vaziyetini daima göz önünde bulundurmalı, her türlü sorunu kısa sürede ortadan kaldırmalıydı. Geminin bazı duvarlarının boyanması, tamir edilmesi veya yenilenmesi gerekiyorsa çürümelerine meydan verilmeden bakımları yapılmalıydı. Havuzlamadan sonra güverte sık sık kullanıldığı için yerlerin paslanmasına ve çizilmesine de engel olunacaktı.⁵⁰

Makine, Elektrik Tesisatının Muhafazası ve Çalıştırılması

Çarkçı başı, kendi idaresi altındaki bütün tesisatın ve cihazların teferruatlarıyla birlikte, her zaman mükemmel ve arızasız bir halde olmasından sorumlu tutulacaktı. Bunun için, bütün tesisatı her zaman göz önünde bulundurmalı, yüksek yeterlilik ve kabiliyette kullanılmaları için bütün işleri bilmeliydi. Elektrik kablosu üzerinde her hangi bir tadilat yapmak yasaktı. Elektrikle ilgili her hangi bir değişiklik yapılması için önemli bir neden olursa vekâletin resmi yazısıyla onayı alınacaktı. Sac havuz üzerindeki özellikle dizel motorlar, kompresörler, motorlar, tulumalar haftada bir defa kısa süre için çalıştırılmalı, bütün bölümlerin mükemmel bir halde olmasına dikkat edilmeliydi. Bunların, hareket halinde olmalarına da önem verilecekti. Yağ filtrelerinin pislenip pislenmedikleri zaman zaman kontrol edilerek gerektiğinde temizleneceklerdi. Egzost ve hava valfleri, 3 ile 4 aylık faaliyetten sonra sökülerek temizlendikten sonra yeniden yerlerine takılacaklardı. Dizel motorların valflerinin, altı aylık faaliyetten sonra bakımları yapılması zorunluydu. Çarkçı başı, başlangıç hareketi ve püskürtme sırasında hava depolarının daima doğru bir halde olmasına dikkat etmeli, ayrıca her hangi bir sorun yaşanırsa ortadan kaldıramıyordu.⁵¹ Dizel motorlar ve kompresörler için yapılması gereken işler aşağıda sıralanmıştır;

⁴⁷ DMA. MTFK. 1/41-6.

⁴⁸ DMA. MTFK. 1/41-7.

⁴⁹ DMA. MTFK. 1/41-8.

⁵⁰ DMA. MTFK. 1/41-9.

⁵¹ DMA. MTFK. 1/41-10.

Derya GEÇİLİ

- a) Bütün egzoz ve emniyet valflerinin mükemmel bir halde kolaylıkla hareket edebilmeleri ve iyi bir sisteme sahip olabilmeleri için kontrolden geçirilmeli
- b) Yanma tulumbalarının alıcı ve verici valfleri ile bunlara ait boru donanımları kontrol edilmeli
- c) Kompresör valfleri kurumuş olan yağlardan temizlenmeli
- d) Kompresörlerin hava emilimine ait bölümler temiz tutulmalı
- e) Dizel motorlarının iş pistonlarıyla kompresörlerin pistonları sökülmeli, pistonlar temizlenmeli ve bunların aşınmış olmaları ya da yeterli derecede istife sahip olmaları halinde değiştirilmeli
- f) Yağ ve yanma filtreleri temizlenmeli
- g) Egzost boruları temiz tutulmalıdır.

Dizel motorlarında ve kompresörlerde yapılan bütün temizlik ve muhafaza işlerine mümkün olduğu kadar dikkat edilerek üstü�ü kullanımından kaçınılacaktı. Bütün elektrik kablo donanımlarının ayda bir defa kontrolleri yapılarak, arızalı yerler zamanında belirlenip düzeltilenecekti. Dinamolar, motorlar, motor jeneratörleri ile diğer cihazlar üzerinde biriken dağılım ve diğer sorunlar hızlı bir şekilde temizlenecekti. Islak bir hale gelen bubin sargıları elektrik vasıtasıyla dikkatli bir şekilde kurutulacaktı. Akümülatör bataryaları boşaltılıp tekrar doldurularak daima kullanıma hazır bir halde bulundurulacaktı. Elektrikle yakıcı maçunalar ve ırgatlar, hareket edebilir bir halde muhafaza edilebilmeleri için haftada bir defa kısa süre çalıştırılacak ve yağlanacaktı. Yukarıda bahsedilen bütün tecrübeler, eksiklikler, kontrol işleri havuzlama memuru veya baş çarkçının nezareti altında havuzun mürettebatı tarafından yapılacaktı. Fakat yapılacak işler için mürettebat yeterli gelmezse havuz memuru, Marmara Üssü Bahri Kumandanlığına müracaat ederek yardımcı isteyebilirdi.⁵²

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde Tersane-i Amire'nin İstanbul'dan İzmit Gölcüğe Taşınması için incelemeler yapılmış olsa da bu başarılamamıştı. Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nin ilk adımlarını attığı bu düşüncüyü gerçekleştirmeye karar vermişti. Birinci Dünya Savaşında boğazlara hapsedilen gemilerin çürüğe çıkmaması için sac havuzla alınarak bakımlarının yapılması gerekiyordu. Bu gemilerden en önemlisi Yavuz Kruvazörüydü. Yeni bir tersane ile havuz inşası için yapılan teklifler ve projeler incelemeye alınmış ve Almanya'da Filendar şirketiyle anlaşılmıştı. Böylece, Gölcük'te açık sahada sac havuz inşasına başlanmıştır. Filendar şirketi, oldukça ayrıntılı olduğu için havuz inşasını belirlenen süre zarfında tamamlayamamıştır. Sac havuz uzun bir süreçten sonra teslim edilse de yavuz kruvazörü için yeterli gelmemiştir. Bu nedenle havuz hemen tamire alınarak bir süre sonra yavuz kruvazörünün bakımı yapılabilmıştır. Denizlerle çevirili Türkiye Devleti'nin güvenlik açısında güçlü bir donanmaya ve dolayısıyla da tersaneye ihtiyaç duyması kaçınılmaz bir durumdur. Gölcük'te sac havuz inşasına dikkat edilerek tersanenin inşası için de önemli bir adım atılmıştır.

⁵² DMA. MTFK. 1/41-9.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Bab-ı AsafıAmedi (A.AMD)
29/79-1-1, 29/79-1-2

Babıali Evrak Odası (BEO)
4148/318538-1-1, 4148/318538-1-2, 4148/318538-1-3, 4148/318538-1-4, 4148/318538-5-1,
4148/318538-5-2, 4191/314283-2-1, 4191/314283-2-2, 4191/314283-3-1, 4191/314283-3-2,
4191/314283-3-3, 4191/314283-1-1, 4191/314283-1-2, 4191/314283-5-1, 4191/314283-5-
2, 4063/304684-1-2, 4063/304684-2-2, 41191/314283-1-1, 41191/314283-1-2. 4330/324734-2-3.

Meclis-i Vükela (MV)
165/82-1-1

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)
30-0-18-01-24-37-09, 30-0-18-01-26-54-09.

Deniz Müzesi Arşivi (DMA)

Müteferrik (MTFK)
1/41-1, 1/41-2, 1/41-3, , 1/41-4, 1/41-5, 1/41-6, 1/41-7, 1/41-8, 1/41-9, 1/41-10, 1/41-11.

Bahriye Nezareti (BN)
165/3741-28, 165/3741-29, 165/3741-38, 165/3741-40, 165/3741-44, 165/3741-45, 165/3741-47,
165/3741-49, 165/3741-51, 165/3741-52, 165/3741-53, 165/3741-57, 26/350, 80/1648-46, 80/1648-
48, 80/1648-50, 80/1648-51, 80/1648-52, 80/1648-53, 80/1648-54, 80/1648-55, 80/1648-56,
80/1648-57, 80/1648-58, 80/1648-59, 26/350, 368/13315.

Bahriye Vekâleti (BV)
165/3741-59, 39/514-1, 39/514-2, 233/4444, 91/1491-1, 91-1491-2, 302/6644-1.

Kitaplar

Bahriyemizin Tarihçesi, Sahib ve Neşri: Meziyet Kütüphanesi Müessisi: Mehmed Ali, Muharreri:
Mektebi Bahriye Hukuk-ı Bahriye Tarih Muallimi Binbaşı, Mehmed Şükrü, Mürettebeyin Os-
maniye Matbaası, 1328.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu,
Ankara, 1988.

İdris Bostan, Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire, Türk Tarih Kurumu,
Ankara, 2003.

PalmiraBrummett, Osmanlı Deniz Gücü, Keşifler Çağında Osmanlı Deniz gücü ve Doğu Akdeniz'de
Diplomasi, Çeviri, H. Nazlı Pişkin, Timaş yayınları, İstanbul 2009

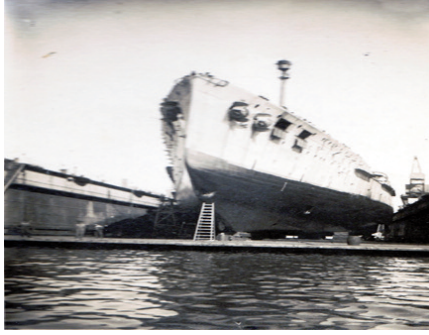
Nejat Tarakçı, Deniz Gücünün Osmanlı Tarihi Üzerindeki Etkileri, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İs-
tanbul, 2009.

Makaleler
Akçaoğlu, V. Akçaoğlu, S. (2007). Kuru havuzlar, 6. Ulusal Kıyı Mühendisliği Sempozyumu, İzmir.

Derya GEÇİLİ

Ekler

Resim 9: Yavuz Gemisi Sac Havuzda

Resim10: Havuz inşasında Görevlendirilen Alman Ustalar (DMA, BV, 282/6166-7)
Kiel'den perçin ustası Wilhem Andersen, Stettin'den perçin ustası Rainhard Retzlaff, Stettin'den usta Williy Schütt, Flensburg'den Usta Karl Sievert, Neumünster'den perçin ustası Johann Söhren, Kiel'den usta Johann Jöhnk, Kiel'den perçin ustası CustavSchmied

Resim 11: Burken'den Usta Heinrich Schreier, Mudelstrand'tan Perçin Ustası Wilhem Ambrecht, Kiel'den Usta Karl Anderson, Kiel'den Ateşçi Erich Albrecht, Kiel'den Tesviyeci Johann Picknick, Kiel'den Tesviyeci Hugo Tessensohn, Kiel'den Perçin Ustası Robert Hollberg (DMA, BV, 282/6166-5-6)

Resim 12: Perçin Ustası Karl Kristiyn, Usta AntonKatarina, Ateşçi WilhemNegarete, Usta JohannesAntuna, Usta Wilhelm Maria, Tesviyeci August Maria, August Wilhelmine

Resim 13: Datzing'den Eğmeci Friedrich Auguete, Zulkow'dan Eğmeci Gustav Frida, Kiel'den tesviyeci Wilhelm Ernestine, Kiel'den Tesviyeci Johan Anna, Kiel'den tesviyeci Johann Anna

Resim 14: Dorpat'tan usta Heinrich Elizabeth, Krumnessen'den ateşçi Friedrich Karoline, Kiel'den Ateşçi Katarine Detler, Kiel'den Ateşçi Friedrich Martha, Schlenpicken'den Ateşçi Gustav Amalin, Kiel'den Eğmeci Friedrich Matha

Resim 15: Gr. Parin'den Perçin Johan Alla, Lübeck'den Perçin Karl Maria, Lübeck'den Perçin Otto Katherina, Schwerin'den Perçin Fritz Emelie, Rostock'tan Perçin Ernat K. Scharlotte, Lübeck'ten Perçin Otto S. Katarina, Mischevitz Torbacı Johann Maria

Derya GEÇİLİ

Resim 16:Tralau'dan Demirci Ferdinand Christina, Demirci OttoHelene, Demirci HermJohanua, Lübeck'den Çilingir Karl Auguste, Politz'den Çilingir Johanna Gottileb, Gumbinnen'den Çilingir WilhelmineBura, Böhe'den Çilingir Maria Beth

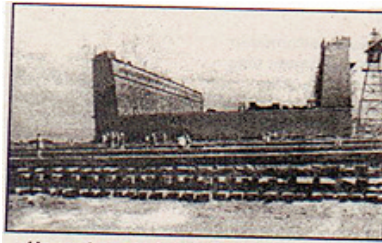

Resim 17: Lübeck'ten Tornacı Josef L. Dorothea, Apprenrade'den Çarhçı HeinrichAnna, Lübeck'den Çarhçı Otto P. Sophie, Wittenburg'dan Çarhçı Albert N. Auguste, Lübeck'den Tornacı Karl F. Elise, Lübeck'den Çarhçı Adalbert J. Elisabeth, Lübeck'den Tornacı August L. Pauling

Resim 18:Havuz İnşaatında Görevli Alman Mühendis (DMA, BV, 282/6166-01) Marmara Üssü Bahri Kumandanlığına; Gölçeğiz tesisatında istihdâm edilmek üzere Almanya'dan vürüd eden ve fotoğrafı mülhak bulunan Mösyö MaksMüller'e bir kıt'a seyahat vesikâsmınıtâsi için Dâhiliye Vekâletine yazılmağla bir ay malûmat işâr olunur efendim.

Resim 19: Havuz İnşası Hakkında Gazetelerde Yayınlanan Resimler

Havuz kızakta inşa halinde, bu yüzer havuz iki parça olarak inşa edilmiş ve daha sonra monte edilmişti. (Gölcük)

Havuzun kızaktan inişi (Gölcük)

Havuz kızaktan indikten sonra denizde. Montaj çalışmaları yapılırken (Gölcük)

Havuz kızaktan indikten sonra (Gölcük)

Cumhuriyetin İlk Yıllarında İzmit Basınının Yansımaları

Sabahattin ÖZEL*

Cumhuriyetin ilk yıllarında İzmit basını üç gazeteyle temsil ediliyordu. Bunlar kronolojik sıralamayla, Kocaeli, Hür Fikir ve Türk yolu gazeteleridir. Kocaeli Gazetesi 1918 yılında kurulmuş resmi bir gazeteydi. İzmit hükümet konağındaki özel yerinde basılıyor, Perşembe günleri yayınlanıyordu. Gazetede yasa metinleri, tüm resmi daire duyuruları, il haberleri, atamalar yer alıyordu. Ticari ve kayıp ilanları da yer alıyordu. Yine dernekler, yeni çıkan yayınlar da bu kapsamdaydı. Gazetenin sütunları yararlı yazılara açıktı. Yazı ve ilanlar için matbaa müdürlüğüne başvuruluyor, gazete ikibuçuk kuruşa satılıyordu.

Kılıçzâde Hakkı Bey'in çıkardığı Hür Fikir, ikinci olarak 1924 yılında kurulmuştu. Kılıçzâde Hakkı Bey gazetesini ilk olarak Birinci Dünya Savaşı döneminde çıkarmıştı. Ancak gazete yazdıklarından dolayı sıkça kapatılma cezalarıyla karşılaşmıştı. Bu konuda özellikle Talât Paşa etkin olmuştu. Gazete son olarak Hürriyet-i Fikriye adıyla yayınlanırken süresiz olarak kapatılmıştı. Hür Fikir Gazetesi haftalık olarak pazartesi günleri yayınlanıyordu. Nüshası üç kuruştur. Yazı işleri Müdürü Rıza Oruç, Sorumlu Müdürü Kumandanoglu Kasım Tefik Bey'in 1928 yılında gazeteyle ilişkisi kesilmiş, yerini hukuk mezunu Tahir Bey almıştı. İdare Müdürü Haydar Bey'di. Gazete kendisini bağımsız fikirli, dini, sosyâl, siyâsi ve İnkılâpçı cumhuriyet gazetesi olarak tanımlıyordu. Gazete hemen her sayısında, "cumhuriyette hâkim kanundur" ilkesini vurguluyordu.

Yine yayınına 24 Eylül 1925'te başlayan Türk Yolu Gazetesi haftada iki gün çıkıyordu. Halkevi karşısında Mehmet Yüce'ye ait Türk Yolu Matbaasında basılıyordu. İzmit Memleket Hastanesi'nin başhekimi Dr. İhsan Ekin gazetenin sağlık yazarıydı. Matbaa 1945 yılında faaliyetteydi. Bunun dışında 1938 yılında Körfez ve Marmara adlarında iki gazete yayın hayatına başlamışlardı. Siyasi içerikli Körfez Gazetesi haftalık, Marmara ise haftada iki gün yayınlanıyordu. Körfez, kısa ömürlü bir gazete olmuştur. 25 Nisan'da çıkmaya başlamış, 11 Haziran'da kapanmıştır⁽¹⁾. Bildirimize kaynaklık edenler Kocaili ve Hür Fikir gazeteleridir. Mevcut bazı sayılarından hareketle, İzmit ve bağlı yerlerin cumhuriyetin ilk yıllarındaki konumu yansıtılmıştır.

1924 yılı sonlarında İzmit Ziraat Bankası'nın tütün üreticilerine kredi vereceği duyurulmuştu. Kocaeli, tütün üretimi ve ihracatıyla ünlüydü. 1924 yılında diğer yıllara oranla daha çok tütün üretilmişti. Bu sonuçta mübadeleyle gelen göçmenlerin önemli katkıları olmuştu. Ayrıca tütünlerin kalitesi de yükselmişti. Ancak tütünlerin alıcıları nazlıydı. Bu nedenle vali Vehbi Bey'in sürekli girişimleri sonucunda, Ziraat Bankası üreticilere kilo başına üç ay vadeli 25 kuruş kredi vermeye başlamıştı.

Diğer taraftan göçmenlere yönelik bir duyuruda başvuru için iki ay sürelerinin kaldığı bildirilmişti. 28 Ekim 1712-1921 den önce Yunanistan'ı terk eden veya eskiden beri Yunanistan dışında olan Türkler'in, isteklerini 6 Ağustos 1924'ten itibaren 6 ay içinde karma mübadele komisyonuna iletmeleri gerekiyordu. Dolayısıyla beyanname vermeyenlerin Kasım sonuna kadar başvuruda bulunmaları istenmişti.

Son haftalarda Bahçecik bucağı, Yeniköy'de yerleştirilen göçmenler arasında iki çiçek, Sapanca nahiye merkezinde üç kızamık olayı görülmüştü. Adapazarı'nda da bir trahom olayına rastlanmıştı. Aynı günlerde Kocaeli Ziraat Müdürü Hamdi Bey, 40 lira maaşla Bursa Ziraat Mektebi

* Prof. Dr., Emekli Öğretim Üyesi

Sabahattin ÖZEL

müdürlüğüne, Ziraat Genel Müdürü mümeyyizi Tahsin Bey 25 lira maaşla Kocaeli Ziraat Müdürlüğüne, Gebze Asliye Mahkemesi üyelerinden İsmet Efendi, Geyve Asliye Mahkemesi başkanlığına atanmışlardı. Keskin kazası öğretmenlerinden Turgut Bey, İzmit Akçakoca Erkek Okulu'nda göreve başlamıştı.

İl makamı duyurusunda, Lozan Antlaşması'nın 139.maddesine göre mülki, adli, mâli yönetimlere, vakıflara ilişkin yaprak, defter ve belgelerin karşılıklı iadesinin gerektiği hatırlatılıyor, işgal sırasında Yunanlılar tarafından götürülmüş evrak ve belgelerin, tür, miktar ve mahiyeti hakkında seri bilgi verilmesi isteniyordu.

Akyazı yöresinde eşkıyalık yapan Rıza'nın evinde çeşitli eşyalar ele geçirilmiş, maktul şaki Hasan'ın üzerinde kayış ve gümüş kaplı kama bulunmuştu. İzmit'te Kadı Çelebi Camii şerifinde aylık 130 kuruşluk hitabet ciheti 5 akçe, Hacı İbrahim Camii şerifinin aylık 75 kuruş asli maaşlı ve 375 kuruş tahsisat-ı fevkalade görevli imamlık ve hitabet cihetlerine talip olanların İzmit Müftülüğüne başvurmaları bildirilmişti.

İl Yönetim Meclisi, İzmit'te bahriye efradı için herbiri 960 gram, günde ikinci sınıf yerli bugday unundan üretilmiş 500 ile 1000 adet ekmek alımını ihaleye çıkarmıştı. Yine İzmit Cezaevinin günlük iç ve dış aydınlatmasını sağlayacak iki teneke gazyağı için ihale açılmıştı. Bir diğer ihale de İzmit Jandarma Subay Okulu'nun hayvanları için gerekli ot, saman, arpa; okulun aydınlatılması için de gazyağı, kömür ve odunun teminiydi.

İzmit'in Arpalık İhsaniye köyünden Ahmet kızı Fatma, on yıl önce askere giden, sağ olup olmadığı bilinmeyen eşi Hacı Mehmet oğullarından Hüseyin oğlu Recep aleyhine boşanma davası açmıştı. Karamürsel'in Ereğli köyünden Marko oğlu Hristo fabrika başkatibi Mehmet Memduh Efendiden aldığı 35000 bin kuruş kağıt parayı süresinde ödememişti. Bu nedenle Çamçukur civarında Kızılüzüm Deresindeki 27 dönüm kestaneliği müzayedeye 605 liraya satılmıştı. İzmit icra dairesi İzmit Ziraat Bankası'ndan aldıkları borçları ödemeyen Arslanbey Köyünden bazı Ermenilerin taşınmazlarına el koymuştu. Karamürsel'in Mertgöz köyü ile Yeniköy'ünden birçok Ermeni'nin mallarının başına gelmedikleri takdirde, taşınmazlarının müzayedeye satılacağı duyurulmuştu.

İzmit'in Nurettin Paşa Caddesinde mağaza ve dükkân yapmaya elverişli kelepirci arsa satışa çıkarılmıştı. Doktor operatör Hayrettin Faik, her gün öğleden sonra Merkez eczhanesinde, Akşamdan sonra Kız Nümune Mektebi bitişiğindeki evinde tüm cerrahi ameliyatları yapıyordu.

1925 yılı Haziranında doğudaki Şeyh Sait Ayaklanmasıyla ilgili haberler gündemdeydi. "Her yerde, her zaman muzır mahlûklar" başlığıyla yayınlanan makalede, Dahiliye Vekiline bazı çözüm önerileri sunuluyordu. Doğu illerinde şeyh, reis unvanlarıyla yeniden türeyen kesim, çöken Rus çarlığının grandüklerine benzetilmişti.

Kocaeli Valisi, Dahiliye Vekâletinin Ankara'da göçmen sorunlarının çözümüne ilişkin, günlerce süren toplantısına katıldıktan sonra İzmit'e dönmüştü. Vali alınan kararların İzmit ve çevresini ilgilendiren hususlarını şöyle açıklamıştı:

1. Göçmenler arasında olması gereken istikrarın oluşumunu engelleyen adi iskânın, kesin iskâna dönüştürülmesiyle, göçmenlere verilen emlak ve toprak karşılığında, zincirleme kefaletle Ziraat Bankası'ndan borç para alınmasının sağlanması.

2. Göçmenlere inşa edilecek ekonomik konutlar için kabul edilen şeklin, göçmenlerin, özellikle köylü kesiminin ihtiyacını sağlayamayacağı anlaşılmıştı. Bu nedenle her yerin, her çiftçinin ihtiyacına göre köy konutlarının inşası ve konutlar için verilen 150 liranın 250 liraya yükseltilmesi.

3. Konut ve toprak almak isteyen göçmenler, şimdiye kadar konut ve toprak değerlerinin ancak % 20'sini alabiliyorlardı. Bundan sonra %50'sini alabileceklerdi.

4. Sahiplik belgesi olanlardan yalnız beyannamesi olan göçmenler, mal alabilmek için dört alıcının kefaletine ihtiyaç duyuyorlardı. Bundan sonra Balkan Savaşı'ndan sonra gelen, konut ve toprak sahibi olan mübadil göçmenlerin kefaleti kabul edilecekti.

Kocaeli İl Genel Meclisi Okul Vergisi Kanununa göre, bütçeye eklenecek ödenekleri vermek, kazalara dağıtımı gereken vergi miktarlarını belirlemek üzere toplantıya çağırılmıştı. Meclis böylece bu kanunla ilkokulların modern ve yaşamsal bir şekilde temellerini atacaktı. Diğer taraftan 341

Vakıflar Bütçesi Kanunu'nun 4.maddesi, eğitim ve öğretime ait olup da, kuruluş amacı geçmiş vakıf bina ve arsaların yönetim ve gözetim hakkını Maarif Vekâleti ve özel idarelere devretmişti. Bunlardan harap olanlar satılarak bedelleri ilkokulların modern şekilde inşasına harcanacak, uygun olanlar kütüphane, konferans salonu ve okul gibi bilimsel ve yaşamsal kurumlara dönüştürülecekti.

Spor etkinliklerine gelince, Hereke ve İttihat Spor kulüpleri Tersane Meydanında karşılaştılar. Birinci haftaymı hakem Abidin Bey, ikinci haftaymı hakem Nurettin Bey yönetti. Maç, iki kasaba gençliği arasındaki içtenlik ve barışıklığın en yüksek bir örneği olarak geçti. İttihat Spor 4-1 galip geldi.

Lig maçlarının yapılması münasebetiyle son haftalarda gerilen sınırlar, bir sürü sorunlar yaratmıştı. Adapazarlı sporcular hakemleri tarafgirlikle suçlayarak ligden çekilmişlerdi. Adapazarlılar kendi şehirlerinde bir lig kurmak için, çoktan beri ayrılık vesilesi arıyorlardı. Yetkililer Kocaeli ligi varken, Adapazarı'nda buna eşdeğer bir ligin kurulmasının kabul edilemeyeceğini söylüyorlardı. Kocaeli lig kurulu bunu önlemek için Adapazarlı sporculara verilen cezaları tümüyle kaldırdı. Adapazarı kümesinin oluşturulmasıyla maçların sonuçlandırılmasını, her iki küme şampiyonlarının finali İstanbullu bir hakemin yönetiminde oynamalarını kararlaştırdı.

İzmit'te Kızılay, Kurban Bayramının üçüncü günü ünlü pehlivanların katılacağı güreş müsabakaları düzenlemişti. Seyircilerin huzur ve istirahatları sağlanacaktı. Başa 80, başaltına 50, ortaya 30, küçükortaya 15, desteye 10 lira ödül konulmuştu.

Yerel basın, uçak ulusal onur yarışması başlatmıştı. Hür Fikir Gazetesi 500, Geyve'de Dramalı gençler 6310, İzmit İttihat Spor gençleri 700 kuruş bağışlamışlardı. Yarışma Kurban Bayramı sonuna kadar sürecek, toplam bağışlar Ankara'da Tayyare Cemiyeti Genel Merkezi'ne gönderilecekti. Yine tayyare piyangosu biletleri, İzmit İttihat Spor kulübü veznedarı Fevziye Camii avlusunda Turan bakkaliyesi sahibi Mehmet Refi Bey'den alınabiliyordu.

Kocaeli Baş Mühendisliği bazı ihtiyaçların karşılanması için ihaleler açmıştı. Hükümet bahçesinde inşa edilen özel yola ait garajın tamamlanması için ikişer kanatlı üç kapı, raflar, dolap aksamı ve pencerelerine konulacak demir parmaklıkların yapımı 441 lira 45 kuruş bedelle ihaleye çıkarılmıştı. Yine Karamürsel-İznik yolunun yapımına 31000 lira bedel biçilmişti.

İzmit'te faaliyet gösteren Milli İmalathane'nin kurucuları Ömer ve oğlu Ali Osman ustalardı. Demiciliğe ait her tür iş, tarım araç ve gereçlerinin onarımı yapılıyordu. Yaylı kepenkler imal edilip yerine takılıyordu. Son olarak döküm bölümü açılmıştı.

Dönem yayınlarının başında Tayyare Cemiyeti tarafından 15 günde bir çıkarılan Tayyare Mecmuası geliyordu. Türk Yurdu Mecmuası'nın Haziran, İttihat'ın 182. Sayıları çıkmıştı⁽³⁾.

Tayyare yardımlarının önemi başmakale konusu olarak öne çıkıyordu. Kendimizi ve başkalarını aldatmaya olanak yoktu. İzmitliler vatani görevlerini yerine getirmemişlerdi. Bunu açıkça itiraf etmek erdemdi. Denizcilik bakımından İzmit, çok önemli stratejik bir noktaydı. Dolayısıyla Anadolu'yu işgal etmek isteyen, Akdeniz'den gelecek bir düşmanın Marmara Denizi'nde ilk işgal edeceği hareket üssü İzmit'ti. Çünkü bu gerçek, geçmişin acı deneyimleriyle anlaşılmıştı.

İzmitliler o günleri unutmamalıydı. İngiliz ve Yunan asker eşkıyası İzmitlilerden, dükkân ve mağazalarından hergün haraç almışlardı. İzmitliler, bugün vatanın savunmasına katılmazsa aynı sonla karşılaşabilirlerdi. İzmit'le aynı konumdaki Adana, vatani görevini yapmaya devam ediyordu. Oysa İzmit, henüz küçük bir uçak alacak parayı bile sağlamamıştı. Çok daha yoksul dahili kazalar bile, İzmit'in yaptığı yardımın şimdiden birkaç katını sağlamışlardı. Toplanan 8000 liraya bir aydır on para bile katılamamıştı.*

Kocaeli Tekel yönetiminde yolsuzluk iddiaları gündem oluşturmuştu. Yolsuzluğun büyük çapta olduğu, İzmit merkeziyle, Karamürsel ve Kandıra kollarını kapsadığı ileri sürülüyordu. Cumhuriyet yönetimi Reji yönetimini parasını ödeyerek kapı dışarı etmişti. Kocaeli Tekel yönetiminin başında Başmüdür Necip Bey, Başmuhasebeci Fehmi Bey vardı. Bunlar saygın yöneticilerdi. Bunlar daha önce bu kurumun başında bulunsaydılar, bu rezalet yaşanmazdı. Yolsuzluk müfettiş Selahattin Bey tarafından soruşturuluyordu. Soruşturma devam ettiği için, müfettişin cevaplamaktan kaçındığı sorular şunlardı:

1. Vergi almak için yönetimin çoğunluğu tarafından konulmuş fiyatların bazı tüccar hakkında

Sabahattin ÖZEL

suyuna giden eller tarafından indirilerek hazinenin zarara uğratıldığı.

2. Tekel yönetiminin imalat işlerinde hizmetli amele ücretlerinin ödenmesinde bazı yolsuzluklar olduğu ve özel defterlerinin incelendiği.

3. Karamürsel ve Kandıra'dan kaçak olarak el konulan bir miktar tütünün denk haline getirilerek herhangi tüccara satıldığı, yine aynı yerlerden yönetim adına tütün alımı için emir verildiği, bu emir mahallerince uygulandığı halde tütünlerin tüccar veya şirketlere devredildiği, bu bağlamda Şefik Bey adının zikredildiği.

4. Üretici malları yönetim ambarına geldiği anda, usulünce eksper tarafından yapılan denetimde denklere çekilenlerin tekrar yerine konulması gerekirken, bunların bir kenara atıldığı, ayrıca denkle yapılarak güya üretici malıymış gibi sahte evrakla ambardan çıkarılarak tüccar veya kişilere satıldığı güçlü duyumları.

Görülen lüzum üzerine eski başmuhasebeci Safvet, Eski ambar ve yeni memurlar müdürü Besim, yeni ambar müdürü Osman, tarım şubesimuhasebisi Hafız Hasan Bey açığa alınmışlardı. Tekel ambarları bir haftadan beri tasfiye edilmekte, tüccar ve üreticiden denklere kayıp olanların şikâyetleri başmuhasebeci Fehmi Bey tarafından incelenmekteydi. İzmit'in Hacı Hızır Mahallesi'nden Çerkes oğlu Şaban adına 15 denk tütünün transfer edildiği kayıtlıysa da, böyle bir kişinin varlığı saptanamamıştı.

Bağımsızlığımızın büyük günü olan 24 Temmuz kutlanırken, öğrenciler yetimler yararına rozet satışı yapmışlardı. 23 Temmuz Özgürlük Bayramı dolayısıyla İzmit bayraklarla donatılmış, resmi daireler tatil edilmişti. İl Genel Meclisi, valinin görevlerini kolaylaştırmak ve çabuklaştırmak amacıyla bir otomobil armağan etmişti.

Belediye, sonunda ölümlerle dirilerin bir arada yaşayamayacaklarını takdir ederek şehir içindeki mezarlıkların kaldırılmasını kararlaştırmıştı. Öncelikle Yeni Hamam bitişiğindeki mezarlık temizlenmişti. Belediye amele ücretlerine karşılık buldukça diğerlerini de temizleyecekti.

Tütün şirketinin istasyon ambarlarına nakledilen tütün denklerinden bir miktar tütün çalan istasyon hamallarından Geredeli Abdurrahman oğlu Ömer, sulh mahkemesince birbuçuk ay hapse mahkûm edilmişti. Herman Tütün Şirketi eksperisi Mehmet Şükrü Efendi, tütün yapraklarından yaptığı tabloyu İzmit Türk Ocağı'na armağan etmişti.

Acemzâdelerden Kandıralı Muhtar Efendi, İran'ın çağdaş şairlerinden Mirza İsfahani'nin şu satırlarını Hür Fikir Gazetesi'ne armağan etmişti.

Yarabbi! Yarabbi! Cahilleri sarık ve cübbe ile aldatan ikiyüzlü dindarlardan sana şikâyetim var.
Bu ikiyüzlüler halka rakı ve şarabı haram ederken.
Kendileri her akşam ve sabah masumların kan şarabıyla mesttirler.
Bu ikiyüzlüler zavallı cahilleri cellâdın pençesine teslim ederken, ne Allah'tan korkar, ne peygamberden utanırlar.
Evet, ey vatandaş! Sen bu ikiyüzlüler gibi mücessem bir öküzden erdem bekleme!
Zirâ insan, bir kucak sakalla, kocaman bir sarık ve muhteşem bir cübbe ile insan olmaz.
İnsanlık başka şeydir.

Yerel basın yetenekli şair adaylarının şiirlerine de yer veriyordu. Bu bağlamda genç öğretmen Nurettin Hamit'in "Mehtap" adlı şiiri yayınlanmıştı:

Akşamın alevden kızıl tülünü,
Buluttan lacivert bir hâle sardı;
Sularda titreyen elemli günü
Loşluğuyla boğdu,gök kararı
Gecenin hicranlı sessizliğinden
Sızarak, matemle dolaştı rüzgâr...
Bir neyin hüznüyle inledi sular
Bu anda çamların derinliğinden
Bir alevli kurs, bir nur belirdi...
Hırçın dalgalarla koyu inleyen
Lacivert denizin koynuna girdi.

Cumhuriyetin İlk Yıllarında İzmit Basınının Yansımaları

Diğer taraftan Türk havacılığını geliştirmeye yönelik yardımlar sürüyordu*. Bu amaçla 25'er lira bağışta bulunanlar şunlardı: Nalbur Raşit Efendi, Kırtasiyeci Nazif Bey, Saraçzâde Hüseyin Efendi, Eczacı Ziya Bey, Demiryolunda Ömer Hulusi Biraderler, Dava vekillerinden Ali Vasfî Bey, Hacı Bekir Ağazâde Vehbi Bey, Hacı Hazım Efendi, Osman Zeki Efendi, Süvari Yarbaylığından emekli Mümtaz Bey, Nalbur Kamil ve Mehmet Efendiler. Eşref Efendizâde Ahmet Efendi, Tuz gümrüğü hamalları, Adalılar Çarşısında manifaturacı Hacı Hilmi Efendi, Kocaeli Vapur ve Nakliyat Şirketi kurucularından Hüseyin Bedrettin Bey, Eczacı Hasan Behçet Bey, Manifaturacı Himmetzâde biraderlerinden Hasan Fikri Efendi. Celep Hamit Ağa.

Yirmişer lira verenler: Şıracı Ömer Ağa, Kavaf Hacı Mehmet Efendi, Kasap Ali Ağa, Belediye Azasından Çerkes İshak Bey, Cemal Beyzâde Ali Bey, Manifaturacı Macit Bey, Acente Mustafa Bey, Sıddık Veli Şirketi satılma memurlarından Mustafa Efendi.

Onbeşer lira verenler: Celep Yaşar Efendi, Eczacı Yusuf Bey, Kösezâde Ahmet Bey, Kaymakçı Çiftliği müsteciri İbrahim Efendi, Şemsi Kaptan, Tüccar Hafız Mehmet Efendi, Albayzâde Ruhi Bey, Buğday Meydanında Keresteci Süleyman ve Esat kardeşler, Celep Süleyman Ağa, Aşçı Yahya Efendi, Demirbeyzâde Mehmet Bey, Demirci Ömer Usta ve oğulları, Vodinalı Mehmet Bey(4).

Kocaeli Gazetesi 1928 yılı başlarında, eski kâğıt paralara ilişkin Maliye Vekâleti'nin genelgesini yayınlamıştı. Gebze Kaymakamı Ragıp Bey 9 Ocak'ta İzmit'e gelmiş, akşam treniyle dönmüştü. İzmit Mebusu İbrahim Bey 8 Ocak'ta İzmit'e gelmiş, bir gece kaldıktan sonra Ankara'ya gitmişti. İzmit belediye üyelerinden süresi son bulan yarısının yerine 1 Şubatta seçim yapılması kararlaştırılmıştı. Seçmen listeleri hazırlanarak şehrin çeşitli yerlerine asılmıştı. 900 kuruş maaşlı il yazı işleri kalem kâtipliği boştu. Gerekli koşulları taşıyan, yazısı güzel olanlar başvurabilirlerdi. İzmit Posta ve Telgraf Müdürlüğü 600 kuruş maaşlı dağıtım memurluğu için sınavla eleman alacaktı. Başvuracakların yaşı 17'den küçük, 28'den büyük olmayacaktı. Sınav, Türkçe, hesap, yazı, imlâ ve Fransızca'dan yapılacaktı.

Milli Müdafaa Vekâleti Emekli Şubesi Müdürlüğünün İzmit Askerlik Şubesi Başkanlığına sunduğu tahrirata göre, XI. Ve XII. nakdi ödül defterleri yayımlandığı halde, şubelerde hak sahibi olanlar başvurmamışlardı. Malulleri sevindirmek için önceki defterlerde dahi adları çıkarılarak tebliğ edildiği halde yine başvuran olmamıştı.

İl Daimi Encümeni duyurusuna göre, Taraklı'da bulunan 200, 175,60 ve 180 lira değer biçilen dört adet medrese binası açık artırmayla satılacaktı. Yine Adapazarı'nda Kuyudibi Caddesi'nde kargir hamam 10.000, Mecioğlu Caddesi'nde bir ev 800, aynı yerde bir arsa 100, Kayıkbaşı Caddesi'nde Yeni Kilise civarındaki arsa 100'er lira değerle açık artırmaya çıkarılmıştı.

İzmit Kara Yakuplu yolunda 1491 lira 74 kuruş keşif bedelli dört menfezin inşası için ihale açılmıştı. Akyazı-Dokurcun yolunda kargir kısmı tamamlanmış, ahşap kısmı yapılacak biri sekiz, diğeri on metre açıklığında iki köprü 1246 lira üç kuruş keşif bedeliyle ihale edilecekti. Vilayet Muhasebesi iskân ambarlarında mevcut, tür ve miktarı belirtilen inşaat malzemelerini açık artırmaya çıkarmıştı: 4 Mermer musluk taşı, 1 hela taşı, 1 hela arkası taşı, 1 çamaşırılık tekne taşı, 1 düz taş, 3 pencere parmaklığı, 10 bahçe parmaklığı, 3 eski çadır bezi.

Kocaeli Tersanesi önünde dört kulaç derinlikte batık bir adet yaklaşık 200 tonluk ahşap gulet, bir adet büyük ahşap gemi, bir adet Zenit derya sistemi saç geminin çıkarılması işi açık artırmaya çıkarılmıştı.

Kocaeli Vapur ve Nakliyat Şirketi'nin merkezi İstanbul Yemişbağ iskelesinde, şubesi İzmit Gümrük Caddesi'ndeydi. Cuma, cumartesi, pazartesi, çarşamba günleri İstanbul'dan hareketle Darıca, Karamürsel, Ereğli, Değirmendere, Kazıklı iskelelerine uğrayarak İzmit'e geliyor, ertesi günleri aynı güzergâhla İstanbul'a dönüyordu.*

Gebze Özel Muhasebe Üçüncü Süvari Dairesi Tahsildarlığında 16 lira 80 kuruş asli maaşlı göreve yarışmayla memur alınacaktı(6).

28 Haziran İzmit'in kurtuluşu, hakkın zulme, imanın kuvvete indirdiği yumruk günüydü. İki gaspçı milletin zulmü altında inleyen, kanı sızlayan bu aziz şehir, Anadolu'nun bu en gönül çalan, feyizli ve seçkin kasabası, 1921 tarihinin 28 Haziranında onurlu bir kurtuluşa kavuşmuştu. Rugan çizmeleriyle bu bakir sokaklarda dolaşarak sarhoş kafasını taştan taşta çarpan kötü yaratılışlı küstahların salyalı yaygaralarına son verilmişti.

Sabahattin ÖZEL

28 Haziran İzmit ve İzmitliler için şanlı, şerefli bir kurtuluş ve yükselme günüydü. Aziz ürperişlerle kutlanan yıldönümünde çok acı bir hatıranın, kalplere işlenmiş izleri görülüyordu. O acı anılar ki, şu beldenin her sokağında masum ve kimsesiz Türk yavrusunun, Türk babasının kanıyla yazılmıştı. 28 Haziran sabahı şehir baştanbaşa milli sancaklarla donanmış, yıldönümünün anısına hürmeten herkes yeni elbiseleriyle sokağa çıkmıştı. Tam saat dokuzda belediyenin önü askerler, denizciler, öğrenciler, yoğun bir halk kitlesi tarafından çevrilmişti. İstiklal Marşının okunmasından sonra, belediye adına öğretmen Hilmi Bey, toplanmanın nedenini uzun bir konuşmayla açıkladı.

Vali Eşref Bey, önde bando tüm kurum ve kuruluşların üyeleriyle Türk Ocağı ve Halk Fırkası önüne geldiler. Ocak başkanı Salih Zeki Bey, coşkun ve özlü bir söylev verdi. Vatanlarının kurtuluşunu kutlayan, düşmanın kesin yenilgisini görerek bağımsızlık ve özgürlüğün sonsuz mutluluğunu ilk kez yaşayan İzmitliler, sevinç gözyaşlarıyla il binasının önüne geldiler. Burada İzmit halkı adına kürsiye çıkan Kumandanoğlu Kasım Bey, cumhuriyet hükümetine, cumhuriyetin ebedi yıldızı Büyük Gazi'ye İzmitlilerin bağlılıklarını ifade etti. Kasım Bey konuşurken, işgal günlerinin acılarını yaşayan analar ve babalar hüngür, hüngür ağladılar. Kasım Bey'den sonra, vali cumhuriyet hükümeti adına halka teşekkür etmiş, bu mutlu yıldönümü münasebetiyle kendilerini kutlamıştı.

Bundan sonra bando ve halk birlikte tümen karargâhı önüne gittiler. Sıraya dizilmiş tunç yüzlü, kıvılcım gözlü askerler karşısında yine Kasım Bey, Türk Ordusunun insanlığın görkemli tarihindeki parlak ve evrensel değerini, güç ve karakterini canlı bir şekilde dile getirmiş, askerleri coşkun bir konuşmayla selamlamıştı.

Burada 10 dakika kadar istirahatten sonra, İzmit'in kurtuluşu öncesinde düşmanın haksızca şehit ettiği İzmitlilerin mezarları ziyaret edildi. Burada da Kasım Bey Türk Ocağı adına kısa bir konuşma yaptı. İzmit'in işgalini, yaşadığı faciaları ve kurtuluşunu anlattı. Aziz şehitlerin önünde tüm İzmitliler adına saygıyla eğildi. Bundan sonra halk akşama toplanarak fener alayına katılmak üzere dağıldı. Akşam 7.30'dan sonra demiryoluna toplanan halk ve askerler ellerinde fenerler ve bayraklar olduğu halde şehri dolaşmaya başladılar. O gece bütün İzmit sevinç ve heyecanla tek bir kalp gibi çarptı. Herkes ve her yer derin bir vecd ile ebedi özgürlük ve bağımsızlık onuruna ışılandı. Heyecanlı kitle şehri baştanbaşa dolaştıktan sonra Türk Ocağı'nın önünde duran bandonun şakrak nağmeleriyle eğlenmeye başladı. Her uygar ülkede ayıplanan Alagarson dansın bu mutlu yıldönümünde yer bulmaması için Maarif Müdürü, birkaç genç çaba gösterdiler. Bu disiplin bir süre için hem çok nezih, hem de dansetmek isteyen, henüz gençliğe ayak basmış genç kızların isteğine uyduğu, onların erkek arkadaşlarıyla dansa kalkmalarıyla sabit oldu.

Fakat maalesef bu çaba ve disiplin bir süre etkili olabildi. Eğlencenin en canlı, zevkli anında ortaya çıkmak, alagarson dans etmekte ısrar eden bir iki kişi eğlenceyi de, halkı da kaçırdı. Uygur ülkelerde erkeklerin kolkola gezmesi bile hoş karşılanmazken, uluorta alagarson dans, elbette uygun görülmezdi. Bu durumun ayıp olduğu Hür Fikir sütunlarında ifade edilmişti. Şu mutlu yıldönümünün kalplere şifa, ruhlara cila veren eğlencesi maalesef biraz uygun olmayan bir şekilde sonuçlandı.

İktisat Vekili Rahmi Bey İzmit bölgesinde incelemelerde bulunmak üzere Adapazarı'na gelmiş, burada vali Eşref Bey tarafından karşılanmıştı. Bölgenin ekonomik ve ticari hayatı hakkında gereken bilgiler kendisine verilmişti. Rahmi Bey tanınmış tüccarlarla da görüşerek fikirlerini almıştı. Adapazarı'nda belediye tarafından kendisine bir ziyafet verilmişti.

İzmit'in elektrik meselesi, artık bir mesele denilecek boyut kazanmıştı. Müteahhit Siemens Şirketi imzaladığı mukavele hükümlerini yerine getiriyor, çünkü getiremiyordu. Kurduğu makineler imzaladığı mukaveledeki amperi sağlayamıyordu. Binbir deneyimden sonra sağlayacağı da yoktu. Bunu şirketin kendisi de itiraf ediyor, bu makine ancak bu kadar yapabilir diyordu.

Anlaşıldığına göre şirket daha işin başında dürüstlüğü bırakmış, nasıl olsa İzmit Belediyesi'ni yere vururum demişti. Durumu başka türlü açıklamaya olanak yoktu. O halde yapılması gereken basitti. Mukavele hükümlerini yerine getirememesinden dolayı tazminat istemek. Belediyenin bugüne kadar toleranslı davranması, belediye için zarardı. Bu zarar sonsuza kadar sürüp gidemezdi.

Bu nedenle Belediye Başkanı ve meclis üyelerinden oluşan bir kurul İstanbul'a giderek şirket temsilcisiyle görüşmüştü. Temsilci makinelerin gerekli amperi sağlayamayacağını itiraf etmekle beraber, işi safsataya boğmak istemişti. Ekleme gerekirse şirket taahhüt ettiği birçok maddeyi henüz teslim etmemişti. Başta başkan olmak üzere kurul üyeleri temiz insanlardı. Bu nedenle bugüne kadar mesele kurcalanmak istenmemişti. Fakat daha fazlasına dayanılmazdı. Belediye, şirketi mukavele şartlarını yerine getirmeye kesin olarak davet etmeli, sonuç alamazsa, bunu hükmen elde etmeliydi. Hakkımız mukavelede açıktı.

Cumhuriyetin İlk Yıllarında İzmit Basınının Yansımaları

Şirket şehrin elektrik tesisatını yaparken, bunu bir reklam, bir onur olarak kârsız yaptığını ilan etmişti. Biz buna o zaman gülmüştük. Bugün yalan ve hile diye bağırıyoruz. Belediye gelecekte bir denetim sorumluluğu altında kalmamak için acele etmeliydi.

Kocaeli Halk Bankası Türk Anonim Şirketinin sermayesi 100.000 liraydı. Tüccar, esnaf ve halka birçok, kapsamlı kolaylık göstermekle tanınmış milli bir kurumdu. Teminat karşılığı ve kefaletle borç veriyordu. Çek, poliçe, tüm ticari senetlerin iskontosunu yapıyordu. Tahsil için ticari senetler kabul ediyordu. Belirli vadeli, emanet suretiyle veya cari hesap açılarak tevdiat kabulü gerçekleştiriyordu. Rehin veya kefalet karşılığı teminat mektubu veriyordu. Diğer tüm banka işlemlerini yerine getiriyordu. Vadesiz cari mevduata %5, üç aylığa %6, altı aylığa %8, yıllık mevduata % 9 faiz veriyordu(7).

Temmuz 1928'de Orman Müdürlüğü'nün çeşitli açık artırma ve ihale duyuruları vardı. Geyve kazasında istasyona 14 saat mesafede Acarla ormanında havanın etkisiyle yıkılmış köknar, kayın ağaçları kesilip çıkarılacaktı. Yine Geyve'ye 11 saat uzaklıktaki Kanlıçay ormanından köknar, kayın, karaağaç, ihlamur, kestane ve kızılağaçların kesimi yaptırılacaktı. Geyve'ye 3 saat uzaklıkta Alballar köyü civarında Çine ormanından meşe ve çam ağaçlarının belli bir miktarı kesilecekti.

Türkiye Tütün Tekel Yönetimi Kocaeli Başmüdürlüğünün duyurusunda, tütün teslim süresinin 15 Temmuz'a kadar uzatıldığı, süresi içinde tütününü tesli etmeyenlerden kilo başına 25 kuruş ceza alınacağı bildirilmişti.

İzmit'te Halk Bilgisi Derneği kurulmuştu. Dernek halkın ve ülkenin sosyâl tarihini ortaya koyacak bilim ve kültür çalışmalarına hizmet amacıyla kurulmuştu. Bu bağlamda edebiyat, din, felsefe, ahlâk, güzel sanatlar ve halktan çıkmış, halkın ürünü olan eserleri toplamak, yayımlar yapmak, böylece milli benliği uygarlık dünyasına tanıtmak amacıyla çalışılacaktı. Bütün aydın yurttaşların yardımı bekleniyordu. Bu gibi eser ve ürünleri bulunan, kültür araştırmalarıyla düşünsel ve pratik olarak ilgilenenlerin dernekle ilişki kurmaları isteniyordu.

Vilayet Muhasebesi Yuvacık Köyü'ndeki milli emlakta ait bazı tarlaların icarı için ihale açmıştı. Hamza Dağı mevkiinde 379 dönüm, 1 evlek, Bağdik Gölü mevkiinde 265 dönüm, 2 evlek, Eski Bıçkı mevkiinde 121 dönüm, Sivritaş mevkiinde 32 dönüm, 1 evlek.

Adapazarı İcra Dairesi Büyük Peşkirici köyünün Ozanlar Mahallesi, Karakamış Caddesi'nde, aynı mahalleden Osman oğlu İlyas Efendi'nin Milli Emlâktan alıp taksidini ödemediği mülkü açık artırmaya çıkarmıştı. Yine Burma, diğer adıyla İbrahim Mahallesi'nden Dişçi İhsan Efendi'nin, Burma mevkiinde Milli Emlâktan aldığı, taksidini ödemediği arsa açık artırmayla satılacaktı. Adapazarı İcra Dairesi ayrıca Cami-i Cedid-i Evvel Mahallesi'ndeki bahçeli bir konutu müzayedeye çıkarmıştı. Garip Mahallesi Fabrika Caddesi mevkiinde Milli emlaktan alınıp taksiti ödenmeyen bir mülk ve arsa da satışa çıkarılmıştı. İslam Ticaret Bankası'na olan borcundan dolayı Sapanca'da Kösezâde Hüseyin Efendi'nin Hacı Ömer'in elmalığı mevkiindeki gayrimenkulu de satılacaktı.

İzmit ili Muhasebesi bedeli sekiz taksitte ödenmek üzere müzayedeye çıkardığı Akmeşe Nahiyesi'nde mübadeleye tabi olmayan kişilerce terkedilmiş motorla çalışan üçtaşlı değirmene istekli çıkmadığından müzayedede süresini bir hafta uzatmıştı.

İzmit'te saatçi ve fenni gözlükçü İbrahim Nazif Bey gramofon da satıyordu. İstanbul Türkocağı İhtifal Heyeti'nin, Riyaseticumhur Orkestrasının, Rehber Musiki Heyeti'nin, Hafız Sami Bey'in, Udi Neşet Bey'in, Münir Nurettin Bey'in, Tanburi Refik Bey'in, Hafız Süleyman Bey'in plakları gözde olanlardandı.

İzmit Polis Müdürlüğü, polisler için 53 çift fotin yaptırmaya karar vermişti. Kandıra yatılı okulu satın alma komisyonu, okulun ihtiyacı olan 25 kalem çeşitli erzak, 5 kalem yakacak ve temizlik malzemesi için ihaleye çıkmıştı. İzmit'te tümen satın alma komisyonu Darıca'ya iki taksitte teslim edilmek üzere bulgur, İzmit, Tuzla, Adapazarı'na teslim edilmek üzere mangal kömürü satın alacaktı. Yine 4.Kolordu için gerekli yulaf alımı yapılacaktı.

On yıla yakın öğretmenlik yapmış Çemişgezekli Ahmet verem hastalığının kurbanı olarak yaşamını yitirmişti(8).

Ekim 1928'de İzmit Ortaokulu Müdürü çocuk babalarına bir mektup yayınlamıştı:

Muhterem Efendim,

Yirmibeş gün önce İzmit Ortaokulunda göreve başladığım günler, okul talimatnamesi gereğince

Sabahattin ÖZEL

doğrudan sınıfını geçemeyip bütünleme sınavına tabi olan hanım ve efendilerin sınavlarına rastlıyordu. Mevcudu 150'yi bile aşamayan ortaokulun sınıflarından pekçok hanım ve efendi sınıfını doğrudan geçememişti. Gelecek ders yılına huzurlu bir düşünce, dinç bir kafayla girmek için dinlenecekleri yerde, tatil aylarını sınav kaygısı, sınıf geçip geçmeme üzüntüsüyle geçirmek çocuklar ve çocuk velileri kadar beni de üzmüştü.

Bu yıl girdiğimiz 1928-1929 ders yılında böyle üzücü bir sonuç alınmaması, sınıf mevcudunun %95'nin doğrudan sınıfını geçebilmesi için sayın anne ve babalarla, velilerle ortaklaşa çalışmak zorunluluğu karşındayım.

Okul, bir çocuğun fikren, bedenen, ahlaken yükselmesine ne kadar çalışırsa çalışsın, evde, sokakta ve okul çevresi dışında, okul telkinlerinin aksi bir terbiye alan çocuktan yarar beklemek elbette anlamsız bir iştir.

Sayın Analar, Babalar, Veliler:

Sizin ve bizim gayemiz vatana yapılmak istenen her saldırıya başkaldıran, ülke ve millete yararlı, görevinin bilincinde, anne, baba ve öğretmenlerine, büyüklerine itaatli, saygılı, kendi benliğine hâkim, her işte ağırbaşlı, çelik ve çevik vücutlu üretici bir kuşak yetiştirmekten ibarettir.

Bu amaca kestirme yollardan varmak için benimle, okul yönetimiyle sık temas ediniz. Çocuklarınızda gördüğünüz, gördüğümüz her anlamsız hareketi beraberce düzeltelim. Alınlarında beliren ümit güneşlerini beraberce bir kat daha parlatmaya çalışalım. Okul yönetimi her zaman, her an, her yerde anaları, babaları, velileri dinlemek, isteklerini talimatname, yasalar dahilinde yerine getirme emelindedir. Dolayısıyla ana, baba ve velilerden okulu her zaman ziyaret etmelerini, şimdilik şu sorularına cevap vermelerini rica, bilvesile çok içten saygılarımı sunarım.

Müdür Şeref.

1. Okul talimatnamesinin sınavlar ve velileri ilgilendiren maddelerini biliyor musunuz?
2. Evladınız geceleri derslerine çalışır mı?
3. Evladınız hangi derslerden zayıftır? Ahlakından şikâyet ettiğiniz yönler var mıdır?
4. Okuldan ne bekliyorsunuz. Bu husustaki düşünceleriniz nedir?

Hendek'te yeni harflerle ilgili çalışmalar yoğun şekilde devam ediyordu. Memurlar, halktan birçok kimseler kursları başarıyla tamamlamışlardı. Dahiliye Vekâleti'nin emir ve genelgesine göre, hükümet dairelerinde birçok haberleşme yeni harflerle yapılmaktaydı. Geçenlerde Hendek'e gelen Maarif Müdürü Münir Hayri Bey'in okul salonunda birbuçuk saat süren konferansı önemle dinlenmişti. Müdür bu ilgiden duyduğu memnuniyeti şükranla karşılamıştı.

Hendek'te başlı başına bir yenilik eseri, batı uygarlığının anlaşılmasını her vesileyle ifadeye çalışan "Asri Kulüp", hemen her gün bir yenilik göstermeye çalışıyordu. Cumhuriyetin ilanına rastlayan 29 Ekim günü gecesi bir balo düzenlenmesi düşünülmekte, bunun için hazırlıklar yapılmaktaydı. Hendek sosyal yaşamında büyük bir inkılâbın başlangıcını oluşturacak olan baloyu, aydın gençlik ciddi bir şevkle bekliyordu.

Hendek yükselme ve yenileşme yolunda ileri adımlar atıyordu. Yeni Türkiye'nin pek bilinçli geleceğinde sayılı bir kasabacık olmak için gereken her şeyi yapıyordu. Yalnız belediyenin biraz kıvıldaması, Hendek'in şirinliğini artıracak çalışmalar yapması bekleniyordu.

İstifa eden Türk Ocağı yönetim kurulu yerine, yeni yönetim kurulu seçimleri yapılmıştı. Halk Fırkası adayları ekseriyetle kazanmışlardı. Yeni Kurul şöyle oluşmuştu: Kaymakam Fuat, Mal Müdürü Nuri, İnhisar Yönetimi Müdürü Ali Rıza, Halk Fırkası Mutemedi Osman, Savcı Hikmet, Özel Muhasebe Memuru Recep ve Kamil Beyler.

- Rifat Yüce'nin Kocaeli Tarih ve Rehberi adlı kitabı 1945 yılında Türkyolu Matbaasında basılmıştır.

- yıllarda Türkiye'nin tüm şehir ve kasabalarında Türk havacılığına katkı seferberliği başlamıştı. Bu bağlamda İzmit'te 8 Haziran 1926'da vali Vehbi Bey'in başkanlığında kaza ve nahiye delegelerinin katılımıyla Kocaeli Tayyare Kongresi toplandı. Kongre tarımsal üretimden, tohumlar çıkarıldıktan sonra % 2 pay alınmasını kararlaştırdı (bk. Türk Hava Mecmuası, sayı 3, 1 Temmuz 1926, s.22.).

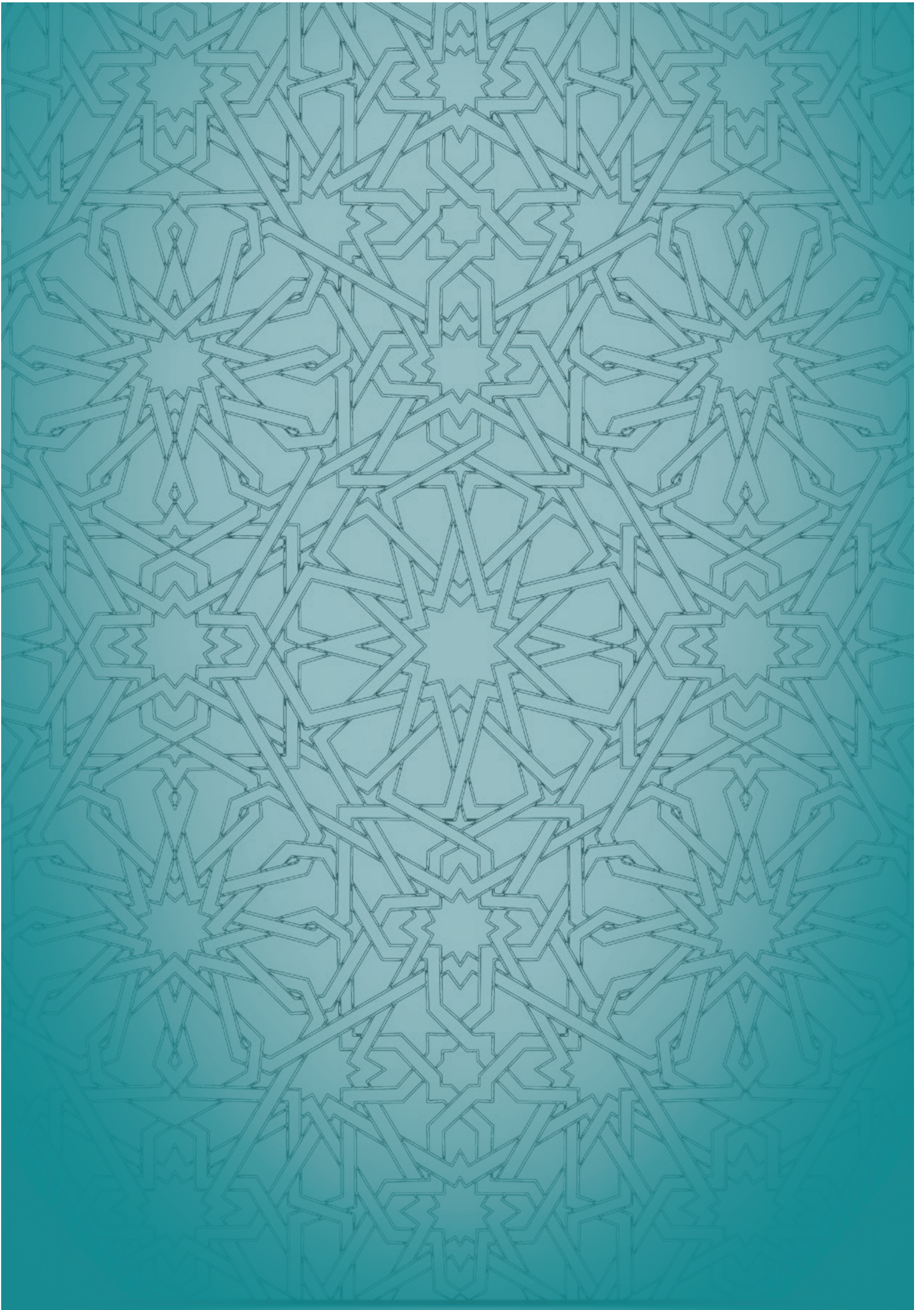
Cumhuriyetin İlk Yıllarında İzmit Basınının Yansımaları

• Şehir ve kasabalar uçak satınalma yarışına girmişlerdi. Bunu başaran şehir ve kasabaların adları, törenle satın aldıkları uçağa veriliyordu. Kasım 1926 itibariyle Türkiye’de bu hedefe ulaşan şehir ve kasabaların sayısı 23’tü. Bunlar arasında Adapazarı da vardı(bk. Türk Hava Mecmuası, sayı 11, 1 Kasım 1926, s.22). Daha sonra İzmitliler de bir uçak satın almışlar, düzenlenen törenle uçağa İzmit adını vermişlerdi. Uçağın fotoğrafı ve düzenlenen tören için bk. Rifat Yüce, Kocaeli Tarih ve Rehberi, İzmit 1945, s.333.

• İzmit’te ayrıca Hacı Murtazazâde Ahmet Efendi 100 lira, saraç İsmail Efendi 50 lira, komisyoncu Usturumcalı Sabri Efendi 30 lira yardımda bulunmuşlar, fotoğrafları Tayyare Mecmuası’nda yayınlanmıştı(bk. Sayı 11-17, 1 Aaralık 1925, s.24; sayı 13-19, 10 Ocak 1926, s.20).

• Şirket milli gemicilik kumpanyalarındandı. Birinci Dünya Savaşı’ndan hemen sonra kuruldu(1919-1920). Kurucuları İzmit eşrâfından Rıza Bedri Bey ve ortaklarıydı. İlk olarak İzmit vapurunu, daha sonra birer yıl arayla Kırlangıç, Yeni Dünya ve Sürat vapurlarını satın almışlardı. İzmit ve Yeni Dünya 50’şer, diğerleri 100’er tonluktu. Şirket, işgal döneminde yabancı bandırayla faaliyet gösterdi. Milli Mücadele yıllarında İstanbul-Anadolu bağlantısının sağlanmasına önemli katkılar yaptı(bk. Liman, sayı 7, İstanbul 1927, s.9).

Cumhuriyet'in İlk On Yılında İzmit Merkez Tarihi Üzerine Bir Deneme

Mesut ÇAPA*

Giriş

İstanbul'dan Anadolu'ya geçiş güzergâhında bulunan İzmit, İkinci Meşrutiyet'ten itibaren bağımsız mutasarrıflık (müstakil sancak) şeklinde idare edilmiştir. Şehir, Osmanlı döneminde bir sanayi kenti olma özelliğini taşıırken, Milli Mücadele döneminde daha ziyade stratejik durumu önem kazanmıştır. Bu sebeple birkaç kez işgale uğramış, şehir ve çevresinde büyük acı ve tahribatlar yaşanmıştır.

İzmit, 6 Temmuz 1920 Salı günü İngiliz kuvvetleri tarafından işgal edilmiştir. Daha sonra Kuvâ-yı İnzibatiye için bir üs haline getirilmiştir. 28 Nisan 1921 tarihinde İngilizler tarafından Yunan ordusunun işgaline terk edilen¹ “İzmit kasabasının işgal hadiseleri neticesinde maruz olduğu vasi' mikyasta hasar ve tahrip, memleketin en mühim tesisat-ı medeniyet ve ümrânını mahvetmiştir.”² İngiliz kuvvetlerinin aradan çekilmesi Kuvâ-yı Milliye'nin çalışmalarını kolaylaştırmış ve İzmit 27 Haziran 1921 de Yunanlılardan geri alınarak Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Hükümeti'nin kontrolü altına girmiştir.³ TBMM Hükümeti İzmit Mutasarrıflığı'na Sadettin Bey'i atamıştır.⁴

İzmit ve çevresine Kuvâ-yı Milliye'nin hâkim olmasıyla birlikte Müslüman halkın mal ve can güvenliği korunmuştur. Mecrûhîn-i Müslimeye Muavenet Komisyonu Riyaseti (Yaralı Müslümanlara Yardım Komisyonu Başkanlığı), İstanbul'a yönelik yeni bir göç olayı yaşanmaması için Kuvâ-yı Milliye'nin İzmit ve çevresinden çekilmemesi gerektiğini önermiştir. Aksi takdirde yaşanacakları, “mukaddemâ Yunan kuvâ-yı işgaliyesi ile çetelerinin mevâki-i mezkûre emvâl ve emlâk üzerinde icrâ ettikleri tahribatın tekrarını müsta'cel kılacak derecede büyük olduğu cihetle mahall-i mezkûrenin tahliyesi halinde bu defa yakacak ve yıkacak hane ve tahrip edecek köy ve saire bulamayacak olan mezkûr yerlerde düşman askerlerinin bütün gayz ve kinlerini doğrudan doğruya ahaliyi İslamiyenin şahıslarına tevcih edecekleri şüphesizdir.”⁵ şeklinde dile getirmiştir. TBMM Hükümeti, İzmit'le İstanbul arasında doğrudan muhabere yapılmasını uygun görmeyerek, 10 Temmuz 1921 tarihinden itibaren “İnebolu'da olduğu gibi sansür edilmek şartıyla mektup veyahut Anadolu'dan gelecek telgrafların posta ile İstanbul'a gönderilmesini” kararlaştırmıştır.⁶

Cumhuriyetin ilanından sonra müstakil mutasarrıflıkların vilayet haline getirilmesi üzerine İzmit, 20 Nisan 1924'te Kocaeli Vilayetinin merkezi olmuştur. Bu tarihten itibaren Vehbi (Demirel) (1923-1927) ve Eşref (Sait) (1927-1934) Beyler Kocaeli valisi olarak görev yapmışlardır.⁷ 30 Mayıs 1926 tarih ve 877 numaralı kanuna göre yapılan değişiklik sonucu İzmit Kazasının Akmeşe, Uzuntarla ve Bahçecik adıyla 3 nahiyesi ve 174 köyü bulunuyordu. İzmit şehir merkezi 23 mahalleden oluşmaktaydı.⁸

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi. E-posta: capa@ankara.edu.tr

¹ “İzmit”, Türk Ansiklopedisi, C. 20, Ankara, 1972, s. 480.

² 1923 Ekim ayında İzmit Belediye Başkanlığı ve Ticaret Odası heyeti tarafından Dâhiliye Vekâleti'ne gönderilen yazıda, işgal yıllarında tahribata uğrayan şehrin imar isteği dile getirilmektedir. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 272-11-16-68-17.

³ Türk Ansiklopedisi, s.480.

⁴ “İzmit”, Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA), C.23, İstanbul, 2001, s. 541-542.

⁵ Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 31 Temmuz 1921 tarihli telgraf. BCA, 272.12-39-33-2.

⁶ BCA, 30.18.1.1-3-30-5.

⁷ “Kocaeli”, Yurt Ansiklopedisi, C. 7, İstanbul, 1982-1983, s. 5008, 5010. DİA, C.23, s.541.

⁸ Son Teşkilât-ı Mülkiyede Köylerimizin Adları, İstanbul 1928, s.803.

Mesut ÇAPA

1929 yılı itibarıyla Kocaeli Vilayeti, Vilayet merkezi olan İzmit kazası ile Adapazarı, Kandıra, Gebze, Karamürsel, Hendek ve Geyve kazalarından oluşmaktaydı. İzmit'in Budaklar, Uzuntarla ve Bahçecik adıyla 3 nahiyesi ve 180 köyü mevcuttu.⁹

İzmit'te 1929 yılı öncesi görev yapan resmî daire görevlileri şunlardır:

Vali Vehbi ve Eşref Beyler.
Tahrirat (Yazı işleri) Müdürü Tevfik Bey.
Müftü Hasan Fehmi Efendi.¹⁰
Belediye Reisi Hacı Selim Efendi (1923-1927), Abidin (Aral) (1927-1931), Kemal (Öz) Bey.¹¹
Maarif Müdürü Talat ve M. Hayri Beyler.
Evkaf Müdürü İsmail Hakkı Bey.
Polis Müdürü Hüsnü, Yusuf Ziya ve Naci Beyler.
Jandarma Kumandanı Adil ve Hüseyin Beyler.
Ziraat Müdürü Hamdi, Hasan Tahsin ve M. Nedim Beyler.¹²
Posta ve Telgraf Müdürü Nuri Bey.
İşkân Müdürü Kemal, Yusuf Sıtkı ve Şevket Beyler.
Orman Müdürü Nureddin, Nejat ve Arif Beyler.
Nüfus Müdürü Cemal Bey.
Baytar Müdürü İbrahim Ziya Bey.
İzmit Rüsûmât Müdürü Murtaza ve Ragıp Beyler.
Tapu Müdürü Ali Rıza Bey.
Sıhhiye Müdürü Hıfzı Nuri Bey.
Defterdar Süleyman Bey.
Mahkeme Reisi Abdulsamed Bey.
Cinayet Müdde-i Umumîsi (savcı) Ali Rıza, Osman Haydar ve Mehmet Ali Beyler.
Sermühendis Emin Bey.
Muhasebe-i Hususiye Müdürü Hilmi Bey.
Vâridât-ı Mahsusa Müdürü Emin Bey.
Matbaa Müdürü Haydar Bey.
Emlak-ı Milliye Müdürü İrfan Bey.
İdare-i İnhisariye Başmüdürü Sezai Bey.
Tahakkuk Müdürü Ziya Bey.¹³

Cumhuriyet'in ilk Yıllarında İzmit Şehri ve Belediye Hizmetleri

Cumhuriyetin ilanından önce TBMM Hükümetince İzmit'e mutasarrıf olarak atanan Sadeddin Bey'in gayretleriyle şehrin imar planı hazırlanmıştır. Plan gereği rıhtımdan demiryoluna çıkan yeni bir cadde açılmıştır. Yunanlıların şehri terk ederken yaktıkları Hanlarıçi mevki yeniden düzenlenmeye çalışılmıştır. Batı-doğu istikametinde uzanan İstiklal Caddesi de 1922 yılında ortaya çıkmıştır.¹⁴ Bununla birlikte Cumhuriyet'in ilân edildiği tarihlerde şehirde, birkaç yıl önce yaşanan tahribatın izleri henüz tamamen silinememişti. 1923 yılı Kasım ayı başında Belediye Başkanı ve Belediye üyeleriyle Ticaret Odası Başkanı, Esnaf Cemiyeti Başkanı ve bir fabrikatör tarafından imzalanan dilekçede şehirde Yunan işgalinin sebep olduğu olumsuzluklar dile getirilmiştir. İşgalde şehrin büyük kısmı yakılıp yıkılarak harabe haline getirilmişti. Şehrin ortasında Türklere ait çarşının

⁹ Türkiye Cumhuriyeti Yıllığı, 1928-1929, Devlet Matbaası, İstanbul 1929, s.606.

¹⁰ Hasan Fehmi Efendi, 1923-1933 yıllarında İzmit Müftü Vekilliği ve Müftülük görevlerinde bulundu. 18 Haziran 1934'te emekliye ayrıldıktan kısa bir süre sonra vefat etti. Bkz., Tuğba Çalışkan, "Kocaeli Müftülüğü (1923-1938)", Uluslararası Orhan Gazi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu-V, C.II., Kocaeli 2019, s. 1027. "Kocaeli Merkez Müftülüğünden: İzmit'te kâin Kadıçelebi Camii şerifinin şehri maa-tahsisat 130 guruş vazifeli hitabet ciheti ve Akça Hacı İbrahim Camii şerifinin şehri 75 guruş maaş-ı aslî ve 375 guruş tahsisat-ı fevkalâde vazifeli imamet ve hitabet cihetleri münhal bulunduğundan tâlib olanların bir hafta zarfında İzmit Müftülüğüne müracaat etmeleri ilân olunur.", Kocaeli, 11 Kanun-ı evvel 340, Sayı:265.

¹¹ Hüseyin Avcı, "Cumhuriyet Döneminde İzmit (1923-1973)", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1988, s. 54.

¹² "Kocaeli Ziraat Müdürü Hamdi Bey, 4 bin guruşla Bursa Mektebi Müdüriyetine ve Ziraat Müdüriyet-i Umumiyesi mümeyyizi Tahsin Bey, 2500'le Kocaeli Ziraat Müdürlüğüne tayin edilmiştir. Vilayetimiz Ziraat Müdüriyetine tayin kılınan Halkalı Ziraat Mektebi-âfisi mezunlarından ve Ziraat Müdüriyet-i Umumîsi mümeyyizi Hasan Tahsin Bey evvelki gün şehrimize muvasalatla vazifesine mübaşeret eylemiştir.", Kocaeli, 11 Kanun-ı evvel 340.

¹³ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1925-1926, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1926, s. 748; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, 1926-1927, s. 1029; Türkiye Cumhuriyeti Yıllığı 1928-1929, Devlet Matbaası, İstanbul 1929, s. 623.

Cumhuriyet'in İlk On Yılında İzmit Merkez Tarihi Üzerine Bir Deneme

bulunduğu Hanlariçi mevkisi, iki cami, iki fabrika, on bir ev, dokuz otel, üç fırın, on beş büyük mağaza, iki yüzden fazla dükkân Yunan askerleri tarafından yakılmıştı. Yunanlılarca, “ yüzlerce halk kurşunlara dizilmiş ve yine yüzlercesi” hapsedilmiş ve Yunanistan’a sürülmüştür. Geride kalan halk da, “düşman süngüleri altında hayat memat arasında maddî ve manevî azaba” uğrayarak sermayelerini kaybetmişlerdi. İzmit daha önce tarihî önemiyle mütenasip bayındır bir şehir iken, işgalde ticarî ve iktisadî varlığını kaybederek “elyevm bir yığın enkaz halini iktisab eylemiştir”. Arazi şimdi mahallî ihtiyacı bile karşılayamayacak derecede yetersiz bir durumdaydı. İzmit, eskiden “tersanesi ve mensucat fabrikalarıyla ve etrafında koza fabrikalarıyla istihlal ve sanayi amaline” hizmet ederken, şimdi hepsinden mahrum bir duruma düşmüştü.¹⁵

Cumhuriyet'in ilk yıllarında İzmit'te Nurettin Paşa Caddesi¹⁶, Hürriyet Caddesi, İstiklal Caddesi ve Gümrük Caddesinin adları geçmektedir. 1928 yılında Hürriyet ve İstiklal Caddesi adlarının ilanlarda geçtiği görülmektedir. 1925 yılında İzmit'te kurulan İzmit Tütün Müstahsilleri Kooperatif Şirketi, Hürriyet Caddesinde hizmet vermekteydi.¹⁷ Anadolu Sineması¹⁸ ve “Ahmet Müfit Bey'in terzihanesi” de Hürriyet Caddesinde¹⁹ bulunuyordu. Yine aynı tarihlerde Kocaeli gazetesinde yayınlanan bir ilanda, “İzmit İstiklal Caddesinde Yahya ağanın hanı ittisalinde kâin” bir arsadan²⁰ bahsedilmektedir. Gümrük Caddesi'nde ise, Anadolu ile İstanbul arasında ticari eşyaların sevk işleriyle uğraşan komisyoncu dükkânları yer alıyordu.²¹ 1926 yılında şehirde Anadolu, Emniyet, Batum, Belediye, Şems, Kadıoğlu, Hereke adıyla altı otel bulunuyordu.²²

Başlangıçta Demiryolu Caddesi ile kıyı arasına sıkışmış olan ticarî merkez, daha sonra şehrin artan ihtiyaçlarına paralel olarak kuzeydeki İstiklal ve İstanbul Caddesine yayılacaktır. Büyük mağaza ve bankalar daha ziyade Demiryolu caddesinde, buzdolabı, fotoğraf malzemesi, manifatura ve konfeksiyon mağazaları ise İstiklal Caddesinde toplanacaktır. Her iki caddeyi birleştiren kuzey-güney yönlü cadde ve sokaklarda büyük tuhafiyeye ve zahire; İstanbul Caddesinde manav, bakkal, lokanta ve oteller yer alacaktır.²³

İzmit Belediyesi öncelikle şehrin su, elektrik ve itfaiye alt yapısını kurmaya çalışmıştır. 1927 yılında iki arasöz ve yedi personelden oluşan bir itfaiye teşkilatı kurulmuştur.²⁴ Yine aynı yıl şehrin elektriğe kavuştuğu anlaşılmaktadır. Şehirde elektrik tesisatının kurulmasından sonra suyolunun yenilenmesi çalışmalarına geçilmiştir.

İzmit'te elektrik tesisatı kurma teşebbüslerine 1926 yılında başlanmıştır. Belediyeye taahhütte bulunan şirket, şehirde ilk aydınlatma denemesini yılsonunda gerçekleştirmiştir. Hür fikir gazetesindeki habere göre, “Haftalardan beri çalışan şirket müteahhidi nihayet makine dairesini ve makinaların montajını ikmal etmiş, ilk tecrübeleri yapmıştır. Tecrübe muvaffakiyet-i kâmileyi göstermiş ve işleyen çifte makine iki yüz yirmi voltu temin etmiştir.” Müteahhit, çalışmalarını tamamladıktan sonra hazırlayacağı raporu Belediye Meclisi'ne verecekti. Belediye kısa bir deneme sürecinden sonra şirketle üç aylık “kabul-i muvakkat muamelesi” yapacaktı. Bu süre içinde makinaları şirkette görevli bir elektrik mühendisi işletecekti. Olumlu sonuç aldığı takdirde, üç ay sonra “kabul-i kati” yapılarak elektrik tesisatı Belediyeyle verilecekti. Muhtemelen 1927 yılının başlarında “sokaklar tenvir edileceği gibi tesisatlarını fen dairesinde ikmal etmiş olan hane ve dükkânlarda da cereyan verilecekti.” Belediye Başkanı, bir kilowatt elektrik ücretinin yirmi kuruşu geçmeyeceğini vaat etmişti. Hür fikir gazetesi, “Binâenaleyh petrol lambalarının zahmetinden, pisliğinden, tehlikesinden kurtulmak ve daha ucuz, daha iyi ve medeni tenvirata nail olabilmek için şimdiden hane, mağaza ve dükkânlarımıza tesisat yaptırmaya başlamalıyız” diyerek İzmit halkını teşvik ediyordu.²⁵

¹⁴ “İzmit”, DİA, s. 541.

¹⁵ BCA, 272-11-16- 68-17. Dâhiliye Vekaleti'nden Mübadele İmar ve İskan Vekaletine gönderilen 4 Kasım 1923 tarihli yazıda, “İzmit kasabasının işgali hadiseleri neticesinde maruz olduğu vasi miyasta hasar ve tahrip memleketin en mühim tesisat-ı medeniyet ve ümrânını mahv etmiş olduğundan bahisle imar edilecek mahaller” arasında İzmit'in de imara çok fazla ihtiyaç duyduğu, belirtilmiştir.

¹⁶ Kocaeli, 11 Kanun-ı evvel 340.

¹⁷ Malûl Gaziler Ticaret Salnamesi 1927, İstanbul, s.1262.

¹⁸ Kocaeli, 5 Temmuz 1928, Sayı:446.

¹⁹ Kocaeli, 12 Kanun-ı sâni 1928, Sayı:422.

²⁰ “İstiklal Caddesinde müceddeden inşa olunan üç kıta dükkân ile fevkanî odalar on altı ay müddetle icâra verilmek üzere müzayedeye vaz' edilmiş ve 21 Kanun-ı sani 928 tarihine müsadif cumartesi günü saat on dördte ihale-i katiyesinin icrâsı mukarrer bulunmuş olduğundan tâliblerin yevm-i mezkûra kadar Kocaeli Evkaf idaresine müracaat eylemeleri ilân olunur.” Kocaeli, 12 Kanun-ı sâni 1928, Sayı:422.

²¹ Hâkimiyet-i Milliye (HM), 24 Eylül 1922. Kocaeli, 12 Kanun-ı sâni 1928, Sayı:422.

²² Türkiye Ticaret Salnamesi, ikinci sene 1926-1927 nüshası, Halk Matbaası, İstanbul 1927, s.563.

²³ “İzmit”, Türk Ansiklopedisi, s. 479.

²⁴ Avcı, a.g.e., s. 56.

²⁵ HM, 5 Kanun-ı evvel 1926.

Mesut ÇAPA

1926 yılı sonunda deneme aşamasında bulunan elektrik tesisatı ertesi yıl tamamlanarak faaliyete geçirilmiştir. Siemens tarafından 36 bin liraya yapılan tesisat doğrudan doğruya Belediye tarafından işletilmiştir.²⁶ Elektriğin yeterli olmadığı yerlerde petrol (gaz) lambası ve lüks kullanılıyordu. 1933 yılına gelindiğinde şehir 132 elektrik lambası, 100 petrol lambası ve 4 lüksle aydınlatılıyordu.²⁷

İzmit şehrinin su ihtiyacı eskiden beri Paşasuyu'yla karşılanmakla birlikte, 33 kilometrelik su yolunun yetersizliği sonucu özellikle yaz aylarında büyük sıkıntılar yaşanmaktaydı. Belediye Başkanı Abidin (Aral) Bey, dokuz Belediye azasıyla birlikte İzmit Valiliğine verdiği 29 Kasım 1925 tarihli dilekçede su meselesine değinerek çözüm önerisinde bulunmuştur. Dilekçede, "İzmit'in öteden beri susuzluktan çekmede olduğu müzayaka ve müşkülâtın" sebebinin eski su yolunun yenilenmemesi olduğu dile getirilmiştir. Belediye bütçesi bu hususta yetersiz kalıyordu: "Her sene Belediye bütçesinden tefrik edilen mebâligle ancak o seneye ait tamirat yapılabilmekte ve yaz mevsimi dört beş ay susuz kalınmakta ve kış mevsimleri pek az surette suyun isalesine imkân hâsıl olmaktadır". Suyun kaynağından itibaren, "suret-i fenniye inşa edilecek mecralar vasıtasıyla" şehre getirilmesi halinde bu sorun ortadan kalkacaktı. Demir borularla su yolunu kısaltarak on yedi kilometreye düşürmek mümkün olacaktı. Valilikçe Dâhiliye Vekâleti'ne iletilen dilekçede, İzmit'in deniz üssü haline getirilmesiyle şehrin su ihtiyacının daha da artacağı belirtilerek şunlara yer verilmekteydi:

"Bahusus İzmit'in üss-i bahrî ve mevki-i müstahkem bulunmasına nazaran tekâsûf eden efradın su ihtiyacının günden güne tezâyüd etmekte olduğu nazar-ı dikkate alındığı takdirde ihtiyacın bir kat daha tezâyüd ettiği aşikârdır. Ancak bu müşkülât ve ihtiyacın temin-i çaresi ise mezkûr Paşasuyu'nun menbândan demir borular vasıtasıyla temin-i isalesiyle hem halkın su ihtiyacının temini ve hem de otuz üç kilometrelik bir yolun on yedi kilometreye tenzil ile kasr-ı tarik edilmesi imkânı hâsıl olmaktadır. Bu lüzum Belediyece düşünülmeyle beraber Belediye varidatıyla inşası gayri mümkün olmakla bir müttahhide ihale edilse dahi faiz-i seneviyesini bile Belediyece tedîye kabil olamayacaktır."²⁸

1931 yılında su tesisatı ihaleye verilmiştir. Ertesi yıl Paşasuyu inşaatı için temel atma töreni gerçekleştirilmiştir.²⁹ Bununla birlikte, Cumhuriyet'in onuncu yılına gelindiğinde İzmit'in su sorununun henüz çözülmediği anlaşılmaktadır. 1933 yılında, Paşasuyu'nun hâlâ eski kanallar vasıtasıyla getirildiği, "su tesisatı henüz fennî şerâiti cami olmadığından" bir gün içinde ne kadar su toplanabildiği henüz tespit edilememişti. Şehir dâhilinde su tahminen üç kilometrelik künk borularla dağıtılıyordu. Şehirde seksen binaya su veriliyordu, diğerleri suyu şehirdeki çeşmelerden alıyorlardı. Suyun demir borularla getirilmesi ve şehir içi su dağıtım tesisatının kurulması işi ihaleyle bir müteahhide verilmişti. İl Özel İdaresi tarafından da, su yollarının tamirâtı için İzmit belediyesine tahsisatta bulunulmuştu.³⁰

1933 yılında 13 bine yakın nüfusun yaşadığı İzmit şehrinde 2112 evin yanı sıra 9 ilkokul, 1 ortaokul, askeri ve sivil olmak üzere 2 hastane, 6 hamam, 3 eczane, 179 mağaza, 767 dükkân, 6 lokanta, 2 gazino, 1 sinema, 17 otel, 19 han, 1 un fabrikası ve 1 demir imalathanesi mevcuttu.

Belediye işlerine gelince, şehrin temizliğinde 15 amele görevli olup 4 araba ve yüksek mahalleler için de 2 beygir kullanılmaktaydı. Günde 50-70 koyun ve 4-5 sığırın kesildiği şehirde modern bir mezbaha bulunmuyordu. Belediyenin itfaiye kadrosunda 2 şoför, 1 itfaiye çavuşu ve 5 itfaiye eri çalışmaktaydı. Gerekliğinde temizlik işçileri de itfaiyeye yardımcı olmaktaydı. İtfaiye araç ve gereçleri yirmişer beygir kuvvetinde 2 arozöz ve 1 adet eski sistem el ile çalıştırılan alavere tulumba ve 4 el tulumbasından oluşmaktaydı. Henüz kanalizasyon altyapısı bulunmayan şehirde, sokaklar ve caddeler de dâhil olduğu halde toplam 27. 200 metre yol mevcut olup bunun 7 km.si şose, 20 km.si kaldırım ve 200 metresi de parkeden ibaretti. Şehir içerisinde 3 kamyon, 7 otomobil ve civar sahillerine işleyen 5 motor ile 26 kayık vardı. Şehirde her hafta pazar kurulmaktaydı.³¹

İzmit'te Eğitim Hayatı

İzmit'te eğitim hayatı hakkında, başta arşiv kayıtları olmak üzere dönemin diğer basılı eserlerden

²⁶ Zeynel Özlü, Enver Demir, "Türkiye'de Belediyecilik Uygulamaları:1934 Yılı İzmit Örneği", Uluslararası Orhan Gazi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu-V, C.II., Kocaeli, 2019, s. 1203.

²⁷ Belediyeler, Holivut Matbaası, İstanbul 1933, s. 606.

²⁸ BCA, 490.1.172.686.1.

²⁹ Özlü & Demir, a.g.e., s. 1204.

³⁰ Belediyeler, s. 606. Kocaeli Vilayet-i Umumî Meclisi, İntihab Devresi:6, İçtima Senesi: 1933, İstanbul, 1934, s.14.

³¹ Belediyeler, s.606-607.

³² Türkiye Ticaret Salnamesi, s.300-302; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1925-1926, s. 11, 170-171; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1926-1927, s. 1024.

Cumhuriyet'in İlk On Yılında İzmit Merkez Tarihi Üzerine Bir Deneme

yararlanmak mümkündür. 1926-1927 tarihleri arasında yayınlanan salnamelerde verilen bazı bilgiler ve rakamlar eğitim hakkında genel bir değerlendirme yapmamızı kolaylaştırmaktadır. Ticaret Salnamesine göre, Kocaeli Vilayetinde 185 okul, 10.488 öğrenci ve 271 öğretmen bulunuyordu. Türkiye genelinde mevcut 80 anaokulunun 5'i Kocaeli'nde olup 10 öğretmenin görev yaptığı bu okullara 258 öğrenci devam ediyordu. Öğrencilerden 105'i Filiz sınıfına, 84'ü Ganiçe sınıfına, 69'u Gül sınıfına kayıtlıydı. Vilayet merkezi olan İzmit'te 26 öğrenci (yarısı paralı, yarısı parasız) mevcutlu erkek ortaokulunda 10 öğretmen (8'i asil, 2'si vekil) ve 3 memur görev yapmaktaydı. İzmit kazasında mevcut 42 ilkokula 8.255 (3.892 kız, 4.363 erkek) öğrenci devam ediyordu.³² Rakamlara bakıldığında o yıllarda ilkokula giden kız öğrenci sayısının pek de düşük olmadığı anlaşılmaktadır. İzmit şehir merkezinde altı ilkokul bulunuyordu. Bunlardan birinin 1924 yılında Kız Numune Mektebi³³ olduğu anlaşılmaktadır. Bir yayında 1930'ların başında 9 ilkokuldan bahsedilse de³⁴, bunu teyid edecek bilgiye ulaşamadık. 1930'lu yıllarda bir toplantıda, tamirat harcamaları sebebiyle İstiklal, Yenituran, Bağçeşme, Yukarıpazar ve Necatibey ilkokullarının³⁵ adı geçmektedir ki, muhtemelen daha sonra birkaçının ismi değiştirilmiştir.³⁶

İzmit Ortaokulu hakkında en kapsamlı bilgiyi Hasan Ali Yücel vermektedir. Yücel'e göre 1887 yılında öğretime açılan ortaokul, 1913'te idadiden sultaniye çevrilerek 1917 yılında son mezunlarını vermiştir. Milli Mücadele döneminde İzmit'i işgal eden Yunanlılar ortaokulu kapatarak araç ve gereçlerini yağmalamışlardır. İzmit'in kurtuluşunun ardından okul 1922 yılında tekrar açılmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında öğrenci sayısının yetersizliği sebebiyle ortaokul binası ilkokula tahsis edilmiştir. Bu durum yedi yıl kadar sürmüş, nihayet 1931 yılında Maarif Vekâleti tarafından verilen ödenekle bina tamir edilerek ortaokul tekrar eğitim-öğretime açılmıştır.³⁷ Cumhuriyet'in ilk yıllarında Ortaokul müdürü Zeki Bey'di.³⁸

1923-1932 yılları arasında Talat Bey, M. Hayri Bey³⁹ ve Faik Doğan Bey Milli Eğitim Müdürlüğünde bulunmuşlardır. Talat Bey, İzmit'te eğitim alanında yaptığı çalışmalarıyla halkın ve Valiliğin takdirlerini kazanmıştır. Vali Vehbi Bey, 16 Mart 1924'te Maarif Vekâleti'ne gönderdiği yazıda, "Maarif Müdüriyetiyle şimdiye kadar istihdam edildiği Rumili ve Anadolu'nun mühim vilayetlerinde maarifin ve asrî teceddüdün inkişaf ve terakkisi emrinde ifa ettiği hidemât-ı ber-güzîde-siyle her bulunduğu muhitte halkın muhabbet ve hürmetini celbe muvafık olan" Maarif Müdürü Talat Bey'in bu çalışmalarından dolayı Vilayetçe bir maaş ikramiye ile ödüllendirildiğinden bahsetmiştir. Vali, "Vilayetin hayat-ı irfanına" önemli hizmetlerde bulunan Maarif Müdürü Talat Bey'in, Vekâletce de uygun şekilde taltif edilmesini istirham etmiştir.⁴⁰

Maarif Müdürü Talat Bey'in 1925-1927 yılları arasında Bakanlığa gönderdiği yazılardan ikisini, o yıllarda İzmit'teki eğitim hayatını yansıtmaya açısından burada özetlemek istiyorum. Talat Bey, Maarif Vekâleti'ne gönderdiği 9 Şubat 1925 tarihli yazısında, İzmit Posta ve Telgraf Müdürlüğü'nün resmî haberleşmelerde kendilerine müşkülât çıkardığından şikayette bulunmaktadır. Maarif Müdürlüğü'nün yazışmalarda kullandığı zarfların zamları yeterli gelmediğinden, zarfın içindeki evrakların korunması için zarflara bazen zambak ilavesi gerekiyordu. Böyle "muhaberatı postaneler kabul etmemekte olduğundan gerek Vekâlet-i celîlelerine ve gerek mülhakat mekteplerine" gönderilen yazılar gecikiyordu. İzmit Posta ve Telgraf Müdürlüğü bu tür evrakları şahsî yazışma olarak değerlendirmekteydi.⁴¹

İzmit'te 5 Mayıs 1927 günü, İstanbul'dan gelen okulların katılımıyla "Mektepler Bayramı" kutlanmıştı. Maarif Müdürü Talat Bey, İstanbul Mıntıkası Maarif Eminliği'ne kutlamalar hakkında bilgi vermiştir:

"Mektepler Bayramına müsadif Mayısın beşinci günü Çamlıca, Erenköy, Kadıköy kız liseleri ve Üsküdar Sanayi Kız Mektebi talebesi Basra vapuruyla Değirmendere'ye gelmişler ve akşama kadar tenezzüh yaptıktan sonra akşamüstü saat on yedi buçukta salimen vapurlarına binerek avdet etmişlerdir. Erenköy Lisesi Müdüriyeti daha evvel telgrafla keyfiyeti bendenize bildirmiş olduğundan Makam-ı Vilayetçe inzibat için icab eden tedabir ittihaz edilmişti. Kezalik aynı günde İzmit mektepleri de bayramlarını Derince'de yaptıklarından İzmit, Derince, Değirmendere arasında

³² Kocaeli, 11 Kanun-ı evvel 340.

³³ Belediyeler, s. 606.

³⁴ Kocaeli Vilayeti Umumî Meclisi Zabıtnamesi, Kocaeli Vilayet Matbaası, 1932, s. 8.

³⁵ 1940 yılında İzmit'teki ilkokullar: Ulu Gazi, Yeni Turan, Akçakoca, Necati Bey, Yukarı Pazar, Bağçeşme. Okullar Kılavuzu 1940, s. 33.

³⁶ Hasan Âli Yücel, Türkiye'de Ortaöğretim, Ankara, 1994, s. 619-620.

³⁷ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1926-1927, s. 1029.

³⁸ Türkiye Cumhuriyeti Yıllığı, 1928-1929, s. 623.

³⁹ BCA, 180.9.168.811.6.

⁴⁰ BCA, 180.9.242.1212.4.

Mesut ÇAPA

Kocaeli nakliyat şirketinin Yeni Dünya vapuru akşama kadar müteaddid seferler yapmış ve bu sayede arada samimi temaslar olmuştur. Beray-ı tenezzüh Değirmendere'ye gelmiş mekteplere beyân-ı hoşamedi için Vali Bey, Fırka Kumandanı bey, Encümen-i Vilayet azasından Halk Fırkası mutemedi Rıfat Bey, Belediye Reisi bey, Tayyare Cemiyeti Reisi bey ve bendeniz vapurla Değirmendere'ye gidilerek mektepler vapurlarına binip avdet edinceye kadar orada kalınmıştır. Bu kır eğlencesi pek hoş geçmiş bidayetden nihayete kadar güzelliğini ve samimiyetini asla gaip etmediği gibi uygunsuz en küçük bir hadise bile vukua gelmemiş ve yalnız bir çocuk hayvandan düşerek cüzi surette yüzünden cerihdâr olmuş olduğundan arzıyla takdim-i ihtiramât olunur efendim.⁴²

1930'ların başında Kocaeli Vilayeti Umumî Meclis (Vilayet Genel Meclisi) toplantılarında, İzmit'teki okullar ve eğitim çalışmaları hakkında bilgiler verilmiştir.

1932 yılı Vilayet Umumî Meclis toplantısına Maarif Müdürü vekili Şeref Bey katılmıştır. Vilayette 1931-1932 öğretim yılında, Vilayet dâhilinde 18500 öğrencinin devam ettiği 197 okulda 386 öğretmen görev yapıyordu. Seyyar ve sabit Millet Mektepleri dershanelerine ise 7.711 kişi devam etmekteydi. Tahsisatın yetersizliğinden dolayı İzmit ve Adapazarı Halk okuma odaları Halk Fırkası binalarına nakledilmişlerdi. Bu öğretim yılında Vilayet kontenjanından sanatlar mektebine 8 ve şehir yatı mekteplerine 2 talebe parasız (meccanen) alınmıştı. Ayrıca, İzmit'in İstiklal, Yenituran, Bağçeşme, Yukarıpazar ve Necati Bey okullarıyla Gebze, Kandıra, Adapazarı ve Karamürsel okulları tamir ettirilmişlerdi. Toplantıda müfettişlere ve öğretmenlere verilecek idare ücreti belirlenmiştir. Buna göre Vilayet dâhilinde görev yapmakta olan dört müfettişe 25'er lira, bir başöğretmene 20 lira, kaza maarif memurlarıyla 7 başöğretmene 15'er lira ve diğer 55 öğretmene onar lira verilecekti. Maarif Müdürü vekili Şeref Bey okul, öğrenci ve öğretmen sayıları hakkında bilgi vererek, "Geçen sene Maarif Müdürü Faik Doğan bey mektepleri tetkik etmek istedi. Maarif memurlarıyla müfettişlerden mürekkep bir kongre akd eyledi. Beş senelik bir program yapıldı. Bendeniz Vekâlete başladığım zamanda ilk evvel bu programı tetkik ettim. Dün de müfettişleri topladım. Nerelerde mektepler açılacaktır. Bunlardan bazılarının lağvedilmesi lazımdır. Alacağımız randımanı tezyîd etmeğe çalışacağız."⁴³ demiştir.

1933 Yılı Şubat ayında toplanan Vilayet Umumî Meclis toplantısında 1932-1933 eğitim-öğretim yılı görüşülmüştür. Vilayet okullarında 397 öğretmen bulunmaktaydı. Bunlardan 375'i asil, 3'ü muavin ve 19'u vekil olarak istihdam edilmişlerdi. Okullara 6.866 kız ve 10.205 erkek olmak üzere 17.071 öğrenci devam etmekteydi. Vilayette 43'ü beş sınıflı, 150'si üç, 12'si iki sınıflı olmak üzere 204 okul faal durumdaydı. İzmit merkez okullarının yangından koruma, su isale tertibatıyla Karaosman okuluna bir hela yaptırılmış ve Necatibey okulunun elektrik tesisatı tamamlanmıştı. Millet Mektepleri için verilen tahsisatla 30 lira ücretli 20 derslane ve fahri olarak ta ayrıca 21 derslane açılmıştı.⁴⁴

3 Şubat 1933 Cuma günü İzmit Ortaokuluna bağlı yurdun açılışı yapılmıştı. 9 Şubat 1933 Perşembe günü yapılan oturumda Vali Eşref Bey Yurt hakkında şu bilgileri vermiştir:

"Geçen Cuma günü Ortamektepte kimsesiz ve hariçten gelen talebe için açılan Yurdun küşâd resminde bulunduk. Musiki salonunda musiki alâtı namına bir şey göremedik. O esnada mektep müdürü, musiki muallimi ve arkadaşları bize müracaat ettiler. Esat ve Yüce Beyler de orada idi. Mektebe bir armonyoyu edilsen çok iyi olur. Vekâletten getirmeğe imkan yoktur. Mektebin de buna şiddetle ihtiyacı vardır, dediler. Münasip görürseniz 95-100 liralık bir şeydir. Meclisinizin tasvibine arz ediyoruz. Parası masarifi gayri melhuza tahsisatından tahminen 100 liraya kadar bir armonyoyu alınarak Ortamektebe hediye edilmesine karar verildi."⁴⁵

Toplantıda, Büyük Gazi mektebine kalorifer tesisatı yapılmasına dair Maarif Müdüriyetinin tezkeresi okunmuştur. Üyelerden birçoğu, okulların daha öncelikli ihtiyaçları bulunurken gündüzlü bir okula kalorifer tesisatı yaptırılmasını masraflı ve gereksiz bulmuşlardır. Üyelerden biri "Mekteplerimizin yapılmayan birçok ihtiyaçları olduğu halde böyle şeyler için şimdilik masraf yapmayı doğru bulmuyorum. Evvela mübrem olan şeyleri yapalım. Sonra da kalorifere bakalım" diye karşı çıkarken, bir diğeri "Mekteplerimizin birçoklarında soba yokken nehari bir mektepte böyle bir kalorifer tesisatının yapılmasına taraftar olamayacağım" demiştir. Sonuçta, tesisat için önce keşif yaptırılarak gelecek seneki toplantıda görüşülmesi kararına varılmıştır.⁴⁶ Görüleceği üzere, okullarda kıt imkanlarla eğitim-öğretim hayatı desteklenmekteydi. Henüz kaloriferin lüks olduğu bir dönem yaşanmaktaydı.

⁴² BCA, 180.9.7.48.2.

⁴³ Kocaeli Vilayeti Umumî Meclisi Zabıtnamesi, 1932, s. 8, 71,73.

⁴⁴ Kocaeli Vilayeti Umumî Meclisi, İntihab Devresi:6, İçtimâ Senesi: 1933, İstanbul 1934, s.8-9,73.

⁴⁵ A.g.e., s.42-43.

⁴⁶ Kocaeli Vilayeti Umumî Meclisi Zabıtnamesi 1933. s.70-71.

Cemiyetler

İzmit'te 1923-1933 tarihleri arasında, dönemin tek partisi olan Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan başka yirmiye yakın derneğin faaliyette bulunduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan bir kısmı Ankara merkezli olmakla birlikte diğerleri yerel nitelikte cemiyetlerden oluşmaktadır:

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti (Kızılay), Türk Ocağı, Himaye-i Etfal Cemiyeti⁴⁷, Muallimler Birliği, Dârülmualimîn ve Dârülmualimat Mezunları Cemiyeti, Muhacirlere Yardım Cemiyeti (Muhacirîn Cemiyeti)⁴⁸ Esnaf Cemiyeti, Gençler Birliği (İttihat Spor Kulübü), Mübadele Cemiyeti, Perukâr Cemiyeti, Gençler Musiki Cemiyeti (Musiki Heveskarân Cemiyeti), Tayyare Cemiyeti, Türk İdman Ocağı (İdman Cemiyeti), Kocaeli Tütüncüler Teavün Cemiyeti, İhtiyat Zabıtları Cemiyeti, Dava Vekilleri Cemiyeti, Muhacirlere Yardım Cemiyeti (Muhacirîn Cemiyeti).⁴⁹

İzmit'te At Koşuları

Milli Mücadele ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında Anadolu'nun birçok yerinde at koşuları yapılmaktaydı. 1927 yılından itibaren İzmit'te de Vilayet tarafından düzenli olarak at yarışları düzenlenmiştir. 1931 yılı ilkbaharında Tayyare Meydanında yapılan at koşusuna İstanbul, Bolu, Bilecik, Bursa, Balıkesir ve Ankara'dan 49 at iştirak etmiştir. İzmit halkı koşuyu büyük bir ilgiyle takip etmişlerdir. İzmit'te, 1931 yılında ilk defa Başbakanlık tarafından sonbahar at koşusu gerçekleştirilmiştir.

8 Eylül 1932 Cuma günü Tayyare Meydanı'nda İl Özel İdare (İdare-i Hususiye) adına düzenlenen at yarışına İstanbul, Bursa, Balıkesir, Bolu, Bilecik, Eskişehir, İzmir vilayetleriyle Kocaeli vilayetinden 25 at katılmıştır. Vilayet aygır deposu yavrularından iki at, tay ve Halkevi koşularında birincilik kazanmıştır. Bir hafta sonra 15 Eylül Cuma günü yine aynı meydanda Başbakanlık tarafından düzenlenen at yarışına İstanbul, İzmir, Balıkesir, Bursa vilayetlerinden 18 at iştirak etmiştir.⁵⁰

Basın Hayatı

İzmit'te 1923-1933 yılları arasında Kocaeli, Hüfkir ve Türkyolu gazeteleri yayınlanmıştır. Bunlar arasında en eskisi ve sürekli olanı Kocaeli gazetesidir. Diğer iki gazete Cumhuriyet'in ilanından birkaç yıl sonra yayın hayatına başlamışlardır.

Cumhuriyet döneminde Kocaeli Vilayetinin resmî gazetesi durumundaki Kocaeli gazetesi 1917 yılında yayın hayatına başlamıştır.⁵¹ Gazete, İzmit'in Yunanlılar tarafından işgali esnasında geçici olarak yayın hayatını durdurmuşsa da, İzmit'in geri alınmasından sonra 1921 yılı Ağustos'undan itibaren tekrar yayın hayatına başlamıştır. Cumhuriyet döneminde haftalık resmî Vilayet gazetesi olma özelliğini sürdürmüştür. Vilayet matbaasında basılan Kocaeli gazetesi Perşembe günleri bin adet çıkmaktaydı. Gazete, Matbaa Müdürlüğü tarafından idare ediliyordu.⁵² Gazete, "Perşembe günleri neşr olunur resmî gazete" olup idarehanesi "İzmit Hükümet Konağında daire-i mahsusadır". 11 Aralık 1924 Perşembe günü gazetenin 265. sayısı yayınlanmıştır.⁵³

⁴⁷ "Kocaeli Himâye-i Etfal Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesinden: Himâye-i Etfal Cemiyeti Vilayet kongresinin 3 Şubat 928 tarihine müsâdif Cuma günü saat 14'te İzmit Belediye dairesinde içtimâi takarrür ettiğinden cemiyetimize mukayyed azay-ı kirâm ile mülhakattan izâm edilecek murahhasların teşrifleri ricâ olunur.", Kocaeli, 12 Kanun-ı sani 1928, Sayı:422.

⁴⁸ 1923 - 1924 yıllarında Yunanistan'dan Türkiye'ye gelen mübadillerin bir kısmı İzmit ve çevresine yerleştirilmişlerdir. Drama'nın Kozluca, Meşeli, Horozlu, Gablova, Lakavişa, Kırçalı, Pravatlı, Kurdalan, Debreli köylerinden getirilen 1000-1100 hane öncelikle Akmeşe'ye (Armaş) iskân edilmişlerdir. Ermeni ve Rumların terk ettikleri evlerin iskâna müsait olmamasından dolayı iki yıl kadar çadırlarda konaklamak zorunda kalmışlardır. Mübadillerin karşılaştıkları bu sorunlar karşısında teşkilatlanarak dernek kurdukları anlaşılmaktadır. Çağla Demirdüzen, "1923-1930 Arası İzmit'e Yerleştirilen Mübadiller", Uluslararası Orhan Gazi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu-V, C.II., Kocaeli 2019, s.1097,1099-1020.

⁴⁹ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1925-1925, s. 747; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1926-1927, s. 1024; Malûl Gaziler Ticaret Salnamesi, s. 661. Bir ara İzmit'te Arıcılık Cemiyeti kurulmuşsa da faaliyet göstermeden kapanmıştı. Kocaeli Vilayeti Umumî Meclisi Zabıtnamesi, 1933, s. 76.

⁵⁰ Kocaeli Vilayeti Umumî Meclisi Zabıtnamesi, 1932, s. 9, 42; Kocaeli Vilayeti Umumî Meclisi Zabıtnamesi, 1933, s. 11-12.

⁵¹ Gazete, 1929 tarihli Devlet Yıllığı'nda verildiği gibi "27 Nisan 334 tarihinde" değil, 1333 (1917) tarihinde yayın hayatına başlamıştır. Bkz., Türkiye Cumhuriyeti Yıllığı 1928-1929, s. 622.

⁵² Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1925-1926, s. 747; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1926-1927, s. 1028.

⁵³ "Nefs-i İzmit'te münteşir resmi ve haftalık Kocaeli gazetesinin" 14 Nisan 1925 tarihinde yayına başladığı şeklindeki bilginin doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1925-1926, s. 747.

Mesut ÇAPA

Ziraat Bankasının ikrâz şerâiti, Vilayet Haberleri, Vürûd, Münhal Memuriyet, Muhacirlerin nazar-ı dikkatine, Kocaeli Defterdarlığından, Kocaeli Merkez Müftülüğünden, Meclis-i İdare-i Vilayetten, Kocaeli Mahkeme-i Asliyesinden, Doktor Hayrettin Faik, Müjde kelepirci arsa, Zayi'.⁵⁴

Yine aynı gazetenin dört yıl kadar sonraki başka bir sayısında şu başlıklara yer verilmiştir:

1927 senesi tütün zürûrünün nazar-ı dikkatine, Halk Bilgisi Derneğinden, Kocaeli İcra Dairesinden, Orman Müdüriyetinden, İzmit İcra Dairesinden, Eskişehir-Makam-ı Vilayetten, Vilayet Hapishane Müdüriyetinden, İzmit İcra Memurluğundan, Fırka Mübâyaât Komisyonundan, Müjde!⁵⁵

Kocaeli gazetesinde 1 Haziran 1933 tarihinden Aralık 1933 sonuna kadar 8 ay içinde 254 liralık ilan tahakkuk ettirilmiştir.⁵⁶

1924 yılı Ocak ayında haftalık olarak yayın hayatına başlayan Hürfikir gazetesi, "dinî, ictimâî, siyasî, edebî ve inkılâpçı Cumhuriyet gazetesi" idi. Gazetenin imtiyaz sahibi ve başyazarı Kocaeli mebusu Kılıçoğlu Hakkı Bey, sorumlu müdürü Kumandanoğlu Kasım Bey'di. Haftalık olup Pazartesi günleri çıkan gazete 500-600 adet basılıyordu. Hürfikir gazetesi 25 Temmuz 1931 tarihinden itibaren yayın hayatını durdurmuştur.⁵⁷

Yayın hayatına 18 Aralık 1925 tarihinde başlayan Türkyolu Gazetesinin sorumlu müdürü İhsan (Ahsen) Bey ve başyazarı Sıtkı Hamid Bey'di. "Cumhuriyetçi, Türkçü halk gazetesi" şeklinde tanımlanan Türkyolu her Pazar günü, Vilayet Matbaasında 500 adet basılıyordu.⁵⁸

1926-1927 yıllarında Vilayet Matbaa Müdürü Haydar Bey'di.⁵⁹ Vilayetin resmi Kocaeli gazetesiyle Türkyolu gazetesi bu matbaada basılıyordu. 1930 Yılında Vilayet Matbaasında 9.224 lira 57 kuruşluk iş yapılmıştı.⁶⁰ Bununla birlikte Vilayet Matbaaları kayda değer bir kâr edemiyorlardı. Dâhiliye Vekâleti de bu durumdan rahatsızlık duyarak Valilerin görüşüne başvurmuştu. Vali Eşref Bey, vilayet matbaalarının özelleştirildiği takdirde daha iyi işletilebileceği görüşünü savunuyordu. Vilayet Genel Meclisi toplantısının 1 Mart 1932 Salı günü toplantısında bu görüşünü şöyle dile getirmiştir:

"Vekâlet vilayet matbaaları inkişaf gösterememektedir. Binaenaleyh vilayet matbaalarını şahsi müteşebbislerine terk edelim. Ne dersiniz diye mütalaa soruyor. Bizim matbaaya gelince, zannediyoruz ki tesis edildiği günden beri zararlı kapanmaktadır. Fakat biz bu zarara bir matbaanın bulunması lüzumuna binaen katlanıyoruz. Şahsi müteşebbis çıktığı takdirde bittabi bu ihtiyaç kalmaz. Biz aradan çıkmadıkça şahsi müteşebbis te kolay bulunmaz. Biz matbaayı bir müteşebbise verdiğimiz takdirde evvelce tabettirmekte olduğumuz evrak-ı matbua ve saireyi daha ucuza mal etmiş oluruz. Vilayet gazetesini de ücretle tabettirebiliriz. Bittabi şahsi müteşebbis bizim yaptığımız kadar masraf yapmaz, teşkilatı değiştirir. Ve fazla devir yapar. Resmî muamelata tüccarî zihniyet giremiyor. Müteşebbis kendi çalışır. Daha ucuza mal eder. Biz ise müdür, muhasebeci istihdam ederek fazla masraf ediyoruz. Binaenaleyh Vekâlete verdiğimiz cevapta şahsî müteşebbise terki kabildir, mümkündür dedim. Ancak başka bir tarafta merkezî bir matbaa tesis edilerek vilayetlerden tahsisat talep edilecekse muvafık değildir. Vilayet matbaasının ne ipkası ve ne de ilgası hakkında bir fikir

⁵⁴ "Kocaeli Mahkeme-i Asliyesinden: İzmit'in Arpalık İhsaniye karyesinden Ahmet kerimesi Fatma Hatun'un zevci dahlî karye-i mezkureden Hacı Mehmet oğullarından Hüseyin oğlu Recep aleyhine ikame eylediği fesh-i nikaha mütedair davadan dolayı merkûm tarafına vukûbularan tebligatta merkûm Recep on sene mukaddem askere sevkle hayat ve mematı meçhul olduğu karyesi muhtarıyla mübaşiri taraflarından zuhur-ı davetiyyeye verilen şerhten anlaşılmiş ve merkûm hakkında ilanen tebligat icrası müddeiyye tarafından talep edilmiş ve taleb-i vakî, usul-i muhakeme-i hukukiyenin 26 ncı maddesine tevafuk eylesine mebni madde-i mezkûre mucibince emr-i muhakemesi için tayin kılınan 4 Kanun-ı sani 340 tarihine müsâdif Pazar günü alaturka saat beşte Kocaeli muhakeme-i asliyesine gelmediği ve tarafından bir vekil-i resmi göndermediği ve mazeret-i meşruasından mahkemeyi de haberdar etmediği takdirde müddeiyyenin dava ve beyyinesi gıyaben rüeyyet ve istima' kılınacağı malum ve tebliğat makamına kaim olunmak üzere ilân olunur.", Kocaeli, 11 Kanun-ı evvel 1340.

⁵⁵ Kocaeli, 5 Temmuz 1928, Sayı:446.

⁵⁶ Kocaeli Vilayeti Umumî Meclisi, 1933, s. 13-14.

⁵⁷ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1925-1926, s. 747; Türkiye Cumhuriyeti Yıllığı 1928-1929, s.622; Kocaeli Vilayeti Umumî Meclisi Zabıtnamesi, 1932, s. 10.

⁵⁸ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1926-1927, s. 1028; Türkiye Cumhuriyeti Yıllığı 1928-1929, s. 622.

⁵⁹ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1926-1927, s. 1029.

⁶⁰ Kocaeli Vilayeti Umumî Meclisi Zabıtnamesi, 1932, s. 10.

Cumhuriyet'in İlk On Yılında İzmit Merkez Tarihi Üzerine Bir Deneme

izhar etmedik. Umumi mahiyette sorulan suale cevaben müteşebbislere terki muvafık olabilir. Merkezimize bağlanmak isteniyorsa bir netice elde edilmez kelimesiyle nihayetlendirdim...⁶¹

İzmit'te Ticaret

Cumhuriyet'in ilanından sonra İzmit'in ticarî, sanayî ve zirai hayatında gelişmeler yaşanmıştır. Kara ve deniz ulaşımına müsait olan İzmit'in, gelecekte Anadolu'nun bir ticaret limanı olacağı düşünülüyordu. Şehirde bir Ticaret Odası ile Esnaf Cemiyeti ve bir Zahire Borsası mevcuttu. Bu yıllarda H. Bedrettin Bey, Ticaret Odası Başkanlığında bulunmuştur.

İzmit'te birkaç bankanın merkez ve şubeleri bulunuyordu. 1928 yılında merkezi İzmit olmak üzere Kocaeli Halk Bankası kuruldu. Şehirde Ziraat Bankası, Osmanlı Bankası ve Adapazarı'ndaki İslam Ticaret Bankasının birer şubeleri bulunuyordu.⁶²

Vilayet dâhilinde muhtelif yedi adet fabrika ve muhtelif sermayeli on beş anonim şirket vardı. İbtidai bir tarzda dokuma sanayi ve su ile çalışan pamuk fabrikası vardır.⁶³

İzmit'te faaliyet halinde iki un değirmeni bulunuyordu. Fabrikatör Hacı Ali Beyzade Halit Eyüp Bey'in İzmit sahilinde yaptırdığı, 80 beygir gücünde motorla çalışan değirmende günde 25 ton buğday öğütülüyordu. Bununla şehrin günlük un ihtiyacı karşılandığı gibi bir kısmı da dışarı sevk ediliyordu. Fabrika Cuma günleri hariç faaliyet halindeydi. Nuri Efendi tarafından inşa ettirilen diğer fabrika 5 beygir gücünde olup saatte 600 kilo un çıkarıyordu. Bunlardan başka Patrikyos Biraderlerin kırk yıl kadar önce inşa ettirdikleri un fabrikası, tamire muhtaç ve atıl bir durumdaydı. Mehmet Kaptan'ın varislerine ait iki taşlı ve gaz motoruyla çalışan fabrika da tamire muhtaç olduğundan kapanmıştı.⁶⁴

Kocaeli Vapur Nakliyat Şirketi'nin İzmit'te Gümrük Caddesinde şubesi bulunuyordu. Her hafta cuma, cumartesi, pazartesi, çarşamba günleri İstanbul'dan hareketle Darıca, Karamürsel, Ereğli, Değirmendere Kazıklı iskelelerine uğrayarak İzmit'e gelen vapur, ertesi günleri aynı iskelelere uğrayıp İstanbul'a dönüyordu.⁶⁵ Bayılazade Hüseyin Bedreddin ve Ortağı Ahmet Şerif, bu nakliyat şirketinin İzmit acenteliğini yapıyordu. Deniz ulaşımında İzmit Şirketi'nin Kırlangıç, Sürat, İzmit, Yeni Dünya vapurlarından da yararlanılmaktaydı.⁶⁶

İzmit'te tütün ziraatı tarım ürünleri içinde önemli bir paya sahipti. 1925 Yılında İzmit'te İzmit Tütün Müstahsilleri Kooperatif Şirketi kuruldu. Adapazarı İslam Bankası'yla Türkiye Ziraat Bankası'nın kefaletini haiz olan bu şirket, ham ve işlenmiş tütün alım-satım işleriyle uğraşıyordu.⁶⁷ Ziraat Bankası tütün ziraatını desteklemek amacıyla üreticilere kredi vermekteydi. 1924 yılı sonunda Reji Başmüdüğü İhsan Bey'in de girişimiyle Ziraat Bankası'nın kredi kampanyası başlattığını görmekteyiz. Banka yaprak tütün üzerine her üreticiye üç ay müddetle iki yüz liraya kadar borç verebilecekti. Kredi miktarı bir kilo yaprak tütün karşılığı yirmi kuruş olacaktı.⁶⁸

İzmit şehri, Kocaeli Vilayetinin ve Anadolu'nun ithalat ve ihracat merkezi durumundaydı. Anadolu'dan demiryoluyla gelen zahire İzmit limanından Avrupa gemilerine yüklenecek ihraç ediliyordu. İzmit limanı koza, ipek, tütün, keten tohumu içinde iyi bir ticaret yeri idi. Limandan odun kömürü, ham ipek, ipek böceği tohumu, keten tohumu, balık, piliç, pişmaniye helvası, peynir, tütün, ceviz ağacı ödü, av ve ehil hayvan derisi, zahire, sebze, ipek kozası, keten, kereste, kenevir, mısır, meyve, yapağı ve keçi kılı, yoğurt, yumurta ihraç ediliyordu. İzmit limanı üzerinden ithal edilen ürünler ilaç, inşaat levazımı, pamuk ipliği, petrol, çay, çuha, hırdavat, işlenmiş deri, kösele, zücakiye, zeytinyağı, şarap, şeker, kahve, makine, manifatura ve yakacaktan oluşuyordu. Ayrıca, İzmir ve Ayvalık taraflarından zeytinyağı ve sabun, Tekirdağ'ndan un getirilmekteydi.⁶⁹

⁶¹ a.g.e., s. 62.

⁶² Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1925-1926, s. 746; Türkiye Cumhuriyeti Yıllığı 1928-1929, s. 623; Türkiye Cumhuriyeti Yıllığı 1928-1929, s.621; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1926-1927, s. 1025; Türkiye Ticaret Salnamesi, s. 563.

⁶³ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1925-1926, s.747; Malûl Gaziler Ticaret Salnamesi, s. 661; Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1926-1927, s. 1025.

⁶⁴ Türkiye Ticaret Salnamesi, s. 563.

⁶⁵ Kocaeli, 12 Kanun-ı sâni 1928, Sayı:422.

⁶⁶ Türkiye Ticaret Salnamesi, s. 292; Malûl Gaziler Ticaret Salnamesi, s. 1262.

⁶⁷ Malûl Gaziler Ticaret Salnamesi, s. 1262.

⁶⁸ Kocaeli, 11 Kanun-ı evvel 340, Sayı:265.

⁶⁹ Türkiye Ticaret Salnamesi, s.562-563.

İzmit'te Sağlık

Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren sıtmaya karşı başlatılan mücadelenin Kocaeli Vilâyetinde de sürdürüldüğü anlaşılmaktadır. Sıtmanın önlenmesi için öncelikle İzmit bataklığının kurutulmasına çalışılmıştır. Nafia (Bayındırlık) Vekâletince onaylanan proje 1927 yılında müteahhide verilerek bataklığın kurutulmasına başlanmıştır. Bu iş için her yıl Vilayet Genel Meclisince bütçenin yol parası faslından ödenek tahsis ediliyordu. Nafia Vekâletinin, 1929 yılında yol parasından ayrılan tahsisatı kanuna aykırı olduğu gerekçesiyle bütçeden çıkarması karşısında Valilik yeni çareler aramaya başlamıştır.⁷⁰

1923-1933 yılları arasında İzmit'te Memleket Hastanesi ve Askeri hastane faaliyeteydi. 1926 yılı itibarıyla Vilayet dâhilinde 16 devlet doktoru, 10 serbest doktor, 13 sıhhiye memuru görev yapıyordu. Vilayetteki 14 eczaneden 3'ü İzmit şehrinde bulunuyordu.⁷¹ İzmit'te Doktor Hayreddin Faik Bey, her gün öğleden sonra Merkez Eczanesinde, akşamdan sonra Kız Numune Mektebi bitişiğindeki evinde "emrâz-ı hariciye, kadın hastalıkları, doğum ve bilhassa ameliyat-ı cerrahiye"⁷² yapmaktaydı.

Memleket Hastanesi, 25 yataklı kapasitesiyle İzmit'in en önemli sağlık kurumuydu. 1931 yılının son yedi aylık süresinde hastaneye yatırılan 613 hastadan 49'u vefat etmiş ve 564'ü tedavi edilerek taburcu edilmişti. Bu süre içinde hastanede 95 büyük ve 148 küçük ameliyat yapılmıştı. Hastane polikliniğinde muayene edilenlerin sayısı ise 2595 kişi olarak tespit edilmişti. (1932 yılının ilk birkaç ayı içinde hastanede 98 büyük, 165 küçük ameliyat yapılmıştı. Hastaneye yatırılan 716 hastadan 644'ü sağlığına kavuşmuştu. Hastaneye gelen hastaların çoğunun, "sefalet-i fizyolojiye uğramışlardan" oluşmaktaydı. Vilayet dâhilinde sıtma ve frengi vakalarına sıkça rastlanmaktaydı. İzmit merkezde 1930 yılında hastaneye intikal eden frengi vakası 192 iken, bu sayı 1931 yılında 232'ye çıkmıştır.⁷³ 1932 yılında hastanede tedavi altına alınan 899 hastadan 693'ü iyileşerek taburcu edilmiştir. Hastanede 135 büyük ve 215 küçük ameliyat yapılmıştır. Hastanenin dâhiliye ve hariciye polikliniklerine müracaat eden 4727 hasta muayene edilerek bunlardan bir kısmının tedavileri ayakta gerçekleştirilmiştir.⁷⁴

Hastanede Röntgen laboratuvarında yeni röntgen cihazının faaliyete başladığı 1933 Mayısından 20 Ocak 1934 tarihine kadar 190 radyografi ve radyoskopi yapılmıştır. Hastanenin bakteriyoloji laboratuvarında ise 726 muhtelif maddenin muayene ve tahlilleri yapılmıştır.⁷⁵

İzmit'te 1930 yılında, öncelikle köylü fakir hastaların muayeneleri için bir poliklinik açılmıştır. Poliklinikte, 1931 yılının ikinci yarısından 1932 başlarına kadar geçen süre içinde, 400'e yakın hasta meccanen muayene ve tedavi olunarak ilaçları temin edilmiştir. 1932 yılında polikliniğe müracaat eden hasta sayısı 540'a ulaşmıştır.⁷⁶

12 Aralık 1931 günü İzmit'te tam donanımlı bir laboratuvar (kimyahane) açılmıştır. Laboratuvarda hastaneden gelen taleplerin yanı sıra, çarşı ve pazardaki gıdaların tahlilleri de yapılmıştır. Böylece piyasadaki ürünlerin sağlık açısından denetimleri kolaylaşmıştır. Vali Eşref Bey'in ifadesiyle, "İzmit çarşısında zeytinyağı yokken şimdi her dükkânda zeytinyağı mevcuttur. Bu mücadele neticesidir. Eskiden pamuk yağını vesâir mağşuş yağları halis yağ diye satıyorlardı. Tereyağı alıyoruz, tahlil ettiriyoruz. Bunlar Kimyahânenin teessüs etmesi sayesinde olmuştur. ... Eskiden evinin altında taksimat yapmış yağ yapıyor Pazar günlerinde mağşuş yağları bir köylü imiş gibi tereyağı diye satıyordu. Şimdi hamdolsun bunun önü alınmıştır." Laboratuvarda açılışından itibaren birkaç ay içinde 124 adet tahlil yapılmıştı. Tahliller arasında idrar, üre, kahve, çay, makarna, gaz, peynir,

⁷⁰ Vali Eşref Bey 14 Ekim 1929 tarihi yazısında, "İki seneden beri üzerinde işlenmiş ve birçok paralar sarf edilmiş olan bu işin yüzüstü bırakılması, yapılan ameliyatın ve masruf paranın heder olmasını intaç edecektir ve belki müteahhidin birçok tazminat talebini mucip olacaktır. Şu arz ettiğim mahzurlara mahal kalmamak ve asıl matlub olan bataklığın kurutulması gayesine varılmak mevcut proje ve mukavele ile bataklığın kurutulması muamelesinin Su İşleri Kanununa tevfikân Nafia Vekâletine devri ve ameliyatın inkıtâna meydan vermeksizin bu sene ameliyatı için bütçemizden çıkarılan miktarda yani 86 bin liralık bir tahsisat kabulünün temini lâzım görülmektedir" şeklinde bir öneride bulunmuştur. BCA, 490.01.172.686.1.

⁷¹ Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1925-1926, s. 1024.

⁷² Kocaeli, 11 Kanun-ı evvel 340, Sayı:265.

⁷³ Kocaeli Vilayeti Umumî Meclisi Zabıtnamesi 1932, s. 9, 50-51.

⁷⁴ Kocaeli Vilayeti Umumî Meclisi Zabıtnamesi 1933, s. 12-13.

⁷⁵ a.g.e., s.13.

⁷⁶ "Köylü fıkara polikliniğine sekiz ay zarfında müracaat eden köylü hastaların adedi 400 e baliğ olmuştur. Kocaeli Vilayeti Umumî Meclisi Zabıtnamesi, 1932, s. 9, 51; Kocaeli Vilayeti Umumî Meclisi Zabıtnamesi, 1933, s. 13.

Cumhuriyet'in İlk On Yılında İzmit Merkez Tarihi Üzerine Bir Deneme

makine yağı, yağ, gazoz, reçel, helva, zeytinyağı, un, ekmek, boza, şıra, tatlı, kaymak, şeker ve pide tahlilleri bulunuyordu. 1932 yılında Kimyahânedede 336 madde tahlil edilmiştir.⁷⁷

1931 Yılında toplanan Kocaeli Vilayeti Umumî Meclisi'nde sağlıkçılara verilecek ücret de belirlenmiştir. Buna göre Memleket Hastanesi'nde görevli iki doktora 165 şer lira, eczacıya 75 lira, idare memuruna 60 lira, başhemşireye 52 lira, bir hemşireye 49 lira aylık maaş ödenmesi kararlaştırıldı. Hastanede çalışan hastabakıcılardan üçüne 35'şer lira diğer ikisine 34'er lira, altı hademeye 20'şer lira, çamaşırcıya 30 lira, arabacıya 25 lira ve aşçıya 30 lira ödenecekti.⁷⁸ Ertesi yıl, hastane personeline ödenecek ücretlerin birkaç istisna dışında değişmediği görülmektedir.⁷⁹ Anlaşılacağı üzere, hastane personelinin maaşı hademedden doktora doğru 20-165 lira arasında dağılım göstermektedir.

Sonuç

İzmit şehrinde Cumhuriyet'in ilanından sonra yaşanan gelişmeler yerel kaynaklar, arşiv belgeleri, Devlet yıllıkları ve muhtelif yayınlardan yararlanılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Şehir tarihi çalışmalarında yerel basının önemi bilinmekle birlikte, bildiride çok az gazeteye ulaşılabildiğinden günlük hayat yeterince yansıtılamamıştır. Yine de belirtmek gerekir ki, bu çalışma bazı sınırlılıklara rağmen Cumhuriyet dönemi İzmit şehir tarihi için bir başlangıç olacaktır.

Cumhuriyet'in ilân edildiği tarihlerde şehirde, Yunan işgalinin sebep olduğu tahribatın izleri henüz tamamen silinememişti. Vilayet merkezi olan İzmit'te, Cumhuriyet'in kuruluş heyecanının yaşandığı on yıl içinde önemli gelişmeler sağlanmıştır. 1933 yılına gelindiğinde 13 bine yakın nüfusun yaşadığı İzmit şehri, elektrik tesisatı ve tamamlanmak üzere olan su şebekesiyle, caddeleri ve mağazalarıyla, eğitim, spor, sağlık, basın ve ticaret hayatıyla adeta yeniden canlanmıştı.

⁷⁷ Kocaeli Vilayeti Umumî Meclisi Zabıtnamesi, 1932, s. 9,41-42,51; Kocaeli Vilayeti Umumî Meclisi Zabıtnamesi, 1933, s. 13.

⁷⁸ Kocaeli Vilayeti Umumî Meclisi Zabıtnamesi, 1932, s. 51. Merkez Müftüsü Hasan Fehmi Bey'in 1929 yılı maaşı 63.65 liraydı. Çalışkan, a.g.e., s. 1027.

⁷⁹ Diğer personelin ücreti aynı kalırken, sadece hastabakıcı ücretlerinde küçük değişiklikler yapılarak 2 hastabakıcıya 34'er lira, 3 hastabakıcıya 30'ar lira verilmesi kararlaştırılmıştır. Kocaeli Vilayeti Umumî Meclisi Zabıtnamesi 1933. s.61.

Mesut ÇAPA

Kaynakça

Avcı, Hüseyin, “Cumhuriyet Döneminde İzmit (1923-1973)”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1988.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA).

Belediyeler, İstanbul, Holivut Matbaası, 1933.

Çalışkan, Tuğba, “Kocaeli Müftülüğü (1923-1938)”, Uluslararası Orhan Gazi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu-V, C.II., Kocaeli, 2019, ss.1025-1033.

Demirdüzen, Çağla “1923-1930 Arası İzmit’e Yerleştirilen Mübadiller”, Uluslararası Orhan Gazi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu-V, C.II., Kocaeli, 2019, ss.1097-1106.

Hâkimiyet-i Milliye.

Hürfikir.

“İzmit”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C.23, İstanbul 2001, ss. 541-542.

“İzmit”, Türk Ansiklopedisi, C.XX, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1972. ss. 477-481. Kocaeli.

“Kocaeli”, Yurt Ansiklopedisi, C.7, İstanbul 1982-1983, s. 4978-5096.

Kocaeli Vilayeti Umumî Meclisi Zabıtnamesi, 1932 Kocaeli Vilayet Matbaası.

Kocaeli Vilayeti Umumî Meclisi, İntihap Devresi:6, İçtima Senesi: 1933, İstanbul 1934.

Malûl Gaziler Ticaret Salnamesi 1927, İstanbul.

Okullar Kılavuzu (1940).

Özlü, Zeynel -Enver Demir, “Türkiye’de Belediyecilik Uygulamaları:1934 Yılı İzmit Örneği”, Uluslararası Orhan Gazi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu-V, C.II., ss.1201-1029.

Son Teşkilât-ı Mülkiyede Köylerimizin Adları, İstanbul, 1928.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi 1925-1926, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1926.

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi, 1926-1927.

Türkiye Cumhuriyeti Yıllığı, 1928-1929, Devlet Matbaası, İstanbul, 1929.

Türkiye Ticaret Salnamesi, ikinci sene 1926-1927 nüshası, Halk Matbaası, İstanbul 1927.

Yücel, Hasan Âli, Türkiye’de Ortaöğretim, Ankara, 1994.

Cumhuriyet'in İlk On Yılında İzmit Merkez Tarihi Üzerine Bir Deneme

Ekler

[Handwritten text in Ottoman Turkish script, likely a petition or official document, discussing economic and social issues in İzmit.]

<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>

1923 yılı Kasım ayı başında Belediye Başkanı ve Belediye üyeleriyle Ticaret Odası Başkanı, Esnaf Cemiyeti Başkanı ve bir fabrikatör tarafından imzalanan dilekçede İzmit şehrinde Yunan işgalinin sebep olduğu tahribattan bahsedilmektedir.

Mesut ÇAPA

Cumhuriyet'in İlk On Yılında İzmit Merkez Tarihi Üzerine Bir Deneme

İzmit'te 1930'lu yıllarda bir ilkokul.

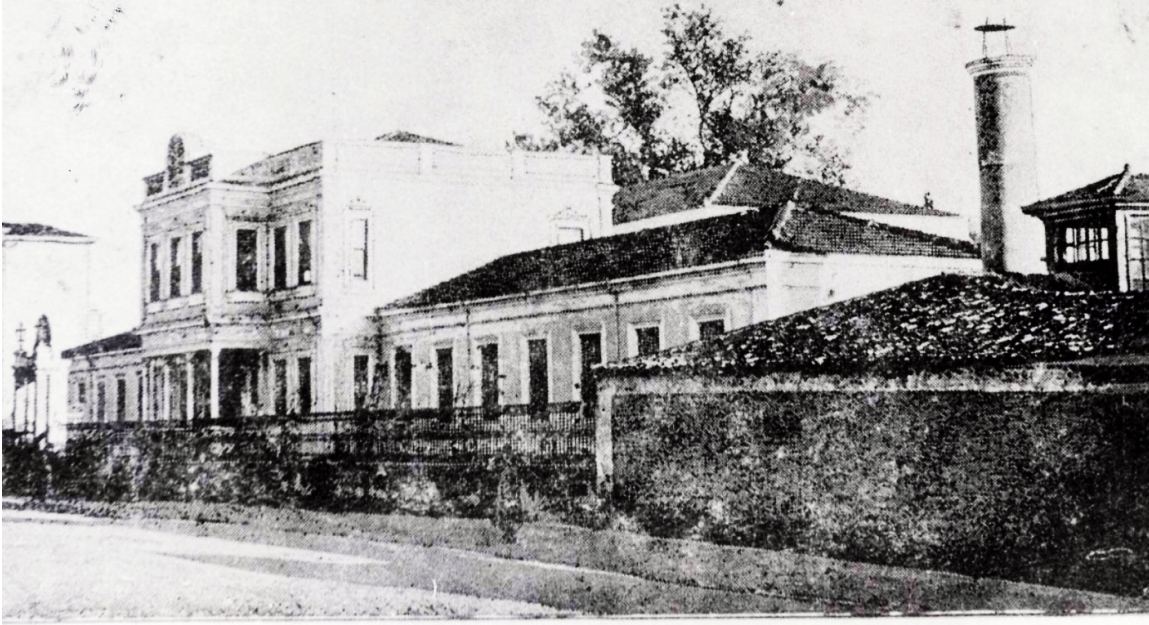

İzmit'te İstiklâl Caddesi (1930'lu yıllar).

Mesut ÇAPA

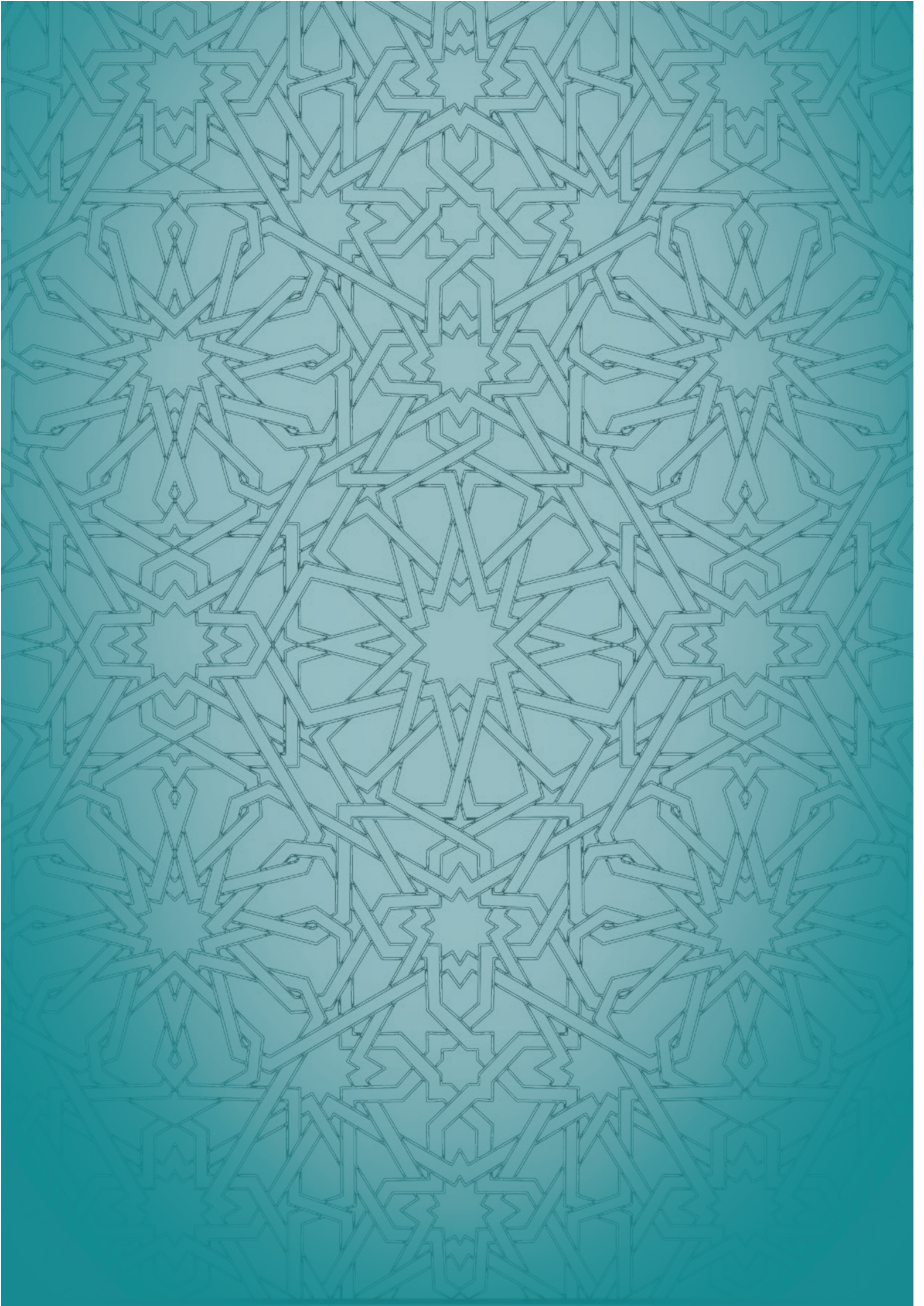

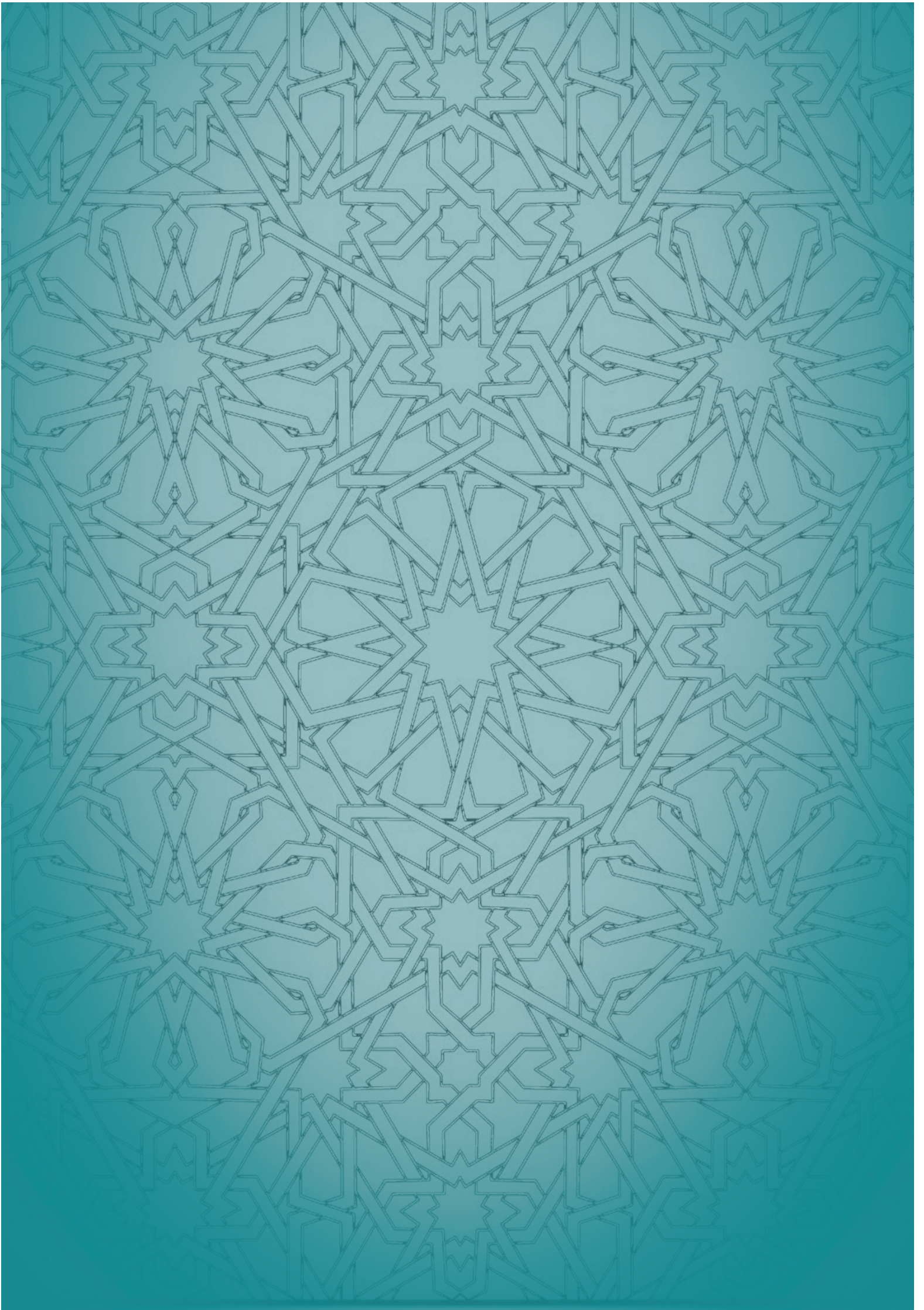
ازمیتده مکتب اعدادیء ملکی

66/4488

“ İzmit’te Mekteb-i İdadi-i Mülki”

Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Hukuk Penceresinden Kocaeli

Mustafa Fırat GÜL*

Giriş

☉ Marmara Bölgesi'nin İstanbul ve Bursa'dan sonra üçüncü büyük şehri durumuna gelen¹. Kocaeli'nin tarihi şehrin merkezindeki ve civarındaki tarihî eserlerin de kanıtladığı gibi çok eskilere dayanıyor².

Kocaeli'nin merkezini oluşturan İzmit ve çevresinin fethinde Akçakoca'nın imzası bulunmaktadır. Anadolu'nun birçok şehrinde olduğu gibi kısa sürelerde el değiştiren İzmit 1337-1338 yılında Osmanlı idaresi altına girmiştir³.

1821-1822 tarihlerinde Kocaeli Sancağı'nın mülhakatı olarak İzmit, Ada, Yalakabad, Şile, Kandıra, İznik ve Gebze kazalarının isimleri zikredilmektedir. Tanzimat öncesine dair bu kayıtlardan anlaşıldığına göre, Kocaeli Yarımadası'ndaki en büyük idarî mekanizma sancaktır ve sancağın bağlı yerleri de İzmit, Adapazarı, Yalova, Şile, Kandıra, İznik ve Gebze olarak kaydedilmiştir⁴. 1858'de ise kazalar şöyledir: İzmit, Geğbuze (Gebze), Kartal, Beykoz, Şile, Taşköprü, Beşdivan, Akabad (Akyazı), Ağaçalı, Kaymas, Kandıra, Şeyhler, Karasu, Hendek, Abısafı, Sarıçayır, Dodurga, Taraklı, Geyve, Akhisar, Lefke (Osmaneli), Gölpaazarı, İznik, Pazarköy, Yalakabad ve Karamürsel idi⁵.

Osmanlı Devleti'nde ilk resmî nüfus sayımının yapıldığı 1831'de İzmit kazasının nüfusu 11.567 hane yani yaklaşık 58.000 kişi idi. 1845 yılına ait temettuât kayıtlarında ise bulunabilen sadece on beş Müslüman mahallesinde 938 hane tespit edilmiş, bunların da nüfusu 4700'e ulaşmıştır⁶. Karpat eserinde 1882 yılında İzmit'teki Ermeni nüfusu için 65.000⁷ derken, Ahmed Rifat 1882'de İzmit'in 4000 hanesi olduğunu ve 20.000 nüfusa işaret ettiğini yazıyor⁸. II. Meşrutiyet döneminde İzmit Sancağı 12.050 km² yüzölçümüne sahipti ve Adapazarı, Karamürsel, Yalova, Geyve, Kandıra kazalarıyla, merkez kaza İzmit'ten meydana geliyordu. Bu dönemde nüfus yaklaşık olarak 350.000'dir⁹. Bu tarihten sonraki yıllarda Anadolu adeta hızlandırılmış bir zaman dilimine girmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanı, 31 Mart Hadisesi, Balkan Savaşları, Birinci Dünya Harbi ve akabinde İstiklal Harbi... Elbette coğrafi konumundan dolayı İzmit ve çevresi bahsettiğimiz mezkûr dönemin hareketliliğine şahit olan şehirlerden birisidir. Millî Mücadelede yıllarında yine acıyı, ümidi, gayreti, inancı doruklarda yaşayan kadim Kocaeli'nin Cumhuriyet ilan edilmeden evvel mülkî yapısı ve ismiyle alakalı konuşulmuştur.

* Doktora öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, mustafafiratgul@gmail.com

¹ Metin Tuncel, "Tarihî Coğrafya Açısından İzmit Şehrinin Ayrıcalıkları", Uluslararası Gazi Akça Koca Ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu, Kocaeli, 2015, s.35.

² 2017 yılında bu satırların yazarı İzmit merkezdeki tarihî eserleri yerinde incelemiş ve fotoğraflamıştır.

³ Şennur Kaya, Tanzimat'tan Günümüze İzmit Kenti, s.19.

⁴ Enis Şahin, Sinan Demirağ, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kocaeli ve Çevresindeki Mülkî Yapılanma Çalışmalarına Genel Bir Bakış", Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Sempozyumu. 2016. S.564.

⁵ Resul Narin, "Osmanlı Devleti Zamanında Kocaeli Ormanları", Belleten, Cilt: LXXV-Sayı: 274-Yıl: 2011 Aralık, s.770.

⁶ İdris Bostan, "İzmit", TDİA, c.23, s.540.

⁷ Kemal Karpat, Osmanlı Nüfusu 1914, s.149.

⁸ Bostan'dan naklen, s.540.

⁹ Şahin-Demirağ, a.g.e. s.590.

Mustafa Fırat GÜL

Dâhiliye Vekâleti'nin 8 Ekim 1922 tarih ve İdare-i Umumiye Müdüriyetinin 1902/23746 sayılı tezkereleleri doğrultusunda, 21 Ekim 1922'de İcra Vekilleri Heyeti toplantı yapmıştır. Alınan karar göre; bundan böyle “İzmit Livası merkezinin ismi, eskiden olduğu gibi İzmit şeklinde kalması, livanın tamamının ise eski ve resmî ismi olan Kocaeli adıyla anılmaya başlanması” kararlaştırılmıştır¹⁰.

Biz çalışmamızda Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki Kocaeli'nin hak-adalet, asayiş çerçevesindeki durumundan 1925 tarihli Kâtip-i Adl defterine göre genel olarak bahsedeceğiz. Bu defterde geç Osmanlı dönemindeki kayıtlarda yer alan gayrimüslimler neredeyse yoktur. Hem 1915 Ermeni tehciri hem de 1924'te uygulanmaya başlanılan mübadele sonrasında kozmopolit yapısını – neredeyse- tamamen kaybeden Kocaeli'nin 1925 tarihli noter kayıtlarındaki hukukî bilgi kırıntılarını değerlendirmeden evvel Lozan Antlaşması'nı kısaca hatırlamak isabetli olacaktır kanaatindeyiz.

Bilindiği gibi Lozan, yakın tarihimizde önemli noktalardan biridir. Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta “Efendiler; iki devirden ibaret olup sekiz ay devam eden Lozan Konferansı ve neticesi dünyanın ma'lumu bulunan bir keyfiyettir” dedikten sonra şöyle devam eder:

“Bir müddet, Ankara'da, Lozan Konferansı müzakeratını takib ettim. Müzakereler hararetli, münakaşalı cereyan ediyordu. Türk hukukunu tasdik eder müsbet netayic görülmüyordu. Ben, bunu pek tabii buluyordum. Çünkü Lozan sulh masasında mevzu' bahs edilen mesail, üç, dört senelik yeni devreye ait ve münhasır kalmıyordu. Asırlık hesaplar rü'yet olunuyordu. Bu kadar eski, bu kadar karışık, bu kadar mülevves hesapların içinden çıkmak, elbette, o kadar basit ve kolay olmayacaktı”¹¹.

Lozan Antlaşması tek bir metin olmayıp esas antlaşma ile ona ekli on yedi ayrı protokol ya da sözleşmeden meydana gelmektedir. Antlaşmanın en önemli ve sıklıkla gündeme gelen maddelerinden birisi azınlıklar meselesidir. Antlaşmanın 37-44. maddeleriyle Türkiye'de yaşayan, müslüman olmayan azınlıklara bazı haklar tanınmıştı. Fener Rum Ortodoks Patrikhânesi'nin azınlık sayılan Rumlar'ın temsilcisi ya da koruyucusu olduğuna ilişkin bir hükme ise yer verilmemişti. Barış görüşmelerinde Türk tarafı patrikhânenin ülkeden çıkarılması gerektiğini belirtmişti. Fakat sonuçta patrikhânenin “ekümen” (evrensel) olmaktan çıkması ve herhangi bir siyasal görev veya rol üstlenmeden yeni Türkiye'nin dinî kurumları arasında yer alması görüşünde birleşildi.

Mübadele konusu ise oldukça önemlidir. Asırlardır yaşadıkları yerleri terk etmeye mecbur bırakan “Ek 6 numaralı” protokole göre Türkiye'de yaşayan Rumlar'la Yunanistan'da kalan Türkler'den büyük bir kısmı karşılıklı olarak değiştirilecekti. İmroz, Bozcaada ve İstanbul'da bulunan Rumlar'la Batı Trakya'daki Türkler o dönemde her iki devletin izlediği siyasete uygun olarak mübadele dışı bırakılmıştı.

Netice itibarıyla 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması ile pek çok konuda Türk Hükümeti istediğini almıştır¹². Lozan'da imza edilen muahedename, 24 Ağustos 1923'de Meclis'te tasdik olunmuştur¹³.

Türk ve Yunan devletlerinin 30 Ocak 1923 tarihinde Lozan'da imzaladığı “Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine Dair Mukavelename ve Protokol”ün birinci maddesi günümüz ifadeleriyle şöyledir: “Türk topraklarında yerleşmiş bulunan Rum Ortodoks dininden Türk uyruklarıyla, Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının, 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak, zorunlu mübadelesine girişilecektir. Bu kimselerden hiçbiri Türk hükümetinin izni olmadıkça Türkiye'ye ya da Yunan hükümetinin izni olmadıkça Yunanistan'a dönerek orada yerleşemeyecektir”¹⁴.

Bu uygulama sonrasında Anadolu'nun demografik yapısında çok bâriz bir değişim olmuştur. Kocaeli de mübadelenin uygulandığı şehirlerden olduğundan bildirimizin kaynağını teşkil eden 1925 tarihli defterde de mübadelenin sonrasındaki hayatı daha iyi anlamamızı sağlamaktadır.

Cumhuriyet'in İlk Yılları İçin Önemli Bir Kaynak: 1925 Tarihli Kocaeli Noter Defteri

Kocaeli şehrine ait 1925 tarihli “Türkiye Cumhuriyeti Kocaeli Kâtip-i Adlîliği” kayıt defteri, günümüz ifadesiyle noter defterinde önemli bilgiler bulunmaktadır.

¹⁰ Şahin-Demirağ, a.g.e. s.594.

¹¹ Nutuk, s. 501.

¹² Kemal Göde, “Türkiye Cumhuriyeti'nin Türk Tarihi'ndeki Yeri ve Önemi II Türk İstiklal Hareketi ve Cumhuriyetin Kuruluşu”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.1. S.1. s.205.

¹³ Nutuk, s.532.

¹⁴ tbmm.gov.tr/tutanaklar/kanunlar kararlar

En erken kaydın tarihi 14 Haziran 1925; son kayıt tarihi ise 17 Eylül 1925 olan Kocaeli'ne ait bu noter kayıtları sadece hukukçuları değil aynı zamanda birçok bilim adamını heyecanlandıracak kadar önemlidir. Defterde toplam 298 sayfa ve toplam 442 kayıt (786-1228 numaraları arasında) vardır. İlk kayıt numarasının 786'dan başlaması bu defterin aynı seneye ait ikinci (belki üçüncü) defter olma ihtimalini akla getiriyor. Bu kaydın da haziran tarihli olması bu ihtimali kuvvetlendiriyor. Emin olmamakla birlikte 1925 senesinin üç defteri olduğu tahmin edilebilir. Bizim incelediğimiz bu defter dört aylık (haziran, temmuz, ağustos, eylül) bir dönemin kayıtları olduğuna göre ilk 785 kayıt sene başında tutulan ve şu anda nerede olduğunu bilemediğimiz defter(ler)de yer alabilir.

Defterde Bulunan Kayıtlar Hakkında Kısa Bir Değerlendirme

Defterde bulunan kayıt türlerine baktığımızda vekâletnameler, kira sözleşmeleri, mukavelename, taahhütnameler, kefaletnameler görüyoruz.

Vekâletnameler; defterde çok farklı vekâletname vardır. Şöyle ki, kimi herhangi bir zamanda herhangi bir mahkemede kendisine açılacak bir dava için genel bir vekâletname vermiştir. Bu vekâletname kayıtlarında genelde vekil olarak tayin edilenler muhami yani avukatlardır. Bazılarında ise vekil olarak eşler, amcalar ya da kardeşler gibi yakın akrabalar tayin edilmiştir. Bazı vekil tayinleri boşanmak için bazıları ise nikâhın devam edebilmesi içindir. Vekâletname kayıtlarından birisi ise diğerlerinden ayrılıyor. Nedeni ise bir avukatın başka bir avukatı vekil tayin etmesidir¹⁵.

Kira sözleşmeleri; o dönemde bir işyerinin, evin ya da otelin kirasının ne kadar olduğunu, kiralarken aylık-yıllık, peşin-taksit, anlaşmanın nasıl olduğu ve kiraya veren ya da kiracı hakkında daha birçok bilgi kıvrımını ihtiva etmektedir.

Mukavelenameler; Marmara Üss-i Bahri Kumandanlığı ile tüccarlarla yapılan mukavelename örneklerinde o gün asker için gerekli olan pirinç, zeytin, un, et, sadeyağ gibi ihtiyacın nasıl karşılandığı gibi bilgilere ulaşabiliriz.

Taahhütnameler; farklı taahhütname kayıtları arasında mesela, İzmit'de Dakik (Un) Fabrikatörü Hacı Ali Bey-zade Halid Bey Türkiye Cumhuriyeti Posta ve Telgraf ve Telefon Genel Müdürlüğü'ne resmi bir müracaatta bulunarak olabilecek herhangi bir zararda kendisinin sorumlu olacağını taahhüt etmesi bugün ile dün arasında farklı bir mukayese penceresi açıyor bizlere. Başka bir taahhütnamede -İzmit'in Yeniköy'de Dülger Zülfü oğlu Halid'in cariyelerinin Yugoslavya'nın Kocacık Nahiyesi ahâlisinden olması ve Türk vatandaşlığına geçmek istemeleri ve karşılığında hiçbir iâşe ve iskân talebinde bulunmayacaklarına dair imzası- vatanın ne kadar önemli olduğunu hatırlatmaktadır.

Kefaletnameler¹⁶; bu kayıtlar insanların birbirlerine olan desteğini gösterdiği gibi insanların o gün hangi zaafardan dolayı işinden olduğu ya da olmaması için nelere dikkat etmesini de öğreniyoruz. Mesela, İzmit'in Kozluk Mahallesi'nde oturan tüccarlardan Vodineli Demir Bey oğlu Ali Demir Kocaeli Vilayeti 10. Daire Süvari Tahsildarlığı'na tayin kılınan Kâmil Safvet Efendi'nin memuriyetindeki "mal, eşya ve paralardan zimmetine geçirmesi veya başkalarının zimmetine alması" gibi meselelerde kefalet senedi imzalanmıştır.

Örneğin, Bulgaristan'ın Varna Kasabası'ndan gelip İzmit'in Akmeşe Nahiyesi'ne bağlı Mecidiye Karyesi'nde sâkin olan Salih oğlu Cafer Lutfi'ye devletin her konuda güvенеbileceği hususunda İzmit'de Nalbur Mustafa Efendi ile İzmit'de Hacılızır Mahallesi'nde Hacı Mehmed oğlu İsmail Efendi'nin taahhüt senedi imzalayarak kefil olması erken cumhuriyet yıllarında milletin birbirine desteğini göstermektedir.

Başka bir kefaletname örneği de yolsuzluk gibi önemli bir suçlama olursa şayet böyle bir konuda kefil olunan kişiye güvenen ve ona kefil olanın iddiasını göstermektedir. Buradaki iddia iki farklı şekilde anlaşılabilir. Birazdan örnek metinde de okuyacağınız gibi herhangi bir memurluğa tayin olan kişinin dürüstlüğüne olan itimat birincisidir. İkincisi ise bu memura güvenip kefil olan kişinin de olabilecek aksi bir durumda her şeye razı olduğunu, sıkıntılara katlanabileceğini peşinen kabul etmesidir. Aşağıdaki metnin neredeyse isimler haricinde bir kalıp gibi kullanıldığını belirterek aşağıya alıyoruz:

¹⁵ 22 Haziran 1925 tarihli 819. Kayıt

¹⁶ Bir hakkın güvenceye bağlanması amacıyla bir kimsenin asıl borçlunun alacaklı karşısındaki sorumluluğuna katılması veya birinin teslimini üstlenmesi anlamında fıkıh terimi. Kefil olmak önemli bir meseledir. Çünkü asırlardan beridir yaşayan ve günümüze gelen "kefilin ya saçı ya sakalı" atasözündeki bir tehdit ya da en hafif tabiriyle uyarıdır. Aynı zamanda kişinin başka bir kişiye kefil olmasındaki hukuka da atıfta bulunur. İncelediğimiz kayıtlar da gösteriyor ki Müslümanlar ve gayrimüslimler din-ırk farkını ikinci belki de daha geri planlara atarak "aynı mahallede yaşamının" hem hakikatine hem de faydalı kısmına bakmışlar. Aşağıda vereceğim örnekler ötekileştirmenin olmadığına en önemli kanıtlardır.

Mustafa Fırat GÜL

Bu defa Kandıra Muhasebe-i Hususiye Tahsildarlığı'na tayin buyurulan İzmit'in Uzuntarla Nahiyesi'nde mukim Necib oğlu Hüseyin Ulvi Efendi gerek muhasebe-i hususiye ve gerek devair-i idare-i resmîyeye aid olup kendisinin yed-i hıfz ve idaresinde veya tahtı nezaretinde bulunan emval ve eytam ve nüküddan cüzi ve külli her suretle olursa olsun zimmetine geçirmiş veya ahârın zimmetine geçmesine müsaaade etmiş bulunur, müstelzim-i ceza olsun olmasın kavanin ve nizamât-ı mevzuâaya ve evamir-i mahsusa hükmünce redd ve iade ve tazminat ile mükellef olursa emval-i mezkûreden her birisi kendisinin ikrarı ve mensub olduğu idarece görülen muhasebe ve evrak ile anlaşılırsa ise istihsal-i hükme muhtac olmaksızın iki yüz liraya kadar doğrudan doğruya bila-taallül ve derhal tediye ve tazmine kefalet-i mali ile kefil ve zâmin olduğumu mübeyyin işbu senedim ita kılındı¹⁷.

1923 sonrasında Kocaeli dahil olmak üzere ülkemizin pek çok yerinde önemli hareketlilik söz konusudur. Zira Lozan'daki mukavelenamelerden birisi de demografik yapıyı ilgilendiren Mübadele protokolüydü. Kocaeli ve civarına yerleşen muhacirlerin Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına sadık kalacaklarına dair taahhüt senetleri de kayıtlar arasındadır.

1925'te Kocaeli'nde Bazı Davalar

1. Tecavüz

Kayıtlar arasındaki bahsedeceğimiz tecavüz hadisesi sıradan değildir. İzmit'te Sakarya Kışlası karşısında ikamet eden Hasan kızı Nevin'e İstanbul'un işgali sırasında iki Ermeni¹⁸ tecavüz etmiştir. Mahkemeye intikal eden davanın takibi için Muhami Talha Cenaheddin Bey vekil tayin edilmiştir. Fakat konuyla alakalı başka bir kayda rastlamadık¹⁹.

Bir diğer tecavüz kaydında Ethem kızı Nimeti'nin başına gelenleri okuyoruz. İzmit Tevkifhanesi'nde tecavüzden tutuklu İzmit'in Sekbanlı Karyesi'nden Salih oğlu Ali kendini savunması için muhami Ali Efendi'yi vekil tayin etmiştir²⁰.

2. Gasp ve adam kaçırma

Kadioğlu Salih ile yeğeni Kadioğlu Kemal, Mehmed Haçın, Said ve Hüseyin isimli şahıslar gündüz vakti İzmit'in Yuvacık Karyesi'nde ikamet eden Kuloğullarından Hüseyin oğlu Mustafa'nın²¹ evine ellerinde silahlarla girerek birçok eşyayı, parayı ve de altını aldıktan sonra hane üyelerinden birisini kaçırap üç gün boyunca dağlarda esir etmiştir. Hatta bu olaydan iki hafta sonra o kadar eziyet ettikleri Mustafa'nın evinin bitişiğindeki beş dönüm tarlanın yarısını da zorla imza attırarak almışlar. Mezkûr (mağdur) Mustafa görülecek davalarda amcası Kuloğlu Receb Ağa'ya vekil tayin etmiştir²².

3. Silahla Korkutma ve Darp

İzmit'in Çepni nam-ı diğer Suadiye Karyesi'nden Ayvacioğlu Emin oğlu Şerefeddin'in Çepni Karyesi'nden Yoroş Hüseyin'e darp, hakaret ve silahla korkutmasından dolayı dava açmış ve bunun için de Muhami Ragıb Bey'i vekil tayin etmiştir²³.

4. Kaymakama Açılan Dava

Teminatsız aşar ihale eylemek ve memuriyet vazifesini su-i istimal eylediği gibi meselelerde hakkında açılan davadan dolayı Tefenni Kazası Kaymakamı Sadık Bey'in Muhami Rağıb Bey'i vekil tayin etmesiyle alakalı kaydın iki yıl önce ilan edilen Cumhuriyet hükümetinin adalet sistemine duyulan güveni -bir misal olarak- pekiştireceği söylenebilir²⁴.

5. Hırsızlık Malı Almak

Yine bu dönemde hırsızlık malın satın alınmasının günümüzde olduğu gibi peşine düşülmesiyle alakalı bir kayıt vardır. Servetiye Karyesi'nden İslam oğlu Ruşen Ağa ve Sofu oğlu Ahmed'in kerimesi Elmas'ın aleyhlerinde açılan hırsızlık davasının takibi için Muhami Ahmed Hilmi Bey'i vekil tayin etmesi ile alakalı kayıttan öğrendiğimiz bu ilginç davanın nasıl sonuçlandığına dair herhangi bir belgeye/bilgiye rastlayamadık²⁵.

¹⁷ 22 Haziran 1925 tarihli 863. Kayıt

¹⁸ Tecavüz edenlerden birisi Üsküdar'ın Selamsız Başpapası Samayan'dır.

¹⁹ 19 Temmuz 1925 tarihli 926. Kayıt. Belgenin çevirisinin tamamı eklerde yer almaktadır.

²⁰ 18 Haziran 1925 tarihli 800. Kayıt

²¹ Rize'nin Mapavri Nahiyesi'nin Musadağ Karyesi'nden

²² 27 Haziran 1925 tarihli 841. Kayıt

²³ 10 Eylül 1925 tarihli 1185. Kayıt

6. Yine Bir Hırsızlık Malı Satın Alma Davası

Karamürsel'in Suludere Karyesi'nden Fitoz oğulları Veysi ile Adil haklarının savunulması için Muhami Rahmi Bey'i vekil tayin etmesiyle alakalı kayıttan öğreniyoruz ki hırsızlık malı silahı satın almak suçundan İzmit Tevkifhanesi'nde tutuklu bulunmaktadırlar. Yukarıdaki davada olduğu gibi nasıl sonuçlandığına dair herhangi bir belgeye/bilgiye rastlayamadık²⁶.

7. Hırsızlık Zanlısı Biri Daha

İsmail oğlu Nuri'nin aleyhinde isnat edilen suç sirkat yani hırsızlıktır. Mülkiye Tevkifhanesi'nde üç aydır hırsızlık suçundan zanlı olarak tutuklu bulunan İsmail oğlu Nuri Muhami Ahmed Hilmi Bey'i vekil tayin etmiştir²⁷.

Hırsızlıkla alakalı son örnekte ise; baba ve oğul hırsızlık ve yataklıkla suçlanıyor.

İzmit Mülkiye Hapishanesi'nde Bartınlı Hasan Kaptan ve oğlu Cemal kendilerine isnat edilen hırsızlık ve yataklık suçlamasının ortaya çıkarılması için muhami Ahmet Hilmi ve muhami Mehmet Ali Bey'leri vekil tayin etmişlerdir²⁸.

8. Cinayet

Bildirimizin asıl kaynağı olan 1925 tarihli katib-i adl defterinde cinayet kaydı da bulunmaktadır. Çeltçikçi Karyesi'nden olup İzmit Tevkifhanesi'nde tutuklu Hakkı oğlu Mehmet'in kendisini savunması için muhami Mehmet Necati ve Hüseyin Avni'yi vekil tayin ettiği kayıttan başka bilgi yoktur²⁹.

²⁴ 27 Haziran 1925 tarihli 840. Kayıt
Vekâletname-i hususi

Bila-teminat aşar ihale eylemek ve vazife-i memuriyetimi su-i istimal eylediğimden bi'l-bahs aleyhime ikame olunan deaviden dolayı kendi imzasıyla her dürlü müstedayat ve levayih ve evrak-ı lazimeyi takdime mezun olarak bi'l-umum mehakim ve mecalis ve devairin her kısmında müddei ve müdde-aaleyh ve şahs-ı salis ve dahil fi'd-dava ve itirazü'l-gayr sıfat ve suretleriyle bidayeten, itirazen, iadeten ve temyizen ve tashihen muhakeme ve muhasama ve murafaa ve müdafaaya yemin teklif ve kabul ve reddine, şuhud ikamesine ve istima ve reddine tebliğ ve tebellüğe, protesto keşidesine ve cevap itasına ve tedkik-i hatt u hateme ve istiktaba, mümeyyiz ve ehl-i hibre ve vukuf nasb, tayin ve azle ve ruyet-i muhasebeye ve redd-i azaya ve iştika ani'l-hükkama ve hacz-i ihtiyati vaz ve fekkini ve mukarrerat ve ilamat-ı mustahsalının tenfizini talebe ve ahz u kabza, sulh ve ibraya ve bir veya ziyade şahısları diledikçe tevkil ve azl ve tebdile ve onlarla beraber veya münferiden ifa-yı vekâlete ve'l-hasil husu-ı mezkûrun mütevakıf olduğu umur ve muamelatin kaffesini son dereceye kadar ifa ve icraya mezun olmak üzere tarafımdan İzmit'de yazıhanesinde mukim Muhami Rağib Bey'i vekil nasb ve tayin eyledim.

Fi 27 Haziran sene [1]341 [27 Haziran 1925]

Tefenni Kazası Kaymakamı Sadık Bey (İmza)

Dairede kıraat ve meali tefhim kılınan işbu Vekâletname zirinde mevzu imza Tefenni Kazası Kaymakamı Sadık Bey'in olup muvacehemizde vaz ve münderecatını tamamen bi'l-kabul ikrar eylediğini tasdikan eda-yı şehadet eyleriz.

Fi 27 Haziran sene [1]341 [27 Haziran 1925]

Mahkeme-i Asliye Mübaşiri Hacı Ahmed Efendi (İmza)

İzmit'in Hacıhızır Mahallesi'nden Mustafa oğlu İhya Efendi (İmza)

²⁵ 10 Eylül 1925 tarihli 1182. Kayıt

²⁶ 15 Temmuz 1925 tarihli 904. Kayıt

²⁷ 9 Eylül 1925 tarihli 1186. Kayıt

²⁸ 9 Eylül 1925 tarihli 1187. Kayıt

²⁹ 14 Eylül 1925 tarihli 1214. Kayıt

9. İftira

Kozluk Mahallesi'nden Vilayet İdare Meclisi kâtibi Şerif Bey'in eşi Hamiyet'in Çarşıbaşı'nda Tüfenkci Ali Usta tarafından aleyhine açtığı iftira davası için kocasını vekil tayin etmiştir. İncelediğimiz kaynak katib-i adl yani noter kayıtlarını ihtiva ettiğinden davaların sadece başlığını öğreniyoruz³⁰. Çok az da olsa bazı kayıtlarda konunun başlığından öte özetlerini de okuyabiliyoruz. Ama bu iftira davası başta olmak üzere pek çok kaydın detayının araştırmacılara açılacak arşivlerden çıkacağı kanaatindeyiz³¹.

10. Fiil-i Şeni

İnsanın olduğu yerde her zaman suç olacağından dönemine göre yorumlamak ve “şu dönemde hiç olmamıştır/olmadı” gibisinden tahminler veya iddialar insanı yanıltabilir. Suçun her zaman her yerde olabileceği hakikatini göz ardı etmeden baktığımızda daha sağlıklı yorumlar yapabiliriz. Tahminden ya da iddiadan ziyade hangi dönem, hangi zaman olursa olsun sadece kayıtlara geçmiş olayları değerlendirmenin daha isabetli olacağı kanaatindeyiz.

İzmit Adalar Çarşısı'nda manifaturacı Kadızade Recep'in imzasıyla kayıt altına alınan kefalet senedinden fi'l-i şeni kastı maddesinden dolayı zanlı olarak muhakemesi cereyan etmekte olan Kozluk Mahallesi'nde sâkin Osman oğlu Ahmet'e 10 lira tutarında kefil olunduğunu öğreniyoruz³². Bu kaydı vermeden önceden de ifade etmeye çalıştığımız gibi fi'l-i şeni gibi vakaların her zaman olabileceğini gösteren pek çok örnek mühimme defterleri ile şer'iyye sicilleridir.

11. Kahvehanede esrar

Başka bir kefalet senedi de İzmitli tüccarlardan Hacı Murtaza-zâde Ahmet Efendi imzalıdır. Kara Süleyman oğlu Ali Efendi'nin kahvehanesi esrar imal edildiğinden dolayı kapatılmıştır. Kefil olan Ahmet Efendi de Kara Süleyman oğlu Ali Efendi'nin buna benzer bir suç daha işlemeyeceğine dair kefil olduğunu işleyecek olursa da 10 lirayı ödeyeceğine dair senet imzalamıştır³³.

12. Boşanmalar

Kocaeli Emlak-ı Milliye Başkâtibi Ziya Bey'in kızı ve de Ahmed Midhat Efendi'den boşanmış olan Nazmiye hanımın Muhami Ahmed Hilmi Bey'i vekil tayin etmesi kaydından boşamak önemli bir kararı sadece erkeklerin vermediğini öğreniyoruz³⁴.

³⁰ 12 Eylül 1925 tarihli 1192. Kayıt

³¹ Bu arşivlerin çoğunun vilayetlerdeki adli kurumların arşivinde bulunduğunu düşünüyoruz. Aksaray şehrinin hukuk tarihini aydınlatacak belgelerin aynı durumda olduğunu gördüğümüz için diğer şehirlerin, en başta da bildirimizin konusunu teşkil eden Kocaeli'nin de bunun gibi olduğunu düşünüyoruz. Ya da ümit ediyoruz. Aksaray'da böyle bir arşivin olduğunu da kimse bilmiyordu. C. Başsavcısı yardımcı olabileceğim bir konu olduğunu söyleyerek beni makamına davet etmesiyle ben de arşivi öğrenmiş oldum. Fakat arşiv tek ve oldukça büyük bir çuvalın içindedir. Çuval yıllar içinde çok yıpranmış. Altı çürümüş. Belgeler de tahmin edileceği gibi ağır yaralıdır. Bu arşiv şu anda araştırmacılara kapalıdır. Benim de vaktim ve sağlığım müsaade etmediği için birkaç saatlik çalışma sonrasında başka çalışmam olmamıştır. Acaba Kocaeli'nin geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemine ait hukukî tarihini aydınlatacak belgeler ne durumdadır? Başlı başına bir araştırma konusudur.

³² 2 Eylül 1925 tarihli 1152. Kayıt

³³ 27 Ağustos 1925 tarihli 105. kayıt

³⁴ 16 Haziran 1925 tarihli 792. Kayıt

13. Boşanma arifesinde itaat davası

Aksığın Karyesi'nden Derviş oğlu İdris, hanımı olan İsmail kızı Gülfidar'a aralarındaki geçimsizlikten dolayı boşanma yerine itaat davası açmıştır. Dava için vekil tayin eden Dervişoğlu İdris'in ifadesine göre eşi Gülfidar sebepsiz yere evini terk ederek babasının evine gitmiştir. Defalarca evine dönmesi için davet ettiği Gülfidar'ın dönmediğini ve bunun için de dava açan Dervişoğlu İsmail'in niyeti yuvasını dağılmadan kurtarmak mıdır bilemesek de ilginç bir kayıt olduğunu düşünüyoruz³⁵.

14. Kadınlar ve Umumi Vekâletnameler

Sözlükte “birine güvenmek, bir işi güvenilir birine bırakmak” anlamındaki vekl kökünden türeyen vekâlet, fıkıhta bir kimsenin birine kendi adına hukukî işlem yapma yetkisi vermesini ve bu yetkiyi ifade eder³⁶. 1925 tarihli katib-i adl defterinde kadınların verdiği umumi vekâletnamelere çokça örnek vardır. Örnek olarak bazı vekâletnamelerin özetini aşağıya alıyoruz:

*Çepnikestanelik Karyesi'nde sâkine Ömer kerimesi Emine Hanım'ın Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin bütün mahkemelerinde geçerli olmak üzere İznik Kazası'nın Sultaniye Karyesi'nde sâkin biraderi Ömer oğlu Abdullah Efendi'yi tayin etmesi*³⁷.

*Rize'nin Mapavri Nahiyesi'ne tabi Şairler Köyü sâkinlerinden olup el-yevm Kocaeli Vilayeti'nin Bağçecik Nahiyesi'ne tabi Servetiye karşı Mahallesi'nde mukime Giranoğlu Ali'nin kerimesi Zeliha'nın hissesine düşen arsa ve tarlaların satılması gibi meselelerde Rize vilayetinin Mapavri Nahiyesi'ne tabi Yamıkdağ Karyesi sâkinlerinden Mehmed oğlu Dursun Ağa'yı vekil tayin etmesi*³⁸.
*Hacıhasan Mahallesi'nden Salih oğlu kerimesi İrfan Hanım'ın her türlü mahkeme meclis ve bir asilin yapabileceği işlerin tamamını yapması üzere Muhami Ali Vasfi Bey'i umumi vekil tayin etmesi*³⁹.

*Ağa Karyesi dâhilinde Ağahpaşa Çiftliği'nde mukim Akçaabadlı Osman oğlu Ahmed'in oğlu Ömer Ağa'nın Emir İbrahim oğlu Ali'nin oğlu Hurşid Efendi'nin zevcesi Hafıza ve oğulları Yusuf Ziya ve Ali Efendiler ve kızları Muhsine ve Zehra Hanımlarla arasındaki arazi anlaşmazlığı ile alakalı davanın neticelendirilmesi için İzmit'te Postahane karşısında dava vekillerinden Nafiz Bey'i vekil tayin etmesi*⁴⁰.

*Vefat eden Mehmed oğlu Muhsin Ağa'nın malları için Rize Vilayeti'nden Makbule, Necibe ve Ümmühan'ın emlak işlerinin takibi için Çapuroğullarından Süleyman oğlu Ali Usta'yı vekil tayin etmesi*⁴¹.

³⁵ 30 Ağustos 1925 tarihli ve 133. Kayıt

Zevce-i menkuham Aksığın Karyesi'nde mukim Dursunoğlu Gülfidar bint-i İsmail bila-sebeb haneyi terk eyleyerek pederi nezdine geçmiş ve bi'd-defaat vuku bulan davate adem-i itaat ve icabetinden dolayı Kocaeli Mahkeme-i Asliyesi'nde aleyhine ikame edeceğim itaat davasından dolayı müddei ve müdde-aleyh sıfatlarıyla bidayeten, itirazden, iadeten ve tashihen muhakeme ve muhasama ve murafaa ve müdafaaya ve ikame ve istima-i şuhud ve redde, mümeyyiz ve ehl-i vukuf ve hakem nasb ve tayin ve azline, kendi imzasıyla her nevi müstedayat ve levayih-ı kanuniye tanzim ve takdimine, tebliğ, tebellüğ, evraka verilecek hükmün talep ve tenfizine ve muamelat-ı icraiyyeyi takibe ve azh u kabza ve'l-hasil husus-ı mezkûrun mütevakkıf olduğu umurun küllisini sondereceye kadar ifaya mezun olmak üzere İzmit'de eski postahane ittisalinde yazihanede Muhami Ahmed Çelebi Bey'i suret-i hususiyede vekil-i murahas ve tayin eyledim.

Fi 30 Ağustos sene [1]341 [30 Ağustos 1925]

İzmit'de mukim Aksığın Karyesi'nden Derviş oğlu İdris (mühür)

³⁶ Kendisine iş tevdi edilen tarafa vekil, tevdi edilen işe müvekkelün-bih, işin sahibine müvekkil, vekil kılmaya tevkil denir. Bilal Aybakan, “Vekalet”, TDİA, C.43, 2013 (s.1-6)

³⁷ 18 Haziran 1925 tarihli 797. Kayıt ³⁸ 22 Haziran 1925 tarihli 818. Kayıt

³⁹ 8 Temmuz 1925 tarihli 875. Kayıt

⁴⁰ 11 Temmuz 1925 tarihli 884. Kayıt

⁴¹ 19 Temmuz 1925 tarihli 929. Kayıt

Sonuç

Ülkemizin iktisadî ve de askerî tarihinin önemli bir parçası olan Kocaeli coğrafi yönden de şanslı, ayrıcalıklı bir konumdadır. Merkezi İzmit olan Kocaeli'nin kadim bir tarihi vardır. Yakın dönem tarihi de oldukça zengindir. Bu zenginliğe renk katan kaynaklardan birisi de 1925 tarihli “Türkiye Cumhuriyeti Kocaili Kâtib-i Adlîliği” defteridir ve günümüz ifadesiyle noter kayıtlarıdır.

Defterdeki ilk kayıt tarihi 14 Haziran 1925 iken son kayıt tarihi ise 17 Eylül 1925'dir. Bu noter kayıtları sadece hukukçuları değil aynı zamanda birçok bilim adamını heyecanlandıracak kadar önemlidir. Defterde bulunan kayıt türlerine baktığımızda vekâletnameler, kira sözleşmeleri, mukavele-lename, taahhütnameler, kefaletnameler görüyoruz.

Yine bu kayıtlar arasında adlî vakalar da bulunmaktadır. Cinayet, tecavüz, gasp, adam kaçırma, silahla korkutma, darp, yolsuzluk davaları, hırsızlık malın alınmasından kaynaklı dava, fiil-i şeni gibi davaların da yer aldığı bu defterin farklı disiplinlerin araştırmalarına derinlik katacağına inanıyoruz.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Kocaeli'nin hukuk tarihiyle alakalı olarak daha nice kaynakların olabileceği ihtimali oldukça kuvvetlidir. Biz çalışmamız esnasında arşivleri elimizden geldiğince taramaya gayret ettik. Kocaeli Adalet Sarayı'nın arşivinde Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki belgelerin (davalar, kararlar vs) olup olmadığını teyit edemedik.

Geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet yıllarındaki adlî belgelerin çoğunun vilayetlerdeki adlî kurumların arşivinde bulunduğunu düşünüyoruz. Aksaray şehrinin hukuk tarihini aydınlatacak mezkûr dönem belgelerinin Aksaray Adalet Sarayı'nın arşivinde olduğunu öğrendikten ve belgeler üzerinde incelemeler yaptıktan diğer şehirlerin belgelerinin de bunun gibi adlî kurumun arşivinde olduğunu düşünüyoruz. Başka bir ifadeyle ümit ediyoruz. Acaba Kocaeli'nin geç Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemine ait hukukî tarihini aydınlatacak belgeler ne durumdadır? Başlı başına bir araştırma konusudur.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Kocaeli Noter Defteri 1, TBB Arşivi, Osmanlı Dönemi (1895-97)

Kocaeli Noter Defteri 2, TBB Arşivi, Cumhuriyet Dönemi (1925)

Kitap ve Makaleler

Apaydın, Yunus, "Kefalet", TDİA, C. 25., 2002, ss.168-177.

Atatürk, Mustafa Kemal, Nutuk, İTO Yay, İstanbul, 2010.

Aybakan, Bilal, "Vekalet", TDİA, C.43., 2013, ss. 1-6.

Bostan, İdris, "İzmit", TDİA, C:23; ss.538-541.

Göde, Kemal, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Türk Tarihi'ndeki Yeri ve Önemi II Türk İstiklal Hareketi ve Cumhuriyetin Kuruluşu", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1/1, ss.193-216.

Karpat, Kemal, Osmanlı Nüfusu, Çev: Bahar Tırnakçı, Timaş Yay., 2010.

Kaya, Şennur, Tanzimattan Günümüze İzmit Kenti, KBB Yayınları, 2009.

Narin, Resul, "Osmanlı Devleti Zamanında Kocaeli Ormanları", Belleten, LXXV/274 (2011).

Narin, Resul, "Amerikan Board'ın Osmanlı Ermenileri Üzerine Etkisi Kocaeli Örneği", Yeni Türkiye, Sayı.61, Eylül-Aralık 2014, Ermeni Meselesi Özel Sayısı 2, s.1503-1518

Polatel, Oğuz, "Osmanlı Dönemi İzmit'in Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Hayatında Ermeniler", Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Sempozyumu Bildirileri, 2014, ss. 891-923

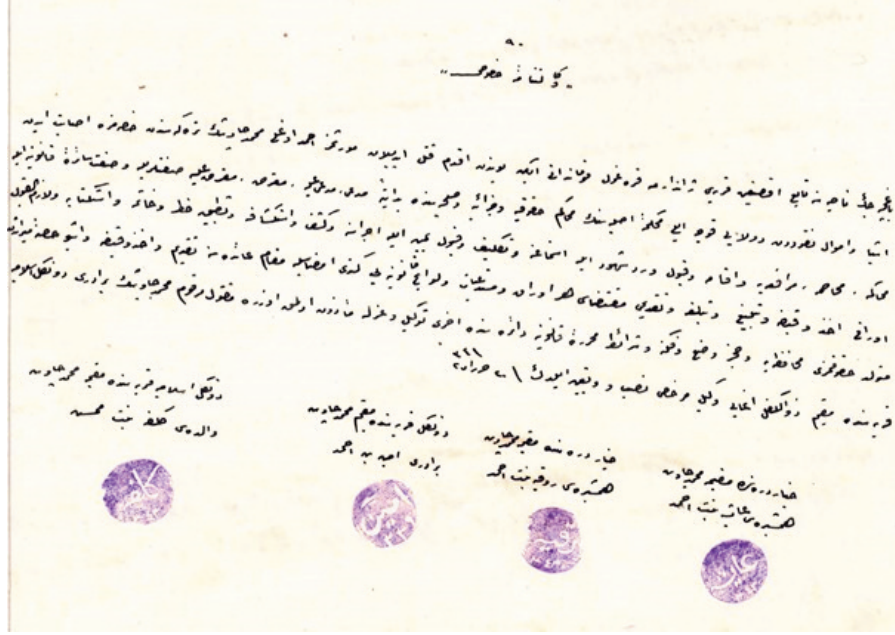
Şahin, Enis, Sinan DEMİRAĞ, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kocaeli ve Çevresindeki Mülki Yapılanma Çalışmalarına Genel Bir Bakış", Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Sempozyumu. 2016.

Tuncel, Metin, "Tarihî Coğrafya Açısından İzmit Şehrinin Ayrıcalıkları", Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu, 2014, ss.35.

Ekler

Ek 1: Öldürülen Aksığın Jandarma Karakol Kumandanı Mehmet Çavuş'un varislerinin Zülkifl Ağa'yı vekil tayin etmeleri

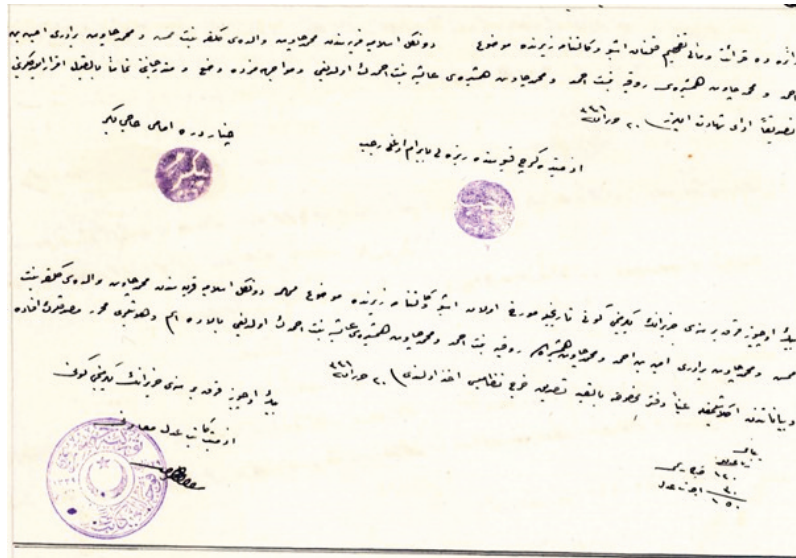
[1925 tarihli Kocaeli Noter Defteri'nden (s.13-14)]

Vekâletname-i hususi

Bağçecik Nahiyesi'ne tabi Aksığın Karyesi Jandarma Karakol Kumandanı iken bundan akdem katil edilen murisimiz Ahmed oğlu Mehmed Çavuş'un terekesinden hissemize isabet eden eşya ve emval-i nükuddan dolayı Kocaeli Mahkeme-i Asliyesi'nin mehakim-i hukukiye ve cezaiye ve sulhiyesinde bidayeten müddei ve müdde-aleyh, muteriz ve muterezün-aleyh sıfatlarıyla ve sıfat-ı saire-i kanuniye ile muhakeme, muhasama, murafaaya ve ikame ve kabul ve redd-i şühud ile istimaina ve teklif ve kabul-i yemin ile icrasına ve keşf ve istikşafa ve tatbik-i hatt u hateme ve istiktaba ve lazimül-kabul evrakı ahz u kabza ve tebliğ ve tebeblüğe ve takdimi muktezi her evrak ve müstedayat ve levayih-i kanuniyeyi kendi imzasıyla makam-i aidesine takdim ve ahz u kabza ve işbu hisse-i mirasdan mütevellid hukukumuzu muhafazaya ve hacz vaz ve fekkine ve şerait-i muharrere-i kanuniye dairesinde aharı tevkil ve azle mezun olmak üzere maktul-i merkum Mehmed Çavuş'un biraderi Döngelislamiye Karyesi'nde mukim Zülkifl Ağa'yı vekil-i murahhas nasb ve tayin eyledik.

Fi 20 Haziran sen [1]341 [20 Haziran 1925]

Döngelislamiye Karyesi'nde mukime Mehmed Çavuş validesi Gülfe binti Memiş (Mühür)

Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Hukuk Penceresinden Kocaeli

Döngel Karyesi'nde mukim Mehmed Çavuş biraderi Emin bin Ahmed (Mühür)
 Çınarderesi'nde mukime Mehmed Çavuş hemşiresi Rukiye binti Ahmed (Mühür)
 Çınarderesi'nde mukime Mehmed Çavuş hemşiresi Ayşe binti Ahmed (Mühür)
 Dairede kıraat ve meali tefhim kılınan işbu Vekâletname zirinde mevzu () Döngelislamiye Karyesi'nden mukim Mehmed Çavuş validesi Gülfe binti Memiş ve Mehmed Çavuş biraderi Emin bin Ahmed ve Mehmed Çavuş hemşiresi Rukiye binti Ahmed ve Mehmed Çavuş hemşiresi Ayşe binti Ahmed'in olduğu ve muvacehemizde vaz ve münderecatını tamamen bi'l-kabul ikrar eylediğini tasdikan eda-yı şahadet eyleriz.

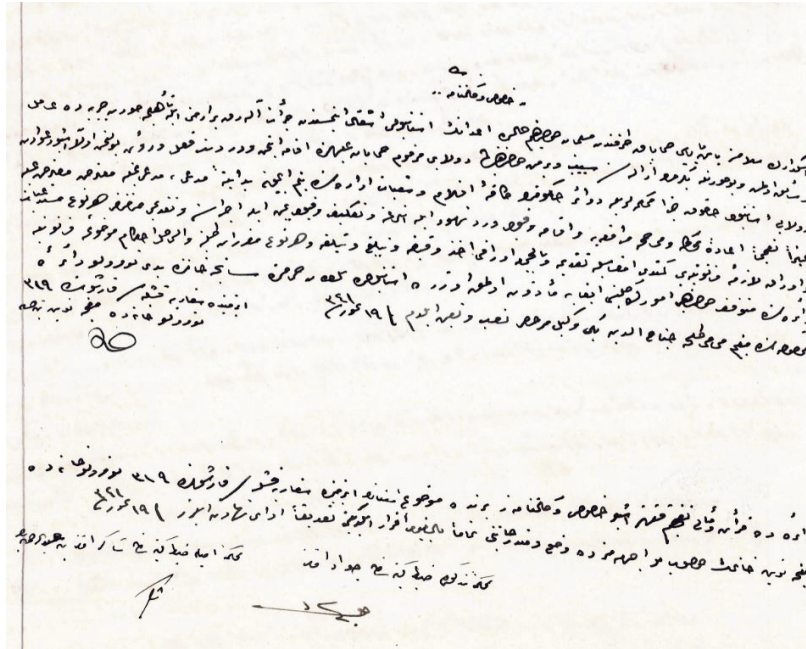
Fi 20 Haziran sene [1]341 [20 Haziran 1925]
 Çınardere İmamı Hacı Bekir (Mühür)
 İzmit'de Kireçkuyusu'nda Rizeli Bayram oğlu Receb (Mühür)

Bin üç yüz kırk bir senesi Haziranın yirminci günü tarihiyle müverrah olan işbu Vekâletname zirinde mevzu mühürler Döngelislamiye Karyesi'nde mukim Mehmed Çavuş validesi Gülfe binti Memiş ve Mehmed Çavuş birader-i Emin bin Ahmed ve Mehmed Çavuş hemşiresi Rukiye binti Ahmed ve Mehmed Çavuş hemşiresi Ayşe binti Ahmed'in olduğu balada isim ve hüviyyetleri muharrer musaddıkların ifade ve beyanatından anlaşılmağa aynen defter-i mahsususuna bi'l-kayd tasdik [ve] harc-ı nizamisi ahzolundu.

Fi 20 Haziran sene [1]341 [20 Haziran 1925]

Beyanı
 Harc-ı resmi 120 guruş
 Ücret-i adl 30 guruş
 Yekûn 150 guruş
 Bin üç yüz kırk bir senesi Haziranın yirminci günü
 İzmit Katib-i Adl Muavini (İmza)
 [Mühür] Türkiye Cumhuriyeti Kocaeli Katib-i Adliliği

Ek 2: Üsküdar'ın Selamsız Başpapası Samayan ve onunla birlikte bir Ermeni tarafından tecavüze uğrayan Hasan kızı Nevin'in davanın takibi için Muhammi Talha Cenaheddin Bey'i vekil tayin etmesi.

[1925 tarihli Kocaeli Noter Defteri'nden (s.103-104)]
 Hususi Vekâletname,

Üsküdar'ın Selamsız Başpapası Samayan tarafından Müslüman olduğum halde a'danın İstanbul'u işgal itmesinden cüret alarak bir Ermeni ile tehhülüme suret-i cebriyede amil ve saik olmuş ve bu suretle bikrimin izalesine sebebiyet vermiş olduğundan dolayı merhum Samayan aleyhinde ikame itmiş ve derdest fasl ve rüyet bulunmuş olan işbu davadan dolayı İstanbul Hukuk Ceza mahkemeleriyle devair-i hükümetin kaffe-i aklam ve şubat idaresinde benim için bidayeten müddei ve müdde-aleyh muteriz, muterizun aleyh, temyizen, tashihan, iadeten muhakeme ve muhasame, murafaaya ve ikame ve kabul ve redd-i şuhud ile istimaina ve teklif ve kabul-i yemin ile icrasına ve takdimi muktezi her nev' müstedayat ve evrak-ı lazime-i kanuniyeyi

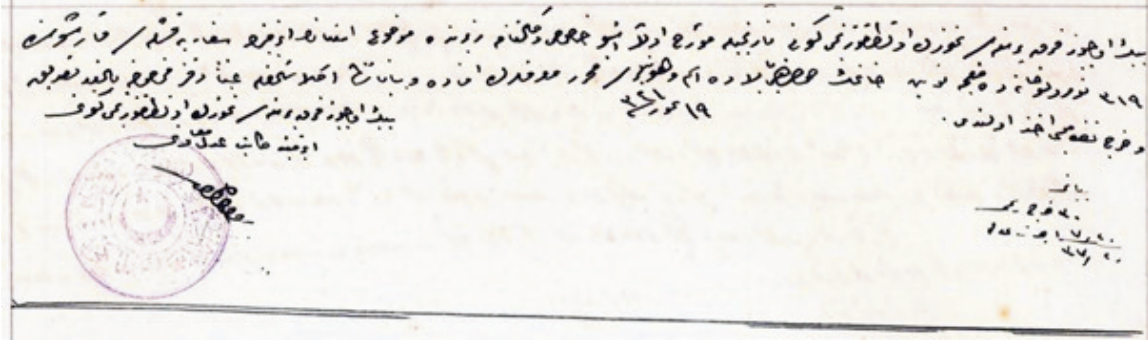

Mustafa Fırat GÜL

kendi imzasıyla takdime ve bi'l-cümle evrakı ahz ve kabza ve tebliğ ve tebellüğe ve her nev mukarrerat talebine ve'l-hasil ahkâm-ı mevzua-i kanuniyye dairesinde mütevakkıf olduğu umurun küllisini ifaya mezun olmak üzere İstanbul'da Sultanhamamı'nda Sanca Han'ında yedi numarolu daire-i mahsusasında mukim Muhami Talha Cenaheddin Bey'i vekil-i murahhas nasb ve tayin eyledim.

Fi 19 Temmuz sene [1]341 [19 Temmuz 1925]

İzmit'de Sakarya Kışlası karşusunda 319 numarolu hanede mukim Nevin binti Hasan (imza) Dairede kıraat ve meali tefhim kılınan işbu hususi Vekâletname zirinde mevzu imzanın İzmit'de Sakarya Kışlası karşusunda 319 numarolu hanede mukim Nevin Hanım'ın olub muvacehemizde vaz ve müderecatını tamamen bi'l-kabul ikrar eylediğini tasdikan eda-yı şahadet eyleriz.

Fi 19 Temmuz [1]341 [19 Temmuz 1925]

Mahkeme-i mezkûre zabıt ketebesinden Cevad Efendi (imza)

Mahkeme-i Asliye zabıt ketebesinden Şakir Efendi bin Abdurrahman Bey (imza)

Bin üç yüz kırk bir senesi Temmuz'un on dokuzuncu günü tarihiyle müverrah olan işbu hususi Vekâletname zirinde mevzu imzanın Sakarya Kışlası karşusunda 319 numarolu hanede mukim Nevin Hanım'ın olduğu balada isim ve hüviyetleri muharrer muarriflerin ifade ve beyanatından anlaşılmağla aynen defter-i mahsusuna bi'l-kayd tasdik ve harc-ı nizamisi ahz olundu.

Fi 19 Temmuz [1]341 [19 Temmuz 1925]

Beyanı

Harc-ı resmi 30 guruş

Ücret-i adl 7 guruş, 20 para

[Yekûn] 37 guruş, 20 para

Bin üç yüz kırk bir senesi Temmuz'un on dokuzuncu günü

İzmit Katib-i Adli Muavini [imza]

[Mühür] Türkiye Cumhuriyeti Kocaili Katib-i Adliliği

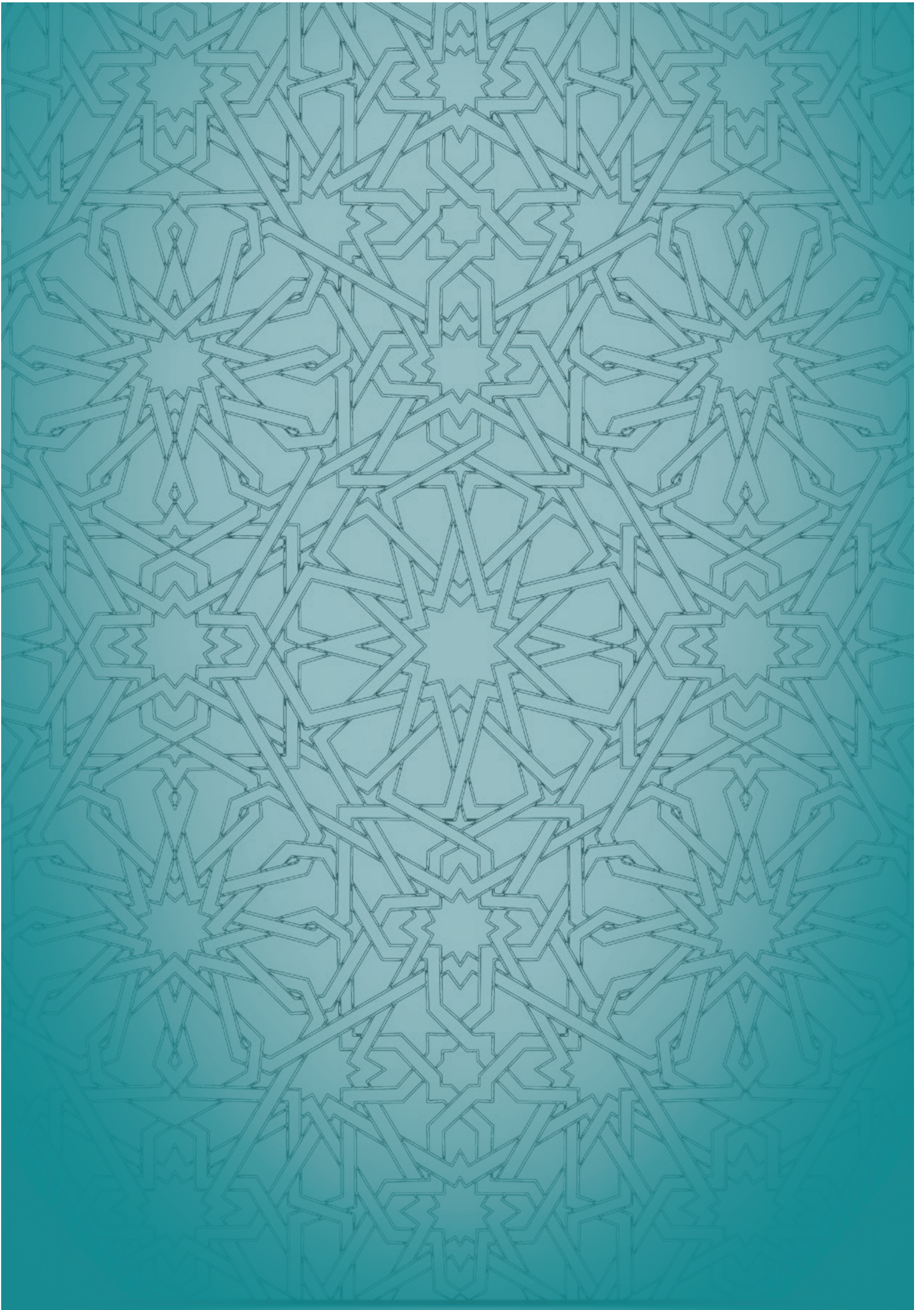
Ek 3: Cumhuriyet'in ilk yıllarında İzmit'e ait iki fotoğraf
1920'ler, Yavuz Zırhlısı, İzmit Tren İstasyonu önlerinde demirli yatarken.

Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Hukuk Penceresinden Kocaeli

1927, Fevziye Camii'nin önünde kurulan Pazar ve alışveriş yapan insanlar.
(Fotoğraflar Kocaeli B.Ş. Belediyesi arşivinden temin edilmiştir. Arşiv çalışanlarına teşekkür ederim)

Osmanlı'dan Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Kocaeli'de Bankacılık

Şükriye Göksu HÜLAGÜ*

Giriş

Osmanlı Devleti 19. yüzyıla geldiğinde artık batılı devletlerden geride kaldığını anlamış ve çeşitli reformlar yapmaya başlamıştır. Tanzimat Fermanı ile başlayan yenilik hareketlerini Islahat Fermanı ve Meşrutiyetin ilanları izlemiştir. Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra sadece siyasi anlamda yenilikler ve değişimler yapılmamış aynı zamanda ekonomik anlamda da gelişmeler yaşanmaya başlamıştır.

Osmanlı döneminde bankacılık faaliyetleri diyebileceğimiz icraatlar, Galata sarrafları veya Galata bankerleri olarak adlandırılan gruplar tarafından yapılmaktaydı. Bu grupları oluşturulanlar ise gayrimüslim azınlıklardır. (Ermeni, Rum ve Yahudiler) Galata bankerleri neler yapıyorlardı diye soracak olursak? Poliçe ticareti yapma, devletin vergi havalelerini iskonto etme, ticari senet ticareti yapma, borç alıp verme gibi işlerle uğraşmışlardır.¹ Gayrimüslimler bankacılık alanında bu kadar aktifken Türkler ise bu alanda varlık göstermiyordu. Nedeni ise; Türkler ise öteden beri daha çok asker, devlet yöneticiliği gibi işlerle uğraşmaktaydılar. Osmanlı Devleti zamanında Türkler ticaretle uğraşmaya fazla yönelmemişler, faiz, ödünç para alıp verme gibi konulara hem dini sebepler hem de milli yapı gereği ilgi duymamışlardır. Bu nedenle, bu tarz icraatlar Türklerin dışındaki gayrimüslim gruplar olan Rumlular, Ermeniler ve Yahudiler tarafından yürütülmeye başlamıştır.²

Gayrimüslim azınlıkların ellerinde tutulan ekonomi nedeniyle Osmanlı Devleti'nde kurulmaya başlanan bankalar yabancı sermayeli olarak kurulmaya başlamıştır. Bununda ilk örneği; Galata bankerleri tarafından 1847 yılında İstanbul Bankası (Banque de Constantinople) kuruldu ve 1852 yılına kadar faaliyet gösteren banka daha çok kambiyo işlerle ilgilenmiştir.³ Kısa ömürlü bu bankacılık girişiminden sonra kurulacak olan Osmanlı Bankası, Osmanlı Devleti'nin kurulan ilk bankası olma özelliği taşımaktadır. 1856 yılında ticari nitelikli kurulan Osmanlı Bankası zamanla devlet bankasına dönüşmüş ve Banka-i Osmanî-i Şahane adını 1863 yılında almıştır.⁴ İngiliz sermayesi olarak kurulan bu bankanın merkezi Londra'da olup asıl iş merkezi ise İstanbul'dadır.⁵ 1800'lü yıllarla birlikte yabancı sermayeli bankalar aktif olarak Osmanlı topraklarında kurulmaya başladı. 1860-1894 tarihleri arasında Osmanlı Devleti'nde kurulan bankalar şu şekildedir;

BANKANIN ADI	KURULUŞ YILI
BANK-I DERSADET	1847
OSMANLI BANKASI	1856
ŞİRKET-İ UMUMİYYEİ OSMANİYYE	1864
AVUSTURYA OSMANLI BANKASI	1871
II. İSTANBUL BANKASI	1872
ŞARK ŞİMENDİFERLERİ BANKASI	1878

* Kocaeli Üniversitesi Tarih Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, goksuerdal@gmail.com

¹ Serdar Sarısır, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Yerel Bankacılık Girişimleri: Niğde Örneği", Türklük Bilimi Araştırmaları, 2009, s.200.

² Zafer Toprak, Osmanlı'dan Cumhuriyete Bankacılık Sektörü (1838-1991), 2010, s.2.

³ Songül Yıldırım, "Türk Bankacılık Sektörüne Yabancı Sermaye Girişi: Verimlilik Analizi", Trakya Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2003, s.37.

⁴ Zafer Toprak, Osmanlı'dan Cumhuriyete Bankacılık Sektörü (1838-1991), 2010, s.2.

⁵ Namık Aydemir, Dünden Bugüne Türkiye'de Bankacılık, İstanbul Üniversitesi Doktora Tezi, İstanbul,2004, s.6

Şükriye Göksu HÜLAGÜ

Osmanlı Bankası'nın en önemli özelliği ise para basıyor olmasıdır. Osmanlı Devleti, tüm gelirlerini Osmanlı Bankası'na yatırmayı, tüm ödemelerini bu banka aracılığı ile yapmayı, iç ve dış borçlanmaları ile ilgili tahvilleri bu banka aracılığı ile çıkarmayı, her yıl bütçesinin bir örneğini bankaya vermeyi ve olağanüstü durumlar dışında bütçede yer alan harcamaların üstünde harcama yapmamayı kabul etmiştir.⁶ Osmanlı Bankası devletin bankası rolü üstlenmesine karşı, büyük çoğunluğu yabancı sermayederlerine ait olmasından dolayı onlarında çıkarlarını gözetmek durumunda kalması Bab-ı Ali ile ters düşmesine neden olmuştur.⁷ Özellikle Balkan Savaşları ve ardından Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Bankası ve İttihat Terakki ters düşmeye başladı. Savaşlar sırasında Osmanlı Bankası'nın Batı'nın ve kendi çıkarlarını gözetmesi İttihat Terakki'nin milli bankacılığın kurulmasını sağlamasına yol açtı.⁸

Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra tefeci ve mütezimlerin köylüler üzerinde sömürü baskısı ortadan kalkmayınca, Mithad Paşa 1863 yılında tarımsal kredileri teşkilatlandırmaya başlamış ve 1867'de Memleket Sandıkları'nı kurmuştur. 1883'te adı Menafî Sandıkları'na dönüştürülmüş ve 15 Ağustos 1888'de Ziraat Bankası kurulmuştur.⁹ İttihatçıların milli iktisat politikası doğrultusunda Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yerel milli bankalar kurulmaya başlamıştır.

Kocaeli'de Bankacılık

Kocaeli tarih boyunca önemli ulaşım ağlarının kesişme noktasında yer almıştır. Osmanlı Devleti içerisinde, coğrafi şartlarının artılarıyla birlikte Kocaeli bölgesi ekonomik olarak önemli bir konuma gelmiştir. Bu ekonomik büyüklük zaman içerisinde bölgede kurulan banka ve şubeleri ile de kendisini göstermiştir. Ziraat Bankası'nın Kocaeli'deki şubesinin ise ne zaman kurulduğu hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat Ziraat Bankası'nın Kocaeli'deki şubesine ait en erken tarihli belge 10 Ş 1308 (21. 03. 1891) tarihlidir.¹⁰

Kocaeli'de ki bankalar ağırlıklı olarak Adapazarı'nda yer alıyordu. Şehirde yabancı sermayeli Osmanlı Bankası, milli bankamız Ziraat Bankası'nın sandıkları, milli ve yerli sermaye ile kurulan Adapazarı İslam Ticaret Bankası ve Adapazarı Emniyet Bankası faaliyetteki banka şubeleridir.¹¹ Cumhuriyetin ilanından sonra 1927 yılında kurulan Kocaeli Halk Bankası ise Kocaeli merkez ilçesi İzmit'te faaliyete geçen yerli ve milli banka özelliği taşımaktadır. İş Bankası Adapazarı şubesi ise 1931 yılında açılmıştır.¹² Bankalar tüccar ve üreticilere kolaylık sağlamak amacıyla birçok şehirde kredi kooperatifleri kurmuşlardır. İzmit Sancağı Düzce Kazası Kooperatif Tütün Müstahsilleri Anonim Şirketi Osmaniyesi de kurulan kredi kooperatiflerinden biri olmuştur.¹³

⁴ Zekai Özdemir, "Bilanço Yapısı İtibarıyla Türk Bankacılık Sistemi", s.872.

⁵ Toprak, a.g.e., s.2.

⁶ Suat Oktar-Arzu Varlı, "İttihat ve Terakki Dönemi'nin Ulusal Bankası: Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası", Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:27, Sayı:2, İstanbul, 2009, s.8.

⁷ Arslan Yüzgün, "Ziraat Bankası" Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 3, s.771.

⁸ Ahmet Nezih Galitekin, Tarihte İzmit ve İzmit Tarihinde Bir Eşraf Ailesi Soydan'lar, İstanbul, 2011, s.316.

⁹ Müzeyyen Ünal, Yerel Gazete İlanlarına Göre Kocaeli'de Sanayi ve Ticaret (1923-1953), "Ulusallararası Orhan Gazi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu-V Bildirileri", 2019, Kocaeli, 1133.

¹⁰ Resül Narin, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Adapazarı Ticari Hayatına Dair Tespitler", Geçmişten Günümüze Sakarya Tarih-Kültür-Toplum Uluslararası Sakarya Sempozyumu Bildirileri, 2017, s.487.

¹¹ Zafer Toprak, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, s.770.

¹² Resül Narin, Satso İle Bir Asır, s.96.

¹³ Annuaire Oriental du Commerce De L'industrie De L'Administration Et De La Magistrature, The Annuaire Oriental&Printing Company Limited 1909, Constantinople, s.1679.

Ziraat Bankası Adapazarı Şubesi; 1889 yılında açılmıştır.¹⁴ Adapazarı Şubesinin 1909 yılında müdürü Hacı Efendi iken, 1912'deki müdürü ise Kevork Efendi olmuştur.¹⁵ İzmir İktisat Kongresi'ne Adapazarı'nı temsilen katılanlar arasında yer alan Mustafa Hulusi Efendi 1913-1923 yılları arasında banka müdürlüğü görevini yapmıştır.¹⁶ Şubenin 1933 yılındaki sermayesi 100.000 Liradır.¹⁷

Osmanlı Bankası Adapazarı Şubesi; 1907 yılında hizmete açılmış olup, 1933'te bankanın sermayesi 10.000 liradır.¹⁸ 1909 tarihinde Osmanlı Bankası Adapazarı Şubesi müdürü Bensasson (Bensasson Efendi 1922'ye kadar bu görevde kalmıştır.), muhasebecisi Stavridis, kontrolörü Hanemoğlu, mağaza sorumlusu Jacodivis, kasiyeri Bavend'dir.¹⁹

Fotoğraf 1: 1920'li yıllar Osmanlı Bankası Adapazarı Şubesi Binasi.

Adapazarı İslam Ticaret Bankası; Osmanlı Devleti genelinde hakimiyeti bulunan yabancı sermayeli bankalar Adapazarı'nda da varlığını göstermiş ve Osmanlı Bankası'nın Adapazarı'nda şube açması hatırı sayılır bir nüfusa sahip gayrimüslim halk, bankanın daimi müşteri potansiyelini oluşturmaktadır. Yerli kesimden ticaret ile uğraşanlar ise bankanın kredi hizmetlerin mahrum kalıyorlar bu durumda ya yabancı bankaların insiyatifinde faaliyetlerine devam edecekler ya da ticari hayattan çekilmek zorunda kalacaklardı.²⁰ Bunun üzerine ticaret eşrafından bir grup girişimci şirket halinde banka kurmaya karar vermişlerdir. Kurucuları olan; Şumnulu Hacı Mehmet Hilmi, Sipahi Zade Hamit, Hacı Adembeyzade İbrahim, Hacı Ali Fevzi Zade Hacı Rıza, Diyarbekirli Zade

¹⁴ Annuaire Oriental du Commerce Industrie, Administration, Magistrature de l'Orient 1913, s.1373; Annuaire Oriental, 1921 Commerce Industrie Administration Magistrature Oriental Directory, 1921, s.1244; Annuaire Oriental, Oriental Directory. Commerce, Industrie, Administration, Magisture. 1922, Editeur-Proprietaire: Alfred Rizzo, Stambol, s.1194.

¹⁵ Ali Rıza (Oda Başkanı), Ada Pazarı Ticaret ve Sanayi Odası Sevgili Cumhuriyetimizin 10. Yılı Dönümü Kutlama Mecmuası, İmamoğlu Fevzi Matbaası, İstanbul, 1933, .22.

¹⁶ Ali Rıza, a.g.e., s.22.

¹⁷ Annuaire Oriental du Commerce De L'industrie De L'Administration Et De La Magistrature, The Annuaire Oriental&Printing Company Limited 1909, Constantinople, s.1679. ¹⁸ Ali Rıza, a.g.e., s.22.

¹⁹ Annuaire Oriental du Commerce De L'industrie De L'Administration Et De La Magistrature, The Annuaire Oriental&Printing Company Limited 1909, Constantinople, s.1679.

²⁰ Münir Kutluata. Sakarva'da Bankacılık ve Türk Ticaret Bankası. İstanbul. 1972. s.26.

Şükriye Gökse HÜLAGÜ

İbrahim, Hasan Zade Mustafa Nuri, Hacı Ali Fevzi Zade Hacı Rıza, Seyyid El Hac Ahmet Nazmi, Hacı Hafizzade Mehmet Ziyaiddin, Hacı Selimzadebey Zade Ethem, Hasan Zade Bekir, Ethem Usta Zade İsmail Hakkı Beyler tarafından 1 Şubat 1329 (1913) tarihinden itibaren Adapazarı İslam Ticaret Bankası adı altında 12 seneden ibaret olmak üzere banka kurulmuştur.

Bu banka Osmanlı Devleti'nin ve Türkiye'nin ilk şahsi ve yerli banka teşebbüslerinden biri olma özelliğini taşımaktadır. 9 Mart 1913 tarihinde faaliyete başlayan bankanın; Şumnuhu Hacı Mehmet Hilmi Efendi müdür, Sipahizade Hamid müfettiş, Diyarıbekirlizade İbrahim Efendi veznedar olarak belirlenmiştir.²¹ 13,629,63 Osmanlı Lirası sermaye ile kurulan bankanın ünvanı 3 Nisan 1919 tarihinde "Adapazarı İslam Ticaret Bankası Anonim Şirketi" olarak değişmiştir.²² 9 Mart 1928 tarihinde bankanın adı "Adapazarı Türk Ticaret Bankası Anonim Şirketi" olarak değiştirilerek, sermayesi 1.000.000 Liraya çıkarılmıştır. Cumhuriyet dönemi gelişmeleri Adapazarı Ticaret Bankası'nın faaliyetlerini de etkilemiş, İzmit, Ankara, İstanbul ve Eskişehir'de şubeler açılmıştır.²³ Böylece yerel banka olma özelliğinden çıkarak ulusal banka özelliğine bürünmüştür. 1934 yılında banka merkezinin Ankara'ya nakledilmesi kararlaştırılmış sermayesi ise 1.000.000 liradan 2.200.000 liraya çıkarılmıştır.²⁴ Bankanın ünvanı son kez değişime uğrayarak 1937 yılında "Türk Ticaret Bankası Anonim Şirketi" olmuştur. 30 Mart 1952 yılında ise bankanın genel müdürlüğü Bahçekapı'ya (İstanbul) nakledilmiştir.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu tarafından 1997 yılında bankaya el konularak 84.52'lik hissesi Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredildi. İşadamı Korkmaz Yiğit tarafından 1998'te satın alınan bankanın satış ihalesi de bir süre sonra iptal edildi. Bunun üzerine bankanın 2001 yılında mevduat toplama ve bankacılık yapma yetkisi kaldırılmıştır.²⁵

Fotoğraf 2: 1930'lu yıllar Adapazarı İslam Ticaret Bankası Merkez Şubesi.

Adapazarı Emniyet Bankası; İslam Ticaret Bankası'nın kuruluşuna benzer amaçla kurulmuştur. 57 kurucunun iştiraki ve 200.000 lira sermayesi ile 1919 yılında "Emniyet Bankası Komandit Şirketi" ünvanıyla kurulmuştur. Türk Ticaret Bankası'ndan sonra Adapazarı'nda kurulan ikinci yerel bankadır. Türkiye'de kurulan ilk milli bankalardan da biridir. Bankanın kuruluşunda yer alan kişiler ise şu şekildedir; Arapzade Sait, Tunusluzade Sefer, Diyarıbekirlizade Hafız Cafer, Hersekli Kazım Şakir Efendilerdir. Kurulduktan sonra 9 yıl boyunca komandit şirket ve tek şube olarak faaliyet göstermiştir. 1928 yılında anonim şirkete dönüştürülen bankanın adı da "Adapazarı Emniyet Bankası A.Ş." olarak değiştirilmiştir.²⁶ Şirket olduktan sonra banka şubeleşmeye başlamış ilk önce 1929 yılında İnegöl'de daha sonra 1930 yılında Bursa'da şube açmıştır. İnegöl'de açılan şube 1945 Adapazarı Depremi'nde büyük zarar gördüğü için kapatılmış, Bursa şubesi ise çeşitli sebeplerden dolayı 1959'da çalışma faaliyetlerine son verilmiştir.²⁷ 1928 yılından itibaren bankanın sermayesinde

²¹2. Kocaeli Sanayi Sergisi Rehberi, Kocaeli, 1967, s.20.

²²Z.F. Fındıkoğlu, Adapazarı'nın Şehirleşmesi ve Sosyolojik Problemleri, S.S.A.M., İstanbul, 1968, s.41.

²³Kuruluşundan Bugüne Türk Bank, s.10.

²⁴Kutluata, a.g.e., s.33.

²⁵Mustafa Bozdemir, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Endüstriyel Mirasımız, İstanbul, 2011, s.85.

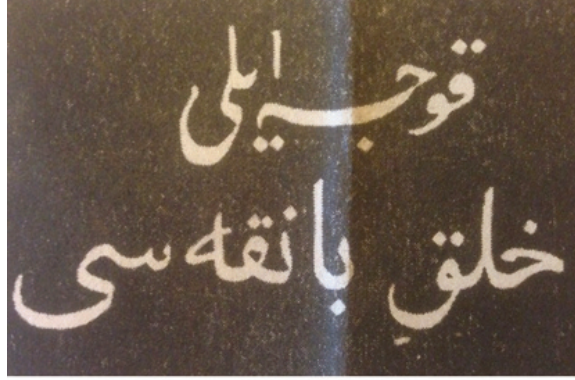
²⁶Narin, a.g.e., s.109.

²⁷Kutluata. a.d.e., s.20.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Kocaeli'de Bankacılık

arttırma politikaları izlenmiş, 1930 ve 1953 yıllarında 2 kez arttırıma gidilmesine rağmen istenilen gelişme gösterilememiştir. Sonuç olarak 30 Eylül 1970 tarihinde banka tasfiye edilmiştir.²⁸

Kocaeli Halk Bankası; 1926 yılında Kocaeli sancağında faaliyette olan bankalar şu şekildedir; İzmit Ziraat Bankası Şubesi, İslam Ticaret Bankası Şubesi, Kandıra'da Ziraat Bankası Şubesi, Adapazarı'nda İslam Ticaret Bankası, Emniyet Bankası, Ziraat Bankası Şubesi, Karamürsel'de Ziraat Bankası Şubesi, Gebze'de Ziraat Bankası Şubesi, Hendek'te Ziraat Bankası Şubesi.²⁹ Milli ve yerli bankaların kurulmasıyla birlikte Kocaeli'de de yerli banka kurma girişimleri başladı. 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde özellikle banka kurma girişimleri hakkında yer alan görüş ve öneriler neticesinde Aktar Kemal (ÖZ) Esnaf Bankası'nı kurmaya kalkışması sonucu 26 Ocak 1927 tarihinde Kocaeli Halk Bankası Anonim Şirketi adı ile Kocaeli'nin ilk yerli bankası kurulmuştur.

1927 Kocaeli Halk Bankası Cüzdanı

Fotoğraf 3: Yavuz Ulugün Arşivi.

Türk Ticaret Bankası İzmit Şubesi, Adapazarı İslam Ticaret Bankası'na ilhak olunurken yapılan mukaveleye uyulmaması üzerine İzmit halkının banka kurma istekleri Ali Nazif Bey'e iletilmiş ve böylece Kocaeli Halk Bankası kurulmuştur.³⁰ Banka 50.000 Lira sermaye ve 83 kurucu üyeden oluşmaktadır.³¹ Yönetim Başkanlığı'na Babilazade Hüseyin Bedrettin (Ticaret Odası Başkanı), Başkan Yardımcılığı'na Kalemciade Salih, Üyeliklere; Abidin (Aral), Beyzade Ferit (Aral), Ali Rıza zade Kemal (Öz), Ustrumcalıoğullarından Sabri, Kandıralı Asım Efendizade Raif Bey, Kavalalı Mustafa Sabri, Müdürlüğe Edip Bey (Adapazarı İslam Ticaret Bankası İzmit Şubesi Eski Müdürü) ve Muhasebeciliğe Ziya Bey (Kocaeli Vapur Nakliyat Şirketi muhasebecisi) atanmışlardır.³² Banka, Hürriyet Caddesi'nde yer alan İzmit Ticaret ve Sanayi Odası'nın alt katında bulunuyordu. 1929 yılında bankanın sermayesinde arttırıma gidilmiş ve 50.000 Liradan 100.000 Liraya çıkarılmıştır.³³ Bankanın amblemi de İzmit'in sembolü haline gelen çınar ağacı yaprağı olmuştur.

Fotoğraf 4: Kocaeli Bankası'nın amblemi.

Banka ilerleyen yıllarda iştirakler kurmaya başlamıştır. Sapanca Gölü Civarı Bayındırlık Türk Anonim Şirketi, Banktaş Ticaret ve San. Ltd., İspak İzmit Sıvı Paketleme San. A.Ş., 1938'de Marmara Yaprak Tütün Limited Şirketi kurulmuştur. Bu iştirakler çeşitli işlere imzalar atmıştır. Sabanca

²⁸ Narin, a.g.e., s.111.

²⁹ Atilla Oral, Özgür Kocaeli Pazar Eki, 1 Aralık 2002, s.7.

³⁰ Rıfat Yüce, Türkyolu, 11 Mart 1947, s.1.

³¹ Yavuz Ulugün, Kocaeli Halk Bankası, "Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-II Bildirileri", Kocaeli, 2016, s.768.

³² Ulugün, a.g.m., s.771.

³³ F. Yavuz Ulugün, Kocaeli Halk Bankası, Kocaeli, 2018, s.17.

Şükriye Gökse HÜLAGÜ

Gölü ve Cıvarı Bayındırlık T.A.Ş. Halk Sinemasını işletirken, Marmara Yaprak Tütün Şirketi Kandıra Hastanesi, Sabanca'daki Turistik Otel, İzmit-Gölcük-Karamürsel yolu, İzmit Lisesi, İzmit Sahil Yolu, Devlet Hastanesi ve Erkek Sanat Okulu'nun yapımlarına katkı sağlamışlardır.³⁴ İştirakler böylece şehre de önemli ölçülerde katkı sağlamışlardır.

2. Dünya Savaşı ile zor günler geçirmeye başlayan bankanın adı 3 Ekim 1961 tarihinde kısaltılarak Kocaeli Bankası halini almıştır. Merkez şube dışında açılan ilk şube olan Çarşı Şubesi 1953'te açılırken, 1966'da ise Yarımca Şubesi'nin açılışı yapılmıştır.³⁵ 1970 yılında 5.000.000 Liraya sermayenin çıkarılmasının ardından Garanti Bankası, Kocaeli Bankası'nın hisselerinin %51'ini satın alarak ortak olmuştur. Ne kadar sermaye arttırmalarına gidilse de bankanın kötü durumu engellenememiştir. Nitekim 27 Temmuz 1982'de Türk Ekonomi Bankası (başlarda Tekbank) adını alarak şirket merkezi İstanbul'a nakledildi.³⁶ TEB'in ilk şubesi Alemdar Caddesi üzerinde yer alan 1999 yılında faaliyete geçen İzmit Şubesi'dir.³⁷

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerin kontrolünde olan bankacılık faaliyetleri İttihat ve Terakki Partisi'nin milli iktisat politikaları sonucu Türklerin de bankacılık alanına artık girmesine neden oldu. Böylece Anadolu'da yerel milli bankalar kurulmaya başlandı. Kocaeli vilayeti de yerel ve milli bankaların kurulduğu şehirlerden biri oldu. Kurulan ilk banka Adapazarı İslam Ticaret Bankası olurken, İzmit'in ilk yerel bankası ise Kocaeli Halk Bankası oldu.

Bankacılık faaliyetlerinin Kocaeli'de var olması da şehrin önemini oldukça vurgulamaktadır. Bu çalışma ile Kocaeli'nin genel bankacılık faaliyetleri ele alınarak şehrin ekonomik hayatına katkı sağlamak amaçlanmıştır.

³⁴ Ulugün, a.g.e.,s.15.

³⁵ Ulugün, a.g.m., s.788.

³⁶ www.teb.com.tr/hakkında

³⁷ Ulugün, a.g.e., s.80.

Kaynakça

- Ali Rıza (Oda Başkanlığı), Ada Pazarı Ticaret ve Sanayi Odası Sevgili Cumhuriyetimizin 10. Yıl Dönümü Kutlama Mecmuası, İmamoglu Fevzi Matbaası, İstanbul, 1933.
- Annuaire Oriental du Commerce De L'industrie De L'Administration Et De La Magistrature, The Annuaire Oriental&Printing Company Limited 1909, Constantinople.
- Annuaire Oriental du Commerce Industrie, Administration, Magistrature de l'Orient 1913.
- Annuaire Oriental, 1921 Commerce Industrie Administration Magistrature Oriental Directory, 1921.
- Annuaire Oriental, Oriental Directory. Commerce, Industrie, Administration, Magisture. 1922, Editeur-Proprietaire: AlfredRizzo, Stambol.
- AYDEMİR, Namık, Dünden Bugüne Türkiye'de Bankacılık, İstanbul Üniversitesi Doktora Tezi, İstanbul, 2004.
- BOZDEMİR, Mustafa, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Endüstriyel Mirasımız, İstanbul, 2011.
- FINDIKOĞLU, Z. F., Adapazarı'nın Şehirleşmesi e Sosyolojik Problemleri, S.S.A.M., İstanbul, 1968.
- GALİTEKİN, Ahmet Nezih, Tarihte İzmit ve İzmit Tarihinde Bir Eşraf Ailesi Soydan'lar, İstanbul, 2011.
- Kuruluşundan Bugüne Türk Bank, Türk Ticaret Bankası Yayınları, Tarihsiz.
- KUTLUATA, Münir, Sakarya'da Bankacılık ve Türk Ticaret Bankası, İstanbul, 1972.
- NARİN, Resül, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Adapazarı Ticari Hayatına Dair Tespitler", Geçmişten Günümüze Sakarya Tarih-Kültür-Toplum Uluslararası Sakarya Sempozyumu Bildirileri, Sakarya, 2017.
- NARİN, Resül, Satso İle Bir Asır, Sakarya, 2017.
- OKTAR, Suat-VARLI, Arzu, "İttihat ve Terakki Dönemi'nin Ulusal Bankası: Osmanlı İtibarı Milli Bankası", Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:27, Sayı:2, İstanbul, 2009.
- ORAL, Atilla, Özgür Kocaeli Pazar Eki, 1 Aralık 2002.
- ÖZDEMİR, Zekai, "Bilanço Yapısı İtibarıyla Türk Bankacılık Sistemi", Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, Yıl 2005, Sayı 50, ss. 867 - 899
- Rıfat Yüce, Türkyolu, 11 Mart 1947.
- SARISIR, Serdar, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Yerel Bankacılık Girişimleri: Niğde Örneği", Türk-lük Bilimi Araştırmaları, 2009
- TOPRAK, Zafer, Osmanlı'dan Cumhuriyete Bankacılık Sektörü (1838-1991), 2010
- TOPRAK, Zafer, "Osmanlı Devleti'nde Para ve Bankacılık," Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, cilt III, İstanbul, 1985, s.760-770.
- ULUGÜN, F. Yavuz, Kocaeli Halk Bankası, Kocaeli, 2018.
- ULUGÜN, Yavuz, Kocaeli Halk Bankası, "Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-II Bildirileri", Kocaeli, 2016.

Şükriye Göksu HÜLAGÜ

ÜNAL, Müzeyyen, Yerel Gazete İlanlarına Göre Kocaeli’de Sanayi ve Ticaret (1923-1953),”Uluslararası Orhan Gazi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu-V Bildirileri”, Kocaeli, 2019.

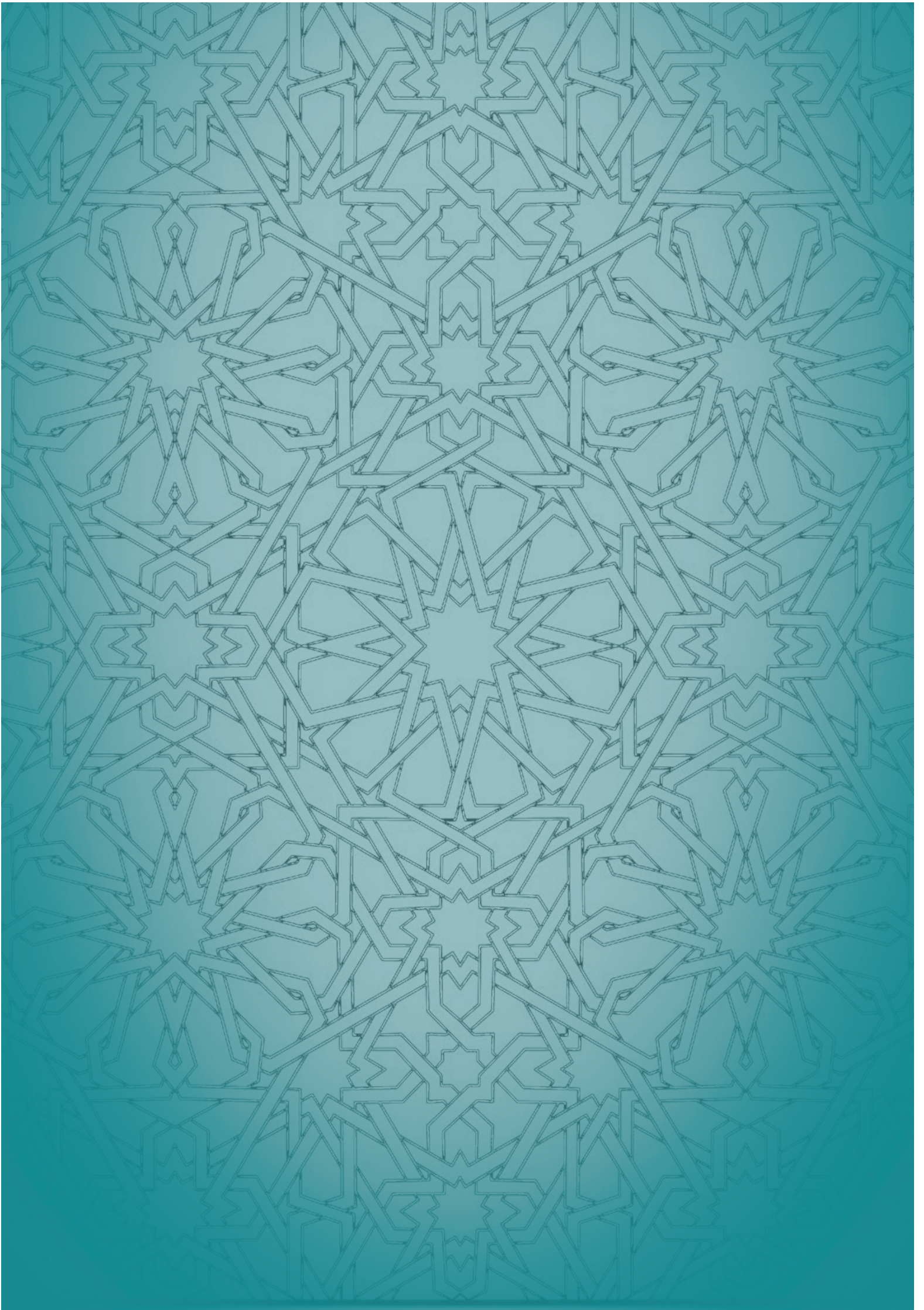
www.teb.com.tr/hakkında

YILDIRIM, Songül, “Türk Bankacılık Sektörüne Yabancı Sermaye Girişi: Verimlilik Analizi”, Trakya Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2003.

YÜZGÜN, Arslan, “Ziraat Bankası” Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt:3.

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Hereke Kumaş Fabrikasının Yabancı İşçi ve Uzman İstihdamı Politikası

İbrahim ERDAL*

Giriş

XVIII. yüzyılda tarımsal üretime dayalı sanayileşmenin yeni başladığı süreçte Osmanlı devleti'nin fabrikalaşma faaliyetlerini devlet destekli uyguladığı görülmüştür. Elbette bunda Avrupa tarzı burjuva sınıfının olmaması önemli etken olmuş, özel işletmelerin temelini oluşturacak bir yapı oluşturulamamıştır.¹ Kısıtlı Pazar ekonomisi ve sınırlı üretime dayalı bir işletme tarzına dayalı ve dini öğretilerinde hakim olduğu Loncalar ve esnaf birlikleri Batı tarzı kapitalist mantığa, ucuz iş gücü ve daha çok kazanmaya, dayalı sistemin oluşumuna engel olmuştur.² Ancak XIX. Yüzyıl itibariyle Avrupa'nın ucuz hammadde ve pazar arayışlarının hızlanması, rekabet ortamı Osmanlı Devleti'nin her iki anlamda da Avrupa'nın ilgisini çekmiştir. Osmanlı devleti'nin verdiği kapitülasyon hakları Avrupa devletlerinin şirketlerinin gayrimüslim tebaa üzerinden acenteler faaliyetiyle Osmanlı'da üretime dahil olmasının yolunu açmıştır.

Sanayi devrimi ile birlikte makineleşmenin artışı daha çok üretim ve Pazar arayışını da tetiklemiştir. Bu değişim Osmanlı toplumsal yapısında da değişmeye sebep olmuş, acenteler üzerinden oluşan Batı ile temas ve sermaye sınıfı gayrimüslimlerden oluşmaya başlaması kimlik ve aidiyet daha doğrusu milliyetçilik duygularının gelişmesini hızlandırmıştır. Osmanlı Bürokrasisi de bunu önüne geçebilmek ve yerli sanayinin gelişmesini sağlayabilmek amacıyla devlet hazinesinden desteklenmek üzere öncelikle saray ve devlet kurumlarının ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla fabrikalar kurmayı planlamıştır. Kâr amacı gütmeyen bu fabrikalar önemli bir gider kalemi olmuştur.³

Osmanlı üretim biçiminin rekabet ortamında geri kalması, esnaf birliklerinin Batı tarzı işletilmesiyle bu birliklerin fabrikalaşmaya yönelebilmesi için devletin desteğinin önemli olduğu görülmüş, 1864 yılında İslah-ı Sanayi Encümeni kurulmuş, bu encümen esnaf birliklerinin fabrikalaşmaya gitmesi, onların bu süreçte ihtiyacı olan insan kaynaklarının temini için okulların açılması ile gümrüklerde yeni sınıflandırmanın yapılması gibi yasal düzenlemelere girişmiştir. Bu encümen her ne kadar esnafın Batı tarzı işletilmesinin önünü açmak ve fabrikalaşmayı sağlamak için kurulmuş ve çoğunluğu Osmanlı gayrimüslim vatandaşlarından oluşan İstanbul merkezli birçok şirket kurulmuş ise de kurumlar arası yetki karmaşası gerekçesiyle kapatılmıştır. Encümen'in kapatılması sanayi üzerine devlet desteğini azaltmamış aksine kurulan fabrikalara gümrüklerde ve vergi konularında belirli sürelerde muafiyet getiren düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca büyük fabrikaların kuruluşunda Avrupa'dan getirilecek olan makine ve teçhizat için gümrük muafiyeti sağlanmıştır.⁴

* Doç. Dr., Yozgat Bozok Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, erdal_ibrahim@yahoo.com

¹ Mehmet Genç, XVIII. Yüzyılda Osmanlı Sanayi, Dünü ve Bugünü ile Toplum ve Ekonomi, s:2, İstanbul Eylül 1991, s.102-103.

² Şevket Pamuk, Osmanlı-Türkiye İktisat Tarihi 1500 - 1914, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.72-74.

³ Tefik Güran, "Tanzimat Döneminde Devlet Fabrikaları", 150. yılında Tanzimat, TTK Yayınları, Haz: Hakkı Dursun Yıldız, Ankara 1992, s.235-236; Şevket Pamuk, Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi (1820-1913), Yurt Yayınları, Ankara 1984, s.67-140.

⁴ Vedat Eldem, Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik, TTK yayını, Ankara 1994, s.58-59; İlber Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Sanayileşme Anlayışına Bir Örnek, İslah-ı Sanayi Komisyonu Olayı", ODTU Gelişme Dergisi, (Türkiye İktisat Tarihi Özel Sayısı), Ankara 1978, s.123-126; Adnan Giz, "İslah-ı Sanayi Komisyonu", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, C:5, İletişim yayınları, Ankara 1985, s.1360.

Hereke Fabrikası'nın Tarihçesi

Serasker Rıza Paşa ve Barutçubaşı Ohannes tarafından 1843 yılında elli pamuk yirmibeş ipek dokuma tezgahıyla Hereke'de kurulan fabrika 1900'lü yılların başında ipekli kumaşları ve halılarıyla tanınan bir fabrika olmuştur.⁵ 1843 yılında inaatına başlanılan fabrika süreç içerisinde pamuk, ipek ve kumaş tezgahlarının eklenmesiyle yeni atelyelere sahip olmuş 1853 yılına gelindiğinde Hereke Fabrikasının atelyeleri, dutlukları, boyahane, değirmen, ve çalışanların ihtiyaçları için inşaa edilmiş olan kahvehane, fırın, lokanta, hamam, okul ve hastahanesiyle önemli bir ekonomik üretimin yapıldığı kompleks tesis haline dönüşmüştür.⁶

3.500.000 bin sermaye ile kurulan Hereke Fabrikası makine, tezgah ve diğer alet donanımıyla yaklaşık 2.500.000 lira değere sahip olmuş⁷, ağırlıklı olarak sarayın ve devletin ihtiyaçları temelinde üretim için düşünülmüş ise de iç ve dış piyasaya da satış yapmıştır. Üretim için kuruluşunun ilk yıllarında özellikle dışardan alınan makinelerin tamiri ve kullanılması için getirilen yabancı işçilerin sayısı 19 kişi olup diğer yaklaşık 90 kişilik işçiler ise yerlilerden oluşmuştur. Fabrika ürün çeşitliliğini kuruluşundan on yıldan sonra arttırmış, ipek ve kumaşın çeşitlerinin benzersiz olması ürünlere taklit edilmesini önlemek amacıyla marka işlenmeye başlanmış ayrıca hammadde kalitesini koruyabilmek için hammadde ve alet üretimi yapan fabrikaları da Anadolu'nun uygun bölgelerinde inşaa edilmiştir.⁸

1878 yılındaki yangın sonrası büyük hasar gören fabrikanın yeniden işletilebilmesi, tamiri ve bakımı amacıyla Ebniye-i Hassa-ı Humayun başmimarı Serkiz, Ebniye-i Hassa-ı Humayun Müdürü Vasilaki ve Mr. Mountain tarafından rapor hazırlanmış bu rapora daha sonra Emlak-ı Humayun Muavini Kırkor Efendi'nin de bulunduğu bir heyet de rapor hazırlayarak tamir ve bakım işi tamamlanmıştır. Fabrika 1883 yılından itibaren üretime başlamış hatta üretim çeşitliliğine de giderek battaniye ve halı üretmeye de başlamıştır.⁹

Hereke fabrikası kuruluşu itibariyle Hassa-I Humayun olarak idare edilmiş, makina alımı, tamiri bakımı Maliye Vekâleti tarafından karşılanmıştır. Hereke fabrikası, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla devlete ait fabrika ve diğer taşınmazlar hakkında yapılan yasal düzenlemeyle, devlete ait yatırımlar dahilinde üretim yapan işletmelerin desteklenmesi bağlamında 1925 yılında kurulan Sanayi ve Maadin Bankası'na devredilmiştir. Fabrika, 1933 yılında Sanayi ve Maadin Bankasının lağvedilmesi sonrasında Sümerbank'a devredilmiştir.¹⁰

Hereke Fabrikasının kuruluşu itibariyle devlete ait bir kurum izlenimi vermesine rağmen, idaresinde Osmanlı gayrimüslim vatandaşlarının ve kuruluş anlayışının yabancı etkisinde olduğu hatta nizamnamesinin de Fransız bir danışman tarafından hazırlandığı hatta muhasebe ve finansman uygulamalarının Fransız işletme tarzında düzenlenmesi ve Fransızca hazırlanmasının istendiği araştırmacılar tarafında vurgulanmıştır.¹¹

Osmanlı Devleti Sürecinde Hereke Fabrikasının Yabancı İşçi ve Uzman Politikası

Osmanlı Devleti dâhilinde sanayileşme faaliyetlerinin gayrimüslim vatandaşların aracılığıyla başladığı, kurulan fabrikalarda ve müesseselerde yabancı işçi ve uzman istihdamının etkisinin önemli olduğu bilinmektedir. Osmanlı'nın uyguladığı politikalar bağlamında İngiliz, Alman ve Fransız etkisinin görüldüğü araştırmacılar tarafından da belirtilmektedir. Kurulan işletmelerdeki kullanılan makinelerin ve tezgâhların Avrupa'dan getirilmiş olması beraberinde bunları kullanmasını bilen uzmanların getirilmesi sonucunu doğurmuş hatta Hereke fabrikasında da görüleceği üzere yabancı işçi dahi getirilmiştir. Hatta Topal, işletmecilikteki yabancı etkisini nizamnamede dahi belirtildiğini

⁵ Abdulkadir Buluş, Osmanlı Tekstil Sanayi Hereke Fabrikası, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000, s.113; Ömer Alageyik, "Türkiye'de Mensucat Sanayinin Tarihçesi", İstanbul Sanayi Odası Dergisi, S:16, İstanbul 1967, s.9.

⁶ Mehmet Topal-Erkan Erdemir-Engin Kırılı, "Tanzimat Dönemi Sanayileşme Hareketi'nin Türkiye'de İşletmecilik Anlayışının Oluşumuna Etkileri Hereke Fabrikası ve Nizamnamesi", SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Isparta Mayıs 2012, S:25, s.42; Buluş, a.g.t., s.128, 359.

⁷ Tefik Güran, "Tanzimat Döneminde Devlet Fabrikaları", 150. Yılında Tanzimat, Ankara 1992, s. 235.

⁸ Reşat Ekrem Koçu, Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, Ankara 1969, s. 82; Kemalettin Apak, Türkiye'de Devlet Sanayi ve Maadin İşletmeleri, İzmit 1952, s.177; Buluş, a.g.t., s.362-363; Alageyik, s.9;

⁹ Nurettin Yaman, Türk Kumaşları, Ankara 1944, s. 48; Topal, a.g.m., s.45; Buluş, a.g.t., s.141-142.

¹⁰ Hüsamettin Toros, Türkiye Sanayi "Devlet İşletmeleri", İstanbul 1954, s.8; Apak, a.g.e., s.178; Topal, a.g.m., s.45.

¹¹ Topal, a.g.m., s.47-49.

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Hereke Kumaş Fabrikasının Yabancı İşçi Ve Uzman İstihdamı Politikası

işletmede Fransızcanın Türkçenin yanında ikinci dil olduğunu belirtmektedir.¹²

Hereke Fabrikasının kuruluşunda işletme yöneticilerinin Osmanlı Gayrimüslimleri Ermeni ve Rum vatandaşlarından oluşturulduğu, Füstomani, Hamani, Vasili, Guttudi, Galiyot ve Delonon olarak belirtilen isimleriyle ustabaşı görevini yapan uzmanların ise Fransız uyruklu olduğu diğer ustabaşılardan ise Osmanlı Gayrimüslimleri Ermeni ve Rum vatandaşlarından kurulduğu ve bunların maaşlarının da diğerlerinden fazla olduğu görülmektedir. Buluş çalışmasında devamla 1848 yılında yeni alınan çakar tezgâhların kurmak için Avusturyalı ustaların, Avrupa'dan alınan diğer makinelerin kurulması için ise Fransız mühendisler Röbopiye ve Josef Nikeri'nin 9 ay süreyle fabrikada çalıştıklarını, Nikeri'nin yanında 8 ay çalışan 27 ustanın da Avusturyalı olduğunu belirtmektedir.¹³ Buluş aynı çalışmasında 1852 yılına gelindiğinde fabrikanın 35 ustasının 26'sının Müslüman olduğunu belirtmektedir. Yabancı usta sayısının 1854 yılında 5'e düşmüş, ustaların yanı sıra üretim şekillerinin değişmesiyle buna uygun yabancı ustanın getirildiği ayrıca Anadolu'da gayrimüslim ailelerden yetenekli kızların, ihtiyaçları fabrika tarafında karşılanmak ve ücret karşılığı çalışmak üzere, işçi olarak istihdam edildikleri görülmektedir.¹⁴

Yabancı usta ve işçi sayısının azaltılmaya çalışılmasındaki en önemli sebep kısa süreli çalışma sürecinde yerli işçilerin makineleri kullanma hususunda eğitilememesi, süresi dolunca giden ustaların yeniden sözleşme ile işe alınmasının maddi külfeti ve üretimdeki aksamaların neden olduğu kayıpların önüne geçilmesi amacıyla Osmanlı tebasından işçi seçilmesi ve usta yetiştirilmesi yoluna gidilmiş ancak yabancı işçi ve ustaya olan ihtiyaç azaltılamamıştır.¹⁵ Buluş, buradan devamla yurtdışına eğitim görmesi için insanların gönderilmesinin yanı sıra yurtdışından uzmanlar getirtilerek burada yerli insan gücünün eğitilmesinin planlandığını vurgulamaktadır. Barutçubaşı Hoca Avanes tarafından hazırlanan bir raporda Avrupa'dan gelen işçilerin yerli işçilere bir şey öğretmediği ayrıca üretimde çeşitliliğin arttıkça işi bilen ustalara daha çok ihtiyaç duyulduğu bu sebeple Avrupa'ya personel gönderilmesini gerekliliği vurgulanmış hatta Avanes'in oğlu Kimya eğitimi için Avrupa'ya gönderilmiştir.¹⁶ Hereke Fabrikası'nın üretimde çeşitlilik üzerinden, ipeki kumaş, halı, battaniye sonrasında 1902 yılında 20 dokuma tezgâhi teminiyle çuha, 1905 yılında da fes üretimine de başlamıştır. Maliye Vekaleti bünyesinde faaliyet gösteren Hereke Fabrikası, 1918 yılından itibaren tezgâh sayısını 52'ye çıkartarak yünlü dokuma fabrikasına dönüşmüştür.¹⁷

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Yabancı İşçi ve Uzman Politikası

Milli mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu sürecinde Maliye Vekaletinde kalan fabrika idaresi üretimine devam etmiştir. İzmir'de düzenlenen İktisat Kongresinde alınan sanayiye destekleme planlaması bağlamında kurulan Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuş, bankanın desteğiyle üretime devam eden fabrika, bankanın lağvedilmesi sonrasında oluşturulan Sümerbank'a bağlanmıştır.¹⁸

Cumhuriyet'in ilk yıllarında fabrika'nın Maliye Vekâleti bünyesinde faaliyetlerine devam ettiği görülmektedir. Sanayi ve Maadin Bankası'nı kuruluş süreciyle birlikte Hereke Fabrikası'nın banka bünyesinde faaliyetlerine devam ettiği idare anlamında kredi ihtiyacı, tamirat ve yeni makine alımı ile ilgili bütçe ayarlaması ve yabancı işçilere ödenecek maaş banka tarafından düzenlenmiştir. Bu süreçte Feshane gibi anonim şirketlerin kurulduğu Hereke fabrikasını da bu şirket bünyesinde bulunduğu görülmüştür. Feshane Mensucat Türk Anonim Şirketi; genel olarak mensucat işleriyle meşgul olmak ve bu amaçla fabrikalar tesis ve inşa etmek, diğer ilgili kurum ve kuruluşlar ile ortaklıklar kurmak amacıyla ortaya çıkmıştır. Merkezi İstanbul olan şirketin bir buçuk milyon Türk lirası sermaye ile iktisat vekâletine başvurularak kurulmuştur.¹⁹

Hereke fabrikasının kuruluş gayesi olan sarayın ve ordunun ihtiyaçlarını karşılamak amacı,

¹² Behlül Üsdiken, "Türkiye'de İş Yapmanın ve İşletmenin Akademikleştirilmesi 1930-1950", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 2003, 58(1), s. 119-147; Janset Özen Aytemur, Türkiye'de Yönetim Düşüncesinin Erken Dönemleri: Sümerbank (1930-1945), Libra Yayınları, İstanbul, 2010. Reşat Kasaba, Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi, Belge yayınları, İstanbul, 1993, s. 44; Şevket Pamuk, Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005; Tanju Sarıoğlu, Osmanlı İmparatorluğunda Sanayileşme Çerçevesinde İstanbul'daki Fabrikaların Oluşum ve Gelişimleri, (Yayımlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 183; Topal, a.g.m., s.50-51.

¹³ Buluş, a.g.t., s.313-316.

¹⁴ Tiğince Oktar, Osmanlı Toplumunda Kadının Çalışma Yaşamı, Bilim Teknik yayını, İstanbul 1998, s.100; Buluş, a.g.t., s.323.

¹⁵ Buluş, a.g.t., s.340-341.

¹⁶ Buluş, a.g.t., 337-338.

¹⁷ Hüsametdin Toros, Türkiye Sanayii Devlet İşletmeleri, Güven basımevi, İstanbul 1964, s.8.

¹⁸ Topal, a.g.m., s.45; Bknz, Afet İnan, İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923, TTK yayını, Ankara 1982; Yahya Tezel, Cumhuriyet Döneminin İktisat Tarihi (1923-1950), Yurt yayınları, Ankara 1982,

¹⁹ BCA: 030.18.01-027.83.017

İbrahim ERDAL

cumhuriyetin ilk yıllarında da Ordunun önemli tedarikçisi olarak sürdürülmüştür. Her ne kadar ürün çeşitliliği ile serbest piyasaya da mal üretmeye başlamış olan Hereke fabrikası Orduya da ürün verdiği için belirlenmiş mıntikalarda yabancı işçi ve uzmanların bulunması ve çalıştırılması sürecinde Genelkurmay'dan da olur alınmıştır. 1939 yılından sonra Ordunun kendi bünyesinde üretime geçmesiyle personel politikaları İçişleri bünyesinde sürdürülmüştür.

Hereke fabrikasını yabancı işçi ve uzman politikasında getirilen makinelerin teknik işlerinde, tesisat işlerinde ve kuruluma yaşanan uzman ihtiyacı ile yeni üretim tarzı sonucu boyama ve örgü tekniklerini bilen uzmanların getirilmesi ihtiyacı etkili olmuştur. Bu anlamda fabrikanın yabancı uzman ve işçi alımı konusunda İktisat Vekâleti'ne başvuruda bulunduğu görülmüştür. Kuruluşunda Fransız alt yapısının olduğu, Alman imparatoru dâhil birçok yabancı hükümdarın ziyaret ettiği²⁰ fabrikanın daha sonraki süreçlerde arıza tamir ve bakımında uzman getirildiği görülmüştür.

Bu bağlamda Sanayi ve Maadin Bankası'nın Hereke Mensucat Fabrikası'nın elektrik tesisatını incelemek amacıyla Alman uyruklu Spithaler Otto'nun fabrikada inceleme yapmasına izin verilmesi talebinde bulunulmuş bu talep 17 Haziran 1931 yılında kabul edilmiştir.²¹ Yine aynı yıl Hereke'deki fabrikasının elektrik tesisatını kontrol etmek üzere Siemens firması mühendislerinden Macaristan uyruklu M. G. Rejtö'nün sadece elektrik tesisatını incelemek üzere girişine izin verilmesi 19 Mart 1931 tarihinde kabul edilmiştir.²² Aynı yıl içerisinde, fabrikaya enerji kaynağı olarak alınmış olan, Wolf lokomotiflerini kontrol etmek eksikliklerini tespit ederek kullanımdan oluşan hataları düzeltmek amacıyla Wolf Fabrikasının İstanbul'da bulunan tesisatçısı M. Schaeffer'in fabrikaya girişi ve çalışabilmesi için izin talebi 12 Aralık 1931 tarihinde kabul edilmiştir.²³ Enerji kaynağı olan bu makinenin yanı sıra yeni üretim tarzı için yenilenmiş dokuma tezgâhlarının kurulması için de uzman çağırılmıştır. Bu bağlamda Almanya'dan satın alınan dokuma tezgâhlarının kurulup işletilmesi için Alman uyruklu Alfard ve birinci sınıf örucü olan Polonya uyruklu Elizabeth'in fabrikaya girişleri için istenen izin talebi 25 Aralık 1932 tarihinde kabul edilmiştir.²⁴

Hereke Mensucat Fabrikası 1933 yılında Sanayi ve Maadin Bankası'nın lağvedilmesi sonrasında kurulan Sümerbank'a devredilmiştir. Bu yılda fabrika için satın alınan vargeller ile taraklarının monte edilmesi için Polonya uyruklu Adolf Kinpi, Genelkurmay başkanlığının onayına dayanılarak fabrikada çalışma izin talebi 23 Ocak 1933 tarihinde kabul edilmiştir.²⁵ Yine aynı yıl içerisinde fabrika'nın enerji ihtiyacını karşılamak üzere inşa edilecek elektrik tesisatı ile santralını kurmak ve kuruluş sürecini yönetmek üzere 4 yabancı uzmanın yine askeri tesisler de olduğu için Genelkurmay başkanlığının onayına dayanılarak talep edilen çalışma izni 18 Mart 1933 tarihinde kabul edilmiştir.²⁶

Hereke Fabrikası yeni makinelerin kurulması veya hâlihazırdaki makinelerin modernizasyonu için sipariş edilmiş olan dokuma tezgâhının monte edilmesi için gelecek olan Alman uyruklu tesisatçı Oskar Sontag'ın tezgâhı monte etmesi için çalışma izni talebi 16 Temmuz 1933 tarihinde kabul edilmiştir.²⁷ Yine yeni makinelerin kurulumu için de 1939 yılında Alman uyruklu Walter Reichenbach'ın montaj işlerinde çalışması için çalışma izni talebi 23 Ocak 1939 tarihinde kabul edilmiştir.²⁸

Yabancı işçi ve uzman istihdamındaki diğer önemli etken de yeni üretim şekilleri ve düzenlemeler için gerekli uzman elemanın olmaması olmuştur. Kumaşların kalitesinin artırılması, boyama ve desinatörlük gibi işler ile alakalı olarak uzman işçi talebinde bulunulmuştur. Bu bağlamda Hereke fabrikasının ürettiği kumaşlarda kalite değerlendirmesi yapmak ve yeni üretim uygulamaları ile kaliteyi arttırmak amacıyla Alman uyruklu Mundorf'un fabrikada çalışmalar yapabilmesi için yapılan izin talebi 12 Ağustos 1935 tarihinde kabul edilmiştir.²⁹

1937 yılında Hereke Dokuma Fabrikasında kullanılan malzemenin, kumaş ipliklerinin yenilenmesi ve ıslah edilmesi için Alman uyruklu Fritz Brenner'in üç ay süreyle fabrikada çalışması için istenilen

²⁰ Necmettin Alkan, "Dış Siyasetin Bir Aracı Olarak Hükümdar gezileri: Kayser II. Wilhelm'in 1898 Şark Seyahati", Osmanlı Araştırmaları, S: XXXI, İstanbul 2008, s.13-14; Ökkeş Kürşad Karacagil, II. Wilhelm'in Osmanlı İmparatorluğunu Ziyareti ve Mihmandarı Mehmet Şakir Paşa'nın Günlüğü (1898)", Türkiyat Mecmuası, C:24, Güz 2014, s.75-92; Ökkeş Kürşad Karacagil, "Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Hereke Fabrika-yı Hümayununu Ziyareti(1898)", Uluslararası Karamürselalp ve Kocaeli Sempozyumu II, Kocaeli 2016, s.913.

²¹ BCA: 030.18.01.02-21.42.018

²² BCA: 030.18.01.02-19.21.009

²³ BCA: 030.18.01.02-24.79.009

²⁴ BCA: 030.18.01.02-32.79.011

²⁵ BCA: 030.0.18.01.02-33.6.019

²⁶ BCA: 030.18.01.02-34.16.016

²⁷ BCA: 030.18.01.02-38.52.006

²⁸ BCA: 030.18.01.02-85.117.3

²⁹ BCA: 030.18.01.02-58.71.018

Cumhuriyetin İlk Yıllarında Herek Kumaş Fabrikasının Yabancı İşçi Ve Uzman İstihdamı Politikası

çalışma izni 28 Nisan'da kabul edilmiştir.³⁰ Alman uyruklu Fritz Brenner'in üç ay olan çalışma izni süresinin dolması üzerine var olan ihtiyaca dayanılarak Brenner'in fabrikada çalışma süresinin bir yıl daha uzatılması ve Banner'in yanına gelen karısı ve üç çocuğunun Hereke'de ikametlerine izin verilmesi hususunda Genelkurmay başkanlığının onayı alınarak yapılan izin talebi 31 Ağustos 1937 tarihinde kabul edilmiştir.³¹ Hereke Dokuma Fabrikasının üretimde kaliteyi arttırmak için kumaş ipliklerinin yenilenmesi ve ıslah edilmesinin bunun için de yabancı uzmana olan ihtiyacının ne derece önemli olduğu Brenner'in fabrikada çalışma süresinin 6 Ocak 1939 tarihinden itibaren altı ay daha uzatılması talebinden anlaşılmaktadır.³²

Fabrikadaki hammadde yani iplik ve kumaştaki kalitenin artırılmasındaki uzman ihtiyacının yanı sıra yeni tekniklerle üretime geçildikçe boyama ve desinatörlük ile ilgili konuda da uzman ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Yabancı işçi ve uzmanların çalıştırılmasındaki en hassas konu askeri kışla veya yasaklanan bölgelere girişin yasak olmasıdır. Bu sebeple uzmanların çalışma izinlerinin kabul sürecinde genelkurmaydan da olur alınmıştır. Bu konuda alınan uzmanların uzun süreli ve aileleriyle Hereke'de ikamet etme talepleri önemli konulardan birisi olmuştur. Bu bağlamda Feshane Mensucat Türk Anonim Şirketine devredildiği süreçte Hereke Mensucat fabrikası desinatörlüğünde çalışan Alman uyruklu uzman Max Müller'in askeri kışla bölgesine girmemek üzere uzmanlığına olan ihtiyaçtan dolayı görevinin iki yıl daha uzatılmasına dair, Genelkurmay başkanlığının onayı ile birlikte, izin talebi 29 Nisan 1936 tarihinde kabul edilmiştir.³³ Aynı yıl içerisinde Max Müller'in daha verimli çalışabilmesi için eşi Agzi Müller ve çocukları 8 yaşındaki Brigitte, 7 yaşındaki Velgalen ve 4 yaşındaki Rişat'ın Hereke'de oturmalarına izin verilmesi Genelkurmay başkanlığının onayı da dayanılarak 11 Eylül 1936 tarihinde kabul edilmiştir.³⁴

1939 yılında Türkiye Yünlü Dokuma ve Yün İpliği Fabrikaları adı altında yapılan düzenlemeye kapsamında Hereke fabrikası tarafından yapılan kumaşları ıslah amacıyla kumaş apre uzmanı İngiltere uyruklu George Fright'in Hereke Kumaş Fabrikasında çalıştırılmasına dair izin talebi 2 Mart 1939 tarihinde kabul edilmiştir.³⁵ George Fright'in çalışma izni askeri bölgelere girmemesi şartıyla 31 Mayıs'ta iki ay daha uzatılmıştır.³⁶ George Fright'in çalışma izni ihtiyaca dayanarak iki defa olmak üzere 1941 yılına kadar uzatılmıştır. ³⁷ Fr iht'in çalışma süresinin uatılması sürecinde ailesinin de Hereke'de ikametgâhı gündeme gelmiş eşi Adalayd'ın çalışma süresi dolana kadar ikamet etmesi kabul edilmiştir.³⁸

Sonuç

Hereke kumaş fabrikasının kuruluşu itibariyle yabancı yatırım ve idareyle yönetilmeye başlandığı sanayide milleşeme çabaları sürecinde dahi Osmanlı gayrimüslim vatandaşlarının idaresinde bulunmuştur. Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da yaşanan sanayileşme sürecine öykünen bir geçmiş olan Hereke ve benzeri fabrikaların üretim yapabilmek, işletmeyi sürdürebilmek ve makineleşme sürecini sağlıklı sürdürebilmek için en önemli ihtiyacı vasıflı işgücü olmuştur. Dolayısıyla daha az masraf ve daha çok yerlilik kaygıları da taşıyan Osmanlı bürokrasisinin bu sorun çözebilmek için Avrupa'ya eğitim için eleman gönderme veya yurt içinde gerekli okulları açmak gibi girişimlerde bulunduğu görülmektedir. Ancak her şeye rağmen yurtdışına gönderilen öğrencilerden istenilen verimin alınmaması, yabancı ustaların da işi yanında çalışanlara öğretmekte isteksiz davranmaları yabancı işçi istihdamını zorunlu kılmıştır.

Herek fabrikasının kuruluşu amacı olan sarayın ve ordunun temel ihtiyaçlarının karşılamak, yabancı istihdamında da önemli bir sorun olmuştur. Askeri üretim tesisleri ve kışlalarında bulunması yabancı işçi istihdamının Erkan-ı Harbiye/genelkurmay onayını da zorunlu hale getirmiştir. Keza özel teşebbüsün olmadığı sanayileşme sürecinde Hereke fabrikasının maliye vekâleti bünyesinde işletildiği görülmüştür. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde, İzmir İktisat Kongresinde, ifade edildiği üzere sermaye sınıfının olmaması Hereke gibi fabrikaların maliye/iktisat vekâleti bünyesinde işletilmesi sürdürülmüş, Sanayi ve Maadin Bankası ve daha sonra Sümerbank bünyesinde işletilen Hereke fabrikası kısa bir süre de Feshane Mensucat Türk Anonim Şirketi

³⁰ BCA: 030.18.01.02-74.34.015

³¹ BCA: 030.18.01.02-78.75.008

³² BCA: 030.18.01.02-85.111.10

³³ BCA: 030.18.01.02-64.34.004

³⁴ BCA: 030.18.01.02-68.74.019

³⁵ BCA: 030.18.01.02-86.18.2

³⁶ BCA: 030.18.01.02-87.50.2

³⁷ BCA: 030.18.01.02-90.13.11; BCA: 030.18.01-94.36.2

³⁸ BCA: 030.18.01.02-88.75.3

İbrahim ERDAL

bünyesinde üretime devam etmiştir.

Osmanlı sürecinde fabrikanın yaşadığı yabancı işçi ve uzman istihdam politikasının Cumhuriyet'in ilk yıllarında da sürdürüldüğü görülmektedir. Yerli ve mili sanayi kurma çabaları çerçevesinde teknik okullar açılmaya devam edildiği gibi istihdam politikasının temelinde kısa süreli olmak üzere yabancı işçi uzman çalıştırmak olmuştur. Yabancı istihdamında çalışma izni verilen işçi ve uzmanların iki ana çerçevede kullanıldığı görülmüştür. Bunlardan ilki teknik olmuş, yeni alınan makinelerin kurulması, bakımı ve enerji ihtiyacı olan santrallerin kurulması amacıyla yapılmıştır. Makinelerin modernizasyonunda da şirketlerin mühendislerinin kontrol ama bakım için de kısa süreli görevlendirildiği görülmüştür. Diğer unsur ise ürün çeşitliliği, tasarım yenileme ve renklendirme gibi pazarlama usulleri üzerine olmuştur. Bu bağlamda uzun süreli uzman ve mühendislerin görevlendirmeleri yapılmıştır. Bu süreçte çalışma izinlerinin uzun olması ailelerinin ikametgâhı sorununu da doğurmuş, birçok uzman mühendisin aile fertlerinin Hereke'de ikametgâhlarına izin verilmiştir. Görevlendirilen yabancı uzmanların önemli bir oranda Alman uyruklu olduğu, İngiliz, Polonya ve Macar uyruklu uzman ve mühendislerin de kullanılan makinelerin satın alındığı şirketlere göre değişiklik arz ettiği tespit edilmiştir.

Hereke fabrikasının yabancı işçi uzman istihdamı, Osmanlı'dan Cumhuriyete milli ve yerli sanayi kurma ve geliştirme sürecinde yaşanan eksikliğin bariz görüldüğü bir süreci özetlemektedir. Buradan hareketle sanayileşmenin sadece fabrikaların aynısının kurulması ve işletilmesiyle değil aynı zamanda, hatta daha da önemli olarak, bu fabrikaları işletecek, ürün çeşitliliğini sağlayacak, ucuz ve yerli hammaddeyi temin edecek vasıflı işçi ve uzman ile olacağı tespiti yapılabilmektedir.

Kaynakça

1. Arşiv belgeleri

BCA: 030.18.01.02-21.42.018

BCA: 030.18.01.02-19.21.009

BCA: 030.18.01.02-24.79.009

BCA: 030.18.01.02-32.79.011

BCA: 030.0.18.01.02-33.6.019

BCA: 030.18.01.02-34.16.016

BCA: 030.18.01.02-38.52.006

BCA: 030.18.01.02-85.117.3

BCA: 030.18.01.02-58.71.018

BCA: 030.18.01.02-74.34.015

BCA: 030.18.01.02-78.75.008

BCA: 030.18.01.02-85.111.10

BCA: 030.18.01.02-64.34.004

BCA: 030.18.01.02-68.74.019

BCA: 030.18.01.02-86.18.2

BCA: 030.18.01.02-87.50.2

BCA: 030.18.01.02-90.13.11

BCA: 030.18.01-94.36.2

BCA: 030.18.01.02-88.75.3

BCA: 030.18.01-027.83.017

2. Kitaplar ve Makaleler

Afet İnan, İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923, TTK yayını, Ankara 1982.

Alageyik, Ömer, "Türkiye'de Mensucat Sanayinin Tarihçesi", İstanbul Sanayi Odası Dergisi, S:16, İstanbul 1967, s.9.

Alkan, Necmettin, "Dış Siyasetin Bir Aracı Olarak Hükümdar gezileri: Kayser II. Wilhelm'in 1898 Şark Seyahati", Osmanlı Araştırmaları, S: XXXI, İstanbul 2008, s.13-14.

Apak, Kemalettin, Türkiye'de Devlet Sanayi ve Maadin İşletmeleri, İzmit 1952.

Aytemur, Janset Özen, Türkiye'de Yönetim Düşüncesinin Erken Dönemleri: Sümerbank (1930-1945), Libra Yayınları, İstanbul, 2010.

Buluş, Abdulkadir, Osmanlı Tekstil Sanayi Hereke Fabrikası, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2000.

İbrahim ERDAL

Eldem, Vedat, Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik, TTK yayını, Ankara 1994.

Genç, Mehmet, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Sanayi", Dünü ve Bugünü ile Toplum ve Ekonomi, S:2, İstanbul Eylül 1991, s.102-103.

Giz, Adnan, "İslah-ı Sanayi Komisyonu", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, C:5, İletişim yayınları, Ankara 1985, s.1360.

Güran, Tevfik, "Tanzimat Döneminde Devlet Fabrikaları", 150. yılında Tanzimat, TTK Yayınları, Haz: Hakkı Dursun Yıldız, Ankara 1992, s.235-236;

Güran, Tevfik, "Tanzimat Döneminde Devlet Fabrikaları", 150. Yılında Tanzimat, Ankara 1992, s. 235.

Karacagil, Ökkeş Kürşad, "Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Hereke Fabrika-yı Hümayununu Ziyareti(1898)", Uluslararası Karamürselalp ve Kocaeli Sempozyumu II, Kocaeli 2016, s.913.

Karacagil, Ökkeş Kürşad, "II. Wilhelm'in Osmanlı İmparatorluğunu Ziyareti ve Mihmandarı Mehmet Şakir Paşa'nın Günlüğü (1898)", Türkiyat Mecmuası, C:24, Güz 2014, s.75-92.

Kasaba, Reşat, Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi, Belge yayınları, İstanbul 2010.

Koçu, Reşat Ekrem, Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, Ankara 1969.

Oktar, Tiğince, Osmanlı Toplumunda Kadının Çalışma Yaşamı, Bilim Teknik yayını, İstanbul 1998.

Ortaylı, İlber, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Sanayileşme Anlayışına Bir Örnek, İslah-I Sanayi Komisyonu Olayı", ODTU Gelişme Dergisi, (Türkiye İktisat Tarihi Özel Sayısı), Ankara 1978, s.123-126.

Pamuk, Şevket, Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi (1820-1913), Yurt Yayınları, Ankara 1984.

Pamuk, Şevket, Osmanlı-Türkiye İktisat Tarihi 1500 - 1914, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.

Pamuk, Şevket, Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme, Tarih Vakfı Yurt yayınları, İstanbul 2005.

Sarioğlu, Tanju, Osmanlı İmparatorluğunda Sanayileşme Çerçevesinde İstanbul'daki Fabrikaların Oluşum ve Gelişimleri, (Yayımlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

Tezel, Yahya, Cumhuriyet Döneminin İktisat Tarihi (1923-1950), Yurt yayınları, Ankara 1982.

Topal, Mehmet, - Erdemir, Erkan, - Kırılı, Engin, "Tanzimat Dönemi Sanayileşme Hareketi'nin Türkiye'de İşletmecilik Anlayışının Oluşumuna Etkileri Hereke Fabrikası ve Nizamnamesi", SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Isparta Mayıs 2012, S:25, s.42.

Toros, Hüsamettin, Türkiye Sanayii Devlet İşletmeleri, Güven basımevi, İstanbul 1964.

Üsdiken, Behlül, "Türkiye'de İş Yapmanın ve İşletmenin Akademikleştirilmesi 1930-1950", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 2003, 58(1), s. 119-147.

Yaman, Nurettin, Türk Kumaşları, Ankara 1944.

Cumhuriyet Döneminde Gölcük İlçesinin İdari Yapısı ve Nüfusundaki Gelişmeler (1923-1960)

Fatih ÖZÇELİK*

Giriş

Gölcük ilçesinin tarihsel süreç içerisinde İzmit ilçesinin içinde yer aldığı, Roma İmparatorluğu döneminde Bitinya ya da Bithynie dedikleri yer akla gelmektedir. XIX. yüzyılda İzmit Mutasarrıflık toprakları, Kandıra'dan Karadeniz'e; İzmit, Gölcük ve Karamürsel'den Marmara Denizi'ne açıldığı için, kıyı kasabalarında balıkçılık başlıca geçim kaynaklarından birisini oluşturmaktaydı. İzmit Körfezi'nde ve Gölcük'te özellikle balıkçılık Ermenilerin de mühim bir geçim kaynağı olmuştur¹. Dolayısıyla Cumhuriyet dönemine kadar Gölcük nüfusu içerisinde Müslümanlar kadar gayrimüslimlerden Ermeniler ve Rumlar da yer almıştır². Bu durum, Gölcük diye adlandırılan yerin insanlar tarafından önemli bir yerleşim birimi olarak kabul edildiğini de gösteren önemli bir işarettir.

Cumhuriyet'in ilk dönemlerine kadar bir sahil kasabası olarak bilinen Gölcük, bu tarihten itibaren bir garnizon kenti olmaya başlamıştır. Malum olduğu üzere, 1925'te Goben olarak bilinen Yavuz adlı savaş zırhlısının tamirati sırasında oluşan teknik gereklilik, uygun bir sahile olan Gölcük'te askeri bir tersanenin tesis edilmesini zorunlu hale getirmiştir. Bunun için de, 1925 yılında Gölcük'te bir havuz yapılmıştır.

Söz konusu çalışmalarda Alman mühendislerden istifade edilmiş ve Almanlar, Gölcük'te bir baraka kurarak burada Yavuz zırhlısının tamiratinin gerçekleştirilmişlerdir. Kısa bir süre sonrası, adı geçen yer bugünkü Gölcük Donanma Komutanlığı'nın temelini oluşturmuştur. Bilhassa 1936'da buranın ilçe yapılmasıyla söz konusu çalışmalar daha da disiplinli bir biçimde yürütülmeye başlanmıştır. Ancak Gölcük Donanma Komutanlığı'nın yapıma çalışmalarına İkinci Dünya Savaşı dolayısıyla ara verilmiş ve Demokrat Parti döneminde yeniden hız kazanmıştır. Bu yüzden her ne kadar 1936 yılında kurulmuş olsa da, Gölcük'ün asıl kent olma süreci Demokrat Parti döneminden itibaren olmuştur³.

23 Nisan 1920'de Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması ile beraber dört aşamalı bir merkezi yönetim sistemi uygulamaya konulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu yönetim biçimlerinden olan ve mutasarrıflık düzeyinde olan alanlar vilâyet haline getirilmiştir⁴. Böylece yeni yönetim biçimiyle beraber vilâyetler kazalara, kazalar nahiyelere, nahiyeler ise köylere ayrılmıştır. Bu dönemde toplam vilâyet sayısı 71'dir ve Kocaeli de Türkiye'nin ilk vilâyetlerinden birisidir⁵. Kocaeli'ne bağlı kazalardan birisi olan Gölcük'te 1936 yılından itibaren çok sayıda idari düzenleme ve değişiklikler yapılmıştır. Bu durum, doğal olarak ilçede nüfus değişimlerine de ortam

* Doç. Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi, iletişim: fatihozcelik@duzce.edu.tr

¹ F. Yavuz Ulugün, Seyahatnamelerde Kocaeli ve Çevresi, Kocaeli Yüksek Öğretim Derneği Yayınları, Kocaeli, 2008, s.235-236- 292-293.

² Bilal Tunç, Demokrat Parti Döneminde Kocaeli (1950-1960), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2016, s. 15.

³ <http://www.golcuk.bel.tr/tr/icerikdetay/2/25/tarihce.aspx> (E.T.15.01.2019).

⁴ Enis Şahin ve Sinan Demirağ, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kocaeli ve Çevresindeki Mülkî Yapılanma Çalışmalarına Genel Bir Bakış", Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu, Kocaeli, 2016, s.563-564.

⁵ Nazım Kartal, "İl Özel İdarelerinin Yeniden Yapılandırılması: Uygulama Aşaması Üzerine Bir Çözümleme", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010, s.83-84.

Fatih ÖZÇELİK

hazırlamıştır. Söz konusu nedenlerden dolayı, 1936 yılından 1960'a kadar Gölcük'ün idari yapısındaki değişimlerle nüfus yapısındaki farklılaşmaları ele almayı zorunlu kılmaktadır.

İlçenin İdari Yapısı ve Nüfusundaki Gelişmeler (1923-1960)

Giriş bölümünde izah edildiği üzere, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinden 1936 yılına kadar Gölcük diye bir ilçe bulunmamaktadır. Bu dönemlerde Kocaeli vilâyetinin merkez ilçesi olan İzmit'e bağlı İhsaniye nahiyesinin bir köyü olan Değirmendere, daha sonraları ilçe yapılacak olan yeni idari birimin merkezi olmuştur. Böylece, 1936 yılına kadar İhsaniye nahiyesine bağlı küçük bir köyü olan ve nüfusu da sadece 919'u erkek ve 781'i kadın olmak üzere 1.700 kişi olan Değirmendere köyü, yeni idari düzenlemeyle birlikte bahsi geçen ilçenin merkezi durumuna getirilmiştir⁶.

Bu bağlamda, 1936'da Kocaeli'nde yapılan idari anlamdaki yapılanmalara bağlı olarak Gölcük'ün durumu değişmiştir. Buna göre, 15 Haziran 1936'da İhsaniye'ye bağlı bir köy olan Değirmendere, İzmit ilçesinden alınarak Kocaeli'ne bağlı müstakil bir kazanın merkezi haline getirilmiş ve yeni kazanın adının da Gölcük olması kararlaştırılmıştır⁷. Müstakil bir kaza yapıldıktan sonra Gölcük'e Merkez adında bir bucak ve söz konusu bucağa toplamda 24 adet köy bağlanmıştır. Bu arada, Gölcük ilçesinin tesis edilmesiyle birlikte İhsaniye bucağı da kaldırılmıştır⁸.

15 Haziran 1936 tarih ve 3012 sayılı kanunla kaza yapılan İzmit'te bağlı olan şu köyler yeni kazaya bağlanmıştır: Gölcük (kaza merkezi), İhsaniye, Hisareyen, Örcün, Saraylı, Değirmendere, Nimetiye, Ümmiye, Selimiye, Borçka, Lütfiye, Haseneyen, İrşadiye, Siretiye, İcadiye, Şevketiye, Mesruriye, Mamuriye, Ayvazpınar, Sofular, Ulaşlı, Halidere, Nüzhetiye, Ferhadiye. Bahsi geçen köyler dışında İzmit'e bağlı Eski İhsaniye ile Bahçecik nahiyeleri de yeni kazaya dâhil edilmişlerdir⁹. Ayrıca bahsi geçen yeni kaza için memurluklar tahsis edilmiş ve bu memurluklar Kocaeli İli tedavül cetveline dâhil edilmiştir¹⁰.

Bilindiği üzere yeni bir idari birim tesis edildiğinde yapılan en önemli düzenlemelerden birisi, söz konusu yeni idari birimin merkezinin oluşturulmasıdır. Bu bağlamda, 1936'da ilçe yapılan Gölcük'ün kaza merkezi İhsaniye olmuştur. 1936 yılında ilçe merkezi olan İhsaniye'nin bu durumu 1944'te değişmiştir. Hemen akabinde ise Değirmendere'de Gölcük Kaymakamlığı oluşturulmuş ve yeni kaza için ihdas edilen memuriyetler, Kocaeli Valiliği Teadül Cetveline dâhil edilmiştir. Böylece, burası tam teşekküllü bir ilçe haline getirilmiştir¹¹. Bu arada Gölcük Kaymakamlığı'na 6 Eylül 1936'da atanan ilk kişi Ruhi Karatekin isimli şahıstır¹². Ruhi Karatekin, bu görevini 15 Temmuz 1937'ye kadar sürdürmüştür¹³. Daha sonraları Mehmet Nedim Hünel (1937-1941), Emin Caskan (1941-1942), Hilmi Keçeci (1943-1943) ve Ekrem Rulas (1943-1947) ilçe kaymakamlığı yapmışlardır.

Bunun dışında ilçedeki kaymakamların atamaları ve görev süreleri şu şekilde olmuştur: 5 Ekim 1948'de Gölcük Kaymakamlığı'na atanan Lütfi Uras, bu görevi 10 Kasım 1951'e kadar sürdürmüş ve bu tarihten itibaren Gölcük Kaymakamlığına Bor Kaymakamı Sabri Barkan getirilmiştir¹⁴. Sabri Barkan, kaymakamlık görevini 8 Şubat 1955'e kadar sürdürmüş ve bahsi geçen tarihte Taşköprü Kaymakamı olarak görevlendirilince, yerine Gölcük Kaymakamlığı'na İnebolu Kaymakamı Faruk Cemal Vefkioğlu verilmiştir¹⁵. Kısa bir süreliğine bu görevi sürdüren Faruk Cemal Vefkioğlu, 23 Kasım 1956'da Gebze Kaymakamlığı'na tayin edilmiş ve yerine Gebze Kaymakamı Nihat Ergün getirilmiştir¹⁶. Nihat Ergün'den sonra 21 Şubat 1958'de mevcut göreve Karamürsel Kaymakamı Baber Ünsal atanmıştır¹⁷. Kaymakamlığı'na 27 Temmuz 1960 tarihine kadar sürdüren Baber Ünsal Hopa Kaymakamlığı'na tayin edilmiş ve yerine Karadeniz Ereğlisi Kaymakamı Fikret Turgut Sayın verilmiştir¹⁸.

Türkiye İstatistik Kurumu Verilerine göre, 1940 yılı itibarıyla Gölcük'te bir adet nahiye ve bu nahiye-

⁶ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, Genel Nüfus Sayımı (Kati ve Mufassal Neticeler), Kocaeli Vilayeti, Hüsnütabiât Basımevi, İstanbul 1937, s.7.

⁷ Resmi Gazete, 15 Haziran 1936, Sayı:330, s.6639.

⁸ CCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 68.77.3.

⁹ Resmi Gazete, 28 Temmuz 1936, Sayı: 3367, s.7002.

¹⁰ CCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer No: 105.22.19.

¹¹ CCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 68.77.3.

¹² CCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer No: 106.26.7.

¹³ CCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer No: 115.27.12.

¹⁴ Resmi Gazete, 10 Kasım 1951, sayı: 7953, s.2231.

¹⁵ Resmi Gazete, 8 Şubat 1955, sayı: 7953, s.8925.

¹⁶ Resmi Gazete, 23 Kasım 1956, sayı: 9465, s.15913.

¹⁷ Resmi Gazete, 21 Şubat 1958, sayı: 9840, s.18679.

¹⁸ Resmi Gazete, 27 Temmuz 1960, sayı: 10562, s.1821

Cumhuriyet Döneminde Gölcük İlçesinin İdari Yapısı ve Nüfusundaki Gelişmeler (1923-1960)

eye de bağlı 24 adet köy ve muhtarlık bulunmaktadır. Bu tarihte, ilçe genelinde km²'ye toplamda 32 kişi düşmektedir. 1940'ta şehir merkezinde ve köylerde nüfus sayıları şu şekildedir: Şehir merkezinde 4.068'i erkek ve 1.047'si kadın olmak üzere toplamda 5.115 kişi yaşamaktadır. 24 adet olan köylerde ise 5.439'u erkek ve 5.568'i kadın olmak üzere toplamda 11.007 kişi yaşamaktadır. Köylerde ortalama nüfus 459 kişidir. Bu köyler arasında nüfusu en az olan 83'ü erkek ve 70'i kadın toplamda 153 olmak üzere Şevketiye köyüdür. Nüfusu en fazla olan ise, 608'i erkek ve 599 kadın olmak üzere toplam 1.207 kişi ile Saniye köyüdür¹⁹.

Cumhuriyet döneminde ulusalcılık politikaları bağlamında çok sayıda yerleşim yerinin adı değiştirilmiştir²⁰. Özellikle Kocaeli vilâyetinde İzmit ilçesinde çok sayıda yerleşim birimlerinin isimleri tümüyle değiştirilmiştir. Gölcük'te de bazı yerleşim birimlerinin isimleri değiştirilmiştir²¹. Bu bağlamda, 1940 yılında ismi değiştirilen köy Borçka köyüdür. Borçka'nın yeni adı Hamidiye olmuştur²². Ancak, asıl isim değişiklikleri 1960'ta olmuştur. Bu kısma, kronolojik sıra bağlamında ileriki aşamalarda değinilecektir.

İdari birimler içerisinde düzenleme yapılırken, bazı yerlerin merkezleri değişebilmektedir. Söz konusu düzenlemenin sebebi ise, il ya da ilçe merkezlerinin zamanla işlevlerini yitir duruma gelmesi ve ihtiyaçlara cevap verememesidir²³. Bu bağlamda, 1944 yılında Gölcük'ün merkezi değiştirilmiş ve ilçe merkezi Değirmendere'ye nakledilmiştir²⁴. Böylece bu tarihten itibaren Değirmendere köyü, ilçenin merkezi durumuna getirilmiş olunuyordu.

1940 yılında 24 adet olan köy sayısının 1945'te 23'e düşmüştür. Bunun sebebi ise 1944 yılında ilçe merkezinin Değirmendere'ye taşınması ve Değirmendere'nin köy statüsünün düşürülmesidir. Ayrıca, bu düzenlemeyle birlikte Gölcük ilçesindeki muhtarlık sayısı da bir adet azalmıştır. Bu bağlamda, 1945 yılında Gölcük'e bağlı olan köyler şunlardır: Aşağı Ulaşlı, Ayvazpınar, Hamidiye, Ferhadiye, Halidere, Hasaneyn, Hisareyn, İcadiye, İrşadiye, Lütfiye, Mamuriye, Mesruriye, Nimetiye, Nüzhetiye, Örcün, Saniye, Saraylı, Selimiye, Siyretiye, Sofular, Şevketiye, Ümniye ve Yukarı Ulaşlı. 1940'tan 1945 yılına kadar geçen beş yıllık süre içerisinde Gölcük nüfusunda bir artışın olduğu görülmektedir. Buna göre, 1940'ta 16.122 olan ilçe nüfusu 1945'te 3.478 kişi artarak ilçe nüfusu 19.600'e yükselmiştir. 1945'te nüfusu en fazla olan yerleşim birimi 1.504 kişi ile Saniye köyü iken; en az olan da 161 kişi ile Şevketiye köyüdür²⁵.

1950 yılı Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre, Gölcük'ün hem nüfus sayısında hem idari birimleri içerisinde birtakım değişikliklerin olduğu görülmektedir. Yeniden artırılması gelmektedir. Buna göre 1945'te 23 olan köy sayısı, 1947 yılında Gölcük adında yeni bir köyün kurulmasıyla birlikte yeniden 24'e yükselmiştir. Bu, aynı zamanda ilçedeki muhtarlık sayısının da bir artarak 24'e çıktığını göstermektedir²⁶.

1950 yılında Gölcük nüfusunda ciddi bir artış olmuştur. Örneğin, 1945 yılında şehir ve köylerin toplam nüfusu 19.600'dür. Geçen beş yıllık süre dâhilinde ilçe 3.008 kişi artarak 22.608'e yükselmiştir. Bu dönemde nüfusu en fazla olan köy 1.670 kişilik nüfusuyla Saniye köyü iken; en az olan da 214 kişiyle Şevketiye köyüdür²⁷. Bu arada, ilçede son beş yıl içinde nüfus sayısının 3000'den fazla artmasının temel sebeplerinden birisi ilçeye olan göçlerdir.

1950 yılında Gölcük'ün ilçe merkezi yeniden değişmiştir. 1944 yılından 1954'e kadar Gölcük'ün ilçe merkezi Değirmendere köyü iken; 1954'te ilçenin yeni merkezi Gölcük köyü olmuştur²⁸. 1947 yılında yapılan Gölcük köyü, kısa zaman içerisinde ilçedeki en önemli yerleşim birimlerinden birisi haline gelmiş ve bundan dolayı da ilçe merkezi buraya nakledilmiştir.

Türkiye'de bilhassa Demokrat Parti iktidarı döneminde idari alanda çok sayıda düzenleme ve ye-

¹⁹ Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 1940 Genel Nüfus Sayımı, Başbakanlık İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara 1941, s.408.

²⁰ Harun Tunçel, Türkiye'de İsmi Değiştirilen Köyler, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10/2 (2000), s.27-28.

²¹ Bilal Tunç, Cumhuriyet Döneminde İzmit İlçesinin İdari Yapısı ve Nüfusu (1923-1960), Türk İdare Dergisi, 484 (2015), s.357.

²² Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 1940 Genel Nüfus Sayımı, s.408.

²³ Selver Özen Kahraman, Türkiye'de Yerleşim Birimlerinde İdari Statü Değişikliğinin Seçimlere Yansımaları, Ege Coğrafya Dergisi, 13 (2004), s.61.

²⁴ CCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer No: 245.20.7.

²⁵ Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 1945 Genel Nüfus Sayımı, Başbakanlık İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara 1946, s.370-382.

²⁶ Bilal Tunç, Demokrat Parti Döneminde Kocaeli (1950-1960), s. 40.

²⁷ Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1950 Umumi Nüfus Sayımı, Neşriyat Yayınları, Ankara, 1951, s.378.

²⁸ CCA, Fon Kodu: 30.11.1.0 Yer No: 245.20.7.

Fatih ÖZÇELİK

nilikler yapılmıştır. 1946 yılında kurulan ve 1950’de iktidara gelen Demokrat Parti, Türk siyasi hayatında çok önemli bir varlık göstermiştir²⁹. Yukarıda ifade edildiği üzere 1950 ile 1960 arasındaki dönemde ülke genelinde bilhassa ilçe, nahiye ve köylerin yapılarında ve sayılarında çok önemli değişiklikler yapılmıştır³⁰. Bunlardan birisi de şüphesiz ki 1936’da yeni bir ilçe yapılan Gölcük ilçesidir.

Demokrat Parti iktidarının Türkiye Cumhuriyeti tarihine en büyük katkısı tapu ve kadaströ alanında olmuştur. Bu dönemlerde ülke genelinde tapusu yapılmayan veya düzenlenmesi olmayan hiçbir arazi bırakılmamıştır³¹. Bu bağlamda, ilçede köy ve mahalleler içerisinde tapu ve kadaströ yapılmayan hiçbir alan bırakılmamıştır. Bilhassa 24 köyün tamamı tapu ve kadaströ dâhiline alınmıştır³².

Demokrat Parti döneminde Gölcük’te yapılan idari düzenlemeler arasında şunlar yer almaktadır: 15 Haziran 1955’te Gölcük kazasının Değirmendere nahiyesinde Yalıdeğirmendere ismi ile bir nahiye kurulmuştur. Yeni nahiyeye bağlanan köyler, Gölcük, Yukarı Ulaşlı, Aşağı Ulaşlı, Halidere, Saraylı ve Örcün’dür³³. Böylece, bu tarihten itibaren Gölcük’ün bir nahiyesi olmuş ve ilçe merkezi olan Gölcük köyü de buranın hudutlarında yer almıştır.

İdari değişiklik ve düzenlemeler arasında yer en önemli çalışmalardan birisi köyler ya da mahalleler arasında sınır değişiklikleri yer almaktadır. Bu kapsamda, 12 Ekim 1956’da Gölcük’e bağlı Yeniköy ve Nimetiye köyleri arasında ve 10 Kasım 1956’da Merkez nahiyesine merbut Yarımca köyü ile Kalbur köyü arasında sınır yeniden tespit edilmiştir³⁴. Aynı şekilde, 1956’da idarî alanda devam eden değişiklikler kapsamında İzmit’in Bahçecik nahiyesine bağlı Yeniköy ile Gölcük kazası Merkez bucağına bağlı Nimetiye köyü bölgesindeki iki kaza arası sınır şu şekilde düzeltilmiştir: Kasım Panayırı’ndan başlayarak Bayramtepe ve Kilisetarlasına giden ve hattı takip eden yol ve bu yolu takiben Aklantı Dere ile Karınca derenin birleştiği kavşak noktasına varan hat olarak yeniden belirlenmiştir³⁵. İzmit kazası Merkez nahiyesinin Kara Tepeköyü’ne bağlı Azızağa ve Dere Mahalleleri birleştirilerek Doğanstepe köyü haline getirilmiştir³⁶.

Gölcük’e bağlı Yalı Değirmendere adıyla bir nahiye oluşturulması neticesinde, adı geçen nahiyenin ya da bucağına bağlı idari birimler arasında birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Bu bağlamda, Yalı Değirmendere nahiyesine bağlı Yukarı Ulaşlı köyünün hükmü şahsiyeti kaldırılmış ve mezkûr köy aynı nahiyeye bağlı Aşağı Ulaşlı köyü ile birleştirilmiş ve adı da Ulaşlı olarak değiştirilmiştir³⁷.

Gölcük’teki idari değişimlere bağlı olarak yeni bir nahiye olduğu bildirilmişti. Bu bağlamda, 1955 yılı itibarıyla Merkez ve Yalı Değirmendere olmak üzere iki adet nahiye bulunan Gölcük’teki köy sayısı 1950’deki gibi 24’tür. En büyük nahiye olan Merkez nahiyesine 18 adet köy bağlı iken; Yalı Değirmendere’de sadece 6 adet köy bulunmaktadır. İki nahiyede ve şehir merkezinde 18.027’i erkek ve 11.377’i kadın olmak üzere toplam nüfus 29.494’tür³⁸. 1950’de nüfusu 22.608 olan ilçenin geçen 5 yıl içerisinde nüfusu 6.886 artarak 29.494’e yükselmiştir. Bu da, Gölcük’te nüfus artış hızının çok yüksek olduğunu açıkça ortaya çıkarmaktadır. İlçe nüfusu 1960’ta daha da artmış ve 35.504’e yükselmiştir. Bu da, tıpkı 1955’te olduğu gibi 1960’ta da ilçede büyük bir nüfus artışına işaret etmektedir.

1960 yılında Gölcük’te idari alanda yapılan en önemli düzenleme neredeyse bütün köy adlarının değiştirilmesi yer almaktadır. Esasında Gölcük’te 1930’lu yıllarda da birkaç yerleşim yerinin adı değiştirilmiştir, ancak asıl ve çok sayıda yerleşim yerinin isminin değiştirilmesi 1960 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, 1960’ta Gölcük’te ismi değiştirilen köyle ve köylerin yeni isimleri şunlardır³⁹:

²⁹ Enis Şahin ve Bilal Tunç, Demokrat Parti’nin Kuruluş Süreci ve DP – CHP Siyasî Mücadelesi (1945-1947), Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi, 1/ 2 (2015), s.41.

³⁰ Fatih Özçelik ve Bilal Tunç, Demokrat Parti Döneminde Ağrı’da İdari Alanda Yapılan Düzenlemeler (1950-1960), Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 7/3 (2017), s.468.

³¹ Bilal Tunç, Cumhuriyet Döneminde Ayaş İlçesinin İdari Yapısı ve Nüfusu (1923-1980), İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 7/ 2(2018), s.1427.

³² Bilal Tunç, Demokrat Parti Döneminde Kocaeli (1950-1960), s.74.

³³ CCA, Fon Kodu: 30.11.1.0 Yer No: 252.27.5; Resmi Gazete, 15 Haziran 1955, sayı: 9029, s. 12142.

³⁴ CCA, Fon Kodu: 30.11.1.0 Yer No: 261.44.17; CCA, Fon Kodu: 30.11.1.0 Yer No: 262.47.5.

³⁵ Resmi Gazete, 7 Ocak 1957, sayı: 9502, s. 16131.

³⁶ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 23 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı, Ankara, 1951, c. XLV, s. 358; Resmi Gazete, 23 Şubat 1957, sayı:9543, s.16482.

³⁷ İstiklal, 27 Mart 1957, No: 716.

³⁸ Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1955 Umumi Nüfus Sayımı, Neşriyat Yayınları, Ankara, 1961, s.330.

³⁹ Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1960 Genel Nüfus Sayımı, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1963, s.360.

Cumhuriyet Döneminde Gölcük İlçesinin İdari Yapısı ve Nüfusundaki Gelişmeler (1923-1960)

İsmi Değiştirilen Köy	Köyün Yeni İsmi
Ayvazpınarı Köyü	Çatalbaş Köyü
Ferhadiye Köyü	Böcekli Köyü
Hamidiye Köyü	Borçka Köyü
Hasaneyn Köyü	Aşağı Döşeme Köyü
Hisareyn Köyü	Hasar Köyü
İcadiye Köyü	Ali Mezar Köyü
İhsaniye Köyü	Tatar Köyü
İrşadiye Köyü	Beylik Köyü
Lütfiye Köyü	Beyoğlu Köyü
Mamuriye Köyü	Çürükbayır Köyü
Mesruriye Köyü	Mustafa Suyu Köyü
Nimetiye Köyü	Mevkiye Köyü
Nüzhetiye Köyü	Döşeme Köyü
Selemiye Köyü	Çerkez Köyü
Siretiye Köyü	Mulgur
Sofular Köyü	Sofya Köyü
Şevketiye Köyü	Saçmal Köyü
Şirinköy	Damlar Köyü

Listeden çok açık bir biçimde görülebileceği üzere 1960 yılı itibarıyla 24 adet köy bulunan Gölcük ilçesinde, 18 adet köy ismi tamamen değiştirilmiş ve bahsi geçen köylere yeni isimler verilmiştir. Burada ilginç olan şey ise, ismi değiştirilen köylerin tamamının Merkez nahiyesinde yer almasıdır. Yeni nahiye ya da bucak olan Yalı Değirmendere'ye bağlı köylerin ise hiçbirinin adı değiştirilmemiştir.

Bu bölümde ele alınması gereken son konu ise Gölcük Belediye Başkanlığı teşkilatının oluşturulması ve burada seçilen belediye başkanlarıdır.

13 Kasım 1943'te Gölcük'te tam teşekküllü bir belediye teşkilatı oluşturulmuştur. 1943 yılına kadar İzmit Belediye Başkanlığına bağlı yürütülen belediye işleri, bu tarihten bağımsız olarak yürütülmeye başlanmıştır⁴⁰. Gölcük belediye başkanlığına atanan ilk kişi ise Mustafa Kuzu'dur. Bu kişiden sonra 1945 yılına kadar da sırasıyla Mustafa Arman ve Muammer Targaz isimli kişiler belediye başkanlığı görevini üstlenmişlerdir⁴¹. 1945'ten sonra ise bu görevi Hüseyin Fikri Özbay isimli kişi üstlenmiştir. 1950'den itibaren belediye başkanı seçilen İbrahim Şentürk, bu görevini 1957'ye kadar sürdürmüştür⁴². 1957'de ise Gölcük Belediye Başkanlığına bir kadın seçilmiştir. Bu kişi, Bu kişi Jale Bora'dır. Jale Bora, 1957 Genel Seçimlerinden önce DP'den istifa eden İbrahim Şentürk'ün yerine yapılan Belediye Meclisi Seçimlerinde 19 üyenin 14'nün onayı ile belediye başkanlığına seçilmiştir. Jale Bora, DP döneminin ilk belediye başkanı Mersin Belediye Başkanı Müfide Uysal'dan sonra seçilen ikinci kadın belediye başkanıdır⁴³. Bu dönemde belediye başkanlıklarına kadınların seçilmesi, yönetimde kadınlara önem verildiğini göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Sonuç

Cumhuriyet'in ilk dönemlerine kadar bir sahil kasabası olarak bilinen Gölcük'ün bu durumu bir süre sonra değişmeye başlamış ve adı geçen yerin büyük bir yerleşim yeri olması için çok önemli bir adım atılmıştır. Bu adım da şüphesiz ki Gölcük'te bir donanma teşkilatının oluşturulmasıdır. Gölcük'te donanmanın tesis edilmesi, buranın hem yerleşim yeri olarak hem de nüfus bakımından büyümesini temin etmiştir.

1936 yılına kadar İzmit'e bağlı İhsaniye nahiyesinin bir köyü olan Gölcük, adı geçen tarihte müstakil bir kaza haline getirilmiştir. Kaza olmasıyla birlikte buraya 1 adet nahiye ve 24 adet köy bağlanmış ve Gölcük tam teşekküllü bir ilçe yapılmıştır. Buranın hem ilçe yapılması hem de burada Donanma Komutanlığının tesis edilmesi, nüfusun artmasının en temel sebebi olmuştur. 1936'da itibaren nüfusu sürekli olarak artan Gölcük, 1960'a geldiğinde nüfusunu neredeyse 2,5 katına kadar çıkarmıştır. Söz konusu durum, buranın hem yerleşim hem de yaşam alanı olarak ne derece tercih edildiğini göstermesi bağlamında son derece önemlidir.

⁴⁰ CCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 104.1.26.

⁴¹ <http://www.golcuk.bel.tr/tr/icerikdetay/34/38/tarihce.aspx> (20.02.2019)

⁴² <http://www.golcuk.bel.tr/tr/icerikdetay/34/38/tarihce.aspx> (10.10.2015)

⁴³ Milliyet, 30 Kasım 1957, No: 1715.

Fatih ÖZÇELİK

Gölcük ilçesinin kurulmasıyla birlikte 1936'dan itibaren bahsi geçen ilçeye bağlı yerleşim birimlerinde birtakım idari düzenlemeler ve değişiklikler yapılmıştır. Bu kapsamda, önceleri sadece Merkez adında bir nahiye bulunan Gölcük'te sonraki dönemlerde adı geçen nahiye ikiye ayrılmış ve Merkez dışında Yalı Değirmendere adıyla yeni bir nahiye daha tesis edilmiştir. Merkez nahiyeye bağlı 6 adet köy de yeni nahiyeye bağlanmıştır. Bunun dışında idari düzenlemeler kapsamında birkaç defa ilçenin merkezi değiştirilmiş ve ihtiyaçlar doğrultusunda bazı köyler arasındaki hudutlar yeniden belirlenmiştir. Ayrıca, ilçe genelinde tapu ve kadastro yapılmayan hiçbir yer bırakılmamıştır. Tahmin edilebileceği üzere, söz konusu düzenlemeler nüfus artışı üzerinde de önemli bir etki yapmıştır.

Cumhuriyet döneminde Gölcük'te idari düzenlemeler arasında en çok yer tutan şey ise çok sayıda yerleşim biriminin adının değiştirilmesidir. 1936'da 24 adet köy ve muhtarlıkla ilçe yapılan Gölcük'ün 1960'a gelindiğinde bağlı köylerin % 80'nin isminin değiştirildiği görülmektedir. Metin içinde de izah edildiği üzere söz konusu düzenlemelerin yapılmasının sebebi Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusalcılık politikaları olmuştur. Netice itibarıyla, Gölcük ilçe olduktan sonra hızla büyümeye başlamış ve nüfus sayısı bakımından da büyük ilçelerden birisi konumuna gelmiştir. Alan bakımından her ne kadar Kocaeli vilâyetinin en küçük kazası olsa da, nüfus artış hızı bağlamında ilk sıralarda yer almıştır.

Kaynakça

Arşiv belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi (CCA)

CCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 68.77.3.

CCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer No: 105.22.19.

CCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 68.77.3.

CCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer No: 106.26.7.

CCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer No: 115.27.12.

CCA, Fon Kodu: 30.11.1.0, Yer No: 245.20.7.

CCA, Fon Kodu: 30.11.1.0 Yer No: 245.20.7.

CCA, Fon Kodu: 30.11.1.0 Yer No: 252.27.5.

CCA, Fon Kodu: 30.11.1.0 Yer No: 261.44.17.

CCA, Fon Kodu: 30.11.1.0 Yer No: 262.47.5.

CCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 104.1.26.

Sürelî Yayınlar

Resmî Gazete, 15 Haziran 1936, Sayı:330, s.6639.

Resmî Gazete, 28 Temmuz 1936, Sayı: 3367, s.7002.

Resmî Gazete, 10 Kasım 1951, sayı: 7953, s.2231.

Resmî Gazete, 8 Şubat 1955, sayı: 7953, s.8925.

Resmî Gazete, 23 Kasım 1956, sayı: 9465, s.15913.

Resmî Gazete, 21 Şubat 1958, sayı: 9840, s.18679.

Resmî Gazete, 27 Temmuz 1960, sayı: 10562, s.1821

Resmî Gazete, 15 Haziran 1955, sayı: 9029, s. 12142.

Resmî Gazete, 7 Ocak 1957, sayı: 9502, s. 16131.

Resmî Gazete, 23 Şubat 1957, sayı:9543, s.16482.

İstiklal Gazetesi, 27 Mart 1957, No: 716.

Milliyet Gazetesi, 30 Kasım 1957, No: 1715.

Araştırma ve İnceleme Eserleri

Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 1940 Genel Nüfus Sayımı, Başbakanlık İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara 1941.

Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 1945 Genel Nüfus Sayımı, Başbakanlık İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1946.

Fatih ÖZÇELİK

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1960 Genel Nüfus Sayımı, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1963.

KARTAL, Nazım, “İl Özel İdarelerinin Yeniden Yapılandırılması: Uygulama Aşaması Üzerine Bir Çözümleme”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010.

ÖZÇELİK, Fatih- TUNÇ, Bilal, Demokrat Parti Döneminde Ağrı’da İdari Alanda Yapılan Düzenlemeler (1950-1960), Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 7/3 (2017), ss. 463-477.

ÖZEN KAHRAMAN, Selver, Türkiye’de Yerleşim Birimlerinde İdari Statü Değişikliğinin Seçimlere Yansımaları, Ege Coğrafya Dergisi, 13 (2004), ss.59-71.

ŞAHİN, Enis- DEMİRAG, Sinan, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Kocaeli ve Çevresindeki Mülki Yapılanma Çalışmalarına Genel Bir Bakış”, Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu, Kocaeli, 2016, s.563-602.

ŞAHİN, Enis- TUNÇ, Bilal, Demokrat Parti’nin Kuruluş Süreci ve DP – CHP Siyasî Mücadelesi (1945-1947), Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi, 1/ 2 (2015), ss. 31-69.

TUNÇ, Bilal, Demokrat Parti Döneminde Kocaeli (1950-1960), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2016.

TUNÇ, Bilal, Cumhuriyet Döneminde İzmit İlçesinin İdari Yapısı ve Nüfusu (1923-1960), Türk İdare Dergisi, 484 (2015), ss.351-373.

TUNÇ, Bilal, Cumhuriyet Döneminde Ayaş İlçesinin İdari Yapısı ve Nüfusu (1923-1980), İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 7/ 2(2018), ss.1423-1433.

TUNÇ, Bilal, Cumhuriyet Döneminde Ayaş İlçesinin İdari Yapısı ve Nüfusu (1923-1980), İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 7/ 2(2018), ss.1423-1433.

TUNÇEL, Harun, Türkiye’de İsmi Değiştirilen Köyler, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10/2 (2000), ss. 23-34.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, Genel Nüfus Sayımı (Kati ve Mufassal Neticeler), Kocaeli Vilayeti, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul, 1937.

Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1950 Umumi Nüfus Sayımı, Neşriyat Yayınları, Ankara, 1951.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, 23 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı, Ankara, 1951.

Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1955 Umumi Nüfus Sayımı, Neşriyat Yayınları, Ankara, 1961.

ULUGÜN, F. Yavuz, Seyahatnamelerde Kocaeli ve Çevresi, Kocaeli Yüksek Öğretim Derneği Yayınları, Kocaeli, 2008.

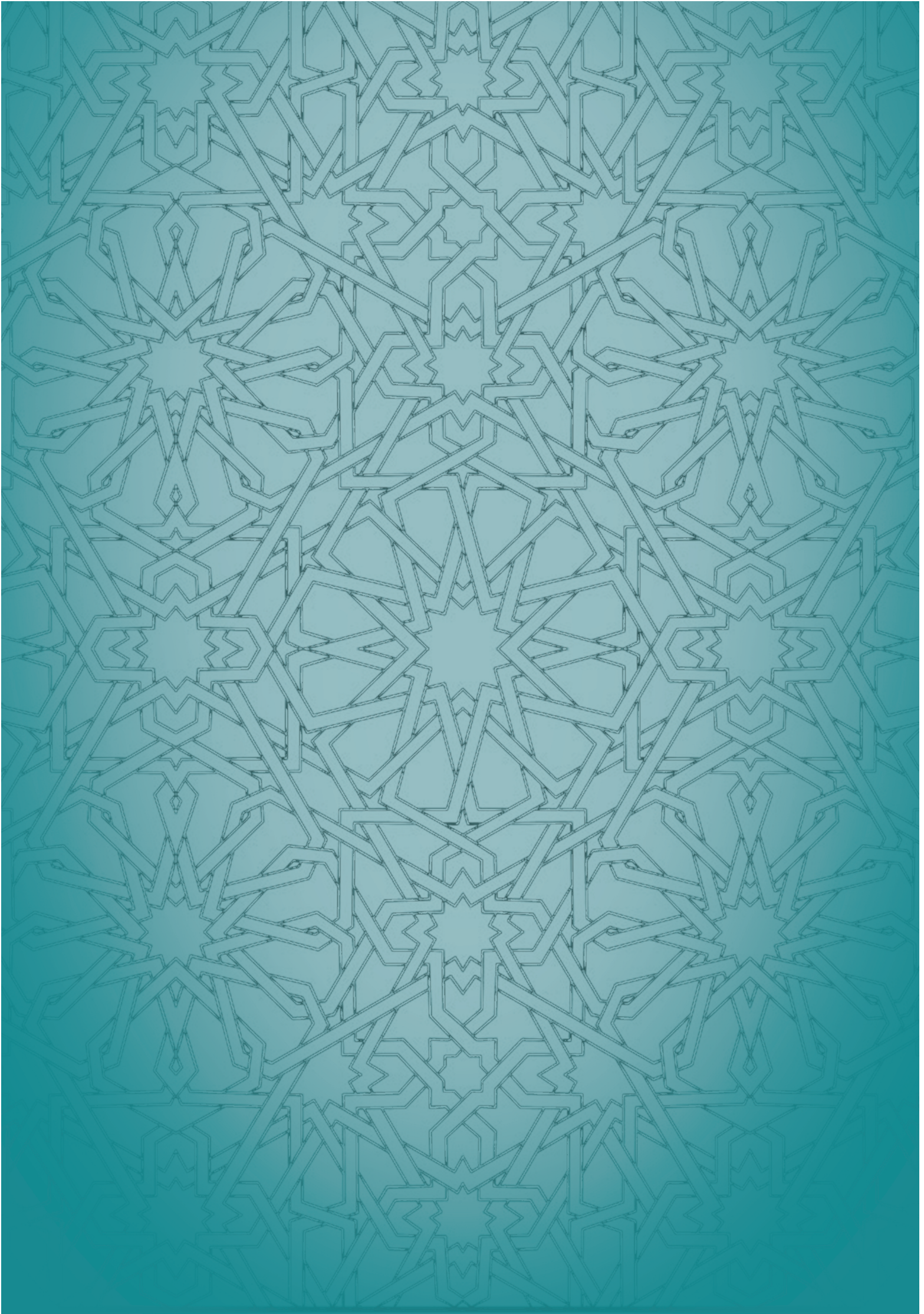
İnternet Kaynakları

<http://www.golcuk.bel.tr/tr/icerikdetay/34/38/tarihce.aspx> (20.02.2019)

<http://www.golcuk.bel.tr/tr/icerikdetay/34/38/tarihce.aspx> (10.10.2015)

<http://www.golcuk.bel.tr/tr/icerikdetay/2/25/tarihce.aspx> (E.T.15.01.2019).

Kocaeli Maarif Kongresi'nin Müzakere ve Zabıtlarında Eğitim Sorunları

Betül BATIR*

Giriş

Eğitim bir devletin sağlam temeller üzerine inşa edilmesinde en önemli unsurlardan biridir. Tarih boyunca eğitim devletlerin kuruluşunda etkili olmuştur. 1920'de kurulan Türkiye devleti de verdiği bağımsızlık mücadelesi sırasında dahi eğitim sistemini düzenlemek için çeşitli toplantılar ve yönetmelikler yayınlamıştır. 1921'de yapılan Maarif Kongresi, Maarif Vekilleri'nin yayınladıkları genelgeler bunlara örnektir¹.

Türk eğitim sistemini belirlemeye çalışan, eğitimi programlayan tüm bu çalışmaların bir yasaya ihtiyacı vardı. Bu yasa, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra eğitime yasal anlamda düzenleme getiren ve Türk eğitim sistemini belirleyen Tevhid-i Tedrisat Yasası'ydı (3 Mart 1924)². Bu yasanın ardından Türkiye Cumhuriyeti'nde eğitim belirli esaslara dayanarak çağın yeniliklerini takip etmek üzere reformize edilmeye başlamıştı. Genel anlamda başlayan eğitim reformları, yerel olarak da ülkenin her yerinde hız kazanmıştı.

Ülkede yaşanan kültürel ve sosyal değişim tüm bireyleri içine alacak şekilde kapsamlı düşünülmüştü. Eğitimde yenilikler yapılırken devletin olduğu kadar eğitime hizmet eden sivil oluşumların da maddi ve manevi katkıları olmuştur. Bu oluşumlardan biri de Türk Maarif Cemiyeti'ydi. Türk Maarif Cemiyeti 31 Ocak 1928 tarihinde kurulmuştu³.

Eğitimin önemli sorunlarından biri dönem içerisinde okuma-yazma oranının artırılmasıydı. Bunun için temel eğitim hakkının mümkün olduğunca tüm halka ulaştırılması gerekmektedir. Türkiye Cumhuriyeti halkçı bir politikayla kurulmuş olduğundan halk arasındaki eğitim eşitsizliği giderilmeliydi⁴. Bu görüşe hizmet eden Millet Mektepleri 1929 yılında açılmıştı. Amaçlarından biri ve en önemlisi halka yeni Türk harflerini öğretmekti⁵. Millet Mektepleri'ne yardımcı bir kuruluş olan Halk Okuma Odaları da 1930 yılında açılmıştı. Halk Okuma Odalarının amacı okuma-yazma öğrenen vatandaşları sevdirme, okumaya teşvik etme⁶.

Türkiye'nin her ilinde, ilçesinde eğitim seferberliği başlamış, eğitimciler, devlet adamları, maarif severler el birliği ile eğitim kalkınmasını sağlamaya gayret göstermişlerdi. Kocaeli ili de bu kalkınmayı desteklemekte ve ellerinden geldiğince devletin eğitim politikalarına katkı sağlamak için mesai harcamaktaydılar.

* Doç. Dr. İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, bbatir@istanbul.edu.tr.

¹ Maarif Vekili İsmail Safa [Özler] Bey, 8 Mart 1923 tarihli ve 20 Ekim 1923 tarihli genelgeler yayınlamıştır. Betül Batır, *Geleneksel Eğitimden Çağdaş Eğitime Türkiye'de İlköğretim (1908-1923)*, İstanbul: Elif Kitabevi, 2010, s.143-147.

² T.B.M.M.Z.C., II Devre, c.VII, s.25; Hâkimiyet-i Milliye, 3 Mart 1340.

³ Türk Maarif Cemiyeti'nin kuruluşu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mevlüt Çelebi, "Atatürk'ün Himayesinde Kurulan Türk Maarif Cemiyeti (1928-1933)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt:XIX, Sayı:2, Aralık 2004, s.35-53.

⁴ Sabahattin Özel, *Büyük Millet'in Evladı ve Hizmetkârı Atatürk ve Atatürkçülük*, 2. Basım, İstanbul: Derlem Yayınları, 2008, s.67-69.

⁵ Mustafa Albayrak, "Millet Mekteplerinin Yapısı ve Çalışmaları (1928-1935)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.X, S.29 (Temmuz 1994), s. 473. (471-483)

⁶ Albayrak, "Millet Mekteplerinin...", s.477.

Betül BATIR

Kocaeli Maarif Müdürlüğü'nün girişimleri ile 1931'de bir eğitim Kongresi düzenlenerek Kocaeli il ve ilçelerinin eğitim sorunlarına çözümler aranmıştı. Kongre'nin müzakereleri, tutanakları ve kararlarının yer aldığı altmış dört sayfalık kitap Türk Maarif Cemiyeti Kocaeli temsilciliği tarafından İzmit Şark Pazarı sahibinin maddi katkılarıyla Kongre'den beş ay sonra yayınlanmıştı⁷. Kitapta Kongre'ye katılanların bir fotoğrafı, tablolar ve örnek formlar yer almaktadır. Tüm oturumların, konuşmaların ve kararların tutanak şeklinde yer aldığı kitap, Türk Maarif Cemiyeti'nin kitapta belirttiği üzere bir hatıra ve hediye olarak basılmıştır. Aynı zamanda cemiyete üye kayıtlarının her birinin eğitime katkı sağladığını bildirmesiyle de teşvik mahiyeti taşıdığını söylemek yanlış olmasa gerektir⁸.

Kocaeli Maarif Kongresi

Kocaeli Maarif Kongresi 20 Haziran 1931 Cumartesi günü saat 14.00'te başlamıştı. Maarif Müdürü Faik Doğan Bey'in başkanlığı altında İlköğretim Müfettişlerinden Nurettin Bey, Necip Bey, Mustafa Bey, Maarif memurlarından Nuri Bey (Kandıra), Kamil Bey (Adapazarı), İbrahim Bey (Geyve), Rasim Bey (Karamürsel), Abdullah Bey (Hendek)'den oluşan bir heyetle Kongre toplanmıştı⁹. Toplantının ilk gününde Kongre'nin toplanma amacı ve çalışma programı belirlenmişti. Buna göre Kongre'de, 1931-1932 ders senesinde Kocaeli vilayetinin eğitim yapısına, mevcut kanun ve talimatlar gereğince verilecek şekil ve yüksek makamdan verilecek talimatlar ve temenniler müzakere edilecekti¹⁰.

Kongre'de ilk söz alanlardan Necip Bey, "Mekteplerin maddi vaziyeti, Millet Mektepleri dershaneleriyle ilkokullarda kayıtlı öğrencilerinin okula devamının sağlanması" konularında, Kandıra Maarif Memuru Nuri Bey, "Maarif memurluğu görevlerini sınırlama, köy mekteplerinde üç ile beşinci sınıflarda öğrenci devamının sağlanması, köy mekteplerine ayrılacak tahsisatın kullanımının belirlenmesi, müstacel mezuniyetler" gibi konular üzerinde durmuşlardı¹¹.

Kongre'de söz alan diğer katılımcılar ve konuları ise kısaca şöyleydi:

Müfettiş Nurettin Bey, "Tamire muhtaç olan mekteplerin tespiti, Başmuallimlerin senede iki defa verecekleri raporların aynı şekilde olması için bir örnek şablonun hazırlanması, ders planlarının tespiti, öğretmenler tarafından tutulacak ruhi fişler ve bu fişlere görüşlerin kaydı, öğrenci kütüphanelerinin oluşturulması, mektep müzeleri ile sınıf sergilerinin oluşturulması, ders aletlerine en çok ihtiyacı olan okulların tespiti";

Müfettiş Mustafa Bey, "Okullar için ortak atölye ve ders malzemelerinin deposunun tesisi, mecburi eğitimin sağlanması, bitirme imtihanlarının suret-i icrası, öğretmenler ve öğrenciler için kütüphane oluşturulması, hasta öğretmenlerin sağlık raporları, öğrenci ve öğretmenlerin kıyafetleri, öğretmenleri yetiştirmek için alınacak tedbirler, pazartesi öğleden sonra yapılacak mesai, mektep kitaplarının tespiti ve seçilmesi, geri çocuklar, son sınıflarda ortak terbiye ve tedris";

Kamil Bey, "İhsaiyat cetvellerinin ıslahı ve yedek öğretmenler";

Rasim Bey, "Öğretmenlerin azami derecede görevlerine bağlılıklarının teminini sağlayan heyetler ve faaliyetleri, ilkokulun köylerde 4 kasabalarda 6 seneye çıkarılması, yeni öğretmen okulu mezunlarının köylere gönderilmemesi, halkokuma odalarının idaresi";

Müfettiş Nurettin Bey, "Millet Mektepleriyle her mıntıkada yeniden açılması icap eden okulların tespiti"¹². Bu genel konuşmalar ve teklifler üzerine Kongre'de üç komisyonun oluşturulmasına karar verilmişti. Kurulan üç komisyon ve tespit edilen çalışma konuları şöyleydi:

Birinci komisyona Müfettiş Necip Bey, Hendek Maarif Memuru Abdullah Bey, Geyve Maarif Memuru İbrahim Bey; İkinci komisyona Müfettiş Mustafa Bey, Maarif memurlarından Rasim Bey ve Nuri Bey; Üçüncü komisyona Müfettiş Nurettin Bey ve İhsan Bey, Maarif memurlarından Kamil Bey ve İbrahim (Gebze) Bey seçilmişlerdi.

Birinci komisyonun müzakere edeceği konular;

⁷ Kocaeli Maarif Kongresi Zabıtları ve Kararları, İstanbul: Cezri Matbaa, 1931.

⁸ Kocaeli Maarif Kongresi..., s. 64.

⁹ Kongre'ye katılanların fotoğrafı için bkz. Ek.1.

¹⁰ Kocaeli Maarif Kongresi...,s.4.

¹¹ Kocaeli Maarif Kongresi..., s.4.

¹² Kocaeli Maarif Kongresi..., s.4-5.

Kocaeli Maarif Kongresi'nin Müzakere ve Zabıtlarında Eğitim Sorunları

- 1.Okulların maddi vaziyeti, tamiratları, binasızlıktan veya öğrencisizlikten kapanması icap eden okullar,
- 2.Ders araç ve gereçleri,
- 3.Okullara alınacak eşya ve ayrılacak bütçenin sarfi,
- 4.Ders araç ve gereçlerine ihtiyacı en çok olan okulların tespiti,
- 5.Ortak atölye tesisi ve ders malzeme deposu,
- 6.Yeniden açılması icap eden okullar ve bazı okullara öğretmen ilavesiydi¹³.

İkinci komisyonun müzakere edeceği konular arasında,

- 1-İlkokullarda ve Millet Mektepleri'nde devamın sağlanması ve buna mahalli idarelerin yardımı,
- 2-Öğretmenleri araştırmaya sevk etmenin yolları,
- 3- Öğretmenler arasında aniden izine ayrılmalar (Müstacel Mezuniyetler),
- 4-Öğrenci ve öğretmen kütüphanelerinin teşkili,
- 5-Mektep müzeleri,
- 6-Hasta öğretmenlerin sağlık raporları,
- 7-Okul kitaplarının seçimi,
- 8-Himaye heyetleri,
- 9-Halk Okuma Odaları,
- 10-Yeni mezunların köylere gönderilmemesi bulunmaktaydı¹⁴.

Üçüncü komisyonun müzakere ettiği konular aşağıdaki gibi programda yerini almaktaydı:

- 1-Maarif memurluğu görev ve yetkilerinin sınırlandırılması,
- 2-Başmuallim raporları için bir numune gönderilmesi¹⁵,
- 3-Ders planları örneklerinin hazırlanması,
- 4-Ruhi tetkik fişleri ve gözlemlerinin kayıt edilmesi,
- 5-İmtihanların icrası,
- 6-Öğrenci ve öğretmenlerin kıyafeti,
- 7-Pazartesi günleri öğleden sonraki mesai,
- 8-Geri çocuklar,
- 9-Son sınıflarda ortak terbiye ve tedris,
- 10-İhsai cetvellerin ıslahı,
- 11-Bazı okullara yedek öğretmen verilmesi,
- 12-Öğretmenlerin göreve bağlılıklarının sağlanması,

¹³ Kocaeli Maarif Kongresi..., s.5.

¹⁴ Kocaeli Maarif Kongresi..., s.5.

¹⁵ Örnek formlar için bkz. Kocaeli Maarif Kongresi...,s.52-62.

Betül BATIR

13-İlköğretimin köylerde dört, kasabalarda altı seneye çıkarılması¹⁶.

Kongre 21 Haziran 1931 tarihinde ikinci celseyi, 22 Haziran 1931'de üçüncü celseyi ve 24 Haziran 1931'de dördüncü celseyi yaparak toplantıyı tamamlamışlardı. Dört gün süren Kongre'de önemli konular görüşülmüş ve kararlar alınmıştı. Programa göre devam eden konulardan bazıları oldukça hararetle geçmişti. Örneğin Kongre'nin son gününde öğrencinin azlığından dolayı kapatılması uygun görülen okulların tespiti oldukça uzun sürmüştü. Gebze'de kapatılması istenen Köşeler Mektebi öğrencisinin azami yarım saat mesafede bulunan Tavşanlı, Demirciler veya Çerkeşli mekteplerine devamı, Eskihisar Köy Mektebi'nin gerek binasının olmaması ve gerekse orada bulunan çimento fabrikasının kapanması üzerine bu okulun kadrosunun Muallim Köyü'ne nakline karar verilmişti¹⁷. Kongre'ye bir de ek konu ilave edilmişti. Müfettiş İhsan Bey, Muallim Mektebi mezunlarının zorunlu hizmetlerini tamamlamadan önce orta mektep muallimliği imtihanına kabul edilmemeleri hakkında bir önerge sunmuştu. Kongre bu önerge üzerine aldığı kararla Maarif Vekâleti'ne "zorunlu hizmetin beş sene kabul edilerek bu sürenin bitiminden sonra isteyenlerden ilk mektep muallimliğinde iyi not alanların orta mektep muallimliği imtihanına girebilmeleri" için teklifte bulunmuştu¹⁸.

Kongre'de Alınan Kararlar

Kongre'de oluşturulan üç komisyon çeşitli konularda görüşmelerde bulunup bir takım kararlar almıştı. Bunlardan birinci komisyonun aldığı kararlar üç maddede toplanmıştı. Bu maddeler ilde mevcut ders araç ve gereçlerinin tespiti, eksikliklerin giderilmesi, var olanların kullanımı üzerinedi. Üçüncü madde ise "İzmit ve Adapazarı'nda ortak ve tam teşkilatlı diğer okullarda müstakil birer eliş atölyesi açılması"ydı¹⁹. Kararlarda imzası bulunanlar, Müfettiş Necip, Maarif Memuru A. Naci, Maarif Memuru İbrahim Beyler'di.

İlde bulunan köy mekteplerinden binaları uygun yetmiş köy mektebinin (yazı tahtası, muallim masası, dolap köylerce temin edilmek şartıyla) köy müfredat programındaki ders araç ve gereç listesinin Maarif Müdürlüğü tarafından temin edilmesi kararlaştırılmıştı. Bu köylerin isimleri aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo.1. Maarif Müdürlüğü tarafından ders araç ve gereci temin edilecek köylerin listesi.

KÖYLER						
Adapazarı	İzmit	Gebze	Karamürsel	Geyve	Hendek	Kandıra
Taşlık	Kullar	Aydınlı	Ereğli	Akdoğan	Pınaorta	Şehler
Serdivan	Şirinsulhiye	Tavşanlı	Pazar	Saraçlı	Şehköy	Salmanlı
Akarca	Eşme	Cuma	Merdiğöz	Beykoz	Çalica	Akçaova
Çaltıcak	Ketenciler	Mudurlu	Fezziye	Safiköy	Kurtköy	Karadere
Budaklar	Suadiye	Karayakup		Yıkanda	Kâzımiye	Bucaklı
Kayalar		Yanmca		Kozan	Souksu	Ağaçak
Karapürçek		Denizli		Mekkece	Hicriye	Safalı
Küçücek		Balçık		Fevziye		
Karasu				Çardak		
Kocaali				Cihadiye		
Söğütü				Gökçöz		
Kurtköyü				Katrözü		
Adliye						
Kıncınar						
Sukenarı						
Kuzuluk						
Vakıf						
Balbalı						

Kocaali Maarif Kongresi Zabıtları ve Kararları, İstanbul: Cezri Matbaası, 1931, s.15.

Yetmiş köy mektebine verilecek yetmiş takım ders araç ve gereçlerinin her takımı yaklaşık 33 liradan toplamda 2.310 lirayı bulmaktaydı²⁰. Tam teşkilatlı mektepler için alınacak asgari ders araç ve gerecinin bedeli ise 5.067 lira 65 kuruştur²¹.

¹⁶ Kocaali Maarif Kongresi..., s.5-6.

¹⁷ Kocaali Maarif Kongresi..., s.11-12.

¹⁸ Kocaali Maarif Kongresi..., s.12.

¹⁹ Kocaali Maarif Kongresi..., s.14.

²⁰ Kocaali Maarif Kongresi..., s.15.

²¹ Kocaali Maarif Kongresi..., s.19.

Kocaeli Maarif Kongresi'nin Müzakere ve Zabıtlarında Eğitim Sorunları

Tablo.2. Kocaeli ilinde tespit edilen mevcut²² ve namevcut²³ ders araç ve gereçlerinin kazalara göre dağılımı.

Ders Gereçleri	İLÇELER											İhtiyaç Miktarı	Birim Fiyatı	Tutarı	
	Handek	Geyve	Karamürsel	Gebze	Adapazarı	Kandıra	Darica	Tuzla	Alhisar	Taraklı	Sarıca				Akyazı
Eşyanın Türü													Adet	Kuruş	Kuruş
Baskül	+	+	+	-	+	+	-	-	+	+	+	-	4	2000	8000
Sihhi Termometre	-	+	+	+	+	+	-	-	+	+	-	-	6	50	300
Saat Modeli	-	+	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	10	140	1400
Mihşap	-	+	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-	9	260	2340
Metre	+	+	+	+	+	+	-	-	-	-	-	-	6	100	600
Dekametre (şerit)	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11	300	3300
Terazi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12	800	9600
Ağırlık Mikyasları	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12	3300	39600
Mayyat ölçüleri	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12	1000	12000
Pergel	+	+	-	-	+	+	-	-	-	-	-	-	6	300	1800
Minkale	+	+	+	+	+	+	-	-	-	-	+	-	5	210	1050
Gönye	+	+	+	-	+	+	-	-	-	-	+	-	6	50	300
Tarih levhaları	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12	1000	12000
Mücessem küre	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12	1500	18000
Musattah küre	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12	250	3000
Pusula termometre	+	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9	115	1035
Vahşi hayvan levhaları	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	-	2	1500	3000
Mücessem vududu beşer	+	+	+	-	+	+	-	-	-	-	-	-	7	12400	86800
Mücessem göz	+	+	+	-	+	+	-	-	-	-	-	-	7	1600	11200
Kulak	+	+	+	-	+	+	-	-	-	-	-	-	7	1500	10500
İspirto lambası	-	+	+	+	+	+	-	-	-	-	-	-	7	300	2100
Tüpler	-	+	+	-	+	+	-	-	-	-	-	-	8	250	2000
Lastik ve cam boru	-	+	+	-	+	+	-	-	-	-	-	-	8	350	2800
Cam huni	-	+	+	-	-	+	-	-	-	-	-	-	9	50	450
Fotoğraf Makinası	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12	5000	60000
Mikroskop	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12	7500	90000
Buhar makinası	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11	750	8250
Dinamo	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12	1500	18000
Elektrik zili	+	+	+	+	+	+	-	-	-	-	-	-	6	250	1500
Mıknatıs çubuğu	-	+	+	+	+	+	+	-	-	-	-	-	5	50	250
Tulumbalar (cam)	-	+	-	+	+	+	-	-	-	-	-	-	9	750	6750
Su cenderesi	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11	1000	11000
Musiki aleti	+	+	+	-	+	+	-	-	-	-	-	-	7	2000	14000
Elişi ve marangoz sandığı	+	+	+	-	+	+	-	-	+	+	+	+	4	2000	8000
Vatan coğrafyası levhaları	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12	1000	12000
Manzume-i şemsiye mücessem	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11	4000	44000
TOPLAM													311	55125	506765*

* Toplam kitapta yanlış hesaplanmıştır. Rakamlarla elde edilen toplam 506.925'dir.

Kocaeli Maarif Kongresi Zabıtları ve Kararları, İstanbul: Cezri Matbaası, 1931, s.16-19.

Tablo 2'deki ders araç ve gereçleri incelediğinde dönemin şartları içinde öğretim materyallerinin çeşitliliği göze çarpmaktadır.

Kongre çalışmalarından biri de Kocaeli'nin ilçelerinde mevcut okul tamiratlarının tespiti olmuştur. İzmit, Gebze, Hendek, Karamürsel, Geyve, Adapazarı, Kandıra Kazaları ile merkezde bulunan okulların tamir ve inşaat ihtiyaçları belirlenmişti. Tespit edilen tamir ve inşaat ihtiyacı duyulan okullar listeler halinde belirtilmekteydi²⁴.

Tablo.3a-3b. Kocaeli ili ve kazalarının tamir ve inşaatı gerekli okullarının genel listesi ve gerekli olan bütçe.

²² Tabloda + simgesi ile gösterilmiştir.

²³ Tabloda - simgesi ile gösterilmiştir.

²⁴ Kazaların ayrıntılı listesi için bkz. Ek.2.

²⁵ Kocaeli Maarif Kongresi..., s.28-32.

Tablo.3a

KAZALAR	TAMİRAT		İNŞAAT	
	Adet	Lira	Adet	Lira
Adapazarı	30	8.050	28	33.500
Geyve	10	5.000	21	13.500
Gebze	9	6.600	8	6.000
Karamürsel	9	7.600	15	8.000
Hendek	8	3.600	22	11.200
Kandıra	11	16.250	36	22.800
İzmit	23	7.600	27	15.000
TOPLAM	102*	54.700	158**	110.000

*Kitapta verilen toplam yanlış olup verilen rakamların toplamı 100'dür.

** Kitapta verilen toplam yanlış olup verilen rakamların toplamı 157'dir.

Kocaeli Maarif Kongresi Zabıtları ve Kararları, İstanbul: Cezri Matbaası, 1931, s.27.

Tablo.3b

KAZALAR	TAMİRAT		İNŞAAT	
	Adet	Lira	Adet	Lira
Adapazarı	30	8.050	28	33.500
Geyve	10	5.000	21	13.500
Gebze	9	6.600	8	6.000
Karamürsel	9	7.600	15	8.000
Hendek	8	3.600	22	11.200
Kandıra	11	16.250	36	22.800
İzmit	23	7.600	27	15.000
TOPLAM	102*	54.700	158**	110.000

*Kitapta verilen toplam yanlış olup verilen rakamların toplamı 187.637'dir.

Kocaeli Maarif Kongresi Zabıtları ve Kararları, İstanbul: Cezri Matbaası, 1931, s.27.

İkinci komisyon çalıştıkları konular üzerinde kararlar almışlardı. Aldıkları kararlar arasında, “Acil izinler, Hasta öğretmenler ve sağlık raporları, Öğretmenleri araştırmaya sevk etmek, Kitapların seçilme esasları, Himaye Heyetleri, Devamsızlık konusu, Mektep müzeleri, Öğretmenler kütüphanesi, Öğrenci kütüphanesi, Halk Okuma Odaları” bulunmaktaydı. Kararlar Müfettiş Mustafa Özdemir, Maarif Memuru Rasim ve Maarif Memuru A. Nuri tarafından imzalanmıştı²⁵.

Müstacel mezuniyet yetkisinin Maarif memurlarında olmasının öğretmenler arasında problemlere yol açtığı, acil durumlarda yeterli mazeret sunmadan öğretmenlerin izne ayrılması ve bu izne karar verenin de Maarif memuru olması şahsa göre muamele yapıldığı iddiasını ortaya çıkardığından bu durumdan şikâyet edilmekteydi. Bu sebeple komisyon mazereti olup da acil olarak izne ayrılması gerekli öğretmenleri 1702 numaralı kanunun 21. maddesinin üçüncü fıkrasına²⁶ tevfikan mazeretlerini üç gün zarfında ihbar ve bir hafta zarfında ispat etmelerinin uygun olduğuna karar vermişti²⁷.

²⁶ Madde 21 – Ders ücretlerinin kesilmesi cezası şu hallerde verilir. 1 - Kabule şayan mazereti olmadan derse girmemek veyahut girdiği halde dersten başka bir şeyle meşgul olmak; 2 - İnzibat ve muallimler meclisi ve mubayaat komisyonu içtimalarına mazeretsiz olarak devam etmemek (bu son halin ilkinde ihtar, ikinci defasında ücret kesilmek cezası verilir); 3 - Bir ay zarfında iki defadan ziyade derse geç gelmek; Derse gelmeyen veya dershane dersten başka bir işle meşgul olan muallimin maaşından kesilecek miktarı tayin için dört hafta bir ay itibar olunarak muallimin maaş yekûnu bir ay zarfında girmeğe mecbur olduğu ders adedine taksim olunur ve boş geçen her ders saati için muallimin maaşından bu miktarı ilk alacağı aylığından kesilir. Uhdesinde fazla ders olan muallimin fazla aldığı ücret; asıl maaşına zammedilerek ders ücreti bu yekûna göre hesap olunur. Mazeret sebebiyle derse girmeyen muallimin mazeretini en çok üç gün zarfında ihbar ve bir hafta içinde de ispat etmesi lazımdır. Yoksa ceza tatbik olunur. Bkz. İlk ve Orta Tedrisat Muallimlerinin Terfi ve Tecziyeleri Hakkında Kanun, Kanun Numarası:1702, 10 Haziran 1930, Düstür, Tertip:3, Cilt:11, s.646.

²⁷ Kocaeli Maarif Kongresi..., s.28.

Kocaeli Maarif Kongresi'nin Müzakere ve Zabıtlarında Eğitim Sorunları

Hasta öğretmenlerin sağlık raporlarını gerçekçi bir şekilde usulü ile almaları, aksi takdirde bu durumun derslerin boş geçmesine yol açıldığı, bu sebeple Maarif memurları tarafından öğretmenin sağlık durumunu belirten bir mütalaanın yazılması gerekli görülmüştü²⁸.

Komisyon öğretmenlerin araştırmaya, okumaya ve kendilerini geliştirmeye yönelik bir takım projelerin yapılmasını teklif etmişti. Bu projeler arasında şunlar bulunmaktaydı²⁹:

1-Her kaza merkeziyle okul teşkilatı çok olan nahiye merkezlerinde seyyar birer kütüphane kurulması,

2-Pazartesi ve perşembe günleri öğleden sonra öğrenci mesaisine son verilerek mütalaa grup ve cemiyetleri yapmak, bölgenin ihtiyacına göre asgari bir saat toplu okumanın temini ve mütalaaaya katılan öğretmenlerin isimlerini tespit etmek.

Ayrıca üçüncü bir madde olarak "Müfettişler tarafından ara sıra öğretmenlere sorular sormak suretiyle mütalaa keyfiyetinin tespiti" eklenmiş ancak bu madde daha sonra reddedilmişti³⁰.

Komisyon ders kitaplarının gelişigüzel olarak seçilmesi yerine kurallar gözetilerek belirlenmesi konusunda şu önerileri sunmuştu³¹:

1-Kitaplar seçilmeden evvel Maarif Vekâleti kitap tespit komisyonu kararlarını öğretmenlere tebliğ etmelidir.

2-Kitapların ders senesi başlangıcında köy ve şehir öğretmenleriyle birlikte merkezde yapılacak bir toplantıda komisyonlar marifetiyle tetkik edildikten sonra Heyet-i umûmiyeninkabulü ile kitaplar seçilmelidir.

3- Kitapların fiyatları ve satış tarzları suiistimale yol açmakta olduğundan Vekâletçe kitaplara asgari bir fiyat tayin edilmelidir.

Komisyonun Himaye Heyetleri hakkında aldıkları kararlar dört maddeden oluşmaktaydı.

1-Himaye Heyetleri faaliyetlerinin bir senedir tecrübe edilmekle birlikte bu sene için mevcutla yetinilmesi,

2-Himaye heyetleri görevlerinin iyi duyurulması ve bu teşekkülle Himaye-i Etfâl Cemiyeti arasındaki vazife farklarının izahı,

3-Mektepleri müteaddit olan mahallerde himaye heyetleri reislerinden mürekkep bir heyet-i merkeziye teşkili, Himaye-i Etfâl ve Hilâl-i Âhmer reislerinin Himaye Heyetlerinde müteaddit mektebi olan yerlerde merkez heyetinde doğal üye olarak bulunmaları gerektiği bildirilmişti.

Okullarda devamsızlık probleminin yaşandığı ve öğrencilerin okula devam etmediği yaşanan problemler arasında sayılmıştır. Bu sebeple okula devamın temini için ilköğretim kanununun bu konudaki maddesini uygulayacak olan Maarif komisyonlarının acilen oluşturulması kaza ve merkezlerde kontrollerin komisyonlarca yapılması gerektiği Kongre'de kararlaştırılmıştı³².

Mektep müzesi konusu ise Müfettiş Nurettin Bey'in komisyona sunmuş olduğu detaylı bilgiler ile işlenmişti. Nurettin Bey tarafından mektep müzesinin tanımı, amacı anlatıldıktan sonra bir mektep müzesinde bulunması gerekli eşyalar, bu eşyaların kullanılması ve mektep müzesinin idaresi gibi konular ayrıntılı olarak anlatılmıştı³³. Bu sunumdan sonra komisyon ders yılı sonunda mektep müzesi fikrinin okullarda uygulamaya geçirilmesine karar vermişti³⁴.

Komisyonun üzerinde durduğu konulardan öğretmen ve öğrenci için kütüphane oluşturulmasının gerekliliği kabul edilmişti. Özellikle her okulda ilköğretim talimatnamesinin bu konudaki maddesi uyarınca okulun imkânları dahilinde birinci ve ikinci sınıflar dışında her sınıfta birer öğrenci

²⁸ Kocaeli Maarif Kongresi..., s.28-29.

²⁹ Kocaeli Maarif Kongresi..., s.29.

³⁰ Kocaeli Maarif Kongresi..., s.29.

³¹ Kocaeli Maarif Kongresi..., s.29.

³² Kocaeli Maarif Kongresi..., s.30.

³³ Kocaeli Maarif Kongresi..., s.33-36.

³⁴ Kocaeli Maarif Kongresi..., s.30.

Betül BATIR

kütüphanesi oluşturularak çocuk kitaplarına yer verilmesi gerekmekteydi. Bu kitaplıklardan öğretmenler sorumlu olup, çocuklara uygun kitapların bulundurulmasını sağlamak ve bir defter tutarak sene sonunda sınıfı devralan öğretmene bu kitapları zimmetlemelerinin zorunluluğu belirlenmişti³⁵.

Halk Okuma Odalarının Millet Mektepleri teşkilatına dahil olarak belediyeler tarafından idamesi sağlanmaktaydı. Ancak ülkenin içinde bulunduğu maddi sıkıntı sebebiyle belediyelerde buralara ayrıca bütçe ayrılmadığı için buraların kapanması söz konusuydu. Bu sebeple hiç olmazsa 1932 yılı için bu odaların icar bedeli ile tenvir, teshin masraflarının belediyeler tarafından temini, hademe ücretleriyle, kitap ve mecmua bedellerinin ve sair masraflarının özel muhasebeler tarafından temin edilmesi ve şimdiden tedbir alınmasının zorunluluğu üzerinde durulmuştu.

Komisyon ayrıca ek bir karar ekleyerek “Yeni okuldan çıkmış kız ve erkek öğretmen okulu mezunları ve yeniden mesleğe girmiş bulunan diğer genç arkadaşlar merkez okullarda veya hiç olmazsa üç-dört öğretmenli köy ve nahiye merkezlerinde iki sene çalıştıktan sonra köylere gönderilecek olursa meslek için daha faydalı olacağına kânidir” kararını belirlemişlerdi³⁶.

Üçüncü komisyon “Günlük ders planları, Bitirme imtihanlarının yapılması esasları, Öğrenci ve öğretmenlerin kıyafetleri, Geri çocuklar konusu, Yedek öğretmenler konusu, Hayat Bilgisi ünitelerinin bir ve iki öğretmenli köy okullarına uygulanması, İlkokullarda cinsi tezahürler ve tedbirleri” konularında kararlar almışlardı³⁷. Üçüncü komisyonun kararları Müfettiş Nuri Bey, Müfettiş İhsan Bey, Maarif Memuru Kamil Bey, Maarif Memuru İbrahim Bey (Gebze) tarafından imzalanmıştı³⁸.

Komisyon bir öğretmen için günlük ders planının önemine değindikten sonra köy mekteplerindeki farklılıklardan söz etmişti. Plan öğretmenin en büyük yardımcısı olup, her dersin amacını, uygulanışını, hedefini belirleyen bir araçtır. Komisyonun belirlemiş olduğu planın esaslarına göre her ders için bölgenin şartlarına ve öğrencilerin öğrenme durumlarına göre değişiklik gösterebileceği de önemle belirtilmişti³⁹.

Komisyon ayrıca bitirme sınavlarındaki eşitsizliğe dikkat çekmişti. Bitirme sınavlarında herhangi bir standart olmadığı için her okulun öğretmeni tarafından hazırlanan soruların zorluk dereceleri farklılık gösterdiğinden öğrencilerin seviyeleri haksız bir şekilde bazı bölgelerde çok yüksek bazı bölgelerde düşük olarak görülmekteydi. Sorulardaki eşitsizliğin giderilmesi, bitirme sınavlarının ülkenin her yerinde aynı olabilmesi için komisyon bir takım önlemler önermişti. Bunlar sırasıyla şöyleydi:

- 1-İlkokulların son sınıf imtihanları sözlü ve yazılı olmak üzere iki türlü yapılmalıdır.
- 2-Yazılı sınav soruları gramer, yazı, imla, hesap, hendese, tarih, coğrafya, yurt, tabiat, eşya dersleri hakkında olup Maarif dairesi tarafından kapalı zarflarla okullara gönderilmelidir.
- 3-Vilayetin bütün ilkokullarında aynı günde aynı dersin imtihanı yapılmalıdır.
- 4-Gönderilen kapalı zarflar o okulun bütün öğretmenleri ve sınav temsilcileri tarafından öğrenci önünde açılarak imtihana başlanılmalı ve imtihan evrakı toplandıktan sonra her birisinin altı, imtihanında bulunan öğretmen ve temsilciler tarafından imzalanmalıdır.
- 5-Her derse ait imtihan sorularının adedini ve not değerini Maarif Dairesi vermeli, öğretmen ve temsilciler bu test üzerine not vererek imtihan evrakını saklamalıdır.
- 6-Bu derslerden ayrıca sözlü imtihan da yapılarak sözlü ve yazılı notların ortalaması alınır ki bu sınıf geçme ve diploma notu olur.
- 7-Sene zarfında verilen notların da sınıf geçme notuna, ortalama olarak nazar-ı dikkate alınmalıdır.
- 8- Yazılacak soruların türü, tam teşkilatlı okullarda, öğretmen kadrosu eksik olan okullarda ayrı

³⁵ Kocaeli Maarif Kongresi..., s.31.

³⁶ Kocaeli Maarif Kongresi..., s.32.

³⁷ Kocaeli Maarif Kongresi..., s.38-52.

³⁸ Kocaeli Maarif Kongresi..., s.42.

³⁹ Kocaeli Maarif Kongresi..., s.38-42.

⁴⁰ Kocaeli Maarif Kongresi..., s.43-44.

Kocaeli Maarif Kongresi'nin Müzakere ve Zabıtlarında Eğitim Sorunları

tipte olması gereklidir⁴⁰.

Komasyon öğretmen ve öğrenci kıyafetleri konusunda ilkokul talimatnamesinin 108-109 ve 34. maddesinde sarahatle kaydedildiğinden yeniden ele alınmasına gerek görülmeden kapatılmıştı⁴¹.

Geri çocuklar konusunu ele alan komasyon müteaddit okulu olan şehirlerle bir sınıfın birkaç şubesi olan okullarda ariyer ve anormal tezahürleri veren çocukların ayrıca bir şube halinde eğitim ve öğretimlerinin bugünün şartlarında olması gerektiğine karar vermişti⁴².

Yedek öğretmen konusunda da hastalık ve işten ayrılma gibi durumlarda okulların öğretmensiz kalmaması için Maarif memurları emrinde ihtiyaca kâfi gelecek şekilde yedek öğretmen bulundurulması şart koşulmuştu⁴³.

Komasyon Hayat Bilgisi dersinin ünitelerinin işlenişi sırasında yaşanan sorunlar üzerinde durmuş ve birtakım önerilerde bulunmuştu. Özellikle köy okullarında Hayat Bilgisinde yer alan bazı konuların yüzeysel işlendiği, öğrenmenin öğrenciler arasında anlamsızlığa yol açtığına değinmişlerdi. Bu sebeple anlatılacak konuların mutlaka bölgenin şartları ile ilgili olması, ilgisiz olan konuların muhitin şartlarına göre değiştirilmesi, köy okullarında ders süresinin otuz haftaya indirilmesi, Hayat bilgisi dersinin temelini sağlık ve temizlik konularının oluşturması belirtilmişti. Ayrıca komasyon ünite numaraları vererek Hayat Bilgisi dersinin okulların türlerine göre uygun olacak konu önerilerinde ayrıntı olarak bilgi vermişti⁴⁴.

Komasyon ilkokullarda olması gereken cinsel eğitim bilgisi konusunda da sebep ve sonuçları ile birlikte ayrıntılı olarak başlıklar halinde teklif ve önerilerde bulunmuştur. Burada kız erkek cinsiyetlerinde farklı gelişmelere, toplum için zararlı olabilecek davranış ve eğilimlere dikkat çekmişlerdir⁴⁵.

Kongre tutanakları Başmuallimlerin verecekleri rapor örnekleri ile sona ermektedir. Başmuallimin vereceği birinci rapor ders yılı, okul adı, raporu dolduran Başmuallimin adı gibi genel bilgilerle başlamaktadır. İkinci sayfada bir ders yılı içerisinde eğitim gezilerinin adedi, okuldaki araştırma ve gözlem faaliyetleri, her sınıf kaç koleksiyon yapmıştır, kaç gözlem zarfı oluşturulmuştur, Hayat Bilgisi, Tabiat, Eşya dersleriyle diğer derslerden hangi ünitelere gelinmiştir, hangi ders aletleri yapılmıştır, kaç tanedir, nereleri ve ne gibi müesseseler araştırma ve gözlem yapılmıştır, öğrenci gözlem defterleri nasıldır, Resim, Elişi, Dikiş faaliyetleri nasıldır sorularını cevaplamaktadır. Bir sonraki sayfada öğretimin sene sonuna kadar tamamlanması için alınan tedbirler, ders yılının ikinci yarısı için neler isteniyor, kız erkek öğrenci adedi tablosu, son sayfada ise öğretmenin, günlük ders planlarının, eğitim öğretimin sağlanması için sınıf, öğrenci, veli durumları ele alınmaktadır. Rapor Başmuallimin ve Maarif memurunun genel değerlendirmeleri ile sona ermektedir⁴⁶. İkinci raporda aynı değerlendirmelerden oluşmakta olup ders yılının ikinci yarısında doldurulmaktadır⁴⁷.

Kongre kitabı "Muhterem Muallim Hanımlar Beyler" hitabı ile başlayan ve Türk Maarif Cemiyeti Kocaeli temsilciliği tarafından bir hatıra ve hediye olmak üzere bastırıldığını bildiren tanıtım cümleleriyle son bulmaktadır. Ayrıca cemiyetin bir eğitim gönüllüsü olarak faaliyet gösterdiği, bu sebeple cemiyete üye⁴⁸ olunarak eğitime katkıda bulunulduğu da belirtilmiştir. Cemiyet bu konuda üyelerin çoğalmasıyla eğitim yardımlarını beklediklerini bildirmiştir.

Değerlendirme ve Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sekiz yıl ve Tevhid-i Tedrisat Yasası'nın ilanından yedi yıl sonra yapılan Kocaeli Maarif Kongresi ülkenin eğitim şartlarının bir prototipi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kocaeli ilinin eğitim sorunları üç ana noktada toplanmakta ve 1931-1932 ders yılının gerçeklerini yansıtmaktadır. Bu üç ana sorun eğitimde nitelik, nicelik ve yönetmelikler (uygulamalar)dir.

⁴¹ Kocaeli Maarif Kongresi..., s.44.

⁴² Kocaeli Maarif Kongresi..., s.44.

⁴³ Kocaeli Maarif Kongresi..., s.44.

⁴⁴ Kocaeli Maarif Kongresi..., s.45-46.

⁴⁵ Kocaeli Maarif Kongresi..., s.47-52.

⁴⁶ Kocaeli Maarif Kongresi..., s.55-58.

⁴⁷ Kocaeli Maarif Kongresi..., s.59-62.

⁴⁸ Cemiyete senede 1 lira veren yardımcı; 6 lira veren Faal; 12 lira veren Müessis Aza olur. Bkz.Kocaeli Maarif Kongresi..., s.64.

Betül BATIR

Eğitimin nitel ve nicel sorunlarının ele alındığı Kongre’de, eğitim ve öğretimin sağlanmasında yardımcı olan ders materyallerinin tespiti ve eksikliklerinin giderilmesinin gündeme gelmesi eğitim sisteminin pedagojik manadan ileri gittiğinin de bir göstergesidir. Eğitim materyalleri olarak ders araç ve gereçlerinin yer aldığı liste kontrol edilirse temel eğitimde elzem olan, öğretimi kolaylaştıran materyallerin olduğu söylenebilir. Ancak malzemelerin eksik olduğu ilçelerin sayısının çokluğunu da göz ardı etmemek gerekir.

Eğitimin niteliğini artıracak bir diğer öneri de uygulamaya yönelik olarak okullarda elışı atölyelerinin kurulmak istenmesiydi. Elişi dersi Cumhuriyet döneminde önemli sayılan dersler arasındaydı. Elişi dersi el ile beyni çalıştıran bir ders olması sebebiyle, yaratıcılığı ve düşünceyi geliştirmekteydi. Bu sebeple Cumhuriyet eğitim sisteminin yetiştirmeyi hedeflediği yaratıcı ve üretken yeni nesil anlayışı ile bütünlük arz etmekteydi.

Eğitim öğretimin gerçekleşeceği mekân olarak okulların iyileştirilmesi, tamirat ve inşaatlarının yapılması gerekmektedir. Kocaeli il ve ilçelerinde mevcut okullar yaşanan savaşlar sebebiyle harap hale gelmişti. İlin önemli bir ortaokulu olan “Akçakoca Numune Mektebi” de bakımsız haldeydi. Maarif Vekâleti 1931 yılı içerisinde oldukça büyük miktarda bir bütçe ayırarak okulun tamiri sağlanmıştı. Okul bahçesi ile bitişik olan Hafız Binbaşı’nın evi de istimlak edilerek okula ilave edilmişti. Bunun gibi bu tarihlerde çeşitli örneklerle karşılaşılmaktadır⁴⁹.

Kongre’de il ve ilçelerde bulunan tüm okulların tamirat ve inşaat ihtiyaçları tespit edilmiş, bütçeleri belirlenmiş ve maarif bütçesinden paylarının ayrılması kararlaştırılmıştı. Tamir ve inşaat masraflarının çok oluşu nedeniyle ilde bulunan bazı okulların şartları değerlendirilerek kapatılmasına, civarda bulunan diğer okullarla birleştirilmesine karar verilmişti. Okulun kapatılması için gerekli görülen sebepler, binalarının olmaması ya da öğrenci sayısının azlığıydı. Ekonomik anlamda sıkıntı yaratan bu durum dönem içerisinde ülkenin genelinde de yaşanmaktaydı.

Daha çok okul yönetimini ilgilendiren sorunların ele alındığı ikinci komisyonda öncelikli olarak derslerin boş geçmesine sebebiyet verecek öğretmenlerin dönem içinde aniden mazeretli-mazeretsiz izine ayrılmaları, hasta öğretmenlerin sağlık raporları ele alınmıştı. İzin verme yetkisi il veya ilçenin Maarif memuru tarafından verilebilmekteydi. Bu durum çoğunlukla şahsa göre davranmayı, bazen mazeret belirtmeden dahi izinlerin verilmesine yol açmaktaydı. Öğretmenler arasında adaletsizliğe sebebiyet veren durumun yasaya uygun şekilde üç gün içerisinde mazeretini haber vermesi ve bir hafta zarfında da mazeretini ispat etmesi gerektiği bir kez daha tekrarlanmıştı. Sağlık raporları için de söz konusu yasanın geçerli olduğu, derslerin boş geçmesine meydan verilmemesi yinelenmişti. Mazeretli olarak izine ayrılan öğretmenlerin yerine yedek öğretmen atanabilmesi için Maarif memurları emrinde ihtiyaca yetecek şekilde yedek öğretmen görevlendirilmesinin zorunluluğu üzerinde durulmuştur.

Eğitim öğretimi sağlayacak ana unsur olan öğretmenlerin niteliklerinin artırılması, öğretmenin araştırmaya, okumaya ve kendilerini sürekli geliştirmeye yönelik etkinliklerin sağlanması için bir takım önerilerde bulunulmuştu. Öğretmenlerin işini sevmesi, işlerinden olumsuz uygulamalarla uzaklaştırılmaması için bütün önlemler alınmalıydı. Maarif idaresi ile öğretmen bir bütün olarak birlikte çalışmalıydı.

Okullarda devamsızlık konusu da Kocaeli ili için ne kadar önemli bir sorunsu ülke geneli de aynı sorundan mustarıptı. Okullara öğrencinin devamı sağlanamamakta, bazı okullar öğrenci azlığından dolayı kapatılma durumu yaşamaktaydı. Devamsızlığın önlenmesi için ilköğretim kanunu resmi olarak uygulanmalı ve oluşturulacak Maarif Komisyonları tarafından denetimler ciddi bir şekilde artırılmalıydı. Eğitimli bir neslin sağlanması için bu şarttı. Okullar çocuklar için cazip mekânlar haline getirilmeliydi.

Bu cazibelerden biri okullarda mektep müzelerinin açılmasıydı. Mektep müzeleri ile okulda öğrenciler tarafından yapılan faaliyetler, ürünler sergilenerek diğer öğrencilere teşvik mahiyetinde bir değere sahip olacaktı. Kongre’de Müfettiş Nurettin Bey mektep müzesine dikkat çekerek bu

⁴⁹ Dilara Uslu, “Milli Mücadele’nin Son Döneminde İzmit ve Çevresinde Eğitim Faaliyetleri (1921-1923)”, Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri, Edit.Haluk Selvi-M.Bilal Çelik, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları, Kocaeli, 2015, s.1250-1251.

Kocaeli Maarif Kongresi'nin Müzakere ve Zabıtlarında Eğitim Sorunları

konuda ayrıntılı bilgi vermişti. Mektep müzesi Cumhuriyet dönemi eğitim reformları arasında yer almakta olup 1925 yılında Ankara merkezli olarak örnek bir müze olarak kurulmuştu⁵⁰. Kongre Kocaeli ili sınırları içerisinde yer alan okullarda mektep müzeleri açılmasını önermekteydi.

Mektep müzeleri aynı zamanda okullarda öğretmen ve öğrenci için büyük öneme sahip kütüphanelerin, kitaplıkların oluşturulmasına da yardımcıydı. Kongre öğretmen ve öğrenciler için her okulda, okulun şartlarına göre büyük veya küçük bir kitaplığın kurulmasını zorunlu kılmaktaydı. 1931'lerin şartları ve çalışmalarına uygun bir şekilde kitaplık konusunda oldukça önemli görev yapan Halk Okuma Odaları Kocaeli ilinin ilçe ve köylerinde de kitapların toplu olarak bulunduğu kitaplıklardı. Halk Okuma Odaları okullara kitapların temin edilmesinde önemli roller üstlenmişti. Ancak Millet Mektepleri teşkilatına bağlı olan Halk Okuma Odalarını belediyeler idame ettirmekteydi. Belediyeler ise buraya bütçe ayırmakta zorlanmaktaydı. Halk Okuma Odaları içinde buldukları maddi olanaksızlıklarla kapatılma sürecine girmişlerdi. Bu sebeple bu konuda önlemler alınmalıydı. Kongre'de alınan kararlar arasında birinci ve ikinci sınıflar dışında okullarda mevcut her bir sınıfın kitaplığı oluşturulmalı ve kitaplıkta öğretmen gözetiminde çocuk kitapları bulundurulmalıydı. Halk Okuma Odalarının ileride açacağı boşluğun bu şekilde kapatılması düşünülmekteydi.

Okulların içinde buldukları maddi imkânsızlıkları Himaye Cemiyetleri, Maarif Dernekleri gidermeye çalışıyordu. Kongre'nin aldığı kararlardan biri de eğitim camiasına Himaye Heyetlerinin tanıtılması, böylece bazı maddi sorunların Maarif Müdürlüğü ya da Belediyeler tarafından değil, Himaye Heyetlerinin yardımlarıyla çözümlenebileceği üzerinde durulmuştu. Kongre tutanakları kitabının Kocaeli Türk Maarif Cemiyeti tarafından bastırılmış olması da eğitimin maddi ve manevi destekçilerini ispatlar nitelikte bir üründü.

Eğitim öğretimin nitelikli bir şekilde yapılabilmesinin gereklerinden birinin günlük ders planları olduğu, derslerin plansız işlenmemesi, planlı yapılan derslerin öğretimi anlamlı kılacağı üzerinde durulmuştu. Buna ek olarak okullarda ders kitaplarının seçiminde disiplinli ve titiz davranılması gerektiği, en önemli öğretim materyali olan ders kitabının öğrenmeyi anlamlı kılacağı belirtilmişti. Günümüzde dahi kitap en önemli öğretim materyali olup hazırlanması ve seçilmesi aşamalarında titizlik gerektirmektedir.

Kongre Cumhuriyet eğitim sisteminde daha geç yıllarda konuşulacak ve girişimlerde bulunulacak bir konuyu 1931'de ele alarak yerel bir eğitim faaliyetinde genel bir konuya dikkat çekerek ilkler arasında yer almıştır. Bu konu özel eğitim konusu olup, zekâsı geri çocukların eğitimidir. Kongre'de zekâsı geri ya da az olan çocukların eğitimi için ayrı bir şube açılarak eğitilmesi üzerinde durulmuştur. Türkiye'de zekâsı geri çocukların eğitimi konusu öncelikle devlet politikası olarak değil özel bir dernek olarak şahsi girişimlerle olmuştur. Türkiye'de zekâsı geri çocukların eğitimi 1958 yılında Münire Esen Akdeniz tarafından kurulan dernek tarafından açılmış okulla başlamıştır⁵¹.

Kongre'de konuşulan bir diğer konu da bitirme sınavlarında bir standartın olmamasının yarattığı eşitsizlikti. Bitirme sınavları eşit olmayan şartlarda, her okulda ve her bölgede farklı şekilde yapılmaktaydı. Öğrencilerin aldıkları notların dağılımı adaletsizlik göstermekteydi. Bitirme sınavlarının merkezileştirilmesi, soruların tüm ülkede aynı sorulması, sınavların aynı gün ve aynı saatlerde ortak şartlarda yapılması Kongre tarafından önerilmekteydi. Merkezi olarak hazırlanacak sınav soruları kapalı zarflarla öğrencinin karşısında açılmalı ve gerçekçi ölçekler hazırlanmalıydı. Kocaeli Maarif Kongresi'nin bitirme sınavlarının merkezileştirilmesi sözlü ve yazılı olarak iki türlü olması talebi 1935 tarihli üniversiteye girme şartlarında liseden sonra yapılan bitirme ve olgunluk sınavlarındaki değişikliklerle karşılanmıştı⁵². Daha sonraki yıllarda bu konuda düzenlemelerin yapılmasına devam edilmişti⁵³.

Kongre'de ders müfredatlarında yer alan Hayat Bilgisi dersinin bazı ünitelerinin köy okullarında uygulanmasındaki güçlükten bahsedilmişti. Hayat Bilgisi dersinde yer alan konuları, köyde yaşayan çocukların anlamlandırmaları, somut hale getirmeleri zor olduğu için öğrenme kafalarında soyut olarak yer etmekteydi. Çünkü köy şartlarında büyüyen, köyde yaşayan çocuklar konularda geçen

⁵⁰ Mektep Müzesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Betül Batır, Türkiye'de Mektep Müzesi'nin Açılışı ve Sergilenen Eşyaların Listesi, Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi(75),2018, 5-34.

⁵¹ Çocuk Zekâsını Koruma ve Geliştirme Derneği için ayrıntılı bilgi için bkz. Gülşah Pabuççu, Betül Batır, Eminalp Malkoç, "Arşiv Kaynakları Işığında Türkiye'deki Zekâsı Geri Çocukların Eğitime Dair Bir Önerge ve Çocuk Zekâsını Koruma ve Geliştirme Derneği", Düünden Bugüne Engellilik Araştırmaları Konferansı, 15-16 Kasım 2018, İstanbul, Özet Kitabı, 2018, s.63-64.

⁵² Cumhuriyet Gazetesi, 10 Mart 1935.

⁵³ Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Erdal Küçük, "Türkiye'de Kademe Arası Geçiş ve Öğrenci Akışının Gelişimi", Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Yıl:2017, Cilt:50, Sayı:1, s.43-97.

Betül BATIR

tanımların gerçeğini (gerçek model) görmeden, bilmeden ezberlemek durumunda kalmaktaydı. Bu sebeple de öğrenme gerçekleşmemekteydi. Kongre’de alınan karar doğrultusunda Hayat Bilgisi dersinin bazı üniteleri köy şartlarına uygun hale getirilmeliydi. Kongre’de sadece Hayat Bilgisi dersi konu edinilmişken, aynı dönem içerisinde diğer derslerin öğretilmesinde de köy-şehir farklılıklarının zorlukları yaşanmaktaydı. Ders kitapları ve ders müfredatlarında şehir okulları veya köy okullarına göre ayrımları yapılmaya başlanmıştı.

Kongre’de ilkokullarda mutlaka cinsel eğitim bilgisinin başlatılması üzerinde de durulmuştu. Alınan kararlara göre, genel hatları ile çocuğa ilkokul yaşlarında yeterli şekilde cinsel eğitim bilgisi sağlanmalıydı. Cinsel eğitim sayesinde çocuğun kız erkek ayrımına, cinsiyet farklılığına merakı törpülenmiş ve böylece kendisine yeterli gelebilecek şekilde bilgi kazanmış olacaktı. Türkiye’de 1924 yılının eğitimde getirdikleri yenilikler arasında yer alan karma eğitimin⁵⁴ hâlâ 1930’lu yıllarda tartışma konusu olduğu düşünülürse, cinsel eğitim bilgisine olan ihtiyacın gündeme getirilmesi toplumun yaşadığı sıkıntıları azaltmak anlamında anlamlıdır.

⁵⁴ Türkiye’de karma eğitim hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Betül Batır, “Discussion in the Process of Transition to Co education in Turkey”, International Journal of Turcologia, 2016, 11(22), 21-35.

Kaynakça

Gazeteler

- Cumhuriyet Gazetesi, 10 Mart 1935
- Hâkimiyet-i Milliye, 3 Mart 1340.

Zabıt Cerideleri ve Kanunlar

- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri (T.B.M.M.Z.C.),IIDevre, c.VII,s.25.
- İlk ve Orta Tedrisat Muallimlerinin Terfi ve Tecziyeleri Hakkında Kanun, Kanun Numarası:1702, 10 Haziran 1930, Düstûr, Tertip:3, Cilt:11, s.646.

Kitaplar

- Batır, Betül, Geleneksel Eğitimden Çağdaş Eğitime Türkiye’de İlköğretim (1908-1923), Elif Kitabevi, İstanbul, 2010.
- Kocaeli Maarif Kongresi Zabıtları ve Kararları, Cezri Matbaa, İstanbul, 1931.
- Özel, Sabahattin, Büyük Milletin Evladı ve Hizmetkârı Atatürk ve Atatürkçülük, 2. Basım, Derlem Yayınları, İstanbul, 2008.

Makale ve Bildiriler

- Çelebi, Mevlüt, “Atatürk’ün Himayesinde Kurulan Türk Maarif Cemiyeti (1928-1933)”, Tarih İncelemeleri Dergisi, Cilt:XIX, Sayı:2, Aralık 2004,s.35-53.
- Albayrak, Mustafa, “Millet Mekteplerinin Yapısı ve Çalışmaları (1928-1935)”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.X, S.29 (Temmuz 1994), s.471-483.
- Batır, Betül, “Discussion in the Process of Transition to Coeducation in Turkey”, International Journal of Turcologia, 2016, 11(22), 21-35.
- Batır, Betül, “Türkiye’de Mektep Müzesi’nin Açılışı ve Sergilenen Eşyaların Listesi”, Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi (75),2018, 5-34.
- Küçük, Erdal, “Türkiye’de Kademeler Arası Geçiş ve Öğrenci Akışının Gelişimi”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Yıl:2017, Cilt:50, Sayı:1, s.43-97
- Pabuççu, Gülşah, Batır, Betül, Malkoç, Eminalp, “Arşiv Kaynakları Işığında Türkiye’deki Zekâsı Geri Çocukların Eğitimine Dair Bir Önerge ve Çocuk Zekâsını Koruma ve Geliştirme Derneği”, Düünden Bugüne Engellilik Araştırmaları Konferansı,15-16 Kasım 2018, İstanbul, Özet Kitabı, 2018, s.63-64.
- Uslu, Dilara, “Milli Mücadele’nin Son Döneminde İzmit ve Çevresinde Eğitim Faaliyetleri (1921-1923)”, Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri, Edit. Haluk Selvi-M.Bilal Çelik, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları, Kocaeli, 2015, s. 1245-1253.

Betül BATIR

Ekler

1. Kocaeli Maarif Kongresi'ne katılanların fotoğrafı.
İZMİT KAZASI

TAMİRAT	Derece	Lira	İNŞAAT	Derece	Lira
Çuhane	5	200	Davulcular	5	500
Suadiye	5	200	Karatepe	2	500
Yenituran	1	900	Aslanbey	1	1000
Yukarıpazar	3	200	Çınarlı	3	500
İstiklâl	2	1000	Derince	5	500
Bağçeşme	3	200	Çubuklu Osmaniye	5	500
Solaklar	4	200	Eminbayraktar	1	500
Çayırköy	4	200	Seferoğlu	5	500
Hikmetiye	5	200	Kozluca	4	500
Maşukiye	1	200	Kaynarca	4	500
Eşme	1	800	Gedikli	3	500
Bahçecik	2	300	Tepecik	3	500
Nüzhetiye	3	150	Aksığın	5	500
Servetiye	3	100	Şevketiye	5	500
Yeniköy	1	100	Saniye	4	500
Değirmendere	4	250	Sapakpınarı	5	500
Saraylı	1	300	Camili	3	500
İhsaniye	2	200	Aşlar	2	500
Borçka (Hamidiye)	4	200	Ruçkan	4	500
Mecidiye	5	200	Cedit	3	500
Alandüzü	5	200	Gündoğdu	2	1500
Ambarcı	5	200	Sümbüle	1	500
Akmeşe	5	1200	Avlıburun	2	500
			Yuvacık	1	500
			Hasaneyn	4	500
			Ortaburun	5	500
TOPLAM		7.600*			15.000**

2. Kocaeli vilayeti kazalarının tamirat ve inşaat vaziyetlerini ve bütçelerini gösteren ayrıntılı listeler.

Kocaeli Maarif Kongresi'nin Müzakere ve Zabıtlarında Eğitim Sorunları

Kocaeli Maarif Kongresi Zabıtları ve Kararları, İstanbul: Cezri Matbaası, 1931.

*Kitapta verilen toplam hatalı olup doğrusu 7.700'dür.

** Kitapta verilen toplam hatalı olup doğrusu 14.500'dür.

(Kocaeli Maarif Kongresi Zabıtları ve Kararları, İstanbul: Cezri Matbaası, 1931, s.20.)

GEBZE KAZASI

TAMİRAT	Derece	Lira	İNŞAAT	Derece	Lira
Merkez Mektebi	1	3000	Akviran	2	500
Tuzla	2	500	Pelitli	5	500
Aydınlı	1	1000	Tepecik	5	500
Çerkeşli	4	200	Cuma	2	1000
Şemsettin	3	200	Tavşancıl	1	2000
Darca	2	1000	Balçık	1	500
Yukarhereke	2	300	Mudarlı	2	500
Karayakuplu	3	200	Dereciler	3	500
Tavşanlı	5	200			
TOPLAM		6.600			6.000

İLAVE EDİLECEK
ÖĞRETMENLER

Lağvedilecek Okullar

	Adet	
Merkez	2	Eskihisar
Darca	1	Köseler
Toplam	3	

Ek Bilgi: Eskihisar öğretmeni Muallimköyü'ne nakledilecek. Köseler öğretmeni de merkeze alınacaktır. (Kocaeli Maarif Kongresi Zabıtları ve Kararları, İstanbul: Cezri Matbaası, 1931, s.21).

HENDEK KAZASI

TAMİRAT	Derece	Lira	İNŞAAT	Derece	Lira
Merkez Mektebi	1	2000	Yalpankaya	1	1200
Şehköy	1	100	Soğuksu	1	300
Tuzak	2	100	Kurtköy	1	500
Çalica	2	300	Haraklı	4	200
Süleymaniye	5	200	Kalayık	5	500
Çarşıgözü	4	100	İkbaliye	5	1000
Punaorta	1	500	Yağbasan	1	500
Hicriye	2	200	Uzuncaorman	2	500
Güldibi	2	100	Hamidiye-i sâni	2	500
			Karadeniz	1	1000
			Aksu	3	500
			Aktefek	4	500
			Aktaş	3	500
			Dikmenaltı	3	500
			Kocadöngel	5	500
			Koğukpelit	5	500
			Kestanepınarı	4	500
			Kirazlı	4	500
			Göksu	4	500
			Yanıksayvan	5	500
TOPLAM		3.600			11.200

İLAVE EDİLECEK ÖĞRETMEN

	Adet
Punaorta	1
Hüseyiniye	1

(Kocaeli Maarif Kongresi Zabıtları ve Kararları, İstanbul: Cezri Matbaası, 1931, s.22.)

Betül BATIR

KARAMÜRSEL KAZASI

TAMİRAT	Derece	Lira	İNŞAAT	Derece	Lira
Merkez Mektebi	1 *	5000	Oluklu	5	500
Ulaşlı	4	200	Tokmak	5	500
Ereğli	1	500	Çavuş Çiftliği	2	500
Pazar	3	200	Semetler	3	500
Merdigöz	2	300	Tavşanlı	2	500
Haldere	5	200	Yalakdere	1	1000
Fevziye	1	500	Hayriye	2	500
İnebeyli	1	500	Sermayeci	4	500
Elez	5	200	Eızderendi	1	500
			Fulacık	3	500
			Karadere	4	500
			Örencik	5	500
			Kadriye	4	500
			Osmaniye	5	500
			Akçat	4	500
TOPLAM		7.600			8.000

* Merkez Mekteplerine bu sene 500 lira lazımdır.

İLAVE EDİLECEK ÖĞRETMENLER

	Adet
Pazar Mektebi	1
Eğerli	1
İnebey	1
	3

(Kocaeli Maarif Kongresi Zabıtları ve Kararları, İstanbul: Cezri Matbaası, 1931, s.23.)

(Kocaeli Maarif Kongresi Zabıtları ve Kararları, İstanbul: Cezri Matbaası, 1931, s.24.)

*Kitapta verilen toplam rakam hatalı olup doğru toplam 8.100'dür.

(Kocaeli Maarif Kongresi Zabıtları ve Kararları, İstanbul: Cezri Matbaası, 1931, s.25.)

GEVVE KAZASI

TAMİRAT	Derece	Lira	İNŞAAT	Derece	Lira
Merkez Mektebi	1	2500	İstasyon Mektebi	1	2000
Melekşah	3	200	Buzveren	3	500
Aksar	4	500	Bayat	3	500
Umurbey	4	200	Küneşler	4	500
Taraklı	2	500	Arıgat	2	500
Maktunlar	5	200	Karcaviran	2	500
Deşeler	5	200	Alırbaba	4	500
Kovalan	4	500	Bağcıçiz	2	500
Hacıyakup	3	500	Doğarıncı	1	1000
Schvarmar	4	100	Eşme	1	1500
			Düzenköçer	1	500
			Sondul	5	500
			Küçüncü	5	500
			Sahnelek	5	500
			Festikoyu	2	500
			Yıldız	1	500
			Nuruosmaniye	1	500
			Karaçam	2	500
			Furug	3	500
			Karak	1	500
			Çay	3	500
TOPLAM		5.000			13.500

Kocaeli Maarif Kongresi'nin Müzakere ve Zabıtlarında Eğitim Sorunları

İLAVE EDİLECEK ÖĞRETMENLER

Adet

Merkez Mektebi 2

Şehler 1

(Kocaeli Maarif Kongresi Zabıtları ve Kararları, İstanbul: Cezri Matbaası, 1931, s.26.)

ADAPAZARI KAZASI

TAMİRAT	Derece	Lira	İNŞAAT	Derece	Lira
Sabiha Hanım	1	200	Sapanca	1	2000
Fatmahanım	1	200	Taşığıl	1	2000
Rehber	1	1000	Büyükgazi	1	5000
Büyükgazi	1	50	Akçekemiş	1	1000
Halk	1	100	Doğancılar	2	500
Kemalpaşa	1	100	İlyaslar	1	1000
Cumhuriyet	1	500	Budaklar	1	1500
Karasu	1	200	Kemaliye	3	500
Söğütlü	2	200	Bedil	3	1000
Kayalar	3	200	Kuzuluk	3	1500
Karapürçek	2	50	Kabakulak	2	1000
Erenler	3	50	Memnuniye	1	500
Çaltıcak	2	100	Beynevit	1	1500
Abalı	2	100	Türkkışla	3	500
Taşlık	3	300	Değirmencik, Damlık	1	1500
Tersiye	4	50	Kocaeli	1	2500
Çaykışla	3	500	Melen	4	500
Küçücek	2	500	Dördüncü merkezi	1	1500
Mecidiye	4	50	Hacıköy	1	1000
Vakıf	3	200	Karacedit	1	500
Sukenarı	2	500	Çark	1	1000
Adliye	4	100	Kâzımpaşa	1	1500
Muradiye	1	250	Küsücüler	1	500
Kuruköy	3	200	Dereköy	1	500
Mahmudiye	3	200	Meşelik	1	500
Sucak	3	200	Söğütlü Yeniköy	1	500
Kumcullu	3	500	Arifiye	1	1500
Darıyeri	3	500	Kırpınar	1	500
Şanoğlu	3	500			
Lâhna	3	500			
TOPLAM		8.050*			33.500

*Kitapta verilen toplam rakam hatalı olup doğru toplam 8.100'dür.

İLAVE EDİLECEK ÖĞRETMENLER

Adet

Kırıkpınar 1

Akçekemiş 1

Kâzımpaşa 1

Balballı 1

Betül BATIR

KANDIRA KAZASI

TAMİRAT	Derece	Lira	İNŞAAT	Derece	Lira
Kandıra Merkezi	1	12000	Kızılcıca	1	1000
Safalı	2	150	Eğrioğlu	5	500
Salmanlı	3	200	Kölkörü	5	1000
Bozburun	4	200	Zeamet	1	800
KaymazlıKaradını	4	400	Camus	3	500
Bucaklı	5	100	Bakırlı	5	500
Kayacık	2	300	Kırtepe	5	500
Fındıklı	3	1000	Topçu	1	1000
Ağacık	3	400	Özbeygeri	4	500
İhsaniye	1	1000	Duracalı	5	500
Dudu (Şeyhler)	1	500	Duğanca	5	500
			Merdumbacı	4	500
			Kubuzcu	5	500
			Hacılar	4	500
			Geredeli	3	500
			Oğumca	5	500
			Karamadın	1	1000
			Şahinler	4	500
			Karadivan	5	500
			Bulduk	1	1000
			Selâmetli	5	500
			Gaipler	1	1000
			Yusufçe	5	1000
			Yağdın	2	1000
			Çalköy	5	500
			Pullu	5	500
			İncecik	5	500
			Tepepınarı	5	500
			Beylerbeyi	1	500
			Çeribaşı	1	500
			Kırkarmut	3	1000
			Süllü	3	500
			Mülükşehvar	2	500
			Ahmet Hacı	1	500
			Sinanlı	1	500
			Bağcılar	2	500
			Delihasanlar	1	1000
TOPLAM		16.250			23.800

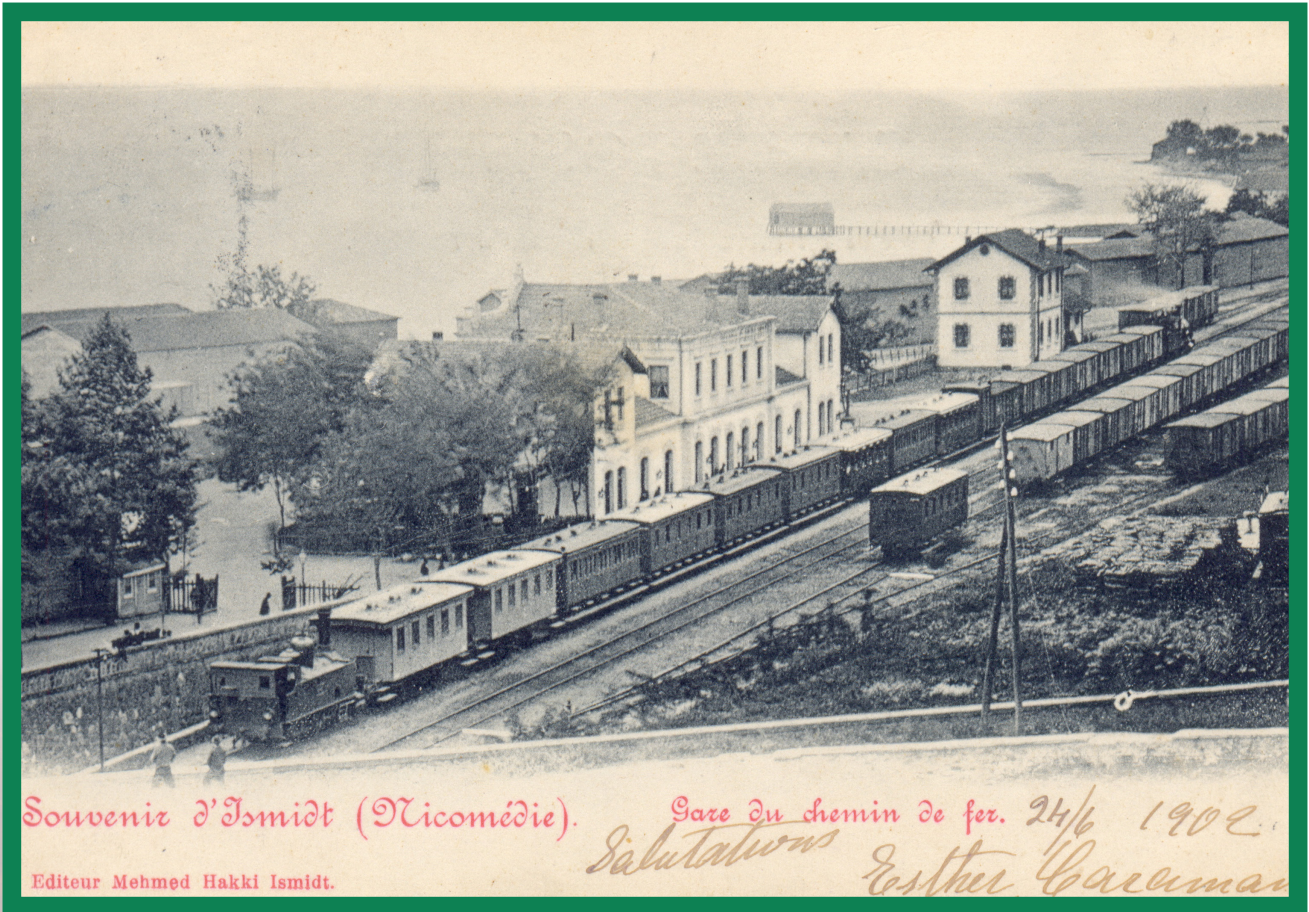
İLAVE EDİLECEK ÖĞRETMENLER

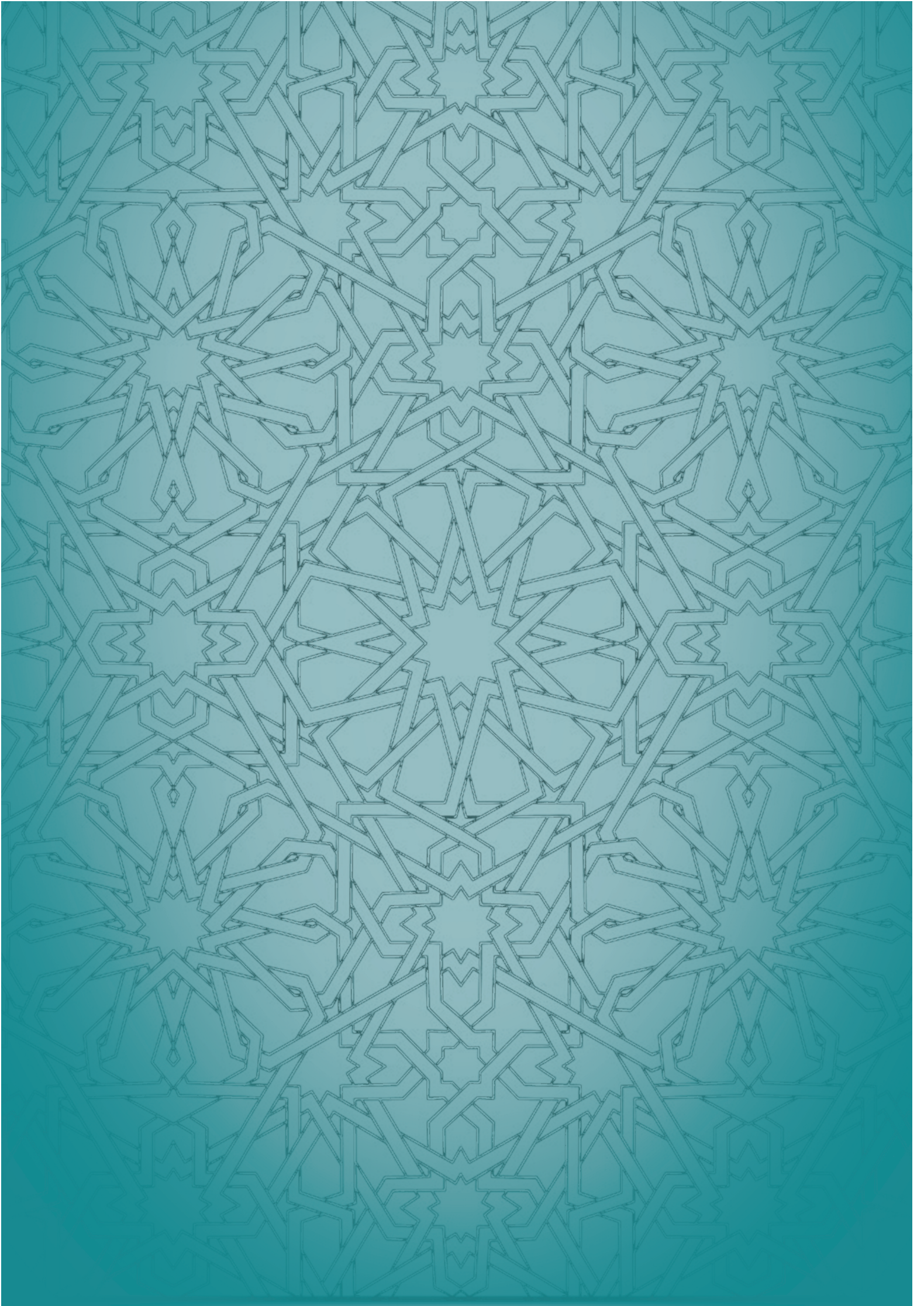
Adet

Merkez Mektebi 2

Şehler 1

(Kocaeli Maarif Kongresi Zabıtları ve Kararları, İstanbul: Cezri Matbaası, 1931, s.26.)

Yarın Gazetesinin İzmit Davası: İzmit Ahalisi İzmit Valisine Karşı

Ekrem SALTİK*

“**S**osyal toplulukların ortak ve genel duyguları ve düşünceleri vardır. Sosyal toplulukların değerleri, uygarlaşma aşamaları, istek ve eğilimleri ancak bu genel duygu ve düşüncelerin belirme ve görülme derecesiyle anlaşılır. Bir sosyal topluluğu yönlendiren ve yöneten insanlar için, sosyal toplulukların sonu üzerinde hüküm vermek durumunda bulunan dostlar veya düşmanlar için ölçü, bu sosyal toplulukların kamuoyundan anlaşılan yeteneği ve değeridir. Bundan dolayı uluslar kamuoyunu dünyaya tanıtmak zorundadırlar. Bütün dünya kamuoyunun bunu öğrenmesini sağlamak ise, yaşamlarının düzenlenmesi için şüphesiz gereklidir. Bu konuda bilinen araçlardan birincisi ve en önemlisi basındır. Basın, ulusun genel sesidir.” 1922 yılının Mart ayında gerçekleşen Meclis açılış konuşmasını yaparken, bu sözleri söylediği sırada konuşması “sesli alkışlarla” kesilmiş olan Mustafa Kemal Paşaya göre, basın “bir ulusun aydınlatılması uyarılması ve ihtiyaç duyduğu düşünce gidasını alabilmesi için hayati bir öneme” sahipti. Basın, “amacı mutluluk olan” ulusun “ortak yönde yürütmesini sağlamak” için “başlı başına bir kuvvet”, “bir okul” ve “bir yol gösterici”ydi. Tekrar alkışlarla bölünen konuşmasının devamında, hükümetin, “önem ve yüceliği ile medeni dünyada söz hakkı kazanan basına” birinci derecede önem vermesi ve “bu konuya ayıracağı zamanı ulusa yapmakla yükümlü olduğu hizmetlerden sayması” gerektiğini ifade etmişti.¹ Mustafa Kemal Paşanın, basının “kamuoyunun aydınlatılması, uyarılması ve ihtiyaç duyduğu düşünce gidasını alabilmesi için” hayati bir öneme sahip olduğunu Anadolu işgaline karşı yürütülen mücadelenin komuta edildiği Millet Meclisinde yüksek sesle dile getirdiği bu konuşma, Milli Mücadelenin tüm şiddetiyle devam ettiği ve Başkomutanlık Kanununun ikinci defa uzatıldığı bir sırada gerçekleşmişti. Millî Mücadele yılları, aktörlerinin başlangıç söylemleri ve “düşmanla” mücadelenin fiziki olarak sona ermesinden sonra ortaya çıkan uygulamalarla birlikte düşünüldüğünde devlet tahayyülü anlamında siyasi bir “koridor” görevi de görmüştü. İktidar vizyonları Osmanlı Devleti’nin feodal yapısını sürdürerek saltanat ve hilafetin devamını sağlamak olan egemen sınıfla, nihayetinde Cumhuriyeti kuracak olan asker-sivil zümrenin birlikte hareket ederek girdikleri bu koridorun sonuna gelmeden giriştikleri rekabet, Cumhuriyet’in ilanıyla Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki küçük burjuvanın lehine gelişme göstermişti. Bir süre Büyük Millet Meclisi çatısı altında sürdürülebilecek gibi görünen iktidar mücadelesi, “feodal” çarşışmaları olan kalkışmaların bastırılmasında kullanılan şiddetin meşru zeminde muhalefet yapan sınıfları da tehdit eder hale gelmesiyle, farklı bir boyuta taşınmıştı. Bu sürecin mevcut iktidar lehine yönetilmesi ve artık iktidardan vazgeçerek “bekâ” kaygısına düşen sınıf ve söylemlerin zararsız hale getirilmesi için gereken “sindirme”, büyük ölçüde 4 Mart 1925’te yürürlüğe konulan Takrir-i Sükûn Kanunu ile mümkün olmuştu. İsmet [İnönü] Paşa’nın ifadesiyle, “memleketin umumî hayatında hâsıl olan teşevvüş [karışıklık] ve tezebzüb [kararsızlık] “tehlikesi” karşısında, müşevveş [karışık] hakayık-ı eşyayı [şeylerin hakikatleri] görmek için, memleketin üzerine gerdiği kalın dumanı” ortadan kaldırmış olan Takrir-i Sükûn, aynı zamanda “söz konusu kargaşayı küçük ihtiraslarını işletmeye alışmış soysuz” aydınların, “iyi ve kötünün birbirinden ayrılması” için de kullanılmıştı.²

İsmet Paşa’nın 2 Mart 1927 yılında hükümetin başı olarak kanunun iki yıllık uygulamasını değerlendirirken dillendirdiği bu itiraftan da anlaşılacağı üzere, “irtica ve isyan” tehdidi gerekçe gösterilerek yürürlüğe konulsa da ülkedeki iktidar mücadelesinin bir aracı olan Takrir-i Sükûn’un

* Dr. Öğretim Üyesi, İstinye Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, ekremizm@hotmail.com
¹ “TBMM 1. Dönem 3. Yasama Yılı Açılış Konuşması”, 1 Mart 1922, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, D. 1, C.18, S.2
² Mete Tunçay (2005), Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-1931), 4. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul, s.144-145

ilk uygulaması çeşitli gazetelerin kapatılması olmuştur. İstanbul’da yayımlanmakta olan Tevhid-i Efkâr, Son Telgraf, İstiklâl, Aydınlık ve Sebilürreşad başta olmak üzere çeşitli Anadolu şehirlerinde bulunan gazete ve dergiler artarda kapatılırken³ Hâkimiyet-i Millîye gazetesinde bir beyannamesi yayınlanan Mustafa Kemal’in sözleri hükümetin Takrir-i Sükûn’un uygulanması konusundaki kararlılığına işaret ediyordu. “*Cumhuriyet’in hürriyet ve nimetlerini*”, “*Cumhuriyet’i tahrip eden*” ya da hakaret eden neşriyatın şiddetle cezalandırılacağını söyleyen Mustafa Kemal Paşanın söz konusu beyannamesi, Takrir-i Sükûn ve hükümetin basın konusundaki yeni tutumunu birinci ağızdan duyurmuş oluyordu.⁴ Nitekim çok geçmeden hükümetin “*basının yola getirilmesi*” konusundaki kararlılığını gösterecek şekilde rejime yönelik muhalif duruşları nedeniyle ardı ardına gazeteci tutuklamaları gerçekleştirilecek, bazı gazeteciler İstiklal Mahkemelerinde yargılanacaktı.⁵

Türkiye Cumhuriyeti’nin İdari Yapılanmasında Mutasarrıflıktan Valiliğe Kocaeli

Mustafa Kemal liderliğindeki ekibin çevresinde kümelenen asker-sivil bürokrasinin yeni bir egemen sınıf olarak kurumsallaşması, Takrir-i Sükûn Kanununun kamuoyunu sindirmedeki başarısıyla da mümkün olmuştur. İktidarın sağladığı imkânları kullanarak yükselişe geçen bu sınıf, bir yandan zaten iş birliği içerisinde olduğu mevcut burjuvaziyi desteklerken bir yandan da kendi burjuva dönüşümünü gerçekleştirmeye koyulmuştu. Bu süreç çoğunlukla devletin tekelinde olan şirketlerin ortak ve hissedarları arasında siyasetçiler ve bürokratlara yer verilmesiyle ivme kazanmıştı. Rejimin mevcut burjuvaziyi kâh destekleyerek kâh kullanarak iyice yerleştiği bu süreçte yaşanan *1929 Dünya Ekonomik Buhranı*, Türkiye’deki dinamikleri, yükselişte olan yeni asker-sivil sınıfın lehine dönüştürmüştü. Zira ekonomik olarak sarsılan toprak sahipleri ve ticaret burjuvazisi bu tarihten sonra artık tamamen rejimi temsil eden asker-sivil bürokrasiye bağlı hale geliyordu.⁶ Önce imparatorluk ve ardından Türkiye coğrafyasındaki iktidar mücadelesini, aşama aşama elde edilen kazanımlarla kendi lehlerine dönüştüren asker-sivil sınıftaki yönetici elitler, iktisadi olarak egemen olan sınıflar karşısındaki hareket serbestilerini, yürürlüğe konulan otoriter kanunlara da borçluydular. Anadolu’daki zihinsel coğrafyanın sosyal, siyasi, iktisadi ve idari olarak yeniden dizayn edildiği bir süreç olan Erken Cumhuriyet Döneminin bu aşamasında, ülkedeki idari teşkilatlanmaya da müdahale edilmişti. Osmanlı döneminin büyük vilayetleri kendi içerisinde il, ilçe, kaza, nahiye ve köy gibi müstakil idari birimlere ayrılmış ve buralara devlet otoritesini doğrudan kuracak idareciler atanmıştı. 1926 yılının Ekim ayında yayımlanan bir kararname ile Anadolu coğrafyasında bulunan bazı yerleşim yerlerinin sırasıyla *Bizans, Anadolu Beylikleri ve Osmanlı Devleti*’nden kalan isimleri değiştirilmişti. Vilayet, kaza, nahiye ve köy adlarının “*gayri milli*” oldukları, “*gayri milli manayı ifade ederek halkın milli duygularını incittiği*” iddiasıyla değiştirilmeye başlandığı bu süreçte; Bozok Yozgat, Canik Samsun, Ertuğrul Bilecik, Hamidabat İsparta, Karesi Balıkesir, Menteşe Muğla ve Saruhan Manisa ismini alacaktı.⁷ Nihayet 1929 yılı Şubat ayına gelindiğinde, Türkiye’de 68 il, 338 ilçe ve 750 bucak oluşturulmuş durumdaydı.⁸ Türkiye’deki bu yeni idari taksimat, bizzat Dahiliye Vekili [İç İşleri Bakanı] Şükrü Kaya’nın ifadesiyle; güçlendirilen köyler ve onların üzerinde tam teşekküllü ilçe benzeri nahiyeler yerleştirerek, bunların üzerinde yetki sahibi olacak vilayetler aracılığıyla merkezi denetimi sağlamayı hedefliyordu.⁹ Bu doğrultuda hazırlanan 1929 tarihli Vilayet İdaresi Kanunuyla, il yönetimleri Vali, ilçe yönetimleri Kaymakam, bucak yönetimleri Müdür ve köy yönetimleri de Muhtar unvanını taşıyan resmi yetkililere bırakılmış, bu kişiler buldukları yerlerde rejimin doğrudan sahibi ve uygulayıcısı olarak boy göstermişti. Bu yeni teşkilatlanmaya göre yerel idari birimlerin en büyüğü olan vilayetlerin başına atanan valilere oldukça geniş yetkiler veriliyordu. Buldukları illerde kaçakçılığın önlenmesinden, hapisanelerin denetlenmesine, kolluk kuvvetlerinin yönetilmesinden hukuki süreçlerin takibine kadar güvenlik ve asayişe dair geniş yetki ve sorumlulukları bulunan valiler, yönettikleri kentlerin iktisadi hedef ve imkânlarını da idare edebiliyorlardı. İdare ettikleri il sınırlarında yaşayan halkın fikri, ahlaki ve toplumsal gelişimine dair tasarruf yetkisine sahip olmalarının yanı sıra, genel sağlığın korunması, bulaşıcı hastalıkların önlenmesi il, ilçe, bucak ve köylerdeki imar faaliyetleri ve toprak kullanımının dizayn edilmesi de yine valilerin yetkisine bırakılmıştı. İdari, adli, askeri personeli birlikte ya da ayrı ayrı toplayarak vilayetin genel meseleleriyle ilgili bilgi alma ya da görevlendirme yapma yetkisine sahip olan

³ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.18.01/13.12.12 [07.03.1927]

⁴ “Genç İsyanı Dolayısıyla Millete, Orduya ve Memurlara Beyanname” (2006), Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV Atatürk Araştırma Merkezi: Ankara, s.562, Naklen; Tunçay (2005), Türkiye Cumhuriyeti’nde..., s.145

⁵ Tunçay (2005), Türkiye Cumhuriyeti’nde ..., s.145-150

⁶ Korkut Boratav (1974), Türkiye’de Devletçilik, Gerçek Yayınevi: İstanbul, s.30-31

⁷ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 51.0.0.0/8.67.17 [24.10.1924]

⁸ İdare Taksimatı, Yıl 2, Şubat 1929, S.11. Köy Hocası Matbaası: İstanbul

⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, C.10, İ.54, 18 Nisan 1929, s.73

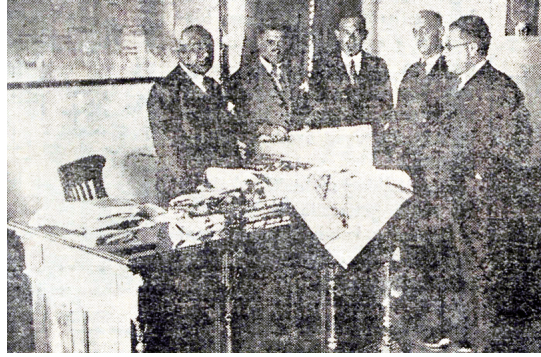
¹⁰ Nuray Keskin (2007), Devletin Toprak Üzerinde Örgütlenmesi: Türkiye’de İllerin Yönetimi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s.297-302.

Yarın Gazetesinin İzmit Davası: İzmit Ahalisi İzmit Valisine Karşı

valilerin, belediyeler üzerindeki kontrol ve denetim yetkisi belediye yasasına göre düzenlenmişti. Buldukları ilin adli meseleleriyle ilgili olarak da yetkilendirilmiş olan valiler, devam etmekte olan hukuki davalar konusunda savcılara yazılı sorguda bulunabiliyordu. Bu zeminde, 1929 tarihli Vilayet İdaresi Kanunu, valileri, yerel bir iç işleri bakanı gibi tanımlamış olmasının yanı sıra, buldukları illerde, devlet ve hükümetin doğrudan temsilcisi ve merkezdeki tüm diğer bakanlıkların yereldeki idari ve siyasi yürütme aracı olarak konumlandırmıştı.¹⁰

Türkiye Cumhuriyeti'ndeki idari yapılanmanın devam ettiği ve geniş yetkilere sahip olan valilerin yerelde "halk için" teşkilatlanmış olan devlet adına "halka karşı" yetki kullandığı bu süreçte, kapsam ve nitelik olarak değişikliğe uğrayan yerler arasında İzmit de bulunuyordu. Osmanlı döneminde Kastamonu Vilayeti, Bolu Eyaleti, Bursa Vilayeti ve son olarak İstanbul Vilayetine bağlı bir "sancak/mutasarrıflık" olan İzmit, Cumhuriyet'in ilk yıllarında bölgede gerçekleştirilen idari düzenlemelerden sonra "Kocaeli" adıyla müstakil bir idari birimi olarak teşekkül etmişti. Kocaeli Vilayeti, Nisan 1924 tarihli ikinci Teşkilat-ı Esasiye Kanunuyla resmen kurulmuşsa da kentin adı bir süre daha "İzmit" olarak anılmıştı. Milletvekillerine ait isimler (esami) defterinde hala "İzmit" kaydı

bulduğu için¹¹ Kocaeli vekilleri ve bürokratlarına dair çeşitli resmi evrak ve gazetelerde "İzmit Mebusu" ya da "İzmit Valisi" gibi kullanımlara rastlamak mümkündür. Vali unvanıyla Kocaeli'nde görev yapmış ilk idareci olan Vehbi [Demirel] Bey'in ardından şehre atanan ikinci Vali olan Eşref [Sait] Bey gibi isimlerin, dönemin gazetelerinde "İzmit Valisi" olarak tanımlanması bu yerleşik kullanım alışkanlığından kaynaklanıyor olmalıydı. Aynı zamanda Mustafa Kemal'in silah arkadaşı da olan Eşref Bey, 1927-1934 yılları arasında Kocaeli Valisi olarak görev yapmıştı. Görevi sırasında rejimin yılmaz bir savunucusu olarak hareket eden Eşref Bey, Takrir-i Sükûn Kanununun yürürlükte olduğu süreçte, İzmit ve çevresindeki asayiş, söz konusu kanun çerçevesinde sağlamak konusunda oldukça kararlı hareket etmişti. Bazı söylentilere göre, Eşref Bey'in Mustafa Kemal'le olan ilişkisi, sadece silah arkadaşlığı ve bürokrat kadrosunda yer almakla sınırlı kalmamış, yeğeni Nebile [İrdelp] Hanım'ın 1928 yılında Mustafa Kemal tarafından evlat edinilmesiyle, bir nevi akrabalık ilişkisine de dönüşmüştü.¹²

¹¹ Enis Şahin ve Sinan Demirağ (2017), "Kocaeli Vilayeti'nin Teşekkül Süreci", Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-III, C. II, Kocaeli, 2017, s. 1461-1505. s.1479-1480.

¹² Mustafa Kemal'in evlatlıklarından biri olan Nebile Hanım'ın ("Kara" lakabıyla da anılan) Eşref Bey'le olan akrabalık ilişkisi, çeşitli internet kaynakları ve -muhtemelen- bu kaynaklara dayandırılarak hazırlanan yerel gazete makalelerinde geçen bir iddiadır. Belge ya da sözlü tarih nakline dayanmayan internet kaynaklı bu iddiaların araştırılması için yapılacak ufak bir gazete taraması söz konusu ilişkisinin şüpheli olduğunu sonucunu vermektedir. Zira örneğin Nebile Hanım'ın 1929 yılında Ankara Palas'ta gerçekleşen ilk evliliğine dair haberlerde, bizzat Mustafa Kemal Atatürk'ün beraberinde üst düzey devlet erkânıyla katıldığı düğünün beş yüzü aşkın davetlisi arasında ne üst düzey bir bürokrat ne de amcası vasfıyla bahsedilmeyen Eşref Bey, merasime ait fotoğraflarda da görünmemektedir. "Mesut Bir Evlenme Merasimi", Hâkimiyet-i Millîye, 17 Eylül 1929, s.1 ; Vakit, 18 Eylül 1929, s.1; "Ankara'da Dün Geceki Balo Çok Parlak Oldu", Akşam, 18 Eylül 1929, s.3 ; Düğüne dair haberler için ayrıca bak; "Ankara'da Balo", Vakit, 16 Eylül 1929, s.1 ; "Reisi Cumhur Hz", Vakit, 17 Eylül 1929, s.1 Bir sonraki evliliğini 1937 yılında yapmış olan Nebile Hanım'a dair bir başka haber, Cumhuriyet gazetesinin 1937 tarihli nüshasında bulunmakta, Nebile Hanım'ın ikinci evliliğini tebrik eden gazete, baba adını Mehmed Nesib olarak vermektedir. Söz konusu haberde Nebile Hanım'ın Eşref Bey'le akraba olabileceğini düşündüren tek ibare; babası ve "Sabık Darülfünun Müderrislerinden" biri olarak tanıtılan Mehmed Nesib Bey'in "Sayid" olan soyadıysa da bu basit bir soyisim benzerliğinden ibaret de olabilir. "Mes'ud Bir Evlenme", Cumhuriyet, 15 Ağustos 1937, s.1 Dönemin gazete haberlerinden anlaşıldığı kadarıyla, 1948 yılı Şubat ayında vefat ettikten sonra Feriköy Mezarlığına defnedilmiş olan Nebile Hanım'ın vefatına dair haberlerde de Eşref Bey ya da dönemin devlet erkânından herhangi biriyle akraba olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. "Atatürk Kızı Nebile Öldü", Vakit, 18 Şubat 1948, s.2

* "Kocaeli'nde Faaliyet", Hâkimiyet-i Millîye, 20 Ocak 1929

** İzmit Valisi Eşref Bey, Maarif Müdürü Ekrem ve maarif erkânıyla maarif programını tespit ederken, Akşam, 16 Kasım 1932, s.6

¹³ "Takrir-i Sükûn Kanunu Kalktı", İkdâm, 5 Mart 1929, s.1

Takrir-i Sükûn Kanununun Gölgesinde Takrir-i Sükûn'dan Çıkış

Erken Cumhuriyet Döneminin hemen başında yasalaşarak, “*sulhu, güvenliği, kamu huzurunu ve sosyal düzeni bozacak her türlü cemiyet, teşebbüs, kıskırtma ve yayını*” yasaklayan Takrir-i Sükûn Kanunu, 1929 yılında yürürlükten kaldırılmıştı.¹³ Takrir-i Sükûn Kanununun yürürlükten kaldırılışı, aynı zamanda Milli Mücadele yıllarından beri sürmekte olan imparatorluk sonrası iktidar kavgasının sona erdiği anlamına da geliyordu. Söz konusu kanunun merkezinde olan gazeteler üzerinde nispi bir rahatlama sağlaması gereken bu gelişmeye rağmen, basın yayın faaliyetleriyle ilgili bazı kovuşturma ve kapatma haberleri dönemin bazı gazetelerinin sayfalarına yansımaya devam edecekti. Bu bağlamda örneğin, Akşam gazetesinin verdiği ve ironik bir şekilde söz konusu kanunun kaldırıldığı güne ait bir habere göre, Rumca neşriyat yapmakta olan Hronika gazetesi de “*Türklük aleyhinde*” yayın yaptığı gerekçesiyle kapatılmış, sahip, muharrir ve mesul müdürleri tevkif edilmişti.¹⁴

Takrir-i Sükûn Kanununun yürürlükten kalkmasını takiben aynı yılın Aralık ayında yayın hayatına başlayan Yarın gazetesi¹⁵, Arif Oruç’un baş muharrirliğinde gerçekleştirdiği “*muhaliif*” yayınlarıyla öne çıkmıştı. Türk basın tarihine dâhil oluşu 1913 yılında Tanin gazetesindeki muhabirliğiyle gerçekleşen Arif Oruç, Tasvir-i Efkâr, Sabah ve Türk Sadası gazetelerinde çalıştıktan sonra Milli Mücadele yıllarında çıkarmaya başladığı Yeni Dünya gazetesi ile sesini duyurmuştu. Yeni Dünya gazetesinin kapatılması ve hapis cezasına çarptırılmasını takiben Yeni İzmir ve Yeni Turan gazetelerini çıkardıktan sonra çalıştığı Sonsaat, Son Posta, Vakit, Milliyet ve Cumhuriyet gibi gazetelerde “*Ayhan*” müstear ismini kullanacak olan Arif Oruç, bir süre İzmir Suikastı bağlamında yargılanacağı davadan da beraat etmişti.¹⁶ Bu süreçte siyasi gazeteciliği bırakmışsa da Türk matbuatından ayrı kalışı fazla uzun sürmemiş, 1929 yılında yeniden gazeteciliğe başlayarak Yarın gazetesini çıkarmaya başlamıştı. Siyah beyaz ve sekiz sayfa olarak yayımlanan gazete tirajının seksen bini bulduğu olmuştur.¹⁷

Takrir-i Sükûn Kanununun yürürlükten kalkmasını takiben yayınlamaya başladığı Yarın gazetesinin yayın çizgisi, özellikle dönemin siyasetçileri başta olmak üzere, rejimin etrafında yeni bir sınıf olarak ortaya çıkan askeri-sivil bürokrasiyle ilgi haberleriyle dönemin diğer gazetelerinden farklılaşıyordu. Takrir-i Sükûn atmosferinin devam ettiği, dönemin siyasetçi ve bürokratlarının bu kanunun uygulamada olduğu yılların alışkanlıklarıyla hareket ettiği sıralarda dönemin bir diğer “*muhaliif*” gazetelerinden olan Son Posta ile birlikte hükümeti açıkça eleştiriyordu. Sık sık, hayat pahalılığı, yoksulluk, yolsuzluk, israf, ihmal, suiistimal, rüşvet, fırsatçılık, ahlaksızlık, kaçakçılık ve vergi kaçakçılığı gibi konularda haberler yapan gazete, “*Ahdettik: Memleket uğrundaki cidalden kalemlerimiz kırılıncaya kadar dönmeyeceğiz*” ifadesini taşıyan manşetiyle bir anlamda yayın çizgisini de ortaya koymuştu. Manşetteki bu ifadenin altında, memleketin herkese ait olduğu, nesillerdir memleket için kanı dökülmüş olan vatandaşların uğruna can verdikleri memlekette olan biten işlerle ilgilenmesinden daha doğal bir “*hak*” olamayacağı söyleniyordu. Söz konusu manşetin devamındaki “*Memleketin afakına çöktüğü söylenen sis tabakası, üç beş aylık zamanın getirdiği sis değildir. O, son iki senin ağır basan dumanlı havasıdır.*”¹⁸ ifadeleri, Takrir-i Sükûn’la ortaya çıkan atmosferin, mevcut iktidarın “*muhaliif*” bulunduğu bir gazetecideki yansımaları özetliyor gibiydi. Bu sosyo-kültürel ve siyasi özetin sahibi olan Arif Oruç, bir başka makalesinde, Türkiye coğrafyası üzerinde yaşayan vatandaşlar arasında, “*cemiyetin iliklerini, damarlarını kemire kemire hasta ve malul eden birtakım bedbahtlar olduğunu*” söylüyordu. Oruç’a göre, “*vatana mideleri ve keselerinden başka bir kayıt ile bağlılıkları bulunmayan bu biçareler; cemiyetin en tehlikeli düşmanlarıydı*”. Oruç’un aynı zamanda her devirde benzerleri görülebilecek olan bir “*yandaş*” tipolojisinin eleştirildiği bir “*manifesto*” olarak da okunabilecek olan ve bir nevi Yarın gazetesi aracılığıyla icra ettiği “*gazetecilik*” faaliyetinin, “*kendince*” nasıl bir atmosferde, “*kimlere karşı*”, “*kimlerle birlikte*” ve “*hangi amaçlarla*” yaptığını da açıkladığı makalesi şöyle devam ediyordu;

“Kendi istirahatleri, kendi menfaatleri için saniyede bir kalıba girmekten haya etmeyen bu ‘Cemiyet Veremi Mikroplar’ ile Türk milletinin şiddetli mücadele etmesi icap ediyor. Ancak bu mücadele neticesinde vatandaşlar biraz kendilerine gelebilecekler, biraz huzur ve sükûna kavuştuklarını his edeceklerdir. Her siyasi teşekkülün her canlı bir hareketin içine girmeye muvaffak olan bu bedbahtların, muhitlerine ve dolayısıyla de memlekete verdikleri vehim ve vesvese, bütün bir dünya ile

¹⁴ “Mahut Gazete Kapatıldı”, Akşam, 5 Mart 1929, s.1; “Hronika Dün Muhakeme Edildi”, İkdâm, 6 Mart 1929, s.1

¹⁵ Yarın, 6 Aralık 1929

¹⁶ Mete Tunçay (1991), Arif Oruç’un Yarını, İletişim Yayınları: İstanbul, s.7-9

¹⁷ Enver Behnan Şapolyo (1969), Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü ile Basın, Güven Matbaası: Ankara, s.236

¹⁸ “Ahdettik..”, Yarın, 3 Aralık 1930

¹⁹ Arif Oruç, “Cemiyeti Kemiren Mikroplar”, Yarın, 17 Mayıs 1930

Yarın Gazetesinin İzmit Davası: İzmit Ahalisi İzmit Valisine Karşı

çarpışmaktan gözleri yılmayan Türk milletini zaafa, tereddüde, evhama boğmuştur. Bugün iki vatandaş bir araya gelmeye, hasbihal etmeye, samimi surette dertleşmeye muvaffak olamıyor. Bunun sebebini, saikını camiayı zehirleyen mikropların üremelerinde aramak ve bulmak zaruretindeyiz. Cemiyeti bu derece zehirleyerek hasta ve dermansız düşüren, onu bu rütbe zebun bırakan amillerin mahiyetleri nedir? Kendilerinde içtimai nizam havariliği tevehhüm eden bu seciyesiz vatandaşların hakiki vazife ve vaziyetleri nedir? Nihayet bu fazilet düşkünleri ne yapıyor ve nereye girmek istiyorlar? İşte şu hakikatler yine hakikat noktânazarından muhakeme mizanına vurulacak, mantık ölçüsüne uydurulmak istenilecek olursa, varılacak netice: Koca cemiyetin bünyesine üşüşen aç tırtulların mahiyetlerini meydana çıkarır. Bu adamlar hakikatte asırdide çınar ağaçlarını için için kemiren, oyan ve çürüten mazarratlı kurtların benzerleri. Öyle hissettirmeden, yavaş yavaş cemiyeti kemirmekte, çürütmekte ve göçürmektedirler. Her devre her inkılabı, her içtimai ve siyasi harekete uymanın yolunu bilen ve bulan bu vatansızlarla, bundan sonra için de olsa şiddetli bir mücadeleye girişmek farzdır. Mide ve menfaatleri için bizzat milli vahdetin bozulmasına sebep olan iki yüzlü adamlardır ki memlekette ve millet arasında bir emniyetsizlik fırtınası belirtmişlerdir. Mefkure, milli vahdet, milli şiar namına en güçlü taassupları göstermek suretiyle bar bar bağırانların bu feryatları arkasında en hasis, en kirli menfaatler saklı bulunduğunu anlamayan bir vatandaş kalmamıştır. Nitekim, onlardan bir kısmının geçen gün mefkure ve vahdet namına söylenen bazı temiz sözleri bir sabah gazetesinde bile derhal istismara kalkıştukları görüldü. Mefkure birliği, şüphesiz ateşle çarpan kalplerde henüz yaşıyor, ölmemiştir. Fakat o mukaddes mefhumu kararmış hırslara siper ve haklı endişelerden doğan sual hücumlarına kalkan yapılmak istendiğini görmek ve duymakta hakikat imanı ile dolu yürekleri sılatmıştır; müteazzi etmiştir! Hülasa; Türk milleti bundan sonrası için de olsa, gözlerini dört açmalı, sureti haktan görünmek riyasi altında ihtiras ve menfaat sırtan vaazlara, nasihatlere yüzünü çevirmeli, arkasını dönemlidir. Cemiyeti kemiren muzur mikroplar için bundan büyük intibah ve ibret dersi olmaz.”¹⁹

“Uzun süreli olan bir kabine yıpranıp, mevcudiyetinden başka bir şey düşünemez hale gelir!”²⁰ dediği “Kavi Hükümet” ve benzeri eleştirel üsluptaki pek çok makalesinden dolayı yargılanacak olan Arif Oruç’un “gazetecilik faaliyetleri”, gazetesinin tirajlarıyla birlikte düşünüldüğünde ülke çapında ilgi görüyordu. 1929 Dünya Ekonomik Buhranının da etkisiyle giderek büyümekte olan hayat pahalılığını, ülkedeki gelir adaletsizliğini haberleştirirken, iktidar çevresinde imtiyaz sahibi olmuş sivil ve bürokratları eleştirmekten geri durmayan gazetesinde, örneğin “demir yolu” yatırımları yapmakta olan devletin asıl önceliğinin yoksullukla mücadele olması gerektiğini savunmuştu.²¹ “Parasız ve tohumluğa muhtaç halde harmanlığını kaldıramamış olan köylünün sorunlarıyla ilgilenmek yerine milyonluk asfalt ihaleleri yapmakta olan hükümetin”²² yatırım öncelikleri ve ekonomi politikalarını açık bir dille eleştirme “cesareti” gösteren Yarın gazetesinde, yolsuzluk yapan ya da yozlaşmış durumda olan kurum, kuruluş, bürokrat ve siyasetçilere dair çarpıcı haberlere yer veriyordu.²³ Nitekim, siyasetçi ve bürokratlara yönelik eleştirilerinin dozu nedeniyle açılan bir dava bağlamında ifade veren Arif Oruç, gazetesindeki eleştirilerin “temiz bir şekilde” yapıldığını savunarak, “şahıslarla onların icraatlarını birbirinden ayırabildiklerini” söylemişti.²⁴

* “Bizde Taltif Böyle Olur”, Yarın, 3 Aralık 1930

- NOT: Bu çalışmada kullanılan ve kaynağı Yarın gazetesi olan karikatür ve diğer görsellerdeki siyah beyaz mikrofilm görüntüsü, Yarın gazetesinin, “duruşundan” esinle ve özellikle bu kontrastla kullanılmıştır.

²⁰ “Arif Oruç Mahkemeye..”, Yarın, 15 Mayıs 1930

²¹ “Aç Millete Boş Tren Lazım Değildir”, Yarın, 3 Aralık 1930

²² “4 Buçuk Milyonluk Asfalt Yollar”, Yarın, 6 Ağustos 1930 ; “Ne Yazık Köylü Ekmek Yerine Ot Yiyor!”, Yarın, 13 Aralık 1930

²³ “Vali Bey!”, Yarın, 17 Ağustos 1930, s.3 ; “Antalya Valisi Faiz Bey, Vatandaşların Hürriyetlerini mi Gaspetti?”, Yarın, 25 Kasım 1930; “İstanbul Valisi Muhittin Bey’den Soruyoruz”, Yarın, 20 Kasım 1930 ; “Konya Valisi Vazifesini İfa Etmedi”, Yarın, 20 Ekim 1930 ; “Antalya Valisi Vatandaşları Odasına Kapatarak Dövüyor”, Yarın, 20 Ekim 1930 ; “Türk Ocakları Meyhane Değildir”, Yarın, 18 Temmuz 1930 ; “Vali Protesto Edildi”, Yarın, 10 Ekim 1930, s.3

²⁴ “Arif Oruç Mahkemede..”, Yarın, 26 Mayıs 1930

Ekrem SALTIK

“Âdab-ı Umumiyye Mugayir” Bir Davanın Merkezi Olarak İzmit ve Yarın Gazetesi

*

**

1930 yılı Haziran ayına geldiğinde Yarın gazetesiyle ilgili bir gelişme gazetenin kendi sütunlarına yansımış, -bazı araştırmacılara göre Çerkez Ethem'in yeğeni olan²⁵- Arif Oruç'a ait olan Yarın gazetesinin “*esrarı askeriyeyi ifşa*” suçlamasıyla yargılanmakta olduğu haberi verilmişti. Buna göre, gazetenin o sırada İzmit Körfezinde demirli olan “*Yavuz Zırhlısının İstanbul'a geleceği*” hakkındaki haberi “*esrarı askeriyeyi ifşa*” suçuna dayanak gösterilmiş, ancak davanın görüldüğü II. Ceza Mahkemesi bu haberde “*faş edilmiş bir esrar*” göremediğinden, gazetenin beraatına karar vermişti.²⁶ Serbest Cumhuriyet Fırkasının kuruluşundan evvel herhangi bir koğuşturmaya uğramamış olan gazetenin içine düştüğü adli kuşatma, ülkedeki iktidar mücadelesine taraf olduğu gerekçesiyle hedefe konulduğu iddialarını doğrulayacak şekilde söz konusu fırkanın kuruluşundan hemen sonra başlamıştı. Nitekim, bir yandan hükümeti eleştirirken bir yandan da muhalefet partisinin sözcüsü gibi hareket etmeyi tercih etmiş olan Arif Oruç, Ali Fethi Okyar'la yaptığı mülakatı gazetesinin manşetine taşımaktan çekinmemişti.²⁷

Yarın gazetesinin Serbest Cumhuriyet Fırkasının yayın organı gibi hareket etmesiyle başlayan adli kuşatma, sadece Yavuz Zırhlısı'na dair haberleri nedeniyle maruz kaldığı duruşmalarla sınırlı kalmamıştı. Gazetenin 4 Aralık tarihli nüshasına göre, “*hayatı siyasîyenin garip ve acı cilveleriyle daima karşılaşan ve memleket uğrunda hapishaneleri kendisine mekân yapan hasta bir genç*” olan Arif Oruç, önceki gün tevkif edilmiş, “*bir jandarma karakolunun ışsız bir köşesinde sabahı beklemişti*”. “*Muhaliif gazeteciler memleketin en talihsiz ve en bedbaht insanları mıdır?*” diye sorulan manşetten verilen habere göre, gazetenin mes'ul müdürü Süleyman Tevfik de tutuklanmıştı. “*İzmit Valisi Eşref Bey, Arif Oruç Bey'in eski bir düşmanı olabilir. Ve birçok şeyler de yaptırabilir, yalnız şahsi garzlerini kanun maddeleriyle istediği şekilde tecelli ettirmesine kanunucezamız müsait değildir. Ve bunun için elinde salahiyet kılıcı yoktur.*” şeklinde devam eden haberin detaylarında; Türkiye'deki her sulh ve her ceza mahkemesinde binlerce hakaret davası bulunduğu, ancak bu gibi davaların tutuksuz olarak sürdürüldüğünden bahsedilmişti. Arif Oruç ve Süleyman Tevfik beylerin tutukluluğunun hukuksuzluğuna vurgu yapılan haberde, hükümetin İzmit'e mülkiye müfettişi gön-

* “Boyanan Gözler”, Yarın, 25 Kasım 1930

** “Ankara Barlarında Şampanya Alemi”, Yarın, Ocak 1931

²⁵ Nurşen Mazıcı (1996), “1930'a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, C.5, S.18, s. 131-154, s.144 ; bu iddianın yine Mazıcı'ya dayandırılarak aktarıldığı bir başka makale; Kader Akdağ Sarı (2019), “Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Muhalefet: Yarın Gazetesi ve Arif Oruç”, Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi, S.29, Bahar, s.285-315, s.289 olsa da Çerkez Ethem ve Arif Oruç arasında bir akrabalık ilişkisi olduğuna dair iddiayı destekleyecek başka bir malumat bulunmamaktadır.

²⁶ “Yarın Gazetesinin Muhakemesi”, Yarın, 17 Haziran 1930; “Yarın Bir Davadan Beraat Etti”, Yarın, 20 Haziran 1930; Yavuz Zırhlısı bağlamında “esrarı askeriyeyi ifşa” suçlamasının hedefi olan bir başka gazete 1929 yılı sonbaharında “Yavuz Denize İndiriliyor” başlığı altında verdiği haberden dolayı yargılanan Milliyet gazetesi olmuş, İstanbul I. Ceza Mahkemesinde görülen davada, söz konusu haberin “esrarı askeriyeyi ifşa” mahiyetinde olmadığına kanaat getirilerek, “beraat” kararı verilmişti. “Yavuz Dair”, Vakit, 10 Kasım 1929, s.2. Nitekim tıpkı diğer gazeteler gibi Yarın gazetesi de Yavuz Zırhlısına dair haberlerine sonraki aylarda devam edecekti: “Yavuz Marmara'da”, Yarın, 2 Ağustos 1930, s.3 ; “Yavuz Dün İstanbul'a geldi..”, Yarın, 7 Ağustos 1930 ; “Zırhlı Yavuz Türk Sularını Dolaşmaya Başlıyor”, Yarın, 10 Ağustos 1930, s.5

²⁷ “Serbest Cumhuriyet Fırkası Lideri Fethi Bey'le Mülakat”, Yarın, 14 Ağustos 1930

²⁸ Yarın, 4 Aralık 1930 ; Ayrıca tevkife dair bir başka haber; “Tevkif”, Cumhuriyet, 4 Aralık 1930, s.2

dererek, vali hakkında “kanuni takibat” yaptırması ve “halkın kanaatine başvurulması” istenmişti.²⁸ 5 Kasım tarihli Yarın gazetesi, geçirdiği “üç ayrı ameliyattan muzdarip” durum da olan Arif Oruç ve “yetmiş beş yaşındaki” Süleyman Tevfik beylerin jandarma refakatinde İzmit’e sevk edildiği haberini veriyor, yaşananların açıkça “garaz” ve “kasıttan” kaynaklandığı söylüyordu. Hem Arif Oruç hem de Süleyman Tevfik Bey’in yolculuk yapabilecek durumda olmadığını gösteren tıbbi raporlara rağmen jandarma refakatinde otomobile bindirilerek Kadıköy İskelesine götürüldüğünü anlatan habere göre, ikili motorla Kadıköy’e, Kadıköy’den de yine otomobile -bütün halkı “teessür içinde” olan- İzmit’e götürülmüştü.²⁹ İkili tevkifi, dönemin gazetelerinde farklı şekillerde karşılık bulmuş, örneğin Son Posta gazetesinin naklettiğine göre, İnkılâp gazetesi, “İzmit’e sevk edilen vatan hainlerinin tesadüfen sokaklarda paramparça edilmekten kurtulduklarını” yazmıştı.³⁰ Bu haberi veren Son Posta’ya göre, Yarın hadisesini doğuran mesele hakkında muhtelif birimler ayrı ayrı çalışmış, gazetede yer alan İzmit Valisi Eşref Bey’e dair iddiaları destekleyecek herhangi bir kanıt ulaşılamaması üzerine hakkında soruşturma açılmasına karar verilmişti. Meselenin neşriyattan doğan bir “matbuat davası” olup olamayacağının farklı gazetelerdeki yorum ve haberlerle tartışıldığı gazetede, Cumhuriyet gazetesi başyazarı Yunus Nadi [Abalıoğlu] Bey’in Eşref Bey’le ilgili şu değerlendirmelerine yer verilmişti; “Eşref Bey, hükümetin değerli valilerinden biridir. Mülkiye mektebini ikmal ederek çikalı ve memuriyet hayatına atılalı belki yirmi beş seneden fazladır. Çalışa çalışa şimdiki payesine vasil olmuştur”³¹

Başlangıçta kefaletle tahliye edilecekleri kesin görülen ikilinin, İzmit halkı tarafından “samimiyet ve muhabbetle” karşılandığını söyleyen Yarın gazetesinin adım adım naklettiği sevkiyat, “ilginç bir şekilde” İzmit’in yerel gazetelerinde birkaç günlük bir “sapmayla” verilmişti. Bu bağlamda Hür Fikir gazetesi, 5 Aralık’ta gerçekleşmiş olan sevkiyatı, 11 Aralık tarihli nüshasında haberleştirmiş ve İzmit Valisi Eşref Bey aleyhine “aslî ve esasî olmayan” yayınlar yapan Yarın gazetesi başmuharriri Arif Oruç ve mes’ul müdür Süleyman Tevfik beylerin, “gece saatlerinde” İzmit’e getirildiğini³² dolayısıyla İzmit’e nakledilişlerinin 10 Aralık’ta gerçekleştiğini yazmıştı.³³ İkiliyle ilgili olarak, “bir valinin amiri olduğu muntaka dahilinde herhangi bir vatanşah aleyhine şahsi bir dava açamayacağı, dolayısıyla davasını mutlaka komşu bir vilayette açmak mecburiyetinde olduğu” düsturuna dayanılarak yapılan “başka bir şehre nakil” talebine rağmen³⁴, Ocak ayı sonuna kadar İzmit’teki hapisanede kaldıkları anlaşılıyordu. Davayla ilgili gazete haberlerinden anlaşıldığı kadarıyla Arif Oruç ve Süleyman Tevfik beylerin İzmit’te hapsedildikleri ilk günler büyük bir belirsizlikle geçmiş, ikilinin tam olarak neyle suçlandıkları ve ne zaman hâkim karşısına çıkacakları bir süre anlaşılammıştı. Bu belirsizlik gazetenin sayfalarına da yansımış, “kendilerini sıkının karanlıkta kalmış olmaları” ve kanuni durumlarının hızlı bir şekilde açıklığa kavuşmaması olduğu ifade edilerek şöyle devam edilmişti; “Aleyhimizde bir mahkeme hükmü lâhik olmadan mukadder cezamızı hapisanede ikmal etmemek, mahkemelerimizin adil kararlarını, ızdırabsız ve kemal-i huzur ve hürmetle beklemek istiyoruz”³⁵

Arif Oruç ve Süleyman Tevfik beylerin tevkifini yerelde haberleştiren Hür Fikir gazetesinde, İzmit Belediye Reisi Kemal [Öz] Cumhuriyet Halk Fırkası İzmit Reisi Y. Zıyaeddin, Türk Ocağı Reisi Şeref başta olmak üzere, kentin önemli bürokratları ve esnaflarının bulunduğu isimlerin imzasıyla bir tekzip de yayınlamıştı. Arif Oruç’un “matbuatın ak saçlı nur yüzlü ihtiyar babası” olarak tarif edildiği söz konusu tekzipte, İzmitlilerin, “memleket uğruna mücadeleyi bir vazife olarak gören” Oruç’a karşı büyük bir muhabbet duyduğu anlatılıyordu.³⁶

Arif Oruç Bey’in, “bütün şehir halkının” tam manasıyla “mesrur” olduğu bir tevkifata uğradığının tüm İzmit’in gündemine taşındığını gösteren bu tekzipten birkaç hafta sonra Adliye vekaletinden gönderilen bir tezkere, Arif Oruç’un beraberindeki Süleyman Tevfik’ten bahsediyordu. Buna göre,

²⁹ Yarın, 5 Aralık 1930, s.1,3 ; Ayrıca İzmit’e sevke dair başka haberler; “Arif Oruç Bey”, Cumhuriyet, 5 Aralık 1930, s.2 ; “Arif Oruç ve Süleyman Beyler”, Cumhuriyet, 6 Aralık 1930, s.2

³⁰ “Hainler Parçalanmaktan Kurtuldular”, Son Posta, 7 Aralık 1930, s.4

³¹ “İzmit’te Tahkikat Yapıldı”, Son Posta, 7 Aralık 1930, s.1,2 ; Arif Oruç’la Cumhuriyet gazetesi baş yazarı Yunus Nadi arasında İzmit Valisi Eşref Bey’den bağımsız olarak bir gerginlik söz konusudur. Nitekim Arif Oruç, sonradan mahkemeye de taşınacak olan bu husumet neticesinde 1 Sene hapis ve 200 lira para cezasına çarptırılacaktır. “Arif Oruç-Yunus Nadi Beyler Davası Bitti”, Milliyet, 30 Eylül 1931, s.3

³² “Yarının Muhakemesi”, Hür Fikir, 11 Aralık 1930, s.1

³³ Oysa söz konusu tevkifata dair bir süreci sayfalarına taşıyan Cumhuriyet gazetesine göre, Arif Oruç ve Süleyman Tevfik Beyler Hür Fikir’in sevk tarihi olarak verdiği 10 Aralık günü ilk duruşmaları gerçekleştirmişti. “Arif Oruç Bey’in Muhakemesi”, Cumhuriyet, 10 Aralık 1930, s.2

³⁴ “İzmit Davasının Başka Yere Nakli..” Yarın, 11 Aralık 1930, s.1,3 ; Ayrıca başka bir şehre nakil talebinin reddine dair bir başka haber için bak. “Yarın Davası”, Cumhuriyet, 11 Ocak 1930, s.3

³⁵ Yarın, 15 Aralık 1930, s.1,2

³⁶ “Tekzip”, Hür Fikir, 11 Aralık 1930, s.3 : Haberleri ele alış şekli ve kullandığı ifadelerden Yarın gazetesinin Kocaeli Valisi ile yaşadığı gerginlik sırasında Validen yana saf tuttuğu anlaşılan Hür Fikir gazetesinin Ocak ayındaki bir nüshasında yayınlana habere göre Yarın gazetesinin başmuharriri Arif Oruç, kendisinden davacı olan kişinin aynı zamanda davanın görüldüğü şehrin valisi olması sebebiyle mahkemenin naklini istemiş ancak bu talebi reddedilmişti. “Yarının bir Talebi ve Reddi”, Hür Fikir, 11 Ocak 1931, s.3

Ekrem SALTİK

Süleyman Tevfik'in, mes'ul müdürü olduğu Yarın gazetesinde yayımlanan “*Kel Başa Şimşir Tarak*”³⁷ başlıklı yazısından dolayı “*Türklüğe hakaret*” suçlamasıyla takibata alınmasına karar verilmişti.³⁸ Dolayısıyla ikilinin birkaç gün sürmesi beklenen ve basit bir hakaret suçlamasından kaynaklanan geçici mahkûmiyeti açılan yeni davalarla belirsiz bir sürece evrilmişti.³⁹ Yaklaşık bir ay boyunca hâkim karşısına çıkmadan ve büyük bir belirsizlik içerisinde hapsedilen ikilinin nihayet “*belirli bir suç isnadıyla*” gerçekleştirilen ilk duruşması Aralık sonunda yapılmıştı. Bu duruşma, mahkeme salonu İzmitlilerin yoğun ilgisi nedeniyle yeterli gelmeyince İzmit'teki bahriye üssünde gerçekleştirilmişti.⁴⁰ İzmit'te görülen sonraki duruşmalara ait detayları da sayfalarına taşıyacak olan Yarın gazetesi, İzmit'teki davanın “*bütün dünya efkârı umumiyesi karşısında*” Vali ve taraftarlarını “*gülünç duruma düşürdüğünü*” ifade eden bir haberine şöyle devam ediyordu; “*... size tekrar bağıryoruz. İstedığınız kadar çalışınız. O, sizin milletin malumu olan iffeti namusa taarruz mızrağını çuvala hem de Vali Bey'in çuvalına istediğiniz şekilde sokamazsınız. Alemleri kör, kâinatı serserem zannetmeyiniz.*”⁴¹

Ocak ayı boyunca devam eden ve “*uzatıldıkça uzatılan*”⁴² İzmit'teki davada mahkeme, kararını 1 Şubat 1931 tarihinde vermiş, Yarın gazetesinin ifadesiyle “*daima hakkı, daima hakikati söyleyen*” Arif Oruç, 1 Sene 3 Ay 15 Gün hapse, 2500 lira tazminata 312 lira da ağır cezai nakde mahkûm edilmişti. Süleyman Tevfik Bey'in, 1 Sene 16 Gün hapse ve 220 lira cezai nakde mahkûm edildiği kararı takiben 200 lira kefaletle serbest bırakılmış olmasına rağmen, Arif Oruç Bey'in tahliye talebi reddedilmişti.⁴³ Arif Oruç'un aylar süren İzmit hapsi, mahkûmiyetinin başından beri devam eden hastalığını göz önüne alan Adliye vekaletinin izniyle 14 Şubat tarihinde İstanbul'daki hapishane re-virine sevk edilmesiyle sonlanmıştı.⁴⁴

“İzmit Kerbalâ mıdır?”

Yarın gazetesi sahibi ve mes'ul müdürünün çeşitli suçlar isnat edilerek İzmit'te hapis yatmış olmaları, genel görünümü itibariyle dönemin siyasi atmosferiyle ilişkilendirilebilirdi. Zira söz konusu gazetecilerin İzmit'e getirilerek hapse atıldıkları haftalarda kapanan Serbest Cumhuriyet Fırkasının yaklaşık beş aylık muhalefet girişimi, Yarın gazetesinden de büyük destek görmüştü. Nitekim, ikilinin İzmit'te hapis oldukları süre zarfında davaya dair süreçleri okurlarına aktarmaya devam etmekte olan gazetenin bazı nüshalarında “İzmit davasının, hürriyet ve cumhuriyetin davası *olduğu*” yazılmıştı.⁴⁵

³⁷ “Kel Başa Şimşir Tarak”, Yarın, 3 Aralık 1930, s.3

³⁸ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30-10-0-0, 38.229.20 [10.01.1931]

³⁹ “Arif Oruç Bugün İzmit'te Sorguya Çekilecek”, Milliyet, 6 Aralık 1930

⁴⁰ “Bugün Muhakememiz Başlıyor”, Yarın, 27 Aralık 1930, s.1,2 ; Yarın, 28 Aralık 1930, s.1,5

⁴¹ “İşi Muğalataya Boğmak İsteyenlere Acıyoruz”, Yarın, 4 Ocak 1931

⁴² “İzmit'teki Davamız Uzatıldıkça Uzatılıyor”, Yarın, 7 Ocak 1931

⁴³ Yarın, 1 Şubat 1931

⁴⁴ “Arif Oruç Bey”, Yarın, 14 Şubat 1931 Bu tarih, Arif Oruç ve Süleyman Tevfik beylerin İzmit Valisi Eşrefle ilgili olarak yaptıkları neşriyat nedeniyle görülmekte olan duruşmaların İzmit safhası için bir son olsa da dönemin gazetelerine yansıyan haberlerden, davanın temyiz edilerek sonraki aylarda devam ettirildiği ve ikilinin 1932 yılı sonuna kadar farklı aralıklarla yeniden hapis yattığı anlaşılmaktadır. “Yarın Davası Temyiz Edildi”, Cumhuriyet, 12 Şubat 1931, s.4 ; “Yarın Davası Başlıyor”, Cumhuriyet, 22 Nisan 1931, s.3 ; “Yeni Bir Yarın Davası”, Cumhuriyet, 20 Mayıs 1932, s.2 ; “Süleyman Tevfik Affolunuyor”, Cumhuriyet, 20 Eylül 1932, s.2 ; “Cezaları Affedilen 3 Mahkûm”, Cumhuriyet, 27 Aralık 1932, s.2

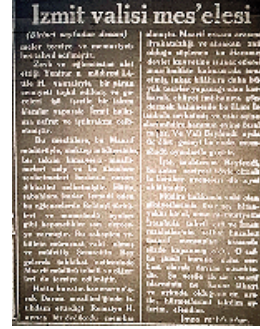
* “İzmit Muhakemesi Münasebetiyle”, Yarın, 23 Ocak 1931

** “Arif Oruç'un Eskişehir Macerasından Yapraklar”, Cumhuriyet, 17 Temmuz 1931, s.4

⁴⁵ Yarın, 13 Aralık 1930, s.1,4 ; Yarın, 28 Aralık 1930, s.1,5

Serbest Cumhuriyet Fırkası ile birlikte fırkaya destek veren muhaliflerin de tasfiye edildiği bir sürecin parçası olması gereken İzmit'teki "sansasyonel" dava, gazetesinin muhalif duruşundan bağımsız olarak, birkaç hafta önce, dönemin İzmit valisiyle ilgili olarak Yarın gazetesinde yayınlanmış olan iddialarla birlikte düşünüldüğünde oldukça "ilginç" ve "şaibeli" bir hâl alıyordu. Zira ilgili gazetecilerin aylarca hapis yatmalarına neden olan davaya giden süreç, İzmit ahali arasında, hakkında "kadınlara olan zaafına ve bu konuda sınır tanımayan kişiliğine" dair söylentiler olan Vali Eşref Bey'le ilgili iddiaların Yarın gazetesine yansımalarıyla başlamıştı. Söylentiye göre, Bahriye Kaymakamı Şerafettin Bey'in eşine sarkıntılık eden Eşref Bey'in bu tacizi bardağı taşıran son damla olmuş, Şerafettin Bey tarafından gönderilen bahriyeliler tarafından ağır bir dayak yemiş olan Eşref Bey'le ilgili bu iddiaları haberleştiren Yarın gazetesi, valiyi "küçük düşüren" bir karikatür yayınlamıştı.⁴⁶ İzmit'teki bu "ahlaka mugayir" durum, Ankara'daki yönetici kadroya yakınlıklarına göre değil de söz konusu kadroyu "ikna edebilirliklerine" göre kendi içinde farklı fraksiyonlara bölünmüş Halk Fırkalarının gün yüzüne çıkmayan ya da en azından üzerine konuşulmadan "örtbas ettikleri" münferit bir olay olarak kalmıştı.

Bu sansasyonel iddiaların gündeme gelmesinden birkaç gün sonra ilginç bir gelişme yaşanmış, gazetesinin basıldığı matbaanın "siyasi kısım memurlarınca" gözetim altına alındığı haberi, gazetesinin manşetlerine yansımıştı. Gazete ile ilgili "tasarrut" emrinin İstanbul Valisi tarafından verilir

verilmediği sorusunun sorulduğu manşette, Vali Bey'den "açıkça ve mertçe" cevap vermesi istenmişti.⁴⁷

Arif Oruç'un, pekâlâ İstanbul'da değil de İzmit'teki bir hapisanede alıkonulmuş olması, Yarın gazetesinin bu tevkiften birkaç hafta önce "İzmit Kerbalâ mıdır?" sorusuyla yaptığı ve İzmit'teki hapisane koşullarını eleştirdiği habere verilmiş bir "cevap" görünümü de taşıyordu. İzmit hapisanesindeki tutuklulara yapılan muamelelerin "engizisyon mezalimine" benzetildiği söz konusu haberde, "dört tarafı sulak" İzmit memleketinin, yüzlerce mahkûmun aylardır susuz bırakılmasıyla "Kerbalâ'ya" dönüştürüldüğü iddia edilmişti. Yüzlerce mahkûmu bir "engizisyon" usulü olan "zincirben" uygulamasına tabi tutmaya yeltenen idareyi "görmeleri" durumunda "haşlanacaklarını" peşin peşin kabul eden haberde, mahkûmlara yapılan kötü muamelelerin yanı sıra "vahşi hayvanların bile tahammül edemeyeceği" hapisanedeki fiziki koşullardan da bahsedilmişti. Diğer detaylarıyla birlikte oldukça kasvetli bir hapisane tablosu çizen söz konusu haberde, "Cumhuriyet kanunlarında engizisyon mezaliminin yeri var mıdır?" diye sorulmuştu.⁴⁸

⁴⁶ Tunçay (2005), Türkiye Cumhuriyeti'nde..., s.278; Yarın gazetesinin Ankara ve İstanbul gibi çeşitli şehirlerdeki arşivlerde bulunan mevcut nüshaları tarandığında Tunçay'ın naklettiği bu hadiseyi çağrıştıran bir habere ulaşılmışsa da söz konusu haberde Tunçay'ın bahsini ettiği Bahriye Kaymakamı Şerafettin Bey'in ismine rastlanmamıştır. Tunçay'dan, naklettiği bu bilginin kaynağı öğrenilememişse de Yarın gazetesinin 12 Kasım 1930 tarihli nüshasındaki haber ve manşete çıkan karikatürün Tunçay'ın bahsettiği olayı çağrıştırdığı aşikârdır.

"İzmit Valisine Mükellef Bir Dayak Ziyafeti", Yarın, 12 Kasım 1930

** "İzmit Valisine Mükellef Bir Dayak Ziyafeti", Yarın, 12 Kasım 1930

** "İzmit Valisi..", Yarın, 13 Kasım 1930, s.1

*** "İzmit Valisi Meselesi": Yarın, 13 Kasım 1930, s.6

⁴⁷ "İstanbul Valisi Muhittin Bey'den Soruyoruz", Yarın, 20 Kasım 1930 ; "Matbaamızın Tarassut Altına Alınması Meselesi", Yarın, 21 Kasım 1930, 1,6

Nihayetinde bahsi geçen “ahlaka mugayir” iddialar ya da “engizisyon mezalimi” benzetmesiyle yapılan ağır eleştirilerden kaynaklanan “kişisel bir mesele” gibi duran, -ve yarın gazetesinin bir süre önce öngördüğü üzere “haşlandı”- “valinin davası”, İzmit’te, gazetede iddiaların bir kısmının doğru olabileceğini düşündürecek şekilde bir kamplaşmaya da neden olmuştu. Zira, “hepsi Halk Fırkaları olan” kentteki bürokrat ve ileri gelen yerli sakinler, idari olarak kentteki en yetkili kişi olan validen değil de valiyi açıkça tahkir eden, üstelik İstanbul’dan derdest edilerek getirilmiş bir “yabancıdan” yana tavır almıştı. İzmit mahalisi, -ironik bir şekilde- bu ayrışmada İzmit valisinin yanında olan yayınladıkları tekzipleriyle, davayla ilgili rahatsızlığını ortaya koymuş oluyordu.⁴⁹ Ancak örneğin Hür Fikir gazetesi, dolayısıyla da kentin milletvekili Kılıçoğlu Hakkı gibi etkili birini de yanına alabilmesinden anlaşılacağı üzere, valinin siyasi güç ve bürokratik ağı elinde bulundurmak gibi “doğal” bir avantajı vardı. Süleyman Tevfik Bey’in yepyeni bir suç isnadıyla takibata uğramasından haftalar sonra Ocak ayı sonunda, ikilinin hapisine neden olan davanın son duruşması görülmüş, “Adaletin tecelli ettiği” ve valinin “davadan temiz çıkmasını” beklediklerini açıkça belirten Hür Fikir, bu duruşmaya geniş yer vermişti. Hür Fikir’in ilk ve ikinci sayfalarında tasvir ettiği duruşma sırasında İstanbul II. Ceza Mahkemesinden gönderilen “istinabeller” okunduktan sonra⁵⁰ davalılar toplamda iki yıl hapis cezasına çarptırılmıştı. Dolayısıyla, Yarın gazetesi sanıklarının “âdab-ı umumiyyeye mugayeret” suçundan yargılandıkları İzmit’teki dava, İzmit mahalisinin muhalefetine rağmen İzmit Valisi lehine sonuçlanmıştı.

Yarın Gazetesi’nin Yarını ve Sonuç

Arif Oruç ve mes’ul müdür Süleyman Tevfik beylerin İzmit’te hapis yattıkları ve tüm Türkiye’nin “gözleri önünde” cereyan eden davanın nihayetinde, manevi tazminat ödemeye mahkûm edildikleri bu süreç,⁵¹ gazetenin yayın serüveni açısından da sonun başlangıcı olmuştu. Bu olaydan sonra bir parti kurma girişiminde bulunacak olan Arif Oruç Bey, “casus” ve “casusluk” haberleri bulma konusunda son derece “mahir” olan⁵² Cumhuriyet gazetesiyle şiddetli bir polemige girmiş, gazetenin kurucusu Yunus Nadi ve Vakit gazetesi yazı işleri müdürü Ali Naci [Karacan] tarafından “vatan hainliği” yapmakla itham edilmişti. Benzer şekilde, Mustafa Kemal’le yakınlığıyla da bilinen ve o sırada Hâkimiyyet-i Millîye gazetesinde yazmakta olan Bolu Milletvekili Falih Rıfkı [Atay], “Çerkez Etem’in uşağı” dediği Arif Oruç’a ağır itham ve hakaretlerde bulunduğu makalesinde, bütün “muhalif” gazetecilerin tek kelime ile “alçak” olduklarını söylemişti. Falih Rıfkı’ya göre, Balkan-

lar’dan Amerika’nın öbür ucuna kadar, “casus ve baba katilleri” gibi en “iğrenç” suçlularla aynı muameleyi görenek şahsi hürriyetleri ellerinden alınmakta olan “böyle mahluklara”, Türkiye’de “Vatan, zafer, millî şeref ve hepsini temsil eden Gazi, Türk cinsinin en büyük adamı, bütün mukaddes kıymetlerle oynamak hakkı” verilerek, “gazete denilen müessesese” teslim ediliyordu.⁵³

⁴⁸ “İzmit Bir Kerbalâ mıdır?”, Yarın, 19 Kasım 1930, s.4

⁴⁹ Yine Yarın gazetesinin verdiği bir habere göre, İzmit gençliği de “pek çirkin bir şekil alan” bu meseleden dolayı üzgün durumdaydı. “Muhakeme Safahatı”, Yarın, 14 Aralık 1930

⁵⁰ “Adalet Tecelli Ediyor”, Hür Fikir, 22 Ocak 1931, s.1,2

⁵¹ “Yarın Davasında Karar”, Cumhuriyet, 1 Şubat 1931, s.1

⁵² Cumhuriyet gazetesi “casus bulma” ve “casusluk haberi yapma” konusundaki “mahareti”, bu olaydan yaklaşık iki yıl önce yine İzmit ve İstanbul hattında gerçekleşmiş olan “Kumandan Oğlu Kasım Tevfik’in yargı sürecinde de kendini göstermişti. Başlangıçta sıradan bir “dini tahkir” davası olarak gazetelerin satır aralarına yansımış olan bu ilginç olayın gelişimi, Cumhuriyet gazetesinin, “Casusluk Eden Hain Bir Serserinin Yakalandığı” şeklindeki manşetinden sonra Türkiye gündemine taşınan “sansasyonel” bir casusluk davasına evrilmişti. Ayrıntılı bilgi için bak; Ekrem Saltık (2018), “Kocaeli’nde Garip Bir Casus: Kumandan Oğlu Kasım Tevfik’in ‘Genç Düşünceler’le Tevkifi”, Uluslararası Orhan Gazi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu V., 9-11 Mart, C.2, Kocaeli Üniversitesi: İzmit, s.1065-1087.

Takrir-i Sükûn'un gölgesinde hükümeti eleştiren yahut kamu yararına bir dilin kullanıldığı herhangi bir gazetecilik faaliyetinin, iktidar çevresinin "hışmına" uğrayarak "linç" edildiği bir süreçte öne çıkmış olan Yarın gazetesi, yeni rejimin "bütün" politikalarını "sorgusuz sualsiz" bir şekilde destekleyen çevrelerce topyekûn hedefe konulmuştu. Tüm ülkenin "gözleri önünde" gerçekleşen bu "linç" karşısında bir süre, daha yumuşak bir üslup kullanma yolunu seçecek olan gazete, Arif Oruç ve mes'ul müdürünün tutuklanmasını takip eden süreçte tekrar eski çizgisine dönecek, özellikle bürokratların yereldeki keyfi, despotik ve yozlaşmış uygulamalarını eleştiren haber ve karikatürler yayımlayacaktı. Bu noktada örneğin, "Bu dünya koskoca bir çarkı felek" manşetiyle "bu çarkı çevirmek isteyenlerin Halk Fırkasına kayıt olmaktan başka çareleri yok mu" diye sorarak, Millî Mücadele sonrası iktidarı ele geçiren asker-sivil sınıfın devleti getirdiği noktayı çarpıcı bir şekilde özetlemişti.⁵⁴ Arif Oruç'un mesnetli ya da mesnetsiz bir şekilde sürekli takibat, tutukluluk ve mahkûmiyetle geçen siyasi gazetecilik serüvenin bu safhasında, sık sık "hain" ve "casus" konulu haberler yapan gazetelerden biri olan Cumhuriyet gazetesinde yeni iddialar ortaya atılmıştı. Buna göre, "memleketin düşmanla boğazlaştığı Millî Mücadele yıllarında" Çerkez Ethem'le birlikte "ülkeyi içerden yıkmaya çalıştığı" iddia edilen Arif Oruç, "her şeye hücum eden, midesi ve cebini doldurmak için şerefli haysiyetli insanlara saldırmaktan çekinmeyen" biri olarak tarif edilmişti.⁵⁵ Bu dönemde Arif Oruç'la ilgili benzer yayınların oldukça artış göstermesi Son Posta gazetesine yansımış, "hep bir ağızdan şiddetli bir hücumla geçen Fırka gazetelerinin gizli bir el tarafından tutuşturulmuş bir volkan gibi" yayınlar yapmaya başladığı ifade edilmişti.⁵⁶ Çok geçmeden, Temmuz 1931'de çıkarılarak, Ağustos 1931'de yürürlüğe konulacak olan Yeni Matbuat Kanunu, Yarın gazetesi için sonun başlangıcı olacaktı. Artık "yasal" hale gelmiş olan baskılar

⁵³ 1923 yılından 1950 yılına kadar kesintisiz bir şekilde Millet Vekilliği yaptıktan sonra "Dünya" gazetesini kurarak -ironik bir şekilde- kendisi de "muhalif gazeteci" haline gelecek olan Falih Rıfkı'nın söz konusu makalesi, aradan geçen yaklaşık bir asra rağmen Türkiye'de, "muktedirin muhalife bakışı" konusunda hiçbir değişiklik olmadığını gösteren dili ve üslubuyla şöyle devam ediyordu; "Bugün, iki cephe tekrar kurulmuştur: Kuvayı İnzibatiye cephesiyle Kuvayı Milliye cephesi! Damat Ferit ve Süleyman Şefik zamanındaki İstanbul gazetelerini açınız: Kurtuluş kavgasının kumandan ve şeflerine nasıl hücum ediliyorsa, hangi mantık, hangi duygu ve hangi hesapla hücum ediliyorsa, aynı mantık, aynı duygu ve aynı hesabı tekrar edilmiş olduğunu göreceksiniz. Hiçbir zafere bu kadar erken sövülmemiştir; hiçbir şeref bu kadar erken inkâr edilmemiştir ve hiçbir hıyanet, bu kadar çabuk dirilmemiştir. Ne zannediyorsunuz, bugün Fransa'da en basit generale bile zafer hatırasıdır diye, hiç kimse dilini ve kalemini uzatamaz. Fransız zaferi, bizimkinden dört sene daha ihtiyardır ve bizim zaferimizle kıyas bile edilemez. Fransa harbi kaybetmiş olsaydı, şimdiki Afrika müstemlekelerine dönen Mustafa Kemal olmasaydı, biz Afrika müstemlekelerine dönecektik. Fransa'da henüz her gün zafer için abideler dikilmektedir. Bizde ise, Çerkez Ethem'in uşağı Mustafa Kemal'in "fetih hakkına dayanarak", iktidarda tutunduğunu yazmak cüretinde bulunmaktadır. Fetih hakkına dayanarak İstanbul'da ve İzmir'de hangi generallerin hüküm sürdüğünü bilmez misiniz? Bu iki şehirde Mustafa Kemal tenkit edilebilmek, zafer "mazidir" diye istihfaf edilmek, bu cinayeti yapanlar, sanki işgal kuvvetlerinin muhafazası altında imişler gibi, namuslu ve mustarip halk arasında serbest ve ferah dolaşmak, Kürt Mustafa'nın ve Ali Kemal'in dolaştığı gibi dolaşmak, bu manzara düşünülecek şeydir. Anadolu, kurtuluş kavgasının ıstırabını bilir; fakat işgal zilletinin acılarını o kadar hatırlamaz, İstanbul, İzmir ve Adana; karlılarının ve babalarının sırtlarına dipçik vurularak, istila bayraklarının selamlandırıldığını siz, hiç şüphesiz, unutmadınız ve unutmazsınız. Bir milletin hatırası bu kadar gevşediği zaman en kara gün yaklaşmış demektir. Fakat zafere mazidir diye, zafer heykelini yıkmak isteyen alçak! ruhlar, yalnız sizin havalarınızda 'teneffüs' etmektedirler. Pis ciğerlerinin içinde yalnız sizin temiz havanızı kirletmektedirler. Bu adamlar, "ölüleri soyamak" için, iki ordu arasındaki harbin bitişini bekleyen urban çıplakları gibi, yağma için yangın bekleyen serseriler gibi, hırslarını doyurmak için vatanın parçalanışını, devletin düşüşünü beklemektedirler. İnkıraz beklemektedirler. Namussuzluğa karşı namus, hiçbir zaman bu kadar sabırlı ve müsamahalı olmamıştır. Bu sabrın ve müsamahanın sebebi, Ankara'nın sarsılmaz kuvvetidir ve milletin büyük kalbini tanımış olmasıdır. Hepsini, hepsini görüyoruz: Sinsi resimli yazıların içini, satırlarınızın altını ve alçak ruhlarınızı, tâ sonuna kadar, hepsini görüyoruz. Fakat millet de görmelidir. Birakınız, biraz daha sövsünler, şahlansınlar, tâ ki halkın hiçbir taba kasında çirkin ve iğrenç ve galiz mahiyetleri hakkında hiçbir şüphe ve tereddüt kalmasin. Yoksa, hürriyetin, sokak köpekleri tarafından kemirilmek için kaldırım üstüne atılmış kemik parçası olmadığını herkes bilir." Falih Rıfkı, "Alçaklık", Hâkimiyet-i Milliye, 27 Haziran 1931, s.1

*"Tahrir Müdürü" Yarın, 9 Ocak 1931

** "Yeni Matbuat Lügati", Son Posta, 3 Haziran 1931

⁵⁴ "Bu Dünya Koskoca Bir Çarkı Felek", Yarın, 11 Mart 1931

⁵⁵ "Arif Oruç'un Eskişehir Macerasından Yapraklar", Cumhuriyet, 17 Temmuz 1931, s.4 ; "Ya Buna Ne Diyeceksin Hain Oruç!", Cumhuriyet, 30 Temmuz 1931 Cumhuriyet gazetesinin Arif Oruç ve Süleyman Tevfik beylerin "İzmit davası" bağlamında takındığı genel tutum "hainlik", "alçaklık" ve "ahlaksızlık" gibi ithamlar çerçevesinde şekillenmişti. Ancak bu kişileri İzmit'te aylar süren bir hapis hayatı yaşadıkları sırada ağır bir şekilde eleştirmekten geri durmamış olan Cumhuriyet gazetesi, yaklaşık 9 yıl sonra gerçekleşen ve İzmit davasının görüldüğü sırada yetmişli yaşlarında olan Süleyman Tevfik'in vefatına dair haberinde, bir zamanlar sayfalarına taşıdığı ağır ithamlarla büyük eziyetler çekmesine katkı sağladığı, en azından "itibar linçinde" bulunduğu bu kişinin "hainliği" ya da "alçaklığı" gibi konularda herhangi bir hatırlatma yapmamıştı. Aksine bu defa, "temiz kalpli, faziletli ve üşenmek bilmez bir münevver" olarak takdim edeceği Süleyman Tevfik Bey'i, "beli bükülmüş halde olmasına rağmen çalışmağa mecbur olduğu için matbaa matbaa dolaşırken gördüklerinde bir gazeteci olarak duydukları ezaya" vurgu yapmıştı. Yıllar önce ilerleyen yaşına rağmen "onuruyla" geçinebilmek için çalışmaya devam etmek zorunda olan Süleyman Tevfik'in dâhil olduğu bir davayı "midesi ve cebini doldurmak için" her türlü "işbirlikçiliği" yapan "hainlerin" davası olarak lanse eden Cumhuriyet gazetesi, bu defa aynı kişi için "Şeyhülmuhammadî" ifadesini kullanacak, "Türk gazeteciliğinin bu fedakâr neferinin sefalet içinde vefat ettiğini" aktarırken, aslında bir anlamda yıllar önce yaptığı suçlamaları tekdiz etmiş olacaktı. "S. Tevfiği Kaybettik", Cumhuriyet, 1 Aralık 1939, s.5

Ekrem SALTİK

karşısında yayınlarını durdurmak zorunda kalan gazete, 597. sayısını yayınladığı 19 Ağustos 1931 tarihinde “*gücünü Namık Kemal’in Hürriyetinden alan ve Türkiye’de hiçbir gazeteye nasip olmayan siyasi, içtimai fikir cereyanları sağlayan*”, “*neşriyatını tatile*” karar verdiğini duyuruyordu.⁵⁷ Gazetenin sahibi ve baş muharriri Arif Oruç, Yarın gazetesinin kapatılması üzerine neşriyatına “*Mücadele*” adlı yeni bir gazete ile devam etmek istemişse de söz konusu gazetenin ilk sayısı derhal toplatılmış ve Mücadele gazetesi, *-belki de basın tarihinde ilk defa yaşanmış olması muhtemel bir şekilde-* yayına başladığı gün kapatılmıştı.⁵⁸

⁵⁶ Son Posta, 23 Haziran 1931

⁵⁷ Yarın, 19 Ağustos 1931

⁵⁸ “Muvazaalı Bir Gazete”, Cumhuriyet, 8 Eylül 1931, s.1 ; “Mücadele Kapandı”, Anadolu, 8 Eylül 1931, s.2; Tunçay (2005), Türkiye Cumhuriyeti’nde..., s.278-280

Kaynakça

- Arif Oruç, “Cemiyeti Kemiren Mikroplar”, Yarın, 17 Mayıs 1930
- BORATAV, Korkut (1974), Türkiye’de Devletçilik, Gerçek Yayınevi: İstanbul
- Falih Rıfki, “Alçaklık”, Hâkimiyet-i Millîye, 27 Haziran 1931
- KESKİN, Nuray (2007), Devletin Toprak Üzerinde Örgütlenmesi: Türkiye’de İllerin Yönetimi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- MAZICI, Nurşen (1996), “1930’a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, C.5, S.18, s.131-154.
- ŞAHİN, Enis ve Demirağ, Sinan (2017), “Kocaeli Vilayeti’nin Teşekkül Süreci”, Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu-III, C. II, Kocaeli, s.1461-1505.
- ŞAPOLYO, Enver Behnan (1969), Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü ile Basın, Güven Matbaası: Ankara
- TUNÇAY, Mete (1991), Arif Oruç’un Yarını, İletişim Yayınları: İstanbul
- TUNÇAY, Mete (2005), Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-1931), 4. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30-10-0-0, 38.229.20 [10.01.1931]
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.18.01/13.12.12 [07.03.1927]
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 51.0.0.0/8.67.17 [24.10.1924]
- İdare Taksimatı, Yıl 2, Şubat 1929, Sayı:11. Köy Hocası Matbaası: İstanbul
- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 3, C.10, İ.54, 18 Nisan 1929, s.73.
- “TBMM 1. Dönem 3. Yasama Yılı Açılış Konuşması”, 1 Mart 1922, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, D.1, C.18, S.2
- “Genç İsyanı Dolayısıyla Millete, Orduya ve Memurlara Beyanname” (2006), Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyanmeleri IV Atatürk Araştırma Merkezi: Ankara

Tarama Yapılan Süreli Yayınlar

- Anadolu, 8 Eylül 1931
- Milliyet, 25 Ocak 1931
- Milliyet, 30 Eylül 1931
- Milliyet, 6 Aralık 1930
- İkdam, 5 Mart 1929
- İkdam, 6 Mart 1929
- Hâkimiyet-i Millîye, 20 Ocak 1929
- Hâkimiyet-i Millîye, 17 Eylül 1929
- Son Posta, 7 Aralık 1930
- Son Posta, 3 Haziran 1931

Ekrem SALTIK

Son Posta, 23 Haziran 1931
Akşam, 5 Mart 1929
Akşam, 18 Eylül 1929
Akşam, 16 Kasım 1932
Hür Fikir, 11 Aralık 1930
Hür Fikir, 11 Ocak 1931
Hür Fikir, 22 Ocak 1931
Vakit, 16 Eylül 1929
Vakit, 17 Eylül 1929
Vakit, 18 Eylül 1929
Vakit, 10 Kasım 1929
Vakit, 18 Şubat 1948
Cumhuriyet, 11 Ocak 1930
Cumhuriyet, 4 Aralık 1930
Cumhuriyet, 5 Aralık 1930
Cumhuriyet, 6 Aralık 1930
Cumhuriyet, 10 Aralık 1930
Cumhuriyet, 1 Şubat 1931
Cumhuriyet, 12 Şubat 1931
Cumhuriyet, 22 Nisan 1931
Cumhuriyet, 17 Temmuz 1931
Cumhuriyet, 30 Temmuz 1931
Cumhuriyet, 8 Eylül 1931
Cumhuriyet, 20 Mayıs 1932
Cumhuriyet, 20 Eylül 1932
Cumhuriyet, 27 Aralık 1932
Cumhuriyet, 15 Ağustos 1937
Cumhuriyet, 1 Aralık 1939
Yarın, Aralık 1929
Yarın, 15 Mayıs 1930
Yarın, 26 Mayıs 1930
Yarın, 17 Haziran 1930
Yarın, 20 Haziran 1930

Yarın Gazetesinin İzmit Davası: İzmit Ahalisi İzmit Valisine Karşı

Yarın, 18 Temmuz 1930
Yarın, 2 Ağustos 1930
Yarın, 6 Ağustos 1930
Yarın, 7 Ağustos 1930
Yarın, 10 Ağustos 1930
Yarın, 14 Ağustos 1930
Yarın, 17 Ağustos 1930
Yarın, 10 Ekim 1930
Yarın, 20 Ekim 1930
Yarın, 12 Kasım 1930
Yarın, 13 Kasım 1930
Yarın, 19 Kasım 1930
Yarın, 20 Kasım 1930
Yarın, 21 Kasım 1930
Yarın, 25 Kasım 1930
Yarın, 3 Aralık 1930
Yarın, 4 Aralık 1930
Yarın, 5 Aralık 1930
Yarın, 11 Aralık 1930
Yarın, 14 Aralık 1930
Yarın, 15 Aralık 1930
Yarın, 27 Aralık 1930
Yarın, 28 Aralık 1930
Yarın, 4 Ocak 1931
Yarın, 7 Ocak 1931
Yarın, 9 Ocak 1931
Yarın, 23 Ocak 1931
Yarın, 1 Şubat 1931
Yarın, 14 Şubat 1931
Yarın, 11 Mart 1931
Yarın, 19 Ağustos 1931

Ekrem SALTIK

* "Arif Orucun Davası Dün Nihayet Buldu", Milliyet, 25 Ocak 1931

Kocaeli Basın Tarihinde Selahattin Telser ve Hürsöz Gazetesi

Müzeyyen ÜNAL*

Kırkli yılların sonunda kitle iletişim aracı radyo ve gazetedir. Dünya ve memleket haberlerine ulaşmanın en kestirme yolu radyo dinleyebilmektir. Her evin en önemli eğlence ve haber kaynağının radyo olduğu, seyyar bayii, posta müvezzii ve atlı postalar tarafından gazete dağıtımının yapıldığı bir zamanda gazete çıkarma fikri oldukça sıradışı görünmektedir.

Cumhuriyet döneminin ilk çeyreğinde Kocaeli merkez ilçesi İzmit'te Türk Yolu dışında Resmi Kocaeli, Hür Fikir, Genç Düşünceler, Yeşil İzmit, Körfez ve Marmara gazetelerinin uzun soluklu yaşama şansı bulamadıkları biliniyordu. Cumhuriyet Halk Partili hükümetin yayın organı gibi görünen Türk Yolu'ndan başka İzmit'te ikinci bir gazete yoktu. 1946 seçimleri öncesinde başlayan siyasi faaliyetler tam aksettirilmiyordu. Selahattin Telser, basındaki bu eksikliği fark etmişti.

Hürsöz, Demokrat Parti'nin kuruluşu ile başlayan partiler arası ve hatta partilerin iç mücadelelerinin hız kazandığı çok partili hayata geçişin sancılı döneminde bir Demokrat Partili tarafından yayın hayatına merhaba dedi.

Türk Yolu gazetesinin 24 Eylül 1949 günlü 3363 numaralı sayısının üçüncü sayfasında "Demiryolu'nda radyo tamirciliği yapan Demokrat Parti azasından Selahattin Telser, Hürsöz isimli haftalık bir gazete neşrine başlamıştır. Tebrik eder, başarılar dileriz." diyerek verdiği haber aslında İzmit'te yayımlanan tek gazete olma durumunun sona erdiği, başkalarının da sırada olduğunun müjdesiydi. Hürsöz Gazetesi, "Telsiz ve radyo teknik muhabere tedrisi yapmış, elinde diploması olan hakikaten mesleğinin ehli radyo operatörü, birinci sınıf telsizci ve muhabereci" olarak kendisini tanımlayan Selahattin Telser tarafından 22 Eylül 1949 günü kendi matbaası'nda basılarak İzmit'te yayın hayatına girmiştir.

Hürsöz'ün Kurucusu Selahattin Telser

Hürsöz gazetesini basan matbaa makinesini imal eden; başyazı, manşet, haber ve köşe yazılarını yazan, çeşitli konularda yazılarıyla mücadele eden Selahattin Telser; başlangıçta baskı masraflarını karşılamak üzere radyo ve elektrik cihazları ile yazı ve fotoğraf makinelerinin tamirleri ve bunların satışları ve alat-ı musikiye satışı ile akümülatör şarjı işlerini devam ettirmiştir. 18 Kasım 1951 tarihinde yeni matbaa makinelerinin gelmesinden sonra gazetenin dizgi ve baskısı ile birlikte her nevi cild ve matba işleri bütün zamanını almıştır.

İzmit'te CHP iktidarına karşı muhalif gazete olarak ilk çıkan Hürsöz'ün sahibi ve başyazarı Selahattin Telser kimdi? Kayıtlara göre baba adı Osman, anne adı Refika, 1329 İstanbul doğumlu Selahattin Telser zaman zaman yazılarında yaşam öyküsünü okuyucuları için aralamış, kendisinden ve ailesinden söz etmiştir:

"Dedem (annemin babası) Ali Rıza Efendi, İstanbul'da Hasanpaşa Karakolu'nda inzibat assubayı iken patlak veren harp, bütün vatan evlatlarını cepheye sevkettiği gibi onu da alelacele alıvermiş, Çanakkale'de şehit olmuştu.¹ Biz evde annem, büyükannem, iki kardeşim (Sabahattin ve Sadrettin), polis babamın bazı zamanlar alabildiği maaşla sonraları da anneanneme bağlanan şehit maaşıyla

* Kocaeli Dokümantasyon Merkezi, muzeyyen1841@gmail.com

¹ Selahattin Telser, Çanakkale'de şehit dedemi aradım. Hürsöz, s.1, 19.03.1980

Müzeyyen ÜNAL

geçinmek zorundaydık. Bir evimiz vardı Kocamustafapaşa'da; kiramız yoktu. Bilir misiniz evimizde sıcak yemek pişirmek çok nadir olurdu. O zamanlar Zünbül Efendi Camisi'nin hayrat kapısında kazanlar kaynardı. Hilali Ahmer'in yönettiği bu kazanlarda daha ziyade kuru fasulye pişirdi. Büyük köşklere oturan komşularımız bile çocuklarını buraya yollar, aşhaneden yemek alırdı. Ben de bunlara katılırdım. O kazanlarda pişen kuru fasulyenin lezzet ve kokusunu hala unutamam.² Yaşım ilerledikçe neden anneannemin dul olduğunu, üç ayda bir aldığı şehit maaşından anlamaya başladım. Dedemin asker olduğu hele Çanakkale Kilitbahir'de düşman kurşunlarıyla şehit olduğunu öğrendikten sonra ben de asker olmayı istedim. Nitekim oldum da.³ On sekiz yaşında askeri okuldaydım. Yattığım yatak ot, üzerimdeki battaniye velense denen acaip bir şeydi. Öğleyin verilen nohut yemeğini suyun altına koyar, üzerinde yaldız gibi olan yağı attıktan sonra akşama kadar leblebi gibi yiyerek karnımızın acıkmasını savardık. Dışardan gelen kelle şekeri denen şekerlerden bir parça bulup yemek nimetti. Kocamustafapaşa'dan Ortaköy'e yürüyerek gidilirdi. Köprü üzerindeki insanlar arasında elli metre aralık olurdu.⁴

Orduda astsubay başçavuş olarak hizmet ettim. O zamanlar başçavuşların maaşı 68 lira 68 kuruştı. Hiçbir hakları da yoktu. Bugünkü assubaylar bizim o zamanlardaki mücadele ve feragatlerimizin semeresini görüyorlar. Orduda babamın imza ettiği süre kadar durdum, bir yandan da sivil hayata kendimi hazırladım. Ordudan ayrılınca yine vatandaşla haşır neşir olmayı hedef seçtim. Çünkü her sene kucaklaştığım ve yetiştirdiğim, çoğunu meslek sahibi yaptığım askerlerimin etkisi vardı içimde. Sivil hayatta öğrendiğim teknikten yararlandım. 1939'da İzmit'e geldiğimizden 1948 yılına kadar radyo ve elektronik işleriyle ve ticaretle meşgul oldum.⁵

Selahattin (Telser), Sabahattin (Özta) ve Sadrettin (Karakuş) kardeşlerin soyadları farklıdır. Aytol Telser'in anlattığına göre kanun çıktığı zaman irtibat kurulamamıştır.

"Babamın komutanı 'Oğlum sen telsizcisin, soyadın Telser olsun.' demiş. Öyle de kalmış. Askerlikten ayrıldıktan sonra da Sabahattin Amcam⁶ ve dedemle birlikte 1939'da İzmit'e gelmişler. Fevziye Camii önündeki sıra dükkanlardan birinde radyocu açmışlar." Kardeşi Sabahattin Özta'nın açtıkları radyo ticarethanesi bu konuda başarı kazanmıştı.⁷ Bu ilk dükkan Fevziye Camii'nin hemen önündeydi. Cami sahanlığı ile yol arasındaydı. Sırasında Saadetin Bey'in (Yalım) kitap - kırtasiye dükkanı vardı. Bu ilk dükkan istimlak edilince demiryolunda lokantalar yanında tek katlı bir yapıya taşındı.⁸ Demiryolu'nun üst tarafındaki yeni dükkanın sağında ve solundaki bu lokantalar Geyikli, Erman ve Salih Baba meyhaneleri olup aynı sırada Zeki Çetik Fotoğrafhanesi ve bir sigara bayii bulunmaktaydı.⁹

Selahattin Telser'in İzmit Ticaret ve Sanayi Odası'na kayıt ilanı Sabahattin Özta'dan daha sonraki bir tarihi taşıması Fevziye Camii önündeki dükkandan çıkarılınca işyerlerini ayırdıklarını akla getiriyor.¹⁰

19 Eylül 1942 günlü Marmara gazetesindeki ilan bu zamana kadar İzmit'te neler yaptığını özetler: "Üç seneden beri sanat ve tekniği ile takdir kazanan Elektrofon Radyo Mağazası bu kerre kendisine yeni bir istikamet vermiştir. Bu sürede 700 küsür radyoyu şikayetsiz ıslah eden bu müessesenin sahibi Salâhattin Telser on senelik telsiz ve radyoculuk hayatında muaffak olduğu gibi İzmit'te de muzaffer seneler kazanmış, bundan sonra da daha büyük gayretlerle müşterilerini memnun etmeye azmetmiştir. Mağazada her cins radyo tamirati ile beraber Philips, Aga Baltık, Orion, Markoni, Sporton, Philce, Standart, Körting, Telefunken, Payart, RCA Medyatör, Pontiac, Emerson, Filco Morelli, Nora, Lorens ve Tefag radyolarının tamamen mütehasısı ve teminatlı tamirleriyle tanınmış,

² Selahattin Telser, Elli Yılın Öyküleri, Hürsöz, s.1, 13.09.1973

³ Selahattin Telser, Çanakkale'de şehit dedemi aradım. Hürsöz, s.1, 19.03.1980

⁴ Selahattin Telser, Elli Yılın Öyküleri, Hürsöz, s.1, 13.09.1973

⁵ Selahattin Telser, Çanakkale'de şehit dedemi aradım. Hürsöz, s.1, 19.03.1980

⁶ Marmara Gazetesi, 29 Kasım 1939, s. 3: "İzmit Ticaret ve Sanayi Odasından: İlan No: 821, Sicil No: 2328, Ünvanı Ticareti Elektrifen: Elektrik Malzemesi ve Radyo tamiri. Sabahattin Özta ünvanı ticarisile İzmit'in Demiryolu Caddesi'nde ve radyo tamiri, elektrik malzemesi ticaretile işgal eden Sabahattin Özta, Kanunu Ticaret'in Kırk İkinci Maddesi mucibince sicilli ticarete kaydedildiği ilan olunur."

Marmara gazetesi, 26 Eylül 1942, ilan: "Sayın İzmit halkına müjde! Sabahattin Özta -SUMER- Radyo ve elektrik mağazası müşterilerine azami kolaylık göstermeye amadedir. İzmit Demiryolu Nalbur Mehmet Efendi sırasında 158 Numara".

⁷ Naci Girginsoy, 23 Yılın Hikayesi, Hürsöz, s.1, 22.09.1971, s.1

⁸ Şakir Balkı, Nikomedia'nın Büyülü Yüzü İzmit, İzmit 1999, s.53

⁹ Kocaeli Dokümantasyon Merkezi "Yaşayan Tarih Sohbetleri" serisi "Aytol Telser videoband kaydı".

¹⁰ 25 Şubat 1941 (Türk Yolu) "İzmit Ticaret ve Sanayi Odası'ndan: İlan No: 1222, Sicil No: 3339. Radyo ve Elektrik cihazları ile yazı makinelerinin tamirleri ve bunların satışları ve foto, alati musikiye satışı ünvanı ticarisile İzmit'in Demiryolu Caddesi'nde 208 numaralı mahalde icrai ticaret eden SELAHATTİN TELSER kanunu ticaretin kırk ikinci maddesi mucibince sicilli ticarete kaydedildiği ilân olunur."

Radyocu Salahattin Telser'e radyolarını uysal ve samimi olarak ehven fiatla şimdiden sonra yaptırabilirsiniz. İtimat, ucuzluk, temizlik ve sağlamlık yeridir. Mağazada AGA Baltık radyoları, Odeon ve Sahibinin Sesi plakları, gramofon iğneleri ve her cins radyo elektrik malzemesi bulunur. Düğünlerde kazalara mahal kalmamak için elektrikçisini bedava gönderir, arzu edenlere pikapla müzik temin edilir. Yazı makinesi, buzdolabı, elektrik atlatları tamirleri, elektrik işleri, akümülatör şarjları yapılır.”

19 Temmuz 1944 günlü Türkyolu'ndaki ilan: “Radyonuzu, pigabınızı, gramofonunuzu, ütü ve ocaklarınızı, elektrik arızalarınızı, yazı makinalarınızı, teksir makinalarınızı, daire numerotörlerinizi, elektrikle işleyen herşeyinizi tamir ettirmek için, otomobil ve radyo akümülatörlerinizin şarjı, bir senelik volt batarya yaptırmak için Selahattin Telser'e koşarak geliniz. Adres Demiryolu'nda Lokantalar sırasında”.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Gelibolu'ya bir sene ihtiyat askeri olarak gittiğinde dükkanla Naciye Hanım meşgul oldu.¹¹

Ticari hayatta basının tanıtım gücünü farketmiş olsa da Cumhuriyet gazetesi logosu yanında fotoğraflı ilanını görmek gerçekten şaşırtıcıdır.¹²

Selahattin Telser'in önceki teknik ve ticari faaliyetleri “Hürsöz” çıkmaya başladığında da devam etmiştir. Bu dönem gazetede radyo satış - tamir ve çırak talebeden ilanların takibi ile anlaşılabilir. ¹³ Hürsöz sayfalarındaki Sabahattin Öztan ve Sadri Karakuş'a aitticari ilanlar da kardeş dayanışmasını ortaya koymaktadır. 18 Mayıs 1951 günlü Hürsöz'ün ilan ve reklamlarından Selahattin Telser'in radyo ticaretini tamamen bıraktığı, üzerindeki acente ve şubelerin Sabahattin Öztan'la devam ettiği anlaşılmaktadır. Aynı sayfada Selahattin Telser, sayın okuyucu ve müşterilerine şöyle seslenmektedir: “Biz matbaa işleri ve memleket hizmeti olarak gazete çıkarırken, asla radyo teknik işlerini bırakmış değiliz. Bilakis gazete ve matbaa işleri ile ikinci bir iş olarak vaziyetimizi takviye ettiğimizde radyo tamirlerini hemen hemen bedava olarak yapmaktayız. Daktilo makineleri bizim asıl işlerimiz arasındadır. Fikrimiz işlerken ellerimiz boş durmamaktadır.”

Hürsöz Gazetesinin Kuruluşu

1945'te memlekette siyasi hareketler başladı. Demokrat Parti kurulunca Kocaeli'de Diş Hekimi Sadi Ataerginil başkanı oldu. Selahattin Telser'le iyi anlaştılar. Telser, Adapazarı ve Geyve'yi içine alan koca vilayetin her köşesine yetiştirdi. Aldığı görevleri bir asker gibi yönetmeyi başardı.¹⁴

Telser'e göre “22 Eylül 1949 tarihi, Kocaeli matbuat tarihinde cesaret ve mücadele tarihidir. Bizim için olduğu kadar bütün Kocaelileri alakadar eden bu mücadeleyi hep birlikte yenmiş ve başarmış bulunmaktayız. Demokrat Parti hırsızlıkla ve vatandaş ıstırapları ile mücadele halinde, Halk Partisi azgın insafsız propagandaları, keyfi icraatları ile basındaki baskısı had safhaya girmiş, bilhassa yeni doğan gazetelere baskısını iyice arttırmış ve satır değil kelimelerden bile mana çıkarmaya başlamış. Köylü, şehirlî basına sarılmış, basın da binbir mahrumiyet içinde vazifesini icra etmektedir. 1949'da Kocaeli'de tek bir muhalif gazete yoktu. Muhalefete yapılan basın hücumuna parti mensupları

¹¹ Selahattin Telser ve eşi Naciye Hanım, iki kız - iki erkek çocuklarıyla evde - işte birlikte olmuş nadir ailelerdendir. Çocuklar her ne kadar erken yaşta gazetede çalışmaya başlamışlarsa da öğrenimlerini de aksatmamaya çalışmışlar. Hürsöz bir gazetecilik okulu gibiydi. Naciye Hanım gazetenin bir tarafında epey bir zaman ikamet ettikleri, sürekli birlikte oldukları bu çevreden yararlandı. Gazeteye haber ve köşe yazıları yazacak duruma geldi. Sonra da künyeye girmeyi hakedecek başarıyı gösterdi.

¹² (Cumhuriyet, 18.07. 1946, Sayı 7874) “Radyo Sahiplerine: Her cins radyoyu tam anlayışla tamir eder. İlave, ıslah, tadilat yapar ve her soruya cevap verir. Salahattin Telser, Radyocu. İzmit, Demiryolu, 208”

¹³ (Hürsöz, 19 Haziran 1950) “Radyonuzu, pikabınızı, gramofonunuzu, ütü ve ocaklarınızı, elektrik arızalarınızı, yazı makinalarınızı, teksir makinalarınızı, daire numarotörlerinizi, elektrikle işler her şeyinizi tamir ettirmek için, kartvizitlerinizi, düğün davetiyelerinizi, otobüs biletlerinizi, hüviyet varakalarınızı, bilumum matbua ilanlarınızı, otomobil akümülatörlerini şarjı, radyo akümülatörlerinin şarjı, bir senelik 90 Voltbatarya yaptırmak için, düğün ve temsillerde mikروفon tesisatı kiralamak, eğlencelerinizde pikap kiralamak isterseniz Koşarak: Muhakkak Selahattin Telser'e geliniz. Adres Dikkat: Demir yolunda Lokantalar sırasında.”

(Hürsöz, 15 Eylül 1950) Çırak aranıyor! Matbaa ve elektrik - radyo işlerinde yetiştirmek üzere en çok 14 yaşında öncelenden verilecek harçlığa razı olacak bir erkek çocuğa lüzum vardır. Askerliğine kadar müesseseden ayrılmaması şarttır. Gazetemize müracaat.

(Hürsöz, 03.11.1950, sayı123) Tükenmez kalemler doldurulur. Matbaamıza müracaat. Dikkat radyolarınıza el sürmeden bize getiriniz. Beş dakikada garantili olarak çok ucuz tamir edilir. Arzu edenlere ufak ücretle arızası tahmin masrafı gösterilir. Kurcalanmış radyolar için ayrı konuşulur. Radyolarınızı karıştırmamak sayın halkımızın menfaatinedir. Adres Selahattin Telser İzmit.”

¹⁴ Hürsöz, 19 Mart 1980

¹⁵ Selahattin Telser, Gazetemiz Dört Yaşına Girdi, Hürsöz, No: 627, 21 Eylül 1952, s. 1

Müzeyyen ÜNAL

dişlerini gıcırdatmakta ve nefret etmektedir. Kocaeli demokratlarının ağız var dili yok. İşte bu şartlar altında tamamen ihtiyaçtan doğmuş olan gazetemiz çıkmaya başlamış ve memleket sevenler bağrına basmıştır. Hürsöz bu tarihten itibaren yayın yapmaya başlamış, bu tarihe kadar millete hizmet etmekten başka bir şey düşünmemiştir.”¹⁵

İzmit’te yayın hayatına başlayan, şimdilik haftada bir perşembe günleri çıkan siyasi edebi gazete Hürsöz’ün sahibi ve yazı işlerini fiilen idare eden Selahattin Telser ilk başyazısında nasıl bir gazete çıkaracaklarına şöyle açıklık getiriyordu:” Aziz okuyucuların çeşitli gazeteleri aynı gün eline aldığı İzmit’te Şehirde ikinci bir gazeteye ne lüzum vardı’ gibi tepkiyle karşılanacağını tahmin ediyorduk. Gazetemiz Kocaeli’nin hadiseleriyle en çok alakadar olacak kuvvetli tenkitlerle Cumhuriyet’in mahsulü bulunacaktır. Manen teşvik ve destekleyen büyük bir halk kitleyle karşı karşıya bulunduğumuza inanarak bunlara faydalı olmaya çalışacağız. Bunun içindir ki memleket hizmetinde davalarda en müsbet yolu tutmuş bulunuyoruz. Gazetemizin yaşaması için bütün çareler düşünülmüştür. Bir matbaa kurulmuştur. Herkes tarafından alınabilmesi için fiyatını beş kuruş ve bayi hakkını ayırarak çok az fiyatla satışa arz edilmiştir. Gazetemiz hiçbir siyasi menfaat temini için şahsına bir masrafı göze almış değildir. Matbaa ve yazı arkadaşlarını tasarruf ve fedakarlık neticesi planlamış bulunuyoruz.”

“Gazetemiz demagoji, ihtiras ve yıkıcı zihniyetin tahripkâr tenkidinden daima uzak kalacaktır. Gayesi memlekete hizmetten başka tek bir düşüncesi yoktur. İyi olanı iyi, fena olanı fena ve imkan olursa bunların ıslahını temin edecek kanaat ve fikirlerle ayrıca haklı ve doğru tarafa hizmet etmek niyetindeyiz. Okurlarımızın yakın alakaları memleket hizmetinde sevindirici neticeler verecektir.”

Logosu

Gazetenin başlığı diğer bir deyişle adı, demokrasi kavramının temeli olan düşüncelerini serbestçe açıklayabilme, söz hürriyeti anlamında iki kelimededen oluşuyordu: “HÜRSÖZ”. İlk birleşik olarak büyük harflerle yazılmıştır. Ü ve Ö harflerinin noktaları üstlerinde olduğu gibi harfin içine gömük yazılışına da rastlanır. Baş harfler büyük olmak üzere diğerleri küçük harflerle birleşik yazılarak kullanılmıştır. Ayrı yazıldığı, “söz”ün baş harfinin büyük olduğu da görülmektedir. Genelde baş harf büyük olmak üzere küçük harflerle birleşik yazılmıştır. Asıl rengi kırmızı olup siyah, yeşil ve nadiren mavi logonun altında tekrarlanan değişik ifadelerle rastlanmıştır:

- “Şimdilik haftada bir perşembe günleri çıkar. Siyasi edebi gazete”
- “Demokrasi Yolumuzdur”
- “Adımız AndımızDemokradir Yolumuz”
- “Halkın, hakkın, demokrasinin kuvvetli müdafii, müstakil gündelik siyasi gazete”
- “Gündelik siyasi gazete”
- “Günlük siyasi müstakil gazete”
- “Demokrasinindir”
- “Günlük siyasi müstakil gazete Atanın - halkın - Hakk’ın ve doğrunun yolundayız.

Künyesi

22.09.1949 Sahibi ve yazı işlerini fiilen idare eden Selahattin Telser
Selahattin Telser, İdarehane: Demiryolu, No.212, Telf.: 1215

29.06.1950 Müessisi: Selahattin Telser.
Bu nüshada yazı işlerini idare eden: Selahattin Telser
İdarehane ve dizildiği yer: Demiryolu Telser müessesesi
Telefon 1245 İzmit.
Basıldığı Yer: Hürsöz Matbaası Yukarı Hamam Karşısı

25.07.1950 Sahip ve Neşriyat Müdürü: Selahattin Telser.
Basıldığı Yer: Hürsöz Matbaası, İzmit. Telefon: 1245

19.12.1953 Sahibi: Selahattin Telser.
Bu nüshada yazı işlerini idare eden Mes’ul Müdür: Mustafa Doğan.
Basıldığı yer: Hürsöz Basımevi.
Telefon: 1245, Telgraf: Hürsöz, İzmit

13.07.1955 Sahip ve müessisi: Selahattin Telser
Bu nüshada yazı işlerini idare eden Mes'ul Müdür: Mustafa Doğan
Dizgi: Emek Dizgi Evi, Baskı Hürsöz Matbaası.
İdare: Yavuz Sokak, No: 10, Telefon: 1245, Telgraf: Hürsöz, İzmit

01.01.1959 Sahibi: Selahattin Telser, Mesul Müdür: Tansel Telser

01.09.1966 Sahibi Selahattin Telser
Sorumlu Müdür: Turan Toprak
Muhabir ve Yazarlar: Ahmet sonat, Yaşar Başar, Kamil Edin, Mustafa İğneci, Naciye Telser.
Ankara İstihbarat: Gülseren Fidan

23.10.1992 Sahibi: Hürsöz Gazete ve Yayıncılık Ortaklığı Adına Aytol Telser
Yazıişleri Müdürü:Aytol Telser
Mesul Müdür: Erkan Telser
Magazin Yazarı:İlkan Görgün
Ekonomi ve Sosyal Haberler: Nedim Akkaya
Spor Foto Muhabiri ve Yazar: Tefvik Arslan

Hürsöz'ün künyesinde ilk zamanlar sadece: "Sahibi: Selahattin Telser." Sonra "Sahibi ve bu nüshada yazı işlerini idare eden: Selahattin Telser. İdarehane ve dizildiği yer: Demiryolu Telser Müessesesi, Telefon 1245, İzmit, Basıldığı yer: Hürsöz Matbaası, Yukarı hamam karşısı." Daha sonra "Sahibi ve bu nüshada yazı işlerini fiilen idare eden mes'ul müdür Selahattin Telser"di.

Mesul müdür bulundurmak zorunluluğu ortaya çıkınca Telser ailesi dışında gazeteciler künyeye dahil edildi. Tansel Telser'in yaşı ve öğrenimi uygun olduğunda mesul müdürlük görevini üstlendi. Hürsöz'ün künyesinde elli yıl boyunca sahibi, mesul müdürü, yazı işleri müdürü, genel yayın müdürü ve muhabir olarak Telser ailesinden biri ya da birkaçı yerlerini korudular. Zaman zaman değerli gazeteci ve yazarlar da Telser ailesi ile birlikte künyede yer aldılar. Zorda kaldıklarında dizgi ve baskıda görevli iyi yetişmiş çalışanlar: fotoğrafçı-yazar ve muhabir olarak katkı verdiler, künyede yer buldular.

Matbaası

Matbaasız bir gazetenin yaşaması mümkün değildi. İzmit'te 1949'da bir bıçak ve bir de iktisadi bir baskı makinesi yaptılar. 57 . 82'nin yarısını basan ve bu ebadı kesen bu iki makinenin de Avrupa malından aşağı kalır tarafı yoktu."¹⁶

Karşılaşılan Zorluklar

Baskı ustası ve kağıt temini ilk günlerde karşılaşılan en önemli zorluklardı:

Selahattin Telser, Hürsöz'ün 4'üncü sayısında "Özür diliyoruz." (20 Ekim 1949) diyordu: "Gazetemizin mürettibi İsmail habersiz olarak İzmit'ten ve gazetenin işlerini yüzüstü bırakarak uzaklaşmıştır. Bu şekilde sebepsiz ayrılması iyi bir niyetle olmadığı anlaşılmıştır." Babasının en büyük yardımcısı 12 yaşındaki Aytol'du. Kuruluş günlerindeki İsmail usta olayını şöyle anlattı:¹⁷

"Baskı makinesini Hüsnü Usta SEKA Mekanik Atölyesi'nde yaptı. İnce uzun boylu narin yapılı ustanın yaptığı bu makine çok enteresandı. İki dişlisi, bir volanı olan bu makine ayakla çalışırdı. Gene SEKA'da çalışan İsmail usta gazetemizin ilk sayısını hazırladı ve gazete çıktı. CHP'nin önde gelen isimlerinden Nazmi Oğuz Bey İsmail Usta'yı alıp Ankara'da Ulus gazetesine götürünce biz kalakalıyoruz. İlk sayı için kalıpları birlikte yaptığımız Babıali'nin hurdacısı Abbas Usta İstanbul'dan hurufat göndermişti. Hurufatlar gene geldi ama babamla ne yapacağımızı bilemedik. Gazete haftalık. O hafta çıkmadı. Kasaları hazırladık, kalıpları yaptık, makineye yerleştirdik ve bastık. Bir de baktık ki başmakale sağda. Değiştirip tekrar basmak zorunda kaldık. Ayak kuvveti ile çalışan, dakikada 24 adet basabilen bu ilk makine bize bir hayli iş gördü. Hürsöz, önce haftalık, sonra da günlük siyasi müstakil gazete olarak yayımlandı.¹⁸ Ortaokulda Tarih öğretmenim Hikmet Bey'in istediği Orta Atlas'ı alacak parayı bulamazken azar azar ilanların artmaya başladığı 1952 yılında 3500 liraya bir Alman pedalı alındı. Bunun sürati daha iyi idi. Ancak basarken katlamalar devam ediyordu. 1958 yılına kadar bununla idare ettik. O tarihte İstanbul'dan Hüsnü Tabiat matbaasında rahmetli Rıfat Dördüncü'nün tipo makinesini İzmit'e getirdik. 70 x100 ebadında olan bu tarihi

¹⁶ Selahattin Telser, Gazetemiz Gündelik Çıkacak, Hürsöz, 20 Temmuz 1950, Sayı 36, sayfa 2 - 3

¹⁷ Kocaeli Dokümantasyon Merkezi "Yaşayan Tarih Sohbetleri" serisi "Aytol Telser videoband kaydı".

Müzeeyen ÜNAL

makine sayesinde gazetenin dört sayfasını da beraber basabiliyorduk. Esasında bu makine yeni falan değildi. “1908 Leibzig” yazılı mühüre sahipti. Osmanlı döneminden beri iş yapıyordu. Zaten sahibi bize satarken “Bu makinenin kıymetini bilin, o ihtilaller yapmış bir makinedir.” diye övmüştü. 1908 tarihli makine eline geçen babam, öğrenmem için beni bir ay gönderdi. Sonra da Per diye bir Ermeni usta toplayıp getirdi. Bu makineyi biz döve döve kullandık. Artık o hale geldi ki adı aramızda “karakaçan” diye anılmaya başlandı. Elimizdeki son makine yine Alman malı olup Frankenthal denilen tipo.”¹⁹

Gazeteci - yazar Şakir Balkı'nın anlattığına göre “Radyocu Nusret Başer, Selahattin ağabeyin yanında çalışıyordu. Nusret bizim mahalleden arkadaşım oluyordu. O vesile ile bu dükkana girip çıkıyordum. Eski sendikacılardan Selahattin Özakar, Sedat ve ben bu dükkana her akşam uğruyorduk. Gazete çıkıyordu ama makina da sık sık arızalanıyordu. Bu arızalanmalarda bize de sık sık iş düşüyordu. O zamanlar sanayi çarşısı falan yok. Torna ile freze tezgahı nerede var? Kağıt Fabrikası'nda... Mekanik Atölyesi'nde Selahattin Özakar ile birlikte iş bize düşerdi.”²⁰

Çoğu kere kırılan makine Tahsin Marmara, Kaptan Mustafa, Ahmet Sonat ve ufacık pedalcı oğlu Aytol Telser'in gayretiyle izale edilirdi.²¹

Gazete bir kadro işidir. Baskı makinesi kullanılacak, kağıt temin edilip kesilecek, dizgi hazırlanacak, gazete haber ve ilan bulunacak. Başmakale, manşet ve köşe yazılacak. Selahattin Telser ustasını yetiştirir, dizgi ve baskıya girer, haber peşinde koşar. Masraflar karşılansın diye de radyo ve elektrik işlerine devam eder. Akşamları dahi dolu olduğunu şöyle anlatmaktadır: “Akşam yemeğini hasretle bekleyen bizim Pamukova'lı Neşet'le sevgili arkadaşım Cemal Tüzün 'Belediye Gazinosu'na gidelim. Şöyle bir iftar yapalım' dediler. Ne yalan söyleyeyim, içim cız etti. Esasen ben yemeklerimi gece 24'te yerim. Bunun da sebebi bellidir. Her hafta size mahçup olmadan nasıl çıkacağım. Memleket Hastanesi'nin koşuşlarından başlayarak karakol kapılarına ve oradan sinema bahçeleriyle siyasi dedikodu köşelerini dolaşip sermaye toplamadan yatmak imkanı olmadığından bu akşam da şu meşhur lokantada (Belediye Gazinosu) yemek yemeğe karar verdim.”²²

Gazete her akşam saat tam dörtte akşam postası olarak çıkar ve derhal elle dağılırdı. Akşam çıkışı İstanbul gazetelerinde olmayan haberlerle, bir gün sonra çıkan haberlerin akşama yetişmesi içindi.²³

Kağıt Temini

Kağıt Fabrikası'nın bulunduğu bir kentte mahalli gazeteler için kağıt temininin büyük problem olması ilginçti. Aytol Telser “Babıali'de kağıt hammalları vardı. Bunlar gazetelere bobin indiriyorlardı. Onlardan kağıt alıyor, bıçağımız var onunla kesiyorduk. SEKA'dan kağıt alamıyorduk. Hürsöz'ün SEKA'dan kağıt alması seneleri buldu. Hatta bir ara Saadettin Yalım, sarı kağıt gönderdi, onunla çıkardık gazeteyi.” diye anlatmıştı.

Selahattin Telser'e göre mahalli gazeteler için “parakende gazete satış kooperatifi” kurulmalıydı.²⁴ 19 Şubat 1951 günlü başmakalesi “Gene Kağıt Meselesi” üzerine idi.”Eski iktidar zamanında kağıdın sözde himayeli satışı istismar vesilesi olmuştu. Bir kerre beş yüz kilodan az kağıt verilmezdi. Zavallı hizmet aşığı gazeteci İstanbullarda han köşelerinde hamallardan karaborsa ile kağıt bulmaya çalışırdı. Bu günler matbuat aleminde bir acı tarihtir. Şimdi bu mesele ele alınmıştır. Kağıt Fabrikası'nda satış amiri ile yaptığımız görüşmede bazı noksanları bir tarafa iyi bir yola gidildiği görülmektedir. Fakat bu Anadolu gazetecilerini sıkıntıdan kurtaracak şekilde değildir. Şimdiki tasarlanan formül şudur: Gazete kağıdını üç aydan üç aya alacaktır. Ve ihtiyacını Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nden bildiren bir vesika ibraz edecektir. Vesika ile parasını yollayan gazete derhal kağıdı gönderilecektir. Fena tarafı üç ayda 75 ton hesaplanan Anadolu gazetelerinin kağıtları ya biterse ya da alınmaz fabrikada kalırsa. Şimdi bunu çabucak bitirerek bir çok gazeteleri kağıtsız

¹⁸ Selahattin Telser, “Gazetemiz Gündelik çıkarken, Hürsöz, 25 Temmuz 1950, “22 Eylül'den beri sayın okuyucularımızın ve İzmit halkının da devamlı af edici teşvikleriyle bizi yövmiye çıkacak cesarete erdirdi. Ancak Basın Kanunu ile ilgili bazı zaruretler bizi daha şimdi istemediğimiz bu küçülmeye mecbur etti. Gazetemizin resmi ilanlardan faydalanması için muhakkak 'gündelik çıkmamız lazım' imiş. Şimdi bir tedbir olarak küçük ebatta başladığımız bu işte önümüze çıkacak engellerin de neler olduğunu kestirmekteyiz. Ancak gene azmimiz bu gazetenin bütün haklardan faydalanarak inkişafıdır. Muhalefette iken takınan tavırların devri sabık olmayacağını zannederek bugün böyle ufacık haklarımızı aldıkça büyümesi bir saat işi olan gazetemize alaka gösterenleri bir memleket hizmeti telakki edeceğiz.”

¹⁹ Adı geçen band kaydından.

²⁰ Şakir Balkı, 1999. age, s.53

²¹ Selahattin Telser, 19 Yıl Bu, Hürsöz, 22.09.1966

²² Selahattin Telser, Köşe yazısı (Biraz Şaka), Hürsöz, 20.07.1950, s.3,

²³ Hürsöz, 20.03.1951, s.4

²⁴ Kağıt işi halledilmelidir. Hürsöz, 19 Ocak 1951

birakabilir pek tabiki eskiden olduğu gibi fabrikanın kağıdı karaborsaya geçer; ikinci büyük mahsuru da Anadolu gazetelerinin yüzde sekseni fakirdir. Açık konuşalım üç aylık kağıt ihtiyacının parasını bir araya toplayarak kağıtlarını alamazlar. Bu sefer cebindeki paraya kadar aldığı kağıdın geriye kalanını alamayacağı için bu kağıtlar fabrikada stok olabilir ve gazeteci de üç aylığı almak zorunda bulunduğundan kağıdı karaborsadan ve parası oldukça aramaya başlar. İşte varlığının varlıksıza fikir ve memleket hizmetindeki tahakkümü kendinden çıkar. Peki ne yapmalı. Gayet basit. Gazete ihtiyacını aydan aya almalıdır. Bu suretle eskiden olduğu gibi fabrikanın depolarında sarfolmayan kağıt stoklarının tehlikesi ortadan kalkar diğer taraftan da bir aylık gazete sarfiyatının parası nasıl olsa bulunur. Yukardaki kolaylıklarla üç ay yerine bir ay kaydının konulması bütün Anadolu gazetecilerini sevindirecek, karaborsada sıkıntılar da böylece kalkmış olacaktır. Bağlı olduğumuz Başbakan Sayın Menderes'e Basın Yayın Genel Müdürlüğü'ne keyfiyeti arz etmeyi bir vazife biliriz."

01 Haziran 1951 günlü Hürsöz'den duyuruyordu: "Sayın okuyucularımıza! Gazetemizi dört sayfaya çıkarttığımızdan evvelce aldığımız kağıt tükenmiştir. İşletmeler Bakanlığı'na mayıs ayının 28'inde tahsisimizden kağıt kontenjanı için yazdık elan bir cevap alamadık. Bir gün daha gecikirse gazetemizi tek sayfa çıkaracak ve kağıdı alınca gene dört sayfa yapacağız. Bilgi edinmenizi ve alakalıların da kontenjanımızı biran evvel yollamalarını rica ederiz."

08 Haziran 1951 günlü Hürsöz: "Kağıdımız geldi! Tek sayfadan çift sayfaya geçtiğimizden dolayı elimizdeki piyasa kağıdını da kullandıktan sonra trajimizin artması da buna katılınca kağıdımız bitmiş bulundu. Vaktinde yaptığımız müracaatlara gösterilen alaka ile kağıdımızın emrinin geldiği ve alınarak matbaamıza konduğunu sayın okuyucularımıza bildiririz. Gazetemizin iki günlük tek sayfa çıkmasından dolayı özür dileriz."

13 Ağustos 1954 günlü Hürsöz, manşetten "Kağıt Fabrikası satış usulünde değişiklik yaptı. Eskiden cari usulün kaldırıldığı her istenilen miktar kadar kağıt verileceği açıklandı. Kağıt Fabrikası yeni müdürü kısa zamanda satış usulünün memleket için daha faydalı hale geleceğini bildirdi."

13 Temmuz 1955 günlü Hürsöz (yıl 6, sayı 1482) Selahattin Telser (Başmakale) "Gazetemiz haml-eye girerken dört günlük kağıdını müşkilatla temin edebildi. Böyle giderse hizmet edemeyeceğiz."

03 Ocak 1959 günlü Hürsöz:"Haksız olarak bir senedir kağıdımız kesik olmasına rağmen okuyucularını gazetesinden mahrum etmemiştir. Hürsöz'ü okuyup okutunuz." Gazete kağıdı temini sıkıntılı olsa da diğer kağıt satışlarının serbest olduğu 21 Eylül 1959 günlü Hürsöz'ün haberleştirilmiş ilan gibi manşetinden anlaşılmaktadır. "Bu sene defter sıkıntısı çekilmeyecek. Müessesemiz çok iyi birinci hamur kağıttan ve ucuz bedelle defter teminine hız vermiştir. Bazı kırtasiyeciler bu defterlerin bütün üstünlüğüne rağmen alakasızlığına mukabil vatandaş defterlerden ısrarla istemektedir. Bütün okullara imalat bedeli ile ve kredili defter vermek için tedbir alındı." Sağlam Maarif Defterleri adıyla basılan defterler, Hürsöz Matbaası'ndan temin edildiği gibi kırtasiyeci Tayyar Kobak, Şark Pazarı Sadettin ve Adil Girgin'de bol miktarda vardır, denilmektedir.

Bu defa gazete kağıdı tahsislerinin kesilmesi, küçük boyda çıkmak zorunda kalmalarının nedeni işe aldıkları birinin haince ve haksız şikayetleri ile karşı karşıya kalmalarındandır. Mahkemeye sundukları savunma 22 Eylül 1959 günü gazeteden okuyucuya da sunulmuştur. 15 Aralık 1959 günlü Hürsöz: "Gazete kağıdı satışının da serbest olması zamanı gelmiştir. Bu kısımta iktidar bizzat zarar görmektedir. Anadolu'da münteşir bir çok gazete kağıdının tahsiste bulunması sebebi ile hizmet edememektedir."

24 Haziran 1960 günlü Hürsöz'ün başmakalesinde "Neden hala küçük çıkıyoruz", diyerek dertlenmekte, 27 Haziran 1960 günkü manşette "Rezaletleri görüp bağırırken vatandaşın ağız çeşitli usullerle bağlanıyordu. Anadolu gazeteleri bir yaprak için inim inim inlerken Kağıt Fabrikası'nda akla durgunluk verecek kadar büyük sü'i istimallerin olduğunu ancak vatandaş şimdi duyabiliyor." deniliyordu.

İlan Meselesi

Gazetelerin yaşaması doğrudan ilanla ilgilidir. Satışların gazete masraflarını karşılayabilmesi çok satanlarda da problemlidir. Sayfa sayısı ve boyutları maliyetleri arttırmaktadır. Gazetelerin umduğu gelir ancak resmi ve özel ilanlarla temin edilebilir. Bu nedenle her gazetenin abone ve ilan tarifesinin yer aldığı sütunda "resmi ilanlar verilen gün ve zamanında yetiştirilir. İcabında özel sayı çıkarılır" gibi cazip güvenceler de sunulmaktadır.

Müzeyyen ÜNAL

Çarşıdaki konu komşu ilanları gazetesinin devamlılığını sağlamaktan uzaktı, mutlaka resmi ilan bağlantılarının kurulması gerekmekte idi. Bunun için birinci koşul günlük çıkmaktı.

“Gazeteciliğimiz bir tarafa acemi matbaacılığımız bugün bizi üç çocukla gündelik olarak çıkacak melekeye ulaştırdı. Bir taraftan memleket ve fikir mücadelesi yaparken diğer taraftan da bir sene türlü etütler yaptık. Şimdi 17 bakan, 20 milletvekili (bu şimdiden sonra 450 olacak), 9 avukat, 5 hakim, 24 doktor, DP'nin altı vilayeti 10, Kocaeli kazaları 10, İzmit merkez köyleri 33, Kocaeli bucağı 50, esnaf 21, muhtelif gazeteler 5, idari makamlar 10, muhabirler, vilayetimize bağlı 50 müdürlük ve makam ve serbest olarak İzmit'te tevzi edilmekte olan 300 ve ilçelere yollanan muhtelif adet gazetelerle topyekun trajımız bin beş yüz normali bulmaktadır. Bundan sonra fiatın indirilmesi ve daha cazip hale gelmesiyle artacak olan tevziyatımız bize ümit vermektedir. Gündelik çıkacağımızdan ilanlardan faydalanacağız, mahrumiyetler kalktıkça gündelik dört sayfa olacağız ve daha net ve güzel çıkacağız. Bizi bu muvaffakiyete kavuşturan sayın okuyucularımız ve idare adamlarımızın daha çok müzahir olacaklarından eminiz.”²⁵

24 Temmuz 1950 Pazartesi günü 37. sayısı ile gündelik çıkmaya başlayan Hürsöz, 25 Temmuz 1950 günü okuyucularına “Gazetemize ilan almak için kanunen her gün çıkmamız lazımdır. Lazım gelen müracaatlarda ve teşebbüslerde bulunduk. İlanları almaya başladıkça gazetemiz yine dört sayfa çıkacaktır.” diyen Selahattin Telser, 16 Ağustos 1950'deki başmakalesinde “Bir kere daha hatırlatayım! Efkari umumiyenin huzuruna mükemmel çıkmak için hergün iyi niyet ve temennilerle teşvik edilirken maalesef şu ilan işini bir türlü halledemedik.” demektedir. Seçimler yapılmış, Demokrat Parti iktidarı başlamış, bunun için canla başla çalışmış, demokratların sözcüsü olmuş hâlâ durum pek içaçıcı değildir.

Birinci yılın tamamlanıp ikinci yıla başladıkları 22 Eylül 1950 günlü başyazısında “Çeşitli baskı ve imkansızlıklar içerisinde 35 hafta haftalık ve ondan sonra gündelik olarak çıkmaya başlayan gazetemiz kendi kendine birtakım teknik tecrübe ve bilgili elemanlar yetiştirerek vaziyetini sağlamlaştırmıştır. Bu sene içindeki inkışaflarımız eserimizin büyümesi olacaktır. Bilhassa sayın valimizin kanuni ve esas olan haklarımızın bizzat vaki müracaatlarımızla yerine getirilmesi ve bir tamimle gazetemize ilan verilmesinin muvafık olacağı ve diğer taraftan anaüs komutanımızın gazetemize de ilanların verilmesi hakkındaki buyrukları ve bundan sonra alakalı makamların gazetemizi unutmadan alakadar olmaları bizim için emniyet bahşetmiştir. Burada hepsine teşekkür etmeyi borç biliriz.”

24 Ekim 1950 günlü Hürsöz: “Gazetemiz ilan almak kudretindedir. 9'uncu ayda yapılan Kararname, mahalli gazeteler için aynen şunu kaydetmiştir. ‘Hükümet lüzum gördüğü takdirde tahsislerde değişiklik yapabilir’. Sayın Valimizin yüksek himayeleriyle ufak olmamıza rağmen ilan aldık. Belediyemiz, ormanımız, hepsi ilanlarını verdiler. Biz de sayelerinde istenilen ebada çıktık...²⁶ Şimdi bu kadar himayeye mukabil buradaki Askeri Deniz Satınması ile diğer askeri satınalmaları ele alalım: evvelce zorla bin şartla Sayın Generalimizden bir emirle ilanları alırken, derhal bu kesildi. Pek alıştıkları ve sevdikleri refikimize vermekte devam edildi. Hele Tümen'imizden hiç almaya muaffak olamadık. Şimdi biz bu memleket için çırpınan ve daima inkışafa giden gazetemize her hususta yaptıkları müsamahalı ve kadirşinas hareketlerine bin defa teşekkür ederken bize adeta cephe almış gibi hareket eden müesseseler de artık deriz ki gelin şu memleket hizmetimizde sizin de biraz tuzunuz bulunsun. Hürsöz hiçbir zaman lütuf istemeyecektir. Hürsöz'e her yapılan her doğru hareket bütün memlekete ve Kocaeli'ne aittir. Bin fedakarlıkla yürüdüğümüz bu işte bizi ihmal edenleri bir an için düşündürmeye davet ederiz. Artık bu hakkımızdır zannederiz.”²⁷ demektedir.

18 Mayıs 1951 günlü Hürsöz'deki “Bizim Şehir” gazetesinin yayın hayatına başladığı haberi, İzmit'te gazete sayısının üçü bulunduğu, ilan meselesinin çözülmesinin biraz daha zorlaşacağı anlamını taşıyordu. 23.11.1951'de Hürsöz, manşetten açıkça Başbakan'a sesleniyordu: “Resmi ilan işinde başbakanımızın daha bilmedikleri var. Bunları da biz söyleyelim. Eski iktidar şimdiki adalet esasına riayet etmediği gibi ancak kendi amaline hizmet edenlere ilan verirlerdi. Bunlar arasında Anadolu'da yüzlerce mahfolmuş gazeteci vardı.”

04 Ağustos 1951 günlü Hürsöz: “İlan işi halloluyor. Bakanlar kurulunun son kararı üzerine ilan keyfiyeti valiliklere verilmiştir. Bütün daireler, satınalmalar, belediyeler ilanlarını önce valiliğe hukuk

²⁵ Gazetemiz Gündelik Çıkacak (20 Temmuz 1950, Hürsöz, Sayı 36, sayfa 2 - 3)

²⁶ “Ama bize sorun, yemin ederiz mahalli gazetelere böyle büyük gazete fuzuli ve israftır. Çünkü kağıt buhranı vardır. Pahalya mal olur. Gazete fedakarlık yapıp fakir köylüye bolca yollayamaz demek ki hizmetler kısırlaşır biz de tabii himayeli yerleri kesip dört sayfa olması ile cidden müteessiriz. Gazete ticaret için çıkmaz o bir hizmet vasıtasıdır.” Telser

²⁷ Selahattin Telser, Gene ilan Meselesi, Hürsöz, 27 Mart 1951, s.2

işleri müdürlüğüne vererek orada sıraya konup müsavatan tevzi edilecektir. İzmit'te Hürsöz ve Türk Yolu gazeteleri bu ilanları müsavatan ve seyyanen alacaklardır.” diyordu.

İlan konusu 17 Aralık 1952 günlü Hürsöz'de gene manşette idi: “Resmi ilan bir bağış değil, sadece bir hizmet karşılığıdır. Adnan Menderes, Türkiye’de matbuatı en az on misli çoğaltmış, fikir inhisarını söküp atmıştır. Resmi ilanlara harcanan paradan daha çok devletin karını düşünmelidir. Eksiltmelerden devlet hesabına temin edilen paraların miktarı bir hayli yekun tutmuyor mu”?

Gazete sayısı artıp ilan pastasının paylaşımı çoğalınca kavga çok cepheli hale gelir. Aslında resmi ilan verenlerin de işleri güçleşir. 31 Temmuz 1953 günlü Hürsöz’e göre İzmit gazetelerinden bazıları resmi ilan dağıtımında haksızlıklara uğruyor. Bu eşitsizliği sabırla takip ederken alakalıların insan ve izanı beklenmekte. 1 temmuzdan itibaren İzmit gazetelerine Valiliğin tevzi ettiği ilanların aslan payını 1721 lira ile başta Demokrat Kocaeli, ikinci 1492 lira ile İhsan Yazman idaresindeki Yavuz ve Yaman İzmit gazeteleri, üçüncü 787 lira ile Bizim Şehir, beşinci 767 lira ile Türk Yolu, altıncı 581 lira ile Hürsöz almıştır.

21 Eylül 1959 günlü Hürsöz’de birinci sayfadan “ilan fiyatlarının arttığı” haber veriliyor, “Mahalli gazeteler birkaç ay sonra daha iyi bir şekilde çıkmaya hazırlanıyorlar” deniliyordu. Ancak ilan sahiplerine gönderilen bir tamimde ilanların kısa, özlü ve birkaç kalem işi almışçasına yapılması bildirilmiştir.

Resmi ilanların kalkacağı ile ilgili haberler tüm basın için can sıkıcıydı.²⁸ 25.06.1960 günlü Hürsöz’den müjdeli haber verildi: “Resmi ilanlar kalkmıyor. Devlet ve Hükümet Başkanımız Orgeneral Cemal Gürsel, gazete sahipleri ile yaptığı toplantıda resmi ilanların devam edeceği, kağıt tevziinin yine SEKA yolu ile yapılacağını bildirmiştir. Vilayet gazeteleri de valilikler kanalı ile alacaklardır.”

23 Haziran 1961 günlü Hürsöz’de son çıkan Basın İlan Yönetmeliği’nin maddi-manevi zorlayıcı hükümlerinin basın camiasında yarattığı sıkıntı açıkça anlatılmakta, bir araya gelinerek yaptıkları çözüm arayışları dile getirilmektedir: “Kocaeli Basını Kriz Geçiriyor! Ayda 1000 lira ilan düşen gazeteler ağır mükellefiyet karşısında ayda 3000 lira harcaması icab edecektir. Bazı gazeteler ilanın yüksek kategoriden alınması gayretiyle ataklık yapmak inat ve hevesine kapılacaklar, denizde balık mesabesinde olan ilanların oldukça çoğunu almaya çırpınacaklardır. Bu suretle matbaalar devamlı zarara göğüs gereceklerdir. Bunun önlenmesi için ikinci bir toplantı yapılarak eşit tevziat üzerinde çalışmalar yapılmış, gazetemizin büyük olmasına rağmen eşitliğe razı olacağımızı bizim gibi olanların da rıza gösterebileceğini savunduk. Kabul olmadı. Bizimşehir gazetesi Hürsöz ebadında çıkartacağını bu hususta bir anlaşmaya varmak istemediğini bildirdi. Demokrat Kocaeli, Azim, Doğuş, olduğu gibi kalmayı doğru buldular. ‘Yavuz İzmit’ henüz prova tezgahında bastığı için ilan alamayacaktır.’ dedi. Hedef ise bizim ebatta büyük çıkmak için hazırlık yaptığı söylendi.”

14 Kasım 1964 günlü Hürsöz, “Anadolu Gazeteleri teker teker kapanıyor. Basın ilan Kurumunun son aldığı 24 sayılı karardan sonra şehrimizde de istiklal gazetesi yayınına son verdi. Azim ve Yeni Kocaeli gazeteleri günlük yayından haftalık çıkmaya başladı.”

Hürsöz’ün 01.07.1967 günlü manşeti oldukça müjdeliydi. “Resmi İlan fiyatlarını eski şekli ile yürürlüğe koyan Bakanlar Kurulu, Anadolu Basını’nı yok olmaktan kurtardı. Anadolu Basını’nı mali müzayaka içinde bırakarak tasfiye etmek isteyenler bir kere daha arzularını gerçekleştiremediler.”

²⁸ Selahattin Telser, Resmi İlan ve Gazeteler, Hürsöz, 26 01.1960: “Resmi ilan resmi devairin yaptıracağı işe müşteri araması ve duyurtması demektir. Bu vazifeyi trajları az da olsa, çok ta olsa gazeteler yaparlar. Gördükleri hizmetler, katlandığı külfetler aldıkları paranın karşılığı asla olamaz. Bir komisyoncu boş bir evi göstermek için beş lira alır, belediyeler tellal resmi diye daha çok para alır. T.C. kurulduğundan beri gazeteler bu vazifeyi ifa ederek emeklerinin karşılığı olan üçbeş kuruşu alarak eskiyen malzemesini çalıştırdığı işçisini yaşatmaya gayret ederler. Öteden beri resmi ilanlar için mevcut baskı ile müsbet ve menfi düşüncelerin tesiri altında iktidarın yeni yeni kararlar almakta olduğunu görmekteyiz. Bunun muhalefetten geldiğini de biliyoruz. Elde bir tasarrın olduğu, bu tasarıda Vilayetlerde kazalarda kaçbin liraya kadar ilan mecburiyeti olup olmayacağına dairdir. Bu eksiltme ve arttırma kanununda yapılacak bir değişikliği duyuruyoruz.

Şimdi de yurt çapında bir resmi ilan gazetesinin çıkartılmasını düşünüldüğünü duymaktayız... Resmi ilan çıkartacak gazete devletin malı olacağından ona da tesisat, memur, malzeme lazım değil midir. Acaba yapılacak tasarruf resmi ilan için verilen parayı karşılayabilecek midir. Diğer küçük vilayetlerde çıkan gazeteler zaten mahalli ilanları ile zar ve zor idare edebilmektedir. Bu gazeteler ilan almazlarsa o da kendine mahsus bir geçim ve gelir yolu olacaktır. Adedi dört yüzü bulan ve bütün vilayet ve hatta kazaları içine alan gazeteciler tesislerini dağıtmamak işçisini aç bırakmamak için kimbilir neler düşüneceklerdir. Bu şu demek olacaktır: Bir baba evladını kucağına alıp büyüttükten sonra maksatlı yapılan dedikodulara dayanamayıp kaldırıp atmış ve bir daha ondan hiçbir fayda beklememiş olacaktır. Yani reddetmiş olacaktır. Biz mahalli gazeteler reddedildiğimiz vakit de elbeteki oturup gülmeyecektir.

Vilayet Basın Denetçileri

195 Sayılı Basın İlan Kurumu Kanunu gereğince vilayetlerde ilanların gazetelere kanun ve yönetmeliklere uygun olarak dağıtımını için “denetleme” ile görevli Vilayet Basın İlan Kurulu oluşturuldu. Kurula gazete sahiplerinden birisi ile gazete fikir işçilerinden birisi ad çekme ile iki üye belirlenir. Kurulun diğer üyeleri vali tarafından görevlendirirdi. Bu denetçilerin kararları sürekli şikayet konusu olmuş, gazete sütunlarında hatta manşette bile yer bulmuştur. İlanların kesilmesi denetçilerin haksız ve bilgizce verdikleri kararlar olduğu gazetelerde yer alınca arkasından istifalar gelirdi. Çünkü ilanlar gazetelerin varlık meselesi idi (21 Temmuz 1961 günlü Hürsöz manşetten “Kocaeli Basın İlan Denetleme Kurulu düpedüz Anayasa’yı ihlal etmeye başladı. Anayasa Mahkemesi kurulduğunda derhal dava açacağız.” 29 Temmuz 1961’de “Kocaeli Basın İlan Kurulu teklemeğe başladı. Denetleme kurulundan iki üye de istifa ettiler.” 03 Ağustos 1961’de “Denetleme Kurulu Üyesi Turhan Toprak Yönetmelik İstismar ediliyor demektir.”

11.08.1961 günlü Hürsöz’ün manşetinde “Vilayet Makamını tekrar ikaz ediyoruz. 195 Sayılı Kanun sizi vazifeden almamıştır. Denetleme size ışık tutacak ve nihai hükmünüzü tayinli bir memurla değil, bizzat siz yapacaksınız. Gazetelerin feci durumunu hissetmediğinize inanmıyoruz. İndi keyfi ve hatta haksız fetvalarla basını zorlayanlara asla müsaade etmemenizi bilhassa rica ediyoruz.” derken, ertesi gün (12 Ağustos 1961) “Gazetelerin Vilayet Makamı’nı noter vasıtası ile protesto edeceği” duyuruluyordu.

04 Ocak 1962 günlü Hürsöz: “Gazeteleri temsilen basın denetlemesinde bulunan Aytol Telser dün gazete sahipleri ile birlikte bir toplantı yaptı.” 6 Haziran 1962 günlü “Valilik emri ile vazife almış olan Lise Müdürü Cevdet Göktürk ile Maarif memurlarında Tahir Erdil bu vazifelerinden istifa ettiklerinde ısrar ederek mayıs ayı denetlemesine gelmemişlerdir.” haberinden anlaşıldığına göre mayıs ayı başında nisan ayı denetlenirken Hürsöz, Azim, Demokrat Kocaeli gazetelerinin ilanlarının kesilmesini temin etmişler ve bilahare kendilerinin haksız ve bilgisizlikleri neticesi gazete ilanlarının kesildiği anlaşılmış ve bir ay devam eden yazışma ve çekişmeler neticesi gazeteler haklarını almışlardır. Bu durumun meydana gelmemesi için daha 11 Ağustos 1961’de Hürsöz, manşetten Vilayet makamını şöyle “ikaz” etmişti. “195 Sayılı Kanun sizi vazifeden almamıştır. Denetleme size ışık tutacak ve nihai hükmünüzü tayinli bir memurla değil, bizzat siz yapacaksınız. Gazetelerin feci durumunu hissetmediğinize inanmıyoruz. İndi, keyfi ve hatta haksız fetvalarla basını zorlayanlara asla müsaade etmemenizi bilhassa rica ediyoruz.”

Basın İlan Kurumunun son aldığı 24 sayılı karardan sonra şehrimizde “Azim”²⁹ ve “Yeni Kocaeli”³⁰ gazeteleri günlük yayından haftalık çıkmağa başladı Anadolu Gazeteleri teker teker kapanıyor. “İstiklal” gazetesi yayınına son verdi.³¹ İrfan Balkı’nın “27 Mayıs” gazetesi Çanakkale’ye taşındı.³²

10 Eylül 1968 günlü Hürsöz’de (Okuyucularlarımızla Başbaşa) Makinaların revizyondan geçirtilip İskele yanındaki matbaaya geçtikleri, üstelik yeniden boyutu büyüttükleri sırada “...Crysler gibi güçlü bir firmanın reklamlarını durdurması ilimizde çıkan iki gazeteyi de çok üzmüştür. Bu hususu bir kere daha gözden geçirmelerini ve iyi bir istikamete yönetmelerini çok isteriz. Bu arada Goodyear, Pirelli, Tarım Koruma gibi özel firmaların gazetelerimize reklam vererek gücümüze güç katmaktaki samimi alakalarını tebarüz ettirerek teşekkürlerimizi bildiririz.” 23 Eylül 1974 günlü Hürsöz’de teşekkür edilen kuruluşlar üçken beşe yükselmiştir: SEKA, Goodyear, Türk Pirelli, İPRAŞ, Tarım Koruma. Resmi ilanları titizlikle tevzi eden Vali Ertuğrul Ünlüer’in de adı anılmaktadır.

14 Ekim 1983 günlü Hürsöz manşetten: “2098 Sayılı yeni Dernekler Kanunu Anadolu Basını’na ekonomik sıkıntı getiriyor. Kongre ilanları bir defaya indirildi. Çoğunluk olmayan toplantılar için de daha önce ilan edilen gazetede yeniden ilan edilecek.” diyordu

Şehirdeki Rekabet

Telser, 26 Ekim 1950 günlü Hürsöz’den Türk Yolu gazetesi sahibi Rifat Yüce’ye sesleniyordu: “Hürsöz sana ne yaptı. Demokrat partili olarak seninle meşgul olmayı lüzumlu gördü. Sen Demokrat Parti’den topyekun istifalar diye hakikatleri yalayıp yutarken biz sana cevap vermek için şu ufacık yapıya çıkardık. Senin ve masa arkadaşın Kemal Öz’ün ağzını bu kağıt parçası ile kapattık. Bunu bize sen yaptırдың. Eğer ben bu ilaveyi meslek yaptım, bunda muvaffak oldumsa gene bunu sen yaptın. Çünkü hiçbir zaman dertlerimizden anlamadın. O zaman şimdi kullandığın ağzı neden

²⁹ Hürsöz, 31 Ekim 1964

³⁰ Hürsöz, 02 Kasım 1964

³¹ Hürsöz, 14 Kasım 1964

³² Birsen Özkaya, Sıradan Bir İnsan “Birsen”, cild.I, s.265

kullanmadın. Çünkü menfaatlerin vardı. Dün haftalık, evvelsi gün küçük gündelik, bugün büyük gündelik ve biraz sonra da dört sayfa olarak karşıdayım ve senin uydurma tirajının yerine parası alınacak değil maalesef 2000 sayıyı bulan tirajımız olmasa 3 kuruş olan şu gazeteyi nasıl çıkarabilirdik”..³³

Bizim Şehir gazetesinin basın hayatına girişi “sevdiğimiz arkadaşlardan Saim Aşkın çıkarmaktadır. Kendisini tebrik ederiz.” diyerek 18 Mayıs 1951 günlü Hürsöz’ün birinci sayfasından kutlanmıştı. 11 Temmuz 1953 günlü Bizim Şehir, dördüncü sayfayı tamamen Telser’e ayırmış: Cumhuriyet Müddeiumumiliği’nin dikkatini çekiyoruz. Memlekette söz ve yazı hürriyetinin olmadığını iddiaya kalkışan bir bedbahta kanuni yoldan haddini bildirmenin zamanı gelmemiş midir? diyerek adını anmadan Selahattin Telser’i ihbar ediyordu. Aynı sayfada bir başka başlık: Uğurlar Olsun! Şehrimizde münteşir bir gazetede bazı şahısların DP’den istifa ettikleri ve bu istifaların devam edeceği bildiriliyor. DP içinde şahısların peşinden gidenlere yer yoktur. Bunlar Demokrat Parti Haysiyet Divanı’nı bazı kararlar almaktan kurtarmaktadırlar, o kadar... Ne denir? Uğurlar Olsun! Aynı sayfadan bir diğer başlık; Acaip bir istifa: İşten el çektilerikten sonra “Ben zaten istifa etmişim” diye gülünç bir haberle umumi efkarın karşısına çıkan Hürsöz gazetesi sahibi Selahattin Telser, bu defa da basın hürriyetini ileri sürerek DP’den istifa etmiştir. Bu “Tarz-ı cedit” bir istifadır. Aynı sayfadan başlık: DP Merkez Bucağı’na ait evrak, sâbık bucak başkanı Selahattin Telser’den polis marifetiyle alındı. Ve aynı sayfada DP Genel Haysiyet Divanı’nın Telser’e soracağı sualler sıralanmış.

Gazetecilerin gazete sütunlarından savaşı görülmemiş bir şey değildi. Saim Aşkın ile Selahattin Telser’in atışmaları atışma sınırlarını çok açacaktır. Bizim Şehir’den sonra başka gazeteler de yayın hayatına başladı. Siyasi rekabetin basına yansımından başka, reklam pastasının bölüşülmesi aynı taraftan olan gazeteleri dahi birbirine düşürdü, takipler başladı. Hatalar çarşaf çarşaf yazıldı, çizildi.³⁴

Rekabet olsa da haklarını gasbeden kanun ve yönetmeliklere karşı birlik ve beraberlikten yanaydı: “1961’de dizgi makinesi mecburiyeti çıkardılar. Gaye İstanbul’daki eski makinelerin satışı idi. O zaman İzmit’te Azim, Doğuş, Demokrat Kocaeli, Hürsöz, Bizim Şehir gazeteleri çıkıyordu. Türk-yolu - Bizim Şehir gazetesi dizgi makinesi alınca bütün gazetelerin ilanları kesildi. ‘Birleşip dizgi makinesi alalım’ dedim olmadı. Hepsi kapandı. Doğuş gazetesi Gölcük’e gitti. Bir Hürsöz kaldı. Aylarca ilansız çıktık.”³⁵

“İlk önce şundan yakınacağım. Gazetelerimizde yazı yazan arkadaşlarımız birbirini kırıcı, kamuoyunda tasvip görmeyen fuzuli tartışmalara girişmektedirler. Halbuki bu iki kişi arasında olan şeylerdir. Bir diyecekleri varsa onlara biz açıkloturum yapalım. Hem kahvemizi içer, hem de fikirlerinden tartışmalarından istifade ederiz.”³⁶

Yoksa sütunlardan atışma dönemi artık geride mi kalmıştı?

YARIM ASIRLIK DÖNEMDE İZMİT GAZETELERİ	
1949 - 1999	
Adı	İlk gün tarihi
Hürsöz	22 Eylül 1949
Bizim Şehir	18 Eylül 1951
Yavuz İzmit	01 Eylül 1952
Demokrat İzmit	16 Aralık 1952
Yaman İzmit	16 Mayıs 1953
Demokrat Gölcük	16 Mayıs 1953
Azim	20 Ağustos 1954
İstiklal	27 Eylül 1954
Demokrat Kocaeli	1954
Hedef	18 Ağustos 1955
SEKA Postası	21 Haziran 1956
Yükselen Türkiye	14 Aralık 1956
27 Mayıs Gazetesi	04 Temmuz 1960

³³ S.Telser, “Toydan sonra Nara, Hoşgeldin Yüce Ağa”, Hürsöz, 26 Ekim 1950, s.1

³⁴ Hürsöz, 16.12.1953, s.1: İhsan Yazman Hâlâ İsrar Ediyoruz! Gazetemiz Yazı İşleri Müdürü Mustafa Doğan bir müddet evvel yazdığı bir fıkra ile Yaman İzmit ve Yavuz İzmit varakparelerinin sahibinin İhsan Yazman olduğunu iddia etmişti. İhsan Yazman yazı üzerine bir tezkip göndermiş bu mektubunda her iki gazete ile de alakasının sadece idare müdürlüğü’nden ibaret olduğunu beyan etmişti. Bu mektubu kanuni mecburiyet olduğundan neşrettik. Okuyucularımız hatırlarlar. Şimdi elimizde bulunan mühim delillere dayanarak iddiamızda ısrar ediyoruz. Yaman İzmit ile Yavuz İzmit varakparelerinin sahibi İhsan Yazman’dır. Mürettephane de matbaa da onundur.

³⁵ Selahattin Telser, Hürsöz, 26.10.1984

³⁶ Selahattin Telser, Bu mesleğe adam bulamıyoruz, Hürsöz, 21.09.1966

Müzeyyen ÜNAL

Doğuş (Gölcük'e taşındı)	02 Mayıs 1961
Zafer	10 Kasım 1961
Türk Yolu-Bizim Şehir	01 Mart 1962
Büyük Dava	10 Haziran 1963
İzmit Postası	19 Haziran 1967
Körfez	19 Ağustos 1966
Kocaeli Gazetesi (4.sayı)	12 Haziran 1963
İzmit Ticaret ve Sanayi Odası	15 Mart 1965
İzmit Postası	19 Haziran 1967
Kocaeli Adalet	25 Ocak 1968
Kocaeli Bayram	07 Şubat 1971
Işık	29 Ekim 1972
Yeni İzmit	03 Ağustos 1973
Kocaeli	11 Temmuz 1973
Kocaeli (Özgür Kocaeli)	16 Mayıs 1975
Yenidoğan	13 Nisan 1977
Barış Işık	03 Ekim 1978
Özgür Kocaeli	10 Ocak 1992

Hürsöz'e göre Şehirdeki Gazeteler

- 20.08.1957: Hürsöz, Bizim Şehir, Türk Yolu, Demokrat Kocaeli, Hedef, Yavuz, Azim, İstiklal
 01.01.1959: Hürsöz, Bizim Şehir, Türk Yolu, Demokrat Kocaeli, Hedef, Yavuz, Azim, İstiklal
 03.01.1962: Hürsöz, Bizim Şehir, Türk Yolu, Hedef, Yavuz, Azim, Demokrat Kocaeli
 22.09.1970: Hürsöz, Türkyolu-Bizimşehir
 03.09.1971: Hürsöz, Türkyolu-Bizimşehir, Doğuş
 23.09.1974: Hürsöz, Türkyolu-Bizimşehir, Doğuş, Işık
 06.09.1976: Hürsöz, Türkyolu-Bizimşehir, Doğuş (İzmit Bürosu), Işık, Kocaeli

Siyasetle Haşırneşir

Selahattin Telser, gazeteciliğinin siyasi uğraşlarının sonucu olduğu inancındadır: “Demokrat Parti kurulduğu 1946 senesinde memleketimizde demokrasi başlangıcı ve çok partili idare inkılabına samimi ve ateşli bir genç olarak katılmışım. Bu yoldaki çalışmalar beni hem de çok zor şartlarla gazeteciliğe sevketti” Hürsöz, 06.10.1953.

CHP iktidarının son döneminde Demokrat Parti'ye katılmış, ocak başkanlığı yapmış,³⁷ bu yoldaki çalışmaları Hürsöz gazetesinin kuruluşunun en önemli sebebi olmuştur. Demokrat Parti Belediye Meclisi seçimi için yapılan aday yoklamasında da adı geçen S.Telser,³⁸ Demokrat Parti'yi gazete yazılarıyla desteklemiş, DP iktidarı döneminde partideki siyasi gelişmelerin yakın tanığı olmuş, tüm yaşananları gazetesinde vermiştir. Partiden uzaklaştırılması, Demokrat Parti'deki iç çatışmaların açığa çıkmasında vesile olmuştur.³⁹ Zaman zaman DP'ye muhalefet ettiği izlenmiştir. Siyaseten yazdıkları ve yaptıkları yalnızca kendi gazetesinde değil, siyasi çevrelerde ve özellikle de “Bizim Şehir” gazetesinde Saim Aşkın'ın ve Mehmet Yüce'nin Başmakale ve köşe yazılarına yansımış; öyle ki neredeyse tam sayfa “malum gazete” diyerek “Hürsöz”ü hedef alan ağır eleştiriler çeşitli başlıklar altında yapılmıştır. Hürsöz'den de cevaplar gecikmemiştir. Tek parti döneminin sona erdiği, yeni bir siyasi anlayışın hakim olduğu 50'li yıllarda basın davalarında Telser'in adı çok geçecektir. (Hürsöz, 20 Haziran 1953, manşetten) Gazetemiz sahibi Selahattin Telser gazetede işlerinin çokluğundan DP Merkez Bucak Başkan ve Kurul üyeliğinden istifa etmiştir. Bu istifanın gerekçeleri

³⁷ Hürsöz, 26.08.1952 “Demokrat Parti Merkez ilçe ve bucağının tetkikleri. Bu pazar günü Belediye Reisi Saadetin Yalın ve İlçe Başkanı İsmail Pekaydın ilçe üyesi Kerim Sertöz'le merkez bucak başkanı Selahattin Telser...”

³⁸ Hürsöz, 11 Ağustos 1950.

³⁹ 06.10.1953 Hürsöz'ün manşeti

01.07.1953'te istifa eden eden kimse 02.09.1953'te nasıl ihraç edilebilir. Selahattin Telser Demokrat Parti'den 01.07.1953 tarihinde istifa etmiştir ve bu istifası 12.07.1953 tarihinde aynı gazetenin 877. sayısında resmen neşredilmiştir.

aynı günkü Hürsöz'ün Particilik ve Gazetecilik başlıklı başmakalesinde açıkça görülmektedir: “Ben DP iktidara geldiği zaman gazete çıkartmadım. İki sene DP saflarında çılgınca gazetemle o vakit ki iktidara muhalefet ettim. Ve 1946’da da DP’ye girdim. Fasılasız DP lehine çalıştım. Allah bunları iyi yaptımsa mükafatını, kötü yaptımsa cezasını elbette gösterecektir. Fakat Allah ta biliyor memlekette köhnemiş bir zihniyetin tasfiyesi için bütün millet nasıl çalışmış ise onların duygularından ilham alarak ben de öyle çalıştım. Şu vaziyette iyi yaptımsa milletle beraber mükafatlanacak, kötü yaptımsa milletle beraber cezalanacağım. Zaten bu meslek daima böyledir. DP’nin müfettişleri geldiğinde bana neden milletvekillerini tenkit ettiğimi, neden belediyeyi tenkit ettiğimi veya çattığının sualini sordular. Bu tarihi vesikaları sırası gelince ortaya atacağım. Şimdi lüzumu yok. Bana en çok takılan husus şu idi:

‘Ben bucak başkanı iken neden bunlara çataarmışım?’

Ben de cevap veriyorum. Ben 1950’de gazete çıkartmadım. Besleme de değilim.”

Adnan Menderes’i Sevenler Cemiyeti

Hürsöz gazetesinde 02 Mart 1959 ve ertesi gün Adnan Menderes’i Sevenler Cemiyeti Ana Nizamnamesi yayımlandı. Derneğin kurucuları Hacı Hasan Mahallesi’den: Arzuhalci Remzi Tuncel, daktilo Uğur Tuncel, gazeteci Selahattin Telser ve bakkal Saffet Özener. Selahattin Telser İzmit’te iç hesaplaşmalar nedeniyle dışlansa da Demokrat Parti ve Menderes bağlılığı hep devam etmiştir. 25 Ağustos 1959 Hürsöz gazetesi manşetten “Eski Demokratlar DP’ye çağrılıyorlar. 1946’dan bu yana her ne surette olursa olsun DP’den ayrılmış veya ayırılmış olan bütün eski DP’liler son çıkan bir tamimle eski kayıt tarihleri esas olmak üzere üyeliklerinin devam ettiği bildiriliyor.”⁴⁰ Hürsöz gazetesi sahibi Selahattin Telser de yeniden DP saflarına girdi. 1946 kurucularından eski merkez bucak başkanı Telser, 1953’te DP’den ayrılmıştı. O zamandan bu zamana kadar hiçbir partiye girmemiş, şahsına tevcih edilmiş olan birçok iç sıkıcı mevzuları hiçbir zaman parti bünyesine maletmemiş ve kendince DP’liden daha çok DP’ye faydalı olmaya çalışmıştır.

“1950 seçimlerinde gerilmiş bir yay gibi olan milli irade o zamanki iktidarı kısıktırak bağlamış ve sandıklardan çıkan reylerin yok edilmesine imkan olmamıştır. Bütün bu muzafferiyetler arasında geçen vakitlerde vatan sathında eleman olarak büyük fedakarlıkları gözüken 1946 Demokratları yurda siyasi bir terbiye örneği olmuşlardır.

Bugün o terbiyenin hasreti çekilmektedir. Bu vesile ile tebarüz ettirilmek istenir ki 15 yaşına giren Demokrat Parti, 1946 Demokratları ile en sıcak alakalarını esirgemesinler. Onlar istemesini bilmezler. onlar istismar bilmezler, onlar vazife ve mesuliyet tanırlar. Sadakatin örneğini teşkil ederler. Türkiye’de köylerimizde, şehirlerimizde kazalarımızda her yerde bu vefakar insanlar doludur. Onların gönlünü almak ne olursa olsun, rejimin vazifesidir. Kocaeli’de DP kurucusu eski il başkanı Diş Doktoru Sadi Ataergin, sabırlı, ihtiyatlı, soğukkanlı bir partici idi.”⁴¹

Hürsöz matbaasında Ankara’da dağıtılmak üzere basılan “Yükselen Türkiye” gazetesi o kadar ilgi gördü ki bir dönem ana gazetenin boyutlarını dahi etkiledi.⁴²

27 Mayıs 1960’tan sonra artık mücadele edilecek bir iktidar kalmamıştı. Uğradıkları haksızlıklar manşete çıkarılarak nasıl telafi edileceği sorulmalıydı. Hürsöz’ün kağıt tahsisatının kesilmesinde rolü olanların durumları hayretle takip ediliyordu: “Eski SEKA Genel Müdürü, Enver Atafirat İstanbul’da tevki edilmmişti.”⁴³ Telser’in 24 Haziran 1960’ta okuyucusu ile dertleştiği yazısından gazete kağıdı teminindeki güçlükler nedeniyle Hürsöz’ün küçük boyutla çıkmak zorunda kaldığı, büyük boyutlu “Yükselen Türkiye” gazetesinin de yayınının engellendiği anlaşılmaktadır: “Herkesin bildiği gibi bir buçuk seneden beri Kağıt Fabrikası’ndan gazete kağıdı alamıyoruz. Sabık mebuslardan dördü, yine sabık Fabrika Müdürü ile o zamanın valisi elele vererek gazetemize tevcih ettikleri siyasi ve insafsız baskı ile biri büyük diğeri Hürsöz olmak üzere iki gazetenin neşrini felce uğratmışlardır.” 27.06.1960 günlü Hürsöz’de Atafirat olayı manşette idi: “Rezaletleri görüp bağırırken vatandaşın ağzı çeşitli usullerle bağlanıyordu. Anadolu gazeteleri bir yaprak kağıt için inim inim inlerken, Kağıt Fabrikası’nda akla durgunluk verecek kadar büyük sü’i istimallerin olduğunu ancak şimdi vatandaş duyabiliyor.”

⁴⁰ 18.08.1959 tarihli DP Genel İdare Kurulu Kararı

⁴¹ Hürsöz, 09.01.1960, s.1

⁴² Hürsöz, 01.08.1958 “Kısa bir müddet küçük ebatta çıkacağız. Yükselen Türkiye gazetesinin yükselen traji karşısında tek olan makinemiz baskıya yetişememektedir. Bilhassa kırmızı basmak için için makinenin uzun müddet renkte kalması icabettiğinden değerli okuyucularımıza Hürsöz’ü kısa bir müddet pedala basarak biraz küçük ebatta sunacağız. Özür dileriz.

⁴³ Hürsöz, 01.07.1960

Müzeyyen ÜNAL

Enver Atafirat yargılanadursun “Hürsöz” mahkeme kararı ile aklandı. 12 Ekim 1960 günlü manşette “Düşüklerin uşakları tarafından iki sene evvel gazetemiz aleyhine açılmış olan ‘Milli Korunmaya Muhalefet Davası’ Kocaeli I. Asliye Ceza Mahkemesi’nce adalet yerine getirilmiş ve beraat etmiş oluyoruz. Milyonluk hırsızlıklarını örtbas etmek için gazetemizi susturmak isteyen düşük SEKA Umum Müdürü ile düşüklerin uşağı eski Vali Ekmel Çetiner bakalım bu hesabın altından nasıl kalkacaklar. Gazetemiz iki senedir gazete kağıdı alamamış, Türkiye’nin en büyük ebattaki gazetesi Yükselen Türkiye tatil edilmiş, Hürsöz gazetemiz ise kırpıntı ve renkli kağıtlarla çıkabilmiştir.

27 Mayıs 1960’tan sonra oluşturulan Temsilciler Meclisi’nde Anadolu gazetecileri üç aza ile temsil edildi. Meclisteki basın temsilcilerini seçmek üzere ilimizi temsilen Ankara’ya giden üç gazeteci Selahattin Telser, Mehmet Yüce ve Fahri Üstündağ’dır.⁴⁴

13 Aralık 1960 günlü Hürsöz’de Selahattin Telser, “Sarı Basın Kartımız Acaba Niçin Alındı? Gazete sahiplerine üç ay neşriyattan, yazar ve yazışları müdürlerine iki seneden sonra Başvekalet Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü’nce bir sarı basın kartı verilir. Bu kartlar sadece gazetecilere değil evvelce Ankara’da şurada burada bazı hatırı sayılırlara da verilirdi. Şimdi nasıldır bilmem. Bu kartların bahsettiği kolaylıklar tren, vapur, tranvay, uçak ve stadyumlarda bazısında tenzilli, bazısında hiç ücret alınmadan fayda sağlanır. En mühimi gazetenin bel kemiği olan telefon ve telgraf muharebesidir. Bilmiyoruz hangi sebep ve hangi mülahazalarla kartımız alınmıştır.” diyordu.

07 Nisan 1961 günlü Hürsöz’den Kocaeli’de Memleketçi Parti Müteşebbis Heyeti kurulduğu, bu heyette Yaşar Özdemir (Yüksek Mühendis), Güray Zorlu (Yüksek Makine Mühendisi), Hilmi Aydın (Avukat), Selahattin Telser (Basın Mensubu), Sami Ballı (Çiftçi), Ahmet Sonat (Basın Mensubu), Ahmet Babadağ (Usta işçi), Hamdi Baysal (Teknisyen usta), Enver Ozgan’ın (Marangoz) bulunduğu öğrenilmektedir. Selahattin Telser 1961 seçimlerinden önce Memleketçi Parti’den Kocaeli il başkanı iken istifa etmiştir. Adalet Partisi kurulduktan sonra onun saflarında yer aldı. İl İdare Kurulu üyesi olarak bir süre görev aldı.⁴⁵

01 Ocak 1975 günlü başyazının konusu o zamana kadarki siyasi hayat ve Hürsöz’dü: “1946’dan 1960 yılına kadar Demokrat Parti’nin başına gelenlerin bir devamı olan önce partileri parçalamak, bunda başarılı olunmazsa askerle ihtilal yapmak, muhtıralar vermek, meclisi millet nazarında olumsuz ve itibarsız hale sokmak neticede birkaç senelik saltanat koltuğunda durabilmek gibi ilkel devletlerin hatta şarkvari saray politikalarına taş çıkartan geçmişimizce yaşanan entrikalı politikaları örnek yapanlar işte bu milletin bu vatanın başına dert olmuşlardır. Zaman gelmiş kendi ellerimizle iktidara getirdiğimiz partinin içindeki fesatlar kendi bindikleri dalı kestirmişler, zaman gelmiş halka zulüm yapan idare adamlarının elinden halkı kurtarmışızdır. Şunu teslim etmelidir ki Kocaeli’de çakılmış her taşın ucunda Hürsöz’ün harf kırıntıları, alınteri, göz nurunun ve sorumluluğunun hakkı olmuştur.”⁴⁶

Hürsöz Yazarları ve Muhabirleri

“Gazetemiz kendi matbaasında ve kendi yetiştirdiği iki çocuk ve kendi oğlum, ben ve İzmit muhabirimiz Ahmet Sonat, Hereke’de Özdemir, Akyazı’da Saim Uğur ve Necati Temel, Geyve’de Saffet Turgut, Hendek’te Nurettin İmamoğlu, Çorlu’da İsmail Ürküt, Kandıra’da Mehmet ve Numan Güneş olmak üzere ve bazı müesseseler de isimlerini bildirmemizi doğru bulmadığımız muhabirlerle çalışmaktayız. Bu hizmet tamamen mukabilsizdir ve tamamen memleket hizmeti olarak yapılmaktadır. 3 kuruş fiatın tahliline bakarsak 10 parası pul, on parası etiket ve zaman ücretidir. Kağıt bedeli 1 kuruş olup geri kalan bir buçuk kuruş ta iki çocuğa ancak çıkar gündelik olmaktadır. Şu vaziyette zararsız fakat kendimizi harcayarak çıkardığımız gazete 1500 adeti tamamen tevzi edilmekte PTT teşkilatı ve müvezzileri ayrıca takdire değer hizmetlerde bulunmaktadır. Bunlara da teşekkürlerimizi bildirmeyi bir borç biliriz. Az zararlar çok yayın yapmak ve hakiki durumu tesbit edinceye kadar gazeteyi tanıtmak içindi. Önümüzdeki aylarda evvela büyüyüp sonra da dört sayfa olacaktır.”⁴⁷

Avukat Suat Yılmaz Yalım, Avukat Müeyyet Akarsu, Ahmet Sonat, Necati Cansever, Halit Cansever, Hikmet Çefle, Erkan Nigiz, Naci Girginsoy, Cevdet Baykal, Kamil Edin ve Zihni Dora, Selahattin Telser’in her vesile ile andığı Hürsöz’e emeği geçen vefalı ve cefakar olarak tanımladığı isimlerdir Avukat Müeyyet Akarsu, Ahmet Sonat⁴⁸, M. Orhan Örs (Sabah Sohbeti), Aytol Telser, Rahmi Hepdarcan, Şevki Birer, Cevdet Yakup Baykal, Erkan Nigiz, Semih Onat, Gülseren Onat, İsmail Küçük,

⁴⁴ Hürsöz, 27 Aralık 1960, s.1

⁴⁵ Hürsöz, 08.11.1973, “Adalet Partisi İl İdare Kurulu üyesi S. Telser, İl Genel Meclisi adaylığından çekildi.”

⁴⁶ Selahattin Telser, 19 Yıl Bu, Hürsöz, 22.09.1966

⁴⁷ S. Telser, Gazetemiz Nasıl Çıkıyor, Hürsöz, 22 Eylül 1950,

Özkan Açar, gazeteye emek vermiş başlıca hemşehrileridir. Gazeteci Necmi Onur da gazeteciliğe Hürsöz’de başladığını yazar.

İhsan Tümerdem, Mustafa Doğan, Müeyyet Akarsu, M.Orhan Örs, Cevdet Yakup Baykal,⁴⁹ Altemur Kılıç, Turgay Aydoğmuş, İsa Akıncı başlıca köşe yazarlarıdır. Hürsöz’de tefrika roman ve yazı dizileri de yayınlanmıştır: İzzet Işılay (Gölümün Acaip Kızı, Şerare, Görünmeyen Ufuklar), İstiklal gazetesi ortaklarından Ayhan Songu’nun bir romanı tefrika edilmiştir. Galip Ataman (10.09.1968, Plan döneminde petrol) ve Semih Onat’ın (Rusya’daki Müslümanlar - Biafra Vahşeti) yazı dizileri değerli örneklerdir.

Yazı İşleri Müdürleri

Selahattin Telser, Mustafa Doğan, Orhan Örs, Turan Toprak, Erkan Telser, Tansel Gürdal, Kemal Cebecioğlu, Aytol Telser son dönemlerde de üçüncü kuşak bir “Telser” Murat Telser yazı işleri müdürü olarak künyede yer almaktadır.

Hürsöz’ün Mesul Müdürleri

Hürsöz’ün künyesinde mesul müdür ya da sorumlu müdür olarak geçen isimler Selahattin Telser, Mustafa Doğan, Avukat Müeyyet Akarsu,⁵⁰ Cevat Yoro, Tansel Telser Gürdal, Erkan Telser, Turan Toprak, Fevzi Sobacıoğlu ve Aytol Telser’dir.

En uzun süre mesul / sorumlu müdürlük yapanlar 17 sene kadar Tansel Telser Gürdal ile 20 yılı aşkın Erkan Telser’dir.

Genel Yayın Müdürleri

Hürsöz’de ilk ve en uzun süre görev yapan genel müdür Erkan Nigiz’dir.⁵¹ Aralık 1966 - Ocak 1975 arasında çok başarılı dokuz yıllık bir dönem geçirmiştir. Sonraki genel müdürler sırasıyla Akif Bayrak, İsmail Kaba, Fevzi Sobacıoğlu, Süleyman Durak ve İlkan Telser Görgün’dür. 1983’ten sonra künyede genel yayın müdürüne rastlanmaz.

Muhabirler

Başlangıçta gazetenin her şeyi olan Selahattin Telser, çok geçmeden muhabir ilanları verdiği görülmektedir. Muhabirler eğer uzakta iseler “mevrude tediyeli” telefonla haber haber yazdırırlardı. Sarı basın kartı telefonlarda büyük indirim sağlardı.⁵²

Gazetecilikte muhabirlerin elindeki haberin vaktinde gazeteye ulaşabilmesi her dönem önemlidir. Telefon sayısının az ve kullanım maliyetinin ağır olduğu dönemlerde telefon indirimi sağlayan “Basın Kartı” kurtarıcı olmuştur. Basın kartlı Muhabirlerden de gece tarifesiyle ödemesi aranması istenirdi. 09 Şubat 1951 günlü Hürsöz’de Sayın muhabirlerine şöyle sesleniliyordu: Bulduğunuz ve gezdiğiniz Kocaeli mıntıkası dahilinde gazetemize 1245 telefon numarası ve yerinde ödemesi olarak parasız telefon edebileceksiniz. Telefon edilmesi için şâ hususlara dikkat edilmesini rica ederiz. Ağır yaralı ve ölüm cinayetleri, deprem ve hasarları, büyük çapta yangın, devlet adamlarının yaptığı temaslar, cumhurbaşkanı, bakanlar, vali ve milletvekillerinin beyanatları, Büyük çaplı kaçakçılık. Not: Telefon gece saat 19’dan sonra yapılmalıdır. Gündüz yapılmamalıdır.

Hürsöz’de 14 Şubat 1951 günü Sayın Okuyuculara “Mahalli gazetelerin yaşama ve inkişafı sabır ve yorganına göre uzanmakla kabildir. Heves ve şatafat daima gazeteciler için macera olmuştur. Nitekim çok güzel sayfalar çıkartmak isteyenler gazetelerinin masraflarını çıkaramamışlar, halka borçlanarak adeta başları yerde dolaşmaya mecbur kalmışlardır. Biz tabii olarak kademe kademe

⁴⁸ “Başta Körfez mıntıkası muhabirliğini tevdi ettiğimiz ve bir buçuk senedir İzmit hadise muhabirliği yapan ve gazetemize fahri olarak en çelimsiz zamanımızda yararlığı dokunan Ahmet Sonat, taşra muhabirliklerinden bir kısmını vererek vazifelendirmiş bulunuyoruz. Ahmet Sonat genç ve ortaokulu bitirmiş uyanık bir arkadaşımızdır. Ondan memleket haberlerini bekleyiniz.”

⁴⁹ 21.09.1966 Hürsöz (s1): “Kocaeli’nin tanınmış gazetecisi Cevdet Yakup Baykal fıkralarına yeniden başlıyor. İlk yazısı 22 Eylül tarihinde çıkacaktır.

⁵⁰ Hürsöz, 22 09.1992, 44 yılda bu gazeteden kimler geçip gitmedi ki, “Hele bir Avukat Müeyyet Akarsu vardı ki diplomasını alıp İzmit’e geldiğinde Baro’dan önce Hürsöz’e gelmiş ve senelerce fıkrâ yazarlığı yapmıştı.

⁵¹ Hürsöz Genel Yayın Müdürü, Türk Basın Birliği Kocaeli Şubesi Yönetim Kurulu Üyesi ve Haber Ajansı Kocaeli Temsilcisi Erkan Nigiz gazetenin 23. yıldönümünde Mualla Gürfidan’la evlendi.

⁵² 16 Aralık 1953 Hürsöz, s.1: Sayın Muhabirlerimize Sarı basın kartımızın gelmemesinden dolayı telefon muhaberatındaki tahdidimiz, sarı basın kartımız geldiğinden bundan böyle eskisi gibi bize mevrude tediyeli telefon açmanız serbest bırakılmıştır. Keyfiyeti müstacletine binaen arz ederiz. HÜR SÖZ

Müzeyyen ÜNAL

inkışafa giderken fikir ve müdafaalarımızda zerre kadar kusur etmemekteyiz. Bu da bir gazete için başta gelen bir meziyettir. Bundan sonra gazetemiz daha birçok kolaylıkları da elde etmiştir: Haberleşme tenzilatımız yapılmış ve turizm kartımız da gelmiştir. Bizi temastan mahrum eden hatta muhabirlerimizle bile yüzyüze gelmekten mahrum eden mani ortadan kalkmıştır. Gazetemizin malumatını zenginleştirmek ve memleketimiz için yazılı müdafaalarımızı sahibi selahiyet şahsiyetlerle karşı karşıya gelerek onlardan izahat almak için haftada bir bizzat Ankara'ya gitmeyi prensip ittihaz ettik. Birgün Ankara'da bir çok şeyler öğrenerek siz sayın okuyucularımıza haberlerimizi vermiş olacağız. Ankara muhabirimiz de alakalı haberleri buna naklederek küçücük gazeteniz size büyük hizmetler yapacaktır. Hergün muntazaman gelen Nafen, Ussis ve Amerikan Haberler Bürosu Marşal yardım bürolarının zirai yazılarından ayıracağımız yazılar da alaka çekecektir ancak prensip olarak İstanbul gazetelerinin yazılarından koymayacağız.”

Yerel gazeteler genelde ekonomik zorluklarla boğuştuklarından gönüllü muhabirlerle çalışmayı arzu ederlerdi.⁵³

Gezici Muhabirler

İskender Kurt arkadaşımız yeni bir tetkik seyahatına çıkmaktadır. Karamürsel, Gölcük, Değirmendere, Gebze turu ondan sonra da tekrar Adapazar ve Akyazı ve Karasu çevresinde olacaktır. Gazetemiz yeni simalarla tanışırken oralandaki tetkik ve dilekleri tesbit etmektedir. Bu gezilerde gazetemize bağlanan okuyucu miktarı şayanı memnuniyettir. Bunlar sayesinde ki gazetemizi büyüttük. Ufak tefek noksanları ikmal ettiğimizde gazetemiz dört sayfa ve hergün çıkmakta devam edecektir.⁵⁴ Kocaeli'ni ve civar vilayetleri bir bir gezerek oralandan malumat getiren, okuyucuların dert ve istekleriyle yakından alakadar olan Hürsöz'ün muhabir ve prezantanıdır.⁵⁵ Gazetemize yeni katılmış muhabirimiz Kocaeli'ni gezmeye başlamıştır. Cumartesi günü Hereke'yi, bundan evvel Sapanca'yı dolaşmış olan Turgut Öğütücü yarın Adapazarı'na giderek oradaki okuyucularımızı ziyaret edecek. Oradan da Hendek'e ve daha ileri geçerek Düzce'ye imkan bulursa Akçakoca'ya da uğrayacaktır.⁵⁶

Gezici muhabirimiz değişti Kocaeli çevresi gezici muhabir ve prezantanımız olarak Mehmet Halit Özgel işe başlamıştır. Bundan evvel bu vazifeyi yapan Turgut Öğütücü'nün gazetemizle bir alakası kalmadığını berayı malumat arzederiz.⁵⁷

Ankara Muhabiri

28 Nisan 1951 günlü Hürsöz, Ankara muhabirlerinin değiştiğini bildiriyordu.”Evvence Ankara muhabirliğini verdiğimiz Halit Şengüller bu vazifeyi yapmamış olduğundan gazetemizle alakası kalmamış olduğuna, yerine birkaç lisan bilen İsmail Arif Özyıldırım'ın Ankara ve parlamento muhabiri olarak vazifelendirildiğini, bu münasebetle Basın Yayın İç Basın Dairesi'ne ve Ankara Valiliği'ne bildirildiğini alakalılara bildiririz. Gazetemizde vakit vakit makalelerini de göreceğimiz arkadaşımız size en yeni haberleri gönderecektir.”

Ajanslar:

03.01.1962 günlü Hürsöz haber kaynaklarını şöyle sıralamaktadır: USIS Haberler Servisi, İngiliz Haberler Sevisi, Pakistan Haberler Servisi, Hindistan Haberler Servisi, Karayolları Bülteni ve Dergileri, Ankara Yardım Haberler Ajansı

Gazete Fotoğrafçılığı⁵⁸

İzmit gazetecilik bakımından Anadolu basınının en ileri şehridir. Bütün gazetelere kapısı açık Hürsöz klişehanesi vardır. Dikkat ederseniz mahalli gazetelerimizde güncel resimler vermek çok ender rastlanan bir olaydır. Klişehane masraflı bir tesis. Bir - iki resim için kameraların çalışması mümkün değildir. Bir banyo elli liradır. İki saat içinde ister kullan ister kullanma bozulur atılır. Kamerada otuz resim de olsa aynı zaman, emek ve elektrik harcanır. Kameraların dört güçlü lambası vardır, lambalar her ay yanar ve ayrıca elektrik masrafı da fazladır.

⁵³ Hürsöz, 16.09.1985, Gazetemiz bulunduğu yere hizmet verebilecek, fotoğraf çekebilecek muhabirler arıyor. İl-imizdeki olayları daha iyi takibedebilmek, çevrenin dertlerini daha iyi duyurabilmek için gazetemiz muhabir teşkilatını yeniden düzenleyecektir. Not: Çalışmalar fahri olup, gazetemize ait basın kartı başarılı olduktan sonra verilecektir. Fotoğraf makinası olanlar tercih edilir.

⁵⁴ Hürsöz, 26 Ekim 1950

⁵⁵ 03 Kasım 1950, Hürsöz, s.4)

⁵⁶ Muhabirimiz Kocaelini geziyor, Hürsöz, 27 Mart 1951, s.2

⁵⁷ Hürsöz, 29 Mayıs 1951, s.1

⁵⁸ 28 Subat 1966. Hürsöz. s. 1

Bir tek resim için bu lambaları yakmak ve zaman ayırmak çok pahalıya mal olur. Filmin banyosunun zamanı, emeği, kurutması bir film için de aynı, yirmi film için de aynıdır. Çinkoya geçiş işlemi de aynıdır. Ark'ın tek resim için yanmasıyla bir şası, otuz resim birden çekebilmek için kullanılan zaman ve elektrik aynıdır. Biz bunların hepsine katlanıyoruz.

Işık, Türk Yolu, Doğuş ve Hürsöz gazetelerimiz, her gün en önemli olayları aksettirmek isterler. Bir de bunun fotoğraf konusu vardır. Bugüne kadar çalıştığımız fotoğrafçı arkadaşlarımızın şu ilk etapta amatörce çalışmalarını temin edemedik. Profesyonel çalışmalarda dahi resimleri hemen almak mümkün olmadı. Biz ise kendi karanlık odalarımızda ve eğer vaktimiz olursa kendi çektiğimiz resimleri gazetemize klişe koyabiliyoruz.

Bilindiği gibi şehrimizde sırf resimle çalışan ofset baskılı gazeteler vardır. Buradaki fotoğrafçı arkadaşlarımızın çok başarılı ve titiz çalışmalarını takdir etmeden geçemem. Ama bu ne zamana kadar devam eder, buna nasıl para dayanır yahutta buradaki gençler, bu görevi daha ne zamana kadar sürdürürler bilemem. Gençlerin, geleceğin gazetecisi ve gazete fotoğrafçısı olabilmeleri için tüm dünyada olduğu gibi, önce amatör bir basın fotoğrafçısı olmayı göze almaları gerekir. Şimdi resmini sunduğumuz İsmail Küçük adlı arkadaşımız bize bir ara profesyonel resim verdi ama kendisi darılmasın biz ondan istenen sürati alamadık. Gazeteye resim derhal gelmediği için haber bayatlamaktadır. Bu hıza ayak uydurmak ise oldukça merak ve heyecan isteyen bir iştir. Ama gelecekte ya Kocaeli'de güçlü bir ajans kurulacak yahut da her gazete bir fotoğrafçı beslemek zorunda kalacaktır. Anadolu basını sorunlarını bir an önce tahakkuk ederse ancak bu işte düzene girebilecektir. Zira Anadolu basını mali mesele kemirip sömürmektedir.

Baskıya Hazırlık ve Hürsöz Matbaası

12 Haziran 1961 günlü Hürsöz'ün arka kapağındakitam sayfa matbaa ilanında kullanılan Selahattin Telser'in bizzat kendisinin çalıştığını gösteren fotoğraf, bir kurgu değildi. Gazetenin ilk nüshasından başlayarak hazırlıkları ve baskısı ile kendi makinelerinde gerçekleştirilmiştir. "Hüsnü ile başbaşa verdik. Nasıl bir baskı makinesi ve bir bıçak yaparız diye. Yazdık çizdik, nihayet hurdalıktan aldığımız demir parçalarıyla bir baskı makinesi yaptık. Elektrik istemez, motor istemez, bastın mı ayağı, başlar pedal çalışmaya. Babıali'nin hurdacısı Abbas ustadan kullanılmış harflerden, takımlardan aldık. Hiç unutmam ilk tek yaprak gazeteyi bir haftada hazırlamıştım. Oğlum Aytol ile ben o pirinç tanesi gibi harfleri yanyana getirip gazeteyi meydana getirmek ve basmak sonra da başarıya ulaşmak ne demektir. Son gece sabaha kadar çalıştık, kağıtların içinde uyumuşuz, ilk gazete çıkmıştı (Hürsöz, 22.09.1972).

19 Haziran 1950: sayın okuyucularımıza matbaamızı başka yere taşıma sebebi ile gazetemiz bir hafta çıkmamıştır. Özür dileriz. Bu tarihten itibaren 11 Ağustos 1950 günlü Hürsöz'e göre idarehane ve dizildiği yer: Demiryolu, basıldığı yer: Hürsöz Matbaası "Yukarı Hamam Karşısı" gösterilmektedir.

04 Aralık 1968'de İdare Yavuz Sokak, No.5, Matbaa Vapur İskelesi Caddesi, İzmit.

1973'te İdare Yavuz Sokak No. 5'te iken matbaa "Vapur İskelesi" adresindedir.

Matbaa taşınması nedeniyle gazete çıkmaması olağandır. Ancak arıza nedeniyle çıkmama zor bir durumdur. Sene içinde bayram ve hafta tatilleri dışında üç günlük bir kanuni çıkmama hakkı vardır. Diğer zamanlarda vaktinde bayilere servisi şarttır. Hastalık sebebi ile raporlu, askerlik sebebiyle izinli olunamamaktadır. Çıkamayınca okuyucuya özür yazısı yazmak, aksamalar olduğunda okuyucu ile dertleşmek, yeni bir makine alınca, birinin düğünü-nişanı olunca keyifle haberdar etmek te gazetecinin en büyük konforuydu:

(Selahattin Telser, Hürsöz, 01 Kasım 1951) "Kusurlarımız!

Sayın Okuyucularım Sizlerin büyük sabır ve tahammüllerinizi aşarak bizim büyük kusurlarımız bil-hassa bu sıralar telavi etmektedir. Bunların sebeplerini arzedeceğim.

1. İki seneden beri yetiştirip müstakil iş yapabilecek hale getirdiğim işçinin biri okula devam etmek kararı verdi ve okula gitti.

2. Okullar açıldığı için oğlum kalıp ve teknik işlerinden ayrıldı. Sayın okuyucularımızı içinde bulunduğumuz müşkülâtı ve sevinçleri anlatmak ve açık konuşmak

Müzeyyen ÜNAL

bir gazeteci için en tabii bir şeydir. Çocuklarının okumalarını sevinçle karşılayan benim işim şimdi çok ağırlaştı. Yeniden iki çırak aldıkça da bunların yetişebilmesi bir sene işidir. Bu mesleğin işçisi de bu memlekette yoktur. Bu vaziyet karşısında tedbir olarak yine tezgahın başına bizzat kendim geçmek ve gazetemizi zamanında çıkarmak işini ön planda tutmak suretiyle mektep saatinden sonra oğlum tezgahın başına gelerek bana yazı yazma fırsatı vermektedir. Çok zor ve yorgunluğun en büyüğü düşmektedir. Saat 15'ten gece saat 22'ye kadar yazı, tashih ve 1500'e yakın posta yazma, pullama ve nihayet Ankara postasını günü gününe yetiştirmek üzere trene posta vermek hep benim omuzuma yüklenmiş bulunmaktadır. Bu ara yazılarımızda gerek mürettip, gerekse yazı bakımından hatalar bulunmaktadır. Fakat bunlar her zaman olduğu gibi geçicidir. Gazetemiz yeni makine almak yolundadır.

09 Kasım 1951: "Matbaa makinesi satın alınacaktır."

57 . 82'yi basabilecek düz, 70.100'ün dörtte birini basabilecek Viktorya tipi ayrı bir matbaa makinesine ihtiyaç alınacaktır. Vermek isteyenler matbaamıza resim, katalog ve teklif mektubu ile matbaamıza müracaat.

18 Kasım 1951: "Hürsöz'ün birinci makinesi geldi." Makinelerimizin ikincisi de Almanya'ya sipariş yapılmıştır. Üç aya kadar o da gelecektir. Bu başarımız bugünkü rejimin verdiği eşit hakların bir neticesidir.

28 Kasım 1951: "Hürsöz yeni makinesi ile baskıya başladı." Artık Hürsöz'de yazı çıkmıyor, okunmuyor, resimler basılmıyor şikayetleri kalmamış. Hürsöz memlekette cesur, vasıflı, keza tertemiz bir niyetle hizmete devam edecektir. Gazetemizin geçirdiği tüm safhalardan sonra daha çok basabilecek ve daha iyi neticeler alabileceğiz. Makinemiz başka gazeteleri de basabilecek. Ve matbaamızda işler yapacaktır. Gazetemizin bütün sayfalarını beş sütuna çıkarmak istemekteyiz. Ancak üç senelik yetiştirmiş bir mürettibimiz işten ayrıldı. Biz gene tezgahın başına geçerek küçük çocuklarımızı yetiştirmeyi başladık. İyi ve işe yarar bir mürettibin teminine çalışmaktayız. Çünkü makinenin boş durmaması lazımdır. Gazetenin teknik kusurları biraz daha devam edecektir. Fakat büyük maniler bertaraf edildiği için Hürsöz her işe cesaretle atılmaya devam edecektir.

06.11.1970, "Okuyucularımıza!" Baskı makinamızda meydana gelen önemli bir arıza nedeni ile gazetemiz dün yayımlanmamıştır. Arıza giderilinceye kadar gazetemizin küçük ebat çıkacağını duyurur, okuyucularımızdan özür dileriz.

10.09.1968 "Sayın Okuyucularımızla Başbaşa!" Kısa bir süredenberi gazetemiz alışmadığımız bir biçimde çıktı. Hürsöz kurulduğundan bu yana daima sizlere yenilik getiren bir mahalli gazete olmak amacını kabul etmiş, kazandığı her kuruşunu gazeteye harcamıştır. Uzun yıllar çalışan makinelerimizin aşınan eskiyen yerlerinin yenilenmesi bakımı, Vapur İskelesi kenarında Rıhtım Caddesi'ndeki yeni yerine nakli işi ile uğraşılırken gazetemizin de neşir hayatına devamına çalışılmıştır. Eldeki ihtiyat imkanlarla bir süredir çıkan gazetemizde devamlı kusurlarımız olmuştur. Şunu derhal ifade edelim ki Anadolu'da çıkan gazetelerin yüzde doksani pedalla basılan acaip bir tekniğin mahsulüdür. Biz on beş yıl gerisine dönünce personel, işçi şaşırıp bir türlü bu acaip baskı tekniğine kendilerini uydurmadılar."

Altı defada basılan Hürsöz'ün 1000 tanesi alt bin defa makineden geçirilmiş ve katlanmıştır. Kağıt kapması, mürekkebi, elektiriği, emeği, iş saati şu gördüğünüz gazeteden daha pahalıya mal olmuştur. Ayrıca gece yarılara kadar süren işlerse caba. Bugün Tanrı bir aksaklık göstermez, revizyondan çıkmış makinelerimizde revizyondan gelen bir hata ve düzeltme vuku bulmazsa, artık hem siz, hem de biz nefes almış olacağız. Makinemizin revizyon işlerini şehrimizin tanınmış müessesesi Arsel (Arif Çakar ve Ortakları) müessesesi yapmıştır. Makinelerin nakil ve montajları özel teknisyenlerle yapılmış ve personelimiz bunlara yardımcı olmuştur. Ben de bir usta ve işçi olarak çalışmışımdır. "Hürsöz yeni ve ağır bir işe daha girişmiştir. Eski matbaa binasını yıkmaktadır. Buraya hiç olmazsa modern bir gazete ve matbaa binası kurmak amacındadır."⁵⁹

"İngiltere'nin Sidney R. Littlejohn Company Ltd. firmasından en yeni ve modern klişe kamerasıyla öteki cihazların siparişi yapıp, Merkez Bankası'na akredifleri tamamen ödenmiştir. Bolu, Sakarya, Bilecik, Bursa ve bilhassa Kocaeli'mizin bu arada gazetelerimizin klişe ihtiyacını tamamen karşılayacak olan bu tesisle Hürsöz Gazetesi, büyük bir hamle ve basın hizmeti yapacağına inanmaktadır. Tam teşekküllü hale geldiği vakit Hürsöz Gazete ve Matbaası yeni inşasına başladığı binasında toplanacaktır. Bu suretle Hürsöz hiçbir ortağı ve ilişkisi olmayan derli toplu bir tesis olarak gelecek nesillere fikir insanlarına, memlekete ve vatana keza aziz vatandaşlarımıza devamlı

⁵⁹ Hürsöz, S.Telser, 20.02.1969 "Gazetemiz Klişehaneyle Kavuşurken!"

hizmetlerde bulunacaktır.”⁶⁰ Klişehaneinin tam kapasite faaliyete geçmesi 1973 yılının sonunu bulmuştur.⁶¹

Kuruluşunda tanık, kapanışında da imzası olan Aytol Telser’e göre Hürsöz’ün baskı makineleri satılmasaydı onlarla bir müze kurulabilirdi: “Tarihçemize şöyle bir göz attığımızda ilk makine 1948 İzmit yapımı, SEKA’lı Hüsni ustanın elinden çıkma. Sadece iki dişlisi bulunan ve çoklarının biraz da matrağa kaçır şekilde Gutenberg makinası diye isimlendirdiği ayak kuvveti ile çalışan, dakikada 24 adet basabilen ve aslında bizlerin o yıllarda günümüzün ofseti gözüyle baktığı bir sanat harikası (!) makine idi. Bu yaratık bize bir hayli iş gördü. Dört sayfayı çevire çevire basardı. 1952 yılında 3500 liraya bir Alman pedalı alındı. Bunun sürati daha iyi idi. Ancak basarken katlamalar devam ediyordu. 1958 yılına kadar bununla idare ettik. O tarihte İstanbul’dan Hüsni Tabiat matbaasında Rahmetli Rifat Dördüncü’nün tipo makinesini İzmit’e getirdik. 70 x 100 ebadında olan bu tarihi makine sayesinde gazetenin dört sayfasını da beraber basabiliyorduk. Esasında bu makine yeni falan değildi. 1908 Leibzig mühüre sahipti. Osmanlı döneminden beri iş yapıyordu. Zaten sahibi bize sarkarken “Bu makinenin kıymetini bilin, o ihtilaller yapmış bir makinedir.” diye övmüştü. Bu makineyi biz döve döve kullandık. Artık o hale geldi ki adı aramızda “karakaçan” diye anılmaya başlandı. Elimizdeki son makine de yine Alman malı olup Frenkental denilen tipo. Gazetemizi bugün bu otomatik makine ile basmaktayız. Hürsöz ilk çıktığı 1948 yılından 1963 yılına kadar diğer yerel gazeteler gibi elle dizilmiştir. O yıllarda Hürsöz’de çalışma her mürettip bir sayfanın dizgisinden sorumluydu. En usta mürettip birinci sayfayı dizer ve baskıya hazırlardı.”⁶²

Baskıda çalışanlar

Hürsöz, baskıda çalışanları genelde kendisi yetiştirmiştir. El mahareti küçük yaşta kazandırıldığı için küçük yaşta çocuklardan matbaa elemanı almıştır. İstenilen yaşlarda çocuklar ortaokulda olduğu için okulda başarısızlığa uğramış yetenekli çocuklara matbaacılık öğretilirdi. Yetiştirme yurdundan ya da yeni gelen göçmenlerden tercih edilirdi. Bu Telser ailesinin güvenli iş mekanlarında hayata hazırlanmak demektir. Telser onların askere gidene kadar ustalaşmalarını sağlardı.⁶³

Telser Ailesi

Matbaa makinesi yapılmış, gazete basılmış, önce haftalık sonra da günlük olarak devam ettirilmiştir. Selahattin Telser, bu başarının pek de kolay olmadığını şakacı imzasıyla şöyle anlatır:⁶⁴ “Ağam Gazete Çıkıyor! Gazetenin müsadelerini 1948 yılında almıştık. Gazetemizi basacak matbaa sahibi top attı. Matbaa makinelerini yaptırdığım kulakları çınlasın Hüsni Usta kağıt Fabrikası’ndaki işinden çıkmak mecburiyetinde kaldı. İsmail isminde bir mürettibe kurulmuş hazır matbaa teslim ettim. Bir hayli açık yaparak işi bırakıp sessizce savuştu yahut savuşturdular. Kiracısı bulunduğum dükkanın sahibi Hasan Veysi bir senedir müsaadesi ile baskı işleri yaptığım halde gazete çıkınca iki ay sonra dükkanda matbaa yapmam mukavele harici olduğu ihtar edildi. Dükkanın kirasını 20 liradan 30 liraya çıkarttık, 35 vereceksin diye tutturuldu. Matbaacı değilken matbaacılık öğrendim. Acemilik eseri gece gündüz çalıştım. Asli işlerimle alakadar olamadım. Hatta tüccarlarımın mektuplarına bile cevap veremedim. Hiç hesapta yokken biri kız biri oğlan ikiz çocuğum oldu. Büyük kızım liseye oğlum ortaokula geçtiler. Masraflar arttı. Geçim güçleşti.

Telserler “Mayıs 1950’de biri lisenin ikisinde, biri ortaokulun ikisinde, iki de ikizleri olduğu halde dört çocuklu bir aile idi. Eşi Naciye Telser ve dört çocuğu yaş ve sağlık durumları elverdiği ölçüde Hürsöz’ün başlıca elemanları olmuşlardır. “Telser Ailesi matbaanın minicik bir odasına geçti, tüm işleri kendi arasında paylaştı. Yazı, dizgi, baskı, dağıtım işini Telser Ailesi yaptı.”⁶⁵ “Hürsöz ailecek yürüyen bir gazetedir. Kuruluşundan itibaren fikir ve kol işçisi Telser ailesi olmuş ve bu

⁶⁰ Hürsöz, s.1, 03.04.1969

⁶¹ S. Telser, 50.Yıl Armağanı Gazetemizin yeni bir eseri klişehane, Hürsöz, 03.11.1973

⁶² Aytol Telser, Baskı makinelerimizi satmasaydık bugün bir müze kurabilirdik. Hürsöz, s.2, 22 Eylül 1995.

⁶³ 01 Ocak 1959 günlüHürsöz’deki ilan:”Mürettip ve matbaacı yetiştirmek üzere 3 göçmen çocuk alınacak: Matbaa makinistliği, mürettipliği işlerinde yetiştirilmek üzere 3 göçmen çocuğu alınacaktır. Yaşları 13 ile 15 arasında olacak ve okuma yazma bilecektir. Çocuklar Yugoslavya veya Yunanistan muhacirlerinin yanında Türkiye’ye gelmiş olanlarında olacaktır. Staja başlayan çocuklara haftada harçlık olarak beş lira verilecek ve biraydan sonra bu para her hafta kaabiliyetine göre arttırılacaktır. Emsal teşkil etmek üzere matbaamızda yetişmiş bir çocuğumuz 18 yaşında olup eline net 150 lira almakta ve sanatını bir hayli ilerletmiş olmaktadır. Yetişen çocuklar her matbaada en zor işleri komple matbaacı olarak yapabileceklerinden büyüdükleri vakit liseyi bitirmişlerden çok daha fazla para kazanabilmektedirler.

Bu şekilde yetiştirilmiş ve henüz askere gitmiş dört işçimiz matbaadan ayrıldıkları zaman ayda 300 er lira almaktaydılar.İtikballeri garanti olacak çocuklar özel bir şekilde yetiştirilecektir.

Müracaat : Hürsöz Gazetesi (Emniyet Müdürlüğü yanında)”

⁶⁴ Selahattin Telser (Şakacı), Biraz Şaka, Hürsöz, 24 Kasım 1949, sayı: 9

⁶⁵ Naci Girginsoy, 23 Yılın Hikayesi, Hürsöz, 22.09.1971

Müzeyyen ÜNAL

değişmemiştir. Sıkıntılı zamanlarda aile efradı zaman gelmiş matbaa köşelerinde yatmış, matbaayı ayakta tutmuş ve gazetesini bütün imkanlardan yoksun maddi kaynakları kısılmış, kağıtları kesilmiş, bazan pembe bazan sarı kağıtlara basarak günlük neşriyatını sürdürmüş fakat davasını bırakmamıştır.⁶⁶

Künye'deki sahip ve yazışlarını fiilen idare eden Mesul Müdür Selahattin Telser ifadesi uzun bir süre değişmemiştir.⁶⁷ Aytol Telser daha 12 yaşında başlamış, askere gidene kadar matbaada her türden teknik boşluğu doldurmuştur. Aytol Telser'in askerlikten sonra SEKA'da montaj işinde ve ardından Almanya'da olduğu zamanlarda aile, dışarıdan genel yayın müdürleri ile çalışmışlardır. Küçük oğul Erkan Telser sorumlu müdür olarak görevlendirilme ötesinde gazetenin el dizgisinden makina dizgisine geçişinde rol almıştır. Aytol Telser Almanya dönüşü Hürsöz'ün yanında laboratuvar kurmasından sonra da gazete için güçbirliğine girmiştir. Öğrenimlerini aksatmadan gazetede çalışmak pek kolay olmamıştır. Kurucu ve başyazarı Selahattin Telser, eşi Naciye Telser, kızı Tansel Telser Gürdal, oğulları Aytol Teser, Erkan Telser, kızı İlkan Telser Görgün, zaman zaman birlikte, bazan da dışarıdan gazetecilerle Hürsöz'ün künyesinde yerlerini almışlardır.

“Bu mesleğe adam bulamıyoruz” diyordu.⁶⁸ “Gazetelerimizde kadro olarak çalışacak kalitede adam bulamamaktayız. Tahsil veyahut ta gazetecilikte zaman aşındırmış kimselerle olmuyor bu iş. Bir gazetenin gazeteyi idare edebilecek bilgiye sahip en az iki insana ihtiyacı vardır. Sorumlu müdürler meselelerin hukuki taraflarını denetlemektedirler. Fiilen çalışmayı göze almamaktadırlar. Bu kalitede insan bulunca da mahalli basın onu tatmin edecek maaşı verememesi muvacehesinde ondan da yoksun olunmaktadır... yetiştirdiğim gençler mahalli basında palazlandıktan sonra daha az para ile İstanbul ve Ankara gazetelerine gitmektedirler.”

1949 yılında başladığı gazeteciliği sadece sayfalara yazılan yazılardan ibaret değildi: Mali sorumluluğu, teknik sorumluluğu, mürettip, operatör, sekreter, muhabir, müdür dahil ayak hizmetinde çalışan bir yığın kişinin ekme parasını devamlı surette sağlama sorumluluğu. Gazetenin yaşaması, politikası, hizmeti, akışı, milli menfaatler hep omuzlarında... Çok sevdiği, yetiştirdiği Genel Yayın Müdürü Erkan Nigiz bir ticarethane açınca işi bırakmak zorunda kaldı. Oğlu, sağ kolu Erkan Telser askere gitti; can yoldaşı, meslektaşı Naciye Telser malulen emekli oldu; Türkyolu-Bizimşehir'den iltihak eden Akif Bayraktar “geçinemiyorum” diyerek işi terk edince, gazetenin tüm yükü yine üzerine kaldı.⁶⁹ Basın Şeref Kartı alacağı haberi bu günlerde geldi.⁷⁰

Başlangıcından beri pazar tatilini yapmak için basın yönetmeliğinin verdiği hakka dayanarak pazartesi günleri çıkmazken 03.10.1953 günlü gazeteden “gazetemiz artık pazar günleri çıkmayacak” anonsu yapıldı. Aile artık pazar gününü de gazetede geçirecekti; pazartesisinin gazetesini hazırlamak için. Olsun, cumartesi tatildi.

Aytol Telser (1937 - 03.07.2017)

Selahattin Telser'in büyük oğlu Aytol Telser, Hürsöz çıktığında 12 yaşındaydı. İkinci sayıdan itibaren kumpası, yani harflerin dizildiği o uzun aleti eline aldı. Bazen bıraktıysa da o kumpas hep elinde oldu. Erkek Sanat Okulu'nu birincilikle bitirdikten sonra Akşam Tekniker Okulu'na gitti. 1959'da Yedeksubay imtihanlarında en başarılı 120 kişi arasında yer aldığından bahriyeye ayrıldı.⁷¹ Bahriye'de Yassıada Eğitim Merkezi'nden sonra askerliğini Çanakkale'de Seddülbahir'de yaptı. Asker dönüşü gazeteye dönmedi. IV. Kağıt'ın montajında çalıştı. Ev almak ve iki çocuğunun dil öğrenmesi için 1963'te Almanya'ya gitme durumu ortaya çıktı. İsmet Kunt'a “Şartları beğenmez dönersem beni tekrar alır mısınız?” dediğinde “Her zaman işiniz hazır” diye cevaplanmıştır.⁷²

Aytol Telser'e tam da Almanya yolu gözükmüşken Hürsöz tesislerinde “Büyük Dava”⁷³ gazetesi çıkarıldı. Künyesine göre gazetenin sahibi, yazı işleri müdürü ve sorumlu müdürü Aytol Telser idi.

⁶⁶ S. Telser, Bugün gazetemizin yaşgünü, Hürsöz, 23.09.1974

⁶⁷ Hürsöz, 31 Mayıs 1953

⁶⁸ Hürsöz, 21.11.1966

⁶⁹ Selahattin Telser “Amma bizi emekli eden yok” Hürsöz, s.1, 09.04.1975

⁷⁰ Hürsöz, 26.05.1975

⁷¹ 28.12.1959 Hürsöz “Deniz Yedeksubaylarına bugün diplomaları verilecek.”

⁷² KDM, Aytol Telser videoband kaydından.

⁷³ 10 Haziran 1963 tarihinde günlük siyasi iktisadi akşam gazetesi olarak yayın hayatına başlayan “Büyük Dava” tabloid boyda beş sütunlu dört sayfadır. 26.05.1964 günlü Büyük Dava gazetesinin künyesinde “Kurucu: Aytol Telser, Sahibi: Yusuf Çamural, Sorumlu Müdür Gülseren Fidan (Onat), Yazı İşleri Müdürü: Fevzi Sobacıoğlu, Muhabir: Faruk Şenman, İdare: Yavuz Sokak 10-1, Matbaa: Aynı yer, İzmit. Telf. 1245.” Takip eden günlerde Takip eden günlerde ilave olarak “Umumi Vekili Kamil Edin” dikkat çekmektedir (Büyük Dava, 28.02.1966: Kurucu: Aytol Telser, Sahibi: Yusuf Çamural, Umumi Vekili: Kamil Edin, Yazı İşleri Müdürü: Fevzi Sobacıoğlu).

Aytol Telser'in adı "Büyük Dava"nın künyesinde sadece kurucu olarak geçmeye başlaması Almanya yıllarının başladığını işaret etmektedir.

Almanya'da 14 yıl televizyon, elektrik, elektronik ve elektromekanik ihtisası yaptıktan sonra temelli olarak yurda dönmüş ve doğup büyüdüğü İzmit'te tam teşekküllü modern bir televizyon laboratuvarı kurmuştur. Otel Asya karşısında Hürsöz gazetesi bitişiğinde kurduğu laboratuvarında televizyon kontrol ve onarımı için gerekli elektronik cihazları yerleştirmiştir.⁷⁴ Aytol Telser'in Hürsöz'de yer alan ilanında: "Diyebiliriz ki: Tüm Televizyon Özel Bakım Servisi Türkiye'nin en modern bakım servisi olup, müşküllerinizi en emin şekilde çözmeye hazırdır. Almanya'da bu konuda ihtisas yapmış ve senelerini vermiş olan teknisyenimiz her marka renkli ve siyah-beyaz televizyonlarınızı ihtimam ile garantili olarak onarır, Avrupa cihazların yedek parça tedarikinde imkanlar sağlar. Müşküllerin giderilmesinde 12166 ya bir telefonunuz servis arabamızın gelmesine yetecektir. Adres Yavuz sokak, No.8/B, Otel Asya arkası, Hürsöz Gazetesi Yanı, İzmit.

A. Telser 1977'den Selahattin Telser'in vefatına kadar (1992) gazete künyesinde yazı işleri müdürü olarak yer aldı.

1994'te Hürsöz gazetesi Genel Yayın Yönetmeni ve Yazı İşleri Müdürü Aytol Telser, Almanya haberlerine en fazla yer veren, böylece Türk - Alman ilişkilerine katkı sağlayan üç Anadolu gazetesi arasına girerek Alman Büyükelçiliği'nce ödüle layık görüldükten başka Almanya'da yaşayan insanlarımızın problemlerini incelemek üzere yerel basından dört kişilik bir heyetle Almanya Federal Hükümeti'nin davetlisi olarak bir hafta Almanya'da misafir edilmiştir. Inter Nationes dairesince yapılan programa göre Heidelberg, Sturtgard ve Münih'te çeşitli gazeteler ziyaret edildikten başka Türk Alman çalışma gruplarıyla temas edilmiş ve bu şehirlerdeki yabancılar sorumlularıyla bilgi alışverişinde bulunulmuş, Heidelberg'deki ünlü makineleri de gezen gazeteciler, Sturtgard Eğitim Müdürlüğünü ziyaretlerinde yabancı öğrencilerin eğitim gördüğü bir okulda ders izlemişlerdir.⁷⁵

Tansel Telser Gürdal

Selahattin - Naciye Telser'in ilk kız çocukları Tansel, 1949'da Hürsöz yayına başlarken liseye başlıyordu. 1960'ta tıbbiyedeyken diş hekimliği son sınıftan Güngör Gürdal ile evlendi. Hürsöz'ün "sorumlu müdürü" Tansel Gürdal, ikizlerinin doğması ile üçüncü sınıfta tıbbiyeyi terketme durumunda kaldı.

1958'den 1974 sonuna kadar 16 yıl Hürsöz'ün sorumlu müdürü, 1975'te yazı işleri müdürü sonraki yıllarda da (1982'ye kadar) muhabir olarak görev yapmış, "sürekli basın kartı" sahibi gazeteci olarak emekli olmuştur. Eşinin Almanya'da oluşu nedeniyle Almanya'da baskı makinelerini inceleme fırsatı olmuş, Hürsöz için üç renkli ofset rotatif getirmeyi çok istediğini köşesinde dile getirmiştir.

Erkan Telser

Ticaret lisesinden mezun oluncaya kadar matbaada çalışan Erkan Telser, İstanbul Üniversitesi Ticari İlimler Akademisi Yüksek Gazetecilik Okulu mezunudur. İzmit Ticaret ve Akşam Ticaret Lisesi'nin kültür ve mesleki yayın organı olarak ayda bir çıkardığı, dizgi ve baskısı Hürsöz Matbaası'nda yapılan "İzmit Ticaret Gazetesi"nin teknik sekreteri olarak görev almıştır.⁷⁶ İşleri kolaylaştıran altmışlı yıllarda dizgi makinalarının devreye girişiydi. Hürsöz'de el dizgisinden makineye geçişte büyük katkıları olan Erkan Telser: Dizgi makinalarının her bilgisine vakıf Kocaeli'de yetişen ilk teknisyen, iyi bir kalıpcı - cetvelci - matbaacı - tipo baskıcı - matbaa makineleri ustası - linotype operatörü ve montörü, - klişeci ve gazetecidir.⁷⁷

22.09.1976 günlü Hürsöz'de kuruluş günü dolayısı ile anlattıkları:

"İlkokul dördüncü sınıftayken bize İzmit kuşbakışı idi. Bağçeşme'de doğup büyüdüğüm yarı ahşap evin en üstündeki balkonlu oda ikiz kardeşim İlkan'la benim odamdı. Babam erken kalkmayı adet edinmişti. Dükkana inmeden bağırır:

⁷⁴ Aferin Aytol Telser'e, Kocaeli gazetesi, s.3, 19 Eylül 1976,

⁷⁵ 12.09.1994-22.09.1994 Hürsöz

⁷⁶ İlk sayısı 13 Mayıs 1968 günü yayımlanan gazetenin künye bilgileri: İzmit Ticaret ve Akşam Ticaret Lisesi Kültür ve Yayın Kolu adına Sahibi ve Sorumlu Müdürü: Mehmet Döğmen, Sekreter: Yusuf Çamural, Teknik Sekreter Erkan Telser, 57x82, 4 sayfa, 7 sütun. Dizgi ve baskı: Hürsöz Matbaası

⁷⁷ Gazetemizin Telser Ailesi, Hürsöz, s2, 23.09.1974

Müzeyyen ÜNAL

“Erkan uyandın mı? Öğleden sonra okuldan çıkınca doğru matbaaya gel, sakın geç kalma! derdi. Yarı uyur yarı uyanık bu ultiomatomu kafama sokmak zorundaydım. Bir kere: Hem okumayı seviyor, hem de bir sanatla uğraşmaya bayılıyordum. Okuldan sonra bayır aşağıya ve elimde babamın yemek sefertası olduğu halde kuş gibi uçar, matbaaya ve boyuma göre ayarlanmış hurufat kasasına yanaşır, günün gazetesine yazı dizerdim. Şevki abiler, Orhan abiler, Erginler, İbrahimler benim ayrı bir mektep, ayrı arkadaşlardı sanki.

Babam koyu AP’liydi. Yazıları dizerken köyde yol yok, şu köyde su ve yol yok, seçim yazıları... O zaman bunlardan bir şey anlamıyordum. Ama gazeteye gelen köylülerin yalvarışları, dert anlatışları beni oldukça etkiliyordu. Demek ki bu meslekte para kazanmak değil de insanlığa hizmet etmek varmış. Gazetecilik mesleğini daha çok sevmeye başladım. Babam ben gazetecilik okurken şu talimatı vermişti: Üniversiteye giderken öğleden sonraları arkadaşları klişeci Selim’in atölyesinde para almadan çırak gibi çalışacaksın. Seni her an telefonda oradan ararım. Bulunmak zorundasın! Ben de İngiltere’den gelip te bir yıldır bekleyen hatta ambalajı açılmayan klişe makinelerini çalıştırırım diye babamı makul karşılamıştım. Üniversite bitti, evlendim. Tam göreve başlayacakken vatani vazifem çıktı. 18 ayda bitirdim. Bir aydır sizinleyim. Bugün matbaada kadro diye birşey kalmadı. Tefvik, Hasan, Hüseyin (ikizler) üçü de askere gittiler. Bir kaç küçük arkadaşla şu görülen sayıları çıkartmaya çalışıyorum. Her an tecrübeli matbaacı ve operatör bekliyoruz.”⁷⁸

İlkan Telser Görgün

Selahattin Telser’in ikiz çocuklarından kız olanı. O da diğer kardeşleri gibi gazete ve matbaada büyüdü. Muhabirlik ve yazarlık yaptı. Mağazin ve şiir sayfasını yönetti.

Naciye Telser

Hürsöz’ün 1976’daki kuruluş yıldönümünde Naciye Telser, “Meslek Anılarında Unutamadıklarım” başlıklı yazısında tüm içtenliği ile kendisini anlatmıştır.

“Selahattin’in şu gazeteciliğe nereden başını soktuğunu zaman zaman sorar ve şikayetçi olurum. Herkesle kötü kişi oluyorsun, huzurumuz kaçıyor, bu insanları düzelterek sen misin? Gecemiz belli değil, gündüzümüz belli değil der dururdum. Bir gün geldi ki onun içine ben de gömüldüm ve kendimi gazeteciliğin içinde buldum. Unutamayacağım bir anıyı anlatmaya çalışacağım:

Sene 1959. Eşim, gazetenin sahibi Selahattin de o zaman sıkı sıkıya Demokrat Parti’yi tutuyordu. Valilerden Ekmel Çetiner de o zamanki iktidarın valisiydi. Milletvekilleri birbirine girmişlerdi. Haksızlıklara daima karşı koyan Saadettin Yalım bir tarafta, karşısında da Cemal Tüzün, Dursun Erol ve Ömer Cebeci biraradalar.

Yalım ve milletvekili triosunun çekişmeleri o kadar fena gidiyordu ki kongrelerde Yalım’ın altından sandalye çekiliyor. Toplantı mahallerine itfaiyeler yollanıyor, parti içinde bir iç kavga alabildiğine büyüyordu.

Gazetemiz o zamanın koşullarına göre Saadettin Yalım’ın davranışlarını, halkla ilişkilerini, dürüstlüğünü savunuyor ve parti içindeki bu kavganın bitmesini istiyordu.

Ne varki zamanın valisi kendisini parti iç kavgasına kaptırmış, bir devlet adamı ve vali olarak böyle işlere girmemesi lazımken, üç milletvekiline sırtını dayayarak ve zaman zaman rahmetli Menderes’e de ağabeyim diyerek yapmadığını koymamaya başlamıştı. Bir gün baktık ki gazetemizde çalışan Orhan Örs’ü vilayete memur aldı.

Zannettik ki bu rahmetli arkadaşımız Hürsöz’den çıkınca gazete kapanacak. Sorumlu müdürü araştırmaya başladı. Baktı ki gazete sahibinin kızıdır. Bu kere gazetenin ilanını kesti. Parti içinde parti, kendi bindiği dalı kesen bir idareci, kaynaşan bir Türkiye. Oturduk, karar verdik. Bağçeşme’deki evimizi eşyalarıyla bırakıp matbaada kontraplaktan yapılmış bir odasına geçeceğiz. Gece demeyip gündüz demeyip çalışacağız, gazetemizi çıkartıp mücadeleimizi yapacağız, kazancımızda ihalelere girmek, ucuz ucuz taahhüt işleri almak ve dar boğazdan geçmek.

Oğlum Aytol, kızım Tansel, Erkan daha küçük, on yaşlarında ama o da çalışıyor. Biz belediyenin, Özel İdare’nin basılı işlerini alıyor, herkesten ucuza yapıyorduk. Zaman geldi Vali Zonguldak’a gitti. Yerine gelen efendi bir insandı. Durum normale girdi. Ama ardından 1960 İhtilali patlak verdi. Bir ihtilal olmuştu, kocam politikacıdır, gazetecidir, herkes toplanıyor, okullara cezaevlerine tıkılıyor. Koskoca milli irade bir günde siliniyor. Vilayetimizde terör ihbar, yalan furçası alıp gidiyor

⁷⁸ Hürsöz, 22.09.1976, s.2

insanları. Biz görevimizi yapıyor, kızım sorumlu müdür, kocam gazete sahibi, çocuklarım matbaa işçisi. O zaman matbaamızda çalışan çocuklar, hepimiz iğne ucundayız sanki. Bir tarih çizgisini izlerken en çok yıpranan ve yorulan da ben oldum. 1961’de fiilen kadroya girdim. Ev ve basın işindeki görevlerim beni hayli yıpratmıştı.”⁷⁹

İzmit Dışında Büro ve Matbaa Girişimi (Ankara, Kandıra)

Hürsöz 1958 yılında kurmuş olduğu Ankara bürosu faaliyet gösterirken, İzmit’te basıp Ankara’ya saat 9’da ulaştırdığı gazetesini Ulus meydanı’nda sattırması ve bugün en büyük gazete olan Hürriyet bile bizden geç gelebilmişti.⁸⁰

20 Haziran 1975 günlü Hürsöz: Kandıraya önem veriyoruz

Kocaeli beş kazadan ibarettir. İzmit merkezidir. Bundan sonra en büyük kaza Kandıra’ımızdır, sonra Gölcük, Gebze ve Karamürsel gelir. Basın olarak Gebze’de Karamürsel’de Gölcük’te çok iyi gazeteler çıkar. Buraların mahalli dertleri ile yakından meşgul olurlar. İzmit’te günlük dört büyük gazete vardır. Aslında görevimiz bütün Kocaeli ve bütün Türkiye’nin konularını uğraşımız ama ne de olsa ilçelerdeki irtibatımız İzmit merkezi kadar yoğun değildir. Kandıra’ya gelince hiç gazetesi, matbaası yoktur. Sebepleri çoktur. Bir kere ilçeye yeni yüksek gerilim gelmiştir. Yani bir endüstri ceryanını her yerde bulmak kabil değildir. Sonra bu ilçede matbaa tekniği ile meşgul olmuş eleman da yoktur. Örneğin elimizde bomboş duran ve rahatlıkla çalıştırılabilir matbaa makine ve teçhizatımız olduğu halde buraya götürülüp işletilmesi şu anda mümkün olamamıştır.

Çok değerli arkadaşımız Numan Güneş, bize yeni yaptırdığı pasajdan çok güzel bir yer verdi. Sene sonuna kadar kirasını yatırdık. Telefonumuzu çektik. Bizim emektar Kemal Cebecioğlu’na da arasına göz kulak ol dedik. Elinden geldiği kadar oluyor. Telefonumuz 172 numara ile Hürsöz Kandıra bürosu olarak hizmete girdi. Gününde gazeteleri hazırlıyarak yolluyoruz. Dikkat edilirse her gün daha da artan zevata Hürsöz posta ile sevkedilmektedir. Posta gecikmesi sebebi ile birgün sonra gazetelerin ele geçtiğini öğrendik. Bu büromuzun asıl memuru tayin edilinceye kadar böyle gidecek sonra özel olarak yollanacaktır. Büroya sanayi ceryanı bağlanınca matbaa tesisini oraya getireceğiz.” Hürsöz’ün 02.09.1975 günlü künyesine göre Kandıra Büro Şefi Ali Yılmazzer.

Gazete Dağıtım ve Satışı

Gazeteler abonelere posta ile gönderilir, postacılar adrese teslim ederlerdi. Köy ve kasabalara giden yolların bozuk, motorlu vasıtaların henüz yeterli olmadığı 50 ve 60’lı yıllarda atlı posta ve posta müteahhitleri tarafından yapılıyordu. Atlı postalar ayın belirli günlerinde köyleri ziyaret ederlerdi. PTT Müdürlüğü’nün önceden ilan ettiği bir takvime göre postacıların geleceği günler biliniyordu. Hürsöz’de yayımlanan 1953 yılının “atlı posta takvimi”ne göre atlı posta dağıtıcıları on günlük arayla ayda üç kez köyleri ziyaret etmektedir. Köylerde adı ve taahhütlü müraselat ve gazetelerin teslimi, üç kiloya kadar kolilerle 25 liraya kadar olan havalelerin kabul ve teslimini yapmakla görevliydi. Müraselat ve gazetelerini almayan köy halkı derhal Posta Müdürlüğü’ne şikayette bulunmalıydı.

Atlı Posta Dağıtıcıları 1953 Yılı Hizmet Cetveli

Köyler her ay gidilen tarihler

ARIZLI	2	12	22 / 1953
KURFALLI	2	12	22 / 1953
AKPINAR	2	12	22 / 1953
HATIP KÖY	3	13	23 / 1953
AĞA KÖY	3	13	23 / 1953
SARICALAR	3	13	23 / 1953
ÜÇ TEPELER	3	13	23 / 1923
MALTA MEVKİİ	3	13	23 / 1923
TÜYSÜZ ÇİFTLİĞİ	3	13	23 / 1923
KABAOĞLU	3	13	23 / 1953
ASMACA	3	13	23 / 1953
YOYLAR	3	13	23 / 1953
KAYALAR	3	13	23 / 1953

⁷⁹ Naciye Telser, Meslek Anılarımda Unutamadıklarım, Hürsöz, 22.09.1976, s.1,

⁸⁰ Manşet, Hürsöz, s1, 22.09.1971

Müzeyyen ÜNAL

SARİHALİLLER	3	13	23 / 1953
POYALAR	4	14	24 / 1953
FAKILAR	4	14	24 / 1953
HACI İBRAHİMLER	4	14	24 / 1953
NEZİRLER	4	14	24 / 1953
KAŞIKÇI	4	14	24 / 1953
ÇARMUKLAR	4	14	24 / 1953
HOC AOĞLU	4	14	24 / 1953
OSMANLI	4	14	24 / 1953
PAMUKLAR	4	14	24 / 1953
YAĞCILIK	5	15	25 / 1953
ALACAKESE	5	15	25 / 1953
KEPEKLİ	5	15	25 / 1953
DOĞANCILAR	5	15	25 / 1953
DAVULCULAR	5	15	25 / 1953
GÜLLÜ KÖY	5	15	25 / 1953
BALKANCILAR	5	15	25 / 1953
SOFULAR	5	15	25 / 1953
AŞAĞI SOFULAR	5	15	25 / 1953
TURGUTLU	5	15	25 / 1953
HOCA KÖY	6	16	26 / 1953
KEKLER	6	16	26 / 1953
KOÇOĞLU	6	16	26 / 1953
UMURLAR	6	16	26 / 1953
TUREŞ	6	16	26 / 1953
İSHAKÇILAR	6	16	26 / 1953
ALİ KAHYALAR	7	17	27 / 1953
MUHARRENLİ	7	17	27 / 1953
ALACALAR	7	17	27 / 1953
SUCAĞLAR	7	17	27 / 1953
YAĞCILAR	7	17	27 / 1953
ÇAL	7	17	27 / 1953
HATIPLER	7	17	27 / 1953
ÇANCILAR	7	17	27 / 1953
KARAKADILAR	8	18	28 / 1953
ÇAVUŞOĞLU	8	18	28 / 1953
HİMMETLİ	8	18	28 / 1953
KÖSELER	8	18	28 / 1953
ARSAPLI	8	18	28 / 1953
NALBANTLAR	8	18	28 / 1953
ORUÇLAR	8	18	28 / 1953
MURATLAR	8	18	28 / 1953
DELİ MAHMUTLAR	9	19	29 / 1953
KAYNARCA	9	19	29 / 1953
ÇULCULAR	9	19	29 / 1953
ŞAPŞALLAR	9	19	29 / 1953

İzmit PTT Müdürlüğü

Gazete dağıtımı İzmit'te bayiler, seyyar müvezziler ve posta müvezzileri yoluyla oluyordu. İzmit'te Hürsöz bayi olarak önce Gülizar Abla'nın Milli Piyango Gişesi'nin adı geçmektedir.⁸¹

Zaman içinde de tüm seyyar ve sabit yeri olan bayiler ilan edilmişse de bir umumi bayi ihtiyacı her zaman var olmuştur.⁸² Gazetelerin seyyar bayilerinin olduğu bu dönemde Gülizar Abla ile başlayan⁸³

⁸¹ 24 Temmuz 1950, Hürsöz, "Gazetemizi her zaman bol ikramiye kazandıran Gülizar Abla'da bulabilirsiniz." 26 Temmuz 1950, Hürsöz, sayı 39, s.2: "Gazetemizi Yeni Bayi Gülizar Abla'dan arayınız."

01 Ağustos 1950, Hürsöz, sayı 43, s1, "Gazetemizi bol ikramiye dağıtan, güzel fotoğraf makineleri satan ve Yeni İstanbul ve çeşitli gazete ve mecmuaların bayii Gülizar Abla'dan alabilirsiniz."

⁸² "01.01.1962, Hürsöz, s2, "Gazetenin umumi bayiliğini üzerine alacak gazete satıcılığı yapmış 18 yaşından büyük birine ihtiyaç vardır. Bu işten ayda eline en az 200 lira geçebilecektir. Müracaat Hürsöz Gazetesi"

⁸³ Hürsöz, 25.07.1950, s.2, "Gazetemizi Her zaman bol ikramiye kazandıran Gülizar Abla'da bulabilirsiniz."

Kocaeli Basın Tarihinde Selahattin Telser ve Hürsöz Gazetesi

Hürsöz bayi sayısı 1966'de hayli arttığı görülmektedir. Bayiler artsa da gazetenin okuyucu eline geçebilmesi için dağıtım hala bir problemdir. Telser: 10.09.1968'de "Yeni şeklimizle çıkarken! Gelici geçici satıcıların gazeteye ve okuyucuya faydası olmadığı, sabit bayilerin de günde beş on gazeteden başka satamadıkları bir vakiadır. Aktif bir dağıtım için çalışacağız." diyordu.

"Sevgili Okuyucularım! Gazetemizi size getiren dağıtıcımız hastalandığı için posta ile gönderiyoruz. Gecikirse özür dileriz." gibi durumlar da olabiliyordu (Hürsöz, 14 Kasım 1984).

Hürsöz Bayi ve Müvezzileri

11.11.1953	İzmit Tayyar Kobak
İzmit (seyyar) Yusuf Özalp, Rahim Can, Naim Can
Adapazarı Bay Sarı,
Hereke Fahri Üstündağ
Derince Talat Meriçer
01.04.1955	Uğur Bakkaliyesi Baç'ta
Kurukahveci Adil Girgin Demiryolu
Kanaat Bakkaliyesi Baç'ta
İskele Büfesi Vapur İskelesi
Tevfik Falay Demiryolu'nda
Tayyar Kobak Demiryolu'nda
Kadıköy'da iki dükkanda
Gölcük bayi Ali ve Ömer'de
Karamürsel'de Ali Osman'da
İzmit'te ayrıca Mehmet Şen ve Mehmet Ali Gezici bayilerde.
01.01.1959	Tayyar Kobak yanındaki bayi ile geçit başındaki bayiden
22.09.1962	Doğan Gişesi, İlk Geçir ve Marmara Lokantası karşısında
09.03.1966	1. Geçit Büfesi,
Büyük Eczane Karşısı Mahmut Işıklar
Faik Kitapevi Fehmi Özgen,
Büyük Eczane Karşısı Kazım Uslu
01.09.1966	Tayyar Kobak (Kırtasiyeci)
Özdoğan Tüzer (Birinci Geçit Büfesi)
Mahmut Işıklar (Büyük Eczane yanı)
Kazım Uslu (Büyük Eczane Önü)
Fehmi Özgen (Esnaf Kefalet yanında)
Hulusi Pala (Tekel Genel Müdürlüğü Yanında)
10.09.1968	Tayyar Kobak (kırtasiyeci),
Özdoğan Tüzer Birinci Geçit Büfesi
Hulusi Pala Tekel Genel Müdürlüğü Yanında
02.07.1969	Tayyar Kobak Kırtasiyeci
Özdoğan Tüzer Birinci Geçit Büfesi
Fehmi Orgen Hürriyet Caddesi No 19
Hulusi Pala Tekel Genel Müdürlüğü Yanında
22.09.1970	Tayyar Kobak (kırtasiyeci), Özdoğan Tüzer (Birinci Geçit Büfesi)
Hulusi Pala (Tekel Genel Müdürlüğü Yanında)
03.09.1971	Genel Bayi: Necdet Özdüzgün
Bayi: Tayyar Kobak (kırtasiyeci)
06.11.1972	Genel Bayi: Necdet Özdüzgün
Bayi: Tayyar Kobak
21.04.1975	BayiRagıp Kobak

Müzeyyen ÜNAL

- 22.09.1975 Mehmet Şahin Baç gazete bayi
Lütfü Gürgün (Çınarlı Kahvesi yanı)
Yakup Kalyoncu (İstanbul Caddesi, No 25/B)
Haydar Perçil (Çocuk Parkı Meydanı, No.105)
Okul Kitabevi (Lise Karşısı)
İbrahim Hoşel (Fethiye Cad. Çinili Fırın Karşısı)
Gezici Satıcılar: Necdet Özdüzgün, Cevdet Erk
- 03.09.1983 Bayi Mahmut Işıklar (Demiryolu, Kuyumcular aralığı),
Nebil Binbay (Dört Yol Geçidi, İşbankası yanı)
- 06.09.1990 Bayi Mahmut Işıklar (Kapanönü Aralığı İzmit).
- 13.02. 1992 Ragıp Kobak önündeki bayiden

Gazete Aboneliği

Basılan gazete sayısı kadar olmasa da ona yakın bir okuyucuyu bağlamak “abone yapmak”, tevzi etmek ve satışını sağlamak şarttı. Gazetenin ne kadar basılacağına belirlenmesi aşağı yukarı satış miktarını bilmekle mümkün olabilmektedir. Abone sayısı, gazete sahiplerinin serbest satıştan daha çok üzerinde durdukları bir konuydu. Hürsöz için Turgut Öğütçü adlı gezici bir muhabirle İzmit’te üç aylık çalışmayla haber toplama işi yanında asıl abone ve reklam kaydı yaptırmıştı.⁸⁴ Abonelik için cazip teklifler yapılır, “Sayın okuyucuya” gazete sütunlarından anlatılırdı: “Gazetemizin aziz müdavimlerine hediye olmak üzere defterdeki aboneleri sırasına göre reklamlarını bir hafta devamlı olarak basacağız. ve ücret almayacağız. Gazetemizin reklam sayfası her hafta değişecektir. Ayrıca reklam yaptırmak isteyen sayın okuyucularımız iş sahiplerimiz için de çok kolaylıklar gösterilmektedir. Şimdiye kadar Kocaeli çevresindeki müdürlükler ve bucak müdürleri ile ilçelere ve kaymakamlıklara abone olmadıkları takdirde maalesef yollayamayacağız. Ancak alakadar olan mevzuu çıktığı takdirde yollanacaktır. Ve ücret alınmayacaktır. Bir senelik abone olanlara da istedikleri köye veya bizim çekeceğimiz kurra ile bir de bedava gazete yollanacaktır. İlan yollayan müesseselere ücretsiz gazete yollanacaktır. İzmit içinde serbest olarak ve en yeni haberlerle satılmak üzere bayilerimiz mevcuttur. Bu imkanları devlet haleldar etmezse ve intizamlı ilanlarımızı alabilirsek daha geniş olarak kestiğimiz yerlere de yollayabileceğiz. Bakanlıklara da yollanan gazetelerin aboneleri ödenmezse onları da keseceğiz. Trajımız istiaabımız üzerine çıkmakta vatandaşlar gittikçe Hürsöz’e ısınmaktadırlar. Allah hepimizden razı olsun.”

Gazetede yayımlanan spotlarla abonelik sık sık hatırlatılmaktadır: “Hürsöz’e abone olunuz. Hürsöz sizin hakkınızı daima kovalar. Hürsöz’e abone olmakla bir köye de gazete yollamış olacaksınız. Hürsöz şikayetlerinizi duyurmak için en seri vasıttır.”⁸⁵

Yeni aboneler kazanmalı, eskilerin devamlılığı sağlanmalıydı. “Sayın Abonelerimiz! Yalnızlığım dolayısı ile sizlere vaktinde gelemiyorum. Abone gününüz dolmuş ise lütfen üç aylık bedelini postalayınız. Eğer devamına lüzum görmüyorsanız gazetenizin üzerine iade deyip on paralık pulla geri yollayınız. Kağıt pahalılığı ve trajimizin çok yükselmesi üzerine bizi çok üzmemeyeceğiniz, bir yandan da bizden ayrılmayacağımızı ümit ediyoruz.”⁸⁶ diye seslenmek de işe yarıyordu.

İldeki sanayi tesislerinin abone olmakta çekimser davranmalarının anlaşılır gibi gözükmediği açıkça dile getirilirdi: “Biz kimseye zorla gazete satmak istemeyiz. İlimizde yüzün üzerinde büyük fabrika vardır. 28 yıllık gazetemiz bu tesislerin kuruluşlarında yaşamalarında, sosyal ve ekonomik dertlerinde sanki kendi malımızdır gibi kanat açar huzurlu çalışmalar akışına biraz olsun katkımız olsun isteriz. Hal böyle iken bu fabrikalardan pek azı onu geçmez, gazetemize lütfen abone olmuşlardır. İzmit’te çıkan dört günlük gazeteye önem vermemiş olmaları üzüntü vericidir.”⁸⁷

Dünyada ve Türkiye’de kağıt ve öteki masrafların artması ile gazete maliyetleri artarken en popüler gazetelerdedahi satışların erimeye başlaması üzerine promosyonlara girilmiş, Altın, para çekilişleri, ansiklopedi, kitap, tencere tabak ve diğer hediyeler sayesinde tirajlarını ayakta tutmaya çalışmaktadırlar.⁸⁸ Hürsöz, “on altın” çekilişi yapmış ve abonesini ödeyenlere yılda bir kez reklam hakkı tanımış, reklamlı abone olanlara bir yıllık gazeteyi bedava vermeyi taahhüt etmiştir.⁸⁹

⁸⁴ Sayın Okuyucularımız, Hürsöz, 20 Mart 1951, s.4

⁸⁵ Hürsöz, 23.03.1951

⁸⁶ Hürsöz, 22 Nisan 1951, s.2:

⁸⁷ Hürsöz, 22 Mayıs 1975

⁸⁸ S. Telser, Türkiye’de Basın Endişe İçinde, Hürsöz, 11.09.1971

⁸⁹ Hürsöz İlan tarifesi, 06.09.1990

Hürsöz'den Başka Gazete Yayını

Hürsöz'den başka süreli yayına da girişerek Yükselen Türkiye ve ardından da Büyük Dava gazetelerini neşretmişler ancak her ikisi de uzun ömürlü olmamıştır.⁹⁰

Yükselen Türkiye Gazetesi

Selahattin Telser, 23 Ekim 1957'de Ankara'da dağıtılmak üzere İzmit Hürsöz Matbaası'nda, 68 x 100 ebadında renkli, dört sayfa, "Yükselen Türkiye" adlı haftalık bir gazete daha neşretmeğe başlamıştır.

Yükselen Türkiye, 27 Haziran 1958 günlü künye bilgilerine göre:Cuma günleri çıkar, haftalık, siyasal, iktisadi, aktüel gazetedir.Sahibi Selahattin Telser, tesis tarihi 14.12.1956, neşir tarihi 23.10.1957, çıktığı yer Ankara Rüzgarlı Sokak, 45-5 Tlf.158 70, İdari İşler Müdürü M. Orhan Örs. Bu sayıda yazı işlerini fiilen idare eden Mesul Müdür Tansel Telser, Teknik Sekreter M.Orhan Örs, Fotoğraflar Yükselen Türkiye, Magazin Karikatür: Şenol, Basıldığı Yer İzmit Hürsöz Basımevi, Tertip Emek Dizgievi. İdarehane Rüzgarlı Sokak, Safran Apt. Kat 2.

Künyenin yanında "Çok mühimdir" başlığı ile bir anons yer almaktadır. "Gazetemize acele olarak girecek haber ve yazıların İzmit'teki matbaa adresine yollanması rica olunur. Hürsöz Matbaası İzmit Tlf. 1245-PK 18"

"Biz basın hayatımıza çoluk çocuğumuzla katılmış insanlarız.⁹¹ Matbaa tesislerimiz içinde 24 saatlik günlerimizin mükafatı sadece gönül huzuru olmasıdır. Gazetemizin durmadan genişleyen tesisleri ve çıkartmakta olduğumuz gazetelerin ağır yükleri karşısında 24 saatimizi matbaa içinde geçirmek mecburiyetini doğurmaktadır. Çoluk çocuğumuzla bütün aile efradı tuttuğumuz yolda muaffak olmak ve muhterem okuyucularımızın gösterdiği müzaherete ve bizi sevipte candan samimi olan arkadaşlarımıza ve memleketin ekonomisinde, gelişmesinde kalkınmasında hizmetleri bulunan büyüklere layık olmak için durmadan çabalamaktayız. Kızım Tansel Telser bilindiği gibi gerek Hürsöz'ün, gerekse yükselen Türkiye gazetelerinin yazıişleri müdürü ve muharrirdir. Oğlum Aytol Telser gazete ve matbaa işlerimizin yürütülmesinde faaliyet halindedir. Allah herkese bağışlasın onar yaşında olan ikizler de gazetemizle aynı yaşta büyüdüğünden erkek olanı Erkan, imal etmekte olduğumuz defterlerin dikişlerini, yeni gelen dikiş makinesinde dikmektedir. Tabii ki okul vakti gelince okuluna da gitmektedir.

Son getirttiğimiz defter imaline ait makinelerden sonra tesis çalışmaları bir hayli ağırlaşmıştır. Yardımcım olmadığı için iki gazetenin hazırlanması matbaanın tedviri ve mali kısımlarının temini bir insanın yapamayacağı bir hale gelmiştir. Bakalım bu zor iş daha ne kadar devam edecektir. Bizi en çok yoran Yükselen Türkiye'dir. Ankara'daki merkezimizin diğer arkadaşlarımızın faaliyetlerinin daha çoğalmasında icabetmektedir. Bir taraftan mali vaziyetimizi takviye ederek gazetelerimizi yaşatmak için çalışırken diğer taraftan gazetelerin halk hizmetinde yüzde yüz faydalı olmasına gayret sarfetmek icabetmektedir. Yükselen Türkiye yazı ailesi içine arkadaşımız Cevdet Yakup ta katılmıştır, şimdi de Naci Girginsoy intisap etmek üzeredir. Ve Anadolu'da münteşir yüzlerce arkadaşımız gazetelerimiz için güzel yazılar vermekte ve çalışmaktadırlar.

Gazetelerimizin faaliyetleri arasında bir de cemiyet davamız vardır. Anadolu Gazetecileri Cemiyeti'nin olgun ve müsbet bir şekilde ayakta durması için bütün masraf ve külfetleri omuzlarımıza alınmıştır. Cemiyetin hakiki bir hüviyet alabilmesi için her hususta faaliyet halindeyiz. Geçmiş olan bir sene bizim en çok çalıştığımız ve yorulduğumuz yıllardan birisi olmuştur. Biz kendimizi daha genç, daha dinç hissettiğimizden çalışma azmimizi her gün biraz daha arttırmaya karar vermiş bulunmaktayız."Çekirdek ailenin tüm fertlerinin gazetecilik serüveninde yer alması, mali ve diğer zorluklar, mahalli gazetecilerden de yazı ailesine katılımlar gibi konular Yükselen Türkiye'de de okuyucu ile paylaşılır.

01 Ocak 1959 günlü Hürsöz'de yer alan bir "özür" yazısında "Yükselen Türkiye gazetesi kağıt kıfayetsizliğinden kısa bir müddet ara verecektir. Kapanmış değildir." haberi yer almıştır. 22 Eylül 1959'da okuyucuya kağıt tahsisinin kaldırılması nedeniyle Yükselen Türkiye'nin baskısının durdurulduğu açıklanıyordu.

⁹⁰ Büyük Dava'nın 1963, 1964 1965 yıllarına ait bir kısım sayıları Kocaeli Dokümantasyon Merkezi Arşivi'nde mevcuttur.

⁹¹ Yükselen Türkiye 25 Eylül 1958

Büyük Dava Gazetesi

10 Haziran 1963 tarihinde günlük siyasi iktisadi akşam gazetesi olarak yayın hayatına başlayan “Büyük Dava” tabloid boyda beş sütunlu dört sayfadır. 26.05.1964 günlü Büyük Dava gazetesinin künyesinde “Kurucu: Aytol Telser, Sahibi: Yusuf Çamural, Sorumlu Müdür Gülseren Fidan (Onat), Yazı İşleri Müdürü: Fevzi Sobacıoğlu, Muhabir: Faruk Şenman, İdare: Yavuz Sokak 10-1, Matbaa: Aynı yer, İzmit. Telf.1245.” Takip eden günlerde Takip eden günlerde ilave olarak “Umumi Vekili Kamil Edin” dikkat çekmektedir (Büyük Dava, 28.02.1966: Kurucu: Aytol Telser, Sahibi: Yusuf Çamural, Umumi Vekili: Kamil Edin, Yazı İşleri Müdürü: Fevzi Sobacıoğlu).

Büyük Dava gazetesinin ilk sayında “Çıkarken” başlığını taşıyan Aytol Telser imzalı başmakalede “Yaşı yirmi beşi geçmeyen ve kendilerine demokrasiyi bir prensip ittihaaz ederek onu bütün kuvvetiyle desteklemeye kararlı olan genç bir kadronun vazife aldığı gazetemiz Türkiye’nin kalkınması için her demokratik teşebbüsün müdafii ve yardımcısı olacaktır. Sosyal problemlerin hallinde lüzumlu olan sosyal adaletin temini için hiç bir zaman demokratik yoldan ayrılmayacaktır. Her türlü yıkıcı ve vatandaşı ayırıcı etkilerden uzak ve milli bütünlüğün entrikalardan saf olarak tahakkukuna yardımcı olacaktır.” deniliyordu. Dördüncü sayfada Metin Işın adlı köşe yazarı gazetenin gayesini: Türk işçisinin komünistlikle değil, milliyetçilik çerçevesi içerisinde davalarını savunmak, Türk köylüsü için yapılacak reformların demokratik esaslar içerisinde örf, âdet ve geleneklerine sadık kalmak ve milli ruh içerisinde ışık tutmak olduğunu yazıyordu.

İzmit Dışında Hürsöz Büroları

Hürsöz İzmit dışında iki büro açmıştır: Ankara ve Kandıra. Her iki büro da gazetenin künyesinde de yer almıştır. Ankara bürosunun kuruluşu oldukça eskidir. S.Telser’in sayısız tren yolculukları ile sıkça ziyaret ettiği bu bürodaki çalışmalarını Anadolu Basın Birliği’nin kuruluşu ve faaliyetleri bakımından da önemlidir.

20 Haziran 1975 günkü Hürsöz’de S.Telser: “Kandıraya önem veriyoruz” diyordu: “Kocaeli beş kazadan ibarettir. İzmit merkezidir. Bundan sonra en büyük kaza Kandıra’mızdır, sonra Gölcük, Gebze ve Karamürsel gelir. Basın olarak Gebze’de Karamürsel’de Gölcük’te çok iyi gazeteler çıkar. Buraların mahalli dertleri ile yakından meşgul olurlar. İzmit’te günlük dört büyük gazete vardır. Aslında görevimiz bütün Kocaeli ve bütün Türkiye’nin konularını uğraşımız ama ne de olsa ilçelerdeki irtibatımız İzmit merkezi kadar yoğun değildir. Kandıra’ya gelince hiç gazetesi, matbaası yoktur. Sebepleri çoktur. Bir kere ilçeye yeni yüksek gerilim gelmiştir. Yani bir endüstri ceryanını her yerde bulmak kabil değildir. Sonra bu ilçede matbaa tekniği ile meşgul olmuş eleman da yoktur. Örneğin elimizde bomboş duran ve rahatlıkla çalıştırılacak matbaa makine ve teçhizatımız olduğu halde buraya götürülüp işletilmesi şu anda mümkün olamamıştır. Çok değerli arkadaşımız Numan Güneş, bize yeni yaptırdığı pasajdan çok güzel bir yer verdi. Sene sonuna kadar kirasını yatırdık. Telefonumuzu çektik. Bizim emektar Kemal Cebecioğlu’na da arasına göz kulak ol dedik. Elinden geldiği kadar oluyor. Telefonumuz 172 numara ile Hürsöz Kandıra bürosu olarak hizmete girdi. Gününde gazeteleri hazırlıyarak yolluyoruz. Dikkat edilirse hergün daha da artan zevata Hürsöz posta ile sevkedilmektedir. Posta gecikmesi sebebi ile birgün sonra gazetelerin ele geçtiğini öğrendik. Bu büromuzun asıl memuru tayin edilinceye kadar böyle gidecek sonra özel olarak yollanacaktır. Büroya sanayi ceryanı bağlanınca da matbaa tesisini oraya getireceğiz.”⁹²

Hürsöz’ün Kocaeli Basımındaki Yeri

Demokrat partili olarak basın hayatına başlayan Selahattin Telser, hayatı boyunca aynı düşünce çizgisini korumuş; Demokrat Parti kapatıldıktan sonra da benzer kaygılarla parti kuranlara dahil olmuştur. Ancak siyasette kalıcı olduğu söylenemez. Tüm girişimlerinde de ayrı düşmüş istifa etmiş ya da uzaklaştırılmıştır. Belki de bu nedenle partili gazetecilerin ve gazete sahiplerinin sıkıntılarını sıkça dile getirmiştir.

“Şehrimizde münteşir gazetelerden bir kısmı CHP’li ortaklardan bir kısmı da AP’li ortaklardan kurulmuştur. Sorumlu müdürleri de muhtemelen bir partiyi tutarlar. Bunlar arasında CHP kanadını tutan gazetede bir gün CHP’yi ve onun mensuplarını kötüleyen bir yazıya rastlamak kabil değildir. Bunlar pekala parti tüzüğünü bilirler, bunun aksi partiden uzaklaştırılmaktır. AP’nin tüzüğü de öyledir” (01.09.1973, Hürsöz).

Valayet ve belediye ve sanayi kuruluşlarında basın bürolarının gerekliliğini ilk vurgulayan Selahattin Telser kurulduklarında da memnunlukla karşılaşmıştır.

⁹² Kandıra matbaası düşünülmüş ise de uygulama mümkün olmamıştır.

“Belediye’de bir basın bürosu kuruldu. Efkarı umumiyenin tercümanı olan gazetelerimizin ehemmiyetini takdir eden gazeteci arkadaşlarımızdan olan Belediye Başkanı Saadettin Yalım, belediyede bir basın bürosu ihdas etmek suretiyle bu işe vermiş olduğu değer tezahür etmiş bulunmaktadır” (11.08.1951, Hürsöz s.1). Vilayet Basın Bürosu ihdası çok lüzumlu. Valimizin Ankara’dan döndükten sonra bu konuyu halletmesi beklenmektedir (Hürsöz, 02.04.1962).

Basınla ilgili her türlü kanun, kararname, yönetmelik ne yayımlanırsa Hürsöz sütunlarında ya da manşette yer bulmuş, başyazıya da konu olmuştur. Selahattin Telser’in Son Tadillere göre Basın Kanunu Cemiyetler Kanunu ile Basınla ilgili Kanun ve Kararnameler adlı derlediği bir kitabı vardır.⁹³

Ruşen Hakkı “Önce Hürsöz’ün, giderek yerel basının babası oldu; yanında yetişen çocuklarının ve bıyıkları yeni terleyen delikanlıların gazeteci olmalarından mutluluk duydu. Sadece kendi gazetesinin değil Anadolu’nun en ücra köşesinde çıkan en küçük gazetenin sorununu bile kendi sorunu kabul ederdi”.

Selahattin Telser ve Anadolu Basını

Anadolu basınının problemlerine kafa yormuş çözümler üretmiştir. Anadolu Basınının teşkilatlanmasında rol almıştır. Çokça da “resmi ilân” konusunda kalem oynatmış: Başmakale yazmış, manşet atmıştır.

Anadolu Gazeteciler Cemiyeti

Ankara’da Anadolu’nun birçok illerinden gelmiş gazete sahiplerinin toplantısı vardı. Birbirimizi çok az tanıyorduk. Üç gün süren bu toplantıyı kimin düzenlediği belli değildi. Gaye o zamanın başbakanını görmek, sıkıntıları ve meseleri anlatmak, Anadolu Basını’nın 1946’da sonra Çok Partili Rejime girmenin verdiği ihtiyaçla mahalli basının çoğalması nedeniyle yeni yeni sorunlar ve ortaya çıkmış olduğundan bu toplantıya önem verilmişti. Ne varki resmi bir teşekkül değildi bu toplantı. Her kafadan bir ses çıkıyordu. Bir ara Amerika Ataşeliği bize bir kokteyl verdi. O günlerde ayağına kadar gittiğimiz devlet büyükleri kulak asmazken, Amerika Basın Yayın ve Kültür Ataşesi’nin ilgilenmesi düşündürücü olmakla beraber kokteyle gidildi. Hoşça vakit geçirildi. Otele dönüldüğünde şu fikri ortaya attım. “Biz bir teşekkül veya cemiyet değiliz. Hazır buraya gelmiş yetmiş kadar kişiyiz. Hemen bir Cemiyet kuralım tüzüğü hazırlayıp Vilayete verelim dediğimde dağınık olan fikirler derlenip toplanmaya başladı. Ben o zaman yazışları müdürlüğümü yapan Mustafa Doğan’la Ankara’ya giderken İstanbul Gazeteciler Cemiyeti Tüzüğü’nü de yanına almıştım. Bir odaya beş arkadaş çekildik. Bunlar: Ben, Mustafa Doğan, Münir Yenal Balıkesir, Ruhi Aktan Amasya, Hilmi Tükel Eskişehir, Akif Leblebicioğlu Çorum, Abdürrahim Börekçi Tavşanlı ile tüzüğü hazırladık ve Mustafa Doğan’a vererek Ankara Valiliği’ne yolladık.

Anadolu Basını 14 Ocak 1956 tarihinde Ankara Valiliği’ne verilen bu dilekçe ve tüzükle Anadolu Gazeteciler Cemiyeti ismi tescil ettirilerek kuruldu ve Ankara’da Rüzgarlı Sokak’taki Safran Apartmanı’nın bir dairesini kiralayarak işe başladı.⁹⁴ Başkanlığa Balıkesir Postası’nın sahibi Münir Yenal, sekreterliğe S. Telser, yardımcılığa Mustafa Doğan, Kurul üyeliklerine Ruhi Akçan, Hilmi Tükel, Akif Leblebicioğlu, Abdürrahim Börekçoğlu ve Ahmet Küreli ile ilk toplantı yapıldı. Daha sonra Cemiyetin yükü Mustafa Doğan ile Selahattin Telser’e kaldı. 1959’da Başkan değişti. O zamanki Kocaeli milletvekili Sadettin Yalım, 1960 İhtilali’ne kadar başkanlığı yürüttü. 1960’ta Turgut Çulha Başkan oldu. Ancak Çulha durumu devam ettiremedi. İhtilal’den sonra Çalışamaz hale gelen Anadolu Gazeteciler Cemiyeti kongreyi toplamadığı bahanesi ile feshedildi.⁹⁵

Türk Basın Birliği Kocaeli Şubesi

Selahattin Telser, merkezi İstanbul’da bulunan ve genel başkanlığını Etem İzzet Benice’nin yaptığı Türk Basın Birliği’nin İzmit Şubesi kurucularındandır (Hürsöz, 10.09.1968). Hürsöz Tesislerinde üç yıl Bayram Gazetesi’ni çıkartmıştır.⁹⁶ Türk Basın Birliği Kocaeli Şubesi Bayram Gazetesi’nden temin ettiği gelirlerle önce şubesinin mobilyasını sağlamış; ilk sosyal hareketini 1967 yaz başından itibaren üyelerine Halidere’de çadırılı kamp organizasyonu olarak başlatmış onların güzel bir yaz tatili geçirmesini sağlamıştır.⁹⁷ Türk Basın Birliği İzmit Şube Başkanı olarak Telser, Adapazarı’ndaki

⁹³ Hürsöz 22.05.1959, “Matbaamızdan ödemeli olarak isteyebilirsiniz”.

⁹⁴ Selahattin Telser, Anadolu Basınında son aşamalar, Hürsöz, 03.12.1983

⁹⁵ Selahattin Telser, Anadolu Basınında son aşamalar, Hürsöz 04.12.1983

⁹⁶ Hürsöz, 22.09.1971, s.1

⁹⁷ 23.08.1967, Hürsöz, s.1 “Kocaeli Türk Basın Birliği kampı bu ay sona eriyor.”

Hürsöz, 29.08.1967, s.1: Gazetemiz sahibi Selahattin Telser, Türk Yolu Bizim Şehir’den Ferudun Özbay, Gölçük’te Doğuş gazetesi sahibi Birsen Özkaya’nın 10 günlük Macaristan seyahatına katılmaları muhtemel görülmektedir. Türk Basın Birliği İstanbul’da bulunan Genel Merkez faaliyetlerini hızlandırmıştır.

Müzeeyen ÜNAL

gazetelere de birleşme tavsiye ediyor.⁹⁸

Anadolu Basın Birliği

04.12.1975 günlü Hürsöz'ün manşetten verdiği habere göre Anadolu Basın Birliği kurulmuş. Birliğin kurulmasında etkin bir rol oynayan Selahattin Telser yönetim kuruluna seçilmiştir. Bu durum Hürsöz'ün künyesinde de belirtilmiştir: "Gazetemiz Türk Basın Birliği ve Anadolu Basın Birliği üyesidir".

Ticari Girişimler

Telser ailesinin girişimci bir yapısı vardır. Hayatın risklerine karşı durabilmek için birkaç yaşamı zorlarlar. Olduğu kadarla yetinmek yerine neler başarabileceklerine odaklanırlar. Birbirine bağlı, çalışkan ve disiplinlidirler. Matbaada basılabilecek türlü işler⁹⁹ yanında defter, cild işleri yaptılar. Kocaeli ve çevresindeki illerin basını ile tüm müessese ve kuruluşlara hizmet verebilecek modern bir klişehane kurdular.¹⁰⁰

Selahattin Telser'e Veda (1329 - 21 Mart 1992)

O'nu çok iyi tanıyan "Baba Telser" diyen İzmitli gazeteciler Erkan Nigiz, Ruşen Hakkı, Adnan Filiz, Semih Onat ile "dava arkadaşı" eski İzmit Belediye Başkanı, eski Kocaeli Milletvekili Saadetin Yalım'ın kendini basın mesleğine adanmış usta gazeteci ardından Kocaeli ve Hürsöz gazetelerindeki veda yazıları Selahattin Telser'i çok iyi tanımlamaktadır.

Erkan Nigiz 23 Mart 1992 günlü Kocaeli gazetesinde ¹⁰¹ "O bir basın emekçisiydi" başlıklı veda yazısında şöyle diyordu:

"Bakmayın siz Hürsöz'ün künyesindeki ünvana. 'O' tam bir basın emekçisiydi. Gazete'nin A'dan Z'ye herşeyiydi 'O'. Sadece kendi gazetesinin değil üstelik. Anadolu'nun en ücra köşesinde çıkan en küçük gazetenin sorununu bile kendi sorunu kabul ederdi. İşte bu nedenle 'Telser Baba'nın kaybı sadece Hürsöz'ün ve ailesinin değil, basınımızın kaybıdır, acısıdır. Yaşamı boyunca övündüğü tek bir şey vardı: Hürsöz'ün 44 yıldan bu yana sahibini ve başlığını değiştirmeden yayını sürdürmesi. Hem de binbir zorluğa ve engele rağmen. 'Telser Baba' yok artık. Hürsöz öksüz. Ama inanıyorum ki arkada bıraktıkları Hürsöz'ü onun istediği çizgide sürdürmek için çabalayacaklardır."

Ruşen Hakkı, 23 Mart 1992 günlü Kocaeli gazetesinde "Baba'yı da uğurladık" diyordu. "Başefendi idi; ordudan ayrılıp atölyesini kurdu, adı 'Usta' ya çıktı. Derken matbaasını kurdu gazeteciliğe soyundu. Önce Hürsöz'ün, giderek yerel basının babası oldu; yanında yetişen çocuklarının ve bıyıkları yeni terleyen delikanlıların gazeteci olmalarından mutluluk duydu ve gitti... Adı Selahattin Telser'di. Kendisini her zaman saygıyla, sevgiyle anacağız. Nur içinde yatsın."

Adnan Filiz: "Güle güle Baba Telser, Kocaeli gazetesi, 25 Mart 1992

Baba Telser'i yitirdik. Ölümün önüne geçmek mümkün değil... İnsanların değeri yaptığı işle ölçülüyor. Süleyman Demirel'den önce 'Baba' ünvanına kavuşan Telser, Hürsöz gazetesini tüm değişen koşullara karşın uzun yıllar yayınladı. Bu her babayığitin başarabileceği bir uğraş değildir. Baba Telser bir siyasi inancı, usanmadan, yılmadan uzun yıllar korudu. Hiçbir sapma göstermedi. Mesleğe başladığımız 35 yıl öncesinde hırçın, kavgacı, düşündüklerini inatla ve inançla savunan, Baba Telser, son on yılda tatlı bir üsluba dönüştü. Kasalı hurufattan makineli kurşun dizgiye geçtikten sonra basım tekniğini değiştirmeyen Baba Telser, Kocaeli basın yaşamında bir tarihi tüm özellikleriyle yansıtmak meslektaşlarımızdan biriydi."

Semih Onat, Baba Telser, Hürsöz, 23 Mart 1992, s.1:"Kocaeli basınında bir çınar daha devrildi.

⁹⁸ Selahattin Telser, Sakarya'da Basın Nasıl Çalışıyor, Hürsöz, 23 Ekim 1967, s.1

Sakarya'da yedi gazete çıkmaktadır. her gazetenin ilan neşrinden dolayı aldığı para ayda 2000liranın biraz üzerindedir. 57.82 ebadın bir yüzü bir defada basan "Son Dakika" ile "Güven" gazeteleri dikkat çeker. "Akşam Haberleri" 0.68 ebadında olup ilin en çok satılan gazetesi öteki gazetelerce de kabul edilmiştir. Tipo yani 57.82 tabakanın bir yüzünü bir defada basabilen üç baskı makinesinden başka "Anadolu" gazetesinin Eskişehir'den aldığı bir Tipo'dan başka "Yenigün", "Yeni Sakarya" pedalla, Fahri Çatalar'ın çıkardığı "Sakarya" gazetesi de el pedalı ile çıkmaktadır.

⁹⁹ Hürsöz, 22.09.1990, "Matbaamız Maliye Bakanlığı anlaşmasıyla fatura, parakende fişi dahil, bütün basılı işler, davetiyeler, kartvizitler en seri ve temiz bir şekilde yapılmaktadır. Adres Hürsöz Matbaası, Kemalpaşa, Yavuz Sokak, No.8, Otel Asya karşısı, tlf: 111756"

¹⁰⁰ Klişehane ilanı, Hürsöz, 08.11.1973

¹⁰¹ Erkan Nigiz, Hürsöz eski Genel Yayın Müdürü

Baba Telser'i kaybetmenin acısı ile Hürsöz gazetesindeki masası başında emektar daktilosunda bu satırları yazmak ta varmış.

Baba Telser hepimizin üzerinde emeği olan uzun yıllarını basın mesleğine adanmış, meslek heyecanını hiç kaybetmemiş bir gazeteciydi. Çok büyük zorluklara rağmen Hürsöz'ü tam 44 yıldır yayınlamayı sürdürmüştü. Yayın politikasında İzmit'in sorunları öncelik taşırdı. Siyasal yelpazedeki demokrat yaşamından da hiç ödün vermemişti. Hürsöz bundan sonra da evlatlarının yönetiminde başarı ile yayın hayatına devam edecektir."

Basın işletmeciliğinde tutumlu olmayı bir kağıt parçasına bile değer vermeyi bir küçük hurufatı zıyan etmemeye Baba Telser'den öğrenmiştik. Türk basınında gazetecinin kalemi kadar fotoğraf makinesini de çok iyi kullanması geleneğinin ilk öncülerinden birisi de Baba Telser'dir. Anadolu basınına gelişmesinde ve örgütlenmesinde de çok emeği vardır. Basın bir patrondan önce bir emekçi olan Baba Telser'i her zaman, unutulmayacak nükteleri ile saygıyla anacaktır. Nur içinde yatsın.

Sadettin Yalım, 25 Mart 1992 günlü Hürsöz'de dava arkadaşıyla vedalaşıyordu: "1946 yılında başlayan demokrasi davamızda aynı saflarda mücadele veren 1948 yılında çıkardığı gazete ile bu davanın Kocaeli'de kazanılmasına büyük katkıları olan bir dönem genel başkanlığını şerefle üstlendiğim Anadolu Basın Birliği'nin kurucularından, Kocaeli ve memleketimize kalemiyle 44 yıl hizmet veren değerli ve vefalı kardeşim Hürsöz Gazetesi Sahip ve Başyazarı Selahattin Telser'in vefatını üzüntü ile haber aldım. Merhuma Allah'tan rahmet, ailesine başsağlığı dilerim."

Hürsöz Gazetesine Veda

05 Ocak 1998 günlü Hürsöz "Yayınımıza son verme kararımıza Kocaelililerden gelen yüzlerce tepki arasında belki de en anlamlısı Sayın Mustafa Küpçü'ye aittir. Küpçü gazetemize çektiği faksta şu görüşlere yer veriyor:"

Sayın Aytol Telser-Hürsöz Gazetesi

İzmitle özdeşleşmiş tarihi bir ismi ve geçmişi olan Hürsöz Gazetesi'nin yayın hayatını noktalaması haberini üzülenek öğrendim. Bu olay İzmitlilerin kabul edebilecekleri bir şey olamaz. Ben kendi payıma Hürsöz'e yeterince sahip çıkamamanın üzüntü ve sorumluluğu içinde sizlerden özür diliyorum. Hürsöz'ü bundan böyle yaşatmak için elimden gelen çabayı göstermek için söz veriyorum. İlk işim İzmit'e saygısı olduğunu söyleyen herkesi Hürsöz'e sahip çıkmaya çağırarak olacak... Hürsöz yayın yaşamını sürdürmelidir ve sürdürecektir. Saygılarımla. Mustafa Küpçü

Ali Gündoğdu: (05.01.1998 günlü Özgür Kocaeli - Siyaset Meydanı -)

"Kocaeli Halkı Hürsöz'ün kapanmasına izin vermedi. Elli yıllık şerefli bir mazisi olan gazeteniz Hürsöz'ü çeşitli sıkıntılar nedeniyle kapatma kararı almış ve 31 Aralık sayısında bunu kamuoyuna duyurmuşştuk. 05 Ocak 1998 Pazartesi günü sabahı bu kararımıza karşı sayın Kocaeli kamuoyundan çok ağır eleştiriler aldık. Telefonlarımız kilitlendi ve yayınıımızı sürdürmürmiz gerektiği, elli yaşındaki bir gazeteyi kapatmaya hakkımız olmadığı adta paylanırcasına bizlere tebliğ edildi. Bir tarih sayılan Hürsöz'e Kocaeli halkının inanılmaz şekilde sahip çıkması karşısında kararımızı tekrar gözden geçirerek yaşama devam etmeye karar verdik. Şu üç dört günlük serüvenimizi özetlersek 50 yaşındaki Hürsöz'ün sahipleri olarak bizler bu gazeteyi kapatmak istesek de saygıdeğer Kocaeli Halkı "Hayır Hürsöz'ü kapatmaya sizin hakkınız yok. Bu gazete Kocaeli'nin malı olmuştur, biz izin verirsek kapanır" diyerek itiraz ettiler ve Hürsöz'ü yeniden hayata kavuşturdular."

Ali Gündoğdu: (22 Eylül 1999 günlü Özgür Kocaeli),

"Hürsöz kapanacağını ilan etti. İzmit'te yayınlanan halen yerel gazetelerin en eskisi Hürsöz, Merhum Selahattin Telser'in 22 Eylül 1949'da ilk sayısını yayınladığı gazetenin sahibi Aytol Telser, gazetenin ellinci yaşgünü olan 22 Eylül 1999 tarihinde yani bugün yayın hayatlarına son vereceklerini ilan etti. Hürsöz gazetesinin önceki günkü sayısında yapılan bu duyuru Türk Basın tarihinde de bir ilki oluşturuyor. İl Defa bir gazetenin tarih verip hem de ellinci yaşgününde yayınına kendiliğinden son verişine tanık oluyoruz." Gündoğdu bunları not düşerken Aytol Telser Hürsöz'de kapanışın gerekçelerini açıklıyordu (Bknz: Ek 1).

Sonuç

Selahattin Telsel sahibi ve başyazarı, yazışlarını fiilen idare eden mesul müdürü olduğu Hürsöz gazetesi'ne "Aziz okuyucuların çeşitli gazeteleri aynı gün eline aldığı İzmit'te 'şehirde ikinci bir gazete ne lüzum vardı' gibi tepkiyle karşılanacağını tahmin ediyorduk." satırlarıyla başlattığı gazeteyi yaşatmak için satışın yetmeyeceğini de biliyordu. Allahtan Telsiz ve Radyo Teknik Muhabere tedrisi yapmış, elinde diploması olan hakikaten mesleğinin ehli radyo operatörü, birinci sınıf telsizci ve muhabereci idi. Çıkardığı gazeteyle ilan bulamadığı zamanlarda kendi işi ile ilgili çarşaf çarşaf ilan verebiliyordu.

Demokrat bir gazete hedeflemişti. Ancak aynı tavırla çıkan başka gazetelerin de sorunu aynı idi; hayatta kalabilmek. İlan pastasını paylaşmak aynı siyasal düşünceyi payşanların da arasını açtı.

Politika kulvarına girmiş olmasının da fazla bir yararı olmadı. İlan ve kağıt temini konusunda çok ısrarla yazdı. Sıkıntılarını kimi zaman manşetten kimi zaman başyazılarında okuyucularıyla açıkça paylaştı. Anadolu basınının sorunlarına her kademedeki devlet görevlilerinin - kanun yapıcıların dikkatini çekmeyi bildi.

Anadolu basınının örgütlenmesinde rol oynadı, yönetiminde görev aldı. Birlikte kongrelere, gezilere katıldı. Onları İzmit'te ağırladı. Birlik ve dayanışma, alınan kararlar üzerinde etkili oldu.

Basın ilan kurumu ve il denetleme kurulları konusunda haksızlıklar üzerine gitti. İllerdeki ilan dağıtımını ile ilgili hep tavrı aldı. Hakça ilan dağıtımını sağlamak için mücadele verdi. Onun bu tavrı rekabet ettiği, sütunlar arası kavgalı olduğu yazar ve gazete sahiplerinin bile saygı duymasına neden oldu. Anadolu Basın Birliği ve Kocaeli Şubesi toplu fotoğrafları bunun kanıtlanmaktadır.

Tipolar yerlerini rotatiflere, rotatifler de ofset rotatiflere bunlar da daha başka baskı tekniğine yerlerini terkederken basında ilerleyen teknolojiye ayak uydurmak gücü. Ancak büyük sermaye desteği olmadan olabildiğince teknolojiyi yakalamaya çalıştı.

1992 yılında öldüğünde gazetesi yaşamakta idi. 1999'da kapanmasına karar verildiğinde gazetenin başında oğlu Aytol vardı. Yarım asır aynı ailenin elinde kalabilen 40 seneyi aşkın sahibi ve başyazarı aynı kişi olan nadir basın organlarından biri olarak basın tarihimize geçti.

1999'da yayın hayatı sonlandırılan Hürsöz gazetesinin elli yıllık arşivi Kocaeli Dokümantasyon Merkezi'ne bağışlanmış olup Eski Kocaeli Vali Konağı'ndadır.

Kaynaklar

Hürsöz gazeteleri, Marmara gazetesi, Türk Yolu gazetesi, Bizim Şehir gazetesi, Türk Yolu-Bizim Şehir gazetesi.

BALKI, Şakir, Nicomedia'nın Büyülü Yüzü İzmit, İzmit Rotary Kulübü Yayını, İzmit 1999.
ÖZKAYA, Birsen, Sıradan Bir İnsan "Birsen", 3 Cild, 2015

Müzeyyen ÜNAL

Ek 1

Hürsöz, 22.09.1971,s.1

23 YILIN HİKÂYESİ

Naci Girginsoy

Selahattin Telser telefonda “Yarın 24. yayın yılına giriyoruz.” dediği zaman bir an duraladım. Yıllar öncesine gittim ve Telser’in Telser’lerin büyük mücadele gücü karşısında şapkamı çıkardım. Ordu’dan astsubay olarak ayrılan Telser, kardeşi Sebahattin Öztan ile birlikte radyo ticarethanesi açmış, bu konuda da başarı kazanmıştı. 1946’nın getirdiği yeni demokratik düzen içinde partide de görev alan Telser, bir yayın organı çıkarmayı gerekli görmüş, kolları sıvamıştı. Evet, kelimenin tam anlamıyla “kolları sıvamış, bir baskı makinesi yapmış”tı. Telser’in hurda demirlerden döktüğü baskı makinası küçük boyuttaki Hürsöz’ün ilk sayılarını dört defada basıyor, biz çıkardığımız Pişmaniye Mecmuası’nda “Gutenberg’in bulduğu ilk baskı makinası İzmit’te Hürsöz Basımevi’ndedir.” diye sözümona alay ediyorduk.

Telser kafasına koyduğu işi yapar. Alaylar, küçümsemeler, kötülükler ona vız gelir. Gutenberg’in Telser işi kötü baskı makinesi giderek yerini modern baskı makinalarına bıraktı. Bir dizgi makinası alındı. Şimdi de Telser’in Londra’dan getirttiği klişe tesislerini küçük Telser kurmuş, çalıştırmak üzeredir. Geride kalan 23 yıl içinde çok sıkıntılı dönemler geçirildi. Kağıt, ilan yönünden zorluklara göğüs gerildi. Telser ailesi matbaanın minicik bir odasına geçti, tüm işleri bu aile kendi arasında paylaştı. Yazı, dizgi, baskı, dağıtım işini Telser ailesi yaptı. Biz kalem efendileri uzaktan bazen üzülüyor, bazen işi alaya alıyorduk. Ama bugün tüm güçlükler arkada kalmış, uzun yılların alın teriyle kazanılan, kuruş kuruş biriktirilen paralarla matbaanın arsası alınmış, üstüne apartman dikilmiştir. Bugün de Telser başmakalesini yazar, apartman inşaatına koşup yardımcı olur. Eşi, kızı oğlu Hürsöz’ün sağlam elemanlarıdır. Elbirliği ile çalışırlar.

Bu kadar övgüden sonra azıcık yergiye müsaade var mı? İçtenlikle söyleyeyim: 1971 yılındayız. Hürsöz boyutlarına yakışır bir içerikle çıkmalı, çıkarılmalıdır. İzmit’i ve Kocaeli’yi ilgilendiren haberler; yazılar, röportajlar, yorumlar, kısa yazı ve net resimlerle gazetede yer almalıdır. Gazetenin gerçekten çok değerli Genel Yayın Müdürü Erkan Nigiz’e candan yardımcı olacak bilgili bir sekreter bulunmalıdır. İlginç, okunur, beğenilir yazılar yazacak, haberleri toplayıp gazete diliyle verecek kişilerin artık amatör olamayacakları düşünülerek azıcık kesenin ağzı açılmalıdır. Gazete belli siyasi paraleldeki dar kesimlerin dışına, halka, İzmitlilere, Kocaelilere sevdirmeli maledilmelidir. “Bu benim gazetem” diyebilmelidir.

Saydıklarım gerçekleştirilmesini gönülden istediklerim kolay şeyler değil, biliyorum. Kolay olsaydı, uzaktan akıl vermez, kolları sıvar, kendim yapmaya savaşırdım. Ama benim bildiğim Telser, gayretlidir. Mücadeleyi, zor olan şeyleri yenip gerçekleştirmeyi sever. Gençlik ateşinden, enerjisinden kaybetmemiştir. Bunu da becerecektir.

Hürsöz’ün 24. yayın yılını gönülden kutluyor, Telser ve Hürsöz Ailesine sevgilerimi saygılarımı sunuyorum.

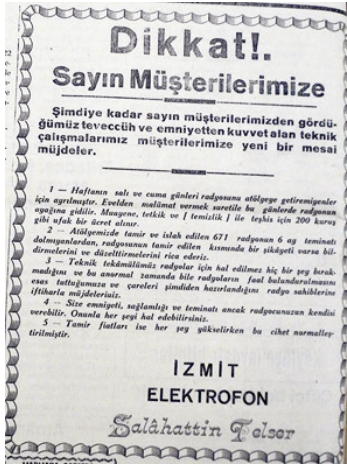

Ek 2

MUHTELİF GAZETE KUPÜRLERİ

Cumhuriyet, 18.07. 1946, Sayı. 7874

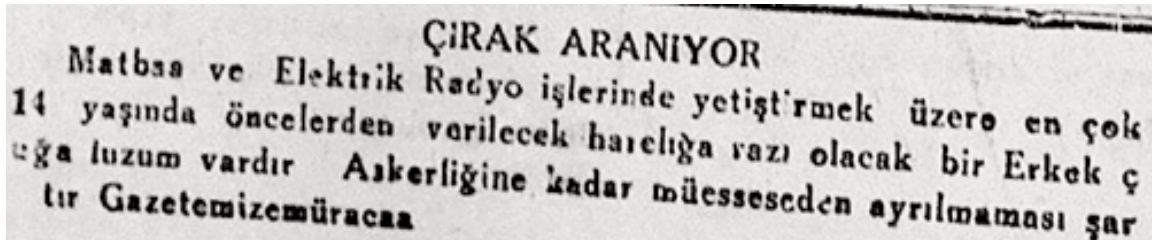
No.209.05.1942, Marmara gazetesi s.4

No.304.11.1942, Marmara gazetesi, s.4

22 Eylül 1949, Hürsöz, sayı 01, sayfa 4

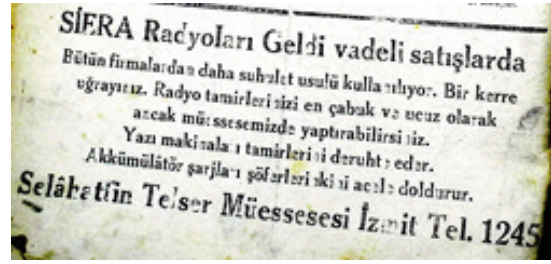
15 Eylül 1950, Hürsöz, sayı 69

Müzeyyen ÜNAL

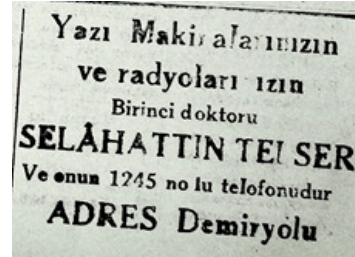
No. 0625 Temmuz 1950, Hürsöz

No. 0713 Ekim 1949, Hürsöz

No. 0812.12.1950, Hürsöz

No. 0909.04.1951, Hürsöz

Ek 4A

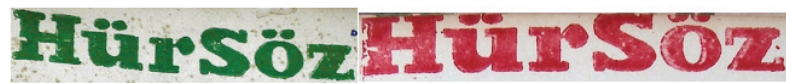
LOGO

22 Eylül 1949, Yıl 1 / Sayı 113.10.1949

02.03.1950-12.01.1950

01.06.1951-11.08.1951

28.08.1952-15.06.1954

11.08.1961-17.04.1961

09.05.1969-22.09.1990

Kocaeli Basım Tarihinde Selahattin Telser ve Hürsöz Gazetesi

10.01.199822.09.1999

Yükselen Türkiye, 26.09.1858Büyük Dava, 17.09.1963

Hürsöz matbaasında basılan, Hürsöz kadar ömürlü olmayan iki gazete
Yükselen Türkiye, Büyük Dava
Sahibi ve kurucusu Selahattin TelserKurucusu: Aytol Telser

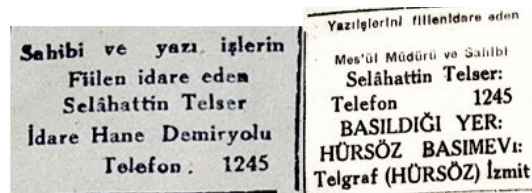
Ek 4B

İLK SAYI ve LOGOSU

Ek 5

KÜNYE

12.01.195019.08.1952

MüzeYYen ÜNAL

HÜRSÖZ	Genel Yayın Müdürü ERKAN NİGİZ
SAHİBİ: SELAHATTİN TELSER SORUMLU MÜDÜR: TURAN TOPRAK MÜHÜR ve YAZARLAR: AHMET SONAT YAŞAR BAŞAR KAMİL EDİN MUSTAFA İCNEÇİ NACİYE TELSER	HÜRSÖZ
ANKARA İSTİHBARAT: GÜLSEREN FİDAN BASILDIGI YER: HÜRSÖZ GAZETESİ ve MATBAASI - İZMİT	GAZETEMİZ TÜRK BAŞIN BİRLİĞİ ÜYESİDİR
İLAN TARİFESİ Tek Sütun Santimi 10 TL. Mahkeme ve İcra İlanları: Tek sütun 4 TL. Reklamlar özel tarifededir. Verilen Yazılar Basılmaz, Basılmama İade edilmez.	Sorumlu Müdür: TANSEL GÜRDAL Yazı İşleri Müdürü: TURAN TOPRAK İSTİHBARAT SERVİSİ
ABONE TARİFESİ SENELİK: 72 TL. ALTI AYLIK: 36 TL. ÜÇ AYLIK: 18 TL. Üç Aylıktan Aşağı abone kabul edilmez.	Ahmet Sonat—İ. Telser —Kamil Edin— Naciye Telser Ankara İstihbarat: Mehmet FİDAN SPOR SERVİSİ: Hasan Antika— Mehmet Eker —Mehmet Ayık Gazetemizin Satıldığı Bayiler: Tayyar Kobak (Kirtasiyeci), Özdoğan Tüzer (1. Geçit Büfesi), Hulusi Pala (Tekel MÜdürlüğü yanında) Baskı ve Dizgi: Hürsöz Matbaası— İZMİT
GAZETEMİZİN SATILDIĞI BAYİLER 1— Tayyar Kobak: Kirtasiyeci. 2— Özdoğan Tüzer: Birinci Geçit Büfesi. 3— Mahmut İşikler: Büyük Eczane yanı. 4— Kâzım Uslu: Büyük Eczane önü. 5— Fehmi Özgen: Erenaf Kafelet Yanında. 6— Hulusi Pala: Tekel Genel Md. yanında.	İLAN - ABONE
	Resmi İlanlar Tek sütun Santimi 10 liradır. Hususi İlanlar için Özel Tarife Uygulanır. Mahkeme ve icra ilanları Tek sütun santimi 4 Lr. abone kabul edilmez.

01.09.196602.07.1969

Hürsöz	Genel Yayın Müdürü ERKAN NİGİZ
Sahibi ve Başyazarı: SELAHATTİN TELSER	Hürsöz
GAZETEMİZ TÜRK BAŞIN BİRLİĞİ ÜYESİDİR	GÜNLÜK SİYASİ MUSTAKİL GAZETE
Yazı İşleri Müdürü: ERKAN TELSER Sorumlu Müdür: TANSEL GÜRDAL	Sahip ve Baş Yazarı: SELAHATTİN TELSER Sorumlu Müdür: ERKAN TELSER Yazı İşleri Müdürü: AYDOL TELSER Muhabir: İLKAN GÖRGÜN Muhabir: TANSEL GÜRDAL Muhabir: TEVFIK ARSLAN Muhabir: SÜLEYMAN DURAK Spor Yazarı: ERDOĞAN AKYEL
İstihbarat Servisi: İlkan Telser Kamil Edin, Naciye Telser	ABONE ŞARTLARI
SPOR : NEDİM AR	GAZETENİN FİYATI: 500 KURUŞ GÜNÜ GEÇMİŞ GAZETELER: 1000 KURUŞ YILLIĞI: 1500 LİRA ALTI AYLIĞI: 750 LİRA Yıllık Abonesini ödeyenlerin bir defaya mahsus ve o yıl içinde Tebrik ilanı ücretsizdir.
GAZETEMİZİN SATILDIĞI BAYİLER : GENEL BAYI : Naciye Özdoğan BAYI : Ragıp Kobak	İLAN TARİFESİ
İLAN - ABONE	1. Resmi İlan Teksütun Santimi 120 Lira 2. Mahkeme ve İcra İlanları Teksütun Santimi 60 liradır.
Mahkeme ve İcra İlanları Aylık 13.75 TL. Tek sütun Cm. sı 4.— TL. Üç Aylığı 27.50 TL. Resmi İlanlar Tek sütun Altı Aylığı 55.00 TL. Santimetre: 17.— TL. Yıllık 110.00 TL. P.T.T ile gönderilecek Gazeteler için yıllık abone 160 liradır.	HÜRSÖZ Kestanelpaşa Yavuz Sokak No: 8 İZMİT Telefon 11245 Bv: 12176 Basıldığı Yer HÜRSÖZ Matbaası, İZMİT Gazetemiz : Anadolu Basın Birliğine Üyedir.
ÖZEL REKLAMLAR :	
Klipeli reklamlarını tek sütun Cm. sı 4. Klipersiz reklamlarını tek sütun Cm. sı 5 liradır. Keşim halinde verilmis reklamlar için Cm. 2 sine 40 kuruş klise masrafı, resmi çizdirilecek reklamlar için Cm. 2 sine 60 kuruş ressam ücreti ayrıca alınır. Baskı ve Dizgi : HÜRSÖZ MATBAASI / İZMİT	

22.09.197228.06.1980

Ek 6

HÜRSÖZ YAZI AİLESİ

Anadolu basınında hiçbir ortak veya şirket olmadan aynı başlıkla sahip değiştirmeden 50 yıl yayın hayatında kalabilen ender günlük gazete Hürsöz'ün Kurucusu -Başyazarı Selahattin Telser vegazeteye emek verenler Eşi Naciye Hanım ve çocukları Tansel, Aytol, Erkan, İlkan 1954

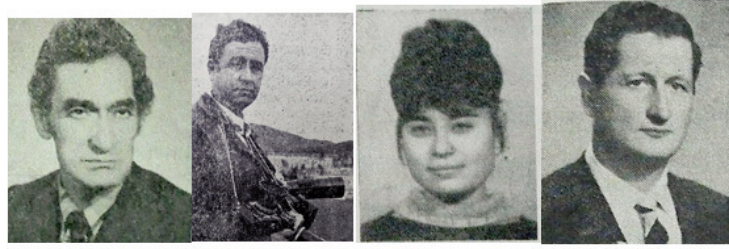
Kocaeli Basın Tarihinde Selahattin Telser ve Hürsöz Gazetesi

Ahmet Sonat..... Av. Suat Yılmaz Yalım Av. Müeyyet Akarsu Mustafa Doğan

Erkan Nigiz..... Yusuf Camural Naciye Telser Mithat Bekar

Bekir Oğuz..... Özkan Açar Gülseren Onat Melih Altan

Hürsöz fotoğrafçısı..... Fotoğrafçı

Selahattin Telser..... Aytol Teser Tansel Telser Gürdal Erkan Telser İlkan Telser Görgün

Ayhan Söngü..... Kamil Edin İsa Kayacan Altınur Kılıç, 22.09.1997

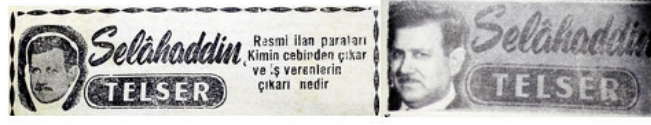
Selahattin Telseresi Naciye Telser

Müzeyyen ÜNAL

24.05.195713.07.1955

01.07.196019.08.19

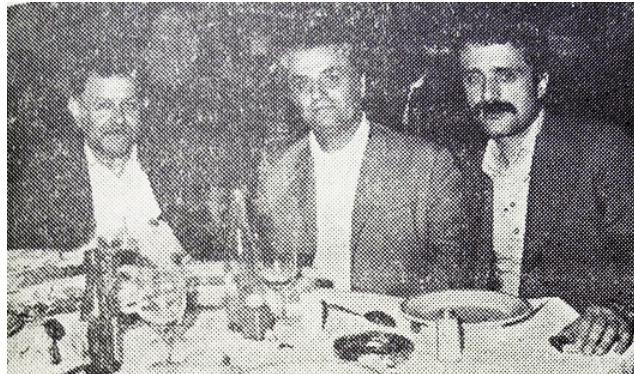
30.12.196601.07.1967

29.10.198519.09.196824.05.1957

(Hürsöz - 1960) Avukat Müeyyet Akarsu, Avukat Suat Yılmaz Yalım, İnci Hanım, Selahattin Telser, Sıtkı Akdeniz, Nevzat Işıl, Aytol Telser, elinde fotoğraf makinesi olan Yaşar Gökberg ve matbaada çalışan çocuklar: Suat Birol, Mevlut Demirci, Ahmet Öz, Orhan Cons ve diğerleri

04 Ekim 1973,
Selahattin Telser,
Naci Girginsoy,
Hürsöz Genel
Yayın Müdürü
Erkan Nigiz

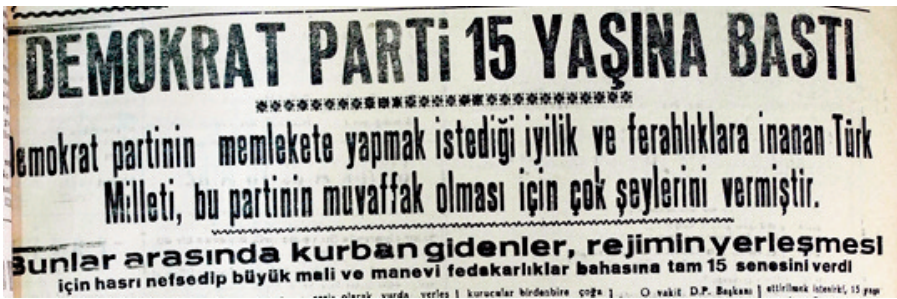

Ek 7

SİYASETLE HAŞIR NEŞİR

İlker Kumral Arşivine ait bu fotoğrafta soldan sağa: Terzi Ali Rıza Safer, X. Dönem Kocaeli Milletvekili Sefer Göksel, XI. Dönem Kocaeli milletvekilleri Sadetti Yalım ve Cemal Tüzün, Başvekil Adnan Menderes, XI. Dönem Kocaeli Milletvekili Dursun Erol, Hürsöz gazetesi sahibi S. Telser, Osman Alyörük, Recep Acar.

Hürsöz, 09.01.1960

HÜRSÖZ, 08.06.1951, s.1

HÜRSÖZ, 19.08.1952, s.1

Müzeyyen ÜNAL

HÜRSÖZ, 25.08.1959, s.1

Ek 8 HÜRSÖZ MANŞETLERİNDEN

08.03.1962

04.12.1968

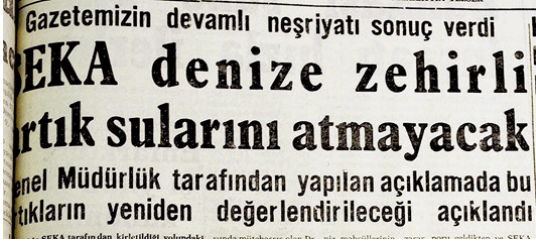
15.01.1969

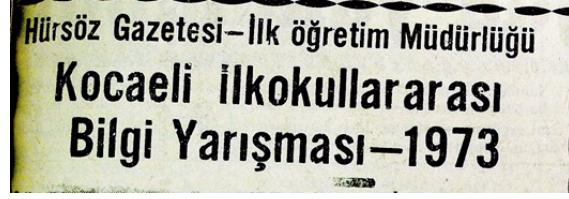
09.05.1969

Ek 9

BASINDAKİ YERİ

Hürsöz, 16 Kasım 1971

25.12.1972

Hürsöz, 04.05.1959

Hürsöz, 04.05.1959

Türk Basın Birliği Kocaeli Şubesi (17.05.1967):

Soldan 1. Kamil Edin, 2.Erkan Nigiz, 4.Selahattin Telser, 6.Cevdet Yakup Baykal, 7. Zihni Dora, 9. Ferudun Özbay, 10. Melih Altan, 11.Yusuf Çamural, 12. İlkan Telser, 13. (Yüzünün yarısı gözüken) Özkan Ağar- Fotoğraf: Kocaeli Dokümantasyon Merkezi Arşivi

Hürsöz, 05.08.1980

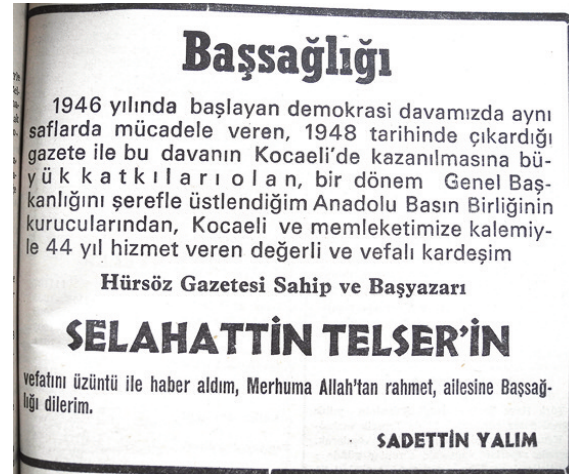
MüzeYYen ÜNAL

Hürsöz, 17 Nisan 1959 Hürsöz, 6 Mayıs 1959

Ek 10

SELAHATTİN TELSER'E VEDA

Selahattin Telsler'e T.Basın Birliğinden Onur ödülü

Türk Basın Birliği Kocaeli Şubasının 1991 Hizmet Ödülü sonuçları açıklanmış bulunmak tadır.

Justinin yaptığı emel ile Hürsözün en eski gazetecilerinden, gazetesinin sahibi Selahattin Telsler ve geçen hafta vefat eden Karamürşel Ekspres gazetesi sahibi Ferhan Kalyon'a "Onur Ödülü" verilmesi kararlaştırılmıştır.

Türk Basın Birliği Kocaeli Şubasının 1991 Hizmet Ödülüne layık görülen değerli gazete sahibi bu iki büyük insan için gösterilen inecilik ten dolayı Türk Basın Birliği'ne ve değerli jüriye gazetemize sahibid ödünce ve Karamürşel Ekspres sahibi rahmetli Ferhan Kalyon adına teşekkür ediyoruz.

27.03.1992Hürsöz, 20.Ekim 1992

25.03.1992, Hürsöz

Ek 12A

HÜRSÖZ GAZETESİNE VEDA

**50'nci kuruluş yıldönümü münasebetiyle
HÜRSÖZ'den 12 teşekkür plaketi**

Onur Plaketi Sahipleri :

1— Sn. Sefa Sirmen, 2— Sn. Hükmət Erenkaya, 3— Sn. Altınur Kılıç, 4— Sn. Erol Göremen, 5— Sn. Hasan Antika, 6— Sn. Güngör Gültekin, 7— Sn. Feramuz Taluk, 8— Sn. Tefvik Arslan, 9— Sn. Sabri Yalim, 10— Sn. Hacı Ömerler, 11— Sn. Enver Gündoğdu, 12— Türk Pirelli A.Ş.

50 nci yılı tamamlamamız ve 51'nci yayın yılına girmemiz münasebetiyle 12 kişi ve kuruluşu gazetemiz tarafından teşekkür plaketi verilecek.

Bu saygın kişi ve kuruluşları tesbitte oldukça zorluk çıktık.

Belirlediğimiz isimler HÜRSÖZ'e gerçekten yazılarıyla, şirleriyle, fikirleriyle, emeğiyle katkı sağlamış, ilk sayısından itibaren parasını ödeyerek bu gazeteyi okumuş isim ve kuruluşlardır.

50 yıl o kadar uzun bir zaman ki... Bu zaman dilimi içerisinde HÜRSÖZ'e pek çok kişinin emekleri geçmiştir. Bunlardan bazıları bugün hayatta değildir. Bugüne kadar gazetemize emek veren herkese teşekkür ediyor ve şükranlarımızı arz ediyoruz.

Kimler plaketi alacak ve gerekçeleri :

1— Sn. Sefa SIRMEN
İzmit Büyükşehir Belediye Başkanı.

2— Sn. Hükmət Erenkaya
Saraybaçe Belediye Başkan.

Bu iki muhterem Belediye Başkanımız, gazetemize ve Yerel Basınıma gösterdikleri ilgi ve destekten dolayı ödüle layık görülmüştür.

(DEVAMI SAYFA 4DE)

HÜRSÖZ'den 12 teşekkür plaketi

(Birinci Sayfadan devam)

3— Sn. Altınur KILIÇ
Yazılarıyla gazetemize yaptığı katkılarından dolayı ödüle hak kazanmıştır.

Sn. Altınur Kılıç yaklaşık 3 yıldan beri, Türklük ve Milliyetçiliğin buram buram koktuğu yazılarını, sırf Türk Basını'na hizmet etmek ve gençlerimizle yol göstermek için cebinden mazeret ederek gazetemize ulaştırmaktadır. Bu saygın yazarımızın Hürsöz'de çıkan makalelerini ay-nı gün İstanbul'da yazdığı gazetelerde okuyabılırsınız.

4— Erol GÖREMEN
Sn. Göremen hakkında ne yazsak ki, gerçeği ifade etmiş olsak...
Göremen'i sizler HÜRSÖZ'deki köşesinden akıcı üslubu heyecanlı ve milli duygularla dop-dolu makaleleriyle tanıdığınız gibi, HÜRSÖZ'ü şehrin her yerine harıl harıl yapıştırmakla da tanımaktasınız.
Sn. Göremen'e HÜRSÖZ'ün savaşçısı demek herhalde daha doğru olur.

5— Sn. HASAN ANTİKA
25 yıldan beri gazetemizin fahri spor muhabirliğini yapmaktadır. En sıkışık anlarında görevini hiç aksatmamıştır. Sn. Antika yıllardan beri bu gazeteye çok sıcak bağlarla menfaat beklemeden hizmet etmiş bir arkadaşımızdır.

6— Güngör GÜLTEKİN
Eski bir hemşehrimsiz olan Sn. Güngör Gültekin, şu anda emeklilik yıllarını geçirdiği İstanbul'dan yıllardan beri makaleler gönderiyor. Yaşlıya gidiyor yazıyor, sağlığı bozuluyor ve hasta hastaneye düşüyor yine yazıyor... Hürsöz Gültekin'in bir parçası olmuş artık. Bu şehirde yaşamasa bile yazılarıyla hergün aramızda tenef füs ediyor.

7— Feramuz TALUK: Feramuz abi yıllardan beri şiir köşemize, duygulu şiirler yazıyor. O bir vatan, millet, Türk ve Atatürk aşığıdır. Keşke mümkün olsa da şiirlerini bir kitapta toplayabilsek.

8— Tefvik ARSLAN : HÜRSÖZ'e delikanlı iken başladı ve bu yıl emekli oldu. Ama hala Hürsöz'ün belkemiğidir. Bu gazete ona çok şeyler borçludur.
Gazetemiz sahibi Aytol Telser onun için her zaman şu ifadeleri kullanır :
«Tevfikle harbe bile giderim.»

8— SABRİ YALIM : HÜRSÖZ'ü ilk sayısından itibaren 50 yıldan beri ücretini ödeyerek okuyan sadık okurumuzdur.
Bu ödülün büyük kısmının babası rahmetli Sadettin Yalim ağabeyimize ait olduğunu söylemeye herhalde gerek yoktur. Sn. Sabri YALIM bu ananeyi sürdürmektedir.
Babalar arasındaki yılların samimi dostluğunun, evlatlar arasında da aynen davet ettiğini burada vurgulamak isteriz.

10— Sn. Hacı ÖMERLER: HÜRSÖZ'ün ilk sayısından beri, 50 yıllık abonesidir. Aslında, Eki merhum, Hacı Ömer ve Selahattin Telser, 1946 yılında demokrasi hareketi ile buluşmuşlar, bu yolda yıllarca mücadele vermişler ve aynı yolun yolcusu olmuşlardır. Vefatlarından sonra bu dostluk evlatları tarafından da devam ettirilmektedir.

11— Sn. ENVER GÜNDOĞDU :
Hürsöz'ü ilk sayısından itibaren bu güne kadar okuyan ve sayıları sadece 3 olan okuyucularından sonuncusudur...
Merhum Selahattin Telser'in 1946'da yola çıktığı dava arkadaşlarındandır.

12— TÜRK PIRELLİ A.Ş.
Yıllardan beri gazetemize reklam vererek, hem HÜRSÖZ'e ve hem de yerel basınıma gösterdikleri ilgi ve katkılarından dolayı.
Gazetemiz sahibi Aytol TELSER, plaketi sahiplerini makamlarında tek tek ziyaret ederek, hem teşekkürlerini arzedecek ve hem de plakelerini tevdi edecektir.

Müzeyyen ÜNAL

Ek 12B

YARIM ASIRLIK HÜRSÖZ'ÜN SON SAYISINDAN

22 Eylül 1999 Çarşamba
sayı 18270
Fiatı: 40 000 TL
HÜRSÖZ
GÜNLÜK SİYASİ MÜSTAKİL GAZETE
SAHİBİ VE BAŞYAZARI AYTOL TELSER
Yazı İşleri Müdürü: Murat Telser
Spor Muhabiri: Şerif Güner
Basıldığı Yer: Kemalpaşa Mahallesi, Yavuz Sokak, No.8
Gazetemiz Pazar günleri çıkmaz

TÜRK BASININDAN BİR YILDIZ KAYDI

Bugün 50'nci yılını tamamlamanın gururunu yaşayan HÜRSÖZ, kapanışının hüznünü de yaşıyor. Gazetemiz kurucusu M. Selahattin Telser'i rahmetle anıyor ve bizi başışlamasını diliyoruz. Ve sanıyoruz ki o da hayatta olsaydı, bugün bizim verdiğimiz kararı verirdi. HÜRSÖZ'e göre Sağlıcakla kalınız...

AYTOL TELSER

Bu yazı belki de hayatımın son yazısı olacak...Hürsöz çıktığında 12 yaşındaydım. İkinci sayısından itibaren kumpası, yani harflerin dizildiği o uzun aleti elime aldım, bazen bıraktıysam da o kumpas hep elimde oldu.

Çağ değişti... Dizgi makinalarına geçildi... Bu makinayı da mecburiyetten öğrendim. Şu iki yıldan beri hem makale yazıyor, hem haber yapıyor, arkadaşlarımı yönetiyor ve hem de dizgi makinasında yazı yazıyor ve bazen de gazetenin kalıplarını bağılıyorum.

Ama o kumpas hep elimde...

Kismetse ben onu, o beni bırakacak bugünden sonra...

Evet... Bugün 50'nci yaşımızı doldurduk ve 51'e girdik... Az bir zaman değil... Tam yarım asır... Gazeteler sadece bir kağıt parçası değildirler. Gazete, kağıt parçalarına nakış gibi işlenen haberdir, yorumdur ve fikir tarlasıdır. İşte bu sayede o kağıt parçaları canlanır ve hayat bulurlar...Yani... Gazete aslında canlı bir varlıktır. Görür duyar, iştir ve koku alırlar... Ve işte onun içindir ki, gazeteler doğarlar, serpilirler, yaşlanırlar ve her canlı varlık gibi onlar da gün gelir yaşama veda ederler. Bazıları birkaç hafta, birkaç yıl, bazıları da HÜRSÖZ gibi 50 yıl yaşamayı başararak tarihe gömülürler. İşte bu felsefeden yola çıkarak bu gazetenin kapanmasında kendime bir teselli payı buluyorum.

Bir bakıma İzmit 17 Ağustos Depremi öncesinde de şiddetli bir deprem yaşamıştı... Bu deprem 17 Ağustos'un artçısı değil; öncüsüydü. Bu öncü depremi size şöyle tanımlayabilirim:

Sevgili Sefa Sirmen'in akılsız tutumuyla İzmit Büyükşehir Belediyesi büyük mali kayba uğramıştı. Bunun olumsuz etkileri bütün belediyeleri, belediye çalışanlarını, esnafı ve bu arada yerel basını büyük sıkıntılara soktu. Büyükşehir ve Saraybahçe belediyeleri yıllardan beri yerel gazetelere abonedirler. Bu hem basına ve hür fikirlere destektir ve hem de yerel gazetelerde kent hakkında çıkan haber ve yazıların ilgililerin duyumunu sağlamaktadır. Ama ne zaman büyükşehirin payları kısıldı, yerel gazeteler faturalarını kestikleri abone paralarını ve ilan bedellerini dahi tahsil edemediler. Bu faturalar gelir kabul edildiğinden paramızı alamadığımız gibi vergilerini de ödemek zorunda kaldık... Bu durum yerel basın için öncü deprem oldu.

Ancak bizi asıl vuran 17 Ağustos Depremi oldu. Herşey 45 saniye içinde o kadar çabuk değişti ki,

Kocaeli Basın Tarihinde Selahattin Telser ve Hürsöz Gazetesi

kentte adeta bütün yaşam felce uğradı. Bu arada gazetemizin bulunduğu binanın duvarları çatır çatır çatladı. Bu çatlaklar binanın cümlekapısından başlıyor, sanki bizlere inatmış gibi görev yaptığımız bölümleri dolaşiyor... Ufak bir artçı depremde arkadaşlarımız kendilerini sokağa dar atıyorlar. Yani pekçokları gibi moralman çöküntü içerisindeyiz. Bir ara makinaları sokağa çıkarıp gazeteye öyle devam edelim diye düşündüm ama ne zamana kadar? İki gün sonra yağmur başlayacak ve önümüz kış...

Bir diğer sıkıntı da tahsil edilecek paralarımızı alamıyoruz. Resmi dairelerde herşey darmadağın... Dairelerin ya binası yıkılmış ya çadıra taşınmış ya da ulaşmamız gereken kişiler makamlarında bulunmuyorlar. Ancak bunlara da hak veriyoruz. Çünkü ilk önce başı derte olan vatandaşın sıkıntısı, sonra bizim derdimiz.

Ve işte bu şartlar içerisinde bu geminin kaptanı olarak 22 Eylül gibi bizim için çok anlamlı bir günde HÜRSÖZ'ü kapatmaya karar verdik. Bütün arkadaşlarla birlikte ne kadar üzüldüğümüzü tahmin ediyorsunuzdur. Bu karara içimizden ağlayan arkadaşlarımız oldu. Ama ne var ki kimseye borcumuz yok. Bu işi yüzümüzün akı ile noktalamış oluyoruz.

Hürsöz yayın hayatını noktalasa bile Kocaeli'de çok güçlü bir basın var. Yeni gençler yetişti ve bu işi severek çok iyi yapıyorlar. Bu çocukların hepsi pırlanta gibiler ve bu mesleği sırf para için yapmıyorlar. Kent halkı olarak görevimiz. yerel gazetelerimize mali açıdan destek olmak ve emek veren insanlarımıza sahip çıkmaktır. Zira medyanın ne hale geldiğini hepimiz ibretle izliyoruz. Şu bir gerçek ki güçsüz bir yerel basına sahip kentin kamuoyu, eninde sonunda bu üçkağıtçı ve maddi çıkar peşinde koşan medya tarafından aldatılır.

Son noktayı koymadan önce onların da öksüz kaldığını bildiğim arkadaşlarım Hasan Antika, Erol Göremen, Güngör Biltekin, Nursel Yıldız, Çoşkun Tucer Türker, Hasan Ümit ustama, yıllardır Hürsöz'e yazan İsa Kayacan, Altemur Kılıç, ağabeyime, bu gazeteye emek ve destek vermiş herkese minnet ve şükranlarımı iletiyorum.

Türk basınında koca bir çınar devrilirken herkese sağlık ve esenlikler diliyorum. Hepiniz hoşça kalınız.

Ek 13

HÜRSÖZ GAZETESİ ARŞİVİ

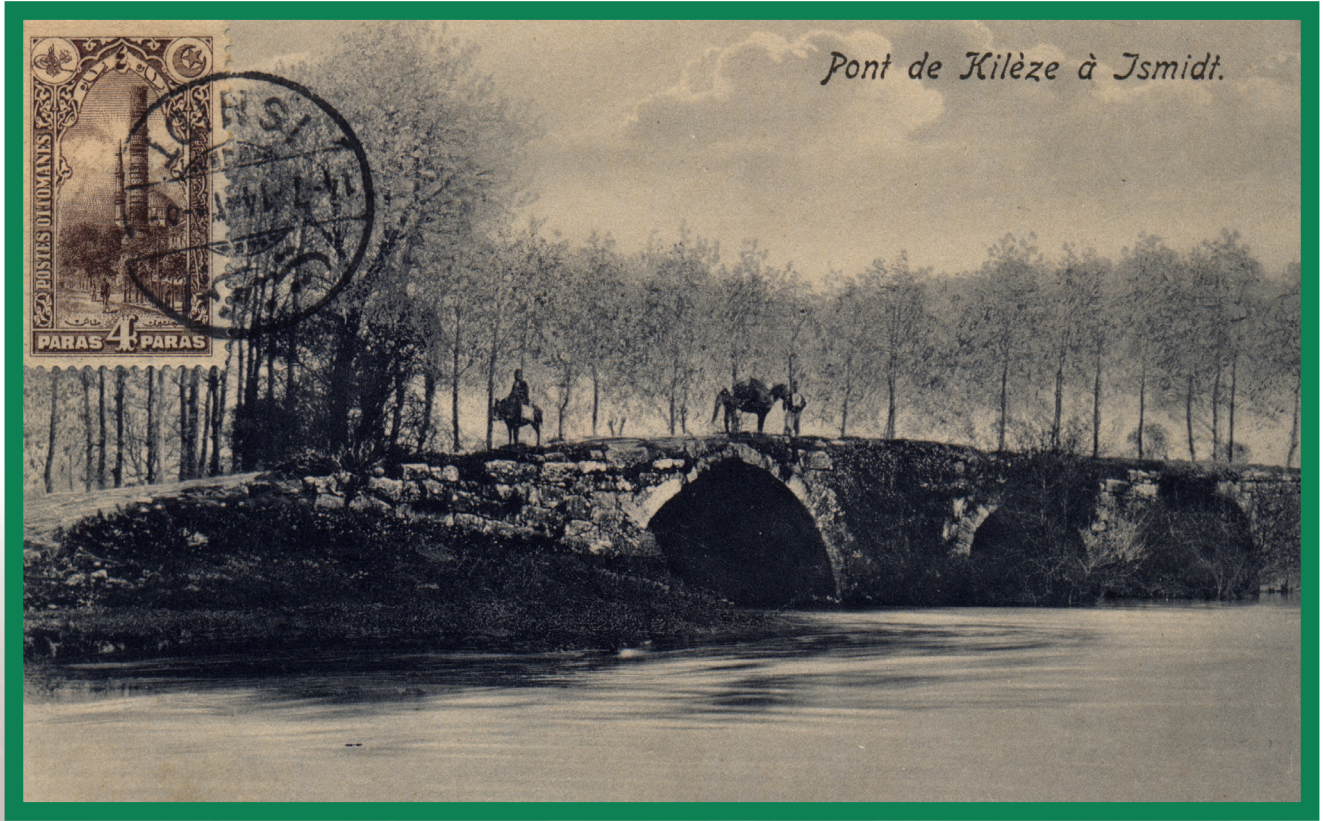

22 Eylül 1982 günü yayımlanan Hürsöz gazetesi kupürü

Müzeyyen ÜNAL

Hürsöz Arşivi'ni Kocaeli Dokümantasyon Merkezi'ne bağışlayan Aytol Telser ile 21.11.2011'de Kocaeli Dokümantasyon Merkezi'de "Yaşayan Tarih Sohbetleri"nden biri daha yapıldı. Bu görüşme kayda alındı. Hazır bulunanlar: Ayaktakiler soldan Nejdet Güler, Haluk Korucuoğlu, Necmettin Metin, Şakir Balkı, Osman Nuri Cebe, İlker Kumral, Yılmaz Gün, Dilek Ayrıbaş. Oturanlar soldan Emrullah Durak, Müzeyyen Ünal, Aytol Telser, Cemal Turgay

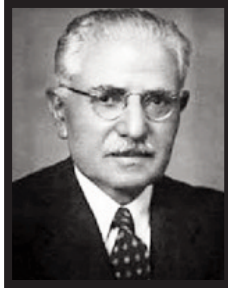
Kocaeli Milletvekili Ali Dikmen ve Kocaeli Meyve Fidanlığı Üretme Çiftliği'nin Oluşumundaki Katkıları

Elif KIRGÖZ*

Kent tarihi çalışmalarının önemli bir bölümünü , o kentte yaşamış ve kent için önem arzeden tarihi şahsiyetlerin yaşamları ve o belde için yaptıkları çalışmaların gün yüzüne çıkartılması oluşturmaktadır. Muhakkak ki kentte yaşamış şahsiyetler aynı zamanda o kentin ruhunun da bir parçasıdır. Bu bağlamda Osmanlı Meclis-i Mebusân IV.dönem İzmit Mebûsluğu ve TBMM IV.,V.,VI.,VII.,ve VIII. olmak üzere 5 dönem Kocaeli milletvekilliği yapmış olan Ali Dikmen'in hayatı , Kocaeli ili ve civarı için yaptığı çalışmaların gün yüzüne çıkarılması da gereklilik arz etmektedir.

Bildiri iki bölüm başlığı altında oluşmaktadır. Birinci bölümde Ali Dikmen'in ailesi, eğitimi, çalışma hayatı ve siyasetçi kişiliği hakkında bilgi verilecektir. İkinci ve önemli bölümünde ise Kullar ,Feshane bölgesinde kendisine ait çiftlikden geniş miktarda bir araziyi ifraz ederek Kocaeli Meyve Fidanlığı ve Üretme Çiftliği namıyla bir müessese kurulmak üzere Kocaeli Vilayeti makamına hibe ettiği çiftlik oluşturmaktadır. Çiftliğin kuruluşu gayesi ve aşamaları , bu çiftlikte yapılmak istenen ve yapılmış çalışmalar hakkında bilgi verilecektir. Çalışmamızda Cumhurbaşkanlığı Devlet arşivleri belgeleri, TBMM zabıtları, İl özel idare kayıtları, Kocaeli İl Tarım ve Gıda Müdürlüğü Arşivi ve aile özel evrakı kaynak olarak kullanılmıştır.

Ali Dikmenin Ailesi, Eğitimi Ve Siyasi Yaşamı

Ali Dikmen 1291 (1875) Acara (Acaristan) doğumludur.¹ Ailesi “ Şirinzâde” lakabıyla bilinmektedir. Kendisi de bu lakabı kullanmıştır.

Babası Ünye Orman Süvari memuru Hüseyin Sıtkı Efendi'dir.Lakin Şirinzâde Ali Bey'in Daruşşafaka kayıtları ve hayatının geri kalan tüm nüfus evrakında baba adı Hasan olarak geçmektedir. Hasan ve Hüseyin isminin harf inkılabı öncesinde rik'a yazımdaki büyük benzerliğinin ilk başta hataen yapılan bir durumun daha sonra düzeltilmediği veya düzeltilme noktasında tercihlenmediği görülmektedir.² Annesi Sultane Hanımdır. Babası iki eşlidir. üçü kız dördü erkek olmak üzere toplam yedi kardeşirler.³ Annesi Sultane Hanımı 302 (1886) yılında , babasını ise 1311 yılında kaybetmiştir. Mekteb-i ibtidâiyi bitirdikten sonra 1304 yılında Daruşşafaka mektebine başlamış ve sekiz yıllık eğitim hayatından sonra 1312 yılında sınıf ikincisi olarak mezun olmuştur.

* Elif KIRGÖZ, Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak., Yabancı Tarih Kürsüsü , kirgozelif@hotmail.com

¹ Atik nüfus kayıtlarında doğum yeri olarak “Acara” geçmektedir. Megrel-Laz dilinde “yağmurlu yer” anlamına gelen Acara (Acaristan) kuzey ve kuzeydoğuda Gürcistan, batıda Karadeniz, güneyde Türkiye'nin Artvin ve Ardahan illeriyle çevrili olup merkezi Batum'dur; bkncz TDV İslam Ansiklopedisi “Acara”md. Diğer nüfus evrakında doğum yeri “Batum”olarak geçmektedir. Atik nüfus kayıtlarında Acara ibaresinin kullanılması millet olarak Acaralı olmasını ifade edebilir.

² Atik nüfus kayıtlarında Şirinzâde Ali beyin baba adı Hüseyin olarak geçmiştir.14.1.1956 yılı Adalar Noteri İsmail Ozan'a düzenlettirdiği re'sen vekâletnâme belgesinde Kullar bölgesindeki çiftlik arazisini “biraderim” ifadesiyle Cafer Fahri Dikmen'e hibe etmiştir. Daruşşafaka mektebi ve sonrasındaki tüm nüfus evrâkında baba ismi Hasan olarak geçmiştir.Cafer Fahri Dikmen dışındaki aile üyeleriyle sıkı bir ilişki içersinde olmadığı ve daha ziyade yalnız bir hayatı tercihlediği aile üyeleri tarafından anlatılmaktadır.

³ Bunlardan en bilineni kendisi gibi Daruşşafaka mektebinde okuyan ve döneminde önemli bir kimyager, Bakteriolog ve baytar olan Cafer Fahri Dikmendir. Bkncz..CDA. DH_SAİD__00104_00156

Elif KIRGÖZ

Daruşşafaka mektebindeki sekiz yıllık eğitimi boyunca dinî, edebî ve fennî çeşitli dersler almıştır.⁴

1312 yılında şehadetnâme olarak Daruşşafaka Mektebinden mezun olan Şirinzâde Ali Bey (Dikmen) o dönemde İzmit'in kazası olan Adapazarı'nda Adapazarı Ma'ârif Komisyonu himâye ve nezâretinde bulunan ibtidâ'î bir sıbyân mektebini idare etmeye başlamıştır. 1314 yılında Şirinzâde Ali Bey (Dikmen) Adapazarı Kaymakamlığına yazdığı istid'asında üç sınıf ibtidâ'î ve üç sınıf da rüşdî olmak üzere altı sınıftan oluşan ve idaresinin kendisine verilmesini istediği "Rehber-i Terakkî" isimli bir mekteb açma talebinde bulunmuştur.⁵

Okutulacak ders kitapları ve müelliflerinin isimleri olduğu liste ve terceme-i hâlleri Maarif Nezaretine sunulmuştur.⁶

Maarif Nezaretinden verilen izin üzerine Şirinzâde Ali Bey (Dikmen) Adapazarı'nda 1314 yılında "Rehber-i Terakkî" ismiyle ibtidaiye ve Rüşdiye derecesinde özel bir mekteb kurmuş ve uzun bir dönem bu mektebi idare etmiştir.⁷

Adapazarı Kaymakamlığı İdare Meclisinin ve İzmit Sancağı İdare Meclisinin Teşrin-i evvel 1318 yılında Maarif Nezareti ve Dahiliye Nezaretine yaptıkları istid'alarında Ali Beyin üstün hizmetlerde bulunduğu ve bu hizmetler karşılığında bir menfaat te'min etmemesi sebebiyle halkın da teveccühünü kazandığı beyan edilerek taltif talebinde bulunmuşlardır. 1319 yılında yaptığı hizmetlerde gösterdiği başarıdan dolayı üçüncü dereceden nişan taltifi gerçekleşmiştir.⁸

Şirinzâde Ali Bey (Dikmen) Rûsumat Emaneti katipliği (vergi memurluğu), Adapazarı Azınlık Okulları öğretmenliği, İzmit İlköğretim Okulu öğretmenliği, Vakıf ilim Kurulları Müdürlüğü mümeyyizliği, Evkaf Nezareti İlim Kurumları Müdür muaviniği, İstanbul Genel Meclis üyeliği yapmıştır.⁹

12 Ocak -18 Mart 1920 IV. Dönem son Osmanlı Mebusan Meclisine İzmit mebusu olarak seçilen Şirinzâde Ali Bey (Dikmen) son Osmanlı Mebusan Meclisinde 1336 (1920) senesi Evkaf Nezaretinin Mart ve Nisan aylarına mahsus muvakkat bütçe görüşmesinde izahat vermiştir. Şirinzâde Ali Bey (Dikmen)'in bütçe görüşmelerinde yaptığı izahat, evkâf ve evkâf gelirleri konusundaki hassasiyetini gözler önüne sermektedir. Muvakkat bütçede vakıf gelirlerinin 2/3'nün me'mur maaşlarına verilmesine karşı çıkmış ve red oyu kullanmıştır.¹⁰

⁴ Mukaddemât: Sarf-ı Arabî ve Türkî, Kavâ'id-i Osmâniye,Arabî ,Edebiyyât:Mantık, Âdâb, Beyân, Bedî', Lisân: Arabî, Fârisî, Fransızca ,Coğrafya:Coğrafya-yı umûmî, Coğrafya-yı husûsî, Coğrafya-yı Osmânî, Memâlik-i Osmâniyenin Zirâat ve sanâ'at ve Ticaret Coğrafyası,Ulûm-ı Dîniyye:Akâ'id ,Tarih:Târih-i Umûmî, târih-i Osmânî,Ulûm-ı Tabî'iyye:Hikmet-i Tabî'iyye ve Elektrik ve Tatbîkâtı, Kimyâ-yı Ma'denî ve Şebh-i Ma'denî, İlim-i Hayvânât, İlim-i Nebâtât, İlim-ül-arz ve'l-me'âdin,İlim-i Riyâziyye:İlim-i hesâb, Cebr-i Âdî ve A'lâ, Müsellesân-ı Maskûye ve Logaritma, Makine, Kozmoğrafya, Usûl-i Defterî, Hendese-i Hattıyye ve Sathıyye ve Mücesseme, Hendese-i Resmıyye, Mahyât-ı Müsta'mele ,Resim: Kara kalem, Sulu boya, Yağlı boya. Bknz..CDA. MF_MKT__00421_00016_004_001

⁵ "Rehber-i Terakkî" tevsîmiyle ma'ârif nezâret-i celîlesinden imtiyâzının lutfen nâm-ı çâkerâneme olarak istihsâl buyrulması zımınında mekteb ders programına idhâl olunan kitâbların esâmîsiyle şehâdetnâme-i âcizî sûreti ve terceme-i hâlimi mübeyyen varaka-i mahsûsa ve şimdilik lüzûmî olan mu'allimlerin şehâdetnâme ve terceme-i hâl varakaları merbûtan takdîm-i hâk-pâ-yı sa'âdetleri kılınmış ve mektebin ta'lîmât-ı esâsiyyesi derdest-i tanzîm bulunduğu cihetle ma'ârif nezâret-i celîlesince tasdik buyrulmak üzere ânın da ayruca takdîm kılınacağı der-kâr bulunmuş olmağla ol bâbda emr u fermân hazreti men'lehül-emrindir. Fî 28 Ağustos 314 Bknz..CDA.MF_MKT__00421_00016_005_001

⁶ CDA. MF_MKT__00421_00016_005_002, MF_MKT__00421_00016_006_001, MF_MKT__00421_00016_003_001, MF_MKT__00421_00016_002_001

⁷ CDA.MF_MKT__00421_00016_007_002, MF_MKT__00421_00016_008_002

⁸ CDA. MF_MKT__00682_00050_001_001 "...olan mekteb-i Dârü's-şafakanın yetiştirmiş olduğu ezkiyâ-yı vatandan Ali Beğ'in ibtidâ'î ve rüşdî-i Rehber-i Terakkî nâmıyla bâ ruhsat-ı mahsûsa nefsi-i kasabada bir mekteb-i husûsî küşâdına muvaffak olarak altı sene zarfında evlâd-ı vatanın terbiyye-i şahsiyye ve ilm u irfân ile tezyîn-ı zât-ı sıfât itmesine henüz mektebden bir güne istifâde te'mîn itmediği halde ez dil-cân sarf-ı kudreti kendüye medâr-ı iftihâr addeylemiş ve kasaba etfâlinin te'âlîsine son derecede ihtimâm ile hatta her sene yetiştirdiği talebeden birkaçı Der-sa'âdet'e azîmetle bi'l-imtihân isbât-ı liyâkat iderek mekâtib-i âliyyeye kabûl idilmekde olduğu kemâl-i iftihârla görülmekte bulunmuş ve zâten bu merkezde olan rızâ-yı meyân-ı irtizâyı cenâb-ı hilâfet-penâhînin isticlâneye sa'y-ı vefûr eylemek gibi tahalluk eylediği zâtındaki iktidâr ve rü'yeti alenen izhâr ile el-hakk ibrâz-ı liyâkat iden bezirgân-ı sadâkat-ı ittisâmdan bulunmuş olduğuna ve bu misillü erbâb-ı sa'y u gayretin taltifini şân-ı merâhim nişân-ı âlî iktizâsından bulunduğu binâ'en mûmâ-ileyhin dahi dördüncü rütbeden bir kıt'a nişân-ı Osmânî ile taltifine müsâ'ade-i celîleleri sezâdâr buyrulmak bâbında emr u fermân hazreti men lehül-emrindir, 26 Şa'bân 320 ve 13 Teşrîn-i sâni 318

⁹ TBMM Albümü, 1920-1950 Cilt I, 2010, Ankara, s. 210.

¹⁰ MMZC. Devre:4, Cilt:1, İçtima:21, 10 Mart 1920, s.416-423.

¹¹ TBMM Albümü, 1920-1950 Cilt I, 2010, Ankara, s. 210.

Kocaeli Milletvekili Ali Dikmen ve Kocaeli Meyve Fidanlığı Üretim Çiftliği'nin Oluşumundaki Katkıları

1931 yılında TBMM. IV.dönem İzmit bağımsız milletvekili olarak meclise girmiş daha sonra Cumhuriyet Halk Fırkası'na katılmıştır.V.,VI.,VII.,VIII dönem Kocaeli milletvekili olmuştur.¹¹ 21 Şubat 1959 tarihinde hiç evlenmemiş olarak vefat etmiştir.

Kocaeli Meyve Fidanlığı Üretim Çiftliği'nin Oluşumu

Ali Dikmen'in hangi sebeplerle eğitimci ve siyasetçi kişiliğinden ayrı olarak tarım ve ziraatle uğraşmaya başladığı bilgisi tam olarak bilinemese de baytar olan abisi Cafer Dikmen'in Teşrin-i evvel 1318 yılında Adapazarı muâyene-i hayvaniye me'murluğuna atanmış olması Ali Dikmen'in "aygır deposu ve çiftlik" kurma fikrinde oldukça etkili olmuş olmalıdır. Esasen Ticaret ve Nafia Nezareti 1888 senesi Eylül'ünde İmparatorluk genelinde zirai modernleşmeyi yaygınlaştırmak adına nümüne tarlaları oluşturmaya çalışmıştır. Bu tarlalarda, Avrupa ülkelerinden getirtilen modern aletler kullanılarak, modern tarım yöntemleriyle ziraat yapılarak, bu şekilde modern tarım metodlarının verimliliği çiftçilere fiilen gösterilmesi amaçlanmıştır. İzmit sancağında da nümüne tarlası kurulmasına çalışılmış fakat nümüne tarlasına uygun arazilerin sahipleri ya arazilerini satmaya yanaşmamışlar yahut fahiş fiyatlar talep etmişlerdir. Bu nedenlerle numune tarlaları düşüncesi bir türlü hayata geçirilememiştir.¹²

Şirnzâde Ali Bey (Dikmen) 1926 yılından 1930'lu yılların ortalarına kadar İzmit'in, Kullar Feshane ve Paylar mevkilerinde farklı maliklere ait taşınmazları peyderpey satın alarak ALİ BEY ÇİFTLİĞİ veya FESHANE ÇİFTLİĞİ olarak adlandırılan büyük bir çiftlik kurmuştur. 1936 yılında bizzat Atatürk'ün de onayıyla çiftlik arazisi içerisinde bir değirmen çalıştırmış, bu değirmende üretilen unlar 1950'lili yıllarda Susambaş un fabrikasının açılışına değin İzmit'in un ihtiyacını karşılamıştır.¹³

Ali Dikmen 4 Ekim 1945 yılında, noter huzurunda Resen Tesis Senedi düzenleterek kendi çiftliğinden eski 350 dönüm miktarındaki araziyi ifraz edip mülkiyeti İl Özel İdaresine, intifa hakkı Tarım ve Köy İşleri Bakanlığına aşağıda belirtilen şartlarla hibe etmiştir:

- 1- Vilayetin Meyve bölgeleri için elverişli ve tipleştirilmiş çeşitli meyve fidanları yetiştirip vilayet halkının ihtiyacını temin etmek
- 2- Tohum ıslah istasyonundan her sene alınacak mısır, buğday vesaire tohumları üretip vilayet çiftçilerinin ihtiyaçlarını temin etmek
- 3- Küçük büyük hayvan cinslerinin ıslahına hizmet için bir damızlık hayvan deposu tesis olunmak
- 4- Kocaeli vilayetince yetiştirilecek çeşitli meyveler için yeter genişlikte ağaçlık ve örnek meyve ve bahçe parselleri tesis ederek fidanlığı ve halkın kalem ihtiyacını da temin etmek

Yukarıda maksat ve gayelerin tahakkuku için kullanılacak ve ileride bu tesise ihtiyaç kalmadığı takdirde ve ancak bu şartın tahakkuku halinde vilayet umumi meclisinin kararı ve Ziraat Bakanlığının tasvibi ile bu tesis irada çevrilebilecektir. Bu irat ile kabiliyet ve istidatları resmen tahakkuk edecek olan vilayet çocuklarından seçilmek üzere ziraat ve meyvecilik tahsili veya ileri memleketlerde zirai tetkikat yapılması için gönderileceklere sarf olunacaktır.¹⁴

İl Genel Meclisi tarafından 22 Şubat 1946 tarihli ve 11.01.1960 tarih ve 38 sayılı karar ile hibe şartlarının da gereği, fidanlığın intifa hakkını süresiz olarak Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'na verilmiştir.

Bu arazinin 20.000 metrekarelik bölümü 1995 yılında yapılan protokolle fidan ve fide yetiştirmek amacıyla İzmit Büyükşehir Belediyesi'ne tahsis edilmiştir.

1999 yılında süre bitimi nedeniyle protokol yenilenmiş 20.000 metrekarelik bölüme 500 metrekarelik cam sera bölümü eklenerek yeniden İzmit Büyükşehir Belediyesi'ne tahsis edilmiştir.

2004 yılı Kasım ayında yapılan protokolle bu alana, 6000 metrekarelik daha ilave edilerek 26000 metrekarelik alan Kocaeli Büyükşehir Belediyesine tahsis edilmiş ve süs bitkileri yetiştirilmek üzere 2475 metrekarelik bir naylon sera oluşturulması talep edilmiştir.

¹² Burcu Kurt , Osmanlı Zirai Modernleşmesine bir Örnek:İzmit Numune Tarlası Teşebbüsü, Karamürsel Alp Sempozyumu, syf. 715, 716

¹³ CDA.030_18_01_02_69_81_012

¹⁴ Kocaeli İl Tarım ve Gıda Müdürlüğü Arşivi eski 508 yeni 6640 parsel dosyası ,Ek-2 04.10.1945 tarihli re'sen tesis senedi

Elif KIRGÖZ

İl Daimi Meclisi'nin 11.11. 2004 tarihli kararıyla toplam 26000 metrekarelik alan "İlimiz Kamu Kurum, Kuruluş ve Okullarının fidan ve fide ihtiyacını bedelsiz karşılanmak kaydıyla 2004 Kasım ayından geçerli olmak üzere 5 yıl müddetle" Kocaeli Büyükşehir Belediyesi'ne tahsis edilmiştir.

Fidanlık bugün Kullar 6640 nolu parselde 249792,00 m² yüzölçümünde bir alanı kapsamaktadır. İçerisinde fidan yetiştiriciliği yapılmaktadır. Seracılık ve tohum ıslahı çalışmaları devam etmektedir. 3450 m² alan Zihinsel Engelliler Beceri Geliştirme Derneği tarafından bir protokol çerçevesinde "Uygulamalı Yaşam Çiftliği Projesi" kapsamında kullanılmaktadır. Yine sebze ve meyve hali de bu çiftlik arazisi içerisinde yer almaktadır.¹⁵

Sonuç

Osmanlı Devletinin en buhranlı yıllarına ve Türkiye Cumhuriyeti Devletinin ilk yarım asırlık ömrüne şahitlik eden Şirinzâde Ali Bey (Dikmen) yaşadığı dönemin sıkıntılı şartlarına rağmen bulunduğu her mahalde devrinin ilklerini başarmıştır. Vakıf geleneğinden beslenen Darüşşafaka Mektebinde aldığı eğitim terbiyesiyle karşımıza, çalışkan ve disiplinli bir şahsiyet olarak çıkmaktadır. Aslen Kocaelili olmamakla birlikte Darüşşafaka Mektebi'nden mezun olduktan sonra eğitimci olarak geldiği İzmit Sancağından hiç çıkmamış hayatının son yıllarına değin bu ilde yaşamıştır. CHF'nin tek parti olduğu bir dönemde bağımsız milletvekili olarak TBMM'ye girmiş olması Kocaeli efradı tarafından ne kadar çok kabul gördüğünün bir göstergesidir. Kendisinin hem vakıf geleneğinden gelmesi hem de kendini bir Kocaelili addetmiş olmasının etkisiyle Kocaeli halkının ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla ömrünün önemli bir bölümünü ve emeğini verdiği çiftliğinden büyük bir arazi ifraz ederek Kocaeli İl Özel İdaresine hibe etmiştir. Bu tür vakıf değerlerine sahip çıkılması ise kendisinden sonra yaşayan Kocaelililerin önemli bir vazifesi olmalıdır.

¹⁵ Kocaeli İl Tarım ve Gıda Müdürlüğü arşivinde eski 508 yeni 6640 parsel dosyası içerisinde tüm bu protokol anlaşmaları evrakı ve re'sen tesis senedi, ilgili tapu senet ve krokileri mevcuttur.

Kocaeli Milletvekili Ali Dikmen ve Kocaeli Meyve Fidanlığı Üretim Çiftliği'nin Oluşumundaki Katkıları

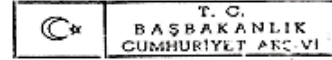
Ek-1

T. C.
BAŞVEKALET
KARARLAR MÜDÜRLÜĞÜ

Karar sayıs
2

5434

Kararname

Kocaeli Sayı 1 Ali Dikmen'in Kocaelinin Feshane Çiftliğinde
valsiz eleksiz olarak yeniden yaptırdığı su ile işleyen iki taşlı deşir-
menin açılması için, 2643 sayılı kanunun 5 inci maddesi hükmüne göre izin
verilmesi; Maliye Vekilliğinin 8/10/936 tarih ve 26554/19/28684 sayılı
tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 14/10/936
da onanmıştır.

14/10/936

REİSİCÜMHUR

K. Atatürk

Bş. V.

[Signature]

Ad. V.

[Signature]

M. M. V.

[Signature]

Da. V. V.

[Signature]

Ha. V.

[Signature]

Ma. V.

[Signature]

Mf. V.

[Signature]

Na. V.

[Signature]

İk. V.

[Signature]

S. İ. M. V. V.

[Signature]

G. İ. V.

[Signature]

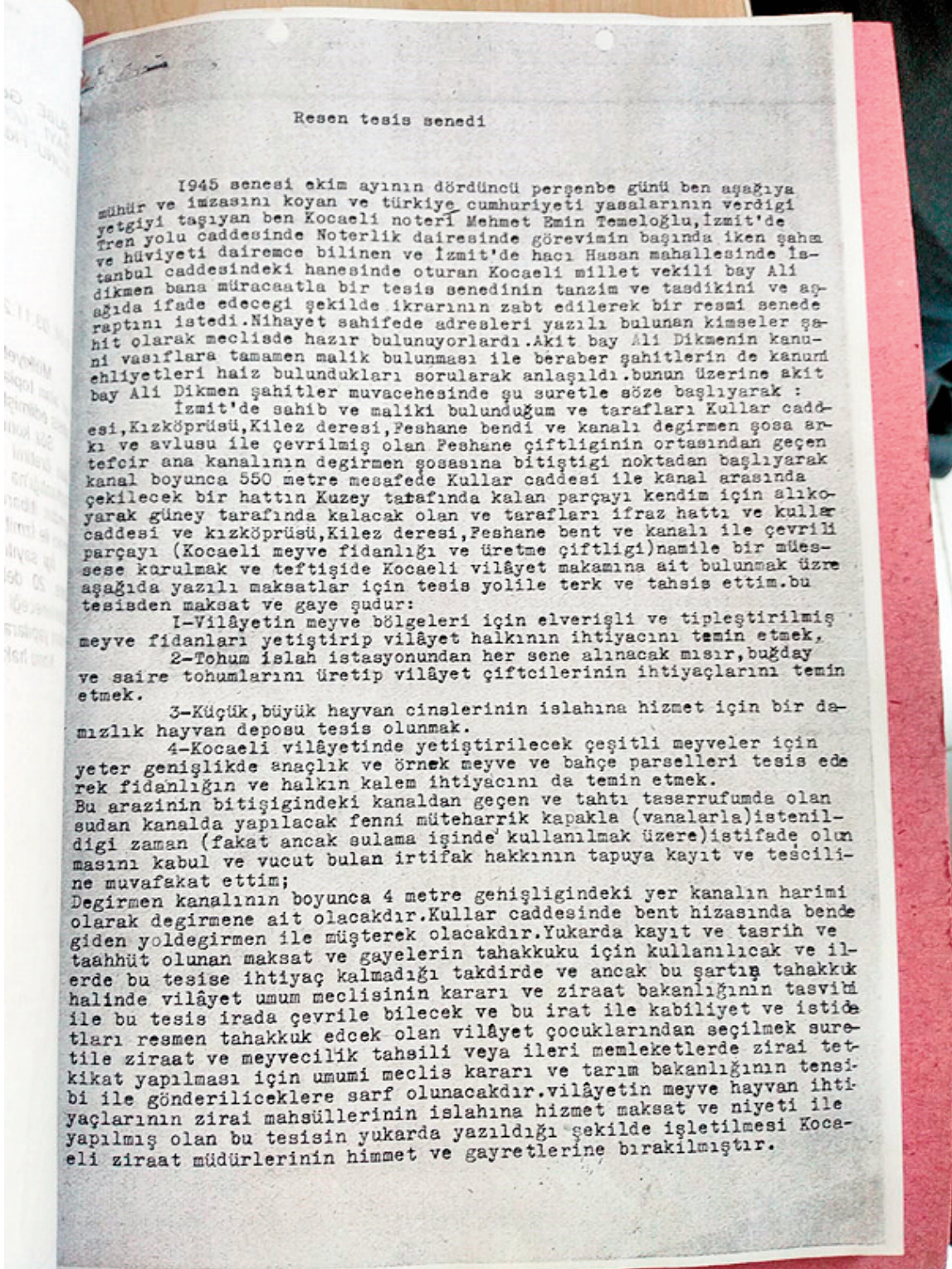
Zr. V. V.

[Signature]

030 19 01 03 169 81 12

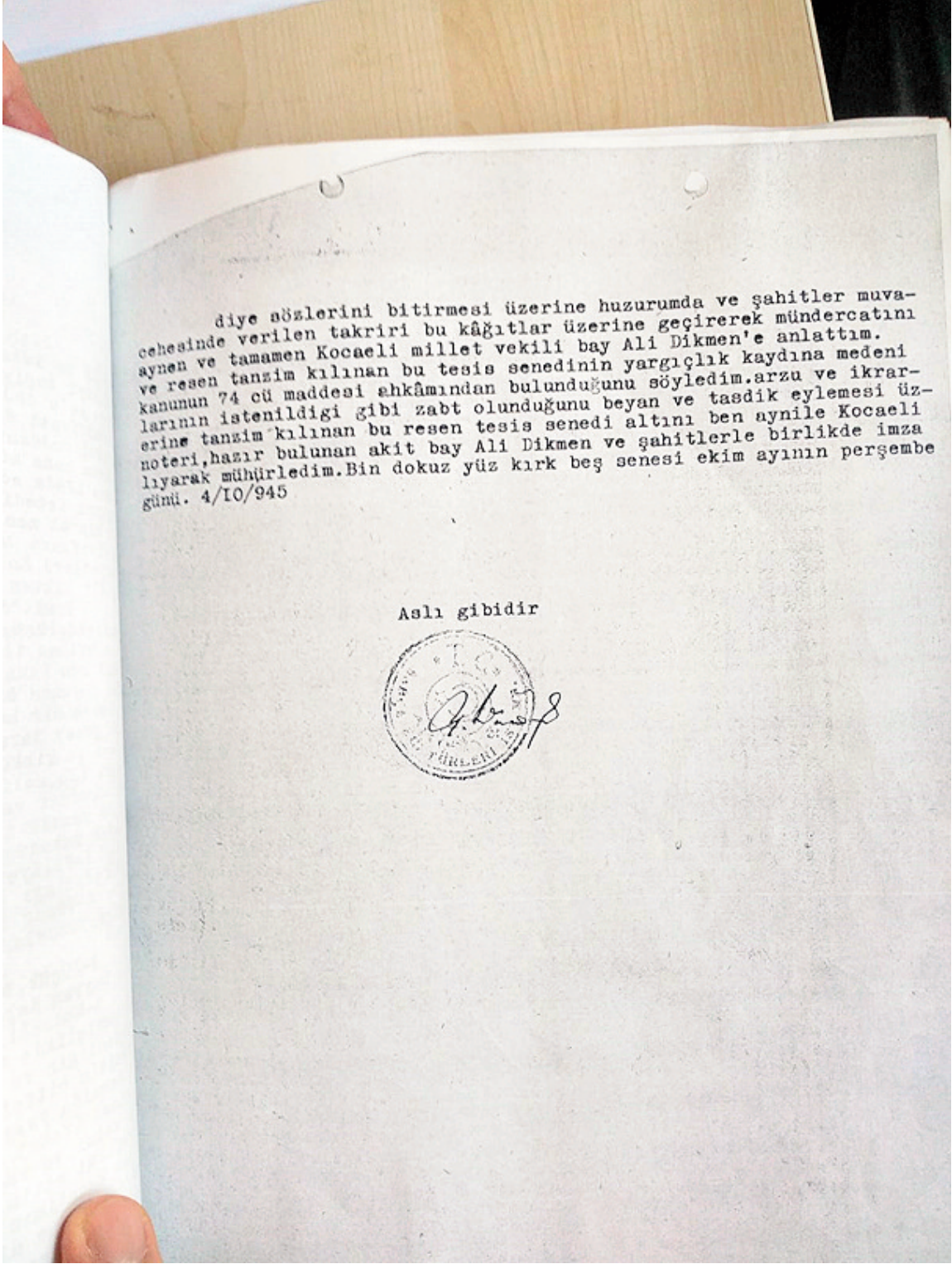
Kocaeli Feshane çiftliğinde Ali Bey'in değirmen çalıştırmasına ruhsat veren kararname

Ek-2

04.10.1945 Tarihli Ali Dikmen tarafından düzenlenen re'sen tesis senedi

Kocaeli Milletvekili Ali Dikmen ve Kocaeli Meyve Fidanlığı Üretim Çiftliği'nin Oluşumundaki Katkıları

Elif KIRGÖZ

Kaynakça

Aydın, Mustafa, "Acara"md., TDV İslam Ansiklopedisi, 2016

Bilgin, Taner, Son Osmanlı Mebusan Meclisi Seçimleri ve İzmit Mebusları, Gazi Akçakoca Sempozyumu, 2014, syf.1115-1126

Kurt ,Burcu, Osmanlı Zirai Modernleşmesine bir Örnek:İzmid Numune Tarlası Teşebbüsü ,Karamürsel Alp Sempozyumu, 2015, syf.713-719

Arşiv Belgeleri

CDA. MF_MKT__00421_00016_005_002

CDA. MF_MKT__00421_00016_006_001

CDA. MF_MKT__00421_00016_003_001

CDA. MF_MKT__00421_00016_002_001

CDA.MF_MKT__00421_00016_007_002

CDA. MF_MKT__00421_00016_008_002

CDA. MF_MKT__00682_00050_001_001

CDA .MF_MKT__00682_00050_001_002

CDA. MF_MKT__00421_00016_005_001

CDA. MF_MKT__00421_00016_007_001

CDA. MF_MKT__00421_00016_004_001

CDA. DH_SAİD__00104_00156

CDA.030_18_01_02_69_81_012

CDA. MF_MKT__00421_00016_008_001

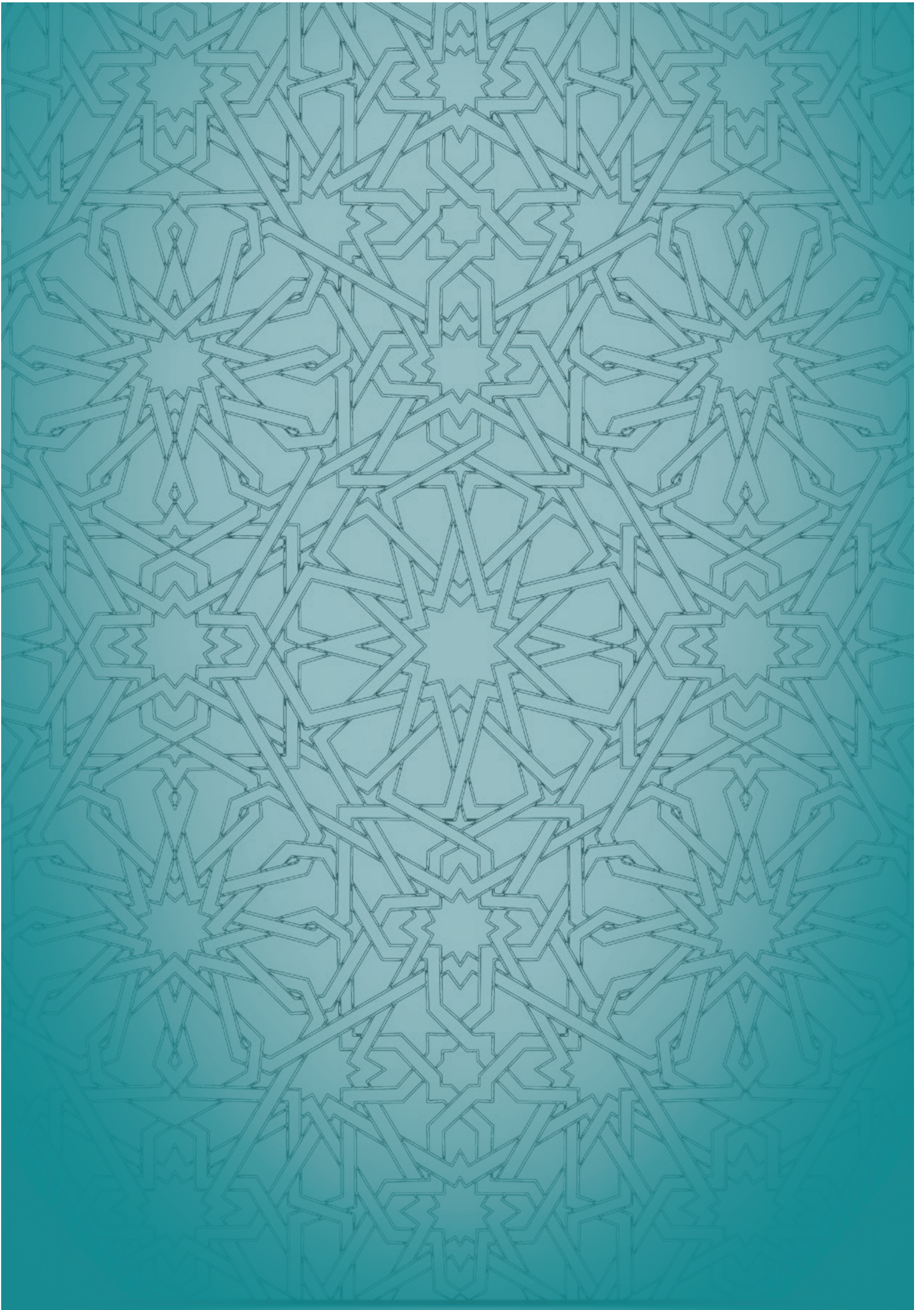
MMZC. Devre:4, Cilt:1, İçtima:21, 10 Mart 1920, s.416-423.

TBMM Albümü, 1920-1950 Cilt I, 2010, Ankara

Kocaeli İl Tarım ve Gıda Müdürlüğü Arşivi 6640 parsel dosyası evrakı

Ali Dikmen Aile Evrakı

Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşahir-i Osmaniyye’de Yer Bulan İzmit (Kocaeli) Yöneticileri

Mustafa KESKİN *

“**S**icill-i Osmanî Yahud tezkire-i Meşahir-i Osmaniyye” , Mehmet Süreyya Efendi (1845-1900)’nin muazzam ve emsalsiz eseridir. 3000 sayfa civarındaki bu büyük hal tercümesi ansiklopedisi, 1890-1899 yılları arasında, 4 cilt halinde basılmıştır. Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan 1899 yılı sonuna kadar yaşayan, çeşitli meslek ve sınıftan, binlerce şahsın hal tercümelerini ihtiva etmektedir. Mezkur eser, ilim dünyası için, her zaman bir başvuru kitabı olmuştur. Mehmet Süreyya Efendi, Osmanlı sahasında yetişmiş ne kadar tarihi şahsiyet varsa, bunları tespit etmekle, milli tarihimizin şahsiyetler kütüğünü tesisi etmeye çalışmıştır. Tarihi kaynaklara veya mezar taşı kitabelerine istinaden, hayatlarını araştırdığı her derece ve kademedeki şahıslara eserinde yer vermiştir.

Sicill-i Omani Yahud Tezkire-i Meşahir-i Osmaniyye’nin, Marif Nezaret-i Celilesi’nin izniyle, 1892-1899 tarihleri arasında İstanbul’da yayınlanan nüshasından bir takımı Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hatice Bayraktar kütüphanesinde bulunmaktadır. Fahri bir proje kapsamında, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğretim elemanları tarafından, aslına uygun olarak, titiz bir çalışmayla transliterasyonu yapılmış, eserden yararlanmayı kolaylaştıracağı muhakkak olan bir dizin (indeks) ilave edilmiş, ilk baskısıyla karşılaştırma yapacaklar için de ilgili sayfa numaraları yanına konulmuştur. 1995-1997 tarihleri arasında, son cildi ikiye ayrılarak, 5 cilt halinde, Sebil Yayınları tarafından bilim dünyasına, dünya kütüphanelerine kazandırılmıştır. Memnuniyetle ifade edeyim ki, Mehmet Süreyya Efendi’nin eserinin son bulunduğu yerden itibaren, ona 19 ciltlik bir zeyl kaleme alan, aslı Türk Tarih Kurumu kütüphanesinde bulunan “Sicill-i Osmani Zeyl’i”nin müellifi Mehmet Zeki Pakalın (1886-1972)’ı da bu vesileyle rahmetle anıyorum. Sicill-i Osmani Zeyl’ini de sosyal ve beşeri bilimler dünyasına kazandırdığımızı da belirtmek istiyorum.

Bildirimizde, yalnız Mehmet Süreyya Efendi’nin eserinde zikredilen İzmit (Kocaeli) yöneticilerinden muhtasar olarak bilgi vereceğiz. Bu bilgilerin Kocaeli tarihine ve kültürüne, mütevazı de olsa, katkı sunacağı inancındayım.

İzmit için 19.yy’da da “Kocaeli”nin kullanıldığını Mehmet Süreyya Efendi’den öğreniyoruz.¹ Şehrimizin mülki- idari yönetiminin başında bulunanlar için, “mutasarrıflık”ta, “kaymakamlık”ta, bazen de “valilik”te bulunmuştur denilmektedir. Cumhuriyet öncesi mülki-idari taksimatında yer alan bazı isimlerin anlamlarını hatırlatmakta yarar vardır diye düşünüyorum. Mesela, “sancak” her vilayetin ayrıldığı dairelerden her biri ki, birkaç kazadan ibarettir. Osmanlı saltanatının sonuna kadar memleketin idari taksimatı nahiye, kaza, sancak ve vilayetti. Nahiyyede “Nahiye müdürü”, kazada “Kaymakam”, Sancak’ta “Mutasarrıf” ve vilayette “Vali” adını taşıyan idare memurları bulunurdu.² Mutasarrıf, bir vilayetin taksim edildiği sancaklardan birini idare eden mülkiye memuruna, Sancak beyine denirdi. Gazi Osman Bey, idaresi altındaki yerleri kardeşi, oğlu ve silah arkadaşı olan aşiret beylerine vermiş, Gazi Orhan Bey’de yönetimindeki yerlere oğullarını, sonra beylerini tayin etmişti. İzmit sancağı Gazi Süleyman Paşa’ya verilmekle, kendisini İzmit’in ilk mutasarrıfı mevkiine oturtmak doğru olur. Kuruluş devri Osmanlı kumandanlarının en büyüklerinden, İzmit ve havalisinin fethinde öncü olan, Kandıra Babadağı’nda, hem ovayı, hem denizi gören bir merhalede medfun bu-

* Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü E. Öğretim Üyesi. E-posta: mkeskin@erciyes.edu.tr

¹ Mehmet Süreyya Efendi, a.g.e., c. II, s.431

² Şemseddin Sami Bey; Kamus-ı Türk-i, s. 737; Mehmet Zeki Pakalın; Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, M.E.B. yayını, c.3, s. 118-119, İstanbul, 1971

Mustafa KESKİN

İzmit Koca Bey (Akçakoca)'i de bu vesile ile rahmet ve hürmetle anmak istiyorum.³ Mutasarrıflık, valinin aşağısında, kaymakamın üzerinde olan idare memurunun memuriyet ve sıfatıdır, sancak beyliğidir. Bir de müstakil mutasarrıflık vardır ki, bir vilayete katılmayıp, doğrudan doğruya Dahiliye Nezareti (İçişleri Bakanlığı)ne bağlı bulunan sancaktır.

Kaymakamlık, bir mülkiye kaymakamının idare ettiği memlekete, kaza'ya denmektedir. Bir kaza'yı yöneten mülkiye memuruna da kaymakam adı verilmektedir. Ordu rütbeleri arasında da geçen kaymakam, binbaşı ile albay arasında, özel bir rütbeyi taşıyan askerdir ki zamanımızda yarbaya karşılık gelir.⁴

Valilik yahut vilayet (çoğulu vilayattır) gelince, bir devletin en büyük taksimatından biri, bir valinin yönetimi altında bulunan memlekettir. Vali (vülat)tır, bir vilayetin idaresine zapt ve raptına memur, devletin oraca vekili olan adamdır. Vilayet valisine "vali paşa" da deniyor.⁵

İzmit, Cumhuriyet öncesinde bir müstakil mutasarrıflık iken Cumhuriyet'in ilanından sonra, müstakil mutasarrıflıkların vilayete dönüştürülmesine dair kanunla bir vilayet merkezi olmuştur.⁶

Sicill-i Osmani Yahud Tezkire-i Meşahir-i Osmaniyye'de yer bulan İzmit (Kocaeli) yöneticilerini, müellifinin sıraladığı haliyle ele alacağız.

1- Agah Efendi, Çobanzade Ömer Hulusi Efendi'nin oğludur. Tercüme odası hulefasından iken Divan-ı Muhasebat üyesi olmuş, Avrupa'ya gitmiş, dönüşünden sonra, 1872 yılı Temmuzunda birinci defa, 1876 yılı Mayısında ikinci defa İzmit mutasarrıfı olmuştur. Mutasarrıfımız, 1877'de Şurayı Devlet üyesi, 1885'te Atina sefiri olmuş, bu görevdeyken vefat etmiş, naşı Dersaadet'e getirilip, Sultan Mahmut türbesi bahçesine defnedilmiştir. Agah Efendi, lisan-aşına, bedia-gü (yeni ve görülmedik güzel şeyler söyleyen) idi. Tercüman-ı Efkâr adıyla bir gazetede neşretmiştir.⁷

2-İsmail Paşa, Priştinelidir. 1773'te Mir-i miran (beylerbeyi) olmuş, 1785'te Bursa, Karasi ve İzmit mutasarrıflığı ile Özü ve Prezen adası muhafızı olmuştur.⁸

3- Ebubekir Paşa, Enderun-ı Hümayun'dan çıkıp, 1728'de Silahtar-ı Şehriyari olmuştur. Çeşitli yerlerde valiliklerde, bu arada 1745'te İzmit valisi olmuş, 1749'da vefat etmiştir. Marif sahibi ve müdebbir bir kimseydi.⁹

4- İbşir Hüseyin Paşa, Enderun-ı Hümayun çıkışlıdır. Önce Çuhadar-ı Şehriyari, 1703'te Silahtar-ı Şehriyari ve 1716'da vezaretle birlikte İzmit valisi olmuştur. Bu tarihten sonra Anadolu (Kütahya), Adana, Sivas, Isparta, Edirne, Kefe, Özi, Kılburun, Girit ve Selanik valiliklerinde de bulunan İbşir Hüseyin Paşa 1731'de vefat etmiştir.¹⁰

5- Süleyman Paşa (Gazi), Gazi Sultan Orhan Bey'in büyük oğludur. Türkmenlerde büyük mahduma "paşa" demek adet olmakla, söz konusu unvan bu zata alem olmuştur. Babasının reis-i ümerası olarak, İzmit sancağı boş oldukça, uhde-i aliyyesine tefviz edilmiştir.¹¹

6- Habib Paşa, taşralı ve taşrada ilerleyip önce kapıcıbaşı, sonra mir-i miran ve İzmit kaymakamı olmuş, 1872'de vefat etmiştir. Paşa zamanının nekre-gu (tuhaf sözler, garip fıkralar ve nükteler söyleyen)su idi.¹²

7- Zekeriyya Ahmet Paşa, "köse" lakaplı olup, asakir-i şahanede ilerleyerek mirliva (albay), ferik (tümen komutanı) olmuş, 1836'da vezaretle Rumeli valisi, 1840 yılı Mart ayında Niş ve Nisan ayında İzmit ve Ağustos'unda Diyarbakır valisi olmuştur. 1842'de vefat eden Zekeriyya Ahmet Paşa, İstanbul, Eyüp Sultan'da medfundur. Şeci, gayur, istikametli bir zat idi.¹³

³ Mehmet Zeki Pakalın, a.g.e., c. 3, s. 119; Mehmet Süreyya ; a.g.e., c. 4/1, s. 73; Şemseddin Sami Bey, a.g.e., s. 1278

⁴ Şemseddin Sami Bey, a.g.e., s. 1046

⁵ Şemseddin Sami Bey, a.g.e., s. 1485-1498

⁶ Metin Tuncel, Bugünkü İzmit, D.İ. Ansiklopedisi, c. 23, s. 541

⁷ Mehmet Süreyya; a.g.e., c. 1, s. 378.379

⁸ Mehmet Süreyya; a.g.e., c. 1, s. 356

⁹ Mehmet Süreyya, a.g.e., c. 1, s. 171

¹⁰ Mehmet Süreyya, a.g.e., c. 1, s. 166

¹¹ Mehmet Süreyya, a. g. e., c. 1, s. 40; Gazi Süleyman Paşa'nın İzmit'in ilk mutasarrıfı olduğunu söyleyebiliriz. Rumeli fatihi Gazi Süleyman Paşa, Bolayır'da fethettiği toprakta, yaptırdığı imaret dahilindeki hususi türbesinde, atıyla birlikte yatmaktadır. Osmanlı hanedanından olup, Avrupa toprağında methun ilk Osmanlı şehzadesidir.

¹² Mehmet Süreyya, a.g.e., c.2, s. 472

¹³ Mehmet Süreyya, a.g.e., c.2 s. 472

Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşahir-i Osmaniyye'de Yer Bulan İzmit (Kocaeli) Yöneticileri

8- Reşit Mustafa Paşa, kaleminden çıkmadır. Mısır'da Hurşid Paşa'ya divan katibi olmuştur. 1807'de kendisine rütbe-i vezaret verilmiştir. Önce İçel mutasarrıfı, bilahire İzmit ve Kocaeli valisi olmuş, 1813'e kadar bu görevde kalmıştır. Mutedil mizaçlı ve münşidir. Reşit Mustafa Paşa 1823'te sürgün edildiği Bursa'da vefat eylemiştir.¹⁴

9- Derviş Hasan Paşa, 1798'de vezaretle Halep vali kaymakamlığı, ardından İzmit valisi olmuş ve uzun müddet orada kalmıştır. 1806'da Karasi, 1808'de Edirne, 1812'de Bolu ve Sultanönü valiliğinde bulunmuştur. Görevindeyken vefat eylemiştir.¹⁵

10- Hüsrev Mehmet Paşa, Abazadır. Çavuşbaşı Sait Efendi'nin kölesiyken Enderun'a girmiş, mezu niyetinden sonra 1800'de mir-i miranlık rütbesiyle Karahisar mutasarrıfı, İskenderiyye muhafızı, 1801'de vezaretle İzmit valisi ve aynı yılın Eylül ayında Mısır valisi olmuştur. Tanzim-i asker ve harpçe hizmetleri görülmüştür. Yaşı yüze yakın olan Paşa, sayısız köleyi güzel terbiye ile devlet hizmetine dahil eylemiştir.¹⁶

11- Halimi Mustafa Paşa, 1759'da Musul valisi, aynı yıl İzmit mutasarrıfı olmuş ve 1760'da burada ölmüştür. Mutasarrıflıktan senetle 100 altın borç almış, al-i hizmet, sahi ve şairdi.¹⁷

12- Ağa Hüseyin Paşa, Rusçukludur. Yeniçeri ustalarındandı. 1823'te Yeniçeri ağası oldu. Aynı yılın sonunda, kendisine vezaret verildi. Yeniçeri eşbehlerini (kabadayılarını) ve hainlerini ard arda ve tedricen ortadan kaldırması ve gidermesi hasebiyle, suikaste uğrayacağıının sezilmesiyle İzmit ve Bursa sancaklarıyla Boğaz muhafızı olmuş, 1826'da "Vak'a-yı Hayriyye"de azim hizmetleri görülmüştür.¹⁸

13- Hüseyin Paşa, Çorumludur. Kapıcıbaşı iken İzmit mutasarrıfı ve 1789'da vezaretle Karasi, 1800'de Diyarbakır valisi olmuştur.¹⁹

14- Tahsin Hasan Paşa, Gerzelidir. Bab-ı Zaptiyye'de istihdam edilmiş, sonrasında mir-i miran olarak, 1858 tarihinde Beyoğlu, üç yıl sonra da İzmit ve Tırhala mutasarrıflıklarında bulunmuş, aynı yıl zarfında taşrada vefat etmiştir.²⁰

15- Küçük Osman Paşa, Çerkeziyyulasıl olup, Selim Giray Han'ın kölesidir. Enderun-ı Hümayun'a çırak edilmiş, tedricen Çuhadır-ı Şehriyar-i olmuştur. 1691'de Silahdar-ı Padişahi, 1693'te Sadaret kaymakamı, 1694'te Diyarbakır, sonra Hanya valisi, vezir-i sani ve İstanbul kaymakamı, 1697'de Halep ve Anadolu, Sente kale muhafızı, sonrasında İzmit mutasarrıfı olmuştur. Zevcesi Ümmü Sultan'ın vefatını müteakip yine İstanbul kaymakamı, 1702-1703'te sırasıyla Şam, Rakka ve Van valiliklerinde bulunmuş, Sayda valisi iken 1 Ocak 1727'de burada vefat etmiştir. Fazıl, kamil, müdebbir ve mütebassır (dikkatle bakan) ve kısa boylu idi.²¹

16- Şükrü Paşa, Tersanelidir. Kaptan ve kapıcı başı iken Rodos mutasarrıfı ve 1833'te İzmit mutasarrıflığı ile kereste memuru, sonrasında mirliva ve Bahriye feriki olmuş, 16 Kasım 1842'de vefat etmiştir.²²

17- Hamal Şerif Paşa, başlangıçta hamallıktan nefer, 1830'da miralay, 1833'te süvari livası, 1837'de vezaretle Rakka kaymakamı ve 1840'ta İzmit mutasarrıfı olmuştur. 1844'te vezaretle Musul valisi, aynı yıl Konya ve Sivas valiliği yapmıştır. 1815'te azledilmiş, 1847'de vefat eylemiştir. Muharib ve şeci olan Hamal Şerif Paşa Üsküdar'da Hüdayi Dergahı'nda medfundur.²³

18- Galib Said Mehmet Paşa, 1763'te İstanbul'da doğmuştur. Üç defa Reisü'l küttab olmuş, 1815'te vezaretle Bolu, Sivas, Niğde, Ankara, Çankırı, ikinci defa Bolu ve Kastamonu valisi olmuş, 1821'de vezaretle kaldırılarak Konya'ya gönderilmiştir. 1822'de memuriyeti ibka edilerek Bozok ve Kayseriyye valisi, bundan sonrada İzmit ve Bursa ilave edilmek suretiyle Boğaz muhafızı, 1823'te sadrazam olmuştur. Azledilerek Gelibolu'ya gönderilmişse de 1824'te vezareti ibka edilerek erzurum valisi ve Şark seraskeri olmuştur. 1828'de vezareti kaldırılmış, Balıkesirde oturmaya memur edilmiş

¹⁴ Mehmet Süreyya, a.g.e., c.2 s. 431

¹⁵ Mehmet Süreyya, a.g.e., c.2 s. 368

¹⁶ Mehmet Süreyya, a.g.e., c.2 s. 302

¹⁷ Mehmet Süreyya, a.g.e., c.2 s. 264

¹⁸ Mehmet Süreyya, a.g.e., c.2 s. 245-246

¹⁹ Mehmet Süreyya, a.g.e., c.2 s. 238

²⁰ Mehmet Süreyya, a.g.e., c.2 s. 55

²¹ Mehmet Süreyya, a.g.e., c.3 s. 494-495

²² Mehmet Süreyya, a.g.e., c.3, s. 174

²³ Mehmet Süreyya, a.g.e., c.3, s. 162

Mustafa KESKİN

ve orada vefat eylemiştir. Akil, dur-endiş (uzak görüşlü), umur-u hariciyede yed-i tula sahibi (tam bilgili), kitabet ve inşada mahir, kısa boylu ve güzel yüzlü idi.²⁴

19- İsa Bey, Aydınoğlu Mehmet Bey'in oğlu olup, babası vefat edince Aydın beyi olmuş, kendi rızasına binaen, ülkesini Osmanlı Devleti'ne teslim ettiğinde, kendisine İzmit sancağı ihsan bulunmuştur. İsa Bey, Yıldırım Beyazıt Han zamanında (1389-1402) vefat etmiş, ehli ilim bir zat idi.²⁵

20- Darendeli Ali Paşa, Hurşid Paşa'nın silahtarı olup, Beylerbeylik rütbesiyle, 1804'te İzmit mutasarrıfı olmuştur. 1807'de Niğde mutasarrıfı ve 1809'da, vezaret tevcihi ile, Konya valisi olmuş ve bu görevden ayrıldıktan sonra vefat eylemiştir.²⁶

21- Tahir Paşa, ilim ve hünerle ilerleyip, miri miran olmuş, 1788'de Büyükaada muhafızı, Resmo muhafızı, 1795'te Alaiye, 1797'de Kırşehir ve daha sonra İzmit mutasarrıfı olmuştur. 1798'de kendinse vezaret ihsan buyrulmuştur. 1802'de Konya valisi, 1806'da Aksaray ve Karası'de ilave edilerek Ak kerman muhafızı olmuş ve 1808'de vefat eylemiştir. Müdebber ve müstakim bir kimseydi.²⁷

22- Siret Ahmet Efendi, teşrifat kaleminden çıkmıştır. 1879'da İzmit mutasarrıfı olmuş, 1886'da ayrılmıştır. Bursa'da emekliliği seçmiş, orada 1889'da vefat etmiştir. Zi-servet (servet sahibi) ve mutedil yaratılışlıydı.²⁸

23- Vahit Paşa, Yusuf Ağa mühürdarı Ragıp Efendi'nin oğludur. 1850'li yıllarda İzmit mutasarrıfı olmuş ve 1859'da vefat etmiştir.²⁹

24- Musallı Paşa, Kastamonuludur. Rumeli'de vs vilayetlerde valilik yaptıktan sonra, 1685'te İzmit mutasarrıfı olmuştur. Vecih (güzel, mütenasip) ve vakur (temkinli, ağırbaşlı) bir adam olan Musallı Paşa 80 yaşlarında aynı yılda vefat etmiştir.³⁰

25- Murad Bey (Koca), askeriyeden yetişmedir. Cebeci, ondan sonra Kefe ve Azak beylerbeyi oldu. 1692'de vezaret verildi, 1693'te Yeniçeri ağası oldu. 1694'te İzmit sancağı ile emekli, sonrasında Bozcaada muhafızı oldu.³¹

26- Saatçi Mehmet Paşa, Rum asıllı iken ihtida ederek Enderun-ı Hümayun'a girmiş, 1661'de Çuhadar-ı Şehriyari olmuş, Sivas ve Diyarbakır valiliklerinde bulunduktan sonra, 1680'de İzmit sancağı mutasarrıfı olmuş, burada emekli olmuş ve 1685'te ölmüştür. Gayur ve nazik bir kimseymiş.³²

27- Feyzi Abdullah Bey, 1875-1881 tarihleri arasında İzmit mutasarrıflığı yapmış ve bu görevde iken emekli olmuştur.³³

28- Fazıl Ahmet Paşa, Kefe'li Ebul-beka sülalesinden, Sofya kadısı Mustafa Nurettin Efendi'nin oğlu olup, Bosnalıdır. Müderrislik, Bosna Nakibül-eşraf kaymakamlığı, Belgrad mollalığı, Bosna mütesellimliği görevlerinde bulunmuş, meslek değiştirmiş ve 1841'de mirliva olmuştur. 1863-1875 tarihleri arasında İzmit mutasarrıfı olmuştur. 1882'de vefat etmiş, Üsküdar'da toprağa verilmiştir. Erdemli, şiirde maharetli olup, 80 yaşını aşmış halde yaşamıştır.³⁴

29- Mustafa Paşa, Belenlidir. Kapıcıbaşı ve mir-i miran olduktan sonra, 1809'da İzmit ve Çirmen mutasarrıfı olmuştur. Hüsn-i idareye malik Belenli Mustafa Paşa 1830'da vefat eylemiştir.³⁵

30- Mustafa Hıfzi Paşa, Halet Said Efendi'nin karakulağı (gizli ulakçısı) olup, silahşör, ondan sonra kapıcıbaşı olmuştur. 1843'te İzmit muhassılı, sonrasında Kastamonu mütesellimi olmuştur. 1837'de

24 Mehmet Süreyya, a.g.e., c.3, s. 727

25 Mehmet Süreyya, a.g.e., c.3 s. 719-720

26 Mehmet Süreyya, a.g.e., c.3., s. 652

27 Mehmet Süreyya, a.g.e., c.3, s. 277

28 Mehmet Süreyya, a.g.e., c.3, s. 134

29 Mehmet Süreyya, a.g.e., c.3 s. 87

30 Mehmet Süreyya, a.g.e., c.4/2, s. 82

31 Mehmet Süreyya, a.g.e., c.4/1, s. 424

32 Mehmet Süreyya, a.g.e., c.4/1, s. 220

33 Mehmet Süreyya, a.g.e., c.4/1, s. 50

34 Mehmet Süreyya, a.g.e., c.4/1, s. 6

35 Mehmet Süreyya, a.g.e., c.4/2, s. 51

Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşahir-i Osmaniyye’de Yer Bulan İzmit (Kocaeli) Yöneticileri

Sıhhiye Nezareti teşekkülünde “Hıfzî Paşa” deyu rütbe-i miri mirani naspedildi. 1854’te Meclis-i Tanzimat’a aza olmuş, 1869’da ölmüştür. Servet ve kudret sahibiydi.³⁶

31 - Mustafa Rıfat Paşa , Giritlioğlu Mehmet Paşa'nın büyük mahdumudur. Babasının Silistre de şehadet ettikten sonra binbaşılık rütbesiyle Mekteb-i Harbiye'ye intisap etmiş, kaymakam ve senelerce Redif miralay ve mirliya olarak muharebelerde bulunmuştur. 1896'da 60 yaşlarında irtilal eylemiş, Topkapı'da, kayınpederi, Yasincizade Ali Efendi yanında defnedilmiştir.³⁷

32- Maşuk Paşa, Tersane-i Amire’ den çıkma Liva ve Ferik olmuştur. Rodos ve 1862'de İzmit mutasarrıflığına atanmıştır.1874’te Surre emini olmuş, akabinde vefat eylemiştir.³⁸

33- Nazif Mustafa Efendi, hattat Mehmet Efendi'nin oğludur. Enderun-ı Hümayun’dan çıkmadığıdır. Muhtelif görevlerde bulunmuş, 1822 de İzmit kereste nazırı olmuş, 1825’te İzmit’te vefat etmiştir. 60 yaşındaydı. Katip ve şairdi.³⁹

34 -Nuh bey, kapıcıbaşı olduktan sonra 1797’ de İzmit kereste Nazırı olmuş, bilahare Mira hürlük payesi ihsan buyrulmuştur 1804’ te vefat etmiştir , Kaşgari Yolunda toprağa verilmiştir.⁴⁰

35- Sadettin Paşa, Çerkez Hafız Paşa'nın oğludur. Ferik rütbesini aldıktan sonra İzmit redif kumandanı ve sonra Hassa birinci fırka kumandanı olmuş, 1893'te müşirlik rütbesi ihsan buyrulmuştur.⁴¹

Devlet ve toplum hayatının yeniliklerden, değişikliklerden görevlendirilmelerden ve görevden alınmalardan ibaret olduğu bedihi hakikatlerdendir.

Bildirimizde de görüleceği gibi, Osmanlı bürokrasisinde, bilhassa mülki, idari ve askeri görevlerde sabit veya uzun süreli görevlendirmeler bulunmamaktadır. Büyük ve özgüveni yüksek Osmanlı Devleti'nde ehliyet, liyakat, cesaret ve sadakat dışında bir hususiyet de aranmamaktadır. Şöyle biliniz ki köleleri dahi devlet kuran yegane millet olan Türklerin bu milli özelliği hemen hemen kurdukları her devlette kendini göstermiştir, valilikte, mutasarrıflık ta Sancak beyliğinde nazırlık da ve muhafızlıklarda bulunan Osmanlı yöneticilerinin malumatlı, lisan aşına, gayretli, hamiyetli, cesaretli, erdemli, cömert ve sahibül- hayrat vel- hasenat oldukları anlaşılmaktadır.

Sonuç itibariyle, İzmit sancağında yöneticilik yapmış olanlar, elbette Mehmet Süreyya’ nın eserinde yer bulanlardan ibaret değildir. Arşiv araştırmaları sonucunda, günümüzün pek temayüz etmiş, mana ve madde planında inkişaf ve terakki etmiş olan İzmit’te, Cumhuriyet’ in Kocaelisin’de, başta valilik, beylik, mutasarrıflık, nazırlık yapmış olan yöneticilerin, tamamı olmasa bile, büyük sayıdakilerin tespiti ve idare tarihine dâhil edilmesi mümkün olacaktır. İzmit’in fethinde bulunmuş ona tanıklık etmiş olan, başta Gazi Sultan Orhan Bey olmak üzere, O’nun büyük oğlu, hem gazi, hem şehit Gazi Süleyman Paşa’ ya, bu şehre adını vermiş olan Gazi Akçakoca, Gazi Karamürsel, civarın fatihi Konuralp Gazi'ye, Abdurrahman Gazi'ye, yoldaşlarına sonrasında bu şehre hizmeti geçmiş bilcümle yöneticilere, onların eslafına ve ahlafına rahmet diliyorum. Bu bildirimi sunmama vesile olan sempozyum yetkililerine de teşekkürlerimi arz ediyorum.

³⁶ Mehmet Süreyya, a.g.e., c.4/2, s. 59

³⁷ Mehmet Süreyya, a.g.e., c.4/2, s. 73

³⁸ Mehmet Süreyya, a.g.e., c.4/2, s. 87

³⁹ Mehmet Süreyya, a.g.e., c.4/2, s. 155

⁴⁰ Mehmet Süreyya, a.g.e., c.4/2, s. 174

⁴¹ Mehmet Süreyya, a.g.e., c.4/2, s. 386

Osmanlı Son Döneminde Muvazzaf Gebze Nâibleri

Recep KANKAL*

Giriş

Lügat anlamı olarak “birini temsil etmek, birine vekâlet etmek” manasına gelen nevb (niyâbe) masdarından türeyen nâib, “bir makamın sorumluluğunu asıl sahibi yerine geçici bir zaman için yüklenen kimse” demektir. Çeşitli İslâm devletlerinde başlıca devlet ricâlinin kendilerine yardımcı olmak veya bulunmadıkları yerlerde ve zamanlarda işlerini yürütmek üzere tayin ettikleri görevlilere nâib denmekteydi. Kaynaklarda bazı anlam farklılıkları bulunmakla birlikte nâib yerine halîfe, vekil kelimeleri de kullanılmaktadır.¹

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri var olan nâiblik mesleği başlangıçta fethedilen yerlere hukuku temsilen kadılarla birlikte atanmaktaydı. Nâibler, medrese eğitimi görmüş kişilerden olup, bilhassa fikhî konularda ihtisası olan ilmiye mesleği mensubu kimselerdi. Kadıların yardımcısı veya vekili olan nâibler kadı tarafından belirlenmekteydi. Kadılarla benzer yetkilere haiz olan nâibler, keşif, teftiş ve tahkik için herhangi bir asayiş bozukluğunda olay mahalline giderek müdahil olurlardı. Adli mevzuların dışında çarşı ve kapan yerlerini teftiş, esnaf arasındaki ihtilafları çözmek gibi meselelerde de göreve tayin edilirdi. Genellikle mahkemelerde elde ettikleri harçlarla geçinen nâibler baktıkları davalardan da farklı şekillerde ücret alırlardı. II. Meşrutiyet döneminde yapılan düzenlemelerle nâiblere mahkeme harçları yerine düzenli maaş bağlanması kararlaştırılmıştır. Cumhuriyet döneminde şer'î mahkemelerin kaldırılmasıyla nâiblik kurumu da sona ermiştir. Nâiblerin bilhassa hukuki meselelerde öne çıkan görev ve sorumlulukları Osmanlı adli teşkilatının önemli bir kolu olduğunun göstergesidir.²

Bu anlamda Cumhuriyet dönemine kadar faal olan bu kurum mensuplarının Osmanlı son döneminde görevli olarak Gebze'ye tayin edilen memurlara bakıldığında 1896'dan 1909 seneleri arasında görev yaptığı görülür. Gebze'ye atanan dört nâibin hangi aşamalardan geçerek nâib oldukları ve hangi mahallerde görev yaptıktan sonra Gebze'ye tayin edildikleri; memur tayin edilmeden evvel doldurdukları tercüme-i hal varakalarındaki biyografik bilgiler ve diğer ilgili belgelerden öğrenilmektedir.

Nâibler hakkında biyografik bilgilere ait belgeler İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi kayıtlarında yer almaktadır. Ulemaya ait buradaki kayıtlar, her memurun vermekle yükümlü tutulduğu tercüme-i hal varakaları esas alınarak hazırlanan tercüme-i hallerden oluşmuştur. İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi kayıtlarındaki bu defterlerde şeyhülislam, kazasker, müftü, kadı, nâib gibi Bab-ı Meşihat'e bağlı çalışan memurlara ait sicil dosyaları yer almaktadır.³ Ulemaya ait buradaki isimlerin tespitinde, Hümeýra Zerdecî'nin hazırlamış olduğu bu defterlerin katalog bilgisine erişimi sağlayan tez çalışması esas alınmıştır. Çalışma içerisinde yapılan taramada Gebze nâibliği yaptığı belirtilen ulema mensubu dört memurun ismi tespit edilmiştir.⁴

* İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi. E-posta: recepkankal@hotmail.com.

¹ Casim Avcı, "Nâib", TDVİA, c.32, s. 311.

² Mehmed İpşirli, "Nâib", TDVİA, c.32, s.312-313.

³ Buradaki kayıtların kodlama ve numaralandırmasında İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi Sicill-i Ahvâl İdaresi'ni ifade eden "MŞH. SAİD." referansı ve dosya numaralarını belirten sayılar kullanılmıştır. Birinci numara ilgili kişinin dosya numarasını, ikinci numara gömlek numarasını, üçüncü numara da gömlek içerisinde yer alan belge numarasını ifade etmektedir.

Recep KANKAL

Gebze'de görev yapan nâiblerin üçü efendi, biri bey unvanına sahiptir. Naiplerin dördü de İstanbul'da doğmuştur. Mehmed Bahir Efendi ve Mehmed Emin Efendi hafızdır.

Naiplerin her birinin eğitimlerine bakıldığında dini ağırlıklı tahsil gördükleri ve dersler aldıkları görülür. Naipler arasında Mehmed Bahir Efendi en çok ders görmüştür ki sarf, nahiv, Kafiye, Halebî ve Feraiz, Molla Cami, Tasdikât ve Tasavvurat, Fenârî, Kudurî ve Dürer derslerinde hazır bulunarak istifade etmiştir. Ahmed Tevfik Efendi de sarf ve nahiv dışında Farsça, coğrafya ve hesap, fıkıh, usul, meani ve kıraat dersleri almıştır. Mehmed Emin Efendi sülûs ve nesih hattı öğrenmekle beraber Arapça ve Farsça da tahsil etmiştir. Mehmed Saadeddin Bey de Tasavvurat ve Tasdikât dersi almıştır.

Naip olarak atanan bu dört ismin genellikle İstanbul ve civarında istihdam edildiği görülür. Buradaki bilgilere göre en çok naiplik görevinde bulunan Mehmed Bahir Efendi olup; Urfa, Antakya, Payas, Bergama, Şile, Kasımpaşa, Küçükçekmece ve Gebze dâhil sekiz kazada hizmette bulunmuştur. Mehmed Saadeddin Bey ise Rodos, Karesi, Canik, Gebze, İzmit ve Sofulu kazaları olmak üzere altı kazada naip olarak çalışmıştır. Mehmed Emin Efendi Büyükçekmece, Silivri ve Gebze naibi olarak hizmet vermiştir. Ahmed Tevfik Efendi ise farklı görevler çalışmasının ardından Gebze naibi olmuştur.

Gebze'de görev yapan bu dört naip, 1888-1907 seneleri arasında çalışmışlardır. Her bir naibin kendi dönemine göre en fazla 2000 guruş maaşla istihdam edildiği görülür. Mehmed Emin Efendi 1425 guruş maaşla, diğer üç isim ise 2000 guruş maaşla Gebze naipliği hizmetinde bulunmuştur.

Dört ismin naiplik dışında çalıştığı devlet hizmetlerine bakıldığında meşihat dairesi dışında da görevlerde yer aldıkları görülür. Bu hizmetler arasında Mahfel-i Şeriat muavinliği, Mektubî Kalemi muavinliği, Fetvahane müsevvitliği, Orman ve Maadin tezkere memurluğu, Mukayyitlik, Aşar memurluğu, Evrak memurluğu vs. tercüme-i hallerinde belirtilmiştir.

Mehmed Emin ve Ahmed Tevfik Efendi ilmiyedeki en üst rütbe olan mahreç payesine sahiptirler. Yine ilmiyedeki üst seviyede bir müderrislik ve kadılık payesi olan mevleviyete sahip olanlar da vardır. Bunlar arasında Mehmed Bahir Efendi, Sivas ve Beyrut mevleviyeti; Mehmed Emin Efendi, Adana ve Bağdat mevleviyeti; Mehmed Saadeddin Bey, Galata ve Mısır mevleviyeti; Ahmed Tevfik Efendi, Selanik mevleviyetini zapt etmiştir.

Naiplerin görevlerinden önce farklı müderrislik payelerine de sahip oldukları görülür. Bilgilere göre Mehmed Bahir Efendi, ibtida-i haric, Edirne müderrisliği ve musıla-i Süleymaniye; Mehmed Emin Efendi ibtida-i haric, Bursa müderrisliği; Mehmed Saadeddin Bey, İbtida-i haric, hareket-i haric, ibtida-i dâhil, hareket-i dâhil, musıla-i sahn, sahn-ı seman, ibtida-i altmışlı, musıla-i Süleymaniye, hamse-i Süleymaniye'ye nail olmuştur.

Naipler arasında nişana sahip olan tek kişi Mehmed Emin Efendi olup, dördüncü rütbeden bir adet Mecîdî nişanı almaya layık görülmüştür.

1. Gebze Nâibleri

1.1. Mehmed Bahir Efendi

Hacı hafız Mehmed Bahir Efendi, 1846-1847 (H.1263) senesinde Halep mevleviyetinde iken vefat eden İstanbullu Hafız İsmail Efendi'nin oğludur. Babası "İbrahim Bey İmamı" namıyla tanınır.

1823 senesinde Beşiktaş civarında, Yahya Efendi yakınındaki Kılıçalıpaşa mahallesinde doğmuştur. Bu mahalledeki Asariye adlı mektepte tahsile başlamış ve burada Kuran ve ilmihal dersleri almıştır. 1834/1835 (H.1250) tarihinde Eyüpsultan'a taşındıklarından Mihrişah Valide Sultan'ın yaptırdığı Baş mektep ve Kalenderhane mektebine devamlı kuran hafızlığını tamamlamıştır. Sülûs ve nesih de tahsil eden Mehmed Bahir Efendi, Eyüpsultan civarındaki sadrazam İzzet Mehmed Paşa tekkesinde merhum Darendeli hacı Hasan Efendi'den sarf ve nahiv dersleri; merhum İşkodralı Receb Efendi'den Kafiye, Halebî ve Feraiz; merhum Balçıklı Hoca Ali Efendi'den Molla Cami; merhum Hacı Hafız Feyzullah Efendi'den Tasdikât ve Haleb'de bulunduğu sıralarda Osmaniyeye Medresesi müderrisi merhum Saçlı Salih Efendi'den Fenârî, Kudurî ve Dürer derslerinde hazır bulunarak istifade etmiştir.

Otuz üç yaşında olduğu halde Nisan 1855 (H. Şaban 1271) tarihinde seçilmek suretiyle Urfa kazası naipliğine tayin edilerek devlet hizmetine dahil olmuştur. Buradaki iki yıllık hizmetinin ardından

⁴ Hümevra Zerdecî, "Osmanlı Ulema Biyografilerinin Arşiv Kaynakları: (Şeriyeye Sicilleri)", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1998.

2000 guruş maaşla Antakya kazası naipliğine tayin edilir. Buradaki hizmeti bir sene sürer. Mayıs 1867 (H. Muharrem 1284)'de becayış suretiyle 3000 guruş maaşla Payas kazası naipliğine geçmiş ve 1 Nisan 1870 tarihine kadar burada kalmıştır. Aylık 1800 guruş maaşla hizmet ettiği Bergama kazası naipliğinden Mart 1873'te ayrılmıştır.

1849/1850 (H.1266) tarihinde ibtida-i harice nail olduğu Edirne müderrisliğinden terfi ederek 1878/1879 (H.1296) tarihinde musıla-i Süleymaniye derecesine yükselmiştir. 1874/1875 (H. 1291) tarihinden 1876/1877 (H.1293) tarihine kadar Anadolu kazaskeri merhum Hüseyin Agâh Efendi'nin ve halifeleri Mehmed Kadri Bey Efendi'nin sadaretlerinde 750 guruş maaşla kethüdalık hizmetlerinde bulunmuştur. 26 Şubat 1880 tarihinde aylık 750 guruş maaşla Sivas ve 24 Nisan 1891 tarihinden itibaren de aylık 1425 guruş maaşla Beyrut mevleviyetlerini birer sene zapt etmiştir.

2 Nisan 1876'da 750 guruş maaşla tayin edildiği Şile kazası naipliğinde dokuz ay hizmet ettikten sonra Ekim 1880'de istifa etmiş ve sonra Kasımpaşa naipliğine tayin edilmiştir. Bu görevini ifade ederken 1884/1885 (H.1302) tarihinde Mahfel-i Şeriat muavinliğine tayin edilmiştir. Burada birkaç ay hizmet ettikten sonra 15 Mayıs 1889 tarihinde 1000 guruş maaşla Küçükçekmece niyabetine tayin edilmiştir. 7 Kasım 1886'dan Şubat 1888'e kadar Ahi Çelebi mahkemesi niyabetinde bulduktan sonra Mart 1888 tarihinden itibaren 2000 guruş maaşla Gebze kazası naipliğine tayin edilerek, Şubat 1890 tarihine kadar burada hizmette bulunmuştur.⁵

1.2. Mehmed Emin Efendi

Tüccardan Hacı Hüseyin Efendi'nin oğlu olup 1845 tarihinde İstanbul'da Eyüpsultan civarında Baba Haydar mahallesinde doğmuştur. 1850 senesinde taşındıkları Molla Zeyrek civarında Saliha Sultan diğer adı ile Çukur Çeşme mektebine devam etmiştir. Sülüs ve nesih hattında tahsil görmüş ve icazetle kuranı hıfz etmiştir. Fatih Camii'ndeki mahfelin altında Ramazan aylarında üç sene mukabele okumuştur. 1861 senesinde Bayezid Camii'nde Hamidiye Kütüphanesi hafız-ı kütübü Abdullah Efendizade Mehmed Efendi'den Arapça ve özel olarak Farsça dersleri tahsil etmekle beraber kısmet-i askeriye mahkemesine mülazemetle devam etmiştir.

1895'te Adana mevleviyeti bir yıl için kendisine tahsis olunmuştur. 1899'da 1800 guruş maaşla Büyükçekmece naibi oldu. 1902'de yine bir yıl Bağdat mevleviyetini zapt etmiştir. 1903'te 1800 guruş maaşla Silivri naipliğine, 1907'de de 1425 guruş maaşla Gebze naipliğine tayin edilmiştir. Aralık 1909'da Gebze niyabetinden emekliliğe ayrılmıştır.

1876/1877 (H.1293)'de uhdesine ibtida-i hariç Bursa müderrisliği ruusu tevcih olunmuş ve 1904 (H. 1322)'te mahreç payesi ile taltif olunmuştur. Büyükçekmece niyabetinde iken hizmetlerine mükâfat olarak dördüncü rütbeden bir adet Mecîdî nişanı ihsan olunmuştur.⁶

1.3. Mehmed Saadeddin Bey

Saadeddin mahlasıyla daha çok yâd edilen Mehmed Saadeddin Bey, Rumeli payelilerinden Mustafa Asım Efendi'nin oğludur. 1845/1846 (H.1262)'da İstanbul'da doğmuştur.

Küçükpazar ibtidai mektebinde eğitim görür, daha sonra Fatih dersiamlarından ve huzur dersi muhataplarından merhum İskodralı Hafız Receb Vehbi Efendi'den ilim tahsil ederek, bilhassa Tasavvurat ve Tasdikat'a kadar cami-i şerifte ve kendi evinde tahsile devam etmiştir. Türkçe kitabet edip başka lisana vakıf değildir. Saliseden intihabnamesi vardır.

13 Mart 1869 tarihinde fetvahaneye maaşsız olarak kaydolunmuş ve 31 Ocak 1870 tarihinde 680 guruş mülazemet maaşına nail oldu. 4 Aralık 1873 maaşı 760 guruşa yükseltildi. 4 Haziran 1874'te 480 guruş maaş ve harc-ı teşrifati ile Mektubî Kalemî muavinliğine tayin edildi. 19 Haziran 1875 tarihinde bu muavinlikçe 300 guruş maaşla Rodos naipliğine tayin olunarak Ağustos 1876'da Rodos'un havasına uyum sağlayamadığından istifa ederek yine fetvahane müevvittliğine devam etmiştir. 12 Mart 1880 tarihinde maaşı 500 guruş olarak belirtilmiş ve 13 Mart 1888 (Rumi 1 Mart 1304) tarihine kadar maaş almıştır.

Mart 1888'de fetvahanedeki görevinden ayrılıp Şubat 1889'a kadar Galata mevleviyetini zapt etmiştir. Nisan 1890'da Karesi naibi olmuştur. Mart 1894'te Canik, Nisan 1896'da Gebze, Haziran 1897'de İzmit ve Ekim 1899'da Sofulu kazası naibi olmuştur.

⁵ MŞH. SAİD 2/2, (Dosya numarası 7).

⁶ MŞH. SAİD. 3/13 (Dosya numarası 16).

Recep KANKAL

İbtida-i haric, hareket-i haric, ibtida-i dâhil, hareket-i dâhil, musıla-i sahn, sahn-ı seman, ibtida-i altmışlı, musıla-i Sülemaniye, hamse-i Süleymaniye'ye nail olmuştur. 1 Mayıs 1900 tarihinde Mısır mevleviyeti verilmiştir.⁷ Mısır mevleviyetinden ayrılmasından sonra 1901 senesinde vefat etmiştir.⁸

1.4. Ahmed Tevfik Efendi

İsmail Rumî sülalesine mensup reisülulema ve nakibüleşraf merhum Mustafa İzzet Efendi'nin oğludur. Eylül-Ekim 1859 (H. 1276) senesinde İstanbul'a tabi Boğaziçi'deki Bebek köyünde doğmuştur.

Beşiktaş idadi mektebinde sarf, nahiv, Farsça, coğrafya ve hesap derslerini tahsil etmiş ve dört sene devam ile şahadetname almaksızın mezun olmuştur. Kendilerine ait yalıda özel bir hocadan fıkıh, usul, meani ve kıraat derslerini tahsil etmiştir. Bir eser ve telifi yoktur. Mart 1886 (H. 1303)'dan itibaren bir sene müddetle mahreç payesinden Selanik mevleviyeti uhdesine tevcih buyrulmuştur ve Rumeli sadaretinden görevini güzel bir şekilde yerine getirdiğine dair şahadetnamesi mevcuttur.

17 yaşında olduğu halde 1875/1876 (H.1292) tarihinde 30 guruş maaşla Bab-ı fetva-penahi Mektubi Kalemi'ne mülazemetle çerağ buyrulmuş ve daha sonra 40 guruş zamlı maaşı 70 guruşla yükselmiştir. 1873/1874 (H.1290) senesinde Ankara vilayeti divan-ı temyiz riyasetine tayin edilmiş olan eniştesi Abdurrahman Efendi ile birlikte Ankara'ya ve orada divan-ı temyiz kalemine ve mahkeme-i şeriyede mülazemeten 1874/1875 (H.1291) senesinde Tırnova sancağına gidilerek ikinci kitabetle iki sene müddetle dini hizmetini ifa etmiştir. 1878 senesinde İzmit'te meclis-i temyiz-i ceza kalemine mülazemetle devam etmiş, ancak İzmit'in havasına uyum sağlayamadığından İstanbul'a dönmüştür. 1879 senesinde teşkil olunan tezkere muharrirliklerinden Beykoz kazası orman ve maadin tezkere memurluğuna 600 guruş maaşla tayin kılınmıştır. Ayrıca maaşında yüz guruşluk eksilme olmuştur. Bununla beraber Beykoz'un da havasına uyum sağlayamadığından bir ay sonra Haydarpaşa mevki orman ve maadin tezkere muharrirliğine tayin olunarak, 400 guruş maaşla göreve başlamış ise daha sonra görevden ayrılmıştır. 1881/1882 (H.1299) senesi Küçükçekmece kazası mukayyitliğine tayin kılınmış ve iki ay sonra açıkta bırakılarak ertesi yıl münhal olan Küçükçekmece aşar memurluğuna 400 guruş maaşla tayin edilmiştir. Ancak birkaç ay sonra eniştesinin kaza idare meclisinde aza bulunmasından dolayı işbu memuriyeti tasdik olunamadığından görevinden ayrılmıştır. Memuriyetinin onaylanmamasının ardından maaşında da kesilmeler olmuştur. Daha sonra Küçükçekmece mahkeme-i şeriyesine iki sene müddetle devam ve 1883//1884 (H.1301) senesinde Küçükçekmece bidayet mahkemesinde ikinci kitabet münhal olduğundan bu göreve 225 guruşla tayin edilmiş ve bir buçuk ay müddetle hizmet ettikten sonra istifa etmiştir. 1885/1886 (H.1303) senesinde evrak memurluğuna geçmiş ve 7 sene müddetle bu görevini ifa etmiştir.

Mart 1886'da itibaren uhdesine mahreç payesinden Selanik mevleviyeti tevcih ve ihsan buyrulup bir sene tamamına değin tahsisat olmak üzere aylık 3890 guruş maaş aldı. Şubat 1892'den itibaren 2000 guruş maaşla Gebze kazası naipliğine tayin edilmiştir.⁹

Sonuç

Gebze özelinde burada görev yapan nâibler hakkındaki bilgilere bakıldığında bu kimseler eğitim noktasında bilhassa ciddi bir seviyede oldukları görülür. Nâiblerin dördü de İstanbul'dan tayin edilmiş olup, yakın mesafeler de değişik görevlerde bulunmuşlardır. Osmanlı son dönemi Gebze kazasında kişi özelinde ortaya koyulan veriler nâiblerin maaşlarına dair bilgileri de göstermiştir. Ayrıca nâib olarak atanan kimselerin bir kadı derecesinde kişiler olduğu da görülür. Tercüme-i haller dâhilinde edindiğimiz bilgiler Gebze'de hukuki sahada görev yapan bu kişilerin yetişme şartları, eğitim ve kariyer basamaklarını görmemiz açısından da önemlidir. Nâiblerden birinin yine bu bölgede ikinci kez nâib olarak atandığına bakıldığında yakın çevrelerde yer değiştirdiği gözlemlenir.

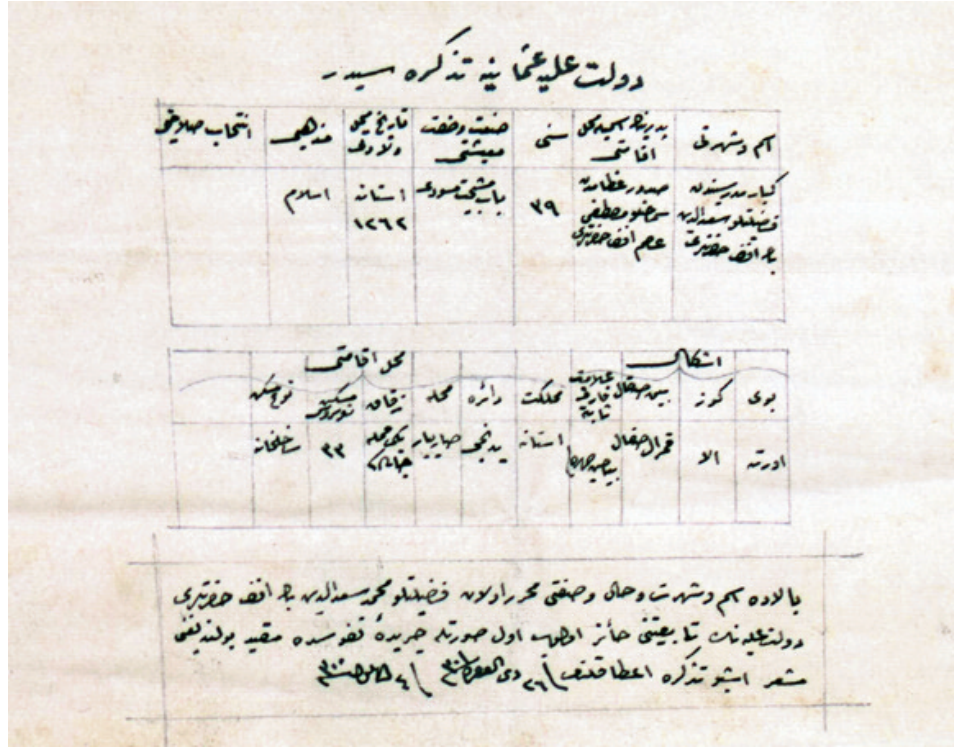
⁷ MŞH. SAİD. 29/1, (Dosya numarası 190)

⁸ MŞH. SAİD. 29/1, Lef 9, (Dosya numarası 190)

⁹ MŞH. SAİD. 2/10. (Dosva numarası 11).

Ek. Gebze Nâibi Saadettin Bey'in Nüfus Tezkiresi

DEVLET-İ ALİYYE-İ OSMANİYYE TEZKİRESİDİR									
İsmi ve şöhreti		Pederinin ismiyle mahall-i ikameti		Sinni	Sanat ve sıfat-ı maişeti	Tarih-i mahall-i veladeti	Mezhebi	İntihab-ı salahiyyeti	
Kibar-ı müdderisinden faziletlü Saadeddin Bey Efendi		Sudur-ı azamdan semahatlü Mustafa Asım Efendi hazretleri		39	Bab-ı Meşihat Müsveddi	Asitane 1262	İslam		
hazretleri									
EŞKÂL				MAHALL-İ İKAMETİ					
Boy	Göz	Bıyık / Sakal	Alamet-i farika-i sabite	Memleket	Daire	Mahalle	Sokak	Mesken numrosu	Nev-i mesken
Orta	Ela	KumralSakal	Beyaz çehreli	Asitane	Yedinci	Sarıyar	Yeni Caddesi	33	Sahilhane
Balada isim ve şöhret ve hal ve sıfatı muharrer olan faziletlü Mehmed Asım Bey Efendi hazretleri Devlet-i Aliyye'nin tabiiyetini haiz olub ol suretle ceride-i nüfusda mukayyed bulunduğunu müşir işbu tezkire ita kılındı.									
Fi 26 Zilkade sene 301 ve fi 4 Eylül sene 300.									

Recep KANKAL

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi Sicill-i Ahvâl İdaresi (MŞH. SAİD.) Dosya no: 2 Gömlek no:2, (Dosya numarası 7), MŞH. SAİD. 3/13 (Dosya numarası 16), MŞH. SAİD. 29/1, (Dosya numarası 190), MŞH. SAİD. 29/1, Lef 9, (Dosya numarası 190), MŞH. SAİD. 2/10. (Dosya numarası 11).

Diğer kaynaklar

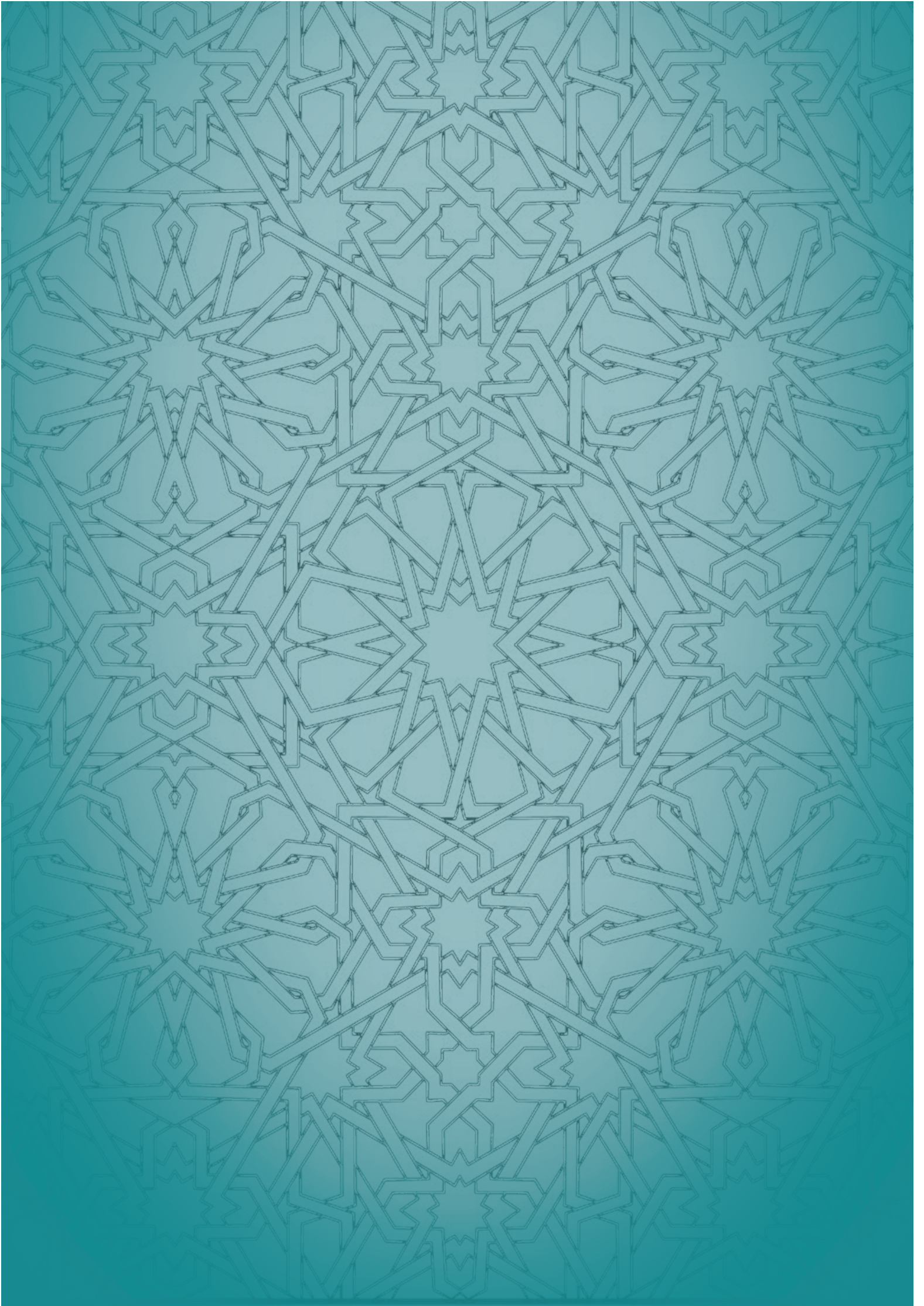
AVCI, Casim, "Nâib", TDVİA, İstanbul.

İPŞİRLİ, Mehmed, "Nâib", TDVİA, İstanbul.

Şemseddin Sami, Kamus-ı Türki, Dersaadet.

Zerdeci, Hümeýra, "Osmanlı Ulema Biyografilerinin Arşiv Kaynakları: (Şeriyye Sicilleri)", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1998.

Maariften Millî Eğitime İstanbul Sicilleri'nde (1878-1965) İzmit Sancağı Doğumlu Personele Ait Biyografiler

Muzaffer Fehmi ŞAKAR*
Nuri GÜÇTEKİN**

Giriş

İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü Ar-Ge projesi kapsamında, 16 Şubat 2016 tarihinde alınan oluru ile, İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü'nün Zeytinburnu Sicil Arşivi'nde bulunan Osmanlıca (eski Türkçe) personel sicil dosyaları üzerinde çalışılmaya başlanılmıştır. Üç ay içinde, 627 personele ait sicil dosyası zarfı içindeki 300 bin belgenin önce tasnifi ve ardından kullanılacak belgelerin ayrımı yapıldıktan sonra 25.000'e yakın belgenin dijital çekimi gerçekleştirilmiştir. Ardından transkript ve metin haline getirmek için yoğun bir mesai ve emek harcanmıştır.

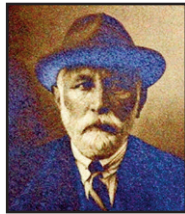
Projenin hedefleri çerçevesinde: Osmanlı Devleti'nin son ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemine ait olmak üzere, eğitim tarihimiz açısından son derece önemli ilk elden vesikaların kurtarılması, dijital ortama aktarılması; arkasından belgelerin kısa özetlerinin çıkarılması, gerekli görülenlerin sadeleştirilerek çevrilmesi; öğretmen, idareci, maaş, atama, resmî ve özel mektep/okul, teftiş ve derneklerle ilgili faaliyetlerin tesbitiyle katalog ve kitap haline getirilmesi; önemli belgelerin sergilenmesi ve nihayet Türk Eğitim Tarihi Müzesi kurulması ile beraber 1928 öncesi personel bilgilerinin sisteme dahil edilmesiyle yapılacak başvurularda gerekli kolaylığın sağlanması amaçlanmıştır.

Birinci el kaynaklar ışığında ele alınan ve aynı zamanda eğitimciler için yayımlanmış ilk bibliyografya özelliğini de ihtiva eden çalışma, 2018 yılının Temmuz'unda "Maariften Millî Eğitime İstanbul Sicilleri (1878-1965)" adıyla üç cilt olarak Milli Eğitim Bakanlığı Destek Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından bastırılmıştır.¹

Bu çalışmada ise neşredilen eser ışığında, İzmit Sancağı'nda doğmuş ve görev almış eğitimcilerin biyografilerine yer verilecektir. Bu biyografilerde I. Dünya Savaşı'na katılarak gazi olan, İstiklal Harbi yıllarında aşayış dolayısıyla görevine başlayamayan ya da İzmit'in işgali dolayısıyla İstanbul'a hicret etmek zorunda kalan eğitimcilerin kayıtlarını içermektedir. 1926 yılına kadar Geyve ve Gebze'nin Kocaeli'ye ilhak edilmeden önce İstanbul'a bağlı olduğu düşünüldüğünde yapılan çalışma daha da önem kazanmaktadır.

İzmit Sancağı'nda Doğmuş Olan Eğitimci Biyografileri

1. Fakihoğlu Hafız Ali Rıza Efendi (16 Mart 1869 - ?)

16 Mart 1869'da İzmit Sancağı'na bağlı Geyve Kazası'na tabi Akhisar Nahiyesi'nin Cedid-i Müsellem Mahallesi'nde doğmuştur. Emekli Zabtiye memuru –merhum– Fakihoğlu Süleyman Efendi'nin oğludur. İbtidâî tahsilini Akhisar Nahiyesi'ndeki Sibyan Mektebi'nde gördükten sonra Akhisar Rüşdiye Mektebi'ne devam etmişse de mektebin son sınıfta iken lağvı üzerine

* İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü Ar-Ge Bölümü. e-mail: patikaa@yahoo.com

** Doç. Dr., İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü. e-mail: nuriguctekin@hotmail.com

¹ Muzaffer Fehmi Şakar ve Nuri Güçtekin, Maariften Millî Eğitime İstanbul Sicilleri (1878-1965), 3 Cilt, Milli Eğitim Bakanlığı Destek Hizmetleri Yayını, İstanbul, 2018.

Muzaffer Fehmi ŞAKAR - Nuri GÜÇTEKİN

şahadetname alamamıştır. 26 Kasım 1880’de eğitim için İstanbul’a giderek Gazanfer Ağa Medresesi’ne kayıtlı altı yıl Arapça tahsil etmiştir. 24 Ekim 1886’da Dârülmuallimîn’in İbtidâiye Şubesi’ne devamla 23 Ağustos 1888’de muallimlik ehliyetnamesi almıştır. Askerlik yapmamıştır. Arapça ve Farsça bilmektedir.

SN	Çalıştığı Mektepler ve Vazifesi	Aldığı Maaş Aylık Kuruş	Göreve Başlama ve Ayrılma Tarihleri	Açıklamalar
1	İzmit İmarat Mekteb-i İbtidâisi Muallimliği	285/300	23 Temmuz 1888-14 Haziran 1898	Tahvil-i memuriyet
2	İzmit İdadisi Türkçe ve İhtiyat Muallimliği	300	18 Haziran 1898-5 Mart 1901	Tahvil-i hizmetinden
3	İzmit Maarif İdaresi Sandık Eminliği ve İzmit İdadisi Türkçe Muallimliği	300/390 654	6 Mart 1901-12 Ağustos 1909	Sandık Eminliği uhdesinden almıştır.
4	İzmit İdadisi Türkçe Muallimliği	504	13 Ağustos 1909-13 Eylül 1909	Kadro harici kalmıştır.
5	Bayezid Merkez Rüşdiyesi Muallimlik Vekaleti	300	4 Ekim 1909-6 Aralık 1909	Arsaletinin tasdiki
6	Bayezid Merkez Rüşdiyesi Muallim-i saniliği	600/650	6 Aralık 1909-13 Ekim 1914	Naklinden
7	Altunizade Mektebi 2. Sınıf Muallimliği	800	14 Ekim 1914-9 Aralık 1917	Nakil
8	Selahaddin Eyyubi Mektebi Muallimliği	800/1.000	10 Aralık 1917-14 Temmuz 1919	Naklinden
9	Mirgün Mektebi Muallimliği	1.000	15 Temmuz 1919-31 Ağustos 1919	Nakil
10	Selim-i Salis Mektebi Muallimliği	1.000	1 Eylül 1919-12 Eylül 1919	Naklinden
11	Altunizade Mektebi Muallimliği	1.000	13 Eylül 1919-12 Eylül 1921	Nakil
12	Namık Kemal Bey Numune Mektebi Muallimliği	1.000	12 Eylül 1921-12 Ekim 1921	Naklinden
SN	Çalıştığı Mektepler ve Vazifesi	Aldığı Maaş Aylık Kuruş	Göreve Başlama ve Ayrılma Tarihleri	Açıklamalar
13	Kasımpaşa Mektebi Muallimliği	1.000	13 Ekim 1921-13 Ekim 1922	Nakil
14	Hoca İshak Efendi Numune Mektebi Muallimliği	1.000	14 Ekim 1922-30 Eylül 1924	Teşkilatta naklen
15	Hacı Ali Paşa Mektebi Muallimliği	1.000	1 Ekim 1924-10 Ekim 1924	Naklen
16	Eğrikapı Mektebi Muallimliği	1.000	12 Ekim 1924-22 Mart 1926	Zam almıştır.
17	İstanbul 20. Mektep Muallimliği	1.950/2.242	22 Mart 1926-1 Haziran 1931	Nakil
18	Çatalca Ömerli Köyü Mektebi Başmuallimliği	2.200	1 Haziran 1931-10 Ağustos 1933	Emekliye sevk

10 Ağustos 1933’te emekliye ayrılmıştır. 45 sene hizmeti vardır.²

2. Hafız Hasan Efendi (17 Eylül 1868 - ?)

17 Eylül 1868’de Gekbuze’nin (Gebze’nin) Mustafa Paşa Mahallesi’nde doğmuştur. Çiftçi –merhum– Gekbuzeli Eyüb Ağa’nın oğludur. İbtidâi ve rüşdi dersleri Gekbuze’de tahsil ettikten sonra 28 Ağustos 1884’te muallim Hafız Receb Efendi’den hafızlık icazeti almıştır. Ardından İstanbul’a gelerek, 16 Eylül 1886’da Fatih civarındaki Abdülhalim Medresesi’ne kaydolmuş ve derslerine devam ettiği Fatih dersiamlarından Dramalı Yakub Efendi’den ulûm-i Arabiye tahsil ederek 5 Ekim 1900’de icazet almıştır.

28 Aralık 1890’da İstanbul Ders Vekalet-i Âliyesi’nde teşekkül edilen komisyon huzurunda yapılan imtihan neticesinde muallimlik ehliyetnamesi almıştır. Özel hocalardan Hendese, Hesap, Fârisî ve Kavaid dersleri görmüştür. Arapça ve Farsçaya vâkıftır.

25 Eylül 1889’dan 13 Ağustos 1909’a kadar özel mekteplerde hocalık yapmıştır. Muallimliğe 25 Eylül 1889’da 150 kuruş maaşla Fatih’te Hüseyin Paşa Mekteb-i İbtidâisi’nde başlamıştır. 13 Temmuz 1900’de maaşının azlığından dolayı istifa etmiş ve 16 Eylül 1900’de 200 kuruş maaşla Fatih Eski Ali Paşa’da Mirmiran Hasan Paşa Mekteb-i İbtidâisi’nde işe başlamıştır. 4 Eylül 1901’de, Üsküdar’a taşındığı için vazifesinden ayrılmıştır. 17 Eylül 1901’den 12 Ocak 1902’e kadar 250 kuruş maaşla Üsküdar’daki özel Şule-i Terakki Mektebi’nde çalışmıştır. 30 Ocak 1902’de, 300 kuruş maaşla Üsküdar’daki özel Ravza-i Terakki Mektebi Fârisî ve Kavaid muallimliğine tayin olunmuştur. 13 Ağustos 1909’da, İttihâd Terakki Cemiyeti Gekbuze Kulübü’nün daveti üzerine görevinden ayrılarak Gekbuze’ye gitmiştir. Emekli keseneği yapılmadığından, bu hizmetleri emekliliğe dahil edilmemiştir.

² Personel Sicil Dosyası, No: 195.

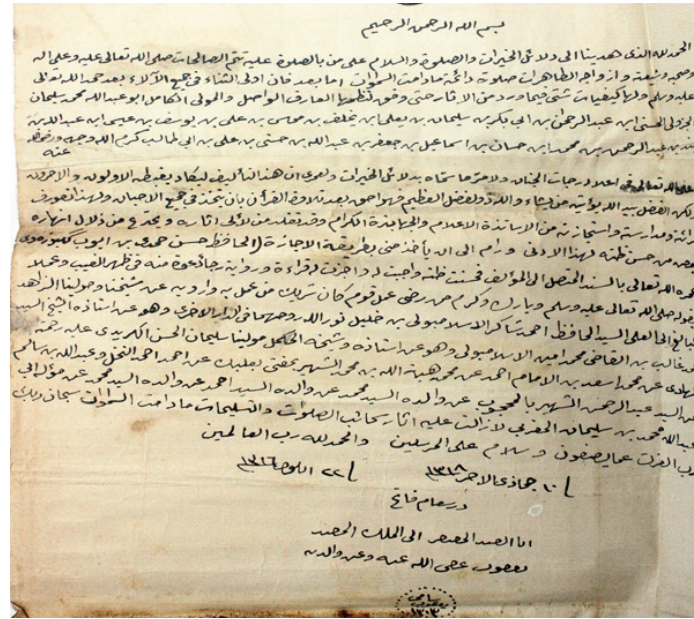

Maariften Millî Eğitime İstanbul Sicilleri'nde (1878-1965) İzmit Sancağı Doğumlu Personle Ait Biyografiler

SN	Çalıştığı Mektepler ve Vazifesi	Aldığı Maaş Aylık Kuruş	Göreve Başlama ve Ayrılma Tarihleri	Açıklamalar
1	Gekbuze Zükür Mektebi Muallimliği	300	2 Mayıs 1910-13 Ekim 1914	Zammından
2	Gekbuze Zükür Mektebi 3. Sınıf Muallimliği	600	14 Ekim 1914-2 Kasım 1915	Nakil
3	Gekbuze Denizli Mektebi Muallimliği	600	3 Kasım 1915-31 Ağustos 1919	Naklinden
4	Gekbuze Merkez Mektebi Muallimliği	600/800	1 Eylül 1919-15 Ekim 1923	Nakil
5	Gekbuze Tavşanlı Mektebi Muallimliği	800/900	16 Ekim 1923-31 Kasım 1924	Naklen
6	Gekbuze Cuma Mektebi Muallimliği	900/1140	1 Aralık 1924-28 Şubat 1927	Naklinden
Gekbuze (Gebze) 30 Haziran 1926'da Kocaeli Vilayeti'ne ilhak edilmiştir.				
7	Yalova Çınarcık Köyü Mektebi Muallimliği	1140	1 Mart 1927-30 Eylül 1927	Naklinden
8	Yalova İlyasköy Mektebi Muallimliği	1140	1 Ekim 1927-30 Kasım 1928	Nakil
9	Yalova Kadıköy Mektebi Muallimliği	1140/1311 1.400	1 Aralık 1928-1 Haziran 1930	Devam etmektedir.

Dosyasında 1 Haziran 1930 tarihinden sonrasına ilişkin kayıt bulunmamaktadır.³

Belge 1. Dramalı Yakub Efendi'den Aldığı İcazetname (5 Ekim 1900).

3. Saniye AKSOY (1883 - ?)

1883'te İstanbul'a bağlı Gekbuze Kasabası Perande Köyü'nde doğmuştur. Çiftçi Trabzonlu Mehmed Sadık Efendi'nin kızıdır. İbtidâî ve rüşdî tahsilini Molla Gürani İnas Rüşdiyesi'nde ikmal ile 27 Temmuz 1897'de aliyyü'l-a'lâ derecede şahadetname almıştır. Ardından İstanbul Dârülmua'llimât Mektebi'ne devamlı 1 Eylül 1900'de aliyyü'l-a'lâ dereceli şahadetname ile mezun olmuştur.

10 Kasım 1942'de emekliye ayrılmıştır. Hizmet süresi 31 sene 12 gün olup 7 gün açıkta kalmıştır.⁴

³ Personel Sicil Dosyası, No: 306. Fotoğrafın altında "İşbu fotografi(nin) muallim Hasan Efendi'nin olduğu tasdik kılını" yazmaktadır.

⁴ Personel Sicil Dosyası, No: 402.

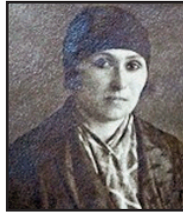

Muzaffer Fehmi ŞAKAR - Nuri GÜÇTEKİN

SN	Çalıştığı Mektepler ve Vazifesi	Aldığı Maaş Aylık Kuruluş	Göreve Başlama ve Ayrılma Tarihleri	Açıklamalar
1	Kartal İnas Mektebi Muallime-i ülâliği	400	4 Kasım 1911-13 Ekim 1914	Naklinden
2	İstanbul Kız Sanayi Mektebi Muallimeliği	800	14 Ekim 1914-22 Kasım 1915	Naklen
3	Üsküdar Kız Sanayi Mektebi İbtidâi Kısmı Muallimeliği	800	30 Kasım 1915-14 Temmuz 1919	Naklinden
4	Fatih Mektebi Şube Muallimeliği	800	15 Temmuz 1919-8 Aralık 1919	Semt itibarıyla nakil
5	Çelebi Sultan Mehmed Mektebi Şube Muallimeliği	800	9 Aralık 1919-19 Aralık 1919	Naklinden
6	Fatih İnas Numune Mektebi Şube ve Daimi Muallimeliği	800/1.000	20 Aralık 1919-15 Ekim 1923	Nakil
7	Refet Kadın Sultan Mektebi Muallimeliği	1.000/1.400	16 Ekim 1923-2 Kasım 1925	Naklen
8	Fatih Karagömrük 27. Mektep Muallimeliği	1.400/1.950 2.242	3 Kasım 1925-10 Şubat 1930	Naklinden
9	Fatih 50. Mektep Muallimeliği	2.242/2.200 2.500	11 Şubat 1930-3 Ekim 1935	Nakil
10	İstanbul 64. Okul Öğretmenliği	2.500	3 Ekim 1935-1 Ekim 1938	Naklen
11	İstanbul 45. Okul Öğretmenliği	2.500	1 Ekim 1938-22 Ekim 1938	Naklinden
12	İstanbul 34. Okul Öğretmenliği	2.500/3.000	23 Ekim 1938-10 Kasım 1942	Emekliye sevk

4. Fatma Firuzar Hanım (1893 - ?)

1893'te İzmit'te doğmuştur. İzmit Bidayet Mahkemesi Azası'ndan Raşid Efendi'nin kızıdır. İbtidâi tahsilini İzmit İnas Mekteb-i Rüşdiyesi'nde tamamlayarak şahadetname almıştır. 23 Temmuz 1915'te Türk Kadınları Bıçkı Yurdu'ndan alıyyü'l-a'lâ derecede ilk-mektep bıçkı ve dikiş muallimeliği ehliyetnamesi almaya hak kazanmıştır. 4 Eylül 1926'da da ilk-mektepler muallimeliği ehliyetnamesi almıştır.

SN	Çalıştığı Mektepler ve Vazifesi	Aldığı Maaş Aylık Kuruluş	Göreve Başlama ve Ayrılma Tarihleri	Açıklamalar
1	Üsküdar Harmanlık İnas Mektebi Bıçkı ve Dikiş Muallimeliği	300	4 Aralık 1915-14 Temmuz 1919	Teşkilata ibka
2	Kasımpaşa İnas Numune Mektebi Dikiş Muallimeliği	300	26 Kasım 1917-14 Temmuz 1919	Teşkilata ibka
3	Harmanlık, Kasımpaşa ve Mîhrimah Sultan Mektepleri Bıçkı ve Dikiş Muallimeliği	900	2 Aralık 1922-15 Ekim 1923	Her mektepten 300'er kuruluş maaş almıştır. Naklen
4	Harmanlık ve Selahaddin Eyyubi Mektepleri Nakış ve Dikiş Muallimeliği	900	16 Ekim 1923-30 Eylül 1924	Hasbe't-teşkilat
5	Selahaddin Eyyubi Mektebi Muallimeliği	900	1 Ekim 1924-21 Mart 1926	Kanun gereğince maaşına zam almıştır.
6	Üsküdar 13. Mektebi Muallimeliği	1.740	22 Mart 1926-16 Ekim 1926	Naklinden
7	İstanbul 29. İlk Mektebi Muallimeliği	1.740	16 Ekim 1926-1 Aralık 1928	Nakil

1 Aralık 1928'de Yozgat Orta Mektebi Bıçkı-Dikiş muallimeliğine tayin olunmuştur.⁵

5. Ahmed Besim Efendi (1900 -?)

1900 yılında İzmit'te doğmuştur. Sabık Malkara Bidayet Mahkemesi Hakimi Akif Bey'in oğludur. İbtidâi tahsilini Manastır'da, tali tahsilini ise Tekfurdağı Mekteb-i İdadî-i Mülkisi'nde tamamladıktan sonra İstanbul Dârülmualimîn-i Âliyesi'nin İbtidâiye kısmına devamlı 1 Eylül 1917'de a'lâ derecede şahadetname ile mezun olmuştur.

10 Ocak 1923'te Tekfurdağı'na tayini dolayısıyla vazifesinden ayrılmıştır.⁶

⁵ Personel Sicil Dosyası, No: 513.

⁶ Personel Sicil Dosyası, No: 767.

Maariften Millî Eğitime İstanbul Sicilleri'nde (1878-1965) İzmit Sancağı Doğumlu Personle Ait Biyografiler

SN	Çalıştığı Mektepler ve Vazifesi	Aldığı Maaş Aylık Kuruş	Göreve Başlama ve Ayrılma Tarihleri	Açıklamalar
1	Kütahya'da Yavuz Numune Mektebi Müdürlüğü	850	1 Aralık 1918-30 Mart 1919	Mektebin altı dersliğe yükselmesinden dolayı
2	Kütahya'da Yavuz Mekteb-i İbtidâiyesi Başmuallimliği	950	31 Mart 1919-15 Ağustos 1919	Naklinden
3	Tekfurdağı (Tekirdağ) Menbülirfan Mektebi Muallimliği	700	1 Eylül 1919-19 Temmuz 1920	İşgal münasabıyla Dersaadet'e gelmiştir.
4	Fatih'te Akşemseddin Numune Mektebi Muallimliği	600	2 Mart 1922-10 Ocak 1923	Tahvil-i memuriyet

6. Musa Kazım ÖZTINAY (1876 - ?)

1876'da Adapazarı'nın Orhaniye Köyü'nde doğmuştur. Kafkasya tüccarlarından – merhum – Hasan Ağa'nın oğludur. İbtidâi ve rüşdi tahsilini Adapazarı'nda tamamladıktan sonra İstanbul'a gelmiştir. 1896'da Çemberlitaş karşısındaki Köprülü Mehmed Paşa Medresesi'ne girip, Bayezid Camii dersiamlarından Araçlı Kamil Efendi'nin derslerine katılarak 1903'te icazetname almıştır. Bilahare İstanbul Darülfünûn-ı Osmanî İlahiyat Şubesi'ne devamla 37 yaşında bulunduğu 16 Temmuz 1912'de a'lâ derecede icazetname almıştır. 1909'da, imtihanla, uhdesine Demirkapı (Sirkeci) yakınlarındaki Cezayirli Ahmed Paşa Camii imam ve hatibliği tevcih edilmiştir. Cami harap ve mesdud (kapalı) olduğu 18 Aralık 1927 tarihine kadar askeriye tarafından kullanılmış olup kendisi bu vazifeden 1.000 kuruş aylık almaktadır. Harb-i Umumi'de fahri hizmetleri de olmakla birlikte bunların belgesi bulunmamaktadır. Arapça ve Çerkezce bilmektedir.

SN	Çalıştığı Mektepler ve Vazifesi	Aldığı Maaş Aylık Kuruş	Göreve Başlama ve Ayrılma Tarihleri	Açıklamalar
1	Bâb-ı Meşihat Anadolu Kadaskerliği Vakayi-i Şer'iyeye Kalemî Kitabeti	-	25 Şubat 1906-18 Ağustos 1909	Tensikatta kadro hari kalmıştır.
2	Sultan Selim Mektebi Muallim-i salisliği	600	1 Ocak 1915-31 Ağustos 1918	Naklinden
3	Osmangazi Mektebi Muallimliği	600/800	1 Eylül 1918-3 Ekim 1919	Nakil
4	Köprülü Mehmed Paşa Mektebi Muallimliği	800	4 Ekim 1919-5 Ekim 1919	Naklinden
5	Sıyavuş Paşa Mektebi Muallimliği	800	7 Ekim 1919-15 Ekim 1919	Semt itibarıyla nakil
6	Köprülü Fazıl Paşa Mektebi Muallimliği	800	17 Ekim 1919-30 Nisan 1921	Naklen
7	Ömer Naci Bey Mektebi Muallimliği	800	1 Mayıs 1921-30 Eylül 1921	Naklinden
8	Nakkıştepe Mektebi Kur'an-ı Kerim ve Ulûm-i Diniyye Muallimliği	1.000	1 Ekim 1921-30 Eylül 1924	Naklen
9	Atunizade Mektebi Muallimliği	1.000	1 Ekim 1924-31 Ekim 1924	Naklinden
10	Mecidiye Mektebi Muallimliği	1.000/1.200	1 Kasım 1924-22 Mart 1926	Zam
11	Beyoğlu 23. Mektep Muallimliği	1.740	22 Mart 1926-20 Eylül 1926	Nakil
12	Üsküdar Ömerli Köyü Mektebi Başmuallimliği	1.740/2.001 2.000	1 Ekim 1926-1 Ekim 1930	Naklinden
13	Büyük Çekmece Merkez Mektebi Muallimliği	2.000	1 Ekim 1930-6 Şubat 1934	Naklinden
14	Çatalca Mimar Sinan Okulu Öğretmenliği	2.000/2.200 2.500	6 Şubat 1934-31 Temmuz 1941	Emekliye sevk

31 Temmuz 1941'de yaş haddinden emekliye sevk edilerek, 1 Ağustos 1941 tarihinden itibaren 38 lira 88 kuruş emekli aylığı bağlanmıştır. Hizmet süresi 26 sene 6 ay 19 gün olup 12 gün açıkta kalmıştır.⁷

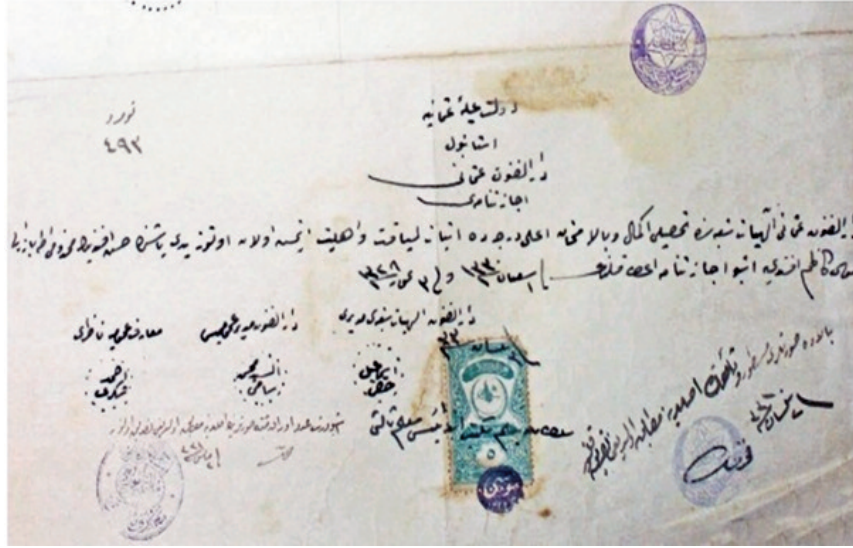
⁷ Personel Sicil Dosyası, No: 448.

Muzaffer Fehmi ŞAKAR - Nuri GÜÇTEKİN

Belge 2. İstanbul Darülfünûn-ı Osmanî İlahiyat Şubesi İcazetnamesi (16 Temmuz 1912).

7. Fatma Sekine Hanım (1895 - ?)

1895'te Adapazarı'nda doğmuştur. Üsküdar Muhasebeciliği Varidat Kalemî Musakkafât ve Temettu katibi Mehmed Sadeddin Efendi'nin kızıdır. İbtidâî tahsilini İzmir'de Terakki İnas Mekteb-i İbtidâisi'nde tamamlayarak 9 Temmuz 1906'da aliyü'l-a'lâ derecede şahadetname almıştır. Ardından Sivas İnas Rüşdiyesi'ne devamla 25 Haziran 1910'da aliyü'l-a'lâ dereceli şahadetname ile bitirmiştir. Bilahare İstanbul'a giderek, 31 Temmuz 1917'de İstanbul Dârümuallimât-ı Âliyesi'nin Ana Muallime Mektebi'nden aliyü'l-a'lâ derecede şahadetname ile mezun olmuştur. 28 Ağustos 1919'da İstanbul Vilayeti Tedrisat-ı İbtidâiye Meclisi huzurunda yapılan imtihan neticesinde, mekâtib-i ibtidâiyede Resim ve Hatt muallimeliği yapabileceğine dair iki adet ehliyetname almıştır.

SN	Çalıştığı Mektepler ve Vazifesi	Aldığı Maaş Aylık Kuruş	Göreve Başlama ve Ayrılma Tarihleri	Açıklamalar
1	Erenköy'de Arslan Bey Ana Mektebi Muallime-i saniyeliği	600	15 Şubat 1919-14 Temmuz 1919	Ana Mektebi muallimeliğinin lağvından dolayı açığa kalmıştır. Bu süre içinde mazuliyet maaşı alınmıştır.
2	Sarıyer'de Süleyman Şah Kaya Alp İnas Mektebi Resim Muallimeliği	400	8 Ekim 1919-3 Ocak 1920	Devamsızlığı dolayısıyla müstafi sayılmıştır.
3	Kanlıca Mektebi Hatt Muallimeliği	200	5 Şubat 1920-25 Eylül 1921	Kadronun tebdilinden açığa kalmıştır.
4	Nakkaşepçe Mektebi Hatt Muallimeliği	200	17 Mayıs 1921-30 Eylül 1921	Kadronun tebdilinden açığa kalmıştır.
5	Moda Mektebi Hatt Muallimeliği	200	9 Ekim 1921-5 Şubat 1922	Talebi üzerine nakil
6	Kızıtaşı Mektebi Hatt Muallimeliği	200	5 Kasım 1921-	Devam etmektedir.
7	Alık Ali Paşa Mektebi Hatt Muallimeliği	200	6 Şubat 1922-	Devam etmektedir.

Dosyasında 6 Şubat 1922 tarihinden sonrasına ilişkin kayıt bulunmamaktadır.⁸

⁸ Personel Sicil Dosyası, No: 694.

Maariften Millî Eğitime İstanbul Sicilleri'nde (1878-1965) İzmit Sancağı Doğumlu Personle Ait Biyografiler

İzmit Sancağı'nın Savaş Yıllarındaki Durumunu Yansıtan Eğitimci Biyografileri

1. Abdi Sezai Efendi (1894 - ?)

1894'te Manastır'da doğmuştur. Manastır sabık tahsil memuru Ahmed Efendi'nin oğludur. İbtidâî tahsilini Manastır Mekteb-i İbtidâîsi'nde ikmal ile 1903'te aliyyü'l-a'lâ derecede şahadetname almıştır. Tali tahsilini ise 7 yıllık Manastır Mekteb-i İdadî-i Mülkisi'nde tamamlayarak 31 Ağustos 1912'de mezun olmuştur. Balkan Harbi dolayısıyla İstanbul'a hicret etmiş ve 8 Temmuz 1915'te, Gekbuze (Gebze) Zükûr Mektebi'nin 4. sınıf muallimi iken hizmet-i maksûre kapsamında silah altına alınmıştır.

SN	Çalıştığı Mektepler ve Vazifesi	Aldığı Maaş Aylık Kuruş	Göreve Başlama ve Ayrılma Tarihleri	Açıklamalar
1	Darica Mekteb-i İbtidâîsi Muallim-i saniliği	400	26 Ekim 1914-3 Mart 1915	Terfian naklinden
2	Gekbuze Zükûr Mektebi 4. Sınıf Muallimliği	500	4 Mart 1915-20 Aralık 1917	8 Temmuz 1915'te askere alınmıştır. Halen kıtaatı başındadır. Naklinden
3	İstanbul Numune-i Şükran Mektebi Eşya ve Ziraat Muallimliği	500	21 Aralık 1917-31 Mart 1919	Seferberliğin son bulmasına rağmen dönmediği için maaşı kesilmiştir. Naklinden
4	Gekbuze Tavşanlı Mektebi Muallimliği	500	1 Eylül 1920-23 Nisan 1921	Nakil
5	Gekbuze Mektebi Muallimliği	500/600	24 Nisan 1921-31 Ekim 1922	Nakil
6	Gekbuze Cuma Köyü Mektebi Muallimliği	800	1 Kasım 1922-22 Mart 1923	Mektep binasının askeriye tarafından işgali üzerine naklinden
7	Gekbuze Aydın Köyü Mektebi Muallimliği	800	24 Mart 1923-13 Eylül 1924	İstifa etmiştir.

13 Eylül 1924'te, Balıkesir'in Edremit Kazası'na tabi Havran 1. Mektebi muallimliğine nakli dolayısıyla vazifesinden ayrılmıştır. Sicil dosyası 9 Ekim 1927'de Balıkesir Maarif Müdürlüğü'ne gönderilmiştir.⁹

2. Muslubaşoğlu Mustafa Şevket Efendi (16 Ağustos 1901 - ?)

16 Ağustos 1901'de İstanbul'da doğmuştur. Ayasofya dersiamlarından Muslubaşoğlu Ali Ağa'nın mahdumu –merhum– müderris Yusuf Bahri Efendi'nin oğludur. Ayasofya Merkez Rüşdiyesi'nin son sınıfına kadar okuduktan sonra, tertip dahili öğrenci olarak imtihanla İzmit Mekteb-i Sultanîsi'nin 5. sınıfına kayıt ve kabul edilmiştir. 1914-15 ders yılında 6., 1915-16 eğitim yılında aliyyü'l-a'lâ derece ile 7. sınıfa terfi etmiştir. Liva Meclis-i Umumisi'nin kararıyla İzmit Dârülmuallimîn-i İbtidâîsi'nin 2. sınıfına nakledilmiştir. 1916-17 ders yılında 3., 1917-18 eğitim yılında sınıf birincisi olarak 4. sınıfa terfi etmiştir. 1918-19 ders yılını da birincilikle bitirerek 28 Mayıs 1919'da aliyyü'l-a'lâ derecede şahadetname almıştır.

İzmit Dârülmuallimîn-i İbtidâîsi'nden çıkışını müteakip Liva Maarif Müdüriyeti'nce Kandıra Kazası'na tabi Hocaköy başmuallimliğine tayin edilmiş ise de, asayişin bozukluğu yüzünden görev yerine gidemediğinden İstanbul'a geri dönmüştür. Bir süre hususi işleri ve yazı ile meşgul olmuştur. 29 Ocak 1920'de 500 kuruş maaşla Şinasi Numune Mektebi'nde muallim vekili olarak işe başlamış ve 28 Şubat 1920'de asillik verilmesiyle vazifesinden ayrılmıştır. Bilahare, İstanbul mekteplerinde münhal muallimlik olmadığından tayin olunamamıştır. Bu süre zarfında terzihanesinde ticaretle meşgul olmuştur.

3 Ağustos 1924'te, devamsızlığı ve başka bir işle meşguliyeti sebebiyle görevine son verilmiştir.¹⁰

⁹ Personel Sicil Dosyası, No: 869. Fotoğrafın üzerinde "İşbu fotoğrafı(nin) muallim Abdi Efendi'nin olduğu tasdik kılındı" yazmaktadır.

¹⁰ Personel Sicil Dosyası, No: 49.

Muzaffer Fehmi ŞAKAR - Nuri GÜÇTEKİN

SN	Çalıştığı Mektepler ve Vazifesi	Aldığı Maaş Aylık Kuruş	Göreve Başlama ve Ayrılma Tarihleri	Açıklamalar
1	Şinasi – Davudpaşa Zükür Mektebi Muallimlik Vekaleti	500	29 Ocak 1920-28 Şubat 1920	Asaleti tasdik edilmiştir.
2	Akşemseddin - Kırım Arslan Bey Zükür Numune Mektebi Muallimliği	600	4 Mart 1923-15 Ekim 1923	Nakil
3	Hacı Selim Ağa Mektebi Muallimliği	600	16 Ekim 1923-4 Kasım 1923	Nakil
4	Kasımpaşa Zükür Numune Mektebi Şube Muallimliği	600	10 Kasım 1923-3 Ağustos 1924	Vazifesi uhdesinden ayrılmıştır.

Geyve ve Gebze'nin Kocaeli'ye İlhakıyla Ayrılan Eğitimci Biyografileri

1. Mehmed Halid Bey (5 Şubat 1901- ?)

5 Şubat 1901'de İstanbul'da doğmuştur. Yusuf Kenan Bey'in oğludur. İbtidâi ve rüşdi tahsilini Fatih Numune Mekteb-i İbtidâisi'nde gördükten sonra İstanbul Dârümuallimîn-i Âliyesi'nin ibtidâiye kısmına devamlı 14 Haziran 1920'de karîb-i a'lâ dereceli şahadetname ile mezun olmuştur.

30 Haziran 1926'da Geyve Kazası'nın Kocaeli Vilayeti'ne ilhaki üzerine vazifesinden ayrılmıştır.¹¹

SN	Çalıştığı Mektepler ve Vazifesi	Aldığı Maaş Aylık Kuruş	Göreve Başlama ve Ayrılma Tarihleri	Açıklamalar
1	Aydınlık Zükür Mektebi Muallimliği	500/600	17 Aralık 1920-9 Mart 1923	Terfian nakil
2	Darica Zükür Mektebi Muallimliği	800/1.000	10 Mart 1923-30 Haziran 1926	Ayrılmıştır.

İlk Te'drisat Kanunu mucibince 1 Ekim 1924 tarihinde maaşına 200 kuruş zam alınmıştır.

2. Hasan Vasfi Efendi (1886 - ?)

1886'da Diyarbakır'da doğmuştur. Sabık Diyarbakır Telgraf Muhabere Memuru –merhum– Mehmed Tahir Efendi'nin oğludur. 5 yıllık Diyarbakır Mekteb-i İdadîsi'nden, 1904-05 ders yılı sonunda a'lâ derecede şahadetname ile mezun olmuştur. Bilahare İstanbul'a giderek Koska civarındaki Çavuşbaşı Süleyman Ağa Medresesi'ne devamlı 14 Temmuz 1909'da icazet; daha sonra da askeriye imtihanı neticesinde ehliyetname almıştır.

30 Haziran 1926'da, Gebze Kazası'nın Kocaeli Vilayeti'ne devri üzerine vazifesinden ayrılmıştır.¹²

SN	Çalıştığı Mektepler ve Vazifesi	Aldığı Maaş Aylık Kuruş	Göreve Başlama ve Ayrılma Tarihleri	Açıklamalar
1	Hereke Mektebi Muallimliği	300/400	21 Kasım 1911-8 Mart 1919	Naklinden
2	Gebze'ye Bağlı Demirciler Köyü Mektebi Muallimliği	500/600 800/900	10 Mart 1919-30 Haziran 1926	Devir

3. Saime Hakki Hanım (1884 - ?)

1884'te İstanbul'da doğmuştur. Merhum İsmail Bey'in kızıdır. Türk Kadınları Bıçkı Yurdu'na devamlı 23 Temmuz 1915'te aliyyü'l-a'lâ derecede şahadetname almıştır. İstanbul Maarif Müdürlüğü'nce yapılan imtihan neticesinde ehliyetname almaya hak kazanmıştır. 28 Ağustos 1925'te Edirne Erkek Muallim Mektebi'nde açılan kurslara katılmış ve kurs bitiminde yapılan imtihanda başarılı olarak belge almıştır.

30 Haziran 1926'da Gebze'nin Kocaeli Vilayeti'ne ilhaki üzerine ayrılmıştır.¹³

¹¹ Personel Sicil Dosyası, No: 163.

¹² Personel Sicil Dosyası, No: 692.

¹³ Personel Sicil Dosyası, No: 512.

Maariften Millî Eğitime İstanbul Sicilleri'nde (1878-1965) İzmit Sancağı Doğumlu Personele Ait Biyografiler

SN	Çalıştığı Mektepler ve Vazifesi	Aldığı Maaş Aylık Kuruş	Göreve Başlama ve Ayrılma Tarihleri	Açıklamalar
1	Mustafa Necib Bey İnas Numune Mekteb-i İbtidâisi Nakış Muallimeliği Vekaleti	150	2 Aralık 1915-1 Ocak 1916	Asaletinin tasdiki
2	Mustafa Necib Bey İnas Numune Mekteb-i İbtidâisi Nakış Muallimeliği	300	2 Ocak 1916-13 Eylül 1916	Mektebin Maarif Nezareti'ne devrinden
3	Fatih İnas Numune Mektebi Biçki ve Dikş Muallimeliği	300	21 Ocak 1917-15 Ekim 1923	Teşkilata ibka
4	Fatih Atık Ali Paşa Mektebi Dikş Muallimeliği	400	16 Ekim 1923-8 Şubat 1924	Müddet-i mezuniyeti sona ermesine rağmen dönmediğinden müstafi sayılmıştır.
5	Uzunköprü'ye tabi Zaluf Nahiyesi Kız Mektebi Muallimeliği	500/800 700	17 Mart 1924-10 Eylül 1925	Naklinden
6	Gekbuze'ye tabi Darıca Mektebi Muallimeliği	700	22 Ekim 1925-30 Haziran 1926	Ayrılmıştır.

4. Mehmed İbrahim Efendi (1880 -?)

1880'de Yemen Vilayeti merkezi olan San'a'da doğmuştur. Müderris ve Meclis-i Kebir-i Maarif Azalığı'ndan emekli Hacı Hafız Mehmed Emin Efendi'nin oğludur. 8 Ağustos 1891'de, Ak-saray'da bulunan Mahmudiye Mekteb-i İbtidâisi'nden, 8 Ağustos 1895'de Fatih Merkez Rüşdiyesi'nden, 19 Ekim 1902'de de Dersaadet İdadisi'nden mezun olmuştur. Ardından İstanbul Darülfünûn-ı Osmanî Edebiyat Şubesi'ne devamla 28 Eylül 1905'te a'lâ derecede mezuniyet şahadetnamesi almıştır. Aynı za-

manda Sultan Bayezid Camii'nde İstanbul Kadılığı Muavini Arif Efendi'den ulûm-ı Arabiye tahsil ederek 4 Şubat 1905'te icazet almıştır. 4 Eylül 1892'de ibtidâ-i dahil ruûsu tevcih edilerek gümüş Liyakat Madalyası ile taltif edilmiştir. Arapça ve Farsça bilmekte olup Fransızca ve Ermenice dillerine de aşinadır.

30 Haziran 1926'da, Gebze'nin Kocaeli Vilayeti'ne devri üzerine ayrılmıştır.¹⁴

SN	Çalıştığı Mektepler ve Vazifesi	Aldığı Maaş Aylık Kuruş	Göreve Başlama ve Ayrılma Tarihleri	Açıklamalar
1	San'a İdadisi 2. Muavinliği ile Tarih ve Coğrafya Muallimeliği	1.000/1.450 1850/1.200	25 Temmuz 1906-9 Eylül 1909	Naklinden
2	San'a Dârümualliminin Müdürlüğü	1.000/1.150 1.200/1.400	29 Eylül 1909-10 Kasım 1911	Naklen tayininden
3	Karahisar-ı Sâhib Dârümualliminin Müdürlüğü	1.000	1 Ocak 1912-27 Eylül 1912	Terfian naklinden
4	İşkodra Dârümualliminin Müdürlüğü	1.200	-	Harp dolayısıyla memuriyetine gidememiştir.
5	Haleb Dârümualliminin İdare ve Tedris Memuriyeti	1.200	2 Haziran 1913-13 Aralık 1913	Tahvil-i memuriyet
6	Adana Dârümualliminin Müdür Müavinliği ve Müdürlüğü	900/1.300	24 Ocak 1914-18 Ekim 1914	Terfian naklinden
7	Van Dârümualliminin Müdürlüğü	1.300	5 Ekim 1914-	Görev yerine gitmediğinden müstafi adde edilmiştir.
8	Adana Fabrikalar Aşar Mühasebe Kitabeti	800	5 Kasım 1914-23 Şubat 1916	Naklinden
9	Adana Sultanisi Ser-muidliği	1.000/1.300 1.500	24 Şubat 1916-30 Eylül 1917	Naklen tayininden
SN	Çalıştığı Mektepler ve Vazifesi	Aldığı Maaş Aylık Kuruş	Göreve Başlama ve Ayrılma Tarihleri	Açıklamalar
10	Mardin İdadisi Müdürlüğü	1.200	7 Ekim 1917-1 Ekim 1918	Naklinden
11	Kaba taş Sultanisi Ser-muidliği	1.400	10 Kasım 1918-31 Ocak 1923	Açıktaki kalmıştır.
12	Kadıköy Osmangazi Numune Mektebi Muallimeliği	1.000	15 Şubat 1923-15 Ekim 1923	Terfian nakil
13	Gekbuze (Gebze) Numune Mektebi Başmuallimeliği	1.100/1.400	16 Ekim 1923-30 Haziran 1926	Ayrılmıştır.

¹⁴ Personel Sicil Dosyası, No: 997.

Muzaffer Fehmi ŞAKAR - Nuri GÜÇTEKİN

Sonuç

Üç ana başlıkta ele aldığımız çalışmamızda ilk olarak İzmit Sancağı'nda doğmuş eğitimci biyografileri ele alınmıştır. Neşr edilen eserde mevcut 627 eğitimciden, 1'i Geyve, 2'si Gekbuze (Gebze), 2'si İzmit ve 2'si Adapazarı olmak üzere İzmit Sancağı doğumlu eğitimci sayısı toplamı 7'dir.

Ardından İzmit Sancağı'nın savaş yıllarındaki durumunu yansıtan eğitimci biyografileri başlığı altında iki eğitimci biyografisi ışığında mevcut durum ele alınmaya çalışılmıştır. İzmit Sancağı hem Cihan Harbi'nde akabinde İngiliz ve ardından Yunan işgali dolayısıyla savaşın tüm sıkıntı ve yıkıcı etkisini fazlasıyla yaşamıştır. Seferberliğin ilanı ile önce İzmit Mekteb-i Sultanîsi ile İzmit Dârülmuallemîn-i İbtidâisi mezunları ardından 1312-1316/1896-1900 doğumlu öğrenci ve öğretmenler silah altına alınmıştır. Ayrıca eğitim binalarının bazıları askeriye tarafından kullanılmak üzere el konulurken bazı binalar ise hastane olarak hizmet vermiştir. Köy öğretmenlerinin silah altında olmasından dolayı vekil öğretmen bulununcaya kadar kadrolar münhal kalmış bu nedenle eğitim öğretimde bir çok aksama yaşanmıştır. 1919'dan sonra özellikle atanan öğretmenin görev yerine İzmit'in Yunan işgali dolayısıyla gidememesi ile beraber görev yapan eğitimcilerin maaşlarının ödenmemesi gibi sorunlar da yaşanmıştır.

Son olarak 30 Haziran 1926'da Geyve ve Gebze'nin Kocaeli'ye ilhakıyla ayrılan dört eğitimci biyografisine yer verilmiştir. Bu tarihten itibaren bu bölgede çalışan tüm maarif ve diğer memurların sicilleri İstanbul'dan Kocaeli'ye devredilmiştir.

Maariften Millî Eğitime İstanbul Sicilleri'nde (1878-1965) İzmit Sancağı Doğumlu Personele Ait Biyografiler

Kaynakça

I. Arşiv Kaynakları

İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü Zeytinburnu Arşivi

Personel Sicil Dosyası, No: 49.

Personel Sicil Dosyası, No: 163.

Personel Sicil Dosyası, No: 195.

Personel Sicil Dosyası, No: 306.

Personel Sicil Dosyası, No: 402.

Personel Sicil Dosyası, No: 448.

Personel Sicil Dosyası, No: 512.

Personel Sicil Dosyası, No: 513.

Personel Sicil Dosyası, No: 692.

Personel Sicil Dosyası, No: 694.

Personel Sicil Dosyası, No: 767.

Personel Sicil Dosyası, No: 869.

Personel Sicil Dosyası, No: 997.

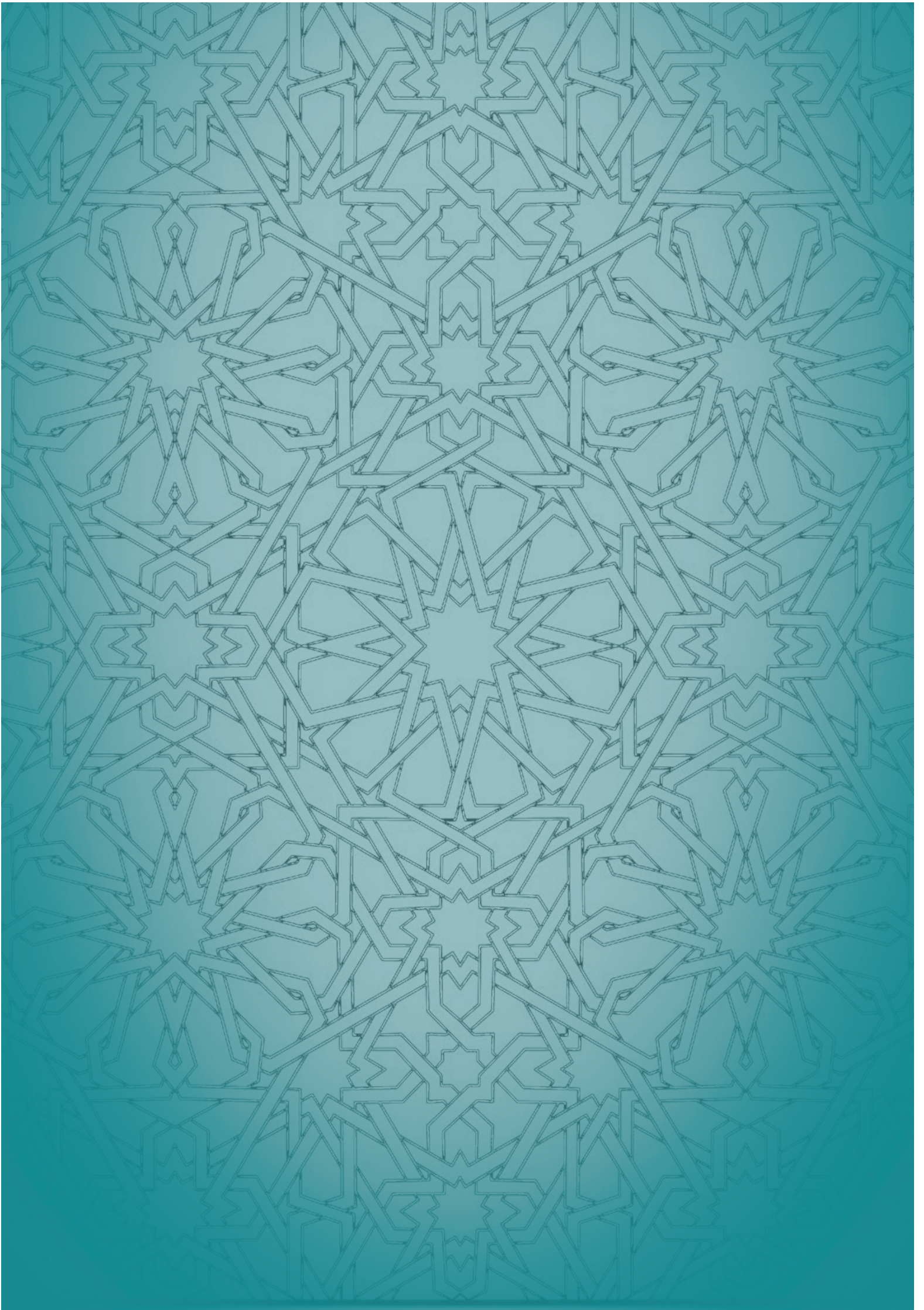
II. Kitap Ve Makaleler

Şakar, Muzaffer Fehmi ve Güçtekin, Nuri: Maariften Milli Eğitime İstanbul Sicilleri (1878-1965), 3 Cilt, Milli Eğitim Bakanlığı Destek Hizmetleri Yayını, İstanbul, 2018.

III. İnternet

<http://www.ttk.gov.tr> (Tarih Çevirme Kılavuzu).

Kocaeli’de Dil Bayramları (1933-1938)

Esma TORUN ÇELİK*

Giriş

Tarihi çok eskilere dayanan Türk dili, yüzyıllar boyunca Arapça ve Farsçanın baskısına maruz kalmıştır. Selçuklulardan başlayan ve Osmanlı döneminde de giderek artan baskılar karşısında Türkçe yazı dili olmaktan çıkmış sadece Türk halkının konuşma dilinde var olmaya devam etmiştir. Devletin bilim dili Arapça, edebiyat dili Farsça ve giderek diplomasi dili de Fransızca olmuştur. Bu süreçte halk ve yöneticilerin ayrı dilleri vardır ve birbirlerini anlamaları giderek zorlaşmıştır. Halkın içinde yaşayan edebiyat ürünleri ise yazılı olmaktan çok sözlü olarak gelecek nesillere aktarılmıştır.

Tanzimat dönemiyle birlikte başlayan batılılaşma süreci ve milliyetçilik düşüncesi, aydınları halka ve halka ulaşabilmenin aracı olan dile yönlendirmiştir. Geniş halk kitlelerini etkilemenin aracı olan gazetelerin halkın anlayacağı bir dille yazılmasının gerekliliği, dil alanında tartışmaları başlatan önemli nedenlerden biri olmuştur. Yabancı dillerden arınmış, halkın anlayabileceği sade bir Türkçe çıkarılan gazeteler ile halkın hem yazılanları anlaması dolayısıyla eğitilmesi sağlanacaktı¹. Bu tartışmalar II. Meşrutiyet döneminde de devam etmiştir. Dilin sadeleştirilerek halkın anlayacağı biçime sokulması konusunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bu tartışmalara zaman zaman alfabe konusu da eklenmiştir. Bu dönemde ulus devlet oluşumunda “halkın önemi” ve “halka gitme” ve “halk ile anlaşabilme” konusunda somut adımlar da atılmıştır. Bu dönemde çıkan Genç Kalemler, Türk Yurdu gibi dergiler başta olmak üzere yabancı kelimelerin daha az yer aldığı ve Türkçe kelimelerin çoğunlukta olduğu yazılar kaleme alınmıştır.

Dildeki Türkçülüğün giderek siyasal alana taşınması ve devlet politikası haline gelmesi Türkçenin gelişmesi açısından önemlidir. II. Meşrutiyet ile birlikte Türkçenin sadeleştirilmesi görüşü önemli destek bulmuştur. Özellikle Türkçülük düşüncesini savunan aydınlar Türkçe şiirler ve yazılar yayınlayarak, harekete önemli destek vermişlerdir².

Tanzimat’tan Cumhuriyete kadar olan dönemde yazı dilinde, Türkçe kelimeler artmasına rağmen yine de Arapça ve Farsça kelimelerin yoğun baskısı altındaydı. Ayrıca okuma yazma oranının düşük olmasının nedenlerinden biri olarak 19. yüzyılın sonlarından itibaren Arap harfleri gösteriliyordu. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte ulus devlet ve toplum yaratma çabaları hız kazanmıştı. İlk olarak Dil Heyeti oluşturulmuş ve Türkçeye en uyumlu yeni bir alfabe oluşturmak için çalışmalar başlatılmıştı. Bunun sonucunda 1928 yılının Ağustos ayında bizzat Atatürk tarafından tanıtılan Latin alfabesini esas alarak hazırlanan yeni Türk harfleri, 1 Kasım 1928 yılında kabul edilmiştir. 1929 yılından itibaren kullanılmaya başlanan yeni harflerin tüm ulusa öğretilmesi için Millet Mektepleri açılarak okuma yazma seferberliği başlatılmıştır.

Dil Devrimini başlatan temel unsurların başında yeni harflerin kabulü olduğu kadar, 1928 yılından itibaren Avrupalı tarihçilerin Türklerin tarihi ve medeniyetleri hakkındaki iddialarına yanıt verme amacıyla başlatılan tarih çalışmaları da etkili olmuştur. 12 Nisan 1931 yılında Türk Tarihi Tetkik

* Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, esma.torun@hotmail.com

¹ Şükrü Haluk Akalın, “Atatürk Döneminde Türkçe ve Türk Dil Kurumu”, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, S.607, Temmuz 2002, s.2.

² Bernard Lewis, Modern Türkiye’nin Doğuşu, 4.B., çev.Metin Kıratlı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991, s.424-427.

Cemiyeti kurulmuş ve hemen arkasından da yeni tarih görüşü ve eğitimde izlenecek yolun belirlenmesi amacıyla bilimsel bir tarih kongresi toplanılmasına karar verilmiştir. İlk tarih kongresinde Türklerin en eski uygarlıkların sahibi olduğu ve Türk ırkının beyaz ve brakisefal olduğunu ortaya atan Türk Tarih Tezi bu kongrede savunulmuştur³. Tarih çalışmalarının temel amacı, kısa vadede Avrupalıların tarih kitaplarındaki haksız ve mesnetsiz iddialarına karşı, Anadolu'nun binlerce yıldır Türk yurdu olduğunu ve Türklerin barbar değil uygarlığa sahip ilk topluluk olduğunu kanıtlamaktır. Uzun vadede ise kimliğini unutmuş olan Türk toplumuna ulusal kimliğini yeniden kazandırmak ve böylece çağdaşlaşmayı yeni bir şey değil daha önce kendinde var olduğunu ortaya koymaktır.

Atatürk için Türk dili dillerin en zengini ve en eskilerinden biridir. Türk dilinin zenginleşmesi için ulusal şuurla işlenmesi ve yabancı boyunduruğundan kurtarılması şarttı. O, ulusal temele dayalı bir devlet ve toplum amacındaydı; bunun için tarih ve dil birliğinin sağlanmalıydı. Bu nedenle yazı devriminden sonra Dil Heyeti 1930 yılına kadar çalışmış ve arkasından dağılmıştır. 1931 yılında Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin kurulmasından sonra dil konusu gündeme gelmiştir. 2-11 Temmuz 1932'de toplanan Birinci Tarih Kurultayı'ndan hemen sonra Atatürk, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti üyelerini toplayarak, dil işlerini düzenleme zamanının geldiğini, ulusal tarih gibi ulusal dil konusunu da ayrı bir kurulun yürütmesi gerektiği fikrini belirtmiştir. Onun direktifleriyle 12 Temmuz 1932 tarihinde Türk Dili Tetkik Cemiyeti(TDTC) kurulmuştur⁴.

Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin başkanlığına Samih Rıfat, Sekreterliğine Ruşen Eşref, üyeliklerine de Yakup Kadri ve Celal Sahir beyler getirilmişti. Atatürk'ün isteği üzerine, nizamnamesi hazırlanmış, aynı gün izinnamesi emniyete verilmiş ve kuruluş işlemleri tamamlanmıştır. Onun himayesi altında kurulan cemiyetin amacı, "Türk dilini tetkik ve elde edilecek neticeleri neşretmek" olarak belirlenmişti. Bu cemiyeti kurmaktaki ilk amaçları, Türk dilini sadeleştirmek, konuşma ve yazma dili arasındaki ikiliği kaldırmak, edebiyat, bilim ve konuşma dilimizi kesin kurullarla bağlamak, halkın dilinden ve tarihi metinlerden derlemeler ve taramalar yapmaktır. Ayrıca, ölü veya eski dillerin metotlu bir biçimde incelenmesi ve karşılaştırılması da cemiyetin amaçları arasındadır⁵. Cemiyetin kuruluş süreci Birinci Türk Tarih Kurultayı sırasında gerçekleştirilmesine rağmen, düşünsel olarak cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Atatürk'ün kafasında var olmuştur. Türk kültür devriminin gerçekleştirilmesi ve başarıya ulaşılabilmesi için öncelikle o ulusun dilinin ulusal, özgür ve gelişmeye açık olması gerekmektedir. Devrimlerin büyük kısmı gerçekleştirildikten, özellikle de yazı devriminden sonra artık sıra Türkçenin ulusal bir dil haline getirilmesine gelmişti.

Birinci Türk Dili Kurultayı ve 26 Eylül Dil Bayramı

TDTC yeni kurulmuş olmasına rağmen sadece iki aylık süreç içinde bir kurultay toplanabilmesi için çalışmalara başlanmıştı. Kurultayın toplanma nedeni olarak, öncelikle dille ve Türkçe ile uğraşan uzmanların, yazarların, şairlerin, gazetecilerin, öğretmenlerin dil işi için görüşlerini dinlemek olduğu belirtilmiştir. Esasen kongreye davet sadece bu kişilerle sınırlı değildi, ülkedeki kadın erkek bütün vatandaşlar davetliydi. Hatta doğrudan doğruya çalışma arzusunda olanlarında isimlerini yazdırmaları gerekiyordu. Böylece milleti, dil işinin kendi işi olduğu konusunda ikna etmeyi, yönlendirmeyi ve destek vermesini sağlamayı amaçlıyorlardı. Ayrıca yurt dışından isteyen uzmanlar da kurultaya katılabilirdi⁶.

26 Eylül'de toplanacak kurultayın önünde üç önemli mesele vardır: Birincisi Türk dilinin menşeyini ortaya çıkarmak ve diğer dillerle münasebetini saptamak; ikincisi, dilimizin asrî ve medenî ihtiyaçları karşılama çarelerini arayıp bulmaktır. Kurultaydan bunların çok daha üstündeki beklenti ise, Türkçenin söylendiği veya okunduğu zaman halkın büyük çoğunluğunun öz manasını anlayabileceği bir hale getirilmesidir⁷.

26 Eylül'de Dolmabahçe Sarayı'nda açılışı yapılan kurultaya Atatürk de katılmıştır. Açılış konuşmasını TDTC Başkanı sıfatıyla Samih Rıfat yapmıştır. Kurultay başkanı olarak Kazım Paşa (Özalp)ve vekilliklerine de Maarif Vekili Reşit Galip ve Samih Rıfat seçilmiştir. Açılış sırasında Maarif Vekili Doktor Reşit Galip bir konuşma yapmıştır⁸. Açılıştan sonraki oturumda bildiriler sunulmaya başlanmış ve toplamda 20 bildiri sunulmuştur⁹. Atatürk'ün dikkatle takip ettiği bu kurultay son toplantısını 5 Ekim 1932'de yapmıştır.

³ Enver Ziya Karal, "Atatürk'ün Tarih Tezi," Atatürk Hakkında Konferanslar, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1946, s.63-64.

⁴ Akalın, s.35-36.

⁵ Akalın, s. 37; Afet İnan, "Türk Dil Kurumu'nun Kuruluşu Üzerine", Türk Dili, 6(69), Haziran 1957, s. 478.

⁶ Akalın, s.38.

⁷ "Dil Kurultayı," Hâkimiyeti Milliye, 26 Eylül 1932, s.1.

⁸ "Dil Kurultayı Dün Açıldı", Hâkimiyeti Milliye, 27 Eylül 1932, s.-2.

⁹ Yaşar Özüçetin-Bülent Kara-Mahmut Bolat, "Bazı İl ve İlçelerde Halkevi Bünyesinde Muhtelif dil Bayramı Kutlamaları," TheJournal Of AcademicSocialScienceStudies, Number 61, Autumn III, 2017, p. 254-255.

Kurultay sırasında Türk dilinin tüm dillerin kaynağı olduğu konusu epeyce ilgi toplamıştır. Bununla birlikte zaman zaman sert tartışmalar da yaşanmıştır. Kurultay da çoğunluk devrimsel bir değişimi savunurken bir kısmı evrimsel gelişimden yana olmuştur. Devrimsel değişimi savunanların başında gelen Fuat Köprülü’ye göre; 26 Eylül “Ulusal Rönesans’ımızın başlangıcıdır”. Dil devrimini, Atatürk’ün ulusuna armağan ettiği büyük devrime bir zincir daha eklemek olduğunu savunmuştur. Evrimsel değişimden yana olan Hüseyin Cahit ise, dilin gelişiminin kendi haline bırakılması ve müdahale edilmemesi gerektiğini ileri sürmüştür. Onun bu yaklaşımı kurultayda oldukça tepki toplamıştır¹⁰.

Kurultayın sonunda TDTC bir açıklama yaparak, kongre sonuçlarını ve alınan kararları bildirmiştir. Kurultayda Cemiyetin yasınının ve çalışma programının belirlendiği, genel merkez heyetinin seçildiği bildirildi. Kurultayın son gününde Halit Fahri Bey’in, 26 Eylül tarihinin her yıl tüm ülkede Dil Bayramı olarak kutlanması önerisi kabul edilmiştir¹¹. Alınan bu kararı Atatürk’ün de onaylaması üzerine 1933 yılında sadece Ankara’da kutlanan bu bayram, 1934 yılından itibaren bütün ülkede kutlanmaya başlamıştır.

17 Ekim 1932 tarihinde TDTC, Dil devriminin amaçlarını bir bildiri ile kamuoyuna duyurmuştur. Dil Devriminin amacı, Türk dilini ulusal kültürümüzün eksiksiz bir anlatım aracı haline getirmek, Türkçenin çağdaş uygarlığın gereğini karşılayabilecek şekilde gelişmesini sağlamak, yazı dilindeki yabancı öğeleri temizlemek, halk ve aydın arasındaki dil ikiliğini ortadan kaldırmak ve ana öğeleri öz Türkçe olan ulusal bir dil yaratmaktır¹². Yapılan çalışma programına göre amaç; yazılı kaynaklar ve halkın konuştuğu dil araştırılarak geniş derlemelerle bir Türk Lügatı oluşturmak, Türkçenin dahil olduğu oluşum yasalarını saptamak, Türkçenin söz dizimini ve dilbilgisinin açığa çıkarmaktır¹³. Kurultaydan sonra derleme çalışmaları büyük bir hızla başladı.

Ulusal bir tarih anlayışının ayrılmaz ikilisi olarak görülen ulusal dil yaratma çabaları, 20.yüzyılın çağdaş ulus devletini yaratmaya dönüktür. Esasen bir ulusal devletin tam olarak oluşturulması açısından da bir zorunluluktur. Dil devrimi ile dilde sadeleşme, Arapça ve Farsça gibi yabancı kelimelerin yerine Türkçe karşılıkların derleme ve tarama yöntemiyle bulunması konusunda neredeyse bir seferberlik başlatılmıştır.

Kurultaydan hemen sonra Arapça ve Farsça sözlerin yerine Türkçe karşılıklar bulunması için derleme ve tarama çalışmaları yapılmış ve hazırlanan listeler basın ve radyo aracılığıyla duyurulmaya başlanmış; gazetelerin sayfalarında Dil sütunu açılarak eski kelimeler ve karşılıklarının yazılması sağlanmış ve vatandaşların yardımını sağlayacak olan anketler hazırlanmıştır. Ayrıca gazetenin yazarlarının da Türkçe karşılıklardan istediklerini seçip yazmaları sağlanmıştır¹⁴.

Dil konusundaki her türlü çabayı destekleyen Hükümet, illerde valilerin başkanlık edeceği, TDTC’nin yerel temsilcilerinin, belediye başkanının, üst düzey askeri bir yetkilinin, maarif ve sağlık müdürlüklerinden yetkililerin ve lise müdürlerinin katılacağı Dil Heyeti kurdurmuştur. Aynı şekilde ilçelerde de en yüksek yetkililerin dahil olduğu Dil heyetleri oluşturulmuştur¹⁵.

Kocaeli’nde İlk Dil Bayramı Kutlamaları ve İzmit Halkevi

Dil bayramı kutlamalarında en etkin olan kurumlar, Halkevleri’dir. 24 Haziran 1932 tarihinde kurulan İzmit Halkevi’nin Dil ve Edebiyat şubesi dil alanında en aktif çalışma yapan halkevlerinden biridir¹⁶. Dil Kurultayı’ndan hemen sonra halkevlerine dil çalışmaları konusunda gerekli talimatlar verilmiştir. İzmit Halkevi’nin Dil ve Edebiyat şubesi dönem boyunca dil alanında önemli çalışmalara imza atmıştır. Köyleri dolaşıp gelenek ve görenekler incelenmiş, fıkra ve maniler toplanmış ve halkın konuştuğu öz Türkçe söz ve ifadeleri derlenerek merkeze yollanmıştır. Halk dilinde yaşayan ama yazı dilinde kullanılmayan sözcükleri saptamaya, dil derlemelerine katkı sağlamıştır. Halkın konuştuğu şive ve gramer özelliklerini araştırarak, elde edilen sonuçları paylaşmış; derlenen malzemeler sözlük halinde yayınlanmıştır. Dil işine önem vererek, İzmit’e bağlı köylerde pek çok öz Türkçe kelime derlenmiştir. Tatil zamanında derleme işine öğretmenler de dahil edilmiş ve

¹⁰ Şerafettin Turan, “Atatürk Devrimlerinin Bütünlüğü İçinde Dil Devrimi,” Atatürk Yolunda Türk Dil Devrimi, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1981, s.15.

¹¹ “Kutlu Olsun Kardeşlerim Kamumuza Kurultay!”, Hâkimiyeti Milliye, 6 Birinci Teşrin 1932, s.1,4.

¹² Turan, s.15-16.

¹³ Akalın, s.39-40.

¹⁴ Akalın, s. 40-41.

¹⁵ Akalın, s.42.

¹⁶ Berna Kaya, Bir Halk Eğitimi Kurumu Olarak İzmit Halkevi (1932-1951), Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim ABD, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008, s.51.

¹⁷ Kaya, s.51.

Esma TORUN ÇELİK

derledikleri kelimeleri şubeye bildirmişlerdir. 1934 yılında 2400 kelime toplanarak fişlemiş ve Dil Heyeti'ne başkanlık eden valiye vermiştir¹⁷.

Dil Bayramı 26 Eylül 1933 tarihinde ilk kez kutlanmıştır. Bu kutlama Ankara'da TDTC'nin merkez binasında bir toplantıyla yapılmıştır. Toplantıya cemiyetin bütün üyeleri katılmış ve dil alanında yapılan çalışmalar ve dil devriminin önemini anlatan konuşmalar yapılmıştır. Cemiyet üyeleri toplantı sonunda Atatürk'e bir telgraf göndererek, dil bayramını kutlamışlardır¹⁸. Ancak bu bayramın ülke çapında kutlandığına dair haberlere rastlanmamıştır.

Dil bayramının tüm ülkede kutlanması ilk kez 1934 yılında olmuştur. Kocaeli'nin bu dönemde tek gazetesi konumunda olan Türk Yolu Gazetesi, 20 Ağustos 1934 tarihinde 3. Sayfanın en sağ sütununda "Öz Türk Adları" başlığı altında halkı aydınlatmak için gazetenin topladığı öz Türk adlarının yayınlanacağını duyurmuştur. Özel adların bitmesinden sonra ildeki soyadlarını da yayınlacaklarını belirtmiştir. Bu kısımlarda çoğunlukla erkek isimlerinin yer aldığı dikkati çekmektedir¹⁹.

Kocaeli kentinin tek yerel gazetesi olan Türk Yolu, 18 Ağustos 1934 tarihinde toplanan II. Türk Dil Kurultayı hakkında okuyucularına bilgi vermiştir. Bu kurultayın müzakereleri birçok ilde olduğu gibi Kocaeli'ndeki mevcut radyolar uygun yerlere konularak vatandaşların dinlemesi sağlanmıştır²⁰. II. Türk Dil Kurultayı yine Dolmabahçe Sarayı'nda Atatürk'ün katılımıyla toplanmıştır. Yabancı birçok Türkolog'un da ilgi gösterdiği kurultayda, terimlerin Türkçe köklerden Türkçe eklerle türetilmesi görüşü benimsenmiştir. Zorunluluk karşısında yaşayan yabancı dillerden değil, bu dillerin kaynağı sayılan Grekçe ve Latince gibi eski dillerden alınması terim raporunda belirtilmiştir.

1934 yılında ilk kez dil bayramı ülke çapında kutlanılmaya başlanmıştır. 1934'te ikinci kurultayın verdiği "gururla daha geniş ve daha derin" kutlama gayreti içine girilmiştir²¹. Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Sekreterliği'nin vilayetlerdeki CHF İdare Heyetlerine 13 Eylül 1934 tarihli yazısıyla layıkıyla Dil bayramının kutlanması ve yapılan etkinliklerin bildirilmesi istenmiştir²². Dil Bayramı kutlamaları konusunda Halkevlerinin Dil ve Edebiyat şubeleri önemli rol üstlenmişlerdir. Dil devriminin önemi, konferanslarla ve tiyatro gösterileriyle halka anlatılmaya çalışılması bildirilmiştir. 3-26 Eylül tarihleri arasında ulusal ve yerel gazetelerin ve radyoların Türk dilinin özgürleştirilmesi konusunda açılan savaşı destekleyen yayınlar yapması öngörülmüştür²³.

26 Eylül 1934 tarihinde yapılan ilk Dil bayramı kutlamaları İzmit Halkevi'nde büyük bir coşkuyla gerçekleştirilmiştir. Gündüz erken saatlerden itibaren kentin birçok merkezi yerlerine radyolar konularak, Ankara ve İstanbul Halkevlerinin düzenlediği konferansların ve şarkıların vatandaşlar tarafından dinlenmesi sağlanmıştır. Akşam saat 20.00'da ise Necatibey Okulu Halkevi toplanma yerinde dil bayramını kutlamak için şenlikler yapılmıştır. Kutlama sırasında Akçakoca Okulu'nda öğretmen olan Cevad Bey, dil devriminin önemini anlatan öz Türkçe uzun bir konuşma yapmıştır. Öz Türkçe yazılar okumuştur. Halkevi gençleri, gecede Kurtuluş Savaşı ile ilgili olan "Amaç" isimli bir oyun sergilemişlerdir. Etkinliklerin sona ermesinden sonra vatandaşlar Dil gecesinden ayrılmak istememişler ve oyunların bir kere daha yapılmasını beklemişlerdir. Büyük bir coşkuyla yapılan şenlikler gece yarısı 00.30'da sona ermiştir²⁴.

Türk Yolu Gazetesi gecede Cevad Bey'in verdiği konferansın metnini de yayınlamıştır. Dil Bayramını "dilimizin öz düğün dernek günü" olarak niteleyen Cevad Bey konuşmasında, Dil devriminin nedenleri, TDTC'nin kuruluş süreci, dil kurultayları, Atatürk'ün dil devrimindeki rolü ve Türkçenin eskiliği ve zenginliği konularını vurgulamıştır²⁵. Konuşması sırasında sıklıkla öz Türkçe kelimeler kullanması dikkati çekmektedir.

Türk Yolu Gazetesi yazı devriminde olduğu gibi en başından beri dil alanında yapılan devrimleri de desteklemiştir. 1933 yılından itibaren öz Türkçe kelimelerin yer aldığı yazılara giderek daha sık yer verilmiştir. Başyazarı Rıfat Bey yazılarını öz Türkçe yazmaya çalışmıştır. Ayrıca Öz Türkçe ad ve soy adlara ve Arapça kelimelerin Türkçe karşılıklarına genellikle ikinci sayfalarında yer verilmiştir.

Dil bayramları dışında her fırsatta dil devriminin önemine vurgu yapmışlardır. Cumhuriyetin 11. Yılı'nın kutlama vesilesiyle 29 Birinci Teşrin 1934 tarihinde Neşet Ömer Beyin "Kültür İnkılabımız"

¹⁸ "Birinci Dil Bayramı," Hâkimiyeti Milliye, 27 Eylül 1933, s.1.

¹⁹ "Öz Türk Adları," Türk Yolu, 20 Ağustos 1934, s.3.

²⁰ "İkinci Türk Dil Kurultayı Açıldı," Türk Yolu, 27 Ağustos 1934, s.3.

²¹ "Dil Bayramını Öz Dille Kutlularız," Hâkimiyeti Milliye, 26 Eylül 1934, s.1.

²² B.C.A.,490.01/13.71.5, s.16.

²³ Kaya, s.202; Türk Yolu, 10 Eylül 1934, s.1.

²⁴ "İzmit'te 26 Eylül Dil Bayramı Nasıl Kutlandı", Türk Yolu, 1 Birinci Teşrin 1934, s.1.

²⁵ Türk Yolu, 1 Birinci Teşrin 1934, s.1,4.

başlıklı makalesine yer verilmiştir. Atatürk’ün başlattığı kültür devriminin önemini kültür öğelerini tek tek ele alarak belirten yazıda, Dil devriminin ulusal kimliğin oluşturulmasındaki rolüne vurgu yapılmıştır. Ayrıca 1932’den beri yapılan çalışmalarla Türkçe’nin yabancı etkilerden kurtarılmaya çalışıldığı belirtilmiştir. Yine aynı sayıda “Öz Dilimizle Hız” başlıklı yazıda şiirsel bir anlatımla dil alanında atılan adımlardan övgüyle bahsedilmektedir²⁶.

Türk Yolu gazetesinin Dil devrimi yolunda bir hizmeti de 23 Mart-20 Mayıs 1935 tarihleri arasında 3. sayfanın sol iki sütunun “Osmanlıcadan Türkçeye Karşılıklar Klavuzu” başlığıyla alfabetik olarak çok sayıda Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçe karşılıklarının yanı sıra kelime kökleri ve anlamı da içeren açıklamalara yer vermesidir²⁷. 27 Mayıs’ta ise “Ulusal Dil Dersleri” başlığı altında düzenli olmamakla birlikte günlük dilde kullanılan Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçe karşılıkları ve anlamları verilmiştir²⁸.

1935 yılı 26 Eylül’de kutlanacak olan Dil Bayramının kutlama programını Türk Dili Araştırma Kurumu Genel Sekreterliği belirlemiştir. 16 Eylül 1935 tarihli Türk Yolu gazetesinde yayınlanan habere göre, tüm ülkede aynı program uygulanacaktır. Dil işinin bütün ulusun işi olduğu belirtilen bildiriye geçmişte olduğu gibi bütün halkevleri ve basın yayın kuruluşlarının da desteğiyle geniş ölçüde kutlanacağı vurgulanmıştır. Kurum 26 Eylül’de bütün ülkeye radyo aracılığıyla bir “ayta” verileceğini, saatinin daha sonra bildirileceğini, Halkevlerinin Dil ve Edebiyat şubelerinin öncülüğüyle toplu olarak dinlenmesi istenmiştir. Halkevlerinin kendi bölgelerinde Dil bayramı kutlama amacıyla yapılacak etkinlikler için kurum bir yönerge hazırlamıştır. Buna göre; konuşmalar, öz, sade ve anlaşılır bir Türkçe ile yazılmalı ve söylenmelidir. Konuşmalarda seçilen konular Türk dilinin eskiliği ve diğer dillere kaynaklık etmiş olduğu yönünde olmalıdır. Halkevleri yaptıkları etkinliklerin birer kopyasını yazılı olarak kuruma sunmak zorundaydılar. Ulusal ve yerel gazetelerin 26 Eylül Dil Bayramında Dil Devriminin önemine, üç yılda alınan yolun Türk diline katkılarına ve çalışmaların bütün hızıyla devam edeceğine dair yazıların yazılması istenmiştir²⁹.

Bu bildiriden de anlaşılacağı gibi artık kutlamaları tamamen organize eden Türk Dili Araştırma Kurumu’dur. Diğer Halkevleri gibi İzmit Halkevi Dil Bayramı için aldıkları talimat doğrultusunda bir kutlama programı hazırlamıştır. Vatandaşların katılımı sağlamak için bayramdan bir gün önce Türk Yolu gazetesinde duyurulmasını sağlamıştır. 26 Eylül’de, İzmit Halkevi salonunda bütün vatandaşların davetli olduğu bir toplantı düzenleneceğini, bu toplantıda dil devriminin önemi, Türk dilinin eskiliği ve zenginliği konusunda söylevler verileceği bildirilmiştir. Söylevlerden sonra Türk Dili Araştırma Kurumu’nun vereceği ve ayta radyodan dinlenecektir³⁰.

Türk Dili Tetkik Cemiyeti’nin adı Türk Dilini Araştırma Kurumu olarak değiştirilmiştir. Kurumun gazetelere verdiği talimatlara en uyan gazetelerden biri hiç kuşkusuz Türk Yolu gazetesi olduğu yayınlarından anlaşılmaktadır. Haftada bir gazete çıkarıldığı için dil bayramından önceki gün yayınlanan gazetede, dil alanında yapılan çalışmalar ve Dil Bayramı konusunda başyazarı Rıfat Yüce’nin kaleminden bir yazı yayınlanmıştır. Rıfat Yüce, son 15 yılda yaşananların büyük bir değişime yol açtığını ve hızı veren ve öncülük edenin ulu önder olduğunu, savaşta, siyasette ve devrimlerde utkular kazandığından söz ederek yazısına başlamıştır. Türklerin dillinin ve tarihinin çok eskiye dayandığını ve gittiği yerlere medeniyete götürülenlerin onlar olduğunu savunmuştur. Türk dilinin kaybettiği değerini yeniden kazandırma çabasına girildiği bu dönemde, her yönden diline eski zenginliğini kazandırmaya ve canlandırılmak için büyük çaba harcandığını vurgulamıştır. Bu noktada izlenen yöntemi basit ve yalın bir ifadeyle şöyle açıklamıştır³¹:

“...Dilimize katılmış yabancı sözleri alacağız. Bugün az kullanılan unutulmaya yüz tutmuş Türk sözleri Türk közlerini Türk olan eklerini ve kurallarını açığa çıkaracağız. Yabancı dillere geçmiş, biçimleri türlü değişimlere uğramış, Türk olan köklerini de arayıp bulacağız. Bir bayrak, bir ülkü ve bir baş etrafında toplanan ve bir kalp gibi çarpan 18 milyon Türk’ün konuştuğu dilde onarılmış, katkısız ve arı bir dil olacaktır. Böylece Türk ulusu bir dille, bir duyuşla, bir inançla bir ülkü yolunda yürüyecektir”.

Atatürk’e ve devrimlerine yürekten bağlı olan Rıfat Yüce’nin bu yazıyı Türk Dili Araştırma Kurumu’nun talimatlarına uymak için yazdığı düşünülemez. Gazetede dil devrimiyle ilgili yazılan yazılar sadelik ve tümüyle Türkçe kelimelerin tercih edilmesi dikkat çekicidir. Ayrıca, vatandaşlara yabancı

²⁶ Türk Yolu, 29 Birinci Teşrin 1934, s.1-2, 4.

²⁷ Türk Yolu, 23, 30 Mart, 1, 8, 15, 22, 29 Nisan, 9, 20 Mayıs 1935, s.3.

²⁸ Türk Yolu, 27 Mayıs 1935, s.3.

²⁹ “Dil Bayramı”, Türk Yolu, 16 Eylül 1935, s.1.

³⁰ Türk Yolu, 25 Eylül 1935, s.1.

³¹ Rıfat Yüce, “Dil Bayramımız”, Türk Yolu, 25 Eylül 1935, s.1.

Esma TORUN ÇELİK

sözcüklerin Türk karşılıklarını öğretmek için yapılan yayınlar da göz önüne alındığında Rıfat Yüce'nin dil devrimini ne denli benimsemiş olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

İzmit Halkevi de kurulduğu andan itibaren dil çalışmalarına özel önem katkı sağlamıştır. Dil, edebiyat ve tarih şubeleri, en önemli devrimlerden olan dil savaşında önemle yürümüş, “gramer ve sentak anketi” ile uğraşmış, yazı tahtalarına öz Türkçe kelimeler yazıp herkesin görebileceği yerlere koyarak halkın ilgilenmesi sağlanmıştır. Kentte vatandaşların kısa zamanda Türkçe konuşması ve yazması konusunda çaba harcamıştır³².

Üçüncü Türk Dil Kurultayı'ndan Sonra Kocaeli'nde Dil Bayramları

1935 yılında Türk Dilini Araştırma Kurumu'nun adı Türk Dil Kurumuna çevrilmiştir. 1932'deki ilk kurultayda alınan ve iki yılda bir yapılması konusundaki karar gereği, Türk Dil Kurultayı'nın üçüncüsü birçok yabancı Türkologun da katılımıyla 24 Ağustos 1936 tarihinde açılışını yapmıştır. Atatürk bu kurultayı başından sonuna kadar dikkatle takip etmiştir. Bu kurultayda öne çıkan ve daha sonraki yıllarda da tartışma konusu olacak olan Güneş Dil Teorisi'dir. Güneş Dil Teorisi'ne Viyanalı Türkolog Dr. Hermann F. Kvergie'in çalışması kaynaklık etmiştir. Kurultay sırasında da kanıtlanmaya çalışılmış ve kabul görmüştür.

Türk Dil Kurumu Başkanı İ. Necmi Dilmen tarafından sunulan Türkçenin eskiliğini ortaya koyarak, dünyadaki diğer dillerin Türk dilinden kaynaklandığını, Türkçenin bütün dillerin kökü olduğunu savını içine alan Güneş Dil Teorisiydi. Türkçenin dünya dillerine özellikle de Batı dillerine kaynaklık ettiği ileri sürülmüştür. Yıllarca horlanan Türkçe ve Türkler için bu tez bir gurur kaynağı olmuştur³³. Üçüncü Dil Kurultayı görüşmeleri ve sunulan bildirimler Kocaeli halkı tarafından radyolar aracılığıyla takip edilmiştir. Halkevleri tarafından organize edilen ve bir program kapsamında kentin çeşitli noktalarına radyolar konulmuştur. Halkevleri kendi radyoları dışında özel kişilere ait olan radyoları da isteyerek, geniş kitlelerin kurultayı dinlemesini sağlamışlardır. Kurultay süresince kent gündüzleri bayraklarla süslenmiş, geceleri ise aydınlatma yapılmıştır. Halkevi bandosu parti binası önünde her gece konser vermiştir. 28 Ağustos gecesi de Üssü Bahri Orkestrası hükümet bahçesinde konser vermiştir³⁴.

Kongreyi radyo aracılığıyla takip etmeye çalışan kent halkından bir grup da, kurultaya kutlama telgrafları çekmişlerdir. Bunlar, Kocaeli CHP İl Başkanı, Hazım Oskay, İzmit Halkevi Başkanı R. Yüce ve çeşitli kamu ve özel sektör temsilcileridir³⁵.

Üçüncü Dil Kurultayı'nın diğer kurultaylardan bir farkı vardır. Kurultay boyunca İzmit Halkevi, dil bayramı havası yaşatmıştır. Halkevinin hazırladığı programa göre, gündüzleri kentin her tarafının bayraklarla donatılması, geceleri resmi ve özel dairelerin ışıklandırılması, sağlanacak ve bu dört gün boyunca sürecekti. 24 Ağustos 1936'da kurultayın açılış konuşmalarının kentte dinlenebilmesi için Halkevi okuma salonu, Belediye bahçesi, Ulugazi ve Necati Bey okulları, Hükümet ve çocuk bahçelerinde ve Bac mevkiinde özel radyo tesisatları oluşturulmuştur. Halkevi bandosunun dört gün boyunca Parti ve Halkevi binası önünde müzikler çalması ve milli oyunlar oynaması öngörülmüştür. 26 Ağustos'ta ise Deniz Orkestrası'nın hükümet bahçesinde bir konser vereceği duyurulmuştur. 27 ağustos akşamı saat 20.30'da hükümet bahçesinde Türk dili konulu bir konferans ve Halkevi temsil kolu tarafından bir temsil verilmesi kararlaştırılmıştı³⁶.

16 Eylül 1936 tarihinde Kocaeli Valisi ve aynı zamanda CHP Başkanı Hamit Oskay imzasıyla, CHP Genel Sekreterliği'ne bir yazı yollanmıştır. Yazının bir kopyası da Dil Genel Sekreterliğine ulaştırılmıştır. Yazıda dört gün boyunca üçüncü dil kurultayı münasebetiyle kentte yapılanlar aktarılmıştır. Kurultay süresince Kocaeli kentinin her bucağında sürekli şenlikler yapıldığı, ilçelerdeki parti teşkilatları ve halkevlerinin “bu kutsal günler” için birer kutlama programı hazırlayıp uyguladıkları bu yazıda aktarılmıştır. Kurultayın görüşmelerini vatandaşların takibini sağlamak için merkezi yerlere altı radyo konulmuş ve hoparlör tesisatı kurulmuştur. Kurultay dağılına kadar şenlikler yapılmıştır. Şenliklerde çeşitli hatipler Dil devrimi hakkında konuşmalar yapmışlar ve gece de fener alayları düzenlendiği bildirilmiştir. İzmit Halkevi'nde Dr. Nail Karabuda'nın verdiği konferansın tam metni de bu yazıya ek olarak gönderilenler arasındadır. Konferansa Kocaeli Valisi ve Halkevi mensuplarının yanı sıra kalabalık halk kitlesi katılmıştır. Karabuda konuşmasında, Türk ulusunun yeryüzünün en eski ve en büyük ulusu olduğu ve onun dilinin de en derin ve eski çağlardan

³² “Halkevi Raporu,” Türk Yolu, 15 II. Kanun 1936, s.1.

³³ Akalın, s.49-50.

³⁴ “İzmit'te Dil Bayramı”, Türk Yolu, 26 Ağustos 1936, s.1.

³⁵ Türk Yolu, 26 Ağustos 1936, s.1.

³⁶ B.C.A.,490-1/0-0 . 1169.105.2, s.13.

beri yayılmış ve diğer dillerin atası olan bir dil olduğu fikrinin bugün Filoloji ve Etnoloji alimlerinin kabul ettiği bir gerçek olduğunu savunmuştur. Türk dilinin eskiliğini ve diğer dillere nasıl kaynaklık ettiğini uzun açıklamalarla aktarırken, Türk dilinin ve ırkının dünyanın geniş bir alanına yayılmış olduğunu, kabul eden etmeyen pek çok milletin Türk olduğunu ileri sürmüştür. Karabuda’ya göre, Türklerin doğuş yeri “...Pamir yaylasının kuzey taraflarındaki Issık Göl ve Yeşil Irmağın dolandığı saha da kalan ordu mintikası” olmasına rağmen, “Türk yurdu sonradan dünyada hiçbir ulusa sahip olmayan bir şekilde genişlemiş ve Asya’nın bütün şimal yarısından ve Avrupa’nın mühim bir kısmını içine almış Okyanuslara kadar uzanmıştır”. Güneş Dil Teorisinin yoğun biçimde etkisi altında olduğu görülen konuşmasında dilin sınırlarının Turan sınırı olduğunu belirtmiş ve Turan’ın sınırlarını da yeniden tanımlamıştır. Ona göre, Turan denildiğinde “...Kuzey tarafı, Donuk Kuzey Denizi; doğuda Japon denizi; Güneyde, Atalarımızın Hanboluk yani anlar şehrini ismini verdikleri Pekinden başlayıp Batıya doğru Tibetten, Karakum ve Himalaya Dağları’ndan , Afganistan kuzeyinden Elbruz dağlarından, ve Tahran’ın Azerbaycan’ın güneyinden, Bağdaddan, Fıratın dirseğinden Halep ve Antakya’dan geçip Akdenize varan bir hat ile çevrilmiş” bölge anlaşılmalıdır. Türk dilinin Batı sınırının “...Selanik’ten başlayıp Vardar boyu ve Mrava nehri ve Tunadan ötede Macaristanın batı hududundan geçip doğuya doğru giderek şimali şarkiye doğru çıkıp Kiyefin altından geçip Kazanla Mosko altından ilerleyerek Finistan yani Finlandiyanın batı tarafında şiveden de bile Türkçe olduğu belli Baltık denizine varan ve oradan İsveç Norveçin doğu cihetinde Donuk kuzey denizine” kadar uzandığını ileri sürmüştür. Tarihin eski dönemlerinden itibaren Türklerin bu geniş coğrafyada yaşadığını ileri sürerek, bu bölgelerde tarih boyunca ve o dönemde mevcut olan toplulukları ve devletleri de belirtmiş; Müslüman olanların Türklük kimliklerini daha çok muhafaza etmelerine rağmen, Hristiyan olanların önemli ölçüde Türklük kimliklerine kaybettiklerini savunmuştur³⁷.

Vali Oskay yazısına ek olarak, Dil Kurultayı Bayramı başlığı altında ilçelerden kendilerine gelen ve etkinliklerin anlatıldığı yazıları da CHP Genel Sekreterliğine yollamıştır. Bu yazılar, başta İzmit ilçesi olmak üzere, Hendek, Kandıra, Karasu, Karamürsel ilçelerinin hem programları hem de yapılan etkinlikleri içermektedir³⁸.

CHP Hendek İlçeyön Kurulu Başkanı, kurultay süresince halkın büyük coşkuyla bu ulusal bayramı ilçelerinde kutladığını belirtmiştir. Hendek ilçesinde ilk gün cumhuriyet meydanında toplanan halkın katılımıyla, gençler yurdunun bandosu eşliğinde önce İstiklal marşı okunmuş, arkasından mektepliler öz Türkçe şiirler okumuşlardır. Arkasından mektepliler dil devriminin anlamını ifade eden yazıların yer aldığı levhaları ilçe içinde halkın dikkatini çekecek biçimde dolaştırarak, tezahüratlar yapmışlardır. Daha sonra cumhuriyet meydanında Öğretmen Enver Günçer tarafından halka, dil devriminin önemini, kapsamını, amacını, öz dilin zenginliğini ve eskiliğini, dil kurultayından beklentileri anlatan bir konferans verilmiştir. Aynı meydanda akşamleyin halk tarafından milli oyunlar oynanmış, bando tarafından marşlar çalınmış ve tezahüratlar yapılmıştır³⁹.

Hendek’te ikinci gün Avukat Hilmi Dülek tarafından Türk dilini esareti altına alan Osmanlıcanın zararlı ve sakıncalı yanlarını ve yabancı kelimeleri Türkçeden temizlemek için yapılan dil devrimini önemi üzerine bir konferans verilmiştir. Çeşitli yerlerde milli oyunların oynanmasıyla devam eden kutlamaları geceleyin fener alayı izlemiştir. Üçüncü ve dördüncü günlerde milli oyunların oynanması ve fener alaylarıyla kutlamalar sürdürülmüştür⁴⁰.

Karasu’da da üçüncü kurultay görüşmelerinin sürdüğü dört gün boyunca dil bayramı kutlamaları yapılmıştır. Toplantıların merkezi Cumhuriyet alanı olmuştur. Çarşı ve devlet daireleri bayraklarla donatılmış, farklı günlerde üç konferans düzenlenmiştir. CHP İlçe Yönetim Kurulu Başkanı Nazmi Tuğral, Başöğretmen Uğur Koçman ve halktan İ. Hakkı Yönel bu konuşmaları yapan isimlerdir. Yapılan etkinliklerin birer kopyasının partiye, Türk Dil Kurumu sekreterliğine, İstanbul basınına ve Ulus gazetesine bildirilmesi öngörülmüştür⁴¹.

Kandıra’da ise dil bayramı etkinlikleri halkevi tarafından programlanmıştır. 24 Ağustos’ta Cumhuriyet meydanında etkinlikler başlatılmıştır. Radyolar aracılığıyla halkın İstanbul’daki kurultayı takip etmesi sağlanacaktır. Dil bayramı hakkında bir nutuk verileceği, davul ve zurnaların çalacağı milli havalarla coşurulacağı ifade edilmektedir. Dört gün boyunca geceleri aydınlatma yapılacağı ve fener alaylarının düzenleneceği vurgulanmıştır. İkinci gün Halkevi binasında Türk dili hakkında bir konferans verilerek, halka dil devriminin amaçlarının anlatılması öngörülmüştür. Üçüncü gün Maarif memuru tarafından bir konferans ile devam eden etkinlikler geceleri eğlence ve oyunlarla halka gerçek bir bayram havasının yaşatılması amaçlanmıştır. Dördüncü ve son günde

³⁷ B.C.A.,490-1/0-0 . 1169.105.2, s.27.

³⁸ B.C.A.,490-1/0-0 . 1169.105.2.

³⁹ B.C.A.,490-1/0-0 . 1169.105.2, s.10, 25.

⁴⁰ B.C.A.,490-1/0-0 . 1169.105.2, s.25.

⁴¹ B.C.A.,490-1/0-0 . 1169.105.2, s.12.

Esma TORUN ÇELİK

de Halkevinde bir konferans düzenlenmesi ve geceleyin de fener alayıyla kutlamaların sonlandırılması öngörülmüştür⁴².

Karamürsel ilçesinde de dil bayramı kutlamaları halkın coşkulu katılımıyla gerçekleşmiştir. İlçede her yer bayraklarla donatılmış, kurultay başkanlığına parti ve belediye tarafından kutlama telgrafları çekilmiş, halkın kurultaydaki konuşmaları dinleyebilmesi için Cumhuriyet meydanına ve çarşıya radyo konulmuştur. Halk açılışa yapılan konuşmaları dikkatlice takip etmiştir. Gençler birliğine ait bando ilçenin çeşitli yerlerinde marşlar milli havalar çalmıştır. Geceleri kamu ve özel binalar aydınlatılmış, halk belediye bahçesinde dil bayramı lehine coşkun tezahüratlar yapmıştır. Gençler birliği bandosu da bu tezahüratlara katılmıştır. Geceleyin Belediye bahçesinde Müjdat Bey ve Öğretmen İbrahim Bey, dil devriminin önemini, Türk dilinin ana dil olması ve geçirdiği aşamaları anlatan konferanslar vermişlerdir. CHP İlçe Yönetim Kurulu Başkanlığı'ndan CHP Genel Sekreterliğine yollanan yazıda Karamürsel halkının büyük ilgiyle takip ettiği ve katıldığı dil bayramı kutlamaları konusunda İstanbul gazetelerine ve Ulus gazetesine bilgi verildiği de belirtilmiştir⁴³.

Diğer kurultaylarda olmamasına rağmen Üçüncü Dil Kurultayı'nın toplandığı süre boyunca dil bayramının kutlanması oldukça ilginçtir. 26 Eylül Dil bayramına sadece bir aylık bir süre olmasına ve sadece bir günlük bayram olarak kutlanmasına rağmen, dört gün boyunca her gece dil bayramı kutlamaları yapılmıştır. Coşkulu havada geçtiği belirtilen bu kutlamalarla halkın dil devrimi ve dilde sadeleştirme çalışmaları konusunda duyarlı olması ve katkı vermesi sağlanmaya çalışılmıştır. Kurultay süresince dil bayramının kutlamalarının yapılması belki de halka dil devrimini ve önemini anlatarak, bu konuda tam desteklerini almak ve katkı vermelerini sağlamak olabilir. Bu kutlamaların isteği ve planlaması bizzat CHP Genel Sekreterliği ve Halkevi Başkanlığı tarafından yapılmıştır.

Üçüncü Dil Kurultayı'ndan bir ay sonra dördüncü dil bayramı 26 Eylül 1936'da alışlageldiği gibi Halkevleri tarafından hazırlanan programlarla halkla birlikte kutlanmıştır. 26 Eylül günü saat 18.00'de Türk Dil Kurumu adına verilecek söylev, Ankara ve İstanbul radyoları tarafından ortaklaşa yayınlanacak ve halkevlerinin radyoları aracılığıyla halkın dinlemesi sağlanacaktı. Bu etkinlikler artık gelenekselleşmiştir. Bunlara ek olarak halkevlerinden kendi kutlamam programlarını yapmaları istenmişti. Hazırladıkları programlar ve sonrasında yapılan etkinliklerin birer kopyasının Türk Dil Kurumu Genel Sekreterliğine gönderilmesi gerekiyordu. Kutlamanın bir ayağını yürüten gazeteler de haber ve yazılarıyla dil çalışmalarının önemine, dilin gelişme ve sadeleşmesine dikkati çekmeye çalışacaklardı⁴⁴.

Türk Yolu gazetesinde Macit Aray imzalı "Dil İnkılabımız" başlıklı yazıda, Türkçenin en eski dil olarak diğer dillere kaynaklık ettiğini; bu nedenle yapılan çalışmaların sadece kendi ulusumuz açısından değil dünyadaki diğer dillere ve kültürlere de katkı sağlayacağını belirterek, Güneş-Dil teorisine destek verilmiştir. Bu teoriyle Türkler için yarının iyice yaklaştığını belirten Aray, "dilimizin bir su akıntısı kadar temiz ahengine ve dup duru ifademizin asırlar altında kalmış kaynağına ulaşıyoruz" diyerek dil çalışmalarını yorumlamıştır⁴⁵.

Programda belirtildiği gibi dördüncü Dil Bayramı Kocaeli'nde alışla gelen etkinliklerle kutlanmıştır. İlk olarak sabahtan parti ve Halkevi binaları bayraklarla donatılmıştır. Akşam saat 18.00'da daha önce belirttiğimiz gibi Türk Dil Kurumu tarafından verilen söylev tüm ülke ile aynı anda Halkevi salonunda radyodan dinlenmiştir. Gece parti ve Halkevi binalarında aydınlatma yapılarak bayram kutlamaları devam etmiştir. Saatler 21.00'i gösterdiğinde Necati Bey okulunda Türk dili hakkında bir konferans düzenlenmiştir. Konferans Halkevi'nin Dil Tarih ve Edebiyat koluna mensup öğretmen Cevat Tongay tarafından verilmiştir. Konferans bittikten sonra Halkevinin Temsil kolundaki gençler tarafından "Gömdüğün o cihan" adlı bir piyes oynanmıştır. Arkasından da "Arapça değil mi uydur uydur söyle" isimli bir komedi oyunu sergilenmiştir⁴⁶.

Dil bayramı en coşkulu ve en uzun biçimde hiç kuşkusuz 1936 yılında kutlanmıştır. Hem Üçüncü Dil Kurultayının toplandığı dört günde hem de alışlageldiği gibi 26 Eylül'de iki ayrı zamanda toplam beş gün boyunca kutlamalar yapılmıştır. Bu coşkuda Dil devriminde alınan yol ve Güneş Dil Teorisinin yarattığı heyecan rol oynamış olabilir.

1936 yılından sonra Atatürk'ün sağlığında başka dil kurultayı toplanmamıştır. Dil devriminin başlatıcısı, en büyük destekçisi ve en yakından takip edeni olarak gördüğümüz Büyük Önder'in 1938 yılı ortalarından itibaren hastalığının giderek ağırlaşması kurultayın toplanmasını etkilemiş

⁴² B.C.A.,490-1/0-0 . 1169.105.2, s.11.

⁴³ B.C.A.,490-1/0-0 . 1169.105.2, s.24-25.

⁴⁴ Türk Yolu, 23 Eylül 1936, s.1.

⁴⁵ Macit Aray, "Dil İnkılabımız," Türk Yolu, 23 Eylül 1936, s.1.

⁴⁶ Türk Yolu, 30 Eylül 1936, s.1.

olabilir. Dil kurultayı 1938’de toplanmamasına ve Atatürk’ün hastalığına rağmen dil bayramının 26 Eylül’de ayını coşkuyla kutlanması konusunda gerekli talimatlar Eylül ayı başında verilmiştir.

Falih Rıfki’ya göre, “İstiklal Bayramı” olarak nitelendirilebilecek Dil Bayramı her geçen yıl daha bir coşkuyla yurt genelinde kutlanmaya devam edilmiştir. Bu noktada Halkevlerinin Dil ve Edebiyat şubeleri giderek kutlamaların sorumluluğunu üzerine almışlardır. Cumhuriyet Halk Fırkası Genel sekreterliği, ilk zamanlar daha çok vilayetlerdeki partinin İdare Heyetleri vasıtasıyla kutlamaları organize ettirmeye çalışırken, bu tarihten sonra Halkevi Başkanlığı’na yolladığı talimat ile Halkevlerini doğrudan görevlendirmeye başlamıştır. Verilen talimatta özellikle Ankara ve İstanbul Halkevinin konferanslarının tüm illerde belirli yerlere konulacak radyolar aracılığıyla vatandaşlara dinletilmesinden sonra kendi programlarına devam etmeleri istenmiştir. Radyosu olmayan Halkevlerinin kendi programlarını yaparak Dil Bayramını kutlamaları talimatı verilmiştir. Dil Bayramı ile ilgili konferanslar ve nutuklarda özellikle üzerinde durulması gereken konular da talimatta belirtilmiştir⁴⁷.

1938 yılının 26 Eylül’ündeki Dil bayramı kutlamaları yukarıda belirttiğimiz talimatnameye uygun olarak tüm ülkede kutlamalar planlanmıştır. Kocaeli merkezde kutlamaların odak noktası, her zamanki gibi İzmit Halkevi’dir. Ancak kutlamalarda eskiye oranla bazı farklılık görülmektedir. Kutlamalar bu kez akşam saatlerinde başlamıştır. Akşam 18.00’den itibaren CHP ve İzmit Halkevi binasından hoparlörlerle yapılan yayınlarla başlamıştır. Halkevinde konferanslar verilmiş ve dilin önemine, Türkçenin eskiliği ve zenginliğine ait sözler söylenmiştir. Bundan sonra saat 19.00’den 20’ye kadar Halkevi bandosu, Halkevi önünde ulusal marşlar ve havalar çalarak, kalabalıkları canlandırmış ve coşturmuştur. Kentin önde gelen isimleri Halkevi kitapsaray salonunda toplanarak dil bayramını kutlamışlardır. Bu kutlamaya başta İlbay (vali) ve Parti Başkanı Hamit Oskay olduğu halde, kentin bütün aydın ve kültürsever simaları, Parti ve Halkevi üyeleri katılmışlardır⁴⁸.

İstiklal Marşı’nın okunmasıyla başlatılan toplantıda İzmit Halkevi Dil Tarih Edebiyat kolu başkanı olan Yunus Nüzhet Unat tarafından canlı bir açılış konuşması yapılmıştır. Bu konuşmanın arkasından Nuri Özdoğan, Türk dilinin geçirdiği aşamalar ve zenginliğini anlatmış; Cevad Tongay ise dilde terimlerin önemine dikkat çeken bir konuşma yapmıştır. Hicabi Artuner “Atatürk” başlıklı şiirini büyük bir heyecanla okumuştur. Daha sonra Halkevi gösteri kolundan Hüseyin Avni Osmanlıcanın gülünçlüğüne bir monologla ortaya koymaya çalışmıştır. Konuşmalar ve gösteriler bittikten sonra davetlilere çay ikram edilmiş ve coşkun tezahüratlarla dil bayramı kutlamaları sona ermiştir⁴⁹.

1938 yılı kutlamaları ilk dil bayramının kentte kutlanmasından beri belki de en sönük geçenlerden birisiydi. Akşam 18.00’den sonraya alınan kutlama Halkevi binasıyla ve davetlilerle sınırlı kalmış, halkın geneli bu bayram kutlamasına katılamamıştır. Bunun nedeni Atatürk’ün hastalığının ağırlaşması olabilir. Devlet ve parti yöneticilerinin ve hatta tüm ulusun moralleri bozuktur. Bu durumda diğer dil bayramları gibi eğlenceli ve coşkulu kutlanması pek mümkün değildir.

Atatürk’ün Ölümünden Sonraki İlk Yıllarda Dil Bayramları

Atatürk’ün Ölümünden sonra Dil devrimi biraz hız kaybetmiştir. Ulus’un da dahil olduğu bir çok gazetede dil devrimine yönelik eleştiriler yapılmaya başlanmıştır. Bazı yazarlar makul olabilecek eleştiriler getirirken, önemli bir kısmı haksız ve ağır eleştiriler yapmaya başlamıştı. Dil çalışmalarının sosyal, pedagojik ve ebedi gelişmesini olumsuz etkilediği ve zararlı aşırılıklara sürüklediği ileri sürülmüştür. İsmet İnönü’nün cumhurbaşkanı seçilmesinden sonraya rastlayan bu eleştiriler, dil devriminden vazgeçileceği yolundaki bazı uygulamalar karşısında epeyce sertleşmiştir⁵⁰. Daha önce Kültür Bakanlığı’na çevrilen Maarif Vekaleti eski ismine geri çevrilmiş, il, ilçe gibi idari yapıdaki Türkçe isimler Arapça kökenli vilayet ve kazaya çevrilmişti. En önemli olaylardan biri de 1935 yılında Türkçeleştirilen CHF programının 1939 kurultayı sırasında eski haline çevrilmesidir⁵¹.

Türk Dil Kurumu, abartılı olarak görülen Güneş Dil Teorisinden yavaş yavaş vazgeçerek, arılaştırma çalışmalarına devam etmiştir. Dil devrimine darbe vuran ve geriye dönüş anlamını taşıyan bu değişimler, dil devriminin devam etmeyeceği yolunda bir izlenim bırakmıştır⁵². Dil devrimindeki

⁴⁷ B.C.A., 490.01/4.18.24,s.1.

⁴⁸ Türk Yolu, 29 Eylül 1938, s.1.

⁴⁹ Türk Yolu, 29 Eylül 1938, s.1.

⁵⁰ Ağâh Sırrı Levend, Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri, 2.B., Ankara, Türk tarih Kurumu Yayınları, 1960, s.444.

⁵¹ Esma Torun Çelik, II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye’de Kültürel Değişimler, Antalya, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, 2006, s.202.

⁵² Uriel Heyd, Language Reform in Modern Turkey, Jerusalem, The Israel Oriental Society, 1954, s.36.

Esma TORUN ÇELİK

bu gerileme 1941 yılına kadar devam etmiştir. 1941 yılında Dil bayramı münasebetiyle Cumhurbaşkanı İnönü yaptığı konuşmada dilin yabancı unsurlardan temizlenerek ulusal bir dilin yaratılması amacını taşıdıklarını belirtmesi ve TBMM'deki konuşmalarında öz Türkçe kelimeler kullanması dil devrimine devam edileceği mesajı olarak algılanmıştır. Nitekim uzun bir aradan sonra 1942'de 4. Dil Kurultayı'nın toplanmasıyla dilde sadeleşme ve kelimeler Türkçe karşılıklar bulma yolundaki çalışmalara devam edilmiştir⁵³.

Dil devrimindeki duraklama ve dilde yaşanan geriye dönüşlerin etkisiyle dil bayramı da eski coşkusundan yoksun kalmıştı. Özellikle basında bunu daha net gözlemlemek mümkündür. Gazetelerin dil devrimi konusundaki görüş değişikliklerini etkileyen ve değiştiren temel faktör hiç kuşkusuz hükümetin politikalarıydı. Kocaeli'ndeki dil bayramı kutlamalarında da bu duraklamayı gözlemlemek mümkündür. Yıllarca kendini dil devriminin yılmaz destekçisi olarak gösterilen Türk Yolu gazetesinde dil bayramına gereği kadar ilgi göstermemiş, çalışmaları destekleyen yazılara yer verilmemiştir. 1939 yılı 26 Eylül'ünde kutlanacak olan dil bayramının artık ilk sayfadan değil, ikinci sayfada vermiştir. Dilin önemi ile ilgili hiçbir yazıya da yer verilmemiştir. Halkevlerinde kutlanacağı duyurulan dil bayramı programında halkevinin bayraklarla süsleneyeceği ve akşamda aydınlatılacağı belirtilmiştir. Öğleden sonra saat 16.15'de Halkevi radyosundan Dil Tarih ve Edebiyat Kolu üyeleri tarafından sırasıyla nutuklar okunacak ve dil devriminin ortaya konulacağı ifade edilmiştir. Buna göre açılış konuşmasını Yunus Nüzhet Unat yapacaktır. "Türk ve Osmanlı edebiyatının karakteristik tahlili ile öz dil cereyanları" başlıklı konferansı Nuri Özdoğan sunacaktır. "Halk şairleri ve halk dili ile yazılan şiirlerin Türk dili bakımından kıymetleri", konulu konuşmayı da Muazzez Çayıroğlu; "güneş dil Teorisi ve terimlerden bazı numuneler" isimli sunum Cevad Tongay sunacaktır. Turgut Baykal tarafından da şiir okunacaktır. Ankara Radyosu'nda saat 18.00'da yapılacak konferansın da dinlenmesi sağlanacaktır. Dil bayramı geceleyin yapılacak müzik yayınıyla son bulacaktır⁵⁴.

1939 yılında Dil Bayramı kutlanmaya devam etmesine rağmen eskinin coşkusundan yoksundur. Dil bayramlarında halkın yoğun katılımı yerine bir grup davetliyle kutlamak adet haline gelmiştir. Artık dil bayramına ve dil meselesine gazetenin ilk sayfalarında pek rastlanmamaktadır. Kısacık duyuru yapılarak bayramın kutlanacağı ve kutlandığını bildirmekle yetinilmektedir. Tıpkı 1940 yılında İzmit'te kutlanan dil bayramı da sönük geçmeye devam etmiştir. Türk Yolu Gazetesi'nin 2. sayfasında küçük bir haber olarak dil bayramının kutlandığı bildirilmiştir. 8. Dil bayramı İzmit Halkevi'nin Dil Edebiyat şubesi tarafından "güzel ve canlı bir şekilde tesb'it edilmiştir" denilmiştir⁵⁵. Burada dikkati çeken eski Arapça kökenli sözcüklerin tercih edilmiş olmasıdır. Bu da bize hükümet politikasının bir yansıması olarak görünmektedir.

Saat 16.15'ten 17.30'a kadar Dil Bayramının manasını ortaya koyan bir yayın yapılmıştır. Açılış konuşmasını Yunus Nüzhet yapmış, Nuri Özdoğan "Türk ve Osmanlı edebiyatının karakteristik tahlili ile öz dil cereyanları" konusunda bir konuşma yapmıştır. Öğretmen Zeki Vural ise, halk şairleri ve halk dili ile yazılan şiirlerin öz Türk dili bakımından önemini anlatmıştır. Şiirlerin okunduğu gece müzik yayınıyla son bulmuştur⁵⁶.

İzmit Halkevinin 1941'de yapılacak 9. Dil bayramı kutlama programına bakıldığında neredeyse bir önceki yıla aynı programdır. En ilginç ise Halkevinde konuşma yapacak isimlerin ve yapacakları konuşmaların başlıklarının bile aynı olmasıdır. Yine akşam saat 16.00'da Halkevinde yapılacak toplantıların radyolar aracılığıyla duyurulmasının sağlanması öngörülmüştür. Programda konuşma yapacak üç isimden sadece biri farklı, ama konuşma başlıkları ise tamamen aynıdır⁵⁷.

Dil bayramı kutlamaları dar bir kitleyle ve kısa programlarla kutlanmaya devam etmiştir. Bunun yanı sıra Atatürk döneminde olduğu gibi gazetelerde günün anlam ve önemine uygun yazıların yer almaması da ilginçtir. Kutlamalarda halkın katılımı eskiye oranla kısıtlı görünmektedir. Tüm halkın katılımı ile bir bayram havasında yapılan kutlamalar, Halkevi personeli ve üst düzey kamu görevlilerinin birlikte katıldığı bir bayram olmaktan çok anma toplantısını andırmaktadır.

⁵³ Heyd, s.36-38.

⁵⁴ Türk Yolu, 26 Eylül 1939, s.2.

⁵⁵ Türk Yolu, 27 Eylül 1940, s.2.

⁵⁶ Türk Yolu, 27 Eylül 1940, s.2.

⁵⁷ Türk Yolu, 25 Eylül 1941, s.1, 2.

Sonuç

Atatürk’ün önderliğinde başlatılan Dil devrimi, ulusal devlet ve toplum oluşturulması yolunda önemli adımlardan biri olduğu gibi, Türk kültür devriminin de tamamlayıcısıdır. Dil yoluyla kültürler gelecek kuşaklara taşındığından, kullanılan dilin diğer kültür unsurları da toplumlara nüfuz etmektedir. Bu bilinçle hareket eden Mustafa Kemal, Türk kimliğini zaman içinde yitirmiş topluma, Türk ulusal kimliğini oluşturmak için önce öz diliyle okuyup yazması ve okuduğunu anlamasını sağlamak için önce yazı devrimi arkasından da dil devrimini uygulamaya koymuştur. Dil ve tarih çalışmalarını birlikte yürütmüştür.

1932 yılında Türk Dili Tetkik Cemiyeti’nin kurulmasından hemen sonra ilk dil kurultayı 26 Eylül 1932 tarihinde Dolmabahçe Sarayı’nda toplanmıştır. Bu toplantıda alınan kararla 1933 yılından itibaren ilk kurultayın açılış tarihi olan 26 Eylül’ün Dil bayramı olarak kutlanması kararlaştırılmıştır. Dil devrimini, dilin mevcut durumunu, öz Türkçenin zenginliğini, dilin yabancı dillerinden baskısından kurtarılmasının önemini halka anlatmak ve onların destek ve katkısını almak için bu bayram kabul edilmiş olmalıdır. Zira bütün dil bayramlarının ortak özelliklerinin başında toplantılarda sıklıkla Türkçenin çok eski bir dil olması, zenginliği, sadeleştirilip öz Türkçe haline getirmesinin önemi anlatılmaya çalışılmıştır. Dile yerleşmiş Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçe karşılıkları çoğu kez halkın konuştuğu dilde arandığından onların yardım ve desteğinin sağlanması Dil devriminin başarıya ulaşması için elzem görünmekteydi.

1933’te Türk Dili Tetkik Cemiyetinde başlayan kutlamalar, 1934 yılından itibaren CHP Genel Sekreterliği’nin ve Halkevi Başkanlığı’nın talimatıyla tüm ülkede kutlanmaya başlamıştır. 1934 yılında İkinci Dil Kurultayı vesilesiyle Dil Bayramı, geniş halk kesiminin katıldığı oldukça coşkulu bir bayram havasında kutlanmıştır. Ulusal ve yerel gazetelere de bu günlerde özel yayınlar yapmaları istenmekteydi. Kendini her zaman Halk Fırkacı ve cumhuriyetçi olarak tanımlayan Rıfat Yüce’nin gazetesi Türk Yolu da dil devriminin ve dilde sadeleşmenin önemini halka anlatmak için makaleler ve yazılar yayınlanmıştır. Kutlamalar Halkevi binasıyla sınırlı değildir, önemli meydanlarda veya binalarda toplantılar, konserler, temsiller ve milli oyunlar sergilenmiştir.

Kocaeli’nde en uzun süreli ve en coşkulu geçen Dil Bayramı 1936 yılında yaşanmıştır. Bu yıl iki ayrı tarihte toplam beş gün boyunca kutlama yapılmıştır. Güneş Dil Teorisinin benimsenmesiyle ünlü olan Üçüncü Dil Kurultayı’nın açılış tarihinden başlayarak toplantı süresince dört gün boyunca Dil Bayramı kutlanmıştır. Oldukça hareketli olan bu kutlamalar tüm kentte bayram havası yaratmıştır. Bu kutlamalar kentte yaşayanların inisiyatifleriyle değil, CHF Genel Sekreterliğinin direktifleriyle gerçekleşmiştir. İlde İzmit Halkevi kutlamaları organize etmiş, halkın katılımını sağlamış, tüm kenti bayraklarla donatıp, geceleri ışıklandırılması sağlanmış ve fener alayları düzenlenmiştir. Her gün mutlaka konferans ve nutuklar verilmesinin yanı sıra, kurultay görüşmeleri kent meydanlarına konulan radyolarla takip edilmesi sağlanmıştır. Dört gün boyunca müzikli ve ulusal oyunlar ve temsillerin de yer aldığı etkinliklerle, halkın Dil devrimine desteği ve katkısı sağlanmaya çalışılmıştır. Daha önce olmamasına rağmen, Kurultay süresince kentte yapılan kutlamalar, dil devriminin doğru anlaşılmasını sağlamak ve tam desteklerini almak amacıyla yapılabilir. Bu etkinlik Kocaeli’nin bütün ilçelerinde ayrı ayrı planlanmış ve yapılmıştır. Kandıra, Karamürsel, Hendek, Karasu başta olmak üzere yapılan kutlamalarda halkın katılımı sağlanmıştır. Türk Yolu Gazetesi de yaptığı yayınlarla, yazılan makalelerle ve öz Türkçeyi kullanmadaki kararlılıklarıyla Dil devrimine baştan itibaren destek vermiştir. Bu yayınlarda hükümetin Dil devrimi lehine yayınlar yapılması talimatını vermesinin etkisini bilmiyoruz. Çünkü Rıfat Yüce’nin fikirleri ve yayın politikasıyla bütün devrimlere destek verdiği için, talimat olmasa bile bu yayınları yapacağı izlenimi doğurmaktadır.

Dil Bayramı kutlamaları Atatürk’ün ölümünden sonra hız kaybetmiştir. Tıpkı Dil Kurultaylarının 1942’ye kadar toplanmaması gibi. Hükümetin dil politikası yolunda değişiklik yapması, İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanlığının ilk yıllarında Dil Devriminden vazgeçildiği izlenimi doğurmuştur. Bu da hem Türk yolunun dil konusundaki yayın politikasını hem de kentlerdeki dil bayramı kutlamalarını etkilemiştir. Halkevlerinin Dil Edebiyat ve Tarih şubelerinin düzenlediği kutlama etkinlikleri çoğu kez Halkevinde toplantı biçiminde olmuş; kentin ileri gelenleri bu toplantılar da davetli olmuşlardır. Dil Devrimindeki bu kısa duraklama, 1942’de Dördüncü Dil Kurultayının toplanmasıyla son bulmuştur.

Esma TORUN ÇELİK

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

- B.C.A., 490.01/4.18.24, s.1.
 B.C.A.,490.01/13.71.5, s.16.
 B.C.A.,490-1/0-0 . 1169.105.2, s.10, 25.
 B.C.A.,490-1/0-0 . 1169.105.2, s.11.
 B.C.A.,490-1/0-0 . 1169.105.2, s.12
 B.C.A.,490-1/0-0 . 1169.105.2, s.13.
 B.C.A.,490-1/0-0 . 1169.105.2, s.24-25.
 B.C.A.,490-1/0-0 . 1169.105.2, s.25.
 B.C.A.,490-1/0-0 . 1169.105.2, s.27.
 B.C.A.,490-1/0-0 . 1169.105.2.

Kitap ve Makaleler

Akalın, Şükrü Haluk, “Atatürk Döneminde Türkçe ve Türk Dil Kurumu”, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, S.607, Temmuz 2002, s.1-58

Berna Kaya, Bir Halk Eğitimi Kurumu Olarak İzmit Halkevi (1932-1951), Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim ABD, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Heyd, Uriel, Language Reform in Modern Turkey, Jerusalem, The Israel Oriental Society, 1950.

İnan, Afet, “Türk Dil Kurumu’nun Kuruluşu Üzerine”, Türk Dili, 6(69), Haziran 1957, s. 477-478.
 Karal, Enver Ziya, “Atatürk’ün Tarih Tezi,” Atatürk Hakkında Konferanslar, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1946.

Levend, Ağâh Sırrı, Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri, 2.B., Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1960.

Lewis, Bernard, Modern Türkiye’nin Doğuşu, 4.B., çev. Metin Kıratlı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınlar,1991.

Özüçetin, Yaşar-Kara, Bülent-Bolat, Mahmut, “Bazı İl ve İlçelerde Halkevi Bünyesinde Muhtelif Dil Bayramı Kutlamalar”, The Journal Of Academic Social Science Studies, Number 61, Autumn III, 2017, p.251-275.

Torun, Esma, II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye’de Kültürel Değişimler, Antalya, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, 2006.

Turan, Şerafettin, “Atatürk Devrimlerinin Bütünlüğü İçinde Dil Devrimi,” Atatürk Yolunda Türk Dil Devrimi, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1981, s.14-19.

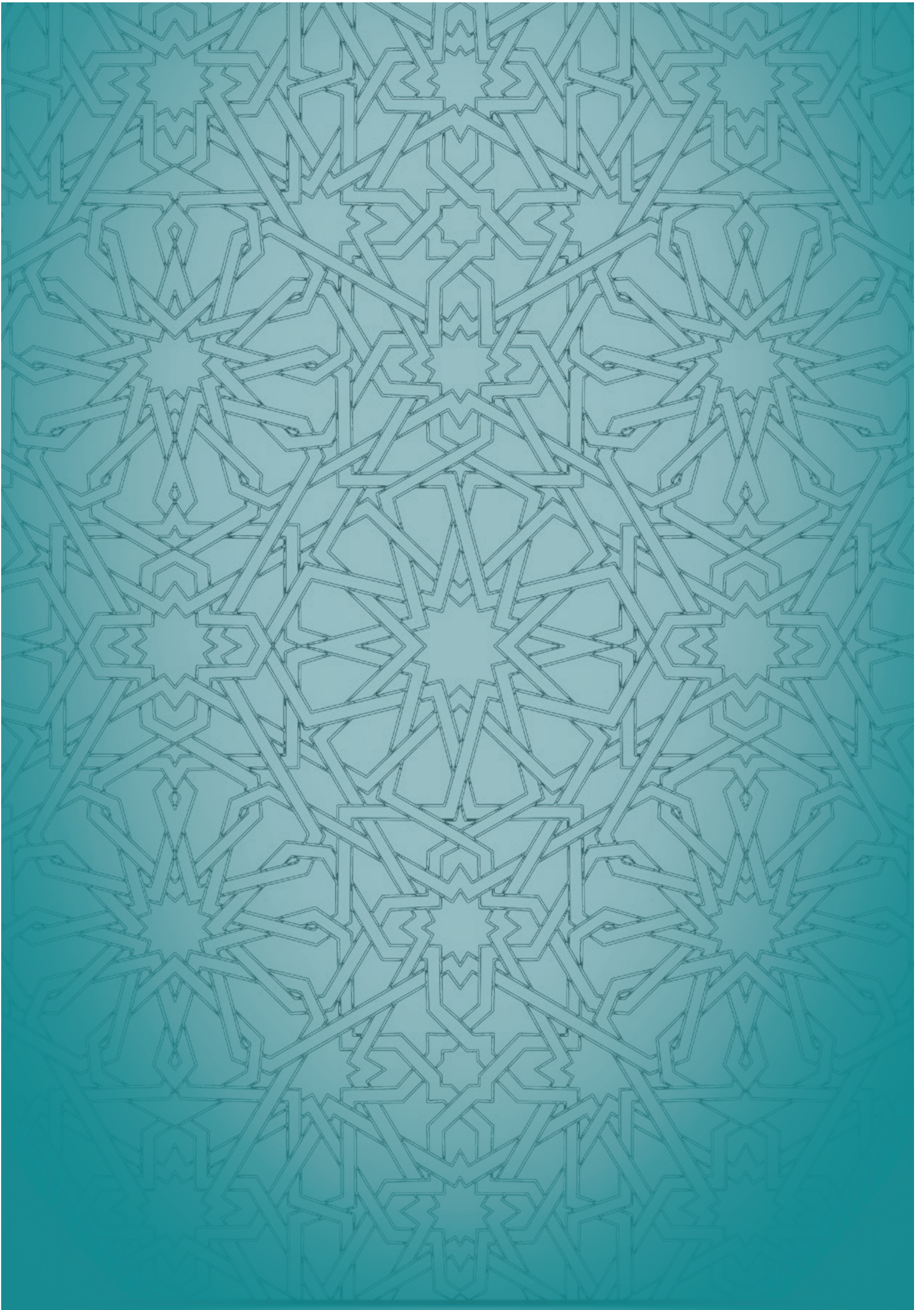
Gazeteler

- “Birinci Dil Bayramı,” Hakimiyeti Milliye, 27 Eylül 1933, s.1.
 “Dil Bayramı”, Türk Yolu, 16 Eylül 1935, s.1.
 “Dil Bayramını Öz Dille Kutlularız”, Hakimiyeti Milliye, 26 Eylül 1934, s.1.
 “Dil Kurultayı Dün Açıldı”, Hakimiyeti Milliye, 27 Eylül 1932, s.-2.
 “Dil Kurultayı,” Hakimiyeti Milliye, 26 Eylül 1932, s.1.

Kocaeli’de Dil Bayramları (1933-1938)

- “Halkevi Raporu,” Türk Yolu, 15 II. Kanun 1936, s.1.
- “İkinci Türk Dil Kurultayı Açıldı,” Türk Yolu, 27 Ağustos 1934, s.3.
- “İzmit’te 26 Eylül Dil Bayramı Nasıl Kutlandı”, Türk Yolu, 1 Birinci Teşrin 1934, s.
- “İzmit’te Dil Bayramı”, Türk Yolu, 26 Ağustos 1936, s.1
- “Kutlu Olsun Kardeşlerim Kamumuza Kurultay!”, Hakimiyeti Milliye, 6 Birinci Teşrin 1932, s.1,4.
- “Öz Türk Adları,” Türk Yolu, 20 Ağustos 1934, s.3.
- Aray, Macit, “Dil İnkılabımız,” Türk Yolu, 23 Eylül 1936, s.1.
- Türk Yolu, 1 Birinci Teşrin 1934, s.1,4.
- Türk Yolu, 10 Eylül 1934, s.1.
- Türk Yolu, 23 Eylül 1936, s.1.
- Türk Yolu, 23, 30 Mart; 1, 8, 15, 22, 29 Nisan; 9, 20 Mayıs 1935, s.3.
- Türk Yolu, 25 Eylül 1935, s.1.
- Türk Yolu, 25 Eylül 1941, s.1, 2.
- Türk Yolu, 26 Ağustos 1936, s.1.
- Türk Yolu, 26 Eylül 1939, s.2.
- Türk Yolu, 27 Eylül 1940, s.2.
- Türk Yolu, 27 Mayıs 1935, s.3
- Türk Yolu, 29 Birinci Teşrin 1934, s.1-2, 4.
- Türk Yolu, 29 Eylül 1938, s.1.
- Türk Yolu, 30 Eylül 1936, s.1.
- Yüce, Rıfat, “Dil Bayramımız”, Türk Yolu, 25 Eylül 1935, s.1.

Sıtma - Pirinç İkileminde Bir Kent: İzmit (1935-1937)

Önder DUMAN*

Malarya olarak da bilinen sıtma, anofel cinsi sivrisineklerin sokması ile vücuda enfekte olan ve ateşli nöbetlerle seyreden bir hastalıktır. Tarihsel süreçte sıtmanın Afrika kaynaklı olduğu ve muhtelif göçlerle Akdeniz kıyılarına, Hindistan, Asya ve Amerika'ya yayıldığı düşünülmektedir. Tüm dünyada kitlesel ölümlere sebebiyet veren sıtmanın Hippocrates zamanında Yunanistan'da ortalama olarak yılda 5 bin kişinin ölümüne neden olduğu bilinmektedir¹.

Tarihsel sürece bakıldığında Anadolu da önemli bir sıtma bölgesi konumundadır. Geç dönemlerde, 20. yüzyılın başlarında bile Anadolu halkının dörtte üçünün sıtma tehdidi altında bulunduğu bir gerçek olup, dönemin hükümetleri ücretsiz kinin dağıtarak hastalığın önüne geçmek istemişlerdir. Ancak bu tedbir çok işe yaramamış olsa gerek harb-ı umumi ve Milli Mücadele yıllarında sıtma Anadolu'da oldukça yaygın bir hale gelmiştir². Dolayısıyla cumhuriyet dönemine gelindiğinde sıtma yeni Türk devletinin "sağlıklı ve nitelikli nüfus" hedefinin önündeki en önemli engellerden biriydi.

Cumhuriyetin ilk yılları itibariyle Anadolu'nun pek çok yeri gibi İzmit ve havalisi de sıtmadan muzdarip idi. Nitekim bu gerçeklik harb-ı umuminin son yılında Osmanlı Mebusan Meclisinde Dahiliye Nazırına yöneltilen bir soruya dönemin Sıhhiye Müdürü Adnan Bey'in şu cevabında açıkça belirtilmişti³: "Öyle zannederim ki Memamlık-i Osmaniye'nin en çok sıtmalı yerleri Konya Ovası ve İzmit vesairedir." Yine ayrıca Kocaeli'nde çıkmakta olan Türk Yolu gazetesi 1928 yılı itibariyle vilayet dahilinde sıtmalı oranının % 28 gibi yüksek bir rakama ulaştığına dikkat çekmekteydi⁴.

Bu kadar etkin olan sıtmaya karşı tüm ülkede olduğu gibi Kocaeli vilayeti dahilinde de vakit geçirilmeden mücadeleye başlandı. Öncelikle vilayet Temmuz 1928 başında sıtma mücadele mıntkası olarak ilan edilirken, bir mücadele heyeti teşkil edildi. Doktor Mecit Bey başkanlığında hemen göreve başlayan heyet ilk etapta sıtma muayenelerine girişti ve ilk 8 aylık dönemde 55 bin dolayında muayene gerçekleştirdi. Ertesi yıl Mart-Ekim döneminde ise muayene adedi 85 binin üzerine çıktı⁵. Söz konusu heyet sonraki yıllarda da muayene ve tedavi çalışmalarına devam ederken, yıllık muayene adedi kimi yıllarda 200 binin üzerine çıktı⁶.

İzmit ve çevresinde ciddi biçimde etkili olan sıtmaya karşı mücadele kapsamında ayrıca sulak ve bataklık alanların kurutulmasına çaba sarf edildi. Çünkü sıtma ile bataklık ve sulak alanlar arasında sebep sonuç ilişkisi olduğu bilinen bir gerçektir: Bataklık ve sulak alanlar sıtmanın kaynağı olan sivrisineklere oldukça uygun yaşam alanları sunmaktaydı. Bölgede cumhuriyetin ilk yılları itibariyle Dipsiz, Bakırlı, Tuzla, Derbent, Gökçeören gibi büyük bataklıklar mevcut olup, yapılan tüm kurutma

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

¹ İnci Hot, Sıhhiye Mecmuasına Göre Ülkemizde Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele (1913-1996), İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2001, s. 34-35.

² Mehmet Temel, Atatürk Döneminde Bulaşıcı ve Salgın Hastalıklarla Mücadele, Nehir Yayınları, İstanbul 2008, s. 66.; Fatih Tuğluoğlu, "Türkiye'de Sıtma Mücadelesi (1924-1950)", Türkiye Parazitoloji Dergisi, 32/4 (2008), s. 353.

³ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, D: 3, c: 2, s. 482.

⁴ Türk Yolu, 13 Birinci Teşrin 1939, s.1.

⁵ Sıhhiye Mecmuası, c: 5 (Teşrin-i Evvel-Teşrin-i Sani 1929), Ankara 1930, s. 1428.

⁶ Önder Duman, "Cumhuriyet'in İlk Yılları İtibariyle Kocaeli Vilayeti'nde Sıtma Mücadelesi (1923-1938)", Uluslararası Çoban Mustafa Paşa ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu-IV Bildirileri, c: II, Kocaeli 2018, s. 1240.

Önder DUMAN

çalışmalarına karşın, 1930 ortaları itibariyle vilayet dahilinde daha 250 bin dönüm civarında bataklık alan bulunmaktaydı⁷. Bölgede bataklıkların dışında bir diğer sıtma kaynağı ise sulak alanlardı. Kanallar ve sazlık bölgeler dışında İzmit ve çevresinde en önemli sulak alanlar ise piriçliklerdi. Dolayısıyla bir yanda sıtmanın varlığı ve sıtmaya karşı vilayet dahilinde yürütülen mücadele ve diğer yanda hem beslenme, hem de ekonomik açıdan bir değer ifade eden piriç 1930'ların ortalarında İzmit'te bir ikilem meydana getirmiştir.

Asıl menşei Hindistan, Çin ve Japonya olan ve oradan tüm dünyaya yayılan piriç sulu arazilerde⁸ yetişen bir bitki olup, Kocaeli vilayeti de önemli sayılabilecek piriç üretim bölgelerinden biriydi. Nitekim Osmanlı son döneminde yapılan sayımlara göre Kocaeli vilayetinde 1909'da 640, 1913'te 1.660 dönüm piriç ekilmişti⁹. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde 1926'da Kocaeli'de 1.046 dönüm arazide piriç ekildiği ve buradan da yaklaşık 35 ton ürün elde edildiği tespit edilmektedir¹⁰. Sonraki yıllarda Kocaeli'de ve özellikle de İzmit'in yakın köylerinde, ovada piriç ekiminin önemli ölçüde arttığı, 1934 yılında yaklaşık 15 bin dönüm arazide piriç ekildiği görülmektedir. Söz konusu sahadan elde edilen üründen bir kısmının yurt dışına ihraç edildiği ve yarım milyon liralık bir gelir sağlandığı dönemin gazetelerinde kaydedilmektedir¹¹. Dolayısıyla 1930'ların ortaları itibariyle ekilen piriç hem vilayet ihtiyacını karşılarken, hem de önemli bir ekonomik girdi ürünü haline gelmiş durumdadır.

Bu şekilde piriç İzmit ve çevresi köylülerinin önemli bir geçim ürünü halindeyken, yukarıda da ifade edildiği üzere bölgede 1929'dan beri sıtmaya karşı ciddi bir mücadele yürütülmekteydi. Dolayısıyla 1930 ortaları itibariyle İzmit, piriç ve sıtma ikilemi içinde bir seçim yapmak durumunda kalmış ve bu ikilem ilk defa Türk Yolu gazetesini çıkarmakta olan Rifat Yüce tarafından 21 Ocak 1935'te dile getirilmiştir. "İzmit'te Piriç Ekilsin mi, Ekilmesin mi?" başlıklı yazısında Yüce, piriçin İzmit halkı açısından taşıdığı ekonomik değeri ifade ettikten sonra, sıtma gerçeğini dile getirmekte ve bölgedeki sıtma mücadele heyetinin artık piriç ekimine müsaade edilmemesi yönünde talepleri olduğunu belirtmekteydi. Bu sorunun ilgili makamlarca bir an önce çözüme kavuşturulması gerektiğini ifade eden Yüce, bu konu ile ilgili bir anket açtıklarını belirtmekte ve ilgili kişilerin bu ankete katılmalarını ve düşüncelerini paylaşmalarını talep etmekteydi¹².

Rifat Yüce konuyu bu şekilde gündeme getirirken, gazete aslında aynı gün ikinci sayfasında tartışmanın boyutunu ateşleyecek bir yazıya yer vermişti. "İzmit'te Piriç ve Sıtma" başlığını taşıyan ve gazetenin resmi görüşünü ortaya koyduğu anlaşılabilir yazıda piriçin bir tarafta son yıllarda İzmit halkı açısından taşıdığı ekonomik değere vurgu yapılmakta, diğer tarafta ise sıtma gerçeği dile getirilmekte ve sıtma yüzünden piriç ekimini yasaklamaya yönelik sıtma mücadele teşkilatının düşüncesi şu şekilde eleştirilmekteydi¹³: "...Memlekette sıtma olabilir Ve bu sıtma belki de piriç ekimi dolayısıyla çoğalmıştır. Fakat burada aranacak ve bilhassa memleketin iktisadi noktasından gayret sarf ederek düzeltilmesi lazım olan bir iş vardır ki piriç ekimine mani olmak değil bilakis sıtmaya mani olacak tedbirler alınmaktadır. İzmit çiftçileri piriç ekme işlerinde sıtmanın çoğalmasına değil azalmasına daha fazla yardım ettiklerini birçok açık hakikatler ile ispat etmişler ve eskiden sıtma yatağı diye bu memleketi orman, çalı ve bataklı olan ve insan değil kazmanın bile girmediği yerleri onarmış muntazam hendekler açarak eskiden sıtma mikrobu saklandığı yerleri tarla haline ve mikrobu barınmayacağı bir şekilde koymuştur. İzmit çiftçisi çalışmıştır. O kendisine düşen vazifeleri yapmıştır. Memleketin sıhhatini düşünmek en ileride bir iş olduğu kadar yaşamasını ve memlekete milyonlara yakın giren parayı temin eden piriçin de getireceği ve iktisadi koruyuculuğu düşünerek men etmeye değil bilakis fenni bir şekilde ekimine ve üremesine ön alınması lazımdır...."

Türk Yolunun söz konusu anketi açtığı sıralarda İzmit ve çevresindeki piriç üreticileri arazilerini ekime hazırlamaya başlamışlar ve hatta Ocak 1935 sonlarında ziraat odası piriç ziraatı ile ilgili bir toplantı düzenlemişti¹⁴. İşte tam bu günlerde gazetenin açtığı ankete yanıtlar da gelmeye başladı. Gazeteye yansıyan ilk yanıt Belediye Başkanı Kemal Öz'den gelirken, Öz yazısında piriçin ekiciler açısından ekonomik bir değeri olduğunu kabul etmekle birlikte, bölgedeki sıtmanın varlığına ve bu sıtmaya sebebiyet veren su birikintilerine, dolayısıyla piriç ekim sahalarına dikkat çekmekteydi. Kemal Öz cevabında "Doktorlar sıtmanın çoğalmasında piriç ziraatının amil olduğu kanaatinde müttefiktir. Şu halde bize büyük menfaatler getiren piriçin getirdiği menfaatten daha büyük ve

⁷ Duman, "Cumhuriyet'in İlk Yılları...", s. 2018, s. 1238-1239.

⁸ Piriç Ziraatı, Orman ve Maadin ve Ziraat Nezareti Kütüphanesi, c: 5, Matbaa-i Amire, İstanbul 1327, s. 6.

⁹ Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri 1909, 1913, 1914, Hazırlayan: Tevfik Güran, T.C. Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 2011, s. 31, 89.

¹⁰ 1926 Senesi Ziraat İstatistiği, Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Vekâleti, İstanbul, s. 4.

¹¹ Türk Yolu, 21 Kanun-ı Sani 1935, s. 2.

¹² Türk Yolu, 21 Kanun-ı Sani 1935, s.1.

¹³ Türk Yolu, 21 Kanun-ı Sani 1935, s. 2.

elim zararlar getirdiğini kabul etmek zaruretindeyiz” deyişi ile ekonomik değerine rağmen pirinç ekimi aleyhinde olduğunu göstermiştir¹⁵.

Belediye başkanının pirinç karşıtı bu sözleri karşılık bulmakta geç kalmamış ve 18 Şubat tarihli gazetede Ziraatçı Osman Nuri pirincin esas itibarıyla kendisinin sıtmaya sebebiyet vermediğini, İzmit ve çevresinde fenni metotlarla pirinç ziraatı yapılmamasının hastalığa davetiye çıkardığı gerçeğini dile getirmiştir. Ona göre yıllardır bölgede pirinç ziraatı ilkel metotlarla icra edilmekte ve gereğinden fazla sulama yapılmaktaydı. Tarlalarda lazım olan suyu alıp fazlasını akıtacak kanalların, diğer bir ifadeyle kanalizasyon sisteminin kurulmadığını ve dolayısıyla eski usullerle yapılan ziraatın gereksiz yere su birikintilerine neden olduğunu ifade eden Osman Nuri, bu birikintilerin de sıtmanın kaynağı konumundaki sivrisineklere uygun yaşam alanları oluşturduğunu kabul etmekteydi. Osman Nuri Bey yazının devamında modern yöntemlerle pirinç ziraatı yapılacak olursa, yani muntazam kanallar açılır ve usulüne göre kesik sulama yapılırsa sıtma kaynağı olan sivrisinek larvalarının yaşam şansı kalmayacağını altını çizmekte ve ziraatın modern usullerle yapılması ile sorunun çözme kavuşacağını belirtmekteydi¹⁶.

Osman Nuri Bey’in bilimsel temelli bu yaklaşımına bir hafta sonra Fahri Öz adlı bir diğer vatandaş nispeten destek çıkmakta ve üç maddeden oluşan bir çözüm reçetesi sunmaktaydı: “Pirinç ekilmeli” temalı bu çözüm reçetesinde pirinçten elde edilen gelirin bir kısmının sıtma mücadelesine aktarılması önerisi öne çıkarılmaktaydı. Buna göre¹⁷,

“a. Memleketimiz için çok kârlı ve paralı olan PİRİNÇ ekilmeli

b. Bundan ileri geldiği iddia edilen sıtmanın da kökü körlenmeli

c. Bu işte çok para lazım olduğuna göre bir birlik olmalı. Pirincin hasılatı safiyesinin yüzde 2’si, üçü, beşi hatta onu bu birliğe verilmeli, birlik ise sıtma mücadelesi ile el ele verip bu çok kuvvetli para ile ne yapmak lazım ise yapmalı ve mikrobun kökü körlenmeli, pirinçte her sene böylece ekilmeli.”

1935 yılı Mart ayı itibarıyla İzmit’te ekonomik faydayı öne çıkararak pirinç ekilmeli ve buna karşı sıtmayı öne sürerek hayır ekilmemeli biçiminde iki ayrı cephenin var olduğu rahatlıkla söylenebilir. İşte tam bu noktada mesele Ankara’ya iletilmiş ve Sıhhat ve İçtimai Muavenet ile Ziraat Vekâletinin bu konuya çözüm getirmesi istenmiş olsa gerek, 1935 Mart ayı başlarında her iki bakanlıktan birer uzman Kocaeli vilayetine inceleme yapmak üzere görevlendirildi¹⁸. Sıhhat Vekâletince gönderilen Abdurrahman Bey bölgedeki mücadele heyetinin çalışmalarını incelerken, Ziraat Vekâletince gönderilen pirinç uzmanı Harun Onuk önce İzmit çevresindeki Vezir Çiftliği, Başiskele, Kazıklı, Köseköy, Suadiye ve Solaklar civarındaki pirinçliklerde gözlem yaptıktan sonra Akyazı’ya geçerek buradaki pirinçlikleri de inceledi¹⁹. Türk Yolu gazetesi yaklaşık bir hafta süren incelemelerinin ardından Harun Onuk ile bir mülakat gerçekleştirmiş ve konu hakkında kamuoyunun merakını gidermeye çalışmıştır. Harun Onuk’a göre İzmit ve çevresi pirinç ziraatı için oldukça elverişli olmakla birlikte, mevcut ekim alanlarının dışında pirinç ziraatının pek mümkün değildi. Uygulanan tekniklerin eskiliğine dikkat çeken Harun Onuk, modern usullerle sulama yapılmadığının altını çizmekteydi. Harun Onuk gazetenin en sonda “vilayet dahilinde çeltik ekimi yapılacak mı, yapılmayacak mı?” biçimindeki ısrarlı sorularına açık bir yanıt vermemiş, “tetkikatımı yaptım ve raporumu da ait olduğu makamata verdim” demekle yetinmiş, dolayısıyla İzmit kamuoyunda merakla beklenen soru cevapsız kalmıştır²⁰.

Harun Onuk her ne kadar burada bir yanıt vermemişse de yaklaşık bir ay sonra Kocaeli Valiliğine Ziraat Vekâletinden gelen bir yazı kamuoyunun merakını gidermiştir. Harun Bey’in raporunun bir sonucu olduğu anlaşılan bu yazıda İzmit ve çevresinde yapılmakta olan pirinç ziraatında Osmanlı döneminden beri geçerli olan 21 Mayıs 1910 tarihli pirinç kanunu hükümlerinin uygulanmadığı belirtilmekte ve 1935 yılında pirinç ekiminin söz konusu kanunun 1., 2. ve 3. maddeleri ile Sıtma Mücadele Kanunu Talimatnamesine göre yapılacağı ifade edilmekteydi. Bu yazıda belirtilen hususlar vilayet idare heyetince onaylandıktan sonra vilayet umumi meclisinde görüşülmüş ve hemen akabinde kararlar ziraat odasına tebliğ edilmiştir. Nitekim buna göre pirinç ekimi ilgili kanun ve talimatlar doğrultusunda yapılacak ve pirinçlikler nüfusu 500’e kadar olan yerlerden 2,

¹⁴ Türk Yolu, 28 Kanun-ı Sani 1935, s.2.

¹⁵ Türk Yolu, 4 Şubat 1935, s. 1.

¹⁶ Türk Yolu, 18 Şubat 1935, s.1-2.

¹⁷ Türk Yolu, 25 Şubat 1935, s. 1.

¹⁸ Türk Yolu, 4 Mart 1935, s. 2.; Türk Yolu, 11 Mart 1935, s.2.

¹⁹ Türk Yolu, 11 Mart 1935, s.2.

²⁰ Türk Yolu, 25 Mart 1935, s. 1-2.

Önder DUMAN

İzmit'ten de 4 km. uzakta olacaktı. Dolayısıyla bu şekilde pirinç ekim mıntıkası ciddi biçimde sınırlanıyordu²¹.

Bu karar Nisan ayı sonlarından itibaren çiftçilere tebliğ edilirken, gazetelere de ilanlar verilerek tüm kamuoyunun bilgi sahibi olması sağlandı²². Ziraat odası alınan bu kararın uygulanıp uygulanmadığı hususunu da kontrol etmek üzere bir teknisyen görevlendirdi²³.

İzmit ve çevresinde pirinç ekimini sınırlandıran bu kararların tam olarak uygulanmadığı, bazı yasak bölgelerde çiftçilerin zirai faaliyetlerine devam ettiği tespit edilmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla yukarıda belirtilen kararlar hem ekiciler, hem de kamuoyu tarafından iyi karşılanmamış ve yasağa rağmen önceki senelerde ekim yapılan yerlerde pirinç üretimine devam edilmiştir. Yine söz konusu uygulamayı protesto amacıyla bazı üreticiler ziraat odasındaki üyeliklerden istifa etmişlerdir. Bu durum karşısında valilikte vali vekilinin yönetiminde ilgili kimselerin katılımı ile bir toplantı yapılmış ve bu toplantıda 7 kişi 4 km.lik sınırlamanın 3'e düşürülmesi, 3 kişi ise mevcut uygulamanın devamı yönünde oy kullanmıştır. Toplantıda sınırlamanın düşürülmesi yolunda alınan bu karar ilgili bakanlıklara yazılarak, uygulama için izin talep edilmiştir²⁴.

Tespit edilebildiği kadarıyla ilgili bakanlıklardan olumlu manada bir yanıt gelmemiş ve mevcut tebliğat doğrultusunda İzmit ve çevresinde pirinç ziraatı yapılmaya çalışılmıştır. Bu arada zaten 1936 yılında dönemin hükümeti 23 Haziran 1936 tarihli Çeltik Ekim Kanunu çıkarmış ve bu kanun ile de pirinç ekimi belli esaslara bağlanmıştır. Nitekim kanuna göre mülki amirlerin başkanlığında tabip, çeltik ekim uzmanı ve ziraat odası üyelerinin katılımı ile çeltik komisyonları kurulmakta ve pirinç ekiminin bu komisyonlar denetiminde yapılması öngörülmekteydi. Komisyon ekim izni vermek, ekim yapılacak alanları tespit etmek ve suyu paylaşmak gibi yetkilere sahipti. Kanunda çeltik ekiminin çok ve toplu olarak yapıldığı yerlerde tarlaların her on günde bir 48 saat susuz bırakılmak sureti ile kesik sulama yapılmasını şart koşmakta ve bu şekilde sivrisinek larvalarının yaşamasına elverişli sulak alanların ortadan kaldırılması hedeflenmekteydi. Yine kanuna göre kesik sulama yapılan yerlerde tarlaların yerleşim biriminden en az 1, daimi sulama yapılan yerlerde ise 3 km. uzakta olması gerektiği hükme bağlanmıştır²⁵. Dolayısıyla bu kanun uyarınca Kocaeli'nde ve ilçelerde çeltik komisyonları kurulmuş ve belirtilen esaslar doğrultusunda komisyonun ekim izni verdiği yerlerde kesik ya da daimi sulama yöntemi ile pirinç ekimi yapılmıştır.

Önceki kısıtlama kararı gibi kanun hükmündeki bu kısıtlama kararı da bölgedeki ekiciler arasında doğal olarak tepki ile karşılanmıştır. Üreticiler öncelikle bölgede yapılan pirinç ziraatının sıtmaya sebebiyet verdiğini şiddetle reddetmekte, mevcut uygulama ile pirinç üretiminin azalacağını ve vilayetin gereksiz yere ekonomik bir katma değerden mahrum kalacağını iddia etmekteydiler. Onlara göre İzmit ve havalisi gerek arazi yapısı, gerek toprak verimliliği ve gerekse de su kapasitesi itibarıyla pirinç ekimine en uygun bölgelerden biriydi. Çiftçiler ayrıca alternatif ürün seçeneğini ortaya koyanlara da şu şekilde seslenmekteydiler: "...bize lütfen öyle bir mahsul ismi söyleyiniz ki pirinç kadar piyasada şöhretli, hülasa pirinç kadar çiftçiyi kalkındırarak mahsul olsun..." Üreticiler pirincin ciddi bir kazanç kapısı olduğunu, yeni binaların çoğunun pirinç hasılatı ile yapıldığını, köylünün önceki senelerden kalma vergilerin hep pirinç geliri ile ödendiğini ve pirinç ekilen senelerde İzmit'te boş ardiye kalmadığını ifade etmekteydiler²⁶.

Pirinç üreticilerinin tüm bu gerekçelerine rağmen Çeltik Ekim Kanunu 1937 yılından itibaren tam olarak uygulanmaya başlanmış ve doğal olarak vilayet dahilindeki pirinç ekim alanları ciddi biçimde sınırlandırılmıştır. Daha birkaç sene öncesinde 15 bin dönüm pirinç ekilen alanlar 1937 yılında üçte bir oranında azalarak 4.500 dönüme düşmüştür. 1938 yılına gelindiğinde kısıtlamalar devam ettiğinden olsa gerek pirinç ekim alanları yine önemli ölçüde azalmış, 1.400 dönüm ekilebilmiştir. Zaten 1938 yılı pirincin Kocaeli vilayeti dahilindeki son ekim yılı olmuş, bundan sonra da vilayet dahilinde pirinç ekimi ya yapılmamış, ya da ekim alanları oldukça sınırlı kalmıştır²⁷. Dolayısıyla 1930'ların ortalarında İzmit'te baş gösteren sıtma pirinç ikileminde sıtma kaygısı daha ağır basmış, hastalıkla mücadele kapsamında pirinç ekim alanları daraltılmış ve sonuçta ekonomik değeri ifade eden bir ürün sıtmaya feda edilmiştir.

²¹ Türk Yolu, 22 Nisan 1935, s. 1.

²² Türk Yolu, 29 Nisan 1935, s.2.

²³ Türk Yolu, 17 Haziran 1935, s. 2.

²⁴ Türk Yolu, 29 Temmuz 1935, s. 2.

²⁵T.C. Resmî Gazete, S: 3337, 23 Haziran 1936, s. 6720-6723.

²⁶ Türk Yolu, 17 Şubat 1938, s. 1, 3.

²⁷ Tarla Ziraati Ürünleri İstatistiği 1937-39, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Receb Ulusoğlu Basımevi, Ankara 1940, s. 94.

Cem. Tunç

Casus mu, Montör mü? Güstav Hoppe Seka'da İşbaşında

Yücel YİĞİT *

Giriş

Medeniyetin hamuru kâğıttan önce insanoğlu duygu ve düşüncelerini duvarlara kazımış, kemiklere çizmiş, papirüs ve parşömenlere yazmıştır. Çinliler kâğıdı medeniyetin hizmetine sunduktan sonra kelime ve kavramlara kâğıt ev sahipliği yapmıştır. Şüphesiz endüstriyel üretim öncesi kâğıt ihtiyacı, bireysel işletmeler ve devletin kontrolündeki kağıthaneler tarafından karşılanmıştır. Gelişmiş ülkeler, sanayileşme sonrası hızla seri üretime geçmişlerdir. Gerek Osmanlı gerek Cumhuriyet Türkiye'si, bu konuda geç kalmışlardır. İlk adım ancak XX. Yüzyılın ikinci çeyreğinde atılabilmektedir. Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye'nin ilk kâğıt mühendisi, Mehmet Ali Kağıtçı'nın yoğun çabalarıyla SEKA'nın¹ döneminde 1934'te temeli atılmış ve fabrika 6 Kasım 1936'da da üretime başlamıştır.

Daha ilk andan itibaren imalat ve montaj aşamasında yerli ustalar, her bakımdan yetersiz kalmışlardır. Dolayısıyla insan kaynağı, Avrupa'dan transfer edilen uzman/montör ve mühendisler aracılığıyla giderilmeye çalışılmıştır. Bunlar arasından özellikle Alman uzman ve ustabaşılar, daha ön plana çıkmışlardır. Nitekim 1938-1942 yılları arasında İzmit'e gelen mütehassıslar arasında belki de en ilginç Lorenz firmasının mümessili İnşaat Başmühendisi Germen asıllı Güstav Hoppe'dur². SEKA'nın devreye girmesinden hemen sonra -1938- Türkiye'ye gelen G. Hoppe, Sümerbank'ın farklı fabrikalarda çalışmış ve 1950'de Türk vatandaşlığına kabul edilmiştir. Zira ülkesine dönmek için ciddi bir sebepleri de vardır. Çünkü 1945'te Almanya'nın Rus işgaline uğramasından sonra G. Hoppe, başta kendisi gibi mühendis olan oğlu Verner ile akrabalarından bazılarını kaybetmiş ve bir daha doğduğu, büyüdüğü topraklara dönmek istememiştir.

Bu araştırmanın temel amacı, 1939'da SEKA'da mesaiye başlayan G. Hoppe'un polis tarafından neden takip edildiği? Eşiyle Kırşehir'de niçin gözaltına alındıkları ve serbest bırakıldıklarını? Casusluk yapma ihtimaline karşı kolluk kuvvetlerince ne gibi tedbirler aldığı? Sümerbank'ın birçok işletmesinde kendisine niye ihtiyaç duyulduğu? gibi sorulara da cevap aranacaktır. Çalışmamızın kronolojik çerçevesi, 1938-1950 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır. Araştırmadaki belgeler, Emniyet Genel Müdürlüğü (EGM) Arşivi'nden alınmıştır. Yine ikinci dereceden bazı kaynaklar da kullanılmıştır.

Şüphesiz araştırmamız sırasında bazı güçlüklerle karşılaştık. Bunlardan en önemlisi EGM Arşivi'ndeki dosyaların sistematik bir tasnife tabi olmamasıdır. İsimlendirme problemini ortadan kaldırmak amacıyla dosyalara sadece aidiyet numaraları verilmiştir. Bu orijinal çalışmanın bilhassa Almanya safahatı ortaya çıkarılmalı ve yeni belgelerle takviye edilmesi zaruridir. Yeni veriler, ulaştığımız somut bilgileri her zaman değiştirme fırsatını verecektir. Ayrıca birçok çalışmamızda desteklerini esirgemeyen Sayın Eyüp Şahin, bu çalışmamızda da bizi yalnız bırakmadılar, kendilerine müteşekkirimiz.

* Doç. Dr., Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Öğretim Üyesi, yigit21@hotmail.com

¹ "Sümerbank Kâğıt ve Karton Fabrikası" adıyla fabrikanın temelleri 1934'te atılmıştır. Müessesenin adı 1938'de "Sümerbank Selüloz Sanayii Müessesesi" olarak değiştirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: <http://sekakagitmuzesi.com/#hakkında>, Erişim Tarihi: 10 Şubat 2019. Güstav Hoppe, İzmit'e geldiğinde işletmenin adı Sümerbank Selüloz Sanayii Müessesesi'dir. Biz çalışmamızda fabrikanın kamuoyunda yaygın bilinen adı olan "SEKA'yı (Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları AŞ)" kullanacağız.

² İsmi orijinali Gustav'dır. Belgelere telaffuz edildiği şekliyle yazılmıştır. Çalışmamızda belgelerde kullanılan şeklini tercih ettik.

Seka Üretime Geçiyor/Montörlerin Tercih Sebepleri

Sermaye yokluğu, özel teşebbüsün yetersizliği ve tecrübesizliği, Birinci Beş Yıllık Sanayi Planının (BBYSP) devlet öncülüğünde uygulanmasını mecbur kılmıştır.³ Planın uygulayıcısı ve takipçisi Sümerbank'tır. Dolayısıyla temel ve zaruri alımlar⁴ alandaki ihtiyaçlar kamu tarafından karşılanmaya çalışılmıştır. Bunlardan biri de kâğıt-selüloz sektörüdür. Yatırım için ayrılan 45 milyon liralık bütçenin % 12,1'i bu alana tahsis edilmiştir.⁵ Plan mucibince hiç vakit geçirmeden 14 Ağustos 1934 tarihinde Sümerbank Kâğıt ve Karton Fabrikası'nın temeli atılmış ve işletme, 6 Kasım 1936 tarihinde üretime geçmiştir. Fabrika, temelinin atılmasından yirmi yıl sonra üçüncü ünitenin de devreye girmesiyle devasa bir işletmeye dönüşmüştür. 1955'te Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları İşletmesi Kanunu çıkmış ve SEKA (Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları AŞ) ismi de ilk defa kullanılmaya başlanmış ve zamanla yaygınlaşmıştır.

Lakin daha ilk günlerden itibaren işletmede nitelikli ve uzman insan kaynağı problemi ortaya çıkmıştır. Sıkıntı, 1935-1942 yılları arasında beş farklı ülkeden: 39 Alman, 2 Avusturyalı, 1'er de İsveç, Çek ve İsviçreli olmak üzere toplamda 44 yabancı mütehassısla giderilmeye çalışılmıştır.⁶ Yabancı uzman ve montörler, denge politikası çerçevesinde II. Dünya Savaşının siyasi atmosferine uygun olanlardan tercih edilmiştir. Zira Almanya'nın tepkisini çekmemek için Yahudilerin başvuruları ret edilmiştir. Genellikle Germenlere ve Ari ırktan olanlara öncelik verilmiştir. Şüphesiz bu tercih, bir başka probleme kapı aralamıştır. Zira Ari kökenli montörlerin, casus olmaları ihtimali mevcuttur. Dolayısıyla kolluk birimleri yabancı uzmanların, elçilik ve konsolosluklarla irtibatlarını, iletişimlerini, askeri garnizonlara ilgilerini, iş seyahatlerini ve boş zamanlarını yakın takibe almıştır. Şayet üzerlerindeki şüphenin dozajı artarsa kontroller sıklaştırılmıştır. Somut delillere ulaşırsa, çalışma ve oturma izinleri iptal edilmiş; bazıları da enterne edilmiştir. Zaten güven bunalımı aşılincaya kadar yabancı montörlerin, çalışma ve izin tezkereleri üç ay, altı ay ve bir yıllık periyotlarla uzatılmıştır. Dolayısıyla kademeli ve periyodik bir sınırlama söz konusudur.

İster Alman ister farklı bir ırktan olsun tüm izinler için mutlaka Genelkurmay Başkanlığı'nın ve Milli Emniyet Hizmetleri Riyasetinin müsaadeleri talep edilmiştir. Sicili temiz çıkan mütehassıslara, askeri garnizonlardan uzak durması şartıyla geçici onay verilmiştir. SEKA arazisi, Kocaeli'deki IV. Kolordu'nun görev muntıkası arasında yer almasından dolayı montörlerin isimleri mutlaka kolordu komutanlığına da iletilmiştir.

Güstav Hoppe İşbaşında

SEKA'da 19 kişiyle en fazla yabancı montör/uzman, 1939'da istihdam edilmiştir. Yıl boyunca tamamı Almanlar'dan oluşan montörler/uzmanlar, Türkiye'de iş başı yapmıştır. Şüphesiz bunlara arasında en ilginç, Lorenz firmasının temsilcisi olarak SEKA'nın inşaat işlerini yürütmek üzere 21 Ocak 1939 tarihinde İzmit'e gelen 53 yaşındaki İnşaat Başmühendisi Güstav Hoppe'dur⁷. Protestan ve Ari kökenli G. Hoppe, 2 Ocak 1886 tarihinde Brandenburg/Havel'de doğmuştur. Üç yaş büyük eşi Martha⁸, Türkiye'de inşaat mühendisini yalnız bırakmamıştır.

³ Osmanlı'dan Cumhuriyet'e miras kalan iktisadi unsurlar için bkz.: Korkut Boratav, Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002, Ankara, 2003; Şevket Pamuk, 100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914, İstanbul, 1999; Zafer Toprak, "Osmanlı Devleti ve Sanayileşme Sorunu", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 5 (1985), s. 1340-1344; Zafer Toprak, "Tanzimat'ta Osmanlı Sanayii", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 5 (1985), s. 1345-1347;; Zafer Toprak, "II. Meşrutiyet ve Osmanlı Sanayii", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 5 (1985), s. 1348-1358; Yakup Kepenek, "Türkiye'nin Sanayileşme Süreçleri", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 7 (1983), s. 1763-1764.

⁴ BBYSP kararı gereğince bu altı sektör şunlardır: Kimya, kâğıt-selüloz, madencilik, tekstil, seramik ve demir-çelik'tir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Yalın Alpay-Emre Alkın, Olaylarla Türkiye Ekonomisi (Yirminci Yüzyıl Türkiye Ekonomi Tarihi), İstanbul, 2019, s. 64-65.

⁵ Erdinç Tokgöz, Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-1999), Ankara, 1999, s. 67-68.

⁶ Yabancıların mütehassısların mesleki dağılımı şöyledir: 24 montör, 2 kağıt ustası, 2 ustabaşı, 1 kaynak ustası, 1 enspektör (kontrolör), 1 teknik müşavir, 1 mühendis, 1 inşaat başmühendisidir. İsmi tespit edilen 11 yabancı çalışma ve oturma müsaadesi almıştır. Lakin meslekleri belirlenememiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Yücel Yiğit, "Seka'nın Yabancı Montörleri", Uluslararası Orhan Gazi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu Kitabı, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, C. II, İzmit, 2019, s. 1225-1226.

⁷ EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No: 307. Babasıyla aynı adı taşıyan Güstav Hoppe'un annesinin adı Rosalie Hoppe'dur. Annesinin ve eşinin isimleri Rosalie Hoppe olarak belgelere yansımıştır.

⁸ Güstav Hoppe, Seka'ya iş başvurusunda bulunduğu 1938 yılına ait belgelerde eşinin ismi Rosalie olarak geçmektedir. Hâlbuki Rosalie annesinin ismidir ve bir karışıklık söz konusudur. Martha ismi ilk defa 1941'den itibaren karşımıza çıkmaktadır. Zira Martha, G. Hoppe'a verilen 1357 sayılı uzman aile efradına mahsus ikamet tezkeresinden istifade etmiş ve kendisine 1357 A., sayılı ikamet tezkeresi verilmiştir. Daha önce verilen 38-307 sayılı adı ikamet tezkeresi elinden alınmıştır. Ancak 1947'den sonra belgelerde G. Hoppe'un eşi olarak yine Rosalie ismi geçmeye başlamıştır. Farklı zamanlarda bir tesadüf değilse birbirlerinin yerine kullanılmıştır. Şahsi kanaatimiz eşinin isminin Martha olduğudur. Sehven yanlışlık yapıldığı izlenimi uyandırmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No: 227/229.

G. Hoppe her ne kadar Ocak 1939'da SEKA'da istihdam edilmişse de işlemleri bir yıl önce başlamıştır. Zira Sümerbank yönetimi, 20 Eylül 1938'de çok acele kaydıyla bir yazıyla Dâhiliye Vekâletine başvurmuştur. Yazıda: İzmit'te kurulmakta olan kâğıt fabrikasının türbinleri için gerekli olan özel kazıkları inşa edebilmek amacıyla Lorenz firmasından G. Hoppe, Otto Prochnow ve Bernhard Appel isimli usta ve mühendislerin işlemlerinin bir an evvel başlamasını talep etmiştir.⁹ Dâhiliye Vekâleti ivedilikle Emniyet Umûm Müdürlüğü'nü (EUM) bilgilendirmiş ve yabancı uzmanlar hakkında güvenlik soruşturması ile arşiv araştırması işlemi başlatılmıştır.¹⁰ Ancak EUM, bir problemle karşı karşıyadır. Çünkü kurumda yabancılarla ilgili veri bulunmamaktadır. Bunun üzerine EUM, Sümerbank'tan başvuruda bulunanların ırkı mensubiyetleri ile Almanya'daki adreslerine dair bilgi istemiştir. Gerekli alan araştırmasını yapan Sümerbank yönetimi, üç uzmanın da Ari ırktan olduğunu 4 Ocak 1939 tarihinde EUM'a iletmıştır.¹¹ Bu bilgi üzerine üç kişinin güvenlik soruşturması ve arşiv taraması aynı gün tamamlanmış ve herhangi bir sakıncaya rastlanmadığından İzmit'te oturmalarına ve çalışmalarına müsaade edilmiştir.¹²

O günün teknik bilgilerinde ve arşiv kayıtlarında bir yabancı hakkında nasıl bir güvenlik soruşturması yapıldığı, güvenilirliği insanın zihninde ciddi sorular uyandırmaktadır. Muhtemelen ihtiyaç duyulan sorulara mensubu buldukları ülkelerinden cevap aranmaktadır. Emniyet aşamasından sonra Genelkurmay'dan da görüş sorulmuştur. Nitekim 29 Nisan 1939'da Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak imzasıyla yasak muntakalar kanununa riayet etmeleri ve askeri garnizonlara girmemeleri şartıyla montörlerin işe başlamasında askeri bakımdan bir mahzur olmadığı Dâhiliye Vekâletine iletilmiştir.¹³ Sürecin son halkası ve nihai karar merciî, İcra Vekilleri Heyetidir. Reis-i Cumhuriyet İsmet İnönü'nün başkanlığında 5 Temmuz 1939 tarihinde toplanan İcra Vekilleri Heyeti, G. Hoppe'a üç ay müddetle SEKA'da çalışmasına müsaade etmiştir.¹⁴ Dolayısıyla kendisine 27 Temmuz 1940 tarihinde 1357 sayılı uzman ikamet tezkeresi verilmiştir.

G. Hoppe, 21 Ocak 1939'da İzmit'e ayak basmıştır. Lakin uzman tezkeresini, 27 Temmuz 1940 tarihinde almıştır. Aradaki bir buçuk yıllık boşlukta yasal bir sıkıntıyla karşılaşmaması için kendisine 38-307 sayılı adi ikamet tezkeresi verilerek problem çözülmüştür. G. Hoppe, her ne kadar 1357 sayılı uzman ikamet tezkeresini almışsa da tezkerede uyruğunun ne olduğu sehven unutulmuştur. Bilgi eksikliğinden dolayı iş gezilerinde veya seyahatlerinde başı dertten kurtulmamıştır. Çünkü muvasalat bilgisini ilgili valiliklere bildirmek mecburiyettir. Zira böyle bir problemle Türkiye'deki ilk yılında karşılaşmıştır. Ankara Emniyet Müdürü Şinasi Turga, 26 Eylül 1939 tarihinde EUM'a G. Hoppe'un tezkeresinde tabiiyetinin yer olmadığını ve ne şekilde hareket edeceğine dair bilginin bildirilmesini arz etmiştir.¹⁵ Çünkü II. Dünya Savaşının koşullarında tarafsız kalmaya gayret eden Türkiye, basit sıkıntılardan dolayı büyük devletlerin dikkatini çekmek istememiştir. İnşaat mühendisi, tezkeredeki ırk hanesinin boş kalmasından mülhem Ankara polisinin şüphesini uyandırmıştır. G. Hoppe'un ikamet ve çalışma izni, 30 Eylülde sona ermektedir. Sümerbank yönetimi süre dolmadan 13 Eylül 1939'da harekete geçmiş ve izin süresinin altı ay daha uzatılması için EUM'a başvurmuştur.¹⁶ Daha önceki izni göz önünde bulunduran emniyet, bir mahzur görmemiştir lakin Genelkurmay Başkanlığı askeri bakımdan mahzurlu görmüş ve hemen mühendisin işine son verilmesi bilgisini vermiştir. Askeri gerekçelerin nelere dayandığı ve genel bir tavır mı olduğunu henüz belgelerden öğrenme fırsatını elde edemedik. Gelişmeler, çok gizli ibaresiyle Dâhiliye Vekâleti'nce, Ekim 1939'da İktisat Vekâletine yazılmıştır.¹⁷

25 Ekimde Genelkurmay Başkanlığı kararında çok direnmemiş ancak şartlı vize vermiştir. Çünkü yabancıların askeri açıdan İzmit'te bulunmaları sakıncalıdır ancak kâğıt fabrikasının memlekete için ehemmiyeti çok daha önemlidir. Dolayısıyla Genelkurmay, yabancı ustaların işlerini biran evvel bitirmesi ve sıkı kontrol altında tutulmaları gerektiğini özellikle beyan etmiştir. Mahzurlarını şu cümlelerle tarif etmişlerdir: "Yabancıların çalışması askeri ittifak ve gerekçelerin değişmesine delalet etmez. Bu bakımdan teklif edilen iki Alman'ın çalışmasında askeri açıdan mahzurludur".¹⁸

İktisadi kalkınmayı ön plana alan askeri yetkililer, G. Hoppe hakkındaki kararlarında çok da ısrarcı olmamışlar ve 7 Kasım 1939'da çalışmasında bir mahzur olmadığını Dâhiliye Vekâletine bildirmişlerdir.¹⁹ Askeri hassasiyetleri dikkate alan lakin ekonomiyi önceleyen İcra Vekilleri Heyeti,

⁹ EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No: 301-302.

¹⁰ EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No: 298/300.

¹¹ EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No: 292. G. Hoppe'un Almanya adresi şöyledir: Feltow B. Berlin, Brehm Str. 12.

¹² EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No: 293-297.

¹³ EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No: 274-275-278.

¹⁴ EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No: 270.

¹⁵ EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No: 255.

¹⁶ EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No: 267.

¹⁷ EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No: 303-304.

¹⁸ EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No: 259.

Yücel YİĞİT

12 Aralık 1939'daki toplantısında, her ne kadar askeri açıdan mahzurlu olsa da zarurete binaen aralarında G. Hoppe'un da bulunduğu dört montörün çalışma ve oturma müsaadesini altı ay uzatmıştır.²⁰ Zaten bundan sonra Genelkurmay Başkanlığı, G. Hoppe'un²¹ ikamet ve çalışma tezkere süresinin uzatılmasına bir daha muhalefet etmemiştir.²² Bu çerçevede Dâhiliye Vekâleti, 26 Temmuz 1940 tarihinde inşaat mühendisinin, kontrol altında tutulması için Kocaeli valiliğini uyarmıştır.²³

Alman Mühendis Hedefte

Resmi uyarıları dikkate alan kolluk birimleri, tedbiri hiçbir zaman elden bırakmamışlardır. Nitekim 31 Ekim 1940'da Kocaeli Valisi Ziya Tekeli gizli bir yazıda: "G. Hoppe'un hafta sonu tatilinde İstanbul'a giderek Alman konsolosuyla sürekli temasta bulunduğu" dair bilgi notunu Dâhiliye Vekâletine iletmıştır. Yine mühendisin, İstanbul'da bulunduğu sürede kimlerle iletişime geçtiğinin takip edilmesi talebinde de bulunmuştur.²⁴ Vali Tekeli'nin yazısı G. Hoppe hakkındaki casusluk intibasını gittikçe kuvvetlendirmiştir. Öte yandan 21 Mart 1941 günü İzmir'e gelmek için vize alan G. Hoppe'un, şehre intikal etmemesi şüphesi artırmış ve bir takım resmi yazışmalara konu olmuştur. İzmir Emniyet Müdürlüğü hemen durumdan EUM ve Ankara Emniyetini bilgilendirmiştir.²⁵ Yapılan incelemede G. Hoppe, İzmir'e gitmekten vaz geçtiği ve Ankara'dan İzmit'e geçtiği tespit edilmiştir.²⁶ Bu durumda montör, sakıncalı muamelesi görmeye devam etmiştir.

Muhtemelen gündelik yaşama uyum problemi yaşayan G. Hoppe, anadilinde bir şeyler dinlemek ve vatan hasretini gidermek; telsiz kanununa riayet etmek şartıyla Philips 905 model, 6 lambalı radyoyu kullanmak için 8 Temmuz 1941 tarihinde Kocaeli valiliğine başvuruda bulunmuştur.²⁷ Kocaeli polisi, radyonun haber aktarmada kullanılacağı endişesini taşımaktadır. Öte yandan casusluk yapma ihtimali olan bir yabancı neden radyosunu tescillettirmek istemiş olabilir ki sorusu aklımıza gelmektedir? Radyo, casusluktan ziyade basit bir boş zaman geçirme aracı olarak gözükmektedir. Netice valilik, birçok makamdan görüş almış ve sadece çerçeve anten kullanma, cihazı değiştirdiğinde veya kullanmaktan vazgeçtiğinde haber vermek şartıyla müspet cevap verilmiştir. Lakin alıcı radyo kullanması kesinlikle yasaklanmıştır.²⁸

Hoppe ailesi, vatan hasretini gidermek ve yakınlarını görmek amacıyla 22 Temmuz 1942 tarihinde izinlerini kullanmak üzere Almanya'ya gitmişlerdir. Ailenin ülkelerinde sadece birkaç yakını kalmıştır. Zira mühendis oğlu Verner ile anne ve babasını Rus ordularının Almanya'yı işgal etmesinden sonra kaybetmiştir.²⁹ Yaklaşık iki aylık izin bitiminde 13 Eylülde Türkiye'ye dönmüşlerdir. İzin dönüşü de polis tarafından sıkı murakabeye tutulmuştur. Eylül 1942'de Ankara Valisi Nevzat Tandoğan, G. Hoppe'un Ankara'da Yenişehir Palas'ta kaldığını, başkentte bulunduğu sürede Sümerbank ile Ankara Elektrik Şirketi yetkileriyle görüşüğünü ve 30 Eylül'de İzmit'e gitmek üzere Ankara'dan hareket ettiğini Dâhiliye Vekâletine resmi yazıyla iletmıştır.³⁰

Yaklaşık dört yıl SEKA'ya hizmet ettikten G. Hoppe, Sümerbank yönetimince, 2 Haziran 1943'te çay fabrikasının sondaj çukurlarını tetkik etmek için 20 gün süreyle Rize'de görevlendirilmiştir. Rize Valisi Saim Hazer, G. Hoppe'un Rize'ye ayak bastığını gizli bir yazıyla Ankara'ya haber vermiştir.³¹ Yine 12 Haziran 1943'te İzmir Vapuruyla İstanbul'a döndüğü ve şüpheli bir hali görülmediğini de bir başka resmi yazıyla başkente iletilmiştir.³²

Rize dönüşü inşaat mühendisi, 20 Haziran 1943'te klor fabrikasındaki kazık işlerini tamamlayınca

¹⁹ EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No: 245-262.

²⁰ EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No: 246/247.

²¹ G. Hoppe, SEKA'nın türbin inşaatları için gerekli özel kazık işlerini 1941'de bitirmiştir. Yapılması planlanan klor fabrikası için de ona ihtiyaç vardır. Lakin ikamet ve çalışma müsaadesi, 31 Haziran 1941'de bitmektedir. Dolayısıyla ihtiyaca binaen İcra Vekilleri Heyeti, onun çalışma müsaadesini, 21 Ağustos 1941'den geçerli olmak üzere bir yıl daha uzatmıştır. Buna bağlı olarak kendisinin ve eşinin uzman ikamet tezkereleri de 20 Haziran 1943'e kadar uzatılmış ve yenilenmiştir. Bazen çalışma müsaadelerinin bitimiyle yeni izin arasında boşluk oluşmaktadır. Bu durumda ailenin pasaportuna ve ikamet tezkerelerine polis el koymaktadır. Meydana gelen boşluk sürede hakkındaki yasal süreç neticeleninceye kadar Dâhiliye Vekâleti onun çalışmasına geçici müsaade vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No: 188-189-190-193-194-201-210-217-218.

²² EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No: 240.

²³ EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No: 238.

²⁴ EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No: 236.

²⁵ EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No: 226.

²⁶ EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No: 225.

²⁷ EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No: 215.

²⁸ EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No: 204-205-211.

²⁹ Kardeşi Karl Hoppe makine ressamıdır. Baba ve annesiyle hayatlarını kaybetmişlerdir. Kız kardeşi Berta ile kayınbiraderi Albert Star'un çiftçidir. Baldızları Teodorla ile Mathilda Almanya'da mukimdirler ancak irtibatları kesilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No: 307-308.

³⁰ EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No: 183.

³¹ EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No: 164.

İzmit'ten ayrılmıştır. Zaten daha evvel adresini, 3 Mart 1943'den itibaren Şişli Türkbey Sokak Numara 38'e çoktan taşımıştı. Bu adres değişikliği anında Kocaeli Emniyeti tarafından İstanbul Emniyeti'ne bildirilmiştir. İstanbul polisi, derhal devreye girerek Alman uzmanı sürekli izlemiştir. Bu arada G. Hoppe'ü İstanbul'da kötü bir sürpriz beklemektedir. İnşaat mühendisinin resmi görev süresi bitince polis, uzman ikamet tezkeresine el koymuştur. Bunun üzerine Sümerbank yöneticileri, SEKA'nın yakında deniz iskelesi inşaatının başlayacağını ve kendisine tezkeresinin verilmesi ricasında bulunmuşlardır.³³ Lakin görevi bittiği için uzman ikamet tezkeresi teslim edilmemiş onun yerine 28/289 numaralı oturma izni verilmiştir.³⁴

O, Türkiye'deki rutin mesaisine devam ederken Türk-Alman ilişkilerinin 1945'ten itibaren anormalleştiği bir dönemde hakkındaki kuşklar yoğunlaşmıştır. Aslında daha Türkiye'ye ayak bastığı 1939'dan itibaren takip edilmiştir. Lakin üzerindeki kuşku bir türlü somutlaştırılmamıştır. Fırsat buldukça hafta sonları İstanbul'a gitmesi ve Alman resmi görevlileriyle sürekli irtibatla kalması şüpheleri büsbütün artırmıştır.³⁵ Philips 905 markalı radyosu üzerinden İstanbul polisi, kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Zira polis, radyonun 8 Nisan 1944 tarihinde Beyoğlu Meşrutiyet Caddesi 243/5 numaralı adrese götürüldüğünü belirlemiş ve sıkı murakabeye devam etmiştir.³⁶ Bu arada II. Dünya Savaşının son günlerinde Türkiye Almanya'ya tavır almış ve savaş ilan etmiştir. Dolayısıyla Almanya ile siyasi münasebetler kesilince uyruğundan dolayı G. Hoppe, 17 Ağustos 1944 tarihinde ülkesine dönmek için başvuruda bulunmuştur. Ancak kısa sürede kararından vaz geçmiştir. Çünkü birkaç akrabası dışında hiç yakını kalmamıştır. Hele oğul Verner'in kaybı nedeniyle ayak sürümüşlerdir. Zira bu duygusal yıkım onu ülkesinden uzaklaştırmış ve Türkiye'yi ikinci vatani olarak görmeye başlamıştır.

Savaş sonrası da aile kontrol altında tutulmuştur. Bu dönemde İzmit'te mukim Bayan Martha da casusluk yapma ihtimaline karşı izlenilmiştir. Zira 21 Mayıs 1945 tarihli bir yazıyla Dâhiliye Vekâleti, Kocaeli Valiliğinden Martha'nın takip edilmesini ve gündelik ihtiyaçlarını ne şekilde giderdiklerinin tespit edilmesini talep etmiştir.³⁷ Yine seyahatler de polis tarafından takip edilmiştir.³⁸

15 Aralık 1945 tarihinde Hoppe ailesini Kırşehir'de kötü bir sürpriz beklemektedir. Yabancı olmalarından ve ikamet tezkereleri olmamasından şüphelenen Kırşehir polisi, Almanya ile siyasi irtibat kesilince onları gözaltına almıştır. Alman Konsolosluğunun talebi, EUM'un devreye girmesiyle serbest bırakılmışlardır. Gelişmelerden ciddi rahatsızlık duyan G. Hoppe, daha fazla Kırşehir'de kalmayarak başkente dönmüştür.³⁹ Ancak eşi Kırşehir'de kalmıştır. Enterne olayından sonra 16 Şubat 1946'da Martha'yı ziyaret için yeniden Kırşehir'e gelmiştir.⁴⁰ Dört gün orada kaldıktan sonra Ankara'daki daimi adresleri Bahçelievler 30. Sokak No: 3'ü bildirdikten sonra eşiyile birlikte oradan ayrılmışlardır.⁴¹

SEKA'nın birçok işletmesinde faydalı işler yapan G. Hoppe'un yeni işi: Sapanca-İzmit isale hattının bitirilebilmesi için Kazak Burnu'na inşa edilecek betonarme iskele ve köprü'nün inşaatıdır. Dolayısıyla 16 Kasım 1946 tarihinde Sakarya'ya gitmiştir.⁴² İnşaat işleri için ön görülen süre 150 gündür.⁴³ Dolayısıyla sık sık buraya gelmekten geçici süreyle Derbent ve Maşukiye köylerinde ikamet etmek ister. Ancak Kocaeli Valisi Ziya Tekeli, ikamet izni vermekte ayak sürer. Çünkü mühendis ecnebidir. İş sahası da mücavir alanın dışındadır. Şayet kötü bir maksadı varsa bunu kırsal alanda tatbik edebilme imkânı doğmasından tedirgindir. Dolayısıyla doğrudan karar vermez ve sorumluluğu Dâhiliye Vekâletine atar.⁴⁴

Valiye rağmen Vekâlet, G. Hoppe'un inşaat işini kolaylaştırarak zamandan tasarruf sağlayacak düşünülerek geçici ikamet tezkeresine vize vermiştir.⁴⁵ İcra Vekilleri Heyeti, 19 Eylül 1946 tarihinde izin vermiştir.⁴⁶ 16 Kasım 1946 tarihinde Ankara'dan İzmit'e giderek Sapanca Gölü'nden su almak

³² EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No: 163.

³³ EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No: 166/172.

³⁴ EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No: 133.

³⁵ EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No: 236.

³⁶ EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No: 162.

³⁷ EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No: 224.

³⁸ EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No: 62.

³⁹ EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No: 156-160.

⁴⁰ EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No: 145.

⁴¹ EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No: 143-144.

⁴² EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No: 96.

⁴³ EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No: 118.

⁴⁴ EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No: 123.

⁴⁵ EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No: 112-113.

⁴⁶ EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No: 105.

⁴⁷ EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No: 96.

Yücel YİĞİT

için gereken betonarme köprüsü inşaatının başına geçer.⁴⁷ İnşaat hesaplanan süreden daha fazla zaman alır. İşinin başında olup olmadığı farklı zamanlarda sürekli kontrol edilir. Örneğin Kocaeli Valisi Fazlı Güleç, 17 Mart 1948'den beri G. Hoppe'un ne İzmit'e ne de Derbent bucağına gitmediğini haber vermiştir.⁴⁸

Hoppe ailesi Türk vatandaşlığına kabul edildikleri 1950'ye kadar beş yıl, sıkı gözetim altında tutulmuşlardır. Sümerbank'ın farklı işletmelerinde görev yapan G. Hoppe, işi gereği sık sık İstanbul, Kocaeli, Sakarya ve Zonguldak'a gitmektedir. Sabit adresi Ankara Bahçelievler'dedir. Mahir bir mühendis olan G. Hoppe, 1950'ye kadar farklı şehirlerde çalışmaya devam etmiştir. 1948-1949 yılları arasında İzmit Filyos İskele⁴⁹, Zonguldak Çaycuma Filyos Ateş Tuğlası Fabrikası ile İzmit Selüloz Sanayi Fabrikası'nın Sabanca Gölündeki su alma borusunun betonarme köprüsünün inşaatları beraber yürütmüştür.⁵⁰

Başkentteki adresinden buralara yaptığı iş gezileri, konaklamaları, temas halinde buldukları kim-seler valiliklerce, Dâhiliye Vekâletine ivedilikle iletilmiştir.⁵¹ İş gezilerinde sürekli farklı yerlerde kalmıştır. Ankara'da Park Palas, İstanbul'da Tokatlıyan, İzmit'te İstasyon ve Saner otellerinde kalmıştır.⁵² 1947'den sonra İstanbul ikametgâhını Sirkeci'deki Özipek Palas oteli olarak göstermiştir.⁵³ 1949'dan itibaren otel yerine Mehmet Aydın'ın İzmit İstiklal Caddesindeki apartmanını tercih etmiştir.⁵⁴

Yaklaşık on yıl SEKA'nın farklı işletmelerine emek veren ve oturan aile, 15 Ağustos 1949'da Türk vatandaşlığına geçmek üzere müracaat da bulunmuştur. Çünkü ülkeleri Rus işgali altında ve can korkusu taşımaktadırlar. Dolayısıyla vatandaşlık başvurusu, Milli Emniyet Hizmetleri Riyaseti ve EUM da görüşleri dikkate alınarak 25 Şubat 1950 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti'nde karara bağlanmış; eşi ve kendisine Türk vatandaşlığı verilmiştir.⁵⁵ Hoppe ailesi vatandaşlığa geçtikten sonra Ankara'daki her zamanki evlerinde oturmaya devam etmişler ve Çankaya nüfus kütüğüne kaydolmuşlardır.⁵⁶

Sonuç

Temelinin atılmasından iki yıl sonra kağıt üretimine geçen SEKA, nitelikli personel ihtiyacının bir kısmını yabancılar aracılığıyla karşılamıştır. Yabancılar arasında en çok Alman montör/uzman ve mühendisler tercih edilmiştir. Kalifiye personelin Yahudi kökenli Alman vatandaşı olmamalarına aşırı hassasiyet gösterilmiştir. Özellikle Ari ırktan olma vasfı, fabrika için temel seçim kriteri olmuştur. Bu şartları haiz G. Hoppe, insanlık tarihinin gördüğü ikinci büyük savaştan önce İzmit'e gelerek işe başlamıştır. Türkiye'de bulunduğu süre zarfında sadece SEKA'da değil Sümerbank bünyesindeki farklı işletmelerde bedeli karşılığında hizmet üretmiştir. Ailevi sebeplerden dolayı yıllık izinleri müstesna bir daha memleketine gitmemiştir. On bir yıllık emekten sonra Türk vatandaşlığı başvurusunda bulunmuş ve İcra Vekilleri Heyeti, 1950'de talebi münasip görmüştür. Şüphesiz Türk vatandaşlığına kabulünden evvel casus olma ihtimali kolluk temsilcilerini sürekli tetikte tutmuştur. Güven tesis edilinceye kadar uzman ikamet tezkeresi ve çalışma müsaadesi üç aylık süreyle verilmiştir. Hemen akabinde altı aylık olarak uzatılmıştır. Lakin ilk izinde olumlu görüş bildiren Genelkurmay Başkanlığı, ikincisinde sakınca görmüş -sonraki tezkerelere hep olumlu ve şartlı görüş vermiştir- ve hemen görevden uzaklaştırılmasını istemiştir. İktisat Vekâletinin ve Sümerbank yönetiminin devreye girmesiyle askeri yetkililer ikna edilmiştir. Zira bu aşamada iktisadi kalkınma daha önemlidir. Çünkü BBYKP mucibince Sümerbank'ın farklı işletmelerinin devreye alınabilmesi için G. Hoppe'un mühendisliğine gereksinim vardır. Bilhassa türbinlerin inşaatı için ileri düzey teknik bilgiye ihtiyaç duyulmaktadır.

Aslında Genelkurmay Başkanlığı'nın şerhinden evvel G. Hoppe, tezkeresinde uyruk hanesinin boş kalmasından dolayı bazı problemlerle karşılaşmıştır. Ancak bunun üzerinde çok durulmamıştır. İkinci kez tezkeresinin uzatımı sürecinde askeri makamların şartlı onayından sonra inşaat mühendisi ve eşi sıkı bir kontrole tabi tutulmuştur. Neredeyse tüm adımları izlenmiştir. Çünkü İstanbul'da

⁴⁸ EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No: 71.

⁴⁹ EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No: 82.

⁵⁰ EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Dosya, Belge No: 64/105.

⁵¹ EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No: 150-151-152.

⁵² EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No: 88-138-149.

⁵³ EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No: 89.

⁵⁴ EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No: 48.

⁵⁵ EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No: 45.

⁵⁶ EGM Arşivi, 41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya, Belge No: 21-26.

Casus Mu, Montör Mü? Gústav Hoppe Seka'da İşbaşında

Alman konsolosluğuyla sürekli iletişimde bulunması ve iş nedeniyle sürekli bir yerlere gitmesi üzerindeki kuşkuyu büsbütün artırmıştır. Sabit ikamet adresi Ankara'dan İstanbul, İzmit, Sakarya, İzmir, Zonguldak ve Rize'ye sık sık seyahatler gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla bu hareketlilikler, Dâhiliye Vekâleti ile valilikler arasındaki yazışmalara konu olmuştur.

Askeri garnizonlardan uzak tutulması tavsiye edilen G. Hoppe'un radyo dinlemek istemesi casus olma ihtimalini kuvvetlendirmiştir. Philips marka radyosu bütün teknik evsafıyla tescillendikten sonra kullanmasına müsaade edilmiştir. Radyonun bir yerden başka bir yere taşınması polisin dikkatinden kaçmamıştır. Ancak casus biri neden resmi makamlara müracaat ederek radyosunu tescillettirsin ki? Şayet casus olsaydı bu izin olayı kendini ele vermekten başka bir işe yaramayacaktır.

II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Almanya ile siyasi ilişkiler kopunca 1945 yılının son ayında eşiyile birlikte göstermelik olarak Kırşehir'de gözaltına alınmıştır. Alman makamlarının ve EUM yetkililerinin devreye girmesiyle serbest bırakılmıştır. G. Hoppe'un elindeki 1357 sayılı uzman ikamet tezkeresinin süresinin bitiminde geçici çalışma ve oturma izni verilmiştir. Zira nihai karar mercii, İcra Vekilleri Heyetinden onay çıkması epey zaman almaktadır. Dolayısıyla oluşan boşluk böyle palyatif bir çözümle giderilmiştir.

Şüphelenen ve daha önce emniyetçe sıkı murakabede tutulması ikazı yapılan G. Hoppe, zaman ilerledikçe resmi makamların güvenini kazanmıştır. Zira on bir yıldır takip edilmekteydi ayrıca hakkında somut bir delile de ulaşılammıştır. II. Dünya Savaşının akabinde siyasetin de normalleşmesiyle ikinci vatani olarak gördüğü Türkiye'ye eşiyile vatandaşlık başvurusunda bulunmuş ve kabul edilmişlerdir. Zaten G. Hoppe, casus olsaydı Türk vatandaşı olabilir miydi? Savaş atmosferinde denge politikasını mahir bir şekilde uygulayan Türk yetkililer, devletlerarası münasebeti bozmak istememiştir. Dolayısıyla kolluk birimleri, Türkiye'de istihdam edilen yabancıları her ihtimale karşı izlemiş ve verileri raporlaştırmışlardır. Bazen şüphe, savaş ortamında kuruntu düzeyine çıkmıştır. Her ne olursa olsun güvenlik birimleri, tedbiri elden bırakmamışlardır. Öte yandan Türk vatandaşlığına geçtikten sonra Hoppe ailesini belgelerden takip etmek mümkün olmadı. Emekli olup olmadıkları ile ülkelerine dönüp dönmedikleri hakkında şu aşamada elimizde hiçbir malumat bulunmamaktadır. XX. Yüzyılın ikinci yarısında Türkiye'de ikamete devam mı ettiler yoksa üçüncü bir ülkeye mi gittiler? Son nefeslerini Anadolu'da mı verdiler? Mezarları nerede? gibi sorulara cevap bulamadık. Dolayısıyla araştırmanın daha sağlıklı bir zemine oturabilmesi için Almanya safahatının da mutlaka incelenmesi elzemdir.

Kaynakça

1-Arşiv Kaynakları

Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi

41262-416 Aidiyet Numaralı Dosya. Belge Numarası: 1-314.

2- Yayınlanmış Eser ve Makaleler

ALPAY, Yalın – ALKIN, Emre, Olaylarla Türkiye Ekonomisi (Yirminci Yüzyıl Türkiye Ekonomi Tarihi), Hümanist Kitap Yayıncılık, İstanbul, 2019.

BORATAV, Korkut, Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002, İmge Yayınevi, Ankara, 2003.

KEPENEK, Yakup, “Türkiye’nin Sanayileşme Süreçleri”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s.1760-1796.

PAMUK, Şevket 100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914, K Kitaplığı, İstanbul, 1999.

TOKGÖZ, Erdiñç, Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-1999), İmaj Yayınevi, Ankara, 1999.

TOPRAK, Zafer, “Tanzimat’ta Osmanlı Sanayii”, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.1345-1347.

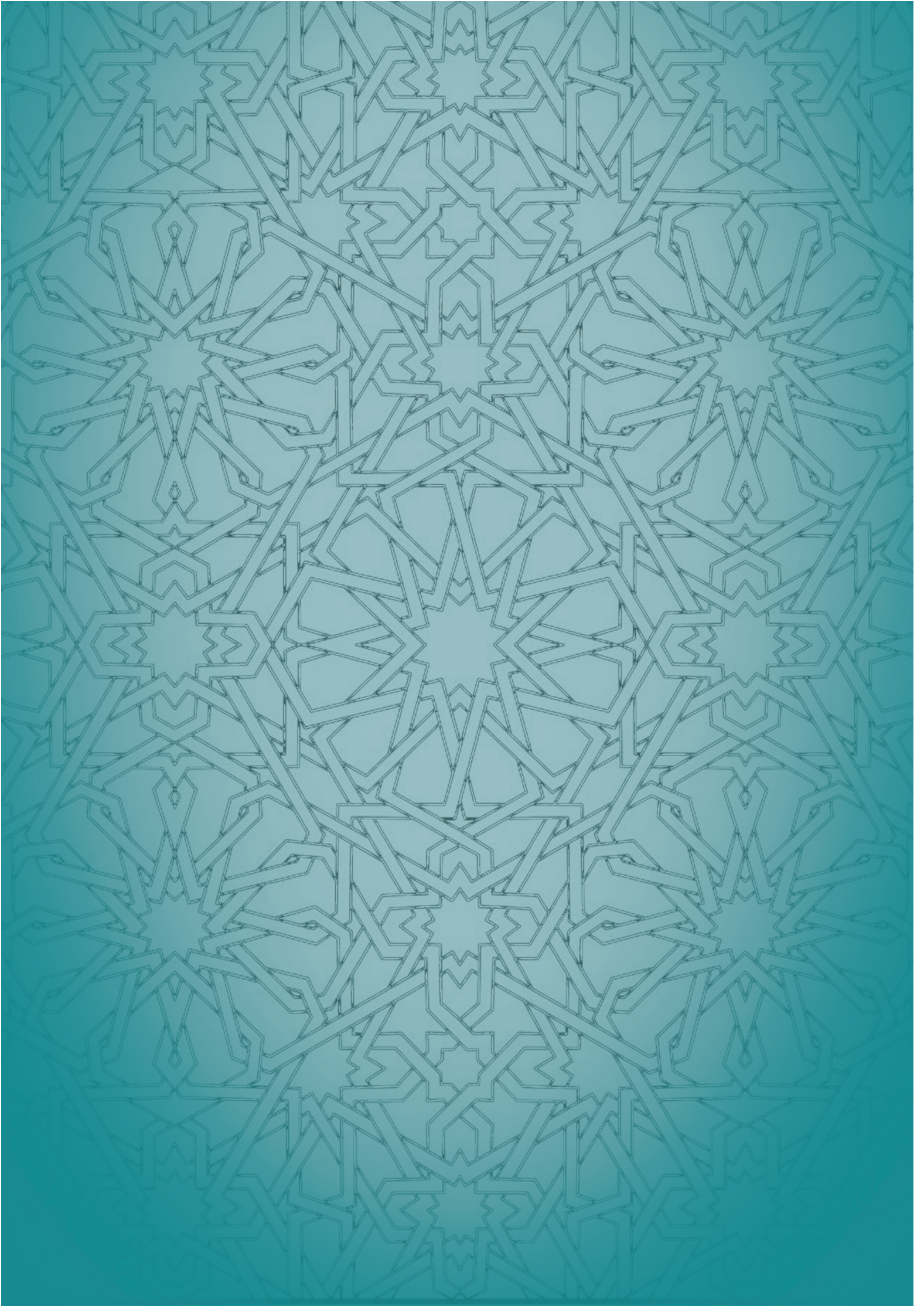
_____, “Osmanlı Devleti ve Sanayileşme Sorunu”, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.1340-1344.

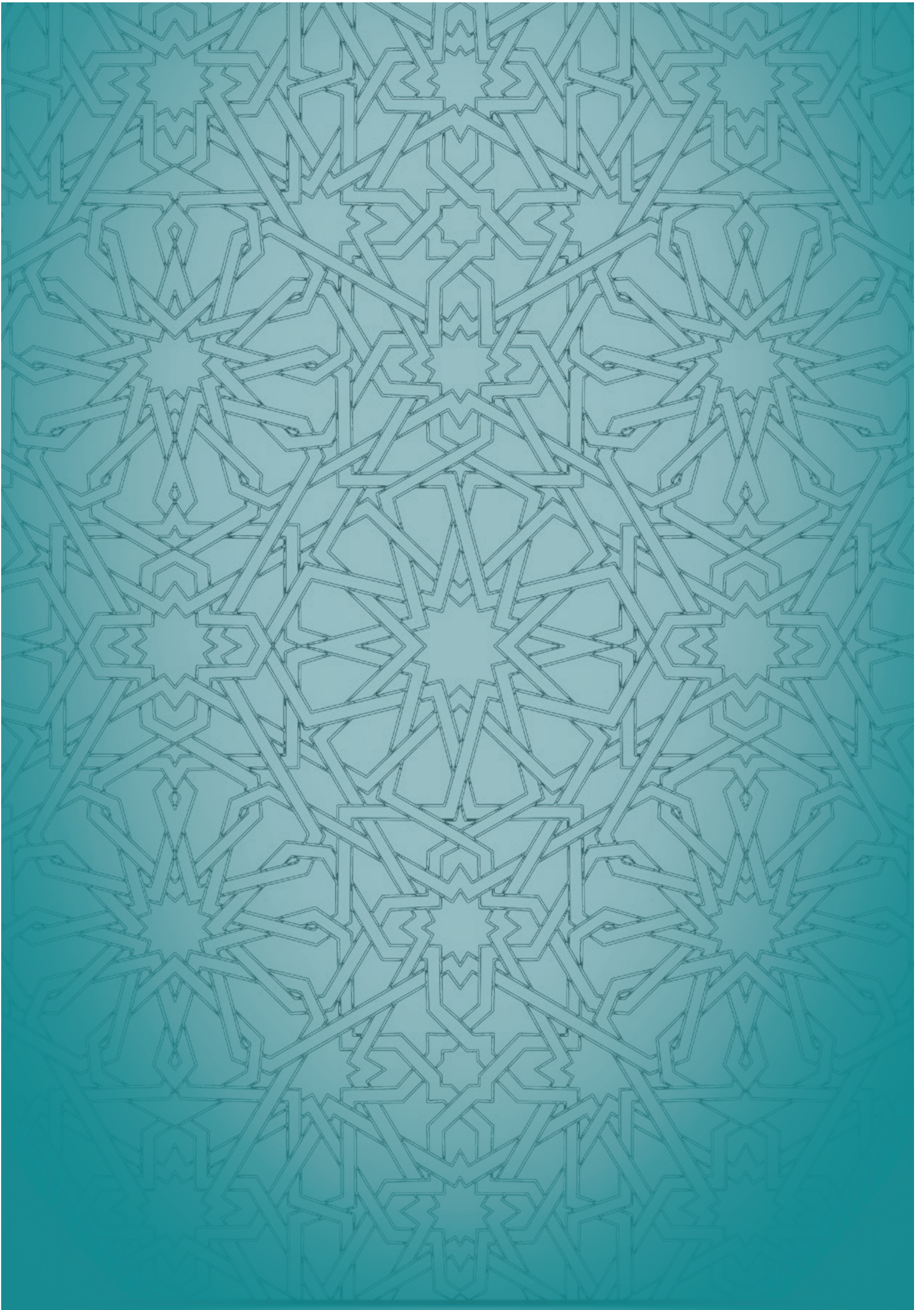
_____, “II. Meşrutiyet ve Osmanlı Sanayii”, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.1348-1358.

YİĞİT, Yücel, “Seka’nın Yabancı Montörleri”, Uluslararası Orhan Gazi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu Kitabı, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, C. II, İzmit, 2019, s. 1221-1235.

3- Elektronik Kaynaklar

<http://sekakagitmuzesi.com/#hakkında>, Erişim Tarihi: 10 Şubat 2019.

Varlık Vergisi Uygulamasında Kocaeli Vilayeti Örneği

Safiye KIRANLAR*
Hatice AKAN**

Türkiye II. Dünya Savaşı'nda savaş dışı kalmayı başardı ama her an savaşa dâhil olma ihtimali de ülke gerçeği olarak 6 yıl boyunca var oldu. Ülkenin iç politikaları savaşın gidişine göre belirlendi ve savaş sırasında Türkiye'de, kentlerin iâşesi için 18 Ocak 1940 tarihli Milli Korunma Kanunu'na dayanılarak narh uygulaması ve fiyat kontrolü, bazı ürünleri karne ile dağıtma gibi yöntemler kullanıldı. Piyasaya yoğun bir şekilde müdahale edilmesi ve alınan sıkı önlemlerle piyasanın denetlenmesi istifçiliğe, ihtikârayol açtı. Azalan üretim ve yükselen enflasyonun önüne geçmek için çalışıldı ve bu bağlamda Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi gibi iki olağanüstü vergi aşırı kazanç ve enflasyona karşı geliştirilen savunma mekanizması oldu¹.

Savaşın dördüncü yılı olan 1942 yılına gelindiğinde, devlet maliyesinin nakit paraya ihtiyaç duyduğu anda Şükrü Saraçoğlu hükümeti daralan ekonomiyi rahatlatmak adına savaş yılları boyunca piyasadaki mal yokluğunu menfaatleri doğrultusunda değerlendiren tüccar, toprak ve akar sahiplerinden bir defaya mahsus olmak üzere vergi almayı kararlaştırdı. Belirtilen üç gelir grubunun çoğunluğu savaş boyunca büyük servet yaptıkları düşünülen Gayrimüslimlerdi. Özellikle tüccar ve akar sahibi kategorisinde değerlendirilen Gayrimüslimler adeta günah keçisi ilan edildi ve dönemin basınında hırsızlık, karaborsacılık, soygunculuk ve ihtikâr konulu haberlerle anıldı².

Bu yazılarla kamuoyu oluşturulurken Maliye Vekâleti, İstanbul Defterdarlığı'ndan fevkalade kazançların vergilendirilmesi adına piyasada acil bir araştırma yaptırılarak kimlerin servet kazandıklarının tespitini ve bunun bir cetvel halinde gösterilmesini istedi. Cetvellerde mükelleflerin dini ve etnik kökenlerinin belirtilmesi konusuna özellikle vurgu yapılmıştı³. Kanunun gerekçesindeyse verginin savaş şartlarında elde edilen spekülâtif kazançları vergilendirerek tedavüldeki para miktarını azaltmak için çıkarıldığı yazmaktadır⁴.

11 Kasım 1942 günü TBMM'de görüşülerek kabul edilen 4305 sayılı Varlık Vergisi Kanunu sadece iktisadi değil, etkisi siyasi ve kültürel açılarından da uzun süre Türkiye gündemini meşgul eden bir kanun olarak kalacaktır. Vergi tahsilinden elde edilen tutarın verginin toplandığı yılın harcamalarının % 30'unu karşıladığı bilinmektedir ve daha sonraki yıllarda bu verginin tartışma konusu olması, savaş finansmanına yaptığı katkıdan ziyade hedeflenen toplumsal sonuçların öneminden kaynaklanmaktadır⁵. Zaman içinde vergi uygulamasıyla bir servet aktarımının gerçekleştiği, verginin düşünsel arka planında tek parti dönemi milliyetçiliğinin olduğu gerçeği genel kabul görmektedir. Tek parti dönemi milliyetçiliğinde Müslüman/Türkler biz olarak kabul edilirken Gayrimüslimler de fiilen öteki statüsünde yer alıyordu. Servet aktarımı da 1926 yılından itibaren devam ettirilen gelen fakat kökenlerinin İttihat ve Terakki döneminde aranması gereken Türk unsurun ekonomik hayatta var olması anlayışının ürünüydü. Nitekim Şükrü Saraçoğlu'nun yaptığı şu açıklama bu yargıyı doğrulamaktadır:

* Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, kiranlar@sakarya.edu.tr

** Öğr. Gör. Dr., Sakarya Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölüm Başkanlığı, hatices@sakarya.edu.tr

¹ Safiye Kiranlar, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Kocaeli'nin Sosyo-Ekonomik Durumu Üzerine Bir İnceleme", Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri, s.1160.

² Ayhan Aktar, Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s.143.

³ Aynı eser, s.144.

⁴ Aynı eser, s. 141.

⁵ İlhan Tekeli-Selim İkin, İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla II. Dünya Savaşı Türkiye'si, c.2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 39.

Safiye KIRANLAR - Hatice AKAN

“Bu kanun aynı zamanda bir devrim kanunudur. Bize ekonomik bağımsızlığımızı kazandıracak bir fırsat karşındayız. Piyasamıza egemen olan yabancıları böylece ortadan kaldırarak Türk piyasasını Türklerin eline vereceğiz”⁶

Tek parti dönemi milliyetçiliğini güçlendiren bu vergi aynı yönetimin önemli bir eksikliğini de gösterdi. O da cumhuriyet bürokrasisinin yerel anlamda işlemez durumuydu. Bu çalışmanın dakonusu olan Varlık Vergisi Uygulamasının Kocaeli Vilayeti örneğinde görüldüğü gibi, kurulan yerel komisyonların iş bilmezliği ya da merkezi bürokrasiye eklenemedikleri ortaya çıktı. Vergi tahakkukundaki keyfilik neredeyse tüm komisyonların icraatlarını gölgede bıraktı.

Verginin kanunlaşmasından kısa bir süre sonra, 1943 yılının ortalarında, hedeflenen tahsilat miktarına ulaşıldığı anlaşılmış ve bu gerekçeyle ödemekle yükümlü oldukları vergilerini ödeyecekleri anlaşılan hizmet erbabıyla, yevmiyeleri kazanç vergisine tabi mükelleflerin tahsil edilmemiş borçlarının silinmesi konusunda maliye vekili yetkili kılınmıştır. Bu karar doğrultusunda 23.610 liralık mükellefe ait 12.266.966 liralık vergi silinmiştir⁷. Mükelleflerin ödeyeceklerin verginin silinmesi uygulaması Varlık Vergisi'nin kaldırılması sürecinde hayati bir adımdı ve sonunda Varlık Vergisi uygulaması 15 Mart 1944 tarihinde resmen sonlandırıldı⁸. Kısacası Kasım 1942'de başlayan vergi tahakkuku konusu Aralık 1943 itibarıyla tasfiye sürecine girdi; 14 Mart 1944'de de tamamen yürürlükten kaldırıldı.

Kocaeli Vilayeti'nde Varlık Vergisi İle İlgili Kurulan Komisyonlar ve Çalışmaları

Varlık Vergisi Kanunu uyarınca vergi mükelleflerini belirlemek amacıyla vilayet merkezleriyle kazalarında komisyonlar kuruldu. Kocaeli ili dahilinde kurulan komisyonlara geçmeden önce İstanbul merkezli olarak yapılan yorumların taşra gerçeğini yansıtmadığını belirtmek ve yine taşradaki vergi işlemleriyle ilgili yapılacak değerlendirmelerde yerel basındaki haberlerin ve ilanların etkili olduğunu hatırlatmak gerekir. Yerel gazetelerin, yayınladıkları vilayetlerdeki vergi mükelleflerinin isim ve ödeyecekleri vergi tutarını gösteren listeleri ilan etmeleri Varlık Vergisi uygulamasının yerel ölçekte değerlendirilmesi adına önemlidir. Bu bakış açısıyla Kocaeli için Türk Yolu gazetesi önemli bir kaynaktır ve gazetede yer alan listeler bu makalenin temel dayanağını oluşturmaktadır⁹.

Türk Yolu gazetesi kanunun yürürlüğe girdiğini ilk olarak “Varlık vergisi mer'iyete giren yeni vergi kanununu, ehemmiyetine binaen neşrediyoruz ” başlığıyla duyurmuştu ve bu haber kanunun yayınlanmasından bir hafta sonraya denk geliyordu¹⁰. Aynı haberde Varlık Vergisi'nin resmi gazetede yayınlanan maddeleri aktarılmış, kanun maddeleriyle ilgili herhangi bir yorum yapılmamıştı. Bahsi geçen kanunun 6. maddesi uyarınca her vilayet ve kaza merkezinde, en büyük mülki amir başkanlığında; en büyük mal memuru, ticaret odası ve belediye azalarından ikişer kişi olmak üzere 6 kişilik komisyonlar teşkil edilecek, bu komisyonlar vergi mükelleflerinin isim ve ödeyecekleri tutarı tespit edecekti¹¹. Bu doğrultuda Kocaeli Vilayeti'nin İzmit, Adapazarı, Karasu, Kandıra, Karamürsel, Gölcük, Gebze ve Geyve¹² kazalarında birer komisyon kurulmuştu. Kazalardaki komisyonlar içinde iş yükü en yoğun olan İzmit, Adapazarı ve Gebze kazalarıydı. Merkez kaza olan İzmit'teki komisyon, ticaret odası reisi İhsan Akköseoğlu, Hilmi Korucuoğlu ile belediyeden Muhittin Eren ve avukat Sedat Pek'ten oluşuyordu¹³. Komisyon üyeleri belirlendikten hemen sonra ilk toplantı 23 Kasım 1942'de defterdarlıkta gerçekleştirilmişti¹⁴. Bu noktada kimin ne kadar vergi ödeyeceğine karar verilmesi işinin bu komisyonlara bırakıldığı ve bu durumun da verginin tahakkuk sürecinde bazı keyfi uygulamaları beraberinde getirdiği belirtilmelidir.

Bu arada ilgili kanun gereğince listelerin on beş gün içerisinde açıklanması zorunluluğu komisyonların işini zorlaştırıyor ve listelerde hatalar olmasını olanaklı kılıyordu. Bu olumsuzluğa rağmen 23 Kasım 1942'de toplanan İzmit komisyonu, 4 Aralık'ta yani vaktinden önce kendi yetki alanındaki tahakkuk listelerini ilan etti¹⁵. Diğer kaza komisyonlarınca hazırlanan listeler ilgili

⁶ Ayhan Aktar, Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları, s. 148.

⁷ Tekeli-İlkin, İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla II. Dünya Savaşı Türkiye'si, s. 49.

⁸ Aktar, Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları, s. 153.

⁹ Türk Yolu, 23 Birinci Kanun 1942, s.1-2; 26 Birinci Kanun 1942, s.1; 2 İkinci Kanun 1943, s.1; 3 İkinci Kanun 1943, s.1-2; 4 İkinci Kanun 1943, s.3; 5 İkinci Kanun 1943, s.3.

¹⁰ Türk Yolu, 19 İkinci Teşrin 1942, s.3.

¹¹ Sabit Dokuyan, “Savaş Ekonomisi ve Varlık Vergisi Üzerine Bir Değerlendirme”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık 2014, 15(2), s.33.

¹² Türk Yolu gazetesinde Kocaeli'nin Hendek Kazasıyla ilgili herhangi bir bilgi yoktur.

¹³ Türk Yolu, 19 İkinci Teşrin 1942, s.3. Bu kişilerden Ali Sedat Pek, CHP Kocaeli İl Yönetim Kurulu Üyesi idi.

¹⁴ Türk Yolu, 25 İkinci Teşrin 1942, s.1.

¹⁵ Türk Yolu, 23 Birinci Kanun 1942, s.1.

kazanın mal müdürlüklerine asıldı. Ülke genelinde olduğu gibi Kocaeli'deki vergi mükellefleri, listelerin açıklanmasından sonraki on beş gününde borçlarını ödeyemezlerse iki hafta zarfında ilk hafta için % 1, ikinci hafta için % 2 fazlasıyla tahsilat yapılacak, bu müddet de geçerse kanundaki tahsil yollarına müracaat edilecekti¹⁶.

İzmit, Adapazarı, Gebze ve Geyve kazaları listelerini ilan eden Türk Yolu gazetesinde vergi ödemenin vatansızlıkla bağdaştırıldığı yazılar yayınlandı ve kamuoyu üzerinde etkiyarılmaya çalışıldı¹⁷. Bu süreç ülke geneli için de geçerliydi ve tüm ülkede verginin ödenmesinin bir vatandaşlık görevi olduğu yönünde adeta bir kampanyaya dönüşen durumun Kocaeli'ndeki tezahürüydü. Başbakan İsmet İnönü'nün verginin gerekliliği konusundaki açıklaması da gazete sütunlarında yer aldı. Başbakan konuya dair şu açıklamayı yapıyordu:

“Varlık vergisi bütün milletin vicdanında doğru ve haklı bir tedbir telakki olunmuştur. Bu verginin hazine kudretine, içtimai ve iktisadi nizama faydalı tesirleri olacağı halkın her tabakasında anlaşılmıştır. Kanunun ciddi ve kat'i olarak kabulü için hükümet milletin vicdanında geniş istinad duymaktadır”¹⁸

Kocaeli Vilayeti Vergi Mükellefleri Hakkındaki Değerlendirmeler

Bu başlık altında yapılacak değerlendirmelerin Türk Yolu gazetesinde ilan edilen listelerde gösterilen, tahakkuk ve tahsil edilen vergi miktarıyla ilgili bilgiler doğrultusunda yapıldığını belirtmek gerekir. İlk ele alınacak kaza İzmit'tir ve liste gazetede “İzmit Merkez Kazada Tahakkuk Eden Varlık Vergisi Listeleri” başlığı altında yayımlanmıştır¹⁹. Bu listeye göre kazadaki 189 mükelleften 298.855 lira vergi alınacaktı. Mükelleflerin 128'i tüccar, 57'si çiftçi, 4 kişi de bina sahibiydi. Vergi sıralamasında 35.000 lira ile Sadık Efe birinci sırada yer almaktaydı. Onu 30.000 lirayla Hasan Kozluca, 20.000 lirayla Ömer Lütfü Bilen, 12.000 lirayla Mahir Kışınbay, 7.500 lirayla Hasan Salman takip ediyordu. 7.000 lira vergi ödeyenler İbrahim Hakkı Tuzcu, Abdürrahim Karaçetin, Dr. Hasan Ömer, Salahaddin Patır, Hamdi Özer'di. Adları zikredilen bu on kişi tahakkuk eden verginin 139.500 lirasını ödeyerek neredeyse yarısını vermiş olacaktı²⁰.

İzmit merkez kazada en çok vergi verecek olan Sadık Efe'nin ödeyeceği tutar 35.000 liraydı. Kendisi “Muhtelif kazanç erbabı” faslı altında da vergi ödemekle mükellefi ve bu fasıldaki 27.000 liralık bedeli ortağı Hamit Turan'la paylaşacaktı²¹. Ortağıyla birlikte Gerede'den gelerek İzmit'e yerleşmiş bir tüccar olup hayvan ticareti de yapan²² Sadık Efe büyük çiftçi olarak da vergi mükellefi gösterilmişti. Bu kalemden ödeyeceği tutar 3.000 liraydı. Fakat Sadık Efe'nin ödemesi gereken 5.000 liranın tahsil edilemediği gazetede verilen bilgilerden anlaşılmaktadır.

Sıralamada ikinci kişi olarak gözüken Hasan Kozluca ise 25.000 lirasını “muhtelif kazanç erbabı”, 5.000 lirasını da “bina vergisi” karşılığı olarak ödeyecekti. Hacı Hasan Kozluca mübadeleyle Drama'dan İzmit'e gelen zengin bir tütün tüccarıydı. İstanbul'la da tütün ticareti yapan Hasan Kozluca zaman içinde yaptığı emlak alımlarıyla emlak zenginine dönüşmüştü²³. Nitekim ödeyeceği vergi miktarının 1/6'sının bina vergisi olarak gösterilmesi ve üstelik en çok bina vergisi ödeyen mükellefin kendisi olması bunun delilidir²⁴.

Üçüncü sırada yer alan Ömer Lütfü Bilen verginin 19.500 lirasını kazanç erbabı, 500 lirasını da bina vergisi kapsamında tahsil edecekti. Kendisi tüccardı; tütün, manifatura-tuhafiye işiyle ilgilenmekteydi. İzmitli kazanç erbabından olup bina vergisi kapsamında az da olsa bir bedel ödediği görülmektedir²⁵.

Dördüncü sırada yer alan 14.000 lira vergi verecek olan Mahir Kışınbay İzmit'in ilk armatörlerinden olan Kışınbay Biraderlerin üyesidir. Bu aile II. Dünya Savaşı sonrasında Kandıra-İzmit arasında nakliyecilik de yapmıştır²⁶. 7.000 lira vergi ödeyeceklerden Hasan Salman inşaat müteahhidi, Abdürrahim Karaçetin toptancı, Dr. Hasan Ömer kadın doğum uzmanı, Hamdi Özer zahireci, Selanik

16 Türk Yolu, 24 Birinci Kanun 1942, s.1.

17 Türk Yolu, 1 Birinci Kanun 1942, s.1.

18 Türk Yolu, 23 Birinci Kanun 1942, s.1.

19 Bu konuda bkz. EK I

20 Türk Yolu, 23 Birinci Kanun 1942, s.1.

21 Türk Yolu, 23 Birinci Kanun 1942, s. 1-2. Bkz. TABLO I

22 Yavuz Ulugün-Hüseyin Erol, İzmit Esnaf ve Ticaret Tarihi, İzmit Rotary Kulübü Kültür Yayınları, s. 202.

23 Ulugün-Erol, İzmit Esnaf ve Ticaret Tarihi, s. 53.

24 Türk Yolu, 23 Birinci Kanun 1942, s. 1-2.

25 Ulugün-Erol, İzmit Esnaf ve Ticaret Tarihi, s. 25.

26 Ulugün-Erol, İzmit Esnaf ve Ticaret Tarihi, s. 25.

Safiye KIRANLAR - Hatice AKAN

mübadili olan Selahattin Patır ise helvacıydı²⁷. Bu arada bir devlet bankası olan kazanç erbabı listesinde adı geçen Halk Bankası'nın ödeyeceği vergi tutarının çok az olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Vilayetin büyük kazalarından olan Adapazarı komisyonunun hazırladığı listelere göre²⁸ Adapazarı'nda Varlık Vergisinin tahakkuk miktarı 726.460 lira olup mükellef sayısı 399 kişidir. En yüksek vergi tutarı 40.000 lira ile keresteci Talip Kuriş'e aittir. Onu 25.000 lirayla manifaturacı Kazım Cingöz yine 25.000 lirayla müteahhit H. Ali Kula ve 20.000 lirayla sarraf İsmail Beyler takip etmektedir. Hazırlanan listede vergi mükelleflerinin sadece meslekleri gösterilmiş, tüccar, bina sahipleri ve büyük çiftçi sınıflandırması yapılmamıştır. Bina ve toprak sahiplerini listelerde yer alan veriler doğrultusunda belirlemek mümkün değildir. Meslek erbabı içinde değerlendirilebilecek olan 10.000 lira ve üstünde para ödeyecek kişilerin mesleklerine bakıldığında çoğunluğunun müteahhit, manifaturacı ve bakkal oldukları görülür. Listede ilginç bir ayrıntı gözden kaçmaz; o da iki kadın vergi mükellefinin isminin varlığıdır. Bunlardan ilki eşinin adıyla ismi aynı sütunda yer alan Aliye Aydın'dır; kendisi manifaturacı esnafı olarak sınıflandırılmıştır. İkincisi ise ağabeyinin adıyla birlikte anılan Fatma Akorgal'dır. Adapazarı listelerinde bir diğer dikkat çeken nokta düşük oranda vergi ödeyecek olan kişilerin sadece isimleri ve kendilerini niteleyecek sıfatlarla anıldıkları gerçeğidir. Örnek olarak Arnavut Raif, Çerkez Murat, Civelek İbrahim, Gebeş Mustafa, Barbar İbrahim isimleri verilebilir.

Adapazarı listelerinde görülen ve ciddiyetsizlik olarak değerlendirilebilecek düzensizliğe rağmen vilayetin diğer bir kazası olan Gebze listelerinde tahakkuk ve tahsilat dengesinin diğer kazalara nispeten iyi tutturulduğu görülecektir²⁹. Gebze Varlık Vergisi listelerinde tahakkuk edecek vergi miktarı 81.392 lira olarak verilmiştir; mükellef sayısı da 33'tür. Gebze'nin bir sanayi bölgesi olduğu gerçeği tabloda da net bir şekilde görülmektedir. Darıca ve Eskişehir'de bulunan Arslan Çimento Fabrikası, Hereke yerleşkesindeki Mensucat Fabrikası Gebze Kazası'nın en çok vergi veren işletmeleridir. Gebze Varlık Vergisi Komisyonunun iyi çalıştığına bir diğer göstergesi de kazaya bağlı Tavşancıl, Darıca, Eskişehir, Tuzla, Aydın, Hereke, Tepeviran ve Akviran beldelerinden hangi mükellefin ne kadar vergi ödeyeceği bilgisi yanında mükelleflerin kazanç sağladıkları sektörleri de göstermesidir. Fakat listelerin düzenli olması verginin tahsilinin de iyi olacağı anlamına gelmemektedir. Tahakkuk ve tahsilat oranları arasındaki fark durumun hiç de beklendiği gibi olmadığını göstermektedir.

Belirli bir sistem içerisinde oluşturulduğu görülen Geyve Kazası'nın listesine göre³⁰ 112 mükelleften 85.750 lira vergi tahakkuk ettirilecekti. Listede sadece dokuz bin lira ödeyen iki kişinin ismi dikkat çekmektedir. Fakat tahakkuk eden verginin çok cüzi miktarının tahsil edildiği sonradan anlaşılacaktır.

Kandıra, Karamürsel, Gölcük, Karasu kazalarına ait listeler günümüze ulaşmamış sadece bu kazaların toplam vergi tahakkuk miktarı açıklanmıştır. Aşağıda yer alan TABLO I'de görüldüğü gibi Kandıra'dan 117.100, Karamürsel'den 82.250, Gölcük'ten 45.475, Karasu'dan 58.146 lira vergi toplanacaktır. Sadece tahakkuk miktarları gösterildiği için bu kazalar hakkında sağlıklı çıkarımlar yapmak olası değildir. Hazırlanan listelerin verginin tahakkuk edilecek miktarını gösterdiği tekrar tekrar hatırlatılmalıdır. Unutulmaması gereken verginin ne kadarının tahsil edildiğinin çok daha önemli olduğudur. TABLO I'de görüldüğü gibi Kocaeli Vilayeti dahilinde yapılan ilk tahsilat beklenenin çok gerisinde kalacaktır.

TABLO I. Varlık Vergisi Mükellefleri İçin Belirlenen Tahakkuk Bedelleri ve Tahsil Edilen Miktar

Kaza	Tahakkuk	Tahsilat Miktarı ve Yüzdelik Oran
İzmit merkez kaza	298.350	212.875 - %71
Adapazarı	726.163	59.919 - %8
Geyve	85.750	7.690 - 8,9
Karasu	58.146	6.500 - %11
Kandıra	117.100	87.700 - %74
Gebze	81.252	9.950 - %12'si
Karamürsel	82.250	Bilgi verilmemiştir
Gölcük	45.475	12.175 - %26

Kaynak: Türk Yolu, 8 İkinci Kanun 1943, s. 1.

TABLO I'de Adapazarı Kazası'nda tahakkuk eden vergi miktarının tahsilinde büyük bir açık olduğu görülmektedir ve verginin ancak % 8'i tahsil edilebilmiştir. Vilayetin iki önemli kazası hakkında yapılan kıyaslamada söylenecek olan Adapazarı için vergi tahakkuk edilen miktarın İzmit'in

²⁷ Ulugün-Erol, İzmit Esnaf ve Ticaret Tarihi, s. 64, 193, 227, 259.

²⁸ Bkz. Ek II

²⁹ Bkz. EK III

³⁰ Geyve Kazası mükelleflerinin isimlerinin yer aldığı liste için Bkz. EK IV

neredeşye üç katı olduğu halde tahsil anlamında İzmit'in çok gerisinde kaldığıdır. Bu durum verginin gerektiği gibi tahsil edilememesi yanında listeleri hazırlayan komisyonların ciddi çalışmadığının da bir kanıtıdır. Yine tablodan verginin ödenmesi gereken zaman diliminde ödenmediğive ödemelerin ilk on beş günlük süre zarfındayapılmadığı izlenmektedir³¹. Bu durum ülke geneli için de söz konusudur ve vergiyi yasal süre içinde ödeyemeyenler için 15 Ocak 1943 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti tarafından bir talimatname yayınlanmıştır³². Bu talimatname yayınlanmadan önce Adapazarı Kazası'ndaki tahakkuk miktarının 726.163 lira olduğu tahsilat miktarının ise 59.919 lira olduğu ifade edilmişti. Talimatnamenin yayınlanmasından sonra ise 726.000 liranın 560.000 lirasının Adapazarlılar tarafından ödendiği belirtilmiştir³³. Anlaşılan o ki bu talimatnameye uygun olarak Kocaeli Vilayeti içinde de vergi tahsili yapılmış ve 6 Mart 1943 tarihli Türk Yolu gazetesinde yer alan bir haberde Adapazarı'ndaki 397ya da 399 vergi mükellefinden toplamda 620.873 liranın tahsil edildiği bilgisi verilmiştir³⁴. Daha sonra unutulan 127 Varlık Vergisi mükellefleriyle birlikte bu rakam 691.900 liraya ulaşmıştır³⁵.

İzmitli mükellefler ise ödemeleri gereken miktarın 212.875 lirasını yasal süre içinde ödemişler ve 49.125 lira daha sonra tahsil edilerek toplam rakam 262.000 liraya ulaşmıştır. Toplam tahakkuk miktarının 298.350 olduğu hatırlandığında vilayetin ödemesi gereken Varlık Vergisi tutarının önemli bir kısmının İzmit'ten tahsil edildiği söylenebilir. Geriye kalan kısım ise 14 Şubat 1943 tarihinde İzmit'te unutulan Varlık Vergisi mükellef listeleri adıyla yayınlanan 102 kişiden daha 94.000 lira tahakkuk ettirilerek kapatılmıştır.

Her ne kadar 23 Ocak 1943 günü itibarıyla vergi ödeme müddetinin Kocaeli'de sonlandığı ve İzmit'te tüm mükelleflerin borçlarını ödediği haberleri yapılmışsa da³⁶ yukarıda da bahsi geçtiği gibi Kocaeli Vilayeti'nin iki büyük kazası olan İzmit ve Adapazarı için "Şehrimizde Unutulan Vergi Mükellefleri Listesi" adıyla birer liste hazırlandığı görülmüştür. İzmit merkez kaza listeleri vilayetin diğer kazalarına göre daha büyük bir ciddiyetle hazırlanmış olsa da burada kişi isimlerinin sıklıkla yanlış yazıldığına tanıklık edilmiştir.

Yukarıda da belirtildiği gibi tahsil edilemeyen miktarın farklı vergi mükelleflerinden alınacak parayla kapatılması düşünölmüş ve komisyonlar yeni mükellefleri belirlemişlerdir³⁷. Fakat bu listelerin tahakkuk anlamında önemli olduğu ve verginin ne kadarının tahsil edildiği konusu bilinmemektedir. Son hazırlanan listelere göre İzmit Kazası'ndan26 kazanç erbabından 56.000 lira vergi tahakkuk ettirilecekti. Büyük çiftçilerden olan Uzuntarla Köyünden Cambaz Nuri ve Yeniköy'den Recep Kozluca'dan 1000'er lira Varlık Vergisi alınacaktı. 80 varlıklı çiftçiden de 500'er lira vergi tahsil edilirken, 82 büyük çiftçidense 42.000 lira tahakkuk ettirilecekti³⁸. Liste dikkatle incelendiğinde mükellef sayısının fazla, tahakkuk edilecek miktarın az ama büyük çoğunluğun toprak sahibi olduğu görülür. Büyük toprak sahiplerinden ilk seferde Varlık Vergisinin alındığını söylemek hatalı olmayacaktır. Toplamda mükellef sayısı 108, tahakkuk ettirilen miktar 98.000 liradır. Bu listede kişilere ait ikamet ettikleri yer bilgisinin verilmesi gözden kaçmamaktadır. İlk listede şirket anlamında sadece Halk Bankası mevcutken unutulanlar listesinde iki nakliyat şirketi Antalya Nakliyat ve Adabolu³⁹ şirketlerinin adlarına rastlanır. Ek listede kazanç erbabları arasında bir kadın mükellefin ismine tesadüf edilmektedir ki o da eşiyile birlikte ismi görölen Feride Hanım'dır. Adapazarı Kazası'nın unutulan vergi mükellefleri listesi de hazırlanmıştır⁴⁰. Listede 127 mükellef yer almakta ve bunlar ile birlikte toplamda 717.000 lira vergi tahakkuku beklenmektedir. Bu durum tahsilat anlamında Adapazarı'nın verginin tahsili sırasında ilk günlerde gösterdiği kötü tablonun dışına çıktığının bir göstergesidir.

³¹ Türk Yolu, 8 İkinci Kanun 1943, s.1.

³² Türk Yolu, 15 İkinci Kanun 1943, s.1.

³³ Türk Yolu, 19 İkinci Kanun 1943, s.1. Adapazarlıların adeta maliye veznesine koşarak gittikleri borçlarını seve seve ödedikleri kaydedilmişti.

³⁴ Türk Yolu, 6 Mart 1943, s. 1; Adapazarı'ndaki vergi mükellefi sayısı daha önce 399 kişi, tahakkuk miktarı ise 726.460 lira olarak verilmiştir.

³⁵ Adapazarı'nda unutulan 127 mükelleften 71.900 lira daha tahakkuk ettirilmiştir (Türk Yolu, 9 Mart 1943, s.1).

³⁶ Türk Yolu, 21 İkinci Kanun 1943, s.1; Türk Yolu, 23 İkinci Kanun 1943, s.1; Türk Yolu, 29 İkinci Kanun 1943, s.1.

³⁷ Bkz. EK V, EK VI

³⁸ Türk Yolu, 14 Şubat 1943, s.3.

³⁹ Bu şirketin adı daha sonradan Adapazarı Bolu Umumi Nakliyat Ambarı adıyla anılmaktadır. Bkz. Ulugün-Erol, İzmit Esnaf ve Ticaret Tarihi, s. 259.

⁴⁰ Bkz. EK VI; Türk Yolu, 9 Mart 1943, s. 1.

Sonuç

1. Kocaeli Vilayeti'nin Varlık Vergisi ile ilgili Türk Yolu gazetesinden takip edilen haberlerden, toplanacak vergi tutarının devlet tarafından belirlendiği ve komisyonların da bu bedele göre listeleri hazırladığı anlaşılmaktadır. Zaten adı geçengazetenin Varlık Vergisi konusunda yaptığı ilk haberlerde Kocaeli Vilayeti'ne ait tahakkuk yekununun 1.542.401 lira olduğu ilan edilmiştir. Gerçekleşen tahakkuk rakamı da yaklaşık 1.200.000'dir.

2. Türkiye'de Varlık Vergisi hakkında yapılan yorumlarda İstanbul özelinde ön plana çıkarılarak Gayrimüslimlerden Müslümanlara bir servet aktarımı yapıldığı değerlendirilmesinin Türkiye'nin genelini kapsadığı yolunda bir algı oluşmaktadır. Oysa bu değerlendirmenin taşra için geçerli olmadığı aşikardır. Bu anlamda en iyi örneklerden biri de Kocaeli Vilayeti'dir. Bu iddiayı da 1935 ve 1940 nüfus sayımı verileri desteklemektedir. 1940 nüfus sayımında vilayetin nüfusu 375.530 kişidir⁴¹. Fakat asıl yol gösterici olan 1935 nüfus sayımı olacaktır; çünkü bu sayımda nüfusun niteliği hakkında analiz yapılabilecek veriler mevcuttur. 1935'te 335.292 olan Kocaeli'deki gayrimüslim sayısı toplamda 102'dir. Belirtilen sayıma ait verilerin yer aldığı istatistikte "nüfusun dinler itibarıyla ayrışması" başlığı altında Gayrimüslimler ve Museviler ayrı ayrı gösterilmektedir. Gayrimüslimler faslında Katolik, Ortodoks, Protestan ve Ermeni başlığı altında 73 erkek 16 kadın olmak üzere toplam 89 kişi yer alırken Museviler faslında da 9 erkek 4 kadın olmak üzere 13 kişi sayılmıştır⁴². 102 Gayrimüslim vatandaşın verginin uygulanması sırasında kaçının vilayette meskun olduğu bilinmez ama Kocaeli Vilayeti'ne ait mükellef listelerinde hiçbir Gayrimüslim ve Musevi ismine rastlanmadığı açık açık görülür.

3. Vilayetin Varlık Vergisi mükellef listeleri içinde özellikle İzmit listelerinde teknik anlamda ciddi bir sorunun olmadığı iddia edilebilir. Fakat yine de kurulan komisyonun dönemin önemli tüccarlarını bilinçli ya da bilinçsizce listeye dahil etmediği gerçeği gözden kaçmaz.

4. Tablo I'de de görüldüğü gibi vilayet genelinde verginin tahsilinin ilk günlerinde beklenen başarı elde edilememiştir. Fakat İzmit Kazası'ndaki kazalara göre çok daha iyi olduğu görülmektedir; Adapazarı ise bu anlamda en kötü tabloyu sergilemektedir. Nitekim İzmit Kazası'nda 298.350'lik vergi tahakkukun 212.875 lirası, Adapazarı'nda ise 726.163 liranın sadece 59.919 lirası tahsil edilmiştir. Bu kötü seyir ilk bir ay için geçerlidir. Daha sonra Adapazarı'ndan 620.000 lira İzmit'ten ise 262.000 lira tahsil edilmiştir. Fakat kanuna göre alınması gereken gecikme faizinin alınmadığı bilinmemektedir.

5. Kocaeli Vilayeti'nin iki büyük kazasında hedeflenen tahsilata ulaşılamamıştır. Açık Adapazarı'nda 106.163, İzmit'te 36.350 liradır. Tahsil edilmeyen tutar yeni vergi mükellefleri belirlenerek kapatılmaya çalışılmış ve komisyonlar "Unutulan Varlık Vergisi Mükellefleri" listeleri yayınlamıştır. Bu listelere göre İzmit'te unutulan mükellef sayısı 102, Adapazarı'ndaysa 127 kişidir. Belirlenen tahakkuk miktarı İzmit için 94.000, Adapazarı için 71.900 liradır. Yeni listelerle İzmit'in açığı kapanırken Adapazarı'nda ise 34.263 lira açık kalmıştır. Bu arada belirtilen rakam tahakkuk miktarıdır; tahsil edilip edilmediğini takip etmek mümkün değildir.

6. Varlık Vergisi ile ilgili tahsil edilen miktarı vergi dairelerinden teyit etmek olası değildir; bu durum Türk Yolu gazetesini tek kaynak durumuna getirmektedir. Gazetede gün gün verilen bilgilerde hatalar olduğu görülmüştür. Bu çalışma kapsamında aktarılan bilgiler gazetenin belirlenen dönem içindeki bütün sayılarının taranıp, hatalı bilgilerin düzeltilmesiyle ortaya çıkarılmıştır.

7. Mükellef listelerinde adı geçen kişiler arasında o günün siyasetçilerinin isimlerini görmek mümkündür. CHP Kocaeli teşkilatı başta olmak üzere siyasi pozisyonlarda görev alan 20 kişi tespit edilmiştir. İzmit Varlık Vergisi Komisyonu üyelerinden Ali Sedat Pek, İhsan Akköseoğlu, Muhittin Eren siyasi kimlikleriyle de tanınan kişilerdir. Ali Sedat Pek savaş yıllarında CHP Kocaeli İl Yönetim Kurulu Üyesi yapacak⁴³, Muhittin Eren CHP ilçe kongrelerinde Kocaeli'ne bağlı ilçelerin idare kurullarında çalışacaktır⁴⁴. Diğer bir isim olan İsmail Başaran Gebze kaza idare heyeti azası, vilayet meclisi umumi azalığı gibi vazifelerde bulunmuştur⁴⁵. Zihni Kaman ise halkevi ve belediye reisliği yapmıştır⁴⁶. Benzer görevlerde bulunan diğer isimler arasında Hasan Sayılı, Rıfat Çakır, Saim Emiroğlu, Esad Demirsoy, Fuad Çelebioğlu, Yusuf Özkaya dikkat çekmektedir.

⁴¹ Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Kitaplığı, 20 İlk Teşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı, Vilayetler, Kazalar, Nahiyeler ve Köyler İtibarıyla Nüfus ve Yüzey ölçü, s.400.

⁴² Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, Genel Nüfus Sayımı-Kocaeli Vilayeti- 20 İlk Teşrin 1935, c.36, Hüsnü Tabiat Basımevi, İstanbul, 1937, s. 110, 115.

⁴³ BCA, 490.01, 417.1742.1.22.

⁴⁴ BCA, 490.01, 417.1742.1.70.

⁴⁵ BCA, 490.01, 417.1742.1.21.

⁴⁶ BCA, 490.01, 417.1742.1.22.

Kaynakça

Resmi Yayınlar

Başkanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri (BCA), Cumhuriyet Halk Partisi Kataloğu (490-01)

Sürelî Yayınlar

Türk Yolu

Araştırma Eserleri, Makale ve Bildiriler

Safiye Kıranlar, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Kocaeli’nin Sosyo-Ekonomik Durumu Üzerine Bir İnceleme”, Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri, KBB Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı Yayınları, Kocaeli, 2015.

Ayhan Aktar, Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.

İlhan Tekeli-Selim İlkin, İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla II. Dünya Savaşı Türkiye’si, c.2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

Sabit Dokuyan, “Savaş Ekonomisi ve Varlık Vergisi Üzerine Bir Değerlendirme”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık 15(2), 2014.

Yavuz Ulugün-Hüseyin Erol, İzmit Esnaf ve Ticaret Tarihi, İzmit Rotary Kulübü Kültür Yayınları.

T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Kitaplığı, 20 İlk Teşrin 1940 Genel Nüfus Sayımı, Vilâyetler, Kazalar, Nahiyeler ve Köyler İtibarıyla Nüfus ve Yüzey ölçü.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, Genel Nüfus Sayımı-Kocaeli Vilayeti- 20 İlk Teşrin 1935, c.36, Hüsnü Tabiat Basımevi, İstanbul, 1937.

Safiye KIRANLAR - Hatice AKAN

Ekler

EK. 1: İzmit Merkez Kaza Tahakkuk Eden Varlık Vergisi Listeleri⁴⁷

Lira	Ad Soyad
2500	Faik Belgin
5000	Salim Atamir
500	Şerafettin Toptancı
1000	Zihni Kaman
700	Süleyman Esen
800	A.Hamdi Uygun
700	İzzet Tunca
700	İbrahim İnanç
800	İshak Uygun
800	İlyas Uygun
800	Ömer Özdemir
800	Rıdvan Özdayı Oğlu
1000	Mehmet Özdayı Oğlu
1200	Cemal ve mahdumları
1000	Ali Özeral
800	NüzhetGünemeği
750	Adem Çile
1000	Furuzan Sezer
2000	Şemsettin Talay
500	Mustafa Çeliker
500	Ferhat Toraman
2000	İhsan Ak köseoğlu
1500	SunnüDanyal
7000	Abdürrahim Kara Çetin
4000	Halim Karalı
2500	Yakup Karaçetin
1000	Ferid Aral
2000	Burhan Güzey
500	Kerim Sakızlı
500	Yusuf Dinçkal
2500	Abdurrahim Özmen
500	Hüsnü İldir
12000	Mahir Kışınbay
1000	Raşit Gümbüz
700	Kamil Özdemir ve Mehmet varisleri
1.000	Sadettin Dinç Baş
1.000	Ahmet Gür Nalbur
3.000	Mehmet ve Hilmi Ege
500	İbrahim Barut
1.000	Kazım Dinç
1.000	İzzet Orhon
1.000	Ali Ege ve Seyit Hasan Erdem
750	Sabri Akçam
4.000	Esat Demirsoy
750	Hasan Basri Karaboğa
2.000	M. Nuri Giral
3.000	H. Kamil Akyılmaz
1.000	Ahmet Gül
1.000	Mehmet Aydın
500	Tahir Tuzcu

⁴⁷ Türk Yolu, 23 Birinci Kanun 1942, s. 1-2.

Varlık Vergisi Uygulamasında Kocaeli Vilayeti Örneği

19.500	Ömer Lütfü Bilen
1.000	Abdürrahim Kabu
500	Ali Rıza Eren
500	Bekir Sadi ve Necat
7.000	İbrahim Hakkı Tuzcu
500	Hamdi Cihan ve Numan Baykal
27.000	Hamid Turan ve Sadık Efe
500	RızaÇavkaytar
500	Sarı Ali Balaban
1.000	Müfit Saner
500	Tarık Kaman
500	Mehmet ve İsmail Gürsoy
500	Faik ve Selahattin Erez
2.000	Fuat Çelebi
500	Burhan Özgerçin
500	Ali Ayta
3.000	Recep Akyılmaz
2.000	İzzet Başkal
1.500	Sadettin Atıf
500	Rauf Eksat
750	Hasan Yüksel
500	Mehmet Sağdıç
500	Muharrem Kozluca
500	Mehmet Oğlu Murad
1.000	Halk Bankası
500	Muharrem Yenice
500	Rıza Karagöz
500	Durmuş Bölükbaşı
500	Muhittin Türker
500	Salim Akmercan
500	Şaban Uyar
500	Ahmet Yüksel
500	Ahmet Canuva
500	Hilmi Ege
5.000	Şemsettin Uçar
500	Aziz ve Ali Yılmaz
500	Ahmet Özdayıoğlu
500	İbrahim Bezci
25.000	Hasan Kozluca
4.500	Dr. Hasan Ömer Erım
500	Sırrı Tuncer
500	Velbi Daneti
7.000	Salahattin Patr
3.000	İslam Durak
1.000	Mehmet ve Muzaffer Selvil
7.000	Hamdi Özer Oduncu
1.000	İhsan Sönmez
3.000	Salih Kesebir ve Niyazi
3.500	Ali Soydan ve Oğlu Emin
3.000	Hilmi Korucuoğlu
500	Muhittin Göksel
500	İsmail ve Fikri
4.000	Mustafa Başkal
500	Ali Küçük
750	Muhittin Eren
500	Hasan Gökyar
7.500	Hasan Salman
500	Faik Örnek

Safiye KIRANLAR - Hatice AKAN

500	Mahmut Tezcan
500	Ali Konuk
500	M. Bahattin İz
500	Tevfik Tandoğan
500	Şahin Yılmaz
500	Arif Ertem
750	Ali Ayvaz
1.000	Ali Dikmen
500	Mustafa Urgancı
500	Nizamettin Gökyar
1.000	Bekir, Fuat ve Veysel
500	Mehmet Usanmaz
1.000	Hakkı Rıza Babil
500	Şabanoglu Mustafa Koç
500	Saniye Sağıcı
500	Hüseyin Kumcu
500	İlyas Zorlu
500	Remzi Mendel
500	Halim Tüzer
5.000	M. Ali Ertunç ve Mustafa Ersoy
(s. 2) Binalardan Vergi Verecekler	
500	Ömer Lütü Bilen
2.000	Hasan Ömer Erim
600	Esat Demirsoy
5.000	Hasan Kozluca
Büyük Çiftçiler	
1.000	Sadettin Atrğ
500	Fuat Erson
2.000	Rauf Eksat
500	İslam Gugay
500	Mahmur Özgener
500	Fuat Çelebi
500	Mustafa Gebeş
500	Ali Soydan
3.000	Sadık Efe
500	Hasan Ömer Erim
1.000	Mehmet Düzkaya
500	Muharrem Ulu
500	Sadettin Eryılmaz
500	Ali Efe
500	Şevki Hoca
500	Ali Oğlu Emin
500	Kara İbrahim
500	Çerkes Kel Sait
500	İbrahim Ayanoglu
500	Veysi Çavuş
500	Topçuoglu Halil
500	Pehlivanoglu Mehmet
500	Koca Ahmet
500	Rıza Bey
500	Nazif Horoz
500	Gemici Oğlu Mehmet
500	Hüseyin Baş
500	Nafiz Kulhan
500	Nurettin Çetin
500	İsmail Zengin
500	Mehmet Çakır
500	Mehmet Karakoç

Varlık Vergisi Uygulamasında Kocaeli Vilayeti Örneği

500	İbrahim Çiçek
500	Kemal Ayaz
500	Rifat Kaya
500	Tahir Tezcan
500	İsmail Tuna
600	Şevki Oğlu Mehmet
500	Mustafa Nur Tekin
500	Demir Ali ve Kardeşleri
500	Rifat Özbey
500	Değirmenci Tefvik
500	Kerim Hoca
500	Hasan Oğlu Şakir
500	Mehmet Oğlu Ali
500	Muhtar Recep
500	Tahsin Hoca
500	Ali Dayının Ahmet
500	Rasim Pehlivan
500	Hacı Mahmut Oğlu Muzaffer
500	Hacı Oğlu Abdi
500	Laz Mahmut Çavuş
500	H. Mehmet
500	Rizeli Osman
1.000	İbrahim Topçu
500	Hasan
500	Yusuf İzzettin

Safiye KIRANLAR - Hatice AKAN

EK II: Adapazarı Kazası Tahakkuk Eden Varlık Vergisi Listeleri ⁴⁸

Lira	Ad Soyad	
40.000	Keresteci Talip Kuriş	
25.000	Manifaturacı Kazım Cırgöz	
25.000	Müteahhit Hacı Ali Kula	
20.000	Sarraf İsmail ve Oğlu	
15.000	Kiremit Fabrikası sahibi Halil Kaçar	
15.000	Müteahhit Zübeyir Bingöl	
15.000	Bakkal Feyzullah Baban	
15.000	Manifaturacı Şevket Kundakçıoğlu	
15.000	Manifaturacı Kemal Karagülle	
10.000	Bakkal Nasrullah Biber	
10.000	Müteahhit Ahmet Süt	
10.000	Manifaturacı Hasan Girişgen	
10.000	Zahireci Rıza Kum	
15.000	Müteahhit Nüzhet	
2.500	Hurşit Konuk	Hacıbaba Lokantası Sahibi
500	Arif Altan	Değirmenci
500	İlyas Kutan	Tavukçu
500	Bekiroğlu Tahsin ve Şeriki Veliöğlu Nusret	Tavukçu
750	Mustafa Kolumsağ	Çarıkçı
1.000	Necip Güllü	Matbaacı
3.000	Ahmet Feyzi Arslan	Züccaciyeci
750	Yusuf Özkaya	Attar
750	Ahmed Sami Özgil	Attar
2.500	Mehmet Hulusi Kardeşler	Hırdavatçı
5.000	Osman Nuri Altuna	Hırdavatçı
4.000	Tevfik Beyenal	Sebzeci ve müteahhit
3.000	Ahmet İkizceli	Yağ fabrikası sahibi
1.000	Süleyman Ege	Yağ fabrikası sahibi
1.000	Cevdet Kilim	İplikçi
1.000	Galip Demiriş	Demirci
5.000	Ahmed Direk	Nalbur
2.000	Ahmed Ciddi	Nalbur
1.500	Emin Muharrem Güner	Nalbur
1.000	Ahmed Özhan	Derici
3.000	Abdurrahman Tezemir	Nalbur
7.500	Lütfi Dericioğlu	Derici
1.000	Adem Çavdar	Derici
5.000	Ahmed Tezemir	Derici
1.000	Mehmed Kamaç	Derici
1.000	İsmail Karabaş	Derici
7.500	Hasan Pilav	Derici
2.000	Necmi Tuğcu	Elbiseci
1.500	Ahmed Ayhan	Elbiseci
1.500	Ömer Canlı	Elbiseci
1.500	Mustafa Koçer	Elbiseci ve kereste işleri
750	Şevki Koçak	Elbiseci ve kereste işleri

⁴⁸ Türk Yolu, 2 İkinci Kanun 1943, s. 1; Türk Yolu, 3 İkinci Kanun 1943, s. 1-3.

Varlık Vergisi Uygulamasında Kocaeli Vilayeti Örneği

2.000	Besim ve Şevki Kolumsağ	Elbiseci
1.500	Abdullah Çarkıoğlu	Elbiseci
1.000	Nazım Durgud	Sinemacı
750	Hüseyin Erman	Sinemacı
8.000	Gaffar Sevinç	Doktor
1.000	İzzet Şükrü Enez	Radyo
2.500	Hakkı Demir	Nişasta fabrikası sahiplerinden
500	Münip Gedikkaya	Sürat ambarı
500	İbrahim Hakkı Özütemiz	Nakliyat komisyoncu
1.000	Şükrü Sabuncu	Sabuncu
2.000	Mustafa Tever	Keresteci
2.000	Hasan ve Osman Nuri Başak	Keresteci
500	İbrahim Avcıoğlu	Kavaf
3.000	Cemal Ahıncı	Kireççi ve keresteci
4.000	Ahmet Satır	Keresteci
500	Mehmed Yılmaz	Keresteci
5.000	İbrahim Soydan	Meserret Oteli Türkoğlu
5.000	Mehmet Zekai İşcan	Otelci
2.500	Mehmet Cavit Taner	Züccaciyeci
4.000	Keramettin Barut	Radyo ve silahçı
2.000	Mehmed Ural	Silahçı
500	Ethem Kandıralı	Zahireci
2.000	Abdülkadir Güler	Zahireci
1.000	Ahmet Pulat	Zahireci
2.000	Hayri Diyarbakırlı	Zahireci
1.000	Bekir Niyazi Öztürk	Zahireci
500	Süleyman Fehmi Özünsever	Zahireci
750	Bekir Bilal Ekmekçioğlu	Zahireci
1.000	Yaşar İşgüven	Zahireci
1.000	İsmail Ersin	Zahireci
2.000	İsmail Dereli	Zahireci
500	Mehmet Barıca	Zahireci
5.000	Ahmet Muhtar Özdilek	Zahireci
1.000	İsmail Akatlı	Zahireci
1.500	Mevlüt Gençgil	Zahireci
2.000	Hamza oğlu İsmail	Zahireci ve yağ basan değirmen sahibi
1.500	Nazmi Akhuy	Köseleci
1.000	Salih Çoroğlu	Kunduracı
500	Abdülvahit Dağıstanlı	Kunduracı
1.000	Ramiz Çavdar	Kunduracı
750	Yaşar Güvener	Kunduracı
5.000	Salim Pilav	Kunduracı
500	Veli Kaydırak	Kunduracı
500	Zühtü Öz	Kunduracı
750	Fehmi Karacaet	Kunduracı
1.500	Hasan Fehmi Orhan	Kunduracı
1.500	Hakkı Kocabaş	Kunduracı
1.500	Ethem Ulukaya	Kunduracı
(s. 2)		
	Mehmet Altunkundura	Kunduracı
1.000		
750	İsmail Altunkundura	Kunduracı

Safiye KIRANLAR - Hatice AKAN

1.500	Hasan Aldinç	Zahire ve uncu
5.000	Ethem Ağa ve çocukları Salim Bayraktar	Kantariyye
3.000	İbrahim Özdil	Bakkal
3.000	Mehmet Tevfik Mersin ve Mustafa Koca	Bakkal
1.500	Sıddık Alkaya	Bakkal
750	Mehmet Hamdi Uyar	Bakkal
1.250	Ömer Diyarbakırlı	Bakkal
2.000	Yakup Saraçoğlu	Bakkal
2.000	İsmail ve Halil Sakarya	Bakkal
500	Refik Erdaş	Bakkal
5.000	İsmail Açıklı	Bakkal ve zahireci
3.000	Mehmet Akkoç	Nalbur
4.000	Ali Fehmi Nayman	Bakkal
10.000	Nasrullah Biler	Bakkal ve fabrikatör
6.000	Celal Şenkardış	Bakkal ve müteahhit
750	İsmail Kırkathoğlu	Yağcı
500	Ceval Okan	Bakkal
500	Ömer Lütfi Erçin	Bakkal
500	Ahmet Gürcan	Bakkal
500	Salih Antep	Yağcı
2.000	Baha Şükrü Selanik	Bakkal
500	Sabri Fidangül	Bakkal
2.000	İbrahim Maraşlı	Bakkal
500	İsmail Yüncü Saraç	Yüncü saraç
500	Osman Özşekerci	Şekerci
500	Abbas Oytur	Şekerci
500	Halit Şekercioğlu	Şekerci
500	Necmi Besler	Şekerci
1.000	Mustafa Tever	Keresteci
1.000	Dursun Fehmi	Keresteci
3.000	İsmail Bahçivangil	Bahçivan ve müteahhit
500	Hasan Fehmi Başak	
15.000	Zübeyir Bingöl	Askeri müteahhit
10.000	Ahmet Süt	Askeri müteahhit
5.000	İsmail Eryılmaz	Askeri müteahhit
1.000	Hidayet Beğenel	Müteahhit
3.500	Zekeriya Gül	Müteahhit
500	Ahmet Şükrü Alaçam	Keresteci
500	Lokman Yener	Keresteci
1.000	Adem Tayyar	Kasap
1.000	Ahmed Ünal	Kasap
1.000	Ömer Süt	Müteahhit
4.000	Reşat Cafcaf	Müteahhit
1.500	Feyzi Nakliyeci	Kamyoncu
500	Ahmed Burnaz	Keresteci ve müteahhit
1.000	Süleyman Aldinç	Manifatura
1.000	Süleyman ve Mustafa	Manifatura
750	İlyas Gedik	Manifatura
10.000	Hasan Girişken	Manifatura kavaf
1.250	Mehmedİşeri	Manifatura
500	Abdullah Pektezol	Manifatura

Varlık Vergisi Uygulamasında Kocaeli Vilayeti Örneği

1.500	Mustafa ve Ahmet Tecimer	Manifatura
750	Mustafa Sarıcı	Manifatura
500	Osman Nuri Toplan	Manifatura
1.000	Ali Peker	Manifatura
5.000	Mehmet Kuleli	Manifatura
750	Basri Peşin	Manifatura
5.000	Hüseyin Kuleli	Manifatura
1.500	Asım eşi Aliye Aydın	Manifatura
1.500	Hilmi ve Hasan Yünak	Manifatura
500	İbrahim Sakallı	Manifatura
500	Mehmed Atak	Manifatura
1.000	Hasan Nursen	Manifatura
1.000	İbrahim Balıklı	Manifatura
5.000	Nüzhet Yığın	Manifatura
5.000	Hakkı Ertan	Manifatura
2.000	Şükrü Şümnüllü	Manifatura
5.000	Cemal Alcan	Manifatura
5.000	Hamza Aldinç	Manifatura
5.000	Fehmi Derici	Tuhafiyeci
5.000	İbrahim Hilmi Özdil-Nuri Cihan	Tuhafiyeci
1.000	Ali Aşğar Bayer	Elbiseci
6.000	Mehmet Nuri Kaval	Tuhafiye ve müteahhit
4.000	Ramiz Elgin	Tuhafiye
750	Himmet ve Mustafa Babalı	Manifatura
1.500	Hüseyin Tunç	Kavaf
1.000	Üzeyir Çavdar	Kunduracı
500	Mehmed Yeşilova	Kundura
500	Mehmet Reşat Küren	Eczacı
500	Asım Arca	Eczacı
500	Kamil Aralp	Eczacı
500	Celal Başaran	Eczacı
15.000	Halil Kaçar	Kiremit fabrikası sahibi
2.000	Bekir Şar	Zahireci
3.833	Emniyet Bankası	Banka
106	Numan Yöntem	Bina sahibi
562	Cevat Adapazarlı	Bina sahibi
11.650	Nasrullah Biber	Bina sahibi
39.850	Talip Kuriş	Bina sahibi
8.897	Demir ve tahta fabrikası	
1.500	Mehmet Kantarcıoğlu	Müteahhit
1.500	Şeref Balkanlı	Müteahhit
15.000	Mühendis Nüzhet	Yol müteahhidi
500	Abdullah Özşeker	Şekerci
1.000	Hasbi Konuk	Köfteci
1.000	Mustafa Toplu	Köfteci
500	Mehmet Özveren	Fırıncı
500	Abdurrahman Fesci ve M Sıdki	Fırıncı
500	Hasan Yeşilbayraktar	
1.000	Halid Çelik	Celep
500	Edhem Nuri Güler	Celep
500	Hüsrev Fidan	Celep
500	Ahmet Kaplan	Celep
500	Hüseyin Demiröz	Celep
500	İbrahim Esmek	Celep
500	Ahmet Bahriyeli	Celep
1.000	Mustafa Bahriyeli	Celep

Safiye KIRANLAR - Hatice AKAN

1.000	Yusuf Akyürek	Otomobilci
1.000	Hilmi Çetinkaya	Otomobilci
1.000	Adil	Otomobilci
1.000	Bekir Narin	Otomobilci
500	Ahmet Bayram	Otomobilci
500	Niyazi Yavuzer	Otomobilci
500	Muharrem Küçükler	Otomobilci
2.000	Refet Kantarcıoğlu	Otomobilci
15.000	Feyzullah Bulan	Kantariyye
40.000	Talip Kuriş	
7.500	Numan Yöntem	
1.000	Cevat Adapazarlı	
2.000	Cevat Adapazarlı	
1.000	Asım Hendekli	
3.000	Asım Hendekli	
15.000	Kamil Karagülle	Manifaturacı
12.500	Şevket Kundakçioğlu	Manifaturacı
25.000	Kazım Berköz	Manifaturacı
20.000	Sarrafi İsmail ve oğlu	Sarrafi
10.000	Adliyeli Rıza Hun	Zahireci
500	Hasan Ekiner	Zahireci
500	Reşad Keremoğlu	Zahireci
25.000	Hacı Ali Kula	Müteahhit
1.500	Kasap Kazım	Kasap
(s. 3)		
1.000	Yusuf Alcan	
1.000	İsmail Altınışık	
750	İsmail Kaymakçı	
1.000	Hüseyin Genç	
1.000	Saim Emiroğlu	
750	Hüseyin ve çocukları	
500	Karaosmanoğlu Osman	
500	Hafız Adil	
500	Hüseyin Pehlivan	
500	Ali ve biraderi Mustafa	
500	Sait Ağa ve damadı	
500	Aziz Çavuş ve çocukları	
500	Gebeş Mustafa	
1.000	Çoroğlu Halim	
500	Civelek İbrahim	
500	Arnavut Raif	
500	Kara Süleymanoğlu	
500	Lütfü	
500	Ali ve oğulları	
500	Mehmet Ağa Çelebi	
500	Kasım Ağa Çelebi	
500	Adem Ağa	
1.000	Bayram ve biraderleri Ahmet ve Hasan	
500	Çerkes Murat	
1.000	Kulaksız Mustafa	
1.000	İsmail Türkoğlu	
500	Vahit oğlu İbrahim	
500	Ahmed oğlu Karadavud	
500	Barbar İbrahim damadı	
500	İsa	
500	Şakir	

Varlık Vergisi Uygulamasında Kocaeli Vilayeti Örneği

500	Çelebi Mehmet	
500	Kara Mustafa	
500	Hacı Veli	
500	Süleyman oğlu Mehmet	
500	Manav oğlu Galip	
500	Mehmet Emin	
500	İbrahim oğlu İlyas	
500	Kerim oğlu Hasan	
500	Şerif Ali Ağa	
750	Asım Ağa	
500	Hacı Sait Osman	
500	Raif	
500	Hayrullah	
750	Dereli Mustafa	
500	Hacı Ahmet	
500	Osman Çavuş	
500	Paşalı Fahri	
500	Muharrem Raif	
500	Asım	
500	Kara Ali	
500	Alaylı oğlu Salih Ağa	
500	İzzet Ağa	
750	Yakup Ağa	
5.000	Hacı Muharrem Bahçivangil	
500	Muallim İsmail Hakkı	
1.500	Gazozcu Mahmud	
3.000	Hasan ve Selim Pilav	
1.000	Adem Çavdar	
750	Ali Horozlu	
750	Hasan Aldinç	
750	Bekir ve Bilal Ekmekçioğlu	
500	Bakkal Hakkı	
500	Topal İbrahim	
500	Hacı Dervişin Ali	
500	Abdullah Begovatsi	
500	Mehmet Barutlu	
1.000	İbrahim Bey varisleri	
1.000	PancarçıEdhem	
500	Hasan Hüseyin Körman	
500	Hamza Aldinç	
500	Ziraat memuru Ekrem	
1.000	İslam	
500	Hüseyin	
500	Ekmekçi İslam	
500	Bakkal Ali Ağa	
500	Adil Akif	
500	Beşir İbrahim	
1.000	Şükrü	
1.000	Karacaalili Kadir	
500	Muharrem ve Mustafa Türkoğlu	
750	Cevdet Ekmen	
500	Ali Çavuş	
500	Hasan Sert	
500	Ömer Ağa Oğulları	
500	Kara Ali	
500	Kaytazdere	
500	Naciye Kaya	
1.000	Kamil Gülcan	

Safiye KIRANLAR - Hatice AKAN

1.000	Veysi Atabek	
500	Salih Akorgal ve hemşiresi Fatma	
500	Ahmet Boztepe	
500	Mustafa Abuç	
500	Mehmet Karakuzu	
500	MahmudKarakuzu	
500	Hatip Ibrahim	
500	Hasan Gök	
500	Arif Çakır	
500	Osman Çakır	
500	Aşır Gökçe	
500	Mehmet Soğancıoğlu	
500	Hasan Özkan	
500	Hayrettin	
500	Şevket Alcan	
500	Abdullah Akar	
500	Yakup Dinç	
1.500	Ziya Yıldırımgeç	
500	Yahya Mestan	
500	Ali Osman	
500	Mehmet Yılmaz	
500	Mustafa Pamuk	
500	Ali Yalkılıç	
500	Hayrullah Mehmet	
500	İsmail Demirok	
500	Yakub Küçük	
500	Hamdi Öztürk	
500	Zühtü Balta	
500	Mürteza ve Davut Kardeşler	
500	Mehmet Çelik	
500	Fahri Vaki	
500	Adem Çelik	
500	Adem ve Hüseyin	
500	İdris Özhan	
500	Hasan Ağa	
500	Mehmet Gürses	
500	Ömer İr	
500	Kazım Bölükbaş	
500	Arnavut Mehmet	
500	Hüseyin Alper	
500	Raif Çavuş Alataş	
500	Mehmet Çökmez	
500	Raşit Rençber	
500	Osman Ağa	
500	Ali Subaşı	
500	Bakkal Mustafa	
500	Arif Balta	
500	Ahmet Yağcı	
500	Hüseyin Ağa	
500	İshak Çavuş	
500	Sarı İdris	
500	Nuri Özkan	
500	Şuayip	
500	Muttalip	
500	Hatip Ömer	
500	Canbaz Hüseyin	
500	İsmail Ulus	
750	Aziz Beyaz	

Varlık Vergisi Uygulamasında Kocaeli Vilayeti Örneği

500	Davut Özkan	
500	Hamit Kazancı	
500	Ahmet Doğan	
600	Halil Doğan	
500	Emin Atalay	
500	Mehmet Küçük	
500	Mevlud Yüksel	
500	Mehmet Kara	
500	Ahmed Çevik	
2.000	Nurettin Karagülle	
1.000	Zekeriya Aksoy	
1.000	Muhtar Şaban	
750	Şaban Dilbaz	
800	Mehmet Hikmet	
1.000	İshak Özer	
750	Necip Karacilt	
2.000	Mahir Kışınbay	
1.000	Salih Kesebir ve şeriki İzzet	
2.000	Haydar ve oğlu Recep	
3.000	Sabri Özveren	
3.000	Kazım Berköz	
3.000	Şakir Berköz	
1.000	Rıza Hun	
1.500	Nuri Alcan	
1.000	Murtaza ve Tevfik Beğenal	

Safiye KIRANLAR - Hatice AKAN

EK III: Gebze Kazası Tahakkuk Eden Varlık Vergisi Listesi ⁴⁹

Lira	Yer	Ad Soyad
27.099	Darıca	Arslan Çimento Fabrikası
17.172	Eskihisar	Arslan Çimento Fabrikası
1000	Tuzla	İçmeler Maden Suları
1500	Tavşancıl	Kömürcü Hamdi Özer
1000	Tavşancıl	Cemal Dinç
1000	Gebze	Çiftçi Salahattin Babacan
1000	Gebze	Çiftçi İsmail Başaran
1000	Gebze	Müteahhid Fahri Kaşkal
1000	Tuzla	Çiftçi Ragıp Kutman
1000	Tuzla	Müteahhid ve çiftçi Selami Tezten
800	Tavşancıl	Bakkal Osman Kuraman
700	Tavşancıl	Manifaturacı Hikmet ve Rıfat Coşkun
600	Darıca	Müteahhid Eşraf Cezzar
500	Darıca	Fırıncı Edhem Çapan
500	Gebze	Fırıncı Mustafa Özgen
500	Gebze	Bakkal Ali Kırçalı
500	Gebze	Değirmenci Arif Akif oğlu
500	Gebze	Değirmenci Zeki ve İhsan Torus
500	Gebze	Keresteci Hüsnü Ateş
500	Tavşancıl	Bakkal Ali Dinçer
1.000	Tuzla	Çiftçi Mehmet Yenen
500	Tuzla	Çiftçi Osman Sınai
500	Tuzla	Müteahhid Mustafa İş
500	Tuzla	Çiftçi İbrahim İş ve oğulları
750	Aydınlı	Çiftçi İsmail Tezcan
500	Aydınlı	Halil oğlu Esat
750	Hereke	Çiftçi Kasap Muharrem Kalaycı
500	Hereke	Müteahhid Ali Fikri ve Recep
500	Kalburcu	Çiftçi Sadık Bakkal
500	Tepe vıran	Çiftçi Kara Hüseyin
500	Tepe vıran	Arslan Kesici
500	Ak vıran	Çiftçi Bakkal sadık ve oğulları
14.881	Hereke	Mensucat Fabrikası

⁴⁹ Türk Yolu, 26 Birinci Kanun 1942, s. 1. Darıca ve Eskihisar'da bulunan Arslan Çimento Fabrikası ile Hereke yerleşkesindeki Mensucat Fabrikası Gebze Kazası'nın en çok vergi veren işletmeleridir Türk Yolu, 26 Birinci Kanun 1942, s.1.

EK IV: Geyve Kazası Tahakkuk Eden Varlık Vergisi Listesi ⁵⁰

Lira	Ad Soyad
1000	Abdullah Güney
650	Şaban Çakır
1250	Mehmet Gürer
500	Hasan Gürses
900	Rasih Akay
9000	Ata Güney
9250	Rıfat Gürer
2500	Rıfat Çakır
1500	Burhanettin Akay
1500	Ziyaeddin
500	Şükrü Avcı
600	Mehmet Erdem
750	Hüseyin Kalabak
500	Sadullah Doğru
750	Mehmet Hırka
500	Osman Özaydın
1000	Cemal Parla
1000	Tevfik Çakır
1000	Hüseyin Akkaya
500	Hamdi Akkaya
1000	Muhsin Berberoğlu
500	Zeki Kuru
1500	Süreyya Erçetin
500	Mehmet Gençay
1000	Hidayet Gürel
650	Vidinalı Hasan Demi
500	Zühtü Solak
500	Celal Bayar
500	İlyas Yaman
500	Rasim Karasakal
500	Bayram Topçu
500	Mehmet Kumaz
500	Halil İbrahim Can
500	Ahmet Çankaya
500	Ömer Özsoy
500	Ahmet Gaz
500	Tahir Koydu
500	Molla İsmail Ergün
500	Yusuf Çolak
500	Hüseyin Karagöz
500	Ali Demir
500	Hakkı Çelik Müftü oğlu

⁵⁰ Türk Yolu, 4 İkinci Kanun 1943, s. 3; Ayrıca yine Türk Yolu gazetesinin 13 İkinci Kanun 1943 tarihli nüshasında isim ve miktar üzerinde bazı yanlışlıklar yapıldığı ve bunları düzeltilerek yeni bir listenin yayımlandığı görülmektedir (Türk Yolu, 13 İkinci Kanun 1943, s.3).

Safiye KIRANLAR - Hatice AKAN

500	Mustafa Gür
500	Eyüp Öztürk
500	Sadık Balcı
500	İdris Kara
500	Mehmet Özel
500	Mehmet oğlu Molla Ahmet Yılmaz
750	Recep Ünlü
500	Eyüp Erdoğan
500	Recep Günal
500	Salih Ünver
500	Şükrü Kocabıyık
500	Halil İbrahim Çömlek
500	Sami Karadayı
500	Ahmet Özver
500	Hüseyin Çakır
500	Bekir Erten
600	Şaban Güler
500	İsmail Kaya
500	Mustafa Kaya
500	İsmail Diken
500	Mümin Kaplan
500	Halil Demirtaş
500	Recep Gemici
500	Mustafa Aşçı
750	Mustafa Güney
500	Hüseyin Kalabak
500	Hasan Gürmez
500	Hasan Aytak
500	Hüseyin Özmen
500	Ali Gülşen
500	Emin Meşe
500	Mahmut Burgaz
750	Süleyman Öztürk
500	Hüseyin Korkmaz
500	Faik Özdemir
750	Mehmet Urgan
500	Hüsnü Öz
500	Mevlüt Işıl
500	Faruk Ataman
500	Ali Akkuş
500	Sabahaddin Arın
500	Hüseyin Ertürk
500	Mustafa Arın
500	Ahmet Emeci
500	Raif Karabacak
500	Ali Kaya
500	Mehmet Yaman
1000	Halil İbrahim Çömlek

Varlık Vergisi Uygulamasında Kocaeli Vilayeti Örneği

500	Abdurrahim Argat
1000	Ahmet Gür
500	Faik Yılmaz
500	Mehmet Peker
500	Mehmet Çakır
750	Nuri Doğru
500	Rıfat Kuru
500	Hüsnü Özen
500	Mehmet Kuru
500	Emin Düven
500	Lütfi Semercioğlu
500	Mehmet Kır
500	Ali Mardin
500	Nuri Akyol
500	Muhsin Uysal
500	Fahri Emre
500	Hüseyin Erbir
500	Beha Sever
500	Recep Peker
500	Musa Özdoğan
500	Ali Ata
750	Şerafeddin Alparslan

Safiye KIRANLAR - Hatice AKAN

EK V: İzmit Kazası'nda Unutulan Varlık Vergisi Mükellef Listesi ⁵¹

Lira	Ad Soyad
5000	Mehmet Vural
15000	Zeki Aksüyek
5000	Ekrem Gönül ve Akif Yazıcıoğlu
1000	Antalya Nakliyat Şirketi
500	Ali Galip Akduman
500	Ada Bolu Nakliyat Anbarı
500	Salih Kahyaoğlu Celil
15000	Tahir Kavala
500	Hacı Hasan oğlu Ahmet ve biraderi Mehmet
5000	Abdi Fuat
500	İsmail oğlu Hakkı Bulut
500	Hacı Tomba oğlu Mehmet
500	Vezir oğlu Mehmet ve şeriki
500	Şükrü oğlu Şükrü ve şerikleri
500	Kadir Mehmet oğlu İsmail ve şerikleri
500	Kırık oğlu Mehmet ve kardeşi
500	Hafız oğlu Mehmet ve şeriki
500	Hud oğlu Yakup ve Feride
500	Halilzade İsmail ve kardeşleri
500	Muhsin oğlu Mustafa ve şerikleri
500	Hacı Mehmet ve kardeşi Halil
500	Turan oğlu Mustafa ve Ahmet
500	Ali Çelebi oğlu Hasan Reis
500	Ali Kara oğullarından Mehmet ve şerikleri
500	İbrahim oğlu Mehmet ve Feride
Büyük Çiftçiler ⁵²	
500	Çubuklu Osmaniyeden Emin Cingiz
500	Solaklardan çıt oğlu Hüseyin
500	Solaklardan Süleyman Özmez
500	Solaklardan İbrahim oğlu İzzet Uysal
500	Solaklardan Karabukal Emin
500	Kadir Türk
500	Uzunbeyden İzzet Hoca
500	Uzunbeyden İzzet oğlu Durmuş
500	Uzunbeyden Paşanın oğlu İbrahim
500	Hacı İbrahim çiftliğinden Hacı İbrahim oğlu Mustafa
500	Hasan Paşa çiftliğinden Abdi oğlu Osman
500	Hasan Paşa'dan Muhiddin oğlu Ziya
500	Hasan Paşa'dan Hakkı Kara Osman oğlu
500	Uzunbey'den İbrahim oğlu İbrahim
500	Uzunbey'den Kara İbrahim oğlu Kamil
500	Kiraz oğullarından Arnavut şaban damadı Adurrahman
500	Yörük top Hüseyin Derince
500	Tepeköy'den Mehmed oğlu Bekir
500	Bayraktar'dan Sucuoğlu Hüseyin
500	Uzunbey'den Nizamoğlu Zekeriya
500	Bahçeçik'ten Davut oğlu Hüseyin
500	Mümin oğlu Ali
500	Mehmet oğlu kasap Mustafa
500	Trabzonlu kasap Mehmet

⁵¹ Türk Yolu, 14 Şubat 1943, s.1.

⁵² Toplam 26 kazanç erbabından 56000 lira vergi tahakkuk ettirildi. Büyük çiftçilerden olan Uzuntarla köyünden Cambaz Nuri ve Yeniköy'den Recep Kozluca'dan 1000'er lira varlık vergisi alınmıştı. 80 varlıklı çiftçiden de 500'er lira vergi alınmıştı. 82 büyük çiftçiden 42000 lira tahakkuk ettirilmişdir (Türk Yolu, 14 Şubat 1943, s.3).

Varlık Vergisi Uygulamasında Kocaeli Vilayeti Örneği

500	Hasan oğlu Mehmet Mandıra
500	Hüseyin Çavuşoğlu Mehmet
500	Salim oğlu Mehmet ve şeriki İsmail
500	Muharrem oğlu Kamil Arak
500	Mustafa Azamir
500	Ahmet oğlu Ahmet ve İdris Ulusoy
500	Tantaoğlu varisleri
500	Gündoğdu'dan Hüseyin Özbay
500	Yeniköy'den Ali Ayaz
500	Bayraktar'dan İbrahim oğlu Arif
500	Ketenciler'den Zekeriya Güngör
500	Ketenciler'den Bakkal ve Cambaz Pışmaf
500	Eşme-i Ahmediye'den Şişman Yakup
500	Kemalpaşa mahallesinden Resullu Divanından Şükrü Yaşar
500	Mehmet Alkan
500	Yusuf Yüce
500	Ahmet Kaymak
500	İbrahim Çıkal
500	Ahmet Cumbur
500	Abdullah Ceyhan
500	Mazlum Efe
500	Halil İbrahim Arda
500	Recep Can
500	Süleyman Çetin
500	Salim Erden
500	Salim Şirin
500	Aşırlardan Nuri oğlu Nafiz
500	Resullu'den Salim oğlu Muammer
500	Hakkı'nın oğlu Recep
500	Reşid oğlu Hamid
500	Uzunbey'den Kara Yusuf oğlu Halil
500	Bahçeçik'ten Mehmet Veysel Vardar
500	Davud oğlu Mümin
500	Hafız Hüseyin oğlu Rıza
500	Ormancı oğlu Mehmet
500	Yeniköy'den Zeynel Muhtar
500	Feyzi oğlu Recep Hoca
500	Macir çavuş
500	Emin çavuş
500	Kaşıkçı'dan Nafiz Çiftçi
500	Bahçeçik'ten Osman Erdem
500	Bahçeçik'ten Halil Balta
500	Yeniköy'den Hasan Yılmaz
500	Mehmet İkiz Resullü'den Hasan Harto
500	Uzuntarla'dan Emine Hürel
500	Gerede'li divanından Ali Karaduman
500	Gözçavırandan Salim Kaya
500	Mustafa Kaya
500	Osman ve oğlu Mehmet Kural
500	Abdullah Çoban
500	Ali Çoban
500	Solaklardan Arif Varol
500	Bahçeçik'ten Mustafa oğlu Hasan Şirin

Safiye KIRANLAR - Hatice AKAN

EK VI: Adapazarı Kazası'nda Unutulan Varlık Vergisi Mükellefleri ⁵³

Lira	Ad Soyad
500	Osman Özur
500	Mahir Tufan
1.000	Eyüp Sabri
500	Kasap Ali
500	Değirmenci Halim
500	Davut ve Ahmet Akar
500	İsmail ve Abdullah Tozrak
500	Salih Meşeli
500	Mustafa Kabasakal
5.000	Masrup Karadayı
500	Hüseyin Çokgöl
500	Muharrem Tutan
500	Bakkal ve zahireci Hasan
500	Asım Özel
500	Hamza Özel
600	Osman Bostancı
750	Celal Doğancı
500	Ahmet ve Hüseyin Teker
750	İbrahim Güven
500	Mustafa İhsan Şenol ve Ahmet Şenol
500	Hasan Kahraman
500	Yusuf Kahraman
500	Osman Yaprak
750	Bediri -----
500	Sadettin ve Şükrü Polat
500	Hüseyin Balkaya
500	Mehmet Özarslan
500	Ali Ünlütürk
500	İbrahim Osman Sarı
700	Yarbay Ali Rıza
500	Bayram Sakar
500	Abdi İlder
500	Mustafa Maksut Haydar Kahraman kardeşler
750	Değirmenci Ömer
500	Küçük Mustafa
500	Keresteci Hasan Sayılı
500	Göbekli Mustafa
500	Ahmet Mustafa
500	İshak Mustafa
500	Yusuf Bostancı
600	Ahmet Karacaoğlu
500	Ali Kaya
500	Mehmet Tözin
500	Abdi Bölükbaş
Sapanca Nahiyesi	
500	İsmail Doğru
500	İshak Memi
500	Mustafa Memi
500	Hami Tanta

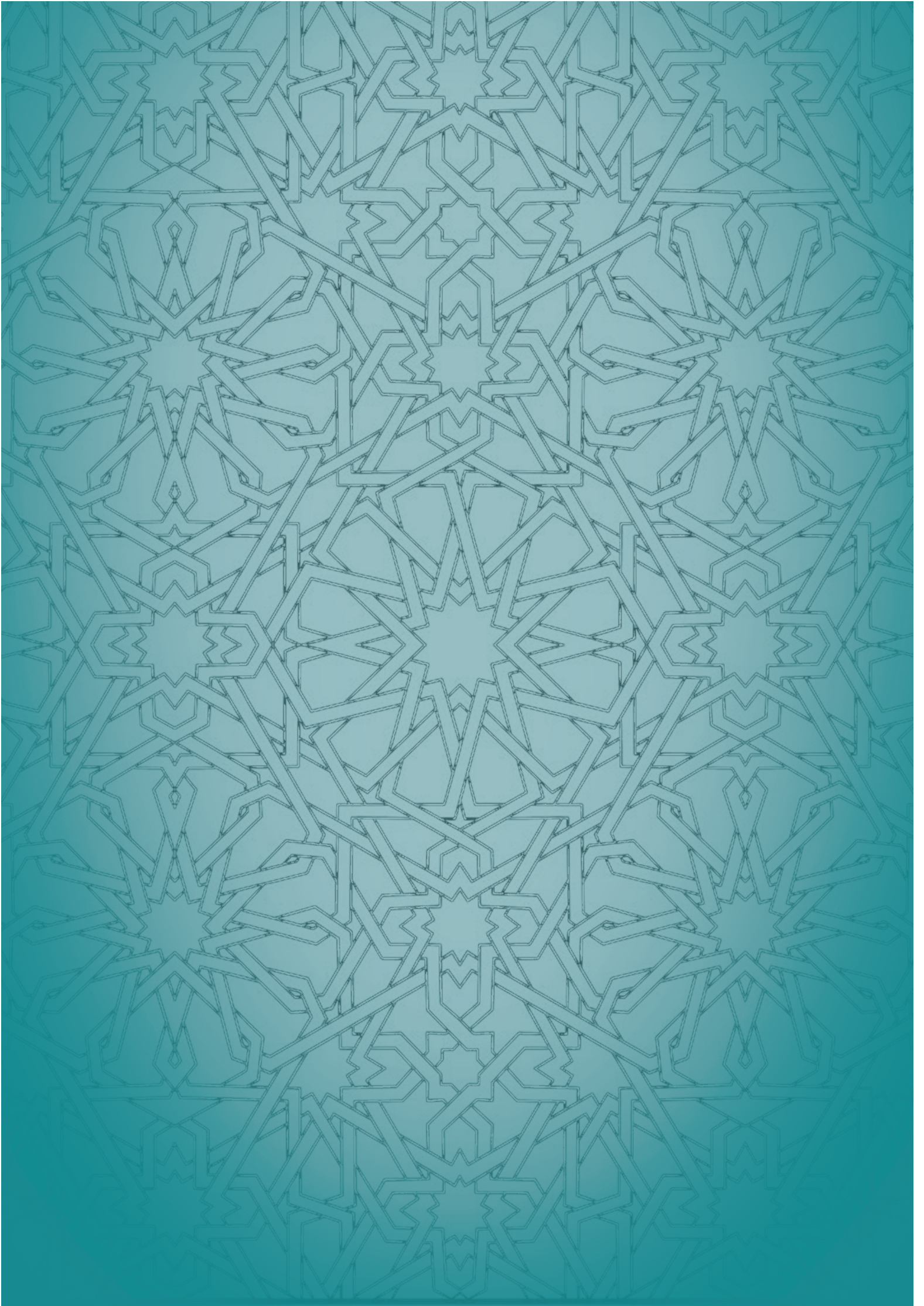
⁵³ Türk Yolu, 9 Mart 1943, s. 2. (Gazetenin aynı sayısının ilk sayfasında "Adapazarı Kazası'nın ikinci Varlık Vergisi listesinin 6 Mart 1943 cumartesi günü sabahı ilan edilmiştir. Buna göre 127 mükellefe 717.000 lira tahdedilmiştir. İlk ilan edilen birinci listedeki 397 mükellefin tahakkuku olan 722.013 liranın 620.873 lirası tamamen tahsil edilmiş olup kalan bakiyesi maddi hatalardan dolayı tetkik edilmektedir. Buna göre ilk listenin tahakkuku tamamen tahsil edilmiş demektir).

Varlık Vergisi Uygulamasında Kocaeli Vilayeti Örneği

500	Mustafa Eker
500	Keresteci Ali Baş
500	Davut-İbrahim
500	Mustafa Yüksek
750	Hacı Keremoğlu İsmail Şevki Cemal Kardeşler
750	İbrahim Çelebi
500	Mehmet, Mahmut Ali Taş
500	Dahar Bingöl
500	Emekli öğretmen Mustafa
500	Kooperatif müdürü Nazım
500	Müteahhit Rıza
500	Sabri Bostancı
500	Nalbant Kazım
500	Canbaz Rıfat
500	Hatip İbrahim
500	İbrahim Tuna
500	Zekeriya Güven
500	Nuri Hamit
500	Süleyman-Hasan
500	Hacı Mümin Mehmet Yılmaz
500	Hacı Mehmet-Hasan
500	Hüseyin Korucu
500	Ferhat Ali
500	Hacı İsmail Kamil
500	Küçük Salim-Adem
500	Hacı Abdullah Oğlu Abdullah
500	Sakallı Oğlu Hamit
500	Ethem Oğlu Arif
500	Ahmet Hasan Kekeme
500	Dursun Gündoğan
500	Hüseyin İşgören
500	Canbaz Ahmet İşgören
500	Ahmet Bahri
500	Halil Yılmaz
500	----- Mustafa
500	Ahmet Yusuf
500	Bakkal Mustafa
Ticaret Erbabı	
500	Mehmet Sezgin
750	Şoför Veysel
500	Mehmet Demirci
500	Terzi Mehmet
750	Necati Rençber
500	İsmail Baş
Köy ve kasabalardaki çiftçiler	
500	Cebekli Mehmet
500	Talip Oğlu Salih
500	Bartınlı Hüseyin
500	Arif Oğlu Faik
500	Tahir Demirtaş
500	Abdullah Sezer
500	Laz Şaban
500	Yakup Kala
500	Yörük Hüseyin
500	Ali Osman Köklü
500	Ali Osman kardeşi İbrahim
500	Şakir Efendi
1.000	Ahmet Oğlu Ragıp, İsmail, Faik

Safiye KIRANLAR - Hatice AKAN

500	Abdi Oğlu Hüsni
500	Kuyumcu Rıza
500	Canbaz Şükrü
500	Canbaz Salim
500	Aziz Bayır
500	Akif Ağa
500	Mehmet Ağa
500	Osman Bölükbaş
500	Adil Yıldırım
500	Eyüp Erdoğan
500	Osman Duman
500	Ahmet Oğlu Aziz
750	Hacı Kadir
500	İsmail Oğlu Osman
500	Kel Mehmet
500	Eski Muhtar Murad
500	Kara Hüseyin
500	Mehmet Oğlu Osman
500	Kazançı Şerif
500	Değirmenci Bilal
500	Kocaelili Osman Ağa
750	Hıfzı Bey
500	Kör Ali Rıza

Demokrat Parti Kocaeli Milletvekili Dursun Erol'un Siyasetçi Kimliği ve Yassıada'da Yargılanma Süreci (1957-1961)

Ersin MÜEZZİNOĞLU*

Giriş

Demokrat Parti (DP) Kocaeli Milletvekili (1957-1960) Dursun Erol¹, 1902'de Sürmene'de doğmuştur. Babası Hüseyin Bey, annesi Gülhanım Hanım'dır. Sürmene Rüştiyesinden mezun olduktan sonra memurluğa başlamıştır. 22 sene muhtelif devlet memuriyetlerinde bulunmuştur. Kocaeli Vilayeti Umumi Meclis Azası ve Daimi Encümen Üyesi olarak görev yapmıştır. Ayrıca Türk Hava Kurumu ve İzmit Verem Savaş Demeği fahri azalıklarında da bulunmuştur.²

Dursun Erol 1950'li yıllarda Kocaeli Vilayetinin en önemli siyasi adamlarından birisi konumunda olmuştur. DP Kocaeli İl Başkan Yardımcılığı ve İl Başkanlığı görevlerini üstlenen Erol, il genelinde siyasi faaliyetlerin yürütülmesinde ve Demokrat Parti'nin Kocaeli il merkezi ve ilçelerinde güçlenmesinde ve seçim başarılarında ciddi katkılar sunmuştur.³

Bildiride konu ile ilgili telif ve tetkik eserler ile Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tutanakları, 1957-1962 arasında Kocaeli'de yayınlanan gazeteler, Yassıada yargılamalarına ait Yüksek Adalet Divanı Kararları ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivindeki belgeler ışığında DP Kocaeli Milletvekili Dursun Erol'un meclis içi ve dışı siyasi faaliyetleri ve Yassıada'da yargılanma süreci incelenecek ve buna dair ulaşılan sonuçlar paylaşılacaktır.

Dursun Erol'un Milletvekilliği Dönemi

27 Ekim 1957 seçimlerinde Refik Koraltan, Cemal Tüzün, Sadettin Yalım, Nüzhet Unat ile birlikte Demokrat Partinin Kocaeli milletvekili aday listesinde yer alan Dursun Erol partisinin Kocaeli'de çoğunluğu kazanması üzerine milletvekili seçilmiştir. Dönem içinde Maliye Encümeni ve Divanı Muhasebat Encümeni'nde görev almıştır.⁴ Bu komisyonlara düzenli katılım gerçekleştiren Dursun Erolsöz alma veya önerge verme gibi faaliyetler bakımından TBMM'nin aktif azalarından değildir ve daha çok yerel düzeyde seçim bölgesi ile ilgili çalışmalara öncelik veren bir milletvekili olmuştur. Partide tabir yerindeyse en alt kademelerden adım adım gelerek DP İl Başkanlığı görevini de yürüten Erol, Kocaeli'de etkili siyasetçilerden biri olmuştur. 1957 seçimleri sonrası DP Kocaeli teşkilatında milletvekilleri arasında meydana çıkan hizipleşmelerde Dursun Erol'un güçlü bir grubun başını çektiği sürekli gündeme getirilen bir konudur.

Yine Kocaeli DP'de hizipçiliğin daha çok konuşulduğu 1959 yılında Erol'un DP Kocaeli işlerinin tedvir ettiği yerel basının haberleştiği konulardandır. Bu meyanda *Hürsöz* gazetesi sakin yapıya

* Doç.Dr., Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ersinmuezzinoglu@karabuk.edu.tr

¹ TBMM Albümünde yer alan bilgilere göre; özlük dosyasında bulunan, 14.11.1957 tarihli nüfus hüviyet cüzdanı suretinde adı ve soyadı "Tursun Erol" olarak görünmesine karşın, TBMM kayıtlarına "Dursun Erol" olarak geçmiştir. Bk. *TBMM Albümü 1920-2010*, C.II, ed. Sema Yıldırım-Behçet Kemal Zeynep, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, Ankara 2010, s.763.

² *Türk Parlamento Tarihi, TBMM-XI. Dönem (1957-1960)*, Cilt III, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Yay. Haz. Zühtü Arslan, Ankara 2011, s.643.

³ Bilal TUNÇ "Demokrat Parti Dönemi'nde Kocaeli" Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, basılmamış doktora tezi, Sakarya 2016 s.273, s.276, s.303

⁴ Demokrat Kocaeli. 9 Ekim 1957.

Ersin MÜEZZİNOĞLU

sahihtatlılıkla ve sükûnetle iş gören Erol'un bu şekilde görevlendirilmesinin şehirde memnuniyet yarattığını haber yapmıştır.⁵

Şubat 1959'da DP Kocaeli Büyük Derbent Bucak Kongresi'nde bir konuşma yapan Erol, "Kocaeli'de artık tertip yok, fesat yok D.P. içinde buna son verildi. Şimdi artık yekvücut halindeyiz. 1957 seçimlerinde Allah bize yardımcı oldu" diyerek ilde birlik ve uyumun sağlandığı mesajını vermiştir.⁶ Yine Dursun Erol Kocaeli il teşkilatındaki dağınıklık ve bölünmeler karşısında partinin şehirde derlenip toparlanması için oldukça gayret sarf etmiştir.⁷ Kocaeli'deki bu durum özellikle 1959 senesinin ortalarında yerel basında sıkça işlenen bir konu olmuştur. Bu sıralarda Kocaeli teşkilatında bazı ufak tefek ihtilafa yol açan konular üzerinde durduklarını açıklayan Erol, DP'nin umumi menfaatleri dışında şahsi hedeflerine ulaşmak için yol tutanların olması halinde Kocaeli DP teşkilatının bu gibileri tasfiye etmekte asla tereddüt etmeyeceğini vurgulamıştır. Bu yönüyle "D.P.nin milletçe tutulan prensipleri ve bu prensipleri ayakta tutacak amil ve faktörleri tanımayan ve partinin nizamını hiçe sayanlar insanlar doğru yola gelmeye mecburdur" diyerek Kocaeli teşkilatının duruşunu ortaya koymuştur.⁸

Erol'un bu görüşleri paylaştığı sıralarda *Hürsöz* gazetesinde yer alan haberlere göre Kocaeli DP teşkilatında şu birkaç grup vardır: Birincisi ve en güçlüsü DP'den istifa eden ve herhangi bir partiye katılmayıp DP'ye karşı da cephe almayan Sadettin Yalım grubu; ikincisi o ana kadar faal bir pozisyondan kaçınan ama itidalini de muhafaza eden Dursun Erol Grubu; üçüncüsü sert ve davranışlarıyla samimiyet derecesini açıklamada zorluk çeken Cemal Tüzün başkanlığında Ömer Cebeci ve Nüzhet Unat ile bunlara bağlı alt kademelerden oluşan grup. Habere göre bu süreçte Dursun Erol halk arasına karışarak nabız yoklamaya çalışmış, küskün kırılgan ve mağdur olanlarla yakından ilgilenmiş, diğer grupta yer alan Yalım hakkında olumsuz bir beyanda bulunmamış böylece dağınık bir halde bulunan DP'nin küskünlerine az da olsa bir ümit ışığı vermiştir.⁹

1959'un ağustos ayına gelindiğinde Kocaeli DP'deki hizip tartışmaları Başbakan Menderes'e kadar intikal etmiştir. Bu safhada Kocaeli'de biri Dursun Erol ve İl İdare Kurulu, diğeri Cemal Tüzün, Ömer Cebeci ve Nüzhet Onat'tan meydan gelen hizip olmak üzere iki hizibin bulunduğu ileri sürülmüştür.¹⁰ Menderes 8 Ağustos 1959'da Tefvik Falay, Abdürrahim Karaçetin ve arkadaşlarını görüşmek için İstanbul'a davet etmiştir. Ayrıca Cemal Tüzün ve Dursun Erol hizbi ile il ve ilçe kurullarını da çağırmıştır.¹¹ Şale Köşkünde Menderes'le yapılan bu görüşmeden kısa süre sonra Cemal Tüzün'ün istifasını geri aldığı, beş milletvekilinin barıştığı ve böylece İzmit'te bahar havasının başladığı, Demokrat Parti'ye yakın olan Demokrat Kocaeli gazetesinde paylaşılan hususlar olmuştur.¹²

Tespit edilebildiği kadarıyla Dursun Erol'un iki kanun teklifi bulunmaktadır. Bunlardan biri Kocaeli milletvekilleri ile birlikte Üsküdar Vapuru'nun batması sonucu ölen ve kaybolanlar dolayısıyla yardım yapılması hakkında sunulan ortak tekliftir. 1 Mart 1958'de İzmit Körfezi'nde gerçekleşen bir deniz faciasında İzmit körfez hattında çalışan Üsküdar Vapuru fırtınaya yakalanmış ve batmıştır. Yolculardan çok azının kurtulabildiği ve iki yüze yakın ölümün gerçekleştiği facia Kocaeli'de büyük bir üzüntü yaratmıştır.¹³

Dursun Erol'un diğeri bir yasalardan teklifi göçmenlerden tescil harcının alınmaması hakkındadır. Türkiye'ye yerleşen göçmenlerden alınan 800 lira tescil harcının kaldırılmasına yönelik Erol'un meclise verdiği kanun teklifi ittifakla kabul edilmiştir. Teklifin kanunlaşması Kocaeli'deki göçmenlerde büyük memnuniyet yaratmıştır. Göçmenler adına bir heyet Dursun Erol'u ziyaret ederek ken-

⁵ Hürsöz, 26 Ocak 1959.

⁶ Aynı programda konuşma yapan DP Kocaeli Milletvekili Cemal Tüzün ise muhalefeti şu sözleriyle şiddetle tenkit etmiştir: "Kıbrıs davasını D.P. ele almış ve hal yoluna gitmiştir. Kıbrıs işinde dinden imandan mahrum Moskoflar sabotaja başvurmakta Amerika ise bizi desteklemektedir. Ancak Kasım Gülek ve arkadaşları Türk ve Müslüman olan vatandaşları kışkırtıyor. Amerika milletine dahi Amerika hükümetini şikayet ediyor. Onun için de teşri masuniyeti kaldırılıyor. C.H.P. iktidarı zamanlarında Allah ve kuran ismini unutturdu. Camileri kapattılar. Eğer D.P. 1970'de iktidara geçseydi kuran ve Allah ismini tamamen unutturacaklardı". Bk. Hürsöz 17 Şubat 1959.

⁷ Hürsöz, 23 Haziran 1959.

⁸ Hürsöz, 30 Haziran 1959.

⁹ Hürsöz 30 Haziran 1959.

¹⁰ Demokrat Kocaeli, 6 Ağustos 1959.

¹¹ Demokrat Kocaeli, 8 Ağustos 1959.

¹² Demokrat Kocaeli, 9 Ağustos 1959; Demokrat Kocaeli, 19 Ağustos 1959.

¹³ Demokrat Kocaeli, 1 Mart 1958; TBMM Zabıt Ceridesi, İnikad: 68, Cilt 1, Tarih: 15.5.1959, s.114.

Demokrat Parti Kocaeli Milletvekili Dursun Erol'un Siyasetçi Kimliği ve Yassıada'da Yargılanma Süreci (1957-1961)

disine teşekküllerinin sunmuşlardır.¹⁴

27 Mayıs Darbesi, Dursun Erol'un Tutuklanması ve Yargılanması

27 Mayıs 1960'da "kardeş kavgasına meydan vermemek" ve "demokrasiyi içine düştüğü buhrandan kurtarmak" gerekçeleriyle¹⁵ ülke yönetimine bir askeri darbe ile el konulmuş ve Türkiye'de demokrasi askıya alınmıştır. Ülkenin idaresi çoğunluğunu orta rütbeli subayların meydana getirdiği Milli Birlik Komitesi¹⁶ eline geçmiştir. Birkaç gün içinde başta Cumhurbaşkanı Bayar ve Başbakan Menderes olmak üzere DP Hükümeti üyeleri ile DP milletvekilleri tutuklanmıştır.¹⁷ Meclisin feshedildiği ve ülkenin idaresini Milli Birlik Komitesi ve bu komitenin tasvibiyle oluşturulan asker-aydın karışımı bir hükümetin devraldığı bu ortamda, tutuklanan DP'nin lider kadrosu ve milletvekilleri Yassıada'ya sevk edilmişlerdir.¹⁸ Bu meyanda Kocaeli Milletvekili Dursun Erol da 1 Haziran 1960 tarihinde nezaret altına alınmıştır.¹⁹

Demokrat Parti yönetici ve milletvekillerinin yargılanmasına hayli bir gecikme ile 14 Ekim 1960'da başlanmıştır. En büyük yargılama konusu olan "Anayasayı İhlal Davası"nda başta Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes olmak üzere toplam 405 sanık yargılanmıştır. Dursun Erol da Yassıada'da anayasayı ihlal etmek suçuna dahil edilmiş ve yargılanmıştır. Bu yargılamada sanıklara isnat edilen suçlar ise şu şekildedir²⁰:

"1951 ve 1953 tarihinde 6294 sayılı kanunla Cumhuriyet Halk Partisi'nin mallarına el konulması. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ne çok oy kazandırdığı için 1954 tarihinde Kırşehir ilinin ilçe haline getirilmesi suretiyle vatandaşların siyasal inançlarından ötürü cezalandırılması. 1953 tarihinde hükümete istediği anda 25 yıllık hizmet süresini dolduran yargıçları emekliye ayırma hakkını tanıyan bir kanun çıkartmak suretiyle adliyenin bağımsızlığının ihlali. Meclis İçtüzüğünde yapılan değişiklikle Meclis müzakerelerine engel olunması ve Tahkikat Komisyonu kurulmasına karar verilmesi. 27 Nisan 1960 tarihinde Meclis'in veremeyeceği olağanüstü yetkilerin Tahkikat Komisyonu'na verilmesi. Bu olağanüstü yetkilerle Anayasa'nın feshi ve ilgasına yeltenmek. 6761 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun çıkarılması. Seçim Kanunu'nda yapılan anti demokratik değişiklik.

1960/1 nolu Anayasayı İhlal Davasında Yüksek Adalet Divanı sanıkların şahsi ve hukuki durumlarını ortaya koyarken sanık Dursun Erol ile ilgili şu suçlamaları getirmiştir: Son devre milletvekilidir. İç Tüzük Değişikliği'ne ve Salahiyet Kanunu'na oy vermiştir. Murakabe görevini yapmadığı gibi Siyasal Bilgiler Fakültesinin okul haline getirilmesine dair Şubat 1960 tarihli takriri imza edenler arasında yer almıştır. Umumi sebepler dışında özel bir sebebe dayanan müdafaası yoktur.²¹

Dursun Erol 15 Haziran 1961 tarihli iki sayfalık el yazılı savunmasında kendisine yöneltilen suçlamalara cevaplar vermiştir. Kanun teklif ve önermelerinde tamamen kendi görüş ve vicdanından ilham

¹⁴ Demokrat Kocaeli 10 Ocak 1960;5887 sayılı Harçlar Kanununa 6955 sayılı Kanunla ilâve edilen muvakkat maddenin tadili hakkında kanun teklifidir. Kanun teklifinin öyküsü bir gazetede şöyle anlatılmaktadır: Kanun teklifi uzun yıllar önce Türkiye'ye gelmiş ve vatandaş olarak yaşamış on binlerce göçmenin vatandaşlığa alınması ile ilgilidir. Göçmen ve mülteci sifati olmaksızın Türkiye'ye gelenlerden başka kaçak olarak 1946'da ve sonrasında ülkeye gelen Türklerin büyük bir harç ödeyerek nüfus tezkeresi alabilmesi söz konusudur. Bu rakam kişi başına 800-1000 lira arasında değişmektedir. Bu paraya karşılayamayan on binlerce kişi Türkiye ikamet tezkeresiyle oturmakta ne askerlik görevini yapabilmekte ne de hayatını düzenleyebilmektedir. Bu sorunun giderilmesi için 1500 yakın mülteci Dursun Erol'a müracaat etmişlerdir. Bunun üzerine Erol TBMM'ye kanun teklifi vermiştir. Bk. Hürsöz, 7 Aralık 1959; TBMM Zabıt Ceridesi, 19. İnikad, Cilt11, 04.01.1960, s.2.

¹⁵ Eric Jan Zürcher, Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s.351.

¹⁶ Ersin Müezzinoğlu ve Latif Pınar, "Demokrat Parti Kocaeli Milletvekili Ömer Cebeci (1957-1960)", Uluslararası Orhan Gazi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu-V Bildirileri, C.3, Kocaeli 2019, s.1327.

¹⁷ Feroz Ahmad ve Bedia Turgay Ahmad, Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1976, s. 215.

¹⁸ Müezzinoğlu ve Pınar, s.1327.

¹⁹ Bu bilgi "Yüksek Adalet Divanında Görülen 18 Davada Yargılanan Sanıkların Adlarını Ve Soyadlarını, Baba ve Ana Adlarını, İkametgahlarını, İskat Zamanındaki Vazifelerini, Doğum, Nezaret, Tevkif ve Tahliye Tarihlerini Gösterir Çizelge"de yer almaktadır. Bk. Yüksek Adalet Divanı Kararları 14 Ekim 1960-15 Eylül 1961, Kabcacı Yayınevi, İstanbul 2007.

²⁰ Işıl Tuna, "Demokrat Parti Edirne Milletvekili Rükneddin Nasuhioğlu'nun Anayasayı İhlal Davasında Yargılanması: Suçlamalar ve Savunma", HistoryStudies, Volume:9, Issue:5, December 2017, s. 158.

²¹ Yüksek Adalet Divanı Kararları, s. 258; Ceylan'ın incelemesine göre DP yükseköğretim kurumlarının etkisini azaltmak amacıyla çeşitli tedbirler düşünmüş ve bu meyanda 4 Şubat 1960'da on DP milletvekili Siyasal Bilgiler Fakültesinin Milli Eğitim Bakanlığına bağlı bir yüksekokul haline dönüştürülmesi için Meclise önerge vermiştir. Bk. Süleyman Ceylan, "Demokrat Parti İktidarı Döneminde Üniversite Eğitimi (1950-1960)" Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2008, s.134.

Ersin MÜEZZİNOĞLU

arak oy kullandığını, mahiyetleri itibariyle özellikle anayasa bakımından hukuki incelikler isteyen metinler üzerinde ise ilgili ihtisas encümenlerinin mazbataları ve hukukçu arkadaşlarının görüşlerini temel olarak oy ve kanaatlerini ortaya koyduğunu belirtmiştir.²²

Bu noktada Salahiyet Kanununa Karma Komisyonun mazbatalarına dayanarak anayasaya uygun olduğuna kanaat getirerek olumlu oy kullandığını, bu tavrının anayasanın bir milletvekiline yüklediği vazife ve vecibenin normal olarak yerine getirilmesinden ibaret bulunduğunu, Büyük Millet Meclisindeki bütün hal ve hareketlerinde tamamen iyi niyet ve samimiyetin hakim olduğunu bu yönüyle hiçbir kastının ve hissi hareketinin söz konusu olmadığını açıklamıştır.²³

Dursun Erol dikta iddiası hakkında; böyle bir şeyin varlığına kesinlikle tanık olmadığını ve bunu hissetmediğini, zaten bu konu ile ilgili olarak uzaktan veya yakından hiçbir menfaatinin bulunmadığını, gayrimeşru iktisabı bulunmadığına zaten Yüksek Divanca karar verildiğini hatırlatmıştır. Dursun Erol Türkiye’de diktanın mevcut olmadığını şu sözleriyle belirtmiştir: “Esasen köylerden, köy muhtar ve ihtiyar meclislerinden başlayarak kademe kademe Büyük Millet Meclisine kadar bütün müesseseleri demokratik nizam çerçevesi içinde ve adli teminata bağlı esaslar dahilinde yapılan seçimlerle teşekkül ve taazzuv ettirilmiş olan bir rejim ve idare sisteminin içinde bir diktanın mevzu bahis ve mümkün olamayacağını takdir buyuracağınıza inanıyorum.”²⁴

Dursun Erol Büyük Millet Meclisinde maliye ve divanı muhasebat olmak üzere iki encümende görev aldığını, bu encümenlere düzenli çalışmalara katıldığını ve bu yönüyle murakabe vazifesini yerine getirdiğine inandığını belirtmiştir.²⁵

Dursun Erol Anayasayı İhlal Davası karşısında 1924 Anayasasının 17’nci maddesinin verdiği muafiyet, “Hiçbir meb’ûs Meclis dahilindeki rey ve mütelâasından ve beyanatından ve Meclisteki rey ve mütelaasının ve beyanatının Meclis haricinde irad ve izharından dolayı mes’ûl değildir”²⁶, hükmü dışında ayrıca şu üç büyük manevi kanaat ve teminata dayandığını belirtmiştir:²⁷

“Bunlardan birincisi, Allah’ın doğruya yardımcı olduğuna kati surette inanmış olmanın gönlüme verdiği ferahlığın teminatıdır. İkincisi, hadise karşısında tamamen suçsuz ve masum olduğuma vicdanımda inanmış olmanın bana verdiği inşirahın teminatıdır. Mühim olarak telakki ettiğim üçüncüsü de Türk milleti adına bu anda bizleri yargılamaya devam etmekte olan ve başlarının üzerinde “adalet mülkün temelidir” vecizesinin taşımakta olan tarihi ve yüksek adalet divanının muhterem ve mümtaz başkan ve azalarına karşı beslemekte olduğum tereddütsüz emniyet ve itimadın kalbime verdiği büyük huzur ve ferahlığın teminatıdır”.

Son olarak Dursun Erol Yassıada’da tutuklu bulunduğu bir seneyi aşkın zamandan beri rahatsızlığının²⁸ verdiği ağır ıstıraplara rağmen bu üç manevi kuvvet ve kaynaktan aldığı ilham ve hayatiyetle yaşadığını, bundan sonraki durumunun ise tahammül edebildiği ve ömrü yettiği takdirde adilane olacağına emin bulunduğu Yüksek Adalet Divanının kararını beklemek olduğunu belirtmiş, “Nasıl olsa bizler faniyiz Allah devlet ve milletimize zeval vermesin” cümlesiyle savunmasını noktalamıştır.²⁹ Dursun Erol savunmasında Siyasal Bilgiler Fakültesinin okul haline getirilmesi önergesine oy verme hakkında herhangi bir değerlendirme yapmamıştır.

11 Ağustos 1961 tarihinde aralarında Erol’un da bulunduğu milletvekillerinin savunmaları ile duruşmalar sona ermiştir. 14 Ekim 1960’da başlayan yargılamalarla ilgili karar 15 Ekim 1961 tarihinde açıklanmıştır. Yargılama sonunda DP’lilerin büyük çoğunluğuna 4-5 yıl arasında değişen hapis cezaları olmak üzere, müebbet hapis ve idam cezaları verilmiştir.³⁰

Yargılama sonucunda Dursun Erol’un anayasayı ihlal suçundan 5 sene ağır hapsine, kamu hizmetinden ebedi mahrumiyetine, 1 sene 8 ay Kocaeli’de umumî gözetim altına tutulmasına ve kendisinden 182 lira 50 kuruş maktu harcın alınmasına karar verilmiştir.³¹ Erol Yassıada’daki

²² Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, Yer Bilgisi: 10-9-0-0/52-151-2-6 Tarih: 1960-1961.

²³ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, Yer Bilgisi: 10-9-0-0/52-151-2-6 Tarih: 1960-1961

²⁴ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, Yer Bilgisi: 10-9-0-0/52-151-2-6 Tarih: 1960-1961.

²⁵ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, Yer Bilgisi: 10-9-0-0/52-151-2-6 Tarih: 1960-1961

²⁶ <http://www.anayasa.gen.tr/1924tek.htm>(Erişim Tarihi: 25.02.2019)

²⁷ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, Yer Bilgisi: 10-9-0-0/52-151-2-6 Tarih: 1960-1961

²⁸ Erol’un sağlık sorunları tutuklanmasından evvel de mevcuttur. Mayıs 1958’de tedavi için Almanya’ya gitmesi gerekmiştir. Bk. Demokrat Kocaeli, 3 Mayıs 1958.

²⁹ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, Yer Bilgisi: 10-9-0-0/52-151-2-6 Tarih: 1960-1961

³⁰ Tuna s. 163; Bilal Tunç, “Demokrat Parti Kocaeli Milletvekili Cemal Tüzün(1954-1961)”, *Karadeniz Araştırmaları*, XIV/54 Yaz 2017, s. 184.

Demokrat Parti Kocaeli Milletvekili Dursun Erol'un Siyasetçi Kimliği ve Yasyada'da Yargılanma Süreci (1957-1961)

tutukluluğu sırasında Gayrimeşru Servet İktisabı nedeniyle de suçlanmış ve hakkında detaylı bir soruşturma yapılmıştır. Bilirkişi raporları üzerine mahkeme oybirliği ile Erol'un bu noktada suçsuzluğuna karar vermiştir.³²

Yüksek Soruşturma Kurulu DP'li bakan ve milletvekillerinden suiistimallere karışanları ilan ettiği radyo açıklamasında Kocaeli'nden sadece Dursun Erol ile Nüzhet Onat'ın hiçbir suiistimal ve haksız iktisabı bulunmadığını bildirmiştir.³³

27 Mayıs yargılamaları sonrası siyaseten oldukça nazik bir konu olup 27 Mayısçılar ile DP mirasçısı siyasi partileri karşı karşıya getiren DP'lilere af meselesinde bir adım atılmış ve hapis cezalarını hafifletecek olan Af Kanunu 12 Ekim 1962'de büyük bir çoğunluk ile Milli Meclis'te, 16 Ekim 1962'de Cumhuriyet Senatosunda kabul görmüş, 18 Ekim 1962'de Resmi Gazete'de yayınlanmak suretiyle yürürlüğe girmiştir.³⁴ Diğer Kocaeli milletvekillerine göre daha hafif ceza alan Dursun Erol da böylece aftan yararlanmışır.³⁵ 1966'da yeni bir aftan yararlanarak cezalarından kurtulan ve memnu hakları iade edilen Dursun Erol 15 Ağustos 1976 tarihinde vefat etmiştir.³⁶

Sonuç

1950'li yıllarda DP saflarında siyasete atılan ve Kocaeli DP teşkilatının alt kademelerinden başlayarak 1957 seçimleriyle milletvekilliğine uzanan Dursun Erol, DP milletvekilliği sırasında çoğunlukla yerel parti çalışmalarıyla ilgilenmiş teşkilatın sürekli nabzını tutmuş ve Kocaeli DP'de önemli güç sahiplerinden olmuş, partide yerel düzeyde yaşanan birtakım görüş ayrılıkları ve küskünlükler sırasında sakin, ılımlı ve müzakereci tavrıyla birlik beraberliğin ve uyumun sağlanması noktasında ciddi katkılar sunmuştur. Erol, TBMM içerisinde görevli olduğu komisyonlardaki me-saisi dışında önerge verme ve genel kurulda söz alma bakımından aktif bir milletvekili değildir.

Erol, 27 Mayıs Darbesi sonrası tutuklanmış, milletvekilliği sırasında "İç Tüzük Değişikliği"ne ve "Salahiyet Kanunu"na oy verdiği, murakabe görevini yapmadığı, Siyasal Bilgiler Fakültesinin okul haline getirilmesine dair Şubat 1960 tarihli önergeyi imzalayanlar arasında yer aldığı, umumi sebepler dışında hususi sebeplere dayanan bir müdafaasının bulunmadığı iddia ve ithamlarıyla Anayasayı İhlal Davası'nda yargılanmıştır. Erol, sözkonusu kanun tekliflerinde sadece kendi vicdan ve görüşlerine göre oy verdiğini, hukuki incelik isteyen kanun ve kararların alınması sırasında ilgili ihtisas encümenlerinin ve hukukçu arkadaşlarının görüşlerini dikkate alarak ve bu düzenlemelerin anayasaya uygun olduğuna kanaat getirerek oy kullandığını söylemiştir. Bütün bu görevlerinin bir milletvekiline anayasanın yüklediği görevlerin yerine getirilmesinden ibaret olduğunu, TBMM'deki hal ve tavırlarında tamamen iyi niyetin ve samimiyetin hakim olduğunu, kasti ve hissi bir hareketinin söz konusu olmadığını açıklamıştır.

Dikta iddiasına kesinlikle katılmayan Erol, bunu ne hissettiğini ne de gözlemlediğini belirtmiş, bundan dolayı hiçbir çıkarının olmadığını, gayri meşru servet kazanma suçlamasından da aklandığını hatırlatmıştır. Bu noktada köy muhtar ve azalarından milletvekilliğine gelinceye kadar demokratik bir düzen içerisinde ve adli güvenceye bağlı ilkeler içerisinde yapılan seçimlerle kurulan bir rejim ve idare sisteminde bir diktanın söz konusu ve mümkün olmayacağına dikkat çekmiştir. Özellikle görevli olduğu encümenlerde murakabe görevini layıkıyla yaptığını belirtmiştir.

Anayasa davasında öncelikle anayasanın 17. Maddesine, hiçbir milletvekilinin Mecliste kullandığı oy ve açıkladığı görüşlerden ve Meclisteki oy ve görüşlerini meclis dışında konuşması ve açığa vurmasından dolayı sorumlu tutulamayacağı hükmüne, dayandığını ve bunu teminat olarak aldığını belirten Erol, bunun dışında şu üç teminata daha sarıldığını açıklamıştır. Allah'ın doğruya yardımcı olduğuna kesin olarak inanmış olmanın verdiği ferahlığın teminatı, hadisede tamamen suçsuz ve masum olduğuna vicdanında inanmış olmanın verdiği ferahlığın teminatı, Türk milleti adına yargılamada bulunan ve başlarının üstünde "adalet mülkün teminatıdır" vecizesi olan Yüksek Adalet

³¹ *Yüksek Adalet Divanı Kararları* 14 Ekim 1960-15 Eylül 1961, Kabcacı Yayınevi, İstanbul 2007, s. 381.

³² Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Yer Bilgisi: 10-9-0-0/52-151-2-6 Tarih: 1960-1961; Erol'un 1950-1960 devresinde gelir ve giderleri, tasarruf edebileceği gelir miktarı incelenmiştir. Bu noktada bilirkişi heyetinin inceleme sırasında sosyal mevki ve seviyesi, varlık ve gelirleri, hayat tarzı, masrafları (giyim, tahsil, kulüp, eğlence, seyahat, evde aşçı kapıcı gibi çalışanlara giden masraflar) aynı içtima makam ve seviyede mukayeseli durumu ele alınmıştır.

³³ Hürsöz, 14 Ağustos 1961; Müezzinoğlu ve Pınar, s. 1332.

³⁴ Ahmad, Türkiye'de, s. 253.

³⁵ Tunç, s. 184.

³⁶ Türk Parlamento Tarihi. s.643.

Ersin MÜEZZİNOĞLU

Divanının başkan ve üyelerine karşı beslediği itimadın kalbine verdiği huzur ve ferahlığın teminatı. Böylece Yassıda'da tutuklu kaldığı sırada sağlık sorunlarının verdiği ıstıraplara rağmen bu üç manevi kuvvet ve kaynaktan aldığı ilham ve hayatiyetle yaşadığını belirtmiştir. Yargılamalar sonucunda Yüksek Adalet Divanı Anayasayı İhlal Suçundan Dursun Erol'u 5 sene ağır hapse, kamu hizmetinden ebedi mahrumiyete, 1 sene 8 ay Kocaeli'de gözetim altında tutulmaya mahkum etmiştir. Kısa süre sonra aflarla cezalarından kurtulan ve memnu hakları iade edilen Dursun Erol 1976 senesinde vefat etmiştir.

Kaynakça

Arşiv

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi, Yer Bilgisi: 10-9-0-0/52-151-2-6 Tarih: 1960-1961

Gazeteler

Demokrat Kocaeli

Hürsöz

Türk Yolu

Kitap ve Makaleler

Ahmad, Feroz, Demokrasi Sürecinde Türkiye,Hil Yayınları, İstanbul 1996.

Ahmad, Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, Türkiye'de Çok Partili Politikanım Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1976.

Ceylan, Süleyman, "Demokrat Parti İktidarı Döneminde Üniversite Eğitimi (1950–1960)" Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2008.

Müezzinoğlu, Ersin- Pınar, Latif, "Demokrat Parti Kocaeli Milletvekili Ömer Cebeci (1957-1960)", Uluslararası Orhan Gazi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sepomzyumu-V Bildirileri, C.3, Kocaeli 2019

TBMM Albümü 1920-2010, C.II,edt. Sema Yıldırım-Behçet Kemal Zeynep, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, Ankara 2010.

Tuna, Işıl, "Demokrat Parti Edirne Milletvekili Rükneddin Nasuhioğlu'nun Anayasayı İhlal Davasında Yargılanması: Suçlamalar ve Savunma", HistoryStudies, Volumu:9, İssue:5 December 2017, s.155-166.

Tunç, Bilal, "Demokrat Parti Kocaeli Milletvekili Cemal Tüzün(1954-1961)", Karadeniz Araştırmaları, XIV/54 Yaz 2017, s. 171-187.

Türk Parlamento Tarihi,TBMM-XI. Dönem (1957-1960), C.III, Yay. Haz. Zühtü Arslan, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 2011.

Yüksek Adalet Divanı Kararları 14 Ekim 1960-15 Eylül 1961, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2007

Zürcher, Eric Jan,Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.

Web Kaynakları

<http://www.anayasa.gen.tr/1924tek.htm> (Erişim Tarihi: 25.02.2019)

Demokrat Parti Döneminde Kocaeli'nde Ticaret Alanındaki Gelişmeler (1950-1960)

Bilal TUNÇ*

Giriş

Kocaeli, coğrafi konumu nedeniyle bir durum arz etmiştir¹. Anadolu ile Trakya arasındaki ticaret yolu üzerinde bulunan Kocaeli sahip olduğu konumu dolayısıyla çok eski zamanlardan beri bir konaklama ve ticaret merkezi olarak önem kazanmıştır. Kocaeli Körfezi'nin doğal bir liman oluşu deniz ulaşımını kolaylaştırmış ve İstanbul gibi önemli bir merkeze yakınlığı ekonomisinin büyük ölçüde gelişmesini kolaylaştırmıştır². Ayrıca Kocaeli ikliminin ılıman oluşu, topraklarının verimliliği ve ziraatı geliştirme usullerinin tatbikiyle çeşitli mamullerin yetiştirilmesine elverişli bir bölge olması vilâyet ekonomisinde tarımın yerini bir kat daha arttırmıştır³. Bu da, doğal olarak İzmit'te ticaretin gelişmesinin önemli etkenlerinden birisi olmuştur.

Tarihin her döneminde Kocaeli'nde canlı bir ticari hayat olmuştur. Bilhassa Osmanlı son dönemlerinde İzmit'te ticaret büyük bir gelişme göstermiştir. Bu bağlamda, İzmit'te XIX. yüzyılın hemen sonlarında İzmit Limanı (Derince Limanı) açılmış ve burası Anadolu dâhil birçok yerden getirilen mallar ve ürünler için depolama merkezi konumuna gelmiştir. Ticaretin büyük oranda gelişmesi ile İzmit'te sahil tarafından geçen ve yeni açılan İstanbul-Ankara Yolu üzerinde yapılan antrepo yapıları, Halkevi'nden Pertev Paşa Camii'ne kadar genişleyen bölgede Adalar Çarşısı ve Buğday Meydanı adıyla iki farklı çarşı teşekkül edilmiştir⁴. Bu durum, İzmit'te XIX ve XX. yüzyılda çok ciddi bir ticari hayatın varlığını göstermesi açısından çok anlamlıdır.

Netice itibarıyla tarihin muhtelif devirlerinde daima bir ticaret ve sanayi ve merkezi konumundaki Kocaeli, her şeyden evvel dünyanın pek az memleketinin sahip olduğu coğrafi özelliğe tabii bir konuma sahiptir. Avrupa ile Asya'yı bağlayan bir geçit üzerinde bulunuşu, bilhassa su, enerji, ulaşım, arazi, eleman gibi bütün faktörlerin bir arada yer alması yatırımların gerçek ekonomik sebeplere dayanarak vilâyette toplandığını göstermektedir. Diğer taraftan İstanbul gibi büyük istihlal ve istihlak pazarının hemen yanında yer alması, her türlü ulaşım imkânlarıyla Türkiye'de geniş bir hinterlanda hitap edişi, Kocaeli'ne ticari anlamda istisnai bir değer kazandırmıştır. Bu kapsamda ihtisaslaşma ve bütünleşme zarureti Kocaeli'nde sanayinin ve ticaretin gelişmesinde mühim bir etkidir⁵. Bu durum 1950 ile 1960 arasındaki dönemde de devam etmiş ve sanayiyle ticaretin gelişmesiyle birlikte Kocaeli, önemli bir ticaret merkezi haline gelmiştir.

* Doç. Dr. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

¹ Rifat Yüce, Kocaeli Tarihi ve Rehberi, Haz. Atilla Oral, İstanbul: Demkar Yayınları, 2007, s.86; Rifat Yüce, Kocaeli Tarihi ve Rehberi, Kocaeli: Cihat Eren Kitapları, 1952, s.86.

² Yurt Ansiklopedisi II Il Türkiye, Dünü, Bugünü, Yarını, "Kocaeli" Maddesi, c.VII, İstanbul: Anadolu Yayınları, 1983, s.5013-5015.

³ Hüseyin Avcı, Cumhuriyet Döneminde İzmit (1923-1973), Ankara Üniversitesi İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1988, s. 102.

⁴ Şennur Kaya, Tanzimat'tan Cumhuriyete İzmit Kenti, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2008, s. 183.

⁵ Hülya Koç, Hürsöz Gazetesi Çerçevesinde İzmit Şehrinin Siyasi, Ekonomik ve Sosyal Yapısı (1951- 1955), (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2010, s.71.

1. İzmit'te Ticaret'in Durumu ve Ticaretteki Gelişmeler

Demokrat Parti'nin ilk devresi olan 1950 ile 1953 arasındaki dönemde İzmit'te ticaret hayatı, bilhassa toptan ticaret ve ihracat bakımından coğrafi alan bakımından yakınlığı nedeniyle İstanbul'un baskısı altında yürütülmüştür. Bu tarihlerde İzmit'te sanayiyle ticaret gelişmeye başlamasına rağmen sanayi ürünlerinin ticareti İstanbul vilâyetine göre biraz daha az olmuştur. Ayrıca İzmit'te 1930'lu yıllardan itibaren sanayi alanında ciddi bir gelişme göstermesine rağmen, buradaki sanayi kuruluşlarının birçok nedenle İstanbul ticaretini tercih etmelerinden dolayı vilâyetin ticarete gelişmesini önlemiştir. Netice itibarıyla, her ne kadar Demokrat Parti döneminden önce Kocaeli'nde ticaret, sanayi kadar gelişme gösterememiş olsa da ticaret alanında önemli gelişmeler olmuştur⁶.

Dönem itibarıyla Kocaeli ve bilhassa da merkez ilçe olan İzmit'te ticari faaliyet gösteren 4.300 civarında toptancı ve perakendeci tarafından yürütülmüştür. Söz konusu ticari kuruluşların % 98'i perakendeci olup, İstanbul'un İzmit'e çok yakın olmasından dolayı perakendeci sayısını azaltmıştır. Bunun sebebi ise, toptancıların birçoğunun perakende satış yapmasıdır. Ticaret ve Sanayi Odası raporlarının vermiş oldukları bilgilere göre, İzmit'te ticaretin gelişmesine bağlı olarak Kocaeli genelinde % 14'lük bir artış olmuştur. İzmit'te gelişen sanayi ve ulaşım imkânları ticaretin gelişmesinde etkili olmuştur⁷.

1950'li yıllardan itibaren İzmit genelinde gelişen sanayi ve ulaşım imkânları ticaretin gelişmesinde son derece etkili olmuştur. Bunda 1950'li yıllarda İzmit bölgesinde yapılan yatırımların çok büyük bir rolü olmuştur⁸. Dönem itibarıyla toptancıların çoğunluğunu bakkaliye, hayvani ve nebati yağlarla bazı gıda maddelerinin satışı ile uğraşmışlar ve bahsi geçen toptancılar İstanbul'dan alım yapmışlardır. Perakende ticaretin % 62'si gereğinde, % 25'i günlük ticarete ve geri kalan % 13'ü de ufak dükkânlara sahip kişiler tarafından yapılmıştır⁹. Yani, küçük de olsa bakalar şehrin ticari yapısı içerisinde önemli rol oynamışlardır¹⁰. Bunların içerisinde ise sadece % 10'unun ticaretle uğraşan kişilerin uygun satış yerleri olan modern ticarethaneleri bulunmaktaydı. Bu tarihlerde, bahsi geçen ticarethanelerin % 70'i kent merkezinde yer almışlardır. Ticaretle uğraşanların 4.042'si İzmit mahallelerinde, 294'ü İzmit dışında ikamet etmekteydi ve 1968 yılında kentte ticaretle uğraşanların toplamı 4.336 kişiydi. Bu da sözü geçen tarihlerde faal nüfus olan 15-65 yaş arası kişilerin % 6'sını ve çalışan nüfusunda % 18'ne tekabül etmektedir¹¹.

İzmit ticaretinde haftanın belirli günlerinde kurulan pazarların büyük bir etkisi bulunmaktaydı. İzmit'te haftada iki defa pazar kurulurdu, bu pazarlardan birisi çok geniş kapsamlı olurdu. Pazarlardan biri perşembe diğeri de pazartesi günleri açılırdı. Bu iki günde pazar yerlerinde vatandaş için alışverişin eğlenceli ve güzel olduğu günlerdi. Şehrin Demiryolu Caddesi dâhil dükkân ve mağazalar, önemli caddeler İzmit'in merkezinde yer almaktaydı. Yani İzmit'in geniş bir kısmı çarşı vaziyetinde bulunmaktaydı. Bu durum, hem esnaf hem de vatandaşlar açısından alışveriş yapmayı kolaylaştırıyordu. Birçok alışveriş ve ticaret merkezinin bulunduğu İzmit'te yukarıda belirtildiği gibi 1953 yılı itibarıyla 4.452 tüccar ve yaklaşık olarak bu kadar da esnafın bulunduğu tespit edilmiştir¹².

2. Kocaeli Ticaretinde İthalat ve İhracatın Önemi

1950'li yıllarda vilâyette ithalatçı firmaların sayısı azdı ve ithalatçı belgesine sahip firmaların hemen hepsini sanayiciler oluşturmaktaydı. İzmit'te ithalat ve ihracatın merkezi İzmit ve Derince limanları idi. Bu dönemlerde ithalat yapan firmaların büyük çoğunluğu ithal ettiği ham ya da işletme malzemesi ürünleri kendisi kullanmaktaydı¹³. Yani, Kocaeli'nde ticaretinde limanların büyük bir önemi bulunmaktadır¹⁴.

6 Hülya Koç, Hürsöz Gazetesi Çerçevesinde İzmit Şehrinin Siyasi, s.21-22.

7 İzmit İl Etüt Envanteri 1970, Kocaeli: İller Bankası Yayınları, 1970, s. 112.

8 Meryem Hayır, Sakarya'da Sanayi Faaliyetleri ve Özellikleri, Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu (KEAS'05), Devlet Planlama Teşkilatı-Pamukkale Üniversitesi, Denizli, Türkiye, s.157.

9 İzmit İl Etüt Envanteri 1970, s. 112.

10 Didem Erten Bilgiç, Özgü Özturan ve S. Ahmet Çağlayan, Kentsel Yaşam Kalitesi Bağlamında Meydanların Kullanıcı Odaklı Ele Alınışı ve Kocaeli Bekirpaşa Uçyol Meydanı, <http://akademikpersonel.kocaeli.edu.tr/caglayan/bildiri/caglayan> (E.T.15.02.2019).

11 İzmit İl Etüt Envanteri 1970, s. 112-113.

12 Bilal Tunç, Demokrat Parti Döneminde Kocaeli (1950-1960), (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2016, s.212-213.

13 Kocaeli 1967 İl Yıllığı, Doğan Kardeş Matbaacılık, 1970, s.235.

14 Birsen Koldemir ve Engin Kudu, Liman - Lojistik Merkez Etkileşim Süreci: Kocaeli Örneği, II. Ulusal Liman Kongresi, İstanbul 2015, s.12-13.

Demokrat Parti Döneminde Kocaeli'nde Ticaret Alanındaki Gelişmeler (1950-1960)

Demokrat Parti devrinde ekonomiyi canlı tutmak amacıyla planlı bir dış ticaret rejimi uygulanmıştır. Söz konusu ticaret rejimi sayesinde hem özel sermaye birikimi artmış hem de ticaretten elde edilen gelir, sanayinin gelişmesini sağlamıştır¹⁵. Devrin iklim ve diğer koşullarının da elverişli durumu da söz konusu durum üzerinde etkisi vardır¹⁶. Burada Kocaeli vilâyetine bağlı limanların büyük bir önemi olduğunu ve ticareti bilhassa geliştirdiğinin üzerinde durmak gerekir.

İzmit Ticaret ve Sanayi Odası kanalı ile ithalat yapılan ülkeler, Avrupa Para Anlaşması sahası ve anlaşmalı ülkeleriydi. Kocaeli'nde daha çok krom, manyezit, borasit cevherleri ve melas ithal edilmekteydi. Kocaeli'nin başlıca ihraç mallarını sanayi ürünleri oluşturmaktaydı. Buna göre ihraç edilen ürünler kâğıt, boru, döküm parçaları, pencere camı, tekerlek lastiği, benzin, fueloil, matkap ucudur. 1960'ta ise sanayi üretiminin artmasıyla ithalat ve ihracat geçmiş yıllara oranla büyük artış göstermiştir. 1960'larda bilhassa ihracatın yarısına yakın kısmını İPRAŞ'ın üretime geçmesi ile petrol sanayi ürünleri oluşturmuştur. Bu kapsamda metal sanayi, lastik, taşıt araçları ve kâğıt sanayi en çok ihraç yapılan sanayi kollarıdır¹⁷.

1950 yılı itibarıyla İzmit ve Derince limanlarında ithalat ve ihracat ciddi bir canlılığın olduğu görülmektedir. Bilhassa Kâğıt Fabrikası'ndan dolayı çok fazla kâğıt yapım ürünleri ithal edilmiştir, ancak 1951'den itibaren fabrikalardaki üretimin artmasına bağlı olarak kâğıt ürünlerinin ithalatı da giderek artmıştır¹⁸. Bu da, İzmit ticareti içerisinde Kâğıt Fabrikası'nın ne derecede etkili olduğunu ve ticaretin de kâğıt fabrikasını nasıl önemli bir hale getirdiğini açık olarak ortaya çıkarmaktadır.

1950 yılında Derince ve İzmit limanlarından yapılan ithalatın miktarları şu şekildedir: Derince Limanında 60.135.125 kg. ürün ithalatı yapılmış olup, bunun için harcanan para ise 13.085.995 Lira'dır. İzmit Limanı'nda ise 115.289.706 kg. ithalatı yapılmış ve bunun için de 18.665.568 Lira ödenmiştir. Bunun gibi 1950'de Derince ve İzmit limanlarında önemli miktarda ihracat da olmuştur. Buna göre, Derince Limanından 2.637.058 kg. mal satılmış ve bunun karşılığında 28.000.000 Lira, İzmit Limanında ise 3.474.635 kg. ürün satılmış ve karşılığında 39.266.398 Lira gelir elde edilmiştir¹⁹.

1950'de İzmit ve Derince limanlarında ithalat ve ihracatı yapılan başlıca ürünler arasında şunlar yer almaktadır: Deri mamulâtı, yün ve kıl mensucatu, zehir, hububat, ispirto, müskirat ve sirke, nebatiye, terkip yoluyla elde edilen plâstik maddeler ve bunların mamulâtı, ağaç, kömür, kereste ve ağaç mamulâtı, fırıncı mamulâtı, kâğıt ve tatbikatı, pamuk, Lâstik, kauçuk ve mamulâtı, keten, kendir ve sair mevadî nebatiyeden mamul, taşlar, topraklar ve mamulâtı, makineler, kara nakliye araçları, maden ve boyalardır²⁰.

1951 yılı dış ticaret verilerine bakıldığında ise, önceki yıla göre bir artışın olduğu görülmektedir. Buna göre İzmit Limanı'nda 1950'de 115.289.706 kg. ürün ithal edilmesine rağmen; 1951'de bu sayı 167.795.693 Lira'ya yükselmiştir. Ancak Derince Limanı'ndaki ithalat ürünlerinde çok ciddi bir düşüş olmuştur. Örneğin 1950'de 60.835.128 olan miktar, 1951'de 20.363.663 kg'ye düşmüştür. Bu durum, İzmit ve Derince limanlarındaki farklılığa işaret etmektedir. İthalat oranlarında olduğu gibi 1951'de ihracat oranlarında da birtakım farklılıklar göze çarpmaktadır. Örneğin, 1950'de İzmit Limanı'nda 39.266.398 kg. mal satılıp karşılığında 3.474.635 Lira elde edilmişken; 1951'de 47.335.052 kg ürün ihraç edilmiş ve karşılığında 5.221.437 Lira gelir elde edilmiştir²¹.

¹⁵ Abdullah Takım, DP Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 67/2 (2012), s.170.

¹⁶ Yaşar Baytal, Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 40 (2007), s. 556.

¹⁷ Kocaeli 1967 II Yıllığı, s.235.

¹⁸ Nadir Yurtoğlu, Cumhuriyet Döneminin Öncü Bir Sanayi Kuruluşu: İzmit Selüloz Ve Kâğıt Fabrikaları Müessesesi (1936-1960), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 60 (2017), s. 360-361.

¹⁹ Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (BİGM), Dış Ticaret Yıllık İstatistik, Kısım: 3, Ankara 1951, s.IX, XVII.

²⁰ Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (BİGM), 1950 Dış Ticaret Yıllık İstatistik, Kısım: 3, s.1-35.

²¹ Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (BİGM), 1951 Dış Ticaret Yıllık İstatistik, Kısım: 3, Ankara 1953, s.IX, XV.

Bilal TUNÇ

1952 ve 1953 yıllarında da aynı şekilde Kocaeli limanlarından önemli miktarda ithalat ve ihracatın gerçekleştiği görülmektedir. Buna göre İzmit Limanlarında 1952'de 239.417.999 kg, 1953'te ise 272.998.672 kg. ürün satın alınmıştır. Derince Limanı'nda ise 1953'te 8.367.370 kg. ürün ithal edilmiştir. Kocaeli'nde 1953'te ise ihraç ürünler ise şu şekildedir: İzmit Limanı'nda 67.783.089 kg ürün ihraç edilmesine rağmen; bu sayı Derince'de 101.005.923 kg'dır. İhraç ürünlerinden İzmit ve Derince Limanlarından toplamda 32.249.967 Lira elde edilmiştir²².

Demokrat Parti dönemi olan 1950 ile 1960 arasındaki dönemde Kocaeli'nde ticaretin en fazla geliştiği yer İzmit'tir. Bunun da sebebi İzmit ve Derince gibi çok önemli limanların burada yer almasıdır. Özellikle de 1954'ten itibaren burada hem ithal hem de ihraç ürünlerinde gerçekten de görece artışlar olmuştur. Buna göre en fazla alınan yani ithalatı yapılan ürünler şunlardır: Hayvansal ürünler, deri, tahıl ürünleri, plastik maddeler, ağaç ürünleri, hasır ve sepet ürünleri, kâğıt, pamuk ürünleri, lastik ve kauçuk ürünleri, çini ve porselen, cam, demir-çelik, bakır ürünleri, alüminyum ürünleri, saat, müzik aletleri, makineler, kara nakliye araçları, boya ürünleri, tıbbi ve kimya ürünleri. Buna karşılık İzmit'ten maden, hayvansal ürünler, kâğıt ürünleri, kimyasal ürünler, sebze, meyve, tütün ve gıda maddeleri de en çok satılan ürünler arasında yer almıştır²³.

1956 yılında Kocaeli'nden ithal ve ihraç edilen ürünlerin hem türü hem de miktarlarında önceki yıla göre yeniden bir değişme olmuştur. 1956 yılı itibarıyla Kocaeli'nde hem Derince hem de İzmit limanlarından 235.457.949 kg. mal satın alınmış ve bunun karşılığında 43.592.588 Lira ödenmiştir. Buna karşılık Kocaeli'nden 84.960.291 kg. ürün satılmış ve bunun karşılığında 12.813.534 Lira kazanılmıştır. Bu tarihlerde, Kocaeli vilâyetinden satılan ve satılan ürünler arasında şunlar yer almaktadır: Tuz, kükürt, çimento (ithal), maden cevherleri (ihraç), madeni yakıtlar, madeni yağlar, boya ve boya ürünleri, barut ve patlayıcı maddeler, organik ürünler, sinema ve fotoğraf eşyaları, kâğıt, selüloz, kimya ürünleri, suni plastik maddeler, deri, ağaç ve ağaç ürünleri, kâğıt imalatına elverişli maddeler, ip ve ip ürünleri, seramik, demir çelik ürünleri, bakır, alüminyum, kalay, kurşun, mutfak ürünleri, demiryolu nakil malzemeleri, motorlu kara taşıt araçları, optik aletler, mobilyalar ve tıbbi cihazlar²⁴. Burada dikkat çeken şey ise Kocaeli'nde ithalat ve ihracat ürünleri arasında kâğıt ve kâğıt ürünlerinin fazlaca yer kaplamasıdır. Bunun sebebi ise, İzmit Kâğıt Fabrikası (SEKA)'nın vilâyet ekonomisi içinde son derece büyük bir etkiye sahip olmasıdır²⁵.

1957 yılında İzmit'ten yapılan ithalat ve ihracat ürünlerinde bazı değişimlerin olduğu görülmektedir. Örneğin bu dönemde İzmit'te önemli oranda tahıl ürünleri ihraç edilmiştir. Aynı şekilde İzmit'ten görece fazla sebze ve meyve ürünleri de ihraç edilmiştir. Örneğin sadece İzmit Limanı'ndan 240 ton sebze ihracatı olmuştur. Aynı şekilde ithal ürünlerde de değişiklikler olmuş, kahve ve kakao gibi ürünler satın alınmıştır. Aynı şekilde İzmit'te ve Türkiye genelinde yapılan konut sayılarına bağlı olarak inşaat malzemelerinin ithalatı da artmıştır. Bu nedenle hem İzmit hem de Derince limanlarında yaklaşık olarak 100 ton inşaat malzemesi, 9 ton civarında da demir çelik ürünleriyle mamul edilmiş alüminyum ve çok sayıda makineler maddeleri ithal edilmiştir. 1957 yılında Derince ve İzmit limanlarında yapılan ithalat ve ihracat oranları şu şekildedir: Derince Limanı'nda 81.083.890 kg. ürün satın alınmış ve bunun karşılığında 26.079.880 Lira ödenmiştir. Bu veriler, bir önceki yıla göre Derince Limanı'ndan 14.419.376 kg. daha fazla ithalat yapıldığını göstermektedir. Aynı şekilde İzmit Limanı'ndan yapılan ihracatta da ciddi bir artış göze çarpmaktadır. Örneğin 1956'da 168.231.400 kg. ürün ithal edilmişken; 1957'de bunun 106.579.382 kg. artarak 274.810.782'ye yükselmiştir. Bu ürünler karşılığında toplamda 50.723.935 Lira ödenmiştir. Oysa, bu değer 1957'de sadece 28.524.476 Liradır. Bu da sadece bir yıl içinde 22.199.459 Lira daha fazla artış olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Bu durum, ihracat oranlarına da yansımıştır. Şöyle ki, İzmit Limanı'ndan 1956'da 53.350.961 kg. ürün satılmış iken; 1957'de sadece 24.013.347 kg. ürün satılmış ve bir yılda ihracat yaklaşık olarak 10 ton azalmıştır. Derince limanı'nda da aynı durum söz konusudur ve buarada da ihracatta azalma vardır. Örneğin 1956'da 31.609.330 kg. ürün satılmış iken; 1957'de 7.595.893 kg. azalarak 24.013.347 kg'ye düşmüştür²⁶. Bu da, doğal olarak yıllar

²² Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953, Ankara 1954, s.VII, XVII.

²³ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1954, Ankara 1955, s.23-117.

²⁴ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956, Ankara 1957, s.26-103.

²⁵ Nadir Yurtoğlu, Cumhuriyet Döneminin Öncü Bir Sanayi Kuruluşu: İzmit Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları Müessesesi (1936-1960), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 60 (2017), s.367.

²⁶ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1957 (Özel Ticaret), Ankara 1959, s.28-99.

Demokrat Parti Döneminde Kocaeli'nde Ticaret Alanındaki Gelişmeler (1950-1960)

içerisinde ürünlerde bir takım azalmalar olabileceğini açık olarak ortaya çıkarmaktadır. Aynı şekilde ithalat ve ihracat bakımından Kocaeli limanlarında canlı bir ticaret hayatının da olduğunu açık olarak ortaya çıkarmaktadır.

1958'de İzmit ve Derince limanlarından ihraç edilen ürünler arasında şunlar yer almaktadır: şeker ve şeker ürünleri, meşubat, hayvan yemleri, tuz, kükürt, taş, kireç, çimento, organik kimyasal ürünler, yağlı tohumlar, sebzeler, kağıt ve kağıt ürünleri. Aynı şekilde, 1958'de İzmit ve Derince limanlarından ithal edilen ürünler arasında şunlar yer almaktadır: maden cevherleri, madeni yakıtlar, kimyasal ürünler, ağaç ve ağaç mamulâtı, demir çelik, bakır, alüminyum, elektrik ve elektronik aletler, optik aletler, kağıt ve mukavva ürünleri, makineler. Bu ürünler bağlamında, Derince ve İzmit limanlarından ithal edilen toplam ürünler, 181.31.745 kg. ürün satın alınmış ve bunun karşılığında 59.985.506 Lira ödenmiştir. 1958'de dikkat çeken şey ise, 1958'de hem Derince hem de İzmit limanlarında ithalat oranında ciddi bir düşüş olmuştur. 1957'de 356 ton olan ithalat miktarı, 1958'de 182 tona düşmüştür. Aynı şekilde ihracat oranında düşüş olmuştur. 1957'de 63 ton olan ihracat miktarı, 1958'de 42 tona düşmüştür²⁷.

Demokrat Parti'nin son dönemi olan 1960 yılında da Kocaeli genelinde ithal ve ihraç ürünlerinde hem artış olmuş hem de ithal ve ihraç edilen ürünlerin türlerinde de değişimler olmuştur. Buna göre, 1960 yılı itibarıyla İzmit ve Derince limanlarından ithal edilen ürünler şunlardır: Tuz, kükürt, çimento, madeni yağlar, yapıştırıcı maddeler, kimya sanayisinde kullanılan muhtelif ürünler, deri ve kösele ürünleri, çinko, mutfak araç ve gereçleri, elektrik ve elektronik cihazlar, gübreler, boya ve boya ürünleri, cam ve cam mamulâtı, şeker ve şeker mamulâtı, silah ve mühimmat, kazan ve makineler ve demir yolu nakil araçları. Ayrıca ihraç edilen ürünler de şunlardır: Madeni yakıtlar, kimyasal ürünler, barut ve patlayıcı maddeler, yapıştırıcı maddeler, kağıt imaline elverişli maddeler, kağıt ve mukavva, demir çelik ürünleri, motorlu nakil araçları, optik alet ve cihazlar, maden cevherleri, hayvansal ürünler, sebze ve meyveler, akaryakıt ürünleri²⁸.

Sonuç

Kocaeli Yarımadası sahip olduğu coğrafi konum nedeniyle tarih boyunca önemli bir ticaret merkezi olmuştur. Bu nedenle hem Demokrat Parti döneminden önce hem de Demokrat Parti döneminde Kocaeli'nin söz konusu durumunu devam ettirdiği anlaşılmaktadır. Ancak Demokrat Parti döneminde uygulanan ekonomik politikalar ve İzmit'e yönelik yapılan yatırımların artması, il genelinde ticaretin gelişmesinde daha da önemli bir etki yapmıştır.

Kocaeli'nde ticaretin gelişmesinde ve buradan önemli gelir elde edilmesinde şüphesiz ki en önemli faktör Derince ve İzmit Limanlarının mevcudiyetidir. Bilindiği üzere limanlardan yapılan ithalat ve ihracat, vilâyetlerin ekonomisinin canlanmasında önemli rol oynamaktadır. Bilhassa Demokrat Parti döneminde İzmit ve Derince Limanlarından yapılan ithalat ve ihracatın oranı büyük ölçüde artığından, vilâyet ekonomisi de canlanmıştır.

Dönem itibarıyla hem Derince hem de İzmit Limanlarında yapılan ithalat ve ihracat miktarı yüksektir; ancak çoğu alanda dış alım, dış satımdan oldukça yüksektir. Bu da, ithalat ve ihracat arasında denge sağlanamadığını göstermektedir. Kocaeli'nden daha çok maden, hayvansal ürünler, sebze-meyve ve kâğıt ürünleri yer almışken; ihracatta ise işlenmiş maden ürünleri, elektrik ve elektronik ürünler, kimyasal maddeler vb. ürünler oluşturmuştur. Ancak, bu durum Demokrat Parti döneminden sonra değişmeye başlamış ve Kocaeli ihracatı içerisinde sanayi ürünleri daha fazla yer kaplamıştır.

²⁷ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1958 (Özel Ticaret), Ankara 1959, s.32.93.

²⁸ Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 (Özel Ticaret), Ankara 1961, s.22-105.

Kaynaklar

AVCI, Hüseyin, Cumhuriyet Döneminde İzmit (1923-1973), Ankara Üniversitesi İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1988.

Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (BİGM), 1950 Dış Ticaret Yıllık İstatistik, Kısım: 3, Ankara 1951.

Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (BİGM), 1951 Dış Ticaret Yıllık İstatistik, Kısım: 3, Ankara 1953.

Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1953, Ankara 1954.

Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1954, (Özel Ticaret), Ankara 1955.

Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1956, (Özel Ticaret), Ankara 1957.

Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1957 (Özel Ticaret), Ankara 1959.

Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1958 (Özel Ticaret), Ankara 1959.

Başbakanlık İstatistik Umum Müdürlüğü, Dış Ticaret Yıllık İstatistik 1960 (Özel Ticaret), Ankara 1961.

BAYTAL, Yaşar, Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 40 (2007), ss.545-567.

BİLGİÇ, Didem Erten, ÖZTURAN, Özgü ve ÇAĞLAYAN, S. Ahmet, Kentsel Yaşam Kalitesi Bağlamında Meydanların Kullanıcı Odaklı Ele Alınışı ve Kocaeli Bekirpaşa Üçyol Meydanı, <http://akademikpersonel.kocaeli.edu.tr/caglayan/bildiri/caglayan> (E.T.15.02.2019).

HAYIR, Meryem, Sakarya'da Sanayi Faaliyetleri ve Özellikleri, Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu (KEAS'05), Devlet Planlama Teşkilatı-Pamukkale Üniversitesi, Denizli.

İzmit İl Etüt Envanteri 1970, Kocaeli: İller Bankası Yayınları, 1971.

KAYA, Şennur, Tanzimat'tan Cumhuriyete İzmit Kenti, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2008.

Kocaeli 1967 İl Yıllığı, Doğan Kardeş Matbaacılık, 1970.

KOLDEMİR, Birsen ve KUDU, Engin, Liman - Lojistik Merkez Etkileşim Süreci: Kocaeli Örneği, II. Ulusal Liman Kongresi, İstanbul 2015, ss.1-24.

KOÇ, Hülya, Hürsöz Gazetesi Çerçevesinde İzmit Şehrinin Siyasi, Ekonomik ve Sosyal Yapısı (1951- 1955), (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2010.

TAKIM, Abdullah, DP Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 67/2 (2012), ss.157-187.

TUNÇ, Bilal, Demokrat Parti Döneminde Kocaeli (1950-1960), (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2016.

Yurt Ansiklopedisi İl İl Türkiye, Dünü, Bugünü, Yarını, "Kocaeli" Maddesi, c.VII, İstanbul: Anadolu Yayınları, 1983.

YURTOĞLU, Nadir, Cumhuriyet Döneminin Öncü Bir Sanayi Kuruluşu: İzmit Selüloz ve

Demokrat Parti Döneminde Kocaeli'nde Ticaret Alanındaki Gelişmeler (1950-1960)

Kâğıt Fabrikaları Müessesesi (1936-1960), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 60 (2017), ss.341-372.

YÜCE, Rifat, Kocaeli Tarihi ve Rehberi, (Haz. Atilla Oral), Demkar Yayınları, İstanbul, 2007.

YÜCE, Rifat Kocaeli Tarihi ve Rehberi, Cihat Eren Kitapları, Kocaeli, 1952.

